(V. Shitaravat)

ที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ ป.ม., ท.ช.

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันจันทร์ ที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๐

ขอกราบขอบพระคุณ

ดิฉันและลูกขอกราบขอบพระคุณ และขอบคุณบรรดาญาติมิตรผู้มีไมตรีจิตเมตตากรุณา ไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจแก่คุณวิชา ตลอดเวลาที่เธอป่วยอยู่ที่บ้านและที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

อนึ่ง ดิฉันรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณา และความพยายามจนสุดความสามารถของบรรดาแพทย์และพยาบาล ในอันที่จะช่วยชีวิตของคุณวิชา เสมือนหนึ่งเธอเป็นญาติสนิทของท่านเหล่านั้นเอง

และเมื่อคุณวิชาถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ก็ได้มีท่านที่เคารพนับถือและรักใคร่ได้กรุณาส่งจดหมายมาแสดงความเสียใจ มาร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศ และร่วมมือร่วมใจจัดทำหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพฉบับนี้ จนสำเร็จเป็นรูปร่างสมความตั้งใจ

พระคุณทั้งนี้ จะจารึกอยู่ในดวงใจดิฉันและลูกตลอดกาลนาน.

สิริพร และ วิชาพร ฐิตวัฒน์

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์

ชาตะ – วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๐

มตะ – วันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

ประวัติย่อจากสมุดประวัติ
ทางราชการ

พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ ท.ช., ป.ม.

พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ เป็นบุตร นายสุชาติ และนางวินิจ ฐิตวัฒน์ เกิดที่บ้านสะพานสว่าง ตำบลมหาพฤฒาราม อำเภอบางรัก จังหวัดกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ มีพี่น้อง คือ—

๑. นางนพพร เวชพงศ์
๒. พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิศิษฎ์ ฐิตวัฒน์

การศึกษา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนสว่างวรรธนสาร เรียนอยู่ ๒ ปี จึงย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนอัสสัมชัญ พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนบูรพาวิทยาลัย และสอบไล่ได้ชั้นมัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗

วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙ เข้ารับการศึกษาเป็นนักเรียนเทคนิคทหารบก เมื่อจบการศึกษาปีที่ ๓ แล้ว สอบชิงทุนกระทรวงกลาโหมไปศึกษาวิชาทหาร ณ ต่างประเทศได้

พ.ศ. ๒๔๘๒ กรกฎาคม ออกเดินทางไปศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศเบลเยี่ยม

ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกเบลเยี่ยม แต่ยังไม่ทันสำเร็จก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒

พ.ศ. ๒๔๘๕ สำเร็จโรงเรียนนายร้อยเยอรมัน ที่ฮาโนเว่อร์

พ.ศ. ๒๔๘๖ สำเร็จโรงเรียนเหล่าสื่อสารเยอรมัน ที่ไลปซิก

พ.ศ. ๒๔๘๗ สำเร็จโรงเรียนผู้บังคับกองร้อยสื่อสารเยอรมัน ที่ฮาลเลอ ประเทศเยอรมัน

พ.ศ. ๒๔๙๖ สำเร็จโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๕๐๓ สำเร็จวิทยาลัยกองทัพบกฝรั่งเศส ที่กรุงปารีส

พ.ศ. ๒๕๐๔ สำเร็จโรงเรียนส่งกำลังบำรุงทหารบก

การอุปสมบท

ได้อุปสมบทที่วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวโร เจริญ สุขบท) เป็นพระอุปัชฌาย์ และได้จำพรรษาอยู่ ๑ พรรษา

การสมรส

พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้สมรสกับ นางสาว สิริพร เศาภายน ธิดาของพระทำนุนิธิผล (เพิ่ม เศาภายน) และนางทำนุนิธิผล (สำลี เศาภายน) มีบุตร ๑ คน คือ ร้อยตรี วิชาพร ฐิตวัฒน์

เมื่ออุปสมบทที่วัดเทพศิรินทราวาส

รับราชการ

เริ่มรับราชการเป็นนักเรียนเทคนิค เลขที่ ๑๐๖ เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ขึ้นทะเบียนทหารกองประจำการ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เครื่องหมาย ท.บ. ๒๔๗๙ / พ.บ. ๘๖๓ เพราะเมื่อเข้ารับราชการ ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน

๒๐ ตุลาคม ๒๔๘๙	ประจำกรมจเรทหารบก
๑ มกราคม ๒๔๙๐	เป็นผู้บังคับหมวด กองสื่อสาร มณฑลทหารบกที่ ๑
๑๓ มีนาคม ๒๔๙๐	ประจำแผนกเทคนิค กรมจเรสื่อสาร
๑๒ มิถุนายน ๒๔๙๐	ประจำกรมเสนาธิการทหารบก
๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๑	ประจำกอง แผนกตำรา กรมเสนาธิการทหารบก
๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๕	ประจำกรมข่าวทหารบก
๑๕ ตุลาคม ๒๔๙๖	ประจำแผนก กรมการส่งกำลังบำรุงทหารบก
๒๓ กันยายน ๒๔๙๘	รักษาราชการหัวหน้าแผนก กรมการส่งกำลังบำรุงทหารบก
๒๗ มกราคม ๒๔๙๙	หัวหน้าแผนก กรมการส่งกำลังบำรุงทหารบก
๑ สิงหาคม ๒๕๐๑	ประจำกรมยุทธศึกษาทหารบก
๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๓	อาจารย์หัวหน้าวิชา โรงเรียนส่งกำลังบำรุงทหารบก กรมการส่งกำลังบำรุงทหารบก
๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗	เป็นผู้ช่วยทูตทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส กับเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงบรัสเซล ผู้ช่วยทูต

	ทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงบอนน์ และรักษาราชการผู้ช่วยทูตทหารอากาศประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส อีก ๓ ตำแหน่ง
๑ มกราคม ๒๕๑๐	ประจำกองบัญชาการกองทัพบก
๑ เมษายน ๒๕๑๐	เป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการ ประจำผู้บัญชาการทหารสูงสุด กองบัญชาการทหารสูงสุด
๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐	โอนไปรับราชการทางสำนักงาน ก.พ. ขาดจากอัตราเงินเดือนทางกระทรวงกลาโหม อยู่ในประเภทนายทหารนอกกอง สังกัดกองทัพบก
๘ พฤษภาคม ๒๕๑๐	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการศึกษา ประจำสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน
๒๐ เมษายน ๒๕๑๕	ประจำสำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม อีกตำแหน่งหนึ่ง (คงรับเงินเดือนทาง ก.พ.)
๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๖	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำสาธารณรัฐฝรั่งเศส
๑๔ มีนาคม ๒๕๑๗	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำสาธารณรัฐโปรตุเกส อีกตำแหน่งหนึ่ง

๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๘	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำราชอาณาจักร เดนมาร์ก สืบแทนพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๙	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำราชอาณาจักรนอรเวย์ สืบแทนพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร อีกตำแหน่งหนึ่ง
๑๕ พฤษภาคม ๒๕๑๙	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำสาธารณไอซแลนด์ อีกตำแหน่งหนึ่ง
๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๙	ขอลาออกจากราชการ เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคเปนเฮเกน กระทรวงการต่างประเทศ

ราชการพิเศษ

๒๓ ตุลาคม ๒๔๙๓	ไปราชการสงครามประเทศเกาหลี
๒๕ ตุลาคม ๒๔๙๓	เจ้าหน้าที่ติดต่อฝ่าย ทม. บก. ทก. (ทหารไทยทำการร่วมรบกับสหประชาชาติในกรณีสงครามเกาหลี)
๓ พฤษภาคม ๒๔๙๔	นายทหารประจำร่วมงาน กองบัญชาการสหประชาชาติ

ยศทหาร

๓ ตุลาคม	๒๔๘๔	เป็น	ว่าที่ร้อยตรี
๑ พฤศจิกายน	๒๔๘๔	เป็น	ว่าที่ร้อยโท
๑ มกราคม	๒๔๙๐	เป็น	ร้อยโท
๑ มกราคม	๒๔๙๑	เป็น	ร้อยเอก
๒๙ กันยายน	๒๔๙๖	เป็น	ว่าที่พันตรี
๑ มกราคม	๒๔๙๗	เป็น	พันตรี
๑ มกราคม	๒๕๐๐	เป็น	พันโท
๑ มกราคม	๒๕๑๔	เป็น	พันเอก

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญไทย

๔ ธันวาคม	๒๔๙๑	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๑๘ มิถุนายน	๒๔๙๕	เหรียญชัยสมรภูมิ (เกาหลี)
๑๘ พฤศจิกายน	๒๔๙๖	จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย
๘ ธันวาคม	๒๔๙๖	เหรียญจักรมาลา
๕ ธันวาคม	๒๔๙๘	จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม	๒๕๐๔	ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
๕ ธันวาคม	๒๕๐๕	ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
๕ ธันวาคม	๒๕๑๗	ประถมาภรณ์มงกุฎไทย

ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์และเหรียญต่างประเทศ

๖ สิงหาคม ๒๔๙๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดับเหรียญปฏิบัติงานสหประชาชาติได้ในโอกาสอันสมควร

ที่วัดเทพศิรินทราวาส

ปกิณณกกถา

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร)

ประทานในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันจันทร์ที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๐

△

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เสโล ยถา เอกฆโน วาเตน น สมีรติ

เอวํ นินฺทา ปสํสาสุ น สมิญฺชนฺติ ปณฺฑิตา–ติ.

บัดนี้จะแสดงพระธรรมเทศนา เป็นกถาอนุโมทนาในกุศลจริยาทักษิณานุปทานกิจ ซึ่งคุณสิริพร ฐิตวัฒน์ ผู้ภรรยา พร้อมด้วยญาติมิตรปรารภบำเพ็ญ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ สามีผู้วายชนม์ตามธรรมดาของรูปนามแล้ว เป็นเหตุให้ปิยชนทั้งหลาย มีภรรยาและบุตรญาติมิตรเป็นต้น ต่างเสียดายอาลัยรักมิรู้วาย เพราะท่านที่วายชนม์เป็นที่รักเคารพบูชา เป็นมิ่งขวัญของตระกูลชวนให้อบอุ่นใจ เป็นผู้ที่มีชีวิตสามารถประกอบคุณประโยชน์แก่ครอบครัว และหน้าที่ราชการได้อีกมากมาย เมื่อมาด่วนวายชนม์เสียแต่เพียงอายุ ๕๙ ปีเท่านั้น จึงผิดหวังที่ปิยชนมักตั้งปรารถนาขอให้มีอายุยืนยาวกว่า ๑๐๐ ปี ขึ้นไปอยู่ทั่วกัน

อันที่จริงพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้ใช้ชีวิตร่างกาย ตลอดศิลปวิชาการที่ได้ศึกษาอบรมมาแต่ตอนปฐมวัย ให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแต่ตนเองและครอบครัว ตลอดประเทศชาติมาแล้วเป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้มีนิสัยจงรักภักดีต่อครอบครัว ให้ความอุปถัมภ์ด้วยความผาสุก สมหน้าที่สามีที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน มีเมตตาอารีต่อผู้น้อย มีความเคารพนับถือต่อผู้ใหญ่ ขยันหมั่นเพียรในหน้าที่ จึงเป็นข้าราชการที่สมควรปฏิบัติหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณอย่างหาได้ยาก เมื่อมาพลัดพรากจากปิยชนทั้งหลายไปด้วยโรคที่เหนือความสามารถของแพทย์จะรักษา ย่อมถือเป็นกิจกรรมธรรมดาของชีวิตที่เมื่อได้อุบัติเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้นแล้ว ก็แปรเปลี่ยนไปในท่ามกลาง และแตกดับสลายในที่สุดเหมือนกันหมด ไม่มีใครพ้นกฎของธรรมชาตินี้ได้เลย พระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนใจไว้ว่า ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนโง่ คนฉลาด ล้วนตกอยู่ในอำนาจของความตาย ต่างก็มีความตายคอยต้อนรับอยู่ภายหน้าด้วยกันทั้งนั้น

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้ดำเนินชีวิตตามลักษณะนี้เหมือนบุคคลทั้งหลายในอดีตไปแล้ว แต่เชื่อว่าจากปิยชนไปเฉพาะชีวิตและร่างกายเท่านั้น ส่วนคุณความดีเกียรติคุณ มีเมตตาอารี อนุเคราะห์สงเคราะห์ ซื่อตรงจงรักภักดีที่ได้ประพฤติไว้แล้วนั้น หาแตกดับสลายตามชีวิตร่างกายด้วยไม่ ยังคงปรากฏแจ่มแจ้งอยู่กับจิตใจของปิยชนทั้งหลาย มี ภรรยา บุตรอยู่ตลอดกาล สมกับพระพุทธภาษิตบรรหารว่า รูปร่างกายของบุคคลทั้งหลายย่อมแตกสลายย่อยยับได้ ส่วนชื่อและสกุลหาย่อยยับไปไม่ ดังนี้

คุณความดีของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ผู้ดำเนินไปสมกับคำว่า วิชา ความเฉลียวฉลาดแจ่มแจ้ง ทั้งยังคงปรากฏอยู่ไม่ย่อยยับนั้น มีหลายประการซึ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่น้ำใจของปิยชนทั้งหลายเป็นส่วนมากแล้ว จะหยิบยกขึ้นพรรณนาในที่นี้แต่บางประการ คือความเป็นผู้มีน้ำใจหนักแน่นมั่นคงในเอกลักษณ์

ของคนไทย เข้มแข็งเด็ดเดี่ยวต่อการรักษาคุณธรรม ลักษณาการเช่นนี้ คล้ายกับพระพุทธภาษิต ที่ทรงสรรเสริญยกย่องบุคคลผู้มีอัธยาศัยมั่นคงในเหตุผล ไม่หวั่นไหวไปตามยุคตามสมัย หรือตามอารมณ์ชอบอารมณ์ชังของตน ว่าเป็นนักปราชญ์ มีจิตใจสูงด้วยคุณธรรม ตามที่ตั้งเป็นนิกเขปบทแห่งพระธรรมเทศนานี้ว่า "เสโล ยถา เอกฆโน" เป็นต้น เนื้อความว่า "ภูเขาศิลาแห่งทึบไม่สะเทือนเพราะลมฉันใด บัณฑิตย่อมไม่หวั่นไหว เพราะนินทาและสรรเสริญฉันนั้น"

นัยแห่งพระพุทธภาษิตนี้ นำให้ได้ความเข้าใจว่า พระพุทธองค์ทรงยกย่องบุคคลผู้มีอัธยาศัยหนักแน่น ไม่โลเล คลอนแคลน เสียใจเพราะถูกคำนินทาว่าร้าย หรือดีใจ รื่นเริง คึกคะนอง เพราะรับคำสรรเสริญ วางใจเป็นกลางด้วยคุณธรรม ไม่ยึดถือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาข้องใจว่าเป็นคนฉลาดรู้จักใช้สติปัญญาให้เป็นคุณควบคุมชีวิตให้สงบอยู่ในสภาพแห่งคุณธรรม โดยเปรียบเทียบกับภูเขาหินแน่นหนา ลมพัดมากระทบแต่ทิศไรก็ไม่แสดงอาการสั่นสะเทือนให้ปรากฏ คงสงบตั้งอยู่ตามปกติฉะนั้น

การนินทา ได้แก่คำติเตียนลับหลัง มักเกี่ยวกับการใส่ร้ายหรือริษยามุ่งให้ผู้รับนินทาตกทุกข์ได้ยากลำบากเดือดร้อน เป็นวิธีการประทุษร้ายของศัตรูประเภทหนึ่ง แต่สามารถนำมาเป็นเหตุพิจารณาตนได้ว่า ถ้าเป็นความเสียหายจริงตามคำนินทา ก็ควรจะได้ละเลิกงดเว้นเสีย ถ้าหากไม่จริง ก็ควรสงบใจแผ่เมตตาให้ตามควร

การสรรเสริญ ได้แก่การยกย่องชมเชย มักจะเกินความเป็นจริง มุ่งให้ผู้รับสุขกายสบายใจ เป็นวิธีการให้เกิดพลังใจ กระทำความดียิ่งๆขึ้น มักเกิดจากญาติมิตรผู้ปรารถนาดี แต่ควรยินดีเท่าความดี อย่าปล่อยจนเหลิงกลายเป็นเย่อหยิ่งทะนงตน

นินทาสรรเสริญทั้ง ๒ ลักษณะนี้ ท่านว่าเป็นโลกธรรม คือเป็นสภาพที่ครอบงำสัตวโลกอยู่ และสัตวโลกย่อมเป็นไปตามสภาพนั้นเหมือนกันหมด ไม่เลือกเด็กผู้ใหญ่ชายหญิง ล้วนถูกสภาพทั้ง ๒ นี้เข้าแทรกสิงอยู่ในอารมณ์ทั้งนั้น ใครจะปรารถนาอยากได้หรือไม่ปรารถนา ก็หาสำเร็จสมปรารถนาได้ไม่ ยิ่งการนินทา ไม่มีใครอยากได้ประสบ สรรเสริญมีผู้ปรารถนาอยากได้ประสบ ก็จะไม่สมประสงค์ตามปรารถนาได้ ด้วยเป็นสภาพธรรมดาของสัตวโลกที่มีลักษณาการเหล่านี้เกิดขึ้น ให้เสวยอารมณ์บุคคลทั่วไป ล้วนอยู่นอกเหนืออำนาจความปรารถนาของบุคคล ถึงคราวนินทาจะเกิด ก็เกิดขึ้นตามคราว ถึงคราวสรรเสริญจะเกิด ก็เกิดขึ้นตามจังหวะ จะบังคับเปลี่ยนแปลงเอาตามใจปรารถนาไม่ได้ ไม่เลือกว่าปุถุชนหรืออริยชน โลกธรรมเหล่านี้ ย่อมครอบงำอัธยาศัยเหมือนกันหมด เว้นแต่อริยชน ท่านรู้เท่าทันตามสภาพแล้วว่า โลกธรรมเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่เรา แต่เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรรู้เท่าทันตามความจริง อย่ายินดีในส่วนที่ปรารถนา อย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่ปรารถนา ท่านจึงไม่ยึดถือเกี่ยวเกาะ ใช้ปรีชาปล่อยให้เกิดขึ้นผ่านไปตามธรรมดา เหมือนหยาดน้ำไม่ติดใบบัว จึงไม่เกิดความเดือดร้อนเพราะประสบส่วนชัง และไม่เกิดความดีใจเพราะประสบส่วนชอบ

ส่วนปุถุชนทั้งหลาย ต่างมีอารมณ์คอยยึดมั่นถือมั่นเป็นจริงจัง และชอบเอื้อมหาสิ่งที่ยังไม่มาถึงบ้าง สิ่งที่ผ่านพ้นไปแล้วบ้าง พอส่วนเกลียดชังที่ประสบเช่นถูกนินทา ก็ระทมตรอมใจ อยากให้ผ่านพ้นไปเสียเร็วพลัน แต่พอส่วนรักใคร่ชอบใจประสบ ก็รื่นเริงบรรเทิงใจอยากให้ประจำตลอดกาล แต่ก็หาสมปรารถนาได้ไม่ เพราะเป็นสภาพแปรปรวนเปลี่ยนแปลงนอกเหนืออำนาจปรารถนาของบุคคล ปุถุชนจึงต้องเศร้าโศกเพราะยึดถือไว้เหมือนกระดาษซับ

หมึก ไม่เลือกหมึกดำแดงซับติดทั้งหมด อริยชนท่านไม่เศร้าโศก เพราะปล่อยวาง ด้วยความรู้เท่าทันลักษณะโลกธรรมนั้นๆ

อันที่จริงศัตรูผู้มุ่งร้าย ย่อมหาอุบายยั่วเย้า เพื่อประทุษร้ายให้ฝ่ายตรงข้ามทุกข์โศกเดือดร้อนด้วยเล่ห์กลต่างๆ เช่นปล่อยข่าวนินทาว่าร้ายให้วุ่นวายใจ ไม่เป็นปกติสุขอยู่ได้ ผู้มีกำลังใจอ่อนแอปล่อยให้ข่าวนินทาครอบคลุมใจ แสดงอาการทุกข์โศกให้ปรากฏ ก็ย่อมสบอุบายยุแหย่ของศัตรู ซึ่งลงทุนเพียงลมปากป่าวข่าวเท่านั้น แม้การสรรเสริญก็เช่นกัน ควรใช้สติปัญญาพิจารณาความจริงอย่าหลงจนเหลิง วิสัยคนฉลาดด้วยคุณธรรมย่อมอบรมอารมณ์ตน ไม่ให้แสดงอาการชอบหรือชัง ด้วยโลกธรรมครอบงำจนเกินไปทุกอริยาบท จะได้ชื่อว่าเป็นพุทธสาวกผู้บูชาพระรัตนตรัยด้วยขันติธรรมเป็นปฏิบัติบูชา ทั้งยังเป็นการคุมเชิงไม่ให้ศัตรูรู้ผลแห่งการประทุษร้ายของเขาด้วย ถ้าหลงปล่อยให้อารมณ์นินทาอารมณ์สรรเสริญ แทรกสิงใจได้แล้ว จะเหมือนรับเคราะห์ร้าย ๒ ต่อ คือถูกโลกธรรมครอบงำด้วย ยังสบอุบายประทุษร้ายด้วยวิธียุแหย่ ในลักษณะนินทาบ้าง ลักษณะสรรเสริญบ้าง เป็นการแสดงจุดอ่อนแอของตนให้ศัตรูหาช่องทางประทุษร้ายง่ายยิ่งขึ้น ด้วยประการฉะนี้

ขอผลานิสงฆ์ที่บิยชนทั้งหลายมีภรรยา บุตร และญาติมิตรได้บำเพ็ญเป็นทักษิณา มาตามลำดับกาลตราบเท่าถึงวันพระราชทานเพลิงศพนี้ จงประมวลเป็นกุศลบุญนิธิบันดาล สุขสิริสวัสดิ์ พิพัฒนผล ศุภมงคลวราภรณ์แก่พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ผู้ได้บำเพ็ญตนตามแนวสวากขาตธรรม อำนวยศุภผลแก่ครอบครัว มิตรสหาย ตลอดประเทศชาติ ตราบเท่าถึงมรณกรรม ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมเจตนาปรารภอุทิศจงทุกประการ อย่าได้มีความเสื่อมแต่สถานใดสถานหนึ่งเลย ขอเจริญ ◻

พระธรรมเทศนา สุทธิมรรคกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร แสดง

ในการบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์

วันอังคารที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๒๐ ณ วันเทพศิรินทราวาส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

กมฺมํ วิชฺชา จ ธมฺโม จ สีลํ ชีวิตมุตฺตมํ

เอเตน มจฺจา สุชฺฌนฺติ น โคตฺเตน น ธเนน จาติ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา ในสุทธิมรรคกถา ในการที่ภรรยาและบุตร พร้อมทั้งญาติมิตรของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ในวันครบ ๕๐ วันแห่งวันถึงแก่อนิกรรมของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ตามทางพระพุทธศาสนา

พ.อ. วิชาเป็นบุตรนายสุชาติและนางวินิจ ฐิตวัฒน์ ได้รับการศึกษาสำเร็จเป็นลำดับดังนี้ คือ เมื่อสำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์แล้ว ได้เข้าเป็นนักเรียนเทคนิคในโรงเรียนเทคนิคทหารบก ต่อมาได้รับทุนไปศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศเบลเยี่ยมและประเทศเยอรมัน ได้ศึกษาสำเร็จโรงเรียนนายร้อยเยอรมัน โรงเรียนเสนาธิการทหารบกฝรั่งเศสที่ปารีส เมื่อกลับจากการศึกษาต่างประเทศแล้ว ได้รับราชการตามกรมกองต่างๆในกองทัพบก จนถึงได้รับ

พระราชทานยศพันเอก สำหรับงานด้านการต่างประเทศ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ เคยเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส เคยดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการศึกษาประจำสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน เคยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็มประจำสาธารณรัฐฝรั่งเศส และประจำราชอาณาจักรเดนมาร์ก สุดท้ายเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๙ ได้ขอลาออกจากราชการเนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้พ้นจากตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคเปนเฮเกน พ.อ. วิชาถึงแก่อนิจกรรมที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ด้วยโรคมะเร็งที่ตับอ่อนเมื่อวันพุธที่ ๙ มีนาคม ๒๕๒๐ ภายหลังที่แพทย์ได้รักษาพยาบาลและเยียวยาอย่างเต็มที่ โดยได้ทำการผ่าตัดถึง ๒ ครั้ง

ขณะที่คนผู้ที่เกิดมาต้องการสืบต่ออายุไปไม่มีที่สิ้นสุด มัจจุคือความตายก็มาพรากชีวิตไป ต้องทอดทิ้งร่างกายและทุกๆสิ่งที่เคยยึดถือเป็นของตนไว้ เว้นไว้แต่กรรมที่ตนเองได้ทำแล้ว ดังที่พระบรมศาสดาตรัสเตือนไว้ (ในโกศลสังยุตต) ความว่า **"ข้าวเปลือก ทรัพย์ เงิน ทอง หรือแม้ของที่หวงแหนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และทาส คนทำงาน คนรับใช้ ซึ่งต้องเลี้ยงดูทั้งหมด อันคนที่จะตายพาไปด้วยมิได้ ต้องทอดทิ้งทั้งหมดไป ส่วนกรรมใดที่บุคคลทำด้วย กาย วาจา หรือด้วยใจ กรรมนั้นแลเป็นของผู้ทำนั้น เขาพากรรมนั้นไป และกรรมนั้นย่อมติดตามผู้นั้นไปเหมือนเงาไม่ละตน"** ฉะนั้น สิ่งที่จะเป็นของตนจริงก็คือกรรมที่ทุกๆคนทำแล้ว แต่กรรมนั้นมี ๒ คือ กรรมดี กับ กรรมชั่ว ถ้าทำกรรมดีก็ส่งผลให้เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาด ถ้าทำกรรมชั่วก็ส่งผลให้เป็นผู้เศร้าหมองสกปรก ฉะนั้นจึงได้มีพระพุทธภาษิตแสดงสุทธิมรรค คือทางแห่งความบริสุทธิ์สะอาด ยกกรรมขึ้นเป็นข้อแรกกับกรรมเป็นเครื่องประกอบอีกบางข้อ ว่า **กมฺมํ วิชฺชา จ**

ความว่า "**กรรม ๑ วิชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันอุดม ๑ ผู้ที่จะต้องตายย่อมหมดจดสะอาดด้วยทางนี้ มิใช่ด้วยโคตตระกูล มิใช่ด้วยทรัพย์**" ดังนี้

เรื่องกรรมและผลของกรรมเป็นหลักธรรมข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา ถ้าได้ทำความเข้าใจว่า เป็นของจริงในปัจจุบันในทันตาเห็น ก็จะเป็นเครื่องช่วยให้พ้นความไม่ดีและความทุกข์ต่างๆ ได้มาก เพราะจะทำให้ประพฤติตนไปในทางแห่งความหมดจดสะอาด พระพุทธเจ้าทรงยกความหมดจดสะอาดขึ้นแสดงเป็นผลแห่งกรรมที่ดีเป็นต้น โดยตรงกันข้ามความสกปรกเศร้าหมองเป็นผลแห่งกรรมที่ชั่ว บุคคลย่อมมีพื้นปัญญาที่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ดีชั่วถูกผิดอยู่ด้วยกัน และเมื่อหมั่นศึกษาพิจารณาก็จะยิ่งรู้มากขึ้น ฉะนั้น เมื่อทำอะไรไม่ดี ก็มักจะรู้ว่าไม่ดี หรือเมื่อทำอะไรดี ก็มักจะรู้ว่าดีเช่นเดียวกัน และย่อมรู้ถึงคนอื่นๆที่ทำดีหรือไม่ดีอย่างไร นอกจากนี้บุคคลยังอาจที่จะงดเว้น ไม่ทำกรรมอะไรหรือจะทำกรรมอะไรก็ได้ และก็เป็นการสมควรที่จะงดเว้นกรรมที่ไม่ดี ทำแต่กรรมที่ดี ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า "**ท่านทั้งหลายจงละกรรมที่ชั่วเสีย จงทำกรรมที่ดี**" "**ท่านทั้งหลายอาจที่จะละทำดังนั้นก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อสุข และเมื่อละกรรมที่ชั่ว ทำกรรมที่ดีแล้ว**" ฉะนั้น ถ้าได้ปฏิบัติตามพระโอวาทนี้ ก็จะมีกรรมที่ดีงามเป็นทางแห่งความหมดจดสะอาดข้อแรก

กรรมของคนนั้น โดยปรกติย่อมเนื่องด้วยวิชา คือความรู้ เพราะจะทำอะไรได้ตามความรู้ จึงต้องมีการศึกษาความรู้ต่างๆ เบื้องต้นก็ต้องศึกษาให้มีความรู้ที่จะใช้ในการประกอบอาชีพ หรือที่จะทำกรรมคือการงานที่ประสงค์ และให้มีความรู้จักดีชั่วถูกผิดในกรรมที่ทำ ทั้งให้รู้วิธีจะละกรรมที่ชั่ว ทำกรรมที่ดี คือ ให้มีโกศล ความฉลาด ๓ อย่าง ได้แก่ อายโกศล ความฉลาดรู้ใน

ทางเจริญ **อปายโกศล** ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม **อุปายโกศล** ความฉลาดรู้ในทางอุบาย คือ วิธีเข้าถึงความเจริญ

ทางหรือเหตุให้เกิดวิชา คือ สุตะ การสดับตรับฟังหรือการเรียน **จินตา** การคิด **ภาวนา** การอบรมปฏิบัติ เรื่องพระราชดำริของพระเจ้าปเสนทิโกศล (ในโกศลสังยุต) เป็นตัวอย่างแห่งการได้ความรู้จากการคิด คือ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงดำริว่า "*คนบางคนใครหนอชื่อว่ารักษาตน ใครไม่ชื่อว่ารักษาตน*" เมื่อทรงตั้งปัญญาขึ้นดังนี้แล้ว ก็ทรงดำริต่อไปว่า "*คนบางคนที่ประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ แม้จะมิหมู่จาตุรงคเสนารักษาอยู่ ก็ชื่อว่ารักษาตน เพราะข้อนั้นเป็นการรักษาภายนอก มิใช่เป็นการรักษาภายใน ส่วนบางคนที่ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ แม้จะไม่มีจาตุรงคเสนารักษา ก็ชื่อว่ารักษาตน เพราะข้อนั้นเป็นการรักษาภายใน มิใช่ภายนอก ฉะนั้นจึงชื่อว่ารักษาตนแล้ว*" พระองค์ได้กราบทูลพระดำรินี้แด่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับรอง อีกคราวหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงดำริว่า "*ใครหนอชื่อว่ารักตน ใครชื่อว่าไม่รักตน* แล้วทรงดำริต่อไปว่า "*คนบางพวกที่ประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ แม้จะพูดว่า รักตน ก็ไม่ชื่อว่ารักตน เพราะคนที่ไม่รักกันเป็นศัตรูกันพึงทำความพินาศใดแก่คนที่เป็นศัตรูกัน เขาย่อมทำความพินาศนั้นแก่ตนเอง ส่วนคนบางพวกที่ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ ถึงไม่พูดว่ารักตน ก็ชื่อว่ารักตน เพราะทำกรรมที่เกื้อกูลแก่ตน เหมือนอย่างที่คนรักกันชอบกันชอบกระทำแก่กัน*" พระองค์ได้กราบทูลพระดำรัสนี้แด่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับรอง

พระดำริของพระเจ้าปเสนทิโกศลนี้ เป็นตัวอย่างของความคิดที่เป็นเหตุให้ได้วิชาคือ ความรู้ที่ถูกต้องในกรรมประการหนึ่ง ซึ่งเป็นทางแห่งความหมดจดสะอาดเป็นข้อที่สอง

อันวิชา คือ ความรู้ทั่วไป ย่อมเป็นเครื่องมือที่ใช้ได้ทั้งในทางที่ผิดและทางที่ถูก ผู้มีวิชา หากขาดธรรม อาจใช้วิชาก่อกรรมที่ชั่วร้ายได้มากกว่าคนที่โง่ขาดวิชา และถ้ามีธรรม ก็อาจใช้วิชาทำกรรมที่อำนวยประโยชน์ได้อย่างยิ่งเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงต้องมีธรรมอีกด้วย ธรรมในที่นี้หมายถึงคุณที่พึงอบรมให้มีประจำจิตใจ เช่น **หิริ** ความละอายใจต่อบาปทุจริต **โอตตัปปะ** ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต **เมตตา** **กรุณา** เป็นต้น ซึ่งตรงกันข้ามกับโทษ เช่น กิเลสในใจ ธรรมเป็นคุณที่จำปรารถนาในที่ทั้งปวง ดังเช่นพระพุทธภาษิตแปลความว่า **"ชุมนุมที่ไม่มีผู้สงบ ไม่ชื่อว่าสภา ผู้มีไม่พูดเป็นธรรม ไม่ชื่อว่าผู้สงบ ผู้ที่ละราคะ โทสะ โมหะ จึงจะเป็นผู้สงบพูดเป็นธรรมได้** ธรรมจึงเป็นทางแห่งความหมดจดสะอาดเป็นข้อที่ ๓

เมื่อจิตใจมีธรรม ความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ก็เป็นสุจริตที่ดีงาม อันเรียกว่า ศีล ซึ่งมีอธิบายกว้างๆว่า **"เว้นการที่ควรเว้น ประพฤติการที่ควรประพฤติ"** ความตั้งใจงดเว้นให้แน่วแน่ในข้อห้าม หรือในการที่ควรเว้นเป็นหลักสำคัญในการรักษาหรือปฏิบัติในข้อศีลนี้ เกี่ยวกับความสำรวมใจความระมัดระวังรักษาช่องทางเกิดแห่งความไม่ดีทั้งหลาย ศีลเป็นทางแห่งความหมดจดสะอาดเป็นข้อที่ ๔

ทุกๆข้อ ย่อมประมวลลงในอีกข้อหนึ่งคือ **"ชีวิตอันอุดม"** คำว่าชีวิตในที่ทั่วไปหมายถึง ความดำรงอยู่ของสังขารร่างกาย ซึ่งมีระยะกาลของอายุสั้นบ้าง ยาวบ้าง แต่ก็มักไม่เกินร้อยปี อีกอย่างหนึ่ง เป็นถ้อยคำหมาย

ถึงสารประโยชน์ที่พึงได้จากชีวิต ดังที่นี้ ใช้คำว่า **"ชีวิตอันอุดม"** หมายถึงสาระประโยชน์อย่างสูงสุด อะไรเป็นชีวิตอันอุดมของคน หรือคนจะขึ้นไปสูงได้ถึงเพียงไหน จึงจะชื่อว่าขึ้นไปได้สูงสุด ข้อนี้เป็นข้อสำคัญที่มักจะมีความเห็นต่างๆกัน และมีการปฏิบัติต่างๆกันตามความเห็นของแต่ละคน เช่นบ้างก็มีความเห็นทางทรัพย์ บ้างก็มีความเห็นทางยศ แต่ทางพระพุทธศาสนาแสดงทางกรรม คือ การงานที่ทำ ดังที่ปันชีวิตไว้ ๓ ประเภท คือ **ทุชีวิต** ชีวิตชั่ว หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ชั่วร้าย **โมฆชีวิต** ชีวิตเปล่า หมายถึงคนที่ไม่ได้ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ชั่วร้าย แต่ก็ไม่ได้ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีอะไร ปล่อยกาลเวลาแห่งชีวิตให้ล่วงไปเปล่าปราศจากประโยชน์ **สุชีวิต** ชีวิตดี คือ ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีงาม ฉะนั้น ชีวิตอันสูงสุด ก็คือชีวิตที่ใช้ประกอบกรรมดี อันเป็นสารประโยชน์ได้มากที่สุด หรือดีที่สุด และกรรมอันเป็นกรรมดีที่อำนวยประโยชน์ได้นั้น จะต้องประกอบด้วยวิชาความรู้เป็นเครื่องควบคุม มีศีลเป็นขอบเขต

รวม **สุทธิมรรค** คือทางแห่งความหมดจดสะอาด คือ กรรม วิชา ธรรม ศีล และรวมเข้าในชีวิตอันอุดมด้วยประการฉะนี้

พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ชื่อว่าเป็นผู้มีชีวิตอยู่ในระดับสูงผู้หนึ่ง เพราะได้ทำการงานประกอบด้วยวิชา ธรรม และศีล จึงเป็นกรรมที่อำนวยประโยชน์เป็นเกียรติแก่ชื่อและตระกูลตลอดกาลนาน ดังพระพุทธภาษิตว่า

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ

"รูปของผู้ต้องตายทั้งหลาย ย่อมสลายไป แต่ชื่อและตระกูลหาสลายไปไม่" และกรรมที่ดีเป็นบุญกุศล ย่อมจะติดตามไปอำนวยผลดีในสัมปรายภพด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจกุศลทักษิณานุปทาน ที่คณะท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์อำนวยสุขวิบากแก่ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ตามควรแก่คติภพวิสัย

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปจะได้สวดคาถาธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี เพิ่มพูนอัปมาทธรรมสืบต่อไป

แสดงพระธรรมเทศนา ยุติด้วยเวลา เอวํก็มีด้วยประการฉะนี้ ขออำนวยพร.

ธัมมัฏฐานกถา

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม แสดง

ในการบำเพ็ญกุศลศพ พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์

ณ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๐

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ธมฺเม ฐิตํ น วิชหาติ กิตฺติ.

บัดนี้ จักวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในธัมมัฏฐานกถา พรรณนาการตั้งอยู่ในธรรม อนุโมทนากุศลราศีทักษิณานุปทานกิจ เนื่องด้วยบัดนี้ เป็นบุพภาคแห่งการพระราชทานเพลิงศพ พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ภรรยาบุตร–ญาติมิตร ได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลกิจ เพื่ออุทิศกัลปนาผลแก่พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ตามพิธีทักษิณานุปทานในพระพุทธศาสนา เป็นการแสดงความเคารพนับถือเมตตาอาลัยในท่านผู้ล่วงลับไปแล้วในอวสานสมัย

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ปรากฏว่าได้ตั้งตนเป็นอัตตสัมมาปณิธิ คือตั้งตนไว้ชอบตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยปฐมวัยได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนวิทยาการเบื้องต้น จนได้เข้าเป็นนักเรียนเทคนิคในโรงเรียนเทคนิคทหารบก แล้วได้รับทุนไปศึกษาวิชาทหารในประเทศเบลเยี่ยมและประเทศเยอรมัน จนสำเร็จจากโรงเรียนนายร้อยเยอรมันแล้ว ไปเข้าโรงเรียนเสนาธิการทหารบกฝรั่งเศส ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อกลับจากการศึกษาต่างประเทศแล้ว

ได้รับราชการตามกรมกองต่างๆในกองทัพบก มีความเจริญในตำแหน่งหน้าที่มาโดยลำดับ จนได้รับพระราชทานยศเป็นพันเอกในกองทัพบก ในส่วนราชการต่างประเทศนั้น พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณประเทศชาติในตำแหน่งผู้ช่วยทูตทหารบก ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการศึกษาประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงบอนน์ สหพันธสาธารณรัฐเยอรมัน ต่อจากนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำประเทศฝรั่งเศสและประเทศเดนมาร์ก เป็นตำแหน่งสุดท้าย แต่เนื่องจากถูกโรคภัยเบียดเบียน สุขภาพไม่สมบูรณ์ จึงได้ลาออกจากราชการ

ตามประวัติของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ซึ่งได้พรรณนามาแล้วนั้น จัดว่าเป็นคนดีทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งชีวิต เป็นเครื่องประกาศความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีในประเทศชาติ อันเป็นถิ่นฐานบ้านเมืองของตน ไม่หลงกลของกิเลสอันจะเป็นเหตุให้นำชีวิตห่างไกลออกจากธรรม นับว่าเป็นผู้มีธรรมประจำใจ อันบุคคลผู้มีธรรมเป็นพื้นอัธยาศัย ย่อมสามารถนำชีวิตให้ได้รับเกียรติยศชื่อเสียงเป็นเครื่องหมายของชีวิต ได้ในพระพุทธภาษิต ซึ่งยกเป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นนั้นว่า ธมฺเม ฐิตํ น วิชหาติ กิตฺติ แปลว่า เกียรติย่อมไม่ละบุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรม ดังนี้

คำว่า เกียรติ ได้แก่ชื่อเสียง คุณหรือโทษ ลักษณะดีหรือชั่ว ที่เป็นเสียงสะท้อนย้อนออกฟุ้งตลบไป เพราะความประพฤติของบุคคล เหมือนเสียงกลองหรือเสียงระฆังที่ดังออกไป บอกให้รู้ว่าเป็นกลองดีหรือกลองไม่ดี ระฆังดีหรือระฆังไม่ดีฉะนั้น มีทั้งฝ่ายชั่วฝ่ายดี ฝ่ายชั่วเรียกว่า ปาปเกียรติ ได้ในคำ

พระบาลีว่า ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ ชื่อเสียงเสียหายลือกระฉ่อนไป ได้ในคำโคลงว่า

ปลาร้าพันห่อด้วย ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา คละคลุ้ง

ฝ่ายดีเรียกว่า กัลยาณเกียรติ ได้ในคำบาลีว่า กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ ชื่อเสียงดีงามฟุ้งขจรไป ได้ในคำโคลงว่า

ใบพ้อพันห่อหุ้ม กฤษณา
หอมระรวยรสพา เพริดด้วย.

ผู้ประพฤติความชั่วเป็นอธรรม ก็ย่อมได้รับบาปเกียรติชื่อเสียงเสียหาย ฝ่ายผู้ตั้งใจในธรรมคือความดี ย่อมมีชื่อเสียงดีงามฟุ้งขจรไป ในที่นี้จักพรรณนาเฉพาะกัลยาณเกียรติชื่อเสียงดีงาม ชื่อเสียงดีงามนั้น ย่อมมีแก่ท่านผู้ตั้งอยู่ในธรรม ดังพุทธภาษิทข้างต้นนั้น

คำว่า ธรรมะ ได้แก่สภาพผู้ทรง คือทรงตัวจริงไว้ไม่ให้กลับกลายเป็นไม่จริง คงเป็นจริงแท้ เที่ยงตรง คงที่ สม่ำเสมอ และทรงผู้รู้ผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่วด้วย บาปก็เป็นบาปจริง บุญก็เป็นบุญจริง ไม่กลับกัน ผู้ที่รู้และเชื่อว่า บาปเป็นบาปจริง บุญเป็นบุญจริง แล้วละบาปบำเพ็ญบุญก็จะไม่ตกไปในที่ชั่ว นี้เรียกว่า ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อรวมกล่าวสั้น คำว่า ธรรมก็คือ สุจริตกาย วาจา ใจ เพราะกาย วาจา ใจที่เป็นสุจริต ก็คือกาย วาจา ใจ ที่เป็นธรรม กาย วาจา ใจที่เป็นธรรมก็เป็นกายวาจาใจที่เที่ยง-ตรง มั่นคง สุจริตเป็นยุติธรรม

คำว่า ยุติธรรม ได้แก่ความเที่ยงความตรง ความยุติต้องกันลงกัน ไม่ขัดกัน ไม่ลักลั่นกัน ธรรมทั้งปวงนั้นๆจึงเป็นยุติธรรมหมด ถ้ากำหนดเป็น

ธรรมล้วนๆ ก็ไม่ควรใช้คำว่า ยุติธรรม เพราะถ้าใช้คำว่า ยุติธรรม ก็เป็นประหนึ่งว่า ธรรมะที่ไม่ยุติธรรมก็มี แต่ที่ท่านใช้โวหารว่ายุติธรรมนั้นเพราะนำเข้าจับกับผู้ปฏิบัติถือผู้ปฏิบัติเป็นที่วัด เหมือนใช้ปรอทวัดความไข้ฉะนั้น ยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม จึงอยู่ที่ใจของผู้ปฏิบัติ ท่านให้นำอคติทั้ง ๔ เข้าวัด เหมือนใช้ปรอทวัดความไข้ดังกล่าวแล้ว อคติ แปลตามศัพท์ว่าไม่ไป หรือ ไปไม่ได้ หมายความว่า ใจที่มีอคติไปในทางดีไม่ได้ หรือไปได้ในทางชั่วไม่ไปในทางดี โดยความก็คือ ความลำเอียง หรือความที่ใจเอนเอียงไม่เที่ยงตรงเพราะถูกอคติ ๔ ประการ คือถูกความรักใคร่พอใจ ๑ ความเกลียดชัง ๑ ความเกรงกลัว ๑ ความหลงรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ๑ รวมเป็นอคติ ความลำเอียง ๔ ประการครอบงำในขณะใด ใจเอนเอียงเพราะอำนาจความรัก ความชัง ความกลัว และความหลงรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในขณะนั้น พึงบริหารว่า ไม่ยุติธรรม เพราะใจไม่คงที่ตามจริง ตามตรง แต่เมื่อใดทำใจให้มั่นคง เด็ดขาด องอาจกล้าหาญผ่านพ้นอำนาจของอคติทั้ง ๔ ประการ คือความรัก ความชัง ความกลัวและความหลง ประคองใจให้เที่ยงตรง มุ่งธรรมเป็นประมาณ เมื่อนั้นพึงบริหารว่า ใจมียุติธรรม ถ้าเปรียบใจเหมือนดวงจันทร์ในวันเพ็ญ อคติก็อุปมาเหมือนหมอกเมฆที่เข้ามาบดบัง ดวงจันทร์ที่ถูกหมอกเมฆบดบัง ย่อมส่องแสงสว่างไม่ได้เต็มที่ฉันใด ใจที่ถูกอคติปิดบัง ก็หมดกำลังอำนาจในการที่จะทำความดีเป็นสุจริตเป็นธรรมฉันนั้น

ฝ่ายผู้ปฏิบัติที่ผ่านพ้นจากอคติทั้ง ๔ ประการ ย่อมสามารถที่จะทำการบำเพ็ญความดีได้ยิ่งๆขึ้นไป ย่อมได้ประสบผลตามเทศนานัยภาษิตว่า

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ
อาปูรติ ตสฺส ยโส สุกฺกปกฺเขว จนฺทิมา

แปลว่า ผู้ใดไม่ประพฤติล่วงละเมิดธรรมะ เพราะความรัก ความชัง ความกลัว ความหลง เกียรติยศของผู้นั้นเจริญเต็มที่ ดังดวงจันทร์ในวันเพ็ญส่องแสงจำรัสอยู่ฉะนั้น เมื่อบุคคลต้องการยุติธรรม ก็ต้องหลีกเลี่ยงจากอคติทั้ง ๔ อคติมีในจิตขณะใด ยุติธรรมก็ไม่มีในขณะนั้น อคติไม่มีในจิตขณะใด ยุติธรรมก็มีในขณะนั้น

ท่านผู้ปราศจากอคติทั้ง ๔ ชื่อว่าตั้งอยู่ในยุติธรรม กาย วาจา ใจของท่านก็สุจริต กาย วาจา ใจ ที่สุจริตแล้ว ก็ย่อมสะอาด สงบ สว่างแจ่มใส ความสะอาด ความสงบ สว่างแจ่มใส เป็นลักษณะของท่านผู้มีธรรมสุจริต ย่อมได้รับผลตามพระพุทธภาษิตว่า

ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ

แปลว่า ผู้มีปรกติประพฤติธรรมสุจริต ย่อมอยู่เป็นสุขสบายทั้งบัดนี้และเบื้องหน้าดังนี้ ท่านผู้ตั้งอยู่ในธรรมสุจริต ย่อมมีเกียรติชื่อเสียงฝ่ายข้างดีปรากฏฟุ้งขจรไปเป็นเครื่องหมาย เหมือนของหอมมีกฤษณาเป็นต้น มีกลิ่นหอมเป็นเครื่องหมายฉะนั้น กัลยาณเกียรติ ย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีนัยดังวิสัชนามาด้วยประการฉะนี้

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้ประพฤติดีประพฤติชอบ ตั้งต้นแต่ได้ศึกษาเล่นเรียนจนมีความรู้ความสามารถ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีจิตมั่นคงในความยุติธรรมเที่ยงตรง มีความจริญมั่น-คงในตำแหน่งหน้าที่มาตามลำดับ จนได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่งสำคัญของทางราชการ จนได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ประจำกรุงปารีสและกรุงโคเปนเฮเกน

เป็นที่สุด ชีวิตราชการราบรื่นงดงามตลอดมา มีชื่อเสียงปรากฏในประเทศและต่างประเทศ สมควรแก่ตำแหน่งหน้าที่ราชการ ดังวิสัชนามาด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจกุศลราศีที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญแล้วนี้ จงอำนวยอิฏฐวิบุลผลสุขประโยชน์ อันเป็นที่เบิกบานใจ แก่พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ โดยสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ตามฐานะนิยมทุกประการ

วิสัชนาพระธรรมเทศนาในธัมมัฏฐานกถา ยุติด้วยเวลา ด้วยประการฉะนี้.

□

มวลสาส์นสลดใจ จากญาติและมิตร

ตามลำดับวันที่มาถึง

MRS SIRIPORN DHITAVAT

49/7 SUKHUMVIT 60

BANGKOK

ALL OF US FROM THAI EMBASSY COPENHAGEN WISH TO EXPRESS OUR HEARTFELT CONDOLENCES AND FULLY SHARE YOUR GRIEVANCES FOR A GREAT LOSS OF YOUR BELOVED HUSBAND

TONGCHAN

ด่วนมาก

ที่ กต ๐๒๐๑/๑๕๓๒๖ กระทรวงการต่างประเทศ

๑๗ มีนาคม ๒๕๒๐

เรื่อง แสดงความเสียใจ

เรียน คุณสิริพร ฐิตะวัฒน์

ด้วยเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสได้มีโทรเลขลงวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๒๐ ขอให้นำข้อความส่งมายังคุณสิริพร ฐิตะวัฒน์ ดังต่อไปนี้

เริ่มต้น

กระผมและภรรยา ข้าราชการ พนักงานสถานเอกอัครราชทูต ฯ และครอบครัว รวมทั้งนักเรียนและคนไทยในประเทศฝรั่งเศส ขอแสดงความเสียใจอย่างยิ่งในการจากไปของเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตะวัฒน์ ซึ่งยังความอาลัยแก่คนไทยและคนต่างประเทศในปารีสที่เคยรู้จักคุ้นเคยกับท่านมาก่อน

วิเชียร วัฒนคุณ
เอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส

จบข้อความ

จึงขอเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายทวีพันธ์ สิงหะ)
หัวหน้ากองกลาง

สำนักงานปลัดกระทรวง
โทร. ๒๒๑๒๘๕๖

วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

เรียน พี่ ที่รักและเคารพ

ผมคิดถึงพี่วิชาแล้วใจหาย ด้วยขณะยังมีชีวิตอยู่นั้นเต็มไปด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา คือ พร้อมด้วยพรหมวิหาร ๔ อันเป็นธรรมของผู้ใหญ่ควรยึดปฏิบัติโดยแท้ ผมกล่าวเช่นนี้ด้วยความรู้สึกจากใจจริงของผม ที่ได้เคยเสวนากับคุณพี่โดยตลอด ทั้งในต่างประเทศและที่บ้าน แม้จนกระทั่งเวลาที่ท่านเจ็บหนักอยู่ในโรงพยาบาล ก่อนจะหมดลมหายใจเพียงไม่กี่วัน หาได้เขียนเยินยอผู้วายชนม์ อันเป็นธรรมเนียมของหนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพทั่วๆไปไม่

นอกจากนั้นผมยังเสียดายในความรู้ที่มีอยู่อย่างกว้างขวางในตัวคุณพี่ ซึ่งอาจเปรียบได้ว่าเหมือนเอนไซโคลปีเดียเคลื่อนที่ อันต้องละลายหายไปกับตัวท่านด้วย ที่ผมกล่าวเช่นนี้ไม่เป็นการเกินความจริงเลย หากท่านได้มีโอกาสสนทนาไต่ถามคุณพี่ ถึงเรื่องที่ท่านไม่รู้หรือสงสัยทุกประเภท และระหว่างการซักถามหากเกิดปัญหาที่คุณพี่ที่ไม่แน่ใจ จะลุกขึ้นไปค้นตำราและเอกสารอ้างอิงทั้งภาษาอังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส เดี๋ยวนั้น มาให้ความกระจ่างที่ถูกต้องทันที ผมเคยเรียนท่านว่า คุณพี่น่าจะเขียนหนังสืออีกสักเล่ม (นอกไปจากเรื่อง “คนไทยในกองทัพนาซี” อันลือชื่อ) ในบั้นปลายของชีวิต พี่วิชาได้แต่ยิ้มเฉยๆ

พี่วิชาเป็นผู้ที่ใฝ่ในการศึกษามาโดยตลอด จนวาระสุดท้ายของชีวิต แม้ในขณะที่เจ็บหนัก นอนอยู่โรงพยาบาล เมื่อผมไปเยี่ยมก็ได้บอกให้คนเอายา ซึ่งต้องสั่งซื้อโดยตรงจากต่างประเทศ เพราะในเมืองไทยไม่มีขาย มาให้ผมดู และสอบถามถึงฤทธิ์ของตัวยา ว่าจะมีผลทางสรีระและเภสัชวิทยาอย่างไร

ท่านรวบรวมตำราเกือบทุกชนิด แม้แต่ตำราแพทย์ท่านก็มี สรุปแล้ว คุณพี่นับว่าเป็นนักการศึกษาที่มีความรู้กว้างขวาง แต่เสียดายที่ความรู้นั้นมิได้แพร่ขยายไปตามที่ควร มีแต่บุคคลใกล้ชิดเท่านั้นที่ประจักษ์ว่า คุณพี่นั้นคือนักวิชาการโดยแท้

อันความตาย เป็นสิ่งที่ทุกคนทราบว่าหนีไม่พ้น ผมไม่ได้อาลัยตัวพี่วิชาที่ต้องดับสูญไปตามโลกธรรม แต่สุดแสนที่จะเสียดายสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันจับต้องไม่ได้ แต่สัมผัสทางใจและทางปัญญาความคิดได้ ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวคุณพี่ และเนื่องจากผมถือว่าเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับเศษแห่งปัญญาของคุณพี่ จึงใคร่จะแสดงความกตัญญู โดยตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้กุศลผลบุญอันใดที่ผมได้ประกอบมาในชาตินี้อยู่บ้าง ขอน้อมส่งวิญญาณอันบริสุทธิ์ของพี่วิชาได้ไปสู่ยังสุคติสัมปรายภพ

พฤษภะการสร อีกกุญชร อันปลดปลง
โททนเสน่งคง สำคัญหมาย ในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

น.พ. ยงยุทธ อุทยานะกะ

ปารีส

๑๓ มีนาคม ๒๕๒๐

กราบเรียน คุณหญิง ที่เคารพรักอย่างยิ่ง

หนูเขียนถึงคุณหญิงวันนี้ด้วยความเศร้าใจเป็นที่สุดค่ะ คุณปราณีที่โคเปนเฮเกนได้โทรศัพท์ถึงหนูจากบ้านคุณธงฉานเมื่อสักครู่นี้เอง ส่งข่าวเรื่องท่านทูตเสียให้ทราบ ทั้งๆที่ทราบอยู่แล้วว่าท่านจะอยู่กับเราอีกไม่นาน แต่หนูก็เสียใจและอาลัยถึงท่านเป็นอย่างมาก อยากให้มีปาฏิหาริย์อะไรสักอย่างเกิดขึ้นเพื่อต่ออายุท่านให้ยืนยาวออกไปอีก และหายจากความเจ็บไข้ แต่ก็เป็นความหวังที่ไม่มีทางจะเป็นความจริงขึ้นมาได้ หนูคิดถึงท่านทีไร ก็เห็นแต่ภาพของท่านที่ยังแข็งแรงและสดใส พูดเสียงดัง ไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่า เมื่อท่านจากปารีสมาแล้ว หนูไม่มีโอกาสจะได้เห็นท่านอีก หนูกำลังจะเดินทางจากปารีสในวันที่ ๑๘ นี้ จึงเสียใจเป็นอย่างยิ่งที่หนูกำหนดเดินทางช้าเกินไป ไม่เช่นนั้นหนูก็คงจะได้พบท่านก่อนที่ท่านจะจากไป หนูโทรศัพท์ส่งข่าวให้คุณวณีทราบเมื่อกี้นี้ คุณวณีร้องไห้ทันทีที่ได้ทราบ และเราได้คุยถึงท่านอยู่นาน

ระยะนี้คุณหญิงคงจะยุ่งและเหน็ดเหนื่อยมาก หนูขอเรียนว่า หนูเป็นคนหนึ่งที่ร่วมในความเศร้าสลดจากการสูญเสียท่านทูต ซึ่งเป็นที่รักและเคารพอย่างยิ่ง หนูจะมากราบเยี่ยมคุณหญิงเมื่อกลับมาถึงแล้ว

ด้วยความรักและเคารพอย่างยิ่ง

ทัศนีย์ บุนนาค

กรุงโคเปนเฮเกน

๑๔ *มีนาคม* ๒๕๒๐

เรียน คุณพี่สิริพร ที่เคารพอย่างสูง

ผมเพิ่งได้ข่าวท่านทูตได้เสียๆแล้ว สุภางค์และผมขอกราบแสดงความเสียใจเป็นอย่างยิ่งมา ณ ที่นี้ ผมหวังว่าคุณพี่คงจะได้รับโทรเลขแสดงความเสียใจจากข้าราชการทุกคนและครอบครัวในสถานทูตแห่งนี้แล้ว ผมเสียดายท่านทูตเป็นอย่างยิ่ง อายุท่านก็ยังน้อยอยู่ แต่ท่านก็พ้นทุกข์ทรมาน ไปสบายแล้วครับ

เคารพอย่างสูง

ธงฉาน โชติกเสถียร

ปารีส

๑๔ มีนาคม ๒๕๒๐

กราบเรียน พี่สิริพร ที่รัก

เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๒๐ เวลาประมาณ ๒๓.๐๐ น. ได้รับโทรศัพท์จากคุณทัศนีย์ บุนนาค แจ้งข่าวเสียของพี่วิชา ใจหายวาบ โทรศัพท์แทบหลุดจากมือ ไม่เชื่อในข่าวนั้น ถามย้ำกับคุณทัศนีย์ให้แน่ใจ คุณทัศนีย์ยืนยันแน่นอน เพราะได้รับข่าวทางโทรศัพท์จากคุณธงฉานที่โคเปนเฮเกน ผมเสียใจมากในข่าวนี้ เพราะหวังว่าจะกลับมากรุงเทพฯ ในเร็วๆนี้ คงจะได้พบพี่วิชาอีกในสุขภาพที่สมบูรณ์ แต่ก็หมดหวังจะได้พบกันเสียแล้ว ฉะนั้น ผมจึงเสียใจอย่างยิ่ง

พร้อมจดหมายฉบับนี้ ผมขอแสดงความเสียใจกับพี่สิริพรด้วย ต่อการสูญเสียครั้งนี้ แต่พี่วิชาก็มีความสงบสุขไปแล้ว ชีวิตก็มีอยู่เท่านี้ มีเกิดย่อมมีดับ เป็นไปตามวาระแห่งกรรมพี่วิชาทำกรรมดีมาโดยตลอด ผลกรรมนั้นจะเป็นกุศลส่งให้พี่วิชาไปสู่สุคติภพ ที่มีแต่ความร่มเย็น ขอพี่สิริพรจงทำใจให้สงบ สวดมนต์ภาวนาขอให้พี่วิชาเดินทางไปสู่ภพที่ดีที่ปรารถนา ผมเองจะไม่ลืมที่สวดมนต์ภาวนา ขอส่งกุศลไปยังพี่วิชาที่ผมรักยิ่งด้วยเหมือนกัน

รักและคิดถึง

อุสาห์

โคเปนเฮเกน

๑๖ มีนาคม ๒๕๒๐

กราบเรียน คุณหญิง ที่เคารพ

ตุ่มและคุณปรีดาเพิ่งทราบข่าวเกี่ยวกับการสูญเสียท่านทูต ตุ่มและคุณปรีดาขอฝากกราบเคารพศพท่านด้วยค่ะ ตุ่มเสียใจจริงๆ ไม่คิดเลยว่าท่านจะจากพวกเราไปเร็วเกินไป ตุ่มไม่ได้เขียนจดหมายถึงคุณหญิงเสียนาน แต่ตุ่มก็คอยติดตามข่าวของท่านทูตอยู่เสมอ เห็นข่าวครั้งสุดท้าย ตุ่มทราบว่าท่านทูตเข้าโรงพยาบาลอีกครั้งหนึ่ง แล้วก็มาทราบว่า ท่านเสียเสียแล้ว

ด้วยความเคารพอย่างสูง

นฤมล

ลอนดอน

วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๐

คุณสิริพร ที่รัก

ขอแสดงความเสียใจด้วยอย่างมากที่คุณวิชาเสียชีวิต เสียดายที่ไม่ได้พบก่อนจากไป ยังนึกถึงวันสุดท้ายที่พบกันที่ปารีสได้ ไม่นึกว่าด่วนลาเลย

คิดถึงเสมอ

ดุษฎี

ปารีส

๕ เมษายน ๒๕๒๐

กราบ คุณป้า ที่เคารพอย่างสูง

ตึ๋งกราบขอประทานโทษและเสียใจอย่างมากค่ะ ที่ไม่ได้เขียนจดหมายถึงคุณป้านานพอสมควร ตึ๋งได้ทราบข่าวคุณลุงเมื่อวานนี้เอง ไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นความจริง ตึ๋งไม่อาจเรียนคุณป้าได้ว่าตึ๋งเสียใจมากเพียงไร ไม่ทราบว่าตัวเองมีความรู้สึกอย่างไร ทั้งคุณลุงคุณป้าไม่ได้เป็นญาติของตึ๋ง แต่ตึ๋งรักและเคารพคุณลุงคุณป้าอย่างมาก โดยที่ไม่เคยมีความรู้สึกผูกพันเช่นนี้กับผู้ใหญ่อื่นๆตลอดเวลาที่ตึ๋งอยู่ปารีสเลย ความรัก ความกรุณาและความอบอุ่นใจที่ตึ๋งได้รับจากคุณลุงคุณป้านั้น ฝังใจตึ๋งอยู่เสมอ ฉะนั้นเมื่อทราบข่าวคุณลุงตึ๋งทำอะไรแทบไม่ถูก ถึงตึ๋งจะกราบแสดงความเสียใจกับคุณป้ามากเพียงใด มันก็ยังไม่เท่ากับความรู้สึกที่แท้จริงของตึ๋ง ที่จะแสดงออกมาได้ ตึ๋งเสียใจที่ไม่มีโอกาสได้มาอยู่ช่วยคุณป้าในเวลานั้น

รักและเคารพอย่างสูง

ต้อยตึ๋ง

กรุงมาดริด

๖ เมษายน ๒๕๒๐

เจ๊พร ที่เคารพรัก

ได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณวิชาแล้วจากปารีส ขอร่วมในความโศกของเจ๊พรด้วย นึกไม่ออกว่าจะพูดหรือเขียนอย่างไร จึงจะช่วยให้เจ๊พรคลายทุกข์ลงได้บ้าง จ.ม. ฉบับนี้มาถึงเจ๊พรล่าช้ามาก เพราะหนูเข้าใจดีว่า ในระยะต้นๆนี้เจ๊พรคงไม่มีกระจิตกระใจที่จะมาอ่าน เพราะมีภาระที่จะต้องจัดการงานมากมายนัก แต่เชื่อว่าคุณจำลอง–เจ๊ภาคงจะช่วยแบ่งเบาภาระลงไปได้มาก หนูเข้าใจสภาพอย่างนี้ เสียใจที่มิได้มีโอกาสมาร่วมในงานด้วยได้ ทุกคราวที่ระลึกถึงคุณวิชาก็พบแต่ภาพที่สดชื่นแจ่มใส หน้าตาและสุ้มเสียงก็แสดงถึงความมีสุขภาพและพลานามัยดี แต่ปุบปับก็ล้มป่วยลงอย่างรวดเร็ว ใครๆมาเล่าว่าผอมลงมาก ก็ยังนึกวาดภาพไม่ออกว่า ซูบผอมลงอย่างไร

แต่หนูก็เชื่อว่ากรรมดีที่คุณวิชาเคยได้กระทำมาก่อนๆนั้น คงจะได้สนองนำให้ดวงวิญญาณไปสู่ที่สุคติ

อนึ่งการเกิด แก่ เจ็บ และตาย นี้ไม่มีใครหนีไปพ้น จะต้องพบกันทุกคน แต่ทั้งที่ทราบว่าจะต้องพบ แต่ก็อดไม่ได้ที่จะต้องพยายามกีดกันให้ห่าง และต้องเสียใจ เสียน้ำตากันคนละมากๆ เพราะเรายังตัดใจไม่ได้ ถึงแม้จะยึดพระพุทธองค์เป็นที่พึ่ง ก็ไม่สามารถทำใจให้หายเศร้าได้ ต้องให้เวลาเป็นผู้ช่วยบรรเทาความทุกข์โศก คุณบุญล้ำขอให้หนูบอกเจ๊พรด้วยว่า ขอแสดงความเสียใจที่เจ๊พรต้องสูญเสียคุณวิชาไป ก่อนหน้านี้ก็ทราบว่า คุณแสวงเสนาณรงค์ก็ได้จากไปเช่นกัน มรณกรรมกำลังเดินทางมาหาเราทุกคน ในเวลาที่เราทุกคนไม่สามารถคิดคำนวณกันได้ ก็ได้แต่ตั้งใจว่าจะพยายามทำใจให้รอคอยอย่างสงบ แต่สำหรับผู้อยู่ข้างหลังนั้นซิจะต้องรู้สึกหวั่นไหวทุกข์โศกเป็นธรรมดา

รัก–เคารพ

ประดับ กังวานพงศ์

Stuttgart 8. 5. 77

Lieber Meuw,

Die Nachricht über den Tod Deines Vaters hat uns sehr traurig gemacht. Sage bifte Deiner Mutter, wie sehr wir uns mit Euch verbunden fühlen, mit unseren Gedanken bei Euch sind und Anteil nehmen.

Wir danken Euch für die Einladung zur Trauerfeier. Da uns Eure Heimat und Sitten noch fremd sind, wollen wir vielleicht doch zu einem späteren Zeitpunkt kommen, wenn auch die Zeit uns geholfen hat unseren Kummer zu heilen.

Dein Vater war ein grosser weisser Mann, ein guter Mensch, ein Vorbild ! Ich habe mit ihm meinen Bruder verloren. Nech unserem Glauben leben wir nach dem Tode fort. Wer nicht vergessen wird, ist auch nicht tod.

Sage bitte Deiner Mutter, dass wir an Eure Adresse überedie Dresdner Bank in Stuttgart einen Betrag von 100 DM überweisen. Deine Mutter möge darüber verfügen wie sie es möchte. Bauen für Vicha Deinen Vater ihren Hausalfar oder für anderen Zwecke zur Ehrung und im Sinne des Verstorbenen. Darf ich Dich bitten uns mitzuteilen, ob das Geld angekommen ist.

Mit herzlichen Grüssen in alter Verbundenheit

Mucki U. Eric

(คำแปล)

สตูทการ์ท ๘. ๕. ๗๗

ลูกแมว ที่รัก

เรารู้สึกเสียใจอย่างสุดซึ้ง ที่ได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณพ่อเธอ บอกคุณแม่เธอด้วยว่า เรามีความสนิทสนมกันเพียงไร และเราก็มีความรู้สึกอันเศร้าเหมือนกันกับเธอ เราขอขอบคุณที่เชิญเรามาร่วมพิธีเผาศพของคุณพ่อเธอ แต่ประเทศและขนบธรรมเนียมประเพณีของเธอนั้นยังแปลกอยู่บ้างสำหรับเรา บางทีเราอาจจะมีโอกาสมาเยี่ยมได้ในภายหน้า เมื่อเวลาได้ช่วยเราให้หายจากความเศร้า คุณพ่อเธอเป็นคนเก่ง คนดี เป็นตัวอย่างที่ดี ฉันมีความรู้สึกว่าได้เสียพี่ชายไป ทางศาสนาของเราคนตายนั้นยังมีชีวิตอยู่ ใครที่ไม่ถูกลืม ผู้นั้นก็เสมือนยังมีชีวิตอยู่

บอกแม่เธอด้วยว่า เราได้ส่งเงินจำนวน ๑๐๐ มาร์ค ผ่านทางธนาคาร ....มายังที่อยู่ของเธอ สำหรับเงินจำนวนนี้ตามแต่คุณแม่เธอจะเอาไปทำอะไร จะทำที่เก็บอัฐิไว้ในบ้านหรืออย่างอื่นสำหรับคุณพ่อเธอก็ตามใจ เธอช่วยตอบด้วยว่าได้รับเงินหรือไม่

สวัสดีจากใจที่เคยสัมพันธ์กันมาแต่เก่า

มุกกี้ และ **เอริค**

มาลัยชีวิตของ
พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์

ธรรมดาของการร้อยมาลัย เราจะต้องเสาะแสวงหาบรรดาดอกไม้ใบไม้ประดามี หลายสีหลายอย่าง มาประดิษฐ์ร้อยกรองสอดประสานกันให้ได้จังหวะจะโคน เพื่อผลที่ผลิตออกมาจะงดงามสมใจผู้ร้อยและผู้ชม

มาลัยชีวิตของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ก็เช่นกัน ญาติมิตรหลายท่านได้กรุณาส่งบทความอันเปรียบเสมือนดอกไม้ มาร่วมร้อยกรองเป็นมาลัย ดังที่จะได้ผ่านสายตาท่านต่อไปนี้

มาลัยชีวิต
ของ
พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์

ปฐมวัย

พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๐ ณ บ้านสะพานสว่าง ตำบลมหาพฤฒาราม อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร เป็นบุตรนายสุชาติและนางวินิจ ฐิตวัฒน์ มีพี่น้อง ๓ คน คือ นางนพพร เวชพงศ์, พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์นายแพทย์ วิศิษฏ์ ฐิตวัฒน์

เมื่ออายุ ๒ ขวบ เริ่มหัดอ่าน ก ข ที่บ้าน ปีต่อมาเข้าเรียนที่โรงเรียนสว่างวรรธนสาร โดยมีพี่เลี้ยงคอยดูแลตลอดวัน การเรียนก้าวหน้า เพราะโรงเรียนมีการสอนดีและคุณแม่ช่วยสอนเพิ่มเติมที่บ้าน เรียนที่โรงเรียนนี้ได้ ๒ ปี ก็ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญในแผนกฝรั่งเศส ต้องไปเริ่มชั้นมูลใหม่ ในปีแรกแม้จะมีรถรับส่ง ก็ยังมีพี่เลี้ยงคนเดียวกันติดตามไปโรงเรียนด้วย ทั้งนี้เพราะขณะนั้นเธอเป็นลูกชายคนเดียวและยังเล็กนัก คุณพ่อคุณแม่จึงเป็นห่วงเป็นธรรมดา

ในวัยเยาว์ พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ มีอารมณ์ดี หน้าตายิ้มแย้มเสมอ ไม่ใคร่โกรธใครและไม่ทำให้ใครโกรธ เวลาว่างชอบวาดรูป ประดิษฐ์เครื่องเล่นเอง เช่นเรือเหาะซึ่งร่อนได้ไกลพอสมควรสำหรับฝีมือเด็กๆ แต่ไม่ใคร่ชอบท่องจำ โรงเรียนอัสสัมชัญ สมัยนั้นมีการบ้านท่องจำวันละมากๆ ในตอนต้นเธอจึงมัก "ติดโทษ" เพราะท่องบทเรียนไม่ได้หมด ต้องอยู่โรงเรียนจนเย็นหรือจนกว่าจะท่องการบ้านได้หมด แต่ต่อมาเธอก็ปรับปรุงตัวเองให้ชอบท่องจำ จนจำได้ง่ายๆในตอนหลัง.

นพพร เวชพงศ์

[illegible]

[illegible]

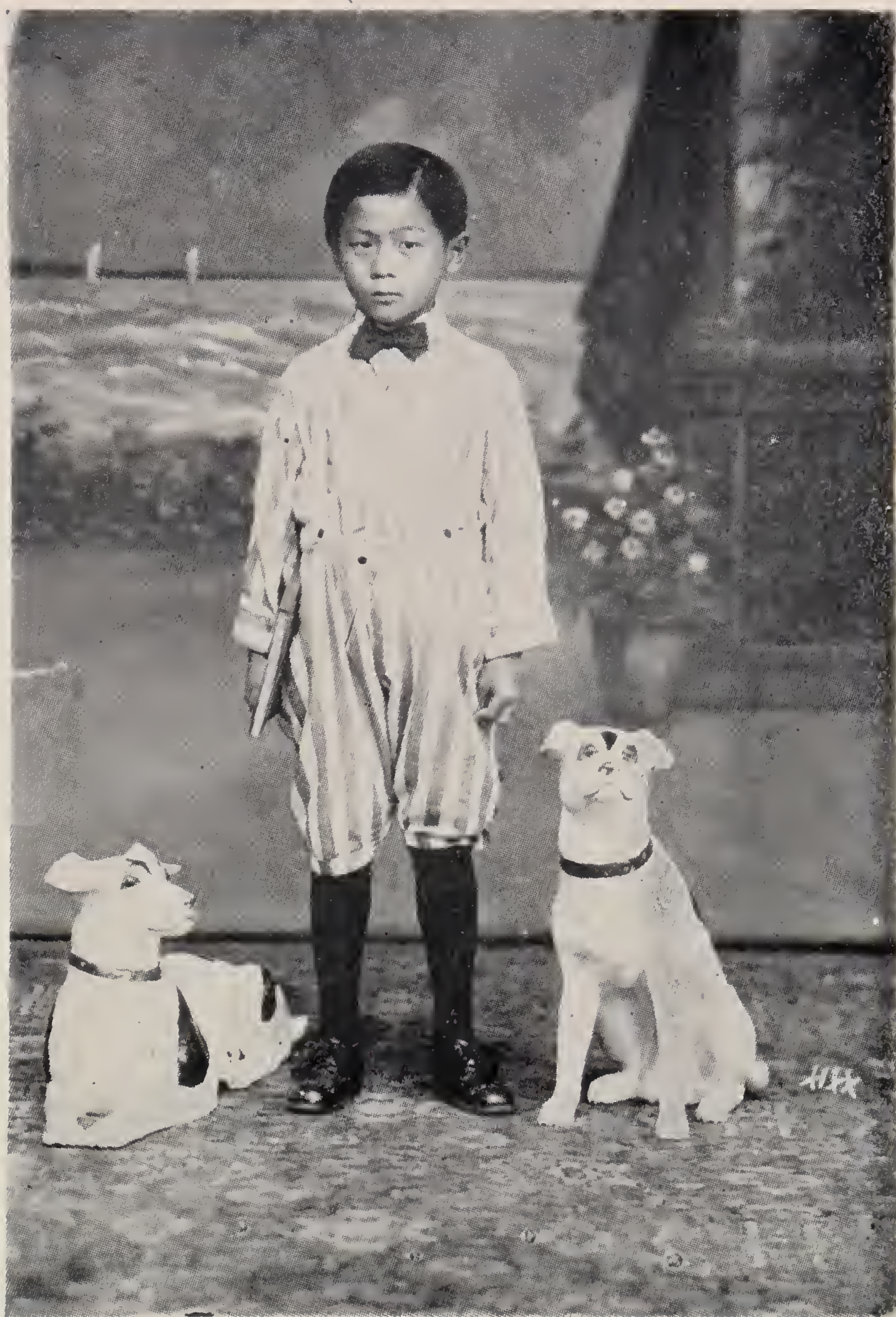
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ปฐมวัย

การศึกษาขั้นต้น

ตลอดชีวิตของข้าพเจ้ามีเพื่อนที่สนิทสนมเห็นอกเห็นใจกันจริงๆเพียง ๒ คน คือ **วิชา ฐิตวัฒน์** และ **เจือ อ่ำพันธุ์** ทั้งนี้เพราะเราทั้งสามกอดคอกันทุกข์ยากฝ่าฟันความลำบากมาตั้งแต่เล็ก เราทั้งสามมีอุปนิสัยเหมือนกันและคล้ายกันหลายอย่างหลายประการ มีความมานะอดทน อดทน ไม่เห็นแก่ตัว และคอยช่วยเหลือคนอื่นอยู่เสมอ ดังนั้นจึงเข้ากันได้อย่างสนิทสนมและยืนยาวตลอดมา การจากไปของเจือ อ่ำพันธุ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าสลดใจเป็นอย่างมากไปครั้งหนึ่งแล้ว มาคราวนี้ วิชา ฐิตวัฒน์ยังจะจากไปอีกคนหนึ่ง ทำให้ข้าพเจ้าต้องเพิ่มความเศร้าสลดใจเป็นทวีคูณ เพราะข้าพเจ้าหมดเพื่อนรักเพื่อนสนิทไปเสียแล้ว คงเหลือแต่ข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้น ที่ยังคงจะต้องต่อสู้ความทุกข์ ความวุ่นวายบ้าคลั่งของโลกต่อไปอีก

วิชา ฐิตวัฒน์ กับข้าพเจ้ารู้จักกันมาตั้งแต่เป็นเด็กเล็กๆ เราเรียนหนังสือโรงเรียนเดียวกันที่โรงเรียนอัสสัมชัญแผนกฝรั่งเศส และอยู่ห้องเดียวกันตลอดมา ในห้องเรียนของเราแบ่งออกเป็นพวกเล็กและพวกใหญ่ โดยถือเอารูปร่างเป็นสำคัญ วิชา ฐิติวัฒน์กับ เจืออ่ำพันธุ์ จัดอยู่ในกลุ่มพวกเล็ก และถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิด ก็ดูเหมือนว่า วิชา ฐิตวัฒน์ จะอายุน้อยที่สุดในบรรดาเพื่อนร่วมห้อง และตอนนั้นตัวก็ยังเล็กอยู่ ส่วนข้าพเจ้ามีรูปร่างผอมสูง จึงจัดอยู่ในจำพวกใหญ่ นั่งอยู่ตอนหลังๆของชั้น วิชา ฐิตวัฒน์ เป็นผู้มีนิสัยเงียบๆเรียบร้อย การ-

เรียนในขณะนั้นก็อยู่ในระดับปานกลาง ไม่เด่นนักและไม่เลวนัก จึงในขณะที่อยู่โรงเรียนอัสสัมชัญ ข้าพเจ้าจึงรู้จักไม่ค่อยจะสนิทสนมมากเหมือนในระยะหลังๆ

ต่อมาเมื่อมีการสไตรค์กันที่โรงเรียนอัสสัมชัญในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งตอนนั้นเราเรียนอยู่ห้อง ๖ ฝรั่งเศส ผลของการสไตรค์ทำให้นักเรียนในชั้นแตกกระสานซ่านเซ็นกันไปหลายทิศหลายทาง ไปเรียนต่างประเทศก็มี ไปเรียนโรงเรียนอื่นก็มี และกลับเข้าโรงเรียนอัสสัมชัญอย่างเดิมก็มี ทั้งนี้สุดแล้วแต่แนวความคิดของแต่ละคน ในลักษณะที่มีหัวชาตินิยมรุนแรงบ้าง ที่เห็นแก่เพื่อนฝูงโดยพวกมากลากไปบ้าง ในความบีบบังคับของบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่มีสายตาไกลบ้าง สุดแล้วแต่กรณี พวกที่ไม่ยอมไปเรียนที่อื่นและไม่ยอมกลับเข้าเรียนในโรงเรียนเดิมก็รวมกันเป็นกลุ่มก้อน พากันไปตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ที่สี่แยกบางขุนพรหม **ชื่อโรงเรียนบูรพาวิทยา** ในความสนับสนุนของผู้ใหญ่ในวงการบางท่าน โดยมี**เจ้าคุณ พ.อ.พระยาอุปเทศทวยหาญ** เป็นอาจารย์ใหญ่ หลักสูตรการสอนก็คงเป็นไปตามแบบโรงเรียนอัสสัมชัญทุกประการ ทั้งแผนกอังกฤษและแผนกฝรั่งเศส วิชา เจือ และข้าพเจ้าอยู่ในพวกนักเรียนกลุ่มนี้

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ปี ๒๔๗๕ เป็นปีเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ฉะนั้น ประชาธิปไตยจึงพลอยขึ้นสมองพวกเราไปด้วย การบริหารโรงเรียนบูรพาวิทยาจึงได้มีการเอาวิธีการประชาธิปไตยเข้าไปใช้ผสมอยู่ด้วย อำนาจสิทธิขาดไม่ได้ขึ้นอยู่กับอาจารย์ใหญ่หรือผู้จัดการโรงเรียนดังที่เป็นกันอยู่ทั่วๆไปในสมัยนั้น แต่หากนโยบายและการดำเนินการของโรงเรียนจะต้องมีการประชุมหารือกันระหว่างอาจารย์ใหญ่ ผู้จัดการโรงเรียน คณะครู และคณะนักเรียน ซึ่งประกอบด้วยหัวหน้านักเรียนของแต่ละชั้นในโรงเรียนด้วย ประชาธิปไตยเป็นของใหม่ เป็น

แนวความคิดที่ใหม่เอี่ยมสำหรับสมัยนั้น เด็กๆจึงตามไม่ค่อยทัน และก็มีเรื่องวุ่นวายกันอยู่บ้างในการบริหารของโรงเรียนแบบนี้ แต่โดยที่ต่างมีอุดมคติร่วมกัน จึงควบคุมกันอยู่ได้

ปัญหาที่จะได้ครูมาสอนให้ได้มาตรฐานอย่างที่เรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญในสมัยนั้น ซึ่งจัดว่าเป็นโรงเรียนชั้นนำในประเทศไทย จึงเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง โดยเฉพาะทางแผนกฝรั่งเศส ทั้งคณะครูและนักเรียนได้พยายามที่จะแสวงหาผู้ที่มีความรู้ทั้งที่เป็นชาวต่างประเทศตลอดจนคนไทยผู้ที่สำเร็จปริญญามาจากต่างประเทศ มาช่วยสอนบ้างก็ตาม ก็ไม่สู้จะประสบผลนัก เพราะเงินเราไม่มีมากพอที่จะให้ค่าจ้างได้สูงประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่มาช่วยสอน เช่น ม.จ. สกล วรวรรณ เป็นต้น จะมาสอนเท่าที่โอกาสจะอำนวยได้ เนื่องจากมีงานอื่นต้องรับภาระอยู่มากบ้าง การสอนจึงไม่สม่ำเสมอ หรือครูบางคนมาสอนตอนที่ยังหางานทำไม่ได้ เมื่อมีงานทำเป็นประจำแล้วก็งดมาสอนบ้าง ประกอบครูบางท่านไม่ได้เรียนในทางการสอนมาโดยตรง การให้ความรู้แก่นักเรียน จึงเป็นไปในทางลุ่มๆ ดอนๆ ไม่เข้าถึงนักเรียนโดยแท้จริง โดยเฉพาะนักเรียนชั้นสูงและเป็นผู้ที่ผ่านการเรียนอย่างยอดเยี่ยมมาแล้วเช่น คุณกนธีร์ ศุภมงคล(ท่านเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนคนปัจจุบัน) เป็นต้น เหล่านี้จึงเป็นอุปสรรคที่ทำให้การเรียนของพวกเราไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง ในที่สุดก็มีการตกลงเปลี่ยนเข็มการเรียน เป็นเรียนเพื่อสมัครสมทบสอบชั้นมัธยมปีที่ ๘ ของกระทรวงธรรมการ(ชื่อเรียกในสมัยนั้น) แทนการที่จะเรียนตามหลักสูตรของโรงเรียนอัสสัมชัญจนจบ แต่ในปี ๒๔๗๕ การเรียนยังอยู่อีกเพียง ๒–๓ เดือน จึงใช้หลักสูตรเดิมกันไปก่อนจนกระทั่งสอบผ่านไป

ปี ๒๔๗๖ วิชา เจือและข้าพเจ้าขึ้นเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ ๗ เมื่อเข็มของการเรียนเปลี่ยนเป็นเรียนเพื่อสมัครสมทบสอบมัธยมปีที่ ๘ ของกระทรวง

ธรรมการแล้ว เราทั้งสามตลอดจนเพื่อนๆ ที่กอดคอกันไปตายเอาดาบหน้าได้พร้อมใจกันที่จะสมัครสอบมัธยมปีที่ ๘ แผนกกลางในตอนปลายปีนั้นเสียเลย แทนที่จะไปเสียเวลาเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๘ อีก ๑ ปี ความยากลำบากของพวกเราซึ่งเป็นนักเรียนแผนกฝรั่งเศสนั้น มีเพิ่มขึ้นถึงสองประการ คือ ต้องเรียนวิชาต่างๆของมัธยมปีที่ ๗ และมัธยมปีที่ ๘ ควบกันให้ได้หมดภายใน ๑ ปี ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งที่ลำบากยิ่งขึ้นก็คือ หนังสือที่ใช้เรียนโดยเฉพาะในทางคำนวณ ไม่ว่าจะเป็นเลขคณิต พีชคณิต เรขาคณิต ฯลฯ เดิมเราเรียนมาด้วยการใช้ภาษาฝรั่งเศสและทฤษฎีตามหลักของฝรั่งเศสล้วนๆ แต่ทางการกระทรวงธรรมการใช้หลักสูตรของอังกฤษและตำราเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด ซึ่งทั้งสองประเทศเจ้าของตำรานี้ทฤษฎีก็ไม่เหมือนกันเสียอีก พวกเราจึงต้องทำความเข้าใจภาษาอังกฤษซึ่งไม่เคยเรียนมาเลย แล้วยังต้องเปลี่ยนทฤษฎีโดยทิ้งทฤษฎีของฝรั่งเศสเสียทั้งหมด แล้วหันมาจับทฤษฎีของอังกฤษแทน ดังนี้จะเห็นได้ว่าเราต้องเรียนหนักกันเพียงใด ดังนั้นวิธีที่ดีที่สุดของพวกเราที่จะทำได้ดังกล่าว คือท่องจำกันดะไปตั้งแต่หน้าแรกจนหน้าสุดท้าย ซึ่งวิธีท่องจำนี้พวกเราถนัดมาแล้วตั้งแต่เรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เคราะห์ดีที่ในชั้นของพวกเรา (ม. ๗) ที่ไปจากโรงเรียนอัสสัมชัญ (มีจากโรงเรียนเซนต์คาเบรียลซึ่งเป็นสาขาของอัสสัมชัญผสมอยู่ ๑ หรือ ๒ คน จำไม่ได้แน่ชัด)นั้น ส่วนมากเป็นพวกที่มีผลของการเรียนที่จัดได้ว่าอยู่ในชั้นนำมาแล้วทั้งนั้น จึงต่างมุมานะที่จะรักษาชื่อเสียงของโรงเรียนบูรพาวิทยาไว้ให้ได้ ไม่มีผู้ใดย่อท้อ

ดังกล่าวแล้วว่า การที่จะหาครูผู้สอนให้ได้ดีเท่าที่ควรนั้นเป็นสิ่งยากมาก สำหรับพวกเรานั้นภาษาฝรั่งเศสไม่ต้องคำนึงถึง เท่าที่เรียนมาแล้วก็พอจะสอบผ่านมัธยมปีที่ ๘ ของกระทรวงธรรมการไปได้อย่างสบาย ทั้งยังหวังที่

จะเป็นคะแนนช่วยได้อย่างดีเสียอีก ที่เราต้องการมากที่สุดก็คือครูสอนคำนวณและภาษาไทย โดยเฉพาะภาษาไทยนั้น แผนกกลางถือว่าเป็นวิชาสำคัญที่สุด หากสอบตกแล้ว จะไม่ตรวจวิชาอื่นเลย ถือว่าตกไปทันที และถ้าจำไม่ผิด ดูเหมือนจะเอาคะแนน ๖๐ เปอร์เซนต์ จึงจะถือว่าสอบได้เสียด้วยซ้ำไป อยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญนั้นเราเกือบจะไม่ได้เรียนภาษาไทยกันเอาเสียเลย เพราะหลักสูตรที่กำหนดไว้ในสมัยนั้นให้เรียนภาษาไทยเพียงสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมงเท่านั้น ประกอบกับตำรับตำราของวิชาทุกอย่างก็เป็นภาษาต่างประเทศทั้งสิ้น ภาษาไทยและหนังสือไทยตลอดเวลาที่อยู่ในโรงเรียน จึงเกือบจะไม่ได้พบได้เห็นเอาเสียเลย ดังนั้นเวลาภาษาไทยจึงเท่ากับเป็นเวลาอิสระของพวกเรา คือพูดภาษาไทยในห้องเรียนได้ และบางคนก็งัดเอาขนมที่ซ่อนไว้ในโต๊ะขึ้นมากินกันได้ ครูสอนภาษาไทยก็ล้วนแต่เป็นมหาเปรียญใจดีๆ ทุกคน ใครใคร่เรียนก็เรียนไป ใครไม่อยากเรียน ท่านก็ไม่ว่ากระไร ไม่รู้สึกหนวกหู ไม่รู้สึกรำคาญในการไม่เอาใจใส่ในการเรียนของพวกเราแต่ประการใด ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ภาษาไทยเป็นวิชาสำคัญในการสอบเข้า พวกเราจึงต้องขวนขวายกันหนัก ซึ่งไม่ใช่จะเรียนเฉพาะวิชาของมัธยมปีที่ ๗ และมัธยมปีที่ ๘ เท่านั้น หากต้องไปหาซื้อหนังสือวิชาภาษาไทยตั้งแต่ชั้นประถมและมัธยมปีที่ ๑ เป็นต้นมา มานั่งดูว่าเขาเรียนกันมาอย่างไร จะจับเอาแต่ตอนปลายก็จะไม่รู้เรื่อง เนื่องจากไม่เคยเรียนกันมาเลยดังกล่าวแล้ว ครั้นถึงเวลาสอนเข้าจริง ครูก็มีบ้างไม่มีบ้าง ในที่สุดก็ต้องโดดขึ้นไปสอนกันเอง เพราะถ้าปล่อยให้เป็นเช่นนั้นก็คงจะไปกันไม่รอด สำหรับภาษาไทยนั้น วิชา ฐิตวัฒน์เป็นผู้รับหน้าที่สอน เพราะมีพี่สาวเป็นผู้แนะนำอยู่เบื้องหลัง ส่วนทางคำนวณนั้น ข้าพเจ้าถนัดอยู่มาก จึงรับอาสาเป็นผู้สอนในเมื่อไม่มีครู ผลัดกันทำหน้าที่อยู่เช่นนี้จนตลอด

ปี แต่ที่น่าประหลาดก็คือ วิชา ฐิตวัฒน์ ผู้สอนภาษาไทยเมื่อถึงคราวสอบเข้าจริง กลับเป็นผู้สอบภาษาไทยตกเสียเอง เข้าทำนองรู้มากยากนานไปเสียนี่ส่วนเจือ ข้าพเจ้าและเพื่อนอีกหลายคนสอบผ่านได้ในปีนั้น แต่ในปีต่อมาวิชาได้เรียนซ้ำมัธยมปีที่ ๘ อีกในโรงเรียนราชบุรีวิทยาลัยที่เทเวศร์ ได้ทราบว่าวิชามุมานะอย่างเต็มที่ อย่างเช่น ดิกชั่นเนรี่ภาษาฝรั่งเศสเป็นไทยของพระเรี่ยมวิรัชพากย์ซึ่งมีความหนาตั้งหลายร้อยหน้า วิชาท่องจำได้ทั้งหมด ผู้ใดติดขัดเรื่องศัพท์แสงอย่างใด ก็ถามจากวิชาได้โดยไม่ต้องไปเปิดดิกชั่นเนรี่ดู และการเรียนก็ดีเด่นมาก ตอนปลายปีสอบมัธยมปีที่ ๘ ได้สำเร็จ และก็สอบเข้าโรงเรียนเทคนิคทหารบกได้ด้วย และกลายเป็นบุคคลที่มีผลเรียนดีเด่นเป็นประวัติอยู่ในโรงเรียนนั้นตลอดมา ต่อมาทางราชการส่งไปเรียนต่อในโรงเรียนทหารปืนใหญ่เบลเยี่ยม ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ชาวต่างประเทศเข้าเรียนได้ยากที่สุดโดยเปิดโอกาสให้เข้าเรียนได้ปีละ ๒ คนเท่านั้น แต่วิชาก็สอบผ่านเข้าได้อย่างสบาย พอเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นก็ต้องโดดไปเป็นนักเรียนนายร้อยทหารเยอรมัน สงครามเลิกก็ถูกอเมริกันจับไปเป็นเชลย กลับมาก็ถูกส่งไปเรียนที่ไหนต่อที่ไหนอีก จนกระทั่งในที่สุดก็เข้าโรงเรียนการทหารสูงสุดของฝรั่งเศสแล้วก็ไม่มีโรงเรียนทหารจะให้เรียนต่อไปอีก เรียนกันจนเบื่อชีวิตทหารไปด้วย ในที่สุดก็โอนมาอยู่เสีย ก.พ. รับหน้าที่เป็นผู้ดูแลนักเรียนในเยอรมันอยู่พักหนึ่ง จากนั้นก็โอนไปอยู่กระทรวงการต่างประเทศ และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส และประเทศต่างๆอีกหลายแห่ง ซึ่งตอนหลังๆ นี้ข้าพเจ้าก็เหินห่างการติดต่อไปบ้างและเชื่อว่าคงจะมีผู้เขียนบรรยายเรื่องเหล่านี้ไว้โดยละเอียดแล้ว ข้าพเจ้าขอเขียนเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับข้าพเจ้าในการที่เราได้กอดคอร่วมยากลำบากมาด้วยกันเท่านั้น

โดยที่พวกเรามีอุดมคติในทางชาตินิยมอย่างแรงกล้า การย้ายโรงเรียนจากอัสสัมชัญไปรวมกลุ่มกันตั้งโรงเรียนบูรพาวิทยาลัยใหม่นั้น รู้สึกว่าจะไม่เป็นที่พอใจของบรรดาพ่อแม่ผู้ปกครองนัก โดยสายตาอันไกลของท่านคงเห็นว่าเราจะไปไม่รอด แต่โดยที่เห็นความแข็งขันและการเอาจริงเอาจังของพวกเราประกอบกับความใหม่ของประชาธิปไตยและการที่มีบุคคลบางคนในวงการภายในสนับสนุนอยู่ ท่านต่างก็ไม่แน่ใจว่าความคิดของพวกเราหรือของท่านจะเป็นฝ่ายถูก ท่านจึงปล่อยให้พวกเราเสี่ยงต่อการดำเนินชีวิตในอนาคตของพวกเราไปกันเอง พวกเราก็เห็นเจตนาของท่าน ดังนั้นเราจึงไม่พยายามกวนท่านมากไปกว่าที่เคยได้รับเมื่อตอนเรียนอยู่โรงเรียนอัสสัมชัญ ทั้งๆที่บ้านของพวกเราก็ตั้งอยู่ใกล้โรงเรียนเดิมทั้งสิ้น ดังนั้น เราจึงต้องทำการปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ให้ได้เป็นอย่างดี วิธีการก็คือ เดินมาโรงเรียนทั้งขาไปและกลับสงวนเงินไว้เป็นค่าอาหารกลางวันให้พอเพียง บ้านข้าพเจ้าอยู่แถวสะพานยาวตรงข้ามกับที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขกลางปัจจุบัน ข้าพเจ้าต้องออกจากบ้านแต่เช้ามืด เดินมารับเจือที่บ้านเจ้าคุณนลราชสุวัจน์ ถนนสุรวงศ์ตรงข้าม**ตรอกยายทรัพย์** (ที่เรียกตรอกยายทรัพย์นี้ ก็เพราะเหตุเป็นตรอกซอยเล็กๆสั้นๆยังไม่มีการตั้งชื่อ แต่ระหว่างตรอกนั้นมีซ่องโสเภณีที่แม่เล้าชื่อทรัพย์ตั้งอยู่ บรรดาหนุ่มนักเที่ยวถ้าพูดว่าไปตรอกยายทรัพย์ ก็เป็นอันรู้กันและเรียกกันแพร่หลายตลอดมา ปัจจุบันเรียก **ถนนทรัพย์** ซึ่งเป็นถนนย่านธุรกิจการค้าที่รุ่งเรืองมากสายหนึ่งในนครหลวงฯ เล่าแถมเพื่อได้ทราบประวัติไว้สำหรับเด็กรุ่นหลัง) แล้วพากันเดินผ่านสถานเสาวภา ถนนพระราม ๔ มารับวิชา ฐิตวัฒน์ที่สะพานเหลือง แล้วพากันเดินผ่านหน้าสถานีรถไฟหัวลำโพง เลี้ยวเข้าถนนเลียบคลอง

โอ่งอ่างผ่านสะพานนพวงศ์ สะพานยศเส สะพานขาว จนถึงเทเวศร์ แล้วก็เลี้ยวมาสี่แยกบางขุนพรม ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบูรพาวิทยา และตอนเย็นก็เดินกลับมาทางเก่า ท่านลองหลับตานึกดูก็ได้ว่า วันหนึ่งๆเราเดินกันเป็นระยะทางเท่าใด เราทำกันเช่นนี้ตลอดเวลาปีเศษ การเดินไปโรงเรียนและกลับบ้านเราไม่ใช่เป็นการเดินเล่นกันอย่างตามสบาย เนื่องจากเวลาจำกัด เราจึงต้องเดินกันอย่างชนิดเร็วมากเท่าที่จะทำได้ แต่ถึงกระนั้นแต่ละเที่ยวก็ยังต้องใช้เวลาเดินถึง ๒ ชั่วโมงเศษกว่าจะสุดทาง โดยเฉพาะตอนขากลับบ้านเป็นเวลาบ่ายแดดยังร้อนจัด เหงื่อออกมา เข้าก็ต้องแวะกินน้ำกันมาตลอดทาง น้ำแข็งใส่น้ำหวานมูลค่า ๑ สตางค์ ได้แก้วใหญ่ เสร็จแล้วยังขอแถมน้ำเปล่า ล่อเข้าไปอีกคนละแก้วสองแก้ว แล้วก็เดินต่อไปใหม่ ซึ่งบางครั้งค่าน้ำแข็งที่กินเข้าไประหว่างทางจะมากกว่าค่ารถกลับบ้านเสียอีก การเดินระหว่างทางทั้งขาไปโรงเรียนและกลับบ้านเราไม่ได้ปล่อยให้เวลาเสียไปเปล่าๆ เราได้พูดได้คุยกันถึงวิชาที่เรียนกันมาตลอดทางทั้งภาษาไทยวิชาคำนวณ และวิชาอื่นๆ เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันทั้งเป็นการแนะนำกันไปในตัวด้วย ป้ายร้าน ป้ายชื่อถนนและสะพาน ป้ายโฆษณาและอื่นๆสองข้างทางที่ผ่านมา ถูกนำเอามาถกเถียงกันวิพากย์วิจารณ์กันแปลกัน แยกศัพท์กัน ทั้งที่เป็นคำสมาสและสนธิ ทุกแห่งไม่มีเหลือหลอ หากติดขัดหรือเถียงกันไม่เป็นที่ตกลง ก็ให้วิชาจดเอาไปถามพี่สาว แล้วก็เอามาขยายให้กันฟังในวันรุ่งขึ้น ส่วนวิชาใดที่เป็นของต้องท่องจำเช่นอาขยานที่กำหนดให้ท่องจำในหนังสือเวสสันดรชาดก หรือบททฤษฎีของเรขาคณิตเป็นต้น ก็ต้องท่องจำกันให้ได้ หากมีผู้ใดถามขึ้น ถ้าตอบหรือท่องต่อจากที่มีคนขึ้นต้นให้แล้วไม่ได้ ก็เป็นต้องโดนด่า หรือมิฉะนั้นก็โดนไล่ถีบไล่เตะตามประสาเด็กๆกันมาตลอดทาง ดังนั้นวิชาต่างๆ จึงจำกันได้อย่างแม่นยำโดยไม่ยากนัก เพราะด้วย

มีการซักซ้อมกันอยู่ทุกวัน วิชาใดสงสัยกัน หรือเถียงกันไม่เป็นที่ตกลง หากมีหนังสือหรือตำราอยู่ในมือ ก็แวะเข้าไปพักกันในร่ม เปิดเอาตำราออกมาดูให้แน่ใจกันเสียก่อน แล้วก็เดินเถียงกันในเรื่องอื่นอีกต่อไป วิธีการเดินเรียนของพวกเรานี้ เราคิดกันขึ้นมาเอง โดยไม่ได้มีผู้ใดแนะนำหรือได้รับความรู้ความคิดมาจากตำราใดก็หาไม่ แต่ผลที่ได้นับว่าเกินคาด เราได้หลายอย่างในขณะเดียว-กัน พลานามัยก็สมบูรณ์ ไม่เคยมีผู้ใดป่วยไข้ ความอดทนก็เป็นยอด ติดสันดานมาจนแก่ตายไปตามๆกัน ความรู้ที่ได้รับก็ซึมซาบเข้าไปฝังอยู่ในสมองติดแน่นมาเป็นสิบๆปียังไม่อยากจะลืม "ตาด พ่อเอ่ย เจ้าชาลีศรีสุริยวงศ์ บิยปุตฺต เจ้าก็เกิดในมกุฎเกตุกรุงสีพีราช........" ยังจำได้จนทุกวันนี้ทั้งถ้อยคำและทำนองอ่าน

ในระยะหลังๆนี้ ต่างคนต่างมีครอบครัวไปแล้ว จึงไม่ค่อยจะได้พบปะกันมากนัก โดยเฉพาะวิชา ฐิตวัฒน์ ซึ่งมีดวงชะตาที่ตกที่นั่งต้องอยู่ในต่างประเทศเสียมากกว่าอยู่ในเมืองไทย และก็เป็นผู้ที่มีครอบครัวที่มีความสุข มีตำแหน่งใหญ่โต ไม่เป็นที่น้อยหน้าเพื่อนฝูงด้วย ความเป็นห่วงซึ่งกันและกันจึงไม่ค่อยจะมี แต่อย่างไรก็ดี เราต่างก็ยังไม่ลืมซึ่งกันและกัน ติดต่อสอบถามทุกข์สุขกันอยู่เสมอ ถึงแม้จะไม่บ่อยนักก็ตาม แต่ก็นับว่าเป็นเรื่องแปลกที่วิชาเจ็บป่วยคราวนี้ไม่ได้ส่งข่าวให้ข้าพเจ้าทราบเลย อาจจะเป็นด้วยเกรงว่าข้าพเจ้าจะเป็นห่วงก็ได้ ข้าพเจ้าเพิ่งได้ทราบจากหนังสือพิมพ์ลงข่าวการป่วยของวิชาเมื่อเร็วๆนี้เอง ข้าพเจ้าพร้อมด้วยภรรยาไปเยี่ยม ก็ได้ทราบด้วยความสลดใจเป็นอย่างยิ่งว่า เป็นเรื่องที่หมดหวังเสียแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้แต่สวดมนต์ภาวนา ขอให้วิชามีชีวิตยืนยาวต่อไปอีกเถิด แต่ก็ไม่อาจฝืนพรหมลิขิตได้ ชีวิตของคนดีๆเช่นวิชาเป็นสิ่งที่สวรรค์ต้องการ เขารีบจากไปเร็วเกินกว่าที่พวกเราคาดคิด และเท่าที่ข้าพเจ้าได้พบและเห็นวิชาตลอดมาเป็นเวลาหลายสิบปี ยังไม่เคยเห็นวิชาทำ

บาปหรือทำความชั่วแม้แต่ครั้งเดียว ขอผลบุญกุศลและความดีที่ วิชา ฐิต-วัฒน์ ได้กระทำและได้ประพฤติปฏิบัติตลอดมา จงดลบันดาลให้ วิชา ฐิต-วัฒน์ เพื่อนรัก จงไปจุติในภพในภูมิอันสูงส่ง สมบูรณ์ไปด้วยความสุขนานาประการ สมความปรารถนาด้วยเถิด.

สวัสดิ์ อุทัยศรี

๑๘ เมษายน ๒๕๒๐

เข้าโรงเรียนเทคนิคทหารบก

แม้ว่าจะเป็นอดีต พ.ศ. ๒๔๗๙ คือกว่า ๔๐ ปีมาแล้วก็ตาม แต่เหตุการณ์ที่สำคัญๆที่ผ่านมา เหมือนกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นสดๆร้อนๆ และยังติดความทรงจำของผมอยู่เสมอ

ครั้งนั้น ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๙ **วิชา**กับเพื่อนๆที่สมัครสอบคัดเลือกเข้าเป็นนักเรียนเทคนิคทหารบกรวม ๕๕ คน และเพื่อนๆนักเรียนนายร้อยทหารบกอีก ๕๙ คน ถูกเรียกให้เข้าแถวเพื่อรายงานตัวและตรวจสอบครั้งสุดท้ายที่บริเวณสนามหญ้า หลังตึกบัญชาการกรมยุทธศึกษาทหารบก **วิชา**อยู่ในแถวเป็นคนที่สองรองจาก **บรรพต พานิชศุภผล**

หลังจากที่ผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยทหารบกและโรงเรียนเทคนิคทหารบก (บุคคลเดียวกัน) เดินผ่านหน้าแถว และตรวจไปทีละคนๆจนหมดแล้ว จึงได้กล่าวต้อนรับ และชี้แจงให้ทราบว่า การศึกษาในโรงเรียนเทคนิคทหารบกนั้นต้องใช้เวลานานถึง ๕ ปี และมีหลายวิชาที่นักเรียนจะต้องขวนขวายเป็นพิเศษ ดังนั้น ทุกๆปีจึงมีนักเรียนที่สอบไม่ผ่านเป็นจำนวนไม่น้อย จึงขอให้นักเรียนใหม่ได้ใคร่ครวญให้รอบคอบ และตัดสินใจอีกครั้งหนึ่ง หากเห็นว่าตนเองมีสติปัญญาและสภาพร่างกายจะไปไม่ไหว ก็จะพิจารณาอนุญาตให้ถอนตัวได้ ปรากฏว่ามีนักเรียนใหม่ถอนตัวไปเพียง ๑ คน นอกนั้นยังคงยืนยันเข้าศึกษาตามที่ตนสมัครไว้แต่เดิม

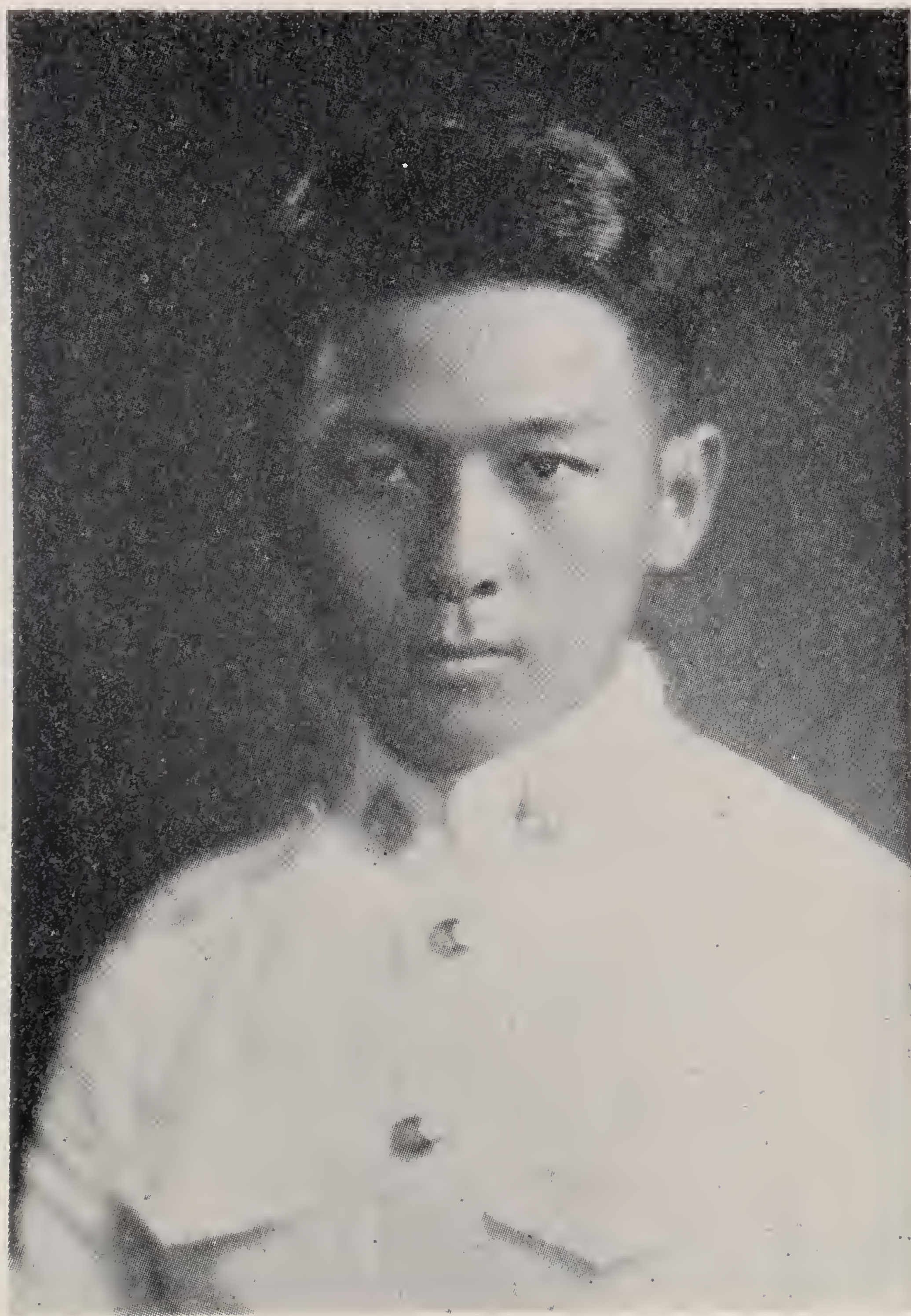
นักเรียนเทคนิคใหม่ทั้งหมดสังกัดอยู่ในกองร้อยที่ ๑ ผู้บังคับกองร้อยคนแรกของพวกเราคือ **ร้อยเอกเลื่อน ดิษยะวรรธนะ** และในกองร้อยยัง

แบ่งนักเรียนออกเป็น ๓ หมวด ผมและวิชาสังกัดอยู่ในหมวดที่ ๒ รวมกับเพื่อนๆอีกประมาณ ๒๐ คน **มีร้อยโท ทิพย์ สดึงเป็นผู้บังคับหมวด** ส่วนการศึกษาในห้องเรียน ได้แบ่งนักเรียนออกเป็น ๒ ตอน หรือ ๒ ห้องเรียน คือตอน ๑ และตอน ๒ ผมและวิชากับเพื่อนๆรวม ๓๐ คน เรียนอยู่ในตอนที่ ๒

ในระยะแรกๆ นักเรียนใหม่ต่างสงวนท่าทีและเงียบขรึม แต่ผม วิชาและเพื่อนอีก ๒–๓ คน เคยรู้จักมักคุ้นกันมาก่อนในสมัยที่เรียนหนังสืออยู่ชั้นมัธยมปีที่เก้า เรื่องราวของมัธยมปีที่เก้ามีอยู่ว่า **พันเอกหลวงบรรหารศุภวาท** ครูโรงเรียนนายร้อยทหารบกได้ก่อตั้งโรงเรียนสามัญ คือ **โรงเรียนเทเวศร์วิทยา** (ขณะนี้เป็นที่ตั้งของหน่วยงานกระทรวงอุตสาหกรรม) ขึ้นที่บริเวณเทเวศร์ในปัจจุบัน และในต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงได้เปิดชั้นเรียนเป็นพิเศษ เรียกให้โก้ว่า "ชั้นมัธยมปีที่เก้า" เจตนาก็เพื่อการกวดวิชาเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก และมหาวิทยาลัยต่างๆ และก็ปรากฏว่านักเรียนกวดวิชาครั้งนั้นสามารถสอบคัดเลือกเข้าเรียนในโรงเรียนเทคนิคทหารบกและโรงเรียนนาย-ร้อยทหารบกได้หลายคน

การเข้าไปเป็นนักเรียนเทคนิคทหารบก อย่านึกว่าสบาย เพราะนอกจากมีการเรียนในห้องเรียนวิชาสามัญทั่วๆไปและวิชาทหารแล้ว ยังมีการฝึกอย่างทหารครบทุกประการตลอดระยะเวลา ๕ ปี ในปีต้นๆก็หนักมาก แต่พอปีหลังๆจึงค่อยเบาขึ้นหน่อย เพราะแม้ว่าจะเป็นการฝึกก็เป็นการฝึกในระดับผู้นำหน่วย คือผู้บังคับหมู่ และผู้บังคับหมวด

สำหรับวิชานั้นแทบไม่รู้สึกหนักใจเลย เพราะวิชาตั้งใจเรียน และฟังครูสอนอย่างสนอกสนใจ ด้วยเหตุนี้เขาจึงไม่ต้องตาเปียกตาแฉะเสียเวลาท่องหนังสือเหมือนเพื่อนๆ วิชาเขียนมาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ แผนภาษาฝรั่งเศส

เมื่อเรียนอยู่ในโรงเรียนเทคนิคทหารบก

ดังนั้นชั่วโมงภาษาฝรั่งเศสจึงเป็นลูกศิษย์คนโปรดของครูเสน่ห์ ผลเอี่ยมเอก และยังช่วยเหลือพวกเราให้เรียนฝรั่งเศสอย่างถูกต้องอีกด้วย นอกจากนั้น วิชายังสอนภาษาฝรั่งเศสจากภาพและบทความภาษาฝรั่งเศสจากหนังสือ "โบเต้" ซึ่งเป็นแมกกาซีนโป๊ของฝรั่งเศส ทำนองเพลย์บอยของอเมริกันอีกด้วย

นอกจากด้านภาษาแล้ว วิชายังเข้าใจหลักพื้นฐานในวิชาคำนวณและวิทยาศาสตร์ รวมทั้งวิชาศีลธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง ทำให้วิชาได้คะแนนเยี่ยมเสมอ ผมมาทราบภายหลังว่า เขาต้องหัดแปลธรรมะของพุทธศาสนา เป็นภาษาฝรั่งเศสสมัยที่เป็นนักเรียนอัสสัมชัญมาก่อนแล้ว

วิชามีร่างกายแข็งแรงและทะมัดทะแมง สมลักษณะของทหาร ดังนั้นการฝึกทหารจึงไม่เป็นอุปสรรคสำหรับเขา และไม่เป็นที่หนักใจของครูฝึกและผู้บังคับหมวด ผิดกับผมและคำรณ เมื่อครูฝึกออกคำสั่ง "แทงไกล อย่าเพิ่งชักปืนกลับ แทง" ปรากฏว่า พอพุ่งปืนออกไปแล้ว ปลายกระบอกปืนมักจะทิ่มดินเสียร่ำไป เพราะปืนที่ว่านั้นเป็นปืนเล็กยาวแบบโบราณที่ไม่ใช้แล้ว น้ำหนักรวมทั้งดาบปลายปืนก็ไม่ต่ำกว่าข้าวสารครึ่งถัง.

การอยู่เวรยามตลอดกลางคืน เป็นเรื่องที่วิชาไม่ชอบเอาเสียเลย คืนไหนต้องอยู่เวรผลัดดึกๆ รุ่งขึ้นเป็นต้องนั่งสัปหงกต่อหน้าครูสอน แต่ก็ยังอดทนกว่าบางคน ซึ่งนอกจากจะนั่งหลับแล้ว แถมน้ำลายไหลยืด บางคนกรนออกมาดังๆ แต่ด้วยความมานะ จึงทำให้วิชาผ่านมาได้ตลอดรอดฝั่ง แถมยังสามารถสอบได้คะแนนดี จนทางราชการส่งเขาไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ

วิชาเป็นคนมัธยัสถ์และเกลียดความฟุ่มเฟือย ติดเป็นนิสัยมาโดยตลอด ทั้งนี้เพราะครอบครัวของวิชาอยู่ในฐานะปานกลาง

วิชาสนใจกีฬายกน้ำหนักมากกว่ากีฬาประเภทอื่น เขายกน้ำหนักได้หลายกิโลด้วยท่าทางแปลกๆที่ถูกแบบแผน แต่เรื่องหมัดมวย วิชาไม่เอาไหนเลย

ในด้านวินัยแล้ว วิชาจัดว่าเยี่ยมจริงๆ ตลอดเวลา ๓ ปีกว่าที่เขาอยู่ในโรงเรียน เขาไม่เคยถูกผู้บังคับบัญชาตัดคะแนนความประพฤติ เขาเป็นทหารที่ดีคนหนึ่งในสายตาของเพื่อนๆ แม้ในระยะหลังๆที่เขาเข้ารับราชการ ก็เป็นที่เคารพจากผู้ใต้บังคับบัญชา และเป็นที่รักใคร่ของเพื่อนฝูงและผู้บังคับบัญชา

ผมกับวิชาเรียนผ่านมาด้วยกันจากชั้น ๑ ชั้น ๒ และชั้น ๓ ตามลำดับ พอจะขึ้นเรียนชั้น ๔ ผมเลือกเรียนเหล่าทหารช่าง ส่วนวิชาเลือกเรียนเล่าทหารสื่อสาร แล้วเราก็ต้องแยกกันเรียนมาตั้งแต่ปีนั้น พอกลางปีในขณะที่เรียนอยู่ชั้น ๔ นั้นเอง วิชากับบรรพตก็จากพวกเราไปเรียนต่อที่ฝรั่งเศส พวกเราไปส่งเขาทั้งสองที่สถานีรถไฟหัวลำโพง ด้วยขบวนรถด่วนสายใต้ทั้งๆที่พวกเราก็ไม่ทราบว่า เขาเดินทางไปฝรั่งเศสทางไหน

พวกเราไม่ทราบข่าวจากวิชาอีกเลย เพราะหลังจากที่เขาจากเราไปไม่นาน เราก็ทราบว่าเยอรมันยึดครองฝรั่งเศสและหลายประเทศในยุโรป จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๙๒ วิชากลับเมืองไทย และเข้าทำงานอยู่ในกรมสื่อสารทหารบก แล้วย้ายมาอยู่กองตำรา กรมเสนาธิการทหารบก แต่ถึงกระนั้นผมก็ไม่ค่อยมีโอกาสพบเขา ผมเคยซื้อหนังสือที่เขาเขียนขึ้น ๒ เล่ม เล่มแรกเขาให้ชื่อว่า **"คนไทยในกองทัพนาซี"** ซึ่งทำให้พวกผมทราบว่า เขาต้องย้ายไปเรียนในเยอรมัน และกลายเป็นทหารเยอรมันโดยปริยาย อีกเล่มหนึ่งคือ **"เมื่อ ๒๕.๐๐ น."** ซึ่งเป็นหนังสือที่กระเดียดไปในทางโป๊ แต่สุภาพ ผมติดใจและหลงใหลในภาษาเขียนที่อ่านเข้าใจง่ายๆของเขา พยายามจะเรียนแบบการเขียนแต่ไม่สำเร็จสักที

ผมและวิชาเริ่มสนิทสนมกันมากยิ่งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ก็ตอนที่ต่างย้ายเข้าเป็นอาจารย์ในโรงเรียนส่งกำลังบำรุงทหารบกเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ วิชาจบโรงเรียนเสนาธิการทหารบกและวิทยาลัยการทัพบกฝรั่งเศส และได้รับมอบ

หมายให้สอนวิชาเสนาธิการกิจ ผมเคยฟังเขาบรรยายในห้องเรียนหลายครั้ง เขานำเอาวิชาการและหลักการเกี่ยวกับการรบนอกแบบ การรบแบบกองโจรมาสอน เขาบัญญัติศัพท์ "คอมมิวนิสต์เทอเร่อริสม์" ว่า **"ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์"** ผมนึกไม่ถึงว่า คำและความหมายนี้จะเป็นปัญหาที่สำคัญของรัฐบาลปัจจุบัน

เขาเป็นคนเก่งวิชาคนหนึ่ง จึงเสียดายความรู้และประสบการณ์ของเขา ผมเคยเห็นบันทึกของเขาเป็นภาษาไทยก็มี เป็นภาษาอังกฤษ, ฝรั่งเศส, เยอรมันก็มี ดูปะปนกันไปหมด เขาเคยบอกผมว่า บางขณะเขาไม่รู้ตัวว่าเขาพูดภาษาอะไรออกไป เพราะมันเหมือนๆกันหมด ผมไม่ทราบว่า เขาได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้ เจ้าลูกแมว ลูกชายโทนของเขาหรือไม่ เพียงใด แต่ถ้าหากเขายังมีชีวิตยืนยาวกว่านี้อีก ๔–๕ ปี เจ้าลูกแมวมันคงจะเก่งเหมือนพ่อ มีเรื่องขำอยู่เรื่องหนึ่ง คือเขาไล่ภูมิภาษาอังกฤษจากผม โดยขอให้ผมช่วยแปลไทยเป็นภาษาอังกฤษ ให้ได้ความชัดเจนและถูกต้องเหมือนภาษาไทย คือ "ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม" ผมยังไม่ได้แปลให้เขา ใครก็ได้โปรดช่วยผมแปล และส่งคำแปลไปให้วิชาโดยตรงด้วย.

พ.อ. ถวาย ปัตมะเทศ

จากประเทศไทยไปประเทศฝรั่งเศส

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๔๘๒ นักเรียนนายร้อยทหารบกและนักเรียนเทคนิคทหารบกอีกชุดหนึ่งได้ออกเดินทางไปศึกษาต่อในต่างประเทศด้วยทุนของกระทรวงกลาโหม ทางกรมยุทธศึกษาทหารบกได้กรุณาให้พักการศึกษาในตอนบ่าย เพื่อให้เพื่อนๆ นักเรียนนายร้อย นักเรียนเทคนิค และนักเรียนเตรียมนายร้อย ตลอดทั้งครูอาจารย์ สามารถไปส่งผู้เดินทางได้ตามความพอใจ ฉะนั้นสถานีรถไฟหัวลำโพงในตอนบ่ายใกล้เวลารถด่วนสายใต้ออก จึงมีผู้คนบนชาน-ชลาอย่างล้นหลาม

คณะของผู้เดินทางในวันนั้น นอกจากนักเรียนทำการนายร้อยบุญ-เรือน บัวจรูญ นักเรียนเทคนิคบรรพต พานิชศุภผล และนักเรียนเทคนิควิชาฐิตวัฒน์ แล้ว ยังมีพันตรีบุญเจือ ปุญญโสนีย์ และร้อยเอกแสวง ไพทีกุล (ยศในขณะนั้น) ผู้ไปศึกษาต่อที่อังกฤษและสหรัฐฯ ตามลำดับ ได้ร่วมเดินทางด้วยกันจนถึงฝรั่งเศสด้วย

รถด่วนสายใต้ กรุงเทพฯ–ไปร ได้ไปถึงสถานีปลายทางในตอนเย็นของวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ระหว่างที่รถไฟหยุดประมาณสี่ชั่วโมง คณะทั้งห้าคนได้ถือโอกาสลงเรือข้ามฟากไปเที่ยวเกาะปีนัง ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับสถานีรถไฟนั้นเอง แต่ก็ไม่สามารถเที่ยวชมปีนังได้อย่างใจนึก เพราะเวลาจำกัด และยังเป็นเวลาค่ำคืนอีกด้วย ฉะนั้น หลังจากแวะรับประทานอาหารรสครึ่งไทยครึ่งแขกแล้ว ก็พากันข้ามฟากกลับมายังสถานีรถไฟ

ประมาณห้าทุ่มเศษ รถไฟได้ออกจากไปร วิ่งตลอดคืนไปถึงกัวลาลัมเปอร์ประมาณหกโมงเช้าของวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ขณะที่มีเวลาหยุดพักเพื่อถ่ายรถประมาณสองชั่วโมง คณะได้พากันออกไปชมเมืองกัวลาลัมเปอร์ในตอนเช้าเป็นขวัญตาก่อนออกเดินทางต่อไป ซึ่งกัวลาลัมเปอร์ในสมัยนั้นยังไม่เจริญใหญ่โตเหมือนในปัจจุบัน

การเดินทางจากกัวลาลัมเปอร์ถึงสิงคโปร์ใช้เวลาเกือบทั้งวันของวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ทิวทรรศน์ตามธรรมชาติระหว่างทางสวยงามน่าชมมาก แต่ความอิดโรยจากการอยู่บนรถไฟนานเกินสมควร กอปรกับการเริ่มมีความรู้สึกที่จะต้องจากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงไปเป็นเวลาแรมปี ทำให้ไม่มีอารมณ์ที่จะเพลิดเพลินกับทิวทรรศน์เหล่านั้น

ที่สิงคโปร์ คณะจะต้องพักอยู่สองสามวันเพื่อรอเรือโดยสารที่จะพาเดินทางต่อไปยังมาไซย์ เมืองท่าของฝรั่งเศส การเที่ยวเตร่ชมเมืองสิงคโปร์นักเรียนทหารหนุ่มทั้งสามได้ไปเที่ยวกันตามลำพัง ตามภาษาเด็กหนุ่มที่ขาดประสบการณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เห็นเป็นที่น่าสนใจไปหมด ทุกคนรู้สึกตื่นเต้นที่ได้มาอยู่ต่างประเทศแล้ว ซึ่งในขณะนั้นยังไม่สามารถวาดภาพได้ว่าบรรยากาศของสิงคโปร์จะแตกต่างกับบรรยากาศของยุโรปที่จะได้เห็นต่อไปเพียงใด

อย่างไรก็ดี ถึงแม้การเที่ยวเตร่ในสิงคโปร์จะสนุกสนานน่าดูน่าชม พวกเราก็ยังปรารถนาที่จะได้ลงเรือเดินทางต่อไปเสียทีด้วยความกระหายอย่างรอแทบไม่ไหวที่จะเห็นยุโรปที่ได้ใฝ่ฝันมานาน และในที่สุดก็ได้ขึ้นเรือสมความตั้งใจ โดยมิได้เฉลียวใจแม้แต่น้อยว่า ระยะเวลาเดินทางบนเรือกว่าสามสี่ปดาห์ที่อยากจะประสบเหลือเกินนั้น อาจจะเป็นของที่ไม่สนุกเลยสำหรับพวกเราบางคน อาทิเช่น บุญเรือน

เรือโดยสารของพวกเราชื่อ เซอนองโซ่ เป็นเรือขนาดค่อนข้างเล็กของบริษัทเมสซาเจอรี่มาริติมของฝรั่งเศส คณะคนไทยได้สมาชิกเพิ่มอีกหนึ่งคน ชื่อ บุญเลิศ ซึ่งเรียนอยู่ที่สิงคโปร์ และได้เดินทางไปเรียนต่อที่อังกฤษ ฉะนั้น คนไทยในเรือลำนี้จึงมีจำนวนรวมทั้งสิ้นหกคน สำหรับเราสามคน (บุญเรือน บรรพต และวิชา) ได้อยู่ห้องเดียวกัน เป็นห้องใหญ่ มีสามเตียง

ระหว่างสิงคโปร์ถึงมาไซย์ เรือได้หยุดตามท่าระหว่างทางเพียงสี่แห่ง คือ โคลอมโบ จิบูตี สุเอส และปอร์ตซาอิด ตามข้อเท็จจริงแล้ว การเดินทางโดยเรือโดยสารข้ามมหาสมุทรในสมัยนั้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมมูล อาหารการกินไม่อั้น เหมาเสร็จในค่าโดยสาร นับเป็นโอกาสอันดียิ่งสำหรับการพักผ่อนระหว่างการเดินทาง แต่การเห็นแต่น้ำกับฟ้าแทบตลอดวันติดต่อกันหลายวัน ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นอกจากต้องเมาคลื่นเป็นบางวันแล้ว ยังไม่สามารถจะพูดคุยกับผู้โดยสารอื่นๆได้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวฝรั่งเศสหรือใช้ภาษาฝรั่งเศส ความรู้ภาษาฝรั่งเศสที่ได้เรียนมาบ้าง รู้สึกว่าจะต้องเริ่มกันใหม่ตั้งแต่ต้น เคราะห์ดีที่มีวิชาอยู่ ความรู้ภาษาฝรั่งเศสอย่างดีของวิชาช่วยทำให้มีการเจรจาและติดต่อกันได้ พวกเรารู้สึกภาคภูมิใจที่ได้เห็นเพื่อนของเราสามารถตอบโต้ในภาษาฝรั่งเศสได้อย่างคล่องแคล่ว ซึ่งพวกเราที่เหลือนั้นได้แต่อ้าปากค้าง รอฟังการแปลของล่ามวิชา

ในด้านอาหารที่ทางเรือบริการระหว่างเดินทางนับว่าดีเยี่ยม เป็นอาหารฝรั่งเศสแท้ พร้อมด้วยเหล้าไวน์นานาชนิด จัดไว้ในห้องรับประทานอาหารอย่างโอ่โถงแบบตามโรงแรมชั้นหนึ่ง พวกบ๋อยชาวฝรั่งเศสก็พยายามเอาใจเป็นอย่างดี แม้ว่าการติดต่อจะต้องใช้มือจนเมื่อยก็ตาม แต่พวกเราส่วนใหญ่ยังไม่คุ้นกับอาหารฝรั่ง จึงอดที่จะคิดถึงแกงเผ็ดเนื้ออันแสนจะเบื่อของโรงเลี้ยงที่โรง-

เรียนนายร้อยไม่ได้ เวลาจะรับประทานอาหารในห้องอาหารแต่ละมื้อ ก็ต้องรอเรียกแถวเดินเข้าห้องอาหารพร้อมๆกัน โดยให้วิชาช่วยเลือกอาหารให้ เพราะรายการอาหารอันยาวเหยียดเป็นภาษาฝรั่งเศสล้วนๆนั้น เป็นที่น่าท้อใจแก่การเปิดพจนานุกรมทีละคำ ซึ่งบางครั้งยังหาคำไม่ถูกเสียอีก ส่วนบุญเรือนนั้นไม่ยอมเข้าแถวเพื่อไปรับประทานในห้องอาหารด้วย ได้แต่นอนออมกำลังตลอดเวลาที่เรือเคลื่อนที่

เหตุการณ์ระหว่างการเดินทางที่จะลืมมิได้อย่างหนึ่งก็คือ การแวะเที่ยวท่าเรือจิบูตี ซึ่งเรือโดยสารได้หยุดพักอยู่หลายชั่วโมง พวกเราทั้งหมดได้พากันขึ้นฝั่งหาอาหารคล้ายๆอาหารไทยเสียที หลังจากปลุกปล้ำกับอาหารชั้นยอดแบบฝรั่งเศสมาแล้วประมาณสองสัปดาห์ ระหว่างการเดินเที่ยวหลังอาหารก่อนที่จะกลับไปลงเรือ ได้มีพวกเด็กๆพื้นเมืองพยายามจะขายไม้ขีดไฟให้บ้างจะอาสาพาไปดูผู้หญิงสวยๆบ้าง ถึงแม้พวกเราไม่สนใจ เด็กเหล่านี้ก็รบเร้าอยู่ตลอดเวลา และในที่สุดก็เรียกร้องเงินตอบแทนทั้งๆที่ไม่ได้ทำอะไรให้พวกเราเลย เมื่อไม่ได้เงินสมตามความต้องการ ก็เรียกเพื่อนเด็กๆมารุมขว้างก้อนหินใส่พวกเรา แล้วยังตะโกนบอกเป็นภาษาของเขา ซึ่งมีผลให้พวกชาวพื้นเมืองออกมาจากที่ใดไม่รู้อีกหลายคน เดินตามมาทำท่าจะห้อมล้อมพวกเรา นับว่าเกือบจะเข้าตาจนเสียแล้ว ท่าไหว้ครูมวยที่เรียนมาจากครูบัวก็ชักจะเลือนๆเคราะห์ยังดีที่ได้อาศัยภาษาฝรั่งเศสอันคล่องเปรื้อยของวิชา ตะโกนบอกให้ตำรวจพื้นเมืองคนหนึ่งที่ผ่านมาในบริเวณนั้น ตำรวจจึงใช้แส้หวดซ้ายป่ายขวาขับไล่พวกที่กลุ้มรุมแตกกระจายไป พวกเราจึงรอดความเจ็บตัว แล้วพากันรีบจ้ำกลับไปยังท่าลงเรือได้โดยสวัสดภาพ

เรือเซอนองโซ่ได้เข้าเทียบท่าเรือของเมืองมาไซย์ในบ่ายวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๔๘๒ กงสุลกิติมศักดิ์ไทยและผู้ช่วยคนหนึ่งได้มารับและอำนวย

ความสะดวกให้พวกเรา แล้วพาพวกเราทั้งหกคนไปรับประทานอาหารที่ร้านอาหารแห่งหนึ่ง ก่อนที่จะส่งพวกเราขึ้นรถไฟด่วนตอนค่ำประมาณสองทุ่มครึ่งจากมาไซย์ตรงไปปารีส

ประมาณ ๐๖.๐๐ น.ของวันรุ่งขึ้น พวกเราทั้งหมดก็ถึงปารีส นครหลวงที่อยากจะเห็นมานานแล้ว เจ้าหน้าที่ของสถานอัครราชทูตไทย (สมัยนั้นยังไม่ได้ยกฐานะเป็นสถานเอกอัครราชทูต) ได้จัดให้พักที่โรงแรมมาลากอฟซึ่งเป็นโรงแรมเล็กๆใกล้กับสถานทูตนั้นเอง

ที่ปารีสนี้ พ.ต. บุญเจือ ร.อ. แสวง และ คุณบุญเลิศ ได้แยกเดินทางต่อไป ส่วนพวกเราสามคนยังสามารถอยู่ที่ปารีสต่อได้อีกสี่ห้าวัน ระหว่างที่ผู้ดูแลนักเรียนติดต่อกับครอบครัวที่พวกเราจะไปพักอยู่ด้วย คิดกันว่าจะตระเวนปารีสเสียให้ทั่วในระหว่างที่มีเวลาอยู่ แต่ก็หาเพื่อนนักเรียนไทยเพื่อเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวปารีสไม่ได้เลย เพราะระยะนั้นเป็นเวลาปิดภาคการศึกษานักเรียนไทยในปารีสส่วนมากไปร่วมการชุมนุมกันทางภาคใต้ของฝรั่งเศส จึงแทบจะไม่มีนักเรียนไทยเหลืออยู่ในปารีสเลย นอกจากนักเรียนจากที่อื่นผู้ถือโอกาสมาชมนครปารีสระหว่างหยุดภาคเรียน การตระเวนปารีสของพวกเราสามคนจึงมีวิชาเป็นล่ามตามเคย และทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำชมสถานที่ต่างๆเท่าที่จะทำได้จากสมุดคู่มือนำเที่ยว

ในที่สุดพวกเราทั้งสามก็ต้องแยกย้ายกันในเช้าวันที่ ๑๕ สิงหาคม ไปอยู่ตามเมืองต่างๆตามที่เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลนักเรียนได้จัดให้ คือ บุญเรือนไปอยู่เมืองอังกูเลม บรรพตไปอยู่ตำบลนิกอล นอกเมืองอาแซง และวิชาไปอยู่กรุงบรัสเซลล์

พล.ต. บรรพต พานิชศุภผล

อธิบดีกรมประมวลข่าวกลาง

ฉากชีวิตของวิชาและเพื่อนๆในเบลเยี่ยม

เมื่อ**วันพุธ** ที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๐ ใกล้เที่ยง ข้าพเจ้าได้รับโทรศัพท์ด่วน จาก **พี่สิริพร** ศรีภริยาของ **วิชา ฐิตวัฒน์** อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ผู้ล่วงลับไปแล้ว ทิ้งเพื่อนที่มีแต่ความอาลัยไว้เบื้องหลังเร็วเกินกว่าเวลาที่ควร พี่สิริพรเคี่ยวเข็ญให้ข้าพเจ้าเขียนฉากหนึ่งของชีวิตวิชา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะข้าพเจ้าแทบจะเป็นผู้เดียว ที่ได้ร่วมชีวิตการศึกษาในต่างประเทศกับวิชา ฐิตวัฒน์ มาตั้งแต่ต้นจนจบ นับแต่ในประเทศเบลเยี่ยมไปจนไปเป็นคนไทยในกองทัพนาซีด้วยกันโดยไม่เคยถูกแยกออกจากกันเลย ฉากชีวิตที่ข้าพเจ้าถูกมอบให้เขียนก็คือ ตอนเราอยู่ที่เบลเยี่ยมด้วยกันระหว่างปี ๒๔๘๑--๒๔๘๓ ซึ่งตอนนั้นนักเรียนทหารทั้งหมดไปเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนเตรียม Miohot Mongenast เดียวกัน เพื่อสอบเข้าโรงเรียนนายร้อยทหารบกเบลเยี่ยมด้วยกัน มี **สุนิต บัณยวณิช ประสงค์ สุวรรณนาวิน**เป็นรุ่นแรก อยู่ชั้นสูงสุด ถัดมาก็ได้แก่ **วัฒนา พยัคฆนิธิ แสวง เสนาณรงค์ สนั่น พูนพัฒน์ อนันต์ พิบูลสงคราม** ถัดมาก็ได้แก่ **วิชา ฐิตวัฒน์ อร่าม รัตนกุล–เสรีเริงฤทธิ์**และข้าพเจ้า ตามลำดับ ขณะนั้น **สนิท แย้มสอน** (อดีตรองอธิบดีกรมประมวลข่าวกลาง) ได้สอบผ่านเข้าไปเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกเบลเยี่ยมได้แล้วอยู่คนเดียว ตามด้วย สุนิต บัณยวณิช แต่เรียนยังไม่ทันจบก็เกิดสงคราม ส่วนประสงค์ สุวรรณนาวิน เปลี่ยนไปเรียนทางเคมี เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งว่า การทหารในประเทศฝรั่งเศสและเบลเยี่ยมในยุคนั้น เป็นที่สนใจและอยู่ในความต้องการทางวิทยาการของกองทัพไทย โดยเฉพาะในสมัยที่ จอมพล

ป. พิบูลสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ถึงกับส่งนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ ไปดูการทหารและไปเรียนในประเทศเบลเยี่ยมอีกหลายท่าน เช่น **พ.ต.ขุนปลดปรปักษ์, พ.ต.หลวงวีรวัฒนโยธิน, พ.ต. หลวงรณกรรมโกวิท, พ.ต. อุดม พุทธิเกษตริน** และ **ร.อ. ขุนสงบระงับศึก** (ทุกท่านยศขณะนั้น) พวกเรานักเรียนทหารที่เบลเยี่ยมทุกคนก็พลอยภูมิใจตัวเองกันไปด้วย ที่ได้รับคัดเลือกให้ไปเรียน ณ ประเทศที่กำลังอยู่ในความสนใจของทางราชการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประเทศเบลเยี่ยมเป็นประเทศเล็ก จำเป็นต้องมีวิทยาการทางทหารสูง เพื่อป้องกันตนเองคล้ายกับฐานะของประเทศไทยเราทุกคนต่างตั้งใจที่จะบรรลุภารกิจที่ได้รับมอบหมายไป ให้ถึงจุดหมายปลายทางด้วยกันทุกคน แม้จะประสบปัญหาในเรื่องภาษาต้องเรียนเป็น ๒ เท่าของเด็กฝรั่ง เพื่อกลับมารับใช้และสนองนโยบายของทางราชการ

ชีวิตของพวกเราใน ๒ ปีแรกก่อนเบลเยี่ยมจะถูกเยอรมันบุก เป็นไปอย่างราบรื่น ในบรรยากาศที่รักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แทบทุกเช้าในวันไปโรงเรียนก็มักจะเดินไปบรรจบพบกันที่ Avenue (ถนนใหญ่ที่มีต้นไม้ ๒ แถวตรงกลาง) ก่อนเข้าซอย ซึ่งเป็นทางลาดขึ้นไปสู่โรงเรียน Michot Mongenast เรียนเพียงครึ่งวัน เลิกเรียนแล้วก็เดินออกมาเป็นกลุ่มแล้วก็แยกย้ายกันกลับบ้าน ส่วนใหญ่พวกเรามักจะพักอยู่ตาม Pension (ที่พักต้องรับประทานอาหารของเขาด้วย) รุ่นโตก็มักจะเช่า Apartment อยู่เอง ดูเหมือนจะมีแต่ข้าพเจ้าแต่ผู้เดียวที่ถูกอยู่กับครอบครัว เพราะอายุพึ่งจะ ๑๕ ปีบริบูรณ์ อ่อนกว่าเพื่อนประมาณ ๔–๕ ปี กงสุลใหญ่ของไทย Monsieur Schellens จึงรับไปอยู่ด้วย ไปไหนมาไหนเป็นอิสระอย่างเพื่อนๆ ไม่ได้ ซ้ำตอนบ่ายยังต้องอยู่เรียนภาษากับภรรยากงสุลอีกด้วย พูดถึงในด้านภาษาแล้ววิชาดูจะมีภาษีกว่าคนอื่นในรุ่นเดียวกัน เพราะเมื่ออยู่ในโรงเรียนเมืองไทยได้

เรียนแผนกภาษาฝรั่งเศสมาก่อนเข้าโรงเรียนเทคนิคทหารบกแล้ว ทั้งตอนอยู่เบลเยี่ยมยังขยันท่องศัพท์ใน Laronsse พจนานุกรมฝรั่งเศสเป็นฝรั่งเศส ที่ทำให้รู้ศัพท์และสำนวนต่างๆ มากขึ้นด้วย

ที่โรงเรียน Michot Mongenast ข้าพเจ้ากับอร่ามอยู่ชั้นเดียวกัน ต่ำกว่าคนอื่น วิชาอยู่ชั้นสูงขึ้นไปอีกหนึ่งชั้น ถัดขึ้นไปก็แสวง วัฒนา และสนั่นอยู่ด้วยกัน เท่าที่สังเกต เราก็มักจะจับกลุ่มกันตามชั้นที่อยู่ เพื่อปรึกษาหารือและช่วยเหลือกันในด้านการเรียน วัฒนามักจะไปไหนมาไหนกับแสวง สนั่นก็ไปกับอนันต์ ส่วนวิชามาใกล้ชิดกับอร่ามและข้าพเจ้า วิชามักจะไปทำอาหารเย็นรับประทานกับอร่ามเป็นประจำ เพราะ Pension ที่อร่ามอยู่เขาไม่ทำอาหารมื้อเย็น อนุญาตให้ทำรับประทานกันเอง คุ้นกับคนไทยและรู้จักคนไทยดีเนื่องจาก **ม.จ. กอกษัตริย์ สวัสดิวัฒน์** ท่านทรงพำนักอยู่ที่นั่นมานานแล้วก่อนพวกเรา ส่วนข้าพเจ้ามีโอกาสจะไปร่วมด้วยเป็นบางครั้งบางคราว โดยขออนุญาตจากครอบครัวที่ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ กลับมาทีไรถูกทักว่ามีกลิ่นกระเทียมติดมาทุกครั้ง พวกเรามีความสุขด้วยการไปมาหาสู่กัน ได้ไปทำอาหารไทยตามประสาของเราตามบ้านที่เขาอนุญาตให้เราทำ ก็ไปทำที่บ้านนายทหารชั้นผู้ใหญ่โดยเฉพาะ พ.ต. อุดม พุทธิเกษตริน แต่ก็เกรงใจท่าน เพราะท่านไม่ยอมให้เฉลี่ย เลยทำให้พวกเราต่างทำกับข้าวเก่งกันไปตามๆ กัน สร้างความหนักใจให้แก่แม่บ้านของเราที่เมืองไทยในภายหลัง นอกจากนั้นก็ไปเที่ยวตามที่ต่างๆ ในกรุงบรัสเซล ซึ่งแม้จะเป็นเมืองไม่ใหญ่ แต่ก็สวยสดสะอาดงดงาม มีทุกอย่างที่เมืองหลวงพึงจะมีอย่างมีระเบียบ ส่วนนอกเมืองก็ได้ไปดูสภาพยุทธภูมิ Waterloo ที่นโปเลียนไปประสบความพ่ายแพ้ แทบไม่มีโอกาสได้ไปเที่ยวตามหัวเมืองต่างๆ เลย เพราะได้รับเงินน้อย แม้จะเล่นเทนนิสและเรียนฟันดาบ

ก็ต้องขออนุญาตผู้ดูแลนักเรียน ซึ่งเป็นฝรั่งที่ปารีสก่อน จึงอยู่กันอย่างนักเรียนเด็ก สุขตามประสาของเรา ในวันต้นเดือน พวกเราก็ต่างขึ้นรถรางของเบลเยี่ยมอย่างที่เคยใช้อยู่ในเมืองไทย ไปรับเงินเดือนที่ผู้ดูแลส่งมาให้จากปารีส สำหรับข้าพเจ้าได้รับน้อยที่สุด คือเดือนละ ๒ ปอนด์สเตอร์ลิง ต้องออมเงินไว้เป็นค่ารถราง เพราะต้องเป็นนักเรียนทุนส่วนตัวจนกว่าจะสอบเข้าโรงเรียนนายร้อยได้ ผลที่ได้รับก็คือทำให้พวกเราทุกคนที่เบลเยี่ยมรู้ค่าของเงิน ไม่ฟุ่มเฟือย รู้จักประหยัด พอใจในสิ่งที่มีอยู่ กลับมาเป็นหลักของครอบครัวกันแทบทุกคน เล่าให้ลูกหลานที่เราส่งไปเรียนต่างประเทศฟังได้อย่างเต็มภาคภูมิ

ชีวิตอันราบเรียบและราบรื่นของเราในบรัสเซลได้สิ้นสุดลงเมื่อตอนตีห้าของ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๓ ข้าพเจ้าต้องผวาจากเตียงนอนบนห้องชั้น ๓ ที่ข้าพเจ้านอนอยู่ด้วยเสียงเครื่องบินและระเบิด โผล่ไปที่หน้าต่างเห็นจั่วบ้านที่อยู่ไม่ไกลจากบ้านข้าพเจ้าลอยขึ้นสู่อากาศ ทราบต่อมาว่าเยอรมันเริ่มโจมตีบรัสเซลทางอากาศแล้ว และต่อมาได้ทราบว่าระเบิดลูกหนึ่งได้ไปตกที่ถนนตรงข้ามบ้านที่แสวงและสนิทพักอยู่ แต่เดชะบุญที่ทั้ง ๒ คนไม่ได้รับอันตรายพาตัวออกมาจากเขตอันตรายได้ ความโกลาหลได้เกิดขึ้นในกลุ่มพวกเรา รวมกลุ่มปรึกษาหารือกันว่า จะอย่างไรกันต่อไปดี เพราะเราบังเอิญเป็นกลุ่มนักเรียนที่อยู่ห่างไกลทูต ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหาร และผู้ดูแลนักเรียน ซึ่งอยู่ถึงที่ปารีส ทำการแทนที่เบลเยี่ยมเรื่องโรงเรียนก็เป็นอันเลิกไปกันตั้งแต่วันนั้น และไม่ได้เยี่ยมกรายไปกันอีกเลย กรุงบรัสเซลทั้งกรุงตกอยู่ในความตื่นตระหนกและอลหม่านจากการถูกโจมตีโดยไม่รู้ตัวอย่างคาดไม่ถึง วิทยุเยอรมันประกาศว่าไม่มีเจตนาจะทำลายเบลเยี่ยม นอกจากขอเป็นทางผ่าน หลังจากป้อมลิเอชที่เชื่อกันว่ามั่นคง จะสามารถเป็นกำแพงกั้นเยอรมันได้อย่างแนวป้อมมาชิโนของฝรั่งเศส ได้แตกเพราะการระดมทิ้งระเบิดติดต่อกัน ๒๔ ชม. จนปืนป้อมคดยิง

ไม่ได้ ทหารอังกฤษและฝรั่งเศสที่เข้าไปช่วยในเบลเยี่ยมก็เริ่มถอยไปคนละทิศละทาง ขวัญและความอลหม่านในบรัสเซลก็ยิ่งทวีมากขึ้น สำหรับพวกเราในวันรุ่งขึ้นก็ถูกเรียกตัวให้ไปรวมกัน เพราะทูตฝ่ายทหารบก **พ.อ. หม่อมสนิทวงศ์** ท่านมาถึงบรัสเซล ออกคำสั่งให้เตรียมตัวออกจากบรัสเซล ไปยังกรุงปารีสในวันรุ่งขึ้น ท่านมีบัญชาให้ พ.ต. อุดม ฯ ควบคุมพวกเราอีก ๑๑ คน มีสุนิต สนั่น แสวง วัฒนา อนันต์อร่าม ประสงค์ วิชา และข้าพเจ้า รวมทั้งนักเรียนในความควบคุมของ กพ. อีก ๒ นาย คือ ม.จ. กอกษัตริย์ สวัสดิวัฒน์ และนายวิบูล บูรณเวช ส่วนท่านพร้อมด้วย ร.อ. ขุนสงบระงับศึก และ ร.ต. สนิท แย้มสอน ยังคงอยู่ในกรุงบรัสเซลต่อไปเพื่อช่วยหาทางติดต่อกับนักเรียนอีก ๓ นายที่ยังตกค้างอยู่ที่ลิเอช คือ **นายจำลอง ธนะโสภณ นายเที่ยน ฉายะวรรณ** และ **นายอาคม พิชเยนทร์โยธิน** และทราบภายหลังว่าตัวท่านต้องลำบากและเสี่ยงมาก โดยต้องหารถจักรยานขี่จากบรัสเซลมายังปารีส เพราะตอนนั้นไม่มีรถไฟเดินระหว่างบรัสเซลกับปารีสแล้ว สำหรับพวกเรา ๑๒ คน ได้ออกเดินทางโดยรถไฟจากบรัสเซลเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๔๘๓ เวลา ๑๘.๐๐ น. เดินทางตลอดคืน โดยไม่ได้หลับได้นอนกันเลย เพราะต้องตีตั๋วชั้น ๔ คือนั่งบนกระเป๋าตรงหัวต่อระหว่างคันรถ ซึ่งแออัดไปด้วยผู้คนเต็มไปหมดทั้งคันรถ การเดินทางได้เป็นไปอย่างเชื่องช้า ต้องหยุดหลายครั้งหลายคราว เพราะมีสัญญาณภัยทางอากาศ ระหว่างทางก็มีเครื่องทิ้งระเบิดของเยอรมันบินระยะต่ำผ่านขบวนรถแต่ไม่ได้ทำอันตราย เพราะเป็นการเดินทางออกมาจากบรัสเซล พวกเราต่างขอกช้ำในการเดินทางครั้งนี้กันไม่น้อย แต่ก็พอทนได้ เพราะยังหนุ่มแน่นด้วยกันทุกคน และก็พาตัวมาถึงปารีสกันโดยสวัสดีภาพ ท่านทูตทหารเห็นข้าพเจ้ายังอายุน้อยมาก จึงกรุณาสั่งให้ข้าพเจ้าไปอยู่กับครอบครัวของท่าน และเลี้ยงดูข้าพเจ้าตลอดระยะเวลาที่พำนักอยู่ในปารีส

ที่บรัสเซล

ข้าพเจ้าจึงรู้สึกเป็นเสมือนบุตรของท่านและหม่อมแผ้ว และมีความรู้สึกเสมือนพี่น้องกับลูกๆของท่านทุกคน ซึ่งรวมทั้งคุณหญิง ม.ล. นวลผ่องด้วย ส่วนเพื่อนข้าพเจ้าที่เบลเยี่ยมท่านปล่อยให้พักกันได้ตามอิสระ ไม่ช้าไม่นานเราก็ได้รับคำสั่งให้ไปอยู่กับครอบครัว **Devill** ที่เมือง **Poitier** ซึ่งกลุ่มของเราที่เบลเยี่ยมส่วนมากได้มาอยู่รวมกันอีกครั้ง พร้อมทั้งวิชา พอเยอรมันเข้าฝรั่งเศสและกำลังจะชนะฝรั่งเศส สถานีรถไฟเมือง **Poitier** ก็ถูกบอมบ์อีก พวกเราถึงกับต้องไปหลบอยู่ในถ้ำ แล้วหลบไปพักที่บ้านชนบทของ **Madame Devill**

ณ ที่นี้ วิชาได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในการหาอาหารมาให้พวกเรารับประทานกัน โดยเฉพาะเป็นนักตกปลาและจับหอยเอสกาโกอันโอชะ ที่มากินผักกาดมาอบ เราอยู่ในชนบทกันอย่างใกล้ชิดและอบอุ่นอีกระยะหนึ่งแล้วก็ถูกเรียกตัวเข้าปารีสและได้รับคำสั่งให้เดินทางเข้าเยอรมัน รวมทั้งพวกที่อยู่ในฝรั่งเศสอีกหลายคน เพื่อแยกย้ายกันไปยังประเทศต่างๆต่อไป วิชา **บุญเรือน บุญช่วย** และข้าพเจ้าถูกกำหนดตัวให้อยู่ในเยอรมัน เพราะเป็นพวกอายุยังน้อยและยังเจรจาเข้าเรียนในกองทัพเยอรมันไม่ได้ ข้าพเจ้าก็ได้ไปอยู่บ้านเดียวกับวิชาและบุญเรือนอีก โดยดำเนินชีวิตฉันท์พี่น้องอย่างที่อยู่ด้วยกันในเบลเยี่ยม เป็นที่รักของแม่บ้าน ทั้งสามคนผลัดเวรกันไปจ่ายกับข้าวกับแม่บ้าน ผลัดเวรกันทำกับข้าว ผลัดเวรกันกวาดหิมะตรงทางเดินหน้าบ้าน ร่วมทุกข์ร่วมสุขมาด้วยกันตลอดจนถึงวาระจะกลับสู่ประเทศไทย

เพื่อนๆและข้าพเจ้าที่อยู่ใกล้ชิดกับวิชา อดอาลัยอาวรณ์ในการจากไปของวิชาไม่ได้ ขอให้กรรมดีทั้งปวงที่วิชาได้กระทำไว้กับเพื่อนๆ ตลอดจนกระทั่งกับชาวต่างประเทศ จงเป็นกุศลติดตามวิชาเพื่อนที่ข้าพเจ้าทั้งรักและนับถือไปตอบสนองในภพหน้าด้วย.

พ.อ. ชายน้อย โกมารกุล ณ นคร

ในประเทศเยอรมัน (๒๔๘๓–๒๔๘๘)

ความนำ วิชา ฐิตวัฒน์เป็นนักเรียนนายร้อยเทคนิคหลักสูตร ๕ ปี เมื่อสอบผ่านชั้นปีที่ ๓ ได้คะแนนดี ทางราชการจึงส่งไปประเทศเบลเยี่ยม เพื่อศึกษาวิชาสื่อสาร วิชาได้ออกเดินทางไปเมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๔๘๒ เรือออกจากท่าที่สิงคโปร์ไปถึงฝรั่งเศส แล้วจึงเดินทางต่อไปยังประเทศเบลเยี่ยมด้วยทางรถไฟ เมื่อถึงประเทศเบลเยี่ยมแล้ว ได้เข้าศึกษาอยู่ที่โรงเรียนสามัญแห่งหนึ่ง เพื่อเตรียมตัวเข้าเรียนวิชาสื่อสารตามความต้องการของทางราชการ ขณะนั้นเป็นเวลาที่เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง กองทัพเยอรมันได้เข้ายึดประเทศเบลเยี่ยมในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ วิชา ฐิตวัฒน์พร้อมกับเพื่อนๆ อีกหลายคนจึงต้องอพยพเข้าไปพักอยู่ในฝรั่งเศส แต่แล้วกองทัพเยอรมันก็บุกประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งรัฐบาลฝรั่งเศสยอมแพ้ ปล่อยให้เยอรมันยึดครองประเทศไปบางส่วน สถาบันการทหารทั้งในประเทศเบลเยี่ยมและฝรั่งเศสจึงถูกปิด วิชา ฐิตวัฒน์กับเพื่อนนักเรียนทหารส่วนหนึ่งจึงได้รับคำสั่งให้เดินทางเข้าไปในประเทศเยอรมัน เพื่อหาลู่ทางศึกษาวิชาทหารต่อที่นั้น วิชา ฐิตวัฒน์ จึงเดินทางเข้าประเทศเยอรมันในวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ นับเป็นเวลาห่างจากวันที่เดินทางออกจากประเทศไทยประมาณ ๑๕ เดือนเศษ และในช่วงเวลานี้ประเทศไทยกำลังมีข้อพิพาทกับอินโดจีน ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสด้วย

ชีวิตในประเทศเยอรมัน เมื่อ วิชา ฐิตวัฒน์เดินทางไปถึงประเทศเยอรมัน ได้เข้าพักอาศัยอยู่กับครอบครัวชาวเยอรมันครอบครัวหนึ่งที่ชาน

นครเบอร์ลินในตำบลลิชเตอเฟลเด้ พ่อบ้านเป็นนายพันโทหทารบึนใหญ่ครั้งมหาสงคราม ชื่อ ชลิต (Schlidt) ภรรยาของพ่อบ้านคุ้นเคยกับเอกอัครราชทูตไทยเป็นอย่างดี ครอบครัวนี้จึงต้อนรับวิชา ฐิตวัฒน์ด้วยความอบอุ่นดียิ่ง นอกจากนั้นยังได้รับนักเรียนทหารอีกคนหนึ่งคือ ชายน้อย โกมารกุล เข้าไว้ด้วย ทั้งพ่อบ้านและแม่บ้านพร้อมด้วยบุตรสาวเล็กๆอายุประมาณ ๑๐ ปี ได้ให้ความเป็นกันเองแก่คนไทยทั้งสอง และได้ช่วยเหลือในเรื่องการเรียนภาษาในชั้นต้นเป็นอย่างดี

ในระยะแรกของการไปอยู่ในประเทศเยอรมัน วิชาได้ใช้เวลาในการเรียนภาษาอย่างหามรุ่งหามค่ำทั้งๆ ที่ขณะนั้นเป็นเวลาสงคราม ต้องประสบกับความยากลำบากนานาชนิด ซึ่งเกี่ยวกับอันตรายจากภัยทางอากาศ การขาดแคลนอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น ในชั้นแรกได้เข้าเรียนในโรงเรียนภาษาของมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน นอกจากนั้นยังกลับมาเรียนพิเศษกับครูตัวต่อตัว และเรียนกับพ่อบ้านแม่บ้าน และด้วยวิธีอื่นๆ อีก เท่าที่จะทำได้ และเนื่องจากลู่ทางการเข้าเป็นทหารเยอรมันในตอนต้นมีน้อยมาก จึงได้ตัดสินใจทำแมทริคูเลชั่น (ทำนองเตรียมมหาวิทยาลัย ซึ่งสูงกว่า ม.ศ. ๕ อีก ๑ ชั้น) และเตรียมตัวที่จะเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย ถ้าหากว่าการเรียนทางทหารเกิดขัดข้อง ซึ่งก็ทำได้สำเร็จตามความประสงค์ แต่ก็เป็นการเคราะห์ดีที่ทางเยอรมันยอมให้พวกนักเรียนทหารไทย เข้าเรียนในกองทัพของเขาได้ แต่เพื่อมิให้ประเทศอื่นถือเป็นตัวอย่างเพื่อขอเข้าเรียนบ้าง จึงต้องใช้วิธีเลี่ยงให้นักเรียนไทยทุกคนยื่นใบสมัครเป็นทหารอาสา ยอมเสี่ยงชีวิตเข้ารับราชการทหารเพื่อประเทศเยอรมัน ผู้ที่สมัครเป็นทหารอาสาครั้งนั้นทุกคนต้องผ่านการทดสอบอยู่ถึง ๓ วันติดๆกัน เป็นการทดสอบความเหมาะสมทางร่างกายและทางจิตใจ ตลอดจน

สอบความรู้ความสามารถในทางภาษาและทางวิชาพื้นฐานไปด้วยในตัว แล้วในที่สุด วิชา ฐิตวัฒน์ก็ได้รับอนุมัติให้เข้าเป็นพลทหารนักเรียนนายร้อยสื่อสารได้ประมาณเวลานับตั้งแต่เข้าไปอยู่ในประเทศเยอรมันแล้วประมาณเกือบสองปี

ชีวิตการเป็นทหารของวิชา ฐิตวัฒน์ อาจแบ่งได้เป็นสองตอนดังนี้ คือ

ก. ในขณะทำหน้าที่พลทหารและหน้าที่ผู้บังคับหมู่ วิชา ฐิตวัฒน์ได้รับการฝึกอบรมในกองพันอบรมวิชาทหารสื่อสารที่เมืองฮาโนเวอร์ การผลิตนายทหารของเยอรมันสมัยนั้นไม่มีโรงเรียนนายร้อยอย่างของเรา และต่างเหล่าต่างผลิตนายทหารของตนเอง โดยภายในเหล่าจะกำหนดให้กองพันใดกองพันหนึ่งหรือหลายกองพัน ทำหน้าที่เป็นกองพันฝึกอบรม กองพันชนิดนี้ก็จะมีกองร้อยเฉพาะสำหรับฝึกอบรมพลทหารที่จะเป็นนายทหารในอนาคต ส่วนกองร้อยอื่นๆก็จะฝึกพลทหารธรรมดาๆของเหล่านั้นเอง ในกองพันนี้ วิชา ฐิตวัฒน์ได้รับการฝึกฝนงานในหน้าที่ของพลทหารสื่อสารทุกตำแหน่งที่จำเป็นตลอดจนการรบในสนาม การใช้อาวุธประจำกาย และที่สำคัญที่สุดและเป็นหัวใจของการฝึกทหารในเยอรมันก็คือ การแกล้งทรมานให้ต้องอยู่ในวินัยอันดี ไม่ท้อถอยหรือหวั่นไหวต่อสถานการณ์ร้ายแรงอันใดที่จะเกิดขึ้น ซึ่งหมายถึงการเชื่อฟังปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาให้สำเร็จภารกิจที่ได้รับมอบหมาย แม้ตัวจะตายก็ต้องยอม วิธีการฝึกทหารของเยอรมันมีพิสดารมาก ถ้าจะเขียนให้จบก็คงจะได้หลายเล่มสมุดไทย เมื่อจบหลักสูตรการฝึกหน้าที่พลทหารแล้ว พวกพลทหารนักเรียนนายร้อยทุกคนจะได้รับการฝึกในหน้าที่ผู้บังคับหมู่อีกด้วย นอกจากนี้ก็มีการอบรมเกี่ยวกับเรื่องมรรยาทและวัฒนธรรมต่างๆ ที่เป็นสิ่งจำเป็นในการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่จะเป็นนายทหารในอนาคต การฝึกอบรมในช่วงที่กล่าวทั้งหมดนี้ใช้เวลาประมาณ ๙ เดือนถึงหนึ่งปี เมื่อเสร็จแล้วก็จะมีการทดสอบโดย

คณะกรรมการ เมื่อสอบได้ก็จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายสิบตรี (Gefreiter) แล้วจะถูกส่งออกไปพิสูจน์ความสามารถของตนเองในสนามรบ โดยมากมักจะถูกให้ทำหน้าที่ผู้บังคับหมู่(หรืออาจจะเป็นพลทหารก็ได้)เป็นเวลาประมาณ ๓ เดือน ถ้าเคราะห์ดีรอดตายมาได้และผู้บังคับบัญชาเห็นความสามารถ ก็จะได้รับการแต่งตั้งเป็นนักเรียนนายร้อยชั้นจ่า และถูกส่งกลับเข้าโรงเรียนเหล่าต่อไป

เมื่อวิชา ฐิตวัฒน์ได้รับการฝึกอบรมในกองพันอบรมวิชาทหารสื่อ-สารที่เมืองฮาโนเวอร์จนประสบความสำเร็จแล้ว จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นนาย-สิบตรี สังกัดกองพันทหารสื่อสารประจำกองพลทหารราบที่ ๓๒๖ เป็นการเคราะห์ดีที่บังเอิญกองพลนี้อยู่ในระหว่างพักรบ ทำหน้าที่ยึดครองอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และเพียงป้องกันการยกพลขึ้นบกของพันธมิตร จึงมิได้อยู่ในสภาพที่ปฏิบัติการรบด้วยการยิงกันจริงๆ วิชาได้ทำหน้าที่ผู้บังคับหมู่ทหารสื่อสารอยู่หลายตำแหน่ง เช่น ผู้บังคับหมู่โทรศัพท์ ผู้บังคับหมู่วิทยุ และควบคุมการวางสายเป็นต้น นอกจากงานปกติที่กระทำแล้ว ยังมีการฝึกพร้อมรบอยู่ตลอดเวลา อาศัยที่ วิชา ฐิตวัฒน์เป็นผู้ที่มีความรู้ภาษาฝรั่งเศสเป็นอย่างดี นอกเหนือไปจากความรู้ในวิชาชีพของเหล่าทหารสื่อสาร จึงเป็นกำลังช่วยเหลือพวกทหารเยอรมันในการติดต่อกับพวกฝรั่งเศสได้ผลดีมาก และนับว่าได้พิสูจน์ตัวเองว่ามีความสามารถที่จะกลับไปเรียนต่อเพื่อเป็นนายทหารได้ จึงได้รับเลือกให้เป็นนักเรียนนายร้อยชั้นจ่า

ข. การฝึกในโรงเรียนเหล่า วิชา ฐิตวัฒน์ได้รับคำสั่งให้เข้ารับการฝึกในโรงเรียนเหล่าทหารสื่อสารในเมืองไลปซิก เป็นที่รู้กันว่าทหารทุกคนที่ได้รับการฝึกมาจะนานเท่าใดก็ตาม ถ้าจะเลื่อนขึ้นเป็นนายทหารจะต้องผ่านโรงเรียนเหล่าของตนเสียก่อน ฉะนั้น หลักสูตรที่จะทำการอบรมในโรงเรียน

เมื่อเป็นนักเรียนนายร้อยเยอรมัน

เหล่านี้จึงหนักไปในเรื่องหน้าที่ของผู้บังคับหมวด การเรียนและการฝึกหนักทั้งในทางการปฏิบัติทางเทคนิคของทหารสื่อสารและทางยุทธวิธี และสอนโดยนายทหารที่เชี่ยวชาญในการรบมาแล้วทั้งสิ้น ฉะนั้น จึงนับว่าเป็นประสบการณ์ที่สำคัญมาก นอกจากนั้นแล้ว ก็ยังมีการอบรมทางด้านวัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณีของนายทหาร ซึ่งถือเป็นมรดกตกทอดกันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าเฟรดเดอริคมหาราช การฝึกในระยะนี้ใช้เวลาประมาณ ๓ ถึง ๖ เดือน เสร็จแล้วจึงได้มีการสอบ ซึ่งวิชา ฐิตวัฒน์ก็ได้ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายร้อยตรีทหารสื่อสารในกองทัพเยอรมัน

ชีวิตการเรียนทหารของวิชา ฐิตวัฒน์ มิได้จบลงแค่นั้น ปรากฏว่าหลังจากที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายร้อยตรีทหารสื่อสารแล้ว ชะรอยทางผู้บังคับบัญชาจะเห็นว่า คงจะยังไม่มีประสบการณ์มาก หรืออาจจะกลัวว่า จะใช้เวลาว่างไปในทางที่เปล่าประโยชน์ จึงได้ติดต่อกับทางกองทัพบกเยอรมัน ขอส่งวิชา ฐิตวัฒน์เข้าเรียนหลักสูตรผู้บังคับกองร้อยอีกต่อไป ผลปรากฏว่าวันดีคืนดี วิชา ฐิตวัฒน์ก็ได้รับคำสั่งให้เดินทางไปเข้าโรงเรียนผู้บังคับกองร้อยทหารสื่อสารที่เมืองฮาลเล่ะ (Halle) เป็นการฝึกฝนความรู้เพิ่มเติม และเมื่อได้เรียนจบหลักสูตรผู้บังคับกองร้อยที่เมืองฮาลเล่ะแล้ว ก็ได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้เป็นผู้บังคับหมวดวิทยุของกองพันทหารสื่อสารที่ ๓ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ๆกับเมืองเบรสเลา ฉะนั้น วิชา ฐิตวัฒน์จึงต้องไปทำหน้าที่ฝึกอบรมทหารสื่อสารเยอรมันในทำนองเดียวกับผู้บังคับหมวดทั้งหลายอยู่อีก ๒–๓ เดือน แล้วจึงได้ย้ายกลับไปอยู่ที่กรุงเบอร์ลินตามเดิม เพื่อเข้าเรียนวิชาเทคนิคการไฟฟ้าประเภทความถี่สูงต่อในโรงเรียนโปลิเทคนิคเยอรมันต่อไป

ชีวิตการเรียนและความเป็นอยู่ของ วิชา ฐิตวัฒน์ในประเทศเยอรมันต้องจบลงด้วยความพ่ายแพ้สงครามของกองทัพนาซี ก่อนที่ลางแห่งความพินาศ

จะปรากฏเป็นความจริง แผนกติดต่อของกองทัพเยอรมันได้อพยพพวกทูตทหารทั้งหมดไปไว้ในเยอรมันตอนใต้ใกล้ๆเมืองซัลสเบอร์ก ชื่อว่า ซังกิลเกน นัยว่าจะหาทางให้พวกทูตทั้งหลายได้อพยพเข้าประเทศสวิตเซอร์แลนด์ต่อไป แต่เมื่อเยอรมันต้องพ่ายแพ้สงครามไปจริงๆ พวกที่อยู่ในคณะทูตทหารไทยซึ่งมีวิชา ฐิตวัฒน์รวมอยู่ด้วยก็ยังคงติดค้างอยู่ที่นั่น จนกระทั่งถูกอเมริกันจับตัวไปคุมขัง และต่อไปก็เก็บตัวไว้ในค่ายกักกันเชลยศึก วิชา ฐิตวัฒน์ถูกนำตัวไปพร้อมๆกับชายน้อย โกมารกุล ในชั้นต้นถูกขังอยู่ในตะรางเมืองซัลสเบอร์กประมาณ ๕–๖ วัน ต่อจากนั้นได้ถูกย้ายไปไว้ที่ค่ายกักกันเชลยศึกที่พีร์สเต้นเฟลด์สบรุค และในห้วงสุดท้ายได้ย้ายไปอยู่ค่ายกักกันเชลยศึกที่เมืองอิงโกลด์ชตัดท์ ความเป็นอยู่ในแต่ละที่คุมขังนั้นปรากฏอยู่ในหนังสือ**คนไทยในกองทัพนาซี**ได้เขียนไว้อย่างน่าสนุกสนาน ข้าพเจ้าไม่สามารถจะถ่ายทอดนำมาลงในที่นี้ด้วยถ้อยคำอันสั้นโดยไม่ให้เสียรสได้ จึงขอผ่านไป วิชาถูกกักกันอยู่ในค่ายนี้ร่วมกับพวกเราในคณะทูตทหาร จนกระทั่งที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงคราม เพราะถูกระเบิดปรมาณู นับเป็นเวลาที่อยู่ในค่ายกักกันประมาณ ๑๑๕ วัน ต่อจากนั้นจึงได้รับการปล่อยตัวกลับไปอยู่ที่ตำบลซังกิลเกนใกล้เมืองซัลสเบอร์ก ซึ่งในขณะนั้นดินแดนตอนนี้ได้แยกตัวออกจากเยอรมันมา เป็นประเทศออสเตรีย แล้วหลังจากนั้นเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศของอเมริกาจึงได้จัดการให้พวกเราเดินทางเข้าสู่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ตามความประสงค์ของพวกเราได้

บทสรุป ในประวัติการไปศึกษาต่างประเทศของวิชา ฐิตวัฒน์ระยะแรก ซึ่งมีเวลายาวนานประมาณเกือบ ๗ ปี วิชา ฐิตวัฒน์ ได้ใช้ชีวิตอยู่ในประเทศเยอรมันประมาณ ๕ ปี ซึ่งทุกคนก็รู้ดีว่าระยะนั้นเป็นระยะเวลาระหว่างสงคราม นับว่าต้องเสี่ยงอันตรายนานาชนิด โดยเฉพาะจากการโจมตีทางอากาศของฝ่ายพันธมิตร ซึ่งเกือบจะพูดได้ว่าต้องประสบตั้งแต่วันแรกที่ย่างเข้าสู่เบอร์ลินจนกระทั่งเกือบวันสุดท้ายที่ออกจากเยอรมัน ถ้าจะนับแล้วเห็นจะเป็น

จำนวนใกล้ๆพันครั้งหรือกว่านั้น แม้แต่จำนวนเครื่องบินที่เข้าโจมตีในระยะหลังนี้ ครั้งหนึ่งๆก็นับเป็นร้อยๆเครื่อง นับว่าเสี่ยงอันตรายพอดูอยู่ นอกจากนั้นแล้วความขาดแคลนอาหาร เครื่องนุ่งห่มก็นับว่ารุนแรง ข้าพเจ้ากล้ายืนยันได้ว่าอาหารจำพวกเนื้อที่พวกเรารับประทานกันที่ในเยอรมันขณะนั้น ๑ อาทิตย์ยังน้อยกว่าที่เรารับประทานกันในเมืองไทยนี้ ๑ มื้อเสียอีก การไม่มีเงินซื้อของก็เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ความสะดวกสบายในการอยู่ในเยอรมันแทบไม่มี พวกเราได้รับเงินติดกระเป๋าแต่ละเดือนไม่ถึงครึ่งหนึ่งของอัตราที่ควรจะได้ ทั้งนี้สถานเอกอัครราชทูตอ้างว่าเงินของเรายังไม่มี จะติดต่อกับทางบ้านก็ไม่มีหนทางจะกระทำได้เลย เป็นเช่นนี้ตลอดเวลา ๕ ปี ทั้งหมดนี้เมื่อรวมกับการที่ถูกฝึกหัดอย่างเข้มงวดกวดขัน บางครั้งถึงเหนื่อยจนแทบเป็นลมสลบ ตลอดจนความอดอยากต้องทรมานกายอยู่ในค่ายกักกันเชลยเป็นเวลา ๓ เดือนเศษเหล่านี้จะเห็นว่าชีวิตความเป็นอยู่ในเยอรมันขณะนั้นไม่สู้น่าจะอภิรมย์นัก แต่สิ่งเหล่านี้ก็หาได้ทำให้ วิชา ฐิตวัฒน์ ท้อถอยในการเรียนและการปฏิบัติหน้าที่ของเขา เขาเป็นคนคงแก่เรียนมาก พยายามหาโอกาสหาความรู้ใส่ตัวอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวิชาชีพของเขา หรือด้านความรู้ทั่วไป ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวที่ วิชา ฐิตวัฒน์ได้เขียนไว้ใน **"คนไทยในกองทัพนาซี"** ว่ามากมายก่ายกองแค่ไหน ตลอดเวลาที่อยู่ด้วยกันในเยอรมัน ปรากฏว่า วิชาเป็นเพื่อนที่ดีแก่คนทุกคน เขาเป็นคนไม่มีพิษมีภัยแก่ใคร เป็นคนที่มีอารมณ์สนุก และเข้ากับคนได้ทุกชั้น จึงเป็นที่ชอบพอแก่คนทั่วๆไป บัดนี้ วิชา ฐิตวัฒน์ได้จากโลกนี้ไปแล้ว ยังคงเหลือแต่ผลงานที่เขาได้เขียนเอาไว้ กับความจำเล็กๆน้อยๆที่มีอยู่ระหว่างเพื่อนๆด้วยกัน เราเชื่อว่า เราคงลืมวิชาเพื่อนรักที่ไปเสี่ยงอันตรายมาด้วยกันไม่ลงแน่ๆ.

พลโทบุญเรือน บัวจรูญ

ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี

ชีวิตเริ่มแรกของการเป็นนายทหาร

พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ หลังจากที่ได้รับทุนของกระทรวงกลาโหมไปศึกษาวิชาทหารในทวีปยุโรปเป็นเวลา ๘ ปี เมื่อได้กลับมาถึงประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ แล้ว ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายร้อยตรีในกรมจเรทหารสื่อสาร สะพานแดง บางซื่อ แม้จะได้เคยทำหน้าที่ผู้บังคับหน่วยทหารในกองทัพบกเยอรมันระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาแล้วอย่างโชกโชน แต่ ร.ต. วิชา ฐิตวัฒน์ก็ได้รับการบรรจุให้เป็นผู้บังคับหมวดในกองลูกมือ รับผิดชอบเป็นผู้ฝึกทหารใหม่ เช่นนายทหารที่ได้รับการแต่งตั้งยศใหม่โดยทั่วไป ระยะนั้นเป็นระยะที่กองทัพบกต้องประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ งบประมาณถูกตัดทอนไปมาก การสร้างบ้านพักนายทหารตามแบบแปลนเดิม คือ ใต้ถุนสูง หลังคามุงสังกะสี ทำไม่ได้ เพราะแพงเกินไป บ้านพักทหารในกรมจเรทหารสื่อสารภายหลังสงครามใหม่ๆ จึงถูกสร้างขึ้นตามแบบชั่วคราว เป็นบังกะโลเล็กๆ ใช้เสาเข็ม หลังคามุงจาก มีห้องนอน ๒ ห้อง สำหรับชายโสดอยู่ได้ ๒ คนต่อหนึ่งหลัง กรมจเรหหารสื่อสารได้สร้างบ้านพักแบบบังกะโลหลังคามุงจากหลายหลัง บนที่ดินหลังบ้านพักเจ้ากรมฯ สำหรับนายทหารโสดอยู่ พ.อ. วิชากับผู้เขียนได้พักอยู่ด้วยกัน เพราะเป็นนักเรียนมาจากต่างประเทศพร้อมๆกัน จำได้ว่าเรามีความเป็นอยู่อย่างประหยัด มีที่นอน หมอน มุ้ง กันคนละชุด มีพัดลมคนละอัน เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีแม้กระทั่งมุ้งลวด ตกกลางคืน ถ้าไม่ออกไปธุระที่ไหน ก็มักจะเข้ามุ้งดูหนังสือ พ.อ. วิชาเป็นผู้ที่สนใจในการศึกษาหาความรู้อย่างสม่ำเสมอ แม้จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีหัวดี เฉลียวฉลาด เพราะสอบชั้น ๓ ได้ที่ ๒ ในจำนวนนักเรียนเทคนิคทหารบก รุ่น ๓ ๕๕ คน (**พล.ต. บรรพต พาณิชศุภผล** ได้ที่ ๑) จึงได้รับทุนไปศึกษาการทหาร

ในประเทศเบลเยี่ยม แต่ “**วิชาการ**” เป็นเรื่องที่เรียนไม่รู้จักจบ โดยเฉพาะในสายอีเล็คโทรนิค ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ก้าวหน้าไปอย่างมากมาย พ.อ.วิชาซึ่งสำเร็จการศึกษามาจากเบลเยี่ยมและประเทศเยอรมัน จึงต้องหันมาสนใจในตำราภาษาอังกฤษ ประจวบกับในขณะนั้นกองทัพบกกำลังได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐในเรื่องเครื่องมือสื่อสารด้วย พ.อ. วิชา ด้วยลักษณะประจำตัวที่ดีเด่น ว่า “**เมื่อศึกษาสิ่งใดแล้ว จะต้องให้รู้ซึ้งและแจ่มแจ้ง**” จึงได้ศึกษาตำราอเมริกันเป็นการใหญ่ ผลที่ปรากฏก็คือ ต่อมาอีกไม่กี่ปี พ.อ. วิชา ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการผู้หนึ่งสำหรับทำพจนานุกรมศัพท์ทหาร (อังกฤษ–ฝรั่งเศส–ไทย) ประจำโรงเรียนเสนาธิการทหารบก

ร.ต. วิชา ฐิตวัฒน์ ได้ทำหน้าผู้บังคับหมวดในกองลูกมืออยู่ไม่นานก็ได้รับการโยกย้ายเข้าประจำที่แผนกศึกษา กรมจเรทหารสื่อสาร เพราะทางกรมฯ ต้องการนายทหารต่างประเทศสำหรับศึกษาตำราอเมริกัน เพื่อการฝึกอบรมนายทหารสื่อสาร ให้มีความรู้ความเข้าใจในเครื่องมือสื่อสารที่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นล่ามให้นายทหารอเมริกันที่ทำการฝึกสอนนายทหารไทยในเรื่องเครื่องมือสื่อสารเป็นครั้งคราวอีกด้วย

พ.อ.วิชา ฐิตวัฒน์ ได้ประจำอยู่ที่แผนกศึกษา กรมจเรทหารสื่อสาร อยู่ไม่นาน เมื่อกองทัพบกได้พิจารณาเห็นว่า สมควรจะได้รวมพวกนายทหารที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ มาประจำไว้ส่วนกลาง เพื่อให้ทำหน้าที่แปลตำราภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย สำหรับหน่วยต่างๆในกองทัพบกจะได้ใช้ศึกษาหาความรู้ โดยตั้งเป็นแผนกขึ้นอีกแผนกหนึ่ง เป็น**แผนกตำรา** ในกรมเสนาธิการทหารบก พ.อ. วิชา จึงได้รับการโยกย้ายจากแผนกศึกษากรมจเรทหารสื่อสาร มาอยู่แผนกตำรา กรมเสนาธิการทหารบก ตั้งแต่บัดนั้น

พลตรีสนั่น พูนพัฒน์

ตอนอยู่แผนกตำรา

คำสั่งกองทัพบก ที่ ๓๔/๒๖๕๕ ลงวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นคำสั่งเรียกนายทหารตามรายชื่อ ให้เข้าประจำ **แผนกตำรา กรมเสนาธิการทหารบก** นายทหารเหล่านั้นส่วนมากจบการศึกษาวิชาทหารจากประเทศในยุโรปรุ่นติดสงครามโลกครั้งที่ ๒ และขณะนั้นแยกย้ายรับราชการอยู่ตามกรมกองต่างๆ ตามวุฒิวิชาที่ตนได้ร่ำเรียนมา คำสั่งนี้เองทำให้ผู้บันทึกได้ร่วมนั่งทำงานกับ **วิชา ฐิตวัฒน์** ถ้าจำไม่ผิด วิชาย้ายมาจากกรมการทหารสื่อสาร ส่วนผู้บันทึกมาจากกรมเกียกกายทหารบก สำหรับนายทหารอื่นๆ ก็มี **แสวง เสนาณรงค์, วัฒนา พยัคฆนิธิ, สนั่น พูนพัฒน์, บุญเรือน บัวจรูญ, ชายน้อย โกมารกุล, สมพงศ์ พิศาลสารกิจ, หวาน บัวน้อย, ชยุติ เปรื่องการ, ประดับ ศรีสุข** และ**ตัวผู้บันทึก**เอง นายทหารทั้งหมดที่กล่าวนามมานี้แหละคือชุดที่ติดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในยุโรป นอกจากนั้นยังมี**หม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล** จบจากแซนเฮิสต์ประเทศอังกฤษ และ**พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ** จบจากโรงเรียนขนส่งทหารบกสหรัฐอเมริกา ร่วมอยู่ด้วย แผนกตำราเป็นแผนกตั้งใหม่ในกรมเสนาธิการทหารบก แบ่งเป็นสองกอง (ขณะนั้นการจัดส่วนราชการกองทัพบก **แผนก** ใหญ่กว่า **กอง**) คือ **กองแปล** และ**กองประวัติศาสตร์** พวกเราอยู่กองแปล เพราะถือว่าได้ศึกษาจากต่างประเทศเอาไว้ใช้แปลตำราต่างประเทศเป็นภาษาไทย ส่วนกองประวัติศาสตร์นั้นบรรจุนายทหารที่จบจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ห้องทำงานของแผนก

ตำราประกอบด้วย ห้องกองแปล และห้องกองประวัติศาสตร์ มีห้องเล็กๆคั่นกลางเป็นห้องของหัวหน้าแผนก ซึ่งขณะนั้นได้แก่ **พลตรีประยัตน์ อจลภูติ**

ชีวิตในกองแปลแผนกตำราครึกครื้นเอาการ นอกจากงานเขียนงานแปลอันเป็นเรื่องสนุกแล้ว ชีวิตนอกห้องทำงานก็ยังเป็นที่สนุกสนานด้วย เพราะเรายังโสดๆด้วยกันทั้งนั้น นอกจากพวกเรานายทหารในกองแปล นายทหารจากกองประวัติศาสตร์ก็ยังมีความสนิทสนมกันดี **ดำเนิร เลขะกุล** (ปัจจุบันยศพลโทนอกราชการ) เป็นนายทหารผู้หนึ่งจากกองบระวัติศาสตร์ที่เข้าๆออกๆกองแปลอยู่เป็นประจำ และได้ถูกชักชวนให้เป็นนักประพันธ์ ต่อมาก็ได้กลายเป็นนักเขียนลือชื่อและนักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญ ดำเนิรเริ่มงานเขียนพร้อมๆกับวิชาในตอนนั้น

ที่กองแปล แผนกตำรา วิชา ฐิตวัฒน์ นอกจากจะทำงานแปลตำรับตำราที่ทางราชการมอบหมายให้แปลแล้ว วิชายังได้เขียนหนังสือเล่มในส่วนของตัวเอง ที่ทำให้เขามีชื่อเสียงและสร้างความตื่นเต้นให้แก่วงการประพันธ์ขณะนั้น หนังสือนั้นคือ หนังสือเรื่อง “**คนไทยในกองทัพนาซี**” วิชาเป็นคนต้นคิดว่า พวกเรานักเรียนทหารติดสงครามโลกได้แยกย้ายกันไปจบการศึกษาวิชาทหารในสองสำนัก คือ สำนักเยอรมันภายใต้ระบอบนาซี และสำนักอิตาลีภายใต้ระบอบฟาสซิสม์ ควรจะได้เขียนหนังสือให้คนไทยได้อ่านทราบเรื่องของสองสำนักนี้ไว้บ้าง ทางด้านสำนักเยอรมันซึ่งมี **วิชา บุญเรือน และชายน้อย** สังกัดอยู่ วิชารับเขียน ส่วนทางด้านสำนักอิตาลี แม้มีสมาชิกสังกัดมากมายหลายคนที่เหลืออยู่ หากแต่หาตัวตั้งตัวตีเขียนไม่ได้ เรื่อง “**คนไทยในกองทัพฟาสซิสต์**” จึงไม่เกิดขึ้น วิชาเป็นคนช่างจดช่างจำ เจ้าคารม มีอารมณ์ขันผู้บันทึกยังประทับใจในเทคนิคการเขียนหนังสือของเขา วิชาชอบรวบรวมเกร็ด

ขำๆได้จากการสนทนาระหว่างเราบ้าง จากประสบการณ์ของเขาเองบ้าง บันทึกลงในสมุดเล่มหนึ่ง เมื่อเขาเริ่มเขียนเรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" ตามโครงและหัวข้อเรื่องที่เขาได้วางไว้อย่างเป็นระเบียบล่วงหน้าแล้ว เขาก็จะหยิบเกร็ดขำๆเหล่านั้น ออกมาแทรกลงในท้องเรื่องอย่างพอเหมาะพอเจาะ ทำให้หนังสือของเขาน่าอ่าน พราวไปด้วยเกร็ดความรู้และเกร็ดขำขันน่าทึ่ง หนังสืออื่นๆวิชาก็ได้เขียนอีกหลายเรื่อง หนังสือวิชาทหารที่เขาค้นคว้าเอง ได้แก่เรื่อง **"ทุ่นระเบิดบก"** พิมพ์เป็นเล่มออกจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์ยุทธโกษ **"สงครามโลกครั้งที่สอง"** เป็นหนังสือแปล ที่วิชาทำร่วมกับผู้บันทึกตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา เพื่อใช้ในการศึกษาโรงเรียนเสนาธิการทหารบก สำนักพิมพ์ยุทธโกษพิมพ์ออกจำหน่ายเช่นเดียวกัน นวนิยายแปลจากภาษาต่างประเทศเรื่อง **"เมื่อ ๒๕.๐๐น."** ของวิชาเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ที่ได้รับการต้อนรับจากตลาด "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." นี้วิชาทำร่วมกับผู้บันทึกและอาจารย์ภาษาฝรั่งเศสประจำโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ชื่อ **เสน่ห์ ผลเอี่ยมเอก** ดังวิชาบอกเล่าไว้ในคำนำ ตอนนั้นวิชามาดังจากเรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" ของเขา "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." จึงขายดีไปด้วย เราสามคนได้ค่าแปลคนละ ๑ พันบาท งานแปลหนังสือ ๑ เล่มได้เงินค่าแปลถึง ๓,๐๐๐ บาท ขณะนั้นนับว่าเป็นรายได้ราคาสูง งานเขียนของวิชาคงจะมีอีก ที่หยิบยกมานี้เป็นเรื่องสำคัญๆที่ไม่ควรจะลืมเสีย

ชีวิตในแผนกตำราก็ดำเนินไปอย่างนี้ สนุกสนานและเขียนหนังสือมีเหตุการณ์น่าตื่นเต้นที่ไม่อาจจะลืมได้ เช้าวันหนึ่งเมื่อเราย่างเข้าไปในห้องทำงานคือกองแปลของเรา ปรากฏว่าโต๊ะทำงานของเราถูกค้นกระจุยกระจาย ทำเอาเราอดโมโหไม่ได้ในความอุกอาจของผู้ใดก็มิทราบได้ วันนั้นตรงกับวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. อะไร ขณะบันทึกก็นึกไม่ออก ได้ความว่ามีกรณีกบฏ ๑ ตุลาคม

นายทหารกองประวัติศาสตร์หลายคนถูกนำตัวไปสอบสวน แต่กองแปลของเราไม่มีใครตกเป็นผู้ต้องหา มีแต่สมุดดินสอเท่านั้นที่กระจุยกระจายเต็มโต๊ะ

ครั้นถึงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ประเทศไทยได้ตัดสินใจส่งทหารไปร่วมรบกับพันธมิตรในสงครามเกาหลี ผู้บันทึกร่วมไปกับกรมผสมที่ ๒๑ ในฐานะผู้บังคับกองร้อยบริการ ไปรบในเกาหลีรุ่นแรกไม่ช้าไม่นาน วิชาก็ถูกส่งไปเป็นนายทหารติดต่อ กองบัญชาการกองทัพที่ ๘ อเมริกัน นครเซอูล และภายหลังไปประจำสำนักงานนายทหารติดต่อของไทยที่กรุงโตเกียว บุญเรือน บัวจรูญ และประดับ ศรีสุข เป็นนายทหารในแผนกตำราอีกสองคน ที่ถูกส่งไปร่วมรบในกรณีสงครามเกาหลี นับว่าสำนักเยอรมันนาซี และสำนักอิตาลีฟาสซิสต์ได้มีส่วนออกศึกในกรณีสงครามเกาหลีเพื่อสหประชาชาติพอ ๆ กัน ชีวิตในแผนกตำราของวิชาและผู้บันทึกก็จบลงในตอนนี้.

พ.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์

๑๙ เม.ย. ๒๐

วิชา กับ สงครามเกาหลี

ด้วยคำสั่ง (พิเศษ) ของกระทรวงกลาโหม ที่ ๔๗/๑๓๐๑๙ ลง ๑๔ ส.ค. ๙๓ พวกเราได้รับคำสั่งให้ไปปฏิบัติการในกองทัพบกไทยทำการร่วมรบกับสหประชาชาติในกรณีสงครามเกาหลี ได้ออกเดินทางภายในวันที่ ๒๑ ต.ค. ๙๓ โดยมี **พล.ต. ม.จ. พิศิษฐ์ ดิศพงศ์ ดิศกุล** เป็นผู้บัญชาการ และนายทหารคนอื่นๆ เท่าที่จำได้ เช่น **พ.ท.ชาญ อังศุโชติ, น.อ.นัย นพคุณ ร.น., พ.ท.กาญบัณฑิต โชติกญาณ, พ.ต.อุดม ไพศาลเวชกรรม, พ.ต. นายแพทย์ ชม ศรทัต, ม.ล.เกษตร สนิทวงศ์, คุณประยงค์ อรัญกานนท์** หัวหน้าพยาบาล ร.พ. จุฬาลงกรณ์, **พ.อ.วิชา ฐิตวัฒน์** ผู้เขียน และเสมียนพนักงานอื่นๆอีกพอสมควรไปยังกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เพื่อการเจรจาประสานงานระหว่างกองทหารไทย ที่กำลังจะส่งไปปฏิบัติการในเกาหลีตามข้อเสนอของไทย กับกองทัพพันธมิตรในเกาหลี (ยศของนายทหารที่ผู้เขียนนำมาลง คือยศในขณะนั้น) เมื่อไปถึงโตเกียวประมาณ ๑ สัปดาห์ วิชาและผู้เขียนก็ได้รับคำสั่ง ให้เดินทางไปเกาหลีในตำแหน่งนายทหารติดต่อระหว่างกองทัพที่ ๘ สหรัฐกับกองบังคับการกองทัพไทยทำการร่วมรบกับสหประชาชาติในกรณีสงครามเกาหลี ซึ่งอยู่ที่โตเกียว มีเสมียนไปด้วยอีกคนหนึ่ง ส่วนคนอื่นๆก็คงแยกย้ายกันไปปฏิบัติการตามหน้าที่ที่ได้รับมอบ เช่น พ.ท. กาจบัณฑิต ไปอำนวยการในเรื่องการส่งกำลังบำรุงเกาหลี คุณหมอชมและคุณประยงค์ไปประจำโรงพยาบาลสนามที่ปูซานเป็นต้น สำหรับเราสามคนเดินทางด้วยรถไฟ แล้วต่อไปจนถึงปูซาน พักที่ไฮอาเลียคอมปาวด์ เบิกเสื้อผ้าเครื่องใช้ในสนามตามสมควร แล้ว

เมื่อไปเป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อฝ่าย บก. ของทหารไทย
ทำการร่วมรบกับสหประชาชาติ ในกรณีสงครามเกาหลี

รีบเดินทางไปรายงานตัวกับกองบัญชาการกองทัพที่ ๘ สหรัฐทันทีที่เมืองหลวงโซลของเกาหลีใต้ กองบัญชาการกองทัพที่ ๘ จัดให้ประจำรวมกับนายทหารติดต่อของพันธมิตร เช่น อังกฤษ เตอรกี ฟิลิปปินส์ ฯลฯ ซึ่งพักรวมอยู่ในความดูแลของฝ่ายการข่าว ท. ๘ วิชาและผู้เขียนผลัดกันไปฟังบรรยายสรุปสถานการณ์ทุกวัน แล้วรีบรายงานมาทาง บก.ท.ภ. ที่โตเกียว เมื่อทหารไทยมาถึงเกาหลีผลัดใด เราก็ไปต้อนรับไม่ว่าเหล่าทัพใด และให้ความสะดวกด้วยการติดต่อกับ ท. ๘ ไว้ล่วงหน้าก่อนที่ทหารจะเดินทางมาถึง ในเรื่องการเบิกจ่ายข้าวของ เงินทอง ส่วนการฝึกและการประจำการอยู่กับหน่วยใด เป็นหน้าที่ของเหล่าทัพดำเนินการติดต่อเองภายหลัง แม้เมื่อเรือประแสร์ของเราถูกยิงจมเราก็ได้ไปเยี่ยมเยือนพวกเราที่รอดตายมา เพื่อรายงานสถานการณ์ต่อไปยังบก.ท.ภ. ที่โตเกียวเพื่อสั่งการ นอกจากนั้นก็ทำหน้าที่ติดต่อกับ บก.ท.ภ. ด้วยการบินกลับไปรายงนเมื่อมีสถานการณ์สำคัญๆ ที่จะรายงานทางเอกสารไม่ได้และไม่ทัน เรานั่งเครื่องบินลำเลียงกันจนคล้ายๆนั่งสามล้อในสมัยนั้น เพราะไม่เคยอยู่กับที่เลย เนื่องจาก ท. ๘ เคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลา เดี๋ยวจะไปเปียงยางเดี๋ยวแตกถอยร่นลงมาไม่เป็นขบวน พวกเราก็ต้องคอยเตรียมพร้อมที่จะเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ในขณะนั้นอยู่เสมอ วิชาต้องทำงานในด้านติดต่อหนักมากเพราะเขาพูดได้หลายภาษา ทั้งอังกฤษ, ฝรั่งเศส และเยอรมัน เมื่อมาอยู่รวมกับ สธ. อเมริกัน ก็ได้เพื่อนนายทหารอเมริกันที่เคยไปปฏิบัติการในสงครามยุโรปกับเยอรมันมาแล้ว จึงชอบอกชอบใจและสนิทสนมกับวิชาซึ่งเคยเป็นนายทหารในกองทัพนาซีเยอรมันมาแล้ว วิชาจึงถูกขอร้องให้ช่วยเหลือไหว้วานในฐานะพันธมิตรมากเป็นธรรมดา เพราะพูดกันรู้เรื่องดี เมื่อใดเขาต้องการให้หน่วยทหารไทยของเราไปประจำอยู่กับชาติใด หรือให้ไปปฏิบัติการสำคัญๆ ก็ติดต่อผ่านเรามา ให้ขออนุมัติไปยังโตเกียว เรื่องนี้เราทำงานเป็นประจำทีเดียว

งานอื่นๆก็มีที่จะต้องปฏิบัติ แม้ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับการรบก็มีเช่น วิชาต้องไปต้อนรับ **ฯพณฯ พจน์ สารสิน** ซึ่งขณะนั้นท่านเป็นซีเนเตอร์ ทางเกาหลีเรียกกันว่า **ซีเนเตอร์พจน์** ซึ่งท่านเป็นกรรมการสำคัญผู้หนึ่งในองค์การรวมชาติและฟื้นฟูเกาหลีของสหประชาชาติ(UNCURK) วันนั้นเขาจัดขบวนแห่ยิ่งใหญ่เอิกเกริกรอบเมือง ซึ่งเราในฐานะผู้แทน บก.ท.ก. ต้องไปช่วยให้ความสะดวกแก่ผู้แทนชาติไทยของเราด้วยดังกล่าว งานอื่นๆก็มีการไปเยี่ยมเยียนหน่วยทหารไทยเมื่อมีโอกาส เพราะเราไม่มีอัตราได้รับยานพาหนะอะไรเลย ต้องไฮทกิ้งทหารอเมริกันที่เขาจะผ่านไปทางหน่วยของไทย ไปขอพบเยี่ยมเยียนทหารไทยของเราตามสมควรแก่โอกาส แต่โดยที่เรามิได้เป็นนายทหารติดต่อ ท. ๘ ของกองกำลังทหารไทยในเกาหลีตามที่มีผู้เข้าใจผิดกันอยู่ เราจึงมิได้ประจำอยู่กับหน่วยทหารไทยของเรา แต่เราเป็นนายทหารติดต่อของ บก.ท.ก. โตเกียว ประจำ ท.๘ เรื่องจึงดูเป็นทำนองว่าเราทอดทิ้งทหารของเราให้ขาดการติดต่อกับหน่วยเหนือ ความจริงแล้ว เราได้รับเอาความต้องการที่ ท. ๘ จะให้ทหารไทยของเราปฏิบัติการอย่างไร ผ่านไปให้ บก.ท.ก. ที่โตเกียวเป็นผู้ตัดสินใจสั่งการอีกต่อหนึ่งทันที

วิชาเป็นคนสนุกสนาน รื่นเริง อดทนและกล้าหาญ ได้แสดงคุณสมบัติเหล่านี้ออกมาเมื่อมีการปฏิบัติการตามหน้าที่ ตลอดเวลาที่อยู่ร่วมรบกับสหประชาชาติในเกาหลี วิชาไม่เคยแสดงอาการตระหนกตกใจหรือตื่นเต้นคราวใดที่กองทัพที่ ๘ ต้องถอยหรือถอนตัวอย่างกระทันหัน โดยที่เราก็ต้องถอนตัวไปกับเขาด้วย แต่วิชาตระเตรียมและปฏิบัติการด้วยความใจเย็น สุขุม งานในหน้าที่ของเราจึงดำเนินไปด้วยดีและปราศจากการสูญเสียใดๆ ปรกติวิชาเป็นคนรักเพื่อน ยิ่งในยามหน้าสิ่วหน้าขวานจะไม่ทอดทิ้งเลย คอยเตือนและให้สติอยู่ตลอดเวลา ถ้ายามว่างงานเพื่อนหายไปไหนนานๆ วิชาจะออกติดตามทันทีจน

พบ ทั้งๆ ที่แต่ละเมืองในเกาหลีไม่ใช่เมืองเล็กๆ เช่นโซล เตกู ปูซาน เขาบอกว่า กลัวเพื่อนจะถูกเกาหลีเหนือเอาไปทำกิมจี่เสีย

ถึงแม้ว่าวิชาซึ่งเพื่อนๆ เรียกกันว่า "แฮร์" (HERR) เพราะผ่านสมรภูมิยุโรปร่วมกับทหารเยอรมันมาแล้ว แต่ก็ต้องเบือนหน้าหนี เพราะขนาดของนิกเก้อร์มันเหลือเกินจริงๆ ในห้องน้ำสามัคคีที่อาบเปลือยรวมกันกับทหารสหประชาชาติ จนดูคนไทยในกองทัพนาซีจะหมดพิษสงจริงๆ เสียแล้ว

เราเคยตกทุกข์ได้ยากด้วยกันมาในเกาหลี วิชาเคยถูกนักเลงลองดียกกางเกงมีกระเป๋าสตางค์ไปหมดในตอนดึกที่แสนหนาว พอตื่นขึ้นก็หมดตัว จับมือใครดมไม่ได้ เพราะพักแรมรวมกันทุกชาติในตึก ๒–๓ ชั้น เป็นอันว่าต้องยืมเบี้ยเลี้ยงล่วงหน้ากันวุ่นไปหมด แต่วิชาไม่บ่นว่าสักคำ บอกว่า ของนอกกาย มันอยากได้ให้มันเอาไป แต่กางเกงไม่มีนุ่งเช้าวันนั้นซิ ยุ่งกันไปหมด เพราะมันผิดขนาดกันอย่างว่า

หาเพื่อนเช่นนี้อีกยากแล้ว วิชายังอยู่ในเกาหลีต่อไปอีก ผู้เขียนต้องรีบเดินทางไปศึกษาต่อ วิชาเดินทางกลับเมืองไทย เมื่อ ๑ พ.ค. ๙๕ แล้วจากนั้นก็แยกย้ายกันไปคนละทิศละทาง วิชาเลือกเป็นนักการทูต ผู้เขียนไปทางพลเรือน จากกันประมาณ ๒๕ ปี มาพบกันอีกที วิชาก็จากไปไม่มีวันกลับเสียแล้ว

อโหสิให้เพื่อนเถอะนะ ถ้ายังมีอะไรที่เพื่อนยังติดอกติดใจอยู่ ขอให้เพื่อนไปสู่สุคติภูมิในสัมปรายภพเถิด.

จากเพื่อนที่อาลัยรัก

พล.ท. ชูศักดิ์ วัฒนรณชัย

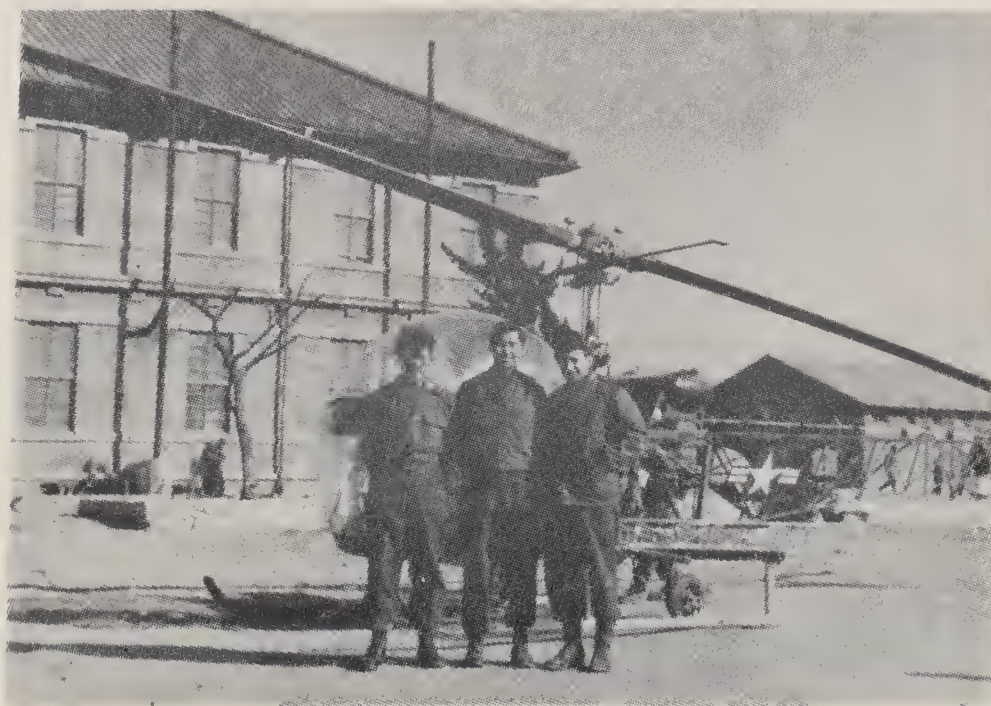
นักเรียนเทคนิคทหารบก หมายเลข ๑๑๖

ถนนผ่านหน้า 5th AIR FORCE TAEGU
(ถ่ายโดยนายทหาร ตุรกี – CAPT. ERDEM ๑๙ ธ.ค. ๙๓)

ในเซอูล

ที่เซอูลเช่นกัน

แด่คุณวิชาที่รัก เมื่อเป็นนายทหารติดต่อ
ประจำ บก.ท. ๘ สหรัฐอเมริกา

ประมาณเดือนกันยายน ๒๔๙๒ เมื่อผมสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกที่รัฐแคนซัสสหรัฐอเมริกาแล้ว ก็ได้เดินทางมานครนิวยอร์คเพื่อรอโดยสารเรือเดินสมุทรกลับประเทศไทย ตามคำสั่งของท่านเสนาธิการทหารบก(พลโท เดช **เดชประดิยุทธ**) ระหว่างที่อยู่นครนิวยอร์คนั้น ผมได้อาศัยพักอยู่กับ **ร้อยเอกสนั่น พูนพัฒน์** ซึ่งไปเรียนวิชาการสื่อสารเพิ่มเติมที่นั่น วันหนึ่งคุณสนั่นเล่าให้ผมฟังว่า **"ในบรรดานายทหารสื่อสารที่ไปเรียนในยุโรป แล้วติดสงครามกลับบ้านไม่ได้ด้วยกันนั้น มี คุณวิชา ฐิตวัฒน์ คนหนึ่งซึ่งเรียนหนังสือเก่งเพราะนอกจากมีความรู้ดีในวิชาการสื่อสารแล้ว ยังมีความเปรื่องปราชญ์ในภาษาฝรั่งเศสและภาษาอื่นๆอีกหลายภาษา และเป็นคนขยันหมั่นเพียรมากซึ่งต่อไปในอนาคตอาจจะเป็นหลักของทหารสื่อสารได้คนหนึ่ง"** ผมฟังแล้วก็มีความสนใจในตัว**คุณวิชา** เพราะผมเป็นนายทหารสื่อสารคนหนึ่งเหมือนกัน แต่เมื่อกลับมาถึงประเทศไทย ผมก็ยังไม่มีโอกาสที่จะทำความรู้จักสนิทสนมกับคุณวิชาได้ เพราะคุณวิชาอยู่แผนกตำรา ส่วนผมอยู่กองข่าวซึ่งมีหน้าที่ติดต่อกับทูตทหารบกหลายประเทศ ต่อมาไม่นานก็เกิดสงครามเกาหลีขึ้น รัฐบาลไทยตกลงใจส่งทหารไปร่วมรบตามคำขอร้องของเลขาธิการสหประชาชาติ ผมได้รับคำสั่งให้เตรียมการในเรื่องนี้ และได้เดินทางไปทำงานอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน ๒๔๙๓ ผมจึงยังไม่มีโอกาสรู้จักคุณวิชา ผู้ที่คุณสนั่นชมเชยไว้มากมาย

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๙๓ ได้มีพระบรมราชโองโปรดเกล้าฯ ให้ **พลตรี หม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์ ดิศกุล** เป็นผู้บัญชาการทหารไทยทำการร่วมรบกับสหประชาชาติในกรณีสงครามเกาหลี และกระทรวงกลาโหมได้มีคำสั่งพิเศษที่ ๖๗/๑๖๘๐๐ ลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๙๓ ให้คุณวิชาเป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อฝ่ายกองบัญชาการฯ ด้วย คุณวิชาได้ตามเสด็จท่านผู้บัญชาการทหาร-ไทยฯ ไปถึงกรุงโตเกียวเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๙๓ ในโอกาสนี้เองผมจึงได้โอกาสรู้จักคุณวิชา

ระยะนั้น เป็นตอนแรกเริ่มของการสงครามเกาหลี และทหารไทยผลัดแรกกำลังจะเดินทางไปถึงประเทศเกาหลี ดังนั้น การประสานงานกับหน่วยต่างๆ จึงมีความสำคัญเร่งด่วนมาก ท่านผู้บัญชาการทหารไทยจึงทรงบัญชาให้คุณวิชา กับ **พันตรี ชูศักดิ์ วัฒนรณชัย** ซึ่งรู้ภาษาต่างประเทศดีเยี่ยมอีกคนหนึ่ง ไปประจำเป็นนายทหารติดต่ออยู่ที่กองบัญชาการกองทัพ ๘ สหรัฐอเมริกา ซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงโซล ทั้งนี้ เพื่อติดต่อประสานงานระหว่างหน่วยทหารไทยในสมรภูมิเกาหลีและกองบัญชาการทหารไทยที่กรุงโตเกียว กับกองบัญชาการกองทัพที่ ๘ สหรัฐอเมริกา ซึ่งรับผิดชอบทางยุทธการในการสงครามเกาหลี ให้การประสานงานแน่นแฟ้นและรวดเร็ว เพราะกำลังเป็นเวลาหน้าสิ่วหน้าขวาน และกองทัพสหประชาชาติอยู่ในฐานะเสียเปรียบ ต่อมาคุณวิชาก็ได้รับคำสั่งให้ย้ายจากกองบัญชาการกองทัพที่ ๘ มาอยู่กรุงโตเกียว ตามคำสั่งกระทรวงกลา-โหม ที่ (พิเศษ) ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๙๔ คุณวิชาได้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในกรุงโตเกียวจนกระทั่งผมได้รับคำสั่งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้านายทหารติดต่อประจำกองบัญชาการกองทัพสหประชาชาติในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ คุณวิชาจึงได้เดินทางกลับประเทศไทยประมาณกลางปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งในขณะนั้นผมได้ทราบว่าคุณวิชาประสงค์จะเดินทางไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบกฝรั่งเศส

ในระหว่างที่รับราชการอยู่ด้วยกัน ๒ ปี ผมสังเกตเห็นว่า คุณวิชามีคุณลักษณะตรงกับที่คุณสนั่น พูนพัฒน์ เล่าให้ผมฟังที่นครนิวยอร์คทุกประการ นอกจากวิชาทหารสื่อสารและความรู้ทั่วไปแล้ว คุณวิชามีความรู้ภาษาต่างประเทศดีมากหลายภาษา คุณวิชาเป็นคนขยันหมั่นเพียรต่อการงานโดยอุทิศทั้งกำลังกายกำลังใจ เพื่อแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ คุณวิชาเป็นคนมีเหตุผล การงานต่างๆที่ได้รับมอบหมายให้ ไม่ว่ายากง่าย หรือมีปัญหาเพียงไร คุณวิชาพยายามใช้สติปัญญาความสามารถทำจนสำเร็จเรียบร้อยทุกเรื่องไป แม้ว่าบางคนปรารภกับผมว่า คุณวิชาค่อนข้างจะ **"เยอรมัน"** คือ เอาจริงเอาจังมากไปสักหน่อย แต่ตรงกันข้าม ผมทราบดีว่าคุณวิชาเป็นนักเขียนฝีมือดี มีอารมณ์เยือกเย็นสุขุม มองโลกในแง่ดี ร่าเริงแจ่มใส เสียงดังฟังชัด ระหว่างอยู่โตเกียว คราวหนึ่งผมมาราชการที่กรุงเทพฯได้ซื้อจานเสียงเพลงพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ จากภาษิตนักรบโบราณ ในหนังสือดุสิตสมิต ซึ่งขึ้นต้นว่า **"มโนมอบพระผู้ เสวยสวรรค์"....."** ผมเอาจานเสียงนี้ไปเปิดที่สำนักงานนายทหารติดต่อฯ แล้วผมก็บอกคุณวิชาว่า คุณร้องเพลงนี้เป็นภาษาฝรั่งเศสให้ผมฟังหน่อยซี คุณวิชานั่งนึกอยู่สักครู่ แล้วก็ท่องเพลงนี้เป็นภาษาฝรั่งเศสจนจบ คนที่เคยคิดว่าคุณวิชาเคร่งครัดแต่การงาน ก็รู้ว่าคุณวิชาเชี่ยวชาญในภาษาฝรั่งเศสและมีศิลปอยู่ไม่น้อยทีเดียว

หลังจากที่คุณวิชาจากผมที่กรุงโตเกียวแล้ว เราจดหมายติดต่อกันเสมอ แต่ไม่ได้พบกันบ่อยครั้งนัก เพราะต่างคนต่างย้ายไปรับราชการในกระทรวงอื่น จนกระทั่งในเดือนมิถุนายน ๒๕๑๕ ระหว่างที่ผมเป็นผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ ผมมีโอกาสไปร่วมการสัมนางานรัฐประศาสนศาสตร์และการทำงบประมาณ ที่กรุงเบอร์ลิน สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ผมได้ไปเยี่ยมคุณวิชา ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยอยู่ที่กรุงบอนน์ ผมบอกคุณ

วิชาว่า ทราบว่าคุณวิชาจะได้รับการแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส ผมจึงขอแสดงความยินดีด้วย คุณวิชาปรารภว่า เสียดายที่ไม่มีโอกาสช่วยเหลือทหารสื่อสารตามที่ได้ตั้งใจเล่าเรียนมาเลย ผมก็บอกว่า เราเป็นข้าราชการ ผู้บังคับบัญชาจะให้อยู่ที่ไหน ก็ต้องไปทั้งนั้น แล้วแต่ดวงก็แล้วกัน

หลังจากนั้นเราก็ไม่ได้พบกันอีก จนกระทั่งผมทราบจากสื่อมวลชนว่า คุณวิชาจากเราไปเสียแล้ว

ผมขอถือโอกาสนี้แสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง ต่อคุณสิริพรและครอบครัวของคุณวิชา และขอให้คุณงามความดีที่คุณวิชาได้พากเพียรทำให้ไว้แก่ประเทศชาติมิได้มีความย่อท้อแม้แต่น้อย จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณวิชาที่รัก ได้ไปเสวยสุขในสัมปรายภพด้วยเถิด.

พลโท ชาญ อังศุโชติ

๓๐ เมษายน ๒๕๒๐

ที่โตเกียว เมื่อเป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อฝ่าย บก. ของทหารไทยผู้
ทำการร่วมรบกับสหประชาชาติในกรณีสงครามเกาหลี

ปริศนา "ลิงสามตัว" ของญี่ปุ่น

คุณวิชา–คุณสิริพร กับข้าพเจ้า

พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ เป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของข้าพเจ้า เขาจากพวกเราไปสู่สุคติภพแล้ว คุณสิริพร ภรรยาของคุณวิชาได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนถึงความหลังตอนหนึ่งของชีวิต เพื่อเป็นการบันทึกประวัติ และระลึกถึงคุณวิชา ข้าพเจ้าจึงเลือกเอาตอนที่ข้าพเจ้าได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใกล้ชิดในวิถีชีวิตของคุณวิชากับคุณสิริพร และเป็นช่วงที่ประทับใจข้าพเจ้าจากเวลาที่เนิ่นนานมาถึง ๒๗ ปีแล้ว

ชีวิตทหารในตอนนั้น เราไม่ใคร่ได้รู้จักมักคุ้นกัน เพราะอยู่กันคนละโรงเรียน คือ ข้าพเจ้าอยู่โรงเรียนนายร้อยฯ พ.อ. วิชาอยู่โรงเรียนเทคนิคฯ แต่เข้าเรียนปีเดียวกัน จนกระทั่งเรามีโอกาสได้ไปปฏิบัติราชการร่วมกันในสงครามเกาหลีเป็นรุ่นแรก เราได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่อยู่ในกองบัญชาการทหารไทยร่วมรบกับสหประชาชาติในกรณีสงครามเกาหลี หรือ บก.ทก. ซึ่งมี พล.ท. หม่อมเจ้าพิสิษฐ ดิศพงษ์ ดิศกุล ทรงเป็น ผบ.ทก. ข้าพเจ้าขณะนั้น ยศ พ.ต. ทำหน้าที่ฝ่ายเสนาธิการ สธ. ๑ พ.อ. วิชา ขณะนั้นยศ ร.อ. เป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อฝ่ายส่งกำลังบำรุง เราได้เดินทางโดยเครื่องบินลำเดียวกันมุ่งสู่โตเกียวพร้อมกับท่าน ผบ. ทก. และนายทหารอีกหลายนายเมื่อเดือนตุลาคม ๒๔๙๓ ข้าพเจ้าจึงเริ่มมีความสนิทสนมกับ พ.อ. วิชาตั้งแต่บัดนั้นมา

ที่ตั้ง บก.ทก. ในโตเกียวตอนแรกได้อาศัยโรงแรมกาโจเอง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากสถานทูตไทย ต่อมาจึงได้ย้ายมาอยู่ ณ สำนักงานถาวร ข้าพเจ้านั้นส่วนใหญ่มีหน้าที่เป็นตัวประจำอยู่สำนักงาน ส่วน พ.อ. วิชามีหน้าที่จะต้อง

ไปติดต่อกับกองกำลังที่เกาหลี ฉะนั้นจึงมีหน้าที่ขึ้นล่องไปปูซาน,เซอูลอยู่เสมอ ต่อมาภายหลังได้ย้ายกลับมาประจำอยู่ด้วยกันที่โตเกียว

พ.อ. วิชาข้าพเจ้าและเพื่อนอีกคนหนึ่งคือ พล.ท. ชูศักดิ์ วัฒนรณชัย ซึ่งขณะนั้นยศ พ.ต. ทำหน้าที่ สธ. ๒ เราทำงานด้วยกัน กินด้วยกัน นอนด้วยกัน เที่ยวด้วยกัน จึงมีความสนิทสนมกันเป็นพิเศษ เรามักจะมีรูปถ่ายร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ มีรูปหนึ่งที่ข้าพเจ้าจำได้ คือรูปเรา ๓ คน แสดงสัญลักษณ์ของลิง ๓ ตัวที่ปิดหู ปิดตา และปิดปาก ถ่ายกันที่ขอบบ่อน้ำหลังสำนักงานนั่นเอง ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ไปเยี่ยมกองกำลังทหารไทยในเกาหลีพร้อมกับ พ.อ. วิชาและท่าน ผบ.ทก. ได้พบปะเพื่อนฝูงรุ่น ๆ เดียวกันหลายคน

คราใดที่ว่างจากการงาน การเดินทางและการออกไปข้างนอก เรามักจะนั่ง ๆ นอน ๆ ปรารภกันถึงความคิดถึงบ้าน ใครมีความในใจอะไรก็เล่าสู่กันฟัง พ.อ. วิชายังเป็นโสด ส่วนข้าพเจ้าได้สละโสดมาตั้งแต่เป็นร้อยตรี วันหนึ่ง พ.อ. วิชาได้ปรารภถึงความสัมพันธ์ของเขากับสุภาพสตรีผู้หนึ่ง คือ คุณสิริพร เศาภายน ซึ่งต่อมาก็คือคู่ชีวิตของเขานั่นเอง ข้าพเจ้าสังเกตว่า เขามีความรักความเข้าใจเห็นอกเห็นใจคุณสิริพรอย่างลึกซึ้ง ข้าพเจ้าต้องทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและให้กำลังใจแก่เขา

พ.อ. วิชาปรารภว่า กว่าเขาจะได้กลับบ้านก็คงอีกนาน ส่วนข้าพเจ้าพอจะรู้กำหนดกลับแล้ว โดยจะเป็นผู้นำอัฐของทหารไทยที่เสียชีวิตกลับในเดือนมิถุนายน ๒๔๙๔ พ.อ. วิชาอยากจะกลับบ้านด้วย แต่ยังกลับไม่ได้ เขาได้ปรารภกับข้าพเจ้าว่า ทำอย่างไรจึงจะมีการหมั้นกันไว้ก่อน เมื่อเขากลับไปก็จะได้แต่งงานเลย ในที่สุดก็ได้วาง โครงการหมั้นกันขึ้นโดยที่เจ้าบ่าวไม่อาจมาด้วยตนเองได้ แต่มอบหมายให้ข้าพเจ้าเป็นตัวแทนในการนำแหวนหมั้นมาทำพิธี

ขบวนขันหมาก

มอบให้แก่เจ้าสาว ซึ่งดูๆ ก็ออกจะแหวกแนวอยู่บ้าง อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าได้รับปากว่า จะมาดำเนินการให้เป็นที่เรียบร้อยอย่างสมเกียรติ และให้เป็นไปตามประเพณีทุกประการ

ข้าพเจ้าเดินทางกลับกรุงเทพฯเมื่อ ๕ มิถุนายน ๒๔๙๔ หลังจากนั้นก็ตระเตรียมการตามที่ได้รับมอบหมายมา ข้าพเจ้าเป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างคุณวิชากับคุณสิริพรเรื่อยมา จนได้กำหนดฤกษ์หมั้นในวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๙๔ ท่านผู้ใหญ่ที่รับเชิญเป็นเฒ่าแก่ฝ่ายชาย คือ พลเอก หลวงเสนาณรงค์ และเฒ่าแก่ฝ่ายหญิง คือ พระพิจารณ์พานิช ข้าพเจ้าจำได้ว่า ในวันหมั้นนั้น ข้าพเจ้าตื่นนอนแต่เช้ามืด แต่ก็ยังไม่เช้าไปกว่าเพื่อนเราอีกคนหนึ่งที่เพิ่งกลับมาจากเกาหลี คือ พล.ต. ชิงชัย รัชตะนาวิน (ขณะนั้นคือ ร.อ. อำนาจ) เขาไปหาข้าพเจ้าแต่เช้ามืด ได้ความว่าได้ไปหาคุณสิริพรตั้งแต่ตี ๔ เพื่อนำสร้อยเส้นงามจากคุณวิชาไปให้ คุณสิริพรเลยให้ไปหาข้าพเจ้า เราสองคนได้ไปพบท่าน พล.อ. หลวงเสนาณรงค์ ซึ่งเป็นเฒ่าแก่ฝ่ายชาย ขบวนขันหมากยกมาถึงบ้านเจ้าสาวที่สี่แยกวัดตึกตอน ๖ นาฬิกาตามฤกษ์ ท่านพล.อ. หลวงเสนาณรงค์กับคุณหญิงเดินนำหน้า ต่อมาก็ถึงข้าพเจ้ากับ พล.ต. ชิงชัยฯ ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงที่รับขันหมาก คือ คุณพระพิจารณ์พานิช ซึ่งเป็นคุณอาของคุณสิริพร และมีคุณพ่อ คุณแม่ ญาติพี่น้อง อยู่กันพร้อมหน้า ท่านผู้ใหญ่ที่เป็นเฒ่าแก่ได้กล่าวเปิดพิธีการหมั้น และท่านได้ให้ข้าพเจ้านำแหวนหมั้นและสร้อยไปมอบให้แก่เจ้าสาว ต่อจากนั้นก็มีการเลี้ยงอาหารกัน เป็นเสร็จพิธี

พ.อ. วิชากลับจากโตเกียวเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๙๕ ก่อนหน้านั้นเราได้ติดต่อกันอยู่เป็นประจำ จนได้กำหนดฤกษ์แต่งงานในวันที่ ๙ เดือนเดียวกัน พิธีมงคลสมรสกระทำที่บ้านวัดตึก มีแขกผู้มีเกียรติและญาติมิตรได้มาในงานมากมาย ขบวนเจ้าบ่าว พล.อ. หลวงเสนาณรงค์ และคุณหญิงนำหน้า

ตามด้วยเจ้าบ่าวและเพื่อนๆนายทหารรวมทั้งข้าพเจ้าประมาณ ๑๐ คน ทุกคนถือของสำหรับพิธี พอขบวนเจ้าบ่าวย่างเข้าเขตบ้านเจ้าสาว ก็มีการกั้นประตูกันอย่างคึกคัก คู่บ่าวสาวมีหน้าตาอิ่มเอิบสดชื่นเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าได้รับเกียรติให้เป็นเพื่อนเจ้าบ่าวคู่กับ พ.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์ (ขณะนั้นยศ ร.อ.) ส่วนเพื่อนเจ้าสาว คือ คุณราศรี รัตนไชย กับคุณมณี ระงับภัย องค์ประธานในพิธีคือ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิ์พินิต ซึ่งทรงเป็นองค์สวมมงคลแฝด และ พล.อ. หลวงเสนาณรงค์ เป็นผู้ถอดมงคล

เท่าที่เล่ามานี้เป็นความหลังครั้งสำคัญในวัยหนุ่มของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ซึ่งข้าพเจ้าบังเอิญได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย พ.อ. วิชาเป็นเพื่อนที่ดี มีนิสัยร่าเริง และโอบอ้อมอารี เป็นที่รักใคร่ของญาติมิตรทั่วไป เขาเป็นคนรักครอบครัว ข้าพเจ้าจำได้ว่าข้าพเจ้าเคยสอนเขาว่า ถ้าจะมีปากเสียงอะไรกับครอบครัว ขออย่าได้ทะเลาะกัน แต่ให้เขียนเป็นจดหมายวางไว้ แล้วโต้ตอบกันด้วยตัวหนังสือ รู้สึกเขาก็เชื่อฟังข้าพเจ้าอยู่บ้าง ทั้งคู่ครองรักกันมาด้วยความผาสุกจวบจนได้พยานรักคนหนึ่ง คือ ลูกแมว

ชีวิตต่อมาของ พ.อ. วิชา ประสบแต่ความรุ่งเรืองสมกับที่ได้ร่ำเรียนและมีประสบการณ์มาเป็นอย่างดี เขาได้รับราชการต่างประเทศในหน้าที่สำคัญๆ หลายแห่ง ภารกิจหน้าที่การงานของเราทำให้ต่างคนต่างห่างกันไป ข้าพเจ้ามาได้ทราบข่าวการป่วยและการกลับมาจากต่างประเทศของ พ.อ. วิชา ต่อมาก็ได้ทราบข่าวถึงแก่กรรมชั่วเวลาไม่นาน จึงรู้สึกสลดใจมาก และขอตั้งสัตย์อธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณอันสะอาดบริสุทธิ์ของเพื่อนรัก จงสู่สุคติในสัมปรายภพโน้นเถิด.

พล.ท. อุดม ไพศาลเวชกรรม

เข้าโรงเรียน Ecole Supérier de Guerre ฝรั่งเศส

วิชาเป็นเพื่อนรักมากของผม ตั้งแต่เราเข้าเป็นนักเรียนเทคนิคทหารบกรุ่นที่ ๓ ด้วยกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นต้นมา ที่คุ้นกันมากก็เพราะเราเรียนอยู่ในตอน ๒ เดียวกันตลอดทั้งปีที่ ๑, ๒ และ ๓ นอนโรงเดียวกัน เตียงห่างกัน ๓ เตียงทุกปี ฝึกก็ฝึกอยู่ในพวกเดียวกัน (๕ คน) ทุกครั้ง ร่วมอาหารวงเดียวกันทุกมื้อเสียอีก พอจบปีที่ ๓ วิชาสอบได้ที่ ๒ ของรุ่น จึงได้ไปเรียนต่างประเทศสมกับความปรีชาสามารถของเขาแล้ว บ้านเดิมวิชาอยู่ที่ตรอกสะพานสว่าง ย่านหัวลำโพง บ้านผมอยู่ย่านรองเมือง นับว่าใกล้กันพอสมควร เราจึงมีสัมพันธ์กันแน่นหนาพิเศษระหว่างที่เป็นนักเรียนทหารกินนอนร่วมกัน ๓ ปี

หลังจากวิชาเตร็ดเตร่ไปศึกษาต่างประเทศ เผชิญสงครามโลกครั้ง ๒ ผจญกับความลำบากทั้งปวง จนกระทั่งจบการศึกษาต่างประเทศ กลับมารับราชการเมืองไทย ไปราชการสงครามเกาหลีแล้ว วิชาจึงได้พบกับผมใหม่ที่ในศาลาว่าการกระทรวงกลาโหมประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๙ นั่นคือเขาประจำอยู่กรมส่งกำลังบำรุงทหารบก ส่วนผมประจำอยู่กรมยุทธทหารบก ชายคาเดียวกันของกระทรวงกลาโหมนั่นเอง

ครั้นต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๐๑ วิชาหนีผมอีก เขาไปศึกษาใน **Ecole Supérier de Guerre** ของฝรั่งเศส ผมเลยขาดคู่สนทนาไป มิฉะนั้นเราจะเกาะระเบียงชั้น ๓ ของกระทรวงคุยกันอยู่บ่อยๆ ก่อนเดินทางไปฝรั่งเศสวิชาให้ความคิดแก่ผมในการเลือกศึกษาต่างประเทศในตอนนั้นว่า ควรจะไปเรียนประเทศ

ใดดี เพราะในสมัยนั้นเรามีโอกาสเลือก ๓ สายด้วยกัน คือ จะไปเรียนต่อ อเมริกาได้สายหนึ่ง เรียนทางฝรั่งเศสได้สายหนึ่ง และเรียนทางออสเตรเลียได้อีกสายหนึ่ง สุดแต่ความสามารถของผู้สมัครสอบจะเชี่ยวชาญทางใด วิชาแนะผมให้เรียนทางฝรั่งเศส จะได้ประโยชน์ในอนาคตกว้างขวางกว่า เพราะเมื่อกลับมาแล้วจะได้รับเอกสารอ่านภาษาฝรั่งเศสจำนวนมาก ส่วนประเทศอื่นนั้นใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งรู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว เขาให้เหตุผลแก่ผมน่าฟัง ผมจึงเลือกหาความก้าวหน้าไปเรียนต่อทางฝรั่งเศสแต่บัดนั้น

กลางปี ๒๕๐๑ ผมผ่านสอบแข่งขันได้ไปเรียนต่อ **Ecole d'Etat Major** รวมกับ **พ.อ. ทรงศักดิ์ มหินทรเทพ** และ **พล.ต. เสถียร สิงหพงษ์** ไปเรียน **Ecole Supérier de Guerre** ผมทั้งสามคนเดินทางไปถึงปารีสประมาณปลายธันวาคม ๒๕๐๑ เพื่อเรียนภาษาล่วงหน้าก่อน ๖ เดือน

พอถึงสนามบินปารีส ดีใจเป็นอย่างยิ่งที่วิชาและ **พ.อ.สนิท แย้มสอน** ซึ่งเรียนร่วมชั้นกับวิชา ได้มาคอยต้อนรับเราทั้งสาม แล้วพาเข้าพักที่โรงแรม **Tourism Hotel** หน้าสถานีรถใต้ดินลามอตปิเก้ ติดกับโรงเรียนนั่นเอง พวกผมทั้งสามไม่ผิดกับเด็กอ่อน ต้องอาศัยวิชาและ พ.อ.สนิท แย้มสอน เป็นพี่เลี้ยงให้ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาฝรั่งเศสซึ่งไม่คุ้นมาก่อน สำหรับ พล.ต. เสถียร สิงหพงษ์ นั้น โชคไม่สู้ดีนัก บังเอิญป่วยตั้งแต่ขึ้นเครื่องบินจากดอนเมือง พอไปถึงปารีส วิชาก็ต้องพาไปหาหมอตรวจร่างกายเป็นการใหญ่ และรักษาหายในต่อมาเพียงไม่กี่วัน วิชาพาเราทั้งสามไปรายงานตัวต่อท่านเอกอัครราชทูต **พล.ต.ไชย ประทีปเสน** และรายงานทูตทหารบก **พ.อ. สนิตร ทองภูเบศร์** วิชาพาผมและเพื่อนรู้จักสถานที่ต่างๆ ชมทุกสิ่ง แนะทุกอย่างทั่ว

กรุงปารีส จนหนึ่งสัปดาห์ให้หลัง เราทั้งสามจึงได้แยกไปเรียนภาษาฝรั่งเศสเพิ่มเติม ๖ เดือนที่เมือง **Tours** ซึ่งอยู่ใต้ปารีสลงไป ๒๓๐ กิโลเมตร

พวกเราทั้งสามกลับมาปารีสอีกครั้งราว มิ.ย. ๒๕๐๒ เพื่อเข้าศึกษาตามหลักสูตร ตอนนี้วิชาและ พ.อ. สนิท แย้มสอน เรียนอยู่ปีที่ ๒ ของ **Ecole Supérier de Guerre** ส่วนผมและ พ.อ.ทรงศักดิ์ มหินทรเทพ เริ่มเข้าเรียน **d'Etat Major** หลักสูตรสมัยนั้น ๑½ ปี ส่วน พล.ต.เสถียร สิงหพงษ์ เริ่มเรียน **Supérier de Guerre** ปีแรก ระหว่างศึกษาอยู่ด้วยกัน ๕ คนในปารีสนี้ วิชาคนเดียวที่แยกไปพักอยู่โรงแรมด้านทิศเหนือโรงเรียน ตรงสถานีใต้ดิน **Ecole Militaire** ส่วนผมทั้งสามรวมทั้ง พ.อ. สนิท แย้มสอน ยังคงรวมพักที่โรงแรม **Tourism Hotel** เดียวกันที่เดิม แม้กระนั้นก็ตาม วิชายังอุตส่าห์ท่องไปท่องมาที่โรงแรมพวกเราเสมอมิได้ขาด เขามักมาคุยที่ห้องผม ถามเรื่องการเรียน แนะสอนให้แก่ผม พ.อ. ทรงศักดิ์ และ พล.ต. เสถียรเป็นประจำ วันหยุดเรามักไปร่วมทานอาหารจีน อาหารญวนด้วยกัน นับว่าเราทั้งห้าคนในปารีส กอดกันแน่นที่สุด ด้วยความสบายใจที่สุด และอยู่กันด้วยความสุขที่สุด ความลำบาก อึดอัดบ้างบางโอกาส ผมก็ได้วิชาช่วยเหลือตามเคย แม้กระทั่งเรื่องโรคภัยเกิดแก่ตัวผมเอง ผมยังไม่ค่อยจะรู้ แต่เพื่อนยอดมิตรของผมเขารู้ก่อน เขาเอาใจใส่ถึงกับสังเกตเห็นปัสสาวะผมแดงเข้มเหมือนเลือด ผมก็บอกเขาว่า ผมดื่มเหล้าองุ่นแดงน่ะ ไม่ได้เป็นอะไรหรอก เพราะอาการเหมือนปกติทุกอย่าง วิชาบอกว่าไม่จริง ผมต้องเป็นโรคอะไรสักอย่าง แล้วจริงดังเขาว่าครับ อีก ๓–๔ วันต่อมาผมเริ่มขัดปัสสาวะ วิชาจึงให้ผมไปหาหมอตรวจที่โรงพยาบาลทหาร **Val de Grâce** ปรากฏว่าผมเป็นนิ่วในท่อไตปัสสาวะ ถึงกับต้องผ่าตัดเอานิ่วออกมาได้ นี่แหละผมใคร่ชมวิชาเป็นผู้สังเกตการณ์ดีเยี่ยม เขา

สะกิดผมเช่นนั้น ผมจึงทราบและสงสัยตัวเอง จึงได้เกิดรู้สึกเจ็บในท้องในไม่กี่วันต่อมา แล้วจึงไปหาหมอ ผมได้เพื่อนผู้ประเสริฐเช่นนี้ นับว่าเป็นโชคดีของผมที่สุด

เมื่อ วิชาเรียนจบ **Supérier de Guerre** ๒ ปีแล้ว เขาก็กลับเมืองไทยราวต้นปี ๒๕๐๓ รวมทั้ง พ.อ. สนิท แย้มสอนด้วย เหลือพวกผมทั้งสามยังเรียนกันอยู่ต่อไป พวกเราเสียดายเขามาก เพราะเคยร่วมกันนานๆ ในถิ่นห่างไกลเมืองไทย เมื่อเขาแยกกลับ ผู้อยู่ก็ว้าเหว่และคิดถึงเป็นธรรมดา ครั้นพอผมเรียนจบกลับเมืองไทยประมาณ ตุลาคม ๒๕๐๓ ก็รับราชการสังกัดเดิมกรมยุทธการทหารบก แล้วก็ย้ายไปอยู่กองบัญชาการทหารสูงสุดจนกระทั่งบัดนี้ได้พบและคุยกับวิชาอีกหลายครั้ง รื้อฟื้นถึงเรื่องเก่าๆ มีความสุขดี ระยะหลังๆ นี้ วิชาได้เปลี่ยนอาชีพทหารไปเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในต่างประเทศบ้าง เป็นเอกอัครราชทูตบ้าง จึงมิได้พบกันอีก กระทั่งปีกลาย ๒๕๑๙ ผมได้พานักศึกษา วปอ. รุ่นที่ ๑๘ ไปดูกิจการและศึกษาภูมิประเทศยุโรป และดูงานที่เดนมาร์กด้วย เมื่อ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ทราบว่าท่านเอกอัครราชทูตวิชาป่วยมากอยู่ที่โรงพยาบาลโคเปนเฮเกน ผมทายใจเพื่อนเก่าได้ดีว่า ท่านเอกอัครราชทูตอยากจะต้อนรับนักศึกษา วปอ. เหลือเกิน แต่หมอห้าม ท่านเอกอัครราชทูตจึงให้ **คุณสิริพร ฐิตวัฒน์** ผู้ภรรยา เลี้ยงรับรองคณะนักศึกษาวปอ. แทน เมื่อผมทราบว่าวิชาป่วย ผมจึงรีบไปเยี่ยมทันทีโดยดึงภรรยาท่านทูตไปด้วย ก็เห็นเขามีลักษณะหน้าตาท่าทางและพูดจาเหมือนอย่างเดิม หมอกำลังทดสอบโรคอยู่ ยังไม่สามารถวินิจฉัยโรคได้ เป็นแต่เพียงสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นโรคเกี่ยวกับตับหรือกะเพาะอาหาร ครั้นผมกลับมาเมืองไทย ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๙ มิช้าปลาย มิถุนายน ๒๕๑๙ วิชาก็กลับตามมากรุงเทพฯ เพื่อรักษาตัวที่นี่ ผม

ชวน **พล.ต. บรรพต พานิชศุภผล** ไปเยียมวิชาที่บ้านพักซอยสุทธิสาร ก็ยัง เห็นเขาเหมือนเดิมอยู่อีก เขายังเปิดท้องให้ดู เห็นรอยเย็บจากการผ่าตัดเลือด ยังไม่แห้งดีนัก เพราะหมอผ่าเอาชิ้นบางส่วนไปตรวจสอบ ผมเห็นแล้วก็เป็น ห่วงแทน แต่ก็ยังเห็นวิชาคุยกับเราเหมือนปกติ เขามีกำลังใจดีมาก

ข่าวการป่วยของวิชานั้น ผมและเพื่อนๆ รุ่นเดียวกันพยายามติดตาม กันอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอน และแจ้งให้ทราบกันอยู่เสมอ จนกระทั่งเขามีอาการ หนักมากถึงขั้นโคม่า และจากพวกเราไปอย่างสงบเมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๒๐ ยัง ความเศร้าสลดให้แก่ครอบครัว ญาติมิตร และเพื่อนทุกคนอย่างที่สุด ผมเป็น หนี้บุญคุณเขาเป็นอันมาก ผมสูญเสียเพื่อนรักผู้นี้ไปด้วยความอาลัยที่สุด ผม พูดได้เต็มปากว่า เขาเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่เพื่อน ให้แก่หน่วยราชการ ให้ แก่ประเทศชาติอย่างแท้จริง ควรแก่การยกย่องที่สุด

ขอคุณความดีและกุศลกรรมทั้งปวงที่เพื่อนรักทำไว้ จงดลบันดาลให้ ดวงวิญญาณของเพื่อน พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ อดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำ ประเทศเดนมาร์ก จงไปสู่สุคติ และประสบสุขในสัมปรายภพตลอดไป.

พล.ท. เลิศรบ สีตบุตร

ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

๒๖ เมษายน ๒๕๒๐

เมื่อเรียนเสนาธิการที่ปารีส

เมื่อประจำกรมส่งกำลังบำรุง

ข้าพเจ้าได้เริ่มรู้จักและสนิทสนมกับ**พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์**มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อเราไปปฏิบัติราชการสงครามในประเทศเกาหลี โดยพันเอกวิชาเป็นนายทหารติดต่อประจำกองบัญชาการกองทัพที่ ๘ สหรัฐ และข้าพเจ้าเป็นเสนาธิการกรมผสมที่ ๒๑ ในประเทศเกาหลี และในสงครามเดียวกันนี้ เราได้มาร่วมงานกันอีกครั้งหนึ่ง ในสำนักงานนายทหารติดต่อประจำกองบัญ-ชาการสหประชาชาติ ในกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

เมื่อกลับจากสงครามกรณีเกาหลีแล้ว เราก็ได้มาร่วมงานกันในกรมส่งกำลังบำรุงทหารบกอีกเป็นเวลาร่วมสิบปี พันเอกวิชาจึงได้ย้ายไปรับราชการนอกกระทรวงกลาโหม ในฐานะผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบก ผู้ดูแลนักเรียนไทยในต่างประเทศ และเอกอัครราชทูต ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติประวัติอันสูง

ในระหว่างที่ปฏิบัติราชการอยู่ในกรมส่งกำลังบำรุงทหารบกนั้น เนื่องจากพันเอกวิชาเป็นผู้ที่มีสติปัญญาปราดเปรื่อง มีความรู้ทางภาษาดี สามารถพูดและใช้ภาษาต่างประเทศได้อย่างคล่องแคล่วหลายภาษา ประกอบกับเป็นผู้สำเร็จการศึกษาวิชาทหารจากต่างประเทศ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการสง-คราม โดยเคยอยู่กับกองทหารต่างชาติในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ พันเอกวิชาจึงมีความรอบรู้กิจการในหน้าที่ และสามารถบริหารงานในความรับผิดชอบให้สำเร็จลุล่วงตามความมุ่งหมาย และเป็นผลดีแก่ทางราชการตลอดมา ได้เคยช่วยแก้ปัญหาที่สำคัญ ๆ ของกรมส่งกำลังบำรุงทหารบกในขณะนั้นและเป็นเจ้า-

หน้าที่หลักของกรมในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ต่างประเทศ หรือหน่วยทหารต่างประเทศ ให้ดำเนินไปด้วยความราบรื่นเรียบร้อยทุกประการ

พันเอกวิชาเป็นผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารี มีนิสัยอ่อนโยน สุภาพ สุขุมเยือกเย็น พูดง่ายและตรงไปตรงมา จึงเป็นที่รักใคร่ของผู้บังคับบัญชา เพื่อนฝูง ผู้ร่วมงาน และผู้ที่มาติดต่อราชการทั่วกัน

มรณกรรมของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ นำความเสียใจ อาลัยมาสู่ญาติมิตร เพื่อนฝูง และข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก

ด้วยอำนาจแห่งคุณงามความดี ที่พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ได้ประกอบไว้อันเป็นคุณประโยชน์แก่กองทัพบกและประเทศชาติเป็นส่วนรวม จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ประสบความสุข ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพโน้นเทอญ

พลเอก สุรกิจ มัยลาภ

เมื่อเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกและทหารอากาศ ณ ประเทศฝรั่งเศส

ไปงานปีใหม่ของประธานาธิบดีเดอโกล

เมื่อเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกที่ปารีส

พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ได้ออกเดินทางไปรับหน้าที่ผู้ช่วยทูตทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส และรักษาราชการผู้ช่วยทูตทหารบกประจำกรุงบรัสเซลล์และกรุงเบอร์น กับได้รักษาราชการผู้ช่วยทูตทหารอากาศ ณ กรุงปารีส กรุงบรัสเซลล์และกรุงเบอร์น โดยได้รับตำแหน่งเมื่อกุมภาพันธ์ ๒๕๐๗ โดยเหตุที่ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ได้ใช้ชีวิตวัยหนุ่มในภาคพื้นยุโรปเป็นเวลานานเมื่อครั้งไปศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศเยอรมันนี ตอนเริ่มสงครามโลกครั้งที่สอง ประกอบกับยังได้กลับไปศึกษาวิชาทหาร ณ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก (ÉCOLE ETAT MAJOR) และโรงเรียนการสงครามชั้นสูง (ÉCOLE SUPÉRIER DE GUERRE) ที่ประเทศฝรั่งเศสในภายหลังอีกด้วย จึงมีความคุ้นเคยกับภาษาและวัฒนธรรมของชาวยุโรปเป็นอย่างดี สามารถพูดภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน และภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่ว เป็นผู้มีประสบการณ์หลายสาขา โดยเฉพาะทางด้านการทหาร ฉะนั้นการที่ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชาให้ไปดำรงตำแหน่งผู้ช่วยทูตทหารบก จึงเป็นการเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง

นอกจาก พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์จะมีความรู้ความสามารถดีเยี่ยมดังกล่าวแล้ว ยังเป็นผู้มีอัธยาศัยไมตรีโอบอ้อมอารี บรรดาผู้ใหญ่ มิตรสหายตลอดจนผู้ใต้บังคับบัญชาที่ได้เคยเดินทางไปกรุงปารีส ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ดูงาน ประชุมหรือทัศนาจร จะได้รับความช่วยเหลือ ต้อนรับและให้คำแนะนำที่เป็น

ประโยชน์ เป็นที่พอใจทุกคน พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ เป็นที่พึ่งของบรรดานายทหารและนักเรียนที่ไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส ทั้งด้านภารกิจและส่วนตัวกับยังให้ความเป็นกันเองฉันท์พี่น้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังไม่จำกัดกาลเวลาเสียอีกด้วย

สมัยที่ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยทูตทหารบก มีนายทหารไปศึกษาที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบกและโรงเรียนการสงครามชั้นสูง ณ ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ในการปกครองดูแลของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้ (ยศปัจจุบัน)–

๑. พล.ต. ประสิทธิ์ เปรุนาวิน

๒. พ.อ. ทรงศักดิ์ มหินทรเทพ

๓. พ.อ. สนิท สังขจันทร์

๔. พ.อ. ชูวิทย์ ช. สรพงษ์

๕. พ.อ. วิจิตร จิตตเสวี

๖. พ.อ. ทวี สงวนวงศ์

กับมีนักเรียนนายร้อยศึกษาอยู่ที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก (แซงซีร์) อีก ๒ นาย คือ (ยศปัจจุบัน)–

๑. พ.ต. สำเภา ชูศรี

๒. พ.ต. บุญรอด สมทัศน์

ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา
เมื่อเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกและทหารอากาศ ณ ประเทศฝรั่งเศส

นอกจากนี้ยังมีนายทหารที่ไปศึกษาวิชากฎหมายและดูงานอีกคือ (ยศ-ปัจจุบัน)–

๑. พ.อ. สวัสดิ์ ศรลัมภ์

๒. พ.ต. อุษา โกมลปณิก

๓. พ.ท. สุมิตร เทียนเพ็ง

พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ พ้นหน้าที่ผู้ช่วยทูตทหารบก เมื่อมีนาคม ๒๕๑๐ รวมเวลาดำรงตำแหน่งอยู่ประมาณ ๓ ปี แล้วไปประจำกรุงบอนน์ เป็นผู้ดูแลนักเรียน.

ผู้ใต้บังคับบัญชาของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์

[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ขณะเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกและทหารอากาศประจำประเทศฝรั่ง-
เศส เบลเยี่ยมและสวิตเซอร์แลนด์ ไปรับเสด็จพระบาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถที่ประ
เทศเบลเยี่ยม

เป็นผู้ช่วยทูตทหารบกที่ฝรั่งเศส

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้ **พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์**กับข้าพเจ้าไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยในต่างประเทศพร้อมกันโดยคุณวิชา ฯ ไปประจำ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าไปประจำที่กรุงเบอร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ – ๒๕๑๘ เราได้มีการติดต่อทั้งทางราชการและส่วนตัวกันอย่างสนิทสนม อันรวมทั้งการที่ข้าพเจ้าและครอบครัวได้รับความกรุณาจากคุณวิชา ฯให้ไปพักด้วยที่กรุงปารีส ได้รับความสุขสบายและการบันเทิงที่ให้ประโยชน์สุดที่จะพรรณนาได้

ข้าพเจ้ายังจำได้เป็นอย่างดีว่า ขณะที่กำลังพำนักอยู่ ณ ทำเนียบท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฯ นั้น เกิดข่าวทางเมืองไทยว่า **ท่านจอมพลถนอม กิตติขจร** ได้เดินทางมาจากอเมริกาเข้า ก.ท. กลุ่มนักศึกษาประท้วงก่อความไม่สงบ จนท่านจอมพลถนอมฯต้องเดินทางต่อไปยังสิงคโปร์ เราก็ได้แต่นั่งเป็นห่วงบ้านเมือง ภาวนาขอให้สงบเรียบร้อยด้วยดี ข้าพเจ้าได้รับความรู้ยืนยันความเข้าใจเดิม ณ ที่กรุงปารีสนี้เองว่า สังคมคนยุโรปตะวันตกนับวันมีแต่เอนและเอียงไปทางซ้าย ทางขวาจะแก่วงได้ไกลที่สุดเหลือเพียง **Central right** เท่านั้น พวกนิยมซ้ายเหล่านี้มีความประสงค์ขจัดความแตกต่างแห่งชีวิตและสังคมที่เขาพูดว่าไม่เป็นธรรม ฉะนั้นในการที่จะทำให้ได้มาซึ่งความประสงค์ดังกล่าวนี้ เขามีแนวความคิดจัดทำพรรคการเมืองที่มีร่างลักษณะเข้มแข็ง มีระเบียบวินัยดี มีประชาชนเป็นสมาชิกประจำถาวรจำนวนมาก ประพฤติตนเพื่อเป็นตัวอย่าง

สำหรับชาติ เขาคิดว่าจะชนะการเลือกตั้งใดๆได้อย่างสะดวกดายจากพรรคการเมืองฝ่ายอื่น หากจะกล่าวถึงพวกเอียงซ้ายเหล่านี้ว่า เป็น **Socialist** หรือ **Communist** อะไรกันแน่ ก็เห็นจะต้องกล่าวเป็นประเทศๆ เป็นต้นว่าฝรั่งเศสพรรคโซเชียลิสท์อิทธิพลมาก อิตาลีและสเปนอิทธิพลเป็นของคอมมูนิสต์ ที่เป็นดังนี้ ก็เพราะว่าพรรคโซเชียลิสท์ของประเทศทั้งสองนี้เสียชื่อเสียง เคยไปร่วมอยู่กับรัฐบาลที่เสื่อมเสียเกียรติในอดีต ส่วนโซเชียลิสท์แห่งฝรั่งเศสนั้นได้ดำรงลัทธิก่อพลังต่อต้านรัฐบาลฝ่ายขวาตลอดมา แม้พรรคคอมมูนิสต์ก็ยังต้องยอมร่วมมือด้วย มีอีกหลายประเทศในยุโรปตะวันตกที่รัฐบาลเป็นโซเชียลิสท์เช่นเดียวกัน แต่ปฏิบัติแปรลัทธิแตกต่างระหว่างกันไปบ้าง เป็นต้นว่า รัฐบาลโซเชียลิสท์สวีเดนยกชนชั้นกรรมกร ให้ได้รับสิทธิการเลี้ยงดูเป็นพิเศษ ฉะนั้นชนชั้นอื่นที่ถูกรัฐบาลกดดันทางภาษี ต่างก็ไม่พอใจ อพยพไปอยู่นอกประเทศก็มีอยู่ไม่น้อย ส่วนสหพันธ์กรรมกร **(Labour union)** ของอังกฤษได้ชื่อว่าเป็นกาฝาก เพราะมีหน้าที่สำคัญเพียงอย่างเดียว คือการนัดกรรมกรหยุดงาน เพื่อบังคับเรียกค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นๆ เป็นการทำลายเศรษฐกิจของประเทศนั้นลงอย่างน่าใจหาย รัฐบาลโซเชียลิสท์เยอรมันตะวันตกประสบความสำเร็จต่อการแก้ไขเศรษฐกิจของประเทศ เพราะได้ไปยืมทฤษฎีบางอย่างของคอมมูนิสต์ยูโกสลาเวียมาใช้ สามารถแก้ไขรอมชอมฐานะนายจ้างและลูกจ้างให้เข้ากันได้อย่างน่าชมเชย ยังผลให้ฐานะเศรษฐกิจของประเทศเจริญก้าวหน้า มั่งคั่งสมบูรณ์ อย่างไรก็ดี มีผู้เชื่อว่า พรรคคอมมูนิสต์ของยุโรปมิได้มีทัศนอุดมคติเช่นของโซเวียต แต่เป็นโซเชียลิสท์ที่ยังนับถือสิทธิเสรีภาพบุคคล จึงไม่ใช่พวกเดียวกับกลุ่มคอมมูนิสต์นำโดยสหภาพโซเวียต และก็ไม่นำปฏิบัติตามทฤษฎีแห่งเผด็จการชนกรรมาชีพเช่นกลุ่มนั้นด้วย โดยประการดังนี้ คอมมูนิสต์ในโลกจึง

ได้เริ่มแบ่งตนเองเป็นหลายแบบระหว่างกัน แล้วบ้างก็ยังต้องการครองโลก และบ้างก็ยังต้องการเพียงจัดระเบียบภายในบ้านเมืองของตนเองเท่านั้น เนื่องจากคอมมูนิสต์ยุโรปตะวันตกอยู่ห่างไกลจากผู้นำคอมมูนิสต์ลัทธิเก่า ฉะนั้นจึงไม่มีผู้รู้สึกเกรงกลัววิตกคอมมูนิสต์กลุ่มนี้เท่าใดนัก ในทางตรงข้าม คอมมูนิสต์กลุ่มเผด็จการชนกรรมาชีพกลับเกรงกลัวกลุ่มคอมมูนิสต์ยุโรปตะวันตก ว่าจะทำให้ภาพพจน์ของตนต้องเสียหายมากที่สุดในสายตาของโลก

เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๑๘ รัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐบาลไทยขณะนั้นได้เรียกประชุมเอกอัครราชทูตไทย ซึ่งประจำอยู่ ณ ประเทศต่างๆ ในยุโรป ให้มารับทราบนโยบายของรัฐบาล การประชุมได้จัดให้มีขึ้นที่กรุงเจนีวา คุณวิชาฯ ก็ได้เข้ามาจากปารีส เราต่างก็มีความปีติยินดีที่ได้มาพบกัน เพราะโอกาสดังกล่าวนี้นานๆ จะมีสักครั้ง ที่ทุกคนอาจแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างกว้างขวาง คุณวิชาฯได้เล่าเรื่องอุบัติเหตุทางรถยนต์ที่เพิ่งผ่านมา ทำให้กระดูกหลังกระทบกระเทือน แม้เวลานั้นยังเดินได้แต่ก็ไม่สู้คล่องนัก ยังไม่มีผู้ใดทราบว่าคุณวิชาฯ ได้เริ่มป่วยแล้วด้วยโรคภัยนั้น จนกระทั่งได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตที่กรุงโคเปนเฮเกน แล้วก็ได้เดินทางกลับประเทศไทยในที่สุด ข้าพเจ้ายังได้มีโอกาสพบกับคุณวิชาฯอีก ๒ ครั้ง ขณะที่นอนป่วยอยู่ในกรุงเทพฯ

ข้าพเจ้ามีความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งในข่าวมรณกรรมของคุณวิชา ฐิตวัฒน์ เพราะเราได้ร่วมราชการในกองทัพบกเดียวกันมาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลงใหม่ๆ เริ่มแรกร่วมงานกันที่แผนกตำรา กรมยุทธการทหารบก แล้วก็ได้แยกย้ายไปอยู่ณที่ต่างๆภายในกองทัพบก จนกระทั่งถึงตอนใกล้ๆกับคุณวิชาฯจะพ้นหน้าที่ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบกประจำกรุงปารีสไปเป็นพลเรือน ข้าพเจ้าได้ย้ายกลับเข้าไปอยู่ในกรมข่าวทหารบกแล้ว จึงได้มีโอกาสอ่านรายงาน

ตามหน้าที่ของคุณวิชาฯ ซึ่งได้ส่งมายังกองทัพบกเป็นประจำ คุณวิชาฯ เป็นผู้ที่มีความสามารถและรอบรู้เรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาของโลก การจากไปจึงเป็นที่น่าเสียดายแก่บ้านเมืองไทยอย่างยิ่ง บุคคลที่เข้าใจการเมือง การทหาร เศรษฐกิจและสังคมจิตวิทยาแห่งโลก มิใช่ค้นหาพบกันได้ง่ายๆ คุณวิชาฯได้ให้ความกระจ่างแจ้งทางการข่าวกรองในประการสำคัญไว้กับกรมข่าวทหารบก ครั้งหนึ่ง ดังนี้ว่า-

ประเทศแห่งยุโรปตะวันตกมีสภาพเหมือนคนชรา ต้องอาศัยพี่เลี้ยง การกลับคืนสู่ความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ดังแต่ก่อน มีหวังน้อยมาก จึงเป็นเหตุให้สหรัฐอเมริกาต้องเข้าสนับสนุนช่วยเหลือต่อไปโดยไม่มีกำหนด อุปสรรคในการกลับคืนสู่สถานภาพเดิม (**Status Quo**) ของยุโรปตะวันตก ได้แก่พื้นที่และขนาดทางภูมิศาสตร์ของยุโรปตะวันตก เล็ก หรือขาดพื้นที่สำหรับดำเนินกลยุทธ์ หมายความว่าถูกบอมบ์ด้วยระเบิดปรมาณูเพียงไม่กี่ลูก ก็จะได้รับความเสียหายยับ เพราะขาดพื้นที่เขตหลัง ประชากรที่เคยชินต่อความแตกแยก เคยกระทำสงครามระหว่างกันอย่างนับครั้งไม่ถ้วน อีกทั้งเคยมีความใหญ่มาแล้ว เมื่อต้องมาด้อยตกต่ำ ก็เป็นสิ่งยากต่อการยอมรับความจริง อาทิ คนอังกฤษยังเคยชินต่อการกระทำตนแบบมหาอำนาจที่ใหญ่ยิ่ง รัฐบาลของนายพลเดอโกลก็ยังลืมความยิ่งใหญ่ของจักรพรรดินโปเลียนแห่งฝรั่งเศสไม่ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า คนฝรั่งเศสเคยมีความใหญ่มาแล้ว มีเยอรมันตะวันตกเพียงชาติเดียวที่ยอมรับชะตากรรมแห่งตนในฐานะผู้แพ้สงคราม ยอมทำงานหามรุ่งหามค่ำ ประเทศจึงกลับคืนฟื้นตนได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็เป็นประเทศที่ถูกแบ่งแยกไม่ให้รวมกันอีก อุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือยุโรปตะวันตกมีโรงงานอุตสาหกรรม แต่ไม่มีวัตถุดิบ เพราะประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของตนที่เคยส่งวัตถุดิบให้ต่างก็พากันเป็นอิสระกันไปหมดแล้ว จึงต้องเผชิญกับปัญหาการผลิตสินค้าและการจำหน่ายเป็นเรื่องถาวรธรรมดา หากจัดหาวัตถุดิบมาได้คล่อง อีกทั้งมีการ

เมื่อเป็นผู้ช่วยทูตทหารบกที่ปารีส

จำหน่ายสินค้าได้กำไรในตลาดโลก ประเทศก็มั่งคั่ง ผู้คนมีงานทำ เศรษฐกิจมีสภาพสมบูรณ์ดี ในทางตรงข้าม เศรษฐกิจก็ตกต่ำ ผู้คนว่างงาน ซึ่งยุโรปตะวันตกได้ตกอยู่ในสถานการณ์นั้นภายหลังที่พวกอาหรับได้ขึ้นราคาน้ำมันอย่างไม่ปรานีเมื่อไม่ช้าไม่นานมานี้ ยุโรปตะวันตกจึงมีจุดอ่อนประจำตัว ยากที่จะแก้ไขในเร็ววันได้ จำต้องพึ่งสหรัฐด้วยประการฉะนี้

คุณวิชาฯ ได้กล่าวอย่างชัดเจนในเรื่องทางการทหารแห่ง **NATO** ว่า ยุโรปตะวันตกจำเป็นต้องมีการป้องกันตนเองในทางการทหาร เสมือนเป็นเกราะคุ้มครองให้ปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจดำเนินรุดหน้าไปโดยดี ซึ่งคอมมิวนิสต์กลุ่มสัญญาวอซอร์ไม่อาจขัดขวางได้ ปัจจัยที่จะยังความสำเร็จให้กับปัญหาทางการทหารดังกล่าวนี้ ขึ้นอยู่กับการใช้ผสมจากสิ่งสำคัญ ๓ อย่าง (**TRIAD**) ให้เข้าด้วยกัน เป็นรูปการป้องกันตนเองจากฝ่ายตรงข้าม ได้แก่–

๑. **NATO** ต้องมีกำลังกองทัพตามแบบ **CONVENTIONAL FORCES**

๒. **NATO** ต้องมีประสิทธิภาพทางอาวุธนิวเคลียยุทธวิธี

๓. **NATO** ต้องมีจรวดปรมาณูยิงข้ามทวีป (**I C B M**)

ทั้ง ๓ ประการนี้ สหรัฐได้เป็นผู้ให้ความคุ้มครองมาตั้งแต่เริ่มอุบัติของ **NATO** สหรัฐช่วยเกือบ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ในสิ่งสำคัญข้อ ๒ และ ๓ ส่วนข้อ ๑ สหรัฐประสงค์ให้เป็นกองกำลังของยุโรปตะวันตกเอง แต่ก็ดำเนินก้าวหน้าได้อย่างเชื่องช้ามาก กลุ่มภาคีสนธิสัญญาวอซอว์ได้เปรียบ มีกำลังเหนือกว่าฝ่าย **NATO** ในข้อ ๑. นี้

ปัจจุบันนี้กลุ่มประเทศยุโรปตะวันตกก็ยังไม่อาจทดแทนได้ ทั้งก็ยังไม่มีวิธีการที่ดีกว่า **TRIAD** ดังกล่าวแล้ว สหรัฐยังเป็นศูนย์วิจัยเทคโนโลยีก้าวหน้าให้กับยุโรปตะวันตกด้วย

ดังที่ข้าพเจ้าได้เขียนมายืดยาวนี้ ก็ใคร่ได้นำเรื่องราวที่ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ได้มีส่วนสำคัญค้นคว้ากลั่นกรอง ให้เป็นความรู้ บังเกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ อันควรแก่การสดุดีแด่ท่านผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้ชำนาญการในกิจการยุโรปโดยแท้ ข้าพเจ้ามีความอาลัยรำลึกถึง พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ผู้เป็นมิตรที่ดี ที่น่ารัก และน่านับถือที่สุด ข้าพเจ้าเชื่อว่าด้วยผลบุญจากกุศลกรรมอันได้ประกอบไว้ ป่านนี้ต้องได้ชักนำวิญญาณของท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นด้วยดีแล้ว.

พลตรี ม.ร.ว. สังขดิศ ดิศกุล

ที่ปรึกษาการศึกษาประจำสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตก

งานเกี่ยวกับ ก.พ.

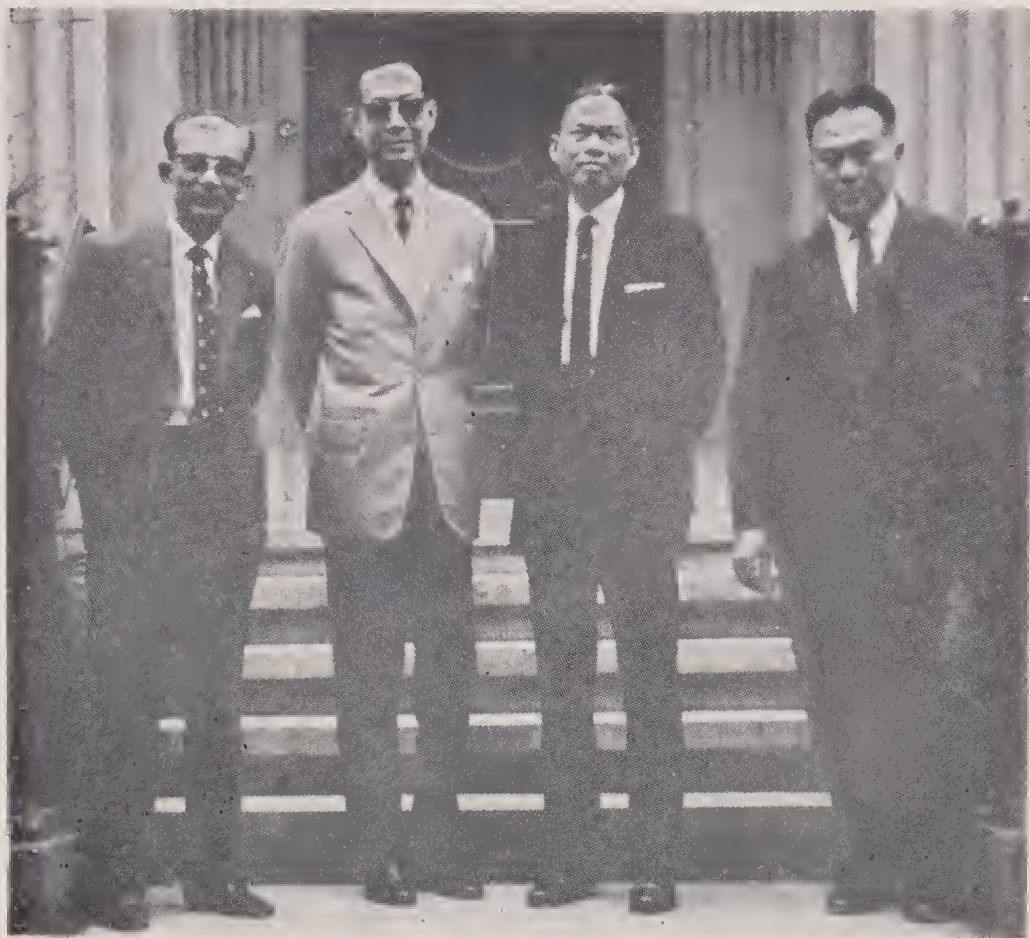
พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้โอนจากทหารมารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนในสังกัดสำนักงาน ก.พ. เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐ และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาการศึกษาประจำสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๐ ทำหน้าที่ดูแลนักเรียนไทยที่ศึกษาวิชาอยู่ในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน การที่พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้โอนมาทำหน้าที่ดังกล่าวนั้นก็เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสามารถและรอบรู้ในระบบการศึกษาของเยอรมันและมีประสบการณ์ในประเทศเยอรมันเป็นอย่างดี เพราะไปศึกษาวิชาทหารในประเทศเยอรมันมาเป็นเวลานานกว่า ๕ ปี

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาประจำสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์ อยู่จนถึงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ รวมเวลาประมาณ ๖ ปีเศษ จึงได้โอนไปรับราชการในสังกัดกระทรวงการต่างประเทศ และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส

ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาประจำสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงบอนน์ พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ได้พิจารณาเห็นว่า ตึกที่ทำการของสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนชำรุดทรุดโทรม เครื่องใช้ต่างๆเก่ามาก ต้องเสียงบประมาณในการดูแลรักษาเป็นจำนวนมาก จึงได้ย้ายสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไปยังตึกหลัง

ใหม่ ซึ่งยังคงใช้เป็นที่ทำการอยู่ในปัจจุบันนี้ ตึกหลังใหม่มีสง่าราศีเป็นที่เชิดหน้าชูตาของบรรดานักเรียนไทย และเสียงบประมาณดูแลรักษาน้อยลงกว่าเดิมมาก พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ได้ดูแลจัดการศึกษาของนักเรียนไทยด้วยความรักใคร่ห่วงใย เอาใจใส่ถือเป็นเสมือนลูกหลาน พร้อมที่จะให้นักเรียนเข้าพบเพื่อปรึกษาหารือ หรือขอคำแนะนำได้เสมอโดยไม่จำกัดเวลา นักเรียนผู้ใดประสบปัญหาเดือดร้อนหรือเจ็บป่วย พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์จะต้องเดินทางไปเยี่ยมเยียนทันที หากไม่สามารถจะไปได้ก็จะสั่งการมอบหมายให้เจ้าหน้าที่คนอื่นๆ เดินทางไปแทน ตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งนี้ พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างดียิ่ง ได้ผลสมความมุ่งหมายของทางราชการ ที่บ้านพักของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์จะมีข้าราชการลาศึกษาและนักเรียนไทยไปพักอยู่ด้วยเสมอ ทุกคนจะได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นและทั่วถึง แม้แต่ข้าราชการสำนักงาน ก.พ. ที่เดินทางผ่านไปด้วยเรื่องราชการหรือเรื่องส่วนตัวก็ตาม พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์จะต้องให้การต้อนรับอย่างดียิ่งทุกครั้งไป ด้วยความโอบอ้อมอารีที่เป็นนิสัยประจำตัวเสมอมา

พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์มีบุคลิกลักษณะเป็นกันเอง โอบอ้อมอารี ไม่ถือตัวกับบุคคลทุกชั้น มีมนุษยสัมพันธ์ดีและเสียสละเพื่อผู้อื่นอยู่เสมอ ชอบศึกษาค้นคว้าและชอบเขียนหนังสือ มีผลงานที่ปรากฏต่อสาธารณชนและที่เรารู้จักกันดี ก็คือเรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" ซึ่งพิมพ์ออกจำหน่ายมานานแล้ว ไม่ว่าจะดำรงตำแหน่งใดก็ตาม พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์จะต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้ดีเสมอ ท่านเป็นทหารที่ดี เป็นข้าราชการที่ดี เป็นนักเขียน นักปกครองและนักบริหารที่ดี ได้ปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเมตตาและยุติธรรม จึงเป็นที่เคารพรักของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนข้าราชการของส่วนราชการ

เมื่อเป็นที่ปรึกษาการศึกษาประจำสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันตะวันตก (ทั้ง ๒ ภาพ)

ไทยอื่นๆที่ตั้งอยู่ในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน รวมทั้งนักเรียนไทยที่อยู่ในความดูแลของท่านด้วย

แม้ พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์จะโอนไปรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสแล้วก็ตาม แต่พันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ ก็ยังเป็นที่เคารพรักใคร่ของข้าราชการสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไทยอยู่เสมอ ผู้ใดมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจต้องการคำปรึกษาแนะนำจากท่านท่านก็ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้คำปรึกษาหรือความช่วยเหลือเป็นอย่างดี เสมือนเมื่อครั้งท่านยังรับราชการอยู่ในสำนักงาน ก.พ. บ้านพักของท่านยังคงเปิดกว้างเสมอสำหรับนักเรียนไทยและข้าราชการสำนักงาน ก.พ. เป็นบุคคลที่มีเมตตาจิตและเสมอต้นเสมอปลาย หาได้ยากคนหนึ่ง

การจากไปของพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ นับเป็นการสูญเสียทั้งนายทหาร ข้าราชการพลเรือน นักเขียน นักปกครองและนักบริหารที่ดีไปอีกคนหนึ่ง จึงเป็นที่อาลัยกันยิ่งนัก.

พ.อ. จินดา ณ สงขลา

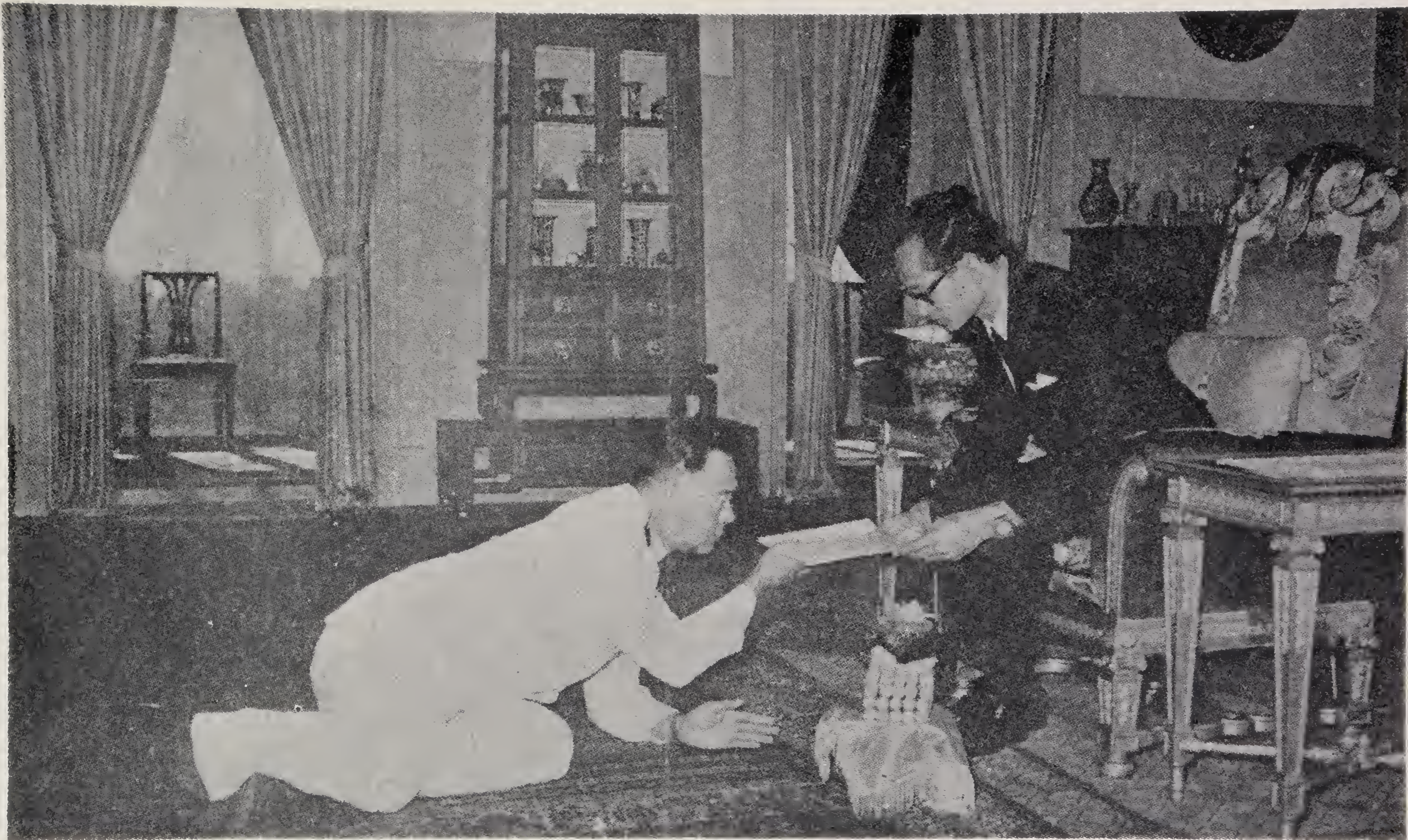
เลขาธิการ ก.พ.

เมื่อเป็นผู้ดูแลนักเรียน เลี้ยงนักศึกษา วปอ. รุ่น ๑๓

วิชา สิริพร และ วิชาพร

ที่ปราสาท Cochern แม่น้ำ Moselle

นายแผน วรรณเมธี ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ นำพันเอกวิชา ฐิตวัฒน์ เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อกราบถวายบังคมลาไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ประจำสาธารณรัฐฝรั่งเศส ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๖ เวลา ๑๑.๓๕ น.

ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต

คุณสิริพร ฐิตวัฒน์ ได้ปรารภที่จะให้ข้าพเจ้าเขียนข้อความ เพื่อเป็นอนุสรณ์สำหรับ**ท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์** เกี่ยวกับชีวิตราชการในระยะเวลาที่เข้ามาร่วมงานอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเป็นการให้เกียรติอย่างยิ่ง

แม้ท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์ จะมิได้เป็นข้าราชการกระทรวงต่างประเทศมาแต่เริ่มแรก แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับงานทางการทูตมานาน ระหว่างที่ทำหน้าที่ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบก และในชั้นหลังที่ปรึกษาการศึกษาประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในยุโรป ทั้งยังเป็นผู้รอบรู้ภาษาต่างประเทศทั้งภาษาเยอรมันและภาษาฝรั่งเศส ซึ่งเป็นภาษาที่นิยมใช้ในภาคพื้นยุโรปเป็นอย่างดี เมื่อประมาณกลางปี พ.ศ. ๒๕๑๖ รัฐบาลจึงได้กำหนดที่จะแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำสาธารณรัฐฝรั่งเศสสืบแทนเอกอัครราชทูตคนเดิมที่ครบเกษียนอายุราชการในปีนั้น หลังจากได้ใช้เวลาในการขอโอนตัวจากสำนักงาน ก.พ. สำนักนายกรัฐมนตรี มาเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นพิเศษในกระทรวงการต่างประเทศพอสมควร ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ พันเอก วิชา ฐิตวัฒน์ ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีอำนาจเต็ม ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

ท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์ เป็นผู้สนใจทางวิชาการทั้งทางด้านทหารและการทูต เป็นผู้มีความสัมผัสใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นไปในยุโรป

นับตั้งแต่วัยศึกษาและในเวลารับราชการ และเป็นผู้มีบุคลิกลักษณะเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ เป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาล ทั้งยังเป็นผู้ใช้เวลาว่างในการเขียนเรื่องที่น่าอ่าน เช่นเรื่องเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ และอื่นๆ เมื่อข้าพเจ้าเดินทางไปร่วมการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ในปลายเดือนกันยายน ๒๕๑๗ ได้มีโอกาสแวะเยือนสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส ก็ได้ตระหนักชัดด้วยตนเอง ถึงคุณสมบัติและความเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่ของท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์

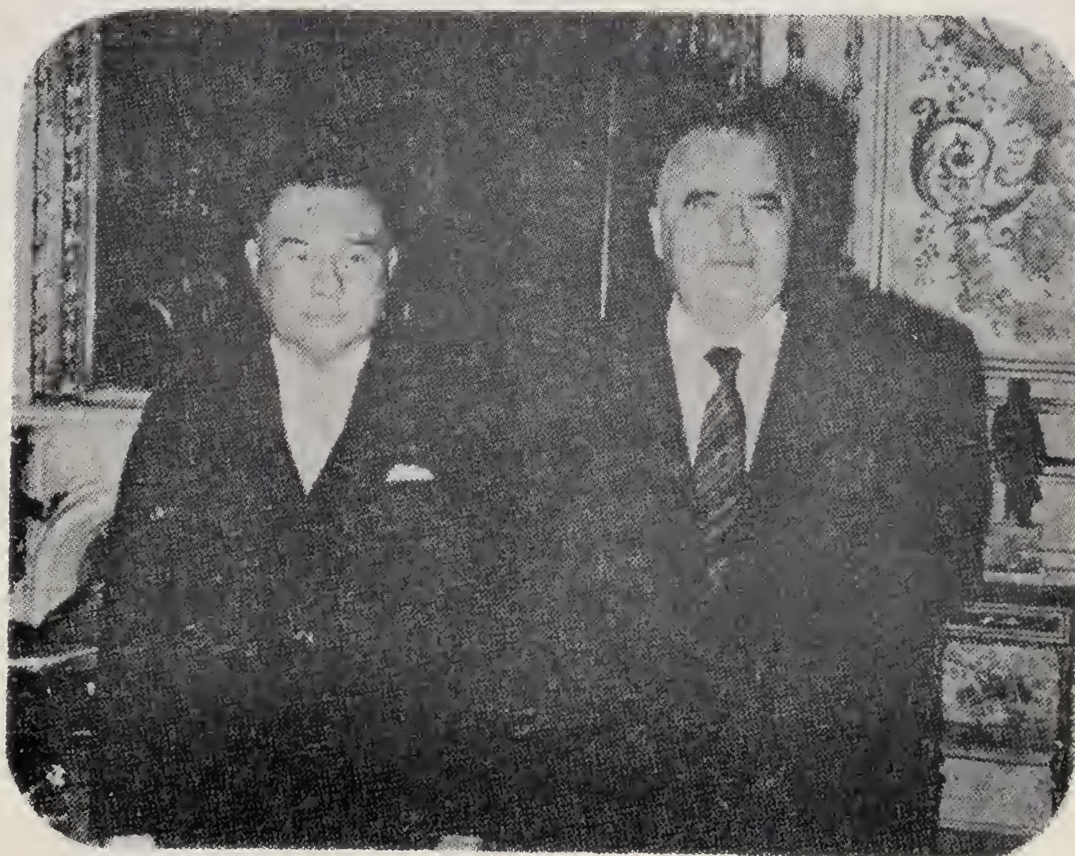
ในชั้นหลังนี้ ในการโยกย้ายสับเปลี่ยนเอกอัครราชทูต ข้าพเจ้าได้ทราบว่าท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์ได้รับการแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคเปนเฮเกนเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๘ และได้ทราบในเวลาต่อมาว่า สุขภาพของท่านเอกอัครราชทูตทรุดโทรมลงไป จนต้องเข้ารับการผ่าตัดในโรงพยาบาลของประเทศเดนมาร์ก ในที่สุดเมื่อเห็นว่าสุขภาพไม่อำนวยให้รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไปได้ ท่านก็ได้ลาออกจากราชการเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๙ และได้เดินทางกลับประเทศไทย

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยมท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์เป็นครั้งสุดท้ายที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ในวันนั้นยังมองไม่เห็นเลยว่าท่านเอกอัครราชทูตจะลาออกจากโลกนี้ไปเพียงในเวลา ๓ วันต่อมา เราได้คุยกันถึงเรื่องที่เกี่ยวกับการได้ร่วมงานกันด้วยน้ำใจไมตรีและมีเยื่อใยต่อกัน จนรู้สึกว่าท่านเอกอัครราชทูตมีใจผ่องใสเป็นสุข ที่ได้นึกถึงเรื่องที่ผ่านมานั้น

เป็นที่น่าเสียดายว่า ท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์ควรจะได้มีชีวิตและสุขภาพอยู่รับใช้ประเทศชาติต่อไป จนครบเกษียณอายุราชการในสิ้น

วันที่จะออกเดินทางไปเป็นเอกอัครราชทูต ณ ประเทศฝรั่งเศส
ในภาพเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสไปส่งที่ดอนเมือง

เข้ายื่นพระราชสาส์นตราตั้งต่อ
ประธานาธิบดีปอมปิดู ณ ทำเนียบวังเอลีเซ
เมื่อปลายเดือนมกราคม ๒๕๑๗

ที่ทำเนียบปารีส เมื่อเป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงปารีส

เดือนกันยายน ๒๕๒๑ อย่างไรก็ดี เมื่อถึงกาลเวลาที่อายุขัยของท่านเอกอัครราชทูตฯ จะต้องสิ้นสุดลง ข้าพเจ้าก็ยังเชื่อมั่นว่า กุศลกรรมความดีที่ท่านได้บำเพ็ญและสร้างสมไว้ จะเป็นอานิสงส์ให้ดวงวิญญาณของท่านเอกอัครราชทูตวิชา ฐิตวัฒน์ ไปสู่สุคติในสัมปรายภพ

จรูญพันธุ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา

เมื่อไปถวายพระราชสาส์นที่กรุงโคเปนเฮเกน

ได้พบกับเอกอัครราชทูตเปรูและภรรยา เมื่อเป็นเอกอัครราชทูตเดนมาร์ก

คราวไปในงานแต่งงานที่เดนมาร์ก

เมื่อ พ.อ.วิชา ฐิตวัฒน์ป่วยที่โคเปนเฮเกน

ผมได้ข่าวมาจากพี่ว่าไม่ค่อยสบาย และถ่ายปัสสาวะเป็นสีแดงคล้ำ ได้ไปหาแพทย์ที่โรงพยาบาลริกซ์ในโคเปนเฮเกนแล้ว แพทย์ได้นัดเอกซเรย์ แต่ยังไม่ถึงวันนัด พี่ก็มีอาการตาเหลืองและคันตามตัว คุณหมอธีย์เซ่น (Thysen) จึงรับไว้รักษาในโรงพยาบาล ผมไม่สบายใจและกังวลเป็นอย่างมาก ได้โทรศัพท์ไปถึงพี่ ก็บอกมาว่าหมอสงสัยว่าเป็นตับอักเสบจากเชื้อไวรัส คุณหมอวันดีได้เขียนจดหมายขอความกรุณาวิสัญญีแพทย์ท่านหนึ่ง ซึ่งทำงานอยู่โรงพยาบาลนั้น ให้ช่วยดูแลและส่งข่าวให้ทราบ ซึ่งด้วยความกรุณาของท่านผู้นี้ได้ตอบจดหมายภายในอาทิตย์เดียว ว่าสุขภาพพี่ทั่วไปแข็งแรงดี และแพทย์ที่รักษาก็เข้าใจว่าเป็นตับอักเสบ ทำให้ผมคลายความกังวลไปบ้าง แต่อย่างไรก็ดี ๗ วันต่อมาอาการของพี่เหมือนจะกลับเลวลง ผมจึงตัดสินใจเขียนจดหมายถึงคุณหมอธีย์เซ่น (Thysen) ถามถึงความเจ็บป่วยของพี่ พร้อมทั้งกล่าวถึงโรคบางชนิดที่อาจพบและเป็นกับคนในด้านเอเชียหรือบ้านเรามาก แต่พบค่อนข้างน้อยในบางประเทศ จนบางทีแพทย์ทางยุโรปอาจไม่ได้นึกถึง ขณะเดียวกันได้ปรึกษากับเพื่อนแพทย์และอาจารย์ที่เคารพ ซึ่งเชี่ยวชาญทางด้านนี้ ได้กรุณาให้คำแนะนำว่า ควรจะพามารักษาตัวที่กรุงเทพฯ อย่างน้อยพี่ก็คงอบอุ่นใจกว่า มิฉะนั้นก็ไปรักษายังประเทศอังกฤษ ซึ่งทั้งเพื่อนและอาจารย์ท่านนั้นยินดีฝากฝังให้กับแพทย์ที่เชี่ยวชาญดูแลรักษาต่อให้ แต่ในที่สุดได้ข่าวว่าแพทย์จะเจาะตับ เพื่อเอาเนื้อไปพิสูจน์ ผมจึงตัดสินใจเดินทางไปเยี่ยมที่โรงพยาบาล

พบว่าพี่ยังมีจิตใจร่าเริง แจ่มใสดีอยู่ เพียงตัวเหลือง และหลังกินอาหารมัก จะอืดๆอยู่เท่านั้น ระหว่างที่กำลังรอการวินิจฉัยอย่างอื่นๆ สังเกตดูเวลามีคนไป เยี่ยม เมื่อลากลับทุกคนพี่จะบอกให้ล้างมือ โดยเกรงไปว่าจะติดเชื้อไวรัส

ผมได้แนะนำพี่ให้ไปรักษาตัวที่ประเทศอังกฤษ พี่นั่งคิดอยู่ชั่วครู่ ก็บอกว่า หน้าที่ราชการที่ทำอยู่นี้เป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การย้ายจากโรงพยาบาลของประเทศเดนมาร์กไปรักษาตัวที่อื่น โดยเฉพาะต่างประเทศ จะเป็นการไม่สมควร พี่ตัดสินใจจะรักษาต่อที่นี่ และถ้าไม่หายภายใน ๒–๓ อาทิตย์ ก็จะกลับไปรักษาตัวที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้น ๒–๓ วัน พี่ก็ได้รับการผ่าตัดช่องท้อง พบว่าท่อทางเดินน้ำดีอุดตัน และวิธีการที่จะทำให้หายขาดคงไม่มี คุณหมอฟิชเชอร์แมน(Fischerman) ซึ่งเป็นหมอผ่าตัดได้ทำทางเดินท่อน้ำดีให้ใหม่ หลังผ่าตัดพี่ก็ฟื้นตัวอย่างรวดเร็วเกินความคาดหมาย อยู่โรงพยาบาลประมาณหนึ่งอาทิตย์ อาการแน่นหลังอาหารหายไป สีปัสสาวะที่เคยเข้มจางลง ตาค่อยๆหายเหลือง ยังมีอยู่ก็ถ่ายอุจจาระบ่อย คงเนื่องจากการทำท่อทางเดินน้ำดีใหม่

ในที่สุดผมได้ปรึกษาพี่สิริพรว่า ควรจะกลับมารักษาตัว และพักฟื้นต่อที่กรุงเทพฯ ผมจะได้มีโอกาสดูแล เพราะคิดว่าอย่างไรเสียคงกินเวลาอีกพอสมควร กว่าจะฟื้นตัวและแข็งแรงพอ

ผช.ศจ. น.พ. วิศิษฏ์ ฐิตวัฒน์

เมื่อคุณวิชาไปป่วยที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

ญาติของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ได้มาขอให้ข้าพเจ้าเขียนบันทึกเกี่ยวกับชีวิตบั้นปลายของท่านในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นแพทย์ผู้ดูแลและรักษาท่าน เมื่อมาป่วยและถึงแก่กรรมที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ถึงแม้ข้าพเจ้าจะมีโอกาสรู้จักกับ พ.อ. วิชาเพียงระยะเวลาอันสั้น แต่ก็พอสังเกตได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่ญาติและสมาชิกในครอบครัวรักและนับถือเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็นคนไข้ท่านก็แสดงให้เห็นความอดทนและความมีเหตุมีผลอย่างชัดเจน และพยายามปฏิบัติตนตามคำแนะนำของผู้ดูแลรักษาเป็นอย่างดี

พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ได้เข้ามาเป็นคนไข้ของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยคุณหมอวิศิษฏ์ ฐิตวัฒน์ ผู้เป็นน้องชายได้มาเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง ถึงการเจ็บป่วยที่แล้วมาตลอดจนการผ่าตัดที่กรุงโคเปนเฮเกนเมื่อ ๖–๗ เดือนก่อน และขอให้ข้าพเจ้าช่วยดูแลด้วยสาเหตุที่ต้องเข้าโรงพยาบาลครั้งนี้ก็เป็นเพราะอาการแน่นท้องอาเจียนรับประทานอาหารไม่ได้ ซึ่งเป็นมาประมาณ ๒ อาทิตย์ หลังจากที่เราได้พิจารณาถึงเหตุผลต่างๆแล้ว ก็ได้ตัดสินใจกันว่า น่าจะได้พยายามทำผ่าตัดดูอีกครั้ง ถึงแม้ว่าร่างกายของท่านทรุดโทรมลงมากแล้วก็ตาม แต่อาการและการตรวจต่างๆ ก็แสดงว่าอาหารที่ได้รับประทานเข้าไป ผ่านลงไปยังลำไส้ส่วนล่างได้น้อยมาก การผ่าถึงแม้จะไม่ทำให้โรคที่เป็นอยู่เดิมหายไป ก็อาจทำให้พอรับประทานอาหารได้บ้าง

การผ่าตัดที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ พบว่าก้อนเนื้องอกที่ตับอ่อนโตมาก และลุกลามไปที่ตับ ท่อน้ำดี กะเพาะอาหารและลำไส้ใกล้เคียง เราได้ต่อทางเดินอาหารออกจากกะเพาะให้ใหม่ หลังผ่าตัด ๔–๕ วันพอรับประทานอาหารเหลวได้บ้าง แต่ประมาณ ๗ วันต่อมา ก็เริ่มมีเลือดออกจากกะเพาะอาหารและลำไส้ อาเจียนออกมาเป็นเลือดสด จนต้องใส่สายยางทางจมูกเข้าไปในกะเพาะอาหาร เพื่อใช้น้ำเกลือเย็นๆล้างกะเพาะ เลือดหยุดไปได้บ้าง ๒–๓ วัน แต่แล้วก็มีเลือดออกมามากอีกเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ข้าพเจ้าเองคิดว่าวาระสุดท้ายของพ.อ.วิชาคงจะมาถึงแล้ว เพราะโรคเนื้องอกของตับอ่อนอย่างที่เกิดแก่ท่านนี้ เมื่อมีเลือดออกมากๆ ย่อมหมายถึงอาการที่เนื้องอกลุกลามเข้าไปทำให้เกิดแผลในกะเพาะอาหารและลำไส้ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งสุดที่จะแก้ไขได้ จึงได้ปรึกษากับญาติและคุณหมอวิศิษฏ์ผู้เป็นศัลยแพทย์ด้วย สรุปลงความเห็นกัน อยากจะให้เสี่ยงทำผ่าตัดดูอีกครั้ง เผื่อว่าจะทำให้เลือดหยุดได้บ้าง จึงตกลงผ่าตัดให้อีกครั้งเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ ซึ่งเป็นเวลา ๑๒ วันหลังจากผ่าตัดครั้งแรกที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อผ่าก็พบว่าสาเหตุที่มีเลือดออกมาก ก็เป็นเพราะเนื้องอกที่ตับอ่อนลุกลามไป ทำให้เกิดแผลที่ลำไส้เล็กอย่างที่คาดไว้ ได้พยายามเย็บที่บริเวณแผลให้ ก็ช่วยให้เลือดหยุดไปได้บ้าง หลังผ่าตัด เลือดที่เคยออกมาแดงสดก็ค่อยจางไป แต่ร่างกายของท่านอ่อนเพลียเรื่อยๆ จนถึงแก่กรรมอย่างสงบเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ รวมเวลาที่เข้ามาพักรักษาตัวในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ๒๖ วัน.

ผช.ศจ. น.พ. บรรเทิง รัชตะปีติ

เมื่อคุณวิชากลับบ้าน .....

"**คุณวิชาเป็นโรคมะเร็งที่ตับอ่อน ผ่าตัดแล้ว หมอที่เดนมาร์กบอกว่าจะอยู่ได้อีก ๓ เดือนเท่านั้น**" โสภาบอกให้ผู้เขียนทราบด้วยความเศร้าสลด แล้วสั่งให้ผู้เขียนเตรียมตัวไปเดนมาร์ก เพื่อรับกลับมารักษาตัวที่บ้าน คนอื่นพูดคุณวิชาคงไม่กลับแน่ เพราะเป็นห่วงงานยิ่งกว่าชีวิต ผู้เขียนรีบดำเนินการและได้มีโอกาสพบและปรึกษากับ**คุณพิชัย รัตตกุล** ซึ่งเป็น รมต.ต่างประเทศในขณะนั้น ท่านได้อนุญาตให้รีบไปรับกลับได้ทันที และแล้วก่อนขึ้นเครื่องบินเพียงไม่กี่ชั่วโมง ก็ได้รับโทรศัพท์จากเดนมาร์ก คุณวิชาให้โทรศัพท์มาบอกว่า "**ไม่ต้องให้ไฉนมาหรอก จะกลับบ้านตามที่ทุกคนต้องการ**"

ที่บ้านเราได้ปรึกษากันถึงเรื่องการรักษากันอย่างเงียบๆ เพราะเกรงว่า คุณวิชาจะรู้เรื่องการเป็นมะเร็งที่ตับอ่อน ผู้เขียนเป็นคนตัดสินใจให้กินยาสมุนไพรของคุณหมอสมหมายแทนกินยารักษามะเร็งแผนปัจจุบัน เพราะเกรงว่าคนไข้จะสู้พิษยาไม่ไหว คุณหมอสมหมายได้ส่งยามาให้หลายครั้ง คุณวิชาก็เชื่อฟังผู้เขียน ทนกินยาและอดทนต่อความไม่สบายด้วยประการต่างๆ อันเนื่องมาจากพิษสงของเจ้าโรคมะเร็งนี้ตลอดมาเป็นระยะเวลาหลายเดือนด้วยใจสงบ ทุกคนก็ยังคงปกปิดไม่บอกให้ทราบว่าเป็นมะเร็ง แต่ในที่สุดโรคมันกำเริบจนจำเป็นต้องนำเข้าโรงพยาบาลเพื่อทำการผ่าตัด ก่อนออกจากบ้าน คุณวิชากระซิบบอกผู้เขียนว่า "**เราไม่คิดว่ามันจะเร็วถึงอย่างนี้**" ผู้เขียนจึงแน่ใจทันทีว่าคุณวิชารู้ตัวมานานแล้ว แต่ทำเป็นไม่รู้ เพราะกลัวคนอื่นจะตกใจ! เกรงคนอื่นจะเดือดร้อน

คุณวิชาต้องทนทรมานรับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลอีกถึงสองครั้งด้วยใจสู้ และแล้ววัน–เวลานั้น วัน–เวลาที่ผู้เขียนคิดไว้ก็มาถึง มันเป็นวัน–เวลาที่ผู้เขียนลืมเสียไม่ได้ คุณวิชาเป็นทหาร ถึงจะโอนมาอยู่ทางพลเรือนเสียหลายปีก็คงยังมีใจเป็นทหารอยู่ตลอดเวลา เป็นห่วงสถานการณ์ในลาว ในเขมร คอยถามความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา และในวาระสุดท้ายยังได้เพ้อพูดให้ผู้เขียนฟังว่า ในห้องนั้นมีแม่ทัพนายกองมาร่วมปรึกษาราชการสงครามกันอย่างคับคั่ง แล้วก็พูดออกมาอีกหลายประโยค ซึ่งผู้เขียนไม่สามารถแปลความหมายเหล่านั้นได้ แล้วก็นิ่งไป ต่อมาไม่นานคุณวิชา ก็นอนหลับตาไปอย่างสงบ.....

ศจ. ไฉน สัมพันธารักษ์

งานด้านการเขียนของ พ.อ.วิชา ฐิตวัฒน์

หลังจากที่ญี่ปุ่นได้ยอมจำนนแก่สหรัฐอเมริกาเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๘๘ และต่อมาอีก ๒ วันไทยได้ประกาศสันติภาพใน ๑๖ สิงหาคมปีนั้นแล้ว ก็เป็นอันว่าสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ยุติลง และสันติภาพได้เข้าครอบคลุมโลกอีกครั้งหนึ่ง แต่ภารกิจในด้านการทหารของแต่ละประเทศยังจะต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วนต่อไป โดยหยิบยกเอาบทเรียนต่างๆ ที่ได้พบใหม่จากสงครามครั้งนั้น มาปรับปรุงแก้ไขกิจการทหารทั้งสามเหล่าทัพ ให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ด้วยถ้าเป็นมหาประเทศก็จะได้ใช้กำลังทหารเป็นเครื่องมือต่อรองในการดำเนินนโยบายด้านการเมืองของตน แต่สำหรับประเทศเล็กอย่างน้อยก็หวังจะใช้กำลังทหารนั้นรักษาความมั่นคงของตนเองไว้ให้ได้ ประเทศไทยที่รักของเราตกอยู่ในประเภทหลังนี้ และก็โดยเหตุนี้เองใน ๓ ปีต่อมาจึงได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงในด้านต่างๆให้ทันสมัยยิ่งขึ้น ในการนี้ทำให้ต้องเปลี่ยนแนวการศึกษาไปด้วย เพราะการทหารระบบฝรั่งเศสที่ได้ยึดถือมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้ล้าสมัยไปเสียแล้ว ต้องเปลี่ยนมาใช้ระบบอเมริกัน เพราะนอกจากทหารอเมริกันได้ทำเกียรติภูมิไว้อย่างสูงเด่นในสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้วสหรัฐอเมริกายังได้ช่วยเหลือมิให้ประเทศไทยถูกบีบคั้นอย่างรุนแรงจากประเทศที่ถือว่าตนเป็นผู้ชนะในสงครามมหาอาเซียบูรพา และจะได้ช่วยเหลือปรับปรุงกองทัพทั้งสามของไทยอีกด้วย

การปรับปรุงด้านการศึกษาของกองทัพบกครั้งนั้น ก่อให้เกิดแผนกตำราขึ้นในกรมเสนาธิการทหารบกเมื่อต้นพ.ศ. ๒๔๙๑ (ขณะนั้นในวงการ

ทหารถือว่า **แผนก** เป็นส่วนราชการที่ใหญ่กว่า**กอง** และปกครองกอง ต่อมาได้มาแก้ไขกลับกัน เพื่อให้เหมือนกับส่วนราชการพลเรือน จะได้สะดวกแก่การติดต่อประสานงาน) ทั้งนี้เข้าใจว่าคงเกิดมาจากการริเริ่มของ **พล.ต. เนตร เขมะโยธิน** (ยศในขณะนั้น) เป็นผู้บัญชาการ และ **พ.อ. กิตติ ทัตตานนท์** อาจารย์วิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ทหาร ของโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ในขณะนั้นเป็นผู้สนับสนุน ด้วยประสงค์จะให้เป็นหน่วยผลิตตำรับตำราออกป้อนกองทัพบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ฉะนั้นฐานะของแผนกตำรา จึงเป็นหน่วยขึ้นตรงกับกรมเสนาธิการทหารบกเพียงในนามเท่านั้น แต่ในด้านปฏิบัติจริง ได้ตกอยู่ในการอำนวยการดูแลของโรงเรียนเสนาธิการทหารบก หรือถ้าจะกล่าวให้แคบเข้ามา ก็คืออยู่ในความดูแลของ พ.อ. กิตติ ทัตตานนท์ทั้งนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างมาจากความคิดเห็นของท่าน ดังจะเห็นว่า ในการตั้งแผนกตำราขึ้นขั้นแรกนี้ ท่านให้มีเพียง ๒ กองก่อน คือ **กองประวัติศาสตร์** และ**กองแปล** มีหน้าที่เขียนประวัติศาสตร์และแปลวิชาการทหารต่างประเทศ แล้วส่งให้**สำนักยุทธโกษ** ซึ่งเป็นหน่วยพิมพ์หนังสือยุทธโกษขึ้นตรงโรงเรียนเสนาธิการทหารบกอยู่แล้ว เป็นผู้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ และเข้าใจว่า "**อาจารย์ติ**" (คือ พ.อ. กิตติ ทัตตานนท์ แต่ลูกศิษย์ทุกคนของท่านเรียกเช่นนั้น) คงจะมีโครงการจัดตั้งกองอื่นๆ ขึ้นในภายหลังอีก คิดว่าอย่างน้อยก็ต้องมี**กองภูมิศาสตร์ทหาร** อีกหนึ่งกอง เพราะท่านสนใจภูมิศาสตร์ทหารมาก ด้วยท่านได้ทำงานในด้านนี้ตั้งแต่ออกจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกเข้าประจำแผนก ๓ (เตรียมแผนการยุทธ) กรมเสนาธิการทหารบกเรื่อยมาได้พบผลงานเกี่ยวกับด้านนี้ของท่านหลายเรื่อง เช่น **การสำรวจสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดในภาคใต้**, **ชาวพื้นเมืองต่างๆในพม่า** (ร่วมกับ **พ.อ. บรรจบ**

อิศดุล) และร่าง **ภูมิศาสตร์ทหาร** ที่สอนในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก น่าเสียดายที่โครงการนี้ไม่เป็นผล เพราะท่านได้อำลาจากชีวิตทหารเสียก่อน และก่อนที่จะจากไป ท่านยังกรุณามอบหนังสือที่เกี่ยวกับวิชาที่ท่านรักนี้ ให้ผมไว้หลายเล่ม

อย่างไรก็ตาม เมื่อแผนกตำราได้ตั้งขึ้นแล้ว ก็ได้บรรจุเจ้าหน้าที่ใน **กองแปล**ได้ก่อน เพราะเพียงเก็บเอานายทหารที่จบการศึกษาวิชาการทหารจากต่างประเทศ ที่เพิ่งบรรจุเข้ารับราชการอยู่ตามกรมกองต่างๆ และดูเหมือนจะเป็นเพียงฝากให้อยู่ในบังคับบัญชาชั่วคราวเสียด้วยซ้ำ เข้ามาบรรจุไว้ในกองแปลได้ง่ายดายและรวดเร็ว หลังจากกองทัพบกมีคำสั่งบรรจุออกไปในต้นเดือนมีนาคม ๒๔๙๑ เพียงไม่กี่วัน กองแปลก็มีนายทหารหัวนอกที่ย้ายมาตามคำสั่งฉบับแรก เข้าประจำทำงานเกือบเต็ม(ดังที่ **พ.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์** ได้เล่าไว้ใน **"ตอนอยู่แผนกตำรา"** แล้ว) แม้หัวหน้ากองแปลก็บรรจุได้ง่าย เพียงให้ **พ.ท. ประยัตน์ อจลภูติ** ซึ่งสำเร็จวิชาทหารมาจากสหรัฐอเมริกาและกำลังทำหน้าที่เป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนเสนาธิการ รับหน้าที่นั้น ซึ่งก็ไม่มีใครจะเหมาะสมเท่าท่าน ส่วน**กองประวัติศาสตร์** ได้ย้ายเอา **พ.ท. เกียรติ บุรกสิกร** เข้ามาบรรจุไว้ในตำแหน่งหัวหน้ากอง มีนายสิบและพนักงานเป็นเสมียนและภารโรง ๒–๓ คนเท่านั้น มิได้บรรจุนายทหารอื่นใดเข้ามาเป็นนายทหารประวัติศาสตร์ ทำให้เข้าใจว่า อาจารย์น่าจะรอไว้เพื่อบรรจุนายทหารนักเรียนโรงเรียนเสนาธิการทหารบก รุ่นที่ ๒๗ (คือพวกผม) ที่จะสำเร็จออกมาในอีก ๒–๓ เดือนข้างหน้านั้นอย่างแน่นอน

แต่ก็น่าแปลก ทั้งๆที่กองประวัติศาสตร์เพิ่งตั้งขึ้นและมีนายทหารเป็นหัวหน้ากองอยู่เพียงคนเดียว แต่ก็สามารถผลิตหนังสือประวัติศาสตร์ทหารสมัย

โบราณ (อียิปต์–กัลเดีย=อัสสิเรีย–กรีก–โรมัน) ขนาด ๘ หน้ายก หนา ๖๑ หน้าออกมาในกลางเดือนเมษายน ๒๔๙๑ ได้เล่มหนึ่ง ก่อนที่พวกเราจะได้บรรจุเข้าทำงานในกองประวัติศาสตร์เสียอีก คงจะเป็นผลงานของ พ.ท. เกียรติ บุรกสิกร เพราะท่านเป็นคนรู้ภาษาฝรั่งเศสชนิดใช้งานได้ทีเดียว หรือไม่ก็อาจมาจากฝีมือของ **อาจารย์เสน่ห์ ผลเอี่ยมเอก** อาจารย์วิชาภาษาฝรั่งเศสประจำโรงเรียนเสนาธิการทหารบกในขณะนั้น ถ้าจะให้นายทหารในกองแปลจัดการแปลออกมาพิมพ์ภายในเดือนกว่าๆคงจะไม่ทันแน่ เพราะนายทหารเหล่านั้นเพิ่งบรรจุเข้ามาเมื่อ ๖ มีนาคม ๒๔๙๑ นี้เอง และจากคำนำที่อาจารย์ติเขียนไว้ในหนังสือเล่มแรกนี้ ได้ยืนยันให้ทราบว่า ข้อคาดคะเนที่กล่าวมาข้างต้นนั้นคงไม่ผิด โดยกล่าวไว้ในลางตอนว่า–

"อนึ่ง ข้าพเจ้าขอถือโอกาสชี้แจงว่า ทางโรงเรียน (**หมายถึงโรงเรียนเสนาธิการทหารบก**–ผู้เขียน) มิได้ถือว่า หนังสือชุดนี้เป็นแนวสอนของโรงเรียนโดยแท้จริง แต่ที่ต้องนำมาใช้ก่อน ก็เพราะเห็นว่าการศึกษาในด้านประวัติศาสตร์ทหารสำหรับกองทัพบกไทยเรานั้น ยังไม่ถึงขนาดที่ควรเรียกได้ว่าเป็นแก่นสาร **ตัวกองประวัติศาสตร์ซึ่งตั้งขึ้นอยู่ในแผนกตำราของกรมเสนาธิการทหารบก ก็เพิ่งอุบัติขึ้นในปี ๒๔๙๑ นี้เท่านั้น** เราจะเห็นได้ว่า การศึกษาหรือค้นคว้าในเรื่องนี้โดยเฉพาะ เรายังอยู่ในระยะหลังของประเทศที่เจริญในการทหารบางประเทศนับเป็นเวลา ๑๐๐ ปีขึ้นไป เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็คงนึกออกว่าความสมบูรณ์ทางตำรับตำราในเรื่องนี้ ย่อมอยู่ในลักษณะเพิ่งก่อหวอดขึ้นเท่านั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องรีบจัดการแปลออกมาเป็นภาษาไทย แล้วออกตีพิมพ์สู่กันอ่าน เพื่อจะได้ศึกษาเป็นพื้นความรู้ไว้ชั้นหนึ่งก่อน เมื่อมีโอกาสจะได้พิมพ์เรื่องอื่นๆเรื่อยๆไป"

แล้วเหตุการณ์ก็เป็นจริงดังที่คาดคิดไว้ คือ พอนายทหารนักเรียนโรงเรียนเสนาธิการทหารบกชุดที่ ๒๗ ได้รับวุฒิบัตรในต้นเดือนพฤษภาคม ๒๔๙๑ แล้ว ก็มีคำสั่ง ทบ. ที่ ๗๓/๕๓๓๔ ลง ๗ พฤษภาคม ๒๔๙๑ เรื่องให้นายทหารรับราชการ ๖๖ คน ออกไปรับราชการประจำอยู่ในส่วนราชการต่างๆ สำหรับแผนกตำรานั้นได้มา ๔ คน และได้เข้าอยู่ในกองประวัติศาสตร์ทั้งหมด คือ **พ.ต. ทำรง ปานสิงห์** (ต่อมาเป็น พล.ท. และเกษียณแล้ว) **พ.ต.หม่อมราชวงศ์เล็ก งอนรถ** (ต่อมาเป็น พ.อ. และถึงแก่กรรม) **ร.อ.สุรพล จุลละพราหมณ์** (ต่อมาเป็น พล.ต.ท. ตำแหน่งรองอธิบดีกรมตำรวจ) และตัวผมเอง (ซึ่งขณะนั้นยังมียศเป็น พ.ต.)

เมื่อได้ย้ายเข้ามาอยู่ในห้องใกล้ๆ กัน ผมก็ได้เข้าไปคุยกับบรรดานายทหารหัวนอกในกองแปลทุกวัน เพราะผมศรัทธาในความเก่งกาจ สามารถสอบไล่ได้ที่ ๑ ที่ ๒ จากโรงเรียนนายร้อยทหารบกและโรงเรียนเทคนิคทหารบกบ้างจากที่อื่นบ้าง แล้วทางราชการได้ส่งไปเรียนต่อเมืองนอก นอกจากได้ประสบภาวะสงครามนอกประเทศมาอย่างโชกโชนแล้ว ลางคนยังมีหนังสือตำรับตำราแปลกๆที่ไม่มีขายในเมืองไทยมาให้ดูอีกด้วย และที่น่าตื่นเต้นที่สุดนั้นเห็นจะเป็นตอนท่าน **ร.ต.พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ** (พระยศขณะนั้น)ทรงเอาภาพยนตร์แปลกๆ มาฉายให้ดูกันในห้องกองแปล ผมได้มีส่วนไปชมกับเขาหลายคราว เป็นอันว่าไม่นานนักผมก็ติดห้องกองแปล และเป็นสมาชิกของกองแปลไปโดยปริยายแต่ทุกคราวที่เข้าไปผมได้กำไรกลับออกมาทุกทีโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์** นายทหารไทยที่พลัดเข้าไปอยู่ในกองทัพนาซีเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น โต๊ะของเขาอยู่ใกล้ประตูเข้าห้อง ผมได้แวะเข้าไปคุยบ่อยกว่าคนอื่น จึงสนิทสนมมากเป็นพิเศษ จนกระทั่งผมได้รับเกียรติ

แต่งเครื่องแบบชุดขาวไปเข้าขบวนยกเครื่องขันหมาก ซึ่งมี **พล.อ. หลวงเสนา-ณรงค์** เป็นเฒ่าแก่ ออกจากบ้านของ วิชา ฐิตวัฒน์ สะพานสว่าง ไปยังบ้านพี่สิริพร เศาวภายน ซอยเลื่อนฤทธิ์ สี่แยกวัดตึก ในวันที่เฒ่าแก่ไปขอพี่สิริพรให้แก่วิชา และ ร.อ.สนอง ถมังรักษ์สัตว์ (ขณะนี้เป็น พ.อ.พิเศษ) ได้แนะนำให้ผมเขียนสารคดีเกี่ยวกับสัตว์เล็กสัตว์น้อยลงในหนังสือจ.ศ.ช. ซึ่งประสบความสำเร็จด้วยดีทั้งได้ปลูกนิสัยให้ผมชอบเขียนหนังสือมาจนบัดนี้ ไม่เคยลืมเลือนไมตรีจิตอันนี้ ส่วนคนอื่นๆ นั้น สังเกตเห็นแต่ละคนต่างมีงานทำของตนทั้งสิ้น จำได้ว่า **ร.อ.ชายน้อย โกมารกุล** (ขณะนี้มียศเป็น พ.อ.พิเศษ) กำลังแปลราชการสนามฉบับใหม่ของกองทัพบกสหรัฐอยู่ จึงไม่ค่อยจะพูดจากับใครเห็นจะกำลังเร่งให้เสร็จ เพราะเป็นหนังสือขนาดใหญ่มาก

แต่ต่อจากนั้นมาไม่กี่เดือน ก็เกิดกรณีขบถ ๑ ตุลาคม ๒๔๙๑ ขึ้นและบังเอิญมีจุดกำเนิดอยู่ในบริเวณมุมตะวันออกเฉียงเหนือของศาลาว่าการกระ-ทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเสนาธิการทหารบกและแผนกตำราเสียด้วย ผู้บังคับบัญชาและอาจารย์ของโรงเรียนถูกจับไปหลายคน เพื่อนของเราในกองประวัติศาสตร์ถูกไปกับเขาด้วยคนหนึ่ง แต่นายทหารในกองแปลไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือกระทบกระเทือนแต่อย่างใด แล้วพวกเราที่เหลืออยู่ทั้งสองกองต่างก็ทำงานตามหน้าที่ของเราต่อไปตามปรกติ กองแปลได้แปลเรื่องต่าง ๆ ตามที่โรงเรียนเสนาธิการทหารบกส่งมาให้ ส่วนที่เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ทหารโรงเรียนเสนาธิการทหารบก จะส่งมาให้กองประวัติศาสตร์ตรวจแก้และทำต้นฉบับ ส่งไปให้สำนักยุทธโกษพิมพ์ออกเผยแพร่ต่อไป

ก็เพราะหนังสือแต่ละเรื่องที่ผลิตออกมานั้น ได้สำเร็จมาจากหลายฝ่าย คือ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก กองประวัติศาสตร์ และกองแปลของ

แผนกตำรา และสำนักยุทธโกษเช่นนี้เอง อาจารย์ติจึงได้คิดรวมเอาผู้ร่วมงานเหล่านี้ตั้งสถาบันขึ้นสถาบันหนึ่ง ให้ชื่อว่า **"คณะประวัติศาสตร์โรงเรียนเสนาธิการทหารบก"** ทั้งนี้ก็เพราะได้เล็งผลเลิศ ต้องการให้เป็นสถาบันที่มั่นคงยั่งยืนอยู่คู่กับโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ไม่ล้มสลายไปในวันข้างหน้า เพราะกองประวัติศาสตร์มีลักษณะพิเศษกว่ากองอื่น ๆ ที่จัดหาคนที่เป็นนักประวัติศาสตร์ในด้านต่าง ๆ เข้ามาบรรจุได้ยาก และกองต้องมีอายุยืนยาว เพื่อเก็บรักษาเอกสารหลักฐานสำคัญๆ ต่างๆ ของกองทัพทุกยุคทุกสมัยไว้ให้ได้มากที่สุดที่จะมากได้ และการนี้จะต้องพึ่งความร่วมมือร่วมใจของส่วนราชการหลายฝ่ายดังกล่าวแล้ว โดยเหตุนี้เองบรรดาหนังสือที่สถาบันนี้ผลิตออกมาเผยแพร่จึงได้ประกาศรายชื่อนายทหารที่อยู่ใน "คณะประวัติศาสตร์โรงเรียนเสนาธิการทหารบก" ไว้ด้วยเสมอ เว้นแต่ฉบับแรก ๆ เพียงฉบับสองฉบับเท่านั้น เช่น ได้พิมพ์ล้อมกรอบไว้ในเรื่อง**รายงานของนายพลเพอร์ชิวาล** ซึ่ง **ร.อ. สมพงศ์ โรจนประดิษฐ์** เป็นผู้แปล และได้พิมพ์ออกมาในเดือนสิงหาคม ๒๔๙๑ ดังนี้.–

คณะประวัติศาสตร์โรงเรียนเสนาธิการทหารบก

พ.อ. กิตติ ทัตตานนท์ พ.อ. ปารณี ตาละลักษณ์ พ.ท. ประยัตน์ อจลภูติ
พ.ท. เกียรติ บุรกสิกร นายเสน่ห์ ผลเอี่ยมเอก พ.ต.ม.ร.ว. เล็ก งอนรถ
พ.ต. ทำรง ปานสิงห์ พ.ต. ดำเนิร เลขะกุล พ.ต. สุรพล จุลละพราหมณ์
ร.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์ ร.อ. สนั่น พูนพัฒน์ ร.อ. สมพงศ์ โรจนประดิษฐ์
ร.อ. ประดับ ศรีสุข ร.อ. ชายน้อย โกมารกุล ณ นคร ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์

แต่ในหนังสือประวัติศาสตร์ทหาร **สงครามโลกครั้งที่ ๑ เล่ม ๓** ซึ่ง พล.ต. สุทธิ สุทธิสารรณกร (ต่อมาเป็น พล.อ. หลวงสุทธิสารรณกร) ผู้บัญชาการโรงเรียนเสนาธิการทหารบกคนใหม่ ที่มาแทน พล.ต. เนตร เขมะ

โยธิน ได้สั่งพิมพ์เมื่อ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๙๑ ชื่อนายทหารในคณะประวัติศาสตร์นั้น ลางคนได้หายไป ทำไมจึงหายไปก็รู้ๆกันอยู่ เว้นแต่ รอ.สนั่น พูนพัฒน์ไม่ทราบว่าขาดหายไปอย่างไรในตอนแรก ทั้งๆที่ยังทำงานอยู่ในแผนกตำรา แต่ก็ได้มาปรากฏชื่อเพิ่มเข้าพร้อมกับ ร.ต. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสร-มงคลการใน**หนังสือประวัติศาสตร์ทหารเรื่องสงครามโลกครั้งที่** ๒ ซึ่ง ร.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์กับร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ร่วมกันแปลและพิมพ์ออกในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน

แต่แหละแล้ว แผนกตำราก็ค่อยๆสลายตัวไป โดยกองแปลได้ยุบหายไปก่อน เพราะนายทหารในกองนั้นล้วนได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศทั้งสิ้น ทุกคนจึงมีความสามารถในด้านการใช้ภาษาต่างประเทศได้ดี พอเกิดสงครามเกาหลีขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๓ และประเทศไทยได้ตกลงใจส่งกองกำลังไปรบร่วมอยู่ในกองทัพสหประชาชาติด้วย จึงได้จัดให้นายทหารในกองแปลเกือบทั้งหมด ไปประจำอยู่ในกองกำลังที่ส่งไปรบในประเทศเกาหลีบ้างและที่อื่นๆบ้าง เช่น ร.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์ไปเป็นผู้บังคับกองร้อยบริการของกองทหารไทยในเกาหลี และ ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ไปประจำอยู่ในสำนักงานนายทหารติดต่อประจำกองบัญชาการกองทัพที่ ๘ อเมริกัน ในนครเซอูลเป็นต้น กองแปลจึงคงเหลือแต่ พ.ท. ประยัตน์ อจลภูติ แม่กองเพียงคนเดียว ซึ่งเท่ากับได้สลายตัวไปโดยปริยาย เหลือแต่กองประวัติศาสตร์อยู่ในแผนกตำราเพียงกองเดียว แต่ไม่ช้าไม่นานนายทหารได้ย้ายออกไปเกือบหมดอีกเช่นกัน คนเก่าไม่เหลือเลย แม้ตัวผมเองก็ย้ายไปเอาตำแหน่งแม่กองกลาง กรมเสนาธิการทหารบก แต่แผนกตำรายังยืมตัวมาใช้ในด้านประวัติศาสตร์ แต่ได้ย้าย **พ.ต. จำ-นง สังขดุลย์** (ภายหลังได้เป็น พ.อ. พิเศษและถึงแก่กรรม) เข้ามารักษาราชการ

แม่กองประวัติศาสตร์ และย้าย **พ.ต. วิรัช เพ็ชรโยธิน** (ปัจจุบันเป็น พล.ท.) กับ **ร.อ. จำรัส มหาผล** (ปัจจุบันเป็น พ.อ. พิเศษ) เข้ามาแต่ก็ถูกเรียกไปใช้งานด้านอื่นซึ่งไม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ถึงกระนั้นแผนกตำราก็ยังคงตั้งอยู่ได้ และทางราชการได้ย้ายเอา **พ.อ. รัศมี รัชนิวัต** (ต่อมาเป็น พล.อ. และเกษียณแล้ว) ที่เพิ่งกลับมาตำแหน่งทูตทหารประจำประเทศจีน มาเป็นหัวหน้าแผนก แต่พอถึงเดือนตุลาคม ๒๔๙๕ แผนกตำราถูกยุบเลิกไป โดยแยกเอากองประวัติศาสตร์ไปขึ้นอยู่กับกรมยุทธการทหารบก ส่วนแผนกแปลได้เลิกล้มไปเฉยๆ

ในระหว่างที่ ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ทำงานอยู่ในแผนกตำรา กรมเสนาธิการทหารบกนั้น ได้ผลิตงานเขียนออกมาหลายเรื่อง พอจะเรียงลำดับได้ดังนี้.–

เรื่องแรก คือ เรื่อง **"สงครามโลกครั้งที่ ๒"** เข้าใจว่าพอตั้งแผนกตำราขึ้นและได้มีคำสั่งย้ายเอานายทหารสำเร็จจากต่างประเทศรุ่นแรกมาประจำกองแปลในต้นเดือนมีนาคม ๒๔๙๑ ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ กับ ร.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์ ก็ได้รับมอบให้แปลเรื่องนี้ทันที แต่กว่าจะแปลจบและสำนักยุทธโกษพิมพ์ออกเป็นเล่มได้ ก็ตกราวเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๑

ต้นฉบับเดิมเป็นของ **Jacques Darcy** ซึ่งเป็นหนังสือขนาดใหญ่พิมพ์ออกมาแล้วยาว ๒๘๑ หน้า (ขนาด ๘ หน้ายก) มีรายละเอียดพอแก่การศึกษา และลางบทอาจจะไม่พบในหนังสือเรื่องเดียวกันแต่เขียนโดยผู้อื่น เช่น ยุทธศาสตร์การเมือง เทคนิคและยุทธวิธีสงครามน้ำหนักระวาง การจัดองค์การโลก และสรุปเหตุการณ์สำคัญตั้งแต่ต้นจนอวสาน เพราะค่อนข้างยาวเช่นนี้เอง ผู้แปลและเรียบเรียงทั้งสองคงจะแบ่งต้นฉบับกันแปลคนละครึ่ง แล้วเอามาต่อกันภายหลัง แต่ถึงอย่างไร หากจะเอาเรื่อง "สงครามโลกครั้งที่ ๒" ฉบับ

แปลนี้ เปรียบเทียบกับที่ฉบับที่ฝรั่งผู้อื่นเขียนและมีคนไทยแปลพิมพ์ออกมาเผยแพร่ในตลาดหนังสือเมืองไทยในขณะนี้อีก ๒–๓ ฉบับแล้ว รู้สึกว่า ฉบับที่กล่าวถึงนี้กระทัดรัดที่สุด ไม่ยาวเกินไปและไม่ย่อสั้นเกินไปจนขาดความสำคัญๆ

เรื่องที่ ๒ คือ เรื่อง **"คนไทยในกองทัพนาซี"** วิชาได้เขียนเรื่องนี้ขึ้นหลังจากที่ได้ช่วยกันแปลและเรียบเรียง "สงครามโลกครั้งที่ ๒" ตามที่ได้รับมอบหมายมาจากแม่กองแปลจบลงแล้ว เลยเกิดสนุก คัดเอาเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยที่ได้จากการแปลเรื่องนั้น มาผสมผสานเข้ากับความทรงจำของตนเขียน "คนไทยในกองทัพนาซี" ขึ้น และมอบให้สำนักยุทธโกษพิมพ์ออกเผยแพร่ในต้นเดือนมกราคม ๒๔๙๒ พล.ต. สุทธิ สุทธิสารรณกร ผู้อำนวยการหนังสือยุทธโกษในขณะนั้นได้กล่าวว่า **"ได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อต้อนรับวาระเถลิงศก ๒๔๙๒"** หนังสือเล่มนี้ได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางและดังมากในขณะนั้น เพราะในเมืองไทยยังไม่มีใครเคยเขียนหนังสือประเภทกึ่งสารคดีและกึ่งนวนิยายทหารมาก่อน ทั้งเวลานั้นเพิ่งเลิกสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาใหม่ๆคนไทยเคยศรัทธาในความเก่งกาจของทหารเยอรมันนานแล้ว ข่าวกองทัพบกเยอรมันบุกเข้าไปประเทศนั้นประเทศนี้ และกองเรือเยอรมันรบชนะกองเรือสัมพันธมิตรที่นั่นที่นี่ ไม่แต่เท่านั้นข่าวเยอรมันนำเอาอาวุธแปลกๆใหม่ๆมาใช้อีกมากมาย เหล่านี้ได้สร้างความตื่นเต้น อยากทราบและรู้เห็นเกี่ยวกับการทหารเยอรมันเรื่อยมา เมื่อจู่ๆมีคนไทยพลัดเข้าไปเป็นนายทหารอยู่ในกองทัพเยอรมันในระหว่างนั้น แล้วมาเขียนเล่าเรื่องที่อยากรู้อยากเห็นเข้าเช่นนี้ หนังสือเรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" จึงดังมาก และชื่อ **"ร. อ. วิชา ฐิตวัฒน์"** ได้พุ่งพรวดขึ้นมาในบรรณโลกราวกับจรวดเยอรมันทีเดียว สำนักยุทธโกษพิมพ์ออกมาครั้งแรกขายหมดลงในเวลาอันรวดเร็ว บริษัทพิมพ์ได้ติดต่อขอพิมพ์จำหน่าย

เป็นครั้งที่ ๒ ในเวลาห่างกันเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม ในการเขียนเรื่องนี้วิชาน่าจะเป็นหนี้บุญคุณผู้คอยช่วยเหลืออยู่เบื้องหลังอย่างเงียบๆท่านหนึ่ง คือ **อาจารย์เสน่ห์ ผลเอี่ยมเอก** ท่านผู้นี้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของวิชาตลอดเวลา ผมพบอาจารย์เสน่ห์มาคุยจุ๊กจิ๊กอยู่ที่โต๊ะวิชาเป็นประจำทุกวัน

เรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" นี้ เกิดจากความคิดและความสามารถในการเขียนที่ออกมาจากสมองของวิชาเอง อ่านแล้วพอจะมองทัศนคติของวิชาได้ว่าเป็นอย่างไร ท่านผู้อ่านจะทราบได้ด้วยตนเอง เมื่ออ่านเรื่องนี้ไปถึงในตอนท้าย

เรื่องที่ ๓ ถัดมาของ ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ คือ **"สงครามทุ่นระเบิด"** ได้มอบให้สำนักยุทธโกษพิมพ์ออกเผยแพร่ในเดือนเมษายน ๒๔๙๒ ห่างจากเรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" ราว ๔ เดือนเท่านั้น นับว่าเขาเขียนได้รวดเร็วมาก หนังสือทางวิชาการทหารเล่มนี้ หนา ๑๕๖ หน้า (ขนาด ๑๖ หน้ายก) มีรูปประกอบมากมาย เมื่อผมเห็นต้นฉบับของเขาทีแรก ก็ติดใจสงสัยคำว่า "ทุ่นระเบิด" ทันที เพราะไม่เคยได้ยิน และคำว่า "ทุ่น" นั้น น่าจะใช้กับสงครามทางน้ำมากกว่า วิชาก็อธิบายให้ฟัง พร้อมกับบอกว่า ตัวเขาเองก็รู้สึกว่านายทหารไทยคงจะสงสัยเช่นเดียวกับที่ผมถามเขา เพราะในเมืองไทยยังไม่เคยใช้รถถังในการทำสงครามอย่างแท้จริงสักคราวเดียว จึงไม่มีโอกาสจะรู้จักกับทุ่นระเบิดที่ใช้ทำลายรถถัง อย่างไรก็ตาม เขาได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ในตอนแรกของหนังสือเล่มนั้นอย่างแจ่มแจ้งแล้ว

การเขียนหนังสือเล่มนี้วิชาได้ทำลายทัศนคติเก่าๆของทหารที่ว่า ตำ-รับตำราของทหารนั้น ควรเขียนขึ้นจากนายทหารผู้ใหญ่ชั้นนายพล ซึ่งมีประ-สบการณ์ในเรื่องนั้นๆมาอย่างช่ำชองแล้วเท่านั้น จึงจะได้รับการต้อนรับจากวง

การทหาร แต่นี่เขาเพียงยศชั้น "ร้อยเอก" เท่านั้นที่หาญฝืนความรู้สึกอย่างว่านั้น เขาท้าทายไว้ใน "คำนำ" ของหนังสืออย่างน่าทึ่งว่า

"เมื่อหนังสือเล่ม ๑ คลอดออกมา ในวงการทหารก็เริ่มวิจารณ์ถึงคนเขียนก่อนว่าเป็นใคร มีภูมิไหม มียศชั้นอะไร แปลเขามาหรือแต่งเองแล้วในที่สุดก็ไม่มีใครซื้ออ่าน เมืองเรานี้ค่อนข้างแปลก หนังสือเล่ม ๑ หากไปแปลเขามา ก็ติว่า ไม่มีภูมิ ดีแต่แปลของฝรั่ง หากแต่งเองก็แทบจะไม่มีคนเชื่อถือ แต่ถ้าฝรั่งเขียน แม้จะโม้มากกว่าจริง เราก็ศรัทธายึดเอาเป็นพระวินัยเสียทีเดียว ในเรื่องยศศักดิ์ของผู้เขียนเล่า ชาวเราก็มีทัศนะแตกต่างกับชาติอื่นๆเขา หากเป็นนายทหารชั้นผู้น้อยเขียน ก็แทบจะไม่มีใครอยากหยิบอ่าน ดูคุณค่าของหนังสือนั้นมันต่ำลงไปถนัด แต่ในต่างประเทศนับว่าตรงข้าม ผู้ที่ผลิตตำรับตำราในวงการทหารมักเป็นนายทหาร ร.ท.–ร.อ. เท่านั้น เหตุผลก็คือ พวกเหล่านี้ยังฝังแน่นอยู่ในวิทยาการ กำลังคุ้นกับงานจริงๆกำลังอยู่ในวัยที่กระหายการศึกษา กำลังอยากทำงานเพื่อความก้าวหน้าดูตำราใน ร.ร. เหล่า หรือ ร.ร. นายร้อยของฝรั่งเถอะ ส่วนมากผู้เขียนมียศ ร.อ.หรือ พ.ต.เป็นอย่างสูง

แต่แน่ละ หากเป็นตำราที่เกี่ยวกับการทหารในกรอบใหญ่ๆ ผู้เขียนก็ควรจะเป็นมือชั้นนายพล เช่น เรื่องการใช้รถถังในสงครามโลกครั้งที่ ๒ หากพลเอกกูเดเรียน เป็นผู้เขียนแล้ว รับรองว่านายทหารรถถังแทบทุกคนต้องซื้ออ่านด้วยใจศรัทธา ยิ่งกว่าหนังสือของ ร.อ. สามัญ คนหนึ่ง

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นนายทหารชั้นผู้น้อย จึงไม่หาญที่จะเขียนอย่างหนึ่งอย่างใดให้เป็นตำราดังกล่าว แต่เมื่อมามองดูตลาดหนังสือก็เห็นมีหนังสือให้มหาชนอ่านเล่นหลายสิบประเภท ส่วนประเภทที่จะให้ทหารอ่าน

เล่นไว้ประดับความรู้ ทำนองเดียวกับหนังสือ "การรบแบบใต้ดิน" ของ พ.อ.วิโรจน์ อินวะษา แทบหาไม่ได้เลย ในที่สุดก็บังเกิดความปรารถนาที่จะให้หนังสือชนิดนี้อุบัติขึ้นในกองทัพไทยมากๆเข้า โดยขอร้องให้สำนักยุทธโกษช่วยพิมพ์ออกเผยแพร่กันในวงการกองทัพบก...."

หนังสือเรื่องนี้วิชาเขียนได้ดีจริงๆ อ่านเข้าใจง่าย เพราะเขาได้ไปศึกษาวิชาทหารด้านยานเกราะ และเป็นนายทหารยานเกราะอยู่ในกองทัพเยอรมันจนกระทั่งเลิกสงครามโลกครั้งที่ ๒ หลังจากนั้นแล้วในกองทัพบกยังไม่มีผู้ใดเขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้อีกเลย จึงเห็นว่ายังทันสมัยอยู่ แต่ค่อนข้างจะหาอ่านยากเสียแล้ว

เรื่องที่ ๔ ชื่อ **"การป้องกันต่อสู้ยานเกราะ"** สำนักยุทธโกษพิมพ์ออกมาในเดือนมกราคม ๒๔๙๓ เป็นหนังสือเล่มโตกว่า "สงครามทุ่นระเบิด" มาก หนาถึง ๓๕๖ หน้า ได้กล่าวแล้วว่า วิชาเป็นนายทหารยานเกราะ ได้ลูบคลำยานเกราะเยอรมันมานานพอสมควร เขาจึงเข้าใจในเรื่องอะไรๆเกี่ยวกับยานเกราะมาก แต่ถึงกระนั้นเขามิได้ยึดแต่ตำราและความคิดเห็นจากกองทัพเยอรมันมาเขียนแต่แห่งเดียว เขายังเก็บเอาของดีๆจากกองทัพฝรั่งเศส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา มาใช้ในการเขียนด้วยเขากล่าวไว้ใน "คำนำ" ตอนหนึ่งว่า **เพราะเรื่อง "การป้องกันต่อสู้ยานเกราะ" ยังไม่ปรากฏแพร่หลายในตำราหรือหนังสือสารคดีของทหาร จึงจำเป็นต้องแทรกความรู้เล็กๆน้อยๆลงไปอีกมากมาย อาทิเรื่อง 'ยานเกราะ' ได้พยายามให้ตัวอย่างพร้อมทั้งภาพประกอบ เพื่อให้ผู้อ่านทราบความแตกต่างระหว่าง รถเกราะ – รถถัง – ปืนใหญ่ติดตั้งบนรถสายพาน–ปืนใหญ่ประจัญบาน–ปืนใหญ่ต่อสู้รถถัง ฯลฯ เพราะสมัยนี้เกิดมีความคล้ายคลึงกันมากเข้าทุกที .... อนึ่งเนื่องจากอาวุธต่างๆที่ใช้ต่อสู้ยาน-**

เกราะนั้นมีหลายชนิดที่หาดูไม่ได้ในกองทัพเรา จึงได้รวบรวมมากล่าวไว้จนหมดสิ้น เท่าที่ประเทศต่างๆได้นำออกใช้ในการรณรงค์ตลอดสงครามโลกครั้งที่ ๑ และที่ ๒ นี้ ด้วยเหตุผลข้อนี้เอง ภาพประกอบซึ่งตั้งใจจะแทรกเพียง ๒๐ ภาพก็ต้องทวีปริมาณขึ้นเกือบ ๙๐ ภาพ........"

ฉะนั้น หนังสือค่อนข้างใหญ่เล่มนี้ นอกจากจะแน่นไปด้วยยุทธวิธีของการต่อสู้และป้องกันยานเกราะตามชื่อเรื่องแล้ว ยังผนวกเอาประวัติของยานเกราะในสงครามโลกครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ ไว้อย่างพร้อมมูล สมควรที่จะมีไว้ในห้องสมุดของสถาบันการศึกษาของทหารทุกเหล่าทัพทีเดียว

เรื่องที่ ๕ "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." เรื่องนี้ได้พิมพ์ออกเป็นเล่มเผยแพร่เมื่อ ๑ พฤษภาคม ๒๔๙๓ หลังจากเรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" ปีกว่าๆ แม้เรื่องนี้เป็นเรื่องแปลที่ **Virgil Gheorghiu** ชาวรูเมเนียเป็นคนเขียน และเขียนขึ้นในภาษาฝรั่งเศส ชื่อ "**La Vingt Cinquieme Heure**" เป็นหนังสือประเภท **Best seller** อยู่ในยุโรป **ร.อ. แสวง เสนาณรงค์** (ต่อมาได้ยศ พล.อ. และถึงแก่กรรมแล้ว) ที่กำลังศึกษาอยู่ในปารีสขณะนั้น ซื้อส่งมาให้เป็นของขวัญปีใหม่แก่วิชา วิชาอ่านแล้วชอบใจมาก เห็นว่าเป็นเรื่องแปลก จึงได้รีบแปลออกเป็นภาษาไทย โดยได้รักษาชื่อในความหมายเดิมไว้

เมื่อเรื่องนี้ออกสู่ตลาดหนังสือ ก็ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง เพราะนอกจากเป็นเรื่องดีแล้ว เรื่อง "คนไทยในกองทัพนาซี" ของวิชาที่ออกมาทำความตื่นเต้นให้วงการหนังสือเมื่อปีก่อน และยังไม่ทันลืมกันนั้น เป็นเครื่องประกันความดีเด่นของเรื่องใหม่นี้เป็นอย่างดี ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น ผู้อ่านไม่ผิดหวังเลย แสดงว่า วิชามีหัวในการเขียนและการเลือกหนังสือ เขามีความรู้สึกอย่างไรในการแปลและพิมพ์เรื่องนี้ออกมาเสนอผู้อ่าน

จะทราบจากคำนำของเขาในตอนที่กล่าวว่า "......เพื่อให้ชาวไทยที่มีรสนิยมคล้ายคลึงกับข้าพเจ้าได้รับรสแปลกๆนี้ด้วย ถึงแม้ว่า 'การอ่านเรื่องแปลนั้นท่านเปรียบเหมือนดูภาพปักในด้านกลับ' ก็ตาม แต่โดยเหตุที่ท้องเรื่องของหนังสือเล่มนี้ ตลอดจนวิธีประพันธ์ไม่ซ้ำแบบกับใคร หากมิใช่สงครามเป็นต้นเหตุแล้ว นวนิยายนี้คงไม่มีโอกาสได้อุบัติขึ้นเป็นแน่ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าจนกว่าจะถึงยุคสงครามโลกครั้งที่ ๓ นวนิยายที่แฝงความจริงไว้เช่นนี้แทบจะหาอ่านอีกไม่ได้ อีกประการหนึ่งเมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว ก็เห็นว่าหนังสือนี้ไม่มียาพิษเจือปนอยู่เลย ผู้อ่านชาวไทยคงมีแต่จะได้รับประโยชน์ถ่ายเดียว จึงตกลงใจถอดหนังสือที่ทันสมัยที่สุดนี้ออกเป็นพากย์ไทย เพื่อให้ชาวไทยกลุ่มที่ยังรักความมีแก่นสารได้อ่านทั่วถึงกัน.... ส่วนดีที่สุดของหนังสือที่ข้าพเจ้าต้องการเน้นไว้ ณ ที่นี้ คือ **ความเป็นกลาง** ซึ่งหาได้ยากในหนังสือสมัยนี้ มีหนังสือหลายเล่มที่ไม่สอนให้โปรอเมริกา ก็สอนให้เอาอย่างรัสเซีย อย่างไม่ลืมหูลืมตา แต่สำหรับหนังสือเล่มนี้ ไม่มีพรรคการเมืองใดเลย ที่จะได้รับผลประโยชน์ ข้อบกพร่องของเยอรมันก็ดี อเมริกาก็ดี รัสเซียก็ดี ได้ถูกนำมาแฉโพยอย่างเต็มที่ ทำให้เราผู้เป็นประเทศกะจิริด ซึ่งต้องหมุนเวียนตามการเคลื่อนไหวของมหาอำนาจอยู่เสมอ ได้สังวรณ์ในตัวอย่างที่ "ผู้จัดระเบียบโลก" ได้ประพฤติปฏิบัติมาโดยถ่องแท้ยิ่งขึ้น เราไม่ควรเกลียดชาติใด และไม่ควรหลงบูชาชาติใด เพราะประวัติศาสตร์ได้เคยสอนให้เรารู้รสแล้วว่า ในวงการเมืองแล้ว ไม่มีชาติใดที่อนุเคราะห์อีกชาติหนึ่งโดยไม่หวัง **ประโยชน์ตอบแทน**" นี่วิชาได้ช่วยสะกิดสะเกานักการเมืองของเรา ที่มักเผลอเรอ ไม่เป็นตัวของตัวอยู่เสมอในปัจจุบัน ให้มีสติรอบคอบอยู่เสมอ

อันชื่อ "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." นั้น ก็เขย่าความรู้สึกของผู้ได้เห็นและได้ยินเป็นอย่างมาก ทำไมต้อง "๒๕.๐๐ น." ในเมื่อโลกเรามีเพียง ๒๔.๐๐ น. เท่านั้น คนให้ชื่อนี้ต้องเป็นคนฉลาดล้ำลึกหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านจิต-วิทยา วิชาเองก็รู้ว่า เมื่อใครๆได้เห็นหรือได้ยินชื่อนี้เข้าจะต้องสงสัยแน่ๆ แต่ถ้าจะให้รู้เองเมื่ออ่านเรื่องหนังสือยาวถึง ๗๕๐ หน้า (ขนาด ๑๖ หน้ายก) ให้จบเสียก่อน จะไม่ทันกับความอยากที่จะทราบ จึงได้ชิงเฉลยไว้ในคำนำเป็นการล่วงหน้า ตอนหนึ่งว่า **"ชั่วโมงในมนุษย์โลก เราตกลงกันเอาเองว่าให้มี ๒๔ ชั่วโมง ชั่วโมงที่ ๒๔ จึงเป็นชั่วโมงสุดท้ายก่อนจะจบวัน นับว่าเป็นชั่วโมงที่สายที่สุดในมนุษย์โลก แต่ชั่วโมงที่ ๒๕ ยังเป็นชั่วโมงที่ต่อจากชั่วโมงสุดท้ายไปอีก จึงเป็นชั่วโมงที่สายเกินไป ชั่วโมงที่ไม่ควรจะมีในมนุษยโลก ชั่วโมงที่จะอยู่เป็นมนุษย์ต่อไปก็ไร้ความหมาย ชั่วโมงที่จะให้ตายมันก็ไม่ตาย ชั่ว-โมงที่มนุษย์รอคอยเพียงสร้างความหวังอย่างเต็มที่ แต่ก็ไม่เห็นสมหวังสักที สรุปแล้ว จึงเป็นชั่วโมงที่สายเกินไปที่จะอยู่ สายเกินไปที่จะตาย และสายเกินไปสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง"** ชั่วโมงที่ ๒๕ หรือ "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." แม้จะไม่จริง แต่มนุษย์ก็ได้สร้างให้มีขึ้น และตั้งความหวังไว้ในมัน

ก็เพราะหนังสือเรื่องนี้เป็นเรื่องดีมาก และวิชาได้ทายไว้ว่า จะดีต่อไปจนกว่าสงครามโลกครั้งที่ ๓ จะเกิดขึ้น เช่นนี้เอง บริษัทภาพยนตร์ในอเมริกาก็เอาไปทำเป็นภาพยนตร์ออกฉายกันทั่วโลก เมื่อเข้ามาฉายในเมืองไทยเขาก็ยังให้ชื่อ "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." ไว้ตามเดิม ทั้งๆที่น่าจะให้ชื่อเป็นอย่างอื่นที่สามารถจะล่อเอาคนเข้าชมได้มากที่สุด ตามประเพณีของบริษัทจำหน่ายภาพยนตร์ในเมืองไทย ที่เป็นเช่นนี้เพราะวิชาได้สร้าง ชื่อ "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." ไว้จนคนไทยรู้จักกันแพร่หลายแล้วนั่นเอง ไม่แต่เท่านั้นยังเป็นแนวทางให้บริษัทจำหน่ายภาพยนตร์นำเอาชื่อนี้ไปตั้งให้ภาพยนตร์เรื่องอื่นๆที่ค่อนข้างจะโป๊หรือไม่ก็เป็น

ภาพยนตร์ที่ไม่ค่อยจะได้เรื่องในเวลาต่อๆมาอีกหลายเรื่อง เพื่อให้คนเข้าใจว่าเป็นเรื่องลึกลับ แปลก เป็นการเรียกความสนใจ

อย่างไรก็ตาม ผมว่าขณะนี้หนังสือแปลเรื่องนี้ยังทันสมัยอยู่ หากจะพิมพ์ขึ้นจำหน่ายใหม่ ก็ยังคงเป็นที่สนใจของผู้ที่รักความจริง และเกลียดสงคราม

ที่จริง ผมน่าจะจบเรื่องงานด้านการเขียนของวิชาไว้เพียงแค่เรื่อง "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." ซึ่งผมเข้าใจว่าเป็นเรื่องสุดท้ายของเขาในขณะนี้แล้ว เพราะเมื่อเขาได้ย้ายออกไปจากแผนกตำราเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ แล้ว เขาไม่มีโอกาสจะได้เขียนเรื่องอะไรขึ้นเป็นเล่มอีก และเป็นเช่นนี้มาจนถึงปลายปี ๒๕๑๒ วิชาได้เดินทางจากต่างประเทศกลับเข้ามาทำฌาปนกิจศพคุณแม่ของเขาเมื่อ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๑๒ ที่วัดเทพศิรินทราวาสนั้น ได้พิมพ์หนังสือ "**อปัสเสนธรรม**" ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส เป็นอนุสรณ์ ในหนังสือเล่มนั้นพบว่า วิชาได้พิมพ์เรื่อง "ปัจฉิมวาจา" รวมอยู่ด้วยเรื่องหนึ่ง ซึ่งเขาได้รวบรวมคำพูดครั้งสุดท้ายของบุคคลสำคัญต่างๆของโลกขึ้นไว้มากมายหลายคน ทำไมเขาจึงคิดทำเช่นนั้น จะทราบได้จากคำปรารภของเขาในต้นเรื่องนั้นเองว่า **"วันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ยินบุตรท่องโคลงบทสุดท้ายของศรีปราชญ์ที่เพิ่งเรียนมาจากโรงเรียนว่า "ธรณีนี่นี้ เป็นพยาน........" จึงเกิดความอยากทราบว่า คน-สำคัญต่างๆในเมืองไทย ก่อนจะสิ้นใจพูดอะไรไว้บ้าง ครั้นลองนึกทบทวนดูในพงศาวดารไทยที่เคยเรียนมา ก็ไม่ใคร่มีปรากฏว่า พระมหากษัตริย์ของเราตรัสอะไรเป็น "ปัจฉิมวาจา" บ้างตอนจะเสด็จสวรรคต ที่เราจำได้ก็คือ ตอนสมเด็จพระนารายณ์จะสวรรคตตรัสถามว่า "ใครทำอะไรกับอ้ายเตี้ยเล่า" ในที่สุดก็ตกลงใจที่จะค้นหาปัจฉิมวาจาของบุคคลสำคัญๆ มารวมกันไว้ เผอิญ**คุณแม่มาสิ้นชีวิตลง จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นบรรณาการแด่ท่านที่ให้เกียรติมาประ-ชุมเพลิงศพท่านในวันนี้" ผมได้ทราบจากพี่สิริพรว่า วิชายังได้ค้นคว้ารวบรวมปัจฉิมวาจาของบุคคลสำคัญต่อมาอีกเป็นอันมาก แต่ยังไม่มีโอกาสจะพิมพ์ออก

มาเผยแพร่ นอกจากนั้นเมื่อผมพบวิชาในวันเผาศพคุณแม่ของเขานั้น เขาเห็นผมกำลังพลิกอ่านหนังสือเล่มนั้นอยู่ เขาจึงกล่าวว่า **เรื่องปัจฉิมวาจาที่รวบรวมมาพิมพ์ไว้นี้ เป็นเรื่องน่าสนใจ ลองค้นจากประวัติศาสตร์ไทย มารวบรวมพิมพ์ขึ้นไว้ จะเป็นประโยชน์มาก"** ผมรับคำว่า สนใจอยู่ ว่างเมื่อไรจะลองค้นคว้ามารวบรวมไว้ แต่จนบัดนี้ผมก็ยังไม่ค้นคว้าจริงจัง เพราะไม่มีเวลาเลย คิดว่าจะทำเมื่อมีโอกาสตามคำเสนอแนะของวิชา แต่ขณะนี้ออกจะสงสัยอีกว่าเมื่อจะสิ้นใจ วิชาได้กล่าวปัจฉิมวาจาไว้อย่างใด? เพราะในทัศนะของผม วิชาก็เป็นคนสำคัญคนหนึ่งเหมือนกัน ด้วยไม่ว่าวิชาจะจับทำอะไรแล้ว ไม่ค่อยพลาดได้รับผลสำเร็จด้วยดีเสมอมา ขอให้ดูการรู้ภาษาต่างๆ ของเขา เขาเก่งภาษาฝรั่งเศสและภาษาอังกฤษมาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ เรียนโรงเรียนเทคนิคได้คะแนนเป็นที่ ๒ รองจากบรรพต พานิชศุภผล ไปเรียนต่อที่ประเทศเยอรมัน เขาก็เรียนภาษาเยอรมันได้เก่งอีก กลับมาเมืองไทย ไปราชการสนามในประเทศเกาหลี และญี่ปุ่น สำหรับภาษาเกาหลีนั้น ไม่ทราบชัดว่าเขาเรียนจนใช้งานได้แค่ไหน แต่ภาษาญี่ปุ่นนั้นทราบว่า เขาเรียนใช้งานในด้านพูดจาได้ทีเดียว ฉะนั้นตอนหลังเมื่อเขาต้องไปทำงานในต่างประเทศในหน้าที่เอกอัครราชทูตก็ดี ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารก็ดีหรือผู้ดูแลนักเรียนตามประเทศต่างๆ ในยุโรป เขาจึงปฏิบัติงานของเขาได้คล่องแคล่วและเป็นผลดีเสมอมาจนกระทั่งล้มป่วยลง และต้องกลับประเทศไทย

ในทัศนะของผม วิชาเป็นเก่งรอบตัว มีความจริงใจ ตรงไปตรงมา ไม่เคยดูถูกใครๆ เขาจึงถูกใจผม รักและบูชาเขาตั้งแต่เมื่อรู้จักกันทีแรกที่ได้พบกันในแผนกตำรา จนกระทั่งเขาได้จากไป ผมจึงขอใช้เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่เขียนขึ้นนี้เป็นเครื่องหมายบูชาความดีของเขา ขอให้วิญญาณของเขาจงไปสู่สุคติภพด้วยเถิด

พล.ท. ดำเนิร เลขะกุล

๑๖ เมษายน ๒๕๒๐

สิริพร–วิชา ฐิตวัฒน์

กลับจากโตเกียว

ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๒ ดิฉันทำการค้าขายผ้าลายและผ้าต่างๆ ประเภทขายส่งอยู่ที่บ้านสี่แยกวัดตึก มิได้ออกไปช่วยกิจการของร้านเสริมสิริ ถนนพาหุรัด ซึ่งทั้งพี่และน้องสาวของดิฉันจัดการอยู่

วันหนึ่งดิฉันไปที่ร้าน พบนายทหารสองคนที่นั่น คนหนึ่งดิฉันเคยรู้จักมาก่อน ชื่อ **ร.อ.สนอง ถมังรักษ์สัตว์** อีกคนหนึ่งไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นหน้า น้องสาวของดิฉันซึ่งเป็นบุตรของน้าชายได้แนะนำให้รู้จัก ว่าชื่อ **ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์** ผู้เขียนเรื่อง **"คนไทยในกองทัพนาซี"** ซึ่งกล่าวได้ว่า โด่งดังมากในสมัยนั้น ดิฉันบอกเธอตรงๆว่าไม่เคยอ่าน เพราะขณะนั้น ดิฉันมีธุรกิจมากมาย มีร้านค้าผ้าซึ่งเข้าหุ้นกับคนจีนเปิดไว้ในสำเพ็ง ขายส่งผ้าลายให้คุณแม่ และรับเย็บที่นอน หมอน มุ้ง แทนคุณแม่

น้องสาวดิฉันก็เล่าอีกว่า คุณวิชากำลังจะแปลหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ชื่อ "เมื่อ ๒๕.๐๐ น." อยากหาที่เงียบๆเขียนหนังสือเล่มนั้น ดิฉันก็ได้อนุญาตให้ไปใช้ที่บ้านของดิฉัน ซึ่งชั้นล่างใช้เป็นที่เก็บผ้าลายและผ้าอื่นๆ ชั้นบนว่างไม่มีใครอยู่ บ้านนั้นปลูกอยู่ในบริเวณบ้านของคุณพ่อคุณแม่ มีบ้านพี่บ้านน้องอีกหลายหลังในบริเวณเดียวกัน

ดิฉันรู้จักบรรดานายทหารเพื่อนคุณวิชามาก่อนหลายคน อาทิ คุณสนอง ถมังรักษ์สัตว์ที่กล่าวถึงข้างต้น **คุณแสวง เสนาณรงค์** **คุณบุญเรือน บัวจรูญ** และ**คุณวัฒนา พยัคฆนิธิ** ฯลฯ แต่ไม่เคยรู้จักกับคุณวิชามาก่อนเลย

การรู้จักกันวันนั้น เป็นการเริ่มต้นที่ได้ดำเนินต่อไปจนถึงการแต่งงานระหว่างเราทั้งสอง

คุณวิชาได้มาใช้สถานที่ๆบ้านดิฉันเขียนหนังสือ จัดการพิมพ์และจำหน่าย เราก็คบค้าสมาคมกันต่อมา เพราะถูกอัธยาศัย ว่าพูดจาอะไรตรงไปตรงมาเหมือนๆกัน แม้ในขณะที่คุณวิชาถูกส่งตัวไปรับราชการสงครามที่เกาหลี เธอก็เขียนจดหมายมาเสมอๆ มิได้ขาด

ในระยะนั้น ดิฉันพอมีเวลาว่างบ้าง จึงได้ไปช่วยงานที่กรมสวัสดิการทหารบก สวนพุดตาล ไปช่วยคัดเลือกจดหมายของทหารและจดหมายถึงทหารให้เป็นหมวดเป็นหมู่ ง่ายต่อการส่ง สมัยนั้นยังไม่มีสตรีคนใดออกไปทำงานสงเคราะห์ทหารเลย

เมื่อกบฏแมนฮัตตันเกิดขึ้น คุณวิชาได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาให้เข้ามาดูเหตุการณ์ในประเทศ เธอได้มาเยี่ยมเยียนดิฉัน และเมื่อก่อนหน้าที่จะกลับไปเกาหลี ๓ วัน เธอมาบอกดิฉันว่า อยากจะขอหมั้นไว้ก่อน ดิฉันถามเธอว่า คุณแม่และญาติของเธอทราบเรื่องแล้วหรือ ? เธอตอบว่า ทราบกันแล้ว ดิฉันก็ให้เธอไปพูดกับคุณแม่ของดิฉัน ซึ่งขณะนั้นนั่งอยู่บนระเบียงบ้านของท่าน ที่อยู่ตรงกันข้ามกับระเบียงบ้านดิฉัน ซึ่งเรากำลังพูดกันอยู่พอดีคุณวิชาก็เดินไปหาคุณแม่ดิฉัน แล้วกลับมาเล่าให้ดิฉันฟังว่า คุณแม่ไม่ขัดข้อง ท่านว่าดิฉันโตแล้ว ดิฉันก็ยังเกี่ยงให้คุณวิชาไปบอกเพื่อนๆ ดิฉัน ซึ่งคนหนึ่งในจำนวนนั้น ชื่อ **ราศรี รัตนไชย** เธอก็กลับมาบอกอีกว่า เพื่อนๆ ยินดี ราศรียังรับช่วยเรื่องจัดหาแหวนหมั้น และช่วยจัดการอื่นๆ อีกด้วย ดิฉันจึงตอบรับเธอ เพราะแน่ใจแล้วว่า เธอเข้ากับญาติพี่น้องและเพื่อนๆ ของดิฉันได้ เธอเป็นคนดี คุณพ่อของดิฉันพูดเสมอว่า ท่านมีคติแบบโบราณของท่านว่า คนดี แม้จะมีพร้าเหน็บหลังมาเล่มเดียว ท่านก็ยินดีต้อนรับ

ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในวันแต่งงาน

คุณวิชาได้ไปกราบเรียนขอความกรุณา **คุณหลวงเสนาณรงค์** มาเป็นเฒ่าแก่หมั้นดิฉัน เมื่อเรื่องเสร็จเรียบร้อยแล้ว เธอก็เดินทางกลับไปประเทศญี่ปุ่น

ถึงวันหมั้น ๓ สิงหาคม ๒๔๙๔ เพื่อนๆ ดิฉันมาค้างที่บ้านดิฉันหลายคน เพื่อช่วยทำของเลี้ยงคณะเฒ่าแก่ที่จะมาในพิธีหมั้น สนุกสนานกันทั้งคืน เวลาตี ๓ ร.อ. อำนาจ รัชตะนาวินมาร้องเรียกบอกว่าคุณวิชาฝากของขวัญมาให้

รุ่งเช้า คุณหลวงเสนาณรงค์ **พ.ต. อุดม ไพศาลเวชกรรม ร.อ.-อำนาจ รัชตะนาวิน** นำขบวนขันหมากหมั้นมาที่บ้านของดิฉัน **คุณพระพิจารณ์พานิช** เป็นเฒ่าแก่รับหมั้น ในพิธีนี้คุณวิชาได้ให้ พ.ต. อุดม ไพศาลเวชกรรม ทำหน้าที่แทนเธอ

๑ พฤษภาคม ๒๔๙๕ เธอกลับมาจากโตเกียว อีก ๘ วันให้หลัง คือ ๙ พฤษภาคม เราก็เข้าพิธีแต่งงานกัน โดยคุณหลวงเสนาณรงค์ เป็นเจ้าภาพฝ่ายเธอ และ **จอมพลผิน ชุณหะวัณ**เป็นเจ้าภาพฝ่ายดิฉัน **พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงศ์บริพัตร** (พระฐานันดรศักดิ์ขณะนั้น) ทรงพระกรุณาสวมมงคลประทาน และคุณหลวงเสนาณรงค์ได้กรุณาถอดมงคลให้

เดือนกรกฎาคม ปีนั้นเอง เธอก็ได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศส เข้าโรงเรียนเสนาธิการทหารบก (École Etat Major) ดิฉันมิได้ติดตามไปด้วย เพราะกำลังตั้งครรภ์ เมื่อลูกอายุได้ ๗ เดือน เธอก็เดินทางกลับมา ดิฉันตั้งชื่อลูกว่า "**ลูกแมว**" เพราะเธอชื่อ "**วิชา**" คำว่า "**char**" ในภาษาฝรั่งเศสแปลว่า **แมว** **petit char แมวตัวเล็กๆ** หรือลูกแมว

ระหว่าง ๓–๔ ปีต่อมา เธอเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อศึกษาต่อโรงเรียนสงครามชั้นสูง (École Superiere de Guere) ที่ปารีสอีก ๒ ปี ดิฉัน

ก็มิได้ติดตามไปด้วย เพราะธุรกิจติดพัน คุณพ่อคุณแม่ชรามากแล้ว ลูกก็ยังเล็กมาก

พ.ศ. ๒๕๐๗ เธอได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยทูตทหารบกและทหารอากาศประจำกรุงปารีส มีขอบเขตการปฏิบัติราชการครอบคลุมไปถึงเบลเยี่ยมและสวิส คราวนี้ดิฉันและลูกได้โอกาสติดตามไปด้วย แต่เธอก็ยังคงเดินทางไปนั่นไปนี่ตามคำสั่งกองทัพบกอยู่เสมอ

อยู่ปารีสครบ ๓ ปี ย้ายไปอยู่บอนน์ ในตำแหน่งที่ปรึกษาทางการศึกษาประจำประเทศสาธารณรัฐเยอรมันตะวันตก ตอนนี้เราอยู่ด้วยกันตลอด ชีวิตพ่อแม่ลูกเริ่มจะสมบูรณ์ คุณวิชาทำงานด้วยความสนุกสนาน อยู่มาได้ ๕ ปี ท่านเลขาธิการ ก.พ. ต้องการให้ไปประจำที่สหรัฐอเมริกา แต่คุณวิชาขออยู่บอนน์ แม้ว่าการไปอยู่สหรัฐหมายถึงการเลื่อนอัตราเงินเดือน เธอเรียนชี้แจงแก่ท่านเลขาฯว่า เธออายุมากแล้ว ให้ผู้อ่อนวัยเขาไปเถิด เขาจะได้ก้าวหน้าต่อไป

ขณะนั้นมีการสไตรค์ใหญ่เกิดขึ้นในฝรั่งเศส คุณวิชาเป็นห่วงนักเรียนมาก เกรงจะลำบากเรื่องการเงินจึงคิดรวบรวมเงินส่วนตัวจ่ายให้เด็กก่อน พอดีท่านเลขาธิการสั่งไปให้จ่ายเงินที่บอนน์ทดรองให้ทางปารีสใช้ไปก่อนได้ คุณวิชาเรียนท่านว่า ได้ปฏิบัติไปแล้ว ภายหลังดิฉันทราบว่า ท่านชมคุณวิชาว่าดูแลและควบคุมสถานการณ์ได้ดี เป็นที่พอใจ ซึ่งดิฉันภูมิใจมาก

ต่อมาที่ปรึกษาที่กรุงลอนดอนถึงวาระเกษียณอายุ ท่านเลขาฯก็จะให้คุณวิชาไปอยู่ลอนดอนอีก เธอก็ขออยู่บอนน์อย่างเก่า แต่ในปี ๒๕๑๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงปารีสและกรุงลิสบอน

อยู่ที่ปารีส เธอก็พยายามปฏิบัติตามหน้าที่อย่างเข้มแข็งเอาใจใส่ แม้ยามที่เคราะห์ร้ายเกิดอุบัติเหตุกระดูกสันหลังเดาะ เคลื่อนไหวไม่ได้อยู่พักใหญ่

เธอก็ยังปฏิบัติงานตามปกติ ยกเว้นไม่ได้ไปงานสังสรรค์เท่านั้น ไม่ยอมอยู่ในโรงพยาบาลนาน เพราะเกรงจะเสียเงินของรัฐมากเกินไป เธอว่าเพียงหมอให้นอนพัก นอนอยู่ที่บ้านก็ได้ พักอยู่เช่นนั้นจนเป็นปกติ ก็บังเอิญถึงเวลาย้ายไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศเดนมาร์ก นอร์เวย์ และไอร์แลนด์

เวลาผ่านไปห้าเดือนที่กรุงโคเปนเฮเกน เธอก็ล้มป่วยลงอีก หมอตรวจเช็คยังไม่ทันทราบผล เธอก็เกิดตาเหลือง ดิฉันเร่งให้เธอไปโรงพยาบาล เพราะเกรงว่าจะเกิดโรคร้ายแรงขึ้น เธอก็ยังรีรอ เพราะวันนั้นเป็นวันหยุดราชการไทย เกรงใจคนรถ พอไปถึงหมอ ก็ถูกสั่งให้อยู่โรงพยาบาลทันที แต่ยังมิได้ทำการรักษา เพียงให้พักเท่านั้น คุณวิชาก็ยังเอางานราชการไปทำที่โรงพยาบาลตามเคย

ระหว่างที่พักอยู่ที่โรงพยาบาล เจ้าหน้าที่โภชนาการก็ให้อาหารอย่างธรรมดาๆ ซึ่งดิฉันออกจะแน่ใจว่าแสลงต่อโรคของคุณวิชา เพราะดิฉันเคยพยาบาลหลานซึ่งมีอาการเช่นนี้มาก่อน แพทย์ไทยเรารักษาพยาบาลดูแลอย่างประณีตกว่ามาก ที่ใครๆเขาว่าหมอฝรั่งเก่งและดีนั้น ดิฉันยังสงสัย ในกรณีคุณวิชาทำให้ดิฉันแน่ใจว่า หมอไทยเราดีกว่าแน่ วินิจฉัยประณีตกว่า รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์กว่า ฝีมือทางศัลยกรรมก็ดีกว่าด้วย

คุณวิชาเข้ารับการผ่าตัดเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๙ โดยมีพี่สาวและน้องชายของเธอ ซึ่งเป็นศัลยแพทย์ไปดูแลอยู่ด้วย หลังผ่าตัดอยู่ในโรงพยาบาล ดิฉันสังเกตเห็นสุขภาพของเธอทรุดโทรมเต็มที่ จึงชักชวนเธอให้กลับมารักษาตัวที่บ้านของเรา กว่าจะชักจูงเธอได้ ก็เสียกำลังไปโข เพราะเธอห่วงงาน เราออกเดินทางวันที่ ๑๖ มิถุนายน มาถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๑๗

ตั้งแต่วาระแรกที่ย่างเหยียบเข้ามาในบ้านเกิดเมืองนอน บรรดาญาติมิตรก็มาช่วยกันระดมทั้งกำลังกายกำลังใจ รักษาพยาบาลคุณวิชา แต่โรคของ

เธอร้ายแรงเกินแก้ไข ดิฉันและลูกจึงต้องสูญเสียเธอไปเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๒๐ เวลา ๑๗.๐๕ น.

เมื่อดิฉันยืนอยู่ข้างเตียงในขณะที่เธอกำลังจะหมดลมนั้น ดิฉันหวนคิดถึงคำประสาทพรของท่านผู้ใหญ่ในวันแต่งงานของเรา หลายท่านให้พรว่าขอให้ครองรักอยู่คู่กันจนถือไม้เท้ายอดทองถือกระบองยอดเพชร ดิฉันอยากให้คำอวยพรนั้นเป็นจริงเสียเหลือเกิน เพราะขณะนี้เรายังไม่ทันเข้าวัยที่จะถือไม้เท้า หรือกระบอง ไม่ว่ายอดจะทำด้วยอะไรทั้งนั้น

โบราณท่านว่าไว้ว่า ชีวิตมนุษย์นั้นมิได้ราบรื่นเสมอไป ย่อมประสบอุปสรรคนานาประการ ชีวิตของเราก็เช่นเดียวกัน อาศัยที่ดิฉันเป็นคนสุจริตและเธอเป็นลูกผู้ชายชาติทหารมีสัจจะ ชีวิตของเราจึงดำเนินร่วมกันมาจนวาระสุดท้ายของเธอ

บัดนี้เหลือแต่ดิฉันกับลูกเท่านั้น ที่จะจูงมือกันดำเนินชีวิต ฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการต่อไป

เธอเป็นผู้สุจริต ยุติธรรมทั้งกายและใจ ใช้ชีวิตในทางที่ชอบตลอดมา ฉะนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่า วิญญาณของเธอจะไม่ไปสู่สุคติภพ

ขอจงเสวยสุขโดยควร

อย่ามีห่วงใยในเราแม่ลูกนี้เลย

เราแม่ลูกจะบำเพ็ญตนอยู่ในที่ชอบที่ควรตลอดไป.

สิริพร ฐิตวัฒน์

คนไทย
ในกองทัพนาซี

โดย

ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์

คนไทยในกองทัพนาซี

อุทิศแด่บิดาบังเกิดเกล้า

ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ใช้เวลาอ่าน ๑๒ ชั่วโมง

พระวิจารณ์

ของ

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย

วันหนึ่งเพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งมาหา พบข้าพเจ้ากำลังอ่านหนังสืออยู่ เขาจึงเปิดกระเป๋าหิ้วหยิบหนังสือออกมาเล่มหนึ่งแล้วพูดว่า "เอ้า, นี่อีกเล่มหนึ่ง กระหม่อมเพิ่งได้มาเดี๋ยวนี้ ยังไม่ได้อ่านเลย ท่านจะเอาไว้ทรงก่อนก็ได้"

ข้าพเจ้ามองดูชื่อหนังสือ **"คนไทยในกองทัพนาซี"** แล้วร้องว่า "โอ๊ย เบื่อเรื่องรบราฆ่าฟันกัน! แต่ก็อยากอ่านเรื่องคนไทย เอาวางไว้ก่อนเถิด อีก ๒–๓ วันฉันจะคืนให้"

เขากลับไปแล้วข้าพเจ้าก็ลืมเรื่องหนังสือนั้น จนรุ่งขึ้นถึงเวลาอ่านหนังสือ จึงลองหยิบมาเปิดดู ตั้งใจจะอ่านผ่านๆ พอรู้เรื่อง แต่พอตั้งต้นอ่านได้ ๒–๓ หน้า ก็รู้สึกแปลกใจ และยิ่งอ่านก็ยิ่งแปลกใจทวีขึ้นทุกที ลงท้ายไม่ได้วางหนังสือเล่มนี้จนจบได้ใน ๒ วัน ต่อมาอีก ๒–๓ อาทิตย์ เจ้าของหนังสือเขาแวะมาเยี่ยมอีก ก่อนอื่นข้าพเจ้าบอกเขาทันทีว่า "เธอต้องอ่านหนังสือเล่มนี้ เรามีคนดีที่มีชีวิตอยู่อย่างคนตื่นอีกคนหนึ่งแล้ว! ฉันอยากพบเขาจริง ดูรูปก็หล่อจนไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นมนุษย์ที่จะมีได้ถึง ๓ ตา!" (หมายความว่าพระอิศวรทรงมี ๓ เนตร ด้วย ๒ เนตรเป็นตาสามัญ อีก ๑ เนตรอยู่ที่พระนลาฏ คือตาของสมองหรือเห็นได้ด้วย brain)

เพื่อนข้าพเจ้าหัวเราะและถามว่า – "ดีอย่างนั้นเชียวรึ ? กระหม่อมรู้จักเขาดี แล้วจะพามาเฝ้า."

ต่อมาไม่ช้า บุรุษหนุ่ม ๒ นายก็เดินเข้ามาแนะนำตัวเองกับข้าพเจ้าว่าเป็นเพื่อนยากร่วมลำบากมาด้วยกัน เราก็นั่งคุยกันถึงชีวิตต่าง ๆ ทั้งดีและร้าย ข้าพเจ้าไม่เสียใจเลยที่ได้รู้จักกับ ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ เพราะตัวจริงกับหนังสือที่เขาเขียนนั้นตรงกัน ไม่มีอะไรผิดไปเลย.

ข้าพเจ้าขอให้ ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ จงประสบแต่ผลสำเร็จในการงานและมีชื่อเสียง ให้สมกับที่ได้รับความลำบากมามากมายแล้วนั้นเถิด.

พูนพิศมัย

ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๒

คำนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๙๑

หนังสือเรื่อง **"คนไทยในกองทัพนาซี"** ได้อุบัติขึ้นในบรรณโลกก็ด้วยความรบเร้าของมิตรสหาย และคำแนะนำของผู้บังคับบัญชาบางท่าน ในอันที่จะได้ฟังเรื่องของฝรั่งจากปลายปากกาของคนไทยบ้าง ข้าพเจ้าต้องลังเลอยู่นาน เพราะการบรรยายเรื่องชีวิตของตนด้วยตนเอง ออกจะเป็นการหมิ่นเหม่ต่อข้อครหาร้อยแปด อันคงจะสรุปลงไปในทางที่อาจคิดว่า ข้าพเจ้าเขียนขึ้นเพื่อสดุดีตนเอง ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องขอออกตัวเสียก่อนว่า ข้าพเจ้ามิได้ประกอบวีรกรรมอันใด นอกจากการต่อสู้เพื่อชีวิตตามสัญชาติญาณของการคุ้มกันตนอันเป็นปกติวิสัยของปวงปุถุชนเท่านั้น

เรื่องราวต่างๆที่ข้าพเจ้านำมาบรรยายนี้ ได้อาศัยความทรงจำเป็นพื้นและมิได้มีจุดประสงค์อื่นใด นอกจากจะหาความบันเทิงและความรู้ให้ผู้อ่านเท่าที่ข้าพเจ้าสามารถทำได้

เริ่มแรกทีเดียว ข้าพเจ้าก็หาได้ดำริที่จะอุปโลกหนังสือเล่มนี้ให้เป็นเรื่องของข้าพเจ้าทั้งดุ้นไม่ ความจริงอนุสนธิของมันมีดังนี้ เนื่องจาก ร.อ. สนอง ถมังรักษ์สัตว์กับข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ให้เรียบเรียงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับมหาสงครามครั้งที่ ๒ นี้ เมื่อการเรียบเรียงสิ้นสุดลง ข้าพเจ้าก็มาจินตนาว่าควรจะมีการเรียบเรียงเรื่องราวเบ็ดเตล็ดเล็กๆน้อยๆ ที่แอบแฝงอยู่ในสงครามคราวนี้ อาทิเช่นสภาพของประชากรในประเทศต่างๆที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากมหาสงคราม ซึ่งผิดแผกไปจากชีวิตธรรมดาทั้งในทางสังคมและในทางจิตใจ สภาพของสงครามเบ็ดเสร็จที่พวกเรามิได้ประสพเป็นต้นๆ

ครั้นหวนมาคำนึงถึงเมื่อ ๒๐ ปีก่อน หลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ มีคนไทยที่เคยประสบการณ์ในยุโรปยามศึก ได้กลับมาเล่าเหตุการณ์ นำเกล็ดหรือฝอยของสงครามมาแต่งเป็นทำนองเรื่องอ่านเล่น และก็ได้รับการต้อนรับจากท่านผู้อ่านเป็นอันดี ข้าพเจ้าจึงเปลี่ยนเข็มทำเค้าโครงการเขียนเสียใหม่เป็นทำนองให้อ่านเล่นกับเขาบ้าง จึงตกเป็นภาระของข้าพเจ้าที่จะต้องหาเรื่องกะจุกกะจิกมาแวดล้อม ทำเรื่องจริงให้เป็นเรื่องอ่านเล่น เมื่อได้พิจารณาดูก็เห็นว่าเรื่องราวของคนไทยหลายคนที่มีชีวิตอยู่ในยุโรปตั้งแต่ก่อนสงคราม จนจบสงครามเอเซียรวมเวลา ๗–๘ ปี มีเรื่องแปลกๆพอที่จะเล่าสู่กันมากมายพอดู ในที่สุดก็ลองนึกถึงชีวิตตนเองบ้าง ลองปล่อยให้ความทรงจำเรียกร้องภาพต่างๆในอดีตมาเรียงลำดับดู ก็เห็นว่าพอมีเรื่องที่จะเขียนเป็นหนังสือให้ตรงกับความปรารถนาเดิมได้ จึงได้ตกลงใจวางเรื่องราวให้เป็นชีวิตของคนไทยในยุโรปขณะที่ลุกเป็นไฟ แล้วก็เลยหันมาบรรยายหนักไปในชีวิตของตนเองมากกว่าคนอื่น การเขียนทั้งนี้นับว่าเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าโดยปริยาย ข้าพเจ้าจะได้ปลดเปลื้องเหตุการณ์ในอดีตที่เพียรมาหลอกหลอนข้าพเจ้าเสมอๆ ปล่อยให้มันลบเลือนไปจากความทรงจำเสียที

เพื่อมิให้หนังสือเล่มนี้ไร้สาระเกินไป ข้าพเจ้าจึงแทรกสิ่งที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นประโยชน์ในเชิงวัฒนธรรม ความรู้รอบตัวและเกล็ดทางประวัติศาสตร์ตามคตินิยมแห่งการเขียนหนังสือประเภทการบรรยายการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในเรื่องภัยทางอากาศ ข้าพเจ้าได้บรรจุเรื่องราวทางเทคนิคและยุทธวิธีลงไปบ้าง ก็เพราะต้องการจะอธิบายให้ผู้อ่านทราบถึงสมรรถภาพของฝ่ายโจมตี และประสิทธิภาพของฝ่ายที่ทำการป้องกันทางอากาศ เนื่องจากข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่องที่ควรจะได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป

ข้าพเจ้าพยายามอย่างที่สุดที่จะรักษาเนื้อเรื่องให้ดำรงตามสภาพความเป็นจริงแต่เดิมของมัน เพราะถือว่า หากท่านผู้อ่านไม่ได้รับความรู้หรือความเพลิดเพลินก็ยังได้รับทราบความจริงซึ่งเกิด ณ มุมโลกโน้น แม้จะมีความในบางตอนซึ่งข้าพเจ้ามิได้ประสบพบเห็นเองเช่นเรื่องคู่รักของฮิตเล่อร์ ฉากสุดท้ายแห่งชีวิตของมุสโสลินีและฮิตเล่อร์ก็ตาม แต่ข้าพเจ้าก็พยายามแสวงหาหลักฐานทั้งทางฝ่ายอังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส และเยอรมัน แล้วนำมากล่าวแต่ตอนที่พอจะเชื่อได้ และก็เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือทำนองเดียวกับ **"จดหมายเหตุรายวัน"** แต่เป็นจดหมายเหตุที่มิได้บันทึกไว้ ข้าพเจ้าแกะเอามาจากความทรงจำล้วนๆเท่าที่จะทำได้ ฉะนั้นเหตุการณ์ที่สำคัญๆบางตอนเกิดเมื่อใดที่ไหน จึงเหลือวิสัยที่จะนำมาเขียนไว้ให้ได้ครบถ้วนและถูกต้อง

ประการสุดท้าย ที่ข้าพเจ้าต้องยอมรับผิดก็คือ เรื่องสำนวนภาษาไทยของข้าพเจ้า บางท่านอาจเห็นว่าแปร่งๆหรือเห็นไปว่าออกจะเป็นฝรั่งเกินไป ขอได้โปรดถือเสียว่าข้าพเจ้ายังไม่สันทัดในเวทีแห่งบรรณกรรมไทย เท่าที่เขียนมานี้ก็เพื่อรายงานให้ท่านผู้อ่านได้ทราบเหตุการณ์และสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในต่างด้าวยามศึก จะได้เป็นนิทัศนุทาหรณ์สำหรับพวกเราซึ่งรอดพ้นภัยพิบัติจากสงครามคราวนี้มาได้อย่างหวุดหวิด ในที่สุดข้าพเจ้าขอขอบใจบรรดามิตรสหายทั้งหลาย ที่ได้ช่วยเหลือให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จออกเป็นรูปเล่มอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย

ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์

๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๑

พระนคร

คำนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๙๒

เนื่องจากหนังสือเรื่อง **"คนไทยในกองทัพนาซี"** ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างน่าชื่นชม และได้ขาดตลาดไปเป็นเวลาช้านาน บรรดาญาติมิตรและผู้หวังดีหลายท่านได้ให้ความเห็นว่าควรพิมพ์ขึ้นอีก เพื่อจะให้หนังสือแพร่หลายยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจึงมอบให้บริษัท **"นิพนธ์"** จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อสนองไมตรีจิตดังกล่าว และเข้าใจว่าจะเป็นเล่มที่เรียบร้อยกว่าฉบับที่พิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างมาก

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ได้มีการแก้ไขข้อบกพร่องบางประการ ประการแรกในเรื่องลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ไขว้เขวกัน อาทิในเรื่องเป็นประธานาธิบดีของฮินเด็นบูรก์กับฮิตเล่อร์ ความจริงเป็นที่รู้กันอยู่แล้วว่าฮิตเล่อร์ได้เป็นประธานาธิบดีที่หลังฮินเด็นบูรก์ อีกตอนหนึ่งก็คือการรุกรานของเยอรมันทางด้านตะวันตก เยอรมันตีโปแลนด์ได้แล้วก็ยาตราเข้าเดนมาร์กและในเวลาใกล้กันก็ยกพลขึ้นนอร์เวย์ ขั้นต่อมาจึงโถมเข้าตีฮอลันดาและเบลเยี่ยมในเวลาเดียวกัน ประการที่สองในเรื่องสำนวน ในบางตอนได้ใช้สำนวนเหมือนกับคุยกันเล่น ซึ่งนับว่าเป็นภาษาพูดเกินไป จึงได้พยายามแก้ไขให้เป็นภาษาเขียนเสียบ้าง

อนึ่ง ได้มีผู้อ่านหลายท่านส่งคำทักท้วงมายังข้าพเจ้าว่า หนังสือของข้าพเจ้าอ่านแล้วเวียนศีรษะ เพราะกระดาษที่พิมพ์บางเต็มที บ้างก็ว่าหนังสือ

หนาและหนักเกินไป นอนอ่านไม่ได้ บางท่านก็อยากเห็นภาพมากๆ และบางท่านก็ตำหนิว่า หนังสือของข้าพเจ้านี้ถึงจะมีหลายรสก็ตาม แต่ช่างขาดรสชาติในด้าน Sentimental หรือในด้านของจิตใจเสียเหลือเกิน ข้าพเจ้าขอยอมรับผิด และเห็นว่าคำตำหนิทั้งหลายนี้ล้วนเป็นความจริงทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ดี กรุณาให้โอกาสข้าพเจ้าได้แก้ตัวสักนิดเถิด

หนังสือเล่มนี้ยกเว้นบทส่งท้าย ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นในฤดูร้อน พ.ศ. ๒๕๙๑ ขณะที่ลาราชการมาพักร้อน ณ บ้านเป็นเวลาสองสัปดาห์ ข้าพเจ้ารีบตะลุยเขียนทั้งวัน กับเกือบทั้งคืน เพราะตั้งใจจะให้เสร็จก่อนอุปสมบท จะได้มีเวลาเตรียมตัวบรรพชา เวลาอยู่ในสมณเพศจะได้ไม่ต้องมานั่งครุ่นคิดในเรื่องของความหลังอีก ฉะนี้เองเหตุการณ์บางตอนทางประวัติศาสตร์จึงคลาดเคลื่อนไปบ้าง เพราะไม่มีเวลาค้นคว้าจากหลักฐานต่างๆ อีกทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ข้าพเจ้ามีอยู่ในขณะนั้นก็กระท่อนกระแท่นเต็มที

ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจเป็นอย่างมาก ที่หนังสือเล่มแรกในชีวิตของข้าพเจ้าคลอดออกมาสู่บรรณโลกด้วยความทุพพลภาพ ทั้งนี้เพราะคุณภาพของกระดาษเลวเต็มที เนื่องจากข้าพเจ้าต้องการให้หนังสือราคาถูก จะได้อ่านกันแพร่หลาย จึงได้จัดการพิมพ์ที่กรมแผนที่ อันเป็นแหล่งพิมพ์ที่ไม่คิดค้าหากำไรเลย แต่การพิมพ์ที่กรมแผนที่จำเป็นต้องใช้กระดาษไทย ซึ่งผลิตจากโรงงานกระดาษของเราเอง เมื่อพิมพ์แล้วจึงได้เห็นข้อบกพร่อง กระดาษบางแผ่นบางเกินไป พิมพ์ทั้ง ๘ หน้า อ่านแล้วตาลายไปหมด แต่ก็ไม่มีหนทางจะหลีกเลี่ยงได้ ความจริงข้าพเจ้ารู้สึกเห็นใจท่านผู้อ่านในเรื่องหนังสือหนาเกินไป ข้าพเจ้าได้พยายามย่นย่ออย่างเต็มความสามารถแล้ว แต่ชีวิตของคนนับเป็นเวลาเกือบ ๑๐ ปี มันย่อมมีเรื่องมากพอดู ครั้นจะแบ่งเป็น ๒ เล่มเล่า ท่าน

ผู้อ่านก็ต้องขึ้นหนังสือด้วยราคาแพงขึ้นอีกโดยไม่คุ้มค่า สำหรับท่านที่ต้องการภาพประกอบที่เกี่ยวกับเรื่องมากๆเล่า ข้าพเจ้าเสียใจที่ไม่สามารถหามาสนองความต้องการได้ แม้แต่ในคราวพิมพ์ครั้ง ๒ นี้ ถ้าท่านอ่านหนังสือเล่มนี้ตลอดเรื่องแล้ว ท่านก็ทราบเองว่า ข้าพเจ้าออกจากประเทศเยอรมันแทบไม่มีอะไรติดตัวมาเลย ความจริงเมื่ออยู่ยุโรปเฉพาะอย่างยิ่งในเยอรมัน ข้าพเจ้าได้ถ่ายภาพไว้มากมายร่วมๆ ๑๐ อัลบั้มทีเดียว เพราะข้าพเจ้าถือว่า ภาพถ่ายนั้นเป็นเครื่องที่จะทำให้ความหลังสดใสอยู่ตลอดกาล แต่ในที่สุด ทุกสิ่งก็ต้องถูกพรากและดับสูญไปตามกฎธรรมดา ความสูญเสียสิ่งทั้งหลายที่สะสมไว้ยุโรปจนหมดสิ้นนี้เอง ทำให้ข้าพเจ้าต้องรีบถ่ายความทรงจำ ความหลัง และมโนภาพทั้งหลายลงเป็นหนังสือที่ท่านถืออยู่บัดนี้ ก่อนที่ความจำของข้าพเจ้าจะคลอนแคลนไปตามสังขาร ส่วนตอนที่ว่าขาดรสชาติในเรื่องทางจิตใจเล่า ข้าพเจ้าก็เห็นจริงด้วยอีกเหมือนกัน แต่การที่ไม่กล้าบรรยายเรื่องชนิดนี้ลงเป็นลายลักษณ์อักษรก็เพราะการเขียนเรื่องประเภทนี้ต้องอาศัยความรู้ในการประพันธ์มากอยู่ และยิ่งเป็นเรื่อง Sentimental แล้ว หากไม่สามารถเขียนให้สะเทือนอารมณ์ หรือซึ้งเจตสิกแล้ว ก็จะทำให้ท่านผู้อ่านผิดหวัง อย่างไรก็ดีข้าพเจ้ากำลังใช้ความพยายามรวบรวมเรื่องคนไทยกับผู้หญิงฝรั่ง เพื่อเขียนให้เป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อให้เรื่อง **"คนไทยในกองทัพนาซี"** จบลงโดยสมบูรณ์

ในการพิมพ์คราวนี้ บริษัท "นิพนธ์" ได้พยายามแก้ไขข้อบกพร่องดังกล่าวอย่างสุดความสามารถ โดยใช้กระดาษที่ไม่บางจนโปร่งแสงดังในรุ่นแรก พยายามจัดตัวพิมพ์ให้แต่ละหน้าบรรจุเนื้อความมากเข้า เพื่อขนาดของหนังสือจะได้บางลงบ้าง เปลี่ยนปกอ่อนให้เป็นปกแข็ง เพื่อให้หนังสือสมที่จะ

เป็นถาวรวัตถุตามความประสงค์ของข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เนื่องจากมีท่านผู้อ่านหลายท่าน เฉพาะอย่างยิ่งบางท่านที่อยู่ไกลแสนไกลมีไมตรีจิต อุตส่าห์สละเวลาเขียนจดหมายมาสนทนากับข้าพเจ้าเป็นการส่วนตัว ทั้งนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกปีติอย่างเหลือล้นและเป็นสุขใจอย่างที่สุด ในโอกาสที่ได้ทราบว่า หนังสือของข้าพเจ้าสามารถยังความบรรเทิงให้แก่ท่านผู้อ่านอย่างเกินคาด ในที่สุด ข้าพเจ้าขอน้อมรับคำขวัญ และคำอวยพรของท่านผู้อ่านเป็นจำนวนมากที่กรุณาส่งมาให้ข้าพเจ้า ด้วยความขอบพระคุณยิ่ง

ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์

๑ ตุลาคม ๒๔๙๒

พระนคร

คำนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๐

"คนไทยในกองทัพนาซี" ได้เคยพิมพ์มาแล้ว ๒ ครั้ง พิมพ์ครั้งแรกในต้นเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๑ ภายในไม่ถึงครึ่งปีก็หมดไปจากตลาด แต่ยังมีผู้ต้องการอีก ร.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ (ยศในขณะนั้น) จึงได้แก้ไขเพิ่มเติมต้นฉบับและมอบให้บริษัทนิพนธ์พิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ จากนั้นก็ไม่ได้พิมพ์ซ้ำอีกเลยจนกระทั่งมาพิมพ์ในครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๓ ซึ่งห่างจากการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ถึง ๒๘ ปี ทั้งๆที่มีผู้เสนอแนะให้พิมพ์ใหม่มาก่อนหน้านี้นานแล้ว แต่ขณะนั้นผู้เขียนได้รับราชการอยู่ในต่างประเทศเสียเป็นส่วนมาก ไม่มีเวลาที่จะตรวจแก้ต้นฉบับใหม่ และคิดว่าจะเก็บไว้พิมพ์เมื่อกลับมาประจำอยู่ในกรุงเทพฯบ้านเกิดของตนแล้ว การพิมพ์ครั้งที่ ๓ จึงผัดผ่อนเรื่อยมา กระทั่ง พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ผู้เขียนได้เจ็บป่วยลงในต่างประเทศ แล้วเดินทางกลับมาถึงแก่กรรมในพระนคร ครอบครัวของ พ.อ.วิชา ฐิตวัฒน์ จึงปรารถนากันจะพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ สำหรับบรรณาการเป็นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพของ พ.อ. วิชา ฐิตวัฒน์ ด้วยเห็นว่าเป็นหนังสือที่ผู้เขียน ได้เขียนขึ้นอย่างภาคภูมิและทำชื่อเสียงในการเขียนให้มากที่สุด และในการพิมพ์ใหม่ครั้งที่ ๓ นี้ บริษัทแพร่พิทยาได้ให้ความเห็นว่า ไหน ๆ จะพิมพ์เป็นหนังสือที่ได้ขาดตลาดไปเกือบสามสิบปีนี้ขึ้นเพื่อชำร่วยแล้ว ก็ควรจะพิมพ์จำหน่ายเสียด้วย ครอบครัวของ พ.อ. วิชาจึงได้พิมพ์ส่วนหนึ่งออกจำหน่ายในตลาด ดังที่เห็นอยู่นี้

อย่างไรก็ตาม ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ ไม่มีโอกาสให้ผู้เขียนแก้ไขต้นฉบับอีกแล้ว จึงได้ใช้หนังสือที่พิมพ์ครั้งที่ ๒ ซึ่งผู้เขียนได้แก้ไขปรับปรุงไว้ในครั้งนั้นแล้วเป็นต้นฉบับ โดยมิได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงอะไร เว้นแต่การเปลี่ยนขนาดตัวอักษรและจัดวางรูปการขึ้นบทต่างๆ ให้น่าดู ตามกระบวนการพิมพ์สมัยนี้เท่านั้น ฉะนั้นรสชาติของหนังสือเรื่องนี้เคยเป็นอย่างไรในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ก็คงมีครบถ้วนในการพิมพ์ครั้งนี้ ซึ่งท่านผู้อ่านจะประสบจากการอ่านด้วยตนเอง

สำหรับข้าพเจ้าเห็นว่า หลายสิ่งหลายอย่างในหนังสือ "คนไทยในกองทัพนาซี" นี้ ยังเป็นแนวความคิดให้แก่คนไทยที่ตั้งใจจะช่วยกันผลักดันบ้านเมืองของเราให้ก้าวไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้มากอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่เป็นนักการเมืองและนักปกครอง เพราะ พ.อ. วิชา ได้บรรยายให้รายละเอียดในแง่มุมของการปกครองและปรับปรุงบ้านเมือง ของชาวเยอรมันผู้รักชาติขณะที่ประเทศของเขากำลังประสบความวิกฤตแสนจะยากเย็นสับสนไว้ไม่น้อยทีเดียว ไม่แต่เท่านั้น ยังได้ให้ตัวอย่างจริงๆ ไว้มากมาย พอเป็นเครื่องชี้แนะให้แก่ผู้รักชาติบ้านเมืองจะใช้เป็นนิทัศน์อุทาหรณ์ในการปรับปรุงบ้านเมืองที่รักของเราในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ขอความสำเร็จพึงบังเกิดแก่คนทุกคนที่รักเมืองไทย และทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความเจริญก้าวหน้า และความอยู่รอดของเมืองไทยด้วยเถิด

สิริพร ฐิตวัฒน์

๑๕ มิถุนายน ๒๕๒๐

๑ กรุงเทพฯ–ปารีส–บรัสเซล

๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒! วันที่ข้าพเจ้าจะลืมเสียมิได้ ภาพของบรรดาญาติพี่น้อง ครูบาอาจารย์ นักเรียนนายร้อยและนักเรียนเทคนิคตลอดจนมิตรสหายที่อุตส่าห์มาส่งกันเนืองแน่นชานชาลารถด่วนสายใต้ ยังสดใสอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าจนถึงบัดนี้ ผู้ที่กำลังจะอำลาพระนครไปในวันนั้นมี นายแพทย์บุญเจือ ปุญญโสนีย์ นายแพทย์แสวง ไพทีกุล บุญเรือน บัวจรูญ บรรพต พานิชศุภผล และข้าพเจ้า นายแพทย์บุญเจือ ศัลยแพทย์แห่งโรงพยาบาลพญาไทไปศึกษาต่อที่อังกฤษ นายแพทย์แสวง ผู้เชี่ยวชาญแผนก หู คอ จมูก ไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา บุญเรือนไปศึกษาวิชาทหารราบที่ประเทศฝรั่งเศส บรรพตไปศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่ที่ฝรั่งเศส ส่วนข้าพเจ้าไปศึกษาวิชาสื่อสารที่เบลเยี่ยม.

ครั้นได้เวลา รถด่วนก็ค่อยๆเคลื่อนอย่างแช่มช้า พาพวกเราห่างหัวลำโพงออกไปทุกขณะ ในไม่ช้าภาพของผู้ที่เรารักและผู้ที่รักเราก็เลือนลับไป

จากทัศนวิสัย เมื่อหัวรถจักรวิ่งลอดสะพานกษัตริย์ศึก ข้าพเจ้ารู้สึกใจหาย เพราะเป็นครั้งแรกที่ต้องผจญกับความรู้สึกของการถูกพรากจากถิ่นที่เคยอยู่อู่ที่เคยนอน เราต่างลอบมองดูกันแล้วก็ชวนกันเข้าห้องโดยสาร ซึ่งเราจะต้องกินอยู่หลับนอนไปจนถึงกัวลาลัมเปอร์พอทิ้งตัวลงยังเบาะอันอ่อนนุ่ม ต่างก็ลงมือแก้ห่อของขวัญและกระเช้าผลไม้ของบรรดาผู้มีพระคุณทั้งหลายด้วยจิตใจอันเลื่อนลอย ไม่ช้ารถก็มาถึงนครปฐม คุณแม่จัดการให้ข้าพเจ้านมัสการอำลาพระปฐมเจดีย์ ครั้นแล้วท่านก็ลาจากไปอย่างน้ำตาคลอ บุญเรือน บรรพตและข้าพเจ้ารวมอยู่ในห้องโดยสารเดียวกัน เลยชวนกันสนทนาอย่างครึกครื้น เพื่อสลัดความรู้สึกที่ทำให้จิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว.

ข้าพเจ้าเริ่มบันทึกเหตุการณ์ต่างๆลงในสมุดพก ตั้งใจจะรวบรวมไว้จนกว่าจะกลับเมืองไทย แม้ว่าทิวทัศน์ตามเส้นทางที่ผ่านไปไม่สู้จะสวยงามนักและไม่มีเวลาได้ชมนานๆ พวกเราก็ยังตื่นตาตื่นใจอยู่ไม่น้อย ค่าที่เคยจมอยู่แต่ภายในพระนครตั้งแต่น้อยคุ้มใหญ่ นานๆจะได้ไปต่างจังหวัดกับเขาสักครั้ง.

รถด่วนพาพวกเรามาค่ำลงที่เพชรบุรี ขณะนี้ท้องของพวกเรายังอืดอยู่ด้วย ส้มสูกลูกไม้จากกระเช้าซึ่งวางกองอยู่จนแทบไม่มีทางเดิน แต่กระนั้นก็ยังอยากลิ้มรสอาหารฝรั่งเป็นกำลัง จึงตกลงใจรับอาหารเย็นในรถเสบียงเสียหนึ่งมื้อ เรา ๓ คนนับว่าเป็น "ไก่อ่อน" แต่ละคนแทบไม่เคยรู้รสเบียร์เลยก็ว่าได้ อยู่กรุงเทพ ฯ เคยร่ำแต่น้ำประปาทุกมื้อ ร้ายไปกว่านั้นพอนั่งโต๊ะก็เหลือบเห็นส้อมช้อนและมีดรวม ๙ ชิ้น เรียงรายกันอยู่รอบๆจานซุป เราชักสะดุ้งไม่รู้จะหยิบอันไหนก่อน สภาพของพวกเราในตอนนี้มันยิ่งกว่า "ไก่อ่อน" หากจะใช้สำนวนไทยหลังมหาสงครามพวกเราก็ควรจะเป็น "ไก่นา" ทีเดียว ต่างซุบซิบปรึกษากัน หากขืนทำรุ่มร่าม เป็นต้องขายหน้าแก่ชาวตะวันตกใกล้ๆ

พวกเราเป็นแน่ เผอิญนึกถึงความรู้ที่คุณปุ่นแห่งแผนกที่ ๒ เคยประสาทให้ในเรื่องขนบธรรมเนียมของฝรั่งว่า ให้ใช้ส้อมช้อนหรือมีดคู่นอกไปหาคู่ใน เลยค่อยโล่งใจหน่อย ถึงกระนั้นก็ไม่วายคว้าเอามีดตัดเนยมากินปลา เพราะมีดเจ้ากรรมนั้นใบมีดทำเป็นรูปปลา พวกเราซึ่งเป็นนักเรขาคณิตกันทั้งนั้น เลยนึกว่าแน่แล้วมันต้องมีไว้ใช้เวลากินปลา แต่เผอิญสมมุติฐานของเราผิด เลยต้องอาศัยมีดปอกผลไม้มาใช้ตัดเนยในภายหลัง พอกลับจากรับประทานอาหารบ๋อยเขาก็จัดที่นอนไว้ให้เรียบร้อย พวกเรานอนคุยกันจนผลัดกันม่อยหลับไป ข้าพเจ้ารีบลุกขึ้นแต่เช้ามืด เพราะนัดกับเพื่อนไว้ที่สถานีหาดใหญ่ ตอนใต้ๆนี้ค่อยมีสิ่งที่พวกเรารู้สึกแปลกตาหน่อย คือแทนที่จะเห็นควายลากคันไถอย่างที่พบเห็นกันในภาคกลางตามลักษณะสามัญของการทำนา กลับแลเห็นการใช้วัวเป็นพื้น.

รถถึงชายแดนราวบ่าย หัวรถจักรของมลายูเข้ามารับช่วง นับว่าสะดวกดีที่ไม่ต้องเปลี่ยนรถ ใกล้ค่ำรถก็ถึงอลอสตาร์ พวกเรารีบฉวยโอกาสลงเรือแวะไปเที่ยวปีนัง ความจริงเกาะปีนังมีความเจริญไล่เลี่ยกับเมืองเรา จุดหมายใหญ่ของพวกเราก็คือหาร้านอาหารที่ถูกปาก หลังจากเดินชมถนนหนทางของเขาเล็กน้อย ก็แวะเข้าร้านไทยปนแขก มีขนมจีนน้ำพริกกับไข่ต้มขาย พอจะระงับความหิวไปได้ สิ่งที่สะดุดตาในปีนังก็คือ ตำรวจจราจรที่ประจำป้อมตามทางแยกใช้ปีกขวาเสียบเอาไว้ที่หลังแล้วทำหันซ้ายหันขวาแทนเครื่องหมาย "ไป" และ "หยุด" กับอีกอย่างหนึ่งคือ รถเมล์ไฟฟ้าใช้สาลี่เช่นเดียวกับรถรางฝรั่งเรียกว่า Trolley bus ตอนกลับจากปีนังพบชาวเยอรมันคนหนึ่ง ซึ่งชอบอกชอบใจเมืองไทยมากและพูดไทยได้บ้าง เลยสนทนากันมาตลอดทาง แต่

เวลานี้ข้าพเจ้าลืมเสียหมดว่าได้คุยอะไรกันบ้าง จำประโยคที่เขาชอบพูดได้เพียงประโยคเดียวคือ "ผมชอบปาล์มบิชมาก"

จากอลอสตาร์ รถก็มาหยุดที่กัวลาลัมเปอร์ซึ่งจะต้องมีการถ่ายรถที่นั่น เนื่องจากมีเวลาหยุดถึง ๒ ชั่วโมง พวกเราเลยถือโอกาสลงชมเมือง และรู้สึกประหลาดใจอยู่บ้าง ที่ได้เห็นพลเมืองเหล่านี้ซึ่งความจริงก็หาได้มีวัฒนธรรมล้ำหน้าชาวไทยไม่ แต่กลับมีภาวะการครองชีพภายใต้การสาธารณูปโภคที่น่าอิจฉา เช่น น้ำ ไฟ มีบริบูรณ์ ถนนหนทางและตลาดสะอาดสะอ้าน สุกรและโคที่จะชำแหละขายห้อยไว้หน้าห้องปูด้วยหินขาวน่าดู.

จากกัวลาลัมเปอร์ไปสิงคโปร์ อากาศร้อนจัดกว่าที่กรุงเทพ ฯ มาก เพราะใกล้เส้นศูนย์สูตรเข้ามาเต็มทีแล้ว รถโดยสารเปลี่ยนเป็นรถที่มีคุณภาพพิเศษ ความกระเทือนแทบจะไม่มีเลย เขียนจดหมายบนโต๊ะได้อย่างสบาย กระจกหน้าต่างทุกบานปิดสนิท ในรถมีเครื่องทำอากาศเย็นเหมือนอยู่ในเฉลิมกรุง เป็นรถแบบ Air conditioned

พอถึงสิงคโปร์ ก็มีพ่อค้าไทยคนหนึ่งมารับ เพราะได้รับคำบอกเล่าจากกงสุลไทยประจำสิงคโปร์ เมื่อท่านผู้นี้พาเราไปพักโฮเต็ลเรียบร้อยแล้ว ก็พาไปเยี่ยมกงสุลสิงคโปร์ ซึ่งเคยเป็นนักเรียนเก่าลอนดอน ณ ที่นี้พวกเราได้รับการต้อนรับเป็นอันดีจากคนไทยอีกคนหนึ่ง คือ นายขวัญใจ อมาตยกุล ภริยากงสุลได้เอื้อเฟื้อทำขนมจีนแกงเนื้อเลี้ยงพวกเรา ความโอชารสของอาหารมื้อนี้ประกอบกับความรู้สึกที่ว่าจะต้องชวดอาหารไทยไปอีกนาน ได้เป็นเหตุให้เราตวงใส่กระเพาะกันอย่างไม่กระดากอาย หลังจากรับประทานกันอิ่มหนำแล้ว พวกเราทั้ง ๓ เช่ารถไปเที่ยวสถานที่น่าดูน่าชมในยามราตรีตามควร เช่น "นิวเวิล" "เกรตเวิล" และ "แฮปปี้เวิล" ส่วนนายแพทย์บุญเจือกับนายแพทย์

แสวงก็แยกไปเที่ยวฐาน "ผู้ใหญ่" ขากลับมาโฮเต็ลตั้งใจจะบันทึกเหตุการณ์ลงสมุดพกที่เดียว แต่ก็หาไม่พบ ชรอยจะตกอยู่ข้างเตียงในรถนอน เลยตัดสินใจเลิกบันทึก จำเอาดีกว่า.

พวกเรารีบตื่นแต่เช้าเพื่อออกเตร่ตามเคย ถนนหนทางของเขาสะอาดสะอ้านน่าดู มีรถยนต์มารดน้ำถนนเสมอๆ ถึงแม้จะอยู่บนเส้นศูนย์สูตร ความร้อนที่สิงคโปร์ก็ไม่รุนแรงนัก เพราะลมทะเลโชยเข้าฝั่งอยู่ตลอดเวลา ที่ทำการรัฐบาลรวมอยู่เป็นกลุ่มก้อน เงียบเชียบเพราะทางการห้ามทำเสียงอึกทึกในบริเวณนี้ แม้แต่แตรรถยนต์ก็ห้ามเป่า พลเมืองส่วนมากเป็นจีน มีโรงเรียนฝรั่งหลายแห่ง หนุ่มๆ สาวๆ จีนพูดอังกฤษได้คล่องแคล่ว ภาษาที่พวกเราต้องใช้ก็คือภาษาอังกฤษ แต่ภาษาที่ใช้กันมากคือภาษาจีน ตอนกลางวันพวกเราเข้าร้านบะหมี่ แต่เวลาจะขอน้ำปลาเติม ก็ไม่รู้จะเจรจาอย่างไรให้มันรู้เรื่อง นึกถึงคำ "ตังฉ่าย" ได้ เลยพาลขอ "ตังฉ่าย" มาใส่เสียจนเค็มพอดู นี่แหละผลที่เราหลงใหลภาษาฝรั่งเสียจนมิได้คำนึงถึงภาษาของเพื่อนบ้านใกล้เคียง พวกเราออกเดินดูร้านขายของและได้ซื้อปากกาเชฟเฟอร์ไว้คนละหลายๆด้าม เพราะเวลานั้นขายถูกมาก ตอนเย็นๆ พวกสตรีชอบใส่เสื้อเหลือง กางเกงเหลืองออกเที่ยวกันดกดื่น บ่ายวันรุ่งขึ้นก็ได้ข่าวว่า เรือที่พวกเราจะต้องโดยสารชื่อ "เชอ-นองโซ่" มาจากไซ่ง่อนและเข้าเทียบท่าแล้ว จึงเตรียมลงเรือ และก็เคราะห์ดีอีก ที่พวกเราได้เคบินใหญ่พอที่จะอยู่รวมกันได้ทั้ง ๓ คน.

เรือเชอนองโซ่เป็นเรือของฝรั่งเศส เดินระหว่างไซ่ง่อนกับมาไซย์ เป็นเรือเดินสมุทรรุ่นกลางเก่ากลางใหม่ เป็นเรือสำหรับบรรทุกคนโดยสารโดยเฉพาะ มีสิ่งที่อำนวยความสุขสบายพร้อมมูล มีห้องเครื่องดื่มสำหรับผู้โดยสารทุกชั้น ห้องสำหรับเล่นไพ่ ห้องนั่งเล่น ห้องสูบบุหรี่ ห้องดนตรี ห้องอ่าน

หนังสือ ห้องเขียนหนังสือและขายหนังสือ ตอนเย็นมีดนตรีให้ฟังทุกเย็น ตอนกลางคืนหากไม่มีการเต้นรำ ก็มีภาพยนตร์ฉายให้ดู ผู้โดยสารส่วนมากเป็นชาวฝรั่งเศส มักเป็นข้าราชการทหาร หรือมิฉะนั้นก็ครอบครัวของครูที่ทำการสอนอยู่ที่ไซ่ง่อน ผู้โดยสารทุกคนอัธยาศัยดีและเป็นกันเองในเวลารวดเร็ว ยิ่งเห็นพวกเราพูดฝรั่งเศสได้ ยิ่งสนิทสนมกันรวดเร็วยิ่งขึ้น พวกสาวๆนิยมนุ่งกางเกงสั้นๆ ขาใหญ่ๆ ซึ่งฝรั่งเรียกว่า Short ทุกคน ทำให้พวกเราไม่ค่อยจะเบื่อตา.

เรือเชอนองโซ่พาพวกเราเข้าช่องมะละกา น้ำที่เคยเป็นสีโคลนก็ค่อยๆ เปลี่ยนเป็นสีใบไม้ตามลำดับจนในที่สุดกลายเป็นสีน้ำเงิน เมื่อเข้าเขตมหาสมุทรอินเดีย ทุกๆ เที่ยงวันต้องเลื่อนเข็มนาฬิกาถอยหลัง วันหนึ่งประมาณครึ่งชั่วโมง เพราะพวกเราเดินทางไปสู่ตะวันตก เวลาเที่ยงเรือเปิดหวูดให้ตั้งนาฬิกา แล้วก็มีคนมาเลื่อนจุดแสดงตำบลที่อยู่ของเรือในแผนที่ ให้รู้ว่าเวลานี้เรากำลังอยู่ที่ไหน

ในเรือมีอาหารให้ ๔ มื้อ มื้อเช้าตั้งแต่ ๗ โมงถึง ๑๐โมง ตอนเช้าฝรั่งมักไม่กินเนื้อ ดื่มกาแฟกับขนมปัง ๒ ชิ้น แต่พวกเราว่ากันเสียอิ่มหนำเรียกทั้งขนมปัง ไข่ดาว บีฟสเต๊กชิ้นใหญ่ๆ บางวันยังแถมข้าวอีก อาหารกลางวันของฝรั่งหนักเป็นพิเศษ กินเสร็จแล้วก็จะนอนหลับสบาย ทุกมื้อมีเหล้าไวน์ให้ ๒ ขวด เพราะเป็นเหล้าที่มีมากในฝรั่งเศส ปกติเขาไม่ดื่มน้ำกัน เวลารับประทานอาหาร ใช้ดื่มเหล้าไวน์แทน เมื่ออยู่เมืองไทยข้าพเจ้าชอบอ่านหนังสืออ่านเล่นเสมอ นักประพันธ์มักจะบรรยายถึงลูกเจ้าคุณต่างๆ ที่กลับมาจากเมืองนอก เวลารับแขกต้องมีการสนทนาพลางจิบไวน์ไปพลาง รู้สึกว่าโก้และคงอร่อย แต่พอข้าพเจ้าต้องดื่มไวน์กับเขาบ้าง ก็ไม่เห็นมันเอมโอชดังที่นึก ตรง

ข้ามรู้สึกฝาด แล้วในที่สุดก็มึนๆ บ๋อยที่เสิร์ฟรู้ใจพวกเราดี เวลามีข้าวกับแกงกะหรี่มักจะเก็บไว้ให้เป็นพิเศษเสมอ

เมืองท่าต่อจากสิงคโปร์ที่เรือหยุดก็คือ โกลัมโบ อยู่บนเกาะซีลอน นครแห่งพระเขี้ยวแก้ว แล้วมีใบชาที่มีชื่อเสียงมาก ทุกครั้งก่อนขึ้นท่า จะต้องมีเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองมาตรวจประทับตราหนังสือเดินทางเสียก่อน ที่นี่ผู้โดยสารเคยมีปากเสียงกับชาวพื้นเมืองบ่อยๆ เนื่องจากเรือใหญ่จะต้องจอดห่างจากตัวเมือง ฉะนั้นจึงมักมีเรือจ้างของชาวพื้นเมืองมารับคนโดยสาร แล้วพาไปส่งที่ท่าในเมือง เวลาคนโดยสารจะกลับเรือ หากกลับดึก หรือใกล้เวลาเรือจะออกมักจะถูกคนแจวเรือจ้างเล่นตลก คือไม่แจวไปส่งที่เรือเสียเฉยๆ ปล่อยให้เรือลอยอยู่ในน้ำ ต้องเพิ่มค่าโดยสารให้อีกจึงจะยอมแจวไปส่ง พวกเราขึ้นท่าหาแลกเงินเล็กน้อย ก็เดินเตร่เข้าสวนพฤกษชาติบ้าง ออกหาอาหารกินบ้าง เดินดูชีวิตของพวกแขกตามตรอกที่มีไฟสลัวๆ แล้วชักหวาดๆ แขกทมิฬเดินตามพวกเรามาหลายคน รับอาสาจะพาไปโน่นไปนี่ บ้างก็ถามต้องการผู้หญิงฝรั่งไหม แขกไหม เมื่อไม่มีใครตอบ เจ้าแก่คนหนึ่งยื่นหน้าเข้ามาถามว่า "Do you want a boy?" พวกเรายิ่งเสียวไส้ เลยชวนกันกลับเรือ

จากโกลัมโบ เรือข้ามมหาสมุทรอินเดียอย่างเต็มที่ นานๆจะเห็นปลาฉลามสักตัวหนึ่ง ส่วนมากมีปลาโลมาขนาดเล็กวิ่งแข่งกับเรือเสมอๆ นอกจากนี้ก็มีปลานกกระจอกมากมายบินปรื๋อเป็นหมู่ ออกจากคลื่นลูกหนึ่งโผเข้าไปในคลื่นอีกลูกหนึ่งอย่างน่าดู บางตัวบินทีหนึ่งๆ ไกลเกือบ ๒๐ เมตร บางตัวถูกคลื่นช่วยส่งมาตกบนเรือ ในมหาสมุทรนี้คลื่นลมค่อยแรงขึ้นทุกที ผู้โดยสารต่างวิ่งกันพล่านบนดาดฟ้าเพื่อป้องกันการเมาคลื่น บุญเรือนและข้าพเจ้าพยายามหาเรื่องออกกำลังเต็มที่ เช่นเล่นปิงปองบ้าง หรือเล่นกอล์ฟชนิดที่ใสบน

ดาดฟ้าเรือบ้าง แต่ในที่สุดก็ไม่วายเมาคลื่น ต้องนอนแซ่วทั้งวันทั้งคืน ตลอดเวลาเกือบหนึ่งอาทิตย์เราทั้งสองต่างนอนแบบ กลืนอะไรไม่ลง นอกจากดื่มน้ำ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายเจ้าเหล้าไวน์วันละสองขวดนั้นเป็นกำลัง เพราะกำลังจะรู้รส คือความฝาดของมันกำลังจะค่อยๆ กลายเป็นความหวานปะแล่มๆอยู่แล้ว ๒–๓ วันจึงจะโงหัว ลุกจากเตียงออกไปรับอากาศบริสุทธิ์สักครั้งหนึ่ง บุญเรือนยิ่งแล้วใหญ่ เมาคลื่นแล้วอาเจียนไม่ออก อย่างไรก็ดี เมื่อเรือออกจากโกลัมโบมาได้ ๑ สัปดาห์ ข้าพเจ้าได้เหลือบเห็นนกนางนวลบินว่อนอยู่วันหนึ่งขณะที่ดวงอาทิตย์กำลังคล้อยลงต่ำ เพียงเท่านี้ความไม่สบายก็หายดังปลิดทิ้ง เพราะรู้ว่าอีกไม่นานนักจะต้องพบแผ่นดิน จึงรีบมาปลุกบุญเรือนซึ่งนอนฟังคลื่นกระทบกราบเรือจนหูอื้อ เพื่อให้ทราบข่าวดี พอเรือใกล้จะถึงจีบูตี (Djibouti) เมืองขึ้นของฝรั่งเศส พวกเราต่างรู้สึกกระปรี้กะเปร่า มองดูแผ่นดินสีแดงๆ ของทวีปอาฟริกา ดุจดังได้พานพบถิ่นแคว้นแดนสวรรค์

เมื่อถึงเมืองเรียบร้อยแล้ว บุญเรือนรีบนำพวกเราออกล่าภัตตาคารที่มีข้าวกินอย่างขมีขมัน ระหว่างเวลา ๗–๘ วันที่แล้วมาไม่มีอาหารอะไรตกถึงท้องเลย หลังจากการตระเวนพักใหญ่ ก็พบภัตตาคารที่มีแกงกะหรี่ไก่ขาย พวกเราต่างดีใจไม่น้อย พากันฉลองศรัทธาเสียเต็มรัก แทบจะกินไว้เผื่อในวันหน้าด้วย พอออกจากภัตตาคาร ก็มีพวกเด็กพื้นเมืองมากลุ้มรุมตามเคย ไล่เท่าใดก็ไม่ไป บ้างก็อาสาจะเป็นผู้นำเที่ยว พวกเราเห็นฐานะท่าทางของเด็กเหล่านี้แล้วชักหวาดๆ ตัวเล็กๆ ดำๆ ผอมเกร็งพูดภาษาฝรั่งเร็วปรื๋อ ข้าพเจ้าในฐานะเป็นผู้รู้ฝรั่งเศสดีกว่าคนอื่นที่มาด้วยกัน เลยต้องทำหน้าที่อธิบายว่า เราไม่ต้องการให้ใครมาเดินตามเรา แต่มันก็ไม่ยักเชื่อ เราไปแห่งใด มันก็ตามไปด้วย ครั้นนานเข้าพวกมันก็แยกย้ายไป เหลือแต่เจ้าเด็กตัวดำเมี่ยมอยู่คนหนึ่ง พูด

พร่ำอยู่ตลอดเวลาว่าจะพาไปดูผู้หญิงสวยๆ การเดินเที่ยวของเราไปจบลงที่ร้านขายสุราแห่งหนึ่ง ซึ่งมีแต่เจ้าของร้านกับผู้หญิงคนหนึ่ง ต่อจากนี้ก็ไม่เห็นมีอะไรที่น่าดูอีก จึงตกลงใจกลับ เจ้าเด็กผอมเกร็งได้ร้องทวงค่าพามาดูผู้หญิงขึ้นทันที พวกเราทำหูทวนลมเสีย มันเดินทวงเราไปเรื่อยๆ จนทุกคนแสนจะรำคาญ ข้าพเจ้าควักเงินให้ ๒ ฟรังค์ เจ้าเด็กน้อยรับเอาไปดูแล้วขว้างทิ้ง ต่อจากนั้นมันก็ระดมขว้างก้อนอิฐมายังพวกเรา ทำให้ต้องหลบเป็นพัลวัน เคราะห์ดีที่ถนนมืด พอออกถนนใหญ่ ข้าพเจ้าเหลือบไปเห็นตำรวจพื้นเมืองเข้า เลยแจ้งเรื่องราวให้ฟัง เจ้าเด็กเหลือขอพอเห็นตำรวจขยับแซ่ยาวออกมาเท่านั้นก็รีบวิ่งผ่าความมืดหายไป

เรือถอนสมอออกในคืนวันนั้น ผ่านเข้าสู่ทะเลแดงอันแสนจะอบอ้าวแดดระยิบระยับเหนือพื้นทะเลทรายอาราเบียอันสุดสายตา เรารู้สึกว่าความร้อนทวีขึ้นโดยลำดับ เนื่องจากเรือที่โดยสารไม่มีสระอาบน้ำ เขาจึงจัดถังผ้าใบหุ้มไม้ขึ้นถังใหญ่ แล้วสูบน้ำทะเลขึ้นมาเพื่อให้ผู้โดยสารอาบและว่ายแก้ร้อน เนื่องจากผู้โดยสารที่นิยมอาบน้ำส่วนมากเป็นผู้หญิง พวกเราเลยเหนียมไปตามๆกัน ไม่มีใครยอมว่ายน้ำ ได้แต่มองดูเขาว่ายเท่านั้น เฉพาะอย่างยิ่งหมอแสวงสมัครดูชนิดตีตั๋วประจำเลยทีเดียว สิ่งที่สดุดตาก็คือทั้งหญิงชายที่อาบน้ำร่วมกัน ต่างหยอกล้อกันโดยไม่ถือสาหลายต่อหลายครั้งที่พวกเราเห็นแม่สาวๆฝรั่งยืนกางขาในถังน้ำ เพราะน้ำในถังไม่ลึกนัก แค่ปากเท่านั้น แล้วเจ้าหนุ่มก็ดำลอดจากขาโน้นมาขานี้ สำหรับพวกเราก็นับว่าเป็นทัศนียภาพที่น่าชม (เพราะเรามองในแง่ศิลปะ) แต่ถ้าเป็นเช่นนี้ในเมืองไทย ผู้ชายที่มีคาถาอาคมคงเสื่อมหมด และในขณะเดียวกัน ท่านสุภาพสตรีคงกะอักกะอ่วนใจพิลึกพวกเราเสียท่าที่มิได้เอากางเกงขาสั้นติดมาด้วย เพราะเป็นชุดที่เหมาะที่สุด สำหรับเดินทางตั้งแต่

กรุงเทพฯ จนถึงปอร์ตซาอิด ในทะเลแดงก็เช่นเดียวกับทะเลดำ น้ำในทะเลคง รักษาสีน้ำเงินเหมือนทะเลลึกอื่นๆภาพของทะเลแดงในแผนที่เป็นช่องแคบเล็กๆ แต่เมื่อมองจากเรือแล้วจะมองเห็นฝั่งสักข้างหนึ่งก็หาไม่ ตลอดเวลา ๕ วันใน ทะเลแดงบางวันแทบไม่ต้องเลื่อนนาฬิกาเลย เพราะเรือเดินมุ่งไปทางเหนือ เกือบขนานกับเส้นแวงก็ว่าได้ ผิดกับในมหาสมุทรอินเดีย ที่เรือแล่นมาทาง ตะวันตกเกือบขนานกับเส้นรุ้ง.

ไม่ช้าเรือก็มาถึง สุเอซ พวกกรรมกรพื้นเมืองนั่งเรียงรายอยู่ชายฝั่ง ส่วนมากร่างเล็กๆดำมะเมื่อม รอบๆตัวเขาเหล่านั้น ไม่มีสิ่งที่มีชีวิตห้อมล้อม อยู่เลยแม้แต่เส้นหญ้า ผิวหนังของแต่ละคนกร้านๆเพราะมีชีวิตอยู่ใต้แสงอาทิตย์ อันร้อนแรงและถูกแผดเผาไร้ความปราณี เรือใบน้อยๆหลายลำนำพ่อค้าชาว-อียิปต์ ขึ้นมาเพื่อขายสินค้าพื้นเมืองเช่น เครื่องหนัง รูปภาพ ลูกประคำ และ ของกะจุกกะจิกอื่นๆที่น่าซื้อไว้เป็นที่ระลึกจากสุเอซ โดยปกติมักมีผู้โดยสารที่มา กับเรือใหญ่ลงไปเที่ยวปิรามิดและกรุงไคโร มีรถยนตร์และรถไฟรับส่งถึงที่ เที่ยวปิรามิดแล้วไปลงเรือที่ปอร์ตซาอิด ส่วนเรือก็แล่นจากสุเอซไปคอยรับผู้ โดยสารที่ปอร์ตซาอิด ในบรรดาคนไทยคงมี หมอแสวงกับหมอบุญเจือที่ไป กรุงไคโร ส่วนพวกเรา ๓ คน ถึงอยากจะไปเต็มทีก็ไปไม่ได้ เพราะค่าไปเที่ยว ปิรามิดต้องเสียกันถึงคนละ ๕ ปอนด์ สำหรับพวกเราได้รับเงินจากรัฐบาลเพียง ๑๐ ปอนด์ ซึ่งจะต้องใช้ตั้งแต่กรุงเทพฯ จนถึงที่หมายปลายทาง เลยต้องนอน ฝันถึงนครที่มีอายุเก่าแก่กว่า ๔๐ ศตวรรษ ถึงหลุมฝังศพอันมีค่าของตุตันขเมน และมัมมีซึ่งทำสำเร็จด้วยกรรมวิธีอันลึกลับของฟาโรห์ไปพลางๆก่อน ต่างก็ ปลอบใจตนเองว่า ไว้ขากลับเมืองไทยค่อยไปก็แล้วกัน.

รุ่งเช้า เรือเข้าเทียบท่าปอร์ตซาอิด พอโผล่ช่องลมก็มองเห็นเด็กๆ เป็นจำนวนมากลอยคออยู่ในทะเล ร้องตะโกนให้โยนเงินลงไปในน้ำอยู่โหวกๆ พวกนี้มีคุณสมบัติว่ายน้ำทนเป็นพิเศษและตาไวมาก เมื่อผู้โดยสารโยนเงินลงในทะเล ก็สามารถดำเก็บมาได้ทุกทีก่อนที่เงินจะจมถึงก้นทะเล เรื่องเด็กงมเงินที่นี่คงเป็นธรรมเนียมมาหลายสิบปีแล้วหม่อมราโชทัยก็ได้กล่าวไว้ในนิราศ-ลอนดอน หากพิจารณาดูที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของปอร์ตซาอิด จะเห็นว่าเป็นประตูที่กั้นยุโรปกับตะวันออกไว้ทีเดียว เมื่อขึ้นเที่ยวเมืองนี้ก็เห็นสมจริง อารย-ธรรมตะวันตกกับตะวันออกรวมกันที่นี่หลายประการ ในเมืองนี้มีแหล่งที่สกปรกมืดๆน่ากลัว ซึ่งเป็นที่อยู่ของแขกอียิปต์และอาหรับ นานๆก็มีหญิงตาคมมีผ้าบ้านดำบังหน้าผ่านมา แต่อีกด้านหนึ่งมีร้านกาแฟโก้ๆโฮเต็ลหรูๆที่นี่เองที่ทำให้เรารู้สึกว่าบรรยากาศใกล้ยุโรปไปมาก.

ตอนเย็นมีการนั่งตามร้านกาแฟที่ประดับด้วยดอกไม้อย่างน่าชม มีสาวงามออกมาร้องเพลงคลอกับนักไวโอลิน พอพวกเราผ่านประตูเมืองเข้าไป ก็ต้องผจญกับสิ่งที่เคยผจญมาแล้วแทบทุกเมือง คือการกลุ้มรุมของผู้คน เฉพาะอย่าง-ยิ่งเด็กพื้นเมืองช่างมาตอมหน้าตอมหลังเสียจริงๆเดี๋ยวชวนให้ซื้อโน่นซื้อนี่ บ้างฉุดลากเราให้เข้าร้าน บ้างเอาภาพศิลป์ หนังสือโป๊ แมลงวันสเปญ ฯลฯ เข้ามายัดเยียดในมือเรา ดูช่างเอิกเกริกเสียจริงๆพ่อค้าแต่ละคนพูดได้ ๔–๕ ภาษา เพราะเป็นท่าเรือของอาฟริกาที่ชาวต่างประเทศแวะมากที่สุด กล้องถ่ายรูปและเสื้อผ้านับว่าเป็นสินค้าที่ถูกที่สุด พวกเราเดินเที่ยวหาไอศกรีมกินแล้วไปดูอนุสาวรีย์แฟรดินังค์เดอแลซแซบ วิศวกรฝรั่งเศสผู้อำนวยการขุดคลองสุเอซนี้แล้วก็กลับมาเรือ.

ต่อจากปอร์ตซาอิด ก็เข้าทะเลเมดิเตอรเรเนียน อากาศค่อยคลายความอบอ้าวลงบ้าง เครื่องแต่งกายที่เคยเป็นสีขาวหรือเทาก็ค่อยๆเปลี่ยนเป็นสีหม่นหรือสีน้ำเงินแก่ เพลงที่เต้นรำบนเรือที่เคยใช้จังหวะช้า เฉพาะอย่างยิ่งเพลงชื่อ "น้องจะคอย" (J'attendrai) ในจังหวะสโลว์ฟ้อกซ์ ซึ่งกำลังแพร่หลายในขณะนั้น ก็ค่อยๆเปลี่ยนจังหวะมาเป็นเพลง Boom and Daisy ซึ่งเป็นจังหวะที่หนุ่มสาวจะต้องหมั่นเอาก้นมาชนกันไม่รู้สักกี่ครั้งกว่าจะจบเพลง เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ แห่งบรรยากาศของอัศดงคตประเทศทั้งสิ้น.

แล้วเรือของเราก็ผ่านช่องแคบแมสซีนาในคืนวันเพ็ญ ดวงจันทร์ลอยเด่นสุกสกาวอยู่หลังเขาเอ็ตนา ภาพตะคุ่มๆของภูเขาไฟที่ดุอยู่บนเกาะซิซีลี่ แลดูใหญ่ทมึนน่ากลัว ชายฝั่งเรียงรายไปด้วยบ้านเล็กเรือนน้อยตามเชิงเขา มองดูจากทะเลในราตรีกาล เห็นแต่แสงไฟระยิบระยับงามตระการตาต่อมาอีก ๒ วัน เรือก็มาถึงช่องแคบระหว่างเกาะคอร์ซิกากับเกาะซาร์ดิเนีย พอออกจากช่องแคบก็พบคลื่นขนาดใหญ่ ข้าพเจ้าชักใจเสีย อุตส่าห์บำรุงกำลังมาตลอดทาง ตั้งแต่เข้าทะเลแดง ยังจำได้ว่าเมื่อเมาคลื่นในมหาสมุทรอินเดียต้องเลื่อนรูเข็มขัดรัดให้สั้นเข้าตั้งหลายรู คราวนี้จึงพยายามวิ่งรอบๆเรือจนเหนื่อย บ๋อยประจำห้องปลอบใจว่า "ถ้าท่านลงไปนอนในเคบินอีกเป็นต้องเมาคลื่น ท่านควรทำใจให้ดีไว้ในไม่ช้าท่านก็จะได้เห็นชายกะโปรงของแม่สาวน้อยชาวปารีสแล้ว" บังเอิญคลื่นลมค่อยซาลง พวกเราถึงท่าเมืองมาร์ไซย์โดยสวัสดิภาพ หลังจากได้รอนแรมมาในทะเลเกือบ ๑ เดือน พอใกล้จะถึงท่าใบจักรข้างหนึ่งของเรือก็เกิดหัก เลยใช้การได้เพียงข้างเดียว หลังจากเรือเข้าเทียบท่าเมืองมาร์ไซย์เรียบร้อยแล้ว พิธีการตรวจของที่ต้องเสียภาษีก็เริ่มขึ้น พอดีกงสุลกิตติมศักดิ์ไทยประจำมาร์ไซย์ย่องเข้ามาในห้องเคบินพวกเราเลยขอร้องให้แกช่วยซกเครื่องถมทั้งสิ้น

ของพวกเรา ๒๐ กว่าชิ้นไว้ในเสื้อกางเกงของแก ส่วนการตรวจกระเป๋าเดินทางใหญ่ก็นับว่าได้ความสะดวกดี เพราะสถานทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ได้มอบจดหมายขอร้องให้เจ้าหน้าที่ศุลการักษ์อำนวยความสะดวกแก่พวกเรามาด้วย ต่อไปก็เป็นเรื่องของกงสุลไทยที่จะพาพวกเราไปประงับความหิวและกระหาย แล้วชี้ชวนให้ดูให้ชมในสิ่งที่น่าดูน่าชม มาร์ไซย์เป็นเมืองท่าใหญ่ที่สุดในทะเลเมดิเตอรเรเนียน ชาวต่างประเทศผ่านไปมาเหลือหลาย ฉะนั้นจึงเป็นแหล่งที่มีสิ่งแปลกๆให้นักท่องเที่ยวชมอย่างพร้อมมูล มีทุกสิ่งทุกอย่างที่ท่านนึกอยากจะชม ทั้งที่ไม่นึกว่าจะมีก็มีให้ชม

เมื่อเที่ยวมาร์ไซย์พอหอมปากหอมคอแล้ว พวกเราก็จับรถไฟมุ่งไปปารีส กงสุลได้โทรเลขไปบอกให้ผู้ดูแลนักเรียนที่สถานทูตไทยประจำปารีสทราบ พอเช้าตรู่พวกเราก็มาถึงปารีส นครที่พวกเราชินหูมาตั้งแต่เด็กๆ ผู้ดูแลนักเรียนได้ส่งคนขับรถมารับที่สถานีแล้วพาไปโฮเต็ล ซึ่งอยู่ใกล้ๆสถานทูตไทย ผู้ดูแลนักเรียนเป็นชาวฝรั่งเศสแท้ พูดฝรั่งเศสเร็วปรื๋อ ทำงานกับคนไทยมาช้านาน ชื่อการ์กูเอ แต่พวกนักเรียนไทยพากันขนานนามว่า "ขาก๊วย" เพื่อให้รับกับผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษ ซึ่งถูกขนานนามว่า "ขาเดี่ยว" หรือเมื่อเวลาขอสตางค์ไม่ได้ ก็เรียกสั้นๆว่า "อ้ายก๊วย" ผู้ดูแลนักเรียนเป็นผู้จัดหาบ้านช่องให้อยู่ ดูแลการศึกษาตลอดจนส่งเงินทองให้นักเรียน นายการ์กูเอนี้ปฏิบัติราชการสมกับกินเงินเดือนของรัฐบาลไทย ช่วยดูแลสถานทูตที่ไม่มีผู้คนอาศัยตลอดเวลาสงคราม ให้ความสะดวกแก่คนไทยแทบทุกคน ในเรื่องการเดินทางและการจัดส่งนักเรียนที่ตกค้างในฝรั่งเศสให้ออกไปประเทศอื่นจนหมด นอกจากนี้ยังพยายามสนับสนุนคนที่เรียนดี เช่น ออกเงินค่าเล่นเท็นนิส ค่าขี่ม้า ฯลฯ ให้ เฉพาะอย่างยิ่งเงินทองที่เป็นส่วนของนักเรียนแล้วไม่มีตุกติก

เมื่อเข้าที่พักเรียบร้อยแล้ว พวกเราก็มาเยี่ยมคำนับทูตคุณพระพหิธานุกร แล้วก็ออกไปรับประทานอาหารกลางวันที่ร้านอาหารจีนชื่อ "มังกรทอง" ซึ่งคนไทยที่ผ่านปารีสทุกคนรู้จัก เสร็จจากอาหารกลางวันแล้ว บุญเรือน บรรพตและข้าพเจ้าก็อำลาท่านแยกไปเที่ยวดูตามที่ต่างๆ เพื่อแสวงหาความรู้ พวกเรารีบดิ่งไปยัง หอ ไอเฟล (Tour Eiffel) ซึ่งตั้งตระหง่านสมเป็นสัญลักษณ์ของปารีสโดยแท้ ขณะนั้นใช้เป็นที่ส่งวิทยุ รอบหอสูงนี้เป็นที่ตั้งที่ทำการสำคัญๆทั้งสิ้น อาทิเช่น โรงเรียนเสนาธิการ พิพิธภัณฑ์มนุษยชาติ ฯลฯ

ต่อจากนี้เราก็มุ่งไปยัง Etoile (ดาว) ซึ่งเป็นวงเวียนใหญ่ ณ ใจกลางนครปารีส บนวงเวียนเป็นที่ตั้งของประตูชัย (Arc de Triomphe) จากวงเวียนนี้ไปมีถนนใหญ่ๆแยกออกไป ๑๒ สาย มีตึกรามบ้านช่องสวยงามเรียงรายอยู่โดยรอบ ถนนที่ใหญ่ที่สุดและโก้ที่สุดของปารีส ก็คือ ชังเซลีเซ่ (Champs Elysées) สองข้างถนนเป็นที่ตั้งโรงมหรสพใหญ่ๆ ห้างร้านที่ขายของหรูๆแพงๆ และร้านกาแฟโก้ๆมากมาย เมื่อพวกเราเที่ยวเตร่พอสมควรแล้วก็กลับมายัง ตร๊อกกาเดโร ซึ่งเป็นชื่อของอาคารและจัตุรัสอันกว้างใหญ่ใกล้สถานทูตไทย เพื่อดื่มกาแฟและนั่งดูชาวปารีสที่ผ่านไปมา

ปารีสเป็นนครที่สวยที่สุดในยุโรป ประเทศฝรั่งเศสถ้าขาดปารีสแล้วก็แทบจะไม่เป็นฝรั่งเศส เพราะความเจริญทุกแง่ทุกมุมต่างมาชุมนุมกันอยู่ที่นครนี้แห่งเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าขอเว้นการบรรยายความงามของปารีส เพราะมีผู้สาธยายกันมามากแล้ว พอตกค่ำพวกเราก็พาไปดูละครรีวิวของฝรั่งเศสที่โรงละครอันเรืองนามชื่อ "โฟลีแบรแชร" (Folie bergére) พวกเรารู้จัก "โฟลีแบรแชร" ดี ก่อนที่จะรู้จักกรมศิลปากรเสียอีก การแสดงในคืนวันนั้นนับว่ามีศิลปะและเสน่ห์แพรวพราว ฉากก็สวย ผู้แสดงก็งาม ยังติดตาติดใจพวกเรา

อยู่เสมอ ขณะหยุดพักมีการขายตุ๊กตาศิลปะทำด้วยวัตถุนุ่มนิ่มอะไรไม่ทราบแน่ เวลามันสั่นกระดุกกระดิกเหมือนคนจริงๆ ตอนละครใกล้จะเลิก ผู้จัดการเห็นพวกเราสนใจมาก จึงรี่เข้ามาบอกข้าพเจ้าว่า "เขายังจัดที่แสดงพิเศษในห้องใต้ดินซึ่งมีศิลปะสูงกว่าที่กำลังดูอยู่อีก" ข้าพเจ้าหันมาปรึกษาพรรคพวก แต่ก็ได้รับความเห็นว่าเราควรไปชมที่อื่นบ้าง เลยไม่ได้เป็นพวกใต้ดินกับเขา

วันรุ่งขึ้นพวกเราพยายามไปชมสถานที่สำคัญๆทางประวัติศาสตร์ เช่น พิพิธภัณฑ์ "ลูเวร์อ" (Louvre) คุกบาสตีย์ ซึ่งมีแต่เสาศิลาสร้างไว้แทน คุกมืดนี้เต็มไปด้วยความทารุณแต่หนหลัง ไปโอเดียนซึ่งเป็นแหล่งขายหนังสือร้อยแปด ไปสวนลัคเซ็มเบิกร์ ไปเยี่ยมที่ไว้ศพนะโปเลียน และ "ปังเตออง" (Pantheon) ซึ่งเป็นสถานที่ระลึกบูชาของนักปราชญ์อันยิ่งใหญ่ทั้งหลายของฝรั่งเศส เสร็จแล้วกลับมายัง "ย่านลาติน" (Quartier latin) อันเป็นที่อยู่ที่ชุมนุมของบรรดานักเรียนหลายสิบชาติ ย่านนี้มีร้านขายหนังสือใหญ่ๆหลายสิบแห่ง ซึ่งเราอาจไปยืนเปิดอ่านทั้งวัน โดยไม่ต้องซื้อและไม่ต้องถูกต่อว่า นอกจากนี้ยังเป็นย่านชุมนุมภัตตาคารนานาชาติ ร้านอาหารจีนมีไม่ต่ำกว่าสิบร้าน และยังมีร้านอาหารแขก ญี่ปุ่น และญวนซึ่งพวกเราชอบไปอุดหนุนเป็นพิเศษ เพราะมีน้ำปลาเหมือนน้ำปลาไทยไม่ผิด ขากลับจากรับประทานอาหาร พบ ร.อ. ประสพ ฐิติวร (พ.ท. เดี๋ยวนี้) ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่อยู่ไม่ไกลจากปารีสนัก พวกเราได้รับความกรุณาเป็นพิเศษโดยมีท่านเป็นผู้นำเที่ยว ตอนบ่ายท่านพาเราไปนั่งดื่มเบียร์ข้างถนนแซงต์แซร์แมง (Saint-Germain) พวกเราดื่มเบียร์กันคนละครึ่งแก้ว พากันมึนเมาตามเคย คุณประสพพานั่งรถยนตร์ไปชมสถานที่ต่างๆ การขับรถในนครปารีสแปลกอยู่อย่างหนึ่ง คือต้องขับกันเร็วๆ มิฉะนั้นถูกรถที่ตามมาด่า ชาวฝรั่งเศสมีนิสัยแปลกอยู่อีกอย่าง

คือ ถ้าเรานิ่งเวลาเขาด่าเจ้าคนด่ายิ่งกำเริบ ด่าต่อไปไม่หยุด หากเราด่าตอบเสีย ๒–๓ ประโยคละก้อ เจ้าคนด่ามักสงบ ในปารีสตามทางแยกที่มีการจราจรน้อย ใช้ป๋อมไฟจราจรพิเศษกว่าที่อื่นคือ ป๋อมไฟนั้นปกติไม่มีไฟทั้งเขียวและแดง จนกว่าจะมีรถยนต์ผ่านมาใกล้จะถึงแยก ไฟเขียวก็จะเปิดขึ้นโดยอัตโนมัติ และขณะเดียวกันก็เปิดไฟแดงห้ามรถที่มาตามถนนที่ขวางอยู่

พวกเราถือโอกาสไปชมโบสถ์ "โน๊ตเตรอดาม" (Notre Dame) วิหาร "ซาเกรเกอร์" (Sacre coeur) ไปมองมาร์ต ดู "มูแลงรูช" (Moulin rouge) ซึ่งขณะนั้นยังไม่เปิดการแสดงอันใด แล้วกลับมานั่งดูคนที่ร้านกาแฟ ปารีสมีร้านกาแฟมากมาย พวกที่มานั่งโดยมากซื้อกาแฟดำถ้วยเดียวแล้วก็อ่านหนังสือพิมพ์เสียครึ่งวัน ตกลงคนหนึ่งวันหนึ่งอาจเสียค่ากาแฟ ๒ ถ้วย แล้วก็นั่งอ่านหนังสือ สูบบุหรี่คุยกันได้ทั้งวัน นอกจากนี้ในฤดูหนาวร้านกาแฟเป็นที่ที่มีเตาผิงให้ความอบอุ่นดีกว่าอยู่ที่บ้านเสียอีก ปกติชาวยุโรปก่อนจะรับประทานอาหารหนักๆ จะต้องเบิกโรงเรียกน้ำย่อยอาหารด้วยสุราอ่อนๆซึ่งเรียกว่า "อัปเปริติฟ" (Aperitif) ไม่มีผู้ใดที่ผ่านยุโรปแล้วไม่รู้จักซินซาโน ดูบอนแน่ คุณประสพพาพวกเราเข้านั่งร้านกาแฟดูปองต์ ซึ่งเป็นร้านเก่าแก่มีชื่อเสียง ที่คนไทยรู้จักมาตั้งแต่ครั้งเป็นที่ชุมนุมของนักปฏิวัติไทยรุ่น ๒๔ มิถุนายน แต่พวกเราคงดื่มโกโก้แทนอัปเปริตีฟเช่นเคย หลังจากรับประทานอาหารแล้ว คุณประสพก็พาพวกเราไปสวนสนุกของฝรั่งเศส คือ ลูน่าปาร์ค (Luna Park) ซึ่งเป็นที่รวมความสนุกสนานของเด็กๆไว้ทั้งสิ้น คล้าย Coney Island ของนิวยอร์ค Treptow ของเบอรลิน และ Prater ของเวียนนา ที่นั่นมีการละเล่น ๑๐๘ จำพวก ตั้งแต่ม้าหมุน รถไฟฟ้า กระเช้าสวรรค์ ภูเขารัสเซีย ฯลฯ

รุ่งเช้าพวกเราออกเดินแต่มืด วันนี้ข้าพเจ้าตั้งใจจะลาปารีสเพื่อเดินทางต่อไปให้ถึงบรัสเซลเสียที เพราะทรัพย์กำลังจางเต็มที ก็เผอิญมาพบคุณหวาน บัวน้อย ซึ่งอุตส่าห์ถ่อกายมาจากกรุงโรมเพื่อเที่ยวปารีส ข้าพเจ้าเลยตกลงใจอยู่เที่ยวปารีสอีกคืนหนึ่ง พวกเราต่างเลี้ยงส่งซึ่งกันและกัน เพราะแต่ละคนจะต้องจากกันไปคนละทิศละทางในไม่ช้า บุญเรือนจะต้องไปอยู่โกนยัก (Cognac) เมืองเหล้าซึ่งเวลานั้นมีนายทหารไทยอยู่ ๒--๓ คนคือ สนอง ถมังรักษ์สัตว์ บุญเที่ยง เปรื่องการ และประดับ ศรีสุข บรรพตจะต้องไปอยู่กับนายพันเอกฝรั่งเศสนอกราชการคนหนึ่ง ซึ่งมีคฤหาสน์อันรโหฐานอยู่ในป่า บ้านที่บรรพตไปอยู่นี้ อนันพิบูลสงคราม เคยอยู่มาก่อนแล้ว สำหรับข้าพเจ้ารู้แน่อยู่แล้วว่าจะไปไหน ครั้นถึงเวลาก็จับรถมุ่งมาบรัสเซล พอเข้าเขตแดนเบลเยี่ยม ก็มีการตรวจหนังสือเดินทางและตรวจกระเป๋า เผอิญหนังสือเดินทางของข้าพเจ้าไม่เรียบร้อย คือกำหนดเวลาที่รัฐบาลเบลเยี่ยมอนุญาตให้อยู่ในประเทศเขานานเท่าใด ไม่ได้ระบุไว้ในหนังสือเดินทางที่สถานกงสุลเบลเยี่ยมออกให้ ทั้งนี้เพราะเบลเยี่ยมเป็นประเทศเล็ก ไม่ต้องการให้ชาวต่างประเทศมาแย่งทำมาหากิน ถ้ามิใช่มาเรียนหนังสือหรือมาเพื่อกิจการทางทูตแล้วเป็นไม่ยอมให้เข้าเมือง เจ้าพนักงานจึงถามข้าพเจ้าว่าเป็น Charge d' affaires (อุปทูต) หรือ จึงมิได้มีเวลากำหนดระบุไว้ เพื่อให้การตรวจชั้นนี้ผ่านไปเสียที ข้าพเจ้าเลยตอบว่าใช่ เจ้าหน้าที่จึงตีตราให้ พอนั่งสงบสติอารมณ์ไปได้หน่อยหนึ่งพนักงานศุลการักษ์ก็มาตรวจกระเป๋า ตอนนี้นานกว่าผู้โดยสารคนอื่น เพราะกะปิที่ครอบครัวหลวงวีรวัฒน์โยธินฝากมาทำพิษ เจ้าหน้าที่บอกให้ข้าพเจ้าเปิด ข้าพเจ้าจึงอธิบายเสียยืดยาวว่ามันไม่ใช่ฝิ่นดอก เคราะห์ดีเมื่ออยู่ห้อง ๘ เคย

เรียนคำว่ากะปิเป็นภาษาฝรั่งเศส เลยนำเอามาใช้ถูก แต่เจ้าพนักงานก็ยังสงสัย ต้องอธิบายวิธีทำกะปิอีก จบแล้วก็ยังถูกขอร้องให้เปิดจนได้ ทั้งๆที่ข้าพเจ้าไม่อยากนิวแซนผู้โดยสารคนอื่นๆ แต่พอกลิ่นสัมผัสจมูกเข้าเท่านั้นเจ้าพนักงานรีบบอกให้ข้าพเจ้าปิดทันที แล้วรีบออกจากห้องไป โดยลืมเปิดห่อน้ำพริกเผาของอาจารย์ประยงค์ที่ฝากมาให้ประสงค์ลูกชายท่านที่บรัสเซลเสียสนิท หากเปิดห่อนี้ออก ข้าพเจ้าเห็นถ้าจะต้องอธิบายกรรมวิธีทำน้ำพริกเผาจนถึงเมืองบรัส-เซลเป็นแน่.

๒ บ้านแตก

ณ สถานีเมืองบรัสเซล บรรดาคนไทยที่อยู่ที่นั่น ขณะนั้นต่างแห่กันมารับอย่างน่าปลื้มใจ ดูทุกคนมีความสามัคคีกันดี อาทิเช่น หลวงรณกรรมโกวิท ขุนปลดปรปักษ์ ขุนเรืองวีรยุทธ ขุนสงบระงับศึก คุณอุดม พุทธิเกษตร์ริน หม่อมเจ้ากอกษัตริย์ สนิท แย้มสอน แสวง เสนาณรงค์ วัฒนา พยัคฆนิธิ สนั่น พูนพัฒน์ อนันต์ พิบูลสงคราม สนิต ปิ่ณยวนิช ชายน้อย โกมารกุล วิบูล บูรณเวช อร่าม รัตนกุล และประสงค์ สุวรรณาวิน วัฒนาพาข้าพเจ้าไปบ้านที่พัก ล้างหน้าล้างตาเสร็จแล้วก็พากันมาบ้านวิบูลซึ่งเปิดการเลี้ยงรับข้าพเจ้าอย่างมโหฬาร เพราะเป็นบ้านที่ยังมีกะปิน้ำปลาอยู่บริบูรณ์พอที่จะปรุงอาหารไทยได้ ทุกคนต่างซักถามถึงคนโน้นคนนี้ ถึงงานบุบผาชาติตลอดจนถึงนางสาวไทย ต่างกระหายที่จะรู้ข่าวคราวความเป็นไปของประเทศที่รักของตน เมื่อได้สนทนากันพอสมควรแล้วต่างก็แยกย้ายกันกลับ

บ้านที่ข้าพเจ้าถูกส่งไปอยู่เป็นบ้านผู้ดีเก่า เจ้าของบ้านเป็นบารอนเนส สามีเป็นนักสำรวจขั้วโลกเหนือ แต่ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ทั้งบ้านมีบารอนเนส

กับลูกชายซึ่งกำลังเรียนมัธยม ๘ อายุ ๑๙ ปี และลูกสาวอายุ ๒๗ ปี ทำงานกรมโบราณวิทยากับคนทำครัวอีกคนหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีมารดาของเจ้าของบ้านซึ่งชรามากอายุ ๙๙ ปีเศษ นั่งหลับนอนหลับอยู่ในห้องๆหนึ่ง มีนางพยาบาลคอยดูแลอยู่

ขณะที่ข้าพเจ้าไปถึงบรัสเซล ยุโรปยังว่างสงคราม ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อย จดหมายติดต่อกับทางเมืองไทยก็สะดวก ไม่มีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจอะไร นอกจากไปถึงใหม่ๆรับประทานอาหารไม่ลง กับข้าวทุกอย่างดูมันจืดๆพิกล พอตกเย็นต้องออกไปบ้านวิบูลหรืออร่ามซึ่งมีอาหารประจำ คือไข่เจียวและผัดกะหล่ำปลี ตอนนั้นยังหาซื้อข้าวไทยได้ (ข้าวไทยญี่ปุ่นเป็นผู้ส่งมาขาย) จึงไม่ค่อยเดือดร้อนในเรื่องอาหารไม่ถูกปากที่บ้านตอนเช้ามีอาหารเบาๆคือขนมปังทาเนย ๒–๓ แผ่น ไข่ลวก ๑ ฟองกับโอวัลติน ๑ ถ้วย (ในยุโรปภาคพื้นธรณีไม่มี Ovaltine รู้จักกันแต่ Ovomaltine) ตอนกลางวันกินอาหารหนัก เริ่มด้วยซุปกับขนมปัง ๑ ชิ้น ต่อมามีอาหารเบาๆเตือนน้ำย่อย เรียกว่าอาหารว่างหรืออาหารนำ (Horsd' ceuvre) แล้วจึงถึงเนื้อ ผักกับมันฝรั่ง หลังจากอาหารหนักแล้วก็มีอาหารว่างหรือผลไม้ สำหรับบ้านข้าพเจ้าอาหารใน ๑ เดือนไม่ซ้ำกันเลย แม่บ้านแกเขียนแผนรายละเอียดให้แม่ครัวไว้ตลอดปี วันนั้นในเดือนนั้นจะมีอะไรเป็นรู้กันแล้ว คนครัวไม่ต้องมาถามว่าวันนี้จะกินอะไรกัน แต่เป็นอันรู้ว่าวันศุกร์ต้องกินปลา เพราะพวกคาธอลิควันศุกร์ไม่กินเนื้อ วันอาทิตย์เป็นมีไก่หรือนก ส่วนตอนเย็นแม่ครัวกลับบ้าน ลูกสาวเป็นผู้ทำกับข้าว แกเล่นทำแซนวิชแบบ Clod dishes ทุกเย็น เพราะทำง่าย แล้วปกติแกพยายามรักษาทรวดทรงของแกโดยไม่กินมาก เฉพาะอย่างยิ่งเว้นการกินเนื้อเพื่อไม่ให้อ้วน ข้าพเจ้าเลยพลอยแย่ไปด้วย ตกเย็นต้องไปหาอาหารกินตามบ้านเพื่อนๆ

เรื่อย จะออกไปกินตามภัตตาคารทีหนึ่งก็แพงใจหาย ข้าพเจ้าจำได้ว่าขณะที่อยู่เบลเยี่ยมเคยไปกินหอยแมลงภู่ตามภัตตาคาร ๒ ครั้งเท่านั้น เนื่องจากที่บ้านนี้เป็นบ้านผู้ดีเก่า จึงค่อนข้างจะมีพิธีรีตองมากสักหน่อย ที่โต๊ะอาหารจะวานใครให้หยิบอะไรส่งให้ทีหนึ่งต้องใช้อารัมภบทยืดยาวเป็นต้นว่า Voudriez vous avoir l'obligeance de me passer le sel ซึ่งแปลว่า "ท่านคงจะเอื้อเฟื้อผ่านเกลือมาให้ข้าพเจ้า" เพื่อให้ช่วยหยิบเกลือส่งให้เท่านั้น หรือถ้าส่งอะไรให้แล้วต้องตามด้วย s'il vous plait (if you please) เสมอ เวลาไปไหนกับบารอนเนสทีหนึ่ง ต้องคอยรับใช้ให้ดี มิฉะนั้นแกหาว่าเราไม่ "อารยะ" เป็นต้นว่าต้องช่วยสวมเสื้อคลุมให้ ต้องเลื่อนเก้าอี้ให้นั่งก่อนเข้าประจำโต๊ะอาหาร ต้องช่วยเหลือจับมือจับแขนพยุงเวลาขึ้นหรือลงรถ ฯลฯ หลังจากรับประทานอาหารกลางวันแล้วก็ต้องออกมานั่งดื่มกาแฟในสวนท่ามกลางแสงอาทิตย์ คำสนทนาเป็นประจำที่เราจะได้ยินเสมอก็คือชมว่า วันนี้อากาศช่างดีจริง (หมายความว่ามีแดด) แล้วก็จบลงด้วยการเป็นห่วงหรือภาวนาให้อากาศในวันรุ่งขึ้นดีอีก ฝรั่งที่พบกันอาจคุยกันใน ๑๐ นาที เฉพาะแต่เรื่องอากาศเท่านั้น ซึ่งข้าพเจ้าไปใหม่ๆไม่เข้าใจเลย แต่ทีหลังอยู่นานไปจึงรู้ฤทธิ์ เพราะว่าตลอดทั้งปีอาจจะพบอากาศดีๆเพียงเดือนเดียว ประชากรจึงเรียกร้องหาแสงอาทิตย์อย่างน่าเห็นใจ พวกคนไทยที่ไปอยู่เมืองนอกพากันหนีแสงอาทิตย์ เพราะรู้สึกว่าตนได้รับมาพอเพียงแล้ว เฉพาะอย่างยิ่งสตรีไทยจะเป็นเดือดเป็นแค้นนักถ้าต้องตากแดดเพราะกลัวผิวจะดำ คนที่ไม่รู้จักเธอ จะเหมาเอาว่าเป็นแขกนิโกร

บรัสเซลเป็นเมืองหลวงของเบลเยี่ยม ได้รับสมญาว่า "ปารีสน้อย" ทั้งนี้ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าเป็นความจริง สิ่งใดมีที่ปารีส บรัสเซลต้องมีบ้าง บ้านช่องสะอาด มีระเบียบกว่าที่ฝรั่งเศสเสียอีก รถเมล์ รถรางทันสมัย ใน

รถมีโต๊ะและเก้าอี้บุนวม สถานอาคารตลอดจนอนุสาวรีย์ใหญ่ๆก็ไม่น้อยหน้าใคร โรงภาพยนตร์มีถึง ๗๕ โรงพร้อมทั้งสถานที่ๆจะให้ความสนุกเพลิดเพลินมากมาย ใช่แต่เท่านั้นบางแง่ยังเป็นกันเอง (intime) ดีกว่าปารีสเสียอีก กลางใจเมืองมีรูปปั้นเด็กผู้ชายคนหนึ่งกำลังยืนปัสสาวะตั้งตระหง่านอยู่ รูปปั้นนี้เป็นสัญลักษณ์หมายถึงเมืองบรัสเซล เช่นเดียวกับเวลาเราเห็นเทพีแห่งเสรีภาพก็รู้ว่าเป็นนิวยอร์ค เห็นประตูชัยก็รู้ว่าเป็นปารีส ประเทศเบลเยี่ยมเป็นประเทศเล็ก เล็กกว่าเมืองไทยราว ๗ เท่า มีพลเมืองราว ๘ ล้านคน นับว่ายัดเยียดที่สุดในยุโรป มีทางรถไฟหนาแน่นที่สุดในโลก ในประวัติศาสตร์ไทยกับเบลเยี่ยมก็ปรากฏว่าไม่มีสัมพันธภาพอื่นใด นอกจากนายโรแลงยัคแมงหรือเจ้าพระยาอภัยราชา ชาวเบลเยี่ยมเคยช่วยเหลือเมืองไทยในการเจรจาข้อพิพาทกับฝรั่งเศส เมื่อครั้ง ร.ศ. ๑๑๒ ลูกหลานของนายโรแลงจึงคงดำรงตำแหน่งเป็นกงสุลไทย ประจำบรัสเซลจนทุกวันนี้ สำหรับคนไทยที่จะรู้จักเบลเยี่ยมก็มีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น ประการที่ ๑ ห้างเอส. เอ. บี. ซึ่งเป็นของเบลเยี่ยม และรถรางในเมืองไทยซึ่งพวกเราเคยเห็นตั้งแต่เกิดมานั้นสร้างที่เบลเยี่ยม และถ้าผู้ใดชอบซอกแซกหาความรู้สักหน่อย อาจจะรู้ว่าเบลเยี่ยมส่งรางรถไฟให้ไทยมากในครั้งก่อนเป็นแหล่งที่ผลิตสตางค์ห้าให้แก่ไทยสมัยโน้นหรือผลิตไพ่ตอง เมื่อกรมสรรพสามิตยังไม่ทำขาย สำหรับชาวเบลเยี่ยมเองไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเมืองไทยอยู่ที่ไหน รู้จักแต่แมวสีสวาทของไทย (Chat siamois) กับฝาแฝดไทย (freres siamois) พลเมืองเบลเยี่ยมสืบเชื้อสายมาจากพวกวอลูน (Walloon) และเฟลมิง (Fleming) ฉะนั้นพลเมืองครึ่งหนึ่งจึงพูดภาษาฝรั่งเศสอีกครึ่งหนึ่งพูดภาษาเฟลมิช คล้ายภาษาฮอลันดา เนื่องจากเบลเยี่ยมเป็นประเทศที่มีถ่านหินและแร่เหล็ก อุตสาหกรรมจึงเจริญ ใช่แต่เท่านั้นเบลเยี่ยมยังมี

เมืองขึ้นในอาฟริกาในลุ่มแม่น้ำคองโกอีกมากมาย ซึ่งเป็นแหล่งผลิตโกโก้, กล้วยหอม, ทองและของป่าอื่นๆอีกไม่น้อย ถึงแม้เบลเยี่ยมจะมีเมืองขึ้นในภาคโพ้นทะเล แต่ก็ไม่มีทหารเรือ มีแต่เรือยามฝั่งและเรือฝึกการประมง กองทัพบกพูดตามฐานะของประเทศเล็กๆแล้ว นับว่ามีประสิทธิภาพสูง อาวุธยุทโธปกรณ์ก็สร้างได้เอง กองทัพอากาศเพิ่งจะเริ่มมี ในคราวต้นมหาสงครามครั้งที่ ๒ ส่วนมากใช้เครื่องบินเฮอริเคนของอังกฤษ เบลเยี่ยมมีพิพิธภัณฑ์ใหญ่อยู่แห่งหนึ่งหนึ่ง ชื่อพิพิธภัณฑ์ของกองทัพบก (Muse'e de l' Armee) ในพิพิธภัณฑ์นี้มีธงชัยเฉลิมพลของไทยอยู่ปะปนในหมู่ธงของประเทศสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งแรก ซึ่งก่อความแปลกใจให้แก่ผู้พบเห็นธงไทยเสมอ เพราะไม่มีผู้ใดทราบว่าไทยก็ส่งทหารอาสามายุโรป เวลาชาวเบลเยี่ยมเห็นคนไทยเข้าก็อดที่จะโพล่งออกมา หรือกระซิบดังๆระหว่างเพื่อนฝูงว่า Chinois (จีน) Japonais (ญี่ปุ่น) แล้วก็มองจนเหลียวหลัง คนไทยบางคนโมโหจัดตะโกนตอบไปว่า Ton pere (พ่อของเจ้า) ซึ่งต้องการจะให้เป็นภาษาด่าว่า "พ่อมึง" แต่ฝรั่งฟังแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นคำผรุสวาท เพราะส่วนมากคำผรุสวาทของไทย แปลเป็นภาษาต่างประเทศแล้วยังความขบขันให้แก่ฝรั่งเสียมากกว่าจะทำให้เจ็บแสบ

เนื่องจากดินฟ้าอากาศในยุโรปเปลี่ยนแปลงและต่างกันมากมาย แต่ละฤดูชีวิตอารมณ์และสิ่งแวดล้อมในยุโรป จึงไม่ใคร่จะซ้ำๆซากๆเช่นในเมืองเรา เริ่มจากฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งเป็นฤดูคนปรารถนา ธรรมชาติก็ค่อยมีชีวิตชีวาขึ้น แล้วก็กลายมาเป็นฤดูร้อนซึ่งบางวันก็ร้อนไม่แพ้อากาศในเมืองไทย ครั้นต่อมาก็ถึงฤดูใบไม้ร่วง ซึ่งฝนเริ่มตกประปรายคลุกเคล้ามากับลูกเห็บ ในที่สุดฤดูหนาวก็มาถึง ธรรมชาติสลบไสลอยู่ภายใต้ความขาวโพลนของหิมะ

ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสพรรณนากิจที่ชาวยุโรปส่วนมากบำเพ็ญอยู่ แต่ละฤดูโดยย่อๆดังนี้

ในฤดูใบไม้ผลิ มวลพฤกษชาติก็เริ่มแตกใบอ่อน ติณชาติที่ดับชีพไปเพราะทนความหนาวไม่ได้ เมื่อได้รับความอบอุ่นจากแสงอาทิตย์ก็พากันขึ้นเขียวชะอุ่มปกคลุมท้องทุ่ง และทิวเขาห้วย หนอง คลอง บึง ซึ่งกลายเป็นน้ำแข็ง เมื่อฤดูหนาว ก็พากันละลายเป็นน้ำคืนสู่สภาพเดิม ลูกเด็กเล็กแดงและผู้เฒ่า ผู้แก่ต่างออกจากบ้านพากันมานั่งตามสี่แยก ตามม้านั่งของเทศบาลที่เขาจัดไว้ตามวงเวียน และสวนสาธารณะ โรงภาพยนต์ โรงละครมักจะมีผู้ชมน้อยลง ต่างพากันออกไปเที่ยวในป่า (คำว่าป่าของฝรั่งนั้นขนาดสวนลุมพินี หรือเขาดินเท่านั้นเอง แต่มีต้นไม้ใหญ่ๆขึ้นหนาแน่นกว่าเล็กน้อย) ผู้สูงอายุก็ไปนั่งสงบอารมณ์ถักไหมพรมทำถุงเท้า บ้างดูลูกๆหลานๆเดินเล่นทรายไปตามเรื่อง หนุ่มๆสาวๆก็เกี่ยวก้อยกันเดินชมนกชมไม้ หาที่ที่พอจะสนทนากันตามภาษาหนุ่มสาว โดยปราศจากผู้คนรบกวน บ้างก็เต้นรำกันตามร้านกาแฟ ซึ่งเปิดรับรองมหาชนในกลางป่า ใช่แต่ธรรมชาติเท่านั้นที่จะตื่นตัวในฤดูนี้ แม้แต่สาวๆก็ได้รับความเปลี่ยนแปลง ใบหน้าอิ่มเอิบแก้มเปลี่ยนเป็นสีชมพู น่ารักขึ้นมาก เด็กๆก็พากันเข้าป่าแสวงหาผลไม้ป่าที่กินได้ เช่นพวกลูกสตรอเบอร์รี่ บางทีก็ลงเรือกรรเชียงในบึงหรือทะเลสาบเล็กๆซึ่งมักจะมีอยู่ตามป่า นกนางแอ่นก็ดี นกนางนวลก็ดีที่เคยสละภูมิลำเนาของตนในฤดูหนาว เพื่อบินไปหาที่อบอุ่นในทางภาคใต้ ก็กลับเข้าสู่รังรวงตามเดิม

พอเริ่มเข้าฤดูร้อน ต้นไม้ใหญ่น้อยก็สะพรั่งไปด้วยกิ่งก้านสาขาขนัดแน่น บรรดาโรงเรียนต่างๆก็พากันปิด เป็นฤดูที่ทุกคนไม่อยากอยู่บ้าน

เพราะมีเวลา ๒–๓ เดือนเท่านี้เองที่จะไปเที่ยวตามชนบทได้ ไปทำปิคนิคได้ไกลๆเป็นเวลาที่ฝนไม่ตก ผู้ที่เคยเคร่งเครียดกับการงานมา ต่างพากันหยุดหน้าร้อนไปพักตากอากาศตามชายทะเล ในประเทศสวิส คนงานทุกคนมีสิทธิที่จะไปตากอากาศ โดยบริษัทเป็นผู้ออกค่าเดินทางและค่าพักผ่อนให้เสร็จ ภัตตาคารที่อยู่ชายน้ำมักจะมีผู้มาอุดหนุนคับคั่ง ตามทะเลสาปเต็มไปด้วยเรือกรรเชียงและเรือใบ ตามวงเวียนต่างๆมักจะมีละครเร่มาแสดง สถานที่สำหรับว่ายน้ำก็ดี สำหรับอาบแดดก็ดี แออัดไปด้วยฝูงชนจนแทบจะต้องเดินเหยียบกัน บางคนก็ไปหาเช่าบ้านอยู่ตามยอดเขา เพื่อสงบอารมณ์หลายๆอาทิตย์ เพื่อให้ได้อยู่ใกล้แดด ใกล้โรงนา ใกล้เสียงกะดิ่งของวัวที่พากันมาและเล็มหญ้าตามไหล่เขา ส่วนกีฬาที่เอิกเกริกขณะนี้ก็คือการแข่งม้าและฟุต-บอล

ครั้นถึงฤดูใบไม้ร่วง อากาศค่อยๆเย็นลงตามลำดับ มักจะต้องใช้เสื้อคลุมบางๆหรือเสื้อกันฝนในเวลาออกจากบ้าน เพราะฝนอาจตกอากาศหนาวตอนเย็นๆก็ได้ ฤดูนี้เป็นฤดูที่ต้นไม้ใบไม้ในป่ามีสีสวยที่สุด ช่างเขียนมักจะไปตั้งขาหยั่งระบายป้ายสีภาพของภูมิประเทศ เมื่อลมโชยมาเบาๆใบไม้ก็หล่นพรูจากต้น มากองเกลื่อนกลาดเต็มถนนน่าสลดใจ ทุกคนรู้ว่าไม่ช้าหน้าหนาวก็จะคืบคลานเข้ามา โรงละครจำพวกมหาอุปรากรเริ่มเปิดแสดงใหม่หลังจากหยุดฤดูร้อนแล้ว มหรสพต่างๆคึกคักขึ้นจนกระทั่งเดือนธันวาคมใกล้ปีใหม่ ลมหนาวก็โชยกรรโชกมา ฝนธรรมดาก็อาจกลายเป็นลูกเห็บ อากาศหนาวจัดขึ้นทุกที ต้องเริ่มใช้ถ่านหินต้มน้ำเพื่อจ่ายไปตามขดท่อในห้องต่างๆสำหรับให้ความอบอุ่น ไฟฟ้าที่ใช้ตามบ้านก็แพงขึ้น เพราะต้องคิดอัตราใหม่เนื่องจากมีผู้ใช้มาก นกน้อยนานาชนิดต้องบินไปหาที่อยู่ที่ให้ความอบอุ่นดีกว่า

ต้นไม้ต้นใหญ่ๆปราศจากใบ เหลือแต่ลำต้นที่จะต้องผจญกับหิมะและลมหนาวต่อไปเป็นเวลา ๓ เดือน บรรดาลำคลอง หนองบึงต่างๆที่เราเคยพายเรือเล่นก็กลายเป็นน้ำแข็งหมด ดูๆก็แปลก หากหนาวจัดจนผิวน้ำแข็งหนาพอประมาณแล้ว เทศบาลก็ปักป้ายอนุญาตให้เล่นสะเก็ตน้ำแข็งได้ เด็กๆมักมีเลื่อนเล็กๆคนละคัน จูงขึ้นไปบนเขาแล้วก็แล่นลงมาอย่างสนุกสนาน ตามมุมถนนมักจะมีพ่อค้าขายลูกเกาลัดร้อนๆหรือมิฉะนั้นก็ขายไส้กรอก สนามเท็นนิสและที่กระโดดน้ำทุกแห่งต่างดัดแปลงเป็นที่เล่นสะเก็ตหรือฮ็อกกี้ ละครสัตว์เริ่มเปิดแสดงอย่างเต็มที่ ร้านกาแฟยิ่งคับคั่งไปด้วยขาประจำที่มาชุมนุมกันอ่านหนังสือพิมพ์หรือเล่นไพ่ โรงแข่งสุนัขก็เปิดต้อนรับนักการพนันที่หาม้าแข่งวิ่งไม่ได้เพราะสนามลื่น บางวันฝนตกตอนกลางคืน แต่พอลมหนาวโชยมาในตอนเช้า ถนนที่เปียกก็เลยกลายเป็นพื้นน้ำแข็ง เวลาเดินต้องระวังเพราะปีหนึ่งๆมีคนหกล้มขาหักไปหลายคน บาทวิถีที่มีอยู่หน้าบ้านใครเจ้าของบ้านต้องเป็นผู้รับผิดชอบที่จะโกยหิมะไม่ให้มาขวางทางจราจรและคอยโรยทรายหรือขี้เลื่อยเพื่อมิให้คนที่ผ่านไปมาหกล้ม มิฉะนั้นเจ้าของบ้านจะต้องเสียค่าทำขวัญ

ไม่ช้าโรงเรียนก็เปิด โรงเรียนที่ข้าพเจ้าไปศึกษาเป็นโรงเรียนที่คนไทยผู้จักดี คือโรงเรียน Michot Mongenast ครูส่วนมากเป็นนายทหารนอกราชการ โรงเรียนนี้คุ้นกับคนไทยมาแต่ครั้งอาจารย์บุศรินทร์ เอกรินทร์ หม่อมเถกิงเดช หม่อมเจ้ากอกษัตริย์ ประสงค์ สุวรรณาวิน แสวง วัฒนา สนั่น อนันต์ อร่าม และชายน้อย คนไทยที่ผ่านโรงเรียนเทคนิคทหารบกมาแล้วนับว่าไม่สู้จะประสบความยากลำบากอะไรในโรงเรียนนี้มีวิชาพวกเรขาคณิตวิเคราะห์เท่านั้นที่เรียนไปไกลกว่า การวิเคราะห์สมการ ซึ่งนักเรียนไทยมักไม่

ค่อยถูกกวดขัน ก็ต้องมาเอาใจใส่เพิ่มขึ้น ส่วนวิชาฟิสิคส์หรือเคมี คนไทยเป็นต้องทำคะแนนนำเสมอ

ข้าพเจ้าอยู่ในบรัสเซลได้เดือนเศษ สงครามเยอรมันโปแลนด์ก็เริ่มขึ้น ในเบลเยี่ยมเริ่มมีการสำรวจชาวต่างประเทศ พวกนายทหารผู้ใหญ่ที่มาดูงานมี หลวงวิรวัฒน์ หลวงรณกรรม ขุนปลด และขุนเรือง เริ่มทะยอยกันกลับเมืองไทย ครั้นสงครามโปแลนด์สงบลง สงครามระหว่างเยอรมันกับนอร์เวย์ก็อุบัติขึ้นอีก เบลเยี่ยมประกาศระดมพลใหญ่ ดัดแปลงคลองอัลแบรต์ให้แข็งแรง เตรียมเปิดทำนบให้น้ำท่วม เพราะเคยใช้กลยุทธนี้ได้ผลมาแล้ว เมื่อครั้งมหาสงครามครั้งที่ ๑

ขณะนั้นสถานการณ์ในยุโรปเริ่มเข้าขั้นวิกฤตยิ่งขึ้นบรรดาประเทศที่ร่วมสงครามต่างต้องพรางแสงไฟหมด แต่เบลเยี่ยมยังตั้งตนเป็นกลางอยู่ ความสนุกครึกครื้นยังคงมีเป็นประจำนอกจากบรรดาโคมไฟตามถนนถูกระบายสีน้ำ-เงินแล้วก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงโรงภาพยนตร์ในเบลเยี่ยมคล้ายในฝรั่งเศส มีตั้งแต่ขนาดห้องแถวคูหาเดียว จนกระทั่งขนาดพระมหาราชวังเมื่อซื้อตั๋วดูภาพ-ยนตร์แล้วมีสตรีนำไปนั่ง ผู้ดูจะต้องตกรางวัลผู้นำนั่งนี้เล็กน้อย มีบางคราวเมื่อนักเรียนไทยมาถึงปารีสใหม่ๆเข้าชมภาพยนตร์พร้อมกันตั้ง ๑๐ กว่าคน ทรงชุดสีน้ำเงินเข้มเหมือนกันหมด เมื่อถึงคราวจะต้องตกรางวัลผู้หญิงต่างไม่รู้จะให้เท่าใด เลยคิดตามหลักทั่วไปคือ ๑๐% นับว่าเป็นจำนวนไม่น้อยและเป็นโชคของผู้นำนั่งที่ในคืนนั้น โรงภาพยนตร์ของเมืองนอกมีดีอยู่อย่างหนึ่ง คือ ห้ามสูบบุหรี่เวลาฉายภาพยนตร์ มิฉะนั้นจะถูกตำรวจจับ ปกติภาพยนตร์มักจะฉายไปครึ่งเรื่อง หรือมิฉะนั้นก่อนฉายเรื่องใหญ่ ก็ให้เวลาแก่นักสูบบุหรี่ ๑๐ นาที โดยเปิดประตูให้ออกไปสูบข้างนอก เพื่อจะได้ไม่ก่อความรำคาญให้ผู้อื่น

สำหรับเมืองไทยข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะทำเหมือนกัน เพราะนอกจากนักสูบบุหรี่จะชื่นชมแล้ว นักขบเม็ดแตงโมจะได้มีเวลาออกกำลังกรามของตนอีก โดยไม่ทำความนิวแซนส์ให้คนอื่น ในประเทศยุโรปการก่อความรำคาญในเรื่องบุหรี่รู้สึกไม่ค่อยมี บรรดารถเมล์ และรถ ๒ แถว มักจะมีการแบ่งที่ให้นักสูบบุหรี่ไว้เป็นพิเศษ คือ ชานชาลาหลังรถตอนใกล้ที่สำหรับขึ้นลง ที่ตอนนี้โปร่งกว่าที่อื่นระบายอากาศได้ง่าย และเถ้าบุหรี่ไม่ปลิวไปทำอันตรายคนอื่น หากเป็นรถราง ๒ คันพ่วงกันก็เป็นอันรู้กันว่าคันหลังเป็นคันของนักสูบบุหรี่ คันหน้าของพวกไม่สูบบุหรี่ หรือหากเป็นรถไฟ รถใต้ดิน ฯลฯ เขาก็ต้องจัดรถพิเศษไว้ไม่ปะปนกัน และในที่สุด สิ่งที่พวกเราไม่นึกว่าจะเกิดในโรงภาพยนตร์ฝรั่งก็คือการจูบกันอย่างเปิดเผยระหว่างผู้ดูเฉพาะอย่างยิ่งเท่าที่พบมากก็คือ ที่ปารีสและที่บรัสเซล แต่ก็ไม่เห็นมีใครติดใจอยากดู ต่างก็นึกว่าเมื่อเขารักกันเขาก็จูบกัน ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าไปดูภาพยนตร์กับลูกสาวแม่บ้าน หญิงชายคู่หนึ่งนั่งหน้าเรา พอไฟดับก็เริ่มบังเรา โดยการจูบกันอย่างเปิดเผยและนานเสียด้วย ข้าพ-เจ้าหันไปถามลูกสาวของแม่บ้านข้าพเจ้าว่า ไม่รู้สึกราคาญบ้างหรือ แต่ได้รับคำตอบว่า Je trouve que c'est tres gontil (ฉันเห็นว่าน่าเอ็นดูมาก)

โดยปกติฝรั่งมักจะรับประทานเป็นเวลา ผิดกับเมืองเราซึ่งมีอาหารขายอยู่ทั่วไปและจะหาอะไรรับประทานก็ได้ตั้งแต่เช้าตรูจนดึกดื่น แต่เมืองนอกย่อมทำไม่ได้ ยิ่งในฤดูหนาวคงไม่มีพ่อค้าคนใดทนยืนขายของตามริมถนนแน่ ยามดึกตามร้านขายอาหารหรือร้านกาแฟ ก็อาจมีเพียงเบียร์ขายและมันฝรั่งทอดเป็นเครื่องแกล้ม มิฉะนั้นก็ต้องเข้าตามร้านอัตโนมัติมีพวกอาหารสำเร็จเป็นจานๆซึ่งเราอาจจะรับประทานเมื่อใดก็ได้คือจำพวก Cold dishes หรือถ้าไปตามถนนเปลี่ยวๆหาอะไรรับประทานไม่ได้ ก็ต้องเร่เข้าหาช็อช็อก

โกแลตตามตู้อัตโนมัติตู้ช็อกโกแลตมักจะอยู่ใกล้ตู้ขายบุหรี่ เพียงแต่หยอดเงินเหรียญลงไป ก็ล้วงเอาบุหรี่หรือช็อกโกแลตออกมาได้ซองหนึ่ง ในทำนองเดียวกับหมากฝรั่ง ซองจดหมาย กระดาษเขียนจดหมาย แสตมป์และหนังสือพิมพ์ก็มักจะขายกันตามตู้อัตโนมัติ ผู้ซื้อไม่ต้องวิ่งไปซื้อถึงร้านและอาจหาซื้อได้ทุกเวลา

หลังจากที่สงครามได้อุบัติขึ้นในยุโรปไม่นาน อากาศก็เริ่มหนาว คนที่อยู่เก่าๆบอกความหนาวปีก่อน อยู่ในขีด–๑๘ํ ข้าพเจ้านึกว่าคงทนไม่ไหวแน่ เพราะเคยเข้าไปในตู้เย็นที่ห้างนายเลิศ ๐ํ ยังหนาวจับจิตต์ แต่ตรงกันข้ามเมื่อพบหน้าหนาวในยุโรปเข้าจริงๆกลับไม่ค่อยหนาว คนไทยทุกคนมีความเห็นพ้องต้องกันว่า คนที่มาจากเมืองไทยใหม่ๆมักจะทนความหนาวได้ดี แต่พออยู่ต่อไปสัก ๓–๔ ปีก็ชักอ่อนเอ เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตดูเป็นความจริง

พอใกล้ๆจะถึงคริสต์มาสหิมะก็ตกหนัก ข้าพเจ้านั่งมองดูสิ่งที่ขาวโพลน ดุจปุยฝ้าย หล่นจากฟากฟ้าอย่างตื่นใจ มันช่างบริสุทธิ์แท้และนุ่มดุจสำลี ข้าพเจ้ายื่นมือออกไปรองเอามากำหนึ่ง อัดไว้ในถ้วย ทำอย่างน้ำแข็งกดที่เมืองไทย แต่ไม่กล้ากิน เพราะได้รับคำบอกเล่าจากเพื่อนๆว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ข้าพเจ้ารีบแต่งตัวแล้วออกเดินชมหิมะเสียช่ำใจรู้สึกเบิกบานเมื่อหิมะปลิวมากระทบหน้ารู้สึกเย็นๆชอบกลเนื่องจากเสื้อผ้าด้านนอกที่หุ้มห่อร่างกายของเราก็เย็นเกือบศูนย์องศาเหมือนกัน หิมะที่ตกมาจึงไม่ละลาย และเลยทำให้เราไม่เปียก ทุนสิ่งทุกอย่างขาวไปหมดไม่ผิดกับที่ได้เห็นจากจอภาพยนตร์ในเมืองไทย จนกระทั่งปวดหู และชาเท้าจึงกลับบ้าน

ฤดูหนาวเป็นเวลาที่นักเรียนต่างศึกษากันอย่างขมักเขม้นฝรั่งเศสใช้คำว่า bloquer ตรงกับคำไทยว่า "มุ" ต่างตั้งหน้าหนังสือไม่อยากอย่างออก

ไปไหนนอนบ้านเพราะอากาศหนาว และลมแรง นอกจากวันเสาร์บ่ายออกไปเล่นสะเก็ต กลางคืนไปดูมหาอุปรากรหรือฟังคอนเสิร์ทกรมศิลปากร

ดนตรีคงเป็นสิ่งหนึ่งที่กำหนดหมายวัฒนธรรมของชาติชาวยุโรปถือว่าร่างกายมนุษย์ไม่ต้องการแต่เพียงอาหารปาก หูก็ต้องการอาหารเหมือนกัน คือสดับตรับฟังสิ่งที่จะชะโลมใจให้สดชื่น อาหารที่หูต้องการก็คือ ดนตรี ฉะนั้นแทบทุกประเทศจึงมีมหาวิทยาลัยดนตรีซึ่งเรียกกันว่า Conservatoire ไว้เป็นศรีของชาติ ความจริงเป็นการยากที่จะตัดสินว่าดนตรีของชาติไหนเพราะที่สุด แต่สิ่งหนึ่งที่พอจะให้เป็นข้อสังเกตก็คือดนตรีของยุโรปนั้นมีระดับเสียงหลากหลายผิดกับดนตรีของเราพวกฝรั่งมักจะลงความเห็นว่า เสียงดนตรีของเราเหมือนกับเสียงร้องของ "แมวที่ถูกเหยียบหาง" (Wie die Katze auf den Schwanz getreten) ทั้งนี้ขอมอบให้ท่านผู้อ่านใคร่ครวญเอาเองว่าผิดถูกเพียงไร การที่เขาเหมาว่าดนตรีของเรายังไม่เข้าขั้นเจริญ คือ Primitif มากนั้น ก็เพราะระดับเสียงเท่ากันเกือบหมด เช่นเดียวกับภาษาที่คนไทยพูดไม่ต้องมีการเน้นพยางค์โน้นพยางค์นี้อย่างภาษาฝรั่ง และวิจารณ์เลยมาถึงอุปนิสัยอันไม่ยินดียินร้ายของคนไทย โดยให้ความเห็นว่าคงจะมาจากดินฟ้าอากาศ เพราะอากาศเมืองเราอบอุ่นหรือร้อนแทบทั้งปี ถึงอุณหภูมิจะต่างกันก็ไม่มากนัก ผิดกับในยุโรป ซึ่งธรรมชาติล้วนแต่แปรผันให้เห็นความแตกต่างกันตลอดเวลา ๔ ฤดู สำหรับคนไทยเราฟังดนตรีของเราก็ว่ารื่นหูเย็นดีเหมาะกับอารมณ์ และดินฟ้าอากาศที่เราครองชีวิตอยู่ แต่มีสิ่งประหลาดเท่าที่ข้าพเจ้าได้คลุกคลีมากับฝรั่งสิบกว่าชาติก็คือ ฝรั่งทุกคนที่ไม่เคยมาอยู่เมืองไทย ฟังคนไทยพูด กา ก่า ก้า ก๊า ก๋า แล้วนึกว่า เป็นคำเดียวกันหมด คือ คำว่า "กา" เท่านั้น สุภาพสตรีชาวเบอร์ลินที่เชี่ยวชาญภาษาไทยคนหนึ่งต้องการจะบอกว่าเธอชอบขี่ม้ามาก แต่

กลับกล่าวกับข้าพเจ้าว่า "ดิฉันชอบขี้หมามาก" ดังนี้เป็นต้น จึงพอสรุปได้ว่า คนไทยมีหูที่สามารถกรองความถี่ของระดับเสียงได้ดีกว่าฝรั่งเสียอีก ฉะนั้นในบรรดาชาติเอเชียที่พูดฝรั่งด้วยกันแล้ว คนไทยพูดได้ดีกว่าจีนและญี่ปุ่นมากทีเดียว

ข้าพเจ้าปฏิบัติหน้าที่ของข้าพเจ้าอย่างเคร่งเครียด ตลอดฤดูหนาว กล่าวคือ "มุ" กับเขาบ้าง บางวันพวกเราว่างก็ไปชุมนุมมั่วสุมกันที่บ้านคุณอุดม หาซื้อสิ่งของที่พอจะมาแปลงทำเป็นอาหารไทยกินกันอย่างสนุกสนาน บางคราวก็มีหม่อมสนิทวงศ์เสนี ทูตทหารประจำยุโรปมาร่วมสนุกอยู่ด้วย พวกเราทุกคนดีใจที่มีผู้บังคับบัญชาคอยสอดส่องดูแลทุกข์สุขบ้าง ท่านทูตของเราชอบถ่ายหนังเป็นที่หนึ่ง ท่านมีฟิล์มภาพยนตร์สุขศึกษาหลายม้วน ที่ฉายให้พวกเราดูแล้วแทบจะโลกีย์วิสัย นอกจากนี้สิ่งที่ท่านสนใจปานชีวิตก็คือ จิต-วิทยา ทีแรกข้าพเจ้าก็หาทราบไม่ เมื่อคราวพวกเราพบท่านครั้งเกิดสงครามใหม่ๆ ท่านสั่งให้พวกเราไปถ่ายรูปมาให้ท่านคนละ ๒ แผ่น พวกเราดีใจนึกว่าท่านคงจะเอาไปทำหนังสือเดินทาง หรือหาทางให้ความสะดวกแก่เราหากต้องโยกย้ายไปไหน ขณะที่กลิ่นไอสงครามกรุ่นเข้ามาในแดนเบลเยี่ยมยิ่งขึ้นทุกวัน แต่ผลสุดท้ายข้าพเจ้าจึงรู้ว่าที่ท่านเอารูปของพวกเราไป ก็เพื่อศึกษาจิตวิทยาดูลักษณะของพวกเราแต่ละคน

ต่อมาอีก ๒–๓ วันก็ถึงวันคริสต์มาส ข้าพเจ้าดีใจเป็นพิเศษเพราะตอนเย็นจะไม่ต้องเห็น Cold dishes วันนี้ปกติต้องมีไก่งวงบนโต๊ะแต่เนื่องจากครอบครัวของข้าพเจ้าเล็กนัก เลยมีแต่ไก่ธรรมดา ทุกบ้านต่างมีต้นไม้คริสต์-มาส ตบแต่งเสียอย่างงดงาม แล้วดับไฟฟ้าหมด คืนนั้นใช้เทียนจุด และเพื่อที่จะให้บรรยากาศในบ้านดูประหนึ่งสมัย ๒๐๐๐ ปีก่อน แม่บ้านข้าพเจ้าก็ควัก

เอาคัมภีร์ไบเบิลมาอ่านให้ฟัง จนข้าพเจ้าเกือบหลับไป เสร็จจากอ่านไบเบิลแล้ว ก็ให้ของขวัญซึ่งกันและกันแล้วก็พากันไปวัดเวลาเที่ยงคืน คริสต์มาสเป็นวันสนุกครึกครื้นภายในครอบครัว เป็นวันที่เด็กๆเบิกบานที่สุดเพราะได้ของขวัญ ชาวยุโรปทางเหนือยังถือเคร่งในวันคริสต์มาส คือมีพิธีรีตองมากในเทศกาลคริสต์มาสนี้ บรรดาห้างร้านตกแต่งสวยงามเป็นพิเศษ ตามตู้กระจกที่โชว์ของเต็มไปด้วยของเด็กเล่น ข้าพเจ้าจึงชวนอร่ามเข้าไปในเมืองเพื่อหาซื้อของเล่น ถึงบรัสเซลจะเป็นเมืองเล็กก็ตาม แต่มีห้างร้านใหญ่มาก เช่นร้าน Bon Marché ซึ่งมีสินค้าทุกชนิดไม่แพ้ Macy's ที่อเมริกา เป็นตึกเจ็ดชั้นขายตั้งแต่เข็มกลัดจนถึงเครื่องจักรขนาดใหญ่ หากไม่มีอะไรทำหลังจากเลิกเรียนแล้วหรือหนาวจัดไม่รู้จะไปไหนก็เข้าร้านพวกนี้ ดูสินค้าและขึ้นบันไดเลื่อนเล่น จากชั้นหนึ่งไปถึงชั้นหนึ่ง มีบันไดที่เลื่อนขึ้นเอง ผู้ซื้อของเพียงแต่ยืนนิ่งเฉยๆเท่านั้นบันไดก็จะพาขึ้นไปอีกชั้น ๑ เอง ฝรั่งเรียกว่า cscalier mecanipue เมื่อข้าพเจ้าอยู่บรัสเซลปีแรก ถึงเยอรมันจะรบกับโปแลนด์ก็ตาม แต่ยังมีของเล่นส่งจากเยอรมันมาขายมากหลาย อาทิพวกอาวุธยิงเล็กๆ รถถัง ปตอ, ปตถ. ฯลฯ ซึ่งทำด้วยเหล็กเหมือนของจริงทุกประการ และทำการยิงหรือเคลื่อนไหวได้อย่างน่าดู ดุจของจริง พวกเราต่างซื้อเอามานั่งยิงเล่นคนละหลายๆกระบอก แล้วก็ออกมากลางถนน เอาหิมาปั้นเป็นก้อนขว้างปากันจนหายหนาว

ต่อมาอีก ๕–๖ วัน ก็ถึงวันปีใหม่ แม่บ้านของวิบูล บูรณเวชจัดงานหรูหรา เชิญคนไทยที่อยู่ลิเอชมาร่วมสนุกด้วย มีอาคม อินทรโยธิน (ถึงแก่กรรมเมื่อกลับมาถึงเมืองไทย) ผกผัน เทพหัสดิน ณ อยุธยา จำลอง ธนโสภณ และเทียน ฉายวรรณ ต่างคนต่างเต้นรำกันเป็นที่สนุกสนาน จน

กระทั่งถึงเที่ยงคืนหรือวินาทีแรกของวันขึ้นปีใหม่ บรรดาระฆังตามโบสถ์ต่างก็พร้อมกันรัวเสียงเหง่งหง่างน่าฟัง ต่างคนต่างจูบคู่เต้นรำของตน แล้วก็ให้ศีลให้พรกันตามธรรมเนียม สำหรับข้าพเจ้าจำไม่ได้เสียแล้ว ว่าได้ทำอะไรกับเขาบ้างในคืนวันนั้น

ครั้นแล้วฤดูหนาวก็ผ่านพ้นไป ฤดูใบไม้ผลิเข้ามาแทนที่ ดอก Mayflower ส่งกลิ่นหอมตลบตามสวนสาธารณะ หนุ่มๆต่างซื้อดอกไม้แห่งต้นฤดูใบไม้ผลินั้นคนละช่อ ๒ ช่อ เพื่อไปกำนัลคนรัก อากาศช่างสดชื่นเสียจริงๆ แสงแดดในฤดูนี้ก็อ่อนและอบอุ่น ไม่รุนแรงดุจหน้าร้อน ข้าพเจ้าดีใจเป็นพิเศษที่ไม่ต้องใส่เสื้อคลุมกันหนาวอีกต่อไป เพราะมันหนักเสียจริงๆ พอถึงฤดูนี้ค่อยรู้สึกกระฉับกระเฉงขึ้นมาก ต้นเกาลัดสองข้างทางที่จะต้องไปโรงเรียนบ้างก็ผลิช่อ บ้างก็แตกใบอ่อน แต่ในที่สุดสันติสุขที่ครอบงำนครบรัสเซลมาช้านานก็ถึงซึ่งอวสาน

รุ่งอรุณแห่งวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ขณะที่ชาวเมืองบรัสเซลส่วนมากยังอยู่ในห้วงแห่งนิทรารมณ์ ถนนหนทางยังคงเงียบเชียบ แต่สว่างพอดูแล้วเพราะฤดูใบไม้ผลิพระอาทิตย์ขึ้นตั้งแต่ตี ๕ ข้าพเจ้าตื่นมาซ้อมคำนวณอยู่หน้ากระดานดำที่ติดไว้ในห้องนอน แว่วเสียงรถส่งนมที่ลากด้วยสุนัขมาแต่ไกลทันใดนั้นเสียงระเบิดก็ดังขึ้นกึกก้อง ๔–๕ ครั้งติดๆกัน ข้าพเจ้ารีบเปิดประตูระเบียงเพื่อดูเหตุการณ์ เครื่องบินทิ้งระเบิดติดเครื่องหมายสวัสดิกะบินตรงมาทางทิศตะวันออก ข้าพเจ้าวิ่งไปหยิบกล้องถ่ายรูปมาเพื่อถ่ายเก็บเอาไว้เป็นที่ระลึก แต่ยังมิทันจะถ่ายเสียงระเบิดก็ดังกัมปนาทยิ่งกว่าที่ได้ยินมาเมื่อกี้ เสียงแก้วแตกดังเปรื่องปร่างตามมา ควันขึ้นโขมงอยู่หน้าระเบียงและแถบสถานีวิทยุกระจายเสียงซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากบ้านข้าพเจ้านัก ควันสงครามที่คุกรุ่นอยู่นาน

แล้วก็เริ่มเข้าครอบคลุมประเทศเบลเยี่ยมด้วยประการฉะนี้ บ้านคนไทยที่มีโทรศัพท์ต่างก็ถามข่าวคราวซึ่งกันและกัน ไม่ช้าก็ได้ความว่าบ้านของแสวง เสนาณรงค์ ได้รับความเสียหายในการทิ้งระเบิดคราวนี้ พวกเราจึงพากันไปเยี่ยม พบแสวงกำลังกวาดเศษกระจกที่ตกอยู่เกลื่อนกลาดในห้อง ลูกกรงระเบียงถูกสะเก็ดระเบิดตัดเฉือนไปเกือบขาด ลูกระเบิดตกราว ๕ เมตรจากตัวบ้าน แต่บ้านสร้างด้วยอิฐและหินแน่นหนา ประกอบกับเป็นลูกระเบิดขนาด ๒๕๐ ก.ก. เท่านั้น จึงไม่ถึงกับพัง เพดานห้องที่แสวงอยู่โหว่ไปแถบหนึ่ง สะเก็ดระเบิดปลิวไปเจาะกำแพงฝาเป็นรูหลายสิบแห่ง เคราะห์ดีที่ขณะลูกบอมบ์ตกแสวงกำลังเปิดตู้ใส่เสื้อผ้าอยู่ที่มุมห้อง จึงได้รับบาดเจ็บที่เท้าเล็กน้อย ต่อมาอีกไม่กี่ชั่วโมงรัฐบาลเบลเยี่ยมก็ประกาศกฎอัยการศึก แทบตลอดทั้งวันได้ยินเสียงหวอ แต่ไม่มีการทิ้งระเบิด เครื่องบินเยอรมันผ่านไปมาเฉยๆ ในเวลานั้นชาวเบลเยี่ยมกลัวพวกแนวที่ ๕ เป็นกำลัง ต่างโจษกันไปต่างๆนานา บ้างก็ว่าจับแนว ๕ ที่โดดร่มได้หลายคน บ้างก็ว่าจับโปสเตอร์โฆษณาที่ปิดตามสี่แยกได้ว่าด้านหลังเป็นแผนที่แสดงจุดสำคัญต่างๆของเมืองบรัสเซล จนฟังเอาศัพท์อะไรไม่ได้ เดินตามถนนถูกตรวจบัตรประจำตัววันละหลายๆหน รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งก็ได้รับโทรเลขให้เตรียมตัวเข้าปารีส ขณะนี้กองยานยนต์ของอังกฤษได้เคลื่อนผ่านถนนหน้าบ้านข้าพเจ้าไป สองฟากถนนเต็มไปด้วยชาวบรัสเซลที่คอยโบกมือแสดงความยินดีให้แก่พวกทอมมี่(ทหารอังกฤษ) ความจริงรัฐบาลเบลเยี่ยมประกาศเป็นกลาง แต่ประชาชนและเฉพาะอย่างยิ่งนิสิตมหาวิทยาลัยแล้วมีจิตใจโน้มน้าวไปทางสัมพันธมิตรเต็มที่มาแต่ไหนแต่ไรแล้ว มีการเดินขบวนแสดงความยินดีเมื่อฝรั่งเศสประกาศสงครามกับเยอรมัน นอกจากนี้ความเกลียดชังเยอรมันก็แทรกซึมอยู่ในสายโลหิตของชาวเบลเยี่ยมเกือบทุกคน

ความอาฆาตเยอรมันเมื่อครั้งมหาสงครามยังหาได้ลดน้อยถอยลงไปไม่ เกือบทุกคราวที่ข้าพเจ้านั่งโต๊ะอาหาร ต้องได้ฟังลูกสาวหรือลูกชายเจ้าของบ้านวิจารณ์สถานะสงครามโดยใช้คำว่า "Sale boche" ซึ่งเท่ากับ "อ้ายขี้เรื้อน" ของเราแทนชื่อชาวเยอรมันทุกคราว บางวันก็ตำหนิทหารเยอรมันว่า มีแต่แรงไม่มีสมอง บางวันก็ตำหนิว่าแนวซิกฟริดนั้นแข็งแรงสู้แนวมาชิโนต์ไม่ได้ เพราะเพิ่งสร้างตามหลักของคอนกรีตต้องใช้เวลาแรมปีจึงจะแข็งทนทานดี และเยอรมันมีแต่รถถังที่ทำด้วยไม้และกระดาษแข็งเป็นส่วนมาก พูดกันตามจริงแล้วชาวเบลเยี่ยมก็หลงในคำโฆษณาของฝรั่งเศสในเชิงทับถมสมรรถภาพของเยอรมันจริงๆ ทั้งนี้เพราะชาวเบลเยี่ยมมีความนิยมชมชอบฝรั่งเศสเป็นทุนอยู่แล้ว วัฒนธรรมก็เอามาจากฝรั่งเศสทั้งดุ้น วรรณคดีที่ร่ำเรียนส่วนมากก็เป็นของฝรั่งเศส ดาราภาพยนตร์หนุ่มของฝรั่งเศสมาเยี่ยมทีไร หญิงสาวๆ ต้องพากันไปกลุ้มรุมจับโน่นจับนี่ บางคนที่เข้าไม่ถึงตัวยอมจูบล้อรถยนต์ก็มี ทูตทหารรีบพาพวกเราไปทำหนังสือเดินทางเพื่อเข้าฝรั่งเศส แล้วนัดหมายกันว่าจะจับรถไฟในบ่ายวันรุ่งขึ้น โดยกำหนดให้เอาข้าวของที่จำเป็นเท่านั้นติดตัวไป เพราะรถไฟที่จะไปปารีสเป็นรถไฟที่จัดไว้สำหรับคนอพยพโดยเฉพาะ ข้าพเจ้าถือโอกาสใช้เวลาที่เหลืออยู่ร่ำลาเพื่อนฝูง จัดข้าวของลงหีบ ในตอนเช้าคุณอุดมก็เอาเงินมาชำระค่าบ้าน ข้าพเจ้านึกสงสารมารดาเจ้าของบ้านซึ่งอายุเกือบร้อยปีแล้ว ปกติพระเจ้าเลโอโปลด์ กษัตริย์เบลเยี่ยมจะต้องมาอวยพรพระราชทานของขวัญ ให้แก่ชาวเบลเยี่ยมทุกคนที่มีอายุ ๑๐๐ ปี คุณยายแกอุตส่าห์รอมาตั้งนาน คงอิ่มใจที่จะได้เห็นเจ้าแผ่นดินมาเยี่ยมเยียนในเวลาอีกไม่ถึง ๑ อาทิตย์ แต่แล้วก็พลาดหวังมาจนบัดนี้ สำหรับการช่วยเหลือจัดการ จนพวกเราได้ออกจากบรัสเซลมาปารีสโดยเร็วนั้น นับว่าสำเร็จลงด้วยความเอาใจใส่ของหม่อมสนิทวงศ์ ทูต-

ทหารโดยแท้ นอกจากนี้ท่านยังไม่ออกจากเบลเยี่ยม รอจัดการให้ความปลอดภัยแก่คนไทยที่อยู่ลิเอชจนเรียบร้อย จึงผ่าความลำบากอย่างโชกโชนกลับมาปารีส.

พอถึงเวลารถออก คนไทยทั้งหมดก็มาพร้อมกันที่สถานี เสียงหวอดังกังวานขึ้น ผู้คนแตกตื่นอลหม่านยกใหญ่ และก็ไม่รู้จะวิ่งไปหาที่หลบภัยที่ไหน ตกลงยืนหลบกันอยู่ใต้ชายคาเฉยๆ เคราะห์ดีที่เครื่องบินเยอรมันเป็นแต่ผ่านไปเท่านั้น หาได้ทำการทิ้งระเบิดไม่ พวกเราอัดกันมาในรถไฟ และหย่อนกายลงได้เพียงแค่ชานบันไดที่คนโดยสารขึ้นลง หลังจากสั่งเสียร่ำลาผู้ที่มาส่งจนจุใจแล้ว รถก็เคลื่อนมุ่งไปสู่ปารีส ในที่สุดพวกเราก็จากบรัสเซลไปอย่างกะทันหัน สำหรับข้าพเจ้ายังมีความอาลัยเป็นล้นพ้น กำลังตั้งใจว่า หมดฤดูหนาวจะออกเดินทางไปเมืองอื่นๆ ตลอดจนข้ามไปอังกฤษ ฉิวก็ฉิว เพราะตั้งแต่มาก็ประสบแต่ฤดูใบไม้ร่วงกับฤดูหนาว ซึ่งไปเที่ยวไหนไกลๆ ไม่ได้ แม้แต่ตำบลวอเตอร์ลูซึ่งมีชื่อเสียงในทางประวัติศาสตร์อย่างยิ่งก็ไม่ได้ไป จวบจนรถเคลื่อนออกจากสถานีบรัสเซล จึงแน่ใจว่าอาตมานี้ต้องเดินทางไกลอีกแน่แล้ว มองดูเส้นเดินทางในฝ่ามือก็ไม่เห็น แต่แล้วในทันทีทันใดก็ได้ยินเสียงกระหึ่มบนท้องฟ้า เครื่องบินเยอรมัน ๑ ฝูงบินสวนทางมา แต่หาได้ลงโจมตีรถไฟขบวนเราไม่ ข้างทางรถไฟมีทหารอังกฤษ ๒–๓ คน กำลังใช้ปืนกลเบาตั้งยิงเครื่องบินเสียงดังแต๊กๆ แต่ไม่ได้ผลอันใด เครื่องบินคงบินเลยไป ทีแรกพวกเราชักใจไม่ดี นึกว่าคงโดนกราดด้วยปืนกล เพราะเมื่อเยอรมันโจมตีเบลเยี่ยมวันแรกๆ นักบินเยอรมันต่างคะนองมือโฉบลงมาไล่ยิงรถทุกชนิดที่แล่นอยู่ตามถนน ข้าพเจ้าเคยเห็นรถยนต์บางคันถูกยิงปรุกว่าจะหนีรอดมาถึงบรัสเซล ชาวเมืองที่พากันไปดูได้สาปแช่งเยอรมันอย่างรุนแรง สถานีของเมืองใหญ่ๆ ที่รถ

ผ่านไปถูกบอมบ์พังทลายหลายแห่ง พอพลบค่ำรถก็มาถึงชายแดนฝรั่งเศส ทุกคนต้องลงจากรถให้เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสประทับตราหนังสือเดินทาง ทุกคนเงียบกริบ แม้แต่จะมีผู้หนึ่งผู้ใดจุดบุหรี่หรือไม้ขีดก็มีเสียงตะโกนด่า บอกให้ดับเพราะความกลัวเครื่องบินเยอรมันจะทิ้งระเบิด พวกเรานั่งนอนมาในรถโดยสารชั้น ๔ นึกดูก็สนุกดี เมื่อจากปารีสมาบรัสเซลนั่งโก้บนชั้นที่ ๑ ขาออกจากบรัสเซลเขยิบลงไปถึงชั้นที่ ๔ คือนั่งกับพื้นรถเลยทีเดียว ซ้ำยังอยู่หน้าประตูส้วมอีก.

ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น รถก็พาพวกเรามาถึงปารีส สถานทูตจัดคนมารับ หาที่พัก ณ โฮเต็ลแห่งหนึ่งให้เป็นที่เรียบร้อย ปารีสก็คงเป็นปารีสดังเดิมเหมือนกับเมื่อก่อนเกิดสงคราม แปลกแต่ว่ากลางคืนต้องพรางไฟ ที่ผิดตาก็คือพลเมืองไปไหนมาไหนต้องสะพายหน้ากากป้องกันไอพิษไปด้วย เฉพาะสตรีชาวปารีสผู้นำสมัยรีบออกแบบกระเป๋าถือ ซึ่งมีที่บรรจุหน้ากากป้องกันไอพิษทำให้ดูโก้ไปเลย ทุกมุมถนนมีป้ายชี้บอกว่าที่หลบภัยทางอากาศที่ใกล้ที่สุดอยู่ตรงไหน ทุกหนทุกแห่งได้ยินชาวเมืองผิวปากหรือร้องเพลง ซึ่งเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ชื่อเพลง "เราจะไปตากผ้าบนแนวซิกฟริด" —Nous irons pendre notre linge sur la ligne Siegfried หรือ We're going to hang our washing on the Siegfried line ซึ่งร้องสลับกันเป็นภาษาอังกฤษครึ่งหนึ่งฝรั่งเศสครึ่งหนึ่งเพื่อสดุดีสัมพันธมิตรและปลุกใจทหารที่จะไปรบกับเยอรมัน

ส่วนในด้านการรบเล่า ไม่เคยปรากฏข่าวดีสำหรับชาวฝรั่งเศสในคำแถลงการณ์ของรัฐบาลเลย ตลอดฤดูหนาวที่ผ่านมา ฝรั่งเศสกับเยอรมันต่างยันกันอยู่ โดยไม่มีฝ่ายใดเข้าตี การที่เยอรมันตรึงกำลังฝรั่งเศสไว้ ก็เพราะเตรียมกำลังไว้ใช้ในด้านอื่น ส่วนฝรั่งเศสที่นิ่งเฉยๆ ก็เพราะหาได้พร้อมที่จะรบ

ไม่ ทั้งในตอนต้นสงคราม ทหารฝรั่งเศสก็ไม่มีจิตใจที่จะรบ เพราะไม่เห็นความจำเป็น ว่าจะต้องมาตากแดดกรำฝนทนความหนาวหาวิมานอะไร ในเมื่อพลเมืองส่วนมากคอยแต่เสวยสุขอยู่เบื้องหลัง นี่เป็นนิสัยของฝรั่งเศสในศตวรรษนี้ ส่วนมากกลายเป็นนักปรัชญากันไปหมด ยิ่งหลังจากชนะเยอรมันในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ฝรั่งเศสยิ่งนอนใจ ส่วนมากไม่คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้น สำนวนที่ใช้กันจนชินก็คือ "Je m'enfiche" แปลว่า "ช่างหัวมัน" แล้วต่างก็มุ่งหาความสุขสบายในทางโลกีย์ ไม่ต่างกับสมัยจักรวรรดิโรมันในยามเสื่อมเท่าใดนัก นอกจากนี้ชาวฝรั่งเศสทั้งชาติยังถูกรัฐสภาต้มเสียสุกโดย โฆษณาว่า ฝรั่งเศสอยู่ในฐานะปลอดภัยยิ่ง ถูกวาทศิลป์ของผู้นำโฆษณาให้ลงทุนสร้างแนวมาจีโนต์อันมหึมาเพื่อจะได้นอนตาหลับ นอกจากนายพลเดอโกลของฝรั่งเศสแล้วไม่มีใครสนใจในแง่ของเทคนิคใหม่ๆ ซึ่งอาจจะแปรรูปยุทธวิธีในสงครามอนาคต แต่แล้วก็ยังกล้าตะโกนกึกก้องในวันสวนสนาม เมื่อวันชาติก่อนสงครามเกิดเพียง ๑ ปีว่า "La France est plus forte que jamais" แปลว่า "ฝรั่งเศสกำลังเข้มแข็งยิ่งกว่ากาลใดๆ"

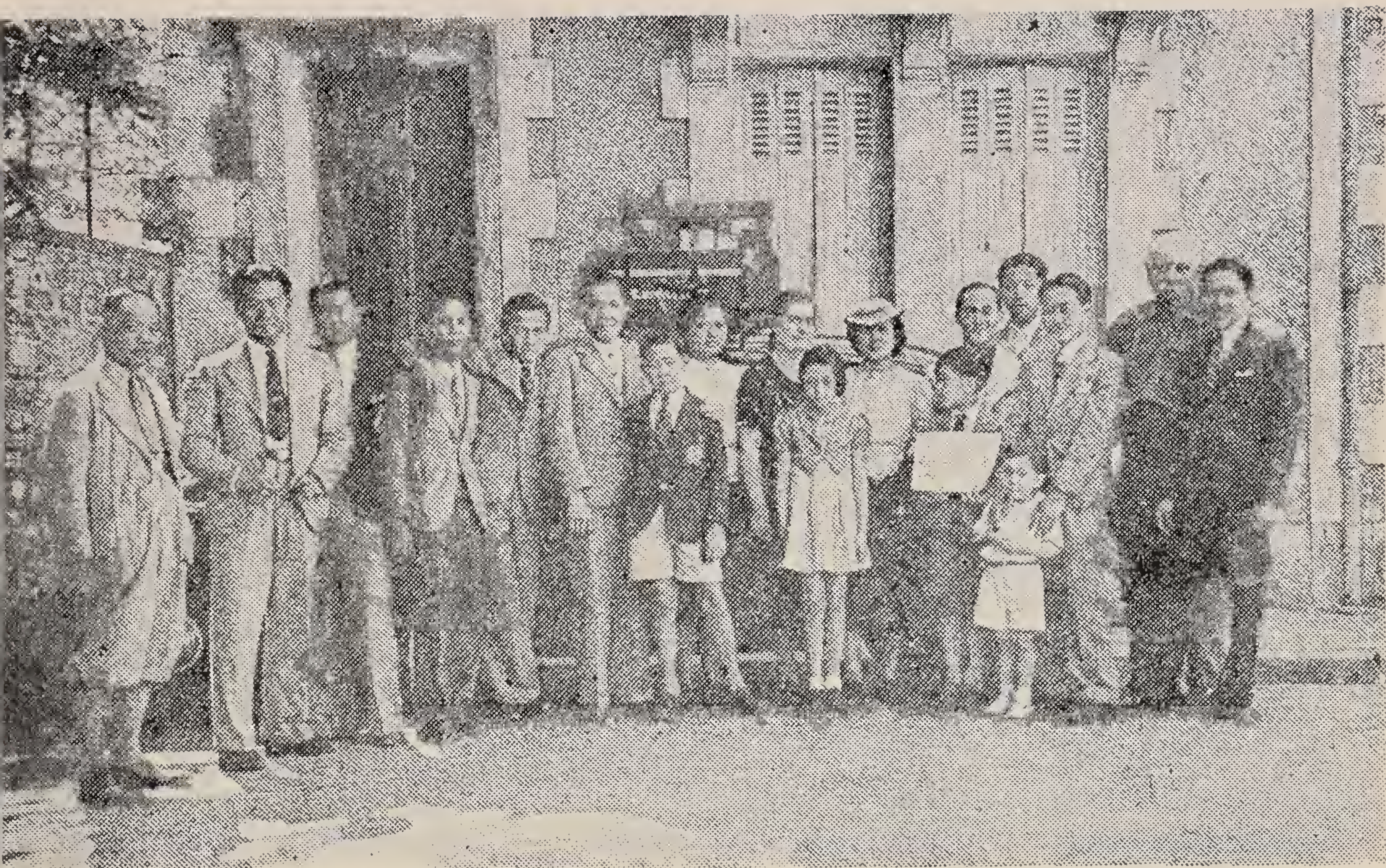
ฝ่ายเยอรมันนั้นเล่า พอจัดการกับโปแลนด์เรียบร้อยแล้ว ก็หันมาเล่นงานทางตะวันตก หลังจากส่งกำลังเข้ายึดนอรเวย์ เดนมาร์กก็เปิดประตูให้เยอรมันเข้ายึดครองประเทศตน โดยไม่มีการต่อต้านประการใด หลังจากนั้นเยอรมันก็โถมเข้าตีฮอลันดาและเบลเยี่ยม แม้ว่าฮอลันดาจะพยายามไขก๊อกเปิดทำนบให้น้ำท่วม ก็หาบังเกิดผลในการรบอย่างใดไม่ เยอรมันได้ส่งทหารร่มลงในแนวหลังยึดสถานี สนามบิน ท่าเรือสำคัญๆเสียทั้งหมด ผลสุดท้ายหลังจากสู้รบกันได้ ๔ วัน ฮอลันดาขอสงบศึก.

ส่วนการเข้าตีเบลเยี่ยม เยอรมันทำทีเหมือนจะใช้แผนเดิมของกร๊าฟ-ฟอน ชลิฟเฟน ซึ่งเคยใช้อย่างกะท่อนกะแท่นมาเมื่อมหาสงครามครั้งที่ ๑ กองยานยนต์อังกฤษและฝรั่งเศสจึงวิ่งขึ้นมาช่วยเบลเยี่ยม พร้อมกับกองพลที่ทรง-สมรรถภาพสูงหลายกองพล ฝ่ายเบลเยี่ยมซึ่งมีพระเจ้าเลโอโปลด์เป็นผู้นำ ได้ทำการต้านทานเยอรมันด้วยกำลังใจอันแข็งแกร่ง ชาวเบลเยี่ยมทุกคนมอบความหวังในอันที่จะรับทัพเยอรมันอยู่ ณ ที่แห่งเดียวคือ ณ แนวคลองอัลแบรต์ ซึ่ง ณ ที่นี้เบลเยี่ยมเคยต้านทานเยอรมันอยู่ได้เป็นเวลานานเมื่อมหาสงครามครั้งที่ ๑ และเบื้องหลังของคลองนี้ยังมีป้อมอันแข็งแรงที่สุด คือป้อม Eben Emael ก่อนสว่างเครื่องบินทั้งหลายที่บรรทุกทหารร่มของเยอรมัน ต่างบินอยู่ในระยะสูงใกล้ชายแดน แล้วก็ดับเครื่องยนต์ร่อนเลยเข้ามาในแดนเบลเยี่ยม นำทหารร่มมาปล่อยต่ำมจุดสำคัญๆบริเวณป้อม พอดวงอาทิตย์เริ่มอุทัยก็เปิดฉากการโจมตีในชั่วเวลา ๒–๓ ชั่วโมง ทหารช่างโจมตีของเยอรมันก็ว่ายข้ามคลองอันใหญ่-เข้าขัดขวางการทำลายสะพานที่เหลืออยู่อีกสะพานเดียวที่เบลเยี่ยมระเบิดไม่ทัน และในขณะเดียวกัน เรือเร็วสำหรับโจมตีก็พาทหารช่างที่ฝึกพิเศษในการทำ-ลายป้อมทำการข้ามคลองเป็นผลสำเร็จ แล้วเครื่องบินดำทิ้งระเบิดก็กระหน่ำบริ-เวณป้อมและตัวป้อมอย่างไม่หยุดยั้งตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง จนปืนประจำป้อมคดใช้การไม่ได้หลายแห่ง และบริเวณป้อมก็เต็มไปด้วยหลุมระเบิด ซึ่งทหารช่างจะได้ใช้อาศัยเป็นที่กำบังเพื่อคืบคลานเข้าทำลายป้อมต่อไป พอเสียงลูกระเบิดของเครื่องบินดำทิ้งระเบิดสงบลง เครื่องบินก็นำทหารร่มมาปล่อยอีกในระยะเตี้ยๆ ในบริเวณป้อมและบนหลังคาป้อมก็มี ทหารร่มกับทหารช่างก็ร่วมมือกันระเบิดป้อมทีละป้อม จนกระทั่งอำนาจการยิงของเบลเยี่ยมลดน้อยลง ในที่สุด

เมื่อทหารประจำป้อมได้ยินเสียงระเบิดของดินระเบิดแบบประทัด และของอาวุธยิงหลังป้อม ก็สำคัญว่าตนถูกล้อมแล้ว เลยยอมแพ้.

เมื่อคลองอัลแบรต์และป้อมเอเบน–เอเมล ตกอยู่ในมือข้าศึก เบลเยี่ยมก็เริ่มถอย แต่การเข้าตีอย่างดุเดือดของเยอรมันที่แสดงมาแล้วนี้ แท้ที่จริงเป็นแต่เพียงการเข้าตีรองเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้สัมพันธมิตรเข้าใจว่า เยอรมันดำเนินการยุทธตามแผนของชลิฟเฟนจริง ในเวลาเดียวกันเยอรมันระดมกำลังกองพลรถถัง (Panzer division) อย่างเงียบๆไว้ เพื่อการเข้าตีหลักอีกตำบลหนึ่ง และตำบลนั้นก็เป็นตำบลที่สัมพันธมิตรหาได้คาดหมายถึงไม่ ตำบลนั้นคือป่าอาร์แดน สัมพันธมิตรคิดว่า กองยานยนต์ของเยอรมันคงไม่บุกป่ามาแน่จึงวางกองทัพที่มีสมรรถภาพต่ำไว้ ณ ด้านนี้ คือกองทัพคอรับซึ่งมีแต่อาวุธเก่าๆ แล้วกองทัพรถถังนำโดยนายพลกุเดเรียนและรายโฮ้ลตก็ตะลุยผ่านป่าอาร์แดนออกมา ทหารฝรั่งเศสซึ่งไม่เคยประสบการรบแบบสายฟ้าแลบ ก็ไม่รู้จะจัดการป้องกันการโจมตีของรถถังด้วยประการใด จึงปล่อยให้เยอรมันเจาะเข้ามาได้อย่างสะดวก.

บรรดาคนไทยในปารีสชักหนาว ๆ ร้อน ๆ อาศัยร้านกาแฟนั่งวิจารณ์สถานะสงครามไปเรื่อยๆ ร.อ. สวัสดิ์ คุณอุดม ร.อ. เฉลิม คุณกนธีร์ รีบเดินทางไปมาร์ไซย เพื่อจับเรือกลับบ้าน ต่อมาทราบว่าไปติดอยู่ที่ Pointe Noire ในอาฟริกา และต้องรอนแรมอยู่ที่นั่นนานวันจึงถึงเมืองไทย ไม่ช้าพวกเราก็ได้ข่าวจากสถานทูต ว่าได้ติดต่อกับรัฐบาลฝรั่งเศสแล้วว่า ควรจะส่งพวกเราไปอยู่ตามหัวเมืองทางใต้ คือ ปัวตีเอ้ โกนยัก บอรโด หรือแซงชังเดอลุกซ์ใกล้แดนเสปญ พวกเราก็จัดการรวบรวมข้าวของ ซื้อหน้ากากป้องกันไอพิษคนละอัน แล้วก็เดินทางมาสู่ปัวติเอ้ (Poitiers) สำหรับหม่อมเจ้ากอกษัตริย์หาเครื่องบินได้พอดี จึงบินจากฝรั่งเศสไปอังกฤษ เพื่อพำนักกับพระนางรำไพ-

ภาพคนไทยส่วนหนึ่งที่ย้ายมาจากเบลเยี่ยม เบื้องหลังเป็นบ้านของนายเดอวิลล์ที่รู้จักคนไทยดี

นายกรัฐมนตรีทั้ง ๓ (จอมพล หลวงประดิษฐ นายควง) ก็เคยมาพักที่บ้านนี้ เมื่อครั้งศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

ซ้ายไปขวา: หม่อมสนิทวงศ์เสนี, ข้าพเจ้า, สนั่น, ประสงค์, บุญช่วย, แสวง, ม.ล. แต้วฯ, นางถนอม, มาดามเดอวิลล์ ม.ล. นวลผ่อง, หม่อมแผ้ว สนิทวงศ์, ม.ล. เติม, สุนิต, อร่าม, ม.ล. ตวง, ชายน้อย, นายเดอวิลล์ และเศวต

พรรณีต ลอดทางที่มาบัวติเอ้ พบแต่ทหารเบลเยี่ยมที่อพยพเข้ามาในฝรั่งเศส ส่วนมากเข้ามาอาศัยแผ่นดินฝรั่งเศสเป็นที่ทำการฝึก เพื่อเข้าทำการรบในโอกาสต่อไป.

เมื่อถึงบัวติเอ้ พวกเราต่างแยกย้ายกันพักตามโฮเต็ลบ้าง ตามบ้านฝรั่งที่รู้จักคนไทยบ้าง แสวง สุนิต และข้าพเจ้าพักอยู่ที่บ้านนายเดอวิลล์ซึ่งเป็นบ้านที่คนไทยทุกคนรู้จักดี เคยเป็นที่พำนักของคนไทยมาหลายชั่วทีเดียว ตั้งแต่ครั้งจอมพล นายควง....ที่บ้านนี้มีคนไทยพักอยู่แล้ว ๒ คนคือ บุณยรักษ์ เจริญไชย เรียนกฎหมาย กับ ร.ต. บุญช่วย ทองปรีชา ซึ่งกำลังจะสอบ Bacnot (มัธยมบริบูรณ์) ของฝรั่งเศสอยู่ นอกจากนี้ยังมีคนไทยอยู่ในบัวติเอ้อีก ๓ คน คือ วรวาร วาระศิริ มาอยู่ตั้งแต่เล็กๆจนพูดภาษาไทยไม่ได้ กับไสวรินทร์ (บุตรเขยหลวงอดุล)มาจากเมืองตูร์ ซึ่งเป็นเมืองที่คุณจีรวัสส์ (ธิดาของจอมพล) และคุณจินตนาทำการศึกษาอยู่ในเวลานั้น.

หน้าบ้านพักเป็นสนามฟุตบอลล์ใหญ่ ตัวบ้านอยู่ติดกับสะพานรถไฟข้ามแม่น้ำแกลง (Clain) อีกด้านหนึ่งเป็นถนนสายใหญ่ตัดไปบอรโด เจ้าของบ้านมีสนามเทนนิสอยู่สนาม ๑ กับวิลลาใหญ่อยู่ ณ ชนบทอันมีชื่อว่า เมนิกุต (Ménigoute) ห่างจากบัวติเอ้ราว ๑๕ ก.ม. ขณะนั้นโรงภาพยนต์ โรงละครยังเปิดเป็นปกติ ทุกบ่ายมีผู้คนมาอาบน้ำ เล่นเรือ เต้นรำกันสนุกสนานตามร้านกาแฟริมแม่น้ำ ขอให้ท่านสังเกตความแตกต่างระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมัน พอมีศึกเยอรมันก็ประกาศห้ามเต้นรำตามสาธารณสถานโดยสิ้นเชิง เพื่อไม่ให้ทหารในแนวรบท้อใจว่า ชาวเมืองเอาแต่ความสุข ส่วนฝรั่งเศสยังเต้นรำกันสนุกสนานจนปารีสแตก หรืออีก ๓ วันจะแพ้ จึงหยุดเต้นรำ.

ฝ่ายสัมพันธมิตรก็พยายามอย่างยิ่งที่จะทำการตีโต้ตอบ แต่ไม่สามารถรวบรวมกำลังได้พอเพียง กองทัพรถถังของเยอรมันซึ่งมีเครื่องบินดำทิ้งระเบิด

ทำการเปิดทาง ก็บดขยี้การต้านทานของกองทัพคอรับจนยับเยิน แล้ว "สายฟ้า" ก็ชอกชอนเจาะไชไปตามภูมิประเทศและตำบลสำคัญๆที่ฝรั่งเศสยึดอยู่ ประชาชนต่างเสียขวัญ ทัพเยอรมันรุกคืบหน้าโดยรวดเร็วอย่างไม่มีใครนึกฝัน การอพยพครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของประชากรฝรั่งเศสก็เริ่มขึ้น ก่อนโจมตีแทบทุกคราวเยอรมันเป็นต้องใช้เครื่องบินทิ้งระเบิด ทำการทิ้งระเบิดเมืองเสียก่อน นอกนั้นก็ทิ้งตามจุดยุทธศาสตร์ต่างๆ ผู้ที่มีรถยนต์ก็เผ่นออกก่อน บรรทุกกันเพียบ พ่วงกันตามกำลัง บนประทุนรถยนต์มักมีรถเข็นสำหรับเด็กและจักรยานผูกติดมาด้วย ยานพาหนะทุกชนิด รถที่ลากด้วยม้า ลา วัว ตลอดจนรถเข็นใหญ่น้อยทั้งปวง ก็ออกรับใช้ติดตามพลเมืองผู้หนีภัยหวังไปตายเอาดาบหน้า เยอรมันยิ่งทำการขู่ขวัญต่อไป ส่งเครื่องบินดำทิ้งระเบิดมาทำลายชุมทางและเมืองสำคัญๆ โดยติดไซเรนเข้ากับหางของลูกระเบิด เวลาดำทิ้งระเบิดลงมาก่อนลูกระเบิดจะถึงดินจะมีเสียงครวญคราง ทำให้เส้นประสาทต้องทำงานหนักและทำลายขวัญมากยิ่งขึ้น เพราะหลังจากการครวญครางแล้ว สิ่งที่ตามมาก็คือการระเบิดอันสนั่นหวั่นไหว การทำลาย ความพินาศและความมรณะ ใช่แต่เท่านั้น บรรดายวดยานที่ตะบึงมาเต็มที่ตามถนนสายต่างๆ ยังตกเป็นเหยื่อของนักบินที่คะนองมือ มักถูกซ้อมด้วยปืนกลจากเครื่องบิน บ้างก็เผ่นลงในคูข้างทางเสียหายนับแทบไม่ถ้วน บรรดารถเกราะและรถมอเตอร์ไซด์ที่ติดปืนกลบรรทุกทหารราบต่างแยกย้ายกันไปไล่ยิง ต้อนพลเมืองที่อพยพเข้าสู่เส้นทางใหญ่ๆ ทำให้ทหารฝรั่งเศสปฏิบัติการรบไม่ถนัด การส่งกำลังจากหลังขึ้นมาก็ต้องชะงักด้วยอำนาจมหาชนที่หลั่งไหลกันมาตามถนนและเส้นทางต่างๆดุจกระแสคลื่น หากไม่มีกำลังใดมารับแรงชนที่ทัพรถถังพุ่งเข้ามาครั้งนี้ ทางไปสู่ปารีสก็คงเปิดว่างเพื่อต้อนรับเยอรมัน

สัมพันธมิตรย้ายกำลังรถถังที่มีอยู่ เฉพาะอย่างยิ่งที่ยังใช้ทำการรบได้เกือบทั้งสิ้น ออกสะกัดทัพรถถังของกุเดเรียน หลังจากประสานงากันระหว่างรถถังข้างละ ๔๐๐–๕๐๐ คัน ผลก็ปรากฏว่ารถถังของฝรั่งเศสบางส่วน ซึ่งถูกสตูก้า(เครื่องบินดำทิ้งระเบิดเยอรมัน)กระหน่ำด้วยลูกระเบิดเสียหายไม่น้อยแล้วก่อนหน้านี้ เมื่อเข้าปฏิยุทธกันจริงๆก็สู้กลยุทธของเยอรมันไม่ได้ เพราะยุทธ-วิธีการรบร่วมกันระหว่างเครื่องบินดำทิ้งระเบิด ทีมรถถังขนาดต่างๆกับทีมทหารราบติดตามรถถัง เยอรมันซ้อมมาจากห้องทดลอง คือ สนามรบในประ-เทศสเปนอย่างช่ำชองแล้ว ในที่สุดก็ไม่มีอะไรมาขวางทางการรุกแบบสายฟ้า-แลบของเยอรมัน ตลอดวันมีผู้คนอพยพหลั่งไหลมาตามถนนข้างบ้านที่ข้าพเจ้าพัก สนามฟุตบอลล์หน้าบ้านกลายเป็นที่จอดรถ กลายเป็นที่พัก ที่ค้างคืนของชาวฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม ไม่ว่าไพร่ผู้ดี ที่มีรถยนต์และน้ำมันบริบูรณ์ก็ไปต่อไป ที่หาพาหนะไม่ได้ก็ขออาศัยพักบ้านโน้นนอนบ้านนี้ไปเรื่อยๆ ทหารฝรั่งเศสเริ่มหนีประปราย มาพักที่สนามฟุตบอลล์หน้าบ้านหลายสิบคน รถถังของฝรั่งเศสที่ยังมีน้ำมันยังแล่นได้ก็เลยไปทางบอร์โด เสียงรถสายพานคึกคักกึกก้องอยู่ทั้งวัน ในที่สุดแนวมาจิโนต์ ซึ่งฝรั่งเศสคิดว่าจะรับการรุกรานของเยอรมันไว้ได้ก็ถูกเจาะที่เซอดัง เงินทองและเวลาที่ชาติฝรั่งเศสทุ่มเทเพื่อสร้างให้เป็นรั้วของประเทศก็ไม่ได้ผลตอบแทนเลย ในที่สุดมาจิโนต์ก็มีค่าเท่ากับกำแพงเมืองจีนในเวลานี้ กาเมอแลงก็ดี เวก็องก็ดี หมดหนทางที่จะแก้ไขสถานการณ์ให้ดีขึ้น กองทัพบกเบลเยี่ยมอันมีกำลัง ๑๖ กองพล ก็ระส่ำระสาย พระเจ้าเลโอโปลจึงสั่งให้ทหารวางอาวุธ เจรจาขอสงบศึก พวกฝรั่งเศสต่างโกรธแค้นเบลเยี่ยมเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับมีการวิวาทกันหน้าบ้านข้าพเจ้าบ่อยๆ ชาวเบลเยี่ยมที่อยู่ในแดนฝรั่งเศสไม่รู้จะเอาหน้าไปไว้ที่ไหน เพราะทีแรกมาอาศัยฝรั่งเศสในฐานสัมพันธ-

มิตร ฝรั่งเศสก็ต้อนรับดี เมื่ออ่อนน้อมต่อข้าศึกแล้ว ก็ยิ่งทำให้สถานการณ์ของฝรั่งเศสทรุดหนักลง ทัพของฟอนไคล้สพุ่งขึ้นไปทางเหนือ เลี้ยวขวา ต้อนเอากำลังส่วนใหญ่ของสัมพันธมิตรไว้ในอ้อมแขน บีบสัมพันธมิตรไปจนมุมที่ดันเกิร์ก ทหารทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสสามแสนครึ่งอยู่เดียรดาษเต็มชายหาด อังกฤษก็ระดมกำลังกองทัพเรือส่งมาขนานใหญ่ เพื่อรับทหารกลับเกาะอังกฤษ ทหารส่วนมากต้องแช่น้ำอยู่ใต้ห่าฝนเหล็กของเครื่องบินดำทิ้งระเบิดเยอรมันอย่างไม่มีหนทางสู้ ฝรั่งเศสแสดงน้ำใจช่วยอังกฤษอย่างเต็มที่ เกณฑ์เรือทุกชนิดที่จะหาได้ ส่งให้อังกฤษข้ามไปบ้านของตนก่อน ยุทธวิธีที่พระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชใช้มากว่าพันปีแล้วที่อาร์เบลล่า ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างคลาสสิคของการเจาะนั้น เยอรมันก็นำมาใช้เป็นผลสำเร็จอย่างงดงามในครั้งนี้.

ปารีสประกาศเป็นเมืองเปิด ทัพรถถังเยอรมันมาทางใต้เพื่อล้อมทหารฝรั่งเศสในป้อมมาจีโนต์ อีกส่วนหนึ่งพุ่งมาเมืองตรูและปัวติเอ้ ไม่ช้าเมืองปัวติเอ้ที่พวกเราอยู่ก็ถูกทิ้งระเบิด ลูกหนึ่งตกที่สนามฟุตบอลล์หน้าบ้านชิ้นระเบิดตกกราว แต่ไม่มีผู้ใดเป็นอันตราย เครื่องบินเยอรมันแยกย้ายกันทิ้งระเบิดเป็นหย่อมๆรอบเมือง เพื่อขู่ขวัญพลเมืองไม่ให้ต่อสู้ ปืนกลฝรั่งเศสที่โรงเรียนทหารปืนใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ๆบ้านก็ปล่อยกระสุนพรูออกมา แต่ไม่ได้ผลอย่างไรเลย รอบๆเมืองปัวติเอ้และเมืองอื่นๆแทบทั้งสิ้นของฝรั่งเศสจะหา ปตอ. สักกระบอกก็ไม่ได้ นี่แหละผลของการไม่เตรียมตัวไว้แต่ยามสงบ เมื่อเยอรมันเข้ายึดปารีสได้ ขวัญของชาวฝรั่งเศสก็นับว่าไม่เหลือหรอแล้ว ยึดปารีสได้ก็เหมือนยึดฝรั่งเศสได้ บรรดาเมืองใหญ่ๆก็ประกาศเป็นเมืองเปิดหมด และเมืองปัวติเอ้ก็เช่นกัน บรรดาทหารฝรั่งเศสที่หนีเตลิดเปิดเปิงมาพักนอนที่สนามหญ้าหน้าบ้านต่างหวาดไปตามๆกัน เพราะเมื่อประกาศเป็นเมืองเปิดแล้ว เป็นอันรู้

ว่าไม่มีทหารในเมืองนั้น ต่างก็คิดที่จะหนีต่อไป ทำให้เราต้องขาดเพื่อนคุยไปหลายคน เพราะว่าพอตกเย็นเคยจับกลุ่มฟังทหารฝรั่งเศสเล่าถึงเหตุการณ์ในสนามรบ ถึงความเสียเปรียบกันในเรื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ สรุปแล้วฝรั่งเศสแทบไม่มีอะไรเลยในการรบคราวนี้ เช้าวันรุ่งขึ้นบรรดายวดยานและผู้อพยพที่มานอนค้างกันเต็มสนาม ต่างย้ายถิ่นออกจากบัวติเอ้ไปหมดสิ้น ในตอนเย็นหลวงอรรถกิติ กับ ดร. ทองเปลว ก็ขึ้นรถยนต์มาถึงที่อยู่ของพวกเรา หลังจากรับประทานอาหารกันในเมืองแล้ว ทั้งสองก็เดินทางต่อไป พวกเราชักร้อนตัวไม่มีใครอยากนอนที่บ้าน เพราะมันอยู่ข้างจุดยุทธศาสตร์เสียเหลือเกิน เลยตกลงใจพากันไปนอนหน้าถ้ำแห่งหนึ่งใกล้ๆบ้าน ในขณะเดียวกันนี้กองทัพเยอรมันก็ทำการล้อมทหารฝรั่งเศสที่เหลืออยู่ในแนวมาจิโนต์ได้สำเร็จ และไม่ช้าทหารฝรั่งเศสในบ้อมก็ยอมแพ้.

ส่วนภรรยาเจ้าของบ้าน มาดามเดอวิลล์ ยิ่งเป็นห่วงพวกเรายิ่งขึ้นเพราะต่างก็ไม่รู้ว่าบัวติเอ้จะถูกบอมบ์อีกกี่หน และทหารเยอรมันก็เคลื่อนเข้ามาใกล้เต็มที่แล้ว แกจึงงัดเอาน้ำมันซึ่งเก็บซ่อนไว้ ๒ บีบ เช่ารถกะบะคันหนึ่งบรรทุกพวกเราไปยังบ้านพักฤดูร้อนของแกที่เมนิกุต เมนิกุตเป็นชนบทที่ห่างไกลจากความเจริญ เงียบเชียบเหมาะสำหรับผู้แสวงหาความสงบโดยแท้ ประจวบกับเป็นเวลาฤดูร้อน พวกเราจึงตกลงใจยึดเอาที่นี้เป็นที่ตากอากาศไปในตัว ต่างหาเบ็ดและคันเบ็ดไว้ตกปลา ไล่จับแมลงวันเพื่อเอาไปทำเหยื่อ ปกติพวกเรามักตื่นตี ๕ ลงเรือพาย ลดเลี้ยวไปตามลำคลองเพื่อให้ถึงหนองก่อนสว่าง ซึ่งเป็นเวลาที่ปลามักติดเบ็ดง่าย บางวันก็ออกว่ายน้ำ เก็บหอยเก็บเห็ดมาทำอาหาร ตอนกลางวันก็เลือกที่นอนร่มๆใต้ต้นไม้ ดูหนังสือเพื่อเตรียมเข้าเรียนที่ฝรั่งเศส วันหนึ่งข้าพเจ้าไม่มีอะไรทำ เลยทำว่าวขึ้นตัวหนึ่ง แล้วชัก

ขึ้นสูงเพื่อให้เด็กถือเล่น บรรดาเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงต่างนึกว่าเป็นใบปลิวที่เครื่องบินเยอรมันโยนลงมา หรือข่าวสารเพื่อติดต่อกับแนวที่ ๕ ในบริเวณนั้นจึงกรูเข้ามาที่บ้าน ประตูแทบพังเพื่อหาตัวแนวที่ ๕ ทั้งนี้ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าบางคราวฝรั่งก็ตื่นอย่างน่าขันเหมือนกัน และบางคราวเราอาจจะนึกสังเวชเป็นต้นว่า เมื่อชายคนหนึ่งตีงูตัวเล็กๆตายแล้ว หนังสือพิมพ์ลงเป็นข่าวครึกโครม ดุจว่าชายผู้นั้นได้ประกอบวีรกรรมอันน่าสรรเสริญอย่างยิ่ง

จอมพลเปแตง เสือเก่าครั้งมหาสงครามครั้งที่ ๑ ตระหนักว่าหากขืนสู้ต่อไป ก็จะถึงแก่หายนะทั้งประเทศ จึงเจรจาขอสงบศึกกับเยอรมัน แบ่งประเทศฝรั่งเศสให้อยู่ในความยึดครองของเยอรมันส่วนหนึ่ง รัฐบาลฝรั่งเศสเองไปตั้งที่วิชีในเขตอิสระ เนื่องจากฮิตเลอร์ต้องการล้างแค้นที่ปราชัยในสงครามครั้งก่อน จึงให้มีการเซ็นสัญญาสงบศึกกันที่ป่ากองเบียน (Compiegne) ในรถบรรทุกคนโดยสาร ซึ่งเป็นที่เยอรมันเคยเซ็นสัญญาขอสงบศึกต่อสัมพันธมิตรคราวมหาสงครามครั้งแรก เสร็จแล้วฮิตเลอร์จึงสั่งให้ลากรถคันที่เซ็นสัญญานั้นไปไว้ให้ประชาชนชาวเยอรมันดูที่สวนสัตว์กลางเมืองเบอรลิน

เยอรมันก็เข้ายึดเมืองบัวติเอ้ ตลอดจนตำบลเมนิกุต ทุกซอกเล็กตำบลน้อย เยอรมันส่งกำลังเข้าแทรกซึม เพื่อจัดการปกครองและเพื่อ "กิน" เพราะขณะนั้นในแถบนี้ยังมีอาหารการกินสมบูรณ์ดังปกติ ข้าพเจ้าเดินทางเข้ามาบัวติเอ้เพื่อดูท่าทีของทหารเยอรมัน ทุกคนแม้แต่ฝรั่งเศสเองก็อดชมในความเป็นทหารของเยอรมันไม่ได้ แม้แต่พลทหารก็แต่งกายเรียบร้อยท็อปบู๊ตและเข็มขัดมันปลาบ เวลาเปลี่ยนยามมีประชาชนมารุมกันดูเสมอ ทุกเย็นมีดนตรีเยอรมันบรรเลงให้ฟังหน้าศาลาว่าการ เยอรมันพยายามวางตนอย่างถูกต้องที่สุด ทั้งนี้เพราะต้องการให้ฝรั่งเศสเห็นว่า ตนเป็นชาติที่เหนือกว่าฝรั่งเศสทุกแง่

ถึงแม้เยอรมันจะวางตัวดีสักเพียงใด ก็ไม่วายเกิดเรื่องกับคนไทย คืนวันหนึ่งราว ๔ ทุ่มกว่า ร.ต. ประสงค์ สุวรรณาวิน เดินอยู่บนถนนแห่งหนึ่งเพื่อจะกลับบ้าน เผอิญสวนกับทหารเยอรมันร่างยักษ์คนหนึ่ง ซึ่งเสพสุรามาค่อนข้างจะมึนเมา ทหารเยอรมันนั้นอยู่คนละฟากถนน เมื่อเห็นประสงค์ก็กวักมือให้มาหาตน แต่ประสงค์ก็ทำทองไม่รู้ร้อน เจ้านั่นเกิดโมโหปรี่เข้ามาจะตบหน้า ประสงค์ไวกว่าเหวี่ยงด้วยหมัดขวาฟาดหน้าทหารเยอรมันเข้าเต็มรัก แล้วก็ออกวิ่งหนี ขณะนั้นบนถนนแทบจะไม่มีผู้สัญจรไปมาอีกแล้ว เพราะเยอรมันออกข้อบังคับให้เข้าบ้านก่อน ๕ ทุ่ม หลังจากออกวิ่งสุดแรงเกิดไปได้ ๒–๓ ถนน ทหารเยอรมันผู้นั้นก็เกือบจะไล่ทัน ประสงค์จึงฟุบตัวลงยื่นขาออกไป ทหารเยอรมันที่ตามมาเกือบจะถึงตัว ก็สะดุดถลาหน้าฟาดกับถนนหินอย่างเต็มรักพอลุกขึ้นได้ก็กวดประสงค์ต่อไปอย่างฉุนเฉียว ประสงค์ก็วิ่งพลางร้องว่า "Au Secours!!" แปลว่า "ช่วยด้วยๆ" เผอิญสวนกับกองตรวจทหารเยอรมัน ๒ คน เข้ากันหทารเยอรมันที่ไล่มาไว้ ไม่ให้ทำร้ายประสงค์ เนื่องจากพูดจากันไม่รู้เรื่อง ประสงค์เลยถูกเก็บไว้ในห้องขัง รุ่งเช้าทั้งคู่ให้การต่อหน้านายทหารเยอรมัน ซึ่งมองดูโจทก์และจำเลยแล้วหัวเราะ เพราะไม่เชื่อว่าประสงค์จะทำ-ร้ายเยอรมันก่อน เนื่องจากประสงค์ตัวนิดเดียว น้ำหนักเพียง ๕๒ ก.ก. ส่วนเยอรมันนั้นหน้าเต็มไปด้วยปลาสเตอร์ สูงใหญ่เกือบ ๒ เท่าประสงค์ นายทหารเยอรมันพอรู้เรื่องว่าเป็นคนไทยก็ตัดสินให้เลิกแล้วต่อกัน เรียกโจทก์กับจำเลยจับมือกัน แล้วกล่าวว่า ที่ทหารของเขาไปวุ่นวายกับคนไทยนั้นเพราะนึกว่าเป็นญวน เพราะเยอรมันคนนั้นเจ็บใจญวนที่ทำยะโส เมื่อครั้งไปยึดครองไรน์-แลนด์ของเยอรมัน หลังจากที่เยอรมันแพ้สงครามคราวแรก

พวกคนไทยส่วนมากที่พักอยู่ที่เมนิกุตต่างกลับเข้าเมืองบัวติเอ้ แต่แสวง สุนิต อร่ามและข้าพเจ้ายังรักชีวิตในชนบท จึงกลับไปอยู่ที่เดิม ไม่ช้าข้าพเจ้าก็ได้รับจดหมายจากผู้ปกครองนักเรียนว่า รัฐบาลไทยสั่งให้ไปเรียนอเมริกา จึงเลิกท่องดิกชันนารีฝรั่งเศส เริ่มเรียนอังกฤษทันที ขณะนี้คนไทยที่อยู่ตามเมืองอื่น เช่น ปารีส โกนยัก ก็อพยพกันไปหาความสำราญกันที่เมืองแซง ญังเดอลุกซ์ ซึ่งเป็นเมืองชายหาดแอตแลนติกใกล้กับเขตแดนเสปน และหม่อมสนิท (ทูตทหาร) กับครอบครัวก็เช่นกัน คงพักอยู่ที่นั่นเรื่อยไป ต่อมาเมื่อสถานการณ์ในยุโรปค่อยดำเนินเข้าสู่เสถียรภาพขึ้นบ้างแล้ว รัฐบาลไทยจึงส่งคำสั่งอันยืดยาวให้ใครไปไหนต่อไหน คือ มีกลับเมืองไทย–ไปเรียนต่อที่คานาดา–ไปเรียนต่อที่สวิส–ไปเรียนต่ที่อิตาลีและไปเรียนต่อที่เยอรมัน พวกกลับเมืองไทยส่วนมากเป็นนักเรียน ก.พ. และนักเรียนทุนส่วนตัว มีนางสาวจิตเกษม พจน์ ถนอม ม.ล.สายสวาท บุณยรักษ์ แฉล้ม ส่วนอนันต์กับจีรสวัสดิ์ไปอเมริกา พวกที่ไปเรียนต่อคานาดา ส่วนมากเป็นนักเรียนทุนมหาวิทยาลัย มีนางสาวจินตนา ชาญ จก ไพศิษฐ และเสมอใจ พวกที่ไปสวิสคือพวกที่อยู่ฝรั่งเศสมานานแล้วและพวกนักเรียนทุนส่วนตัว ได้แก่ บุญวาศ สอ้าน ประสงค์ วิบูล วรงค์ พินิจ ศิริ ไสวรินทร์ พวกไปอิตาลีมี สนั่น แสวง วัฒนา สุนิต สนอง บุญเที่ยง ประดับ พวกไปเยอรมันมี บุญเรือน บรรพต อร่าม ชายน้อย และข้าพเจ้า สำหรับอร่าม รัตนกุล ไม่อยากไปเยอรมัน เพราะเกรงเยอรมันจะเหยียดผิว จึงโทรเลขขออนุญาตบิดาให้ส่งไป-สวิส

พวกเราโล่งใจที่ออกจากบัวติเอ้มาได้ เพราะทุกคนกำลังหวั่นใจในเรื่องท่าทีของประเทศไทยที่มีต่ออินโดจีน ตาพ่อบ้านเคยด่าเบลเยี่ยมโขมงที่

ยอมแพ้เยอรมัน เคยบริภาษอิตาลีว่าแทงฝรั่งเศสทางหลัง เดี๋ยวจะมาหาว่าพวกเราไม่แฟร์อีก คือเล่นงานอินโดจีนเมื่อฝรั่งเศสถูกชกลงไปคว่ำแล้วประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง พวกเราคร้านที่จะไปอธิบายหรือถกเถียงว่าฝรั่งเศสก็เคยรังแกไทยขณะที่ไทยยังเตาะแตะเดินไม่ได้ พวกเราจึงรีบอำลาบ๊วดิเอ้มุ่งมายังปารีสทันที

กว่าหนังสือเดินทางทุกๆ คนจะเสร็จ กว่าจะขออนุญาตรัฐบาลประเทศต่างๆได้ เฉพาะอย่างยิ่งพวกกลับเมืองไทยและคานาดาต้องไปจับเรือที่ลิสบอน ทั้งนี้กินเวลาร่วม ๒ เดือน พวกเราหลายสิบคนเข้าพักโฮเตล ใกล้ๆกับมหาวิทยาลัยซอรบอน เพราะเป็นถิ่นของนักศึกษาทุกชาติทุกภาษา และหลังโฮเตลก็เป็นที่รวมของร้านขายอาหารจีนทั้งปวง ปารีสยังครึกครื้นอยู่ดังเดิมแปลกไป ๒–๓ อย่างเท่านั้น คือ รถเมล์ไม่เดิน เพราะเยอรมันไม่จ่ายน้ำมันให้เก็บไว้ใช้ในกิจการทหารของตน การพรางแสงไฟเวลากลางคืนเคร่งครัดยิ่งขึ้นหลัง ๒๓ น. แล้วห้ามสัญจรไปมาตามท้องถนน ยกเว้นแพทย์และตำรวจ อาหารการกินก็ยังสมบูรณ์ มีน้ำตาลและเนื้อเท่านั้นที่ต้องใช้บัตร คราวนี้ปารีสยิ่งมีนักท่องเที่ยวทวียิ่งขึ้น นับว่าเป็นเมืองที่ชุมนุมชาวต่างประเทศอย่างเต็มที่แต่เป็นนักท่องเที่ยวที่สวมเครื่องแบบแทบทั้งสิ้น สาวปารีสซึ่งแต่ก่อนเคยวิ่งหนีเยอรมัน เวลานี้คุ้นกับเยอรมันดี ชาวปารีสรู้ดีว่าชีวิตคืออะไร จึงไม่แคร์ต่อชาติใดทั้งสิ้น ทุกคนเห็นเป็นของธรรมดาที่ผู้หญิงจีนควงกับฝรั่ง หรือฝรั่งควงกับแขก หรือแขกกับญวน หรือไทยกับฝรั่ง แม้แต่สาวปารีสที่ผิวขาวผ่องควงกับนิโกรซึ่งมีผิวดำเมี่ยม ก็ไม่เห็นมีใครเอาใจใส่ ตัวใครตัวมัน ฉะนั้นตกกลางคืนจึงแลเห็นทหารเยอรมันควรกับสาวปารีสนับคู่ไม่ถ้วน

ข้าพเจ้าถือโอกาสชมสิ่งที่น่าดูน่าชม ที่พอจะหาได้ในปารีส พอว่างๆ ก็ออกเดิน หาซื้อหนังสือตามโอเดียน ตามลำแม่น้ำแซน เพราะมาจากเบลเยี่ยม ไม่ได้เอาหนังสือติดตัวมาเลย จนกระทั่งถึงวันที่จะต้องจากปารีสมาเบอรลิน

พวกที่จะเดินทางไปศึกษาต่อที่เยอรมัน ที่สวิส และที่อิตาลี จะต้อง ไปจับรถไฟสายปารีส–เบอรลิน ฉะนั้นที่หมายชั้นแรกของทุกคนก็คือเบอร์ลิน สำหรับการไปเบอรลินนั้น ข้าพเจ้าไม่ยินดียินร้ายอะไร ดีที่ได้ไปเรียนวิชา ทหารของประเทศที่เป็นยอดทหารจริงๆ แต่ท้อใจเพราะตนรู้ภาษาเยอรมัน เพียง ๒ คำเท่านั้น คือ Guten Tag ซึ่งแปลว่า "สวัสดี" กับ Danke ซึ่งแปล-ว่า "ขอบใจ" พวกที่รู้ภาษาเยอรมันก็มี สอ้าน ผลวัฒนะ กับบุญช่วย ทองปรีชา ซึ่งพอจะเป็นผู้นำพวกเราได้ ในคราวนี้พวกคนไทยออกจากฝรั่งเศสเกือบ หมดคงเหลือแต่บรรพตและบุญวาศ ซึ่งกำลังป่วยอยู่ในโรงพยาบาลแถบใต้ของ ฝรั่งเศส ข้าพเจ้าชักใจหวิวเมื่อจะต้องจากปารีสไปจริงๆ ปารีสเป็นเมืองแปลก มีอะไรแปลกๆ ที่ดึงดูดชาวต่างประเทศไว้ได้แทบทุกคน ปารีสมีทุกสิ่งทุกอย่าง ที่จะสนองความต้องการของท่าน ผู้ที่รักประวัติศาสตร์ ก็มีที่เที่ยวหาความบัน-เทิงตามพิพิธภัณฑสถานและคฤหาสน์โบราณหลายสิบแห่ง ผู้ที่รักศิลปกรรมก็มี พิพิธภัณฑ์ลูเวอร์ ซึ่งพรั่งพร้อมไปด้วยภาพสีน้ำมันวาดโดยศิลปินที่มีชื่อเสียง ก้องโลก แผ่นหนึ่งๆราคาร่วมล้านบาท อีกทั้งรูปปั้นนานาประการ บ้างก็มีอายุ หลายพันปี ซึ่งผู้สนใจอาจไปนั่งชมนอนชมได้ทั้งวัน ผู้ชอบของเก่าหรือหนังสือ รสแปลกๆ ก็ท่องเที่ยวไปตามแม่น้ำแซน อาจจะหาซื้อตำราศิลปศาสตร์ทั้ง ๑๘ ประการได้อย่างบริบูรณ์ตลอดจนผม ขน ถุงเท้า รองเท้า ของบุคคลสำคัญๆ ของโลกหลายคน ผู้ที่สนใจในชีวิตก็ออกเดินเที่ยวตามตรอกตามถนน จะเห็น ชาวฝรั่งเศสตั้งแต่สวยอย่างหยาดฟ้า จนกระทั่งชีวิตของคนที่อดมื้อกินมื้อ ตลอด

จนโรงเตี๊ยมได้ดินชนิดโกโรโกโส มีโคมจุดไว้ริบหรี่ๆหน้าร้าน เมื่อเห็นแล้วนึกย้อนหลังไปดูบรรยากาศคงจะเหมือสมัยปฏิวัติ หรือตามนิยายเรื่องทะแกล้ว-ทหารสามเกลอของอาเล็กซังดูมาเสียจริงๆ คืนสุดท้าย แสวง เสนาณรงค์ กับข้าพเจ้าตระเวนไว้อาลัยปารีส มองมารตเป็นที่หมายของพวกคนไทยแทบทุกคนที่จะต้องจากปารีสในคืนนั้น ยกเว้นบรรดาผู้ที่จะต้องสั่งเสียร่ำลาเพื่อนฝูงสาวๆของตน หาเครื่องดื่มเรียกน้ำย่อยกินที่ร้าน "Enfer" (แปลว่า นรก) เดินไปกินอาหารว่างต่อที่ร้าน "Ciel" (แปลว่า สวรรค์) แล้วข้ามไปรับประทานอาหารเย็นที่ร้านข้าวแกงแห่งหนึ่ง ร้านที่เก่าแก่และส่อให้เห็นชีวิตของชาวปารีสจริงๆ คือร้านขนาดขายยาดองของเราที่ปารีสให้ชื่อว่า Quinquette ในร้านมีตั้งแต่สุภาพบุรุษ นักเลงและอสุรกุ๊ย ชนิดใส่เสื้อชั้นในยืดคอพวงมาลัยลายๆ มีสตรีก๋ากั่นชนิดเหยียบอกผู้ชาย (เวลาผู้ชายเมา) ให้ท่านดูเสมอ เมื่อดื่มสุรากันเข้าไปหลายๆก๊ง ต่างก็เต้นรำกันน่าประหลาด เพราะไม่มีเวที ต่างลุกขึ้นจากโต๊ะยืนกอดกันแล้วขยับขาหยองแหยง แสวงและข้าพเจ้าสั่งเหล้าไวน์มาดื่ม ๑ ขวด (เป็นครั้งแรกในชีวิต) กับกุ้งต้มเค็มตัวเบ้อเร่อ ในห้องเต็มไปด้วยควันบุหรี่ นิโกรซึ่งเป็นเจ้าของร้านยืนยิงฟันขาว เสียงพรอดรักของหนุ่มสาวเฒ่าชราดังระคนกับเสียงผรุสวาทของพวกแก่ดีกรี นี่แหละเป็นชีวิตอันแท้จริงของชาวปารีส ข้าพเจ้าเลี่ยงมาเอาเงินใส่ในตู้เพลงอัตโนมัติ เพื่อให้พวกขี้เมาได้มีโอกาสเต้นรำกันอีก แล้วก็ออกมาเดินชมจันทร์ คืนนั้นช่างเต็มไปด้วยนายและพลทหารเยอรมัน เสียงเดินกันโกรกกราก "ปารีสอยู่ใต้ท๊อปบู๊ตเยอรมัน" เสียงหญิงชราคนหนึ่งพึมพำ ข้าพเจ้าเห็นจริงด้วย นึกดูก็แปลกชาติทั้ง ๒ ชาตินี้ปฏิยุทธกันมาช้านานแล้ว ไม่เห็นเลิกกันเสียที ผลัดกันชนะและแพ้สลับกันไปทุกทีในประวัติศาสตร์

๓ ประชากรเยอรมันยามสงคราม

ในที่สุดก็ถึงวันที่ ๒๒ ตุลาคม อันเป็นวันที่จะต้องจากปารีส พวกเรา ๒๐ กว่าคนสนุกสนานมาในรถโดยสารคันเดียวกัน รถออกเกือบเที่ยง เป็นอันว่าต่อไปนี้เราจะต้องลืมกลิ่นน้ำหอม Jean Patou หรือ Molyneux No. 5 เสียให้สิ้นเชิง เพราะกลิ่นชูกรุตและไส้กรอกเยอรมันกำลังต้อนรับเราอยู่เบื้องหน้า พอรถเข้าเขตแดนเยอรมันถึงเมืองฟรังฟูร์ต ข้าพเจ้ารีบลงจากรถไปเตร่ที่สถานี ตั้งใจจะหาซื้อไส้กรอกฟรังฟูร์ตมาชิมเล่น เพราะมีชื่อเสียงนัก แต่ก็ไม่ได้สมประสงค์ เพราะเราไม่มีบัตรอาหาร จึงเพิ่งรู้ว่าในเยอรมันก็จำกัดอาหารเหมือนกัน จะซื้ออะไรต้องใช้บัตรทุกอย่าง นอกจากเบียร์และน้ำเปล่า พวกเราจึงเร่เข้าหารถเสบียงกินเสีย ๑ มื้อ คนเสิร์ฟอาหารหารู้ไม่ว่าพวกเราไม่มีตั๋วอาหาร จึงหลงเลี้ยงดูเสียอิ่มหนำ ภายหลังพอทราบความจริงก็หาว่าประการใดไม่ แต่หลังจากที่พวกเรากินกันในรถไฟแล้ว ๒ อาทิตย์ต่อมา กรมรถไฟจึงมาทวงบัตรอาหารจากสถานทูตไทยที่เบอร์ลิน

เกือบจะเที่ยงคืนแล้ว รถไฟก็พาพวกเราเข้าเหยียบนครเบอรลิน มีผู้มารับคือ พระประศาสน์พิทยายุทธอัครราชทูต ขุนพิพิธวิรัชการเลขานุการ พ.อ. ทวน วิชัยขัทคะ และ ร.ต. จินต์ กุญชร พาพวกเราไปขึ้นรถยนต์โดยสารขนาดใหญ่ของสถานทูต มุ่งตรงไปโฮเตลในเมืองชื่อ Kant Hoten สิ่งที่สะดุดตาพวกเราเป็นครั้งแรก คือ ความมืดของสถานี มองหน้ากันแทบไม่รู้ว่าใครเป็นใครที่หน้าอกคุณทวนมีแผ่นกลมๆเล็กๆ มีแสงเรืองติดอยู่ด้วย เพื่อป้องกันการเดินชนกัน การพรางแสงไฟที่เบอรลินทำกันจริงๆ ภายหลังข้าพเจ้าจึงสืบได้ความว่าคนแก่เดินชนกันฟันหักไปหลายรายแล้ว บางรายชนต้นไม้และเสาไฟฟ้า ขาแขนหักตายไปก็มี ส่วนมากจึงมักมีไฟฉายสีน้ำเงินเล็กๆ หรือไม่ก็ติดแสงเรืองที่กระเป๋าเสื้อเพื่อกันถูกชน รถยนต์พาพวกเราแล่นวกไปเวียนมาทุกแห่งมืดสนิทหากคนขับรถไม่ใช่ชาวเบอรลินจริงๆคงหลงแน่ ถึงแม้ว่าตามทางแยกจะมีเครื่องหมายทำเป็นแสงเรืองไว้ทุกหนทุกแห่งก็ตาม แต่คงต้องมาดูในระยะใกล้ๆถึงจะแลเห็น

ราวตี ๓ เสียงหวอดังสนั่น เสียงผู้คนเอะอะ คนไทยส่วนมากยังอยู่ในเตียง เพราะยังไม่รู้ฤทธิ์ลูกบอมบ์อังกฤษ ไม่ช้าสตรีที่ทำความสะอาดห้องก็มาปลุกให้พวกเราลงไปในห้องหลบภัยใต้โฮเตล ภายในห้องสำหรับหลบภัยนั้นขาวสะอาด มีโต๊ะเก้าอี้นั่งเรียบร้อย ตามฝามีเครื่องมือ ๑๐๘ ชนิดตามที่กฎหมายการป้องกันภัยทางอากาศบัญญัติไว้เช่น เชือก ขวาน จอบ ฯลฯ ตลอดจนถุงทราย สูบน้ำและถังน้ำพร้อมมูล พวกเยอรมันหญิงชายต่างนั่งนิ่งไม่ค่อยจะปริปาก จนกระทั่งพวกคนไทยลงมาก็เริ่มเอะอะ ต่างนั่งล้อมรอบโต๊ะเล่นบริดจ์บ้าง โป๊กเกอร์บ้างตามเรื่อง เสียงระเบิดครืนๆอยู่ประมาณ ๑๕ นาที แสดงว่ามีการระเบิด ณ ที่ไกลๆ นานๆก็มีเสียงเปรี้ยงใหญ่ เพราะลูกระเบิดตก

ใกล้ๆ ตอนนี้พวกคนไทยชักมองดูตากัน ต่อมาสักครู่เสียงไซเรนดังยาวนาน แสดงว่าหมดภัย พวกเราจึงขึ้นมานอนต่อไปจนสาย

ข้าพเจ้าเพิ่งมาจนแต้มเรื่องภาษาคราวนี้ เพราะภาษาเยอรมันใช้ไม่ได้เลย บุญเรือนและข้าพเจ้านอนห้องเดียวกัน เพียงแต่ขอให้คนใช้เอาผ้าเช็ดตัวมาให้ ๑ ผืน ก็ต้องพลิกปทานุกรมเสียย่ำแย่ ขณะออกเดินเตร่ตามถนนรู้สึกอ้างว้างพิกล พวกเราเคยย่ำบาทวิถีของฝรั่งเศสซึ่งไม่กว้างนัก นอกจากถนนชังเซลีเซ่ของปารีส บาทวิถีเบอรลินส่วนมากกว้างเกือบ ๕ เมตร เดินสบาย ผิดกับบั๊วติเอ้ซึ่งมีบาทวิถีกว้างศอกเดียว จนเยอรมันต้องออกกฎว่าหากทหารเยอรมันเดินบนบาทวิถีแล้ว ไม่ให้ชาวฝรั่งเศสเดินสวนมาบนทางเดียวกัน ข้าวของตามร้านยังมีขายพร้อมมูล แต่ต้องใช้บัตรทั้งสิ้น นึกเจ็บใจบุญช่วย ทองปรีชาที่บอกว่าหาซื้ออะไรก็ได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะบุญช่วยเคยมาเที่ยวเบอรลินยามสงบ ในระหว่างที่โรงเรียนในฝรั่งเศสหยุดปิดเทอมหน้าร้อน ข้าพเจ้าจึงไม่ได้หาซื้ออะไรมาจากปารีสแต่สักชิ้น พอมาถึงเบอรลินเลยหมดโอกาส คงได้แต่เดินเที่ยวดมๆดู แล้วก็กลับมาหาอาหารกลางวันกินใกล้ๆโฮเตล เนื่องจากพวกเรายังไม่มีบัตรอาหาร จึงต้องสั่งอาหารที่ไม่ต้องเสียบัตร คือมันฝรั่งกับปลาต้มและเบียร์ พวกเราเห็นอาหารจานหนึ่งๆแล้วตาลุก เพราะมันมากมายเสียนี่กระไร ปลาทั้งตัวก็ใหญ่ไม่ใช่เล่น ยังมันฝรั่ง ๗–๘ หัวที่เรียงรายรอบจาน เห็นแล้วชักเอือม แต่ก็ต้องเขมือบมันลงไปบ้างเพื่อให้หนักท้องก่อนจะอิ่ม ข้าพเจ้าเหลือบมองเห็นประโยคภาษาเยอรมัน ๑ ประโยค ความว่า “Kampf den Verderb” เขียนใส่กรอบติดไว้ข้างฝา จึงสะกิดถามบุญช่วยให้แปลให้ฟัง ได้ความว่า “อย่ากินให้เหลือ” หรือเป็นสำนวนไทยคงจะตรงกับสุภาษิตที่ว่า “ท้องแตกดีกว่าของเหลือ” ข้าพเจ้ามองดูอาหารบนจานทุกจาน

ที่อยู่ตรงหน้าคนไทยตั้ง ๑๐ กว่าคน เห็นแต่เหลือพูนจานทั้งสิ้น พวกเยอรมันคงนึกแปลกใจว่า คนไทยช่างท้องเล็กจริง แต่ถ้าเขาเห็นเรากินข้าวบ้างคงตกใจแน่ ข้าพเจ้าพยายามดื่มเบียร์ที่บ๋อยนำมาให้ไปครึ่งแก้ว แต่แก้วหนึ่งของที่นี่มันช่างโตใจหาย เหลือบไปดูตาแก่ที่นั่งข้างๆโต๊ะ ถ้วยของแกทำด้วยดินเผาสูงเกือบศอก แกตั้งคอตรง เทเบียร์ลงไปในกระเพาะรวดเดียวเกลี้ยง แล้วยังไม่ทันวางถ้วยลงบนโต๊ะ แกก็ร้องว่า "Noch ein" แปลว่า "อีกแก้วหนึ่ง" ข้าพเจ้าต้องสั่นศีรษะ ฉะนี้เองสำนวนเยอรมันจึงมีว่า Trink wie ein Locli แปลว่า "ดื่มยังกับรู" คือกรอกผ่านเข้าไปได้เสมอ ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังพิศวงสนเท่ห์ในความสามารถทางดื่มเบียร์ของชาวเยอรมัน ก็ได้ยินเสียงหัวเราะคิกคักของสตรีข้างโต๊ะทำให้รู้สึกประหลาดใจ พยายามค้นหาสาเหตุก็ไม่พบ จนกระทั่งมีคนไทยคนหนึ่งออกมาจากห้องส้วมของสตรี จึงนึกขึ้นได้ เพราะห้องน้ำที่นี่สำหรับหญิงหรือชาย มีประตูเหมือนกัน ผิดแต่เขียนไว้หน้าประตูว่าของ "สุภาพสตรี" หรือของ "สุภาพบุรุษ" และเนื่องจากภาษาเยอรมันนั้นพวกคนไทยไม่ใคร่เอาใจใส่ทั้งเดาก็ลำบาก เลยเข้าผิดเข้าถูกหลายคน ข้าพเจ้าเลี่ยงเข้าห้องน้ำกับเขาบ้าง ให้นึกชมอยู่ในใจ เพราะมันสะอาดสะอ้านดีมาก นอกจากจะมีสบู่ผ้าเช็ดมือพร้อมมูล ยังมีที่พิเศษสำหรับอาเจียนอีก มีที่ยึด ๒ มือเป็นราวทองเหลือง เวลาอาเจียนจะได้ไม่ต้องใช้หัวชนฝาขณะมึนๆ นับว่าทันสมัยดี ฉะนี้เองชาวฝรั่งเศสจึงกล่าวว่า เยอรมันเป็นจ้าวแห่งการจัดระเบียบ และก็เป็นคำอธิบายอยู่ไปในตัว ว่าเหตุใดตาแก่จึงนั่งดื่มเบียร์ได้นานๆและมากๆ

หลังจากกินอาหารแล้ว พวกคนไทยก็ออกเดินกันเป็นกลุ่มใหญ่ตามถนนใกล้ๆโฮเตล ยังไม่กล้าไปไกลๆเพราะกลัวหลง แถมพูดเยอรมันได้อย่างตะกุกตะกักเต็มทน ตามหัวแง่ถนนนานๆจึงจะมีแผนที่แสดงถนนเมืองเบอรลิน

ไม่เหมือนปารีสซึ่งมีแผนที่ปารีสติดตามจตุรัสแทบทุกแห่ง พวกคนไทยที่จะต้องเดินทางต่อไปสวิสก็พากันหาซื้อข้าวของที่ระลึก นักบุหรี่รู้สึกค่อยชื่นบานสักหน่อย เพราะที่เบอรลินยังมีบุหรี่ขายมากพอดู ขณะที่ในฝรั่งเศสกำลังหาสูบยาก ตู้อัตโนมัติตามถนนในเบอรลินว่างเปล่าไปตามๆกัน มีแต่ตู้บุหรี่และหนังสือพิมพ์ ซึ่งพอจะใส่เงินเหรียญลงไปแล้วดึงเล่นแก้กลุ้มได้ พวกเราน้ำลายไหลกันตามๆ เมื่อเห็นกล้องถ่ายรูปคอนแท็กส ไลก้า เอ๊กแซ๊กต้า ตั้งโชว์ไว้ตามตู้โชว์ริมบาทวิถี แต่พอเข้าไปถามซื้อในร้านก็ไม่ได้สมปรารถนา ปรากฏว่ารัฐบาลห้ามขาย จะขายให้แก่ผู้ที่มีใบอนุญาตเท่านั้น คือพวกนักหนังสือพิมพ์พวกช่างภาพของกองทัพหรือพวกจิตรกร เป็นอันว่าหมดหวัง มาเมืองกล้องถ่ายรูปทั้งทีหาซื้อกล้องถ่ายรูปไม่ได้

ตอนเย็นพวกคนไทยทั้งหลายต่างผ่าความมืดไปหาอาหารจีนและญี่ปุ่นกิน ในถนนนี้มีร้านขายอาหารจีนเกือบสิบร้านฝีมือไม่เลว ถึงจะไม่มีรังนกนางแอ่นอย่างที่ปารีส ก็พอหากลิ่นอาหารคล้ายๆที่เคยกินกันในเมืองไทยได้ เป็นต้นจำพวก บะหมี่ กุนเชียง แกงจืด ฯลฯ ข้าพเจ้ากับบรรดาพรรคพวกอีกนับสิบพากันไปกินร้านญี่ปุ่น ทดลองสุกี้ยากี้กับปลาดิบ พูดกันตามจริงสำหรับคนไทยแล้ว กับไม่สู้จะสำคัญนัก หากมีข้าวแยะๆ แล้วมีซ้อสแม๊กกี้พรมบ้างแทนน้ำ-ปลา ก็เป็นอันว่ากินข้าวได้ ในเบอรลินมีแต่ร้านขายอาหารจีนกับญี่ปุ่นเท่านั้นที่มีข้าวให้กิน ทั้งนี้รัฐบาลได้แบ่งข้าวให้พิเศษ ร้อยกิโลต่อเดือน ด้วยเห็นใจชาวเอเชียที่เคยกินข้าวมาแต่ไหนแต่ไร ในร้านขายอาหารจีนและญี่ปุ่นก็มีชาวยุโรปมากินกันเสมอ เพราะต้องการรสแปลกๆ บางคนก็มาหัดกินตะเกียบ หยิบข้าวทีละเม็ด เพราะพุ้ยไม่เป็น ดังนั้นพวกนี้เวลากลับบ้านมักจะบ่นกลัวเป็นโรคเส้นประสาท ไม่ใคร่กลับมากินอีก เฉพาะอย่างยิ่งร้านญี่ปุ่นไม่ยินดีต้อน

รับชาวเยอรมัน เพราะต้องการสงวนข้าวไว้ให้ชาวเอเชียเท่านั้น พวกฝรั่งมากินเลยเสิร์ฟมันฝรั่งแทนข้าวเสียก็มี พวกที่ไปอุดหนุนร้านขายอาหารจีนบ่อยๆ ในระยะต้นสงคราม ก็มีคนไทยกับพวกแมนจูกั๊กซึ่งมีลักษณะคล้ายฝรั่ง ผิวขาวและร่างใหญ่ผิดกับไทย

เช้าวันรุ่งขึ้น คนไทยที่อพยพมาจากฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม ก็พากันทยอยมายังสถานทูตไทย ซึ่งตั้งอยู่ ณ จตุรัสแห่งหนึ่งเงียบๆนอกเมืองในอำเภอดาเลม (Dahlem) สถานทูตและที่ดินนี้พระประศาสน์เจรจาขอซื้อจากรัฐบาลเยอรมัน พวกคนไทยส่วนมากสมัครขึ้นรถเมล์มา เพราะต้องการทดลองนั่งในยุโรปภาคกลางนี้ มีที่เบอรลินเท่านั้นที่มีรถบัส ๒ ชั้น ความจริงชั้นบนเขาจัดให้เป็นที่ของคนโดยสารที่สูบบุหรี่ แต่คนไทยแทบทั้งหมดกรูกันขึ้นนั่งชั้นบน เพราะต้องการดูวิว เมื่อมาถึงสถานทูตเรียบร้อยแล้ว พระประศาสน์จึงกล่าวปฏิสันถารแสดงความยินดี ที่พวกเรารอดพ้นจากอันตรายมาถึงเบอรลินโดยสวัสดิภาพ และจบลงด้วยการแสดงความหนักใจ ที่สถานทูตไม่มีเงินที่จะจ่ายให้พวกเราหลายๆสิบคน ที่มาอยู่เบอรลินพร้อมกันเช่นนี้ เสร็จแล้วมีการเลี้ยงอาหารกลางวัน ซึ่งพวกเราชื่นชมมากกว่าคำปฏิสันถารหลายเท่า คือได้กินข้าวกับขนมจีนแกงเนื้อ ขนมจีนใช้เส้นหมี่ (Nudeln) เป็นเส้นที่มีขนาดโตไล่เลี่ยกับวุ้นเส้น นับว่าได้ผลดีมาก หลังจากกินอาหารแล้ว ก็มีการถ่ายรูปคนไทยรวมกับทูตและครอบครัวเพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึก เพราะถือว่าเป็นศุภฤกษ์ที่คนไทยมารวมกันที่เบอรลินอย่างมากมายเป็นประวัติการณ์

พวกที่จะไปสวิสและอิตาลีจะต้องเดินทางต่อไปในวันรุ่งขึ้น ฉะนั้นคนไทยส่วนมากจึงตกลงใจกันไปเที่ยวเมืองปอตสดัม อันเป็นเมืองเล็กๆตั้งอยู่ไม่ห่างจากเบอรลินเท่าใดนัก ระยะปานๆระหว่างเมืองแวร์ไซย์กับปารีส ปอตสดัม

มีความสำคัญคล้ายแวร์ไซย์ทุกประการ ปอตสดัมเป็นที่ประทับของพระเจ้าเฟรเดริคมหาราชกับว้อลแตร์กวีเอกของฝรั่งเศสซึ่งมาอยู่ในราชสำนักของปรัสเซียนานปี ปอตสดัมมีความหรูหราไม่แพ้แวร์ไซย์ พระราชวังของพระเจ้าเฟรเดริคชื่อว่า Sans souci ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า "ไร้กังวล" ในหลวงรัชกาลที่ ๗ ของเราได้ทรงสร้างที่ประทับร้อนหัวหิน ให้ห่างจากนครหลวงเช่นเดียวกัน และพระทานนามว่า "ไกลกังวล" อันมีความหมายคล้ายกัน

พวกเราจับรถ S-bahn ซึ่งเป็นรถไฟฟ้าขนาดเดียวกับรถใต้ดิน แต่ส่วนมากแล่นอยู่ในระดับหลังคาอาคารบ้านเรือนของราษฎร รถชนิดนี้เป็นรถที่สะอาดสะอ้านแล่นรวดเร็ว รักษาเวลาผ่านทุกสถานี ไม่ให้เร็วหรือช้ากว่ากำหนดมีรถพ่วงประมาณ ๘ คัน แบ่งเป็นชั้นที่ ๓ กับชั้นที่ ๒ แบ่งเป็นรถสำหรับผู้โดยสารที่สูบบุหรี่ ไม่สูบบุหรี่ ผู้โดยสารที่มีหีบห่อสัมภาระรุงรัง กับผู้โดยสารที่มากับสุนัข เวลาจะออกจากสถานีประตูรถปิดเอง นับว่าปลอดภัยแก่ผู้โดยสาร สถานีของรถจำพวกนี้มีแทบทุกกิโลเมตร ส่วนสถานีใหญ่ๆกลางใจเมืองอยู่ลึกลงไปในดิน มีบันไดเลื่อน (Roll treppe หรือ Escalier mecanique) สำหรับขึ้นลง แต่บันไดเลื่อนที่เบอรลินทันสมัยกว่าที่อื่น คือปกติบันไดหยุดนิ่ง นอกจากจะมีคนขึ้น เวลาเดินมาอีกก้าวหนึ่งจะถึงบันไดๆ จึงเลื่อนขึ้นหรือลง ทั้งนี้เขาใช้โฟโต้เอเล็คตริกเซลล์ติดไว้หน้าบันได ขณะที่มีคนจะขึ้นบันไดก็ต้องเดินผ่านลำแสง เมื่อลำแสงถูกตัดเพราะคนไปบังไว้ วงจรไฟฟ้า ก็จะปิดปล่อยให้เครื่องมอเตอร์ทำงาน แล้วบันไดก็เคลื่อนที่.

พวกเรามาถึงปอตสดัมโดยอาศัยผู้รู้ภาษาเยอรมันงูๆปลาๆเป็นผู้นำตามเคย ขณะนั้นอยู่ในฤดูใบไม้ร่วง แต่มันหนาวจับจิตเสียแล้ว น้ำแข็งเกาะกรังใบไม้บนพื้นน้ำก็กลายเป็นน้ำแข็งบางๆ พวกเราส่วนมากไม่มีเสื้อคลุมมาเลยจึง

ต้องทนหนาวเดินชมพระราชวัง ดูห้องประทับทุกแห่งของพระเจ้าเฟรเดริค ตลอดจนที่เก็บศพของพระองค์ ศพพระเจ้าเฟรเดริคคงอยู่ที่ปอตสดัมจนกระทั่งบัดนี้ เมื่อนะโปเลียนยึดเบอรลินได้ก็เสด็จมายังปอตสดัมทันที นะโปเลียนนับถือมหาราชพระองค์นี้มาก ทรงกระชากดาบของเฟรเดริคที่วางอยู่บนโลงศพออกแล้วพูดกับนายพลของตนว่า "ท่านที่นอนสงบอยู่นี้ เป็นยอดขุนศึกของโลก หากท่านยังมีชีวิตอยู่แล้ว ข้าพเจ้าคงไม่มีโอกาสมายืนอยู่ ณ ที่นี้เป็นอันแน่" ยิ่งตกเย็นยิ่งหนาว จึงพากันกลับด้วยรถ S-bahn อย่างเดิม ขณะนั้นใกล้เวลารถจะออกอยู่แล้ว รถโดยสารแทบทุกคันแน่นขนัด เหลืออยู่คันเดียวที่ว่าง พวกเราจึงเฮโลกันขึ้นคันนั้นทั้ง ๒๐ คน เมื่อรถออกมาเกือบครึ่งทาง บุญช่วยผู้รู้ภาษาเยอรมันเหลือบไปดูที่ป้ายติดรถ จึงรู้ว่ารถคันของเราเป็นรถสำหรับสุนัขโดยสาร ด้วยเหตุนี้เองจึงดูว่างผิดปกติ แต่นึกดูอีกทีมันก็ไม่น่ารังเกียจ เพราะสะอาดหมดจดดีๆกว่ารถรางในพระนครหลายสิบเท่า

รุ่งขึ้นเป็นวันที่พวกคนไทยจะต้องแยกย้ายไปสวิสและอิตาลี อร่ามรัตนกุลชักเสียใจที่ได้ขอไปอยู่สวิสเนื่องจากไม่ถูกเส้นเยอรมันมาแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะเมื่อคราวอยู่ปารีสกับคนไทยอีก ๒–๓ คน เคยได้รับความขมขื่นจากเจ้าพนักงานรถใต้ดินของฝรั่งเศส เมื่อเยอรมันยึดปารีสได้ไม่นานก็ประกาศไม่ให้พวกนิโกรขึ้นรถโดยสารชั้นที่หนึ่ง (แม้ในอเมริกาก็ยังไม่เสมอภาค มักจะจัดที่โดยสารไม่ให้ปนกัน หรือมิฉะนั้นก็ต้อนนิโกรให้ไปอยู่หลังรถ) วันหนึ่งอร่ามกับคนไทยชายหญิงอีก ๒ คนตีตั๋วชั้น ๑ แต่เจ้าพนักงานเก็บตั๋วซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศสถือคำสั่งของเยอรมันเคร่งครัด จึงอัญเชิญคนไทยไปนั่งชั้นที่ ๒ (รถใต้ดินฝรั่งเศสมีเพียงชั้น ๑ และ ๒) เพราะเห็นว่าผิวไม่ขาว เลยสำคัญว่าเป็นนิโกร แต่เมื่อมาอยู่เยอรมันเข้าจริงๆ กลับได้รับความสะดวกทุกประการ ทุก

คนได้รับสิทธิอย่างชาวเยอรมัน ไปไหนมาไหนไม่เห็นมีใครมามองดูหรือพิจารณาหน้าตา หรือวิจารณ์กันว่าพวกเราเป็นจีนหรือญี่ปุ่น อาจพูดได้ว่า เบอรลินเป็นเมืองที่สุภาพที่สุดที่พวกเราผ่านๆมา เวลาเดินไปไหน เด็กเล็กแทนที่จะวิ่งล้อเราอย่างเมื่อคราวอยู่เบลเยี่ยม หรือฝรั่งเศส กลับเรียกเราว่า "คุณลุง" พร้อมกับปราศรัยว่า "สวัสดี" แทบทุกคราว

หลังจากคนไทยต่างแยกย้ายไปยังประเทศต่างๆแล้ว คนไทยที่ยังอยู่ในเยอรมันก็มี พระประศาสน์และภริยากับบุตรธิดาทั้ง ๗ ขุนพิพิธทำหน้าที่เลขานุการตรีกับภริยา คุณทวน วิชัยขัทคะทำหน้าที่ทูตทหารบกประจำเยอรมัน ร.ต.จินต์ กุญชรกำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยเบอรลิน น.ต.ชลี สินธุโสภณ ซึ่งมาศึกษาวิชาความถี่สูงที่มหาวิทยาลัยเบอรลิน เรือเอกดำริห์ ปาลกะวงศ์ และเรือเอกสวัสดิ์ คงศิริศึกษาเรื่องกล้องอยู่ที่บริษัท Zeiss ที่เมืองเยนา นายอังกาบ กนิษฐเสนผู้วิ่งเต้นทั่วไปของสถานทูต กับสว่างคนขับรถของพระประศาสน์ นอกจากนี้มีหมออุดม ทันตแพทย์และศัลยแพทย์ประจำโรงพยาบาลเวียนนา หมอภิรมย์ ศัลยแพทย์ทางอุบัติเหตุอยู่ไฮเดนแบรก์ (กรมหลวงสงขลาเคยทรงศึกษาที่นี่) หมอประกอบผู้เชี่ยวชาญทางทารกอยู่ที่ฮาลเลอ หมอสมัครศึกษาจิตวิทยาอยู่ที่มาร์บูรก ถวิล คูตระกูล เศรษฐศาสตร์บัณฑิตอยู่เบอรลิน เชื้อ คูตระกูล ทำงานอยู่ที่ฮัมบูรก นอกจากนี้มี แสวงซึ่งเป็นคนไทยคนเดียวที่มีลูกเมียมาตั้งรกรากอยู่ฮัมบูรก ๒๐ กว่าปีแล้ว ประเสริฐกับสมสมัยเรียนอยู่ที่ไลปซิกซ์ สมจริงและอุปดิษฐ นักเรียนทุนฮุมบ้อล เรียนอยู่เบอรลิน สุดท้ายก็มีพวกเราหน้าใหม่ๆ ๕ คน คือ วรวาร บุญช่วย บุญเรือน ชายน้อย และข้าพเจ้า สำหรับบรรพต กับบุญวาศ ก็เดินทางจากฝรั่งเศสมารักษาตัวที่ประเทศสวิส

วันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ นักเรียนทั้ง ๕ คนถูกส่งมาอยู่ลิช-เตอเฟ่ลเดอ (Lichterfelde) ขอบเมืองเบอรลิน เป็นตำบลที่มีชื่อเสียงของทหาร คือ เป็นที่ตั้งโรงเรียนนายร้อย อันเคยเป็นสำนักศึกษาของเจ้าคุณพหลฯ เจ้า-คุณทรงฯ และเจ้านายหลายพระองค์ เราทั้ง ๔ อยู่บ้านใกล้ๆกัน บุญช่วย ทองปรีชา อยู่บ้านโปรเฟสเซอร์คนหนึ่งผู้เชี่ยวชาญทางภาษาและรู้จักเมืองไทยดี และเคยเป็นอาจารย์โรงเรียนนายร้อย บุญเรือนอยู่กับโปรเฟสเซอร์สมิท อาจารย์เก่าของคนไทยรุ่นพระยาพหลและพระประศาสน์ ชายน้อยและข้าพเจ้าอยู่บ้านลูกสาวโปรเฟสเซอร์สมิทอีกทีหนึ่ง ซึ่งนับว่าอยู่ใกล้เคียงกันทั้งนั้น พ่อ-บ้านของข้าพเจ้าชื่อชลิต เป็นนายพันโททหารปืนใหญ่ครั้งมหาสงคราม เนื่องจากแม่บ้านข้าพเจ้ากับพระประศาสน์ชอบพอกันดี เพราะเคยเติบโตเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่พระประศาสน์มาศึกษาอยู่กับโปรเฟสเซอร์ พระประศาสน์จึงขอร้องให้มาดามชลิตรับพวกเราไว้อบรมอีกรุ่นหนึ่ง ในประเทศเยอรมันคงมีปริญญาบัตรเยี่ยงประเทศอื่นๆในยุโรป แต่ไม่พุ่มเฟือยเหมือนอังกฤษอเมริกา ผู้สำเร็จการศึกษาขั้นมหาวิทยาลัยก็เรียกกันว่า "ดอกเตอร์" หมดส่วนพวกพหูสูตทั้งหลายที่ถือปริญญาดอกเตอร์มา ๒๐ กว่าปี ก็อาจได้รับปริญญาว่าโปรเฟสเซอร์ ซึ่งแต่ก่อนไกเซอร์เป็นผู้แต่งตั้ง ต่อมาฮิตเลอร์เป็นผู้ประสาทปริญญานี้

วันแรกเมื่อเหยียบเข้าบ้าน ก็ได้รับการต้อนรับจากเจ้าของบ้านเป็นอย่างดี แม่บ้านพยายามพูดเยอรมันกับข้าพเจ้าหลายนาที แต่ทั้งชายน้อยและข้าพเจ้าต่างไม่รู้เรื่อง ข้าพเจ้าจำสำเนียงคำว่า "Schmutzig" ได้คำเดียว ก็วิ่งเข้าห้องพลิกปทานุกรม จึงรู้ว่าคำนั้นแปลว่า "สกปรก" ในที่สุดก็รู้ความหมายของแม่บ้านว่า แกต้องการให้เราผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า แล้วเอาเสื้อผ้าที่สกปรกให้คนใช้ซัก ก่อนจบการปราศรัย ก็ถามทุกข์สุขของคนไทยรุ่นเก่าๆมี พัก เสียง

เภา ดัด จำรัส ปรินซ์ ปรีดิเทพ ฯลฯ ซึ่งเดี๋ยวนี้มีนามบรรดาศักดิ์อันยาวยืด เลยไม่รู้ว่าใครเป็นใคร แกเอารูปมาให้ดูก็แล้ว ไม่มีใครสักคนที่เรารู้จัก พอตอนค่ำก็เข้านั่งโต๊ะเพื่อรับประทานอาหาร ข้าพเจ้าเพิ่งรู้ว่าชาวเยอรมันธรรมดาขณะรับประทานอาหารไม่ดื่มอะไรเลยแม้แต่น้ำเปล่า เริ่มลงมือรับประทานอาหารด้วยซุป แล้วก็ถึงอาหารหนักซึ่งมีเนื้อนิดหนึ่ง ผักหน่อยหนึ่งแล้วก็มันฝรั่งมากๆ บนโต๊ะไม่มีเบียร์อย่างเบลเยี่ยมและไม่มีไวน์ตั้งประจำอย่างฝรั่งเศส กินเสร็จแล้วต้องวิ่งหาน้ำเปล่าดื่ม เพราะฝืดคอพิลึก พอรับประทานอาหารเสร็จพ่อบ้านก็เริ่มสอนภาษาเยอรมันให้ คือเริ่มชี้วัตถุต่างๆในห้อง พร้อมทั้งเน้นให้จำเพศของๆที่ชี้ เพราะมันเกิดมีถึง ๓ เพศ ยากไปกว่าภาษาฝรั่งเศสเสียอีก เช่น คำว่า "สตรี" เป็นเพศรวม "พระจันทร์" เป็นเพศชาย "พระอาทิตย์" เป็นเพศหญิง ทำให้พวกเราต้องกุมขมับ เพราะจำไม่ได้สักตัว ลูกสาวแกนั่งยิ้มแป้น เวลานั้นอายุ ๘–๙ ขวบ ลุกขึ้นจากโต๊ะมาแนะนำตนเองเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า เขาน่ะเป็นเพื่อนของวนิดา (ดาวสังคมพระนครคนหนึ่ง) แล้วบอกว่าไม่ต้องตกใจ เขาจะให้เราเขียนคำบอกทุกคืน อีกเดือนเดียวก็พูดได้

หลังจากซ้อมภาษาเยอรมันจนเหนื่อยอ่อน ข้าพเจ้าก็เข้านอน ราวตี ๒ เสียงไซเรนก็คำรามลั่น ชายน้อยกับข้าพเจ้ารีบแต่งตัวผูกเน็คไทเสียหรูลงมาหลบภัยอยู่ใต้ถุนบ้าน บ้านที่ข้าพเจ้าอาศัยเป็นบ้าน ๔ ชั้น ไม่ใหญ่นักชั้นล่างเจ้าของบ้านอยู่ ชั้นนี้ครึ่งหนึ่งอยู่ในดินอีกครึ่งหนึ่งอยู่เหนือดิน มีผู้อาศัยด้วยกัน ๗ ครอบครัว เวลาเกิดภัยทางอากาศทุกคนต่างมารวมกันอยู่ห้องใต้ดินติดกับห้องของเจ้าของบ้าน ซึ่งนับว่ามิได้ให้การกำบังต่อลูกระเบิดอย่างหนึ่งอย่างใดเลย แต่ในต้นสงครามการทิ้งระเบิดยังไม่สู้รุนแรงนัก ส่วนมากที่หมายการทิ้งระเบิดมักจะอยู่กลางใจเมือง เครื่องบินที่ได้ยินลั่นอยู่บนศีรษะก็มักจะ

ผ่านไปมา แถบบ้านข้าพเจ้ายังหาได้ถูกโจมตีทางอากาศอย่างจริงๆจังๆไม่ เวลามีภัยทางอากาศนับว่าเป็นเวลาชุมนุมเพื่อนบ้านอย่างพร้อมหน้า เพราะทุกคนต่างมารวมอยู่ที่เดียวกัน และชวนกันสนทนาด้วยเรื่องร้อยแปด บ้างก็เล่าเรื่องชวนหวัว ซึ่งเป็นนิสัยของชาวเบอรลิน แต่พวกเรายังฟังอะไรไม่รู้เรื่อง จึงร่วมสนุกกับเขามิได้ และเพื่อแก้รำคาญขณะที่รอความตาย จึงไม่มีอะไรดีไปกว่างัดเอาปทานุกรมฝรั่งเศส–เยอรมันออกมาท่องไปเรื่อยๆ

เช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าตื่นสายสักหน่อย เพราะเมื่อคืนนี้กว่าจะนอนกันได้ก็เกือบตี ๔ คนใช้จัดโต๊ะอาหารเสร็จเรียบร้อย ซ้ำยังตื่นแต่มืดดังปกติเยี่ยงบุรุษไปรษณีย์ คนส่งขนมปังและคนส่งนมทั้งหลาย ข้าพเจ้าเข้านั่งโต๊ะกินพลางคิดพลาง นึกเห็นใจที่ชาวเยอรมันอยู่ได้เพราะวิทยาศาสตร์โดยแท้ อาหารเช้าที่ตั้งอยู่มีดังนี้ กาแฟแอซัตส์ (Ersatz) คำว่า แอซัตส์ แปลเป็นไทยว่า "แทน" คือของที่แทนของจริง สำเร็จด้วยความคิดมนุษย์หรือวิทยาศาสตร์ เพื่อจะใช้แทนสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติทั้งหลาย กาแฟวิทยาศาสตร์นี้ทำจากปลายข้าวที่ใช้ทำขนมปังดำ เอามาขั้วจนไหม้ แล้วชงกับน้ำร้อนจะเกิดสีดำคล้ายกาแฟแต่กลิ่นดังข้าวตังไหม้ นั่นคือกาแฟที่ข้าพเจ้ากินมาตั้งแต่ย่างเข้าเยอรมันจนกลับมาเมืองไทย เคราะห์ดีที่ข้าพเจ้าไม่ใช่นักกาแฟ เพราะดื่มเข้าไปแล้วนอนไม่หลับตลอดคืน จึงไม่มีความรังเกียจอะไรในกาแฟวิทยาศาสตร์นี้นัก แต่ตอนแก้ขมนี่ซิลำบากหน่อย เนื่องจากน้ำตาลก็ไม่มี ฉะนั้นจึงต้องใช้น้ำตาลวิทยาศาสตร์คือ Saccharine เมื่อใส่ในกาแฟถ้วยละเม็ดหรือ ๒ เม็ด จะรู้สึกหวานปะแล่มๆ ความขมของข้าวไหม้หายไปสนิท แต่ความขื่นเข้ามาแทนที่ (ในตอนปลายสงครามแม้แต่น้ำตาลวิทยาศาสตร์ซึ่งไร้ค่านี้ ยังหายากเย็น ซึ่งท่านจะได้อ่านในตอนปลายของเรื่องอีก) ต่อมาถึงเรื่องนม นมที่ตั้งบนโต๊ะคือน้ำเราดีๆนี่เอง เป็น

นมที่เขาเอาไขมันออกหมดแล้ว รัฐบาลเอาไปทำเนยและเนยแข็งเหลือน้ำขาวๆ ก็ส่งให้ราษฎรที่อายุเกิน ๑๔ ปีกิน ต่อมาถึงเรื่องขนมปัง วันหนึ่งคิดเฉลี่ยแล้ว คนปกติกินขนมปังขาวได้ ๑ แผ่น คือ ๕๐ กรัม นอกนั้นต้องกินขนมปังดำ ซึ่งไม่เหมาะกับสุขภาพอย่างยิ่ง เพราะผสมด้วยมันฝรั่งและเปลือกข้าว ภายนอกขนมปังแทนที่จะคลุกด้วยแป้ง กลับโรยด้วยผงที่ได้จากเปลือกข้าวและขี้เลื่อย ประโยชน์ของขนมปังดำนี้ นอกจากจะทำให้หนักท้องแล้ว ยังทำให้ผายลมดีนัก ส่วนของที่จะใช้ทาขนมปังซึ่งควรจะเป็นเนย น้ำผึ้ง หรือแยม ก็กลับเป็นน้ำผึ้งวิทยาศาสตร์ ซึ่งการซื้อหายังทำให้เสียตั๋วน้ำตาลอีก เพราะทำด้วยน้ำตาล แป้ง และหางนม (เยอรมันเรียกนมชนิดนี้ว่า Magermilsch แปลตามตัวว่า "นมผอม") บวกกับกรดทางเคมีชนิดหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าลืมชื่อเสียแล้ว เนื่องจากเนยมีพอที่จะทาขนมปังได้อาทิตย์ละแผ่น ปกติจึงต้องทาขนมปังด้วยมาร์การิน อันจะเรียกว่าเป็นเนยวิทยาศาสตร์ก็ได้ เยอรมันทำเนยนี้จากไขปลาวาฬและเมล็ดดอกทานตะวัน วันแรกพวกเราแทบกินไม่ลง เอาขนมปังจิ้มกาแฟเปล่าๆ แต่เมื่อมาเปรียบเทียบกับอาหารเช้าปลายสงครามแล้ว ท่านจะเห็นว่าเท่าที่ข้าพเจ้าบรรยายมาขณะนี้ นับว่าวิเศษที่สุดทีเดียว

ก่อนที่จะกล่าวถึงชีวิตของชาวเบอรลินและของคนไทยในขณะนั้น ข้าพเจ้าใคร่จะขอบรรยายประวัตินิสัยใจคอและขนบธรรมเนียมของประชาชาติเยอรมัน ให้ทราบไว้พอสังเขป

เยอรมันสืบเชื้อสายมาจากพวกอินโดเยอรมัน และมีรกรากเดิมอยู่แถบเดนมาร์ก พวกอินโดเยอรมันนี้ได้แตกแยกออกเป็นชาติใหญ่น้อยหลายสิบชาติ อาทิเช่น สวีเดน นอรเวย์ อังกฤษ ฮอลันดา เดนมาร์ก และเยอรมันเป็นพวกผิวขาว รูปร่างสูงใหญ่ ผมสีทอง ตาสีฟ้า แบบชาวเหนือ เรียกว่า พวก

"แกรมาน" ส่วนพวกบุลกาเรียน รูมาเนียน ตลอดจนชาวอินเดียนั้น เยอรมันเรียกว่าพวกอารยัน พวกที่มิใช่อารยันในสบัยฮิตเลอร์คงหมายถึงพวกยิวเท่านั้น

อังกฤษแตกแยกไปอยู่เกาะหนึ่งต่างหาก คงเหลือเชื้อสายของตนอยู่ในประเทศเยอรมันเวลานี้เพียง ๒ แคว้น คือ แซคซอนนี ซึ่งมีเมืองเดรสเดนเป็นเมืองหลวง กับฮาโนเวอร์ซึ่งมีเมืองหลวงในชื่อเดียวกัน เหตุนี้ภาษาเยอรมันจึงมีคำใกล้เคียงกับคำอังกฤษมากที่สุด

ในสมัยก่อน ประเทศเยอรมันแบ่งแยกออกเป็นแคว้นๆ แต่ละแคว้นมีกษัตริย์ปกครองในทำนองเจ้าครองนคร บรรดาอัศวินที่มีฝีมือก็สถาปนาปราสาทราชวังของตนขึ้น ประเทศเยอรมันจึงเป็นประเทศที่มีคฤหาสนและป้อมปราการ (Burg) มากที่สุด แคว้นปรัสเซียในสมัยพระเจ้าเฟรเดริคยังคงเป็นแคว้นที่ยากจน แผ่นดินล้วนแล้วไปด้วยดินทรายและหญ้าคา แต่พลเมืองขยันขันแข็งรักระเบียบวินัย และด้วยพระปรีชาสามารถ พระองค์จึงรวบรวมแคว้นใหญ่น้อยทั้งหลายไว้ในอำนาจได้ พระเจ้าเฟรเดริคเป็นกษัตริย์แบบพ่อขุนรามคำแหงของเรา ที่ปอตสดัมมีต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง สำหรับเป็นที่ให้ราษฎรใช้แขวนคำร้องทุกข์ ทุกๆเช้าพระเจ้าเฟรเดริคจะทรงหยิบคำร้องทุกข์นี้ด้วยพระองค์เองขณะที่ทรงม้าผ่านไปสู่พระราชวัง ทรงทำความเจริญให้แก่เยอรมันเป็นอันมาก ปรับปรุงทหารปรัสเซียจนเข้มแข็ง ทรงก่อกำเนิดวิชาเสนาธิการกิจ และนำศิลปะวิชาการทั้งหลายที่เยอรมันไม่รู้จัก มาเผยแพร่จนเป็นกำลังทางเศรษฐกิจของชาติ เช่น มีการแนะนำให้ราษฎรปลูกและกินมันฝรั่ง ทำอุตสาหกรรมน้ำตาล เลี้ยงไหมทอผ้า สร้างถ้วยชามจำพวกเครื่องเคลือบและดินเผา ฯลฯ ประชาชนจึงยกย่องกษัตริย์พระองค์นี้ให้เป็น "มหาราช" สมัยนั้นนับว่าเป็นสมัยที่เยอรมัน

เริ่มเจริญอย่างถึงขนาด ต่อมาเกิดอัจฉริยบุรุษนะโปเลียนขึ้น เยอรมันก็ตกอยู่ใต้อำนาจ จนกระทั่งเกิดคนดีพวก York, Bülow, Scharnhorst, Gneisenau, Clausewitz, Blücher, Schwarzenberg. เยอรมันจึงได้พ้นจากแอกนะโปเลียน การรวมแคว้นต่างๆให้เป็นปึกแผ่นอย่างสมบูรณ์ภายหลัง สำเร็จลงด้วยความสามารถของบุรุษอันแข็งแกร่ง คือบิสมารค อาศัยมอลเค่ผู้นำทัพอันเชี่ยวชาญ บิสมารคโค่นอำนาจฝรั่งเศสลงได้ และปราบดาภิเษกไกเซอร์ของตนที่แวร์ซาย อาศัยบิสมารคเป็นผู้นำเยอรมัน จึงเริ่มแผ่อำนาจทางทะเลดุจชาติอื่นๆ ได้เมืองขึ้นในอาฟริกาและหมู่เกาะหลายแห่งในแปซิฟิค ก่อนมหาสงครามครั้งที่หนึ่งก็เกิดคนดีทางทหารอีกท่านหนึ่ง คือ กราฟฟอนชลิฟเฟ่นผู้เป็นยอดเสนาธิการ ครั้นเกิดสงคราม เยอรมันต้องขับเคี่ยวกับสัมพันธมิตรถึง ๔ ปี เนื่องจากไม่มีการควบคุมเศรษฐกิจภายในประเทศเสียตั้งแต่ต้นมือ จึงเกิดการจลาจล ฮินเดนบูร์กจำเป็นต้องขอสงบศึกและยอมเซ็นสัญญาแวร์ซายกับสัมพันธมิตร

ครั้นถึงปี ๑๙๓๓ ก็เกิดฮิตเลอร์ คนสำคัญขึ้นอีก ท่านผู้นี้ได้ตั้งพรรคการเมืองเนชั่นแนล–โซเซียลิสม์ขึ้น ซึ่งบรรดาประเทศที่เป็นศัตรูของเยอรมันเรียกสั้นๆ ว่า "นาซี" ฮิตเลอร์ฉีกสัญญาแวร์ซายและเปิดหมวกอำลาสันนิบาตชาติ โดยที่เยอรมันกอปรด้วยคนมีปัญญาในทางบริหารและทางเทคนิคอยู่แล้ว ประเทศซึ่งทรุดโทรมหลังจากสงครามก็ฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว ในทางประวัติศาสตร์ เยอรมันเรียกยุคนี้ว่า "ยุคแห่งจักรวรรดิที่ ๓" ซึ่งสถาปนาโดยฮิตเลอร์

นิสัยแท้จริงของชาวเยอรมันค่อนข้างขรึมและเอาการเอางาน พลเมืองต้องต่อสู้กับความหนาว พื้นดินก็ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก อัตคัดกว่าทุกชาติจึงทำให้เป็นคนใช้ความคิด เป็นนักบริหารอย่างไม่มีผู้ใดจับ เราไม่เคยเห็น

ชาวเยอรมันนั่งตามร้านกาแฟหามรุ่งหามค่ำเยี่ยงชาวฝรั่งเศส ปรัชญาของฝรั่ง-เศสสมัยนี้มองไปในแง่ที่ว่าชีวิตนั้นสั้น หาความสุขได้ก็พึงหาเสีย ส่วนเยอรมันระลึกอยู่เสมอว่าชีวิตคือการต่อสู้ ฉะนั้นความเจริญของโลกทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ เยอรมันจึงมีส่วนร่วมอยู่เสมอ เยอรมันมีปรัชญาเอกได้แก่ Nietzsché, Shopenhauer, Hegel, Kant และ Leibnitz มีนักประพันธ์เอกคือ Goethe, Schiller และ Lessing สำหรับ Goethe นั้นมีชื่อเสียงมาก เป็นผู้แต่งเรื่อง "เฟ้าสต์" (Faust) ซึ่งเป็นมิ่งขวัญวรรณคดีเยอรมัน ถ้าผู้ใดไปเยอรมันแล้วไม่รู้จัก "เฟ้าสต์" หรือ "รอยเบ่อ" (Räuber) ของชิลเลอร์แล้ว ก็เท่ากับไม่ล่วงรู้ในวัฒนธรรมเยอรมัน เยอรมันเป็นประเทศที่เฟื่องฟูทางดนตรีที่สุด นักดนตรีเอกได้แก่ Beethoven, Mozart, Wagner, Johan Strauss, Franz Léhar Haydn, Schubert, Brahms, Suppé นอกจากนี้มี Grimm ผู้เขียนนิยายอันอ่อนหวานสำหรับเด็ก ๒๐๐ กว่าเรื่อง เป็นที่แพร่หลายทั่วโลก ในทางวิทยาศาสตร์และคำนวณยิ่งมากหลาย มี Kepler, Humboldt, Ohm, Kirchhoff, Gauss, (เจ้าชายแห่งคณิตศาสตร์) Siemen, Krupp ในทางเคมีและการแพทย์ มี Paracelcus, Liebig, Harber, Hofmann, Koch Röntgen, และ Sauerbruch เมื่อเพ่งเล็งถึงชีวประวัติของบุคคลสำคัญเหล่านี้ ก็จะทราบถึงนิสัยของชาวเยอรมันได้ดี

เนื่องจากชาติเยอรมันมีคนดีๆมาก และมีวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองมาช้านาน จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ผู้นำจักรวรรดิที่ ๓ ของเยอรมันหยิบยกขึ้นมาโฆษณาว่าชาติพันธุ์ของเยอรมันเป็นพันธุ์สูง (Master race) อันนี้เองเป็นเหตุหนึ่งที่นำเยอรมันไปสู่ความพิบัติ ซึ่งข้าพเจ้าจะได้บรรยายในตอนต่อไป

โดยปกติชาวเยอรมันมีนิสัยชอบความสะอาด เฉพาะอย่างยิ่งห้องส้วมเยอรมันถือว่าเป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมของผู้อาศัยบ้านโดยตรง ห้องส้วมจะต้องสะอาดอยู่เสมอ เยอรมันมักจะยกเอาฝรั่งเศสมาเปรียบเทียบ เพราะมีหลายเมืองหลายตำบลที่ไม่มีส้วม เลยหาว่าฝรั่งเศสวัฒนธรรมต่ำ แม่บ้านจะคอยปัดฝุ่นละอองและหยักไย่อยู่เสมอ ตอนเช้ามักจะเอาน้ำลูบตามเครื่องเรือนต่างๆ หากมีผงติดอยู่เป็นเอ็ดตะโรคนใช้ลั่น ผู้หญิงเยอรมันเป็นแม่เรือนที่ดีกว่าผู้หญิงฝรั่งเศส ชอบรักษาร่างกายให้สะอาดอยู่เสมอ ไม่ใช้น้ำหอมประพรมเพื่อดับกลิ่นปกติผู้หญิงเยอรมันชอบรวบผมไว้ข้างบน แล้วเอาผ้าพันศีรษะให้เห็นต้นคอระหง ผู้หญิงสาวๆไม่เขียนคิ้ว ทารูช ทาเล็บ โดยมากปล่อยให้แก้มแดง ผมแดงตามธรรมชาติ นอกจากสตรีที่มีเรือนแล้วมักจะทาปากเล็กน้อย ในยุโรปผิดกับเมืองไทยอีกตอนหนึ่ง ที่ว่าเมืองเราพอพูดว่าคนหนึ่งดำ ไทยเราหมายความว่าผิวดำ แต่ฝรั่งหมายถึงผมดำเท่านั้น เพราะคนทั่วไปถือว่าผิวขาวด้วยกันทั้งสิ้น พวกอยู่แถบเหนือมักมีผมสีทอง แถบกลางมักมีสีน้ำตาล น้ำตาลแก่และสีกาบมะพร้าว ส่วนตอนใต้ร้อนหน่อยมักสีดำ สตรีชาวเยอรมันมักชอบคนผิวคล้ำ เวลาเห็นแดดและมีโอกาสได้ผึ่งกายกลางแจ้งแล้ว ดูมีความสุขที่สุด ถ้าใครอาบแดดจนผิวเป็นสีน้ำตาล จะรู้สึกภูมิใจเป็นพิเศษ เทียบกันตามส่วนผู้ชายเยอรมันหน้าตาหมดจดกว่าผู้หญิง ผู้ชายสวยเยี่ยงบุรุษเพศ ผิดกับฝรั่งเศสซึ่งผู้หญิงสวยกว่าผู้ชายหลายเท่า ก่อนฮิตเลอร์เสวยอำนาจ ยังมีการดวลกันด้วยดาบอยู่เสมอ บนหน้านายทหารเยอรมันรุ่นมหาสงครามครั้งแรก จึงมีแผลเป็นแสดงริ้วรอยดาบแทบทุกคน นักเรียนมหาวิทยาลัยทุกคนต้องฟันดาบได้ และถ้าฟันไม่เป็น หัวหน้านักเรียนจะต้องไปฟันแทน หากนักเรียนในหมู่ของตนถูกผู้อื่นท้าทาย ต่อมาฮิตเลอร์สั่งให้เลิกเสีย หนุ่มสาวชาวเยอรมันมีความกระดากอาย

มากกว่าชาวฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม ไม่ค่อยจะเห็นพรอดกันอย่างเอิกเกริกตามสาธารณสถาน ร้านกาแฟและโรงภาพยนตร์ การจูบกันในโรงภาพยนตร์ไม่ว่าชั้นไหนไม่เคยปรากฏ ยกเว้นชีวิตภายในบ้านซึ่งมีการจูบกอดกันทุกคราวที่จากกันและพบกัน ชีวิตครอบครัวมั่นคงดี การหย่าร้างระหว่างสามีภรรยามีน้อยมาก โดยปกติชาวเยอรมันมักชอบชีวิตในบ้าน ไม่ค่อยออกเที่ยวเตร่แสวงหาความสุขข้างนอกเยี่ยงชาวฝรั่งเศส สวิสส์ และเฉพาะอย่างยิ่งชาวสวีเดนเวลานี้ แต่ก่อนนับถือศาสนาโรมันคาธอลิค จนกระทั่งภายหลังมาร์ติน ลูเธอร์เห็นว่าราษฎรเชื่องมงายในพระเจ้า เฝ้าแต่สวดอ้อนวอนเป็นภาษาลาติน โดยที่ตนเองไม่รู้ว่าแปลว่ากระไร จึงจัดการให้แปลคัมภีร์ไบเบิลอันเก่าแก่ภาษาลาตินมาเป็นภาษาเยอรมัน พร้อมกับให้กำเนิดศาสนาโปรเตสแตนขึ้น ฉะนั้นชาวเยอรมันกว่า ๖๐% จึงนับถือศาสนาโปรเตสแตนภายหลังการปฏิรูปในเยอรมัน

เบอรลินซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศเยอรมันปัจจุบัน แต่ก่อนเป็นเมืองหลวงของแคว้นแบรนเดนบูรก ซึ่งเป็นถิ่นฐานของปรัสเซีย ตั้งอยู่บนแม่น้ำสเปร พลเมืองของเบอรลินมีประมาณ ๔ ล้านครึ่ง แม้อาคารบ้านเรือนจะไม่มีศิลปงดงามเยี่ยงปารีส แต่ก็สะอาดน่าอยู่ การสร้างบ้านมุ่งประโยชน์ทางอนามัยมากกว่าอื่น คิดถึงแสงอาทิตย์และที่สำหรับให้เด็กเล่น บ้านช่องส่วนมากจึงรวมกันเป็นกลุ่มก้อนใหญ่ๆ (Block) มีประมาณ ๓ ชั้น หน้าต่างใส่กระจก ๒ ชั้น บานหน้าต่างใหญ่โต ครัว ห้องน้ำและห้องส้วมสะอาดมาก ถนนหนทางส่วนมากเป็นคอนกรีต ถนนสายสำคัญที่สุด คือ ถนนอุนเตอเดนลินเด้น (Unter den Linden) แปลว่าใต้ต้นพิกุล (Linden เป็นต้นไม้เหมือนต้นพิกุลดอกตากแห้งใช้ชงต่างชา) ถนนนี้กว้างใหญ่คล้ายชังเซลีเซ่ของปารีส มีร้านขายของที่หรูๆตั้งอยู่ ตลอดจนอาคารสำคัญๆของชาติ เช่นรัฐสภาซึ่งถูกเผาภาย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ และประตูชัย (Brandenburgertor) บนประตูชัยมีรูปปั้นเทพีแห่งสงคราม กำลังขับรถเทียมด้วยม้า ๓ ตัวแบบโรมัน รูปปั้นนี้เมื่อนะโปเลียนยึดเบอรลินได้ เคยขนไปปารีสพร้อมกับพระแสงดาบที่พระเจ้าเฟรเดริคทรงใช้ติดพระองค์มาตลอดเวลาที่ทำสงคราม ๗ ปี ภายหลังเมื่อบิสมารคชนะฝรั่งเศส เลยนำเทพีสงครามนี้กลับมาตั้งที่ประตูชัยเบอรลินอีก เวลานี้ถูกลูกระเบิดเสียโฉม เลยไม่มีใครต้องการครอบครอง ต่อไปก็ถึงถนนอันมีชื่อเสียงมาขวางอยู่ เรียกว่า ถนนวิลเฮม (Wilhelmstrasse) เป็นที่ตั้งกระทรวงการต่างประเทศของเยอรมัน วิลเฮมสตราสเซคงมีความสำคัญเหมือนเกดอรเซ่ (Quaid' Orsay) ของฝรั่งเศส Downing Street ของอังกฤษ หรือ White House ของอเมริกัน ตามถนน "ใต้ต้นพิกุล" มีโอเปร่าและมหาวิทยาลัย ตรงข้ามมหาวิทยาลัยก็คือ หลุมฝังศพของทหารนิรนาม (Soldat inconnu) มีไฟจุดอยู่ทั้งวันทั้งคืนเยี่ยงประเทศอื่นๆ มีทหารเยอรมันเฝ้าอยู่ข้างหน้า ๒ คนยืนกรำแดดฝนหิมะ ไม่มีกระดุกกระดิก ตอนเที่ยงมีการเปลี่ยนยามกองรักษาการณ์ที่เดิม "ก้าวห่าน" วันหนึ่งๆมีประชาชนมาดูกันเนืองแน่น ต่อไปก็เป็นพิพิธภัณฑ์กองทัพบก ซึ่งท่านจะดูอาวุธยุทธภัณฑ์ได้ทุกสมัย ปลายถนนจด "สวนสวรรค์" (Lust garten) ซึ่งเป็นที่ตั้งของอุทยานและตำหนักอันหรูหรา โฮเต็ลชั้นเยี่ยมสำหรับเป็นที่รับแขกเมืองก็อยู่ในถนนนี้ ชื่อว่า โฮเตลอ๊าดลอง (Adlon) ในหลวงรัชกาลที่ ๗ เคยมาประทับที่โฮเต็ลนี้ เมื่อคราวนั้นพอเจ้าของโฮเตลรู้ว่าในหลวงของเราโปรดสีเขียว ก็สั่งให้เปลี่ยนเครื่องตกแต่งห้องทันที เก้าอี้ ม่านฯลฯ ล้วนแต่เป็นสีเขียวทั้งสิ้น ถนนสายใหญ่น้อยทั้งหมดสะอาด ตามเสาไฟฟ้ามักจะมีตะกร้าโลหะติดไว้สำหรับทิ้งเศษกระดาษ กล่องบุหรี่ ฯลฯ,

กลางใจเมืองเป็นย่านของสวนสัตว์ (Zoo) และเรียงรายด้วยโรงภาพยนตร์หรูหราและมหึมา โรงภาพยนตร์ในยุโรปทุกประเทศตั้งชื่อแทบเหมือนกันหมด เช่น Palace, Titania, Gloria, Metropole, Acropole, Majestic, Colisée ล้วนแต่เป็นชื่ออาคารสำคัญๆของกรีซ หรือทิพยสถานในเทพนิยายทั้งสิ้น โรงภาพยนตร์ในเยอรมัน เฉพาะอย่างยิ่งในเบอรลินมีมากมายเหลือคณนา แต่ฉายภาพยนตร์ของเยอรมันล้วน นานๆก็มีภาพยนตร์อิตาลีและฝรั่งเศสฉายปีละ ๔–๕ เรื่อง ภาพยนอตร์เมริกันในเยอรมันห้ามฉายเด็ดขาด เยอรมันหาว่ามีแต่เรื่องไร้สาระ เผยแต่ชีวิตอันหรูหรา การดูภาพยนตร์ของเยอรมันดีหน่อย ไม่ต้องห่วงค่าตกรางวัลคนพาไปนั่งที่เยี่ยงฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม ที่เยอรมันมีเสียค่าตกรางวัลอยู่อย่างเดียว คือ เวลากินอาหาร สิ่งที่ยุโรปจัดไว้ดีก็คือ ห้ามยุวชนดูภาพยนตร์บางเรื่อง นำหนดไว้ว่าเรื่องนี้เด็กอายุต่ำกว่า ๑๔ ปีดูได้ เรื่องนั้นต่ำกว่า ๑๘ ปีดูได้ ไม่เหมือนเมืองเราซึ่งปล่อยให้ดูอย่างเสรี หากคนเก็บตั๋วสงสัยหรือตำรวจหน้าโรงสงสัย อาจขอดูบัตรประจำตัว หากอายุไม่ถึงก็ไล่กลับบ้าน คนไทยมักโดนบ่อยๆ แต่ไม่ถูกไล่กลับสักที เพราะคนไทยตัวเล็กฝรั่งนึกว่าเด็ก ที่จริงเด็กแต่กายเท่านั้น

แถบกลางเมืองนี้ยังมีโรงอุปรากรสำคัญๆอีก ๔–๕ แห่ง โรงจุลอุปรากรมีมากหลายรวมทั้งโรงละครพูด ละครตลก ตลอดจนคาบาเร่ท์ เบียร์ฮอลล์ ละครรีวิว และละครสัตว์ สถานีวิทยุโทรภาพก็ตั้งอยู่ใกล้ๆที่นี้ แต่เปิดให้ชมเฉพาะทหารบาดเจ็บเท่านั้น.

แหล่งที่หรูหราของเบอรลิน ก็คือถนน Kurfürstendam มีร้านกาแฟหรู เช่น Kranzler และร้านขายเครื่องสำอาง เป็นถนนที่ท่านหญิงชอบกรีดกราย และเป็นที่นัดพบของชาวเบอรลินโดยแท้ คาบาเร่ท์ที่คนไทยผ่าน

เบอร์ลินทุกคนรู้จักก็คือ Fémina เป็นคาบาเร่ท์แบบ ๗ ชั้น แต่ไม่โลดโผนเท่าของเรา ทุกโต๊ะมีโทรศัพท์ติดต่อถึงกัน เราอยู่โต๊ะหนึ่งจะคุยกับใครๆที่อยู่โต๊ะอื่นก็สะดวก ร้านนี้รู้ใจพวกเรา พอคนไทยย่างเข้าไป นายวงดนตรีเป็นต้องบรรเลงเพลง "น้องจะคอย" ทุกที เพราะถูกเส้นคนไทยมาก พอสงครามเปิดฉากขึ้นในยุโรป เยอรมันก็ห้ามการเต้นรำตามสาธารณสถานเสียสิ้นเชิง อนุญาตให้แต่เต้นภายในบ้านระหว่างญาติมิตรของตัวเท่านั้น.

สถานที่สำคัญของเบอร์ลินยังมีอีกหลายแห่ง เช่นหอส่งวิทยุ (Funk turm) คล้ายหอเอฟเฟ่ลของปารีสเหมือนกัน มีลิฟท์ขึ้นไปได้ถึงยอด กึ่งกลางทำเป็นภัตตาคารหรูหราล้อมรอบหอวิทยุนั้น จากภัตตาคารสามารถชมทิวทัศน์ของเบอร์ลินได้ทั่วถึง ต่อจากหอวิทยุก็คืออาคารวิทยุ (Funkhaus) เป็นที่ทำงานใหญ่โตมากของกรมวิทยุ มีการอัดแผ่นเสียงภาษามนุษย์ทุกชาติในโลก เพลงไทยแทบทุกเพลงมีเก็บไว้ที่นี่ นอกจากนั้นเสียงของธรรมชาติและสัตว์ในโลกก็ได้อัดเก็บไว้ครบถ้วน แม้แต่เสียงของต้นหญ้าที่กำลังงอกก็อาจบันทึกได้ด้วยเครื่องขยายเสียงที่มีความไวและกำลังสูง

เบอร์ลินเป็นเมืองศูนย์การทหารและการค้า เป็นเมืองที่ขึ้นชื่อในเรื่องเครื่องไฟฟ้า มีโรงงานใหญ่โตซึ่งเรียกว่า "เมืองซีเมน" เป็นที่ทำเครื่องไฟฟ้าทุกชนิดตลอดจนเครื่องมือสื่อสาร ณ ชานเมืองมีตำบลเล็กๆ ชื่อโฟรเนา (Frohnau) มีวัดในพระพุทธศาสนาตั้งอยู่แห่งเดียวในยุโรปภาคกลางนี้ แต่พระสงฆ์เป็นจีน.

การคมนาคมในเบอร์ลินนับว่าดีที่สุด มีทั้งรถราง รถบัสชั้นเดียวและ ๒ ชั้น มีรถบัสทั้งที่ใช้สาลี (Trolleybus) รถใต้ดิน (U–bahn) และรถที่แล่นในระดับหลังคาบ้านเรือน (S–bahn) มีรถไฟที่มีสถานีต้นทางอยู่กลาง

ใจเมือง ๖ สถานี ส่วนมากอยู่ใต้ดิน หรือมิฉะนั้นก็อยู่ระดับหลังคาบ้าน บรรดารถ S กับรถ U เมื่อเข้ากลางใจเมืองก็วิ่งอยู่ใต้ดินทั้งสิ้น ต่อเมื่อออกนอกเมืองไกลๆก็วิ่งบนพื้นระดับธรรมดา ขอให้ท่านลองพิจารณาถึงการวางผังเมืองในอารยประเทศ ว่าจะต้องคำนึงถึงการคมนาคมและการสื่อสารเพียงใด ถนนตัดกันดุจใยแมงมุม แม่น้ำลำคลองซึ่งจะต้องรักษาให้ดีกว่าถนน เพราะได้ประโยชน์ในการขนส่งมาก ใต้นครใหญ่ๆเช่นปารีสหรือเบอรลิน ย่อมจะขวักไขว่ไปด้วยท่อระบายน้ำโสโครกใหญ่ขนาดคนดินได้สะดวก ท่อประปามีไปถึงทุกบ้าน ท่อสายไฟ ท่อสายเคเบิล โทรศัพท์ โทรเลข ในเมืองและระหว่างเมือง ท่ออากาศอัดสำหรับส่งพัสดุไปรษณีย์ ฯลฯ.

สิ่งที่น่ากล่าวถึงอีกอย่างหนึ่ง ก็คือที่ถ่ายปัสสาวะ ซึ่งจัดไว้แทบทุกสี่แยก ตามสี่แยกในเยอรมันมักจะมีเป็นวงเวียนล้อมรอบด้วยต้นไม้ มีม้าให้นั่งข้างในกลุ่มต้นไม้ และมักมีที่ถ่ายปัสสาวะสำหรับหญิงและชาย มีคนคอยทำความสะอาดดีมาก และมิดชิดดี ส่วนที่ปารีสตั้งเรียงรายกันอยู่กลางบาทวิถีถนนหนึ่งๆเช่นถนน St. Germain และ St. Michel มีอยู่รวมสิบกว่าแห่ง แต่ที่สำหรับสตรีหายากเต็มที จึงต้องวิ่งเข้าร้านกาแฟกันเรื่อย ตามที่ปัสสาวะของชายในปารีส มักจะมีคำเตือนผู้เป็นโรคบุรุษให้รีบไปรักษา พร้อมทั้งแจ้งตำบลที่รับรักษาโดยไม่คิดมูลค่าที่อยู่ใกล้ที่สุดให้ด้วย ส่วนที่เบอรลินเจริญยิ่งกว่านั้น ตามที่ถ่ายปัสสาวะชายที่อยู่ใต้ดิน มักจะมีคำเตือนให้กลัดกระดุมกางเกงเสียให้เรียบร้อยก่อน และมีตู้อัตโนมัติขายเครื่องปลาสติคแนบเนียนดี.

ข้าพเจ้าขอบรรยายเกี่ยวกับนครเบอรลินก่อนถูกทำลายไว้คร่าวๆแต่เพียงนี้ ต่อไปนี้จะขอกล่าวถึงพฤติการณ์ของฮิตเลอร์ว่า เมื่อขึ้นเสวยอำนาจ

แล้ว ได้จัดการกับบ้านเมืองและประชาชนอย่างไร จึงฟื้นตัวได้ภายในเวลา ๕–๖ ปี ตามโครงการที่เรียกว่า **แผน ๕ ปี** (Funf jahr plan)

ฮิตเลอร์เป็นช่างทาสี เคยเป็นนายสิบครั้งมหาสงคราม เคยถูกแกสพิษ เป็นคนที่รักชาติแรงกล้า ไม่สามารถจะทนดูประเทศชาติซึ่งนับวันจะเสื่อมโทรมลงทุกขณะ เงินเฟ้อ ชาวเยอรมันไร้งานมากขึ้น อนาคตของชาติไม่แจ่มใสทันเทียมมหาประเทศทั้งหลาย จึงรวบรวมเพื่อนฝูงตั้งพรรคการเมือง ค้านการกระทำต่างๆของรัฐบาล เดินขบวนที่มิวนิค แต่ถูกเจ้าหน้าที่ยิงกระจัดกระจายไป ตัวฮิตเลอร์เองถูกจับขังคุก ขณะที่อยู่ในคุก ฮิตเลอร์เขียนเรื่อง **"การต่อสู้ของข้าพเจ้า"** (Mein Kampf) ซึ่งแปลออกเป็นภาษาต่างประเทศแล้วแทบทุกภาษา แม้แต่ภาษาไทย ในหนังสือนี้ ฮิตเลอร์ระบายความในใจแสดงเหตุผลว่าเหตุใดชาติเยอรมันจึงตกอยู่ในฐานะยากแค้น และควรปฏิบัติอย่างไร จึงจะทำให้เยอรมันเป็นมหาอำนาจ หนังสือนี้มีประจำบ้านชาวเยอรมันทุกคนที่เป็นนาซีแทบจะเป็นคัมภีร์เลยก็ว่าได้ ไม่ช้าก็มีผู้รู้จักพรรคการเมืองนี้แพร่หลาย และมีผู้สมัครนับล้าน โดยที่คณะพรรคกอปรด้วยบุคคลที่เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ และวางแผนอันเหมาะแก่กาล คือแผนที่ราษฎรทุกชั้นวรรณะพึงพอใจ คนรวยก็ไม่เดือดร้อนดังระบอบคอมมูนิสต์ คนจนก็มีฐานะดีขึ้น ทั้งเยอรมันเป็นประเทศสังคมนิยมอยู่แล้ว ลัทธิชาตินิยมและสังคมนิยม จึงได้รับการต้อนรับเป็นอันดีจากราษฎร ดังนั้นหลังจากฮินเดนบูรกถึงแก่กรรมแล้ว ฮิตเลอร์ก็ได้รับตำแหน่งประธานาธิบดี โดยไม่มีใครแย่ง แสดงว่าประชาชนเยอรมันเองเอือมระอาต่อระบอบประชาธิปไตยเต็มทีแล้ว

เมื่อฮิตเลอร์เข้าถือบังเหียนของชาติ ก็เริ่มนำแผนการห้าปีออกใช้ และเคราะห์ดีที่ฮิตเลอร์ได้สมุนที่เข้มแข็งและสามารถ เช่น เฮส เกอริง และ

เรอม ได้ดอกเตอร์เกิปเบิลทำหน้าที่โฆษกตัวลือ จัดสร้างเครื่องรับวิทยุในราคาถูก เพื่อให้ราษฎรมีโอกาสติดตามการเคลื่อนไหวของรัฐบาล จัดการศึกษาของชาติตามแนวทรรศนะชาตินิยม ได้ ดร. พุ้ง นักเศรษฐกิจเป็นผู้พื้นฟูเศรษฐ-กิจภายใน ประเทศเยอรมันหามีฐานะเช่นเราไม่ ของทุกสิ่งทุกอย่างที่วางขายในตลาด ล้วนแล้วแต่ผลิตมาจากแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่ๆทั้งสิ้น พวกพ่อค้าพานิชก็ได้แต่รับช่วงมาจากโรงงาน จะมาตั้งราคากันตามชอบใจไม่ได้ การขึ้นลงราคา ปริมาณ และคุณภาพของสินค้านั้น ขึ้นอยู่กับแหล่งที่ทำการผลิตในประเทศทั้งสิ้น และผู้ที่ร่ำรวยเป็นเศรษฐีก็คือ พวกนักอุตสาหกร หากพวกอุตสาหกรพอใจอุดหนุนพรรคใด ก็นับว่าพรรคนั้นมีทุนสำรองในความสำเร็จกึ่งหนึ่งแล้ว,

แผนต่อไปก็คือ ระดมสร้างอุตสาหกรรมหนักอย่างมากมาย จำพวกขุดถ่านหินและถลุงเหล็ก เพื่อผลิตเครื่องมือกสิกรรม รถไถนา และในกาลต่อไปก็หวังผลิตอาวุธ ฉะนี้เองในไม่ช้าโรงงานถลุงเหล็กมหึมาชื่อว่า “**โรงงานแฮร์มันเกอริง**” ก็กำเนิดขึ้นแทบทุกแคว้นที่มีถ่านหินและเหล็ก ถัดจากโรงงานชนิดนี้ก็เกิดโรงงานอุตสากรรมเคมี เพื่อผลิตสิ่งต่างๆที่จำเป็นในการบูรณะประเทศโดยไม่ต้องพึ่งวัตถุดิบของชาติอื่น ระบบ “**เศรษฐกิจพึ่งตนเอง**” นี้ฝรั่งเศสเรียกว่า “Autarcie” ไม่ช้าอุสาหกรรมเคมีก็เริ่มผลิตเนยวิทยาศาสตร์ยกใหญ่ ผลิตเสื้อผ้าและภาชนะเครื่องใช้จากไม้และนม ผลิตเบนซินจากถ่านหินและผลิตยางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีคุณภาพเหมาะสำหรับทำยางนอกรถยนต์ ดีกว่ายางธรรมชาติเสียอีก ทั้งนี้โดยอาศัยถ่านหินเช่นเดียวกัน ผลิตแอมโมเนียเพื่อประโยชน์ในการทำวัตถุระเบิดโดยอาศัยอากาศเป็นวัตถุดิบ ในที่สุดก็ผลิต “**ของเทียม**” ทุกชนิดที่ธรรมชาติไม่เสนอให้ในประเทศเยอรมัน แพร่ของวิทยาศาสตร์ที่มีคุณ-

ภาพทนทานไม่แพ้ธรรมชาติ เชือกที่ใช้ผูกของก็ทำด้วยกระดาษหมด เครื่องหนังเก็บไว้ใช้ในราชการทหาร ส่วนราษฎรใช้รองเท้าพื้นยางวิทยาศาสตร์ทุกคน เมื่อประเทศเข้าสงครามแล้วแทบไม่มีใครเห็นกระเป๋าหนัง มีแต่กระเป๋ากระดาษและหนังปลา อย่างดีก็เป็นไฟเบอร์ อาหารการกินที่พอจะใช้อำนาจเคมีเนรมิตได้ ก็เนรมิตจนเกลี้ยง โกโก้ ใบชา น้ำหวานรสต่างๆ ตลอดจนไวตามินก็เริ่มผลิตด้วยวิทยาศาสตร์ก่อนประเทศอื่นใดในโลก

ขั้นต่อมาได้ ดร. เล จัดตั้งองค์การกรรมกรขึ้น แก้ปัญหาสุขภาพของคนงาน มีการฉายเอ๊กซเรย์และแสงอุลตราไวโอเลต ทนุบำรุงครอบครัวกรรมกร จัดบ้านและนิคมให้อยู่ จัดการประกันชีวิต จัดทุนสงเคราะห์กรรมกรป่วย ฯลฯ จนกรรมกรทุกชั้นพอใจ ไม่มีโอกาสสไตรค์ องค์การนี้ เยอรมันเรียกว่า D.A.F. (Deutsche Arbeit Front) ต่อมาจัดที่พักตามชายเขาชายทะเลให้กรรมกรมีโอกาสไปพักผ่อนหย่อนสมอง จัดเรือให้กรรมกรเที่ยวตามลำน้ำสวยๆ เช่น แม่น้ำไรน์ จัดรถส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ ตลอดจนมีเรือเดินสมุทรพาไปเที่ยวอาฟริกาและเมืองจีน องค์การนี้เยอรมันเรียกว่า FdK (Kraft durch Freude– กำลังเกิดจากความรื่นเริง)

เมื่อนายจ้างและลูกจ้างพอใจแล้ว สินค้าก็ผลิตได้ทับทวี สินค้าออกทำรายได้มาสู่ประเทศยิ่งขึ้น เงินที่เฟ้อก็ค่อยมีค่าขึ้นเป็นลำดับ เผอิญได้ ดร. ซ๊าคต์ ผู้เชี่ยวชาญการเงิน เยอรมันจึงฟื้นตัวเร็วขึ้น มีการเริ่มเก็บเงินตราต่างประเทศ เก็บเหรียญทองที่ใช้ครั้งก่อนหมด ตั้งทฤษฎีการเงินใหม่ คือ ไม่ใช้ทองเป็นหลักทรัพย์ แต่ใช้ค่าของงานของชาวเยอรมันเป็นเครื่องประกันตราบใดที่เยอรมันสามารถผลิตสินค้าที่ประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงต้องการได้ เงินของประเทศ "**ชาติ–สังคมนิยม**" นี้ ก็คงมีค่าไม่ผิดกับเงินของประเทศประชา-

ธิปไตยทั้งหลาย ใช่แต่เท่านั้น เยอรมันยังห้ามไม่ให้เก็บเงินไว้เฉยๆ ในครัวเรือนหนึ่งเกิน ๑๐๐๐ มารค ต้องเอามาฝากธนาคารทันที เมื่อเงินของชาติไม่อยู่ในมือบุคคล การบำรุงสาธารณูปโภคก็ทำได้สะดวก ธนาคารเป็นผู้จัดสร้างอาคารมากหลายให้ราษฎรได้อยู่อาศัยตามควรแก่อัตภาพ ผู้ที่เหยียบย่างเข้าไปในเยอรมันจึงประสบความแตกต่างกับฝรั่งเศสในข้อนี้ เมืองในเยอรมันทุกเมืองได้รับความเจริญปานๆกัน ตลอดจนหมู่บ้านเล็กเรือนน้อย น้ำ ไฟฟ้า โทรศัพท์ วิทยุ ถนน รถเมล์ รถราง ไม่เคยขาด ผิดกับฝรั่งเศสที่เจริญอยู่เฉพาะปารีส แล้วปล่อยบางส่วนไว้ไม่ผิดกับหมู่บ้านในอาฟริกา.

เพื่อไม่ให้คนไร้งานตามที่ฮิตเลอร์สัญญาไว้ พรรคนาซีได้ดำเนินตามแผนการสร้างถนนอันมหึมา เรียกว่า Autobahn ทำด้วยคอนกรีตกว้างใหญ่ไพศาล ใหญ่กว่าถนนราชดำเนินของเราอีก เพื่อเชื่อมต่อระหว่างเมืองต่างๆ รถยนต์ที่แล่นบนถนนชนิดนี้ อาจใช้ความเร็วได้เต็มที่เพราะไม่ต้องเกรงจะชนกับใคร นอกจากนี้ถนนนี้ยังเป็นถนนยุทธศาสตร์สำหรับใช้ในการลำเลียงทางบกได้เป็นอย่างดี รอบเมืองใหญ่ๆมักจะสร้างถนนชนิดนี้ไว้เพื่อถ่ายการจราจรระหว่างเมือง ไม่ให้มาปะปนอลหม่านกับการจราจรภายในเมือง ถนนที่กล่าวนี้มักจะเลือกตัดผ่านภูมิประเทศที่กอปรด้วยทิวทัศน์งามๆสองฟาก ทางบนถนนมักจะทาเป็นสีต่างๆไว้เป็นตอนๆ เพื่อมิให้นัยตาของผู้ขับรถเบื่อต่อการที่จะต้องมองถนนซ้ำซากเหมือนกันเป็นเวลานาน อาจทำให้ง่วงหรือเพลียตา ฉะนั้นหน้าร้อนจึงมีผู้นิยมไปเที่ยวตามหัวเมืองต่างๆกันมาก ข้าพเจ้าเคยขึ้นเครื่องบินชมถนนเหล่านี้ รู้สึกน่าตื่นใจมาก จากเบื้องบนมองดูถนนคล้ายงูมหึมาเลื้อยเข้าป่าโน่น ออกมาจากป่านี้ หายไปในภูเขาบ้าง เลาะไปตามทะเลสาปบ้าง น่าดูยิ่งนัก,

ในสมัยที่ยังไม่ฉีกสัญญาแวร์ซาย ฮิตเลอร์ได้ตั้งองค์การทหารจอบขึ้น เกณฑ์ชายฉกรรจ์มาฝึก โดยใช้จอบแทนปืน ส่งไปช่วยทำนาและสร้างเขื่อนทางเหนือกั้นน้ำทะเลไว้ เพื่อให้พื้นดินเยอรมันกว้างขวางออกไปในทะเลอีก จะได้ใช้ทำการกสิกรรมเป็นประโยชน์ต่อไป ทหารจอบพวกนี้ภายหลังร่วมมือกับ ดร. ท๊อต สร้างแนวซิกฟริดและที่กำบังที่คงทนต่ออำนาจการระเบิดทุกชนิด เพื่อป้องกันฐานทัพเรือใต้น้ำ ซึ่งอยู่ตามฝั่งแอตแลนติคและทะเลเหนือ

ตลอดเวลาหลังสงคราม สัมพันธมิตรอนุญาตให้เยอรมันมีทหารเพียงแสนคน เคราะห์ดีที่ได้ฟอนเซกต์ (Seckt) เสนาธิการตัวลือของ **แมคเคนเซ่น** (ทหารม้าหัวกะโหลก) เป็นตัวตั้งตัวตีในการสถาปนากองทัพใหม่ เมื่อเยอรมันพอเลี้ยงตัวได้แล้ว ก็ฉีกสัญญาแวร์ซาย เปิดโรงเรียนเสนาธิการที่เคยถูกสัมพันธมิตรห้ามมาช้านาน สร้างกองพลรถถัง สร้างกองทัพบกอย่างทันสมัย เลิกสร้างเรือประจัญบานอย่างเล็ก ที่มีระวางหมื่นตันตามที่สัมพันธมิตรได้กำหนดไว้หันมาสร้างเรือมหึมาเช่นเรือ Prinz Eugen, Scharnhorst, Gneisenau สร้างกองทัพอากาศโดยอาศัย อูเด็ดและเกอริงเป็นกำลัง ไม่ช้าเมื่อมีแสนยานุภาพสนับสนุน ฮิตเลอร์ก็ยกเข้าไรน์แลนด์ อันชลุสส์ออสเตรีย แล้วเข้าปกครองสุเดเตนและเช๊กโกสโลวาเกีย.

เมื่อกำลังของชาติได้รับความร่วมมือจากนักเศรษฐกิจ นักปกครอง นักการเงิน กรรมกร นักการทหาร อย่างพร้อมเพรียงเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นกำลังที่อุดมไปด้วยพลังงานอันพร้อมที่จะออกกำลังชนได้ทุกโอกาส ยังรออยู่แต่ผู้ใช้ที่จะกำหนดวิถีทางให้เหมาะเท่านั้น กล่าวคือรอผู้ตัดสินชาตากรรมของประเทศ เคล้าเซอวิสเคยกล่าวว่า **สงครามก็คือวิธีการอย่างหนึ่งในการดำเนินวิเทโศบาย**” ฉะนั้นแสนยานุภาพของนาซีจึงทุ่มกำลังพักเดียว ประเทศโปแลนด์ นอร-

เวย์ เดนมาร์ก ฮอลันดา ฝรั่งเศส กรีซ และยูโกสลาเวีย เลยหมอบราบคาบแก้วไปตามๆกัน

วันแรกที่ข้าพเจ้าย่างเข้าเบอรลิน ไปเที่ยวตามร้านขายของต่างๆ ตามร้านกาแฟและร้านอาหาร บางแห่งเห็นป้ายปิดไว้ว่า **"ห้ามยิวเข้า"** ตามโรงภาพยนตร์และที่นั่งเล่นสาธารณะ บางแห่งก็ห้ามยิวไม่ให้เข้าไปกล้ำกลายดุจกัน พวกยิวที่เหลืออยู่ในเยอรมันโดยมากเป็นคนชรา พวกนี้มีชีวิตอยู่ในบ้านเงียบๆ วันหนึ่งก็เพียงแต่ออกมาซื้อขนมปังและอาหารเท่านั้น ชาวยิวได้รับบัตรอาหารที่มีเกณฑ์คาโลรีน้อยกว่าผู้อื่น ส่วนชาวต่างประเทศกับชาวเยอรมันคงได้รับอาหารเท่ากัน.

ก่อนฮิตเลอร์เสวยอำนาจ มีชาวยิวอยู่ในเยอรมันเป็นอันมาก ปกติในยุโรปมียิวแทรกแซงอยู่ทุกประเทศ โปแลนด์มีมากเป็นที่หนึ่ง เนื่องจากชาวยิวอพยพเข้ามาอยู่เพื่อก่อร่างสร้างตัวจึงขยันขันแข็ง ประกอบกับมีสติปัญญาฉลาดเฉลียวด้วย ไม่ช้าตำแหน่งสำคัญๆทางเศรษฐกิจและการศึกษาของชาติก็ตกอยู่ในกำมือยิว อุตสาหกรใหญ่ๆ เจ้าของที่ดิน นายธนาคาร แพทย์ ทนายความ เจ้าของหนังสือพิมพ์รายวันและหนังสือนิตยสารต่างๆ ตลอดจนพ่อค้าก็เป็นชาติยิวไปหลายเปอร์เซ็นต์ ชาวเยอรมันทนไม่ได้ในการที่พ่อค้าโกงตราชั่งหรือทำเป็นชั่งผิด คิดเล็กคิดน้อยหากำไรเกินควร ขายของที่คุณภาพไม่สมราคา หลอกต้มโกงราคาเมื่อผู้ซื้อไม่รู้ เช่นหลอกขายคนบ้านนอก เหล่านี้พ่อค้าชาวยิวเคยปฏิบัติมาแล้วทั้งสิ้น สำหรับเรื่องพ่อค้านี้ ตอนหลังเมื่อมีการใช้อำนาจขับไล่ ชาวเมืองจึงไม่ค่อยแสดงความปราณี นอกจากนี้รัฐบาลฮิตเลอร์ยังหาว่า พวกยิวเป็นต้นเหตุให้ศีลธรรมของชาติเสื่อมทราม โดยแสดงสถิติว่า เจ้าสำนักโรงโสเภณีหรือคนที่สนับสนุนอาชีพชนิดนี้ เจ้าของโรงแรมที่ไร้ศีลธรรม เจ้าของร้าน

เหล้าและคาบาเร่ต์ที่มีสตรีคอยยั่วยวนผู้ชาย รูปลามกและนักเขียนนิตยสารเกี่ยวกับกามารมณ์ทั้งหลายล้วนแล้วกำเนิดจากยิวทั้งสิ้น นอกจากนี้บรรดาครูส่วนมาก เฉพาะอย่างยิ่งครูสอนภาษาต่างประเทศก็มักเป็นยิว พวกยิวมักจะทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำ ไม่เหลียวแลต่อสังคม ในเยอรมัน ทุกสิ่งทุกอย่างมีระเบียบ ร้านรวงต่างๆ ที่ขายสินค้า ไม่เปิดขายจนดึกดื่นเช่นเมืองเรา ร้านแต่ละร้านมีกำหนดเปิดปิดเป็นเวลาไม่เหมือนกัน เช่น ร้านขายอาหารอย่างหนึ่ง ขายของที่ไม่จำเป็นแก่การครองชีพอย่างหนึ่ง ร้านตัดผม ร้านขายยาอีกอย่างหนึ่ง อาชีพของประชาชนทุกชนิดต้องอยู่ใต้ความควบคุมของสมาคมแห่งอาชีพนั้น เช่นสมาคมจะกำหนดว่า เมืองนี้ควรจะมีช่างเย็บรองเท้าเท่าใด ใครศึกษามาแค่ไหน มีความชำนาญเพียงใด จะออกประกาศนียบัตรให้ไปตั้งร้านหากินได้หรือยัง ร้านไหนปิดและเปิดในวันนักขัตฤกษ์ ไม่มีการแย่งอาชีพ และแข่งขันกันอย่างอยุติธรรม มิฉะนั้นคนที่มีมาตรฐานชีวิตต่ำ ก็อาจมีกำไรเกินหน้าคนอื่นโดยการยืดเวลาขาย ราคาสินค้าหรือค่าแรงตัดผมเย็บรองเท้า ก็เหมือนกันทั้งเมือง เมื่อหอการค้าและสมาคมอาชีพต่างๆ กำหนดไว้อย่างไร ก็ไม่มีเปลี่ยนแปลง โดยปกติสินค้าญี่ปุ่นซึ่งผลิตจากกรรมกรที่ค่าแรงงานต่ำ จึงออกขายได้ด้วยราคาถูก รัฐบาลถึงจะเห็นว่าคุณภาพของสินค้าญี่ปุ่นไม่เลวนัก แต่ก็ต้องห้ามเพราะมันเป็นการแข่งขันอย่างไม่ยุติธรรม แต่ก่อนญี่ปุ่นส่งสินค้าไปในยุโรปมาก นาฬิกาปลุกของฝรั่ง คนธรรมดาจะซื้อได้เรือนหนึ่งต้องคิดทบทวนเสียนานเพราะราคาไม่ถูกนัก แต่นาฬิกาปลุกของญี่ปุ่นขายถูกประมาณ ๑ ใน ๔ ซ้ำที่หลังตวงขายเป็นกิโลๆ การเอาเปรียบกันในเชิงการค้าและการอาชีพที่ไม่ค่อยระลึกถึงศีลธรรมนี้ ฮิตเลอร์ได้ป้ายให้เป็นความผิดของยิวทั้งสิ้น เป็นอันว่ายิวจะต้องใช้บาปเป็นการใหญ่ ฮิตเลอร์เริ่มริบเงินทองในธนาคารที่เป็นของยิว ไล่ยิว

ออกจากเยอรมัน ผู้ร่ำรวยและพ่อค้าส่วนมากไปอยู่ในนิวยอร์ค เพราะมีเงินฝากแบงค์อยู่มากมาย บรรดาพวก แอส.อา. (S.A.–Sturmabteilung) คือพวกเชิ้ตน้ำตาลที่เป็นกำลังปราบปรามพวกที่มีความเห็นทางการเมืองขัดแย้งกับนาซี ก็ปาร้านโรงทำลายอาคารของยิวเสียเรียบ ตลอดจนวิหารที่ชาวยิวประกอบศาสน-กิจก็เผาหมด ชาวยิวต้องพเนจรออกไปหาที่อยู่แห่งอื่น เหลืออยู่แต่คนเฒ่าชราที่หมดอาลัยตายหยากในชีวิตแล้วเท่านั้น ที่คงอยู่ในเยอรมันต่อไป เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในเบอรลินได้ประมาณ ๑ ปี ฮิตเลอร์ก็ประกาศให้ยิวติดเครื่องหมายทำเป็นรูปดาวของเดวิด (David stern) เดวิดเป็นหัวหน้ายิวสมัยก่อนพระเยซู ดาวนี้ขอบสีดำบนพื้นเหลือง ในดาวมีคำว่า "ยิว" ติดอยู่ เครื่องหมายชาวยิวนี้จะต้องติดไว้ที่หน้าอกเสื้อนอกให้เห็นชัด ทั้งนี้เพื่อให้ยิวปฏิบัติตามข้อบังคับต่างๆ ที่มีไว้กีดกันยิว เป็นต้น ไม่ให้นั่งรถชั้นที่ ๑–๒ ไม่ให้ดูภาพยนตร์ ไม่ให้ขึ้นรถรางระยะสั้นๆ ไม่ให้เข้าร้านกาแฟและนั่งม้าตามสาธารณสถาน ฯลฯ เมื่อประกาศใหม่ๆ เวลาเดินตามถนนหนทางยังเห็นดาวชนิดนี้ไม่น้อย แต่ต่อไปค่อยๆ บางตาขึ้นทุกที ยิ่งสงครามในเยอรมันยืดเยื้อไปเพียงไร พวกยิวก็ลดน้อยลงทุกที จนในที่สุดดาวของเดวิดก็อับแสงลง ข้าพเจ้าเคยมีธุระไปหายิวครอบครัวหนึ่ง พอกดกริ่งแล้วต้องรอเป็นเวลานาน จึงมีหญิงชรามาเปิดประตูร่างกายสั่นเทิ้มชะรอยจะหวาดเกรงเจ้าหน้าที่เยอรมัน เป็นอย่างยิ่ง.

สิ่งที่น่าอดสูในระบอบเผด็จการของฮิตเลอร์ ก็คือการสร้าง**ค่ายสำหรับดัดสันดาน** (Concentration camp) กล่าวกันว่าแคมป์นี้เกอริงเป็นต้นคิด เพื่อเก็บบรรดาปรปักษ์ของฮิตเลอร์และผู้ที่มีทัศนะขัดกับนโยบายของระบอบชาติสังคมนิยม เป็นต้น ผู้ที่คัดค้านการเลิกสอนศาสนาในโรงเรียน พวกเขียนการ์ตูนล้อผู้นำนาซี พวกพ่อแม่ที่ขัดขืนไม่ให้ลูกไปฝึกยุวชนในวันอาทิตย์ พวกที่ด่า

ฮิตเลอร์ พวกที่ไปแต่งงานกับยิว พลอดกับชาวต่างประเทศ พวกติเตียนรัฐบาลที่ทำสงคราม ติเตียนรัฐบาลที่เห็นว่าหมดทางสู้แล้ว ยังขืนปล่อยให้ผู้คนตายต่อไปเรื่อยๆ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่ถูกเก็บขังไว้ ในค่ายซึ่งกระจายอยู่ตามแคว้นต่างๆในที่ลับตาฝูงชน ค่ายดัดสันดานนักโทษการเมืองที่ใกล้กับเบอรลินอยู่ที่ตำบลโอราเนียนบูร์ก (Oranienburg) ส่วนค่ายที่สำคัญๆในทางประวัติศาสตร์ก็คือ **ค่ายด๊าคเฮา** (Dachau) **บุคเค่นวาลด์** (Buchenwald) **เบลเซ่น** (Belzen) และ**เอ๊าสชวิตส์** (Auschwitz) เรื่องค่ายนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวเมื่อตอนอวสานของเยอรมันอีกทีหนึ่ง.

ครอบครัวที่อาศัยอยู่ ณ ชั้นล่างของบ้านข้าพเจ้าชื่อมาสแบก (Masberg) วันหนึ่งข้าพเจ้ามองลอดหน้าต่าง เห็นแม่ยายของมาสแบกกำลังยืนคุยกับหญิงแก่คนหนึ่งซึ่งมีดาวเดวิดติดหน้าอก แม่ยายตามาสแบกคงไม่ทราบว่าฮิตเลอร์ประกาศให้ยิวติดดาว จึงยืนคุยไต่ถามความเป็นมากับหญิงยิวคนนั้นอย่างสนิทสนม กาลล่วงเลยมาเกือบปี วันหนึ่งข้าพเจ้ากลับจากเมืองฮาโนเวอร์ได้ทราบจากมาดามมาสแบกว่า แม่ของแกนั้นคืนวันหนึ่งถูกตำรวจลับนำขึ้นรถบรรทุกไป แล้วต่อมาอีก ๗ วันก็ได้รับบัตรจากเจ้าหน้าที่แจ้งว่า แม่แกตายเสียแล้ว บ้านช่องของแม่แกถูกริบหมด สำหรับให้ชาวเยอรมันที่ถูกลูกบอมบ์ไม่มีที่อยู่อาศัยต่อไป ทุกคนรู้ดีว่าแม่แกคงถูกจับไปเก็บไว้ในค่ายยิว ส่วนจะตายด้วยแกสหรือเข้าเตาอบนั้น ก็ไม่มีผู้ใดทราบ ข้าพเจ้าชักใจหายคิดถึงแกที่เคยเย็บและปะเสื้อเชิ้ตให้ข้าพเจ้าตั้ง ๒ หน ชะรอยจะมีเพื่อนบ้านที่เห็นแกไปสนทนากับหญิงยิวที่กล่าวเป็นแน่ หรืออาจจะเป็นพวกนาซีที่ไม่ชอบแก จึงติดตามล้างผลาญแกจนถึงวาระสุดท้าย ในเยอรมัน หมู่บ้านหมู่หนึ่ง ย่อมมีหัวหน้าซึ่งมีหน้าที่คอยสังเกตอากัปกิริยาของลูกบ้านทุกคนที่จะมีต่อระบอบใหม่นี้ การปก-

ครองของเยอรมันละเอียดถี่ยิบ จากข้าหลวง นายอำเภอ คงมีต่อไปถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กับผู้ปกครองบ้าน ซึ่งจะต้องเป็นผู้นิยมระบอบฮิตเลอร์ทั้งสิ้น ฉะนี้ ผู้อ่านจะเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่าง แม้แต่ชีวิตในบ้านก็แทรกซึมไปด้วยพวกนาซีทั้งนั้น ท่านอย่าไปทำอะไรเลยที่เจ้าหน้าที่จะไม่รู้ แม้แต่คนเฝ้าบ้านทุกๆเดือนก็ต้องถูกสอบถามว่าในบ้านตนมีใครที่มีการเคลื่อนไหวอะไรผิดปกติบ้าง ต่อมาไม่ช้าครอบครัวนั้นทั้งครอบครัว มีตามาสแบก ซึ่งเป็นครูกับลูกชายซึ่งเป็นหัวหน้ายุวชนฮิตเลอร์ถูกพาไปสอบสวนว่าเป็นชาติอะไรแน่ หรือว่ามีเชื้อสายยิวมากี่ชั่วแล้ว

ใกล้ๆตำบลวันเซ อันตั้งตระหง่านอยู่ระหว่างปอตสดัมกับเบอรลิน วันเซเป็นตำบลสำหรับตากอากาศและที่เล่นน้ำของชาวเบอรลิน เพราะเป็นทะเลสาบใหญ่ มีหาดเป็นทรายงดงาม ณ ตำบลนี้มีสถานที่ชันสูตรชาติพันธุ์ของชาวเยอรมัน สถานที่นี้มีโปรเฟสเซอร์ผู้เชี่ยวชาญทางชันสูตร สามารถบอกว่าบุคคลผู้ใดเป็นยิวหรือเปล่า มีการพิจารณาดูส่วนตัดของเส้นผม ตลอดจนสีของผมมนุษย์ด้วยกล้องจุลทัศน์ ถ่ายรูป ถ่ายเอ๊กซเรย์ศีรษะ พิมพ์กระดูกแก้ม วัดระยะกราม คาง ตรวจ ๑๐๘ พันประการ แล้วตาโปรเฟสเซอร์ก็จะทำรายงานว่าคนนั้นคนนี้เป็นยิวหรือเปล่า หากปรากฏว่าเป็นยิว ผู้นั้นเห็นจะต้องเป็นลมแน่ เพราะทุกคนรู้อนาคตของตนดี บางคนอยู่มาเกือบจะตายแล้วยังไม่รู้ว่าตนเป็นยิวก็มี ครอบครัวมาสแบกที่ถูกนำไปชันสูตรนี้ คงกลับมาอยู่บ้านเดียวกับข้าพเจ้าตามเดิม และก็หารู้ไม่ว่าตนมีเลือดเนื้อเชื้อไขเป็นอะไร แต่ภายหลังอีก ๒ ปี ลูกชายซึ่งถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารรถถัง จึงรู้จากผู้บังคับกองพันว่า ตนไม่มีสิทธิที่จะเป็นนักเรียนนายทหารได้ เพราะในชีวประวัติปรากฏว่ายังไม่แน่ว่า จะเป็นอารยัน ๑๐๐% หรือเปล่า ลูกชายตามาสแบกคนนี้ ภายหลังออกรบที่รัสเซียอย่างกล้าหาญ ได้เหรียญกางเขนเหล็ก แต่ปางตาย หลังจากต่อสู้กันกับทหารรัสเซีย

ด้วยอาวุธสั้น แล้วได้รับบาดเจ็บสาหัส เลยนอนทำตาย ปล่อยให้ทหารรัสเซีย เหยียบข้ามไปภายหลังรอดกลับมาได้ แต่เสียตาไปข้างหนึ่ง จึงได้รับยศให้เป็น นายสิบชนิดว่าที่นักเรียนนายร้อย คือมีหวังเป็นนายทหารได้ นอกจากนี้ที่ทำ-การสำหรับชันสูตรชาติพันธุ์ยังปฏิบัติการกว้างขวาง ไปถึงควบคุมสัมพันธภาพ ระหว่างชาวเยอรมันที่ไปเฟลิตกับชาวต่างประเทศไม่ว่าหญิงหรือชาย หากเฟลิต กับชาวเยอรมันด้วยกันจนเกินไปก็อาจถูกตักเตือนได้ หากเฟลิตกับชาวต่างประ-เทศจนเสียชื่อ ก็อาจถูกส่งไปดัดนิสัยในค่าย หรือถ้ารักกับชาวต่างประเทศที่ไม่ ใช่ยิวและแต่งงานกันตามธรรมเนียมก็ไม่เป็นไร ถ้าพูดกันตามกฎหมายรักษาเชื้อ-ชาติที่ระบอบฮิตเลอร์ออกแล้ว ชาวเยอรมันกับไทยแต่งงานกันไม่ได้เด็ดขาด.

เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในครอบครัวเยอรมันเรียบร้อยแล้ว ก็รีบไปถ่ายรูป เพื่อทำบัตรประจำตัว เพราะในต่างประเทศทุกคนต้องมีบัตรประจำตัวหากบรร ลุนิติภาวะแล้ว ต่อจากบัตรประจำตัวก็วิ่งมายังที่จ่ายบัตรเสื้อผ้าและบัตรอาหาร บัตรเสื้อผ้าเป็นกระดาษคล้ายปกสมุดอ่อนโตขนาดโปสการ์ด ปีหนึ่งออกให้ ๑ แผ่น แผ่นหนึ่งมีจุดอยู่ประมาณ ๕๐ จุด นอกจากนั้นเป็นช่องสี่เหลี่ยมมีอักษร กำกับ สินค้าที่ทำด้วยผ้าหรือแพรทุกชนิดจะซื้อก็ต้องเสียจุดไปมากน้อยตามเนื้อ ผ้า เป็นต้นเนคไท เสีย ๒ จุด ผ้าเช็ดหน้า ๒ จุด กางเกงชั้นใน ๑๒ จุด เสื้อ-เชิ้ต ๒๕ จุด เสื้อกางเกง ๑ ชุด ๑๐๐ จุด เสื้อคลุม ๑๒๐ จุด เจ้าช่องสี่เหลี่ยม มีไว้ควบคุมจุดอีกทีหนึ่งเช่นนี้เราซื้อถุง ๒ คู่ เขาก็ตัดช่องสี่เหลี่ยมออก ๒ ช่อง ต่อไปหากเรายังมีจุดเหลือก็ซื้อถุงเท้าไม่ได้ เจ้าช่องสี่เหลี่ยมถูกตัดไปแล้ว และ ปีหนึ่งเขาก็อนุญาตให้ซื้อถุงเท้าได้ ๒ คู่เท่านั้น หากผู้ใดต้องการตัดเสื้อกางเกง ๑ ชุด ก็ต้องรอ ๒ ปี โดยไม่ต้องซื้ออะไรเลย เพื่อไม่ให้เสียจุดไป เหตุฉะนี้ใน เยอรมันถึงแม้จะมีเงินพุ่มเพือยก็ซื้อของอะไรไม่ได้ดังใจ นอกจากนี้บัตรเสื้อผ้า

ยังใช้ประโยชน์สำหรับซ่อมแซมรองเท้าอีกด้วย เมื่อเราอยู่ถิ่นไหนก็ไปหาช่างซ่อมแซมรองเท้าให้เขาตีตราบนบัตรเสื้อผ้าของเรา รับเราเป็นลูกค้าเสียก่อน แสดงว่าหากรองเท้าเราขาดก็ต้องมาทำแต่ที่ร้านเขา ร้านอื่นก็จะไม่รับทำให้ ทั้งนี้ร้านขายรองเท้าจะได้รู้ว่าตนมีลูกค้ากี่คน จะได้รายงานหอควบคุมเศรษฐกิจขอเบิกจำนวนยางวิทยาศาสตร์ที่จะเอามาทำพื้น ตลอดจนจำนวนเชือกและตะปูเอามาซ่อมแซมให้ได้พอดี ต่อไปหากร้านซ่อมรองเท้าได้รับเชือกผูกรองเท้า ก็อาจจะนำมาแบ่งให้ลูกค้า โดยตอกตราบนบัตรเสื้อผ้าเป็นเครื่องหมายว่า ได้รับเชือกผูกรองเท้าไป ๑ คู่แล้ว ตลอดเวลา ๖ ปีที่อยู่เยอรมันข้าพเจ้าเคยได้รับเชือกผูกรองเท้าคู่หนึ่งและคู่เดียวเท่านั้น สำหรับข้าพเจ้าชักขลุกขลัก เสื้อผ้าก็มีติดตัวเข้ามาชุดเดียวจากเบลเยี่ยม มาถึงเยอรมันก็ชักหนาว ถ้าจะซื้อกันตามจุดก็เห็นจะต้องรอกันหลายปี จึงต้องขอแก่คณะกรรมการที่ออกบัตรเสื้อผ้าเป็นพิเศษ และสำหรับรองเท้าอีก ๑ คู่ แต่กว่าจะได้ แม่บ้านข้าพเจ้าต้องไปทะเลาะเสียครึ่งวัน โดยอ้างเหตุผลว่ารัฐบาลเยอรมันอนุญาตให้คนอยู่ในประเทศแล้วจะปล่อยให้เปลือยกายได้หรือ คณะกรรมการจึงให้ข้าพเจ้ากลับบ้าน เพราะจะต้องสืบสวนก่อนว่าจริงไหม พอถึงบ้านข้าพเจ้าจัดแจงเอารองเท้าและเสื้อกางเกงที่พอจะใช้การได้เก็บซ่อนเสียหมด เนื่องจากปรากฏว่ากรรมการมักจะส่งคนมาสืบสวนตามบ้าน แต่พอต่อมาอีก ๒–๓ วัน เขาก็ส่งใบอนุญาตซื้อเสื้อกางเกง ๑ ชุดกับรองเท้า ๑ คู่มาให้ทางไปรษณีย์ ทุกคนต่างชมว่าข้าพเจ้าโชคดี เพราะตัวแม่บ้านพ่อบ้านเองขอมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วนแต่ก็ไม่เคยได้สักอย่างเดียว เวลาไปหาคณะกรรมการจะเห็นผู้คนนำบุตรธิดาพร้อมทั้งรองเท้าที่ใส่แล้วแทบจะกันหนาวไม่ได้มาแสดงให้กรรมการดูเป็นนิจแต่ก็มีน้อยรายที่จะได้รับใบอนุญาต ข้าพเจ้าได้เสื้อและรองเท้าครั้งนั้นแล้ว ไม่เคยเยี่ยมกรายไปขออีกเลย และรอง-

เท้าคู่เดียวที่ข้าพเจ้าซื้อที่เบอรลินเมื่อไปถึงใหม่ๆ ข้าพเจ้าก็ยังใส่ทำงานอยู่จนทุกวันนี้.

การดำรงชีพของชาวเยอรมันย่อมอยู่ในดุลยพินิจของรัฐบาลๆคำนวณจำนวนความร้อนที่มนุษย์จะต้องใช้ในการทรงชีพ และการเติบโตตามวัยต่างๆ แล้วแบ่งให้ตามควร เด็กเพิ่งเกิดได้รับบัตรอาหารอย่างหนึ่ง เด็กตั้งแต่ ๓ ขวบถึง ๑๔ ขวบได้รับอีกอย่างหนึ่ง ๑๔ ถึง ๑๘ อีกอย่างหนึ่ง บุคคลที่เลย ๑๘ ไปแล้วถึงชราภาพแต่ไม่เจ็บป่วย ได้รับอาหารราววันละ ๒๔๐๐ คาโลรี่ จึงจะไม่ผอมลง (ทหารอเมริกันได้วันละอย่างน้อย ๔๐๐๐ คาโลรี่) นอกจากนี้บรรดาพวกคนงานที่ทำงานหนัก เช่นพวกขุดบ่อถ่านหิน ทำงานในโรงงานถลุงเหล็ก กรรมกรรถไฟ ถนน ก็ได้รับแตกต่างกันทั้งสิ้น เกณฑ์ที่ต่างกัน ก็คือ ขนมปัง ไขมันกับ เนื้อ ทหารเยอรมันก็เหมือนกัน ใครทำงานกระทรวงก็ได้เท่ากับสามัญชนที่ไม่ต้องกระโดดโลดเต้น ทหารที่จะต้องฝึกออกแรงได้อีกอย่างหนึ่ง ส่วนทหารในแนวรบได้สูงที่สุด.

บัตรอาหารชนิดสามัญที่ปกติชนใช้ในเวลา ๔ อาทิตย์ มีดังนี้—

ขนมปังดำ ๗ กิโล แป้งขาว ๒ กิโล บัตรแป้งขาวนี้ ให้ซื้อขนมปังขาวและขนม ซึ่งปกติก็คือขนมปังขาวใส่เชื้อให้ฟูๆ แล้วใส่น้ำตาลวิทยาศาสตร์นั่นเอง บางทีก็มีน้ำตาลจริงๆโรยเป็นละอองไว้ข้างบน เนย ๑๒๐ กรัม น้ำมันหรือมาร์การีน ๑/๔ กิโล เนยแข็ง ๖๐ กรัม เนื้อ ๑ กิโลกรัม น้ำตาล ๔๐๐ กรัม น้ำตาลนี้จำต้องสงวนไว้เวลาซื้อแยมเพื่อทาขนมปัง ต้องใช้บัตรน้ำตาลอีก ๒๕๐ กรัมต่อแยมขวดหนึ่ง ไข่ไก่ (ฝรั่งไม่กินไข่เป็ด) ซึ่งควรจะได้เดือนละฟอง แต่ปีหนึ่งบางทีจะได้สักสี่ฟอง ตอนใกล้ๆปีใหม่รัฐบาลจึงจะระดมไข่ทั้งมาอาณาจักรมาแจกจ่ายให้คนละ ๔–๕ ฟอง เพื่อทำขนมไว้ต้อนรับตรุษฝรั่ง ในหลวง

ของเราขณะสงครามก็ได้เสวยไข่ไม่เกินเดือนละ ๒ ฟอง ในสวิสการจำกัดอาหารเข้มงวดไม่แพ้เยอรมัน แต่ถ้าคนมีเงินกินอาหารภัตตาคารได้ ก็เป็นอันได้กินของดี เพราะตามภัตตาคารใช้ตั๋วเป็นมื้อๆละแผ่น แล้วอาหารก็มีคุณภาพดังในยามปกติ สำหรับข้าพเจ้าในตอนหลังไปเป็นทหารเสีย เลยไม่ต้องกินไข่สักใบเดียวตลอดทั้งปี คงเสวยแต่ไข่ระเบิดของบรรดานกโลหะที่ส่งมาจากอังกฤษเป็นนิจ.

ถ้าท่านพิจารณาดูโควต้าเนื้อที่พวกเราได้อาทิตย์ ๑ ตก ๒๕๐ กรัม ทั้งกระดูกด้วย เฉลี่ยแล้วท่านจะได้กินเนื้อมื้อละ ๑๐ กรัม ซึ่งเท่ากับเนื้อสะเต๊ะหนึ่งไม้พอดี เรื่องกินนี้พระเจ้าก็ช่วยไม่ได้ เมื่อมันมีเท่าใดมันก็ต้องกินเท่า-นั้น ใครมีปัญญาและวิธีการอันใดที่จะหาอาหารมาใส่ท้องตน ก็พยายามกระทำกันเต็มความสามารถ เพราะคิดดูแล้ว อาหารเช้าจะอาศัยแยมทาขนมปังได้วันละแผ่น ตอนกลางวันไม่รู้จะกินอะไร เพราะต้องเก็บโควต้ากลางวันไว้ผสมกับโควต้าเวลาเย็น จะได้ซื้อไส้กรอกมาทาขนมปังบ้าง หากจะรอพึ่งเนยแข็งที่มีก็เห็นจะต้องตัดเนยแข็งเป็นแผ่นจนบางโปร่งตาวางบนขนมปัง จึงจะพอกินได้ทุกมื้อ เคราะห์ดีที่คนไทยชอบกินเครื่องในมากกว่าเนื้อเสียอีก เครื่องในฝรั่งกินกันมากก็คือตับอย่างเดียว ส่วนปอดกับหัวใจมีกินเป็นส่วนน้อยมาก กระเพาะหมูและไส้ไม่มีใครกิน ไส้เขาก็เอามาทำเปลือกไส้กรอกเสีย ส่วนอื่นๆก็สับปนกับมันและเนื้อเพื่อยัดเป็นไส้กรอก ปกติพวกปอดและสิ่งต่างๆที่คนไทยโปรดปรานเป็นอย่างมากเขาก็มักให้แมวกิน ฉะนั้นอวัยวะพวกนี้จึงซื้อได้ด้วยอาศัยบัตรเพียงครึ่งเดียว หมายความว่าถ้าเราซื้อปอดด้วยตั๋วเนื้อ ๑๐๐ กรัม เราก็ได้ ๒๐๐ กรัม ข้าพเจ้ายังรู้สึกขันอยู่จนบัดนี้ เพราะว่า คราใดที่ข้าพเจ้าออกจ่ายตลาดเอง คนขายเนื้อเป็นต้องถามถึงแมวของข้าพเจ้า วันหนึ่งคนขายเนื้อเคย

ถามข้าพเจ้าว่า ซื้อเครื่องในนี้ไปให้แมวใช่ไหม ข้าพเจ้าจำต้องตอบว่าใช่ คราวต่อๆมาเจ้าของร้านเนื้อก็มักจะเก็บเครื่องในไว้ให้เสมอ เพราะเกรงว่าแมวของข้าพเจ้าจะไม่มีอาหารกิน หารู้ไม่ว่าแมวตัวนั้น คือข้าพเจ้าเอง.

นอกจากนี้ก็พยายามติดต่อกับชาวนา เพื่อขอซื้อกระต่ายมากิน หากปีไหนได้กระต่ายสักตัวหนึ่ง พวกเราก็ค่อยรู้สึกว่าชีวิตค่อยมีความสุขขึ้นหน่อย บางท่านคงสงสัยว่า ทำไมพวกเราไม่เลี้ยงเป็ดไก่ หรือยิงนกมากินเป็นภักษาหาร ขออธิบายว่า เนื่องจากข้าวมีน้อย ข้าวที่จะไปทำขมมปังก็แทบไม่มีแล้ว จะเอาอะไรมาให้ไก่กิน เป็ดก็เลี้ยงไม่ได้ ในเมืองไม่มีโคลนตมหรือสิ่งโสโครกที่เป็ดจะใช้เป็นอาหารได้ ผักหญ้าในฤดูหนาวก็ตายหมด พฤกษชาติที่เขียวชอุ่มในฤดูร้อน คงเหลือแต่ต้นสนอย่างเดียวที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ในฤดูหนาว ส่วนกระต่ายจะเลี้ยงสักตัวหนึ่ง ก็แทบหาอะไรให้กินไม่ได้นอกจากเปลือกมันฝรั่ง นกเวลาหน้าหนาวก็โบยบินไปอยู่ที่อื่นหมด จะมีเหลือก็แต่นกกระจอก ๒–๓ ตัว เท่านั้น

ปกติชาวนาไม่ได้บัตรอาหาร นอกจากบัตรขนมปังและน้ำตาล นอกนั้นถือว่าหาเอาเองได้ ไก่ที่ชาวนาเลี้ยงต้องจดทะเบียนหมด ปีหนึ่งรัฐบาลมาเก็บไข่ไปเสียครึ่งหนึ่ง ทั้งนี้โดยเฉลี่ยไข่ที่พอจะได้จากไก่พันธุ์นั้นๆ สมมติว่าตัวละ ๑๖๐ ฟองต่อปี ชาวนาจะต้องส่งไข่ให้รัฐบาลครบ ๘๐ ฟองเสียก่อน จึงจะเอาไข่ไปทำอย่างอื่นได้ และเนื่องจากอาหารสำหรับไก่ไม่เหลือเฟือนัก ชาวนาจึงเลี้ยงไก่ไม่ได้มาก.

นอกจากบัตรอาหารธรรมดาแล้ว ยังมีบัตรประจำบ้านสำหรับสมัครเป็นลูกค้าร้านขายเครื่องบริโภคอื่นๆ ราษฎรต้องนำบัตรประจำบ้านนี้ไปให้ร้านเจ้าจำนำของตนตอกตรากับนัมเบอร์ไว้ ทำนองร้านเย็บรองเท้าที่ได้กล่าวมา

แล้ว เช่น ร้านขายปลาหรือร้านไก่ ร้านๆหนึ่งอาจได้รับไก่มาขายวันละ ๑๐ ตัว แต่ต้องแบ่งให้ราษฎรในละแวกนั้นให้ได้กินไก่ทั่วถึงกัน ฉะนั้นผู้อยากบริโภคไก่จำต้องผ่านไปร้านไก่บ่อยๆ เพื่อดูว่าวันนี้ถึงคราวที่จะมีสิทธิซื้อไก่หรือยัง เพราะเขาประกาศนัมเบอร์ของผู้ถือบัตร ข้าพเจ้าเคยได้กินไก่โดยวิธีนี้รวม ๒ ขาตลอดเวลาที่อยู่ในเยอรมัน ซ้ำยังต้องเข้าแถวยาวเหยียด ยืนจมหิมะแทบก้าวขาไม่ออก อาหารจำพวกปลาก็ทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าจำได้ว่าในเวลา ๖ ปีที่อยู่เยอรมัน เคยกินปลาเล็กไม่เกิน ๑๐ ตัว แต่ก็เป็นวิธีการที่ดีที่สุด ไม่ว่าไพร่ผู้ดี มีหรือจน ก็ได้รับความเสมอภาค ไม่มีใครมีสิทธิพิเศษได้กินมากหรือน้อยกว่ากัน.

ผู้ที่ได้รับอาหารพิเศษก็คือคณะทูตที่เขาเรียกว่าพวกดีโปลแหมต ได้อาหารมากกว่าปกติชน ๗ เท่าตัว ตัวทูต ๑๒ เท่า และยังได้ใบชากาแฟทุกอย่าง มิต้องอนาทรร้อนใจ รัฐบาลเยอรมันจำต้องเลี้ยงพวกนี้ไว้ดีๆ เพื่อเป็นเป็นการผูกไมตรี และเป็นการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน รัฐบาลของประเทศอื่นจะได้เลี้ยงดูคณะทูตเยอรมันให้ดีด้วย คนไทยที่อยู่ในเบอรลินในยามสงครามส่วนมากไม่เดือดร้อนในเรื่องการกินอยู่ เพราะต่างเป็นดีโปลแหมตกันหมด ตั้งแต่ครอบครัวทูต นายทหารไทยทุกคน เสมียนพนักงาน จนถึงคนขับรถ ยกเว้นข้าพเจ้า ๔ คน เพราะเป็นนายทหารเยอรมัน ต้องกินอย่างเยอรมัน จึงหิวซานวันยังค่ำ.

เนื่องจากเนื้อและไขมันไม่พอเพียง ฉะนั้นอาหารในเยอรมันจึงปรุงในทำนองเอาอิ่มเข้าว่า คือเป็นอาหารชามเดียวถือเอาปริมาณเป็นเกณฑ์ ประกอบด้วยน้ำมากๆ ภาษาเยอรมันเรียกว่า Ein Topf แปลว่า "หม้อเดียว" คือกินชนิดไม่มีกับ ใช้มันฝรั่งหั่นเป็นชิ้นๆใส่ผักเล็กน้อย หั่นเนื้อเข้าชิ้นเล็กๆ

ใส่ไขมันตามลงไปตามแต่จะหาได้ แล้วต้มรวมกันเป็นอันเสร็จ ตามภัตตาคารก็เช่นกัน ในหนึ่งสัปดาห์ ภัตตาคารในเบอรลินจะต้องมีอาหารชนิด "หม้อเดียว" นี้ขายถึง ๒ วัน ผู้ที่มากินต้องเสียตั๋วไขมัน ๑๐ กรัม ส่วนวันศุกร์กับวันอังคารห้ามประกอบอาหารที่มีเนื้อตามภัตตาคาร ตกลงมีวันพุธ เสาร์และอาทิตย์เท่านั้นที่กินเนื้อได้ นอกจากบัตรเครื่องบริโภคแล้ว ยังมีบัตรเครื่องอุปโภคอีกด้วย เป็นต้นบัตรยาสูบ บัตรสบู่ ฯลฯ เยอรมันทำสงครามได้ประมาณปีกว่าๆ บุหรี่ในคลังก็ชักร่อยหรอลง ตามบ้านที่มีที่ทางเหลือเฟือ ก็มักจะปลูกต้นยาสูบไว้ เพราะบุหรี่หายากขึ้นทุกที ในไม่ช้าก็ต้องประกาศใช้บัตร โดยกำหนดให้สูบดังนี้ ตั้งแต่อายุ ๑๘ ปีขึ้นไปถึงจะให้สูบได้ ผู้ชายคนหนึ่งได้รับวันละ ๓ มวน ผู้หญิงวันละมวนครึ่ง ในบั้นปลายสงครามบุหรี่นั้นมีค่ายิ่งกว่าเงินตรายิ่งนัก สำหรับเรื่องสบู่ คนหนึ่งได้สบู่ ๑ ก้อนต่อเดือน แต่หาใช่สบู่ที่เรารู้จักกันไม่ เป็นสบู่วิทยาศาสตร์ ฟอกไปแล้วไม่ใคร่เป็นฟองเลย เพราะมีกรดไขมันน้อยเต็มที ส่วนมากประกอบด้วยธาตุคล้ายดินสอพอง ใช้ซักผ้าก็ไม่ได้ พอแห้งแล้วเกิดรอยด่างเต็มไปหมด สำหรับซักผ้าใช้ผงซักฟอกแทนซึ่งต้องใช้บัตรซื้อเหมือนกัน นอกจากสบู่ที่กล่าวแล้ว ยังมีบัตรที่ใช้ซื้อสบู่แท้ได้ด้วย ผู้มีสิทธิจะได้บัตรชนิดนี้ คือ คณะทูตเดือนละก้อน และเด็กอายุต่ำกว่า ๑ ปี เพราะขืนปล่อยให้ใช้สบู่วิทยาศาสตร์จะเป็นการทำลายผิว เสียสุขภาพหมด สบู่สำหรับโกนหนวดได้ปีละ ๒ ก้อนต่อคน เป็นสบู่ที่เกิดฟองมากกว่าสบู่วิทยาศาสตร์หน่อย ข้าพเจ้าจำได้ว่าเมื่อเวลารับประทานอาหารที่เบอรลิน ไม่เคยขว้างกระดูกหมูหรือกระดูกเนื้อทิ้งเลย สิ่งเหล่านี้ต้องเก็บสะสมไว้ หากสามารถเก็บได้ ๒ กิโล ก็นำไปแลกสบู่ได้ ๑ ก้อน แต่ก่อนนี้สบู่ในเยอรมันมักทำจากไข่ปลาวาฬและถ่านหิน ต่อมายามสงครามไขมันที่ได้จาก

๒ สิ่งนี้ มีความจำเป็นสำหรับใช้ในการบริโภค คือทำเนยวิทยาศาสตร์ การทำสบู่จึงต้องทำจากกระดูกสัตว์ ทุกเช้า เด็ก ลูกสาว แม่บ้าน จะรวบรวม "เศษ" ของวัตถุนานาชนิดเพื่อนำเอาไปมอบให้แก่ครูที่โรงเรียน จะได้คะแนนพิเศษไว้ช่วยสอบไล่ เศษของวัตถุนับตั้งแต่ผ้าขี้ริ้ว เศษผ้าชิ้นเล็กชิ้นน้อย กระดาษหนังสือพิมพ์ และกระดูกที่พวกเราใช้ต้มซุปมา ๒–๓ น้ำแล้ว เหล่านี้ล้วนทำประโยชน์ได้ทั้งสิ้น กระดาษหนังสือพิมพ์ที่ทิ้งหรือหญ้าฟางต่างๆ ก็ถูกนำเข้าโรงงาน ไม่ช้าก็เกิดเป็นกระดาษขาวผ่องออกสู่ตลาด แม้เบอรลินจะถูกโจมตีสักปานใด หนังสือพิมพ์หรือนิตยสารรายสัปดาห์ ฯลฯ คงมีออกขายดังปกติ แม้แต่กระดาษแข็งก็เช่นกัน พลเมืองคงได้รับแจกไว้ปิดหน้าต่างกันหนาวเมื่อกระจกถูกอำนาจระเบิดทำลายลง สำหรับกระดูกสัตว์ก็ดุจกัน ใช้ทำสบู่ได้เป็นอย่างดี ต่อมาภายหลังมีเสียงเล่าลือว่านอกจากกระดูกสัตว์แล้ว ยังใช้กระดูกคนด้วย ทำให้ข้าพเจ้าใจคอไม่สบาย ไม่รู้ว่าสบู่ที่กำลังใช้อยู่นั้น มาจากกระดูกยิวคนไหน ใกล้เบอรลินจะแตกบรรดายิวยิ่งหายสาบสูญไปหมด ทำให้ข้าพเจ้าค่อนข้างจะเชื่อว่าเป็นความจริง เพราะในตัวมนุษย์เราส่วนที่ทำประโยชน์ได้น้อยนัก ดังสุภาษิตที่ว่า "**นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์**" ทั้งนี้ก็เป็นความจริง ร่างกายเราอาจทำประโยชน์น้อยกว่า "**พฤษกาสร**" และนอกจากกระดูกที่พอจะกลั่นเอาไขมันไปทำสบู่แล้ว ก็คงไม่มีอย่างอื่นอีกในเมื่อหมดลมปราณ ฉะนี้เองชาวเยอรมันบางคนจึงทำพินัยกรรมหรือขอร้องก่อนจะตายอย่างปลาด บางคนก็ต้องการให้เขาเผาร่างตน แล้วเอาเถ้าของกระดูกไปโรยในทะเล แต่บางคนอยากจะทำประโยชน์ต่อไปอีก โดยทำพินัยกรรมให้ลูกหลานเผาศพตน แล้วเอาเถ้ากระดูกมาโรยในสวนดอกไม้ อย่างน้อยก็ยังเป็นปุ๋ย เพราะมีธาตุฟอสฟอรัส ทำให้ต้นกุหลาบงอกงามเป็นที่ชื่นชมแก่บุตรภรรยาต่อไปอีก

การควบคุมเครื่องอุปโภคบริโภคในเยอรมันกระทำกันอย่างไม่เห็นแก่หน้าผู้ใดทั้งสิ้น ปกติเยอรมันเป็นเมืองโซเซียลิสม์อยู่แล้ว ยิ่งประจวบกับอยู่ในสภาพสงคราม หากผู้ใดรับผิดติดละเมิดกฎหมายเป็นได้รับโทษหนัก เฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าคดีเกิดในเวลาที่ต้องพรางแสงไฟเป็นได้รับโทษคั่นอุกฤษ พอเกิดสงครามกับโปแลนด์ ประเทศเยอรมันก็เริ่มออกบัตรอาหารและเครื่องนุ่งห่มเสียแต่ต้นมือ สินค้าต่างๆตามห้างร้านต้องทำบัญชีส่งหอการค้าหมด หากปรากฏว่ามีการกักตุนยักยอกเป็นจำคุกอย่างน้อย ๒๐ ปี จึงไม่มีใครกล้าทุจริต การลักเล็กขโมยน้อยจึงแทบไม่เกิดขึ้น การปลอมบัตรอาหาร การฆ่าสัตว์จำพวกสุกรและโคก่อนมีน้ำหนักตามเกณฑ์ ล้วนแต่ต้องโทษหนักทั้งสิ้น เมื่อมีการลงโทษแล้ว มีประกาศให้ราษฎรทราบในหนังสือพิมพ์ทุกคราว ใช่แต่เท่านั้น การขายของก็ได้รับการควบคุมอย่างเด็ดขาดในเรื่องตราชั่ง หรือการขายเบากว่าน้ำหนักที่ซื้อแม้แต่เพียงเล็กน้อย เยอรมันถือว่าเป็นการเอาเปรียบต่อสังคม เป็นการโกงพี่น้องร่วมชาติ ข้าพเจ้าเลยเห็นคนขายไส้กรอกชั่งน้อยไปครั้งหนึ่ง คือผู้ซื้อๆไส้กรอก ๑๐๐ กรัม แต่ผู้ขายชั่งให้เพียง ๘๐ กรัม เท่า-นั้น แต่เผอิญเคราะห์ร้ายในบรรดาผู้ซื้อซึ่งเข้าคิวอยู่นั้น มีคอมมิแซร์ควบคุมเครื่องบริโภคหรือเจ้าหน้าที่อาหารแต่งตัวดุจคนธรรมดา ซึ่งทำเป็นผู้ซื้อของด้วยคนหนึ่ง จึงสั่งให้ชั่งให้คนอื่นๆเห็นด้วย เมื่อปรากฏว่าขาดไป ๒๐ กรัมก็เลยเชิญตัวไปเก็บเสียทันที

ระหว่างที่พวกเราพักอยู่ที่ลิชเตอเฟลด์ ก็เริ่มรู้สึกอึดอัดใจไม่ปลอดโปร่งเหมือนอยู่เมืองอื่นๆ ทั้งนี้เพราะนอนตาไม่หลับ ต้องถูกปลุกด้วยหวอสัปดาห์สะหลายหน อาหารการกินก็แสนเลว การติดต่อกับครอบครัวที่เมืองไทยก็ไม่มี และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือขาดปัจจัยคือทรัพย์ พวกเราพยายามผ่าความหนาว

มาขอเงินสถานทูตแต่ไม่มีหวัง ได้รับคำตอบว่า งบประมาณของพวกเราเมืองไทยยังไม่ส่งมา ผลสุดท้ายได้รับความกรุณาคนละ ๑๕ มาร์คต่อเดือน (ราว ๗ บาท ครั้งก่อน) ซึ่งใช้กินกลางวันได้ ๒ มื้อพอดี พวกเราพยายามหักความกลุ้มอกกลุ้มใจด้วยการมุภาษาอย่างเต็มที่ สตางค์ ๑๕ มาร์คที่มีเก็บไว้สำหรับดูแต่ภาพยนต์เพราะช่วยในเรื่องภาษาได้อย่างดี ในเมื่ออยู่เบอรลินใหม่ๆฟังวิทยุยังไม่รู้เรื่อง ว่างๆก็ออกไปเดินเล่นในสวนสาธารณะใหญ่ใกล้ๆบ้านอันเป็นที่ตายของลิเลียนทาล (Lilienthai) ท่านผู้นี้พวกเราเคยได้ยินครูทหารอากาศเอ่ยชื่อบ่อยๆเมื่อเรียนอยู่ในโรงเรียนนายร้อย ลิเลียนทาลพยายามจะบินให้ได้อย่างนก จึงร่อนลงมาตายที่สนามหญ้าในสวนดังกล่าว

ชาวต่างประเทศก็ดี ชาวเยอรมันเองก็ดีจะอยู่กับบ้านเฉยๆไม่ทำอะไรไม่ได้ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงรีบไปเข้าโรงเรียนสอนภาษาเยอรมัน ซึ่งอยู่ที่มหาวิทยาลัยในเมือง มหาวิทยาลัยในเบอรลินมีการสอนภาษาแทบทุกภาษาในโลก แม้แต่ภาษาไทยก็มี บรรดาชาวเยอมันที่เรียนภาษาไทยต่างกลุ้มไปตามๆกัน ในเรื่องระดับเสียงของภาษาไทยดังที่ได้เคยอธิบายมาแล้ว กา, ก่า, ก้า, ก๊า, ก๋า ของเราส่วนมาก ส่วนมากเขานึกว่าเป็นคำเดียวเท่านั้นคือ "กา" โปรเฟสเซอร์ที่สอนภาษาไทยนับว่าเก่งไม่ใช่เล่น ไม่เคยมาเมืองไทยเลย เคยแต่ผ่านมาเมืองจีนแต่พูดไทยได้ ซ้ำในตอนหลังยังแต่งตำราไวยากรณ์ไทยและหนังสือให้ชาวเยอรมันหัดอ่านภาษาไทยอีกด้วย โปรเฟสเซอร์คนนี้ชื่อ "ทริตเต้ล" แกเอาหนังสืออ่านของไทยไปวิจารณ์ แล้วมาถามพวกเราว่า ทำไมเมืองไทยมีแต่คนทุพพลภาพเยอะแยะ เพราะแกไปอ่านเรื่องตาดีมือแปกับตาหวังหลังโกง อะไรเทือกนั้น นอกจากนี้แกยังกล่าวว่า ภาษาเยอรมันก็นับว่ายืดเยื้อแล้ว แต่ภาษาไทยยังมีสร้อยพุ่มเพือยกว่า เช่นว่าร้องพงร้องเพลง กินล่งกินเหล้า ซึ่งแกเองไม่

เข้าใจว่า ทำไมจึงจำเป็นต้องกล่าวเช่นนั้น สำหรับการสอนอ่านภาษาไทย ทีแรกคงอาศัยนักเรียนไทยอ่านให้ฟัง ต่อไปก็อัดเสียงเก็บเอาไว้ ทำให้การสอนได้ผลไม่แพ้เรียนกับครูคนไทยจริงๆ

พอข้าพเจ้าไปเข้าโรงเรียนได้ยังไม่ทันครบ ๒๔ ชั่วโมง ตอนเช้าวันรุ่งขึ้นก็มีตำรวจมากดกริ่งที่บ้าน แล้วเข้ามาสัมภาษณ์ข้าพเจ้าว่ามาอยู่เบอรลินหลายวันแล้ว ไม่เห็นทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน เคราะห์ดีที่ข้าพเจ้าเข้าโรงเรียนแล้ว จึงหมดเรื่องที่จะต่อล้อต่อเถียงกัน ตำรวจที่เบอรลินนับว่าเข้มแข็งพอดู เฉพาะอย่างยิ่งการเคลื่อนไหวของชาวต่างประเทศย่อมอยู่ในสายตาของตำรวจทั้งสิ้น หากท่านต้องการรู้ความเป็นไปของคนไทย ก็ไปถามตำรวจดู จะให้คำตอบท่านได้หมดว่า มีคนไทยอยู่ที่ไหนบ้าง ทำอะไร ชอบไปสมาคมกับใคร มีคู่รักชื่ออะไร คณะทูตไทยบางคนมีตั๋วอาหารเหลือเฟือ ส่งไปให้คนงานชาวฝรั่งเศสที่มาทำงานในเยอรมัน ตำรวจยังรู้และเก็บตั๋วเนยที่ส่งไว้จนครบ ๑ กิโล จึงเรียกผู้ส่งมาตักเตือน

ภาษาเยอรมันนับว่ายากที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าได้ประสบพบมา ยากกว่าภาษาฝรั่งเศสบวกกับภาษาอังกฤษเสียอีก (ภาษาฝรั่งที่ยากที่สุดคือรัสเซีย) ภาษาเยอรมันนี้เพศ ๓ เพศ มีการก ๔ อย่าง การแปลงนามและคุณศัพท์ให้เป็นเพศหญิง–ชาย หรือเอกพจน์เป็นพหูพจน์ ก็ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน ซ้ำทั้ง article นามและคุณศัพท์ยังเปลี่ยนตามการกอีก น่าปวดหัว การผูกประโยคไม่มีซ้ำกับภาษาอื่นเลย เช่นจะพูดว่า **"วันนี้ฉันจะไปเที่ยว"** ภาษาเยอรมันถ้าประโยคขึ้นต้นด้วยกริยาวิเศษณ์ จะต้องกลับเอากริยามาไว้หน้าประธานทันที จึงกลายเป็นว่า **"วันนี้ไปเที่ยวฉัน"** จึงจะถูกไวยากรณ์ บางคราวเมื่อมีการออกบัตรเชิญไปในงานหนึ่งงานใด ท่านอาจจะต้องอ่านเสียจบความ จึงจะพบกริยา

ที่สำคัญที่สุดซึ่งจะอยู่ตอนสุดท้าย เมื่อสิ้นข้อความเช่นกล่าวว่า **"ภรรยาของข้าพเจ้าและข้าพเจ้ามีความยินดีท่านและบุตรธิดา........อาหารเย็นที่บ้านข้าพเจ้า........ขอเชิญรับประทาน"** ดังนี้เป็นต้น

เมื่อถึงเบอรลินใหม่ๆทุกคนจะตาลายด้วยเครื่องแบบหลายสิบชนิด และปวดหัวในเรื่องอักษรย่อเสียจริงๆ เฉพาะเครื่องแบบทหารเยอรมันตามเหล่าที่มีมากน่าเวียนหัวอยู่แล้ว เพราะทหารเยอรมันแบ่งเหล่ามากที่สุดในโลก เครื่องแบบของข้าราชการกระทรวงต่างประเทศ ของเจ้าพนักงานตรวจคนเข้าเมือง ของพนักงานรถไฟ รถราง รถใต้ดิน และรถ ๑๐๘ ที่อยู่บนดิน เวลาเดินตามถนนจะพบเครื่องแบบแปลกๆทั้งของทหารและพลเรือนและของสตรีสีต่างๆ นอกจากนี้ยังมีเครื่องแบบขององค์การรัฐบาลที่คณะนาซีจัดตั้งขึ้น ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสนำเรื่ององค์การต่างๆของเยอรมัน ที่จัดขึ้นภายในระบอบการปกครองของฮิตเลอร์ มาให้ท่านอ่านเล่นย่อๆเท่าที่จำได้ดังนี้.–

ประการแรกที่ทุกท่านที่สนใจในทางประวัติศาสตร์ จะต้องพบเห็นบ่อยๆ ก็คือ คำว่า SA และ SS ซึ่งข้าพเจ้าจะได้นำมากล่าวเสียก่อน

เพื่อระงับความไม่สงบภายในอันเนื่องมาจากสาเหตุทางการเมือง ฮิตเลอร์จึงตั้งกองทหารการเมืองไว้กองหนึ่ง ให้ชื่อว่า SA ย่อมาจากคำว่า Sturm abteilung "Sturm" แปลว่าพายุหรือโจมตีหรือบุก "abteilung" แปลว่าแผนกหรือกอง กองทหารนี้กอปร์ด้วยชายทั้งหนุ่มและแก่ของคณะพรรคนาซี นับว่าเป็นกำลังสำหรับโจมตีศัตรูทางการเมืองภายในประเทศเยอรมันโดยตรง คล้ายกับเชิ้ตดำของมุสโสลินีนั่นเอง แต่ SA ของเยอรมันสวมเชิ้ตสีน้ำตาล นอกจากนี้ SA ยังรับหน้าที่ปฏิบัติต่อบุคคลที่ขัดขวางนโยบายและเสียนหนามของรัฐบาลทำนองเดียวกับมังกรดำหรือช้างดำ ส่วนทหารประจำตัวของฮิตเลอร์เรียกกันว่า

SS ย่อมาจากคำว่า Schutz Staffeln แปลว่า กองระวังป้องกัน คัดเลือกมาจากชายฉกรรจ์เลือดเยอรมันล้วน สูงอย่างต่ำที่สุด ๑ เมตร ๘๐ เซนต์ แต่งตัวเหมือนทหารบกเยอรมัน แต่เอานกอินทรีย์ไปติดไว้ที่แขน ช่อชัยพฤกษ์ใช้หัวกะโหลกกับกระดูกไขว้แทน หัวเข็มขัดแทนที่จะมีคำว่า "**พระเจ้าคุ้มครองเรา**" ดังที่ทหารธรรมดาใช้ ใช้คำว่า "**ความภักดีเป็นเกียรติของข้าพเจ้า**" พวกเอสเอสนี้ภายหลังขยายกำลังกว้างขวาง จัดเป็นกรมและกองพลเข้าทำการรบทุกหนทุกแห่งและมีหน้าที่กวาดล้างยิวกับพวกพลพรรค ตลอดจนเป็นผู้เฝ้าค่ายคุมขังนัก-โทษการเมือง พวกทหารเอสเอสมีฮิมเลอร์เป็นหัวหน้า เป็นที่หวั่นเกรงและเกลียดชังของชาวเยอรมันแทบทุกคน หน่วยทหารเอสเอสมีชื่อพิเศษปักติดกับปลอกแขน หน่วยที่มีชื่อเสียงมีดังนี้ หน่วยทหารราบรถถังมี SS Panzer Grena-dier Division หน่วยทหารอารักขาตัวฮิตเลอร์ Leibstandarte Adolf Hitler หน่วยจักรวรรดิ (Das Reice) หน่วยหัวกะโหลกผี Torenkopf หน่วยวิกกิง (Vikinger) และหน่วยเจ้าชายออยเก้น (Prinz Eugen)

ส่วนผู้ที่เรียกกันว่า "**นาซี**" นั้นคือ สมาชิกของพรรคการเมือง พรรคชาติสังคมนิยมนั้นเอง ชื่อภาษาเยอรมันเรียกว่า Nationalsozialist Deutsche Arbeiter Partei ย่อเป็นคำว่า NS พวกที่สังกัดคณะพรรคนี้มีเข็มลงยากลมๆ เล็กๆจารึกคำว่า NSDAP กลัดติดกับคอแบะของเสื้อชั้นนอกเป็นเครื่องหมาย.

องค์การสำคัญๆที่คลอดมาจากลัทธิชาติสังคมนิยมรองจาก NSDAP ก็คือ.

SD = Sicherheitsdienst คือตำรวจสันติบาล ซึ่งรวมตำรวจลับเกส-ตาโป (Gestapo ย่อมาจาก Geheimstaatspolizei) ไว้ด้วย.

HJ ย่อมาจาก Hitler Jugend คือหน่วยยุวชนที่ฮิตเลอร์จัดตั้งขึ้น.

BDM ย่อมาจาก Bund Deutsche Mödel คือ หน่วยยุวนารี.

NSKK ย่อมาจาก Nationalsozialist Kraftfahr Korp คือหน่วยฝึกยานยนต์ อันเป็นกำลังในการโฆษณาให้คนชอบยานยนต์ และให้ความช่วยเหลือในการจัดกองพลรถถังอย่างมาก.

NSFK ย่อมาจาก Nationalsozialist Flieger Korp คือหน่วยฝึกคนให้นิยมการบินและชอบเครื่องร่อน.

NSV ย่อมาจาก Nationalsozialist Volkwohlfahrt คือองค์การประชาสงเคราะห์.

NSF Nationalsozialist Frauenschaft คือองค์การสงเคราะห์สตรี

RAD ย่อมาจาก Reichsarbeitsdienst คือองค์การทหารจอบ มีกำเนิดตอนที่ฮิตเลอร์ยังไม่ฉีกสัญญาแวร์ซาย จึงต้องหัดทหารโดยใช้จอบเป็นอาวุธ.

RLB ย่อมาจาก Reichsluftbund คือองค์การป้องกันภัยทางอากาศ.

DAF ย่อมาจาก Deutsche Arbeit Front คือองค์การกรรมกรแบบสหบาล.

TeNo ย่อมาจาก Technische Nothilfe คือองค์การสำหรับให้ความช่วยเหลือทางเทคนิค.

KdF ย่อมาจาก Kraftdurch Freude คือองค์การสำหรับให้ความบันเทิงแก่ทหารและพลเรือน.

OT ย่อมาจาก Organization Todt คือองค์การของด๊อกเตอร์โท้ตสำหรับสร้างถนน ทางรถไฟ ป้อมถาวรและที่หลบภัยทางอากาศ นอกจากนี้ยังมีองค์การอีกมากมาย เช่น NSBO, NSMB, NSKB, NSDFB, VOS, NSKOV เหลือที่จะพรรณนาไว้ ณ ที่นี้.

หลังจากเข้าโรงเรียนแล้ว สิ่งที่นักเรียนไทยทุกคนต้องทำที่เยอรมันก็คือ ไปหาธนาคาร ขอหนังสืออนุญาตเบิกเงินมาร์คพิเศษสำหรับนักเรียนใช้ เรียกว่า Register Mark เนื่องจากเยอรมันต้องการทองหรือมิฉะนั้นก็เงินของประเทศประชาธิปไตยทั้งหลาย ที่มีมูลฐานมาจากทอง เป็นต้น เงินไทยหรือเงินอังกฤษ อเมริกัน หรือสวิส ฯลฯ ถ้านักเรียนผู้หนึ่งผู้ใดแสดงให้ธนาคารเห็นได้ว่า ตนนำเงินต่างประเทศ (ยกเว้นเงินญี่ปุ่น) มาใช้ในเยอรมันแล้ว นักเรียนคนนั้นมีสิทธิจะแลกเงินต่างประเทศให้เป็นเงินมาร์คที่ใช้ในเยอรมัน ด้วยอัตรามากกว่าอัตราแลกเปลี่ยนทางราชการ ๒ เท่า เช่น ๑ บาท ถ้าคนธรรมดานำไปแลกจะได้ราว ๑ มาร์ค แต่ถ้าหากเป็นนักเรียนจะได้รับ ๒ มาร์ค แต่มีจำนวนจำกัด เช่นเดือนหนึ่งจะแลกเป็นเงินมาร์คได้ไม่เกิน ๑๐๐๐ มาร์ค สำหรับคณะทูตยิ่งแลกได้มากใหญ่ ๑ บาทอาจได้ถึง ๒.๒๕ มาร์ค ดังนี้เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนให้ชาวต่างประเทศ นำเงินตราต่างประเทศ เข้ามาให้รัฐบาลๆจะได้มีโอกาสจัดซื้อสินค้าและวัตถุดิบจากประเทศอื่นๆเช่น สวีเดน สวิส เตอรกีเป็นต้น เมื่อข้าพเจ้าย่างเข้าไปเบอรลินใหม่ๆ ตามร้านขายนาฬิกาเต็มไปด้วยนาฬิกาทอง แต่ก็ไม่มีปัญญาซื้อ เพราะจะซื้อสินค้าที่เป็นทอง ก็ต้องนำทองจริงๆ ไปแลกจึงได้ ใครไปอยู่ประเทศเยอรมันยามสงคราม ก็เป็นอันว่าไม่มีโอกาสทำฟันทองแน่ ข้าพเจ้าเคยมีความจำเป็นต้องใช้ทองเพื่อเลี่ยมฟัน แต่ก็หาไม่ได้ ภายหลังเคราะห์ดีแม่บ้านแกไปค้นพบเหรียญมาร์ค ซึ่งใช้ครั้งไกเซอร์อันมีทองเจืออยู่ จึงทำฟันได้ มีสิ่งหนึ่งที่น่าชมการทำงานของเยอรมันอีกหน่อยหนึ่งคือเยอรมันเก็บทองที่มีอยู่ไว้ใช้ในคราวจำเป็นทั้งสิ้น เช่น เมื่อฟันของทหารหักหรือจำเป็นต้องใช้ฟันทอง เยอรมันถึงจะขาดแคลนทองสักปานใด ก็หามาให้ได้เพื่อนข้าพเจ้าคนหนึ่งหกล้มขณะที่เหวี่ยงดินระเบิดเพื่อทำลายรถถังใน

ขณะฝึกซ้อมการต่อสู้รถถังในระยะใกล้ ปากไปกระแทกเอาตัวรถถังฟันบิ่นไป จำเป็นต้องใช้ทอง หลังจากขอไปไม่กี่วัน ก็ได้รับฟันทองสมปรารถนา.

ขณะนั้นเบอรลินนับว่าคึกคักเต็มที่ มีคนไทยผ่านไปมาเสมอ เบอรลินคงเป็นแหล่งเดียวเท่านั้นที่จะกลับเมืองไทยได้โดยเดินทางเข้ารัสเซีย จับรถไฟสายทรานไซบีเรียไปลงที่วลาดิวอสต๊อก คนไทยที่ติดอยู่ที่ลีเอช (เบลเยี่ยม) ขณะที่มีการรบพุ่งกับเยอรมัน ต่างก็มาชุมนุมกันที่สถานทูตเบอรลิน มีอาคม อินทรโยธิน จำลอง ธนโสภณ เทียน ฉายวรรณ เวลานั้นสถานการณ์ระหว่างไทยกับอินโดจีนชักตึงเครียดขึ้นทุกวัน คุณประยูร ภมรมนตรี บินมาราชการที่เบอรลิน วางพวงมาลายังอนุสาวรีย์ทหารนิรนาม สนทนากับเกอริงพอสมควรแล้วก็เตรียมตัวกลับ คราวนี้นับว่าเป็นการกลับบ้านครั้งใหญ่และครั้งสุดท้ายของคนไทยในยุโรป พวกที่ตกค้างในเบลเยี่ยม ฝรั่งเศส สวิส อิตาลี เยอรมันต่างก็มารวมกันเพื่อจะจับรถไฟคันสุดท้ายที่จะพาไปสู่ไซบีเรีย การเดินทางครั้งนี้คงมีครอบครัวพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร, คุณประยูร, หมอสงกรานต์, ดร. สุดจิตต์, สนิท, อาคม, จำลอง, เทียน, ร.อ. สวัสดิ์, ร.อ. ดำริห์, ร.ต. ตัปนวงศ์ บุนนาค รุ่งขึ้นอีกวัน ๒ วัน เยอรมันก็ปะทะกับรัสเซีย แต่รัสเซียยังกรุณาปล่อยให้คนไทยผ่านมาจนถึงวลาดิวอสต๊อกตามประสงค์.

ในที่สุดจำนวนคนไทยที่เคยมีมากมายในเบอรลินชักลดน้อยลงทุกทีการไปหามาสู่ระหว่างคนไทยในเยอรมันก็น้อยลง พวกเราที่เหลืออยู่ต่างตั้งหน้าตั้งตาเรียนภาษาเยอรมันทั้งกลางวันและกลางคืน เรียนกับครูที่โรงเรียน กลับบ้านมาเรียนกับครูพิเศษ เรียนกับแม่บ้าน หัดฟังวิทยุ ดูภาพยนต์ ความจริงวิธีการเรียนภาษานั้น ผู้ใหญ่ที่ไปอยู่ก่อนๆ เขามักจะแนะนำให้คบเพื่อนผู้หญิงไว้สัก ๑ คน ไว้เป็นเพื่อนคู่หู ไปไหนมาไหนด้วยกัน ไม่ช้าก็จะสามารถพูด

ภาษาต่างประเทศได้แตกฉาน แต่พวกเราทุกคนล้วนกระเป๋าแห้งทั้งสิ้น เลยใช้วิธีนี้ไม่ได้ เรื่องนี้มีข้อเสียบ้างเหมือนกัน เช่นชาวอเมริกันบางคนที่มาอยู่เมืองไทยใหม่ๆ เมื่อต้องการจะพูดไทยได้เร็วๆ บางคนใช้วิธีดังกล่าวแล้ว มีบางคนคบกับสตรีในเมืองไทยเสียหลายเดือน แต่กลับพูดภาษากวางตุ้งได้ ภายหลังจึงทราบว่าตนคบเพื่อนผิด แทนที่จะเป็นหญิงไทยกลายเป็นหญิงจีนไปฉิบ.

การเจรจากับรัฐบาลเยอรมัน ที่จะให้พวกเราเข้าเรียนการทหารของเขารู้สึกว่ายากขึ้นทุกที เพราะรัฐบาลของเขายังไม่ตระหนักแน่ในวิเทโศบายของประเทศไทย พวกเรายิ่งกลัดกลุ้มยิ่งขึ้น จึงต้องตั้งหน้าตาเรียน เพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยของเขาอีก จะได้เข้าเรียนทางเทคนิคต่อไป หากไม่มีโอกาสได้เรียนการทหาร ความจริงในวงการทหารเยอรมันรู้จักคนไทยดี นับตั้งแต่กรมพระนครสวรรค์และเจ้านายอีกหลายองค์ จนถึงรุ่นเจ้าคุณพหล ฯ และเจ้าคุณทรง ฯ ทุกคราวที่หนังสือพิมพ์ลงเรื่องเมืองไทย มักจะกล่าวขวัญถึงท่านเหล่านี้เสมอ โดยเฉพาะเชษฐบุรุษของเรา เนื่องจากประเทศเรากับเยอรมันขาดการติดต่อกันเป็นเวลาช้านาน เฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการทหาร ไม่เคยมีอะไรเห็นอกเห็นใจกันเลย ทูตทหารเราก็ไม่มีในขณะนั้น อีกทั้งชาติเราก็ไม่ได้ร่วมภาคีกับเขา ในเวลานั้นพวกชาวต่างประเทศที่เข้าเรียนในกองทัพบกเยอรมันได้ ก็มี รูเมเนียส่วนมาก ต่อมาก็มีฟินแลนด์ ส่วนชาติอื่นๆที่เป็นสัมพันธมิตรของเยอรมัน เยอรมันมักจะส่งนายทหารเป็นกลุ่มก้อน (mission) ไปทำการสอนและหัดการใช้อาวุธใหม่ๆของตน ตามประวัติของกองทัพบกเยอรมันยุคฮิตเลอร์มีลูกชายเจียงไคเชคคนเดียวเท่านั้น ที่เยอรมันพร่ำสอนให้ตั้งแต่เป็นพลทหารจนเป็นนายทหาร สำหรับชาติญี่ปุ่นไม่มีการส่งทหารเข้าศึกษา ใช้แต่การ

ดูงานเท่านั้น เจ้าหน้าที่กองอำนวยการ (Staff) ของทูตทหารญี่ปุ่นมีคนนับร้อย ซึ่งใช้ทำงานร่วมมือกับเยอรมันในทางทหารจริงๆ.

หลังจากพลตรีประยูรได้มาพูดกับเกอริงในเรื่องการศึกษาวิชาทหารในเยอรมันแล้ว ความหวังของพวกเราในการเข้าเรียนการทหารก็ดูท่าจะก่อเป็นรูปขึ้นรางๆ แต่เมื่อเวลายิ่งล่วงไปก็ไม่เห็นมีวี่แววในเรื่องการเรียนของพวกเราเลย ทั้งนี้เพราะกองทัพบกเยอรมันมัวแต่ยุ่งกับการสงครามในรัสเซีย ไม่มีใครอยากจะรับผิดชอบที่จะต้อนรับพวกเราชาวต่างประเทศที่ไม่ได้เป็นมิตรกับเขาให้เข้าไปร่ำเรียนวิชาทหารซึ่งเขาหวงแหนที่สุด.

ไม่ช้าก็ย่างเข้าฤดูร้อน เบอรลินนั้นถึงแม้ว่าฤดูหนาวจะหนาวจัด แต่ฤดูร้อนก็ร้อนไม่แพ้เมืองไทยเหมือนกัน ในบางวันประชาชนต่างจับรถใต้ดินออกไปนอนผึ่งแดดตากลมตามชายทะเลสาบนอกเมือง เพราะการไปเที่ยวตามจังหวัดโน้นจังหวัดนี้ก็ตาม ไปเที่ยวหย่อนใจตามชายทะเลก็ตาม กระทำไม่ได้เสมอไป ถ้าหากไม่มีใบอนุญาตจากรัฐบาลหรือจากแพทย์ ว่าเป็นบุคคลที่จะ-ต้องได้รับการพักผ่อน เช่นเป็นโรคเส้นประสาทแล้ว ก็ไม่มีหวังที่จะซื้อตั๋วรถไฟได้หรือถึงแม้จะซื้อตั๋วได้ ก็หาที่พักไม่ได้ ทุกสถานีมีป้ายอันมหึมาเขียนไว้ว่า Erst siegen dann reisen แปลว่า **"ให้มีชัยเสียก่อนแล้วจึงเดินทางไปเที่ยว"** ทั้งนี้เพื่อเตือนสติประชาชนไม่ให้ไปเที่ยวมากนัก จะได้สงวนรถไฟไว้สำหรับกิจการทหาร เมื่อข้าพเจ้าตัดสินใจยึดเอาภาคใต้เป็นที่พักหน้าร้อน ก็ออกเดินทางไปมิวนิค.

เมืองมิวนิคเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในภาคนี้ นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งที่สวยงาม มีที่เที่ยวหลายสิบแห่ง เหตุผลที่ข้าพเจ้าอ้างสำหรับซื้อตั๋วรถไฟก็คือขอเดินทางไปทางใต้เพื่อศึกษาภาษาเยอรมันและวัฒนธรรม หลังจากขอใบรับ

รองจากสถานทูตแล้ว ก็เป็นอันว่าไปเที่ยวหน้าร้อนได้ ๑ เดือนๆ ที่อยู่ทางใต้ นับว่าไม่เสียเที่ยวเปล่า มิวนิคมีทุกสิ่งที่ทุกคนควรไปเที่ยวอยู่หลายแห่ง ประการหนึ่งร้านเบียร์ที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ชื่อ Pfofbraü haus เป็นสถานที่ก่อกำเนิดนาซี เป็นที่ๆฮิตเลอร์ประชุมพรรคการเมืองของตน และเป็นที่ๆมีเบียร์อร่อยที่สุดของเยอรมัน ในร้านเบียร์นี้มีห้องใต้ดินมหึมา ปกติมีแต่เบียร์กับไส้กรอกขาย ชาวเยอมมันทางใต้นี้ดื่มเบียร์มากที่สุดในโลก ขาประจำในร้านเบียร์มีถ้วยพิเศษสำหรับดื่มเบียร์ของตน ส่วนมากใหญ่โต เวลาตั้งอยู่บนโต๊ะสูงเกือบถึงปาก ทำด้วยดินเผาแล้วเคลือบ เขาว่าเป็นภาชนะที่ใส่เบียร์เหมาะมาก เพราะเก็บความเย็นได้ดี ตลอดเวลาสงครามเวลาย่างเข้าไปในร้านมักจะเห็นคนเข้าคิวกันเป็นหาง ถือถ้วยคนละใบออกันอยู่หน้าถังไม้ใหญ่ที่บรรจุเบียร์ เนื่องจากเจ้าพนักงานสำหรับเสิฟหายาก จึงต้องไปรินเอาเองทั้งสิ้น สิ่งที่น่าดูต่อมาก็คือสถานที่รวมศิลปกรรมของเยอรมัน Kunstaustellung คล้ายกับพิพิธภัณฑ์ Louvre ของฝรั่งเศส ที่ฝังศพของพวกสมุนฮิตเลอร์ ที่เสียชีวิตในคราวเดินขบวนที่มิวนิค เรียกว่า Ewige Wache แปลว่า **"เฝ้าอยู่ชั่วนิรันดร"**

สิ่งที่เป็นสมบัติของชาติเยอรมันก็คือ **"พิพิธภัณฑสถานเยอรมัน"** ชื่อ Deutsches Museum ในพิพิธภัณฑ์มีสิ่งที่น่าดูน่ารู้ทั้งสิ้น สถานที่ใหญ่โตมาก ผู้ชอบศึกษาอาจหาความรู้ได้จากที่นี้ในสรรพวิทยาการทุกแขนง ปกติประชาชนจะต้องซื้อตั๋วเข้าดูเป็นแรมเดือนหรือเป็นฤดูๆไป นับว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ในพิพิธภัณฑ์ได้เก็บหลักฐานต่างๆแสดงวิวัฒนาการของแต่ละสิ่ง ตั้งแต่เก่าที่สุดจนใหม่ที่สุด ใต้ถุนพิพิธภัณฑ์ทำเป็นบ่อถ่านหินแสดงการขุดถ่านหินให้ดูจริงๆ ข้าพเจ้าเคยใช้เวลาดูหนึ่งอาทิตย์ รู้สึกว่าเป็นวิทยาการอันแท้จริง ไม่เลือกว่าเราอยากจะดูอะไร เรือดำน้ำทั้งลำเขาผ่าครึ่งไว้

ให้ประชาชนดู เครื่องยนต์กลไกที่มีในโลกตัดผ่าไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาทั้งสิ้น การอุตสาหกรรมทุกชนิดมีไว้ให้ชมอย่างละเอียด เช่นวิธีทำแก้ว ทำของเคลือบ ทำกระดาษ ทำปลาสติค เหลือที่จะคณนา "Palais de découverte" ของปารีสซึ่งนับว่าบรรจุสิ่งที่น่ารู้มากมายแล้ว เมื่อมาเทียบกับพิพิธภัณฑ์ของเยอรมันอันนี้ แทบไม่มีอะไรเลย หากเมืองไทยเราสามารถจะมีพิพิธภัณฑ์เช่นนี้ เอาแต่ขนาด ๑ ในพันของเขาก็จะทำให้เด็กไทยฉลาดขึ้นอีกไม่น้อย.

ที่เที่ยวอันมโหฬารอีกแห่งหนึ่งใกล้ ๆ มิวนิคนี้ก็คือ การขึ้นเขา Zugspitze เขานี้เป็นเขาสูงที่สุดของเยอรมัน สูงกว่าดอนอินทนนท์ของเราอีกครึ่งกิโลเมตร บนยอดเขานี้มีหิมะปกคลุมอยู่แทบทุกฤดูกาล ฤดูร้อนก็เล่นสกีได้ บนยอดสูงสุดมีโรงแรมและภัตตาคารตั้งอยู่เทียมเมฆ แดดบนนี้มีปริมาณแสงอัลตราไวโอเลตสูง พวกผู้หญิงต้องพากันฉีกกระดาษหนังสือพิมพ์โปะจมูกเพื่อไม่ให้จมูกไหม้เพราะเป็นส่วนที่มีความรู้สึกไวมาก เทศบาลเขาสร้างทางไว้สำหรับเดินขึ้นเขานี้อย่างน่าชม นักไต่เขาพากันออกเดินตั้งแต่เช้ามืด เพื่อไปหาน้ำชาดื่มตอนบ่ายๆ ณ ภัตตาคารบนเขา แต่ถ้าเราไม่อยากเหนื่อยก็มีรถพาเราขึ้นไปจนถึงยอดเขา บริษัทไฟฟ้าสร้างรถไฟพิเศษเยอรมันเรียกว่า Zahnradbahn คือรถไฟฟ้าใช้ราง ๓ ราง รางอันกลางเป็นฟันเฟืองใช้สำหรับให้กินกับล้อฟันเฟืองของตัวรถอีกทีหนึ่ง เพื่อไม่ให้รถลื่นในเวลาขึ้นลาด อาศัยกำลังเงินกำลังสมองของวิศวกรและกำลังกรรมกร ขุนเขามหึมาทั้งลูกก็ถูกเจาะเป็นอุโมงเป็นเกลียวเวียนขึ้นไปเกือบถึงยอด จากสถานีปลายทางมีห้องลอย (Schwebebahn หรือ Wire railway) ซึ่งใช้ลวดลากขึ้นไปจนถึงยอดเขา ในยุโรปมียอดเขาสูงๆนับร้อยแห่งที่จัดทำเป็นที่พักตากอากาศบ้าง เป็นโรงแรมขายอาหารบ้าง เป็นที่เล่นสกีบ้าง ร้านกาแฟบ้าง ตามยอดเขาที่ตระหง่านเงื้อม สามารถ

เห็นทิวทัศน์งามๆ ก็มักจะมียานจำพวกห้องลอยหรือจำพวก Funiculaire คือจำพวกรถล้อพื้นเพื่องใช้ลวดลากขึ้นไปจนถึงยอด เฉพาะอย่างยิ่งในออสเตรีย เยอรมันและในสวิสต่างมียานที่กล่าวนี้เป็นอันมาก.

ผู้คนในแถบนี้นับถือศาสนาโรมันคาธอลิคแทบทั้งสิ้น พลเมืองของเยอรมันเป็นคาธอลิค ๔๐% อีก ๖๐% เป็นโปรแตสตัน สังเกตผู้คนในแถบนี้ชักตื่นๆหน่อยเมื่อเห็นผิวเหลือง ไม่เหมือนชาวเบอรลินหรือปารีส ซึ่งเห็นคนต่างชาติเสียจนเบื่อแทบไม่อยากมอง บางคนก็เข้ามาถามอย่างสุภาพว่า เป็นชาติอะไร บางคนก็รู้จักแต่ Siam บางคนที่อ่านหนังสือพิมพ์มากๆหน่อย ก็รู้จักซึ่งลงไปถึง Thailand แต่ทุกคนมักจะถามว่า ทำไมเปลี่ยนจาก Siam มาเป็น Thailand เสียเล่า มีบางคนเข้ามาคุยกับข้าพเจ้าอย่างสนิทสนม แล้วก็บ่นว่าภาษาพูดของเราก็ยากแล้ว แต่ตัวอักษรของเรายิ่งยุ่งหนักขึ้น ถามไปถามมาถึงได้รู้ว่าที่เขาพูดเช่นนั้น เพราะเข้าใจว่าข้าพเจ้าเป็นญี่ปุ่น น้อยคนนักที่จะรู้ว่าเมืองไทยเป็นอะไร พอเอ่ยถึงชาวเอเชีย ก็เข้าใจว่าคงมีแต่จีนกับญี่ปุ่นเท่านั้น ชาวเยอรมันนับถือจีนมากกว่าชาติอื่นๆในเอเชีย เพราะถือว่าเป็นชาติที่มีอารยธรรมมาเก่าแก่ และยกย่องญี่ปุ่นในเรื่องความกล้าหาญของทหาร สำหรับเมืองไทยมีการเผยแพร่และโฆษณาน้อยมาก นานๆก็มีภาพยนตร์ข่าวเกี่ยวกับเมืองไรเสียครั้งหนึ่ง เท่าที่ข้าพเจ้าได้เห็นมาก็มีการชกมวยของไทย แสดงถึงการใช้ศอกและใช้เท้า ซึ่งฝรั่งยังหาว่าเป็นกีฬาที่ป่าเถื่อน ข่าวเกี่ยวกับความสวยงามของเมืองไทย มีแม่น้ำลำคลองเยอะแยะ แต่ที่ทำให้ฝรั่งตื่นเต้นก็คือ ตอนฉายส้วมที่อยู่ตามคลองและการถ่ายอุจจาระลงน้ำ ทำให้ฝรั่งมีความรู้สึกชอบกล ในระหว่างสงครามเมื่อเรือหักด่าน (Blockade Brecher) ของเยอรมันยังติดต่อกับญี่ปุ่นได้พวกคนไทยในเยอรมันยังได้ดูข่าวเกี่ยวกับการเดินสวนสนามที่หน้ากลา-

โหมหลังจากปะทะกับอินโดจีนแล้ว การบีดทองพระที่วัดสามปลื้ม ซึ่งทำให้คนไทยในต่างด้าวตื่นเต้นไปตามๆกัน เพราะนานๆจะเห็นผู้หญิงไทยในจอภาพยนตร์ซ้ำยังนุ่งกระโปรงสวยหรู จนฝรั่งต้องสารภาพว่าคิดผิด เพราะทีแรกต่างนึกว่าคนไทยคงผิวดำหน้าตาดุจนิโกร นอกจากนี้ไม่มีได้รู้เห็นอะไรอีกเลยในเรื่องเมืองไทยตลอดเวลาสงคราม ๕–๖ ปี ตอนปลายสงครามหนังสือพิมพ์เยอรมันลงรูปเกี่ยวกับเมืองไทยอีกเล็กน้อย คือรูปการแจกประกาศนียบัตรแก่นางร้อยหญิง

ฝรั่งที่พบกับคนไทยส่วนมากมักจะถาม ว่าเรารู้สึกหนาวมากไหม เมืองไทยร้อนแค่ไหน บางคนก็ถามถึงส้มกับกล้วยหอม ถึงการทำนาของเราว่าเก็บเกี่ยวได้ปีละ ๒ หนไม่ใช่หรือ ถามถึงผู้หญิงไทยว่าสวยไหม และประการสุดท้ายมักจะไม่ลืมถาม ก็คือประโยคที่ว่า **"ฉันรักเธอ" นั้น** ภาษาไทยว่าอย่างไร ในเยอรมันมีหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยขายหลายสิบเล่มเหมือนกัน เขียนโดยโปรเฟสเซอร์บางคนที่เคยมาเที่ยวเมืองไทย ส่วนมากเขียนไปในแง่ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และศิลป แต่มีบางเล่มเขียนเป็นเรื่องเริงรมย์ของไทยแปลมาจากกลอนตลาดต่างๆเช่น **"ชาววังนั่งในห้อง...."** ซึ่งพวกเราเอามาอ่านแล้วก็รู้สึกขบขันและเริงรมย์สมชื่อ ข้าพเจ้ารีบกลับมาเบอรลิน เพราะขืนอยู่นานวันก็มีแต่สิ้นเปลืองมาก ทั้งเป็นห่วงข้าวของที่บ้านเพราะไม่มีคนอยู่รักษา หากถูกลูกระเบิดอันตรธานไปเสียแล้วก็รู้แล้วไป แต่ถ้าบ้านเป็นเพียงแต่ถูกลูกระเบิดเพลิงซึ่งยังมีเวลาโยกย้ายข้าวของ ก็จะต้องปล่อยให้เป็นเหยื่อพระเพลิงเสียโดยเปล่าประโยชน์

เนื่องจากบ้านที่ข้าพเจ้าพักในเบอรลินไม่มีห้องใต้ดินอย่างบ้านโบราณทั้งหลาย และเคยมีปรากฏหลายร้อยรายแล้วที่บ้านพังปิดห้องใต้ดินเสีย ผู้คนตายเพราะออกไม่ได้ ข้าพเจ้าและชายชราอีก ๒–๓ คน จึงไปขออาศัยสวน

ของเพื่อนบ้านคนหนึ่ง ขุดเป็นหลุมหลบภัย ลึกลงไปในดินพอท่วมหัว พอนั่งเรียงกันได้ ๑๐ กว่าคน ดินที่ขุดออกมาก็มาทำที่กำบังศีรษะให้หนาพอที่จะคุ้มกันสะเก็ดระเบิดได้เท่านั้น และหลุมหลบภัยอันนี้เองก็ได้ป้องกันพวกเราให้รอดพ้นจากมฤตยูตลอดเวลา ที่เบอรลินอยู่ภายใต้ฝนเหล็กและฝนเพลิงของสัม-พันธมิตร

ในตอนนี้เป็นตอนที่เยอรมันกำลังทรงมหิทธานุภาพอย่างยิ่ง ดินแดนที่อยู่ในความคุ้มครองของเยอรมันยิ่งใหญ่ไพศาล จนแทบจะพูดว่ายุโรปก็คือเยอรมัน นับว่าเป็นสมัยเรืองอำนาจที่สุดในประวัติการณ์แห่งจักรวรรดิที่ ๓ ของเยอรมัน ทหารเยอรมัน ๒๐ ล้าน กระจายกำลังกันปกครองควบคุมทั่วยุโรป มีนอรเวย์ ฮอลันดา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก เบลเยี่ยม ลักแซมเบิก เชกโก โบเฮเมีย ยูโก กรีซ พีนแลนด์ เล็ตโทเนีย เอสโทเนีย ลัตเวีย โปแลนด์ ยูเครน เซอร์เบีย โคเอเซีย บุลคาเรีย รูเมเนีย กับอาณาจักรอิตาลีก็มาร่วมกับอักษะด้วย ตอน ๑๓ น. ทุกวันวิทยุเยอรมันประกาศนามสถานีวิทยุต่างประเทศ ที่จะต้องส่งร่วมโปรแกรมกับเยอรมันอย่างยาวยืดยาด ครั้นแล้วเยอรมันก็ประกาศตั้งรัฐใหม่ในดินแดนที่ตีได้ ทางตะวันออกเรียกว่า General government ตั้งข้าหลวงไปจัดการปกครองแคว้นยูเครน ส่งเครื่องมืออุตสาหกรรมและกสิกรรมเข้าช่วยเหลือรัฐเหล่านี้อย่างเต็มที่ เพื่อหวังเอาเป็นอู่ข้าวอู่น้ำในการเลี้ยงประเทศเยอรมัน และส่งเสียทหารที่รบในรัสเซีย นโยบายประจำชาติเยอรมัน **"ขยายตัวไปทางตะวันออก"** Drang nach Osten ก็ค่อยๆก่อเป็นเค้าโครงขึ้นแล้ว

ก่อนที่จะกล่าวต่อไปในเรื่องอื่นๆ ข้าพเจ้าขอนำเรื่องภัยทางอากาศและการป้องกันภัยทางอากาศมารวบรวมกล่าวเสียบท ๑ ต่างหาก บางทีอาจจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจในชีวิตระหว่างมหาสงครามครั้งที่ ๒ นี้ดียิ่งขึ้น

๔ มหาภัยจากฟากฟ้า

สงครามอากาศที่ขับเคี่ยวกันตลอดเวลา ๕ ปี เหนือภาคพื้นยุโรปนั้น สมควรที่จะแบ่งออกเป็น ๒ สมัยคือ สมัยต้นมหาสงครามอันเป็นสมัยก่อนที่อเมริกาจะให้ความร่วมมือกับอังกฤษในการทิ้งระเบิดเยอรมัน อีกสมัยหนึ่ง คือ สมัยปลายสงคราม เป็นสมัยที่ประเทศเยอรมันถูกโจมตีทางอากาศทั้งกลางวันและกลางคืน.

เมื่อสงครามเริ่มเปิดฉาก เยอรมันเป็นจ้าวอากาศเหนือยุทธภูมิทุกแห่งในยุโรป กองทัพอากาศเยอรมันพรั่งพร้อมไปด้วยเครื่องบินแบบใหม่ๆที่มีลักษณะความสามารถอันเลิศ เครื่องบินแบบ Me 109 ซึ่งนับว่าเร็วที่สุดในโลกในขณะนั้น (๗๕๐ กม./ชม.) กับเครื่องบินดำทิ้งระเบิด (Stuka) ซึ่งสามารถทำลายที่หมายได้แม่นยำและทำลายประสาทประชาชนอย่างร้ายกาจ ด้วยเสียงไซ-เรนที่ติดกับหางลูกบอมบ์ ภายใน ๓ วันแรกของสงครามที่โปแลนด์ กองทัพอากาศเยอรมันก็ทำลายเครื่องบินของโปแลนด์เสียหมดสิ้น เครื่องบินโปแลนด์ส่วนมากถูกทำลายขณะที่ยังอยู่บนพื้นดิน เมื่อเยอรมันผละจากโปแลนด์มาโจมตี

ฮอลันดาและเบลเยี่ยม ก็แทบจะพูดได้ว่า ไม่มีการปะทะกันทางอากาศเลย ตลอดเวลากองทัพอากาศเยอรมัน (Luftwaffe) คงเป็นจ้าวอากาศ ทำการทิ้งระเบิดเมืองสำคัญๆและจุดสำคัญก่อนกองทัพบกจะรุกเข้าไป ในขณะทำการรบเครื่องบินดำทิ้งระเบิดก็ทำหน้าที่ไม่ผิดกับปืนใหญ่ และยังทำการเบิกทางให้รถถังและช่วยรถถังเยอรมันในการประหัสประหารรถถังเข้าศึกอีกด้วย

การรบในฝรั่งเศสก็เช่นกัน ฝรั่งเศสมีเครื่องบินที่ล้าสมัย ซ้ำยังมีปริมาณน้อยมาก จึงไม่สามารถต้านทานทัพอากาศของเยอรมันที่กำลังแข็งแกร่งและผ่านศึกมาแล้ว การศึกในฝรั่งเศสจึงจบลงในเวลาเพียง ๒–๓ อาทิตย์เท่านั้น หลังจากนี้ก็เป็นคราวที่อังกฤษจะต้องรับเคราะห์บ้าง ทัพอากาศเยอรมันทำการโจมตีกรุงลอนดอนอย่างหนัก เนื่องจากเยอรมันมีฐานบินในฝรั่งเศส จึงส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดอังกฤษได้วันละหลายหน ในปี ๑๙๔๐–๖๙๔๑ เป็นปีที่ประชาชนชาวอังกฤษเฉพาะอย่างยิ่งชาวลอนดอน ต้องกัดฟันทน อยู่กันแต่ในที่หลบภัยและในอุโมงซึ่งเป็นทางเดินของรถใต้ดินแทบทั้งวัน ระยะนี้เอง ที่ประวัติศาสตร์ขนานนามว่า **"การยุทธในบริเตน"** ในปี ๑๙๔๐ เป็นเวลาที่กองทัพบกเยอรมันมีกำลังชนอย่างเต็มที่ ต้อนอังกฤษและฝรั่งเศสไปจนมุมที่ดันเกิร์ก ใครๆแม้จะไม่ใช่นักการทหารก็ตาม ต่างลงความเห็นว่า หากเยอรมันยกพลโผตามข้ามช่องแคบไปขึ้นฝั่งอังกฤษแล้ว ก็น่ากลัวว่า อังกฤษจะถึงซึ่งอวสานต์เป็นแม่นมั่น เพราะกำลังของอังกฤษในด้านรี้พลและยุทโธปกรณ์ยังเป็นรองเยอรมันอย่างน้อย ๑ ต่อ ๑๐ เยอรมันซึ่งเป็นจ้าวในการใช้ Task Force คือการใช้กำลังทัพบก ทัพเรือ ทัพอากาศ และทหารร่ม ร่วมกันปฏิบัติการยุทธในแนวใดแนวหนึ่ง เช่นการเข้าตีประเทศนอรเวย์และยึดนอรเวย์ได้ทั้งประเทศ เยอรมันก็ควรจะยกขึ้นเกาะอังกฤษ ปราบอังกฤษเสียให้อยู่ในคราวนี้

ภาพเขียนแสดงการป้องกันฝั่งทะเลของอังกฤษ สถานีเรด้าร์ตั้งเรียงรายส่งรัศมีกวาดหาเครื่องบินข้าศึก

แต่การตกลงใจอยู่ที่ฮิตเลอร์คนเดียว และเมื่อเสนาธิการของเยอรมันแถลงว่าหากจะขึ้นเกาะอังกฤษจะต้องเสียทหารอีกนับแสน เพื่อถนอมชีวิตทหารเยอรมันไว้ ฮิตเลอร์จึงงดการขึ้นเกาะอังกฤษ อีกประการหนึ่งฮิตเลอร์หวังผลทางจิตวิทยามากเกินไป นึกเสียว่าสงครามประสาทหรืออีกนัยหนึ่งที่ยุโรปพากันเรียกว่า **"สงครามขาว"** (White war) อันกอปร์ไปด้วยการโจมตีทางอากาศและการโฆษณาปลุกปั่นต่างๆ จะทำให้อังกฤษยอมแพ้ในวันหนึ่ง แต่นอกจากเซซาร์แล้วอังกฤษยังไม่เคยยอมแพ้ใครเลย ฮิตเลอร์จึงปกาสิตให้บอมบ์อังกฤษอย่างเต็มที่ เกอริงระดมเครื่องบินทิ้งระเบิดใหญ่น้อย พร้อมกับเครื่องบินขับไล่นานาชนิดจัดรูปขบวนลดหลั่นกัน เรียกว่า **"บันไดสวรรค์"** ซึ่งเยอรมันเรียกว่า Himmelleiter เข้าโจมตีเมืองโคเวนตรี ๑ ชั่วโมงเต็ม เยอรมันจัดการเข้าตีเป็น ๖ คลื่นด้วยกัน แต่ละคลื่นต่างกัน ๑๐ นาทีพอดี ผลัดกันเข้ามาคลื่นละทิศ ในชั่วโมงนั้นเองเยอรมันก็เทลูกระเบิดทั้งทำลาย สังหารและลูกระเบิดเพลิงลงมา ๒๐๐ ตัน ซึ่งในต้นสงครามถือว่ามากมายแล้ว เพราะตั้งแต่มนุษย์รู้จักทำสงครามกันมา ยังไม่เคยมีการทำลายให้บ้านเมืองพังพินาศในเวลาอันสั้นได้เท่าที่ทำกับเมือง Coventry นี้ศัพท์ว่า **"โคเวนตรี"** จึงเป็นศัพท์ที่สัมพันธมิตรหมายถึงการถูกทิ้งระเบิดอย่างแหลกลาญ ต่อมาหากเมืองใดถูกทำลายย่อยยับ อังกฤษก็เรียกว่า Coventrization คือ **"การทำให้เป็นเมืองโคเวนตรี"**

ต่อไปท่านจะเห็นว่า การทิ้งระเบิดได้รุนแรงขึ้นทุกที เช่นการทิ้งระเบิดทำลายกรุงเบอรลินและฮัมบรูก คำว่า **"ทำให้เป็นโคเวนตรี"** จึงเสื่อมฤทธิ์ไปถนัด แสงเพลิงที่ลุกลามในเมืองโคเวนตรี กับแสงเพลิงที่ช่วงโชติอยู่ในเบอรลิน หากจะเปรียบกันแล้ว ก็คงไม่ผิดกับเพลิงที่ได้จากไม้ขีดไฟ ๑ ก้านกับเพลิงที่กำลังคุอยู่ในเตาฉะนั้น

เคราะห์ดีที่อังกฤษมีสายตาอันไกล ตลอดการรบพุ่งในฝรั่งเศส อังกฤษส่งเครื่องบินไปช่วยฝรั่งเศสเพียงหยิบมือเดียว ปล่อยให้สัมพันธมิตรของตนเป็นเหยื่อของสตูก้าอย่างไม่ปราณี แต่กำลังขับไล่ส่วนใหญ่อังกฤษสงวนไว้เพื่อป้องกันเกาะน้อยของตน อาศัยความอดทนและความมีวินัยประจำชาติ อาศัยเครื่องเรดาร์ **"ตาทิพย์"** ที่สามารถบอกการมาของเครื่องบินเยอรมันได้ตั้งแต่ระยะไกลๆ และอาศัยเครื่องบินขับไล่แบบเฮอริเคนและสปิตฟายร์ ซึ่งเป็นแบบที่มีความคล่องแคล่วดีมาก ขึ้นรับเครื่องบินทิ้งระเบิดของเยอรมันได้ทันท่วงที ทำให้เยอรมันไม่สามารถ **"บีบ"** อังกฤษได้ด้วยการทิ้งระเบิดสมปรารถนา

ไม่ช้าประชาชนทางด้านเยอรมัน ผู้ไม่เคยพบการโจมตีทางอากาศจากปรปักษ์เลย ก็เริ่มรู้รสบ้าง ตลอดเวลาที่ทำศึกกับโปแลนด์ ฮอลันดา เบลเยี่ยม และฝรั่งเศส เบอรลินไม่เคยถูกโจมตีทางอากาศเลย จนกระทั่งเยอรมันส่งเครื่อง-บินเข้าโจมตีเกาะอังกฤษ เชอร์ชิลล์จึงส่งเครื่องบินมาเยือนบ้าง แต่การเยี่ยมของเชอร์ชิลล์ร้ายกว่า เพราะเป็นการโจมตีในยามดึก เนื่องจากระยะทางจากเกาะอังกฤษมาถึงเบอรลินไกลมาก และต้องผ่านเขตที่เยอรมันยึดครองทั้งสิ้น ปตอ. ของเยอรมันก็ฉกาจฉกรรจ์ในเวลานั้น อีกทั้งการบินทิ้งระเบิดทางยุทธศาสตร์ของอังกฤษและการควบคุมขบวนทิ้งระเบิดยังไม่เจริญเท่าใดนัก เชอร์ชิลล์จึงตกลงใจโจมตีกรุงเบอรลินในเวลากลางคืนก่อน ซึ่งทำให้ฮิตเลอร์ฉิวมาก ถึงกับสั่งให้ระดมทิ้งระเบิดอังกฤษทั้งกลางวันและกลางคืน ในยุคนี้การทิ้งระเบิดของอังกฤษหาได้มีความมุ่งหมายจะทำลายจุดยุทธศาสตร์จุดหนึ่งจุดใดไม่ คงมุ่งหวังแต่จะมารบกวนไม่ให้ชาวเบอรลินนอนหลับสบายๆเท่านั้น ลูกบอมบ์ชนิดที่ทิ้งลงมาก็ประมาณ ๒๕๐ ก.ก. ถึง ๕๐๐ ก.ก. เป็นอย่างมาก นอกนั้นก็มีแต่

ลูกระเบิดเพลิงชนิดเป็นท่อน ๖ เหลี่ยมยาวประมาณ ๑ ศอก ซึ่งประชาชนส่วนมากรู้จักป้องกันและดับได้โดยง่าย

ตอนราวๆ ตีหนึ่ง พวกเรามักถูกปลุกโดยเสียงไซเรนเสมอ แต่เครื่องบินมักจะไปโปรยข้าวตอกดอกไม้เสียในกลางใจเมือง พวกเราจึงมักประมาทนอนอยู่ในเตียงต่อไปจนรุ่งสว่าง หรือมิฉะนั้นก็ลงมาคุยกันเฮฮาในห้องใต้ดิน บางอาทิตย์ไม่มีหวอขึ้นเลย ชีวิตในเมืองก็คึกคักดังปกติ นานๆก็ผ่านไปเห็นบ้านหลังคาโหว่บ้าง ไหม้ไปบ้าง กระจกแตกบ้าง สรุปความว่าการโจมตี กรุงเบอรลินทางอากาศในชั้นนี้ยัง **"พอทนได้"**

ส่วนการจัดการป้องกันทางอากาศของเบอรลิน ก็น่ารู้ น่าดูอยู่ไม่น้อย มีคำชี้แจงวิธีป้องกันภัยทางอากาศออกแนะนำชี้แจงให้ประชาชนปฏิบัติ ประชาชนทุกคนเมื่อได้ยินเสียงไซเรนขึ้น ให้เตรียมลงหลุมหลบภัยที่มีอยู่ตามบ้านเรือน หรือตามสถานที่รัฐบาลจัดไว้ให้ ทุกคนเก็บเสื้อผ้าและเอกสารตลอดจนทรัพย์สินอันมีค่า ลงบรรจุกระเป๋าเดินทางกระเป๋าหนึ่งซึ่งพอกับกำลังของตนที่จะถือติดมือไปได้ ปิดท่อแกส ดับไฟฟ้า เปิดบานเกล็ดหน้าต่างและแง้มบานกระจกชั้นในไว้ หากลูกระเบิดตกใกล้ๆ หน้าต่าง กระจกจะได้ไม่แตกเพราะอำนาจความอัดของอากาศ เปิดน้ำใส่ในถังอาบน้ำไว้ให้เต็ม แล้วเดินไปสู่ที่หลบภัยโดยดุษณีภาพ จะออกไปยืนเกะกะดูเครื่องบินอีกหาได้ไม่ เพราะนอกจากจะเกะกะเจ้าหน้าที่ป้องกันภัยทางอากาศแล้ว ยังอาจจะได้รับอันตรายจากชิ้นสะเก็ดระเบิดของกระสุน ปตอ. อีกด้วย เมื่อเวลาข้าพเจ้าเป็นทหารเคยออกไปเที่ยวกับเพื่อนทหารคนหนึ่ง เผอิญมาติดหวออยู่ ณ ถนนแห่งหนึ่งค่อนข้างไกลจากตัวเมือง แต่พวกเราหาได้เข้าที่หลบภัยไม่ ออกมายืนดูกระสุน ปตอ. ซึ่งแตกอยู่ใกล้ๆเครื่องบิน สะเก็ดกระสุน ปตอ. ชิ้นหนึ่งวิ่งมาเฉี่ยวเอาแก้มเพื่อน

ข้าพเจ้าซึ่งยืนอยู่ข้างๆ เมื่อกลับกรมทหาร เพื่อนของข้าพเจ้าคนนั้นนอกจากจะเจ็บตัวแล้ว ยังต้องถูกขังอีก ๑ อาทิตย์ ฐานละเมิดวินัย.

สิ่งที่ควรเอาติดตัวไปที่สุดก็คือเอกสาร ฝรั่งคนหนึ่งช่างมีเอกสารมากมายเหลือเกิน เอกสารเกี่ยวกับการเสียภาษีไม่น้อยกว่า ๕–๖ ชนิด เอกสารเกี่ยวกับออมสิน ใบประกันอุบัติเหตุของตนและของรถยนต์ ใบประกันโรคาพาธและมรณภาพ หนังสือประจำตัว หลักฐานแสดงวงศ์ตระกูลอีก ๑๐๘ ประการ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือบัตรอาหารและบัตรเสื้อผ้า ซึ่งแม่บ้านแต่ละคนมีเป็นปึกๆน่าเวียนศีรษะ คนหนึ่งมีเสื้อผ้าดีๆกี่ชุดก็พยายามรวมให้หมดหรือคลุมไปอีก เฉพาะคนแก่ๆนุ่งผ้าเสีย ๗ ชั้น เพราะนอกจากจะไม่เป็นการทิ้งให้เป็นเหยื่อพระเพลิงที่บ้านแล้ว ยังต้องคิดถึงเรื่องป้องกันความหนาวอีก.

แต่ละบ้านต้องขนสิ่งของที่เป็นเชื้อเพลิงง่ายลงใต้ถุนเสียให้สิ้นเชิง ทุกๆห้องต้องจัดหาถุงทรายไว้ประจำห้องเสมอ ห้องละ ๓–๔ ถุง กับถังน้ำ ๒–๓ ถัง การพรางแสงไฟเข้มงวดกวดขันยิ่ง เมื่อข้าพเจ้าอยู่ปารีสเวลามีหวอเหลือบไปดูตามหน้าต่าง ถึงแม้จะมีการพรางแสงไฟ แต่ก็สามารถมองเห็นไฟตามขอบหน้าต่างที่ลอดออกมาข้างนอกอย่างชัดเจน แต่ที่เบอรลินละเป็นมืดตื้อทีเดียว เพียงแต่ใช้ม่านหรือกระดาษดำรูดลงมาปิดยังหาพอเพียงไม่ หากแสงลอดออกไปยังนอกหน้าต่างเพียงรูเดียว เป็นเกิดเรื่อง บางทีกำลังนั่งคุยกันอยู่ดีๆ ได้ยินเสียงคนกดกริ่ง ตำรวจมายืนตระหง่านหน้าประตูบ้าน จดชื่อไปเสร็จสรรพแล้ว ครั้งแรกปรับ ๑๐ มาร์ก ครั้งที่สองหากละเลยในการพรางแสงไฟถูกปรับ ๕๐ ครั้งที่ ๓ ถูกส่งเข้าแคมป์ดัดสันดาน ด้วยวิธีนี้เองเบอรลินจึงแสนจะมืดในยามวิกาล.

เนื่องจากระบบการปกครองท้องถิ่นของเยอรมันแบ่งย่อยออกไปอย่างละเอียดที่สุดในโลก จึงทำให้การจัดการป้องกันทางอากาศสะดวกขึ้นมาก ปกติจากอำเภอ ตำบล หมู่บ้านยังแบ่งออกเป็นบล๊อค เป็นเซลล์ อาคารใหญ่ๆในถนนเดียวกันรวมกันเป็นบล๊อคๆหนึ่ง แล้วแต่อาคารของเยอรมันยังประกอบด้วยครอบครัวอีกประมาณ ๕–๖ ครัว รวมเรียกเป็นเซลล์ ซึ่งต่างก็มีหัวหน้าประจำทุกเซลล์ หัวหน้าเหล่านั้นนอกจากจะคอยปกครองและควบคุมประชาชนทางการเมืองแล้ว ยังมีธุรกิจในเรื่องบัตรปันส่วน และการป้องกันภัยทางอากาศอีกด้วย ในบ้านหนึ่งจะต้องแบ่งหน้าที่กันให้เรียบร้อยแล้วว่า เวลาได้ยินเสียงไซเรน ใครควรทำอะไรบ้าง มักจะแบ่งให้มีพวกช่วยขนของ ดูแลให้ปิดแกสสำหรับหุงต้ม และปิดไฟทุกห้อง เป็นยามคอยดูลูกระเบิดเพลิง เป็นกำลังดับเพลิง และเป็นยามคอยอยู่หน้าหลุมหลบภัย บางแห่งที่หลบภัยอยู่ลึกไม่อาจได้ยินเสียงสัญญาณหลบภัย ต้องใช้ยามพิเศษ

เจ้าบ้านจะต้องขวนขวายให้ผู้อาศัยในบ้านของตนมีหน้ากากป้องกันไอพิษทุกคน เพราะต้องสวมในเวลาเข้าดับลูกระเบิดเพลิง จัดโปรแกรมให้ทุกคนได้รับการฝึกดับเพลิง ฝึกสวมหน้ากาก และฟังคำบรรยายในเรื่องการป้องกันภัยทางอากาศแทบทุกอาทิตย์ตามโรงภาพยนตร์ในเยอรมัน จะต้องมีภาพยนตร์ข่าวสงคราม ที่นักถ่ายภาพเสี่ยงชีวิตไปถ่ายขณะรบกันจริงๆกับภาพยนตร์ศึกษาสอนประชาชน ให้รู้จักประหยัดในการนุ่งห่ม การใช้เวลาให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ การกินอาหารที่เป็นประโยชน์ การเก็บอาหารไว้กินค้างปีและการปรุงอาหารด้วยวัตถุดิบอันแสนจะไร้ค่าที่มีในเยอรมัน และประการสุดท้ายก็คือการป้องกันภัยทางอากาศ สอนราษฎรให้รู้จักการใช้ทรายดับเพลิง ใช้หน้ากาก ใช้พ่นน้ำเป็นฝอยด้วยสูบน้ำ การปฐมพยาบาลเมื่อถูกเพลิงลวกและถูก

ฟอสฟอรัส และนอกนั้นก็คือ สอนการบูรณะบ้านช่องที่ปรักหักพังให้พออาศัยอยู่ได้ต่อไปด้วยตนเอง นอกจากนี้ ก็ดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือ ในห้องใต้ดินทุกบ้านจะต้องจัดหาเครื่องมือในการช่วยตนเอง ให้พ้นจากการถูกอาคารบีดทับ เช่นมีตะเกียง เชือก ค้อนสำหรับเคาะ ขวานและจอบสำหรับพังประตู เหล่านี้เป็นต้น บางทีก็มีอาหาร เครื่องกระป๋องและขวดน้ำไว้ เพราะบางคราวกว่าหน่วยช่วยเหลือจะมาทำการช่วยได้ก็ต้องกินเวลานาน สำหรับประชาชนที่อยู่ในเมือง หรือใกล้สถานีรถใต้ดินทั้งหลายก็มักจะยึดเอาสถานีใต้ดินเป็นที่หลบภัย.

การให้สัญญาณภัยทางอากาศสำหรับกรุงเบอรลินผิดกว่าที่อื่น เพราะเป็นเมืองใหญ่มาก อังกฤษมักจะเข้าตีทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ การให้สัญญาณจึงให้แต่เพียงเป็นเขตๆไป บางทีอำเภอหนึ่งมีหวอวิ่งกันเกรียวกราว แต่อีกอำเภอหนึ่ง ผู้คนยังดูภาพยนตร์อย่างสนุกสนาน ดังเช่นแถบตะวันออกของกรุงเบอรลิน กว่าจะได้รับสัญญาณบอกภัยทางอากาศ บางทีห่างกันถึง ๑๕ นาที ทั้งนี้แล้วแต่ผู้บัญชาการป้องกันกรุงเบอรลิน เมื่อท่านผู้นี้กดปุ่มเปิดไซเรน เป็นอันรู้ว่าอีก ๑๐ นาที เครื่องบินจะเข้ามาถึงชานนคร เยอรมันมีการสื่อสารดีมากและวางยามอากาศไว้ทั่วทุกหนทุกแห่ง กว่าอังกฤษจะบินมาถึงเบอรลินก็ต้องผ่านยามอากาศตามเมืองต่างๆ มากมาย ฉะนั้นเจ้าหน้าที่ป้องกันกรุงเบอรลินจึงทราบข่าวการเคลื่อนไหวของข้าศึกได้อย่างดียิ่ง พร้อมทั้งกะเวลาให้สัญญาณได้ทันท่วงที มีบางคราวแต่ว่าน้อยครั้ง ที่เบอรลินมีหวอแล้วไม่มีเครื่องบินข้าศึกผ่านมา ทั้งนี้เนื่องจากกลยุทธของข้าศึก โดยการเข้าตีลวงหลายๆแห่ง จนไม่สามารถจับเจตนาของข้าศึกได้ว่า จะตีหนักเมืองไหนใช่แต่เท่านี้ การให้สัญญาณก่อนหน้ามากนักก็เป็นข้อเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างยิ่ง เพราะโรงงานที่ทำเครื่องยุทโธปกรณ์เป็นอันมากจะต้องหยุดชะงัก คนงานนับ-

แสนจะต้องลงหลุมหลบภัย แต่ละนาทีที่โรงงานหยุดล้วนแต่มีส่วนในการตัดสิน ความแพ้ชนะของสงครามครั้งนี้ทั้งสิ้น การคมนาคมต่างๆก็ต้องชะงักดุจกัน ยวดยานในท้องถนนต้องหยุดแอบข้างถนน ส่วนรถรางซึ่งเดินกลางถนนก็ต้องแล่นไปจอด ณ ที่ใกล้หลุมหลบภัย ผู้โดยสารจะได้เข้าที่หลบภัยได้สะดวก.

การป้องกันต่อสู้เครื่องบินข้าศึก สำหรับกรุงเบอรลินแล้วทำกันแข็งแรงตลอดมา กองพล ปตอ. พร้อมทั้ง ปตอ. ทุกขนาดตั้งเรียงรายรอบนครและในนคร ไฟฉายนับร้อยดวงฉายกวาดหาเครื่องบินข้าศึก หมู่ที่จับข้าศึกอยู่จนพ้นเขตของตนก็ส่งนำไปให้ไฟฉายหมู่อื่น บางคืนท้องฟ้ามืดสนิทเห็นลำแสงไฟฉายเป็นพวยพุ่งอยู่รอบกรุงเสมือนหนึ่งฝาชีครอบเมือง ยิ่งบางคราวที่เมฆลอยต่ำยิ่งน่าดู ปตอ. ปากลำกล้องทุกขนาดก็แผดเสียงคำรามกึกก้อง เปิดฉากการยิงกั้นกางอย่างพร้อมเพรียง เฉพาะอย่างยิ่ง ปตอ. ขนาดกลางและขนาดเล็กที่ใช้กระสุนส่องวิถี ต่างยิงประสานกันในท้องฟ้า สว่างไสวยิ่งกว่าเวลาจุดดอกไม้เพลิงเมื่อมีมหกรรมที่ท้องสนามหลวงหลายเท่านัก ล้วนแต่เป็นภาพที่น่าดู น่าพิศวงและน่าสพึงกลัวในขณะเดียวกัน ไม่ช้าก็ถึงปี ๑๙๔๒ เป็นปีที่อเมริกาเข้าร่วมสงครามกับอังกฤษ อังกฤษจึงค่อยๆพ้นตัวขึ้นมาทีละน้อย เพิ่มอำนาจการโจมตีทางอากาศได้รุนแรงยิ่งขึ้น คิดยุทธวิธีและเทคนิคของการทิ้งระเบิดใหม่ขึ้น เช่นการทิ้งระเบิดในระยะต่ำที่เรียกกันว่า **"กระโดดข้ามรั้ว"** (Hedge–Hopping) หรือภาษาฝรั่งเศสว่า Saut de mouton และวิธีอื่นๆอีก ซึ่งจะได้รวมกล่าวในตอนที่สองของเรื่องภัยทางอากาศนี้ ทางฝ่ายเยอรมันเล่า ก็เริ่มจัดการให้สัญญาณภัยทางอากาศทะมัดทะแมงยิ่งขึ้น โดยใช้วิทยุและวิทยุส่งทางสายโทรศัพท์ (Telediffusion) เริ่มใช้เรด้าร์ในการยิงของปตอ. และการใช้ปตอ.อย่างพิศดาร คือการวางปืนรอบกรุงด้วย ปตอ.ใหญ่น้อยให้

สามารถสร้างฉากการยิงเป็นรูปเกลียวก้นหอยเวียนขึ้นสู่เบื้องบน (Barrage de Tir a spirale ascendante) หมายความว่า ไม่ว่าเครื่องบินข้าศึกเข้ามาอยู่ในระยะใดเป็นไม่พ้นอำนาจการยิงของ ปตอ. จึงสมควรที่จะศึกษาวิธีดำเนินการโจมตีของสัมพันธมิตร กับวิธีการป้องกันต่อสู้กรุงเบอรลินให้ละเอียดสักหน่อย

การโจมตีอย่างรุนแรงของสัมพันธมิตร: หลังจากการทิ้งระเบิดประปรายมาเป็นเวลาร่วมปี อังกฤษจึงเกิดความชำนาญในการเดินอากาศ และในการบินทิ้งระเบิดเวลากลางคืนอย่างยิ่ง ต่อมาได้กำลังทางอากาศของอเมริกาและคานาดามาเพิ่มเติม การโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงซึ่งภาษาเยอรมันใช้คำว่า Terrorangriff ก็อุบัติขึ้น การที่เรียกการโจมตีทางอากาศอย่างน่าสยดสยองตามศัพท์ภาษาเยอรมันนี้ ก็เพราะว่า:

๑. จำนวนเครื่องบินที่ใช้ครั้งหนึ่งๆไม่ใช่น้อย ตั้งแต่ ๕๐๐ เครื่องจนถึงสองพันเครื่อง และเครื่องบินที่ใช้ก็ล้วนแต่เป็นเครื่องบินพวกป้อมลอย (Flying fortress) และป้อมบินยักษ์ (Superfortress) ทั้งสิ้น ซึ่งสามารถบรรทุกลูกระเบิดได้กว่า ๘ ตัน

๒. ลักษณะการทิ้งบอมบ์ไม่เลือกจุดที่ทิ้ง พอถึงบริเวณที่หมายก็ **"เปิดผอบ"** ปล่อยให้ร่วงพรูพร้อมๆกันในชั่วเวลาอันเล็กน้อย อังกฤษจึงใช้คำว่า Saturation ซึ่งแปลว่าอิ่มตัว วิธีทิ้งระเบิดชนิดนี้ทำให้ ปตอ. ไม่สามารถรวมอำนาจการยิงได้ผล และไฟฉายก็เช่นกัน ขบวนทิ้งระเบิดคลื่นหนึ่งๆบินอยู่เหนือเมืองไม่นานนัก อัตราที่จะบอกความรุนแรงของการทิ้งระเบิด คือ **"กี่ตันต่อนาที"** ซึ่งตามสถิตินับว่า เบอรลินกับฮัมบูร์กโดนหนักมือที่สุดคือเกิน ๕๐ ตันต่อนาที ซึ่งดูๆก็เหมือนการขนทรายจากที่หนึ่งลงมาเทอีกที่หนึ่ง การเตรียมการโจมตีชนิดนี้มิใช่ของง่าย ต้องอาศัยพลประจำเครื่องบินคราวหนึ่ง

หลายๆพันคน แต่ละคนต้องใช้เวลาในการฝึกเป็นแรมเดือน และสนามบินร่วมสามสิบสนามด้วยกัน จะต้องมีแผนและกำหนดเวลาในการขึ้นจากสนามบินแห่งหนึ่งๆ อย่างละเอียดลออที่สุด ทุกๆ ๖ นาทีเครื่องบินขึ้นจากสนามบิน ๑ ลำ เฉลี่ยแล้วระยะต่อของเครื่องบินขณะนี้จะห่างกัน ๑ กิโลเมตร เป็นอันว่าปลอดภัยในการชนกัน แล้วก็ไปจัดขบวน ณ จุดกำหนดจุดหนึ่ง เจ้าหน้าที่บนพื้นดินต้องใช้เป็นจำนวนหมื่นสำหรับการโจมตีคราวหนึ่งๆ เจ้าหน้าที่ทำการประสานการติดต่อนัดแนะกับสนามบินทุกแห่ง นักอุตุนิยมก็ต้องพิจารณาดินฟ้าอากาศในอังกฤษอย่างหนึ่ง บนช่องแคบและเหนือพื้นดินยุโรปภาคกลางอีกแห่งหนึ่ง นักอุตุนิยมจะเป็นผู้ชี้เส้นทางที่ปลอดภัยจากพายุฝน และที่ๆน้ำแข็งจะเกาะเครื่องบินน้อยที่สุด กองหาข่าวกรม ปตอ. จะเป็นผู้ตัดสินอีกว่าเส้นทางตอนไหนควรบินในระยะสูงเท่าใด และเส้นทางใดจะประสบฉากการยิงของ ปตอ. ข้าศึกหนาแน่นเพียงใด ส่วนที่หมายต่างๆสำหรับการบินเพื่อการโจมตีอย่างรุนแรง มักจะหมายเป็นอำเภอๆไป ครั้งหนึ่งอำเภอหนึ่งก็เรียบเป็นหน้ากลอง หรือถ้าเป็นเมืองใหญ่หน่อย ก็มีแผนว่าจะระดมกันทำลายกลางใจเมืองหรือขอบนอกของเมือง ปกติสัมพันธมิตรมักจะมีโปรแกรมต่อเนื่องกัน สุดแต่ความสำคัญทางยุทธศาสตร์และความผันแปรของเหตุการณ์ในสนามรบ เช่นอาทิตย์นี้ทำลายศูนย์การคมนาคม อาทิตย์หน้าทำลายโรงงานเชื้อเหลิง อีกอาทิตย์หนึ่งทำลายโรงงานสร้างเครื่องบิน ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น ส่วนที่หมายพิเศษที่กองข่าวทหารอากาศจะรวบรวมได้ เช่นที่ตั้งโรงงานสร้างอาวุธลับ ที่ตั้งเรด้าร์สำคัญๆที่จะต้องทำลาย กองข่าวอาจต้องรวบรวมจากภาพถ่ายทางอากาศ จากประเทศเป็นกลาง หรือจากพวกใต้ดินซึ่งส่วนมากเป็นฝรั่งเศส ฮอลันดาคอยติดต่อส่งข่าวให้เสมอ ในคราวใดที่ดินฟ้าอากาศไม่ปกติ การบอกที่หมายทิ้ง

ระเบิดอาจต้องอาศัยการร่วมมือของกองค้นหาข่าวสำหรับการทิ้งระเบิดโดยใช้เรด้าร์ด้วย (Radar bombing intelligence) และประการสุดท้ายก็คือ ยุทธวิธีที่ผู้บังคับบัญชาชั้นสูงเป็นผู้กำหนด จะใช้เส้นทางและที่หมายเข้าตีที่ใดบ้างเพื่อลวงข้าศึก จัดขบวนไหนเป็นขบวนลวงและขบวนที่เข้าตีรองและเข้าตีหลัก กำหนดจุดสำหรับรวมกำลังเข้าตีและบินกลับ เมื่อเป็นที่เรียบร้อยแล้ว กองบินอันมหึมาก็นับว่าพร้อมที่จะปฏิบัติการได้

ปัญหาขั้นต่อมาก็คือการเดินอากาศและการที่จะนำเครื่องบินนับร้อยนับพันให้มุ่งเข้าสู่เบอรลิน โดยไม่คำนึงถึงฝนและหิมะ ไม่ต้องพะวงถึงดวงดาวและพระจันทร์ในท้องฟ้า ไม่ต้องคำนึงถึงพายุร้าย ลูกเห็บจะตก หรือหมอกจะหนา จนไม่เห็นเส้นสำคัญเช่นถนน autobahn และลำน้ำ เครื่องบินทั้งขบวนคงบินเหนือเมฆพ้นอำนาจการยิงของปตอ. ไปโผล่เอาที่ใกล้ๆที่หมายได้ทุกคราว ทั้งนี้โดยวิธีการใช้วิทยุช่วยในการเดินอากาศซึ่งโลกรู้จักกันอยู่หลายวิธี แต่วิธีที่ใช้ในการรบคราวที่แล้วก็คือ วิธี Decca, Gee และ Loran ซึ่งแต่ละชนิดเป็นการเดินอากาศโดยวิถีไฮเปอร์โปลา ซึ่งอาศัยวิทยุจากสถานีส่งในอังกฤษ (เรื่องราววิธีเดินอากาศทั้ง ๓ วิธีนี้ ข้าพเจ้าของดกล่าว เพราะหนักในทางเทคนิคมากไป) บนเครื่องบินมีเครื่องมือสำหรับนับเฟสและ Oscillograph กอปร์ด้วยแผนที่ซึ่งปรากฏวิถีไฮเปอร์โปลา อันแสดงให้รู้ว่าที่หมายอยู่ ณ วิถีหมายเลขอะไร และสามารถรู้อยู่ทุกขณะว่ากำลังบินอยู่เหนือตำบลใดในยามค่ำคืน เมื่ออาจหลงหรือเข้าใกล้ที่หมายที่จะต้องทราบให้แน่ชัด ก็ใช้เครื่องมือเรด้าร์ประกอบกับฉาก PPI (Plan position indicator) เสาอากาศของเรด้าร์จะกวาดคลื่นสะท้อนตามจุดต่างๆในภูมิประเทศ ให้มาปรากฏบนฉากดังกล่าว เมื่อรู้ที่หมายชัดเจนแล้ว ก็ชั่วแต่บินรอเวลารับสัญญาณจากประเทศอังกฤษในการที่

จะทิ้งลูกระเบิดต่อไป ฉะนี้ท่านจะเห็นได้ว่า ความเร็วของเครื่องบินจะต้องรักษาให้สม่ำเสมอคงที่ เพราะจะต้องให้ถึงที่หมายในเวลาที่ตกลงกันไว้ตั้งแต่เกาะอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การส่งเครื่องบินขับไล่ มาคุมขบวนทิ้งระเบิดในเวลากลับอีกทีหนึ่ง เสมือนหนึ่งว่าลูกสาวจะกลับจากโรงเรียนกวดวิชากลางคืนเมื่อใด พ่อจะได้ส่งคนมารับให้ทันตามกำหนด

เครื่องบิน ๔ เครื่องยนต์เครื่องหนึ่งมีเจ้าหน้าที่ ๘–๙ คน เครื่องบินลำหนึ่งๆกอปร์ด้วยเทคนิคอันสูง ผิดกับเครื่องบินเมื่อมหาสงครามคราวแรกมาก การบังคับเครื่องแทบจะไม่ต้องใช้แรงคน ส่วนมากใช้ impulse ของกระแสไฟฟ้าส่งให้มอเตอร์ทำงานบิดหางเสือและปีกเล็กแก้เอียง ใช้ลูกข่างหรือไจโรสโค๊ปเป็นเครื่องบอกทิศ เป็นเครื่องทำขอบฟ้าจำลอง เป็นผู้ขับอัตโนมัติแทนนักบิน เมื่อนักบินตั้งทิศทางและความสูงแล้ว ก็ไม่ต้องพะวงอีกต่อไป ไจโรสโค๊ปจะทำหน้าที่คอยแก้ทิศและความสูงให้โดยอัตโนมัติเมื่อบินไม่ตรงทิศที่ตั้งไว้ เครื่องบินมีเครื่องให้ความอบอุ่นในห้องเคบิน เพราะต้องบินในระยะสูงที่เรียกกันว่า Sub–Stratosphere ตามขอบปีกและหัวเครื่องยนต์มีเครื่องทำให้น้ำแข็งละลาย De–icer มิฉะนั้นน้ำแข็งจะจับปีกและใบพัด ทำให้เครื่องบินแล่นต่อไปไม่ได้ ถังน้ำมันถูกยิงแล้วไม่รั่ว ปิดรูที่ถูกยิงเอง (Safety tank) ส่วนสำคัญๆของเครื่องมีเกราะป้องกัน ใบพัดก็สามารถบิดได้เพื่อให้เปลี่ยนความเร็วได้และหมุนกลับทิศได้ เพื่อทำหน้าที่เป็นห้ามล้อในตัว ตามลำตัวมีช่องทางสำหรับออกเมื่อเวลาฉุกเฉินแบบเรือดำน้ำ มีเรือชูชีพยาง เครื่องทำไฟเครื่องกรองทำน้ำทะเลให้เป็นน้ำรับประทานได้ เมื่อเครื่องบินจำต้องร่อนลงทะเล นักบินจะได้อาศัยสิ่งเหล่านี้ประทังชีวิต นักบินสวมเครื่องแต่งตัวที่เรียกกันว่า Stratosuit สำหรับบินระยะสูง มีเครื่องทำความอบอุ่น และหายใจด้วย

อ๊อกซี่เจน เวลาเครื่องบินถูกยิง นักบินจะได้โดดออกจากเครื่องบินโดยปราศจากอันตราย หากไม่มีเครื่องป้องกันชนิดนี้แล้ว นักบินจะสิ้นสติก่อนที่ร่มชูชีพจะกาง โดยเหตุที่ความกดแตกต่างกันมาก ภายในเครื่องบินสามารถติดต่อกันด้วยโทรศัพท์ที่เรียกกันว่า Interphone เช่นเดียวกับที่ใช้ภายในรถถัง มีวิทยุสำหรับติดต่อกับเครื่องบินลำอื่นๆ มีเครื่องเรด้าร์ประกอบฉาก PPI สำหรับมองดูภูมิประเทศในเวลาเดินอากาศ โดยรับ Impulse ของคลื่นแบบ Gee และ Loran บางเครื่องมีเครื่องวัดระยะสูงโดยอาศัยเรด้าร์ มีเครื่องเรด้าร์สำหรับถามเครื่องบินลำอื่นๆหรือเครื่องบินขับไล่ เพื่อให้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกันหรือเปล่า ยังมีสิ่งที่ควรกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ เครื่องมือทิ้งระเบิดที่มีชื่อเสียงและปกปิดเป็นความลับอย่างยิ่งของอเมริกาชื่อ **"นอร์เดน"** (Norden bomb sight) ผู้ทิ้งระเบิดเพียงแต่ตั้งระยะสูง จัดแกนไจโรสโค๊ปให้ตั้งได้ฉากกับพื้นดิน ตั้งทิศของเครื่องบินให้ตรงกับที่หมาย ปล่อยให้ไจโรสโค๊ปบังคับเครื่องบินแล้ว นักบินก็เพียงแต่ใช้กล้องเล็งให้ตรงที่หมาย แล้วก็กดปุ่มทิ้งระเบิดได้ และถ้าหากมีกล้องพิเศษคือ Genbox หรือ H2S ประกอบด้วยแล้ว ก็สามารถทิ้งระเบิดโดยไม่จำเป็นต้องเห็นที่หมาย อาวุธมีปืนใหญ่และปืนกลรวม ๑๐–๑๖ กะบอก บางกะบอกก็ยิงด้วยไฟฟ้า ไม่จำเป็นต้องมีพลยิงนั่งประจำ นอกจากนี้ก็มีเครื่องเล็กๆน้อยๆเช่นเครื่องตั้งชนวนลูกระเบิด เครื่องพลุส่องแสง เครื่องถ่ายรูปซึ่งถ่ายโดยไฟฟ้าทั้งสิ้น

ในบรรดาวิธีทิ้งระเบิดที่เกิดขึ้นใหม่ๆ มีดังนี้ คือ:–

ดำทิ้งระเบิด

ควงสว่านแล้วดำทิ้งระเบิด

การทิ้งระเบิดในระยะเรี่ยยอดไม้

การทิ้งระเบิดเป็นแผง เพื่อเฉลี่ยจุดกระทบบนพื้นดิน

การปูพรมระเบิด

การทิ้งให้กระดอนระเบิด

การเทลูกระเบิด

เครื่องบินสัมพันธมิตรที่มาโจมตีเบอรลิน มักจะใช้แบบระเบิดเฉลี่ยหรือไม่ก็คือวิธีเทลูกระเบิดเท่านั้น

ในการที่จะให้ขบวนทิ้งระเบิดอันยาวยืด ได้รับความปลอดภัยนั้นมีอยู่ ๒ ประการ ประการหนึ่ง คือจัดรูปขบวนให้เหมาะ เพื่อประสานอำนาจการยิงให้รุนแรงและปราศจากที่อับกระสุน และอีกประการหนึ่ง ก็คือใช้เครื่องบินขับไล่ทางไกลคุ้มครองขบวนทิ้งระบิดอีกทีหนึ่ง

ในการโจมตีอย่างรุนแรงคราวหนึ่งๆ ใช้เครื่องขับไล่คุ้มครองราวๆ ๖๐๐ ถึง ๘๐๐ เครื่อง เครื่องขับไล่นี้ถูกส่งมาจากสนามบินหลายแห่งด้วยกันต้องมีโปรแกรมพิเศษ และปักปันเขตการคุ้มครอง ไม่ก้าวก่ายกัน คราวหนึ่งๆใช้พวกขับไล่นี้ราว ๖ พวก ให้ตามไปส่งถึงจุดหนึ่งแล้วจะมีพวกอื่นมารับต่อไปเรื่อยๆ จนถึงที่หมายแล้วจึงพากันกลับบ้าน เครื่องบินที่สัมพันธมิตรให้คุมขบวนทิ้งระเบิด ได้แก่ Thunderbolt, Thyphoon และ Spitfire หน้าขบวนทิ้งระเบิดมีเครื่องบินหมู่หนึ่งเป็นเครื่องบินนำทางและนำทิ้งระเบิด ซึ่งประเทศต่างๆมักจะเรียกว่า**เครื่องบินลูกเสือ**หรือ**เครื่องบินนำร่อง** คือ Scoutplane หรือ Pathfinder ประกอบด้วยนักบินที่เชี่ยวชาญในการเดินอากาศและเป็นนักบินที่รู้จักทางดี เคยมาบอมบ์เบอรลินจนชำนาญ เครื่องบิน ๖–๙ เครื่องนี้ประกอบด้วยเครื่องมือในการเดินอากาศ และเรด้าร์อย่างครบครันและมีพลุ-

ส่องแสงกับลูกระเบิดเพลิงเป็นจำนวนมาก เพื่อนำขบวนมรณะทั้งโขยง ไปทิ้งระเบิดไม่ผิดพลาด.

เท่าที่ข้าพเจ้าได้แทรกเทคนิคและยุทธวิธีของการบินทิ้งระเบิดมา ณ ที่นี้ ก็เพื่อจะให้ท่านผู้อ่านเข้าใจในสมรรถภาพของเครื่องบินทิ้งระเบิดสมัยนี้ และการจัดการให้เครื่องบินนับพันๆเครื่องบิน มาสู่ที่หมายอันแสนจะไกลได้ถูกต้อง จะได้หมดข้อสงสัยในปัญหาที่ว่า สัมพันธมิตรโจมตีเยอรมันได้อย่างไรด้วยเครื่องบินกว่าพันเครื่อง ซึ่งความจริงก็น่าพิศวงไม่น้อย ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะได้บรรยายเฉพาะเรื่องการโจมตีล้วนๆ

การโจมตีเยอรมันนั้น สัมพันธมิตรแบ่งหน้าที่กันทำดังนี้ อังกฤษซึ่งชำนาญการเดินเรืออยู่แล้ว ก็มักจะเก่งในทางเดินอากาศด้วย รับหน้าที่เป็นฝ่ายโจมตีในเวลากลางคืน ส่วนอเมริกันผู้มีศักย์สงครามสูง มีเครื่องบินบ้อมลอยเหลือเพือ ก็รับเหมาเป็นฝ่ายโจมตีเมืองใหญ่ๆในเวลากลางวันอย่างทารุณ

ในการโจมตีครั้งหนึ่งๆ อเมริกาจัดขบวนทิ้งระเบิดหลายๆ ขบวนหรือหลายๆคลื่น ขบวนหนึ่งมีประมาณ ๒๐๐–๓๐๐ เครื่อง แบ่งเป็นฝูงใหญ่ๆหลายฝูงด้วยกัน ฝูงหนึ่งประมาณ ๓๒ เครื่อง เคลื่อนที่เข้ามาในรูปขบวนซึ่งอังกฤษเรียนว่า Javelin และ Stagger formation เป็นรูปขบวนที่ทำให้ยิงช่วยเหลือกันได้ดี นอกจากนี้เพื่อเพิ่มอำนาจการยิงทางด้านหลัง ฝูงหนึ่งๆมักจะใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดห้อยท้ายไว้อีก ๑ เครื่อง อังกฤษเรียกว่า "Tail–end Dharlie" เวลาโจมตีเบอรลินครั้งหนึ่งๆ ข้าพเจ้าเคยแหงนคอตั้งบ่าดูขบวนทิ้งระเบิดที่ตามกันมาเป็นหาง ดูคล้ายพญางูที่เลื้อยตรงเข้าหาเหยื่อ หลังเครื่องยนต์แต่ละเครื่องมีควันขาวพลุ่งเป็นหางยาวยืด ทุกลำบินทื่อตามกันมาในรูปขบวนเดิม ไม่มีหลบหรือกระจายให้ห่างจากกัน ปกติมักจะอาศัยการบินสูง ซึ่ง

ป็นระยะที่ ปตอ.ขาดความแม่นยำ แต่กระนั้นก็มักจะเห็นกระสุน ปตอ. ระเบิด
ใกล้ๆ บางลำก็ปีกหักเอียงลงมาบ้าง บางลำก็เกิดไฟไหม้ดิ่งลงสู่พื้นดิน ที่เหลือ
ก็คงรักษารูปขบวนเดิมบินทื่อต่อกันไป เมื่อใกล้ที่หมายขบวนทิ้งระเบิดมัก
จะลงมาต่ำหน่อยราวๆ ๔ พันเมตร ซึ่งเป็นระยะระหว่าง ปตอ. ขนาดเล็กกับ
ขนาดใหญ่ เครื่องบินลูกเสือที่นำมาก็กำหนดที่หมายทิ้งระเบิด โดยทิ้งพลุส่อง
แสงบ้าง ดอกไม้เพลิงซึ่งลอยอยู่ในอากาศได้นานๆบ้าง ฝรั่งเรียกดอกไม้เพลิง
นี้ว่า Christmas tree หรือ **"ต้นไม้วันตรุษฝรั่ง"** เป็นสัญญาณให้ขบวนทิ้ง
ระเบิดเปิดท้องปล่อยให้ลูกระเบิดพรูลงมาขณะบินผ่านพลุส่องแสงนั้น หากเป็น
เวลากลางวันก็ใช้ทิ้งระเบิดเพลิงรอบๆที่หมายหรือใช้ควันสี ต้นไม้วันตรุษฝรั่ง
ที่กล่าวหาใช่เป็นเครื่องหมายสำหรับทิ้งระเบิดเสมอไปไม่ บางคราวก็มีความ
หมายแต่เพียงให้ขบวนทิ้งระเบิดเลี้ยวที่ตรงนั้นเพื่อเปลี่ยนทิศทาง ในระยะแรกๆ
สัมพันธมิตรก็พยายามทิ้งระเบิดจุดยุทธศาสตร์ก่อน เป็นต้นโรงงานใหญ่ๆใน
เบอรลิน เช่น เมืองซีเมนซึ่งทำเครื่องไฟฟ้าและเครื่องมือสื่อสาร โรงงานทำ
ส่วนประกอบเครื่องบิน สนามบิน เครื่องบินจรวด ทำให้สถานีรถไฟทั้ง ๗
แห่งของเบอรลินเหลือแต่ซาก แทบจะกล่าวได้ว่าอาคารบ้านเรือนในใจกลาง
นครเบอรลินทุกแห่งต้องเป็นเหยื่อของลูกระเบิด นับแต่วัดวาอารามใหญ่ๆ ไป
จนถึงโรงภาพยนต์อันหรูหราและมหึมาที่อยู่ใกล้เคียง หลังจากโจมตีครั้งหนึ่งๆ
เดินเข้ากรุงเกือบไม่ได้ ตามถนนควันและฝุ่นจากเพลิงที่เผาผลาญตึกรามทำให้
หายใจแทบไม่ออก ต้องเอาผ้าเช็ดหน้าผูกปิดจมูกและปากไปตลอดทาง สะพาน
รถไฟ รถใต้ดิน รถรางสายต่างๆนับไม่ถ้วนพินาศหมด การคมนาคมต้องชะงัก
ไปหลายชั่วโมง แต่นี่ก็อุปมาเสมือน **"อาหารว่าง"** เท่านั้น มหาภัยอันแท้จริง
เริ่มตั้งแต่หน้าร้อนปี ๑๙๔๓ ต่อไปนี้เป็นตอนที่น่าสยดสยองจริงๆ คือตอนที่

อเมริกาขนลูกระเบิดใหญ่น้อยมาเทที่เบอรลินแท้ๆ ครั้งหนึ่งก็ทำให้อำเภอหนึ่งราบเรียบโล่งเตียน อเมริกาบินผ่านมาคราวหนึ่งตั้ง ๑๐๐๐–๑๓๐๐ เครื่อง โปรยลูกระเบิดทำลายและลูกระเบิดเพลิงลงมาดุจห่าฝน หมดแล้วก็บ่ายหน้ากลับ การทิ้งระเบิดชนิดนี้นับว่าทำความเสียหายและก่อให้เกิดการเสียขวัญอย่างร้ายแรง การโจมตีอาจนานไม่ถึง ๔๕ นาที แต่ความพินาศนั้นมากพอที่ทำให้ท้องที่ในเขตอำเภอหนึ่งดูเสมือนรังผึ้งเมื่อมองจากเครื่องบิน หลังการโจมตีอย่างรุนแรงขนาดนี้ ชาวเบอรลินซึมไปนาน จำนวนราษฎรที่ไม่มีบ้านพักอาศัยเพิ่มทับทวียิ่งขึ้น คราวหนึ่งข้าพเจ้ากลับจากไลปซิกมาเบอรลิน เพื่อจะไปหาเพื่อนคนหนึ่งที่ใกล้ๆบ้านแถบลิชเตอร์เฟลด์ แต่อำเภอนั้นราบเรียบไปหมด มีแต่กองอิฐและกำแพงที่จะล้มมิล้มแหล่ ตามถนนคงเหลือแต่เสาไฟฟ้าเหล็กไม่กี่ต้น ซึ่งพรุนไปด้วยสะเก็ดระเบิด ถนนต่างๆเลือนหายไปหมด เข้าไปแล้วเลยหลงหาทางออกไม่ถูก ถนนเมืองนอกตัดกันเป็นตาหมากรุก เมื่อหาตำบลหลักไม่ได้ก็ลำบาก ทั้งนี้เป็นเพียงความเดือดร้อนในส่วนที่ได้รับจากอเมริกาเท่านั้น

ฝ่ายอังกฤษผู้รับเหมาในการโจมตีกลางคืน คงซื่อสัตย์ต่อสัญญายิ่งนัก แต่ความเสียหายที่ได้รับจากการโจมตีของอังกฤษ ๑ เดือนยังสู้อเมริกันมาเยี่ยมเยียนครั้งเดียวไม่ได้ อังกฤษมักจะใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดเล็ก ๒ ที่นั่งชื่อว่า **"ยุง"** (Mosquito) มารบกวนเบอรลินแทบทุกคืน เสมือนยุงร้ายมาคอยกัดไม่ให้นอนได้สบายๆ บางคืนมา ๓–๔ หน บางคืนไม่ต้องนอนกันเลย ปี ๑๙๔๔ เจ้ายุงร้ายนี้แผลงฤทธิ์อย่างที่สุด มาคืนเว้นคืน มีอยู่คราวหนึ่งมา ๓๑ คืนติดๆ กัน คืนละหลายพักหลายหน เวลา ๑๙.๐๐ น. ก่อนกินอาหารเย็นเป็นต้องมาเยี่ยมเบอรลินตรงเวลา กับเวลาตีสองกลางคืนเป็นต้องมาปลุกให้ลุกขึ้น บางทีแกล้งทอดขบวนให้ยาวยืดหลายคลื่น เพื่อจะให้เบอรลินมีหวอนานๆ ผู้คนจะได้

ฉากการยิงของ ปตอ. ที่ใช้กระสุนส่องวิถี ซึ่งปรากฏอยู่หลังบ้านข้าพเจ้าในกรุงเบอรลินแทบทุกคืน

อิดโรย เป็นการทำลายกำลังใจและเส้นประสาทกันโดยตรง บางคราวคลื่นที่ ๑ กำลังเข้าตีเบอรลิน คลื่นสุดท้ายเพิ่งจะขึ้นจากสนามบินที่อังกฤษ พวกเราคอยแต่นั่งฟังวิทยุไปเรื่อยๆ จะเข้านอนก็ไม่ได้ เพราะรู้ดีว่าอีก ๑๐ นาทีเป็นอย่างช้า เจ้านกมฤตยูจะต้องมาเยือนเราอีก

ในตอนนี้พวกเรามาอยู่รวมกันหมดคือ บุญเรือน ชายน้อยและข้าพเจ้า ทุกคนมีงานเต็มมือ พวกเราเก็บของมีค่าใส่กระเป๋าไว้พร้อมเสมอ คือ เครื่องแต่งตัวกับหนังสือ พอหวอขึ้นก็เป็นอันขนลงไปในหลุมที่ขุดไว้ในสวนได้ ความจริงหลุมหลบภัยที่ขุดนั้นป้องกันได้แต่สะเก็ดระเบิดและลูกระเบิดเพลิงเท่านั้น ที่ต่างคนต่างเอากระเป๋าอันมีค่าของตนไปคนละใบ ก็โดยหวังว่าหากบ้านถูกระเบิดจะได้มีอะไรติดตัวบ้าง หรือบ้านถูกไฟไหม้จะได้ตั้งหน้าดับไฟโดยไม่ต้องพะวงกับการเก็บข้าวของ

ขณะนั้นเริ่มมีการจำกัดการใช้แก๊สและไฟฟ้า รัฐบาลคิดให้เป็นรายตัวไปว่า คนหนึ่งมีสิทธิใช้แก๊สกี่ลูกบาศก์เมตรต่อเดือน หากใช้เกิน เจ้าหน้าที่บริษัทจำหน่ายแก๊สก็ปิดท่อห้ามใช้ต่อไป ฉะนั้นจะใช้สุรุ่ยสุร่ายไม่ได้ นอกจากนี้แก๊สยังไม่เปิดให้ตลอดวัน มีตอนที่จะต้องทำครัวกันเท่านั้น ฉะนั้นจึงต้องกะให้เหมาะ พอมีแก๊สก็รีบต้มมันฝรั่งไว้ ทางที่ดีที่สุดก็คือกินขนมปังตลอดวันไม่ต้องพึ่งเชื้อเพลิง แต่ในเมืองหนาวหากรับประทานอาหารเย็นๆเสมอก็ออกจะกร่อยมาก จึงต้องปรุงอาหารที่ร้อนขึ้นบ้าง พวกเราไม่ค่อยจะรุกรี้รุกรนอย่างพวกหญิงชายชราที่เหลืออยู่ในบ้าน เพราะพวกเราตัวคนเดียวไม่มีห่วงใย ซ้ำจากเมืองไทยมาก็นานปี ไม่เคยได้รับจดหมายติดต่อกับทางบ้าน จึงดูประหนึ่งว่าตัวอยู่คนเดียวในโลก ความกลัวความตายก็ไม่เกิดมีขึ้น การกินอยู่ในเบอรลินไม่ค่อยลำบากเท่าใด พวกเราทำครัวกันเอง อาหารสุกเมื่อใดก็กิน ในระยะนี้

พวกเรากลับจากหัดทหารตามกองพันต่างๆมาพักที่เบอรลิน เพราะทางตะวันออก รัสเซียกำลังรุกเข้ามาใกล้เต็มทีแล้ว กองทัพบกเยอรมันจึงสั่งพวกเราให้เข้ามาสังกัดกองบังคับการทูตทหารไทยดังเดิม ทำให้พวกเรามีสิทธิที่จะได้รับข้าวสารกิโลครึ่งต่อเดือน และเนื้ออาทิตย์ละ ๗๕๐ กรัม ซึ่งมากกว่าชาวเยอรมัน ๓ เท่า จึงตกลงใจมาอยู่รวมกันทำกับข้าวไทย หุงข้าวกินเสียให้สบายใจ เพราะไม่รู้ว่าจะตายเมื่อใด และได้ห่างเหินการกินข้าวมา ๔ ปีแล้ว ทุกคนเจ็บใจอ้ายยุงร้ายที่มาคอยรบกวนเราตอนค่ำๆเสมอ เคราะห์ดีที่เรามีวิทยุและการบอกภัยทางอากาศในเบอรลินดีขึ้นมาก จึงสามารถล่วงรู้ว่าเดี๋ยวนี้มีเครื่องบินอยู่ในตำบลของเรากี่เครื่อง หรือขณะนี้ส่วนใหญ่ของขบวนทิ้งระเบิดอยู่ที่ไหน เราก็พอเดาได้ว่าอีกเมื่อไหร่เราจะต้องออกจากครัว วันไหนมีข้าวกิน ข้าพเจ้ามักจะต้มข้าวไว้จนเกือบสุก พอหวอขึ้นก็รีบเช็ดน้ำ แล้วเปิดแก๊สแต่เบาๆ ดงข้าวไว้ตลอดเวลาที่ต้องหลบอยู่ในหลุม พอหมดเสียงเครื่องบินก็ตะกายขึ้นมาดูหม้อข้าวใหม่หูก็คอยฟังว่าเจ้าคลื่นที่ ๒–๓ มันถึงไหนแล้ว เมื่อมีโอกาสก็อุ่นหมูต้มเค็มกับแกงเผ็ด หมดหวอแล้วจะได้รีบกินข้าวเย็นแล้วเข้านอน เตรียมตัวไว้ตื่นตอนตี ๒ ต่อไป

กับข้าวจะวิเศษเพียงใดย่อมแล้วแต่วัตถุดิบที่หาได้ และจะต้องเป็นของที่เก็บไว้ได้นาน เมื่อถึงคราวจะกินก็อุ่นเพียงเล็กน้อย จึงทำกันแต่หมูต้มเค็มกับแกงเผ็ด หมูต้มเค็มกะให้กินมื้อละชิ้นเล็กๆ ใครกินหมดก่อนอนุญาตให้กินแต่น้ำแกง สำหรับแกงเผ็ดค่อยยังชั่วหน่อย เพราะเราใช้นมปรุงแทนกะทิ เครื่องเทศก็หาเอาเอง ต้องสั่งพริกไทยจากฮัมบูร์กซึ่งซื้อด้วยเงินเยอรมันไม่ได้ ต้องใช้ซื้อด้วยเงินที่มีมาตราทองเช่นเงินสวิส พริกขี้หนูนั้นเผอิญกงสุล

ไทยประจำกรุงเวียนนาปลูกไว้เยอะ พวกเราจึงไปขอเอามา ข้อสำคัญทำให้มันเผ็ดๆเค็มๆมันๆก็แล้วกัน

แทบทุกคืนหลังจากช่วยขนของให้คนชราลงหลุมหลบภัยแล้ว ข้าพเจ้าก็สาละวนอยู่กับการทำครัว เมื่อถึงตอนที่โจมตีหนักๆ ก็ลงมาจุกกันอยู่ตรงช่องหลุม พวกเราเคยฝึกล้มลุกในกรมทหารกันจนช่ำชองแล้ว จึงไม่ค่อยเกรงกลัวลูกระเบิดนัก เพียงแต่หมอบให้ดีๆ ลูกระเบิดที่ไม่ลงตรงหัวก็คงไม่สามารถทำอันตรายแก่เราได้ บางคราวลูกระเบิดตกใกล้ๆต้องหลบสะเก็ดระเบิดและลมระเบิดวูบวาบ เสียงยายแก่ร้องวี้ดว้าด ทำให้เราใจคอไม่ค่อยดีเหมือนกัน บุญเรือนกับข้าพเจ้ามักจะต้องอยู่ใกล้ๆกันหน้าหลุมหลบภัยเสมอ บุญเรือนเป็นนักดนตรีพอจะประมาณความถี่ของระดับเสียงได้ว่า ลูกระเบิดที่หล่นลงมานั้นใกล้หรือไกล แต่เสียงสะเก็ดระเบิดของกระสุน ปตอ. ซึ่งขวักไขว่อยู่ในอากาศเหมือนกับเสียงแมลงหวี่หรือเหมือนเสียงรถจักรยานยนต์ที่วิ่งอยู่ตามถนนไกลๆนั้น บุญเรือนพึงไม่ได้ยิน ต้องอาศัยข้าพเจ้า บางคราวสะเก็ดระเบิดหวือมาช่วยกันฉุดให้หมอบตามลาดหลุมแทบไม่ทัน

แม้แต่พวกเราที่กำลังอยู่ในวัยฉกรรจ์ยังรู้สึกเพลียๆ ตอนเช้าแทบไม่อยากจะลุกจากที่นอน ขอให้ท่านลองนึกถึงหัวอกของข้าราชการและพนักงาน-เสมียนดูบ้าง ส่วนมากเป็นสตรีผู้จำต้องไปทำงานให้ตรงตามเวลา ๐๘.๐๐ เสมอ เฉพาะอย่างยิ่งบรรดาสตรีที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสงคราม ผิดกับเด็กนักเรียน ถ้ามีหวอกลางคืนนักเรียนเด็กให้ไปโรงเรียนตอนบ่ายได้ โดยปกติก่อนจะไปนอน ชาวเยอรมันเคยอวยชัยให้พรกันเพราะๆ เช่น **"ราตรีสวัสดิ์"** **"ขอนอนหลับสบายๆ"** **"ขอให้ฝันหวานๆ"** แต่สมัยปลายสงครามมักจะอำลากันเข้านอนด้วยพรอย่างใหม่ คือ **"ขออย่าให้มีหวอนะ"**

ยิ่งนานวันกำลังใจของชาวเบอรลินยิ่งหดหู่ลง ทุกคนกลายเป็นคนเงียบขรึม นึกถึงพ่อแม่พี่น้องและบุตรธิดาที่สิ้นชีพในสนามรบและจากภัยทางอากาศ ความจริงทหารในสนามรบยังไม่ทรมานใจเท่าประชาชนที่ถูกโจมตีทางอากาศทุกวันๆ จะต่อสู้ก็ไม่ได้ มีอยู่ทางเดียวคือรอความตาย ตอนดึกๆ พวกเราชักขี้เกียจจะลงหลุมหลบภัย พอมีหวอก็เปิดวิทยุฟังข่าวของกองพล ปตอ. ที่ส่งมาทางสายโทรศัพท์ พิจารณาลักษณะการโจมตีของข้าศึกเอาเอง หากเห็นว่าชักจะรุนแรงก็ลุกขึ้นแต่งตัว แล้วก็รอฟังข่าวต่อไป หากเห็นว่าขบวนทิ้งระเบิดเข้าตีทางเหนือ เราอยู่ทางใต้ ก็คงฟุบหลับได้

บางวันหนาวจัด ต้องผละจากที่นอนอุ่นๆ ผ่าหิมะลงมา เด็กบางคนเป็นไข้ต้องอุ้มขึ้นลงหลุมหลบภัยวันละ ๖ เที่ยว จะปล่อยให้นอนอยู่บนเตียงคนเดียวก็ไม่ได้ ยิ่งลงหลุมมากอาการไข้ยิ่งทวีขึ้น อาจพาลเป็นโรคปอดอักเสบไปเลย บางวันหิมะละลายเป็นไอศกรีมน่ากิน ไหลเข้าไปนองอยู่ในหลุมหลบภัย พวกเราจะต้องยืนแช่อยู่ในไอศกรีมเกือบชั่วโมง ดูๆ มันก็เป็นภาวะที่ประหลาดอยู่ เหตุนี้เองบางวันหากหนาวจัด หรือเห็นว่าจะไม่มีการโจมตีทางตำบลที่เราอยู่ เวลาหวอขึ้นจึงเพียงแต่ลุกขึ้นคว้าเสื้อเชิ้ตกับกางเกงสวมทับปียามา ใส่ถุงเท้าแล้วนอนต่อไป ใจนั้นนึกแต่เพียงว่าเมื่อเวลาถูกบอมบ์ตาย เขาหามศพไปจะได้ไม่ทุเรศนัก แล้วก็นอนต่อไปจนรุ่งสว่าง

สัมพันธมิตรทวีการโจมตีรุนแรงขึ้นโดยลำดับ กำลังทางอากาศของเยอรมันเริ่มอ่อนลง ลูกบอมบ์ที่ใช้ก็มีพิษสงร้ายแรงยิ่งขึ้น ลูกระเบิดทำลายบางลูกสูงกว่าตัวคน เป็นการทำลายกันอย่างขุดรากเง่าโดยแท้ อังกฤษโหมลูกระเบิดเพลิงหนักขึ้นและใช้หลายชนิด ซึ่งพวกเราส่วนมากคงคุ้นกันในเมืองไทยเหมือนกัน เช่นลูกระเบิดเพลิงอีเลคทรอนบรรจุถังโลหะมหึมา ลูกระเบิดฟอส-

ฟอรัสล้วน ซึ่งยากต่อการดับกว่าชนิดอีเลคทรอนอีก มีสตรีที่ต้องผจญกับการดับฟอสฟอรัสนี้ถึงกับมือเน่าเปื่อยไปหลายคน ลูกระเบิดทำลายขนาด ๒๕๐ ก.ก. แทบจะไม่มีใครพูดถึงกันแล้ว อังกฤษใช้ตอร์ปิโดอากาศอีกทั้งลูกระเบิดขนาดมหึมาเรียกว่า Block-buster ซึ่งระเบิดอาคารมหึมาให้พังลงมาทั้งหลังได้ Block-buster นี้หนัก ๔๐๐๐ ปอนด์ สูง ๑๐ ฟิต และใช้ทำลายอู่เรือดำน้ำที่เยอรมันสร้างด้วยคอนกรีตหนามาก ในการระเบิดที่หมายที่แข็งแรงเป็นพิเศษ อังกฤษใช้ลูกระเบิดหนักถึง ๖ ตัน ซึ่งเรียกกันว่า Super-superblock-buster

บ้านช่องในเบอรลินแหลกลานแทบไม่มีชิ้นดี บางบ้านถูกลูกระเบิดเพลิงถึง ๓ หน ที่บ้านข้าพเจ้าอยู่ถูก ๒ หน ลูกระเบิดทำลาย ๑ หน เผอิญตกห่างจากบ้านไปราว ๕ เมตร ทำเอาหน้าต่างหลุดไปหมด ประตูพังทะลายต้องเอากระดาษแข็งปิดไว้กันหนาว พวกที่ไร้บ้านช่องก็ต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น ไปเบียดเสียดเยียดยัดกับคนที่ไม่รู้จัก ในตอนนี้ประชาชนชักหน้ามืดเข้าแล้ว ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ส่วนพังที่พอจะบูรณะได้ คือห้องใต้ดิน เมื่อกวาดโกยสิ่งสลักหักพังที่มากองอยู่บนรอบบ้านแล้ว ก็ยังพออาศัยห้องใต้ดินเป็นประโยชน์ เฉพาะอย่างยิ่งในการขายของ เช่น ขายขนมปัง ขายเนื้อ ฯลฯ พวกที่บ้านไม่ถึงกับพังส่วนมากต้องอาศัยกระดาษแข็งใช้กันหนาวก็ไม่ได้ผล หน้าหนาวที่เบอรลินนับว่าหนาวมาก แม้แต่มีรูเล็กๆ ตามช่องหน้าต่างปล่อยให้ลมหนาวลอดเข้ามาได้ก็จะปราศจากความสุข หลังบานหน้าต่างมีบานเกล็ด แล้วยังจะต้องมีกระจกอีก ๒ ชั้นเพื่อป้องกันลมหนาว อยู่ในบ้านเวลาหน้าหนาว เมื่อต้องปิดหน้าต่างซึ่งกรุด้วยกระดาษแข็งก็จำต้องใช้ไฟฟ้าตลอดวัน ในระยะต่อมานอกจากจะจำกัดการใช้แก๊สแล้ว ยังจำกัดการใช้ไฟฟ้าอีกด้วย โรงไฟฟ้าปล่อยกระแสเป็นเวลารัฐบาลจะปล่อยให้รู้ล่วงหน้าโดยวิทยุส่งทางสายว่า อำเภอนี้เวลาใดบ้างที่มีไฟฟ้า

ใช้ในวันนี้ ในระยะนี้สิ้นความสะดวกหลายประการ วิทยุจะฟังก็ไม่ได้จนกว่าจะมีหวอ โรงไฟฟ้าจึงปล่อยกระแสทั่วเมือง เพื่อให้ไซเรนทำงาน และประชาชนฟังข่าวรายงานภัยทางอากาศได้ ในบางอำเภอไฟฟ้ามาไม่ทัน ตำรวจต้องเปิดไซเรนของรถยนต์ออกวิ่งพล่านตามถนน ต่อไปนี้การหุงต้มยิ่งลำบาก ไม่รู้ว่าแก๊สจะมาเมื่อใด มีไฟฟ้าก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะขาดเตาไฟฟ้า เมื่อหมดภัยทางอากาศแล้ว เราก็ยังไม่มีแสงไฟสำหรับรับประทานอาหารมื้อเย็น เคราะห์ดีที่พวกเรารู้จักช่างไฟฟ้าคนหนึ่ง และก็เคราะห์ดีอย่างยิ่งที่บุญเรือนและข้าพเจ้าไม่ใช่นักสูบบุหรี่ จึงระดมเก็บตั๋วบุหรี่ไว้ซื้อซิการ์แลกกับเตาต้มน้ำไฟฟ้าได้อันหนึ่งกับแบตเตอรี่รถยนต์อีกอันหนึ่ง จึงสามารถต้มมันฝรั่งเมื่อไม่มีแก๊ส และจุดให้ความสว่างเวลาไม่มีไฟฟ้าได้จนกระทั่งเบอรลินใกล้จะแตก

ข้าพเจ้าขอระงับเรื่องการโจมตีไว้เพียงเท่านี้ เมืองที่ได้รับการโจมตีหนักๆ ยังมีอีกหลายเมือง เป็นต้นเมืองท่าฮัมบูร์กและเบรเมน เมืองอุตสาหกรรมในแคว้นซาร์และไรน์ เช่นโคโลญ อันเป็นเมืองต้นกำเนิดน้ำหอมโอเดอโคโลญ และเป็นเมืองที่มีโบสถ์โกติคสวยงามที่สุดในโลก เมืองเอสเซ่นซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งโรงงานกรุปป์ เมืองดอดมุน เมืองชวายฟูร์ต เมืองฟรังฟูร์ตริมแม่น้ำไรน์ เมืองสตุดการ์ต เมืองมิวนิคหรือมึนเช่น เมืองไลปซิค เมืองฮาโนเวอร์ เมืองเดรสเดน และเมืองปอตสดัม สรุปความว่าเมืองใหญ่ๆ ของเยอรมันทุกเมือง ได้ประสบการโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงทั้งสิ้น ข้าพเจ้าเคยอยู่ในห้องใต้ดินแห่งหนึ่งที่โคโลญ เจ้า **"เจ้าทลายอาคาร"** ลูกหนึ่งมาตกใกล้ๆ ข้าพเจ้าอยู่ใต้ดินรู้สึกโคลงเคลงคล้ายแผ่นดินไหว ถึงกับหัวซุนวิ่งไปชนกำแพงอีกด้านหนึ่ง

เฉพาะเรื่องการทำลายเมืองเดรสเดน เป็นเรื่องที่น่าสลดใจ เดรสเดนเป็นเมืองที่สวยงามมาก พราวแพรวไปด้วยศิลปกรรมสมัยบารอค เป็นเมืองหลวง

ของแคว้นแซกซอนนี ซึ่งเป็นเครือญาติของอังกฤษ เมืองนี้เพิ่งถูกโจมตีทางอากาศในตอนปลายสงคราม บรรดาชาวเมืองเคยนอนใจและพูดเปรยๆ ว่าอังกฤษคงจะเห็นแก่เลือดเนื้อเชื้อไขจึงไม่ทำลาย แต่ในที่สุดวันดีคืนดีก็มาถึงอังกฤษกับอเมริกาส่งเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดหนักร่วมพัน วกเวียนทำทีจะไปทิ้งระเบิดเมืองไลปซิกและเบอรลิน แต่ในที่สุดก็ย้อนมารวมกำลังกันโจมตีเดรสเดนทุกทิศทุกทางในคืนแสนมืด ลูกระเบิดตกกลางใจเมืองดุจสายฝน ประชาชนซึ่งไม่เคยชินต่อการโจมตีและไม่ใคร่ได้ฝึกการหลบภัย จึงเสียชีวิตไปหลายหมื่นที่ทำการรัฐบาลอันมหึมา อาคารบ้านเรือนใหญ่ๆ และสิ่งก่อสร้างกลางใจเมืองแทบจะอันตรธานไปสิ้น ข้าพเจ้าเคยขับรถผ่านมาครั้งหนึ่ง หาสถานีรถไฟไม่พบ เพราะมีแต่รอยถนนกับสิ่งปรักหักพัง ๒ ข้างทาง น่าสลดยิ่ง เคราะห์ของชาวเดรสเดนยังไม่จบเพียงนี้ การทิ้งระเบิดตอนกลางคืนเป็นเพียงไล่ชาวเมืองให้ออกไปอาศัยในวงนอกชานนคร ตอนกลางวันอเมริกาส่งเครื่องบิน ๔ เครื่องยนต์ล้วนตามมาสังหารอีกวาระหนึ่ง เดรสเดนซึ่งสวยสดงดงามมาหลายร้อยปีก็ถึงอวสานลงแทบจะอันตรธานไปจากพื้นโลกในชั่วเวลาไม่ถึง ๒๔ ชั่วโมง ตามสี่แยกต่างๆ ซากศพทับถมก่ายกองจนขนไม่ไหว นับว่าเป็นกรรมของพวกชาวเมืองอย่างยิ่ง

เมืองปอตสดัมก็เช่นกัน อังกฤษไม่เคยแตะต้อง แม้จะผ่านข้ามมาทุกคืนในการโจมตีเบอรลิน กล่าวกันว่า อังกฤษเคยทิ้งใบปลิวผูกเป็นคำกลอนว่า "Postdam wollen wir schonen, da sp^{e}ter selbs twnhnen" ซึ่งแปลว่า **"ปอตสดัมนี้เราจะละเว้นไว้ไม่ทำลาย เพราะต่อไปเราจะเป็นผู้มาครองเอง"** ซึ่งก็เป็นอันสมจริง หลังจากเยอรมันพินาศแล้ว สัมพันธมิตรก็เข้าเหยียบปอตสดัม ใช้เป็นที่ประชุมปรึกษาคดีการยอมแพ้ของเยอรมัน ณ พระราชวังซึ่ง

เคยเป็นที่ประทับของพระเจ้าเฟรเดริคมหาราช จอมกษัตริย์เยอรมัน แต่เมื่อเบอรลินใกล้จะแตก ปอตสดัมก็ถูกโจมตีเพียงคืนเดียว ตัวเมืองถูกเผาผลาญแทบหมดเมือง ผู้คนล้มตายมากมาย สู้เมืองต่างๆ ที่ชินต่อการโจมตีไม่ได้ เพราะชาวเมืองมักจะไม่ประมาทและไม่ค่อยเสียชีวิต

เท่าที่กล่าวมานี้เป็นการทิ้งระเบิดที่กระทำเพื่อทำลายบ้านเมือง โรงงานอุตสาหกรรม และที่ประชาชนเรียกว่า **"การโจมตีอย่างน่าสยดสยอง"** นอกจากนี้ยังมีการโจมตีด้วยเครื่องบินทางยุทธวิธี เช่น ทำลายสนามบิน ทำลายเครื่องบินที่อยู่บนพื้นดิน ทำลายที่ตั้ง ปตอ. และเรด้าร์ โดยอาศัยการทิ้งระเบิดในระยะต่ำมากแค่ๆ ยอดไม้ อาศัยความเร็วของเครื่องบิน อาศัยการกำบังจากภูมิประเทศและต้นไม้ใหญ่น้อยทั้งหลายเข้าจู่โจมตีที่หมาย หรืออาศัยการหันหลังให้ดวงอาทิตย์เข้าโจมตีสนามบินและขบวนรถไฟ ด้วยลูกระเบิดจรวดหรือด้วยปืนกล ผู้คนและยวดยานที่สัญจรตามถนนต้องคอยระวังการโจมตีชนิดนี้เสมอ ขบวนรถไฟถูกยิงปรุไปหลายสิบขบวน ทหารเยอรมันหลายพันคนต้องเสียชีวิตในขณะเดินทางโดยรถไฟ จนกองทัพบกต้องออกคำแนะนำพิเศษสำหรับปฏิบัติในเวลาขนส่งทางรถไฟ นอกจากนี้ก็มีการทิ้งทุ่นระเบิดทะเลหลายพันลูก เพื่อปิดทางมิให้เรือเยอรมันออกจากอ่าวแถบทะเลเหนือ และการระเบิดวิตถารเล็กๆน้อย เช่น ลูกระเบิดชนวนถ่วงเวลานับเป็นชั่วโมงๆ และทิ้งไพ่ไฟ ปากกาหมึกซึม ช้อกโกแลตและของเล่นอื่นๆ ซึ่งเป็นเครื่องนำความมรณะและความเดือดร้อนมาสู่ผู้ไม่รู้เดียงสาทั้งสิ้น

เพื่อให้ผู้อ่านพอที่จะวาดภาพความรุนแรงของการโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรง ข้าพเจ้าขอยกอุทาหรณ์การทำลายเมืองฮัมบูร์กให้ท่านฟัง ฮัมบูร์กเป็นเมืองใหญ่ที่สองของเยอรมันรองจากกรุงเบอรลิน มีพลเมืองล้านครึ่ง แทบ

ไม่มีใครเชื่อว่า จะถูกทำลายเกือบเรียบเป็นหน้ากลองภายในเวลา ๑ อาทิตย์พอดี ซึ่งถ้าเป็นมหาสงครามครั้งที่ ๑ คงจะต้องใช้ปืนใหญ่ยิงทั้งวันและทั้งคืนเป็นเวลาหลายเดือน จึงจะพินาศได้เท่านี้ ภายใน ๑ อาทิตย์เท่านั้น ชาวเมืองต้องเสียชีวิตไปราว ๒ แสนคน บาดเจ็บ ๖ แสนคน กรรมกรชาวเดนมาร์กราว ๕ พันคนหนีกลับเดนมาร์กหมด อาคารบ้านเรือนราว ๙๐% ปลาสนาการไปสิ้น ประชาชนอลหม่าน ต้องระเหระหนยิ่งกว่ากรุงแตก หากจะพูดถึงความเสียหายแล้ว ยังจะมากกว่าฮิโรชิม่าที่โดนระเบิดปรมาณูเสียอีก ฝุ่นและควันปกคลุมเมืองมืดมิดมองไม่เห็นพระอาทิตย์ไป ๕ วัน กอปร์ทั้งเวลานั้นอยู่ในฤดูร้อนของฝรั่ง ระหว่างวันที่ ๒๔ กับ ๓๐ กรกฎาคม ไหนจะร้อน ไหนจะขาดน้ำขาดแก๊ส ขาดไฟฟ้า ยอดปรารถนาของพลเมืองขณะนั้นมีอยู่อย่างเดียวคือ ออกไปให้พ้นฮัมบูร์ก ตามสี่แยกทุกแห่งในเมือง มีที่รวบรวมคนเจ็บป่วย รวบรวมผู้ที่ไร้ที่กินที่อาศัย เต็มไปด้วยคนแก่หง่อมที่ครั้งหนึ่งเคยคิดจะยอมตายอยู่ในเมือง นอกนั้นก็มีสตรีและเด็ก มองดูสภาพแล้วน่าสยดสยอง ร้ายเสียกว่าในสนามรบเสียอีก อังกฤษทำการทิ้งระเบิดกอย่างมีแผนดีมาก ในวันแรก ส่วนที่เรียกกันว่า **"กลางใจเมือง"** ก็ถูกลูกระเบิดอังกฤษอันตรธานไป แล้วครั้งต่อๆไปก็ทิ้งท่าเรือต่างๆ ขบวนทิ้งระเบิดคลื่นแรกกอปร์ด้วยเครื่องบินราว ๒๐๐ เครื่องโจมตีจุดที่ตั้งของ ปตอ. ทั้งเบาและหนัก โจมตีบอลลูนล่ามและที่ตั้งไฟฉาย ใช้เวลาราว ๑๕ นาที คลื่นที่ ๒ อังกฤษโปรยระเบิดเพลิงกับถังบรรจุฟอสฟอรัสมาเต็มแปล้ การดับเพลิงฟอสฟอรัสทำได้ยากยิ่ง และเป็นพิษแก่ร่างกายมาก ต่อมาคลื่นที่ ๓ ก็เทลูกระเบิดทำลาย ลูกระเบิดชนิด Block–buster ใช้ลูกระเบิดชนวนตวงเวลา ลูกระเบิดเหล่านี้แต่ละลูกทะลุบ้านได้หลายชั้น มักจะเจาะลงไปถึงก้นตึก แล้วระเบิดในห้องใต้ดิน ส่วนอำนาจเจ้าพวก **"ทลาย**

อาคาร" นั้นเล่า สิ่งก่อสร้างอันใดที่อยู่ในวง ๓๐๐ เมตร เป็นไม่มีหวังที่จะทรงกายอยู่ได้ ในตัวเมืองฮัมบูร์กและเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นติดตัวเมืองชื่อ Altona ก็ไม่มีบ้านเหลืออยู่แม้แต่หลังเดียว บรรดาโรงพยาบาลพังพินาศหมด ห้องใต้ดินของแต่ละโรงพยาบาลยัดเยียดไปด้วยคนไข้อาการเพียบ บางคนผ่าท้องเพิ่งเย็บเสร็จ พอพื้นก็ต้องแล่นไปหาที่พักแห่งอื่น บ้างก็เดินไม่รู้จะไปไหน แล้วก็คลั่งเป็นบ้าไปก็มี พวกทหารช่างและช่างแสงช่วยกันระเบิดกำแพงต่างๆ ๓ วัน ๓ คืน เพื่อช่วยคนที่ถูกกลบทั้งเป็น และช่วยพวกที่ยังมีชีวิตอยู่ในหลุมที่ถูกอาคารและกำแพงพังทับ ซากศพเรียงรายซับซ้อน ๒ ข้างถนน เพราะไม่มีเวลาที่จะเก็บ เพื่อนข้าพเจ้าคนหนึ่งซึ่งรอดตายมาจากสตาลินกราด รำพันว่า เหตุการณ์ที่เกิดฮัมบูร์กร้ายกว่าหลายเท่า เพลิงไหม้อยู่ทั้งวันโดยไม่มีใครเอาใจใส่ ขืนดับอังกฤษอาจโปรยอีเล็กทรอนลงมาอีกก็ได้ ประชาชนส่วนมากที่เหลืออยู่ต่างงกๆ เงิ่นๆ แยกย้ายกันอพยพออกจากเมืองไปอยู่ตามชายเมือง ไม่ผิดอะไรกับชาวฝรั่งเศสตอนแตกหนีเยอรมันเมื่อปารีสแตกในปี ๑๙๔๐.

กิเลส–กรรม–วิบาก เวียนบรรจบตามกฎของวัฏสงสาร ด้วยประการฉะนี้

บางแห่งก็ยังกรุ่นไปด้วยกระแสเพลิง ลมร้อนวูบวาบโกรกไปตามช่องถนน คล้ายกับเป่าออกจากโรงตีเหล็ก เข้าไปใกล้บริเวณนี้แทบสำลัก เพราะอ๊อกซิเจนเผาไหม้เร็วมาก คายแต่ความร้อนมหึมาออกมาเรื่อยๆ ห้องใต้ดินที่ยังพอหาทางออกได้ก็ร้อนอย่างมหาประลัย ไม่มีอากาศบริสุทธิ์หายใจ บางคนต้องทนอยู่ก่อน เพราะขืนวิ่งออกจากห้องหลบภัยก็ต้องผจญกับควัน และฝุ่นบวกกับพายุแห่งความร้อน ส่วนมากถึงกับสลบคาถนน พลเมืองนับร้อยที่ติดอยู่ในห้องใต้ดินแล้วหาทางออกไม่ได้ ก็ถูกครอกทั้งเป็น เพราะอุณหภูมิในห้อง

มรณะไม่แพ้กับในเตาเผาศพ แพทย์ที่อำนวยการขุดศพก็กล่าวรับรองในข้อนี้ ฉะนั้นจึงเป็นการยากลำบากในการชันสูตรศพผู้ตาย เพราะพัสดุสิ่งของที่ติดตัวก็กลายเป็นเถ้าถ่านไปด้วย

เมื่อปี ๑๙๔๐ ใครๆ ต่างสยดสยองในสภาพของเมืองโคเวนตรี แต่ถ้าจะเทียบกับความเสียหายที่กรุงเบอรลินและฮัมบูร์ก โคเวนตรีก็เกือบจะนับว่าไม่เสียหายเลย ตามสถิติการสำรวจตอนเสร็จสงคราม โคเวนตรีถูกทำลายพินาศไปเพียง ๑/๓๖๓ ส่วนของเบอรลิน หรือเบอรลินเสียหายมากกว่าเมืองโคเวนตรี ๓๖๓ เท่า และเมืองฮัมบูร์กซึ่งเล็กกว่าเบอรลินหน่อย ก็ได้รับความเสียหายถึง ๒๐๐ เท่าของโคเวนตรี ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงวิธีการต่อต้านทางอากาศบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่ว่า กรุงเบอรลินมีการป้องกันและการต่อสู้ป้องอย่างไรบ้างในตอนปลายสงคราม

เหตุที่ชาวเบอรลินไม่ใคร่เสียชีวิตในการโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงของสัมพันธมิตรนั้น อยู่ที่การจัดระเบียบอันสามารถและวินัยอันดีของชาวเบอรลินเอง วิธีการหาข่าวและบอกข่าวเครื่องบินข้าศึกนับว่าทันสมัยและอาจจะดีที่สุดในโลกก็ว่าได้ ตามชายฝั่งของฝรั่งเศส เยอรมันตั้งสถานีเรด้าร์เรียงรายเพื่อแจ้งข่าวเกี่ยวกับเครื่องบินข้าศึก เช่น เรด้าร์ชื่อ **"ปล่องไฟ"** (Schornstein) ซึ่งเป็นเรด้าร์ขนาดใหญ่ซึ่งติดตั้งไว้บนเนินสูงเพื่อจับเครื่องบินในระยะไกล ถึง ๒๕๐ กม. ความจริงเรือที่ลาดตระเวนอยู่ในช่องแคบอังกฤษก็มีเรด้าร์ และวิทยุบอกอยู่แล้วเหมือนกัน เมื่ออังกฤษผ่านเรด้าร์ใหญ่ที่สุดเข้ามาแล้ว ก็จะพบเรด้าร์รองลงมาเรื่อยๆ เช่น Freya และ Bernhardt ที่หมุนกวาดท้องฟ้าอยู่เป็นระยะๆ.

เมื่อข้าพเจ้ายังอยู่ที่ศูนย์วิทยุของกองพลเยอรมันซึ่งกำลังยึดครองฝรั่งเศสอยู่ เช้าวันหนึ่งข้าพเจ้าได้ขึ้นไปนั่งเล่นบนยอดเขาแห่งหนึ่งใกล้กองร้อย ปตอ. บนยอดเขามีเครื่องมือชนิดหนึ่งตั้งอยู่บนฐานคอนกรีตกลมใหญ่ เครื่องนี้สูงเกือบ ๑๕ เมตร รูปร่างสี่เหลี่ยมคล้ายตู้ใส่เสื้อผ้าขนาดใหญ่ แต่โปร่งเพราะมีแต่โครงลวดทั้งสิ้น ข้าพเจ้าทรุดตัวลงนั่งบนฐานโลหะ ตาเหม่อมองดูหมอกที่ยังปกคลุมยอดเขาลูกเล็กลูกน้อยที่เดียรดาษอยู่เบื้องล่าง ไม่ช้าข้าพเจ้าก็เห็นภูมิประเทศรอบตัวข้าพเจ้าหมุนคว้างไปหมด ทีแรกข้าพเจ้านึกว่าคงจะเป็นเพราะความมึนที่ตกค้างหลังจากการเลี้ยงคืนวาน จึงดูโลกหมุนเร็วเช่นนี้ แต่ภายหลังจึงสังเกตได้ว่าแท่นที่ข้าพเจ้านั่งอยู่นั้นกำลังหมุน เป็นแท่นเครื่องเรด้าร์ชื่อ Freya ซึ่งทหาร ปตอ. ที่อยู่เชิงเขาใช้ไฟฟ้าบังคับให้หมุนทุกๆ ๑๕ นาที เพื่อส่งรัศมีฉายกวาดหาเครื่องบินข้าศึก.

เมื่อเครื่องบินสัมพันธมิตรล้ำเข้ามาในเขตการยิงของ ปตอ. เรด้าร์ชื่อ Würzburg ก็จะบอกทิศและระยะห่างของเครื่องบิน และจะบังคับกระบอกปืนต่อสู้อากาศยานให้ส่ายตามไปโดยอัตโนมัติ เรด้าห์ของเยอรมันในทางราชการเรียกว่า Funk Messgerät แปลว่า **"เครื่องวัดด้วยวิทยุ"** แต่ในวงการทหารมักจะเรียกเป็นนามแฝง เช่น Schornstein, Freya, Bernhardt, Rotterdam, Würzburg ทั้งสิ้น.

ข่าวต่างๆจากเรด้าร์ จากยามตรวจอากาศ จากกองทัพเรือ กองทัพอากาศ จากเมืองต่างๆที่ส่งมาโดยทางโทรศัพท์และวิทยุ ก็หลั่งไหลมายังกองบัญชาการกองพล ปตอ. และกองบินขับไล่กลางคืน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ๆกับแถบตำบลเซเล็นดอฟ ตอนใต้เบอรลิน.

สถานที่บัญชาการใหญ่กว่าเฉลิมกรุง ตั้งอยู่ใต้ดินลึกหลายเมตร มีฉากกระจกฝ้าใหญ่กว่าจอเฉลิมกรุงตั้งอยู่ ฉากนั้นแบ่งเป็นตารางให้ตรงกับแผนที่ยุโรป ซึ่งกรม ปตอ. จัดพิมพ์ขึ้นพิเศษ ในกองบัญชาการนี้เต็มไปด้วยนายทหาร ปตอ. สื่อสาร ทหารอากาศ ผู้เชี่ยวชาญทางอุตุ และทหารสื่อสารหญิงของกองทัพบกและทัพอากาศ หน้าจอมีที่นั่งเป็นแถวลดหลั่นไปราว ๑๐ ชั้น แต่ละแถวข้างหน้ามีเครื่องฉายภาพนิ่งและไมโครโฟนสำหรับติดต่อกับภายนอก เช่น ติดต่อกับกองร้อย ปตอ. ต่างๆ และสนามบินเครื่องบินขับไล่กลางคืน ตลอดจนติดต่อกับนักบินขับไล่เอง ทุกคนเคร่งเครียด งานเต็มมือ แต่เป็นระเบียบ หลังจอภาพมีที่นั่งแบบอัฒจันทร์สนามมวย ทหารสื่อสารหญิงราว ๒๐ คน ฉายภาพจากเครื่องฉายด้วยไฟฟ้าสีต่างๆ ภาพที่ปรากฏบนจอเป็นภาพเครื่องบินเล็กๆ สีหนึ่งหมายถึงเครื่องบินฝูงหนึ่ง มีทั้งฝ่ายตนและฝ่ายข้าศึก การเคลื่อนไหวของเครื่องบินเหล่านี้เป็นหลักฐานให้ผู้แทนของนายทหาร ปตอ. ทหารอากาศ ตลอดจนผู้อำนวยการป้องกันภัยทางอากาศพลเรือนตัดสินใจในการปฏิบัติการ หากจะต้องใช้หมอกพรางเมืองอุตสาหกรรมสำคัญ ก็จะได้ส่งคำสั่งให้ปล่อยได้ทันท่วงที เมื่อผู้บัญชาการ ปตอ. ทราบความมุ่งหมายของเครื่องบินข้าศึกแน่แล้ว ก็บอกกับประชาชนโดย **"วิทยุส่งทางสาย"** เยอรมันเรียก "Drahtfunk" หรือที่ฝรั่งเศษเรียกกันว่า Télédiffusion คือวิทยุพิเศษคลื่นยาว ๘๐๐–๑๒๐๐ เมตร ส่งไปในสายโทรศัพท์ของพลเรือน ผู้ที่อยู่นอกข่ายโทรศัพท์ คือนอกกรุงเบอรลิน ก็ไม่สามารถรู้เรื่องได้ ทุกบ้านที่มีวิทยุก็ต่อสายอากาศเกาะกับส่วนที่เป็นโลหะของเครื่องโทรศัพท์ จากนี้ประชาชนก็จะได้ฟังข่าวการเคลื่อนไหวของเครื่องบินข้าศึกทุก ๒ นาที เช่น **ที่นี่กองบัญชาการ ปตอ. ป้องกันกรุงเบอรลิน คลื่นแรกของเครื่องบินทิ้งระเบิดข้าศึก ๔๐๐ เครื่อง** กำลังเปลี่ยนทิศมุ่งมาทาง

เบอรลินด้วยความเร็ว ๕๐๐ กม/ชม. ในระยะสูง ๖๐๐๐ เมตร เครื่องบินนำร่องกำลังอยู่เหนือปอตสดัม ลักษณะการโจมตีของข้าศึกในคืนนี้จะรุนแรงมาก ขอประชาชนจงเตรียมตัวลงหลุมหลบภัย" ดังนี้เรื่อยๆไป จนกระทั่งคลื่นขบวนสุดท้ายพ้นกรุงเบอรลินไป นอกจากนี้ยังมีวิทยุกำลังน้อยๆของกรม ปตอ. แจ้งรายละเอียดอยู่ตลอดเวลา เช่นมีเครื่องบินข้าศึกเท่าใด กำลังทำอะไร เพื่อกองบัญชาการทหารอากาศจะได้ส่งเครื่องบินขับไล่เวลากลางคืน ให้เข้าไปใกล้ฝูงบินข้าศึกด้วยวิทยุ จนกระทั่งอยู่ในระยะที่เรด้าร์ประจำเครื่องบินสามารถทำงานได้และติดต่อกับหมู่ขับไล่ที่ใกล้ที่สุด หรือที่มีเวลาพอที่จะขึ้นไปรับเครื่องบินข้าศึก นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญทางอุตุจะต้องจับตาดูจอภาพยนตร์นั้น เพื่อให้ทราบตำบลที่มีการรบทางอากาศให้แน่ชัด จะได้บอกนักบินขับไล่ให้ทราบที่อยู่ของ **"ปีศาจขาว"** (White devil) หรืออีกนัยหนึ่งตำบลต่างๆที่อากาศหนาวจัด มิฉะนั้นเครื่องบินจะถูกน้ำแข็งเกาะชิ้นส่วนต่างๆ.

การใช้วิทยุตามสายนี้ไม่ช้าก็แพร่หลายไปทั่วเยอรมัน เมืองใหญ่ๆต่างส่งข่าวรายงานการเคลื่อนไหวของข้าศึกโดยวิทยุที่ส่งไปตามสายโทรศัพท์ทั้งสิ้น ปกติเราต่อสายจากโทรศัพท์เข้ามายังหมุดต่อสายอากาศ ฉะนั้นสายอากาศอันเดียวกันนั้นเอง จึงใช้รับวิทยุธรรมดาก็ได้และวิทยุตามสายก็ได้ ขณะที่เราฟังวิทยุ บางคราวการส่งก็หายไปเฉยๆ ทุกคนชักใจคอไม่ดี ต้องรีบหมุนไปหาคลื่น ปตอ. เพื่อฟังว่ามีข่าวอะไรส่งมาตามสายหรือไม่ สัญญาณของวิทยุตามสายแต่ละเมืองก็ต่างๆกัน เช่นเดียวกับสัญญาณแสดงนามสถานีวิทยุของเรา เช่น **ต๊อง–ตอง–ต่อง** เป็นของเบอรลิน เสียงนกฮูกร้อง **กุ๊ก กุ๊ก** เป็นสัญญาณของกรุงเวียนนา ดังนี้เป็นต้น บ้านหนึ่งๆมักจะเอาเครื่องวิทยุชนิดนี้ไปติดไว้ในห้อง

ใต้ดินเพื่อทราบเหตุการณ์ในอากาศ จะได้ไม่ตื่นตกใจตลอดเวลาที่เครื่องบินยังมาไม่ถึง หรือเครื่องบินกำลังไปโจมตีที่อื่น

แต่เมื่อตอนไฟฟ้าไม่มี ชักจะแย่ ผู้ที่มีพี่น้องอยู่ตามที่ตั้งปืนต่อสู้อากาศยานก็ดีหน่อย พวกนี้รู้ข่าวก่อนพลเรือน ก็ส่งข่าวมาทางโทรศัพท์ก่อนเวลามีหวอจึงมีคนโทรศัพท์มากมายเหลือเกิน หลังภัยทางอากาศแล้ว ญาติพี่น้องมักจะโทรศัพท์ไปถามถึงทุกข์สุขว่า บ้านช่องได้รับอันตรายหรือเปล่า มีใครเสียชีวิตบ้าง จนรัฐบาลต้องห้ามใช้โทรศัพท์ก่อนและหลังการโจมตีทางอากาศ แต่สำหรับกองพล ปตอ. ที่รักษากรุงเบอรลินคงมีวิทยุของตนส่งให้หน่วย ปตอ. อื่นๆรู้ วิทยุนี้ใช้กำลังไม่สู้มากนัก ให้พอได้ยินกันในปริมณฑลรอบเบอรลินเท่านั้น ไม่ช้าแผนที่ยุโรปที่ ปตอ. ใช้อยู่มีพิกัดฉากละเอียดครอบตำบลต่างๆในเบอรลิน ก็พิมพ์ออกจำหน่าย ทำให้พลเมืองทราบข่าวชัดแจ้งดุจหน่วย ปตอ. เอง วิทยุที่ทำประโยชน์ให้แก่ข้าพเจ้าที่สุดในขณะนั้น ก็คือ วิทยุใช้แร่ธรรมดานี่เอง เพราะสามารถฟังได้โดยไม่อาศัยกระแสไฟฟ้า ข้าพเจ้าไปขุดเอามาจากใต้ถุนบ้าน ซึ่งแม่บ้านข้าพเจ้าใช้มาตั้งแต่เด็กๆ ความชราภาพของมันร่วม ๒๕ ปีแล้ว แต่ยังใช้การได้ดี ก่อนจะออกจากบ้าน ไม่ว่าจะไปแห่งหนตำบลใดที่ไกลบ้านสักหน่อย จะต้องเปิดวิทยุดูว่ามีใครเคาะ**น๊อง–นอง–น่อง** หรือเปล่า หากไม่ใช่ **"ยามปลอด"** ซึ่งภาษาเยอรมันใช้คำว่า "Dicke Luft" แปลว่า **"อากาศทึบ"** แล้ว (หมายถึงความบรรยากาศขณะที่ผู้บังคับบัญชา หรือพ่อแม่กำลังพื้นเสีย ผู้น้อยมีหวังถูกด่า หรือมิฉะนั้นก็เป็นบรรยากาศในสนามรบ ขณะมียุทธนาการหรือการระดมยิงของปืนใหญ่) ก็อยู่บ้านเสียดีกว่า หากไม่มีไฟฟ้าจะออกไปตัดผมทีหนึ่ง ก็ต้องวิ่งมาสวมหูฟังดูว่า หน่วย ปตอ. รายงานอะไรบ้าง ทำนองเดียวกับยามปกติ เราสามารถถามอะไรได้ ๑๐๘ จากโทรศัพท์ โทรศัพท์อาจ

บอกเวลาให้เราทราบได้ทุกขณะ บอกสภาพดินฟ้าอากาศใน ๒๔ ชั่วโมงข้างหน้า ปลุกให้เราตื่นตามต้องการ มาในสงครามคราวนี้ก็เช่นกัน พลเมืองมีชีวิตความเป็นอยู่ไม่แพ้ทหารในสนามรบ นอกจากจะพะวงถึงฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางอุตุนิยมวิทยา ก็จะต้องทราบถึงฐานะของเส้นทางคมนาคมและฐานะของภัยที่จะได้รับทางอากาศด้วย

บางคราวตรวจดูเมฆฝนและภัยทางอากาศ เห็นว่า **"ยามปลอด"** แล้ว แต่พอเข้าโรงภาพยนตร์ดูไปได้สักครึ่งเรื่อง ก็ปรากฏบนจอว่า **"รีบกลับบ้าน หวอจะขึ้น"** ภาพยนตร์บางเรื่องแสนจะสนุกต้องดูครึ่งๆกลางๆ วันไหนปลอดโปร่งก็ย่องมาดูต่อใหม่ บางทีเรื่องหนึ่งต้องดูตั้ง ๓ หนถึงจะจบ ทั้งนี้เพราะจะเลือกดูหลายๆโรงไม่ได้ ข้าพเจ้ามักจะต้องไปดูโรงที่ใกล้บ้านที่สุด เพื่อสะดวกในการวิ่งกลับบ้าน ฉะนั้นท่านผู้อ่านจะเห็นว่า ชาวเบอรลินจะต้องเจนกับเสนาธิการกิจตั้งแต่เช้าจนเย็น จะออกไปตลาด ไปซื้อของในเมือง ไปดูภาพยนตร์ หรือไปตัดผม ต้องคำนวณและมีแผนที่ทั้งสิ้น ตั๋วอาหารก็จำกัด ต้องเจียดให้พอใน ๑ อาทิตย์ บางคราวไม่พอ ต้องวิ่งเข้าเมืองหาภัตตาคารที่มีอาหารเลวๆที่ไม่ต้องใช้ตั๋วกินเพื่อทรงชีพ ต้องกะเวลาให้ดีว่า ทั้งไปและกลับบวกกับเวลาที่จะรับประทานอาหารไม่เกิน ๔๕ นาที ก็นับว่ามีหวัง คือเป็นเวลาที่เครื่องบินขึ้นจากอังกฤษแล้วยังไม่ทันเข้าโจมตีกรุงเบอรลินได้ ใช่แต่เท่านี้ หลังจากการโจมตีทางอากาศคืนหนึ่งๆ การคมนาคมก็ยังระส่ำระสาย บ้านช่องพังปิดถนน เสาไฟฟ้าโค่น สายรถรางขาด บางทีตลอดถนนทั้งสายกว่าจะกรุยทางให้รถเมล์เดินได้ กว่าจะต่อสาย เปลี่ยนราง ล้วนต้องเสียเวลาทั้งสิ้น รถเมล์และรถรางต้องเปลี่ยนทางเดินใหม่ หรือบางทีก็เดินไม่เต็มระยะ ต้องต่อไปด้วยรถชนิดอื่น รถใต้ดินซึ่งทุกคนนึกว่าปลอดภัยแล้ว ในสมัยปลายสงครามยังได้รับความ

เสียหายจากระเบิดได้ ลูกระเบิดขนาดหนักทะลุถนนใกล้ๆสถานีลงไประเบิดทำลายรถใต้ดินเสียหายหลายสิบคัน สถานีก็อาจถูกทำลายปิดทางขึ้นลง บางคราวรางตอนที่ไม่อยู่ใต้ดินก็ถูกทำลาย ฉะนั้นการอาศัยรถใต้ดินเป็นพาหนะก็ยังไม่เป็นสิ่งที่ให้ความปลอดภัยนัก

หากจะไปดูละครในเมืองครั้งหนึ่ง ย่อมจะต้องเตรียมแผนการอย่างมโหฬาร ก่อนอื่นต้องอ่านหนังสือพิมพ์ให้ทราบแน่ว่า ณ ตำบลที่ตั้งโรงละครตั้งแต่เมื่อใดจึงจะมีไฟฟ้า ฟังวิทยุตามสายให้รู้แน่ว่า ทางที่จะไปถึงในเมืองนั้นมีหรือเปล่า หากว่ามี ต้องอ้อมไปทางไหน ต่อรถอะไร ที่สถานีไหน ดูว่าสถานการณ์ทางอากาศอำนวยหรือเปล่า เป็นต้นว่ากรุงเบอรลินเพิ่งถูกโจมตีเมื่อสักครู่นี้ละก็ เป็นอันเชื่อได้ว่าคงปลอดภัยไปอีกหลายชั่วโมง ต่อไปจะต้องคิดว่าหากพบกับหวอตอนออกจากโรง จะเข้าที่หลบภัยตรงไหนจึงจะปลอดภัยที่สุด เพราะอยู่ในเมืองโอกาสที่จะถูกบอมบ์มากกว่าอยู่ชายเมือง และประการสุดท้ายจะต้องกะดูว่าหากติดหวอกลางทาง จะมีรถกลับบ้านหรือไม่ ทั้งนี้ล้วนแต่จะต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน วันไหนออกจากบ้านทำธุระ ๒ อย่างได้ในคราวเดียวกัน เช่นทั้งตัดผมแล้วดูภาพยนตร์โดยปราศจากอุปสรรค ก็ควรจะอิ่มใจไปทั้งวัน

ทุกเย็นพอใกล้ค่ำ ผู้คนไม่ว่าหนุ่มสาวเฒ่าชราต่างทะยอยกันเข้ามาพักตามสถานีรถใต้ดินใหญ่ในเมือง เพราะเป็นที่ให้ความปลอดภัยดีและไม่คับแคบอันตรายที่จะถูกอาคารทับก็ไม่มี เพราะเป็นสถานสาธารณะ หากถูกลูกระเบิดช่องทางพังก็ย่อมมีเจ้าหน้าที่ช่วยโดยเร็ว เฉพาะอย่างยิ่ง พวกกรรมกรชาวต่างประเทศและผู้ที่อพยพหนีภัยมาจากภาคตะวันออกเป็นตีตั๋วประจำ การสร้างที่หลบภัยเจริญขึ้นมาก ตามสถานีรถไฟมีที่หลบภัยใต้ดินซึ่งบรรจุคนได้หลายพันมีการจัดระเบียบอย่างน่าชมเชย มีที่นั่งและที่นอน ที่ปฐมพยาบาล มีแพทย์มี

นางพยาบาลพร้อมมูล ตลอดจนที่คลอดบุตร มีกระจายเสียงบอกเวลารถออกขณะที่เครื่องบินเลยไปทิ้งระเบิดทางเมืองอื่น รถไฟจะได้ฉวยโอกาสเดินทางต่อไป ไม่จำเป็นต้องรอจนกว่าเมืองนั้นจะให้สัญญาณหมดภัยทางอากาศ ประชาชนระดมกันสร้างหลุมหลบภัยตามสี่แยกและสวนสาธารณะทุกแห่ง ที่หลบภัยในเมืองสร้างขึ้นโดยอาศัยเทคนิคใหม่ๆ คือไม่สร้างลงไปใต้ดินดุจแต่ก่อน แต่สร้างเป็นป้อมคอนกรีตหนาบนพื้นดิน เยอรมันเรียกว่า Luft Bunker แปลว่า **"ป้อมในอากาศ"** ในป้อมแบ่งออกเป็นหลายชั้นเพื่อจุคนได้มากๆ ฐานของป้อมนี้สร้างให้มีความยืดหยุ่นมาก เพื่อไม่ให้ออกแรงต้านทานกับแรงระเบิดมากนัก หลุมหลบภัยตามบ้านที่มีกำลังทรัพย์ก็สร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคารูปเห็ดนับว่ากันลูกระเบิดได้ดีที่สุด ทุกครั้งที่ไซเรนคำรามขึ้น พวกหญิงแก่ๆก็ขนหีบอันมีค่าของตนใส่รถลากเล็กๆ ลากไปจนถึงที่หลบภัยที่เห็นว่าปลอดภัยที่สุด บางคนก็เริ่มสติไม่อยู่กับเนื้อกับตัว สตรีส่วนมากกลายเป็นบุคคลเส้นประสาทพิการ บางคนก็เป็นโรคหัวใจอ่อน บางคนพอได้ยินหวอก็หน้าขาวปราศจากโลหิตแล้วเป็นลมพับไปก็มี เพราะต่างคนต่างก็ผจญภัยอย่างหวุดหวิดตายมานับร้อยๆครั้งขึ้นไป รัฐบาลต้องเพิ่มบุหรี่ให้สูบแก้กลุ้ม สถิติการสูบบุหรี่ของสตรีเยอรมันเพิ่มขึ้นหลายสิบเปอร์เซ็นต์เพราะความกลุ้มใจ ภายหลังการโจมตีทางอากาศอย่างรุนแรงครั้งหนึ่งๆ ชาวเบอรลินจะได้รับแจกกาแฟแท้ (ได้แก่กาแฟที่เราดื่มอยู่ทุกวันนี้) คือ อนุญาตให้ไปซื้อได้คนละ ๕๐ กรัม ซึ่งชงได้อย่างมาก ๕ ถ้วย สำหรับชาวเบอรลินกาแฟนั้นมีค่ายิ่งกว่าทอง ทุกคนติดกาแฟมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว พอเกิดสงครามกับโปแลนด์ ก็ได้ดื่มกาแฟแอรซัสซึ่งทำจากปลายข้าวคั่ว การได้กาแฟ ๕๐ กรัมจึงเป็นของขวัญอันมีค่าเหลือคณนา เป็น

พรสวรรค์ที่ทำให้ลืมทุกขเวทนาได้ชั่วขณะ (ในบทหลังท่านจะเห็นอิทธิพลของกาแฟในเยอรมัน)

เนื่องจากภัยทางอากาศทวีความหนักหน่วงขึ้นเรื่อยๆ สถานทูตไทยที่เบอรลินซึ่งอยู่ติดกับกรูนเนอวาลด์ (ตามศัพท์แปลว่า **"ป่าเขียว"** คล้ายกรีนวูดของอังกฤษซึ่งเป็นที่อยู่ของโรบินฮู๊ด) อันนับว่าไกลจากในเมืองไม่น้อยก็ยังมิวายที่จะเป็นอันตรายจากภัยทางอากาศ ลูกระเบิดทะลุหลังคาลงมาหลายลูกตลอดเวลาสงครามลูกระเบิดทำลายตกลงมาใกล้ๆหลายหน ต้องเปลี่ยนกระจกหน้าต่างที่แตกกันทั้งปี พระประศาสน์กับนายแสวง (นายแสวงเคยอยู่ฮัมบูร์ก ๒๐ กว่าปีแล้ว . จิญกลับมาเป็นคนเฝ้าสถานทูต) ได้ทำการดับเสียทันท่วงทีจอมพลถึงกับมีหนังสือ ่ ชมเชยที่เบอรลิน รัฐบาลเยอรมันจึงสร้างที่หลบภัยอย่างแข็งแรงขนาด **"ป้อมในอากาศ"** ที่กล่าวให้แก่สถานทูต ทำหลังคาคอนกรีตหนาตั้ง ๒ เมตรครึ่ง ซึ่งนับว่าปลอดภัยจากลูกระเบิดธรรมดา ในห้องใต้ดินมีที่ระบายอากาศและนั่งนอนอย่างเรียบร้อย

หลังจากการโจมตีทุกครั้ง เจ้าหน้าที่ทุกคนมีงานเต็มมือ เป็นต้นเจ้าหน้าที่ดับเพลิง หน่วยค้นหาคนที่ถูกอาคารทับ การค้นใช้เครื่องที่ดัดแปลงจาก Geophone ซึ่งใช้ฟังเสียงที่ลอดออกจากใต้ดิน เครื่องชนิดนี้เคยใช้ในมหาสงครามครั้งแรกเพื่อสังเกตการลอบขุดอุโมง เครื่องนี้จะขยายเสียงคนซึ่งยังกุกกักอยู่ใต้ซากอาคาร หน่วยปฐมพยาบาลจะจัดการนำผู้บาดเจ็บส่งโรงพยาบาลและหน่วยบรรเทาทุกข์ก็จะจัดกระโจมที่พักและซุปร้อนๆให้ทันท่วงที

การป้องกันต่อสู้ของกรุงเบอรลินก็เข้มแข็งขึ้นมาก ปตอ. ทวีปริมาณและดัดแปลงที่ตั้งยิงถาวรยิ่งขึ้น การใช้เรด้าร์มีทุกกองร้อย ตามหลังคาตึกสูงๆล้วนจัดเป็นที่ตั้ง ปตอ. และเรด้าร์ทั้งสิ้น

เพื่อไม่ให้สัมพันธมิตรค้นหาที่หมายหลักในเบอรลินได้โดยง่าย จึงต้องทำการพรางสิ่งที่จะใช้เป็นตำบลหลักเสียหมด เช่น ถนนใหญ่ๆ ซึ่งเบอรลินเรียกว่า แกนเหนือ–ใต้ กับตะวันออก–ตะวันตก ใช้ร่างแหคลุม ทาสีใหม่ ปลูกต้นไม้จำลอง โรยหญ้าจำลอง ทำให้มองดูคล้ายสนามหญ้าและป่า ทะเลสาบใหญ่ๆหลายแห่งก็มีการพราง อาคารมหึมาเช่นสถานีวิทยุก็พรางและลวงให้เห็นเป็นอย่างอื่นเสียสิ้น ตลอดจนบรรดาอนุสาวรีย์ที่มีค่าก็ย้ายไปตั้งยังที่ปลอดภัย หรือมิฉะนั้นก็ก่อคอนกรีตคลุมหมด

แต่ ปตอ. นั้นประสิทธิภาพลดน้อยลง เพราะชายฉกรรจ์ที่หัดไว้จนชำนาญต้องออกรบหมด ในที่สุดก็ต้องซ่อมด้วยเด็กหนุ่มและสตรี จึงเกิดมี **ปตอ. เด็ก** (Baby flak) และ **ปตอ. ผู้หญิง** (Frauen flak) ขึ้น เนื่องจากเด็กและสตรีที่กล่าวมีความชำนาญไม่มากนัก จึงปรากฏว่า ปตอ. ยิงเครื่องบินสัมพันธมิตรลงได้ไม่กี่ลำ ถึงกระนั้นก็ดี ยังมีสตรีที่เป็นผู้บังคับกองร้อยสามารถยิง "**ป้อมบิน**" ตกหลายเครื่อง และได้เหรียญกางเขนเหล็กเป็นรางวัล บางเมืองมีบอลลูนล่ามห้อมล้อมโดยมากมักจะเป็นเมืองเล็กๆ ที่มีความสำคัญทางอุตสาหกรรมมาก พร้อมกับปล่อยหมอกคลุมอีกด้วย สำหรับป้องกันไม่ให้ข้าศึกทิ้งระเบิดได้แม่นยำ แต่สำหรับกรุงเบอรลินใช้ส่งเครื่องบินขับไล่ขึ้นต่อสู้และเครื่องบินสะกัดกั้น ซึ่งมีความเร็วสูงและมีความสามารถในการไต่ขึ้นรวดเร็วเข้าดักรับขบวนทิ้งระเบิดใช้ตอร์ปีโดอากาศปล่อยจากเครื่องบินพี่เลี้ยง ใช้กระสุนจรวด ใช้เครื่องบินแบบใหม่ที่อาศัยแรงตอบ อาทิ เครื่องบินแบบไอพ่น เครื่องบินจรวด เช่นเครื่องบินแบบเมสเซ่อชมิต ๑๖๓ บี. ซึ่งมีฉายาว่า "**ดาวหาง**" กับ แบบ "**งูเห่า**" นอกจากนี้ก็มีอาวุธที่บังคับวิถีด้วยแสงและวิทยุจำพวก "**ธิดาแม่น้ำไรน์**"

ความสำคัญในการป้องกันทางอากาศนี้เอง ทำให้การบินขับไล่เวลากลางคืนเจริญขึ้นมาก อาศัยวิทยุนำหมู่เครื่องบินขับไล่เข้าไปจนใกล้ขบวนทิ้งระเบิด เพราะถ้าปล่อยให้เครื่องขับไล่หาเองทั้งคืนคงไม่พบ อาศัยเรด้าร์ที่ติดหัวเครื่องบิน อาจสอบเครื่องบินที่อยู่ในอากาศว่าเป็นพวกใคร และเมื่อเข้าใกล้ในระยะปืนยิงถึง ก็เข้าโจมตีโดยอาศัยดูภาพเครื่องบินทิ้งระเบิดข้าศึกในฉากเรด้าร์โดยไม่ต้องเห็นกัน การบังคับบัญชาติดต่อกับกองบัญชาการ ไล่เวลากลางคืนที่ตั้งอยู่บนพื้นดิน คงอาศัยวิทยุตลอดเวลา บางคราวจึงเกิดมีการซ้อนรอยกันทั้งฝ่ายอังกฤษและเยอรมัน โดยส่งคำสั่งผิด ๆให้นักบินปฏิบัติจนไม่รู้ว่าอังกฤษหรือเยอรมันเป็นผู้สั่ง เยอรมันนิมิตวิธีเข้าโจมตีฝูงบินทิ้งระเบิดขึ้นด้วยเล่ห์กระเท่ห์เหลือที่จะพรรณนา มีการเข้าได้ท้องอาศัยควันอันหนาทึบที่ออกจากเครื่องบินทิ้งระเบิดบังการเข้าตี บางคราวจัดให้อิตาลีออกรับตรงหน้า เยอรมันพุ่งลงมาโจมตีทางข้าง บางคราวก็ใช้เครื่องบินสัมพันธมิตรเองที่ยึดได้ บินเข้าขบวนของสัมพันธมิตรแล้วโจมตีกันกลางขบวน ฯลฯ ความก้าวหน้าของการป้องกันต่อสู้เครื่องบินในขั้นสุดท้าย นอกจากพวกอาวุธบังคับวิถีก็คือยุทธวิธีของการใช้ ปตอ. ไฟฉาย และเครื่องบินขับไล่ในเวลากลางคืนร่วมกันอย่างแน่นแฟ้น แต่ก่อนเครื่องบินขับไล่มักจะปฏิบัติการอยู่ในเขตค่อนข้างห่างจากเมืองที่ตนได้รับหน้าที่ให้ป้องกัน เมื่อขบวนทิ้งระเบิดรอดพ้นการโจมตีของเครื่องบินขับไล่ของฝ่ายป้องกันแล้ว ก็เข้าเขตของ ปตอ. และไฟฉาย ภาพการรบบนอากาศเหนือกรุงเบอรลินแท้ๆระหว่างเครื่องบินทิ้งระเบิดกับเครื่องบินขับไล่จึงไม่ค่อยจะมีปรากฏ แต่มาภายหลังเนื่องจากการติดต่อด้วยวิทยุระหว่าง ปตอ. ไฟฉาย และเครื่องบินขับไล่เวลากลางคืนกระทำได้แน่นแฟ้นดีมาก ปตอ. ทำการยิงเมื่อไฟฉายจับเครื่องบินได้ และเครื่องบินขับไล่ก็เข้าโจมตีในขณะเดียวกัน ปตอ.

สมัยปลายสงครามสามารถยิงกลางคืนโดยไม่ต้องอาศัยไฟฉาย ใช้แต่เรดาร์และตู้คำนวณพิเศษ เรดาร์จับเครื่องบินแล้วส่ายตามเครื่องบินไป ในขณะเดียวกันบังคับปากกระบอกปืนให้ส่ายติดไปด้วย ตามมุมสูงและมุมทิศที่ได้จากตู้คำนวณ ทหาร ปตอ. มีหน้าที่แต่ลั่นไกเท่านั้น.

สิ่งที่น่าชมเชยในกรุงเบอรลินมีอีกอย่างหนึ่งคือ ทุกครั้งหลังจากภัยทางอากาศ ถนนหนทางที่ถูกปิดเกะกะด้วยสิ่งสลักหักพังจะต้องโล่งเตียนไปหมดภายในเวลาไม่ทันข้ามวัน รถรางเดินได้และคงเดินเป็นปกติ ถึงแม้ว่า ๒ ฟากรางแทบทุกถนนจะรกร้างพังทลายไม่มีชิ้นดีก็ตาม สายไฟฟ้าของรถรางที่ขาดก็ถูกต่อทันทีทันใด อาศัยการจัดระเบียบอันดีและอาศัยกำลังกรรมกรทั้งชาวเยอรมันและคนงาน ที่อพยพมาจากรัสเซียเป็นพื้น บรรดาสะพานต่างๆเป็นต้นสะพานรถไฟและสะพานรถใต้ดินที่พังทลายในตอนกลางคืนหรือภายหลังการโจมตีครั้งหนึ่งๆ ย่อมจะได้รับการซ่อมแซมอย่างรวดเร็วทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่ว่าฝน ลูกเห็บ หิมะ พายุจะขัดขวางสักเพียงใด วันรุ่งขึ้นรถไฟและรถใต้ดินเป็นต้องเดินได้เสมอ

การอพยพหนีภัยทางอากาศ สำหรับประชาชนทั่วไปแล้วไม่มี สิ่งที่รัฐบาลกระทำในขั้นต้นก็คือ ระบายเด็กเล็กๆและแม่ลูกอ่อนออกจากเบอรลิน แต่มิได้มีการบังคับ ในเรื่องนี้องค์การประชาสงเคราะห์ (NSV) เป็นผู้จัดทำโดยเลือกหาตำบลเล็กๆในแคว้นที่มีการกสิกรรมมากหน่อย จะได้ปลอดภัยจากการโจมตีทางอากาศ จัดตั้งสถานที่พักสำหรับมารดาเรียกว่า Mutterheim และสำหรับเด็กเรียกว่า Kinderheim มีนางพยาบาลอาสาสมัครคอยเอาใจใส่และเลี้ยงดูเวลาอพยพทีหนึ่งน่าดู เด็กเล็กๆมีป้ายแขวนคอถือกระเป๋าน้อยๆ หรือมิฉะนั้นก็แบกเครื่องหลังย่อมๆ สำหรับเด็กที่โตอายุ ตั้งแต่ ๑๒ ถึง ๑๖ ปีนั้น ส่วนมาก

กำลังศึกษาอยู่ทั้งสิ้น หากโรงเรียนไม่ย้ายหรือไม่พังเพราะถูกระเบิด ก็คงเรียนต่อไปในเบอรลิน เด็กพวกนี้เป็นกำลังในการสะสมสิ่งเหลือใช้ทางบ้าน แล้วนำมาโรงเรียนเพื่อเอาเข้าโรงงานเปลี่ยนให้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นกำลังในการเรี่ยรายสำหรับหาเงินช่วยรัฐบาลในยามฤดูหนาว (W.H.W.) ผู้มีหน้าที่อยู่แล้วจะโยกย้ายไปหาได้ไม่ เช่นพวกรับราชการ พวกทำงานในโรงงานผลิตยุทโธปกรณ์ พวกขายอาหารตามภัตตาคารและตามร้าน พวกขายของตามห้าง และช่างฝีมือต่างๆ เช่น กัลบกช่างเย็บรองเท้า ฯลฯ จำเป็นจะต้องอยู่ยังภูมิลำเนาเดิมของตัว หากจะปล่อยให้โยกย้ายกันตามอำเภอใจแล้ว คงไม่มีรถไฟเหลือสำหรับบรรทุกทหารและลำเลียงยุทโธปกรณ์เป็นแน่ประการหนึ่ง ใช่ว่าย้ายจากเบอรลินแล้วจะปลอดภัยเมื่อไร เมืองอื่นๆก็ได้รับภัยทางอากาศเช่นกัน บางคราวยิ่งใหญ่ เมืองเล็กๆโดนโจมตี ๒–๓ คราวเท่านั้น แทบกลายเป็นปอมเปอีไปเลย บรรดาบ้านช่องของชาวนาที่อยู่ห่างไกลตัวเมืองมากๆ นับว่าเป็นที่ปลอดภัยจากการรุกรานทางอากาศ แต่ก็บังคับให้รับแต่คนที่หมดตัวไร้ที่พำนักเพราะถูกบอบ์มาจากในเมืองเท่านั้น พวกนี้ยิ่งทวีมากขึ้นทุกวัน ซ้ำร้ายภายหลังเมื่อสัมพันธมิตรรุกเข้าใกล้เบอรลินเข้ามา พวกที่อพยพไปจากเบอร-ลินก็พยายามกลับมา เพื่อหนีสัมพันธมิตรด้านตะวันตกและรัสเซียทางด้านตะ-วันออก สถานที่ที่เคยจัดไว้เป็นที่ตากอากาศตามชนบทอันเงียบสงบ ตามชายเขาและบนยอดเขาเหล่านี้ก็สงวนไว้สำหรับให้ทหารที่ได้รับบาดเจ็บนับล้านพักผ่อนหรือทหารที่ได้รับอนุญาตให้กลับบ้านพักผ่อนหย่อนใจคนละ ๒ อาทิตย์ต่อปี.

บรรดายุวชนยุวนารีต่างถูกเกณฑ์เข้าทำงานเพื่อชาติหมด ไม่มีโอกาสที่จะมาอพยพกัน ยุวนารีส่วนมากถูกส่งไปช่วยเลี้ยงเด็กตามโรงเลี้ยงเด็กต่างๆ ส่งไปช่วยชาวนาเลี้ยงสัตว์และรีดนม หรือมิฉะนั้นก็ส่งไปช่วยทำงานตาม

บ้านของคนที่มีลูกมาก ให้ช่วยทำงานบ้านหรือเลี้ยงเด็ก ยุวชนต้องเข้าฝึกชีวิตทหารในค่ายต่างๆ ช่วยชาวนาในการเก็บเกี่ยว และเป็นกำลังใจในการป้องกันภัยทางอากาศ จ่ายไปทำงานตามองค์การต่างๆและตามที่ตั้ง ปตอ. สตรีที่ไม่ต้องพะวงต่อการเลี้ยงลูก ก็ได้รับงานมอบให้ทำทุกคน เป็นต้น ทำการแจกบัตรปันส่วนต่างๆ เข้าโรงงานอาภรณ์ภัณฑ์ หรือทำเครื่องวิทยุ (ในเรื่องงานที่สตรีได้มีส่วนช่วยบุรุษในมหาสงครามคราวที่แล้วนี้ ข้าพเจ้าขอนำไปบรรยายไว้ในบทหนึ่งเป็นพิเศษ)

โดยปกติ บรรดาผู้ชายที่เหลืออยู่ มีอายุไม่ต่ำกว่า ๕๐ ปี ส่วนมากเป็นข้าราชการตามกระทรวงทบวงกรมต่างๆ เป็นแพทย์ หรือไม่ก็มีอาชีพเป็นช่างฝีมือ เป็นคนเสริฟอาหารตามภัตตาคาร เป็นคนทำงานบริษัทรถรางรถเมล์หรือรถใต้ดิน พวกที่เหลืออยู่ที่แก่เกินไปหรือหนุ่มเกินไป สำหรับเป็นทหารก็ต้องเข้าประจำหน่วยที่เรียกกันว่า "Volksturm" แปลตามตัวว่า "**ราษฎรบุก**" ตรงกับ "**กองรักษาดินแดน**" ของเรา พวกนี้ได้รับการฝึกแต่ใช้อาวุธสำหรับป้องกันเมือง แต่ต่อๆไปก็ส่งออกเป็นกองพลๆให้รบดังทหาร สรุปความว่า ทุกคนตั้งแต่เด็กอายุ ๑๒ ปีขึ้นไป จนถึงคนแก่ที่ยังเดินได้ ก็มีหน้าที่ประจำ จะต้องทำเพื่อชาติทั้งสิ้น สงครามสมัยนี้ไม่ว่าราษฎรจะอยู่ในเขตไหน ก็ย่อมมีงานที่จะกระทำไม่แพ้ทหาร และจะต้องยืนหยัดต่อสู้มหาภัยทางอากาศอย่างเลือดเย็น การอพยพวิ่งไปทางโน้นทีทางนี้ที สำหรับประเทศเยอรมัน พูดกันตามนิตินัยก็เกือบจะเป็นไปไม่ได้อยู่แล้ว ในทางปฏิบัติย่อมไม่สะดวกด้วยนานาประการ ในเมืองหนาวจะออกไปกางเต๊นต์อยู่ตามป่าละเมาะอย่างพระธุดงค์หาได้ไม่ อาหารการกินก็ไม่มี แม้แต่หญ้าเขียวๆสักเส้นเดียวก็ตายหมด ประชาชนจะต้องอาศัยอาคารบ้านเรือนที่ปกปิดมิดชิด มีเชื้อเพลิงที่จะ

ให้ความอบอุ่น และมีอาหารที่ให้ความร้อนพอที่จะต่อสู้กับความหนาว ใช่แต่เท่านั้น ขณะเดินทางด้วยรถไปก็อาจจะเป็นอันตรายจากการโจมตีในระยะต่ำของเครื่องบินสัมพันธมิตรอีกด้วย รวมความแล้ว สู้อยู่ที่ไหนตายที่นั่นไม่ได้ บรรดาสัตวโลกที่ไม่สมควรจะได้รับกรรมอันมนุษย์เป็นผู้ก่อขึ้นและตนเองหาได้มีส่วนรู้ส่วนเห็นไม่ ก็คือสัตว์ต่างๆที่เลี้ยงไว้ตามบ้านบ้าง ตามสวนสัตว์ในเมืองใหญ่ๆบ้าง เวลามีหวอคนลงหลุมหลบภัยหมด มักจะทิ้งสุนัขและแมวที่เลี้ยงไว้บนบ้าน สัตว์เหล่านี้ถูกระเบิดตายบ้าง ถูกเพลิงครอกตายบ้าง พวกสัตว์ที่อยู่ตามสวนสัตว์ยิ่งแล้วใหญ่ เพราะไม่มีผู้คอยเอาใจใส่ดูแลเหมือนเมื่อยามสงบ สวนสัตว์อันมหึมาของกรุงเบอรลิน ของเมืองฮัมบรูกและของเมืองฮาโนเวอร ตกเป็นเหยื่อของลูกระเบิดทั้งชนิดทำลายและชนิดเพลิง ที่ถูกเพลิงครอกตายก็มีมากมาย เพราะเจ้าหน้าที่เปิดปล่อยออกจากกรงให้ไม่ทัน ชะนีที่พระประศาสน์เอาไปจากเมืองไทย แล้วมอบไว้กับสวนสัตว์เบอรลิน ก็ไม่มีใครบอกได้ว่าตายหรือยัง บางคราวเจ้าพวกสัตว์ใหญ่ๆ เช่นหมี เสือ สิงโตและช้างหลุดออกมาได้ ออกมาเดินอาละวาด ถูกยิงตายเสียก็มี สัตว์พวกนี้ล้วนแต่มีค่าทั้งสิ้น แทบไม่มีในยุโรป และที่น่าสงสารคือ ตลอดเวลาสงครามก็ได้รับความเลี้ยงดูไม่สู้อิ่มหนำ ผอมๆดุจชาวเบอรลินไปตามๆกัน ซ้ำยังถูกเอามาขังเพื่อให้ความเพลิดเพลินแก่มนุษย์ แล้วในที่สุดก็ต้องตายด้วยความโหดร้ายของมนุษย์นั่นเอง.

คนไทยที่อยู่ในเยอรมันนับว่าเคราะห์ดีอย่างยิ่ง ไม่มีผู้ใดเสียชีวิตไปเพราะภัยทางอากาศสักคนเดียว พวกที่อยู่เบอรลินส่วนมากก็เป็นคณะทูตทั้งสิ้นราว ๒๐ คน สำหรับท่านเหล่านี้นับว่าได้รับความปลอดภัยที่สุด เพราะ (๑) ได้รับความคุ้มครองจากรัฐบาลเยอรมัน ได้อาศัยป้อมที่แข็งแรงมากสำหรับ

หลบภัย (๒) พวกนี้เคลื่อนที่ได้คล่องแคล่ว กล่าวคือข้าราชการสถานทูตทุกคน นับตั้งแต่ทูตจนถึงคนขับรถ มีรถยนต์ส่วนตัวกันคนละหลายๆคัน ถึงเวลามีหวอก็ติดเครื่องแล่นมาเข้าที่กำบังของสถานทูต หรือบางคนที่กล้าหน่อย ก็เก็บข้าวของบรรทุกรถออกนอกเมืองเข้าไปจอดในป่า เพราะแน่ใจว่าข้าศึกคงไม่ทิ้งระเบิดทำลายป่าแน่ ปกติรถยนต์ของราษฎรที่มีขนาดใช้ในราชการทหารได้ถูกริบไปตั้งแต่ต้นสงครามแล้ว ส่วนรถที่เหลือนานๆไปก็ริบยางไปใช้บ้าง ริบแบตเตอรี่ไปบ้าง พลเมืองไม่มีสิทธิใช้รถยนต์และไม่มีสิทธิจะได้รับปันส่วนน้ำมันเชื้อเพลิง นอกจากคณะทูตต่างประเทศที่ใช้รถยนต์ได้ทุกโอกาสและเติมน้ำมันได้ ราษฎรบางคนมักจะมองดูรถคณะทูตด้วยความโกรธแค้น เพราะเอาไปจอดไว้ตามหน้าที่หลบภัย หากเป็นเมืองเราคงถูกนักเลงดีป้ายสีป้ายกลีนเป็นที่ระลึกเสียนานแล้ว (๓) พวกนี้มีกำลังเศรษฐกิจดี หมายถึงกำลังทรัพย์และกำลังวัตถุดิบ รัฐบาลได้ขึ้นเงินเดือนให้ เพราะเห็นว่าชีวิตในยามสงครามแพงขึ้นอีก รัฐบาลจ่ายเงินสำหรับจัดหาบ้านสำรองแถวนอกเมืองเพื่อหลบภัยทางอากาศ มีอาหารกิน ๗–๑๐ เท่าคนธรรมดา มีใบชากาแฟซึ่งเป็นที่ปรารถนาของชนทุกชั้น ท่านเหล่านี้จึงไม่ค่อยจะได้รับความเดือดร้อนจากสงครามนัก

ต่อมาก็พวกหมอราว ๕ คน พวกนี้ต่างต้องทำงานประจำโรงพยาบาลของเยอรมันทั้งสิ้น และอยู่ในโรงพยาบาลกันส่วนมาก จึงพอจะอาศัยที่กำบังใต้ดินอันปลอดภัยดีของโรงพยาบาลได้ ส่วนคนไทยที่เหลือก็มีพวกเรา ๓–๔ คน ที่เป็นทหารเยอรมันกับนักเรียนอีก ๓ คน ต่างก็แสวงหาที่อาศัยเอาชีวิตรอดกันตามยถากรรม สำหรับพวกเรา ๓–๔ คนที่เป็นทหาร เคราะห์ดีที่ใช้ชีวิตเร่ร่อนไปทั่วทุกทิศทางในยุโรป ก่อนเป็นทหารก็อยู่เบอรลินอุดกันอยู่ในหลุมหลบภัยที่ขุดเอาไว้ เพราะไม่มีเวลาจะวิ่งไปที่หลบภัยที่แข็งแรงในเมือง

หรือที่สถานทูต เวลาเป็นทหารประจำกรมกองต่างๆ ถูกจ่ายให้ไปอยู่เมืองโน้นบ้างเมืองนี้บ้าง ในตอนนั้นชักไม่สนุก เวลาที่อยู่ในกรมกองหากมีหวอ พวกเราต้องออกไปยืนเป็นยามร้อยแปด เพื่อตัดต้นเพลิง บางทีก็ต้องอยู่บนหอคอยใช้ปืนกลต่อสู้เครื่องบินที่ร่อนต่ำ เป็นยามเฝ้าตามห้องใต้หลังคากรมทหาร เพื่อต่อสู้กับลูกระเบิดเพลิงได้ทันท่วงที เพื่อนบางคนตายไปก็มี เพราะมัวแต่ดับระเบิดเพลิง ถูกระเบิดทำลายที่นักบินมักจะชอบทิ้งตามหลังมา เป็นอันเสร็จกันนอกจากนี้ยังได้รับแบ่งหน้าที่เตรียมพร้อมสำหรับดับเพลิง ป้องกันเหตุฉุกเฉินบางทีต้องดับเพลิงกันทั้งคืน บางทีก็ออกวิ่งตระเวนตามถนน เรียกว่าเป็น "**กองล่าสัตว์**" (Jagdkommando) ไว้สำหรับเก็บนักบินที่ถูกยิงตกหรือที่กระโดดร่มลงมา ตลอดจนออกล่าพวกใต้ดินที่อาจโดดลงมาด้วย ตอนไหนถูกส่งไปประเทศอื่นเช่นฝรั่งเศส รัสเซีย เช็กโก หรืออิตาลี ก็ค่อยสบายใจหน่อยถึงแม้จะมีหวอก็ไม่มีภัยรุนแรง หากอยู่ห่างจุดยุทธศาสตร์ก็พอนอนหลับได้สบาย กลับเข้าเบอรลินทีไรเป็นต้องมีงานเต็มมือ ต้องบูรณะห้องให้พออาศัยนอนต่อไปได้ พอลงสถานีก็คอยแต่นึกว่า บ้านยังตั้งอยู่หรือเปล่าหนอ เพราะมันอาจจะกลายเป็นภัสม์ธุลีไปในชั่ววินาทีเดียว

เวลานั้นชีวิตหาได้เป็นชีวิตไม่ **ยิ่งพวกทหารเยอรมันยิ่งน่าสลดใจอย่างยิ่ง พวกที่รบพุ่งกล้าหาญจึงได้รับอนุญาตให้มาเยี่ยมบ้าน บางคนอยู่ในหิมะแรมปี รับการเข้าตีของรัสเซียตั้ง ๔๐–๕๐ ครั้ง ได้รับความลำบากแสนสาหัสขณะที่ถูกล้อม ผ่านเขตวินาศกรรมของพลพรรค ผ่านการโจมตีของเครื่องบินในระยะต่ำขณะเดินทางมาเยี่ยมลูกเยี่ยมเมีย เมื่อถึงบ้านเข้าจริงๆเห็นแต่ซากบ้านกับปล่องไฟ ซึ่งอาจจะล้มลงมาทับเมื่อไรก็ไม่รู้ ลูกเมียก็ไม่พานพบ ทรัพย์สมบัติที่สะสมกันมาแรมปีก็สิ้น จะหาที่พักผ่อน**

หย่อนใจก็ไม่มี ต้องซมซานไปอาศัยเพื่อนบ้าน หรือนอนตามที่พักสำหรับทหารข้างสถานี บางคนเคราะห์ร้ายหน่อยเลยถูกลูกบอมบ์ตาย โดยไม่ทันได้กลับแนวรบอีกก็มี สรุปแล้วชีวิตของชาวเยอรมัน เฉพาะอย่างยิ่งชาวเบอรลินเกือบจะพูดได้ว่า ผูกไว้ด้วยด้ายเกลียวเล็กนิดเดียว สงครามยิ่งนานไปประชาชนไม่ว่าสาวแก่ปูนไหน ต่างพร่ำรำพันขอแต่เพียงให้หมดภัยทางอากาศเสียที เพราะต่างคนต่างเอือมระอาในชีวิตที่ไม่เห็นแสงจันทร์ในเวลากลางคืน และแสงอาทิตย์ในเวลากลางวัน บางคนต้องทำงาน ณ โรงงานใต้ดิน ห่างเหินต่อสิ่งบันเทิงกล่อมขวัญทุกชนิด ต่างทอดอาลัยในความไม่แน่นอนของอนาคต เคราะห์กรรมของชาวเบอรลินยังหาได้ยุติแต่เพียงเท่านี้ชะตาของชาวเบอรลินยังจะต้องเผชิญกับมหาภัยจากการระดมยิงด้วยปืนใหญ่นับหมื่นกระบอก ซึ่งรัสเซียได้เตรียมไว้ต้อนรับทางตะวันออกอีก ซึ่งท่านจะได้อ่านในบทที่กล่าวถึงเรื่องอวสานของกรุงเบอรลินอีกวาระหนึ่ง.

๕ เข้าเป็นทหารเยอรมัน

ตั้งแต่ข้าพเจ้ามายุโรป ก็เพิ่งจะคิดถึงบ้านมากเมื่อมาอยู่เยอรมันนี้เอง ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุใหญ่ ที่บรัสเซลและปารีสเราเคยสนุกสนาน ชีวิตในบรัสเซลเป็นตอนที่รู้จักยุโรปใหม่ๆ ความตื่นเต้นก็ยังมีมาก ส่วนชีวิตในปารีสก็ถือเสียว่าเป็นการเที่ยวฤดูร้อน แต่เมื่อมาอยู่เบอรลินนานเข้า ผ่านฤดู-หนาวมาสัก ๒ ฤดู ก็ชักเอือมอารยประเทศเต็มที่ เพราะกินอยู่ลำบากแสนเข็ญ กว่าจะได้กล่ำปลีสัก ๑ หัว ต้องผลัดกันไปยืนเข้าคิวที่ตลาดท่ามกลางหิมะและลมหนาวเป็นชั่วโมงๆ เงินก็พอมีประทังชีวิตเท่านั้น ที่เที่ยวก็ไม่มีนอกจากภาพยนตร์และละคร เชื้อเพลิงสำหรับอบอุ่นร่างกายต้องประหยัดกันเต็มเหนี่ยว ท้องฟ้ามืดคลุ้มตลอดวัน บางคราวมองหาดวงอาทิตย์ไม่พบตั้งหลายเดือน ตกกลางคืนก็แสนจะมืด จะเดินไปเที่ยวไหนก็ต้องคอยระวังไม่ให้สะดุดกองอิฐหินซึ่งเป็นซากของอาคารที่ถูกทำลายทับถมเรียงรายอยู่ ๒ ฟากถนน ใช่แต่เท่านั้นในตอนกลางคืนยังต้องนั่งจับเจ่ารอคอยมฤตยูที่มาเยือนทางอากาศ เคราะห์ดีที่

พวกเราทั้ง ๔ มี บุญช่วย บุญเรือน ชายน้อย และข้าพเจ้า อยู่ใกล้เคียงกันทั้งสิ้น ต่างนั่งปรับทุกข์ถึงบ้านช่อง ถึงเมืองไทยซึ่งไม่ได้รับข่าวคราวมานมนานแล้ว ไม่รู้ว่าจะได้เรียนวิชาทหารดังที่รัฐบาลปรารถนาหรือไม่ เพราะการเข้าเรียนชนิดนี้ มันสุดแต่การเมืองและความสัมพันธ์ทางทูตระหว่างเรากับเขาเป็นใหญ่ จึงตกลงใจกันสอบให้ได้แมทริกกูเลชั่นของเขาไว้เสียชั้นหนึ่งก่อน จะได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยได้ เมื่อเราหมดหวังที่จะเป็นทหารเยอรมัน.

ต่อมาไม่นาน รัฐบาลไทยก็ประกาศตั้งบรรดานักเรียนเทคนิคและนักเรียนทุนกลาโหม ที่เคยศึกษาในโรงเรียนทหารต่างประเทศและในมหา-วิทยาลัยมาแล้ว เป็นนายทหารหมด พวกนักเรียนเทคนิคในขณะนั้นมี แสวง สนั่น วัฒนา บรรพต และข้าพเจ้า นักเรียนมหาวิทยาลัยทุนกลาโหม มีสอ้าน ประสงค์ และสุนิต สำหรับพวกทหารที่อยู่ในเยอรมัน คือ บุญช่วย บุญเรือน และข้าพเจ้า ได้รับคำสั่งให้สมทบในกองบังคับการของทูตทหารไทย หาโอกาสดูงานในกองทัพบกเยอรมันตามเหล่าของตน แต่พวกเราปรึกษากันว่า การดูงานของเขาก็มีแต่ได้เห็นของดีที่ฉาบหน้าทั้งสิ้น สู้เข้าเรียนกับเขาให้มันรู้ตั้งแต่ ก "ไก่" ถึง ฮ "นกฮูก" ดีกว่า อีกประการหนึ่งท่าทีของสงคราม ไม่เห็นมีหวังจะเสร็จในเร็ววันถามบรรดานายทหารชั้นผู้ใหญ่ของเยอรมันเอง ก็ตอบไม่ได้ว่า มันจะจบลงแค่ไหน เพราะยุทธภูมิยิ่งแผ่กว้างใหญ่โตไพศาลออกไปทุกที.

ไม่ช้าพวกเราทั้ง ๔ คนก็สอบเข้ามหาวิทยาลัยของเยอรมันได้ เพราะวิชาคำนวณและวิทยาศาสตร์นั้นไม่ยากอะไร ที่ต้องมุมากหน่อยก็คือวรรณคดีอันแสนจะยากของเยอรมัน การที่รัฐบาลไทยสั่งให้เราสมทบในกองบังคับการทูตทหารนั้น นับว่าเป็นประโยชน์ยิ่งกว่าเพิ่มเงินเดือนให้เราอีก ๑๐๐ เท่าเสียอีก เพราะรัฐบาลเยอรมันถือว่าพวกเราเป็นผู้ช่วยคณะทูตทหาร จึงได้รับสิทธิพิเศษ

คือได้อาหารหนึ่งในสามของตัวทูตทหาร หรือได้กิน ๓ เท่าของประชาชนเยอรมันคนหนึ่งๆ ตอนนี้พวกเราค่อยกระปรี้กระเปร่าหน่อย นอกจากเนื้อ เนย ขนมปังขาวและน้ำตาลจะเพิ่มขึ้นแล้ว ยังพลอยได้ลิ้มรสอาหารพิเศษกับเขาด้วย คือข้าวอีกกิโลครึ่งต่อเดือน ซึ่งพวกเราสวาปาม ๓ วันก็หมด แต่ก็รู้สึกสดชื่นทำให้อยากมีชีวิตอีกต่อไปจนกว่าจะถึงเดือนใหม่ นอกจากข้าวยังได้กาแฟแท้ๆ อีก ๑๒๕ กรัม ใบชาอีก ๓๐ กรัมต่อเดือน และนมสดวันละครึ่งลิตร เหล่านี้ทำให้พวกเราค่อยมีแรงลุกจากเตียงมากินอาหารเช้าขึ้นบ้าง.

ตลอดเวลาได้มีการเจรจาระหว่างแผนกที่ ๒ ของเยอรมันกับคุณจินต์ กุญชรฯ ซึ่งเป็นผู้แทนของพวกเราในเรื่องการเรียนวิชาทหาร บรรดานายทหารติดต่อในแผนกที่ ๒ ของเขาต่างเห็นใจพวกเรา แต่ไม่มีใครอยากจะรับผิดชอบในการที่จะเอาพวกเราเข้าประจำในกองทัพบกของเขา เฉพาะอย่างยิ่งจะให้ไปเรียนรถถังและสื่อสาร ซึ่งเยอรมันสงวนเป็นความลับมากกว่าเหล่าอื่นๆ ตกลงเรื่องเข้าเรียนก็โลเลกันไม่เด็ดขาดลงไปสักที ว่าจะได้เรียนหรือไม่ได้ ความจริงก็น่าเห็นใจแผนกทูตทหารของเยอรมัน เพราะประเทศเราไม่ได้เป็นสัมพันธมิตรร่วมศึกร่วมอักษะกับเขา เขาเคยปฏิเสธไม่ให้เราเรียนมาแต่แรกตั้งกองทัพบกใหม่ๆแล้ว หากแต่บรรดานายทหารเยอรมันเคยทราบประวัติของไทย และความสัมพันธ์อันมีมาตั้งแต่ครั้งไกเซอร์ เขารู้จักกรมพระนครสวรรค์ฯ เจ้าคุณทรงสุรเดช และเจ้าคุณพหลฯ จึงทำให้เขาไม่อาจปฏิเสธเด็ดขาด ฉะนั้นทางออกทางเดียวเท่านั้นที่พวกเราต้องเสี่ยงคือ ยื่นใบสมัครเป็นทหารอาสาด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งการเจรจาทางทูต ไม่ต้องให้คนอื่นเขามารับผิดชอบในตัวเรา เพราะประเทศไทยประกาศความเป็นกลางอย่างเต็มที่ จึงเป็นไปไม่ได้ที่คนของรัฐบาลจะไปช่วยฝ่ายโน้นรบฝ่ายนี้รบ นอกจากชนในชาติที่เป็นกลางจะอาสา-

สมัครด้วยตนเองทำนองนักเผชิญโชค ในที่สุดพวกเราก็ต้องช่วยตัวเอง เพื่ออุดมคติ คือ การศึกษาเท่านั้น หลังจากยื่นใบอาสาสมัครเป็นทหารเยอรมันแล้วภายในเวลาอีกไม่กี่อาทิตย์กองทัพบกเยอรมันก็อ้าแขนต้อนรับพวกเราอย่างเต็มที่ พวกเราทั้งดีใจทั้งเสียใจ ดีใจที่จะได้เรียนวิชาของชาติที่แกร่งที่สุดในเชิงทหาร เสียใจที่จะต้องไปนั่งแทะขนมปังดำๆในโรงทหาร เพราะพวกเราเพิ่งจะเริ่มมีความสุข โดยได้รับส่วนอาหารใหม่มายังไม่ครบ ๓ เดือนดี การเข้าเป็นทหาร-เยอรมันในยามสงครามครั้งนี้ จึงเป็นการเสียสละแล้วทุกทาง พวกเราตระหนักถึงความลำบากในชีวิตทหารเยอรมันดี ความลำบากในขณะที่อยู่ในโรงเรียนเทคนิค ๓ ปีกว่าก็ได้ชิมมาแล้ว แต่เราจะเปรียบเทียบกับทหารของชาติอื่นอย่างไรได้ ถ้าเราไม่ได้ลิ้มรสความลำบากอันแท้จริงของเขาบ้าง.

กองทัพบกเยอรมันเคยรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยเฟรเดริคมหาราช ครั้นแล้วก็อับแสงไปชั่วขณะหลังมหาสงครามครั้งแรก และกลับรุ่งโรจน์ขึ้นอย่างไม่มีใครเทียมสมัยฮิตเลอร์เรืองอำนาจ บัดนี้กลับสิ้นรัศมีถูกขยี้แหลกลานอันตร-ธานไปจากประวัติศาสตร์ของโลกยุคระเบิดปรมาณู ความพินาศของกองทัพบกเยอรมันนี้ พูดตามจริงแล้ว เป็นผลของความพลั้งพลาดของนักการเมืองเยอร-มันต่างหาก แต่กองทัพบกก็ต้องพลอยเสวยวิบากกรรมไปด้วย คนไทยรุ่นสุดสุดท้ายที่เคยเป็นทหารเยอรมันในคราวมหาสงครามครั้งแรก ได้แก่รุ่นเชษฐ-บุรุษสำหรับยุคอาณาจักรที่ ๓ ของเยอรมันนี้ รุ่นแรกและรุ่นสุดท้าย ก็คงเป็นรุ่นของข้าพเจ้านี่เอง ต่อไปในอนาคตอาจไม่มีทหารไปเรียนที่เยอรมันอีกก็ได้ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงถือโอกาสแทรกเรื่องชีวิตของทหารเยอรมันมาให้ท่านอ่านเล่น เพราะการทหารของเขาก็เป็นศิลปที่น่ารู้อย่างหนึ่ง สำหรับท่านผู้อ่านที่ไม่ใช่

ทหาร ก็ขอได้โปรดถือว่าเป็นเครื่องประดับความรู้ทั่วไป หรือถ้าหากเป็นสิ่งที่เริงรมย์สำหรับท่านได้บ้าง ก็นับว่าประเสริฐยิ่ง

หลังจากฮิตเลอร์ฉีกสัญญาแวร์ซายแล้ว โรงเรียนทหารโรงเรียนแรกที่สถาปนาขึ้นก็คือโรงเรียนเสนาธิการ โรงเรียนนายร้อยอย่างที่เรารู้จักกันเลิกล้มไปตั้งแต่ไกเซอร์ลาออกจากราชสมบัติสมัยสงคราม การผลิตนายทหารหาใช่มาจากโรงเรียนนายร้อยไม่ ต่างเหล่าต่างผลิตของตน ข้อสำคัญที่สุดก็คือทหารจะอบรมมาแต่ไหนกี่สิบปีก็ตาม ก่อนจะเป็นนายทหารได้ต้องผ่านโรงเรียนเหล่าของตนเสมอ แต่ละมณฑลทหารบกในเยอรมันมักจะแบ่งเป็นกองพันที่จะใช้ทำการรบ กับกองพันอบรมวิธีรบของแต่ละเหล่าหรือศูนย์การฝึกนั่นเอง แต่ละกองพันมีกำลังครบถ้วนตามอัตราศึก สำหรับกองพันอบรมวิธีรบ (Ausbildungsabteilung) นั้นมีกำลังและเครื่องมือเครื่องใช้มากมาย สำหรับใช้ฝึกหัดทหารใหม่ อบรมนายสิบ และผลิตนักเรียนนายร้อย ซึ่งจะไปเป็นนายทหารต่อไปตามกองพันชนิดนี้มีกองนักเรียนนายร้อย ที่จะมีอาชีพเป็นนายทหารบกสืบไปในอนาคต ๑ กอง กับกองนักเรียนนายร้อยที่จะเป็นนายทหารตราบชั่วเวลาที่บ้านเมืองมีสงครามอีก ๑ กอง ที่เอานักเรียนนายร้อยมามั่วสุมกับพลทหารตั้งแต่ต้นมือ ก็เพื่อจะให้นักเรียนนายร้อยได้ผ่านชีวิตของพลทหารจริงๆ ใกล้ชิดกับทหารใหม่กับนายสิบ จะได้ฝึกหัดปกครองพลทหารนายสิบ เพื่อให้คุ้นเคยกับระเบียบและชีวิตตามกรมกองจริงๆ นักเรียนนายร้อยทั้ง ๒ ประเภทต้องเริ่มการฝึกเยี่ยงทหารใหม่ทุกประการ เริ่มมียศเป็นนักเรียนนายร้อยพลทหาร นักเรียนนายร้อยนายสิบ นักเรียนนายร้อยจ่านายสิบ เรื่อยๆ ไปจนเป็นนายทหาร นักเรียนนายร้อยสมัยไกเซอร์เยอรมันเรียกว่า **คาเด็ท** สมัยนี้เรียกว่า **ฟาเน่นยุ้งเก้อ** แปลว่าหนุ่มนักรบผู้รักษาธง ฉะนั้นนับว่านักเรียนนายร้อยของเขาแยกเหล่า

ตั้งแต่มีชีวิตเป็นทหาร ดังนั้นกว่าจะออกเป็นนายทหารจึงเชี่ยวชาญในเหล่าของตัวอย่างจริงๆ

เมื่อจบการศึกษาที่นี้แล้วต่างก็จะถูกส่งไปสนามรบ จนผู้บังคับบัญชาเห็นว่าสมควรจะเป็นนายทหารต่อไป จึงส่งเข้าโรงเรียนเหล่า ซึ่งเป็นแหล่งที่ผลิตนายหหารขั้นสุดท้าย เท่าที่กล่าวนี้เป็นความแตกต่างอย่างย่อๆ เมื่อเปรียบกับประเทศอีกหลายประเทศ ซึ่งนักเรียนนายร้อยเรียนตามหลักสูตรของโรงเรียนแล้วก็ออกเป็นนายทหารโดยอัตโนมัติ

การที่จะสมัครเข้าเป็นนักเรียนนายทหารได้ จะต้องมีคุณภาพเบื้องต้นดังต่อไปนี้:—

ก) ไม่มีเลือดยิวผสมอยู่แม้แต่น้อย

ข) สำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์

ค) ผ่านการตรวจสอบจิตวิทยา

สำหรับพวกเรา ๔ คน เริ่มแรกก็คือต้องรับการตรวจทางจิตวิทยา ซึ่งมีกำหนด ๓ วัน วันแรกตรวจทางพลศึกษา วันที่ ๒ ทางสติปัญญา วันที่ ๓ ทางจิตใจ ทั้ง ๓ วันนี้มีนายพลนักจิตเวชวิทยาเป็นประธานกรรมการ ฝ่ายคนไทยที่สังกัดกองบังคับการทูตทหารผู้ไม่เคยพบเห็นในเรื่องชนิดนี้ ก็ได้รับเชิญมาดูพวกเราแสดงด้วย การสอบจิตวิทยานี้หาใช่การตรวจโรคไม่ แต่สำคัญที่สุดสำหรับการเป็นนายทหาร กรรมการที่นี่เป็นผู้ชี้ขาดว่าผู้สมัครมีระดับปัญญาความคิดที่จะเป็นนายทหารได้หรือไม่ และจะให้เป็นนายทหารในเหล่าอะไร

ในวันแรกพวกเราได้รับจ่ายเสื้อแบบเสื้อยิวยิตสูคนละตัว เริ่มด้วยการหกคะเมนตีลังกา จุดมุ่งหมายที่สอบวันนี้ หาใช่จะดูว่ามีแรงมากหรือน้อยไม่

เพียงแต่ดูว่าผู้รับการสอบจะมีความคล่องตัว และการควบคุมกำลังกายได้เพียงไร ต่อมาก็ให้วิดพื้นบ้าง ไต่เสาบ้าง ลอดช่องโน้นออกช่องนี้ ไต่ราวบ้าง เพื่อดูว่าจะสามารถใช้มือ แขนและขาลำตัวได้ดังปกติชนหรือเปล่า ต่อไปให้ปีนกำแพงลื่นๆ ครั้นเหนื่อยแล้วก็ให้เดินบนไม้รวกดูอาการทรงตัว หรือให้ยืนบนไม้รวกจุดเทียน สนเข็มเป็นต้น เพื่อดูว่ามือไม้จะสั่นผิดปกติหรือเปล่า

วันที่ ๒ สอบหัวว่าจะสันทัดสิ่งอันใดบ้าง มีถามคำจำกัดความของรูปทรงต่างๆ ทางคณิตศาสตร์ให้ประกอบชิ้นส่วนต่างๆ ของเครื่องยนต์ ตรวจปฏิกิริยาสำหรับผู้ขับยวดยาน โดยใช้ไฟสีต่างๆ เปิดสลับไปมาที่จอหน้าผู้รับการสอบผู้นี้จะต้องใช้ทั้งมือและเท้ากดปุ่มให้ถูกตามสีที่ปรากฏ เช่นเห็นสีเขียวให้ใช้เท้าซ้ายกดปุ่ม หรือสีแดงใช้มือขวา ฯลฯ ใกล้ๆ ตัวผู้รับการสอบมีเครื่องจดความผิดไว้หมดเมื่อใช้มือและเท้าไม่ถูก บางทีก็ให้เล่นหมากรุกดูเชิงกัน

วันที่ ๓ สอบแต่งเรื่องโดยให้เลือกหัวข้อเรื่องที่กำหนดไว้ประมาณ ๗ หัวข้อ เพื่อดูว่าผู้รับการสอบถนัดอะไร แล้วให้เขียนภาพประมาณ ๑๒ ภาพ โดยให้ต่อเติมจากจุดและขีดหรือภาพต่างๆ ที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งกรรมการได้เริ่มไว้จนเป็นภาพอย่างใดก็ได้ตามเจตนารมณ์ของผู้รับการสอบ มีการให้โต้เถียงกัน เช่นโต้วาทีแล้วกรรมการคอยจับไหวพริบอยู่รอบๆ ตัวเรา ผลการตรวจสอบทั้ง ๓ วัน กรรมการลงความเห็นว่าทุกคนมีคุณภาพสมควรที่จะเป็นนายทหารตามเหล่าที่ตนปรารถนาได้ คือ บุญช่วยเป็นทหารรถถัง บุญเรือนเป็นทหารราบ ชายน้อยเป็นทหารราบรถถัง ส่วนข้าพเจ้าเป็นทหารสื่อสาร ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสเล่าแต่ชีวิตของข้าพเจ้าตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อยพลทหารสื่อสาร จนจบชีวิตของการเป็นทหารในต่างด้าว

แหล่งผลิตทหารสื่อสารในประเทศเยอรมันมีอยู่ที่เมืองปอตสดัมใกล้กรุงเบอรลิน ที่ฮาโนเวอร์ ที่ลิกนิตส์ใกล้เบรสเลา ที่เคอนิคสแบร์ก และที่เวียนนา กองทัพบกเยอรมันจึงตกลงใจส่งข้าพเจ้าไปที่ฮาโนเวอร์ เพราะในขณะนั้นเป็นแหล่งที่มีชื่อเสียงในการทหารสื่อสาร นอกจากนี้ยังเหมาะสำหรับชาวต่างประเทศคือเป็นแคว้นที่พูดภาษาเยอรมันดีและถูกไวยากรณ์ที่สุด เหมือนกับเมืองตูร์สของประเทศฝรั่งเศสที่พูดภาษาฝรั่งเศสดีที่สุด และประการสุดท้ายก็คือต้องการจะให้ข้าพเจ้าห่างไกลจากกรุงเบอรลิน จะได้ไม่มีโอกาสเข้ามาเที่ยวในเมืองหลวงบ่อยนัก

ครั้นถึงวันกำหนด แผนก ๒ เขาก็ส่งคำสั่ง ใบมอบตัว และบัญชีพลมาให้ ข้าพเจ้ารวบรวมของใส่กระเป๋าเล็กๆ ใบหนึ่ง จับรถไฟไปฮาโนเวอร์ทันที (ตอนนี้ยังมีโอกาสขึ้นรถไฟชั้นที่ ๒ เพราะเดินทางมาในนามของร้อยตรีแห่งกองทัพบกไทย) พอถึงสถานียังมิทันโผล่ออกจากสถานี เสียงหวอก็คำรามสนั่นขึ้น ข้าพเจ้ารีบกระโดดเข้าไปหาคอมมันดันตูร์ ซึ่งเป็นที่ทำการของทหารมีหน้าที่คล้ายที่ว่าการอำเภอ แต่สำหรับทำความสะดวกให้ทหารและจัดสารวัตรทหารขึ้นในเมือง ข้าพเจ้าถือโอกาสถามหากองพันของข้าพเจ้า ซึ่งมีชื่อทางทหารว่า N.A.A. 13 (ย่อมาจากคำว่า Nachrichten ausbildungsabteilung ซึ่งแปลว่า **กองพันอบรมวิชาทหารสื่อสาร**) ปรากฏว่าตั้งอยู่ในโรงทหารซึ่งมีชื่อว่า**ฮินเดนบูร์ก**และอยู่นอกเมือง พอหมดหวอข้าพเจ้าก็จับรถรางไปจนถึงสถานีปลายทาง แล้วเดินหิ้วกระเป๋าร่องแร่งไปจนถึงโรงทหาร พอเหลือบเห็นที่ตั้งกองพันข้าพเจ้าก็ต้องออกอุทาน เพราะมันใหญ่โตเกินกว่าที่คาดหมายไว้อย่างน้อยๆ ก็ ๖ เท่าของกระทรวงกลาโหม ในที่ตั้งกองพันนี้มีกองบังคับการใหญ่โต มีที่ตั้งกองรักษาการณ์ มีโรงเลี้ยงและสโมสรนายสิบพลทหาร มีครัว

และสโมสรทหารอย่างหรูหรา มีโรงพยาบาลทันสมัย มีสถานีวิทยุอันถาวรอย่างมหึมา มีสถานีโทรศัพท์อัตโนมัติสำหรับติดต่อกันภายในกรมกองและกับภายนอก มีโทรเลขสำหรับติดต่อกับมณฑลและกองทัพบกโดยตรง มีโรงเลี้ยงม้าโรงหัดม้าและสนามขี่ม้า มีโรงเก็บรถทุกชนิด และสนามหัดรถทุกชนิด ห้องทดลองหน้ากากป้องกันไอพิษ มีสนามฝึกธรรมดา ๑ สนาม สนามสำหรับฝึกการรบในหมู่บ้านหนึ่งสนาม กับสนามฟุตบอลล์อีก ๑ สนาม มีคลังอาวุธกระสุนอาภรณ์ภัณฑ์และเครื่องมือสื่อสารครบถ้วน นอกจากนี้ยังมีโรงพลศึกษาสถานที่หัดปีนป่ายเสาไฟฟ้าและฝึกสร้างสายถาวร อย่างสร้างเสาโทรเลขของกรมไปรษณีย์ มีกองร้อยสร้างสายสนาม กองร้อยปฏิบัติ การโทรศัพท์ของกองพล กองร้อยสร้างสายถาวร และกองร้อยวิทยุ มีโรงทำเครื่องม้าและตอกเกือกม้า โรงเย็บผ้าและเย็บรองเท้า ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าเป็นที่ตั้งกองพันซึ่งสมบูรณ์ทุกประการ

อันที่จริงข้าพเจ้ามาถึงก่อนเปิดการอบรม ๑ อาทิตย์ พอมาถึงก็เข้าไปรายงานตนเองกับผู้บังคับกองพันซึ่งมียศเป็นนายพันโท และเคยเป็นทหารม้ามาตั้งแต่ครั้งมหาสงครามและรู้จักคนไทยดี จึงไม่ต้องอธิบายกันอีกมากมาย ผู้บังคับกองพันจึงเรียกผู้อำนวยการนักเรียนนายร้อยมา แล้วกำชับว่าให้พยายามฝึกสอนข้าพเจ้าให้เป็นนักเรียนนายร้อยที่ดีที่สุดในรุ่นนี้ ผู้อำนวยการหรือผู้รับผิดชอบนักเรียนนายร้อยนี้ ภาษาเยอรมันเรียกว่า **เฟนริชฟาเท่อ** แปลว่า **"บิดาผู้เชิดธง"** (แต่ก่อนในกองทัพปรัสเซียใช้นายทหารที่มีอาวุโสน้อยที่สุดเป็นผู้เชิญธง) ปกติมียศเป็นนายร้อยโทคัดเลือกจากกองทัพบก ต้องเป็นผู้มีทั้งความรู้ดี นิสัยดี และเคยผ่านศึกมาแล้วอย่างช่ำชอง จะได้ถ่ายทอดความชำนิชำนาญที่ตนประสบการณ์มาจากสนามรบให้แก่นักเรียนได้ หลังจากจัดที่

พักให้ข้าพเจ้าเรียบร้อยแล้ว ก็มอบการบังคับบัญชาข้าพเจ้าให้แก่ผู้บังคับหมวดและผู้บังคับหมู่ต่อไป

สำหรับในโรงทหารฮินเดนบูร์กนี้ หมวดนักเรียนนายร้อยจัดให้พักอยู่ในอาคารเดียวกับกองร้อยสร้างสายสนาม ตัวกองร้อยใหญ่มหึมาเป็นอาคาร ๔ ชั้น ชั้นที่ ๑ เป็นที่ตั้งกองบังคับการกองร้อย ที่อยู่ของเจ้าหน้าที่ประจำกองบังคับการ ห้องทำงานของผู้บังคับกองร้อยและจ่ากองร้อย ห้องอาบน้ำ ชั้นที่ ๒ เป็นที่อยู่ทหารใหม่ และห้องส้วม ห้องน้ำ ชั้นที่ ๓ เป็นที่อยู่ของหมวดนักเรียนนายร้อย ของนายทหารชั้นประทวน และห้องส้วมห้องน้ำ ชั้นที่ ๔ เป็นที่ตั้งคลังเสื้อผ้าและคลังอาวุธของกองร้อย ส่วนห้องใต้ดินเป็นที่เก็บเครื่องกีฬา คลังเครื่องบริโภคและเครื่องป้องกันไอพิษ มีที่นอนสำหรับทหารนอนเวลาถูกโจมตีทางอากาศ และเป็นที่ตั้งกองบังคับการของกำลังป้องกันภัยทางอากาศของกองร้อย

ห้องที่ข้าพเจ้าอยู่ใหญ่พอที่จะบรรจุคนสัก ๑๐–๑๒ คน คือ ๑ หมู่พอดี มีเตียงนอน ๖ เตียง เตียงหนึ่งมี ๒ ชั้น นอนได้ชั้นละคน ทำด้วยไม้ฉำฉาธรรมดานี่เอง อีกเตียงหนึ่งเป็นเตียงชั้นเดียวสำหรับผู้บังคับหมู่ที่เป็นนายสิบนอน ที่นอนเป็นกระสอบอัดฟาง กระสอบทำด้วยเชือกกระดาษสานหมอนก็ทำนองเดียวกัน ทำด้วยกระดาษสานแบบเดียวกับกระสอบแล้วยัดฟางหรือขี้กบ ปลอกหมอนและผ้าปูที่นอน เป็นผ้าลายตาหมากรุกขาวสลับน้ำเงินเปลี่ยนอาทิตย์ละหน ผ้าห่มได้รับแจกคนละ ๒ ผืน.

ทหารคนหนึ่งมีตู้ ๑ ใบ ใช้ใส่เสื้อผ้าและอุปกรณ์ทุกสิ่งที่ได้รับแจกเช่นหมวกเหล็ก เข็มขัดกระสุน รองเท้า ชาม ช่อมช้อนและพวกเครื่องหลังในตู้ต้องจัดเหมือนกันหมด เก็บหนังสือตรงไหน เก็บอาหารตรงไหน เก็บรองเท้า

ตรงไหน ฯลฯ นอกจากนี้กลางห้องก็มีโต๊ะยาวใหญ่ ๑ ตัว สำหรับใช้ทำงานที่ได้รับมอบ ใช้สำหรับกินอาหารเช้ากับอาหารเย็น และเมื่อจะทำอาวุธและขัดเครื่องหนังก็พลิกเอาอีกด้านหนึ่งขึ้นมา มุมห้องมีเตาผิงและตู้ใส่ของใช้ประจำห้อง เช่น ไม้กวาด ที่เก็บผง น้ำมันทาปืน ฯลฯ

เช้าวันรุ่งขึ้นผู้อำนวยการรีบโทรศัพท์มาแต่เช้า ให้ไปลองเครื่องแต่งตัวและรับอาวุธ พลางสำทับว่าเขาได้บอกเจ้าหน้าที่แล้ว ให้แต่งตัวให้คนไทยสมาร์ทๆหน่อย เครื่องแต่งตัวทหารเยอรมันมีไม่น้อย ได้แก่เครื่องออกสนามรบ เครื่องหัด เครื่องเข้าห้องเรียน เครื่องทำงานโยธา เครื่องเล่นกีฬา เครื่องอาบน้ำ เครื่องนอน และเครื่องแต่งตัวออกเที่ยว ซึ่งพราวแพรวไปด้วยกระดุมและดิ้นจนทหารเยอรมันพากันเรียกว่าเครื่อง **"อนุสรณ์ถึงไกเซอร์วิล-เลี่ยม"** (Kaiserwilhelmgedachtnis) สิ่งที่ได้รับแจกในเรื่องเสื้อผ้าก็คือ เสื้อยืดชั้นใน ๓ ตัว กางเกงยาวยืดชั้นใน ๓ ตัว ถุงเท้า ๓ คู่ ผ้าเช็ดหน้า ๓ ผืน กางเกงชั้นใน เสื้อชั้นใน ส่งซักแล้วไปเปลี่ยนเอามาใหม่ ผ้าเช็ดหน้าและถุงเท้าต้องซักเอง ผู้อำนวยการยังหวนมากำชับเจ้าหน้าที่อาภรภัณฑ์ให้เลือกชุดที่ดีที่สุดให้ข้าพเจ้า แล้วกำชับให้ช่างแก้ไขและเย็บใหม่สำหรับเสื้อตัวใดที่ไม่เหมาะกับรูปร่าง.

หลังจากรับอาวุธ ลองรองเท้าบู๊ตครึ่งน่องของเยอรมันแล้ว เพื่อที่จะให้ข้าพเจ้าเก่งกว่าคนอื่นดังความประสงค์ของผู้บังคับกองพัน ผู้บังคับหมวดก็มาปลุกข้าพเจ้าแต่เช้า ให้ออกไปฝึกท่าราบกับแกเพื่อยืดเส้นสาย ข้าพเจ้าจำใจต้องคล้อยตาม ในใจรู้สึกเบื่อเพราะฝึกมาจากเมืองไทยพอแล้ว และต่อไปเมื่อพวกนักเรียนนายร้อยเข้ามา ก็จะต้องหัดเหมือนกันอีก เสร็จจากการหัดท่า

ราบแล้วแกก็ต่อท่าอาวุธ หัดเรียนอาวุธศึกษา เรียนหน้ากากป้องกันไอพิษ เรียนโทรศัพท์สนามและแผนสลับสายของกองพลตลอดทั้งอาทิตย์ ทั้งที่มีข้าพเจ้ายังอยู่คนเดียว.

ไม่ช้าพวกนักเรียนนายร้อยจริงๆก็มาถึงราวๆ ๔๐ คน มีชาวรูเมเนียรวมอยู่ด้วย ๓ คน ทุกคนแต่งสากลผูกเนคไทหรูถือกระเป๋าคนละใบ พอย่างเข้าห้อง คำแรกที่ผู้บังคับหมู่กล่าวต้อนรับก็คือ **"หมอบลง"** ต่อไปก็คือ **"คลานเข้าใต้เตียง"** ทำให้นักเรียนนายร้อยทั้ง ๑๒ คนที่ย่างเข้ามาในห้องตะลึงตะลาน แต่ทุกคนต้องทำตามคำสั่ง วางกระเป๋าหมอบคลุกอยู่กับฝุ่นบนพื้นแล้วก็คลานเข้าใต้เตียง หลังจากกำหราบเสียแต่ต้นมือแล้ว ก็พาไปรับเครื่องแต่งตัวและอาวุธดังที่ข้าพเจ้าได้กระทำมาแล้ว ชีวิตในโรงทหารในฐานะนัก-เรียนนายร้อยใหม่ก็นับว่าได้เริ่มขึ้น.

เช้าตีห้าครึ่ง นายสิบเวร (U.V.D.) ก็เปิดประตูห้องเข้ามาปลุกทีละห้อง เป่านกหวีดปรี๊ดแล้วร้องตะโกนลั่นห้องว่า **"ลุกขึ้น"** พอขาดคำทุกคนจะต้องยืนบนพื้นห้อง หากปรากฏว่ายังมีผู้งัวเงีย เพิ่งเปิดผ้าห่ม หรือบางคนที่นอนชั้นบนเพิ่งจะต้วมเตี้ยมไต่ลงมา ก็เป็นอันต้องเสียแรงกันทั้งหมู่ตั้งแต่เช้านายสิบเวรจะสั่งให้ขึ้นนอนใหม่ แล้วเป่านกหวีดซ้อมการลุกขึ้นจากเตียงจนเห็นว่ารวดเร็วทันใจ จึงจะเลยไปปลุกห้องอื่นต่อไป เวลาเช้าหากเราตื่นก่อนนายสิบเวรมาปลุก ก็ลุกขึ้นจากเตียงไม่ได้ ต้องนอนรออยู่บนเตียงเฉยๆ ปกตินายสิบเวรปลุกเรื่อยมาทุกห้อง กว่าจะถึงห้องที่พักพวกนักเรียนนายร้อยนอน ก็กินเวลาเกือบ ๑๐ นาที เวลาล้างหน้า แต่งตัว กินอาหารเช้า ทำความสะอาดนอกชานและห้องส้วม กวาดห้อง ทำที่นอน แล้วเข้าแถวรับคำสั่งในตอนเช้ามีอยู่ครึ่งชั่วโมงเท่านั้น ฉะนั้นพวกนักเรียนนายร้อยที่ถูกปลุกช้ากว่าคนอื่น จึงต้องทำงานรวดเร็วกว่าพลทหารธรรมดา ความจริงตามห้องทุกห้องที่พวกเรา

นอนก็มีกระดิ่งไฟฟ้า ซึ่งนายสิบเวรจะปลุกให้เราตื่นด้วยการกดกระดิ่งก็ได้ แต่เพื่อจะซ้อมให้พวกเราตื่นได้โดยไม่งัวเงียนั่นเอง ถึงได้ลงทุนมาตะโกนปลุกเองทุกๆห้อง หากจะมัวล้างหน้าโกนหนวดเคราให้เกลี้ยงตามระเบียบ แล้วนั่งกินอาหารที่โต๊ะตามมารยาท เห็นจะเข้าแถวไม่ทันแน่ ฉะนั้นก่อนเข้านอนข้าพเจ้าจึงมักต้องโกนหนวดเสียให้เรียบร้อยก่อน เตรียมหั่นขนมปังไว้สี่ชิ้น ทาทุกสิ่งทุกอย่างที่มีแล้วประกบกันไว้ ตอนเช้าเมื่อมีกาแฟ จะได้กินไปแต่งตัวไป จึงทันเวลาเช้าแถวตอนเช้า หากไม่มีเวลากินก็พกติดกระเป๋าไว้กินเวลาเดินแถวไปเข้าห้องฟังเลขสัญญาณ เพราะตอนนี้โดยมากยังมืดอยู่ หรือมิฉะนั้นก็ควักออกมากินทุกโอกาสที่มีแม้แต่ครึ่งนาที หรือขณะเลิกแถว ต้องรู้จักใช้เวลาทุกอึดใจให้เป็นประโยชน์

ทุกเช้าระหว่าง ๖ โมง ถึง ๗ โมง หากมิได้ออกไปฝึกนอกสถานที่หรือค้างคืนในทุ่งนาแล้ว ก็ต้องหัดฟังเลขสัญญาณรหัสสั้นๆยาวๆของมอสหรือมิฉะนั้นก็เรียนและหัดแก้รหัสจนคล่อง การฟังเลขสัญญาณสำหรับข้าพเจ้าชักยุ่งใหญ่เมื่ออยู่เมืองไทยก็เคยหัดเลขสัญญาณเป็นภาษาไทย เมื่อมาอยู่เยอรมันเลยปนกันยุ่งในเลขสัญญาณตัวเดียวกัน สำหรับการเข้ารหัสและแก้รหัสพลทหารสื่อสารเยอรมันจะรู้ทุกคนก่อนจะสอนเรื่องรหัส นายทหารต้องมาพร่ำสอนถึงความลับและความสำคัญในการรักษาความลับเสีย ๓ วัน แล้วแจกกระดาษบรรจุข้อความคล้ายคำสาบาน และข้อรับรองว่า ได้ตระหนักในความสำคัญและคำสอนของผู้บังคับบัญชาในเรื่องการรักษาความลับของรหัสนี้แล้ว แล้วให้ลงนามเป็นสำคัญ แต่พูดไปแล้วยังไม่ลับเท่าของเมืองไทย เพราะในเมืองไทยนายทหารเท่านั้นที่สอนให้รู้จักรหัส รหัสของเยอรมันยากไม่ใช่เล่นมีทั้งเข้าและแก้ด้วยมือและแก้ด้วยเครื่อง ซึ่งต้องฝึกกันจนชำนาญจริงๆ

ในขั้นนี้ ข้าพเจ้าขอเล่าแต่เรื่องสิ่งที่จะต้องปฏิบัติประจำวันก่อน ส่วนการวิจารณ์ การหัด การสอน ฯลฯ ขอนำมากล่าวในภายหลัง เมื่อกลับจากฟังเลขสัญญาณแล้ว ก็กลับมาห้องที่อยู่ ต่อจากนี้ อาจต้องเตรียมตัวหัดหรือออกสนามหรือออกไปสร้างสายในภูมิประเทศ หรืออยู่ในห้องที่นอนเพื่อเรียนอาวุธศึกษา ระเบียบการเคารพ ฯลฯ โดยมีผู้บังคับหมู่ซึ่งนอนร่วมห้องกับเราเองเป็นผู้สอน หากจะต้องหัดหรือออกสนามก็ต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวโดยเร็ว สวมท็อบบู๊ต คาดกระเป๋ากระสุน ใส่หมวกเหล็ก แยงปืนให้ลำกล้องใสแจ๋ว เพราะก่อนจะออกฝึกหรือออกสนาม เวลาเข้าแถวผู้บังคับหมวดจะต้องตรวจทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วรายงานให้ผู้อำนวยการทราบว่า **"หมวดนักเรียนนายร้อยรุ่นที่เท่านั้นเท่านี้ พร้อมที่จะมารับการฝึก"**

การตรวจทุกครั้งก่อนฝึกมีดังนี้ ปกติหมวดเข้าแถวหน้ากระดานเรียง ๓ ผู้บังคับหมวดจะสั่งให้เปิดระยะต่อระหว่างแถว แล้วกำหนดให้ผู้บังคับหมู่ตรวจคนละแถว การตรวจสุดแต่อารมณ์และปฏิภาณของผู้บังคับหมู่ บางวันก็ดูลำ-กล้องปืน บางวันก็ดูลูกเลื่อน บางวันก็ดูเหล็กรองพานท้ายปืน สิ่งเหล่านี้หากมีสนิมเพียงนิดเดียว หรือชโลมน้ำมันมากไป ก็ต้องถูกจดชื่อ แล้วไปใช้เวรกันในโอกาสหลัง บางวันก็ตรวจตะปูรองเท้าว่าขาดไปสักตัวหนึ่งหรือเปล่า ฉะนั้นทุกๆวันหลังจากฝึกแล้วต้องคอยดูว่ามันมีครบ ๒๕ ตัวหรือไม่ หากหลุดไป ๑ ตัวก็ต้องรีบวิ่งไปตอกเสีย บางทีก็ให้ถอดรองเท้าดูว่าถุงเท้าที่ใส่ขาดหรือเปล่า บางทีก็ให้เลิกเสื้อนอกดูว่ากระดุมสำหรับยึดสเตอยู่หลังกางเกง ๒ เม็ดอยู่ครบหรือเปล่า เพราะบางคนถึงกระดุมหลุดไป ๑ เม็ด ก็ยังดื้อใช้กลัดเม็ดเดียวพอไม่ให้กางเกงหลุดเท่านั้น บางทีก็ตรวจว่านุ่งกางเกงในหรือเปล่า หากเป็นเวลาฤดู-หนาว อาจตรวจว่าเสื้อกั๊กกันหนาว ทับอยู่บนสายรั้งกางเกงหรือสายรั้งกางเกง

ทับเสื้อ ทหารส่วนมากชอบทำอย่างวิธีสุดท้ายมากกว่า เพราะปลดกางเกงง่ายดี ใช่แต่เท่านี้อาจให้ถอดหมวกเหล็กดูว่าผมยาวเกินกำหนดไหม หรือหวีผมมาเข้าแถวหรือเปล่า (ทหารเยอรมันบังคับให้ไว้ผมพอดีหวีได้ ไม่ให้ยาวเกินไปและสั้นจนหวีไม่ได้) พลิกดูฝาปิดกระเป๋าบนของเสื้อนอกว่ามีเข็มกลัดซ่อนปลายอยู่ไหม เพราะเข็มกลัดนี้มีประโยชน์มาก เวลากระดุมแห่งหนึ่งแห่งใดขาด จะได้ใช้ยึดด้วยเข็มซ่อนปลายนี้ ผู้บังคับหมวดอาจเดินมาดูตามรูหูและหลังใบหูอีกว่ามูลหูมากไหม หรือล้างสบู่ที่ใช้โกนหนวดและล้างหน้า ซึ่งมักจะติดอยู่หลังใบหูออกสะอาดหมดจดเพียงใด ประการสุดท้ายก็ต้องยื่นคางให้ผู้บังคับหมวดลูบคลำดูว่าสากและลื่นเพียงใด จะได้รู้ว่าโกนหนวดมาเรียบร้อยไหม และที่ทุกคนชอบตรวจก็คือในกระเป๋ากางเกง ว่ามีผ้าเช็ดหน้าติดมาหรือเปล่าและสะอาดเพียงใด เฉพาะอย่างยิ่งวันจันทร์ต้องตรวจเสมอ จะได้รู้ว่าทหารซักผ้าเช็ดหน้าในวันอาทิตย์หรือเปล่า

เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยแล้วก็เริ่มหัดได้ เพราะนิสัยอันละเอียดถี่ถ้วนนี้เอง จึงมีคำอ้างถึงความรอบคอบหรือการศึกษากันอย่างถึงแก่นของชาวปรัสเซียบ่อยๆ ว่า "Preussische Gründlichkeit" คือชาวปรัสเซียถ้าจะลงมือทำอะไร ศึกษาอะไร จะต้องทำกันจริงๆจังๆ ค้นกันให้รู้จนถึงรากฐานและแก่นของเรื่อง ข้าพเจ้าเคยพบหนังสือขนาดเขื่องเล่มหนึ่งของเยอรมัน ซึ่งเขียนโดยคนที่มีชื่อเสียง พูดถึงเรื่องการถือไม้ตะพดเท่านั้น ตลอดทั้งเล่มได้วิเคราะห์การจับไม้อย่างละเอียดในทางเมคานิกส์ ฟีสิคส์ คณิตศาสตร์ ชีววิทยา ฯลฯ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าแปลกใจมาก ที่ฝรั่งเขาช่างศึกษาอะไรกันจริงๆถึงเพียงนี้

ถึงเวลาเที่ยงก็เลิกหัด เป็นเวลาที่นักเรียนนายร้อยจะต้องรับประทานอาหาร แต่ท่านอย่านึกว่าจะได้กินง่ายๆหลังจากที่หิวซานมา เพราะต้องออกกำลัง

ไปไม่น้อย บางวันกว่าจะได้กินข้าว น้ำตาแทบไหล บางคราวก็แทบไม่อยากกิน เมื่อเอาปืนเก็บตามที่เรียบร้อยแล้ว ก็ถอดหมวกและกระเป๋ากระสุน ล้างหน้าล้างตา เตรียมหาชามกระเบื้องหรือหม้ออาลูมิเนียมที่ได้รับแจก รับบัตรอาหาร ๑ มื้อจากเวรเลี้ยงอาหาร แล้วก็นั่งรอฟังสัญญาณของนายสิบเวรๆจะกดกริ่งให้ลงไปเข้าแถวเพื่อนำไปกินอาหารได้ บางทีลงไปไม่พร้อมกัน นายสิบก็ถือโอกาสไล่ขึ้นมาห้องอีก หมายความว่าพวกเราจะต้องวิ่งขึ้นลงบันไดตึก ๓ ชั้นอีก ๒ หน ซึ่งแต่ละชั้นก็สูงราว ๒ เท่าของตึกในเมืองไทยเห็นจะได้ บางวันซ้อมขึ้นลงอยู่อย่างนี้ ๒–๓ หนจนเพลีย ครั้นจะแอบอยู่เพียงชั้นที่ ๑ ไม่ขึ้นมาบนห้องซึ่งอยู่ถึงชั้น ๓ จริงๆ เจ้านายสิบเวรก็กวดติดขึ้นมาดู เมื่อเข้าแถวกันพร้อมดีแล้วก็เริ่มตรวจตามเคย ประการแรกก็คือแบมือให้ดูว่า ล้างมือมาเรียบร้อยหรือเปล่า ต่อไปคว่ำมือยื่นเล็บให้ดูทุกเล็บ หากปรากฏว่าเล็บยังติดดินทราย ซึ่งเนื่องมาจากการล้มลุกคลุกคลานแล้วไม่แคะให้สะอาด ก็จะถูกด่าชนิดที่หูคนไทยแทบฟังไม่ได้ แล้วถูกไล่ให้ขึ้นมาแคะ ขณะนั้นพวกคนอื่นๆก็ต้องรอไปกินอาหารไม่ได้ จนกว่าพ่อเจ้าพระคุณจะแคะเล็บจนสะอาด ฉะนั้นนักเรียนนายร้อยทุกคนจึงต้องมีเหล็กแคะเล็บไว้ติดกระเป๋า นอกจากนี้ก็ต้องถูกตรวจสิ่งต่อไปนี้ คือชามข้าว กระป๋องใส่อาหาร ส้อมช้อนและมีด ดูจนทุกซอกทุกมุมว่ายังมีซุปแห้งๆของเมื่อวานนี้ติดกรังอยู่บ้างไหม หากไม่มีที่ติทุกอย่างก็เป็นอันว่าไปกินอาหารได้ เวลากินนายสิบเที่ยวไปเดินดู หากผู้ใดกินมูมมามหรือทำโต๊ะเปรอะมาก ก็จับให้เช็ดโต๊ะเสียอีกคนละหลายๆโต๊ะ เมื่อกินอาหารแล้วก็ผ่านมาล้างชามด้วยน้ำร้อนและเย็นซึ่งจัดไว้ใกล้ๆทางออก

เมื่อขึ้นมาห้องหลังจากการกินอาหารกลางวันแล้ว ก็อย่าหมายเลยว่าจะได้พักสักอึดใจ สำหรับทหารใหม่บุหรี่ก็ยังห้ามไม่ให้สูบ ต่อไปอีก ๓ เดือนจึง

อนุญาตให้สูบได้ภายหลัง ๑๘ น. หรือเมื่อหมดงานแล้ว กลางวันต้องมีงานทำทุกวันมิได้เว้นสักนาที บางคนที่ทำเตียงไว้ไม่เรียบร้อย ขณะที่เราไปฟังเลขสัญญาณหรือไปหัด ผู้บังคับหมวดบ้าง ผู้อำนวยการบ้าง มักจะถือโอกาสย่องมาดูความเรียบร้อยภายในห้อง หากที่นอนของใครทำไว้ไม่ตึงและไม่ถูกแบบก็กระชากรื้อออกหมด เจ้าของที่นอนกลับมาก็ต้องเริ่มจัดกันใหม่ บางทีเกิดไม่เรียบร้อยหลายๆ เตียงเข้า ก็เลยพาลรื้อออกหมดทุกเตียง ฟางออกมากระจุยกระจายตามพื้นห้อง ต้องเสียเวลามานั่งจัดและทำความสะอาดกันใหม่ ยิ่งกว่านั้นหากผู้ใดลืมปิดกุญแจตู้ละแทบนั่งร้องไห้ เพราะจะถูกผู้บังคับบัญชารื้อตู้เอาข้าวของออกมาทิ้งเกลื่อนห้อง การจัดของในตู้ให้เข้าระเบียบนั้น จะต้องใช้เวลาอย่างวิเศษที่สุดครึ่งชั่วโมง ข้าพเจ้าลืมกล่าวเรื่องการแบ่งหน้าที่ในระหว่างพวกในหมู่บ้านดังนี้เพื่อความสะดวกของพวกเราและความน่าดูของสถานที่พัก เราจะต้องผลัดกันเป็นเวรต่างๆ มี (๑) **"เวรเลี้ยงอาหาร"** พอตื่นแต่เช้าตรู่เวรนี้ก่อนไปล้างหน้าล้างตาก็ต้องถือกระป๋องใหญ่ไปขนกาแฟขึ้นมาให้พรรคพวกดื่ม แล้วก่อนเข้าแถวจะต้องล้างกระป๋องที่ว่านี้ให้สะอาด ตอนเที่ยงเมื่อก่อนจะไปกินอาหารกลางวันก็จัดการแจกบัตรอาหารให้เพื่อน เพราะทหารคนหนึ่งต้องมีบัตร ๑ ใบจึงจะรับประทานอาหารได้ ๑ มื้อ หลังจากกินอาหารแล้วต้องรีบไปเอาขนมปังและเนยหรือไส้กรอกหรือแยม มาตัดแบ่งปันโดยยุติธรรมให้แก่เพื่อนร่วมห้อง ตอนเย็นไปเอากาแฟมาอีก ๑ ครั้ง แล้วล้างกระป๋องคว่ำไว้บนตู้ ทำดังนี้เป็นนิจ (๒) **"เวรทำความสะอาดห้อง"** กวาดฝุ่นละอองตามพื้นห้องและตามหลังตู้ บานประตูหน้าต่างเช็ดให้สะอาด (๓) **"เวรกวาดนอกชาน"** สำหรับกวาดนอกชานที่เพื่อนฝูงเหยียบย่ำกันทั้งวัน ตลอดจนบันไดขึ้นลงให้หมดฝุ่น (๔) **"เวรส้วมและห้องน้ำ"** รักษาส้วมให้

สะอาดทั้งที่ถ่ายปัสสาวะและอุจจาระ บางคราวถึงกับต้องเอามือลงไปล้วงทำความสะอาดส้วม นอกจากนี้ก็กวาดน้ำในห้องน้ำให้แห้งและเช็ดตามฝาผนังเพราะมักจะเปรอะไปด้วยฟองสบู่ ทั้งนี้วันละอย่างน้อย ๒ หน.

นอกจากจะต้องรีบขึ้นมาปฏิบัติหน้าที่เวรดังกล่าวแล้วอย่างดี วันเว้นวันจะต้องมีการรับตรวจเครื่องแต่งตัว และเครื่องมือเครื่องใช้ประจำกาย ซึ่งภาษาเยอรมันเรียกว่า **"อัพเพ็ล"** การตรวจนี้สำคัญ ถือเป็นชีวิตจิตใจทหารใหม่ หากมีเวลาว่าง หลังจากกินอาหารกลางวันก็ต้องคอยตรวจดูให้ข้าวของสะอาดอยู่เสมอ เรื่องของการตรวจนี้จะได้เอาไปรวมเล่าในตอนต่อไปอีกทีหนึ่ง.

สิ่งที่น่าชมในการอบรมนักเรียนนายร้อยของเยอรมันอย่างหนึ่ง ก็คือการจัดให้นักเรียนนายร้อยทุกคนคุ้นกับนายทหาร ทั้งนี้โดยกำหนดให้นักเรียนนายร้อยไปกินอาหารกลางวันที่สโมสรนายทหารวันละ ๑๒ คน โดยให้นั่งกระจายไปร่วมโต๊ะเดียวกับนายทหารหรือโต๊ะเดียวกับผู้บังคับกองพัน ทั้งนี้จะทำให้นักเรียนนายร้อยรู้จักกินอยู่ได้ถูกต้องเมื่อเข้าสังคม ให้มีมารยาทตามที่สังคมนิยม หรือดื่มให้ถูกต้องกับธรรมเนียมทหาร นักเรียนนายร้อยจะได้ชินกับผู้บังคับบัญชา รู้จักสำรวมแต่ไม่ถึงกับปอดลอยเพราะกลัวลาน นายทหารที่ร่วมโต๊ะมักจะถือโอกาสคุยกับนักเรียนนายร้อย ไต่ถามถึงวิชาความรู้และทุกข์สุขในการรับราชการ ทำให้นักเรียนนายร้อยรู้จักนายทหารและค่อยชินกับสังคมของนายทหารเป็นลำดับ กว่าจะเป็นนายทหารก็มีมารยาท ความประพฤติและจิตใจไปในแนวเดียวกัน แต่การไปร่วมโต๊ะกับนายทหารก่อให้เกิดความลำบากแก่นักเรียนนายร้อยเหมือนกัน เพราะพวกเราต้องชำระล้างร่างกายให้หมดมลทินที่อาจติดตัวมาจากสนามฝึกม้า เปลี่ยนเครื่องแต่งกายใส่ชุดดีที่สุด ต้องหวีผมเผ้าให้เรียบร้อย และก่อนจะออกจากห้องก็ต้องเอาเล็บไปให้ผู้บังคับหมู่ดูว่า

แคะจนสะอาดแล้ว ดูๆ บางคราวเหมือนกับเด็กทารก แต่ก็ต้องหัดให้ทำได้ทุกสิ่งทุกอย่างในเวลาอันรวดเร็ว.

พอ ๑๓ น. ต้องแต่งตัวพร้อม สำหรับหัดราบบ้าง หัดสื่อสารบ้าง บางทีก็หัดขี่ม้า ขับรถ ว่ายน้ำ เล่นกีฬา จน ๖ โมงเย็นจึงเลิก เลิกแล้วก็รีบชำระอาวุธ ตรวจดูรองเท้าว่าตะปูหายไปบ้างหรือเปล่า ทำความสะอาดรองเท้าก่อนเก็บเข้าตู้ ไม่ให้มีทรายติดอยู่ยังพื้นรองเท้าแม้แต่เม็ดเดียว เอายาทาเข็มขัดและกระเป๋ากระสุนจนเรียบร้อย แล้วจึงพลิกโต๊ะเอาข้างสะอาดมาข้างบนเพื่อกินอาหารเย็น หลังอาหารก็ต้องคอยดูปะถุงเท้า เย็บกระดุมที่ขาด เพราะเสื้อและกางเกงในนั้น เมื่อนำไปเปลี่ยนเอาของเก่าให้ซักรับของใหม่มา กระดุมมักจะหายไปทุกที ต้องคอยตรวจตราอยู่เสมอ มิฉะนั้นเกิดเรื่องถ้าหากถูกจดชื่อต่อไปก็ต้องช่วยกันทำความสะอาดห้อง จัดของในตู้ให้เป็นระเบียบก่อน ๒๑.๓๐ น. ซึ่งเป็นเวลาที่นักเรียนนายร้อยจะต้องนอน แล้วแต่ละคนก็ยืนข้างเตียง รอจนกว่านายสิบเวรจะผ่านมาตรวจห้องแล้วอวยพร **"ราตรีสวัสดิ์"** ให้แก่พวกเราจึงนอนได้ แต่กว่าจะได้ยินคำว่า **"ราตรีสวัสดิ์"** ของนายสิบเวร ข้าพเจ้าต้องกัดฟันกรอด บางทีก็นึกปลงอนิจจัง บางทีก็ยืนหลับอยู่ข้างเตียงนั่นเอง โอกาสที่ดีที่สุดขณะที่ยืนรอนี้ก็คือเขียนจดหมาย กว่านายสิบเวรจะมาถึงห้องที่นักเรียนนายร้อยอยู่ แกก็อาละวาดมาทุกห้อง หาเรื่องติโน่นตินี่ พอนายสิบเวรย่างเข้าห้อง คนที่เห็นก่อนก็บอกระวังตรง แล้วรายงานว่าห้องได้รับการปัดกวาดเรียบร้อยแล้ว นายสิบจะตระเวนดูรอบห้อง เอามือคว้าบานประตู ขอบหน้าต่าง หลังโป๊ะไฟฟ้าและหลังเตาผิง เพราะเป็นแหล่งที่พวกเรามักลืมทำความสะอาด ใครเป็นเวรทำความสะอาดห้องวันนั้นนับว่าต้องรับเคราะห์ หมายความว่าหากนายสิบไปพบฝุ่นเข้า จะต้องถูกนายสิบเวรเอามือที่เปื้อนฝุ่นนั้นป้ายหน้า

แล้วต้องทำความสะอาดใหม่ หลังจากดูความสะอาดห้องทั่วๆไปแล้ว ก็ได้รับคำสั่งให้เปิดตู้ดูว่ารองเท้าได้รับการขัดถูหรือเปล่า บางทีก็สั่งให้ยกรองเท้าขึ้นแล้วให้เราเอามือลูบพื้นตู้ที่รองเท้าวางอยู่ แล้วมาแบให้นายสิบเวรดู บางทีก็สั่งให้หยิบจอกสำหรับใส่กาแฟมาให้ดูว่าล้างสะอาดหรือเปล่า บางคนก็สั่งให้ชูผ่าเท้าให้ดู เพื่อตรวจดูว่าล้างเท้าก่อนนอนหรือเปล่า ทุกวันพวกเราจะต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษว่าใครเป็นนายสิบเวร เพราะต่างคนก็มักจะมีเคล็ดในการตรวจห้องประจำสันดานของตน บางคนชอบตรวจหวี บางคนชอบดูจอกน้ำ บางคนชอบดูส้นเท้า และบางคนชอบลูบโป๊ะไฟฟ้า แล้วก็ต้องเลื่อนศูนย์น้ำหนักของการทำความสะอาดไปในสิ่งนั้น บางคืนนายสิบเวรยิ่งพบข้อบกพร่องมากยิ่งแผลงฤทธิ์ใหญ่ บางทีพวกเราต้องยิ้มแป้น เพราะแกตรวจโน่นจับนี่หาความผิดพวกเราไม่ได้ จำต้องบอกราตรีสวัสดิ์แล้วปิดประตูห้องนอนไปดูห้องอื่น แต่อย่านึกว่าท่านนายสิบจะยอมจำนนง่ายๆ พอแคล้วไปสัก ๑ นาที หากห้องใดยังไม่ปิดไฟ แกก็หวนกลับมาหาเรื่องว่า ผลัดเครื่องแต่งตัวสำหรับเข้านอนช้ามาก เพราะนักเรียนนายร้อยจะต้องใส่เสื้อเชิ้ตนอนยาวถึงน่อง ไม่ว่าจะเป็นฤดูร้อนหรือหนาว ดังนี้พวกเราก็ยังมีหวังที่จะถูกให้ออกกำลังอีกต่อไป คือ นายสิบจะออกคำสั่งให้ลุกขึ้นจากเตียง สั่งให้กระโดดขึ้นไปอยู่บนหลังตู้ ซ้อมใส่หน้ากากป้องกันไอพิษบ้าง ให้กระโดดลงมาจากหลังตู้บ้าง หากเห็นพวกเราฉิวหนักๆ ก็สั่งให้พวกเราร้อง**เพลงโรสมารีๆ** ถือกันว่าเป็นแม่หวานใจของทหาร เพลงนี้ขึ้นต้นว่า *"แหมเข้ามาเป็นทหารมันช่างสนุนจริงหนอ, โรสมารีเอ๋ย !"* Es ist so schön Soldat zu sein, Rosemarie! พวกเราแทบกระอักเลือดด้วยความแค้น มองดูแต่ละคนใส่เสื้อเชิ้ตขาวยาวครึ่งน่อง ออกกระโดดโลดเต้นตามหลังตู้ดูไม่ผิดปีศาจหรือคนบ้าเวลาคลุ้มคลั่ง บางทีเวลา ๒๒.๓๐ น. แล้ว

พวกนักเรียนนายร้อยก็ยังไม่ได้นอน บางคนเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวแล้ว ดับไฟมืดแล้วจึงค่อยๆลุกขึ้นมาหั่นขนมปังเพื่อกินเป็นอาหารเย็น ทางการคงหวังว่าพอหัวตกหมอนก็คงไม่ต้องคิดอะไรมากอีก หลับเป็นตายเลย แต่เจ้าที่นอนของทหารเยอรมันมันช่างไร้ความสบายเสียจริงๆ นอนที่ไหนต้องอยู่ที่นั่นเพราะผิดด้วยพิกล แต่ฟางก็ชักหายาก ส่วนมากยังยัดด้วยขี้กบเสียอีก เวลานอนที่นอนมันก็บุ๋มเป็นรูปของตัว หากนอนซ้ำที่อยู่ได้เรื่อยมันก็อบอุ่นดีเพราะเหมือนกับนอนในหลุม หากพลิกกายไปมาก็มักจะไปพบเอาตอนที่นูนแข็งบ้าง หล่มบ้าง ต้องตื่นมาเกลี่ยให้เรียบร้อยใหม่ สรุปแล้วตั้งแต่รุ่งอรุณถึงพระอาทิตย์อัศดงอย่ามาหาความสบายกันในโรงทหารเยอรมันเลย เวลา ๒๔ ชั่วโมงต้องมอบให้รัฐพลีหมด กว่าจะออกมาเที่ยวนอกกรมกองได้ ก็ต้องรอ ๑ เดือนเต็ม ชีวิตในโรงทหาร ๑ เดือนแรกนี้มันช่างขมขื่นและเหน็ดเหนื่อยไม่มีอะไรปาน แต่งานที่พวกเราทำหรือที่ได้รับจากการฝึกการหัดนั้นหากพูดตรงๆแล้วยังมากกว่าที่เราเรียนในโรงเรียนนายทหารของเราทั้งปีเสียอีก เมื่อมาอยู่ในกรมกองได้เกือบเดือน ก็มีการสาบานธง การสาบานธงนี้เยอรมันถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง ผู้อำนวยการนักเรียนนายร้อยยังเป็นห่วงข้าพเจ้าเนื่องจากเกรงว่าต่อไปจะเสียคำสาบาน เพราะเยอรมันจะต้องสาบานตอนสุดท้ายว่า *"ตราบใดที่ข้าพเจ้ายังไม่หมดลมหายใจ ชีวิตและเลือดเนื้อของข้าพเจ้าข้าพเจ้าขอเตรียมพร้อมที่จะสละให้ปิตุภูมิและท่านฟูแรห์"* หลังจากประชุมปรึกษากับแผนก ๒ แล้ว เลยกำหนดให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนคำสาบานตอนที่ว่า *"ตราบใดที่ข้าพเจ้ายังไม่หมดลมหายใจ"* เป็น *"ตราบใดที่ข้าพเจ้ายังรับราชการอยู่ในกองทัพบกเยอรมัน ชีวิตและเลือดเนื้อ........"*

หลักสูตรย่อๆของนักเรียนนายร้อยทหารสื่อสาร ก่อนที่จะสอบได้บั้งเป็นนายสิบสื่อสาร มีดังนี้:–

ก. วิชาสำหรับเรียนในห้องที่อยู่ ผู้บังคับหมู่เป็นผู้สอน คือ อาวุธศึกษา มีปืนคาไบน์ ปืนกล ปืนกลมือ ปืนพก ลูกระเบิดมือชนิดต่างๆ หน้ากากป้องกันไอพิษ การป้องกันแกสพิษ วินัยและการบังคับบัญชา การเรียกชื่อผู้บังคับบัญชา การสนทนากับผู้บังคับบัญชา และมารยาทต่อผู้บังคับบัญ-ชา การทำความเคารพ การรักษาการณ์ การหาทิศ การพักแรม แผนที่ การแต่งตัว.

ข. สำหรับเรียนในห้องเรียนร่วมกันทั้งหมวด ผู้บังคับหมวดหรือจ่าที่เชี่ยวชาญเฉพาะวิชาเป็นผู้สอน ได้แก่วิชาไฟฟ้า โทรศัพท์ แผ่นสลับสาย ตู้สลับสาย วิทยุแบบต่างๆ โทรพิมพ์แบบต่างๆ การสร้างสายสนาม สายถาวร การใช้วิทยุ รหัสและเครื่องยนต์ทางตำรา.

ค. สำหรับเรียนในห้องเรียนรวมกันทั้งหมวด แต่ผู้อำนวยการเป็นผู้สอน ได้แก่ยุทธวิธี ยุทธวิธีของทหารสื่อสาร การจัดกองทัพและกองพล การจัดกองบัญชาการทหารขนาดใหญ่ เฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ของนายทหารแผนกต่างๆในกองเสนาธิการ เครื่องหมายทางยุทธวิธีของกองบังคับการหน่วยต่างๆ ประวัติศาสตร์ จารีตของกองทัพบก การเข้าสังคมของนายทหารและปัญหาการเมืองกับสถานการณ์ของโลก.

การฝึกในบริเวณกรมทหารมี การฝึกท่าราบ ท่ามือเปล่า ท่าอาวุธและเดินเท้าห่าน ฝึกเล็ง ฝึกออกกำลังกล้ามด้วยปืน ฝึกการรบในหมู่บ้าน การข้ามเครื่องกีดขวาง หัดขี่ม้าและเทียมรถ หัดต่อสาย ฝังสาย ม้วนสาย คลี่สาย วางสาย ทะนุบำรุงสาย หัดไต่เสาไฟฟ้า ต่อสายโทรศัพท์ถาวรและสร้างสายถาวร การปฏิบัติของศูนย์โทรศัพท์และศูนย์วิทยุ (ใช้สายอากาศจำลอง

เพื่อไม่ให้คลื่นไปรบกวนที่อื่น) หัดขับขี่จักรยาน จักรยานยนต์ในชั้นแรกและพละศึกษา.

การหัดในสนามซ้อมรบของกองทัพบก มีการหัดจัดรูปขบวนรุก การเข้าฐานออกตี การเข้าตี การตั้งรับ การจู่โจมของ Commandos การป้องกันกองบังคับการ การพราง การกะระยะด้วยสายตา การเคลื่อนที่ผ่านสนามทุ่นระเบิดบก การป้องกันรถถัง และการต่อสู้รถถัง การดวลด้วยลูกระเบิดมือและการเข้าตีด้วยการใช้กระสุนจริง การยิงเวลากลางคืน การกวาดล้างสนามเพลาะ ฯลฯ.

การหัดในภูมิประเทศแท้ๆ คือ การฝึกปฏิบัติการของกองร้อยโทรศัพท์และวิทยุทุกๆขั้นการรบ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ของทหารสื่อสาร ฝึกการนำสาร การหาทิศในภูมิประเทศ เช่น เดินทางไกลและเดินในเวลากลางคืน ฯลฯ ซึ่งแต่ละหัวข้อค่อนข้างยืดยาว จึงของดกล่าวในที่นี้ ขอรวบรัดตัดเอาเฉพาะความตอนที่ "แปลก" กว่าที่ข้าพเจ้าเคยผ่านมาในโรงเรียนนายร้อยเมืองไทย ให้ท่านอ่านเล่นบ้างเท่านั้น.

สิ่งที่สำคัญเป็นชีวิตจิตใจของทหารเยอรมันก็คือเรื่องกิน **ในกองทัพเยอรมันตั้งแต่พลทหารถึงนายพล กินเหมือนกันหมด** ได้รับปันส่วนเท่าๆกัน ฮิตเลอร์เวลาออกสนามก็กินอาหารดุจพลทหาร ตามสโมสรนายทหารและพลทหารที่ต่างกันก็คือ ครัวของนายทหารนั้น พ่อครัวอาจจะปรุงอาหารด้วยความระมัดระวัง มีบ๋อย์คอยเสิฟให้ในจาน แล้วก็มีของหวานใส่จานมาเป็นพิเศษ ส่วนของพลทหารประเคนลงมาในจานเดียวกันหมด นอกจากวันไหน (๓ เดือนต่อหน) มีพุดดิ้ง จึงต้องหาภาชนะไปสองอัน เหตุนี้ พลทหารเยอรมันจึงเกรงนายทหารของตน เพราะตนตระหนักดีว่านายทหารก็กินเหมือน

กับตน แต่มีประสิทธิภาพดีกว่าตน พลทหารที่เคยเห็นนักเรียนนายร้อยหัดตรากตรำกันเพียงใด ตั้งแต่เช้าจนค่ำไม่เคยหยุดมือ ทำทุกสิ่งทุกอย่างที่ทหารจะพึงทำ ฉะนี้ย่อมคร้ามเกรงและเชื่อถือในความเป็นผู้นำของนายทหารเองโดยอัตโนมัติ.

เกณฑ์หรืออัตราปันส่วนอาหารของทหารไม่เท่ากัน พวกทหารที่ในสนามรบกินสมบูรณ์หน่อย ถัดมามีอัตราปันส่วนสำหรับทหารป่วยและทหารที่อยู่ในสภาพทุเลาเพิ่งหายจากป่วยซึ่งต้องบำรุงร่างกาย ถัดมาก็คืออัตราของทหารที่รับการฝึกตามกรมกอง สุดท้ายก็คือของพวกทหารที่ทำงานตามกระทรวง คือพวกนั่งโต๊ะทำงานไปเช้าเย็นกลับ ก็ได้กินเท่าพลเรือนสามัญคนหนึ่ง.

พวกนักเรียนนายร้อยได้รับขนมปัง ๓ คนต่อก้อน ก้อนหนึ่งหนัก ๑ กิโลกรัม ขนมปังนี้ได้รับขนานนามว่า **"ขนมปังทหาร"** เพราะเป็นขนมปังดำปรุงพิเศษ ดำที่สุดในโลก มีทั้งข้าวเปลือกข้าวปนมันฝรั่ง คลุกฝุ่นที่บดจากฟางข้าวหรือขี้เลื่อย มีคุณสมบัติดีอยู่อย่างเดียวคือ กินแล้วหนักท้อง ขนมปังนี้ต้องเก็บไว้เป็นอาหารเช้าและอาหารเย็น สิ่งที่ใช้ทากับขนมปังก็มีไส้กรอกอาทิตย์ละ ๑๒๐ กรัม บางวันก็มีเนย ๒๐ กรัม บางวันก็เป็นเนยวิทยาศาสตร์และบางวันก็เป็นน้ำมันหมู เวลาอยู่เมืองนอกอะไรจะไปอร่อยเท่าขนมปังทาน้ำมันหมูนั้นไม่มีเลย น้ำมันหมูในเมืองหนาวแข็งเหมือนเนย ทาขนมปังได้ง่าย เวลาอยู่เมืองไทยพวกเราแทบจะขยะแขยงในการกินขนมปังกับน้ำมันหมู แต่ในยุโรปนั้นโอกาสเช่นนี้หายากนัก สำหรับตอนเช้าปกติมักจะใช้แยมทาขนมปังหรือมิฉะนั้นก็น้ำผึ้งวิทยาศาสตร์ หรือกินขนมปังเปล่า สุดแต่จะประหยัดไว้ได้มากน้อยเพียงไร ข้าพเจ้าสังเกตเพื่อนฝรั่งดูก็แปลก พอได้รับไส้กรอก ๑ อัน

เขาก็ส่งเข้าท้องทีเดียวหมด แล้วต่อไปก็นั่งกินแต่ขนมปังเปล่าๆทนฝืดคอไป ได้กาแฟนั้นตลอดเวลาที่เป็นทหารสมัยรุ่งเรืองหรือสมัยใกล้จะแพ้สงครามก็ตาม ทหารเยอรมันไม่เคยดื่มกาแฟจริงเลย กินกาแฟปลอม (Ersatz Kaffee) ซึ่งทำมาจากปลายข้าวคั่วให้ไหม้ เพื่อให้เกิดสีดำ ไม่เคยใส่น้ำตาล ไม่เคยใส่นม ตอนเย็นอย่างมากอาทิตย์ละ ๒ หน มีซุปร้อนๆเป็นซุปปลายข้าวหรือข้าวโอ๊ต ปรุงกับนมปราศจากครีม เยอรมันเรียกว่า **"นมผอม"** จ่ายให้คนละทัพพี อาหารกลางวันส่วนมากก็เป็นแบบหม้อเดียว (Ein Topf) ที่เคยอธิบายมาแล้วข้างต้น บางวันก็มีเนื้อเป็นชิ้นๆอาทิตย์ละหน อาหารที่ดีที่สุดที่ข้าพเจ้าเคยประสบมาก็คือกะหล่ำปลีห่อ ส่วนมันฝรั่งขอได้จนอิ่ม แต่สำหรับคนไทยมันฝรั่งนั้นไม่มีเสน่ห์เสียเลย ฝรั่งกินมื้อละ ๑๐ หัวได้ คนไทยกินมื้อละ ๒ หัวเป็นอย่างเก่ง แต่ข้าพเจ้าต้องฝืนกินเข้าไปหลายหัวหน่อย เพราะหาไม่คงไม่มีแรงหัดได้เท่ากับเขา เจ้าหน้าที่ทุกคนในโรงทหาร เฉพาะอย่างยิ่งคนครัวมักจะชอบข้าพเจ้าเป็นพิเศษ เพราะข้าพเจ้าไม่เคยแสดงความโอหังกับเขา ปกติพวกนี้ชอบมาคุยกับข้าพเจ้าอยู่แล้ว คงเห็นเป็นมนุษย์ประหลาด บางคนถามว่า ทำอย่างไรเขาถึงจะมีผิวสีน้ำตาลอย่างเรา หรือมีผมดำอย่างชาวเอเซีย พวกผู้ชายมักจะมาถามว่า ผู้หญิงไทยสวยไหม บ่เหมาะข้าพเจ้าก็เลยพ่นเรื่องเที่ยวเมืองบรัสเซลหรือปารีสให้ฟัง เลยเป็นที่สบอารมณ์ ฉะนั้นเวลาตักอาหารให้ข้าพเจ้าจึงมักได้เนื้อมากกว่าคนอื่น มิหนำซ้ำบางวันของเหลือ ยังได้รอบสองอีกด้วย

นักเรียนนายร้อยทุกคนพอเข้ามาถึงได้ ๑ วัน ก็ต้องผ่านการตรวจโรคดูส่วนต่างๆของร่างกาย ว่าผิดลักษณะอะไรบ้างหรือเปล่า ปกติทุกคนก็ย่อมผ่านการตรวจมาหลายครั้งหลายหนแล้ว ตั้งแต่เป็นนักเรียนและยุวชน ตอนเข้าเป็น

ทหารก็ต้องผ่านการตรวจด้วยเอ็กซเรย์อีกทุกคน เพื่อดูโรคภายใน เสร็จแล้วปลูกฝี ฉีดยาป้องกันดิฟเทเรียและไทฟอย ขั้นต่อไปส่งไปชันสูตรโลหิตว่าใครมีโลหิตอยู่จำพวก A, B, หรือจำพวก O ทั้งนี้โดยการเจาะเอาเลือดที่ปลายหูไปตรวจ จำพวก A และ B ก็สามารถถ่ายเลือดให้กันแต่ในพวกเดียวกัน ส่วนจำพวก O นั้นถ่ายให้แก่มนุษย์ทุกคนได้ โลหิตของข้าพเจ้าอยู่ในจำพวก A เมื่อรู้ว่าคนใดมีเลือดพวกไหนแล้ว ก็ตอกอักษรหมายจำพวกไว้ ณ แผ่นโลหะประจำตัวที่ผูกคอทหารอยู่ แผ่นโลหะนี้ทำด้วยอลูมิเนียม จารึกชื่อและหน่วยต้นสังกัดของทหารไว้ เวลาตายเจ้าหน้าที่ปลงศพเขาจะหักออกเสียครึ่งหนึ่ง เก็บเอาไว้เป็นหลักฐาน ศัพย์ของเยอรมันและอเมริกันเรียกแผ่นโลหะนี้เหมือนกัน คือ เยอรมันเรียกว่า Hundemarken อเมริกัน Dog tag ล้วนแปลว่า **"ป้ายผูกคอหมา"** ทั้งสิ้น สำหรับทหารเยอรมันก่อนเอาเชือกคล้อง **"ป้ายประจำตัว"** นี้ จะต้องคล้องกระเป๋าสตางค์ติดไว้ที่หน้าอกด้วย ในกระเป๋านั้นห้ามมิให้บรรจุเงินเกิน ๑๐ บาท หากคนหนึ่งมีเกิน ๑๐ บาท จะต้องเอาไปฝากผู้บังคับบัญชาไว้ ต่อไปนี้ทุกๆ ๑๔ วัน มีชั่งน้ำหนักนักเรียนนายร้อย แต่ไม่นานปรากฏจากสถิติว่าพวกเราน้ำหนักลดลง จึงต้องเพิ่มขนมปังให้อีกเป็น ๒ คนต่อก้อน แต่การเพิ่มขนมปังหาได้ทำความยินดีให้ข้าพเจ้าไม่ เพราะอย่างไร คนไทยก็ไม่เคยโปรดขนมปังเลย ปกติขนมปังที่จ่ายให้ก็กินไม่หมดเสียแล้ว

ในการหัดการสอนของเยอรมันต่างกับที่อื่นมาก สอนน้อยเรื่องใช้ความง่าย แต่ละเรื่องก็เอาแต่แก่นกันจริงๆ มุ่งแต่จะให้ทหารปฏิบัติได้ อีกประการหนึ่งเครื่องไม้เครื่องมือสำหรับฝึกเขาครบครัน และเรื่องการหัดทุกเรื่องและของทุกเหล่า มีภาพยนตร์ช่วยในการสอนซึ่งให้ผลดีมาก การหัดท่าราบไม่ใคร่แตกต่างกับทหารไทยนัก ทหารเยอรมันกลับหลังหันคนละทิศกับทหารไทย

เวลาพักแยกเท้าขวาออกไปกึ่งก้าวทางครึ่งขวา เสร็จจากพูดกับผู้บังคับบัญชาแล้วต้องชิดเท้า กลับหลังหันโดยรวดเร็วจึงจะจากไป ทหารพวกเหล่าพิเศษไม่ต้องหัดท่าอาวุธเยี่ยงทหารราบ ใช้แต่สะพายอาวุธเท่านั้น การทำวันทยาวุธเหมือนทหารไทย แต่เรียบวุธไม่ต้องกุมศูนย์หน้าของปืน ก่อนยิงเป้าทุกคราวจะต้องมีการหัดออกกำลังแขน ใช้ยกปืนด้วยมือต่างๆ ยกขึ้นลงช้าๆทำให้แสนจะเมื่อย แต่ผลทำให้การเล็งและยิงมักจะดีในวันรุ่งขึ้น ดีกว่าทุกคราวที่ไม่มีการออกกำลังกล้าม ที่ต่างออกไปอีกก็คือการทำความเคารพ เมื่อเวลาไม่ได้สวมหมวกใช้ยกแขนขวาขึ้นจด ปลายนิ้วอยู่ในระดับตาขวา ที่พวกเราเคยเห็นบ่อยๆเมื่อเวลาประชุมพวกเชิ้ตสีน้ำตาลหรือพวก SA แล้วต่างก็ร้อง *"ไฮล์ฮิตเล่อร์"* ซึ่งแปลว่าฮิตเล่อร์จงเจริญ ปกติทุกเช้าเมื่อนักเรียนนายร้อยตั้งแถวเสร็จเรียบร้อย ผู้อำนวยการรับรายงานจากผู้บังคับหมวด แล้วก็ให้พรนักเรียนนายร้อยก่อน ด้วยคำว่า *"ไฮล์ ฟาเน่อยุ้งเก้อ"* แปลว่า *"นักเรียนนายร้อยจงเจริญ"* พวกเราก็ต้องแหกปากตอบดังสนั่นพร้อมกันว่า *"ไฮร์แฮร์ โอเบ้อล้อยท์นั้น"* แปลว่า *"คุณร้อยโทจงเจริญ"* ถ้าหากร้องไม่ดังพอจะถูกหาว่าง่วง อาจจะต้องออกกำลังวิ่งหรือหมอบคลานเป็นประเดิมหลายนาที

ประการสุดท้ายก็มีการหัดเดินเท้าห่าน ซึ่งจะต้องเดินเวลาสวนสนามหรือเวลาเดินไปเปลี่ยนยามรักษาการณ์ เพราะต้องเอาเด่น การหัดก้าวห่านนี้นับว่าเมื่อยที่สุด ขาทั้งขาเกือบจะหลุดออกไปจากร่าง และเป็นตอนที่ทำให้ตะปูรองเท้าสึกหรือหลุดหายง่ายมาก เฉพาะข้าพเจ้าไม่ถูกชาตากับก้าวเป็ดก้าวห่านนี้เลย เพราะขาของเรามันสั้นกว่าคนอื่นเขา ต้องเหยียดไปจนสุดแล้วยังแถมเดินไม่ค่อยพร้อมจังหวะกับผู้อื่นอีกด้วย ข้าพเจ้าลืมกล่าวไปว่า ทั้งๆที่ข้าพเจ้าเป็นคนไทยที่นับว่าตัวขนาดไม่เล็ก แต่เวลาเข้าแถวเกือบต้องอยู่ท้ายแถว

ทีเดียว มีเจ้ารูเมเนียคนหนึ่งเล็กกว่าข้าพเจ้า กับนักเรียนนายร้อยเยอรมันอีก ๒ คนอยู่รั้งท้ายปลายแถว ซึ่งทั้ง ๒ คนนี้เป็นชาวมิวนิคทั้งคู่ คนหนึ่งชื่อ Fuchs แปลว่า "**สุนัขจิ้งจอก**" อีกคนหนึ่งชื่อ Wolf แปลว่า "**สุนัขป่า**"

มีท่าหัดอยู่ท่าหนึ่งถือว่าสำคัญที่สุดในท่าทั้งหลาย ซึ่งทหารเยอรมันจะต้องทำได้ดีที่สุด คือท่า "**หมอบ**" ท่านี้จะต้องหัดให้ทำให้ได้รวดเร็วที่สุด และก่อนจะหมอบต้องพุ่งตัวไปข้างหน้า ไม่ใช่ทิ้งตัวลงหมอบ เพราะจะต้องยึดพื้นที่ด้วย ในวันหนึ่งๆในกรมทหาร เราอาจจะได้ยินคำสั่งให้หมอบนี้นับร้อยหน ท่านี้ใช้กันมาเป็นธรรมเนียมของผู้บังคับบัญชา เพื่อที่จะลงโทษทหารในทางวินัย และเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้นักเรียนนายร้อยแข็งแกร่ง เยอรมันถือว่านักเรียนนายร้อยจะต้อง Schleife คือต้อง "**ฝน**" ให้แกร่งเป็นพิเศษ การหัดบางวันทั้งชั่วโมงมีแต่วิ่งแล้วหมอบ หมอบแล้ววิ่ง วิ่งได้ ๒–๓ ก้าวกลับหลังหันแล้วหมอบ แล้วคลาน ทั้ง ๓ อิริยาบทนี้ ซึ่งจะนับแล้วไม่ต่ำกว่าร้อยที บางคนถึงสลบไปเลย ต้องหามไปพักผ่อนบนห้อง การหมอบนี้กำหนดให้ทำได้ทุกโอกาสและไม่เลือกสถานที่ บางทีทหารเดินผ่านผู้บังคับบัญชาแล้วเผลอไม่ทำความเคารพ เลยถูกซ้อมให้หมอบเสียจนเสื้อกางเกงชุดแต่งกลับบ้านขาดวิ่นเลยไม่ต้องไปเที่ยวไหนก็มี

การลงโทษหรือเรียกกันว่า "**แกล้งทหาร**" แล้ว คงไม่มีชาติไหนในโลกมาสู้ทหารปรัสเซีย ข้าพเจ้าเอง บางคราวขณะที่ถูกแกล้งยังนึกชมหัวคิดว่าเขาช่างไปค้นหาวิธีอันประหลาดมาลงโทษพวกเรา ซึ่งได้ผลในอีกด้านหนึ่งทั้งสิ้น ในเวลาหัดหากคนหนึ่งคนใดทำผิด เป็นต้องได้รับโทษทั้งหมู่ เผอิญมีใครคนหนึ่งบ่นพึมพัม เป็นต้องเดือดร้อนทุกคน เริ่มตั้งแต่ให้วิ่งจนพล่านไม่รู้ทิศไหน แล้วก็ให้หมอบ ให้คลาน ให้ลงนั่ง ให้นอนกลิ้ง ให้นอนคว่ำ

แล้วกลับหลังหันโดยหมุนรอบห้อง ให้วิดพื้น หรืออีกอย่างหนึ่งซึ่งพวกเราถูกเสมอๆ กล่าวคือ ให้นั่งยองๆบนปลายเท้า แล้วให้ยืนขึ้นนั่งลงนับร้อยหน เยอรมันเรียกว่า "**พุ้มเพ่น**" (Pumpen) ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "**บั๊ม**" บางทีให้บั๊มพร้อมทั้งยืดแขนทั้ง ๒ ที่ถือปืนไปข้างหน้า ทำให้เมื่อยยิ่งขึ้น ท่าที่ต้องออกแรงมากที่สุดที่ทหารกลัวนักหนาก็คือ ท่ากระโดดกบพร้อมทั้งแขนทั้ง ๒ ที่ถือปืนยืดไปข้างหน้าเสมอ (Hiifenmit Gewehrvorhalten) หมู่ที่ข้าพเจ้าอยู่มีชื่อเสียงอย่างยิ่งในสถิติการถูกทรมาน พวกเราเคยถูกไล่ต้อนให้หมอบให้คลาน ให้ใส่หน้ากากกันไอพิษ ขึ้นต้นไม้ใส่หน้ากากร้องเพลงเดิน ให้กระโดดเข้าไปในถังทิ้งขยะ แล้วนายสิบเอาฝาปิดพลางสั่งให้ร้อง "มู" อยู่ในถัง ครั้งนั้นข้าพเจ้าอึดอัดจนแทบหายใจไม่ออก เลยต้องเคาะฝาออกมาขออนุญาตถามคำว่า "มู" แปลว่าอะไร ความจริงคำว่า "มู" เป็นเสียงของวัวร้อง ซึ่งชาวเยอรมันทุกคนรู้ดีแม้แต่เด็กๆ แต่มันแปลกสำหรับคนไทย เราได้ยินแต่เสียงมอๆ อีกประการหนึ่ง "มู" ภาษาฝรั่งเศสมันแปลว่า "**อ่อน**" ข้าพเจ้าเลยต้องแกล้งถามเพื่อให้นายสิบเปิดฝาถังโสโครก อันที่จริงนายสิบก็ต้องการเพียงแกล้งด่าพวกเราว่าโง่ สอนอะไรไม่จำ อนุเคราะห์ให้อยู่ในพวกเดียวกับวัวได้ การถามของข้าพเจ้าถูกเส้นนายสิบมาก แกปล่อยหัวเราะออกมาก๊ากใหญ่ แล้วเลยสั่งให้เราออกจากถังขยะได้

อีกครั้งหนึ่งพวกเราถูกต้อนให้หมอบคลานคลุกฝุ่นจนหน้าเปรอะ แล้วสั่งให้กระโดดขึ้นไปนั่งยองๆ บนกองขี้ม้า (ตามที่เลี้ยงม้าทุกแห่งของเยอรมันเขาโกยขี้ม้าที่คลุกเคล้าอยู่กับฟางมา กองไว้เป็นพะเนินสำหรับใช้ทำปุ๋ยต่อไป) แล้วสั่งให้ร้อง "*กิ๊ก กิริ กี้*" ซึ่งเป็นเสียงร้องของไก่เยอรมัน (ความจริงไก่ทั้งโลกขันเสียงเดียวกัน คนไทยหูได้ยินเสียงไก่ขันว่า *เอ็ก อี้ เอ๊ก เอ้ก* หูอังกฤษได้

ยินว่า*ค้อก อะดู๊ด เดิล ดู* หูฝรั่งเศสได้ยินว่า *โก๊ก โกริ โก๊* ส่วนหูของเยอรมันได้ยินว่า *กิ๊ก กิริ กี้)* ข้าพเจ้าอดหัวเราะไม่ได้ คราวนี้ปล่อยออกมาก๊ากใหญ่ โดยไม่เจตนา ตานายสิบหน้าแดง ข้าพเจ้าเลยต้องขออธิบายและขอโทษเสียยกใหญ่ ดังนี้ท่านจะเห็นได้ว่า ที่เขาหัดหรือแกล้งต่างๆนานาก็มีจุดหมายเหมือนกัน ส่วมมากเพื่อความสามัคคีเพื่อความเสียสละ เพราะเนื่องจากเราคนเดียวอาจจะทำให้คนอื่นทั้งหมดได้รับโทษ หรือทั้งหมดอาจยอมรับโทษได้โดยเห็นแก่คนๆเดียว บางคราวก็มุ่งไปในทางความรู้ เพื่อให้ทหารจดจำเหตุที่ตนถูกทำโทษมา ผู้บังคับบัญชามักจะสั่งให้วิดพื้นหรือ "ปั๊ม" เสมอพลางกล่าวว่า เมื่อไม่ได้ทางสติปัญญา ก็ให้มันได้กล้ามแขนหรือกล้ามขา แต่บางคราวก็มุ่งไปในทางไม่ให้การฝึกเนือยนัก เช่น ขณะหัด บางทีก็แกล้งออกคำสั่งให้สั่งขี้มูกขึ้นพร้อมกันสามรา หรือดังเช่นเรื่อง "*มู*" กับ "*กิ๊ก กิริ กี้*" เป็นต้น บางคราวก็ทำให้ผู้ถูกทำโทษขบขันไปในตัว เช่นครั้งหนึ่งเพื่อนข้าพเจ้าคนหนึ่งสอดพูดขึ้นมาขณะที่ผู้บังคับหมู่กำลังพูดกับข้าพเจ้า นายสิบหันไปว่าอย่างสุภาพแต่มีเทคนิคสมเป็นทหารสื่อสารว่า "*ทำไมเธอจึงมาส่งคลื่นความถี่เดียวกับของฉันเล่า*" แล้วก็ให้ข้าพเจ้าปรึกษาโทษว่า ควรจะให้ปั๊มพร้อมทั้งยกเก้าอี้ด้วยกี่ที ข้าพเจ้าเสนอว่า "*เนื่องจากอาหารกลางวันเลวมาก ปั๊ม ๑๐ ทีก็พอ*" แต่เมื่อเพื่อนข้าพเจ้าปั๊มครบสิบทีแล้ว นายสิบก็ขอต่อไปเรื่อยๆ เช่นพูดว่า ขออีก ๑๐ ทีสำหรับคนร่างกายอ่อนแอ และอีก ๑๐ ทีสำหรับคนยากจน อีก ๑๐ ทีสำหรับสภากาชาด อีก ๑๐ ทีสำหรับทหารในสนามรบ และอีก ๑๐ สำหรับช่วยชาติในฤดูหนาว ซึ่งเรียกกันย่อว่า W.H.W.*

---

* W.H.W. **ย่อมาจาก** Winter Hilf Werk **เป็นองค์การเรี่ยไรประชาชนยามฤดูหนาวสำหรับหาเงินช่วยราชการทหาร**

เพื่อให้ของหลวงใช้การได้อยู่เสมอ ก็ต้องทำการตรวจของทุกสิ่งทุกอย่างที่จ่ายให้ทหาร แต่การตรวจของเยอรมันนั้นแสนจะโหดร้าย ยกตัวอย่างตรวจเครื่องหนัง ต้องขัดรองเท้าไม่ให้มีฝุ่นแม้แต่น้อย จนเงางาม หากสนิมติดสเปอร์เป็นเกิดเรื่องใหญ่ เข็มขัดต้องถูจนมีเงาดุจกระจก ต้องใช้ยาทาแล้วเอาจุกขวดแชมเปญนวดให้ยาขัดเข้าแทรกรูเล็กๆต่างๆของหนัง แล้วจึงขัดจนขึ้นมัน กางเกงแต่ละตัวต้องเอามาบัดฝุ่นอย่างละเอียดถี่ถ้วน นายสิบจะแกะดูตามตะเข็บตรวจดูลูกกระดุม รอยขาดตามขาพับว่า ยังมีฝุ่นละอองเกาะอยู่หรือเปล่า ครั้งสำคัญที่สุดก็คือเอาเสื้อผ้าชิ้นที่ตรวจวางลงบนมือซ้าย แล้วเอามือขวาตบลงเพื่อดูปริมาณของฝุ่น บางคนขนาดบัดเสียดิบดีแล้วก็ไม่วายถูกจดชื่อ ทั้งนี้สุดแต่ท่านนายสิบจะหมั่นไส้ใครหรือเปล่า เสื้อกางเกงที่เราใช้มันเป็นสักหลาด ซักก็ไม่ได้ได้แต่บัดเอา ถ้าแกหมั่นไส้ใครแกก็ตบดูแรงๆ ฝุ่นมันก็ออกมากขึ้นตามส่วน หากพบฝุ่นมากขณะตบ แกก็คำรามว่า Sehen Sie mich noch? แปลว่า *"เธอยังมองเห็นตัวฉันไหน?"* ซึ่งมีความหมายว่า กางเกงของเธอมีฝุ่นมากจนไม่อาจแลเห็นกันได้ ถึงแม้จะอยู่ใกล้กัน แต่ถ้าใครไร้เดียงสาไปตอบว่า *"เห็นครับ"* เข้าก็หมายความว่า **"ถึงฆาต"** แน่

พวกที่ถูกจดชื่อโดยประการใดก็ตาม อาทิตย์หนึ่งมีการลงโทษกันทีหนึ่ง แต่ก็คงไม่พ้นวิธีการอันใดอันหนึ่ง ดังต่อไปนี้:–

ก. ให้เป็นคนรับใช้นายสิบเวรวันเสาร์ อาทิตย์ ไว้สำหรับเป็นผู้ไปตามตัวทหารที่มีญาติมาเยี่ยม

ข. อยู่เตรียมพร้อม เสาร์ อาทิตย์ ไว้เป็นกำลังของ Jagd kommando แปลตามตัวว่า **"กองล่าสัตว์"** หมายถึงหมู่สำหรับออกตรวจเวลาข้าศึกโจมตีทางอากาศ

ค. อยู่ประจำโรงม้าของกองร้อย ซึ่งแทบไม่มีเวลานอน เพราะต้องโกยขี้ม้าและเอาฟางโรยเวลาม้าเยี่ยว เจ้าสัตว์พวกนี้ขี้เยี่ยวไม่หยุดตลอดคืน พอตัวนี้หยุด ตัวนั้นก็เริ่ม

ง. หัดพิเศษบ่ายวันเสาร์เรียกกันว่า **"ชั่วโมงของคนหนุ่ม"** สถาน-ที่ที่ประกอบพิธีกรรมนี้คือสนามหัดขี่ม้า ซึ่งเต็มไปด้วยทรายและขี้เลื่อยปนดินตลอดเวลา ๑ ชั่วโมงเต็ม ผู้อำนวยการนักเรียนนายร้อยจะไล่ต้อนให้วิ่ง หมอบคลาน กระโดดข้ามคู ข้ามเครื่องกีดขวางไม่ผิดกับม้า หากฤดูฝนพื้นที่ก็เหนอะหนะชักเท้าแทบไม่ออก หากฤดูร้อนก็ทั้งร้อนและฝุ่นก็คลุ้ง บางทีก็ให้ใส่หน้ากากกันไอพิษเสียอีก ยิ่งเพิ่มความเหนื่อย เพราะต้องคอยระวังไม่ให้หม้อกรองของหน้ากากจุ่มลงไปในทรายหรือฝุ่น มิฉะนั้นจะพาลหายใจไม่ออก บางทีทั้งๆ อากาศหนาว ใบหน้าภายในหน้ากากก็ยังอาบไปด้วยเหงื่อ ซึ่งประดังกันออกมาจนท่วมลิ้นระบายอากาศ ทำให้หายใจต่อไปอีกไม่ได้เช่นกัน และถ้าใครอุตริไปขันเกรียวหม้อกรองให้หลวมๆเพื่อหายใจง่ายเข้า หากถูกจับได้ละก็เป็นต้องถูก **"ฝน"** ต่อไปจนแทบสิ้นใจ ฉะนี้เองคำว่า **"สนามหัดขี่ม้า"** จึงเป็นที่สยดสยองของพวกนักเรียนนายร้อยอย่างยิ่ง พอพูดถึงทีไรก็หมายความว่า ร่างและหน้าตาของพวกเราจะต้องเลอะเทอะเหงื่อโทรมกาย ลุกขึ้นแล้วก็ฟุบลงทุกคราวหากเดินไม่ดีหรือหัดไม่ดี พอผู้อำนวยการถามว่าอยากจะไปหัดที่ *"สนามขี่ม้า" หรือ?* เพียงเท่านี้ทั้งแถวก็คึกคัก พร้อมเพรียงกันดียิ่ง.

ทุกวันเสาร์หลังเที่ยงจะต้องทำตู้ จัดของในตู้ให้สะอาดเรียบร้อยที่สุด ทำห้องให้สะอาด แล้วทั้งอาทิตย์ไม่ถูกจดชื่อเลย ก็ออกไปเที่ยวในเมืองได้ ผู้-บังคับหมวดจะมาตรวจตามตู้ ใช้นิ้วปาดไปทั่วทุกมุม หากติดฝุ่นขึ้นมา ก็ต้องภาวนาอย่าให้แกพิโรธเลย บางทีก็เรียกเอาหวีไปดู หากว่ามีขี้รังแคติดอยู่บ้าง

ก็เป็นถูกด่าลั่นห้อง หวีของข้าพเจ้าซึ่งปกติเคยใช้หวีขาว เลยต้องเปลี่ยนใช้สีดำ จะได้พรางความสกปรกได้ง่ายหน่อย กระจกหน้าต่างก็ต้องให้แจ๋ว ต้องห้อยโหนกับกรอบหน้าต่างอันสูง ใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ไปเช็ดถู เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ก็ออกไปเที่ยวดูหนังดูละครในเมืองได้ ก่อนจะออกจากโรงทหารต้องค่อยๆเลี่ยงนายทหารเวรให้ดีๆ เพราะพวกเรามักจะถูกต้อนที่หน้าประตูอีก ใครลืมทำความเคารพยามรักษาการณ์ แต่งตัวผิดระเบียบ หรือเข็มขัดไม่มัน รองเท้าไม่มัน ก็ถูกส่งกลับเข้ามาห้องใหม่ หรือมิฉะนั้นก็ต้องถูกไต่ถามให้แสดงบัตรประจำตัว แผ่นเครื่องหมายประจำตัว ตลอดจนกระทั่งเครื่องพลาสติกประจำกาย

ตามเมืองต่างๆ มีทุ่งใหญ่ซึ่งสงวนไว้เป็นที่ฝึกหัดทหารและยิงปืนเรียกว่า "**สนามปลองยุทธ**" ฉะนั้นเมืองฮาโนเวอร์ สนามนี้อยู่ไกลจากโรงทหารไม่น้อย ต้องเดินราวๆ ๔๕ นาฑีเป็นอย่างน้อยจึงจะถึง เป็นที่ๆนักเรียนนายร้อยฝึกการเข้าตี ตั้งรับ วัดระยะด้วยตา ฯลฯ ก่อนที่ขบวนนักเรียนนายร้อยจะถึงสนามหัดดังกล่าว ก็ต้องล้มลุกคุกคลานเหงื่อโทรมกายมาตลอดทาง ตัวผู้อำนวยการขี่ม้านำพวกเราไป พอนึกจะเฮี้ยวขึ้นมา ก็หาเรื่องว่า วันนี้พวกนักเรียนนายร้อยดูหงอยจริง ถ้าหนาวกระมัง จำจะต้องใส่ฟืนให้ความร้อนเสียนิดหน่อย บางทีก็ว่าพวกเราเดินเท้าไม่พร้อมบ้าง ร้องเพลงค่อยเกินไปบ้าง ร้องเพลงไม่พร้อมกับจังหวะเดินบ้าง พอขาดคำก็เริ่มสมมุติเหตุการณ์ที่จะทำให้พวกเราต้องออกกำลัง เช่นให้หลบเครื่องบิน ให้จัดการต่อสู้เครื่องบินและรถถัง ให้หมอบให้คลานกันจนอิ่มหนำ พวกเราชักเคยต่อการคลุกฝุ่นและหมอบคลานจนเห็นเป็นของธรรมดา ขออย่างเดียว อย่าเพ่อให้เครื่องบินโปรยแกสพิษลงมาเท่านั้น มิฉะนั้นจะต้องร้อนถึงหน้ากาก ซึ่งข้าพเจ้าแสนจะเกลียดเพราะมัน

เหนื่อยเนื่องจากหายใจไม่ค่อยออก และทุกคราวที่ใส่หน้ากาก ก็ต้องให้พวกเราร้องเพลงทุกทีแล้วให้เสียงดังเสียด้วย บางทีเจ้าตัวผู้อำนวยการขี่ม้ามาโปรยยิ้มกับข้าพเจ้า แล้วถามว่า ขอบคุณเขาบ้างไหมที่ทำให้เราไม่หนาว หรือบางทีก็แกล้งเย้าว่า *"ไง ฐิตวัฒน์ร้องเพลงไทยเสียแล้วหรือ?"* เมื่อเดินถึงสนามหัดก็ให้พัก ๑๐ นาฑีแล้วก็เริ่มหัด สิ่งที่ควรจะนำมากล่าวซึ่งกองทัพเขาหัดกันหนักหนา ก็คือการใช้ภูมิประเทศให้เป็นประโยชน์ในการเคลื่อนที่เข้าตี และการปฏิบัติตนในเวลาเคลื่อนที่เข้าหาข้าศึกซึ่งจะหัดให้ได้ผลดีที่สุด โดยการเลือกภูมิประเทศต่างๆกัน มีหลุม มีพุ่มไม้ มีคูบ้างสลับกัน แล้วให้ทหาร ๒–๓ คนทำการเคลื่อนที่เข้ามาในภูมิประเทศนั้น ตามหลุมตามพุ่มไม้หรือชายป่าละเมาะ ใช้วางทหารให้ทำการยิงฝ่ายที่เคลื่อนที่เข้ามา ทหารที่เหลือเป็นคนดู จะได้วิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติของทหารที่เคลื่อนที่ ว่าใช้ภูมิประเทศเหมาะไหม บางคราวเมื่อถูกยิงจากที่โน่นที่นี่ จะปฏิบัติตัวอย่างไร จะเห็นได้ว่าบางคนวิ่งพล่านหาที่กำบังไม่พบ ในการเคลื่อนที่เข้าตีนักเรียนนายร้อยของเราไม่ค่อยได้หัด ก็คือเมื่อวิ่งเข้ายึดที่กำบังหนึ่งแล้ว ตอนจะคืบไปยังที่กำบังอีกขั้นหนึ่ง มักจะเผ่นออกไปเฉยๆ โดยไม่เลื่อนตัวไปทางซ้ายหรือทางขวาก่อน ก่อนที่จะลุกขึ้นโผไปยังที่กำบังใหม่ ข้าศึกย่อมคอยจ้องยิงเราอยู่แล้ว หากเราโผล่ขึ้นมา ณ ที่ๆข้าศึกกำลังเล็งอยู่ก็ย่อมเป็นอันตรายอย่างยิ่ง หากเราคลานเยื้องไปทางซ้ายหรือขวาเสียเพียงก้าวหนึ่งหรือ ๒ ก้าว อย่างน้อยก็ทำให้ข้าศึกยิงได้โดยไม่แม่นยำหรือข้าศึกอาจเสียเวลาเล็งใหม่ เพียง ๑ วินาฑีเท่านั้นก็จะทำให้เรารอดชีวิต เยอรมันย้ำในเรื่องนี้นัก รัสเซียยิ่งแล้วใหญ่เขาแตะตัวทาบไปกับพื้นดินตั้งหลายๆเมตร

สมัยนั้นนอกจากมีอันตรายทางอากาศและอันตรายจากข้าศึกตรงหน้าแล้ว ทหารราบก็ยังอาจรับอันตรายจากทุ่นระเบิดบกที่วางอยู่เกลื่อนกลาด ก่อน

จะผ่านช่องทาง ควรส่งทหารราบที่รู้จักใช้เหล็กแหลมค้นหาทุ่นระเบิดไปทำการสำรวจเสียก่อน เรื่องนี้เมืองเรายังไม่ค่อยได้นึกกัน ในการจัดขบวนเดินหรือการแก้ปัญหาทางยุทธวิธีก็ดี เรื่องสนามทุ่นระเบิดบกเป็นเรื่องที่จะต้องได้รับการเอาใจใส่ในสงครามสมัยใหม่อย่างมาก

การใช้วิทยุเล็กๆแบบ Walkie talkie และ Handie talkie ภายในกองร้อย ทำให้ทหารราบมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ในการเดินก็ดี การเข้าตีโฉบฉวยก็ดี การเข้าโจมตีในเวลากลางคืนก็ดี หากไม่ได้วิทยุขนาดจิ๋วนี้แล้ว คงไม่บรรลุผลสำเร็จ การหัดตะลุมบอนในเยอรมันแปลกกว่าของเรา ปกติการหัดดาบปลายปืนในยุโรปชักจะเลิกกันหมดแล้ว เพราะเมื่อเข้าตะลุมบอนกันจริงๆ มันสับสนอลหม่าน ปืนพกใช้ได้ดีที่สุด การแทงด้วยดาบปลายปืน หัดกันในสนามหัดนี้เท่านั้น ในตอนหัดการตะลุมบอนในโรงทหารเลิกหัดแทงปืนหมดแล้ว แต่การยิงของปืนกลในระยะตะลุมบอนหัดกันมาก อีกอย่างหนึ่งที่หัดกันมาก ก็คือการดวลด้วยลูกระเบิดมือ มีการหัดหลบลูกระเบิดมือเมื่อมาตกในคูที่ตนอยู่ หรือบางคราวก็ต้องโยนลูกระเบิดที่ข้าศึกปามากลับคืนไปตลอดจนเล่ห์เหลี่ยมอื่นๆในการตะลุมบอน

อีกเรื่องหนึ่งก็คือ การหัดต่อสู้รถถังในระยะใกล้ซึ่งของเราไม่มี หัดขุดหลุมกำบังรถถัง หัดให้รถถังข้ามผ่านหลุมบุคคลจนชิน หัดใช้ลูกระเบิดควันทำให้รถถังตาบอด หัดใช้ลูกระเบิดแม่เหล็กชนิดดินโพรงทำลายรถถัง ใช้โมโลท้อฟค้อกเทลครอกรถ ใช้อาวุธประเภทบาซูก้าทำลายรถถัง

เฉพาะในเรื่องการพราง ข้าพเจ้าสบายกว่าพวกฝรั่งหน่อย เพราะไม่ต้องเอาใบไม้มาขยี้ตามหน้าอย่างทุกคน เพราะหน้าไทยมันก็คล้ำๆพอจะกลืนไปกับพุ่มไม้ได้แล้ว แต่หน้าฝรั่งมันขาวมองเห็นแต่ไกล แต่ตอนฝึกพรางหน้าหนาวเวลาฝังตัวในหิมะ หมวกเหล็กก็ต้องทาสีขาว เสื้อผ้าก็เป็นสีขาวหมด แต่หน้า

ของข้าพเจ้าเห็นคำเด่นกว่านักเรียนนายร้อยทั้งหลาย การหัดในภูมิประเทศหนักไปในทางการหัดของเหล่าสื่อสารโดยเฉพาะ ก่อนออกภูมิประเทศย่อมมีการซ้อม ให้รู้จักหน่วยขึ้นตรงของกองพลเป็นอย่างดี และหน้าที่ของเสนาธิการทุกแผนก ขั้นที่ ๒ หัดในบริเวณโรงทหารก่อน จนรู้จักหน้าที่ของพนักงานโทรศัพท์และวิทยุที่อยู่ประจำศูนย์ของกองพล และประจำหน่วยขึ้นตรงต่างๆ จนคล่อง ขั้นที่ ๓ ก็ออกไปปฏิบัติจริงๆในภูมิประเทศอย่างน้อยอาทิตย์ละ ๑ ครั้ง การออกภูมิประเทศเป็นที่ถูกใจพวกนักเรียนนายร้อยมาก เพราะไม่ต้องนั่งตัวแข็งง่วงนอนอยู่ในห้องเรียน และมีโอกาสขโมยผลไม้ตามสวนของชาวนากิน หรือถ้าผู้ใดต้องเป็นผู้บังคับหน่วยต่างๆ ก็จะหาที่บังคับการตามบ้านเรือนของประชาชน หรือตามโรงเตี๊ยม ทำให้เรามีโอกาสดื่มเบียร์ได้ เวลาข้าพเจ้าเข้าพักตามบ้านประชาชน มักจะได้รับการต้อนรับอย่างดี เจ้าของบ้านเห็นข้าพเจ้าหน้าดำๆ แต่แต่งตัวทหารเยอรมัน ก็ชักจะแปลกใจ มักจะมาสนทนาไต่ถาม แล้วก็เลี้ยงดูเป็นอย่างดี บางทีถึงกับจัดเตียงให้นอน บางทีสบายเกินไปจนลืมตัว เกือบเสียทีที่ถูกพลพรรค(สมมุติ)มาล้อมหลายคราว

ได้กล่าวแล้วว่าเยอรมันเป็นเจ้าแห่งการจัดระเบียบ (Organisation) ทหารเยอรมันก็ Organise เก่งเหมือนกัน แต่คำว่า ออกาไน้ซ์ ของทหารนั้นหมายความว่าไป "จิก" เขานั่นเอง เช่นในห้องเราขาดไม้กวาด ประเดี๋ยวเดียวเจ้าเพื่อนมันก็ไปออกาไน้ซ์ โดยไป "จิก" มาจากห้องข้างๆบ้าง สุดแต่โอกาสจะอำนวย เวลาวางสายโทรศัพท์ในภูมิประเทศ หากข้าพเจ้าบ่นอยากกินแอปเปิ้ลมักจะมีคนรับอาสาว่า "*เอ็งรอสักประเดี๋ยว ข้าจะไปออกาไน้ซ์มาเอง เพราะหากเอ็งถูกจับได้จะเสียชื่อ* หรืออาจจะถูก *ปั๊มตับแตกกาย*" ผู้บังคับบัญชาจับได้จริงๆ ทีแรกข้าพเจ้านึกไม่ออกว่าเขาจะลงโทษเราอย่างไร แต่ประเดี๋ยว

ยวก็เห็นฤทธิ์เจ้าคนแบกล้อม้วนสายอันแสนหนัก ถูกให้หมอบแล้วลุกขึ้น ๆแล้วหมอบเสียลิ้นห้อย เจ้าคนถือไม้ค้ำสายอันยาวเหยียดนั้นยืนปั๊มกลาง นน เจ้าคนที่ ๓ (คือข้าพเจ้า) เป็นผู้รั้งสายไม่มีอะไรถือ ถูกให้กระโดดข้าม ลับไปกลับมาจนหมดแรงตกลงไปในคู นึกดูแล้วมันก็สนุกดี โดยเหตุที่ทั้ง มู่ต่างเคยร่วมทุกข์สุขกันมา และเห็นอกเห็นใจกันนี้เอง นักเรียนนายร้อยรุ่น นึ่งๆจึงรักและสามัคคีกันอย่างดียิ่ง

ทุกอาทิตย์ที่มาเที่ยวเบอรลิน ข้าพเจ้าไม่เคยได้นอนเลย เพราะรถ อกจากเบอรลินคืนวันอาทิตย์เวลาเที่ยงคืน ถึงฮาโนเวอร์ราวตี ๔ จากสถานี าโนเวอร์เดินมาอีกเกือบ ๑ ชั่วโมงเต็มจึงถึงที่พัก ผลัดเครื่องแต่งตัวเสร็จ ถึงเวลาปลุกพอดี โปรแกรมการฝึกวันจันทร์มักจะหนักเป็นพิเศษ สำหรับ อ้อนรับพวกลากลับบ้าน พวกที่อิดโรยมาจากการพักผ่อน **"เยี่ยมญาติ"** เสาร์ าทิตย์ เช้าวันจันทร์วันหนึ่งผู้อำนวยการออกฝึกเอง สั่งให้พวกเรา **"ปั๊ม"** ้วยปืนแต่เช้า ให้นายสิบผู้บังคับหมู่คนหนึ่งออกมาแสดงนำหน้าแถว บอก งหวะเพื่อให้พร้อมกัน ผู้บังคับหมู่นำปั๊ม ๒๐ ทีก็แล้ว ๔๐ ทีก็แล้ว ๖๐ ก็ ล้ว พอถึง "๖๙" ร่างผู้บังคับหมู่ก็จมอยู่กับพื้น ลุกไม่ขึ้นพร้อมกับเสียงบอก อยๆครางหายไป ผู้อำนวยการถามผู้บังคับหมู่ว่า กลับบ้านวันอาทิตย์หรือ ปล่า ได้ความว่ากลับ แล้วถามต่อไปอีกว่า มีเมียแล้วหรือยัง ได้ความว่ามี ล้ว พวกเราทั้งสมเพชทั้งขันเพราะตัวแกอ้วนกลมดิก ต้องยอมเสียวินัยปล่อย ากออกมาเต็มที่ ผู้อำนวยการจึงสั่งให้เราปั๊มติดต่อไปจนครบร้อยที ซึ่งข้าพ- ้าเองเกือบตะคริวกิน เพราะเกิดมาเพิ่งเคยปั๊มถึงร้อยวันนี้เอง

ทุกวันจันทร์และวันพฤหัสมีหัดขี่ม้า เนื่องจากกองพันสื่อสารของ อรมันยังอยู่ในสภาพกึ่งยานยนต์ คือกองร้อยวิทยุเป็นกองร้อยยานยนต์ ส่วน

กองร้อยโทรศัพท์นั้นกึ่งหนึ่งเทียมลาก เวลาหัดขี่ม้าใหม่ๆไม่รู้สึกสนุก เพราะม้าเยอรมันเท่าๆกับควายของเรานี่เอง เจ้าพันธุ์ฮาโนเวอร์และพันธุ์ปรัสเซียตะวันออก ซึ่งเล่าลือกันว่าเป็นม้าดีก็หาตัวขนาดเล็กๆให้พอเหมาะกับข้าพเจ้าได้ยาก อยู่เมืองไทยเรารู้สึกว่าม้าไทยตัวเล็กเกินไป แต่ไปอยู่เมืองนอกม้าฝรั่งก็เกิดใหญ่เกินไปเสียอีก เมื่อเลิกหัดอาทิตย์แรกๆต้องเดินขาถ่างไปหลายวัน เวลาวิ่งก้าวขาแทบไม่ออก เวลาจะขึ้นบันไดต้องใช้มือทั้ง ๒ ช่วยยกขาแต่ละข้างวางลงบนขั้นบันไดจึงขึ้นถึงห้องได้ ครูหัดม้ามักจะหยาบกว่าบรรดาครูทั้งหลายในโลกทั้งนี้เป็นที่รู้กันในวงการทหารทุกประเทศ การใช้ผรุสวาจาของครูหัดขี่ม้านี้ชาวตลาดกรุงโรมก็คงสู้ไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอตัวไม่ยกมาพรรณนา ณ ที่นี้ ปกติการขึ้นม้าของทหารเวลาหัดแม้มีโกลนเขาก็ไม่ให้ใช้ ต้องใช้ขึ้นข้อเอาเสมอ หากโดนทำโทษให้ขึ้นลงจากม้าเพียง ๑๐ ทีเท่านั้นก็ถึงหอบ เพราะม้ามันสูงเกือบท่วมหัว ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า วิธีการทำโทษทหารในกองทัพเยอรมันเป็นไม่มีซ้ำแบบใคร คราวหนึ่งในการหัดท่าควบโดยให้ออกเท้าซ้ายหรือเท้าขวา นักเรียนส่วนมากทำไม่ได้ดังประสงค์ จึงถูกสั่งให้ลงจากหลังม้าทั้งโขยง ทีแรกข้าพเจ้าเตรียมตัวจะขึ้นข้ออยู่แล้ว เพราะนึกว่าตาครูคงสั่งให้โดดขึ้นโดดลงดังที่เคยปฏิบัติมา แต่เปล่า พี่แกกลับสั่งให้พวกเราจูงม้าวิ่งรอบสนาม โดยให้เราทำท่าเหมือนที่ม้าควรทำในเวลาควบ คือเอี้ยวตัวยกเท้าหน้าเท้าหลังไปตามเรื่อง เพียงแต่ต้องห้อตามม้าเพียง ๓ รอบเท่านั้น พวกเราก็ถึงแก่หัวซุนเวลาหยุด

หลังจากขี่ม้าแล้วก็ต้องรู้จักบำรุงรักษาม้า ให้อาหารและน้ำ เวลาสงครามม้าก็ถูกจำกัดไม่แพ้คน ได้กินน้อยกว่าธรรมดา ซ้ำปนฟางในข้าวโอ๊ตเสียมากกว่าที่ควร นักเรียนนายร้อยทุกคนต้องหัดเลี้ยงม้า โดยใช้เวลาไม่น้อย

กว่าขี่ม้าเลย ต้องรู้จักทำความสะอาดม้า เวลาแปรงม้าต้องแปรงจนได้ผงเท่าที่ครูกะ มิฉะนั้นไม่ต้องเลิก ต้องกวาดขี้ม้า เช็ดขี้หู แคะขี้ตา เขี่ยขี้ตีนให้เรียบร้อยหลังจากขี่แล้ว ที่อันตรายอย่างยิ่งก็ตอนที่เช็ดก้นมัน ต้องใช้กำลังรวบหางม้ายกชูขึ้น เพื่อสะดวกในการเข้าใกล้ ที่น่ากลัวก็คือ ตอนกำลังเช็ดมันอาจปล่อยมาปะทะหน้าเราโดยง่าย เพราะระดับของม้าฝรั่งมันตรงกับหน้าเราทีเดียว

หมดเรื่องหัดม้าแล้วก็ถึงเรื่องหัดยานยนต์ นักเรียนนายร้อยสื่อสารจะต้องมีใบอนุญาตสำหรับขับขี่รถจักรยาน จักรยานยนต์ รถนั่ง และรถบรรทุกเกิน ๓ ตันขึ้นไป ข้าพเจ้าเคยเห็นรูเมเนียนคนหนึ่งขี่จักรยานไม่เป็น ไม่รู้ว่าไปทำผิดอะไร ต้องยกรถจักรยานขึ้นชูแล้ว "ปั๊ม" ๑๐ ที พอถึงคราวข้าพเจ้าหัดจักรยานยนต์ ผู้ฝึกได้มอบรถยี่ห้อ D.K.W. อย่างดี แต่หนักและใช้ทั้งเกียร์มือเกียร์เท้าให้ข้าพเจ้า เพื่อนสนิทคนหนึ่งของข้าพเจ้าเกิดอยากจะลองขี่ขณะหยุดพัก ข้าพเจ้าทนอ้อนวอนไม่ไหวก็อนุญาตให้ แต่พอครูผู้ฝึกเห็นเข้าก็เลยลงโทษ ให้ข้าพเจ้าจูงรถผ่านทุ่งนาไปเรื่อยๆแทนที่จะให้จูงบนถนน ข้าพเจ้าไม่เคยนึกว่ามันจะลำบากเลย แต่พอไปจูงผ่านทุ่งนาที่เขาเกี่ยวหมดแล้ว ด้วยความหนักของรถกว่าจะไสมันไปข้างหน้าได้ ต้องออกแรงไม่แพ้ดันให้รถยนต์แล่นไปบนถนน

การหัดขับรถยนต์รู้สึกว่าสบายกว่า ไม่ต้องออกแรงมาก นั่งเบาะนุ่มๆและไม่มีโอกาสต้องขึ้นข้ออย่างหัดม้า แต่ท่านอย่าเพ่อสบายใจ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการขับรถก็คือ เข้าเกียร์ไม่ให้มีเสียง อ้ายการเข้าเกียร์ต่ำไปสูงมันก็ง่ายดอก แต่ตอนเปลี่ยนเกียร์สูงมาต่ำโดยไม่ให้ใช้ห้ามล้อหรือชลอความเร็วของรถสิยากนัก ขณะจะเปลี่ยนเกียร์สูงมาต่ำ เยอรมันสอนให้ทุกคนเหยียบคลัช แล้วเร่งน้ำมันให้เครื่องยนต์มีความเร็วเหมาะกับความเร็วของรถก่อน จึง

ปล่อยเกียร์ต่ำเข้าไป (นอกจากบางเครื่องที่มีเกียร์ซินโครนัส) ตอนนี้เป็นตอนที่สำคัญที่สุดในการหัดรถในเยอรมัน นักขับรถเมืองไทยหลายคนไม่เคยเอาใจใส่ในเรื่องนี้ หากใครเข้าเกียร์เสียงดังสักสองสามทีติดๆกัน ก็นับว่าเคราะห์ร้าย ทีแรกจะถูกเชิญให้ลงจากรถอย่างสุภาพ แล้วครูขับรถก็ปล่อยเกียร์ ๓ ขับต่อไปเรื่อยๆ ปล่อยให้ผู้ถูกเชิญลงวิ่งตามจนแทบเป็นลม ต่อๆไปหากใครเข้าเกียร์ทำเสียงดัง ให้รีบลงมาเสียดีๆ เตรียมตัววิ่งตามรถเสีย บางทีจะถูกวิ่งตามเพียงถึงแค่หอบเท่านั้น

พวกนักเรียนนายร้อยทั้งหมดผอมลงอย่างเห็นชัด ๕ เดือนที่ผ่านไปมันช่างกินแรงและทำลายสุขภาพเราเสียเหลือเกิน สำหรับชาวเยอรมันก็ไม่สู้กระไรนัก เพราะกำลังฉกรรจ์อายุราว ๑๘–๒๐ ปี ทั้งอดทนต่อหนาวร้อนได้อย่างประหลาด ข้าพเจ้าชักรู้สึกลำไส้ไม่ค่อยดี อาเจียนออกมาเสมอเวลาหัดตลอดจนข้อศอกซ้ายก็บวมและเป็นกระเปาะ ข้างในเต็มไปด้วยเลือดที่เสียเกิดจากการกระแทกเสมอๆขณะ “**หมอบ**” แต่เนื่องจากเนื้อตรงปลายศอกหนาจึงไม่แตก แพทย์ต้องเจาะดูดเลือดออก แล้วให้พักรักษาตัว ๑๐ วัน ใช้แสงอินฟราเรดฉายทั้งข้อศอกและท้อง เพื่อให้โลหิตเดินสะดวก นายแพทย์จึงทำรายงานต่อผู้บังคับกองพัน ขอร้องไม่ให้ทรมานหรือฝนนักเรียนนายร้อยให้แกร่งโดยการให้ล้มหรือให้ “**หมอบ**” อีก นายแพทย์อ้างว่าการเลี้ยงดูก็ไม่สมบูรณ์พอที่นักเรียนนายร้อยจะออกแรงดังที่เคยทำกันมาในยามปกติ ผู้บังคับกองพันเห็นด้วย จึงสั่งให้เลิก “**ฝน**” นักเรียนนายร้อยด้วยการแกล้งต่างๆนานาดังที่กล่าวมาแล้ว คงให้ “**ล้ม**” หรือ “**หมอบ**” หรือ “**ปั๊ม**” ได้แต่ในกรอบของการหัดการสอนเท่านั้น ไม่ให้พร่ำเพรื่อดุจแต่ก่อน.

ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าเป็นนักเรียนนายร้อยอยู่ที่ฮาโนเวอร์ ได้มีการเปลี่ยนผู้อำนวยการถึง ๓ คน คนแรกซึ่งถูกคอกับข้าพเจ้ามากถูกย้ายไปฝรั่งเศส เพราะปรากฏว่าเจ้าชู้เกินไป คนที่สองเชี่ยวชาญการรบแต่ในภาคฝรั่งเศส และชอบกีฬามาก มักจะให้ข้าพเจ้ากับรูเมเนียนชกกันให้ดูเสมอเวลามีพลศึกษา ผู้อำนวยการคนนี้แต่งงานได้ ๓ วันเท่านั้นก็ถูกย้ายไปรัสเซีย จึงขอสมัครเป็นนายทหารราบ พอออกรบครั้งแรกที่ไครเมียก็ถึงแก่ความตาย ก่อนตายแกยังสั่งทำพินัยกรรมมอบเครื่องแต่งตัวและเครื่องใช้ทั้งหมด ให้แก่นักเรียนนายร้อยคนหนึ่งที่แกรักมาก ไม่ช้าพวกเราก็ได้ผู้อำนวยการคนที่ ๓ ซึ่งเพิ่งผ่านรัสเซียมาหยกๆ ผู้อำนวยการคนนี้เปลี่ยนนโยบายการหัดให้หนักไปในทางออกสนาม เพื่อให้นักเรียนนายร้อยชินต่อความลำบากและทนหนาวได้ดียิ่งขึ้นเสียตั้งแต่ต้นมือ ข้าพเจ้าจำได้ว่าวันแรกที่ผู้อำนวยการคนใหม่ออกสนามกับพวกเราก็หัดการเข้าตีในเวลากลางคืน ราวๆ๒๑.๐๐น. ก็เสร็จ แต่แทนที่จะให้กลับมาโรงทหารกลับให้หัดการนำสาร คือให้เดินไปยังจุดต่างๆในภูมิประเทศ อาศัยแผนที่บ้าง เข็มทิศบ้าง ดาวบ้าง จนรุ่งสว่าง สรุปแล้วเป็นระยะทางราว ๕๐ ก.ม. ส่วนตัวแกขึ้นจักรยานยนต์ไปตรวจดู ข้าพเจ้ากลับมาถึงโรงทหารได้อย่างประหลาด บางคนต้องขึ้นรถรางกลับ ส่วนข้าพเจ้าพอถึงห้องก็ก้าวขาไม่ออก ต้องช่วยกันพยุงไปนอนแผ่อยู่บนเตียง รองเท้าถอดไม่ออก เพราะเท้ามันกำลังร้อนพองอยู่ในนั้น สิ่งที่ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นก็คือหนังที่ฝ่าเท้าและส้นเท้าพองแตกได้ ความจริงเท้าข้าพเจ้า ตั้งแต่มาเป็นทหารเยอรมันก็หนาขึ้นมาก (ปกติเลิกหัดแล้วต้องเอาเท้าขณะที่กำลังร้อนอยู่ไปแช่น้ำ เพื่อให้หนังเท้าหนาขึ้น) เวลาก้าวทีหนึ่งแทบน้ำตาไหล นอนรอให้เท้ามันหดตัวเข้าสักหน่อยจึงถอดรองเท้าได้ แล้วตะเกียกตะกายไปเสนารักษ์ ให้เขาตัดเอาหนังส้นเท้าและฝ่าเท้าตอนที่พอง

ออกแล้วเอาทิงเจอร์ทา ข้าพเจ้ากลับมานอนก่ายหน้าผาก จิตประหวัดถึงเมื่อครั้งเด็กๆเคยอ่านประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรฯ เขียนเรื่องทหารเยอรมันว่าสามารถเดินวันละ ๕๐–๖๐ กิโลเมตร เคลื่อนที่เป็นปึกแผ่นดุจกำแพงเหล็ก ให้รู้สึกใจหายวาบ เพราะลืมนึกไปสนิทว่า มันเดินกันทีละ ๕๐–๖๐ กิโลเมตร เป็นของธรรมดา จึงไม่ได้เตรียมบำรุงเท้าไว้ก่อนเดิน (ข้าพเจ้าไม่ขอเปรียบกับทหารไทย ที่ต้องธุดงค์เป็นเวลาแรมเดือนก็มีในสงครามคราวนี้) แต่เมื่อเหตุ-การณ์มันผ่านไปแล้ว ก็ให้รู้สึกดีใจเหมือนกัน จะได้รู้รสในการประสบการณ์ด้วยตนเอง ขณะที่คิดคำนึงอยู่นั้น ก็พอดีได้ยินเพื่อนคนหนึ่งในห้องร้องให้ "*ระวังตรง*" แต่ข้าพเจ้าคงนอนต่อไปเพราะลุกขึ้นยืนไม่ได้ ผู้อำนวยการเดินเข้ามาถามทุกข์สุข ก้มลงมองดูเท้าข้าพเจ้าแล้วพูดว่า "*ดีมากๆ*" แล้วก็เดินออกไปจากห้อง.

พอเริ่มจะเข้าหน้าหนาว ชีวิตในกลางแจ้งก็ค่อยๆหดหายไปพร้อมกับแสงแดด ตามร้านกาแฟ ตามโรงภาพยนตร์ และโรงละครเริ่มจะคับคั่งไปด้วยฝูงชน ฤดูเต้นรำก็เริ่มขึ้น ถึงคราวที่นักเรียนนายร้อยจะต้องหัดเต้นรำ ผู้บังคับกองพันก็ไปติดต่อกับโรงเรียนเต้นรำแห่งหนึ่ง แล้วเชิญบุตรีคหบดีทั้งหลายในเมืองฮาโนเวอร์ที่ยังเต้นรำไม่เป็นให้มาหัดเต้นรำ จะได้เป็นคู่เต้นรำของบรรดานักเรียนนายร้อยด้วย พวกคู่เต้นรำของพวกเราดูเหนียมๆชอบกล เพราะส่วนมากเป็นสาวรุ่นๆที่ไม่สันทัดสังคม และมารดาของเธอมักจะตามมาเป็นเพื่อนอยู่ด้วย เพลงที่หัดในเยอรมันนั้นไม่โลดโผนอะไร เพลงฟอกซ์ทร๊อต ว๊อลซ์แล้วก็ แทงโก เพลงสวิงและรัมบาในเยอรมันห้ามเต้นเด็ดขาด ดอกเตอร์เกิบเบิลเคยออกคำสั่งไม่ให้ชาวเยอรมันเต้นเพลงสวิง ซ้ำดนตรีตามร้านกาแฟหรือวิทยุกระจายเสียงก็ไม่ให้เล่นเพลงสวิง หาว่าเป็นเพลงที่ไร้วัฒนธรรม ส่วน

เพลงรัมบาไม่นิยมเต้นกันในกองทัพ เพราะดูน่าเกลียด ที่ผู้สวมเครื่องแบบนักรบจะไปยักย้ายส่ายเอวต่อหน้าธารกำนัล มารยาทในการเต้นรำ การโค้งขอเต้นรำ การควงแขนผู้หญิง การจูบมือ การสนทนากับสตรีในวัยต่างๆซึ่งได้เรียนและซักซ้อมกันมาในโรงเรียนทหารนมนานแล้ว ก็เพิ่งจะได้ออกปฏิบัติกันจริงๆคราวนี้เอง ตามมารยาทว่าให้เต้นกับทุกๆคน ไม่ให้เต้นซ้ำคนติดๆกันเกิน ๒ เพลง แต่ถึงคราวปฏิบัติเข้าจริงๆมักรั้งไว้ไม่อยู่ แต่ละคืนเมื่อจบการเต้นรำแล้ว ก็ต้องลามารดาหญิงคู่เต้นคนสุดท้ายด้วยการจูบมืออีก ตามมารยาททหารว่าให้จูบมือหญิงที่มีสามีแล้วเท่านั้น และธรรมเนียมปรัซเซีย ให้ยกมือผู้หญิงขึ้นมาเพียงเล็กน้อย แล้วก้มหัวไปจนริมฝีปากเกือบสัมผัสกับมือ แต่พวกเรายังอ่อนต่อการกะระยะจึงพากันถือหลักว่า หากผู้หญิงแก่หน่อยก็ใช้ระยะห่าง สาวหน่อยก็เข้าใกล้ หรือจะใช้แบบชาวเวียนนาเลยก็ไม่มีใครว่า เมื่อเต้นรำเสร็จแล้วจะต้องพาคู่เต้นรำที่ตนเต้นเพลงสุดท้ายกลับบ้านอีก ตอนแรกๆไม่สู้สนุกเพราะแม่มาด้วยเสมอ แต่ต่อๆไปแม่ทั้งหลายก็ไม่ค่อยจะมาคุมลูกสาวเท่าใดนัก อ้างว่าติดงานบ้านบ้าง กลัวหวอบ้างหรือจะเป็นเพราะไว้ใจนักเรียนนายร้อยก็ไม่รู้ พวกเราจึงสนทนาและเต้นรำกันได้อย่างเป็นกันเองยิ่งขึ้น.

แต่การไปเต้นรำแต่ละครั้งมักเป็นไปโดยไม่สู้จะราบรื่นสักที เพราะเป็นสมัยที่นักเรียนนายร้อยต้องเดินทางไกล หรือหัดกลางคืน บางคราวเท้าเจ็บไปเต้นรำไม่ได้เกือบครึ่งจำนวน หนักๆเข้าครูสอนเต้นรำต้องมาขอร้องผู้บังคับกองพัน ไม่ให้มีการเดินทางไกลตรงกับคืนวันที่จะต้องเต้นรำ พวกเราจึงค่อยสบายใจขึ้นหน่อย ไม่ช้าการเต้นรำก็เสร็จสิ้นลง วันจบหลักสูตรมีการฉลองใหญ่ที่ "**ท้องพระโรงประจำเมือง**" (Stadthalle) ซึ่งเป็นที่ประกอบพิธีการสำคัญๆของเมืองฮาโนเวอร์ งานเริ่ม ๑๙.๐๐ น. วันนั้นถนนแสนจะลื่นเพราะเคลือบ

ไปด้วยน้ำค้างที่เย็นตัวกลายเป็นน้ำแข็ง พวกเราเพิ่งเสร็จจากยิงเป้า เวลาก็ไม่ค่อยจะมี ต้องแต่งตัวอย่างรีบร้อนครั้นจะรีบวิ่งไปก็ไม่ได้ เพราะถนนฉาบไปด้วยน้ำแข็งเป็นมันปลาบ ขืนวิ่งเป็นหกล้มปากแตกแน่ เลยพลาดรถรางที่จะพาเราเข้าเมือง ต้องรอขบวนต่อไปอีก ๑๐ นาที จึงเป็นเหตุให้ถึงที่ทำพิธีฉลองในเมืองสายเกินไป ผู้อำนวยการมองดูหน้าพวกเราด้วยสายตาแสดงความไม่พอใจ แต่ก็หาได้ว่าอะไรไม่ งานในคืนวันนั้นจบลงในท่ามกลางความครึกครื้นและความเสียดาย เพราะเป็นครั้งสุดท้ายที่จะได้เต้นรำกันเช่นนั้นอีก.

การที่พวกเรามาไม่ตรงเวลาในวันงานเต้นรำวานนี้ ผู้อำนวยการหาว่านักเรียนแต่งตัวช้า จึงจัดให้มีการ "**เต้นรำสวมหน้ากาก**" ต้อนรับพวกเรา ความจริงการเต้นรำสวมหน้ากากนี้ เราเคยประสบมาแล้ว ๒–๓ ครั้ง แต่ครั้งนี้เป็นครั้งมโหฬารและเป็นครั้งสุดท้ายในชีวิตของข้าพเจ้า จึงขอรวมกล่าวเสียครั้งเดียว ณ บัดนี้.

หลังจากอาหารเย็นเรียบร้อยแล้ว เวลา ๒๐.๐๐ น. นักเรียนนายร้อยทั้งหมดก็เข้าแถวเรียง ๑ หน้าห้อง แล้วผู้อำนวยการก็เริ่มสั่งว่า "*อีก ๒ นาทีให้ทุกคนออกมาเข้าแถวพร้อม ณ ที่นี้ในเครื่องสนามมีเป้ครบ*" พอขาดคำพวกเราก็ต้องวิ่งพล่านเข้าห้องเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวอย่างรวดเร็วไม่ผิดลิง แล้วรีบออกมาเข้าแถว แต่อย่างไรก็ไม่ทันเพราะเวลามันน้อยเหลือเกิน ผู้อำนวยการก็จะออกคำสั่งอีกว่า "*อีก ๒ นาทีให้พวกท่านกลับออกมาด้วยเครื่องแบบออกเที่ยว*" พวกเราหายไป แล้วก็ค่อยๆทยอยกันออกมา ก็ไม่พร้อมกันภายใน ๒ นาทีสักที แต่ถึงแม้ว่าพวกเราจะออกมาทันเวลา แกก็หาเรื่องให้เป็นข้อบกพร่องของพวกเราได้เสมอ เช่นเรียกหาสมุดบัตรประจำตัว บางคนก็ลืมเพราะต้องเปลี่ยนเสื้อทันทีทันใด ต่อไปนี้ก็ได้รับคำสั่งให้ปิดไฟหมด แล้วให้เปลี่ยนจากเครื่องไป

เที่ยวมาเป็นเครื่องหัด พวกเราชักเหงื่อออกโทรมกาย ยิ่งไม่มีแสงสว่างยิ่งกลุ้มใจ รุกรี้รุกรนจะให้เร็ว บางทีใส่รองเท้าผิดข้าง บางทีที่ตู้เสื้อผ้าติดกันก็ฉวยเอากางเกงในคนอื่นมาใส่บ้าง บางทีโดนตัวเล็กใส่ไม่เข้า ถึงรู้ตัวว่าหยิบผิด บางคนรีบออกมาลืมเข็มขัด กลัดกระดุมผิด ว่ากันให้เปรอะไปพวกที่ออกจากห้องเร็วเกินไปลืมปิดประตูใส่กุญแจตู้ ก็ถูกนายสิบเข้ามารื้อของในตู้ออกกระจุย บางทีพวกเราก็ออกมาได้เร็วทันใจเหมือนกัน แต่ต้องโกงเล็กน้อยไม่ใส่ถุงเท้าบ้าง ไม่ใส่กางเกงในบ้าง แต่หาได้รอดความสังเกตของผู้อำนวยการไม่ บางทีหาความผิดไม่ได้ ก็ยังมีบางคนลืมผ้าเช็ดหน้าเสียอีก ตกลง **"การเต้นรำสวมหน้ากาก"** คงมีต่อไปอีกหลายฉาก *"วันนี้มันหนาวๆร้อนๆ พิกลนะ"* ผู้อำนวยการพูดอย่างเห็นใจ *"กลับไปแล้ว แต่งเครื่องเล่นกีฬาออกมายืดเส้นยืดสายเสียหน่อย' ใน ๑ นาทีใครแต่งตัวเรียบร้อยเป็นเลิกได้"* พวกเราชักรู้แกวว่า อย่างไรๆมันก็ไม่เลิกจนกระทั่งจะแต่งตัวให้หมดชุดเครื่องแต่งกายของทหาร ต่อไปก็ถึงชุดอาบน้ำ และในที่สุดก็ชุดนอนในเสื้อเชิ้ตขาวยาวรุ่มร่าม พวกเราถูกบังคับให้เดินเป็นขบวนขาวโพลง แล้วร้องเพลงรอบตัวตึกของกองร้อย เคราะห์ดีที่หิมะหยุดตกแล้ว มิฉะนั้นคงปอดบวมตายหลายคน ฉากการเต้นรำสวมหน้ากากก็จบลงเพียงเท่านี้ แต่แทนที่จะนอน กลับได้รับคำสั่งให้จัดตู้ให้เป็นระเบียบ ผู้อำนวยการจะมาตรวจเวลา ๒๒.๐๐ พวกเราเคยชินต่ออ้ายสิ่งน่าเวียนหัวนี้แล้ว ใครจะสั่งอะไรมา ก็ทำไปคล้ายๆ เครื่องจักร ถึงเวลาผู้อำนวยการก็มาตรวจจริงๆ ตรวจเสียอย่างละเอียด ตรวจหวี ตรวจหิ้งที่ใส่อาหาร ตรวจเชือกผูกรองเท้า ตรวจเท้าว่าสะอาดหรือเปล่า ตรวจจนกระดุมของเสื้อเชิ้ตที่ใส่นอน ตรวจขี้เล็บ และดมกลิ่นผม เกือบ ๒๓.๐๐ น. จึงสวัสดี ออกจากห้องไป

รุ่งขึ้นเช้าก็ทราบว่า ผู้อำนวยการจะมาตรวจเคราอีก เพราะปรากฏว่าในวันเต้นรำบางคนโกนเคราไม่เรียบ ผู้บังคับหมวดต้องจับพวกเรายืนเข้าแถวฝึกโกนหนวด เหมือนกับฝึกท่าราบโดยไม่ต้องใช้กระจก ออกคำสั่งให้ใช้สบู่ทาหนวดก่อน แล้วเอาแปรงเปียกมาถูจนขึ้นฟอง (เพื่อประหยัดสบู่โกนหนวด) แล้วพวกเราก็ต้องโกนตามจังหวะที่แกบอกซ้าย ๒๐ ที ขวา ๒๐ ที ทางคางทางริมฝีปากเบื้องบน จนรู้สึกแสบไปครึ่งหน้า แล้วจึงยื่นคางให้ตรวจดูทีละคน เสร็จแล้วแต่งตัวไปสนามฝึก

ในตอนเช้าฝึกการเคลื่อนที่เข้าฐานออกตี ข้อสำคัญแกจะให้คลานในภูมิประเทศนั่นเอง ความจริงพวกเราก็เคยคลานมามากมายแล้ว แต่ส่วนมากระยะใกล้ๆ คราวนี้โดนเข้าครั้งเดียวจำจนตาย ผู้อำนวยการไปคอยดูอยู่ข้างหน้าว่าใครทำก้นกะดกให้เห็นบ้างจะได้จดชื่อไว้ลงทัณฑ์ ข้าพเจ้ายังเคราะห์ดี ถูกคลานในระยะไม่เกิน ๒๐๐ เมตร ยังเหนื่อยแทบใจจะขาด หัวใจสั่นริกๆนึกว่าล้มเสียแล้ว แต่เนื่องจากยังไม่เคยเป็นลมเลย จึงตะเกียกตะกายไปจนถึงที่หมายได้ ต่อไปตอนสายหัดให้ขุดที่กำบังนอนยิง ณ ที่ที่ตนคลานไปถึง โดยให้ใช้แต่ดาบปลายปืนแล้วใช้มือคุ้ย เท้าก็ขุดไปด้วยมิฉะนั้นไม่สำเร็จแน่ เคราะห์ดีที่รองเท้าบู๊ตเยอรมันแข็งแรงและเต็มไปด้วยเหล็กรอบซ่น จึงทำประโยชน์เป็นอย่างดี ผู้อำนวยการเดินมาดูข้าพเจ้าแล้วเอ่ยขึ้นเปรยๆว่า *"ไหวไหม ฐิตวัฒน์ ดินเมืองเยอรมัน มันแข็งจังนะ"*

พวกเราหยุดรับประทานอาหารตอนเที่ยงเล็กน้อย ข้าพเจ้านอนพักในป่าละเมาะ มองดูเครื่องบินสัมพันธมิตรกำลังบินเข้าโจมตีเมืองฮาโนเวอร์ ให้รู้สึกเสียใจเป็นกำลัง เพราะบ่านนี้ถ้าอยู่โรงทหารก็คงได้ลงไปนอนห้องใต้ดินสบายแล้ว ปกติเวลาอยู่ในโรงทหาร ข้าพเจ้าภาวนาทุกวันให้มันมีหวอเพราะ

เป็นโอกาสเดียวเท่านั้น ที่พวกเราจะได้พักผ่อนในเวลาราชการ เวลามีหวอ ทหารที่ไม่ใช่นักเรียนนายร้อย ได้รับหน้าที่ให้เป็นยามที่โน่นที่นี่ ส่วนพวกนักเรียนนายร้อยขณะนี้คงนอนสบาย เวลาบ่ายก็มีการสร้างสะพานขนาดที่จะใช้ให้รถวางสายที่เทียมด้วยม้า ๒ ตัวข้ามไปได้ พอสะพานเสร็จก็ได้รับคำสั่งให้นักเรียนนายร้อยทั้งหมดขึ้นไปห่มสะพาน อีตอนนี้ทุกคนชักสนุก ทุกคนกระโดดกระทืบอย่างพร้อมเพรียง จนสะพานพังทั้งหมดตกลงไปในน้ำ ผู้อำนวยการถือโอกาสต้อนพวกเราต่อไป ให้ลุยน้ำบ้าง ตะกายขึ้นมาบนฝั่งบ้าง ให้กระโดดข้ามคู สมมุติเหตุการณ์กันเรื่อย จนพวกเราโชกไปตั้งแต่หัวถึงรองเท้าจริงๆ หน้าตาคลุกกับโคลนและทรายจนจำกันแทบไม่ได้ แล้วให้เดินร้องเพลงกลับโรงทหาร พวกเราเดินกลับอย่างระทดระทวย ทรายที่เข้าไปอยู่ในเกือกบู๊ตเต็มเท้าบวกกับน้ำซูดเท้าแทบเปื่อย หากไม่ต้องร้องเพลงวันนั้นพวกเราคงเดินหลับกันหมด พอถึงโรงทหารก็ต้องเดินอย่างองอาจตะเบ็งเสียงขึ้นอีก ๓ เท่า มิฉะนั้นจะอายพวกพลทหารที่พากันแอบดูตามหน้าต่าง พวกพลทหารทั้งใหม่และเก่าพอเหลือบเห็นพวกเราก็สั่นหัวไปตามๆกัน ความจริงก็เป็นหนทางที่ดีอันหนึ่งที่ทำให้พลทหารคร้ามเกรงนักเรียนนายร้อยอย่างยิ่ง

ก่อนเลิกแถว ผู้อำนวยการจึงเรียกเพื่อนคู่หูของข้าพเจ้าคนหนึ่งให้ไปทำงานต่อ คือเอาม้าที่แกขี่ไปเก็บและทำความสะอาด พวกเราไม่มีใครรู้ว่าเหตุใดเจ้านั่นจึงต้องรับเคราะห์อีก ผู้อำนวยการจึงอธิบายว่า เพื่อเป็นที่ระลึกในฐานที่เพื่อนข้าพเจ้าคนนั้น เวลาเต้นรำในคืนวันฉลองทำก้นโด่งกว่าคนอื่นๆ

วันหนึ่งๆ ผ่านไป ไม่เคยมีเวลาว่างที่จะอ่านหนังสือเริงรมย์หรือนั่งเขียดจดหมายอย่างสงบๆได้เลย ถ้าพวกเราได้ผู้อำนวยการคนนี้ตั้งแต่แรกคงคางเหลืองแน่ แต่กระนั้นยังนอนไม่หลับเพราะต้องออกแรงเกินไป ไม่ว่าการหัด

การฝึกของแก แต่ละคราวต้องเหนื่อยจนรู้สึกว่าถึงขอบเขตที่กำลังมนุษย์จะทำได้แล้วทุกคราว แต่สงครามในด้านตะวันออกก็ทารุณสมกับที่จะต้องสร้างทหารให้มีประสิทธิภาพพอๆกัน

วันรุ่งขึ้นเป็นวันสอบว่ายน้ำ นักเรียนนายร้อยต้องว่ายได้ครึ่งชั่วโมงเป็นอย่างน้อย ผู้อำนวยการพาพวกเราไปยังที่ว่ายน้ำสาธารณะแห่งหนึ่งซึ่งไม่มีมนุษย์มาว่ายน้ำเลย เพราะอากาศหนาวเต็มทน หลังจากว่าย ๒๐๐ เมตรแล้วก็ถึงว่ายทนอีก เคราะห์ดีที่ให้ตีกรรเชียงได้ พวกเราว่ายได้ ๓๕ นาที เสียงหวอก็ดังสนั่นขึ้น จึงได้รับคำสั่งให้แต่งตัว ผู้อำนวยการนำวิ่งกลับโรงทหาร ทีแรกข้าพเจ้านึกว่าหลังจากว่ายน้ำแล้วจะได้พักสักเล็กน้อย แต่ตรงข้ามนอกจากไม่ได้พักแล้ว ยังต้องวิ่งอีกไกลไม่น้อย ข้าพเจ้าพยายามกัดฟัน ความจริงยังทนเหนื่อยได้ แต่ขามันก้าวไม่ออกเสียแล้ว นึกเสียใจที่ว่าจะต้องเอาชื่อเสียงมาทิ้งเสียวันนี้เอง ยิ่งวิ่งมันยิ่งจะหลุดไปอยู่ท้ายแถว เพื่อนที่ขนาบข้าพเจ้ารู้ใจและเห็นใจจึงเข้ามาหิ้วปีกคนละแขน เนื่องจากแต่ละคนรูปร่างราวกับยักษ์ ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสได้พักขาเสียบ้าง ปล่อยให้เพื่อนพาวิ่งไปจนใกล้โรงทหาร จึงวิ่งต่อไปโดยลำพัง รอดความขายหน้าไปได้

ตอนบ่ายเข้าห้องเรียนๆเรื่องโทรศัพท์เกี่ยวกับ Phantom circuit คือการใช้สายคู่หนึ่งให้พูดกันได้อย่างน้อย ๔ สถานี โดยไม่รบกวนกันเลย ข้าพเจ้าเพลียและแสนจะง่วง ใช้วิธีแก้ง่วงที่พระพุทธเจ้าสอนแก่พระโมคคัลลานะจนแทบหมด เช่นนึกถึงพระคุณพระพุทธเจ้า ลูบตัว เอานิ้วไชหู ฯ แต่ก็ไม่ได้ผลฟุบลงไปแล้วก็กัดฟันเงยหน้าขึ้นมาอีก เลยต้องลงทุนชกหน้าตัวเองหลายทีเผอิญผู้บังคับหมวดที่กำลังสอนหันมาเห็นเข้า จึงถามข้าพเจ้าว่า ทำอะไร ข้าพเจ้าจึงตอบว่ากำลังทำให้หายง่วง ผู้บังคับหมวดจึงตอบว่า เขามีวิธีดีกว่านั้น ว่า

พลางก็สั่งให้พวกเรายืนขึ้นทั้งห้อง ซ้อมมุดเข้าใต้โต๊ะ นั่งแล้วยืนแล้ว มุดใต้โต๊ะสลับไป จนข้าพเจ้าตาสว่าง ขาออกจากห้องนึกว่าจะโดนเพื่อนๆมันเขกศีรษะแย่แล้ว แต่ตรงข้ามทุกคนกลับมาแสดงความยินดี ที่ข้าพเจ้าเป็นเหตุทำให้หายง่วง เพราะทุกคนก็กำลังเต็มกลั้นกันทั้งนั้น

การศึกษาของพวกเราใกล้จะถึงอวสานในไม่ช้า ถึงคราวที่พวกเราจะต้องทำการสลับฉากอีก คือถึงอาทิตย์ที่พวกนักเรียนนายร้อยจะต้องไปทำการเยี่ยมเยียนบรรดาหญิงสาวที่เคยมาเต้นรำกันที่บ้าน ผู้อำนวยการทำสลากให้จับเพื่อบังคับให้ไปเยี่ยมทุกคน มิฉะนั้นนักเรียนนายร้อยทั้งหลายก็จะเฮกันไปเยี่ยมแต่บ้านที่มีลูกสาวสวยๆ หรือมิฉะนั้นก็คู่เต้นรำที่เคยถูกขากันเท่านั้น หญิงที่ไม่ใคร่สวยคงไม่มีใครไปเยี่ยมแน่ๆ เพื่อความยุติธรรมจึงต้องใช้จับสลากกันก่อนไปผู้อำนวยการทบทวนความรู้ที่ได้ศึกษามาอีกทีหนึ่ง เรื่องการแต่งกาย การใช้ถุงมือ การใช้นามบัตร การให้ช่อดอกไม้ การกดกริ่ง การปราศรัยเมื่อเจ้าของบ้านหรือลูกสาวมาเปิดประตูเอง หรือคนใช้มาเปิด การวางกระบี่ หมวกและถุงมือ

ข้าพเจ้าจับสลากได้คนสวยที่สุด พวกเพื่อนๆพากันอิจฉากันใหญ่ ต่างมาขอแลกสลากกันลั่นไปหมด ผู้อำนวยการขู่สำทับว่า *"ฐิตวัฒน์อย่าใจอ่อนนะ"* ข้าพเจ้าจึงตรงดิ่งไปบ้านสาวน้อยที่จะต้องไปเยี่ยม แต่เคราะห์ช่างร้ายเสียจริง สาวสวยเพิ่งตื่น ยังไม่ทันล้างหน้า ออกมาเปิดประตูรับ แล้วรีบขอตัววิ่งเข้าห้องอาบน้ำ ส่งมารดาออกมาสนทนาแทน เนื่องจากมารยาททหารบ่งไว้ว่าการเยี่ยม ครั้งแรกซึ่งเป็นทางการไม่ควรเกิน ๑๐ นาที ข้าพเจ้าเลยต้องอำลาด้วยความกำสรดเพื่อไม่ให้เสียมารยาท อาทิตย์นั้นเผอิญเป็นวันเศร้าโศกของชาติ คือเป็นวันที่กองทัพเพาลุสยอมจำนนที่สตาลินกราด เสียชายฉกรรจ์ไป

หลายแสนคน ฮิตเล่อร์จึงประกาศไว้อาลัย ห้ามมหรสพทุกชนิดในเยอรมันให้งดการแสดง ข้าพเจ้าเลยผ่านไปที่สวนสัตว์ ดูเสือ ช้าง กวาง แรด เบื่อยๆ ไป เพื่อเสดาะเคราะห์

ความกลัวหิมะจะละลายเสียหมด ทำให้ผู้อำนวยการรีบพาพวกเราขึ้นไปบนภูเขาเพื่อหัดสะกี และซ้อมให้ชินกับชีวิตที่จะต้องผจญในรัสเซีย ๑ อาทิตย์ในหิมะทำให้พวกเราอ้วนท้วนขึ้นหน่อย แต่อาทิตย์หนึ่งมันจะไปหัดอะไรได้มาก ผลสุดท้ายทุกคนก็ลงมาจากภูเขา โดยใช้ก้นไถลงมาแทนที่จะลงมาด้วยสะกี นอกจากนี้ทั้งวันจะต้องหัดเรื่องของทหารสื่อสารไปในตัว วางสาย และทำงานในหิมะ หัดสร้างอิกลู้ คือกระท่อมชาวเอสกิโมทำด้วยหิมะ แล้วนอนในกระท่อมนี้ให้เคย ก่อนวันคริสต์มาส ๑ วัน พวกเราก็กลับมายังโรงทหาร ฉลองกันเต็มที่ ให้ของขวัญกันตามมีตามเกิด ญาติพี่น้องของแต่ละคนต่างส่งของกินและของขวัญมาทุกทิศทุกทาง น่าชื่นใจที่มีเพื่อนนักเรียน ๓–๔ คน ยังอุตส่าห์สั่งให้มารดานำขนมและหาของขวัญส่งมาให้ข้าพเจ้าในโรงทหาร เพื่อจะได้พลอยมีจิตยินดีในวันคริสต์มาสกับเขาบ้าง

อีกอาทิตย์เดียวก็จะสอบอยู่แล้ว สิ่งที่นักเรียนนายร้อยและนายทหารที่อยู่ในเขตหลังถือเป็นกรณียกิจประจำปีก็คือ การพลีเลือดของตนให้เขาเอาไปทำเซรุ่มอัดกระป๋อง เพื่อจะได้นำไปช่วยทหารในสนามรบ โดยการถ่ายเลือดคราวนี้เป็นคราวแรกของพวกเราที่บริจาคเลือด เพื่อมิให้อ่อนเพลียมากนัก จึงกำหนดให้บริจาคคนละ ๑/๔ ลิตร ราว ๑ แก้วธรรมดาพอดี ทีแรกผู้บังคับหมวดนึกว่าเลือดชาวตะวันออกคงปนกับของชาวตะวันตกไม่ได้ จึงวิ่งไปถามหมอในกรณีข้าพเจ้า แต่ตาหมอยิ้มแล้วตอบว่า *"ยิ่งดีใหญ่เลือดเขาแดงดี"* ตกลงข้าพเจ้าก็ขึ้นไปนอนบนเตียงเรียงตามพวกที่มีเลือดประเภท A อย่างเดียว

กัน นางพยาบาลเอาเชือกมาผูกแขนรัดจนเส้นโลหิตขึ้นมาชัด แล้วก็รออยู่ครู่ใหญ่ การเสียเลือดนี้บอกไม่ถูกว่า คนผอมหรือคนล่ำจะเสียกำลังกว่ากัน เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตดูบางคนล่ำสัน พอบริจาคเลือดเสร็จลุกขึ้นจากเตียงก็ล้มบึงใหญ่ แต่บางคนผอมๆก็ไม่เห็นซีดเซียว ถึงเวลานางพยาบาลนำเข็มขนาดใหญ่มาแทงเข้าไปในเส้นเลือด แล้วให้ข้าพเจ้ากำมือและแบมือสลับกันไป เพื่อทำการสูบให้โลหิตออกง่ายเข้า ข้าพเจ้านอนตาปริบๆ ดูเลือดที่ไหลโจ๊กไปปนกับของคนอื่นในถังแก้วใหญ่ นึกคำนวณอยู่ในใจว่าเราจะต้องกินเนื้อและนมอีกกี่ปีก็ไม่รู้จึงจะคุ้มกับเลือดที่เสียไป เมื่อเลือดไหลครบจำนวนแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินกลับห้อง รู้สึกเหมือนดังปกติ บ่ายวันนั้นคำสั่งออกบังคับให้นอนพักได้ทั้งบ่ายทั้งกองร้อยเงียบเชียบ ใครไม่นอนก็ไม่ได้ ตอนเย็นพวกเราได้รับอาหารพิเศษสำหรับสร้างเลือด คือไส้กรอกครึ่งกิโล เหล้าองุ่นคนละขวด ไข่ไก่ ๖ ฟองและนมสดแท้ ๒ ลิตร ซึ่งพวกเราพากันฉลองมื้อเย็นกับมื้อเช้าเท่านั้นก็เกลี้ยงสิ้น

พวกเราผ่านการสอบไปด้วยดี มีอยู่คนเดียวในฝูงที่ผู้อำนวยการพิจารณาว่าไร้คุณภาพ ไม่สมควรที่จะเป็นนายทหาร แต่เขาชอบเครื่องยนต์ จึงถูกส่งไปเป็นพลนำสารใช้จักรยานยนต์ที่รัสเซีย ผู้อำนวยการจึงอำลาพวกเราด้วยการระบายความในใจและความจำเป็นที่ต้องหัดพวกเราอย่างทารุณ โดยยกตัวอย่างว่าเพื่อนของแกหลายคนได้เสียชีวิตไปเพราะ “**หมอบ**” ไม่เร็วพอ มัวลังเลใจบ้าง รังเกียจโคลนตมบ้าง จึงสูญเสียชีวิตไปเพราะลูกระเบิดและกระสุนปืนใหญ่เสียมากต่อมาก แกจึงจำเป็นต้องหัดให้เราแกร่ง ชินต่อความร้อนทนต่อความหนาว เพราะธรรมชาติในรัสเซียไม่เคยปราณีใคร ให้รู้จักชีวิตที่อยู่กับดินกับทราย อยู่ในหลุมระเบิด ฝังตัวอยู่ในหิมะและโคลนตม แล้วชมเชย

ที่พวกเราผ่านการทดลองครั้งนี้ไปด้วยดี และแน่ใจว่าความลำบากตรากตรำในสนามรบ ก็คงไม่เกินกว่าที่พวกเราได้ประสบมาแล้วในระหว่างเป็นนักเรียนนายร้อยนี้

เหลือเวลาอีกร่วม ๓ เดือนที่นักเรียนนายร้อยจะต้องหาความชำนาญและทดลองการบังคับบัญชา ขณะนี้ก็เริ่มเป็นนายสิบเวรกับเขาบ้าง ผู้ช่วยกองรักษาการณ์บ้าง จ่ายไปดูสิ่งต่างๆที่เป็นความรู้ เช่นไปดูเรด้าร์ ไปดูโทรศัพท์วิทยุตามสถานีต่างๆ หรือผลัดกันประจำกองร้อยต่างๆ เพื่อให้ชินกับการสอนทหารและชินกับเครื่องมือสื่อสารอันประหลาดๆทั้งหลาย ที่ใช้กันในกองพลและกองทัพ ในระยะนี้มีเรื่องที่ควรจะนำมากล่าวอีกเล็กน้อย คือเรื่อง **"ซ้อม"** ของนักเรียนนายร้อย เพื่อนข้าพเจ้าคนหนึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องใช้ปืน แต่คงจะขี้เกียจทำความสะอาดปืน จึงคว้าเอาปืนของข้าพเจ้าไปแทน วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าจับได้จึงต่อว่าเสียสะใจ พอเพื่อนร่วมห้องรู้เข้าเลยตกลงใจกัน **"ซ้อม"** ผู้ทำผิดนี้ในเวลากลางคืน ภาษาเยอรมันเรียกว่า Schwarzer Kater แปลว่า โดน **"แมวดำ"** พอผู้กระทำผิดเดินเข้าห้องจะเปิดสวิทซ์ไฟฟ้า คนหนึ่งก็กระโดดเข้ามาเอาผ้าปูที่นอนคลุมหัว แล้วทั้ง ๑๐ คนที่เหลือก็รุมกันบ้อม บางทีก็เอาเข็มขัดฟาดแล้วก็หลบหนีไป รุ่งขึ้นเช้าปรากฏว่าเพื่อนของข้าพเจ้าคนนั้นลุกไม่ขึ้นพาลเป็นโรคดีซ่าน เลยออกรบไม่ได้ ไม่ต้องได้มีโอกาสได้เป็นนายทหารกับเขา แต่ผู้บังคับบัญชาหาได้ล่วงรู้ไม่

จากระยะนี้ไป ก็ถึงเวลาที่พวกนักเรียนนายร้อยจะต้องออกไปรบในยุทธภูมิด้านต่างๆ เพื่อไปแสดงให้เขาเห็นว่า ตนสมควรจะเป็นนายทหารหรือไม่ บางคนไปอยู่ตั้งหลายปีก็หาได้กลับมาเข้าโรงเรียนเหล่าไม่ บางคนไป ๖ เดือนก็ได้กลับ ทั้งนี้สุดแล้วแต่ผู้บังคับทหารสื่อสารของกองพันสื่อสาร และผู้บังคับ

บัญชาชั้นผู้บังคับการกรมจะเป็นผู้วินิจฉัย พวกที่รบด้านรัสเซียนับว่าอันตรายที่สุด เมื่อออกจากอาณาเขตเยอรมันไป ระหว่างเดินทางก็อาจถูกเครื่องบินกระหน่ำด้วยปืนกล หรือทิ้งระเบิดขบวนรถไฟ เข้าใกล้สนามรบเข้าไปก็ต้องผ่านแดนของพวกพลพรรครัสเซียที่ก่อวินาศกรรม รถไฟอาจตกรางหรือถูกทุ่นระเบิดบก หรือหากรักษาตัวไม่ดี ส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายอาจหนาวตายต้องตัดทิ้ง บางด้านที่มีการรบรุนแรง อาจประสบการเข้าตีของรัสเซียวันละหลายสิบหน ฉะนั้น ใครกลับเข้ามาโรงเรียนเหล่าอีก ก็นับว่าปกครองตนและปกครองคนได้แล้ว

ข้าพเจ้ารอคำสั่งของกองทัพบกด้วยความกระวนกระวาย ไม่รู้จะไปด้านไหน ไม่ช้าคำสั่งของเสนาธิการ ๑ ก็มาถึง ส่งข้าพเจ้าไปรัสเซีย หลังจากรับเครื่องแต่งตัวชุดใหม่เอี่ยมสำหรับออกศึกในเมืองหนาวไม่ทันข้ามวัน คำสั่งเป็นโทรเลขจากเสนาธิการ ๒ ก็มาถึง โดยตกลงกับเสนาธิการ ๑ ให้ข้าพเจ้าไปกับกองพลทหารราบที่ ๓๒๖ ซึ่งจะต้องไปยึดครองฝรั่งเศส และป้องกันฝั่งเมดิเตอเรเนียน ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่คนหนึ่งในเสนาธิการ ๒ รู้จักกับพวกเราดี ก่อนแกจะมาญี่ปุ่นจึงได้ขอร้องกับเสนาธิการ ๑ ให้ส่งพวกเราไปอยู่ในด้านที่อบอุ่นสักหน่อย กลัวพวกเราจะหนาวตายก่อนได้เป็นนายทหาร และอีกประการหนึ่งเห็นพวกเราพูดฝรั่งเศสได้ทุกคน จึงตกลงใจส่งมาฝรั่งเศส พื้นที่ยาตราทัพของกองพลข้าพเจ้าอยู่แถบแม่น้ำไรน์ตอนใต้ ขณะที่ข้าพเจ้ายังมัวโอ้เอ้อยู่ที่ฮาโนเวอร์ กองพันสื่อสารของกองพลข้าพเจ้าก็รีบรุดมาก่อนแล้ว ตกลงข้าพเจ้าเลยเดินทางไปฝรั่งเศสโดยลำพัง ซึ่งนับว่าโชคดีอย่างยิ่ง เพราะเป็นโอกาสที่ข้าพเจ้าจะเดินทางอ้อมโลก อย่างน้อยก็ขอเที่ยวปารีสสัก ๒ ราตรีก่อน.

ในที่สุดข้าพเจ้ามายืนเสี่ยงทายอยู่ที่สถานีรถไป รถคันไหนมาก่อนขอให้ไปทางทิศตะวันตกเป็นขึ้นไปได้ทั้งสิ้น ข้าพเจ้าเหวี่ยงเครื่องหลังและสัมภาระอันรุงรังเข้าไปในห้องส้วมของรถคันหนึ่ง ซึ่งไปทางไหนก็ดูป้ายไม่เห็น เพราะมืดมาก นั่งพิงประตูส้วมหลับไปจนรุ่งสาง รถมาหยุดเอาที่ไหนก็จำไม่ได้เสียแล้ว แว่วเสียงพลเมืองพูดภาษาซึ่งฟังไม่รู้เรื่อง จึงรีบลงจากรถ ไม่ช้าก็รู้ว่าอยู่ในประเทศฮอลันดา หลังจากล้างหน้าล้างตา ไปขอซุปเขากิน ๑ ชาม ก็จับรถต่อไปยังปารีส ถึงปารีสใกล้ค่ำพอดี จัดแจงฝากปืนและสัมภาระไว้ที่สถานี หาอาหารกินพออิ่มหนำ เหลือเวลาเล็กน้อยก็จับรถใต้ดินไปดูรีวิวที่ Casino de Paris **เมืองปารีสนี้แปลกแท้ ยามสงบก็สนุก ยามสงครามก็สนุก ยามถูกคนอื่นเขายึดครองก็ยังสนุก ข้าพเจ้าเตร่ไปแถวมองมาร์ตพิจารณาดูชีวิตชาวปารีสเวลากลางคืน ก็สนุกเฮฮาดี ยืนมองดูตัวเองแล้วให้นึกยิ้มเยาะโชคและความไม่เที่ยงของชีวิต เมื่อ ๒ ปีก่อน ณ ที่เดียวกันนี้ข้าพเจ้ายังยืนคู่กับแสวง มองดูทหารเยอรมันกับหญิงชาวปารีสพลอดรักกัน ไม่เคยนึกเลยว่าตนเองจะกลายเป็นทหารเยอรมัน ข้าพเจ้ามองดูยูนิฟอร์มที่กำลังสวมอยู่แล้ว ให้รู้สึกแปลกในโชคชะตาของตน แล้วก็เดินผ่าความมืดมาจับรถใต้ดินกลับที่พัก.**

จากปารีส ข้าพเจ้าก็ท่องเที่ยวตะไปตามเมืองต่างๆของฝรั่งเศส ลงหยุดเบิกเสบียงประจำวัน ขอกาแฟนางพยาบาลบรรจุใส่กระติกแล้ว ก็เที่ยวไปเรื่อยๆแวะเมืองลิยอง อาวินญอง, อาร์แลส แล้วก็มาจบการเดินทางลงที่เมืองนาร์บอน ซึ่งเป็นที่ตั้งของกองบัญชาการกองพลข้าพเจ้า พอมาถึงเมืองนี้ก็พอดีผู้บัญชาการกองพลประกาศซ้อมการปฏิบัติ สำหรับป้องกันขณะสัมพันธมิตรบุกข้าพเจ้าจึงต้องหอบสัมภาระอันรุงรังและหนักยิ่ง ซ้อมเดินเข้าที่เตรียมพร้อมของ

กองหนุนกับเขาด้วยในฐานะที่เป็นทหารผ่านมาในเขตอันตรายยังไม่ได้รับหน้าที่ให้ทำอะไรแน่นอน พอหมดเตรียมพร้อมก็เผอิญรถยนต์ของกองร้อยโทรศัพท์ผ่านมา ข้าพเจ้าจึงกระโดดขึ้น เป็นอันว่าถึงกองสื่อสารที่ข้าพเจ้าจะต้องมาทำงานด้วยโดยสวัสดิภาพ.

รุ่งเช้าข้าพเจ้าเข้ารายงานผู้บังคับทหารสื่อสาร หลังจากชี้แจงถึงที่ตั้งต่างๆของหน่วยสำคัญๆในกองพลแล้ว แกก็ลากเอาแผนการสื่อสารของกองพลออกมากางเต็มโต๊ะ ข้าพเจ้าจดใส่สมุดโน้ตเพียงคร่าวๆ เพราะไม่มีอะไรแปลกมันเหมือนกันกับที่พวกเราได้เคยพบเคยเห็นมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วนเมื่อเวลาเป็นนักเรียนนายร้อย การเรียนวิชาทหารขณะมีสงครามถึงจะลำบากแสนเข็ญแต่ก็มีดีอีกอย่างหนึ่ง คือได้ดูของจริงทุกประการ เห็นองค์การจัดอันกว้างขวางที่มีอยู่ใน ๑ กองพล มันทำให้ไม่ค่อยลืมง่าย ไม่เหมือนท่องจำเอาแต่ตามตำรา การเคลื่อนย้ายกองพลหนึ่ง ซึ่งใช้ขบวนรถไฟถึง ๕๒ ขบวน ก็ได้เห็นของจริงเหมือนที่เรียนมา ในยามสงบให้ซ้อมรบ ๑๐ ครั้งก็สู้เวลามีสงครามครั้งหนึ่งไม่ได้ ถึงแม้ว่านักเรียนนายร้อยจะแต่งตัวอย่างนายสิบติดบั้งก็ดี แต่เครื่องหมายดิ้นเงิน ๒ ขีดที่อยู่บนบ่า ซึ่งเป็นเครื่องหมายของผู้ที่จะเป็นนายทหารในอนาคต ทำให้ได้รับการต้อนรับอย่างดีในสังคมนายทหาร ผู้บังคับบัญชาทุกคนพยายามที่จะให้เราได้รับความรู้อย่างเต็มที่ ได้ทำงานเพื่อความชำนาญ และให้ร่วมโต๊ะและเข้าสังคมในสโมสรของนายทหารเยี่ยงนายทหารทุกประการ

ข้าพเจ้าถูกส่งไปยังกองร้อยโทรศัพท์ เริ่มเป็นผู้บังคับหมู่โทรศัพท์สนาม ตกแต่งสายที่วางอย่างเร่งร้อนเมื่อกองพลมาถึงใหม่ๆในบริเวณ บก. พล. และ บก, กองสื่อสารให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น และวางสายไปยังหน่วยที่ทยอยมาใหม่ๆ ไม่ช้ากองพลก็ได้รับคำสั่งให้ยกสายสนามที่วางไปยังหน่วยรองที่เป็น

หลักต่างๆ ให้ใช้สายถาวรแทน เป็นต้นจากกองพลไปยังกรมทหารราบทั้ง ๓ กับไปยังกรมทหารปืนใหญ่ ส่วนหน่วย ปตอ. ปืนใหญ่รักษาฝั่งช่าง ฯลฯ คงอาศัยสายสนามไปพลางๆก่อน ผู้ที่เหมาะแก่งานนี้ผู้บังคับกองร้อยโทรศัพท์เห็นว่าควรเป็นข้าพเจ้า เพราะสำเร็จมาจาก รร. นายร้อยใหม่ๆ จะได้ลองฝีมือดูและเห็นว่าพูดฝรั่งเศสได้ดี ข้าพเจ้าจึงได้รับมอบลูกน้องราว ๒๐ คน รถกะบะใหญ่ ๒ คัน กับทหารนิโกรของฝรั่งเศส ๓๐ คน ซึ่งอยู่ในฐานะเชลยศึกของเยอรมันเป็นกำลังสำหรับปฏิบัติครั้งนี้

ดินแดนฝรั่งเศสตอนใต้นี้ ร้อนระอุไม่แพ้เมืองไทย ทหารเยอรมันต้องเปลี่ยนเครื่องแบบ ใช้เสื้อเชิ้ตบางๆและเปิดคอได้ ฤดูร้อนน้ำในแม่น้ำเกือบแห้งขอด ดินปนทรายเดียรดาษอยู่ทั่วไป ไม่มีอะไรเจริญนัยน์ตาเลย ตามทุ่งอันไพศาลมีแต่ต้นองุ่นสุดลูกหูลูกตา อาชีพของประชาชนส่วนใหญ่คือทำไร่องุ่น รอบหมู่บ้านที่เป็นที่บังคับการกองทหารสื่อสารก็มีแต่ต้นองุ่น ที่น่าเสียใจก็คือ เวลาที่ข้าพเจ้าไปอยู่หาใช่หน้าองุ่นไม่ อาหารในแถบนี้ไม่มีกินเลย ต้นข้าวจะหาสักต้นก็ไม่ได้ มันฝรั่งก็ไม่มีใครคิดจะปลูก เพราะปกติประเทศฝรั่งเศสร่ำรวยโดยการผลิตเหล้าองุ่นและแชมเปญ จึงมีเงินซื้ออาหารที่ตนขาดจากประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงได้ แต่ในตอนนี้ฝรั่งเศสไม่อาจติดต่อกับใครได้นอกจากเยอรมัน ตลอดเวลาที่อยู่ใต้ความคุ้มครองเยอรมัน ฝรั่งเศสได้มันฝรั่งจากเยอรมันบ้าง แต่ก็เสียเหล้าองุ่นและแชมเปญเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนไม่น้อย อาหารที่ผลิตไม่ได้ในดินแดนตนก็ไม่รู้จะไปเอามาจากไหน ทั้งวันจะนั่งดื่มแต่เหล้าองุ่นก็ไม่ได้ จึงได้รับความเดือดร้อนกว่าภาคอื่นของฝรั่งเศสทั้งสิ้น

ในเรื่องการกินอยู่ อัตราปันส่วนของฝรั่งเศสยิ่งโหดร้ายกว่าเยอรมันหลายเท่า เยอรมันได้กินเนื้ออาทิตย์ละ ๒๕๐ กรัม ฝรั่งเศสทั้งประเทศได้กิน

เนื้อเพียงคนละ ๑๐๐ กรัมต่ออาทิตย์ ซึ่งภายหลังลดลงมาอีก เหลือ ๕๐ กรัมต่ออาทิตย์ ซึ่งคิดดูแล้วเท่ากับกุ้นเชียง ๑ ข้างเท่านั้น อาหารอื่นๆก็ไม่มีอะไร ข้าพเจ้าต้องเก็บขนมปังดำที่เหลือกิน ไปให้ชาวนาที่มีลูกมากตามแต่จะทำได้ ชาวบ้านแถบนี้มีห่วงอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น คือกลัวจะไม่มีขนมปังกิน กับไม่มีจุณสีสำหรับละลายเป็นน้ำยาฉีดรักษาต้นองุ่น นอกนั้น **"ช่างหัวมัน"** ขออีกอย่างเดียวก็คือให้สงครามเสร็จก็แล้วกัน ใครจะแพ้หรือชนะไม่มีใครกังวล พวกเด็กเล็กๆก็ไม่สู้จะสมบูรณ์เหมือนเด็กเยอรมันหรืออเมริกัน ทั้งนี้คงเนื่องมาจากความร้อนเป็นเหตุ ทารกที่หานมวัวดื่มไม่ได้ ได้แต่ดื่มนมแพะซึ่งเลี้ยงกันตามบ้านไปตามมีตามเกิด ผู้หญิงรูปร่างลักษณะคล้ายหญิงไทย บ้านที่อยู่ส่วนมากเป็นอิฐโบกปูนสมัยเก่า มีประตู ๑ บาน กับหน้าต่าง ๑ บาน เพราะกลัวความร้อนจะเข้าไปมาก หน้าประตูก็มักมีกระสอบหรือมู่ลี่ปิดกันความร้อน ดูสภาพเหมือนเมืองทูนิสในอาฟริกาฉะนั้น ประชาชนสกปรกไม่แพ้ชาวบูรพา แมลงวันบินว่อนเสมือนไม่ใช่ดินแดนยุโรป พวกทหารเยอรมันทุกคนได้รับถุงคลุมศีรษะทำด้วยผ้ามุ้ง สำหรับให้นอนหลับได้โดยไม่ถูกยุงและแมลงวันรบกวน ตามบ้านเรือนต่างๆหลายบ้านหาส้วมไม่ได้ เช้าๆเด็กออกมาถ่ายอุจจาระกันข้างถนน ไม่ผิดถนนเยาวราชของเราเลย ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ ต้องตื่นแต่เช้าวิ่งเข้าส้วมสาธารณะเพื่อไม่ให้ใครเห็น สภาพอย่างนี้เมื่อข้าพเจ้าอยู่เมืองไทยไม่เคยนึกเลยว่าจะต้องประสบในอารยประเทศเช่นนี้ วันหนึ่งข้าพเจ้าต้องการเหล้าองุ่น จึงเอาขวดมาซื้อที่บ้านชาวไร่(ทำไร่องุ่น)บ้านหนึ่ง ได้ทราบจากลูกสาวว่าพ่อยังไม่อยู่บ้าน ให้รอก่อน สักครู่หนึ่งข้าพเจ้าเหลือบไปเห็นศีรษะตาพ่ออยู่มุมไร่องุ่น กำลังจัดระเบียบกับเครื่องแต่งกายของแกภายหลังจากถ่ายทุกข์ แก

ยิ้มแป้นวิ่งมาจับมือกับข้าพเจ้าเหมือนไม่มีเหตุการณ์อันใด ทำให้ข้าพเจ้านึกในใจว่า ภาวะที่นี่กับของชาวนาเราที่เมืองไทยมันก็ไม่ต่างกันเท่าใดนัก

ในการปฏิบัติหน้าที่ๆได้รับมอบนี้ ข้าพเจ้ากับพรรคพวกเลือกเมืองที่เป็นศูนย์กลางสำหรับลำเลียงเครื่องมือในการสร้าง ตลอดจนที่พักแห่งหนึ่งชื่อเมืองแปร์ปิยัง (Perpignan) เป็นเมืองใต้ที่สุดของฝรั่งเศส ประชาชนส่วนมากพูดภาษากาตาลังเป็นภาษาเพี้ยนมาจากเสปญ ในเมืองเต็มไปด้วยพวกยิบซีอยู่กันอย่างเร่ร่อนตามเคย พวกนี้กับพวกฝรั่งเศสไม่ค่อยจะถูกกันเท่าใดนัก พวกยิบซีถือว่าฝรั่งเศสหยิ่ง และอ้างว่าฝรั่งเศสมีโอกาสมาอาศัยดินแดนผืนนี้ก่อนเขาเท่านั้น จึงทำวางโตเป็นเจ้าของท้องที่

ที่พักของข้าพเจ้าเป็นป้อมสมัยหลายร้อยปีมาแล้ว มีรูปร่างคล้ายชาโตฟอร์ตในมัชฌิมสมัย รอบๆป้อมมีเชิงเทินและมุมป้อมตามแบบของโวบังทุกประการ ทั้งมีคูใหญ่ห้อมล้อม เพราะเคยเป็นป้อมปราการที่แข็งแรงมาครั้งหนึ่ง ตอนเช้าข้าพเจ้าต้องไปรับทหารนิโกรจากค่าย เพื่อเอามาช่วยในการขุดหลุมและแบกเสา ทหารนิโกรพวกนี้ยังได้รับการเลี้ยงดูจากเสบียงของกองทัพฝรั่งเศสอยู่ วันหนึ่งได้รับอาหารติดตัวมา ๑ กระป๋องกับน้ำเปล่า ๑ กระติก อาหารของเขามีแป้งเหมือนขนมครองแครงของเรา ราดด้วยน้ำมะเขือเทศใสๆทุกวันเหมือนกันหมด บางวันข้าพเจ้ายังนึกอยากกินอาหารของนิโกรมากกว่าขนมปังดำๆของเยอรมันเสียอีก พวกนิโกรราว ๓๐ คน พูดฝรั่งเศสใช้ได้เป็นส่วนมาก บางคนพูดไม่ได้แต่พอเข้าใจ พวกนี้ทำงานแข็งแรงดีมาก แดดเปรี้ยงๆก็ดูไม่สะทกสะท้านเลย หลุมที่ปักเสาโทรเลขหลุมหนึ่งๆนิโกรคนหนึ่งขุดไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสร็จอย่างสบาย แต่อาศัยที่เยอรมันมีเครื่องมือขุดดีและพร้อมมูลทั้งทหารสื่อสารก็มีหลายคนที่เคยอยู่กรมไปรษณีย์มาแล้ว การทำงานจึงราบรื่น

ไปเป็นส่วนมาก หลังจากสำรวจภูมิประเทศแล้วทำการเล็งปักเครื่องหมายที่จะลงเสา แล้วทุกคนก็พากันทำงานตามหน้าที่ไปแทบไม่ต้องมีคนคุม.

ได้กล่าวแล้วว่า อากาศแถบนี้ร้อนอย่างไม่แพ้เมืองไทยตอนเที่ยง พักกินอาหารแล้วก็หลับไปกันจนบ่าย ๒–๓ โมงจึงทำงานต่อไปได้ในแถบนี้น้ำค่อนข้างหายาก ชาวบ้านก็ไม่ดื่มน้ำกัน ดื่มแต่ไวน์เป็นพื้น ข้าพเจ้ายิ่งดื่มไวน์เข้าไปแทนที่จะระงับความกระหายได้ กลับซึมหนักเข้า น้ำที่ใส่กระติกมาวันหนึ่งๆ ไม่พอสักที ตอนเช้าก่อนจะออกจากที่พัก ข้าพเจ้าก็ซื้อน้ำลิโมเนดซึ่งคล้ายน้ำโซดาแต่ใส่น้ำตาลวิทยาศาสตร์แทน หวานปะแล่มๆ บ่ายๆข้าพเจ้าต้องขุดหาต้นคารอทในสวน ที่ชาวฝรั่งเศสมักปลูกไว้ทำนองเดียวกับคนไทยปลูกมะเขือมาขบเคี้ยวแก้หิวและแก้กระหาย มองดูพวกนิโกรแล้วให้นึกเวทนา จากการสนทนาได้ความว่า บางคนมีลูกตั้ง ๔–๕ คน **ตั้ง ๓ ปีมาแล้วไม่เคยเห็นหน้าลูกเมีย ยามสงครามก็ต้องมาพลีชีพเพื่ออุดมคติของคนอื่น ยามฝรั่งเศสแพ้ก็ก้มหน้าทำงานให้เยอรมันต่อไป ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกคิดถึงเมืองไทยขึ้นบ้าง มองดูท้องฟ้าสีน้ำเงินกับก้อนเมฆที่เลื่อนลอยแล้วไม่เห็นมีอะไรต่างกันเลย ที่ว่านี่เป็นท้องฟ้าของแดนฝรั่งเศส โน่นเป็นของไทยแต่ความว้าเหว่และความลำบากในบางคราวเท่านั้น ที่ทำให้ถามตนเองว่า "นี่เรามาอยู่ที่นี่เพื่ออุดมคติอันใดหนอ"**

ราว ๒ อาทิตย์งานชิ้นใหญ่ในการวางสายก็เสร็จเรียบร้อยทุกหน่วย ข้าพเจ้ากลับมาพักยังที่ตั้งกองสื่อสารตามเดิม ขอย้ายตัวเองให้ไปประจำยังศูนย์โทรศัพท์ เพราะเป็นที่ๆมีงานทำมาก โดยปกติกองพลในเวลาเข้าตีคงใช้ตู้สลับสายสำหรับเชื่อมต่อไม่เกิน ๒๐ สถานี แต่กองพลข้าพเจ้าอาจจะต้องอยู่ต่อไปในลักษณะของการตั้งรับและการปกครองฝรั่งเศสอีกด้วย กองพลจึงต้องใช้โต๊ะ

สลับสายซึ่งมีสถานีเชื่อมต่อถึง ๑๒๐ สถานี ทหารสื่อสาร ๒ คนทำงานเหมือนพนักงานโทรศัพท์กลาง จิ้มอยู่ทั้งวันโดยไม่ต้องหยุดมือ ตอนกลางคืนราว ๓-๔ นาฬิกา ค่อยปลอดคนหน่อย การใช้โทรศัพท์นับว่าไม่ใคร่มี ข้าพเจ้ามักย่องลงมาเพื่อโทรศัพท์คุยกับเพื่อนที่เบอรลินบ้าง ที่เวียนนาและที่อิตาลีบ้าง การพูดโทรศัพท์ไม่ยากอะไรเมื่อใช้สายของทหาร ข้อสำคัญตอนจะผ่านสถานีใหญ่ที่ปารีสหรือเบอรลิน ต้องประจบทหารสื่อสารหญิงที่เป็นเจ้าพนักงานต่อสายให้ดี ถ้าเธอเห็นใจละก็ พูดกันได้แทบทั่วยุโรปทีเดียว.

วันหนึ่งขณะที่กำลังสนทนาเพลินอยู่กับเบอรลิน ป้ายหน้าโต๊ะสลับสายของ Ia คือของตัวเสนาธิการกองพลหล่นลงมา แสดงว่าแกต้องการพูดข้าพ-เจ้ามัวเพลินอยู่กับการสนทนา เลยไม่ได้สังเกตว่าเสนาธิการเรียกมาตั้งแต่เมื่อไหร่แล้ว ครั้นเหลือบไปเห็นก็รีบเอาปลายสายแหย่เข้าไปเพื่อถามความประสงค์เสียงแกดังเจริญพรเราเป็นวรรคเป็นเวร สุดท้ายบอกให้ช่วยต่อไปเบอรลินให้ทีเผอิญขณะนั้นสายว่างเพียงสายที่ข้าพเจ้ากำลังพูดอยู่เท่านั้น ข้าพเจ้าเลยทำใจแข็งบอกไปว่า ผู้บังคับกองสื่อสารกำลังพูดอยู่ ขอให้แกเรียกมาใหม่ ไม่ช้าเผอิญเพื่อนลงมาเปลี่ยนเวร ข้าพเจ้าจึงปลีกตัวไม่มาเยี่ยมศูนย์โทรศัพท์ที่โต๊ะสลับสายอีกเลย.

ระหว่างที่ข้าพเจ้าประจำอยู่ ณ ศูนย์โทรศัพท์ ผู้บังคับกองร้อยวิทยุเผอิญมาพบกับข้าพเจ้าเกิดสนทนาถูกคอกัน แกถามข้าพเจ้าว่า เวลาจะเป็นนายทหารสื่อสารจะเลือกเอาชนิดไหน แล้วแกก็ชวนให้ไปอยู่ทางแผนกวิทยุกับแก ข้าพเจ้าเห็นเป็นโอกาสดีจึงรับคำ นายทหารสื่อสารเยอรมันยังแบ่งออกเป็นหลายชนิดตามงานสื่อสาร เช่นนายทหารวิทยุ นายทหารโทรศัพท์ นายทหารสื่อสารรถถัง ฯลฯ ต่อจากนั้นมาข้าพเจ้าก็มาอยู่กับกองร้อยวิทยุ ทำงาน

อยู่ที่ศูนย์วิทยุของกองพลค่อยสบายขึ้นบ้าง แต่ก็ยังไม่วายเดือดร้อน เพราะทุกอาทิตย์ในเขตปฏิบัติการของกองพลที่ข้าพเจ้าอยู่ ผู้บัญชาการออกคำสั่งให้สวมหน้ากากทุกวันพุธ ครั้งละ ๑ ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย ในระหว่างชั่วโมงที่กำหนด ทุกคนไม่ว่ากำลังจะทำอะไรต้องสวมหน้ากากทั้งสิ้น นั่งรับวิทยุก็ต้องสวม ไปส้วมก็ต้องสวม เวลาบ่ายมักง่วง ข้าพเจ้าเคยสวมหน้ากากกันไอพิษนอนหลับหลายครั้ง บางคนกำลังขี่จักรยานจะเข้าเมืองก็ต้องสวม ดูน่าขันดีเหมือนกัน น่าชมที่ว่าแม้แต่ในกองสื่อสารซึ่งเป็นหน่วยไม่ใหญ่ ยังมีการจัดห้องสำหรับทดลองคุณภาพของหน้ากาก และสำหรับหัดเปลี่ยนหน้ากากในท่ามกลางแก๊สน้ำตา ทุกๆเดือนพวกเราต้องเข้าห้องนี้ เพื่อตรวจดูว่าหน้ากากของตนยังดีอยู่หรือไม่.

อาหารที่พวกเราได้รับในฝรั่งเศสก็เริ่มน้อยลงทุกที ใครมีอะไรก็เอาไปแลกกับชาวนา บางทีก็ได้ไข่เป็นเครื่องตอบแทน หรือมิฉะนั้นก็ได้หัวผักกาดซึ่งพอจะหาได้ในย่านนั้น ข้าพเจ้าจำได้ว่า ขณะที่อยู่ที่นี่ในฐานะทหารเยอรมันและกินข้าวกับผู้บังคับกองร้อยวิทยุทุกวัน ยังต้องกินเนื้อม้าอาทิตย์หนึ่งไม่น้อยกว่า ๒ วัน อีก ๒ วันจึงมีโอกาสกินเนื้อวัว ม้าลาในย่านนี้ผอมโซเพราะไม่มีอาหาร แม้แต่หญ้าก็ไม่มีกิน ข้าพเจ้าเคยเห็นม้าตัวหนึ่งล้มลงตายกับตา แล้วเลยไม่ติดใจจะดูต่อไปว่า มีใครเอาศพมันไปทำอะไร แต่อีกด้านหนึ่ง การค้าชนิดตลาดมืดในฝรั่งเศสกำลังรุ่งเรืองขึ้นมาก.

ในที่สุดก็เริ่มจะเบื่อๆชีวิตในฝรั่งเศสตอนใต้นี้ ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตผู้บังคับทหารสื่อสารลากลับมาพักที่เบอรลินและเวียนนาเป็นเวลา ๒ อาทิตย์ตามสิทธิของทหารคนหนึ่ง ก่อนจะมาเบอรลิน ข้าพเจ้าจึงฉวยโอกาสติดรถไปเยี่ยมเพื่อนฝูงที่ตั้งสถานีวิทยุอยู่บนเขาบีเรเน ไปหาซื้อข้าวของที่ชายแดนฝรั่ง

เศสกับเสปน ณ หมู่บ้านเล็กๆในเสปนข้าพเจ้าหาซื้อโกโก้ ช้อกโกแลต อัล-กอฮอ น้ำมันมะกอกอย่างละเล็กละน้อย เพื่อกลับมาหาความสุขที่เบอรลิน พอรู้ว่าข้าพเจ้าจะกลับเยอรมัน เพื่อนๆก็ฝากของกันยกใหญ่เพื่อให้ลูกให้เมียตน บางคนฝากจนกระทั่งคันเบ็ดซึ่งแม้จะถอดแล้วคันหนึ่งยาวเกะกะตั้ง ๒ เมตร ข้าพเจ้าแวะเมืองนาร์บอน หาซื้อรองเท้าฟาง ๑ คู่กับหมวก ๑ ใบ แล้วก็เดินทางตรงมาเบอรลิน เมื่อ ๒ ปีก่อนนับเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าเหยียบเบอร-ลินในชุดสากลกับกระเป๋าอันหรู ซึ่งยังติดกลิ่นไอแห่งความโก้เก๋ของชาวปารีสตามมาด้วย แต่ความนี้มาถึงเบอรลินพร้อมกับยุทธสัมภาระบนหลัง ไม่ผิดอะไรกับซันตาครอสในวันคริสต์มาส มือทั้ง ๒ หิ้วย่ามข้างละใบ ย่าม ๑ บรรจุอัลกอฮอ ๓ ขวด อีกย่ามหนึ่งบรรจุน้ำมันมะกอก ถั่วลิงสง โกโก้และช้อกโกแลต บนหลังข้าพเจ้านอกจากสัมภาระที่ทหารจะต้องมีแล้ว ยังมีกระต่ายป่าซึ่งชาวนาคนหนึ่งหามาให้ รองเท้าแตะซึ่งทำด้วยฟาง หมวกพลเรือนที่พับไว้อย่างดี คันเบ็ดแนบอยู่ข้างๆ หมวกเหล็กอันหนักกับกระติกน้ำห้อยร่องแร่งใต้เครื่องหลัง ปืนคาร์ไบน์ห้อยคอ เดินมาจากสถานีรถไฟกว่าจะถึงบ้านแทบสิ้น-สติ เนื่องจากรถรางในเมืองขาดตอน เพราะเบอรลินถูกโจมตีเพิ่งเสร็จไปเมื่อ ๒ ชั่วโมงนี้เอง อิฐและหินที่ปลิวจากบ้านช่องที่พังทลายยังกองอยู่ระเกะระกะบนถนน **ข้าพเจ้าชักจะชินตาเสียแล้ว เดินผ่านมาด้วยอารมณ์ปกติ รู้สึกใจเต้นบ้าง ตอนที่นึกถึงว่าภายใต้สิ่งปรักหักพังนี้ อาจมีกี่คนก็ไม่รู้ที่กำลังหมดลมปราณ หรือกำลังต่อสู้เพื่อเดินทางไปให้พ้นโลกนี้** เกือบจะถึงบ้านข้าพเจ้าเหลียวไปพบตู้โทรศัพท์สาธารณะแห่งหนึ่งในท่ามกลางกองอิฐ จึงแวะเข้าไปยกหูขึ้น เผอิญมีไฟในวงจรพูดกันได้ เลยกริ่งไปบอกที่บ้านเพื่อให้เขาเตรียมอา-หารเช้าไว้ให้

ข้าพเจ้าพักที่เบอรลินได้ ๒ วัน ให้รู้สึกเหงาเหลือเกิน จึงตกลงใจเดินทางมาเที่ยวกรุงเวียนนา ขณะนั้น พล.ต. พระประศาสน์ฯ ทูตไทยกับครอบครัวได้หนีภัยมาอยู่กรุงเวียนนา สถานทูตที่เบอรลินคงมีเสมียนอยู่ ๒–๓ คน เวลานั้นเวียนนายังไม่ถูกโจมตีทางอากาศเลย ชาวเบอรลินหนีภัยมาอยู่นี่มากต่อมาก บ้านช่องในกรุงเวียนนาจึงหาอยู่ยากเข้าทุกที ยิ่งดูท่าทีเยอรมันจะไม่มีหวังชนะสงคราม ชาวออสเตรียยิ่งเกลียดชาวปรัสเซียขึ้นทุกวัน เพราะตนเองเคยแต่ได้รับความสุขสบาย และเนื่องจากเยอรมันเป็นต้นเหตุ อนาคตของออสเตรียจึงค่อยๆมืดมัวตามอักษะประเทศอื่นๆไปด้วย

ในวันรุ่งขึ้น รถไฟสำหรับบรรทุกทหารที่ได้รับอนุญาตให้ลาพักผ่อนก็พาตัวข้าพเจ้าผ่านไซเลเซีย โบฮีเมีย และเชคโกสโลวาเกีย มาถึงเวียนนานครหลวงของออสเตรีย พอลงจากสถานีซึ่งมีรูปร่างประดุจทำเนียบรัฐบาลของเรา ข้าพเจ้าก็ตรงไปยังบ้านที่พักของ พล.ต. พระประศาสน์ฯและครอบครัวซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลสถานีเท่าใดนัก กรุงเวียนนาเป็นเมืองที่ข้าพเจ้าใฝ่ฝันมาตั้งแต่เด็กรองจากกรุงปารีส เป็นเมืองที่หรูหราสวยงาม แพรวพราวไปด้วยศิลปะและอุดมไปด้วยเกียรติประวัติมาแต่บุรพกาล เมื่อครั้งกรุงเปเตอร์สบูร์กยังเป็นหนองและบึง และเมื่อกรุงเบอรลินยังมีสภาพเป็นหมู่บ้านอยู่นั้น กรุงเวียนนาก็มีฐานะเป็นนครอันโอ่อ่าของยุโรปแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกตื่นใจที่นานๆจะมาประสบเมืองที่ยังมีสภาพดุจในยามสงบ บ้านช่องคงสวยสดงดงามไม่มีรอยปรักหักพังแม้แต่น้อย ไฟฟ้าตามถนนก็เปิดดูสว่างไสว ทำให้ชีวิตในราตรีกาลไม่มืดมนดังกรุงเบอรลิน หลังจาก ๒๑.๐๐ น. ไปแล้วจึงจะมีการพรางแสงไฟ ทั้งนี้เพราะกรุงเวียนนาอยู่ห่างไกลจากรัสเซียและจากอังกฤษ ภัยทางอากาศจึงนับว่าแทบจะไม่มี พลเมืองชาวเวียนนาพูดภาษาเยอรมัน แต่ชาวเวียนนาแท้ๆมีสำ-

เนียงแปร่งไปจากภาษาเยอรมันธรรมดาจนเราฟังแทบไม่รู้เรื่อง คงแตกต่างกันเสมือนภาษาไทยที่กรุงเทพฯ กับที่ปักษ์ใต้ ฉะนั้นสิ่งที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเวียนนาก็คือโบสถ์อันเก่าแก่และวิจิตรงดงามชื่อ **โบสถ์สเต็บเฟ่น** (Stephen) กับ**กระเช้าสวรรค์** (Riesenrad) อันมหึมา นับว่าใหญ่ที่สุดของยุโรป ซึ่งหมุนอยู่ตลอดเวลาที่สวนสนุกของเมือง สวนสนุกของเวียนนาใหญ่กว่าสวนสนุกทั้งหลายของยุโรป มีชื่อว่า **"ปราเต้อ"** (Prater) เป็นที่รวบรวมความบันเทิงทั้งหลายสำหรับผู้ใหญ่และเด็ก

เมื่อได้พูดถึงกรุงเวียนนา ทุกคนต่างแว่วถึงเสียง**เพลงบลูดานูบ** ซึ่งแพร่หลายไปทุกมุมโลก บางคนที่เคยผ่านกรุงเวียนนามาแล้ว ก็มักหลับตาเห็นสาวสวยในกระโปรงยาวสีขาวพริ้วไปตามเพลงอันเร้าอารมณ์ของโยฮันสเตร้าส์ เสียงแก้วแชมเปญหรือแก้วไวน์ที่กระทบกันไม่ขาดสาย เสียงสรวลเสเฮฮาของหนุ่มสาวยิ่งทวีขึ้นเมื่อแชมเปญแก้วที่ ๔ และที่ ๕ ทำให้ศีรษะเธอโคลงเคลงในยามจบเพลง ทั้งโลกจึงพากันยอมรับว่า กรุงเวียนนาสร้างขึ้นมาด้วยธาตุทั้ง ๓ คือ **เหล้าไวน์–ผู้หญิง–ดนตรี** (Wein–Weib–Musik) ใครๆ ก็ยอมรับว่าชาวเวียนนามีธรรมชาติอันร่าเริงกว่าชาวยุโรปภาคกลางทั้งหลาย พอได้ยินเพลงจังหวะวอลซ์ ก็มักจะกระสับกระส่าย อย่างน้อยก็ให้ได้ร่ายรำหมุนพริ้วไปตามจังหวะเพลงให้หายหนาว ผู้หญิงชาวเวียนนาอันที่จริงก็ไม่สวยวิเศษไปกว่าชาวเมืองอื่นๆ แต่อาศัยที่เธอไม่ค่อยจะถือตัวและร่าเริง จึงทำให้การสังคมกับเธอสนุกสนานยิ่งขึ้น ถึงแม้จะอยู่ในภาวะสงคราม ร้านกาแฟทุกแห่งก็ยังรักษาไว้ซึ่งความหรูหรา มีดนตรีวงใหญ่บรรเลงแทบทุกร้าน ประชาชนแต่งตัวทันสมัยไม่น้อยหน้าชาวปารีส ภาพที่ยุโรปเกือบจะลืมเสียแล้ว คือภาพการจูบมือซึ่งมีในกรุงเวียนนาอย่างดาษดื่น ขอบใจก็ต้องจูบมือ แนะนำให้รู้

จักกันก็ต้องจูบมือ สตรีชาวเบอรลินยื่นมือให้จับเมื่อพบกันครั้งแรกในวันหนึ่งๆ แต่ชาวเวียนนาส่งมือให้จูบ เมื่อต้องการจะแสดงความขอบใจ โดยปกติชาวยุโรปมักจะพูดแต่เพียง "*ขอบใจ*" แต่หญิงชาวออสเตรียถ้าไม่จูบมือจริงๆก็จะต้องพูดแทนว่า "*จูบมือค่ะ*" สุภาพบุรุษเมื่อจะแสดงความขอบใจหรือเคารพสุภาพสตรีเมื่อพบกันก็มักจะพูดว่า Küss die Hand, Gnädige Frau แปลว่า "*จูบมือครับ คุณนายผู้เลอศักดิ์*" (ปกติทั้งเยอรมันและออสเตรียแทนที่จะเรียกสุภาพสตรีขนาด "*คุณนาย*" ซึ่งฝรั่งเศสเรียก "*มาดาม*" กลับยกย่องให้เป็น "*คุณนายผู้เลอศักดิ์*" เสมอ) บางคนเพื่อจะแสดงดีกรีของความขอบใจว่ามีมากก็ใช้คำว่า "Kuss das Herz" แปลว่า "*จูบหัวใจค่ะ*"

ชาวออสเตรียส่วนมากมีหูเป็นนักดนตรีแทบทั้งนั้น นักดนตรีสำคัญๆของโลกล้วนแล้วแต่เคยพำนักพักพิงที่เวียนนามาเป็นส่วนมาก เช่น กลุ๊ค, โมซาต, เบโทเฟ่น, ว๊ากเนอร์, ไฮเดิน, มิลเลิคเคอร์, ชูแบรต์, บรามส์, ซูปเป้, และก็ สเตร้าส์พ่อลูก ซึ่งอนุสาวรีย์รูปปั้นของท่านเหล่านี้พร้อมทั้งบ้านที่พักได้ถูกเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

กรุงเวียนนาใช่แต่จะมีแต่ดนตรี ผู้หญิงและเหล้าเท่านั้นก็หาไม่ยังคลุกเคล้าอยู่กับประวัติศาสตร์ที่น่ารู้และชีวประวัติของบุคคลสำคัญๆของโลกที่ทุกคนรู้จัก สถานที่สำคัญๆเช่น โรงมหาอุปรากร ซึ่งสวยสง่าใหญ่โตเป็นที่ปรนปรือนาฏศิลปของชาติ เวียนนาเองมีโรงเรียนชั้นสูงสำหรับฝึกสอนดนตรีไม่ต่ำกว่าร้อยแห่ง นาฏศิลปที่เวียนนานับว่าเลิศไม่แพ้ที่กรุงโรม ซึ่งทั้งโลกถือกันว่าเป็นบุรพาจารย์ในเชิงมหาอุปรากร

ที่จตุรัสกลางใจเมือง เป็นที่สถิตรูปปั้นของวีรบุรุษของชาติคือ อ๊าชดุ๊กซาลล์กับชวาส เซ่นแบร์ก ซึ่งขับเคี่ยวกับนโปเลียนศัตรูของชาติออสเตรีย

กับปรินซ์ออยเกน ซึ่งเป็นนักรบที่กล้าหาญยิ่ง เจ้าชายองค์นี้ป้องกันกรุงเวียนนาให้รอดพ้นจากเงื้อมมือเตอรกีถึง ๒ ครั้ง ปรินซ์ออยเกนนี้ ฮิตเล่อร์ยกย่องให้เป็นวีรบุรุษของชาติเยอรมัน ปรินซ์ออยเกนเกิดที่ปารีสเป็นญาติของมาซาแรง แต่ถูกพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ หมิ่นประมาท เลยไม่ขอรับราชการในกองทัพฝรั่งเศส และสาบานจะกลับมาจองล้างจองผลาญพระเจ้าหลุยส์ ๘ ปีให้หลัง ปรินส์ออยเกนก็คุมออสเตรียเข้าต้านทานฝรั่งเศส ทำศึกชนะเตอรกีและฝรั่งเศสอีก ๒ ครั้ง ไล่ฝรั่งเศสออกจากอิตาลีและตีเตอรกีแตกกลับไปอีกคราวหนึ่ง ที่ประทับของพระองค์ชื่อ Belvedere (ทัศนียภาพ) เป็นพระราชวังที่หรูหราโอ่โถงที่สุดของเวียนนา

ที่ที่น่าดูที่สุดสำหรับทหารก็คือพิพิธภัณฑ์ทหาร เป็นที่สร้างปืนใหญ่น้อยทั้งหลายตั้งแต่สมัยโบราณ มีอนุสรณ์หลายสิ่งที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เช่นคำสั่งเป็นลายลักษณ์อักษรที่อาบไปด้วยโลหิตของวาเล็นชทายน์ หมวกของจอมพลและนายพลหลายคนของออสเตรียที่ถูกยิงเจาะด้วยลูกศรบ้าง ด้วยกระสุนปืนบ้าง พระแสงดาบของนโปเลียนก็เคยอยู่ที่นี่ ตลอดจนของปรินซ์ออยเกนและที่ระลึกหลายสิ่งของจอมพลชวาส เช่นแบร์ก และอาชดุ๊กซ์ชาลล์

เช้าวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้ารีบจับรถรางไปเที่ยวเชินบรุน (Schönbrunn –บ่อน้ำอันงดงาม) เป็นอุทยานและพระราชวังอันงดงามของกษัตริย์ออสเตรีย ดังเช่นแวร์ซายและปอตสดัม เชินบรุนเป็นที่ประทับร้อนของพระนางมาเรียเทเรซ่ามหาราชินีของออสเตรีย ซึ่งมีคุณต่อประเทศออสเตรียไม่แพ้พระนางวิคตอเรียที่ทำคุณต่อประเทศอังกฤษ พื้นที่ส่วนใหญ่ของเชินบรุน เป็นส่วนที่ได้รับการตกแต่งน่าเจริญตา ไกลลิบเข้าไปในสวนจนจดขอบฟ้า พื้นสนามอันเขียวชอุ่มค่อยๆสูงขึ้นเป็นลำดับ มองเห็นพระราชวังตั้งเด่นอยู่ดุจวิมานในเมฆ ปี ๑๘๐๙ นโปเลียนปราบออสเตรียได้ เคยมาประทับที่เชินบรุน ที่นี่นโปเลียน

เกือบถูกนักเรียนชาวเยอรมันฆ่าตาย เมื่อก่อนยึดได้กรุงเวียนนา ทหารฝรั่งเศสทำการระดมยิงเวียนนาด้วยปืนใหญ่อย่างรุนแรง มีผู้มาแจ้งว่าที่พระราชวังกลางใจเมืองมีเจ้าหญิงองค์หนึ่งประชวรอยู่ไม่สามารถอพยพตามพระประยูรญาติไปที่อื่น นโปเลียนก็ออกคำสั่งให้เปลี่ยนทิศทางยิงทันที กำชับไม่ให้ทหารปืนใหญ่ระดมยิงพระราชวังที่เจ้าหญิงนั้นประทับอยู่เป็นอันขาด ไม่ช้านักนโปเลียนก็เลิกกับโยเซฟฟีน แต่งงานกับเจ้าหญิงองค์นั้นอันมีพระนามว่า **มารี หลุยส์** จนมีพระโอรสพระนามว่า "**ราชาแห่งกรุงโรม**" (Roi de Rome) ในพระราชวังที่เชินบรุนนี้เองมีสิ่งอนุสรณ์ที่น่าสลดใจหลายอย่าง มีที่บรรทมของนโปเลียนขณะมาปกครองเวียนนา และที่นั้นเองก็เป็นที่ตายของพระโอรสขณะที่นโปเลียนเสื่อมวาสนา ถัดจากห้องบรรทมของนโปเลียนก็ถึงที่บรรทมของแมคซิมิเลียน กษัตริย์ออสเตรียที่ถูกยิงเป้าในเม็กซิโกเพราะหลงลมนโปเลียนที่ ๓ กับรูปสีน้ำมันของคาร์ล๊อต (Carlotta) พระชายาซึ่งมีแววตาอันแสนละห้อย

ปกติตามถนนสายสำคัญๆ ในยุโรปมักจะมีช่างถ่ายรูปคอยถ่ายผู้สัญจรไปมาแล้วก็ยื่นบัตรให้ผู้ถูกถ่าย หากผู้ถูกถ่ายติดใจก็ไปเอาภาพได้ที่ร้าน ภาพที่ถ่ายตามถนนนี้ดีอย่างหนึ่ง ที่เราเห็นท่าทางของเราขณะที่เดินคุยไปกับเพื่อนฝูงโดยไม่มีการแสดงท่าให้ผิดธรรมดา แต่ตามถนนกรุงเวียนนามักจะมีช่างตัดรูปช่างพวกนี้ใช้กรรไกรตัดกระดาษดำให้เป็นรูปด้านข้างของหน้าเราได้เหมือนตัวจริงและรวดเร็ว ข้าพเจ้าเคยยืนให้เขาตัดรูปหน้าข้าพเจ้า ซึ่งนานไม่เกิน ๑ นาที แต่กระนั้นผู้คนยังกลุ้มรุมกันมาดูข้าพเจ้าเป็นกลุ่มใหญ่ เต็มบาทวิถีไปหมด ตามร้านกาแฟหรือร้านขายอาหารก็เช่นกัน เวลานั่งโต๊ะมักจะมีช่างเขียนเข้ามานั่งเขียนเราในท่าทางต่างๆ เสร็จแล้วก็ยื่นภาพให้เรา หากเป็นที่พอใจก็รับรูปเราไว้ แล้วให้ค่าเขียนตามแต่จะศรัทธา

สถานที่ๆทุกคนเมื่อไปเวียนนาแล้ว ควรแวะไปชมก็คือ**ร้านกาแฟของโยฮันสเตร้าส์** ร้านกาแฟนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงเวียนนา แต่ก่อนสนุกครึกครื้นมาก ขณะที่โยฮันสเตร้าส์ยังมีชีวิตอยู่ มีดนตรีบรรเลงตลอดวัน มีเหล้าองุ่นอย่างดีที่มาจากกลุ่มแม่น้ำดานูบคอยเสิฟ เพลงชิ้นเอกของหนุ่มชาวเวียนนาเรียกร้องให้ผู้รักดนตรีทั่วทุกทิศานุทิศมาชุมนุมกัน ณ ที่นี้ แต่เวลาที่ข้าพเจ้าไปคงมีแต่ร้าน นักดนตรีและคนเสิฟถูกเกณฑ์ไปจนหมดสิ้น แม้แต่ผู้หญิงเดินโต๊ะก็ไม่มี มีแต่ตาแก่ ๒ คน อย่าว่าแต่จะดื่มไวน์เลย แม้แต่เบียร์ก็หายาก ข้าพเจ้าต้องดัดสำเนียงให้แปร่งคล้ายชาวเวียนนา แล้วทำเป็นสนใจถึงประวัติของร้านกาแฟนี้ จึงได้ดื่มเบียร์กร่อยๆ ๑ ถ้วย พวกที่มาเที่ยวเวลาเดียวกับข้าพเจ้าส่วนมากก็มาเพื่อรำลึกถึงความหลัง ใช้เจตสิกสร้างมโนภาพของเมื่อ ๑๕๐ ปีที่ล่วงมา แล้วก็อดรำพันถึง "**สมัยทอง**" ที่ผ่านไปอย่างไม่มีหวังที่จะกลับคืนมาอีก

อาทิตย์แรกที่พักอยู่ ข้าพเจ้าหาโอกาสเที่ยวสวนสนุกเสียช่ำใจ อาศัยได้คุณนงพงา นงลักษณ์ วนิดา และชูศักดิ์ ชูถิ่น ซึ่งขณะนั้นกำลังเป็นเจ้าถิ่นอยู่ที่เวียนนา พาไปเปิดหูเปิดตา ใกล้วันกำหนดที่ข้าพเจ้าจะต้องกลับฝรั่งเศส ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสไปเที่ยว**เขาหัวล้าน** Kahlenberg ซึ่งเป็นภูเขาใกล้กรุงเวียนนาที่สุด ยอดเขามีภัตตาคารใหญ่โต ผู้ไปเยี่ยมอาจหาความสำราญจากทิวทัศน์ของป่าและลุ่มแม่น้ำดานูบได้อย่างเต็มที่ ทางที่จะไปเขาหัวล้านของกรุงเวียนนานี้ต้องผ่าน "**ป่ากรุงเวียนนา**" ซึ่งทุกคนรู้จักดี ป่านี้ชาวเวียนนาเรียกว่า "Wienerwald" เป็นป่าที่สะอาด มีทางรถและทางคนเดิน เป็นป่าที่ให้กำเนิดเพลงอมตเพลงหนึ่งของโยฮันสเตร้าส์ซึ่งมีชื่อว่า "**นิทานของป่ากรุงเวียนนา**" ภาษาเยอรมันเรียกว่า "Geschichte aus dem Wienerwald" โยฮันสเตร้าส์ได้

แต่งเพลงอันนี้ขึ้นด้วยอารมณ์อันเต็มตื้นไปด้วยความสุข ขณะที่ตนนั่งรถม้าเคียงคลอมากับคนรัก เวลานั้นอยู่ในฤดูใบไม้ผลิ แสงอาทิตย์อ่อนๆในยามเช้ากรองผ่านใบไม้ใหญ่น้อยมาสัมผัสร่าง เสียงกังวานของกงล้อ เสียงย่างของม้าที่เทียมรถ กับเสียงของนกน้อยที่ร้องรับอยู่บนยอดไม้ เป็นจังหวะวอลซ์เข้าดลใจโยฮันสเตร้าส์ ไม่ช้านักดนตรีลือนามค่อยๆจับจังหวะได้ เริ่มผิวปากไปตามทำนองที่นึกขึ้นได้ แล้วก็แปลความสดชื่นและร่าเริงของธรรมชาติ ออกมาเป็นเพลงให้เราฟังอย่างจับใจ

วันนั้นเป็นวันอาทิตย์ อากาศอบอุ่น บนพื้นหญ้าเขียวขจีที่ปกคลุมไหล่เขาอยู่ มีหนุ่มสาวนับคู่ไม่ถ้วน บ้างก็นั่งคุยกันกะจุ๋กะจี๋ บ้างก็นั่งปลิดดอกมาเกอริต* เล่น ไม่มีใครเอาใจใส่กับเสียงหวอที่ดังมาแต่ไกล ความจริงก็น่าเห็นใจ ความสุขที่จะได้รับจากการอยู่ใกล้ชิดกับคนรักมีน้อยมากในยามสงครามนี้ ทั้งหนุ่มและสาวต่างมีกิจที่จะต้องช่วยบ้านเมืองทำศึก ปี ๑ ก็มีครั้งเดียวที่จะได้รับอนุญาตให้กลับมาพักผ่อนที่บ้าน

พอผ่านป่าไปก็มีทางวนเวียนขึ้นไปจนถึงยอดเขา จากเขาหัวล้านนี้เห็นกรุงเวียนนาอย่างถนัด เห็นแม่น้ำดานูบซึ่งมีกำเนิดมาตั้งแต่ป่าดำในเยอรมันโอบครึ่งเวียนนาไว้ในอ้อมแขน แม่น้ำนี้มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าแม่น้ำเจ้า

---

* ดอกมาเกอริตเป็นดอกไม้ที่ขึ้นเกลื่อนอยู่ตามท้องนาในยุโรป เป็นธรรมเนียมที่หนุ่มสาวมักจะชอบเสี่ยงทายความรักของตนๆ โดยการปลิดกลีบมาเกอริตทีละกลีบ พร้อมกับเปล่งคำอธิษฐานตามไปกลีบละประโยค ๑ ว่า Je t'aime; elle m'aime; un peu, beaucoup; tendrement; passionnement; a la folie; pas du tout. ซึ่งแปลเป็นไทยว่า ฉันรักเธอ, เธอรักฉัน, น้อยนิด, มากเหลือ, ซาบซึ้ง, สุดสวาท, คลั่งไคล้, เปล่าสักนิด ดังนี้เรื่อยไป เริ่มตั้งแต่กลีบแรกเวียนไปจนถึงกลีบสุดท้ายๆตกคำว่าอะไร ก็หมายความว่า ความรักของคู่รักมีต่อตนมีเพียงเท่านน

พระยาของเมืองไทย หรือแม่น้ำไรน์ของเยอรมัน แม่น้ำดานูบสวยที่สุดในยุโรป ปกติมีเรือยนต์สำหรับพานักท่องเที่ยวไปตามลำน้ำ แต่ละคุ้งมีภูมิประเทศแปลกนัยน์ตา บางแห่งก็สะอาดเรียบร้อยน่าดู บางแห่งก็ดูไม่ผิดป่าสูง มีเขาเงื้อมง้ำแสดงความมั่นคงของธรรมชาติน่าเกรงขาม ริมฝั่งทั้ง ๒ มักจะมีปราสาทราชวังโบราณ บ้างก็เป็นป้อมปราการที่ยังแน่นหนา บ้างก็ชำรุดร้างกลายเป็นสิ่งปรักหักพัง ไร่องุ่นขึ้นเรียงรายแข่งขนานไปกับฝั่งน้ำ ครั้งหนึ่งเมื่อนโปเลียนประพาสลุ่มแม่น้ำดานูบนี้ เสด็จมาถึง Dürrenstein ซึ่งเป็นปราสาทร้างเคยใช้เป็นที่คุมขังพระเจ้าริชาร์ดใจสิงห์ของอังกฤษอยู่แรมปี นโปเลียนแหงนดูปราสาทแล้วดำรัสแก่นายทัพนายกองทั้งหลายว่า "*ดูเถอะ สมัยโน้นมันช่างป่าเถื่อนจริง ท่านทั้งหลายคงเคยเห็นข้าพเจ้าปฏิบัติต่อกษัตริย์เชลยมาแล้ว ข้าพเจ้าไม่เคยอาฆาตและเรียกร้องจากเขา ทั้งไม่เคยเอาเขามากักขังให้ขาดอิสรภาพดังนี้เลย*" และก็คงไม่มีใครคาดว่า อีกไม่กี่ปีต่อมานโปเลียนกลับถูกอังกฤษคุมขังไว้ที่เกาะเซนต์-เฮเลน่าจนหมดลมปราณ ไร้ทั้งอิสรภาพ อีกทั้งเต็มไปด้วยความตรอมใจยิ่งไปกว่ากษัตริย์อังกฤษ ที่เคยถูกขังอยู่ในปราสาทนั้นหลายสิบเท่า

มนุษย์ค่อนโลกรู้จักแม่น้ำดานูบนี้ดี เพราะตั้งแต่เกิดมาก็ได้ยินเพลง "บลูดานูบ" ซึ่งภาษาเดิมเรียกว่า "Die schöne blaue Donau" (ดานูบสีฟ้าอันแสนสวย) อันเป็นเพลงที่ทำให้โยฮันสเตร้าส์กลายเป็นมิ่งขวัญของชาวเวียนนายิ่งกว่ากษัตราธิราช บลูดานูบหาได้มีสีฟ้าดังชื่อไม่ น้ำในลำน้ำคงขุ่นดังแม่น้ำทั้งหลายที่ไหลผ่านภูมิประเทศต่างชนิดกันมา บางคนก็ว่าผู้ที่จะเห็นแม่น้ำนี้เป็นสีฟ้าได้ ก็คือผู้ที่กำลังตกอยู่ในห้วงรักเท่านั้น ถ้าเช่นนั้นก็ไม่ผิด เพราะคำว่า "สีฟ้า" ของฝรั่งมีความหมายถึงความราบรื่น เหมือนกับท้องฟ้าที่ไม่มีเมฆบดบัง ย่อมมองทะลุลอดปลอดโปร่งแลเห็นสีน้ำเงินของท้องฟ้าถนัด โยฮัน-

สเตร้าส์คงแต่งเพลงนี้ ขณะที่เขาตกอยู่ในห้วงรักและปรารถนาที่จะเห็นความรักของเขาราบรื่นไร้อุปสรรค

ครั้นครบกำหนดวันลา ข้าพเจ้าก็เดินทางกลับฝรั่งเศสมุ่งไปสู่กรมกองของข้าพเจ้า ต้นองุ่นเริ่มออกผลเป็นพวงน่าดู ข้าพเจ้าคงทำงานอยู่ที่ศูนย์วิทยุของกองพลเดิม อยู่ว่างๆผู้บังคับกองร้อยก็เรียกมาต้อนความรู้เกี่ยวกับวิทยุและแผนการใช้วิทยุในกองพล ต่อมาอีก ๑ เดือน ผู้บังคับทหารสื่อสารก็ตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นจ่านายสิบ คืนวันนั้นมีการเลี้ยงใหญ่สำหรับฉลองข้าพเจ้า เผอิญกองร้อยวิทยุไป **"ออกาไนซ์"** ได้ม้าผอมมา ๑ ตัว เลยเลี้ยงดูกันได้อิ่มหนำ ตอนกลางคืนข้าพเจ้าต้องยืนหยัดเพื่อดื่มต่อสู้กับลูกน้องที่มาแสดงความยินดีด้วย คือแต่ละคนจะนำแก้วซึ่งเต็มไปด้วยเหล้าองุ่นแดง มาอวยพรให้ข้าพเจ้าแล้วชวนให้ **"เอ๊กซ์"** (Ex) เอ๊กซ์เป็นคำท้าของเยอรมันก่อนดื่ม หมายความว่า "เกลี้ยง" คือทุกคนที่ปลงใจร้อง *"เอ๊กซ์"* จะต้องดื่มทีเดียวจนหมดเกลี้ยงถ้วย ไม่ให้เหลือแม้แต่หยดเดียว แล้วคว่ำถ้วยให้ดูเป็นพยาน ข้าพเจ้าดื่มอยู่จนแน่นหน้าอก รู้สึกวิงเวียนผิดปกติต้องย่องเข้าห้องน้ำ เอานิ้วล้วงเหล้าไวน์ในท้องกลับออกมาเสียให้หมด แล้วจึงมา "เอ๊กซ์" ต่อสู้จนทั่วหน้ากัน

ไม่ช้าข้าพเจ้าก็ถูกย้ายไปประจำที่ศูนย์อำนวยการสื่อสาร ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองนาร์บอน ใกล้ๆกับกองบัญชาการของกองพล ที่ผู้บังคับบัญชาย้ายข้าพเจ้ามา ณ ที่นี้ ก็เพื่อจะให้เห็นความพิศดารของการสื่อสารทั้งในทางยุทธวิธีและทางเทคนิค ที่ศูนย์นี้มีเครื่องมือสื่อสารพิเศษ คือพวกโทรพิมพ์ พวกโทรเลขและโทรศัพท์คลื่นพา ที่ส่งรับกันได้ ๑๘ คู่สถานี โดยใช้สายคู่เดียว ทุกๆเย็นหลังอาคารที่ข้าพเจ้าทำงาน มักมีนายสิบพลทหารยืนเข้าคิวกันเป็นแถว ข้าพเจ้าไม่ได้สนใจในชั้นแรก นึกว่าเป็นที่ขายบุหรี่ให้แก่ทหาร แต่ครั้นมองดู

หลายครั้งเข้าชักประหลาดใจ เพราะเห็นทหารต้องปลดกระดุมคอออกล้วง **"ป้ายประจำตัว"** ที่ผูกคออยู่แทบทุกคนออกมา ภายหลังได้ถามเพื่อนฝูงจึงได้ความว่า ที่นั้นเป็นสถานที่คล้ายร้านกาแฟซึ่งกองพลจัดให้มีสตรีไว้ต้อนรับทหาร ทหารผู้ใดจะเข้าห้องต้องผ่านการตรวจของแพทย์ แล้วถอดเอาป้ายประจำตัวออกมอบให้หมอ ขากลับบ้านจะต้องผ่านการตรวจ หมอออกบัตร **"นิราพาท"** ให้แล้วจึงรับป้ายประจำตัวคืนไปได้

การยึดครองฝรั่งเศสครั้งสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ เยอรมันทำอย่างมีระเบียบน่าชม เมื่อเขายึดเมืองๆหนึ่ง ในชั้นต้นกองล่วงหน้าก็จัดหาที่ตั้งกองบังคับการให้หน่วยต่างๆ จัดเจ้าหน้าที่จราจรอย่างเข้มแข็ง จัดตำรวจสนาม จัดศูนย์รวมข่าว จัดการรักษาการณ์ จัดให้มีดนตรีตามสวนสาธารณะ และสิ่งที่สำคัญที่สุด ก็คือ "ขอแบ่ง" โรงหญิงนครโสเภณีทุกชั้นที่มีอยู่ในเมืองหนึ่งๆ กันไว้ให้เฉพาะทหาร ไม่ไปรบกวนหรือปะปนกับพลเมืองทั่วไป เป็นการตัดต้นตอ ไม่ให้ทหารประพฤติผิดศีลธรรมและก่อความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร ฉะนั้นในการยึดครองฝรั่งเศสคราวนี้ จึงมีชาวฝรั่งเศสหลายคนชมเชยการปฏิบัติของกองทหารเยอรมัน ใช่แต่เท่านั้น ในประเทศที่ยึดครอง เยอรมันยังจัดการเรื่องเงินได้อย่างเรียบร้อย โดยไม่ให้ราษฎรรู้สึกเดือดร้อนในขณะนั้น แต่ประเทศที่ถูกยึดครองแทบล่มจมในภายหลัง เช่นญี่ปุ่นทำกับเมืองไทยเป็นต้น เยอรมันให้ฝรั่งเศสพิมพ์ธนบัตรออกใช้อย่างพุ่มเพือย เวลาหน่วยทหารเคลื่อนย้ายออกจากที่พัก พวกทหารไปทำอะไรชำรุดเสียหาย เป็นต้องใช้ค่าเสียหายให้ทุกคราวเพื่อไม่ให้เจ้าของบ้านเดือดร้อน เฉพาะหมู่บ้านอันเป็นที่ตั้งของกองทหารสื่อสารที่ข้าพเจ้าอยู่ เวลาย้ายพวกฝรั่งเศสบางส่วนก็มีความดีใจ ที่ไม่ต้องเห็นหน้าทหารเยอรมันซึ่งเป็นศัตรูเก่าอีก ส่วนพวกสาวๆก็เศร้า

สลดไปหลายคน ความจริงก็เป็นการประหลาดไม่น้อย ระหว่างทหารที่ไปยึดครองกับสาวๆชาวบ้าน ถึงชาติต่อชาติจะเกลียดชังสักปานใดก็ตาม แต่ต้องมีเรื่องรักๆใคร่ๆเจือปนกันอยู่ทุกชาติ ข้าพเจ้าจำได้ดีว่า ขณะที่อยู่ในฝรั่งเศส เวลาว่างเป็นไม่ต้องทำอะไรกัน นอกจากคอยแปลจดหมายรักที่สาวฝรั่งเศสเขียนมาให้เพื่อนทหารเยอรมัน หรือมิฉะนั้นก็ทำหน้าที่เขียนจดหมายตอบบ้าง นัดพบบ้างเพื่อเอาบุญไปเรื่อยๆ

ครั้นโรงเรียนเหล่าทหารสื่อสารเปิด ข้าพเจ้าก็เดินทางจากฝรั่งเศสมุ่งมาเมืองไลปซิกในแคว้นแซกซอนนี ในใจนึกเสียดายไร่องุ่นอยู่ครันๆเพราะมันกำลังเติบโต อีก ๒–๓ อาทิตย์เป็นอย่างช้าก็จะได้นอนเก็บองุ่นกินเล่นอย่างผาสุก การกลับเข้าประเทศเยอรมันคราวนี้ ถือว่ากลับไปเพื่อการศึกษา ฉะนั้นอาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในสนามทั้งหลาย ก็เก็บฝากไว้กับกองร้อยที่ข้าพเจ้าอยู่ครั้งสุดท้าย ทั้งนี้เป็นการเคราะห์ดีอย่างยิ่ง เพราะทำให้สะดวกแก่การเดินทางเป็นอย่างมาก วันนั้นรถไฟที่บรรทุกพวกทหารจากฝรั่งเศสเข้าเยอรมันเพียบแปร้ ไม่มีที่จะใช้สำหรับหลับนกได้เลย ข้าพเจ้าถึงกับต้องปีนขึ้นไปนอนบนที่ไว้ของเหนือที่สำหรับผู้โดยสารนั่ง อาศัยนอนทั้งคืน มาสว่างเอาที่แดนเยอรมัน ในที่สุดก็มาถึงไลปซิกตามกำหนด

โรงเรียนเหล่าสื่อสารของเยอรมันมีอยู่แห่งเดียว คือที่เมืองไลปซิก อันเป็นเมืองใหญ่และเป็นเมืองตลาดนัดของโลกก่อนสงคราม เป็นเมืองที่มีหนังสือขายมากที่สุดในเยอรมัน มีโรงพิมพ์ใหญ่ๆไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ โรง โรงเรียนเหล่าของทหารสื่อสารที่ไลปซิกเป็นที่รู้จักของบรรดานายทหารเยอรมัน เพราะเป็นโรงเรียนเหล่าที่เข้มแข็งที่สุด และมีชื่อเสียงมานมนานแล้วในเรื่องสอบความกล้าของนักเรียน กล่าวคือให้กระโดดจากที่สูงลิบลงน้ำ ความจริงเรื่อง

กระโดดน้ำ สำหรับคนไทยก็ไม่ใช่เป็นเครื่องสำแดงความกล้าอันใหญ่ยิ่งอันใด เลย พวกเราเคยพุ่งหลาวหรืออย่างเลวก็เคยทิ้งมะพร้าวลงมาจากสะพานในเมือง ไทยเวลาหน้าน้ำเป็นนิจสินมาตั้งแต่ครั้งเป็นเด็กๆแล้ว จึงหลับหูหลับตากระ-โดดลงมาโดยปราศจากความยากเย็นอันใด แต่ฝรั่งมีหลายคนที่วิ่งถึงปลาย กระดานสำหรับกระโดด พอเหลือบลงมาเห็นระยะมันสูงก็ใจหายวาบ เลยขา แข็งกระโดดไม่ลง

เพื่อนฝูงของข้าพเจ้าที่เคยเห็นกันมาเมื่อครั้งเป็นนักเรียนนายร้อยด้วย กัน มีที่กลับมาเข้าโรงเรียนเหล่าครั้งนี้ไม่ถึง ๒๐ คน นอกนั้นยังจมอยู่ในรัส-เซียบ้าง นอนอยู่ในโรงพยาบาลบ้าง ตายไปบ้าง สรุปแล้วนักเรียนในโรงเรียน เหล่าคราวนั้นมีประมาณ ๒๐๐ คน ครึ่งหนึ่งเป็นนักเรียนที่ไม่ได้ผ่านหลักสูตร ของนักเรียนนายร้อย แต่เป็นนายทหารชั้นประทวนที่รบพุ่งกล้าหาญมีแววจะเป็น ผู้นำที่ดีมีความรู้ความประพฤติดี ผู้บังคับบัญชาเห็นสมควรจะเป็นนายทหารได้จึง ส่งเข้ามาอบรมในโรงเรียนเหล่า พวกนี้จะเป็นนายทหารชั่วเวลามีสงครามเท่านั้น ในโรงเรียนเหล่านี้การศึกษาทั้งในทางเทคนิคทางยุทธวิธีและในทางปฏิบัติเนื่อง จากอุปกรณ์ในการศึกษาทุกชนิดมีพร้อมเพรียง และบรรดาคณาจารย์ก็ล้วนแล้ว แต่เป็นนายทหารชำนาญศึกมาทั้งสิ้น การเรียนในโรงเรียนเหล่านี้จึงนับว่ามีคุณ ประโยชน์ยิ่งสำหรับผู้ที่จะเป็นนายทหารของเหล่าต่อไปวิชาที่สำคัญที่สุด คือยุท ธวิธีต่อมาก็ยุทธวิธีของทหารสื่อสารซึ่งเรียนกันอย่างจริงๆจังๆเรียนภาคตำราใน ห้องเรียนแล้วทดลองกันในถังทรายครูต้อนพวกเราอย่างไม่ไว้หน้าเสร็จแล้วออก ปฏิบัติในภูมิประเทศวิชาที่สำคัญอีกวิชาหนึ่ง คือขนบธรรมเนียมของกองทัพบก ต่อไปจึงถึงพวกวิชาเทคนิคและเบ็ดเตล็ดอื่นๆ ผู้ใดผ่านโรงเรียนเหล่าแล้วก็หมาย ความว่าผู้นั้นได้รับความรู้พอเพียงและเหมาะที่สุดที่จะเป็นผู้บังคับหมวดทหาร

สื่อสาร ข้าพเจ้าขอผ่านรายละเอียดในเรื่องการฝึกการสอนต่างๆในโรงเรียนเหล่านี้ เพราะมันเป็นเทคนิคโดยเฉพาะของทหาร และหนักไปในเชิงวิทยาการของเหล่า อันจะเป็นเรื่องรกสมองท่านผู้อ่านโดยเปล่าประโยชน์

เมื่อมีเวลาว่างโรงเรียนก็มักจะสนับสนุนให้นักเรียนไปหาความบรรเทิงชนิดที่จะนำมาเป็นวัฒนธรรมประดับกายต่อไป ในโรงเรียนมีที่จำหน่ายตั๋วสำหรับโรงละครชนิดจุลอุปราทก และมหาอุปรากรต่างๆ โดยไม่ต้องให้นักเรียนไปยืนเข้าแถวหน้าโรงละคร ส่งเสริมให้นักเรียนไปฟังดนตรี ปาฐกถา เข้าชมพิพิธภัณฑ์ และอนุสรณียสถานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทหาร อันมีอยู่มากหลายแห่งรอบๆเมืองไลปซิกนี้

เรื่องขนบธรรมเนียมของนายทหารเรียนกันไม่รู้จักจบ เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องมารยาทในการรับประทานอาหาร ผู้ใดขืนตัดมันฝรั่งด้วยมีด เคี้ยวอาหารดังจั๊บๆ ซดน้ำแกงซูดซาด หรือใช้ผ้าปูโต๊ะเช็ดปาก เห็นท่าจะไม่มีโอกาสได้ออกเป็นนายทหารแน่ นายทหารผู้อบรมข้าพเจ้าสอนกระทั่งธรรมเนียมประหลาดของนายทหารสื่อสารที่จะกำหนดความสวยงามของสตรี คือแบ่งส่วนต่างๆของผู้หญิงออกเป็นสามส่วนใหญ่ๆ (คือ ท่อนบน ท่อนกลาง ท่อนล่าง) แล้วให้คะแนนอย่างละส่วนเต็ม ๙ (ทำนองเดียวกับการให้คะแนนที่เคยให้ในรร. นายร้อยเมืองไทย) ดังนั้นผู้หญิงที่งามเลิศก็จะมีค่า ๙ ๙ ๙ ก่อนจบการสอนอาจารย์ผู้สอนธรรมเนียมนี้สารภาพอย่างสลดรันทดว่า ภรรยาของท่านเดี๋ยวนี้ท่าให้คะแนนเพียง ๕ ๕ ๕ เท่านั้น วิชาเช่นนี้เข้าหัวพวกเราง่าย ต่อไปใครจะคุยเรื่องคู่รักของตน เป็นต้องถูกให้บอกคะแนนกำกับเสมอ

การเรียนในโรงเรียนเหล่าของข้าพเจ้าก็ผ่านพ้นไปโดยปราศจากเหตุการณ์ที่น่าทึ่ง นอกจากวันหนึ่ง ขณะที่นักเรียนไปว่ายน้ำที่สนามกีฬาไม่ไกลจาก

โรงเรียนมากนัก ก่อนลงน้ำทุกคนก็ถอดกางเกงกีฬาแขวนไว้ในห้องผลัดเครื่องแต่งตัว หลังจากหมดเวลาว่ายน้ำแล้ว ทุกคนก็กลับขึ้นมาเพื่อผลัดกางเกง ปรากฏว่ากางเกงกีฬาของข้าพเจ้าถูกนักเลงดีขโมยไปเสียแล้ว พร้อมทั้งเครื่องหมายประจำตัว ซึ่งข้าพเจ้าใส่ไว้ในกระเป๋ากางเกงกีฬา ข้าพเจ้าเลยต้องทรงแต่งกางเกงอาบน้ำเดินนอกแถวไปพร้อมกับนายทหารที่คุมแถว ทำเป็นไม่รู้ ไม่ชี้คุยกันไปดุจข้าพเจ้าเป็นนักอาบแดดอย่างเต็มที่ ข้าพเจ้าเดินผ่านถนนใหญ่ซึ่งมีผู้คนไม่ใช่น้อย แต่ก็ไม่ยักมีใครทึ่งหันมามองสักคน เคราะห์ดีที่อยู่ในระหว่างฤดูร้อน จึงไม่มีใครแสดงความสนใจในการนุ่งน้อยห่มน้อยของข้าพเจ้านัก พอถึงโรงเรียนข้าพเจ้าเผ่นขึ้นห้องแทบไม่ทัน รีบแต่งตัวไปรายงานผู้บังคับบัญชาแล้วตรงไปหาช่างเหล็กให้ทำเครื่องหมายประจำตัวให้ใหม่ **ความลำบากตรากตรำในระหว่างนี้ ทุกคนชินเสียแล้วจนไม่มีใครอยากจะปริปาก กลางวันทำงานตัวเป็นเกลียว กลางคืนไม่ได้นอนเพราะถูกรบกวนทางอากาศเสมอ ๆ กินอาหารเลวๆจนเคย เกือบกลายเป็นพวกที่ฝรั่งเรียกว่า Omnivore คือ "กินอาหารทุกชนิด" ผู้บังคับบัญชามักจะซ้อมถามข้าพเจ้าแกมตลกเสมอว่า "ลักษณะของทหารเยอรมันยุคจักรวรรดิที่ ๓ มีอะไรบ้าง?" ซึ่งข้าพเจ้าสามารถตอบได้โดยไม่ต้องคิดเลยว่า "Wenigessen; viel leisten" แปลว่า "กินแต่น้อย ทำงานให้ได้มากๆ"**

ก่อนสอบออกเป็นนายทหาร เมืองไลปซิกก็โดนบอมบ์ครั้งใหญ่ชนิดที่เรียกว่า **"การโจมตีอย่างรุนแรง"** เสียงระเบิดกึกก้อง แสงเพลิงและควันปกคลุมเมืองแทบไม่มีอากาศหายใจ พวกนักเรียนถูกระดมกันดับไฟในบริเวณโรงเรียน ซึ่งเกิดจากระเบิดเพลิงจนรุ่งสว่าง โรงภาพยนตร์ โรงละคร ซึ่งเคยเป็นที่หย่อนใจของพวกเราก็ถูกทำลายเสียเป็นส่วนมาก โรงพิมพ์หลายสิบ

โรงพร้อมด้วยเอกสารที่เป็นตำรับตำรามาแต่หลายร้อยปี ก็วอดวายเป็นเหยื่อของพระเพลิง สถานีเมืองไลปซิกซึ่งมีรูปร่างคล้ายสถานีหัวลำโพง แต่ใหญ่กว่าของเรา มีชานชลาถึง ๒๔ ชาน ก็บูดเบี้ยว ทะลุปรุเป็นริ้วรอยด้วยอำนาจของสะเก็ดระเบิด สิ่งที่เหลือรอดจากการถูกทำลายก็คือ "อนุสาวรีย์อิสรภาพ" อันมหึมาซึ่งสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ในการที่สัมพันธมิตรช่วยกันไล่นะโปเลียนออกจากเยอรมันได้เมื่อปี ๑๘๑๓ ในอนุสาวรีย์นี้มีห้องโถงสร้างให้เสียงสะท้อนก็กก้องอยู่ในห้องนั้นเอง เวลาร้องเพลงขึ้นครั้งหนึ่งจะได้ยินเสียงก้องร้องรับทอดอยู่อีกเป็นเวลานานมาก เสียงจึงค่อยกระจายจางหายไป

ไม่ช้าการศึกษาในโรงเรียนเหล่าก็ถึงซึ่งอวสาน หลังจากพวกเราสำเร็จเป็นนายทหารได้วันหนึ่ง ก็มีคำสั่งลับจาก "**เบื้องบน**" มาที่โรงเรียน ห้ามพวกเราออกนอกบริเวณโรงเรียน ห้ามเขียนจดหมายหรือส่งข่าวอันใดให้แก่พี่น้องตอนเช้า พวกเราได้รับคำสั่งให้เตรียมตัวจัดข้าวของสำหรับค้างคืน ๑ คืน และให้เตรียมตัวสำหรับการเดินทางด้วยรถไฟ จะไปไหนก็ไม่มีใครรู้ ในตอนบ่ายวันนั้นเองนายทหารสื่อสารหนุ่มของโรงเรียนเหล่าทั้งสิ้น ก็ถูกขนขึ้นรถด่วนขบวนพิเศษ มุ่งไปทางตะวันออก

รถไฟที่บรรทุกพวกเรามาหยุดที่สถานีเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ณ ชายเมืองเบรสเลา (Breslau) นายทหารที่ควบคุมก็พาพวกเราผ่าความหนาวและความมืดแห่งราตรีกาล เดินลัดเลาะเข้าพักแรมในโรงทหารแห่งหนึ่งของเมือง กว่าจะถึงที่พักแทบสิ้นสติ ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะเดินทางต่อไปกรุงเวียนนา จึงเอากระเป๋าหิ้วขนาดเขื่องบรรจุเสื้อผ้าติดมือมาด้วย ข้าพเจ้าหิ้วกระเป๋าเดินจนแขนล้าทั้งคู่ ปลดเข็มขัดออกผูกกับกระเป๋าสะพายกระเป๋าไว้บนหลังก็แล้ว เอาคล้องคอก็แล้ว พอถึงที่พักแทบจะโยนกระเป๋าทิ้ง ก่อนเข้านอนได้รับคำสั่งให้

ตื่นดี ๔ เคราะห์ดีหน่อย ในคืนวันนั้นมีนางพยาบาลนำเอาอาหารและของขวัญมาปรนปรือ บวกกับความเหนื่อยอ่อน จึงหลับอย่างสนิท

รุ่งเช้าราว ๐๕.๐๐ น. นายทหารผู้ควบคุมก็นำพวกเราเดินอ้อมป่าละเมาะเข้ามากลางใจเมืองอย่างเงียบเชียบ พอสว่างพวกเราก็มาถึงจุดที่หมายปลายทางพอดี คือ "Jahrhunderthalle" แปลตามตัวว่า **"ท้องพระโรงร้อยปี"** ซึ่งเป็นฮอลโอ่โถงกว้างใหญ่ไพศาล ขณะเดียวกันก็มีนายทหารเหล่าต่างๆของกองทัพบก ทัพเรือ และทัพอากาศ ทะยอยกันเข้ามานั่งตามที่ๆได้จัดไว้ รวมนายทหารทั้งสิ้น ๒ หมื่นกว่าคน ข้าพเจ้าเหลือบไปเห็นลำโพงกระจายเสียงซึ่งติดไว้ทุกซอกทุกมุม จึงเดาได้ว่าฮิตเล่อร์คงมากล่าวสุนทรพจน์ให้พวกเราซึ่งเป็นนายทหารที่สำเร็จใหม่พึ่ง ครั้นถึงเวลา ๙ โมงตรง ฮิตเล่อร์ก็ปรากฏตัว ณ ท้องพระโรง ท่ามกลางเพลงมหาฤกษ์มหาชัยและเสียงไฮล์อันกึกก้องกัมปนาทของนายทหารหนุ่มซึ่งปอดยังแข็งแรงอยู่ทั้ง ๒ หมื่นคน จอมพลไคเตล เสนาธิการเดินเข้าไปรายงาน แต่แทนที่จะบอกว่า *"ทหาร ๒ หมื่นคนมาประชุมรอฟังโอวาทของท่านฟูแร"* กลับรายงานว่า *"นายทหาร ๒ พันคน"*........" ข้าพเจ้าต้องหันไปแยกเขี้ยวกับบรรดาเพื่อนๆที่พากันอมยิ้ม ทั้งนี้เพราะพวกเราระลึกถึงความหลังในกรมกองได้ดีว่า หากคราใดเรารายงานผิดพลาด เป็นต้องถูก "**แกล้ง**" จนเพลีย แต่นายทหารที่คุมรู้แกวหันมาถลึงตากับพวกเราๆเลยตีหน้าเฉยทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้.

ฮิตเล่อร์เริ่มกล่าวถึงความจำเป็นในการทำสงครามเช่นเคย แสดงให้เห็นมหาภัยที่เยอรมันกำลังเผชิญต่อยิวและคอมมูนิสต์ สรุปแล้วก็คือปลุกใจและขอร้องให้พวกนายทหารหนุ่มๆ ช่วยกันบำเพ็ญกรณียกิจเต็มความสามารถ ฮิตเล่อร์แก่ลงไปมาก แต่ร่างกายยังแข็งแรงทั้งๆที่เป็น"**เวเจตาเรียน**"คือ **นัก**"

พืชนิยม" ไม่เคยกินเนื้อสักกรัมเดียว ตลอดเวลา ๒ ชั่วโมงครึ่ง ฮิตเล่อร์พูดอย่างชัดถ้อยชัด คำเสียงไม่มีตก พูดไม่ขาดสาย (ยกเว้นเวลายกแก้วน้ำขึ้นดื่ม) และไม่ต้องเหลือบดูหัวข้อที่จะพูดเยี่ยงปาฐกบางคน นับว่าเป็นนักพูดที่ไม่แพ้ด๊อกเตอร์เกิบเบิลทีเดียว และอดทนอย่างไม่มีใครเทียม หลังจากฟังคำปราศรัยของฮิตเล่อร์แล้ว เวลาเที่ยงตรงก็มีการเลี้ยงซุปถั่วชนิดมีเนื้อ ซึ่งพวกเราไม่เคยพบเห็นเป็นเวลาหลายปีแล้ว.

สิ่งที่น่าชมในงานนี้ ขั้นแรกก็คือ การลำเลียงนายทหาร ๒ หมื่นกว่าคน มาสู่จุดเดียวกันอย่างรวดเร็ว นายทหารที่กระจายกันอยู่ทั่วทิศานุทิศในดินแดนอันไพศาล ถูกนำมาถึงเมืองเบรสเลาตามแผนด้วยรถไฟพิเศษหลายสิบขบวน โดยไม่กระทบกระเทือนต่อการลำเลียงและขนส่งทหารที่มีอยู่ประจำเลย ขั้นต่อมาคือการรักษาความลับไม่ให้แพร่งพรายว่า ฮิตเล่อร์จะมากล่าวสุนทรพจน์ที่เบรสเลา อันอาจเป็นเหตุให้มีการปองร้ายฮิตเล่อร์ขณะเดินทางและขณะที่กำลังพูดขึ้นได้ โดยเหตุฉะนี้พวกเราจึงต้องถูกกักบริเวณ ห้ามเขียนจดหมาย ต้องลงรถตั้งแต่ชายเมือง เดินไม่พร้อมเท้าเข้าเมือง ไม่ร้องเพลงดังปกติในเวลาเดิน เวลามาประชุมในตอนเช้าก็ออกเดินทางเสียแต่เช้าตรู่ เดินลัดเลาะเข้าป่าจนกระทั่งเข้ามานั่งในท้องพระโรง แล้วถึงได้จับต้นชนปลายติด ว่าพวกเรามาทำไมกัน และประการสุดท้ายก็คือการเลี้ยงอาหารคนตั้ง ๒ หมื่นกว่าคนให้เสร็จในเวลาไม่เกิน ๑ ชั่วโมง ทั้งนี้โดยการจัดอย่างมีระเบียบ คือนายทหารอำนวยการเลี้ยง ส่งคำสั่งจากไมโครโฟนบนหอสูง ให้นายทหารเหล่านั้นๆออกทางประตูไหนๆ ไปรับชามสำหรับกินอาหารที่ใกล้ที่สุดที่ไหน นายทหารออกไปอย่างมีระเบียบ ขณะที่ถ่ายนายทหารออกจากที่ประชุม พวกที่ออกก่อนก็กิน

ก่อน กว่าหมื่นที่สองจะออกหมดหมื่นแรกก็แทบอิ่มข้าวแล้ว ดังนี้พอคนออกหมดไม่ช้าก็เสร็จการเลี้ยงดูในคราวนั้น

พวกเราเดินเป็นขบวนยาวมาสถานี ร้องเพลงแข่งกันมากับขบวนเดินของนายทหารเรือ ต่างอ้าปากตะโกนร้องกันอย่างสุดเสียง เพราะยังอิ่มด้วยกันทั้งทหารบกทหารเรือ ผู้บังคับบัญชาชักเห็นท่าไม่ดี จึงต้องพาพวกเราแยกไปเดินถนนอื่น ไม่ให้เดินร่วมถนนเดียวกัน ๒ ชั่วโมงต่อมารถไฟขบวนพิเศษก็ลำเลียงพวกนายทหารหนุ่มทั้งหลายออกจากเมืองเบรสเลากระจายไปทั้งแปดทิศ.

ข้าพเจ้าจับรถมุ่งมายังกรุงเวียนนา ลงเที่ยวเมืองปร๊าคซึ่งเป็นเมืองหลวงของเชคโกสโลวาเกีย อันมีฉายาว่า **"เมืองทอง"** (Gold ene Stadt) ของยุโรป นอนพักเสียคืน ๑ แล้วก็เดินทางต่อมาเวียนนา ที่เวียนนาขณะนั้นมีคนไทยมาอยู่ใหม่ ๒ คนคือ หวาน บัวน้อยกับสมพงศ์ โรจนประดิษฐ์ ซึ่งมาจากอิตาลี เนื่องจากสถานทูตเห็นว่าที่เบอรลินไม่ปลอดภัย จึงส่งทั้ง ๒ คน มาอยู่ที่เวียนนา และในเวลาเดียวกันข้าพเจ้าก็ได้ทำความรู้จักกับหมออุดม ซึ่งทำงานอยู่ที่โรงพยาบาลใหญ่แห่งหนึ่งกลางใจกรุงเวียนนา ขณะนั้นกรุงเวียนนายิ่งคึกคักยิ่งขึ้น ตามโรงมหาอุปรากรเนืองแน่นไปด้วยชาวเยอรมัน แถบ **"สวนสนุก"** ก็เต็มไปด้วยพวกชาวต่างประเทศ ส่วนมากเป็นพวกกรรมกรฝรั่งเศส ฮอลันดาและชาวอูเครนที่อพยพมาจากตะวันออก กรุงเวียนนาเริ่มพลางแสงไฟอย่างจริงๆจังๆบ้างแล้ว ไฟถนนแทนที่จะเปิดถึง ๒๑.๐๐ น. ก็กลับปิดดังเมืองอื่นในเยอรมัน โรงงานรอบๆกรุงเวียนนาเริ่มถูกโจมตีทางอากาศ เมื่อมาเวียนนาคราวก่อนข้าพเจ้าได้เที่ยวในเมืองเป็นส่วนมาก คราวนี้จึงออกเที่ยวชายเมืองเสียบ้างและตกลงใจไปเยี่ยมกงสุลไทยประจำเวียนนาซึ่งอยู่ที่ Klosterneuburg ใกล้ๆกรุงเวียนนานั่นเอง กงสุลไทยคนนี้ชื่อ**มุลเล่อร์** เมื่อหนุ่มเคยอยู่เมืองไทยกับ

บิดาที่บ้านของแกมีห้องๆหนึ่งน่าชมมาก เป็นห้องที่แกสะสมสิ่งของต่างๆที่เป็นของเมืองไทย มีงาช้าง ดาบไทยโบราณ รูปปั้นช้างพระที่นั่ง พระพุทธรูปปางต่างๆและสิ่งของกระจุกกระจิกเล็กๆน้อยๆ ซึ่งข้าพเจ้าเองรู้สึกตื่นใจเมื่อไปเห็นเช่นพวกตุ๊กตาแขนอ่อนซึ่งปั้นขายแถววัดสามปลื้มและสะพานหันเมื่อ ๒๐ ปีก่อน. สิ่งเหล่านี้เกือบจะลืมเลือนไปจากความทรงจำของคนไทย แต่ฝรั่งกลับเอาไปเก็บรักษาไว้แทบจะเป็นปูชนียวัตถุทีเดียว เจ้างูและตุ๊กแกที่ทำด้วยไม้ระกำติดอยู่เต็มฝาห้อง บรรยากาศในห้องของแกทำให้เราคิดถึงเมืองไทยชอบกล สวนครัวของแกเต็มไปด้วยพืชผลของเมืองไทยหลายอย่าง อาทิ ฟักทอง แตงกวา ถั่วฝักยาว ใบกะเพรา ผักชีและพริกนานาชนิด ซึ่งแกมักจะเอามาแจกจ่ายคนไทยที่อยู่ในเวียนนานั้น รอบๆสวนแกยังเลี้ยงลา แพะ แกะ ลิง ผึ้งตลอดจนงูเขียวอีกด้วย

ขณะที่ข้าพเจ้าสงบสติอารมณ์อยู่ที่กรุงเวียนนา ขั้นแรกนึกว่าเป็นนายทหารแล้วคงจะได้พักเสียให้ฉ่ำใจ เพราะเบื่อโรงทหารเต็มที แต่ตรงข้าม มาอยู่เวียนนาเพียง ๑ อาทิตย์ก็ได้รับจดหมายจากสถานทูตว่า กองทัพบกเยอรมันเขาประสงค์จะให้ข้าพเจ้าได้ผ่านการศึกษาอีกโรงเรียนหนึ่ง คือโรงเรียนผู้บังคับกองร้อยของทหารสื่อสารซึ่งอยู่ที่เมือง ฮาลเลอร์ (Halle) อีก ๑ อาทิตย์โรงเรียนที่กล่าวนี้ก็จะเปิดอยู่แล้ว ข้าพเจ้าจำต้องลาจากเวียนนาเสียชั่วคราว ก่อนจะขึ้นรถมุ่งไปเมืองฮาลเลอร์ ข้าพเจ้าจึงโทรเลขไปบอกพาตเนอร์ของข้าพเจ้าซึ่งเคยหัดเต้นรำกันมาตอนเป็นนักเรียนนายร้อยที่ฮาโนเวอร์ ว่าข้าพเจ้าจะต้องไปเข้าโรงเรียนที่ฮาลเลอร์ แต่จะอ้อมโลกไปเยี่ยมเธอที่ฮาโนเวอร์ก่อน เย็นวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าก็มาถึงสถานีเมืองฮาโนเวอร์ เพื่อนสาวของข้าพเจ้ายืนยิ้มแฉ่งอยู่กลางชานชลาสถานีซึ่งไร้หลังคา อนิจจาเมืองฮาโนเวอร์ซึ่งแต่ก่อนเคยสวยสด

งดงาม ที่พักคนโดยสาร ร้านกาแฟซึ่งข้าพเจ้าเคยพักกินอาหารว่างก่อนขึ้นรถไปเที่ยวเบอรลินขณะที่เป็นทหารอยู่ ณ เมืองนี้ต่างปลาสนาการไปสิ้น เดี๋ยวนี้สถานีเหลือแต่ซาก แต่ใต้สถานีกลับเต็มไปด้วยประชาชนนับหมื่น เป็นที่ชุมนุมคนโดยสารคับคั่ง กลายเป็นที่กำบังสำหรับหลบภัยทางอากาศอันมหึมา เมื่อโผล่ออกจากสถานี **ภาพอันสดใสของเมืองฮาโนเวอร์เมื่อครั้งกระโน้นถูกกระชากออกไปจากความทรงจำชั่วขณะ เห็นเมืองแล้วอดสลดใจไม่ได้ ตัวเมืองเปลี่ยนโฉมหน้าไปหมด ไม่มีบ้านที่มีหลังคาอยู่แม้แต่บ้านเดียว มีแต่ถนนซึ่งจำเค้าแทบไม่ได้ว่าเป็นถนนอะไร เพราะ ๒ ฟากถนนเรียงรายไปด้วยกองอิฐและเศษเหล็ก** ข้าพเจ้าเดินตามเพื่อนข้าพเจ้ามาขึ้นรถรางโดยดุษณีภาพ บ้านของเธอถูกระเบิดไหม้ปราศจากชิ้นดี เธอย้ายบ้านไปอยู่นอกเมืองกับบิดามารดา เมื่อถึงบ้าน มารดาเธอออกมาต้อนรับแสดงความดีใจที่ข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ เพราะขั้นแรกแกนึกว่าข้าพเจ้าถูกส่งไปรัสเซีย ต่างคาดว่าข้าพเจ้าคงหนาวตายนานแล้ว คนทั้งบ้านตื่นเต้นกันใหญ่ วิ่งหาอาหารอย่างโอชะนานาชนิดมาบำเรอข้าพเจ้า เพราะรู้ดีว่าทหารเยอรมันนั้น หากไม่มีพี่น้องเป็นชาวนาแล้วย่อมอดหยากแทบทุกคน เนื่องจากไม่ได้พบกันร่วมปีต่างคนต่างแย่งกันบรรยายชีวิตของตนจนดึกจึงเข้านอน

รุ่งเช้าเพื่อนข้าพเจ้าก็ชวนข้าพเจ้าไปเที่ยวในเมือง เธอชี้ชวนให้ดูอาคารสถานต่างๆที่ครั้งหนึ่งเคยโอ่อ่างดงาม เป็นที่น่าทัศนาของเมืองฮาโนเวอร์ แต่บัดนี้แปรสภาพเป็นกองอิฐที่ไร้ค่าไปหมด ผู้คนแทบไม่มีใครเดินในถนน พสุธาเต็มไปด้วยแผลเหวอะหวะไม่รื่นนัยน์ตาเสียเลย ไม่ช้าเราก็เดินมาหยุดตรงหน้าบ้านเก่าของเธอ สิ่งที่พอจะจำได้ว่าเป็นบ้านของเธอก็คือ หน้าต่างเล็กๆของห้องใต้ดินกับกระดิ่งไฟฟ้าหน้าบ้าน นอกนั้นเหลือแต่กองอิฐและซาก

เครื่องเรือนซึ่งเป็นเถ้าถ่านไปเกือบหมด ทับถมกันระเกะระกะอยู่ ข้าพเจ้าอดนึกถึงภาพเมื่อครั้งกระโน้นไม่ได้ เพราะทุกคืนหลังจากเลิกหัดเต้นรำ ก่อนข้าพเจ้าจะลากลับโรงทหาร เธอมักจะรินสุราให้ข้าพเจ้าจิบแก้หนาว ๑ แก้วเสมอ ข้าพเจ้าเหลือบไปดูหน้าเธอดูสลดลงเล็กน้อย เธอชี้ให้ข้าพเจ้าดูดอกมาเกอริตสีนวล ซึ่งยังอุตส่าห์ขึ้นชูช่อรับแสงแดดอยู่เดียรดาษบนกองอิฐอันเป็นซากตัวบ้าน แล้วก็ชวนให้เดินต่อไป ข้าพเจ้าชมสถานที่ต่างๆซึ่งข้าพเจ้าเคยมาเที่ยวหย่อนใจเมื่อครั้งเป็นนักเรียนนายร้อย ส่วนมากกลายเป็นปอมเปอีไปหมด ร้านกาแฟอันมหึมาของฮาโนเวอร์ซึ่งแต่ก่อนนี้ ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าย่างเข้าไป ดวงตาหลายพันคู่ของมหาชนต่างมุ่งมาหาข้าพเจ้า แทนที่จะดูและฟังการแสดงของนักดนตรี เดี๋ยวนี้เหลืออยู่แต่ป้ายอันดำเกือบเป็นถ่าน โรงมหาอุปรากรอันมหึมาซึ่งข้าพเจ้ากับเธอเคยมาชมเรื่องคาร์เมนเป็นครั้งแรก และมาดามบัตเตอร์ฟลายเป็นครั้งสุดท้ายก่อนไปอยู่ฝรั่งเศส เดี๋ยวนี้ตั้งตระหง่านในท่ามกลางสิ่งสลักหักพังไม่ต่างกับซากวิหารที่เมืองเอเธนส์เท่าใดนัก เป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้ารู้สึกสลดใจอย่างยิ่ง แต่ก่อนเรามักจะกล่าวกันว่า **"มนุษย์เพียรสร้างแล้ว พระผู้เป็นเจ้าเพียรทำลาย" แต่ครั้งนี้มนุษย์เพียรสร้างแล้ว มนุษย์เองก็เพียรทำลายน่าอนาถยิ่ง** ในที่สุดหลังจากหาอาหารกลางวันกินกันแล้ว ข้าพเจ้าก็อำลาเธอมุ่งไปเมืองฮาลเลอ

เมืองฮาลเลอเป็นเมืองไม่ห่างจากไลปซิกนัก เป็นเมืองอุตสาหกรรมโดยแท้ เป็นแหล่งที่ผลิตน้ำมันเบนซินและยางจากถ่านหินและทำแอมโมเนียจากอากาศ มีคนไทยอยู่คนหนึ่งคือหมอประกอบ ซึ่งทำงานอยู่ในโรงพยาบาลประจำเมือง เมืองนี้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนสื่อสารกองทัพบกและกองทัพอากาศนับว่าเป็นโรงเรียนสื่อสารที่ใหญ่ที่สุดของเยอรมัน กอปรด้วยโรงเรียนผู้บังคับ

ทหารสื่อสารของกองทัพน้อย โรงเรียนผู้บังคับกองร้อยทหารสื่อสาร โรงเรียนผู้อำนวยการสื่อสารของกรมทหารราบ โรงเรียนนายสิบสื่อสาร โรงเรียนสื่อสารประเภทพิเศษ เช่นโรงเรียนสื่อสารของรถถัง โรงเรียนโทรเลขโทรศัพท์คลื่นพา โรงเรียนโทรพิมพ์ดักข่าว หาทิศวิทยุ ลาดตระเวนใกล้ไกล และเรด้าร์ นอกจากโรงเรียนยังมีกำลังทหารสื่อสาร ๑ กรม สำหรับเป็นลูกมือในการฝึกของนายทหารสื่อสาร นอกจากนี้โรงเรียนยังมีสิ่งที่น่าดูที่สุดคือพิพิธภัณฑ์เครื่องมือสื่อสารแทบทุกชนิดของชาติ ที่เข้าสงครามคราวนี้ทั้งหมด และรถวิทยุและโทรศัพท์ที่เคลื่อนที่ได้ทุกภูมิประเทศหลายสิบแบบ ซึ่งใช้ภายในกองพลรถถัง กองพลทหารราบรถถัง กองพลทหารราบบรรทุกยานยนต์ กองพลทหารราบ กองพลทหารพรานภูเขา ฯลฯ ของเยอรมัน

การเรียนในโรงเรียนผู้บังคับกองร้อยนี้ เรียนกันอย่างฐานผู้ใหญ่แต่ไม่วายถูกต้อนอย่างไม่ไว้หน้า เรียนกันไม่รู้จักจบ เหตุการณ์ทางรัสเซียทำให้เกิดบทเรียนแปลกๆซึ่งพวกเราจะต้องศึกษา อาจารย์แต่ละคนเคร่งขรึมเอาเป็นเอาตาย ถึงแม้ว่าพวกเราจะไม่ต้องออกกำลังเหงื่อโทรมกาย แต่ก็ต้องใช้สมองอย่างถึงขีดสุด อดนอนอย่างไม่เคยปรากฏในชีวิต ปกติก็นอนไม่สบายอยู่แล้วเนื่องจากภัยทางอากาศร้ายแรงขึ้นทุกวัน เวลาที่จะได้อยู่ในโรงเรียนนั้นน้อยเต็มที ส่วนมากที่อยู่ในโรงเรียนก็ต้องใช้เวลาไปในการทำคำสมมุติ สร้างแผนวิทยุโทรศัพท์ สร้างหลักฐานการสื่อสาร ออกรหัสให้ในทันวันรุ่งขึ้น ผู้ใดถูกเป็นผู้บังคับกองร้อยละเป็นไม่ต้องนอนตลอดรุ่ง เตรียมทางตำราเพราะจะถูกบรรดาผู้บังคับบัญชาตั้งแต่ชั้นนายพลซึ่งเป็นผู้บังคับการโรงเรียน จนถึงอาจารย์ที่สอนรุมกันต้อนเพื่อจับผิด เตรียมทางปฏิบัติการสั่งการไม่ให้ผิดพลาด ถึงเวลาก็ยกโขยงกันออกภูมิประเทศ ซ้อมทำกันจริงๆเหมือนในเวลายุทธ ไม่มี

หยุดพักหลับนอนกันอย่างน้อย ๒ คืน จนจบขั้นการยุทธที่กะไว้ในคราวหนึ่งๆ จึงกลับมาติชมกันที่โรงเรียน การหัดเช่นนี้เยอรมันเรียกว่า Harte Ubung แปลว่า "**ฝึกอย่างหนัก**" ที่โรงเรียนผู้บังคับกองร้อยนี้เอง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าได้รับความรู้อย่างถึงใจ แต่มันเป็นการเรียนที่หนักที่สุดในชีวิต หนักทั้งสมองและเป็นภัยต่อเส้นประสาทอย่างยิ่ง ทุกอาทิตย์พวกเรามีหน้าที่บรรยายปัญหาการเมืองและความรู้ทางภูมิศาสตร์ ให้นายทหารทั้งหลายฟัง สำหรับข้าพเจ้าสบายหน่อย เพราะเรื่องที่จะบรรยายเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าสันทัดที่สุด คือบรร-ยายชีวิตและวัฒธรรมของคนไทย ซึ่งข้าพเจ้าเคยบรรยายมาทุกโรงเรียน และรู้สึกว่าจะเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจจากเพื่อนทหารด้วยกันมากที่สุด ข้าพเจ้าขอระงับการบรรยายการศึกษาโดยละเอียด ณ โร่งเรียนนี้ โดยมีเหตุผลเช่นเดียวกับของโรงเรียนเหล่า เพราะเห็นว่าส่วนมากหนักไปในทางวิชาการ ไม่ค่อยจะมีอะไรที่ทำให้ผู้อ่านสนุกสนานนัก

ก่อนที่จะจบจากโรงเรียนนี้ ก็มีการนำไปชมสมรภูมิหลายแห่งรอบเมือง ซึ่งเคยนองเลือดมาครั้งเฟรเดริคมหาราชและนโปเลียน หรือมิฉะนั้นก็ไปดูกิจการของโรงเรียนเหล่าอื่นๆ ซึ่งจัดว่าเป็นการประดับความรู้ทางทหารเป็นอย่างดี

แต่เจ้าประคุณกองทัพบกเยอรมันก็ช่างมีแผนดีเสียเหลือเกิน พอใกล้จะจบจากโรงเรียนนี้ ก็รีบออกคำสั่งให้ข้าพเจ้าไปเป็นผู้บังคับหมวดวิทยุของกองพันทหารสื่อสารที่ ๓ ณ ที่แห่งหนึ่งใกล้เมืองเบรสเลา โดยอ้างว่าเพื่อจะให้รู้จักใช้วิชาที่ได้ร่ำเรียนมาแล้วออกใช้ในทางปฏิบัติบ้าง ข้าพเจ้าหารู้สึกยินดียินร้ายอย่างไรไม่ แต่ก่อนจะไปหัดทหารต้องขอพักเส้นประสาทสัก ๒ อาทิตย์ตามธรรมเนียมก่อน จากเมืองฮาลเลอ ข้าพเจ้าขับรถตรงมาเวียนนา ครั้งนั้นเป็น

การโดยสารรถไฟที่เพลียที่สุด คือต้องยืนกระดุกกระดิกแทบไม่ได้ รอบๆข้าพเจ้าเต็มไปด้วยทหารที่ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้างอยู่บนพื้นรถ ข้าพเจ้ายืนตั้งแต่เมืองฮาลเลอจนถึงกรุงเวียนนา นับว่าเป็นประวัติการณ์ตั้งแต่ ๖ โมงเย็นจนถึง ๖ โมงเช้าวันรุ่งขึ้น พอรถถึงสถานีทรุดตัวลงนั่ง แล้วก้าวขาเดินไปขึ้นรถ-รางแทบไม่ออก.

คนไทยที่เป็นนายทหารเยอรมันต่างก็มากรุงเวียนนาเป็นส่วนมาก อา-ทิ บุญช่วย ทองปรีชา และชายน้อย โกมารกุล เพราะเวียนนายังเป็นแหล่งเดียวที่พวกเราพอจะหาความสนุกได้ คราวนี้กรุงเวียนนามีหวอทุกเช้า อเมริกาขึ้นบกได้ที่อิตาลี จึงสามารถส่งกองทัพฟ้ามารุกรานออสเตรียและรูแมเนียได้ถนัด กรุงเวียนนาเริ่มมีวิทยุส่งตามสายโทรศัพท์ (Telediffusion) อย่างเดียวกับเบอรลิน เพื่อบอกข่าวการเคลื่อนไหวของเครื่องบินข้าศึก โดยใช้อาณัติสัญ-ญาณก่อนส่งข่าวมาทางสายว่า กุ๊กๆ กุ๊กๆ ดุจนกเขาขัน ทีแรกเมื่อข้าพเจ้าย่างเข้ากรุงเวียนนา หารู้ไม่ว่าเจ้ากุ๊กๆนี้เป็นสัญญาณของการเริ่มส่งข่าวภัยทางอากาศแปลว่ามัจจุราชกำลังจะเข้ามาครองเมืองในไม่ช้า วันหนึ่งข้าพเจ้าออกจากพิพิธภัณฑ์อุตสาหกรรม ก็เดินทอดน่องมาตามถนนมุ่งไปทางอุทยานเชินบรุน หญิงชราคนหนึ่งในเครื่องไว้ทุกข์เดินสวนกับข้าพเจ้า พอจะคล้อยกันแกก็เอ่ยปากถามข้าพเจ้าว่า "*พ่อหนุ่มน้อยจะไปไหน ไม่รู้หรือว่าอ้ายกุ๊กๆมันร้องแล้ว*" ข้าพเจ้างงจึงพูดกับแกว่า ตั้งแต่มาอยู่เวียนนายังไม่เคยเห็นนกเขาสักที แกน้ำตาไหลด้วยความสังเวชข้าพเจ้า แล้วอธิบายให้ฟังว่า อ้ายกุ๊กๆมันเป็นสัญญาณของวิทยุที่ส่งมาตามสายโทรศัพท์เมื่อภัยทางอากาศจะมาถึงราษฎร ครั้นข้าพเจ้าทราบแล้วก็ขอบใจแก พลางก็ทรุดตัวลงนั่งบนม้านั่งข้างถนน ในใจนึกยิ้มเยาะว่า อ้ายกุ๊กๆเมืองเวียนนาน่ะหรือมันจะมาสู้ของเบอรลิน ข้าพเจ้าเคยผ่านการ

โจมตีหนักๆนับร้อยหนมาแล้วที่เบอรลิน อ้ายการบอมบ์เมืองเวียนนาคงไม่ทำให้ข้าพเจ้าเสียขวัญไปได้ดอก ยายแก่เมื่อเห็นข้าพเจ้าเฉย ยิ่งเป็นห่วงหนัก บังคับให้ข้าพเจ้าสัญญาว่าจะรีบกลับบ้าน ข้าพเจ้าก็ยอมสัญญาว่าจะรีบกลับ แต่บอกกับแกว่าไม่รู้จะไปไหน บ้านข้าพเจ้าอยู่ไกลแสนไกลคนละทวีป ที่เวียนนาก็หาที่หลบภัยทางอากาศแทบไม่ได้ มีแต่ใต้ถุนบ้านหรือห้องใต้ดิน และก็อาจป้องกันได้เพียงสะเก็ดระเบิดของกระสุน ปตอ. เท่านั้น ยายแก่จึงปล่อยโฮใหญ่ ข้าพเจ้าต้องนั่งปลอบแกอยู่เป็นนานจึงได้ความว่า แกมีบุตรชาย ๔ คน ตายในสนามรบหมดทั้ง ๔ คน คนที่ ๑ เป็นพันตรี ตายในฝรั่งเศส คนที่ ๒ เป็นร้อยเอกตายที่สตาลินกราด คนที่ ๓ เป็นร้อยโท ถูกทุ่นระเบิดบกตาย คนที่ ๔ เป็นนักเรียนนายร้อยเพิ่งออกสนามรบที่ไครเมีย แกรู้ข่าวตายเมื่อวานซืนนี้เอง เส้นประสาทของแกจึงไม่สู้จะดีนัก "*หลานรัก*" แกเอ่ยขึ้นเมื่อข้าพเจ้าลา "*จงอย่าประมาท ความตายเป็นพรที่พระเจ้าหวงนัก พระองค์ประทานพรคือ* "**ความหวัง**" *ไว้ให้เราอย่างพุ่มเพือย แต่พรที่จะไม่ให้ตาย พระองค์ไม่เคยประทานให้ใครเลย*" ข้าพเจ้าแยกทางกับแกอย่างดุษฎี ใจคอตีบตัน อีกไม่นานฮิตเลอร์ก็ออกประกาศไม่ให้ส่งทหาร ที่เป็นบุตรชายคนเดียวของตระกูลออกรบ เพื่อสงวนทายาทผู้สืบตระกูลนั้นไว้

เมื่อครบกำหนดลาพักแล้ว ข้าพเจ้าก็ตรงมายังกองพันของข้าพเจ้าเพื่อหัดทหารต่อไป สำหรับบุญช่วย ทองปรีชาคงอยู่ที่กองพันรถถังซึ่งตั้งอยู่ชายเมืองเวียนนานั้นเอง กองพันที่ข้าพเจ้าจะต้องไปประจำนี้สะอาดสะอ้านใหญ่โตไม่แพ้ที่ฮาโนเวอร์ การอบรมและฝึกทหารให้ออกไปรบได้ในชั่วเวลา ๙ เดือนนับว่าไม่ใช่ของง่าย เฉพาะอย่างยิ่งเหล่าสื่อสาร ซึ่งต้องหัดทั้งทางเทคนิคและให้ซาบซึ้งในองค์การจัดภายในกองบัญชาการใหญ่ๆ ฉะนั้นใน ๙ เดือนนี้เป็น

อันว่าจะต้องฝึกสอนทหารกันอย่างจริงๆจังๆ ข้อบังคับกองทัพบกเริ่มออกใหม่ ตอนแรกๆเวลาหัดท่าราบ ห้ามไม่ให้ทหารหัดในโรงทหาร นอกจากทหารใหม่ ตอนแรกๆเวลาหัดท่าราบ นอกนั้นให้ออกภูมิประเทศทั้งสิ้น จุดประสงค์ในการหัดทหารรุ่นนี้ก็คือ หัดให้ทหาร "**ชินต่อสภาพและการรบในรัสเซีย**" ฉะนั้นน้ำหนักในการหัดจึงโอนเอียงไปในเรื่องการต่อสู้รถถังในระยะใกล้ การฝึกในเวลากลางคืน การฝึกต่างๆที่ใช้กระสุนจริง การฝึกให้ทหารทนต่อความหนาว ฝึกป้องกันพวกกองโจร และฝึกให้อยู่ในหลุมที่กำบังในภูมิประเทศปฏิบัติงานสื่อสารติดต่อกัน ๓ วัน ๓ คืน ซึ่งเรียกกันว่า "**ฝึกอย่างหนัก**" อย่างน้อยอาทิตย์ละครั้ง ในระยะสุดท้ายนี้ประสิทธิภาพของทหารเยอรมันตกต่ำไปไม่น้อยทีเดียว ไม่เหมือนทหารที่ได้รับการฝึกมาอย่างปกติหลายๆปี เช่นเมื่อครั้งเยอรมันถูกจำกัดให้มีทหารเพียงแสนคน แต่ก่อนทหารเยอรมันรูปร่างสูงใหญ่แข็งแรงยาตราเข้าวอซอและปารีสอย่างสง่าผ่าเผย เดี๋ยวนี้ลดขนาดมาเท่าๆกับข้าพเจ้าเป็นส่วนมาก ทั้งนี้ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง พวกดีหนึ่งย่อมถูกเกณฑ์ไปรบก่อน เมื่อหาดี ๑ ไม่ได้แล้วก็จำต้องเอาดี ๒ ดี ๓ ไปเรื่อยๆ หากไม่ใช่ยามสงคราม การที่จะเป็นผู้รับผิดชอบสอนทหารเยอรมันคงไม่ลำบากลำบ่นเท่าใดนัก เพราะผู้บังคับหมวดมีลูกมือ คือบรรดาจ่าและนายสิบ ตลอดจนเครื่องมือในการหัดพร้อมมูล แต่คราวนี้มันเป็นเรื่องที่จะหัดคนเอาไปในงานสื่อสาร ซึ่งทุกคนยอมรับว่าเป็น "**เส้นประสาทของกองทัพ**" ให้ใช้การได้ในเวลาอันรวดเร็ว และในชั่วเวลาอันน้อยนี้ทหารจะต้องได้รับการฝึกการปฏิบัติตน การใช้อาวุธ ใช้ภูมิประเทศให้เหมาะ มิฉะนั้นจะตกเป็นเหยื่อของกระสุนโดยง่าย ซึ่งบาปอันนี้ย่อมจะตกอยู่กับนายทหารผู้ฝึกเท่านั้น

ข้าพเจ้าได้รับห้องเล็กๆ สำหรับอยู่คนเดียวห้องหนึ่งบนสโมสรนายทหารในฐานะที่ไม่มีครอบครัว เป็นนายทหารแล้วก็ไม่ว่างมืออยู่เช่นเดิม เช้า

มืดก็ออกตรวจและไปดูทหารหัดฟังเลขสัญญาณ พอสายหน่อยก็พาทหารออกฝึกในภูมิประเทศ เวลาว่างก็ต้องเตรียมตัวและอบรมนายสิบ สอนพลทหารตามวิชาที่ผู้บังคับหมวดจะต้องสอนเอง เช่นวิชาไฟฟ้า วิทยุ การจัดทหารสื่อสารในกองพล การจัดกองบัญชาการกองพล ฯลฯ ปกติผู้ที่จะมาเป็นทหารสื่อสารเขาก็คัดคนที่มีรากฐานความรู้อย่างดีมาแล้ว แต่กระนั้นการสอนในบางเรื่องเช่นการจัดกองบัญชาการ มันช่างลำบากแสนเข็ญ เพราะชื่อแต่ละหน่วยยาวยืดยาด กับเรื่องตัวย่อเป็นเรื่องที่จะต้องเคี่ยวเข็นกันแรมเดือน เพราะทหารพวกนี้ส่วนมากอยู่ในลักษณะถูกบังคับให้เรียน ขณะนี้พลทหารสื่อสารมักจะมีระดับความรู้ไม่สม่ำเสมอกัน ที่จบมัธยมบริบูรณ์ก็สอนง่ายหน่อย ที่ขนาดชั้น ๖ ก็ชักจะเต็มฝืนแล้ว แต่เคราะห์ดีที่ฝรั่งพอเกิดมาก็มีโอกาสคุ้นเคยกับวิทยาศาสตร์มาเป็นลำดับ เป็นต้นรู้จักวิทยุ โทรเลข โทรศัพท์ กระดิ่งไฟฟ้า ฉะนั้นการสอนทหารทางวิชาเทคนิคจึงยังพอพูดกันรู้เรื่องบ้าง กลางคืนมักจะออกไปหัดเดินทางไกล หัดนำสาร หัดยิงในเวลาค่ำคืน ทุกอาทิตย์มีการ "**ฝึกอย่างหนัก**" ทหารต้องออกไปฝึกในภูมิประเทศร่วมกันทั้งกองพัน ซึ่งประกอบด้วย กองร้อยวิทยุ กองร้อยโทรศัพท์ ฯลฯ ปกติในเยอรมันก็หนาวพอดูอยู่ หากจะหัดทหารเยอรมันในยามปกติก็ทารุณพอแล้ว แต่นี่ถึงคราวที่จะต้องหัดทหารเยอรมันให้ชินกับสภาพการรบในรัสเซียอีก ทุกคนต้องขุดที่กำบังอยู่ มีคำสั่งห้ามขาดไม่ให้ทหารใช้อาคารบ้านเรือนเป็นที่ตั้งสถานี หรือเป็นที่บังคับการในเวลาฝึกสื่อสารในภูมิประเทศ สำหรับตัวข้าพเจ้าหนาวก็หนาว อยู่ในหิมะนานๆเข้าเท้าเริ่มชาไปหมด ยามปกติเมื่อยังไม่เป็นทหาร ข้าพเจ้าชอบลุยหิมะเดินเล่นตามป่าดูภูมิประเทศที่ขาวโพลง ปั้นหิมะขว้างปากันเล่นอย่างสนุกสนาน แล้วก็กลับมาดื่มน้ำชาร้อนๆ แต่ครั้งนี้เราจะต้องหัดให้ทหารทนหนาวอยู่ในหิมะ ๒-

๓ คืนติดต่อกันโดยไม่มีเตาผิง ห้ามทหารไม่ให้ใช้ถุงมือ ห้ามไม่ให้ทหารกระดกคอปกเสื้อคลุมขึ้น ไม่ให้หลุบหมวกมาปิดหู เพื่อให้ทนกับความหนาวเอาไว้ ฉะนั้นในฐานะที่เราเป็นผู้ฝึกหัดก็ต้องทำตัวอย่างอันดี ยอมทนหนาว ลมหายใจที่ออกมาต้องอากาศเย็น ไม่ช้าก็กลายเป็นไอศกรีมติดตามหนวดเคราที่ไม่ได้โกนหลายๆวันอย่างน่าดู ลมหนาวอันเย็นยะเยือกกระโชกมาทีละครั้งแทบจะตัดเอาหูและจมูกขาดตามไปด้วย บางทีก็หอบเอาหิมะมาปะทะหน้าแทบลืมหูลืมตาไม่ได้ ภูมิประเทศอันขาวโพลงปกคลุมด้วยหิมะเป็นนวลใย ในยามนี้แทนที่จะก่อให้เกิดอารมณ์โรแมนติก กลับก่อให้เกิดความรู้สึกอันขยะแขยงและตระหนักแต่ในความทารุณของธรรมชาติเท่านั้น

มีผู้สงสัยถามข้าพเจ้าว่าในขณะที่เป็นนายทหารเยอรมัน นายสิบพลทหารยังเคารพยำเกรงอยู่หรือ ข้าพเจ้าเองเวลาอยู่เยอรมันขอสารภาพว่ามิได้คิดเสียเลยในข้อนี้ แต่เท่าที่คลุกคลีอยู่กับทหารเยอรมันมาช้านาน ก็ไม่เห็นมีใครแสดงอาการกระด้างกระเดื่องหรืออวดดีต่อข้าพเจ้า ทั้งนี้คงเป็นเพราะข้าพเจ้าเคยได้รับการหัดการสอนมาตั้งแต่ขั้นพลทหาร นายสิบ จ่านายสิบ นายทหารผ่าน ร.ร. ต่างๆ ของนายทหารสื่อสารมาเป็นลำดับ สิ่งต่างๆที่ได้ร่ำเรียนมาเราสามารถนำเอาออกใช้ได้ในทันที สิ่งที่นายสิบและพลทหารจะต้องรู้ต้องทำได้ พวกเราเคยรู้เคยทำมาเสียจนช่ำชองแล้ว พูดง่ายๆว่า พวกเราสามารถแสดงให้ผู้น้อยเห็นว่า เราเหนือเขาทั้งในด้านวิทยาการและวัฒนธรรม ผู้น้อยก็ไม่มีโอกาสที่จะมาอวดดีกับเรา อีกประการหนึ่งข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นนายสิบพลทหารเยอรมันมาตีเสมอกับนายทหารเลย ปกติพลทหารก็กลัวนายสิบสานอยู่แล้ว ฉะนั้นกับนายทหารยิ่งเรียบร้อยดังผ้าพับไว้ เฉพาะอย่างยิ่งสภาพของข้าพเจ้าในขณะนั้น หาใช่นายทหารที่ไปดูการในกองทัพของเขา หรือไปช่วยเขาหัดทหารไม่ แต่

กองทัพบกได้บรรจุพวกเราเหมือนกับนายทหารเยอรมันคนหนึ่ง ทั้งนี้เป็นธรรมเนียมตั้งแต่พวกเราเป็นนักเรียนนายร้อยแล้ว ไม่เคยได้และเสียสิทธิต่างกับทหารเยอรมันเลย ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีอำนาจบังคับบัญชาเหมือนกับนายทหารของเขาคนหนึ่ง ในเรื่องทหารเยอรมันกับชาวต่างประเทศในกองทัพบกนี้เคยมีเรื่องกระทบกระเทือนกันเหมือนกัน หลังจากเยอรมันเริ่มสร้างกองทัพขึ้นใหม่ตามโครงการของฮิตเล่อร์ ก็มีลูกชายของจอมพลเจียงไคเช็คที่เคยเข้าเป็นทหารเยอรมัน ได้รับการอบรมจนเป็นนายทหาร ด้วยเหตุผลอย่างไรข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ชัด แต่มีผู้เล่าว่า เพราะใช้อำนาจบังคับบัญชามากเกินไป พวกทหารเยอรมันที่ไม่พอใจจะให้ชาวจีนมาเป็นนายตน จึงทำรายงานยื่นขึ้นไปตามลำดับ แต่ฮิตเลอร์กลับแทงลงในรายงานคืนมาว่า *“ลูกชายของท่านเจียงไคเช็คนั้นทำถูกแล้ว ทหารเยอรมันจะต้องนบนอบต่อบุคคลนี้ เขาบังคับบัญชาท่านในฐานะที่เป็นทหารเยอรมันและในนามของข้าพเจ้าต่างหาก”* ก่อนเกิดสงครามโลก ลูกชายเจียงไคเช็คก็เดินทางกลับเมืองจีน แล้วก็ไม่มีใครกล่าวขวัญอีก แต่สำหรับข้าพเจ้าไม่เคยเกิดเรื่องทำนองนี้กับทหารเยอรมันเลย ข้าพเจ้าเคยว่ากล่าวเมื่อสอนแล้วทหารไม่จำทั้งไม่จด เคยให้วิ่งล้มลุกคลุกคลานเหมือนกับที่ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยถูกต้อนมา แต่ก็ไม่เห็นมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจเลย ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้พาทหารในกองร้อยไปหัดยิงลูกระเบิดจากปืนเล็ก ขากลับกรมกอง ทหารของข้าพเจ้าร้องเพลงไม่พร้อมกับจังหวะเดิน ข้าพเจ้าจึงสั่งให้นายสิบครูออกจากแถว เริ่มต้อนทั้งกองร้อยให้คลุกฝุ่นบนถนน ประชาชนยืนอมยิ้มดูกันอย่างสนุก แล้วก็ไม่เห็นมีผู้ใดแสดงความไม่พอใจหรือฮึดฮัดประการใด ครั้งหนึ่งบุญช่วย ทองปรีชา (นายทหารรถถัง) กับข้าพเจ้ายืนอยู่บนบาทวิถีแห่งหนึ่งในเวียนนา ทหารเอสเอส คือทหารระวังป้องกันตัวฮิตเล่อร์เดินผ่านมา แล้วทำ

ความเคารพพวกเราอย่างฉวัดเฉวียนเกินไป กล่าวคือแทนที่จะยกแขนขวาขึ้นตรงๆตามแบบฝึก กลับงอข้อศอกนิดหนึ่งแล้วงอข้อมือหน่อยหนึ่ง ให้ลำแขนโค้งเหมือนปีกเครื่องบินดำทิ้งระเบิดสตูก้า บุญช่วยทนดูไม่ได้ เลยเรียกทหารเอสเอสคนนั้นมาซ้อมทำความเคารพใหม่ต่อหน้าฝูงชน ให้ทหารคนนั้นเดินกลับไป ๒๐ เมตร แล้วให้เดินผ่านมาทำความเคารพพวกเราให้ถูกต้อง ซึ่งทหารคนนั้นก็เชื่อฟังและกระทำตามโดยปราศจากการขัดขืน

การดูถูกผิวหรือดูถูกชาวต่างประเทศ โดยปกติมักจะมีอยู่ในหมู่ชนที่มีการศึกษาน้อย ในประเทศเยอรมัน ข้อบกพร่องของเนชั่นแนลโซเซียลิสม์ในการอบรมยุวชนก็คือ สอนว่าเยอรมันเป็นชาติที่เลิศที่สุด ชาติที่ชั่วที่สุดก็คือชาวยิว เลยทำให้เด็กหนุ่มบางคนแสดงความยโสต่อชาวต่างประเทศ แต่นี่ก็เป็นเรื่องของการเมือง ตอนที่เยอรมันชนะ ปกครองยุโรปแทบทั้งหมด เจ้าพวกยุวชนนี้ก็คึกคักทำท่าจะเป็นเจ้าโลกเอาจริงๆ แต่พอสงครามยืดเยื้อนานเข้าเยอรมันทำท่าจะแพ้ พวกที่เคยคึกก็กำแหงน้อยลงตามลำดับ ข้าพเจ้าจำได้ว่าในตอนนั้นได้ยินคำว่า Gross Deutschland ซึ่งหมายความว่า "**ประเทศเยอรมันอันยิ่งใหญ่**" ใช้ในวงการรัฐบาลบ่อยๆ เช่นเดียวกับญี่ปุ่นในเยอรมัน เมื่อตอนเรืองอำนาจ การติดต่อทางทูตกับญี่ปุ่น ต้องใช้คำว่า "**ไดนิปปอน**" ซึ่งแปลว่า "**ญี่ปุ่นอันยิ่งใหญ่**" เหมือนกัน ก่อนสงครามโลกเล็กน้อย นายทหารเรือไทยเคยมีปากเสียงกับพวกเชิ้ตสีน้ำตาลซึ่งเป็นทหารการเมืองของฮิตเลอร์ เจ้าเชิ้ตสีน้ำตาลพยายามขัดขวางไม่ให้คนไทยเต้นรำกับหญิงเยอรมัน ซึ่งผลทำให้เจ้าของงานต้องมาขอโทษคนไทยเสียย่ำแย่

ขณะที่บุญเรือน (นายทหารราบ) ปฏิบัติราชการสนามอยู่ที่ฝรั่งเศส ตอนนั้นพวกเรายังมิได้เป็นนายทหาร คืนวันหนึ่งหลังจากเลี้ยงกันจนมึนเมาแล้ว

ผู้บังคับบัญชาก็สั่งให้บุญเรือนเป็นผู้นำขบวนนายทหารชั้นประทวนทั้งหลายเดินกลับที่พัก ในฐานะที่บุญเรือนเคยเป็นนายทหารไทยมาแล้ว และมีสติดีเพราะไม่ดื่มสุรา ระหว่างทางเกิดมีคนฮึดฮัดแสดงความไม่พอใจ แต่ก็ไม่ถึงเกิดเรื่อง ทั้งนี้เป็นเพราะต้องไปนำทหารที่มียศเท่าๆกัน และในขณะนั้นบุญเรือนเป็นคนหน้าใหม่เพิ่งกลับจากรัสเซีย และอีกประการหนึ่งพวกนั้นกำลังครองสติไม่ค่อยอยู่ หาไม่คงไม่เกิดเรื่องที่จะทำให้บาดหมางใจกันได้ดังที่กล่าวนี้ ตลอดเวลาที่พวกเราเป็นนักเรียนนายร้อยไม่เคยมีเรื่องกระทบกระเทือนใจกันเลย เพราะต่างคนก็มีการศึกษามาไม่น้อย และข้อสำคัญพวกเราส่วนมากผ่านการศึกษาในโรงเรียนนายร้อยเมืองไทยมาดีแล้ว เวลาเรียนไม่ว่าจะเป็นยุทธวิธีหรือเทคนิค พวกเราต้องได้เปรียบชาวเยอรมันทุกขณะ นอกจากการปฏิบัติย่อยๆ และเล่ห์เหลี่ยมในสนามรบ ซึ่งต้องยอมยกว่านายทหารชั้นประทวนบางคนที่ออกรบมาแล้ว ๒–๓ ปีมีความรู้ดีกว่าพวกเรา เมื่อทั้งสองฝ่ายต่างรู้มือและตื้นลึกหนาบาง การค่อนแคะการริษยาหรือดูถูกซึ่งกันและกันก็ย่อมไม่ปรากฏขึ้น ข้าพเจ้าบอกตรงๆว่าใช้ทหารเยอรมันนั้นรวดเร็วและทันใจดีนัก เวลาเรียกใช้ทหารจะวิ่งปรู๊ดเดียวเข้ามายืนตรงโดยเร็ว เมื่อรับคำสั่งแล้ว ทวนคำสั่ง กลับหลังหันผับ รีบไปปฏิบัติแล้วกลับมารายงานผล เวลาผู้บังคับบัญชาควักบุหรี่ออกจะสูบ เป็นต้องเห็นผู้อยู่ข้างเคียงจุดไม้ขีดให้เสร็จสรรพแล้ว หากผู้บังคับบัญชาทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดหลุดจากมือ เป็นต้นดินสอที่โต๊ะครูตก ทหารแทบทั้งห้องจะต้องกรูกันไปรีบหยิบ หรือถ้าเป็นผ้าเช็ดหน้าของผู้หญิงคงแย่งกันถึงกับขาดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยแน่

ข้าพเจ้าอดขำไม่ได้ในเรื่องนี้ ครั้งหนึ่งเมื่อยังเป็นนักเรียนนายร้อยอยู่ ผู้บังคับทำการสอนเรื่องการเขียนข่าว ดินสอของแกเผอิญตกลงบนพื้น พวกเรา ๑๒ คน กระทืบเท้าดังโครมครามทั้ง ๑๒ คน สนั่นพื้นห้องทำทีว่าจะกรูกัน

เข้าไปหยิบดินสอ แต่แล้วไม่มีใครลุกขึ้นจากม้านั่งสักคนเดียว เจ้าคนที่นั่งใกล้โต๊ะครูกลัวจะเสียท่า จึงค่อยๆเอื้อมมือไปหยิบดินสอแท่งนั้นขึ้นมา นายสิบผู้-บังคับหมู่รู้แกว หาว่า *"กันหนักแล้วยังหน้าไหว้หลังหลอกอีก"* เลยซ้อมให้พวกเรามุดใต้โต๊ะเสียจนหายหนาว

เมื่อเป็นนายทหารอยู่ในกองพันนี้ การกินอยู่สบายขึ้นเล็กน้อย มีคนเสิฟอาหารเช้าให้ไม่ผิดกับอยู่โฮเตล มีกาแฟวิทยาศาสตร์ประจำเป็นอาหารเช้ากับขนมปัง ๒–๓ แผ่น ในภาคนี้มีการปลูกผลไม้ไม่น้อย ฉะนั้นเช้าๆมักจะมีน้ำเชื่อมเหนียวๆซึ่งกลั่นจากผลไม้ให้ทาขนมปังแทนแยม ในเวลาสงครามน้ำตาลต้องใช้บัตรและมีน้อยมาก จึงทำแยมไม่ได้ สิ่งที่คล้ายแยม ได้แก่น้ำหวาน (Concentré)ของผลไม้ คือเอาผลไม้มาเคี่ยวจนข้นกลายเป็นน้ำเชื่อมหวานปะ-แล่มๆ แล้วจ่ายให้คนละ ๒๕๐ กรัมต่อเดือน นอกจากนี้มีน้ำตาลวิทยาศาสตร์ ๒ เม็ด น้ำตาลก้อน ๑ ก้อน แต่น้ำตาลก้อน พวกเรามักจะเก็บใส่กระเป๋าไว้ให้ม้ากิน เพื่อจะเอาใจมัน จะได้ไม่ดีดเราตกลงมาบ่อยๆ ตอนกลางวันนายทหารทุกคนต้องรับประทานอาหารที่สโมสร ตอนเย็นรับที่ไหนก็ได้ บนโต๊ะอาหารมีกระป๋องสำหรับใส่สตางค์ เป็นค่าปรับนายทหารที่พูดคำหยาบ เฉพาะอย่างยิ่งมีคำ ๑ ที่ติดปากทหารทุกคนคล้ายกับคำว่า *"อ้ายห่า"* ของเรา ใครพูดครั้งหนึ่งต้องเสีย ๑๐ สตางค์

ไม่ช้าก็ถึงวาระที่จะต้องพลีเลือดให้แก่กองทัพบกอีก ๑/ ๔ ลิตร การสละเลือดให้ทหารในเยอรมันนั้น รู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดา เพราะชีวิตคนที่อยู่อาจจบลงวันหนึ่งวันใดเนื่องจากภัยทางอากาศก็ได้ ยามมีหวอทีหนึ่ง เขาก็ต้อนเราเข้าที่หลบภัย แต่ถ้าลูกระเบิดมันลงมาเหมาะ ที่หลบภัยมันก็คือโรงฆ่าสัตว์เราดีๆนี่เอง ที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อรู้สึกว่ายังทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ได้ ก็ทำเสีย

สุภาพสตรีที่รู้สึกตัวว่าอ้วนท้วนแข็งแรง ปีหนึ่งก็มักจะอุทิศเลือดให้ทหารครั้งหนึ่งบางคนก็ชอบอุทิศเป็นนิจ เพราะการอุทิศเลือดครั้งหนึ่งได้บัตรอาหารสำหรับซื้อเนื้ออีก ๒ กิโลกรัมเป็นพิเศษ

หลังจากอุทิศเลือดให้แล้ว ข้าพเจ้าก็ไปปรึกษาหมอเพื่อเลาะสันจมูกที่คดของข้าพเจ้าออก เพราะรู้สึกรำคาญที่หายใจไม่ปลอดโปร่ง ปวดศีรษะและเป็นหวัดบ่อยๆ โรงพยาบาลสำหรับคนไข้สามัญหายากเต็มที ข้าพเจ้าจึงตกลงใจให้แพทย์ทหารทำการผ่าตัด เพราะว่าประการหนึ่งไม่ต้องเสียเงิน อีกประการหนึ่ง เยอรมันมีหมอที่เชี่ยวชาญในการผ่าตัดนี้มากมาย จึงขอลาผู้บังคับกองพันไปผ่าตัดที่เมืองเบรสเลา ในวันเดียวกันที่ข้าพเจ้าขึ้นไปเอาบัญชีพล ณ กองบังคับการนายทหารคนสนิทได้ถามข้าพเจ้าว่า เครื่องหมายประจำตัวของข้าพเจ้าติดตัวอยู่หรือเปล่า ข้าพเจ้าจึงควักแผ่นอาลูมิเนียมที่ทำขึ้นใหม่นั้นออกให้ดู ท่านผู้อ่านคงยังจำได้ว่าข้าพเจ้าเคยถูกขโมยกางเกงไปในขณะที่ถอดอาบน้ำที่เมืองไลปซิกและเครื่องหมายประจำตัวของข้าพเจ้าซึ่งอยู่ในกางเกงนั้นก็พลอยหายไปด้วย ต่อมามีผู้พบเครื่องหมายประจำตัวของข้าพเจ้าตกอยู่ข้างคู จึงนำไปให้ตำรวจๆจึงส่งมาให้ทหาร เพื่อสอบสวนว่าเจ้าของเครื่องหมายเป็นตายร้ายดีประการใด หรืออาจเป็นทหารหลบหนีถอดเครื่องหมายทิ้งก็ได้ นายทหารคนสนิทส่งบันทึกหนังสือของหน่วยต่างๆที่ตามหาข้าพเจ้าให้ดูปึกเบ้อเร่อ เครื่องหมายถูกส่งไปเมืองฮาโนเวอร์ซึ่งเป็นต้นสังกัดของข้าพเจ้า เดินทางไปฝรั่งเศสทั่วภาคใต้ กลับมาบีเลอเฟลด์ แล้วต่อไปฮาลเลอ สุดท้ายจึงมาพบกับตัวของข้าพเจ้าที่กองพันซึ่งข้าพเจ้าประจำอยู่เวลานี้ พูดไปแล้วก็น่าชมการทำงานอย่างมีระเบียบของกองทัพเขา ตกลงข้าพเจ้าจึงมีเครื่องหมายประจำตัวถึง ๒ อัน

ในเย็นวันนั้น รถไฟพาตัวข้าพเจ้ามาเบรสเลา ข้าพเจ้าเข้ารายงานตัวต่อนายแพทย์ ขณะนั้นนายแพทย์กำลังพื้นเสีย ด่านายสิบคนหนึ่งว่าใจเสาะร้องโวยวายขณะทำการผ่าตัด ครั้นเห็นข้าพเจ้าก็ต้อนรับเป็นอันดี แล้วหันไปถามผู้ช่วยว่ามีห้องว่างไหม เมื่อได้รับคำตอบว่ามีอยู่เตียง ๑ พอดี นายแพทย์ก็บอกให้ข้าพเจ้าไปเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย นุ่งบียามาแทน ภายหลังครึ่งชั่วโมงข้าพเจ้าก็ออกมาพบกับแพทย์อีกโดยปราศจากพิธีรีตองอะไร นายแพทย์และข้าพเจ้าต่างก็นั่งเก้าอี้คนละตัว แกเอายาฉีดในรูของข้าพเจ้า ๑ เข็ม แล้วก็ส่งชามอ่างแบนๆโค้งๆให้ข้าพเจ้าถือ ต่อมาอีก ๑๐ นาทีก็ลงมือแซะ ขณะแรกที่เสียมเล็กๆของแกจิกเข้าไปในกระดูกสันจมูกของข้าพเจ้าๆให้รู้สึกปวดร้าวสมองเหลือประมาณ แต่เข็งใจทนเพราะกลัวจะถูกด่า แกแซะรูโน้นรูนี้โลหิตก็ไหลลงมาในอ่างที่ข้าพเจ้าถือ ประมาณไม่น้อยไปกว่าที่บริจาคไปแล้วเมื่ออาทิตย์ก่อน แล้วแกก็ให้ข้าพเจ้าหายใจแรงๆ พลางถามว่าหายใจโล่งขึ้นไหม ข้าพเจ้าก็ลองหายใจดูเห็นว่ายังไม่โล่งแท้ จึงตอบว่าขอให้เอากระดูกออกอีกเถิด แกหัวเราะหึๆแล้วบอกว่า *"เอาออกอีกไม่ได้แล้ว เดี๋ยวรูจมูก ๒ รูมันจะกลายเป็นรูเดียวกัน"* เป็นอันว่าข้าพเจ้าต้องพอใจเพียงแค่นี้ เสร็จแล้วแกก็เอายามาป้าย ยัดผ้าพันแผลเข้าไปปิดรูจมูกสนิทไม่ให้หายใจ แล้วข้าพเจ้าก็เดินกลับมาห้องพัก ทิ้งตัวลงบนเตียงแทบไม่อยากพูดจากับใคร เพื่อนร่วมห้องข้าพเจ้า ๒ คน คนหนึ่งเป็นร้อยเอกทหารราบ อีกคนหนึ่งเป็นร้อยโททหารปืนใหญ่ เข้ามาแนะนำตนเอง ทั้ง ๒ คนเป็นชาวไลปซิก เมืองที่ข้าพเจ้าเคยอยู่เมื่อครั้งเข้าโรงเรียนเหล่าจึงคุยกันถูกคอดีไม่ช้านางพยาบาลสาวก็เข้ามาถามข้าพเจ้าว่า เจ็บมากไหมและต้องการกินอะไร ข้าพเจ้าจึงขอน้ำส้ม ๑ แก้ว พร้อมทั้งยานอนหลับ.

รุ่งเช้าตื่นขึ้นศีรษะหนักโงหัวแทบไม่ขึ้น นางพยาบาลรีบเอาปรอทมายัดใต้รักแร้เพื่อวัดอุณหภูมิไข้ แล้วก็ต้องตื่นล้างหน้า ในระหว่างล้างหน้านางพยาบาลก็ทำเตียง แล้วเอาอาหารเช้ามาให้ การป่วยที่โรงพยาบาลทหารดีอย่างเดียวเท่านั้น คือมีอาหารบำรุงกำลังดีกว่าที่อื่น เช้าๆมีนมให้ดื่ม ๑ ถ้วยเล็กๆและไข่ลวก ๑ ใบ ซึ่งคนปกติไม่มีโอกาสได้กินเลย ข้าพเจ้านอนหายใจทางปากอยู่ตลอดเวลา ๑ อาทิตย์เต็ม ทั้งวันไม่ต้องทำอะไรนอกจากคุยกันดึกดื่นกับเพื่อนร่วมห้องบ้าง เพื่อนห้องข้างเคียงบ้าง ห้องของข้าพเจ้าเลยกลายเป็นศูนย์กลางการสนทนา บางวันคุยกันจนถึงกับนางพยาบาลต้องมาขอร้อง ให้กลับไปนอนเพราะแพทย์ห้าม เพื่อนร่วมห้องของข้าพเจ้าคนที่เป็นนายร้อยเอกนั้นศีรษะยังเต็มไปด้วยสะเก็ดระเบิดอีกหลายสิบชิ้น บาดแผลที่อื่นหายหมดแล้วแต่ตามท้ายทอยยังมีเศษเหล็กฝังอยู่มาก แพทย์ก็ยังไม่กล้าผ่าตัดทันทีทันใด แม้ว่าจะมีเครื่องมือตรวจหาสะเก็ดระเบิดในร่างกายอย่างดี แต่การผ่าตัดแถบท้ายทอยมักเป็นอันตรายแก่ประสาทยิ่งนัก ร้อยโทอีกคนหนึ่งเหลือขาอยู่ข้างเดียวถูกทุ่นระเบิดบกของพลพรรครัสเซีย ห้องต่อๆไปบางคนก็แขนขาด บางคนก็ตาเหลือข้างเดียว ทุกเย็นนางพยาบาลต้องเอาตาแก้วออกล้าง ตอนเช้าก็ยัดเข้าไปใหม่ ข้าพเจ้าเฝ้าดูเวลาแกมีตาข้างเดียวแล้วสลดใจ เวลาใส่แก้วเข้าไปแล้วค่อยน่าดูหน่อย นายแพทย์พยายามผ่าตัดอย่างดี จนตาแก้วของแกสามารถลอกไปได้พร้อมๆกับตาข้างดี บางคนสะเก็ดระเบิดเข้าไปในหู เมื่อจะทำการชะล้างแต่ละทีเอาผ้าพันแผลยัดเข้าไปในหูอย่างน้อย ๒ เมตร ฯลฯ ทุกเช้าตื่นขึ้นมาดูแต่ละเตียงแล้วอดปลงอนิจจังไม่ได้ **ความโหดร้ายทารุณของสงคราม ทำให้ชายฉกรรจ์ผู้ยอมเสียสละทุกอย่าง "เพื่อให้ผู้อื่นได้ทรงชีวิตอยู่ต่อไป" ต้องอยู่ในลักษณะอันแสนจะทรมานอย่างไม่มีที่เปรียบ ทั้งนี้ไม่เพียงแต่ในระหว่าง**

สงครามเท่านั้น บรรดาผู้ทุพพลภาพเหล่านี้ยังจะต้องทนทุกข์ต่อไปจนชีวิตหาไม่ ยิ่งประเทศของตนแพ้สงคราม ผู้ที่ต่อสู้ด้วยอุดมคติอันสูงเหล่านี้อาจจะต้องผจญชะตากรรมของตนไปคนเดียว โดยปราศจากผู้เหลียวแลก็ได้

สิ่งน่าชมการทำงานขององค์การราชการต่างๆของเยอรมัน ก็คือ การทำงานร่วมมือกันอย่างแน่นแฟ้นและมีประสิทธิภาพอันสูง เมื่อข้าพเจ้ามาป่วยอยู่ไม่กี่วัน ก็ได้รับจดหมายจากองค์การบรรเทาทุกข์และบำรุงขวัญทหารที่เจ็บป่วยจากเบอรลิน เขียนมาถามข่าวคราวเนื่องจากทราบว่า มีนายทหารต่างประเทศมาป่วยอยู่ในโรงพยาบาล จดหมายเขียนมาอย่างนิ่มนวล ถามทุกข์สุขแล้วก็จบลงด้วยการให้พรให้หายวันหายคืน ต่อไปก็ส่งหนังสือมาให้อ่านแก้กลุ้มเป็นภาษาอังกฤษบ้าง เยอรมันบ้าง พยายามหาเรื่องเกี่ยวกับธิเบตบ้าง อินเดียบ้าง ส่งมาให้ข้าพเจ้าอ่าน เพราะนึกว่าจะถูกใจชาวเอเซียด้วยกัน ไม่ช้าหัวหน้านิสิตหญิงของมหาวิทยาลัยก็เยี่ยมเยียน ต่อๆไปก็ส่งนิสิตหญิงมาคุยด้วยแทบทุกวันเพื่อไม่ให้ข้าพเจ้าเหงา พอข้าพเจ้าหายไข้ลุกเดินได้แล้ว สมาคมนิสิตมหาวิทยาลัยก็มาชวนไปปิกนิคตามสวนพฤกษชาติและไปเที่ยวตามสวนสัตว์ เผอิญมีช้างมาจากเมืองไทยอยู่ที่นั่น ๔เชือก ซึ่งแสนรู้น่ารักมาก พวกเขาจึงขอร้องให้บรรยายสิ่งที่น่ารู้เกี่ยวกับเรื่องเมืองไทยให้ฟังบ้าง

ข้าพเจ้าอยู่โรงพยาบาลที่เบรสเลาได้ ๑๐ กว่าวัน นายแพทย์ก็ถามข้าพเจ้าว่า อยากจะไปพักผ่อนที่ไหน ข้าพเจ้าจึงตอบว่าที่บาดกาสไตน์ (Bad Gastein) ในออสเตรียทางใต้ Bad ภาษาเยอรมันแปลว่า "ที่อาบน้ำ" บาดกาสไตน์เป็นที่ตากอากาศและสถานอาบน้ำแร่ที่มีชื่อเสียงที่สุดในยุโรป ก่อนจะไปอาบน้ำแร่ ข้าพเจ้าจึงเดินทางไปพักที่เวียนนา เพื่อรอจนหาโฮเต็ลที่พักให้ได้เรียบร้อยเสียก่อน

ถึงกรุงเวียนนาก็พบบุญช่วยและชายน้อยตามเคย ทูตกับครอบครัวย้ายออกจากบ้านที่พักใกล้สถานีกรุงเวียนนา เพราะเจ้าของบ้านจะมาอยู่เอง และรุ่งขึ้นอีก ๒–๓ วัน หลังจากพระประศาสน์ฯ กับครอบครัวย้ายกลับมาเบอรลิน บ้านที่ท่านเคยพักที่เวียนนาก็ถูกระเบิดพังพินาศ ผู้คนที่หลบอยู่ในห้องใต้ดินของบ้านเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตทั้งสิ้น นับว่าคนไทยยังเคราะห์ดีอยู่

เช้าวันรุ่งขึ้น หวาน บัวน้อยก็มาหาข้าพเจ้ายังที่พัก นำข่าวอันน่าสลดใจมาว่า เขาได้รับโทรศัพท์จากกงสุลมูลเล่อร์ว่า บุญช่วย ทองปรีชายิงตัวตายเสียแล้ว ชายน้อยกับข้าพเจ้าจึงรีบไปยังที่อยู่ของบุญช่วยในกองพันรถถังซึ่งห่างจากกรุงเวียนนาประมาณ ๒๐ ก.ม. เพราะไม่รู้ว่ายิงตัวตายเองหรือถูกพวกทหารที่อยู่ในกองพันยิงตาย หรือเนื่องจากอุบัติเหตุ เรื่องมันอาจเป็นได้ทั้ง ๓ กรณี ปกติบุญช่วยชอบพกปืนตั้งแต่เป็นทหารใหม่ๆอยู่แล้ว ชอบเอาปืนมาจี้คนโน้นแหย่คนนี้ บางทีก็จ่อขมับตนเอง นอกจากนี้บุญช่วยยังชอบเดินเตร่กับผู้หญิงชาวเวียนนาซึ่งอยู่แถวนั้นเสมอๆ ซึ่งอาจก่อความหมั่นไส้ให้แก่ทหารที่อยู่ในกรมกองเดียวก็ได้ และประการสุดท้าย บุญช่วยเป็นเจ้าปรัชญาชอบหาความสนุกและความสุข แต่ในระยะหลังๆรู้สึกไม่ค่อยจะร่าเริง เงินทองก็ไม่มีพอใช้ สถานทูตคงจ่ายเงินให้พวกเราเพียง ๒๐๐ มาร์คต่อเดือน ทุกคนเป็นหนี้สินเต็มตัว ตอนออกเป็นนายทหารก็ต้องหยิบยืมเงินคนอื่นซื้อเครื่องแต่งตัวเอง คำปรารภที่บุญช่วยบ่นกับข้าพเจ้าเสมอก็คือ เขาไม่คิดไม่หวังอะไรอีกแล้ว มีอยู่อย่างเดียวคือ เข้าเรียนในโรงเรียนเสนาธิการทหารของเยอรมันให้ได้ พูดถึงเรื่องเงินทองทีไร ได้รับคำตอบจากสถานทูตว่า ทางเมืองไทยยังไม่ส่งมา แล้วทุกคราวบุญช่วยก็จะปรารภเป็นเชิงเล่นกับข้าพเจ้าว่า **"นับประสาแต่เงินแค่นี้ยังส่งมาให้ไม่ได้ แล้วจะไปรบทัพจับศึกกับใครว้า"** ต่อมาสถาน

ทูตก็ได้รับรายงานจากกองทัพบกเยอรมันสั้นๆว่า *"บุญช่วยยิงตัวตาย สาเหตุไม่ปรากฏ"* นับว่าเป็นคนไทยคนที่สอง ที่อุตส่าห์เอาอัฐิมาทิ้งไว้ในต่างด้าวอันแสนไกล สำหรับพวกคนไทยเพื่อนๆก็ไม่ทราบดีว่า เหตุใดบุญช่วยจึงเอาความตายมาเป็นทางออกเพื่อแก้ปัญหาชีวิต แต่สิ่งที่น่าเสียดายก็คือ สมองของนายทหารรถถังหนุ่มคนนี้ บุญช่วยมาอยู่ฝรั่งเศส ๒ ปีก็สามารถทำแม๊ทริกกูเลชั่นของฝรั่งเศสได้ ซึ่งคนไทยบางคนอยู่ ๗ ปียังสอบตก บุญช่วยมีหัวชอบอักษรศาสตร์เป็นที่หนึ่ง รู้จักชีวิตของเก็ตเตอ (นักปราชญ์เยอรมัน) ดีกว่าชาวเยอรมันเสียอีก นิทานชวนหัวของเยอรมันหลายร้อยเรื่อง บุญช่วยสามารถเล่าได้หมด และสิ่งที่น่าเสียดายที่สุดก็คือ ความเก่งในยุทธวิธีรถถังของเขา ซึ่งผู้บังคับบัญชายังออกปากชม หากมีการสอบยุทธวิธีข้อเขียนในโรงเรียนเหล่าทีใด บุญช่วยเป็นต้องได้ที่หนึ่งเสมอ ในที่สุดพวกเราที่อุตส่าห์เรียนจนได้เป็นนายทหารเยอรมัน ๔ คน ก็ลดจำนวนลงไปเหลือเพียง ๓

เมื่อหาโฮเตลได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินทางมาบาดกาสไตน์ อันเป็นเมืองย่อมๆอยู่ในหุบเขาแห่งหนึ่งสูงพันกว่าเมตร เป็นที่ๆสงบที่สุด ไม่เคยถูกโจมตีทางอากาศเลย ที่นี้เป็นบ่อเกิดของน้ำแร่ชนิดหนึ่งร้อน ๕๐° เป็นน้ำแร่ที่มีรังสีกัมมันตภาพมากที่สุดในบรรดาน้ำแร่ทั้งหลายที่มีในยุโรป เป็นที่ที่กษัตริย์ของเยอรมันและออสเตรียโปรดปราน มาประทับอาบน้ำแร่เสมอๆ บรรดาแพทย์ลงความเห็นว่า การอาบน้ำชนิดนี้ดีกว่าฉายแสงอินฟราเรดอีก โรคเหน็บชาหรือโรคไขข้อทั้งหลายจะทุเลาลงเสมอ หากปฏิบัติตามคำสั่งของแพทย์เมื่อไปถึงแพทย์เขาจะกำหนดก่อนว่าให้อาบได้ร้อนกี่องศา แช่อยู่กี่นาที เจ้าพนักงานก็จะปนน้ำแร่อันร้อนกับน้ำเย็นไว้ตามกำหนด แล้วเราก็ลงไปแช่

ตามที่แพทย์กะไว้ นอกจากนี้ก็ยังมีห้องอาบน้ำชนิดอื่นๆอีก เช่นอาบน้ำด้วยไอน้ำหรือห่อด้วยโคลนเป็นต้น

ข้าพเจ้าอยู่ที่พักอาบน้ำแร่ได้ ๑๐ วัน แต่รู้สึกร่างกายมันก็ไม่เห็นแข็งแรงขึ้นเลย ทั้งนี้เพราะอาหารที่ได้รับเลวเต็มที จึงกลับมายังกองพันที่ข้าพเจ้าอยู่ในแคว้นไซเลเซียตามเดิม ขณะนั้นรัสเสียเริ่มทำการรุกใหญ่ แนวรบทางตะวันออกใกล้เยอรมันมาทุกที ข้าพเจ้าจึงขอให้ทูตทหารถามกองทัพบกว่า จะมีอะไรให้เราเรียนอีก สำหรับตัวข้าพเจ้าต้องการเรียนทางเทคนิคต่อ เพราะหลักสูตรนายทหารสื่อสารในยามสงครามตัดวิชาเทคนิคออกไปมาก ไม่ช้ากองทัพบกก็ตอบมาว่า ยินดีที่จะช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าเรียนโปลีเทคนิคเยอรมันที่เบอรลินต่อไป พร้อมกันนั้นเองได้มีคำสั่งย้ายข้าพเจ้ามาเบอรลิน เพื่อให้เข้าเรียนไฟฟ้าแผนกความถี่สูงต่อ ดังที่ข้าพเจ้าปรารถนา

๖ การจองล้างจองผลาญยิว

หลังจากฮิตเล่อร์ตกลงใจกระโดดเข้าเล่นการเมือง เพื่อฟื้นฟูฐานะของเยอรมัน ซึ่งกำลังเสื่อมโทรมหลังสงครามได้ไม่นาน ก็เคราะห์ร้าย ถูกจับขังไว้ในคุกที่ลันสแบก ฮิตเล่อร์ได้ใช้เวลานานปี เพื่อศึกษาสาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของประเทศตน ในที่สุดก็เขียนระบายความในใจออกมาเป็นหนังสือชื่อ **"การต่อสู้ของข้าพเจ้า"**

ฮิตเล่อร์ลงความเห็นว่า **ประการแรก** พวกที่เป็นต้นเหตุของความเสื่อมทั้งในด้านวัตถุและในด้านจิตใจภายในประเทศเยอรมันคือ พวกยิวซึ่งมาตั้งรากฐานอยู่ในเยอรมัน ทำการค้าขายโดยหย่อนความสุจริต และกำลังได้รับตำแหน่งใหญ่ๆที่มีส่วนร่วมในการจรรโลงประเทศ **ประการต่อมา**ก็คือบรรดาพวกนายทุนที่กอบโกยโภคทรัพย์ไว้แต่ผู้เดียว ไม่ยอมเห็นใจคนจน **ประการที่สาม**ก็คือพวกมาร์คซิสหรือคอมมูนิสต์ซึ่งมีคาร์ลมาร์คเป็นพวกริเริ่ม พวกนี้ยุแหย่ให้กรรมกรและพลเมืองชั้นต่ำก่อความไม่สงบ

ฮิตเล่อร์จึงตั้งระบอบการปกครองขึ้นใหม่ให้ชื่อว่า **เนชั่นแนลโซเชีย-ลิสม์** หรือจะเรียกเป็นไทยว่า **ระบอบชาติและสังคมนิยมก็ไม่ผิด** นั่นคือระบอบการเมืองที่จำกัดความนิยมสังคมไว้แต่ในขอบเขตของชาติตน แต่ระบอบการปกครองอันใหม่นี้คงมีอายุได้เพียง ๑๒ ขวบปี ซึ่งเท่ากับอายุแห่งความรุ่งเรืองของฮิตเล่อร์เท่านั้น ท่านที่ฟังสุนทรพจน์ของฮิตเล่อร์ ทุกคราวจะได้ยินฮิตเล่อร์ติเตียนมหาประเทศตะวันตกกับมหาประเทศตะวันออก ที่ทำสงครามขับเคี่ยวกับตนว่าล้วนแล้วแต่เป็นพวกเดียวกับพวกยิว–นายทุน–บอลเชวิชต์–โจรมอง-โกล สรุปแล้วนโยบายข้อใหญ่และเป็นข้อแรกของนาซี ก็คือ **"ล้างผลาญยิวให้สิ้นเชิง"**

ฮิตเล่อร์เริ่มสำรวจและทำสถิติจำนวนประชาชนที่เป็นยิว ออกกฎ-หมายสงวนอาชีพ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ยิวจะไม่มีโอกาสแสวงหาอาชีพอันใดได้เลยนอกจากทุบอิฐ ออกกฎหมายริบสมบัติยิว ออกกฎหมายเชื้อชาติอันไม่มีชาติใดกล้าทำ เรียกว่า **"กฎหมายเมืองนูเร็มแบก"** ห้ามชาวเยอรมันแต่งงานกับคนที่ไม่เป็นอารยัน เฉพาะอย่างยิ่งการแต่งงานกับยิวเป็นห้ามขาด ในที่สุดก็ถึงขั้นไล่ยิวออกนอกประเทศ บรรดากฎต่างๆในวิทยาศาสตร์ซึ่งผู้ให้กำเนิดเป็นยิว ฮิตเล่อร์พาลหาเรื่องว่าไม่เป็นจริงทั้งสิ้น เช่นกฎแห่งความสัมพันธ์ของไอสไตน์ ฮิตเล่อร์ก็ประกาศว่าไม่จริง เพลงเพราะๆหลายเพลงที่ผู้แต่งเป็นยิวก็ห้ามเล่น ตลอดจนวรรณกรรมตอนใดที่อาจมีส่วนเชิดชูยิว ซึ่งเป็นเจ้าของบทประพันธ์ก็สั่งห้ามพิมพ์ห้ามอ่าน ในที่สุดมหาเศรษฐี นักวิทยาศาสตร์ แพทย์ นักจิตวิทยา และนักดนตรีชาวเยอรมันซึ่งมีเชื้อสายเป็นยิวแต่มีเงินดอลล่าร์พอเพียง ต่างก็อพยพไปยึดเอาสหรัฐอเมริกาเป็นแดนตายต่อไป

ขั้นที่ ๒ ร้านรวงของยิวที่เหลืออยู่ก็ถูกขว้างปา และทำลายจนสิ้นเชิง ฮิตเล่อร์ใช้จิตวิทยาปลุกปั่นเด็กหนุ่มๆทั้งหลายให้เกลียดยิว โดยการโฆษณาเข้าหูทุกวันๆ จนยุวชนหลงเชื่อเอาจริงๆจังๆว่า พวกยิวนี้เป็นเสี้ยนหนามของประเทศเยอรมันโดยแท้ พอข้าพเจ้าย่างเข้าไปอยู่ในเบอรลินได้ ๒–๓ เดือนโบสถ์อันใหญ่โตและหรูหราของยิวที่อยู่กลางเมืองเบอรลิน ก็ถูกนาซีเผาวอดวายเป็นเถ้าถ่าน ไม่ว่าจะมีเหตุร้ายอะไรเกิดขึ้นแก่ประเทศเยอรมัน ฮิตเล่อร์เป็นเหมาให้เป็นผิดของยิวทั้งสิ้น สงครามเกิดขึ้นก็เพราะยิว ในที่สุดยิวก็กลายเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจ ถูกห้ามไม่ให้ไปดูภาพยนตร์และละคร ห้ามนั่งตามที่นั่งสาธารณะ ห้ามขึ้นรถรางระยะสั้นๆ ห้ามซื้ออาหารนอกเวลาจำกัด เมื่อเกิดสงครามยิวก็ได้รับปันส่วนอาหารพอที่จะให้ทรงชีวิตอยู่เท่านั้น เครื่องนุ่งห่มก็ดี เครื่องบำรุงความสุขทั้งหลายก็ดี เป็นอันว่าไม่มีได้แตะต้อง มีบางร้านเท่านั้นที่อนุญาตให้ยิวเข้าไปซื้ออาหารได้ และตามเวลาที่กำหนด คือบ่าย ๒ โมงถึง ๓ โมงเท่านั้น ซึ่งนับเป็นเวลาที่พวกยิวจะออกมาเห็นแสงสว่างเพื่อซื้อสิ่งบริโภค พวกแพทย์และทนายความห้ามขาดไม่ให้ยิวเป็น เครื่องเพชรนิลจินดาของยิวให้ริบหมด จนกระทั่งถึงเดือนกันยายน ๑๙๔๑ ซึ่งเริ่มต้นเข้าขั้นที่ ๓ คือขั้นสุดท้ายในการผลาญยิว

ฮิตเล่อร์ประกาศให้ยิวทั้งหญิงชายติดดาวทำด้วยผ้าสีเหลืองขอบดำที่หน้าอกเสื้อเบื้องซ้าย ภายในดาวเขียนว่า "Jude" แปลว่า "ยิว" เพื่อให้ชาวโลกรู้ พวกยิวจะได้ไม่มีโอกาสแทรกซึมเข้ามาในวงสังคม ตำรวจจะคอยไล่ยิวที่มาเพ่นพ่านตามสาธารณสถาน คอยจับกุมยิวที่ออกมาเดินโชว์ร่างตามถนน ชาวเบอรลินส่วนมากไม่ค่อยจะเห็นด้วยในคำโฆษณาของรัฐบาลในตอนนี้ ส่วนมากเห็นว่าที่รัฐบาลปฏิบัติต่อยิวมาในอดีต เป็นการลงโทษอย่างมากมายอยู่แล้ว

เพราะยิวที่เหลืออยู่ก็มีสภาพเลวไม่ผิดกับสัตว์ป่า ต้องคอยระวังมหาภัยอยู่ทุกฝีก้าว อาจจะถูกเอาตัวไปเก็บเสียวันใดก็ได้ และเฉพาะอย่างยิ่ง ยิวพวกนี้ก็ไม่มีทางป้องกันตัว นับว่าอยู่ในกำมือนาซีอยู่แล้ว เมื่อเบอรลินพังพินาศโดยอำนาจการโจมตีทางอากาศของสัมพันธมิตรมากขึ้น บ้านที่จะให้ชาวเบอรลินอยู่ก็น้อยลงตามลำดับ พวกนาซีจึงหาโอกาสไล่ยิวที่อยู่ตามบ้านต่างๆ จับเข้าแค้มป์เสียบ้าง ย้ายไปทำงานที่อื่นบ้าง แล้วริบบ้านพร้อมทั้งทรัพย์สมบัติเสียสิ้นเชิง พวกนาซีและพวกเอสเอสก็ค่อยๆเก็บยิวทีละเล็กละน้อยบางคราวหลังจากเบอรลินถูกโจม-ตีทางอากาศพวกเอสเอสก็ระดมกันแยกย้ายไปต้อนยิวออกจากบ้าน นำขึ้นรถบรรทุกไปยังถิ่นซึ่งไม่มีใครล่วงรู้ โดยทำนองนี้ยิวก็ค่อยๆละลายหายสูญไป แต่ก่อนยังพอมองเห็นดาวของดาวิดที่อกเสื้ออยู่บ้าง แต่พอปลายๆสงครามเข้าข้าพเจ้าไม่เคยเห็นยิวสักคนเดียว ด้วยวิธีนี้ยิวประมาณครึ่งล้านคนที่อาศัยอยู่ในดินแดนของเยอรมันก็ถูกแปรธาตุหมดไป ชาวเยอรมันที่มีศีลธรรมต่างตำหนิรัฐบาลของตนในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่กล้าแสดงทีท่าอันใดให้ปรากฏ มิฉะนั้นตนก็อาจจะได้รับชะตากรรมไม่หย่อนกว่าพวกยิวเท่าใดนัก

ตามสถิติเมื่อสงครามเริ่มอุบัติขึ้น ยิวในประเทศต่างๆที่เหลือในยุโรปยกเว้นประเทศที่เป็นกลางแล้ว มีประมาณ ๔ ล้านคนคือ โปแลนด์ ๘๑๐,๐๐๐คน ประเทศในบอลติก ๓๐๐,๐๐๐ คน ประเทศสโลวาเกีย ๙๐,๐๐๐ รูเมเนียเกือบ ๑ ล้าน บุลกาเรีย ๔๕,๐๐๐ ยูโกสลาเวีย ๘๐,๐๐๐ ฝรั่งเศส ๒๕๐,๐๐๐ เบลเยี่ยมและลักซัมบูรก์ ๗๐,๐๐๐ ฮอลันดา ๑๘๐,๐๐๐ กรีซ ๑๐๕,๐๐๐ อิตาลี ๕๐,๐๐๐ ฮังการี ๘๕๐,๐๐๐ นอรเวย์ ๕๐๐ เดนมาร์ก ๘,๐๐๐ ส่วนในดินแดนที่รัสเซียปกครองมีราว ๓ ล้านคน พวกยิวที่หนีออกจากเยอรมันเพื่อมาตั้งถิ่นฐานในประเทศใกล้เคียงดังกล่าวนี้ ก็ไม่วายถูกพระยามัจจุราชตามมาเยือน เมื่อฮิตเล่อร์

ปราบยุโรปภาคกลางเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มใช้นโยบายกำจัดยิวตามเคย บรรดาลูกสมุนของฮิตเล่อร์ที่ไปจัดการยึดครองประเทศต่างๆที่ตกอยู่ใต้แอกนาซี ต่างระดมกันล้างผลาญยิวอย่างไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์

ในบรรดาประเทศที่เข้าร่วมอักษะกับเยอรมัน เป็นต้นอิตาลี รูเมเนีย บุลกาเรีย ฯลฯ รัฐมนตรีมหาดไทยกับศึกษาธิการของประเทศเหล่านี้ มักจะมีนโยบายโอนเอียงไปเช่นเดียวกับนโยบายนาซี มีการกักกันและจับกุมพวกยิว เกณฑ์พวกยิวเข้ามาทำงานหนัก แล้วในที่สุดก็หาเรื่อง ค่อยๆเก็บพวกยิวส่งเข้ามาในเยอรมันบ้าง ในค่ายยิวบ้าง ยิวตามประเทศที่ว่านี้ก็ค่อยๆลดจำนวนลงทุกที

ที่เมืองโอเดสซาของรัสเซียซึ่งรูเมเนียตีได้ ๒–๓ เดือนต่อมามีผู้พบหลุมฝังศพมหึมาแห่งหนึ่งบรรจุร่างของยิว ๕,๐๐๐ คน ทางการรูเมเนียประกาศว่า พวกยิวเหล่านี้ถูกคอมมิซาของสตาลินประหารอย่างทารุณ เช่นเดียวกับที่ป่ากาตินในโปแลนด์ แต่เมื่อหนังสือพิมพ์ขอร้องให้ขุดศพต่างๆออกมาชันสูตร กลับได้ความว่า พวกที่ถูกประหารนั้นล้วนแต่เป็นยิวรูเมเนียนซึ่งถูกพวกรูเมเนียนเองฆ่าตาย

ในประเทศต่างๆทางตะวันออกที่เยอรมันยึดครอง การกำจัดยิวยิ่งทำกันอย่างกว้างขวางและทารุณไม่น้อย เป็นต้นในโปแลนด์ ในยูเครน ฯลฯ การจับกุมพวกยิวกระทำได้อย่างง่ายดาย เพราะปกติมักมีการลอบทำร้ายทหารเยอรมันบ่อยๆ มีการเคลื่อนไหวของพวกพลพรรค ซึ่งทหารเอส เอส ที่เป็นกำลังยึดครองสามารถหาเหตุจับกุมชาวยิวทั้งตำบลมาเก็บไว้ในตะรางบ้าง บรรทุกใส่รถตู้ดุจสัตว์เดียรัจฉาน แล้วส่งไปทำงานหนักๆภายใต้ความหนาวอันแสนจะรุนแรงบ้าง บางทีเจ้าหน้าที่ขี้เกียจควบคุมและเลี้ยงดู ก็นำยิวทั้งหญิงทั้งชายเหล่านี้ขึ้นรถออกไปนอกเมือง นำเข้าไปในป่าแล้วไล่ลง บังคับให้ช่วยกันขุดหลุมใหญ่

ยาวยืด เสร็จแล้วให้ลงไปนอนคว่ำ แล้วพวกเอส เอสกับตำรวจลับก็ใช้ปืนกล-มือจ่อยิงท้ายทอย อันนับเป็นวิธีฆ่าที่ทันสมัยในสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้ ภาษาเยอรมันเรียก "KNICK SCHUSS" คือ **"ยิงท้ายทอย"** ทั้งเยอรมันและรัสเซียใช้กันมาก เมื่อชั้นที่ ๑ เต็มไปด้วยศพของยิวที่ครึ่งเป็นครึ่งตาย ยิวแถวต่อมาก็ถูกนำมานอนคว่ำลงบนศพเพื่อน แล้วถูกกราดด้วยปืนกลมือต่อไป ยิวแถวที่ ๓ ก็ทำหน้าที่กลบศพเหล่านั้น แล้วก็รอคอยวินาทีสุดท้ายของตน บางแห่งเพื่อทำให้ลำบากยากยิ่งในการชันสูตร ก็ใช้ปูนขาวโรยศพแต่ละชั้นเสียก่อน หลุมฝังศพชนิดนี้เรียกกันจนชินหูในยุโรปว่า "MASSENGRABE" ทำนอง **"หลุมฝังศพรวมมิตร"**

พวกยิวที่ถูกบรรทุกส่งเข้ามาอยู่ ณ ค่ายในแดนเยอรมัน นับว่ามาทรมานเพื่อรอความตายโดยแท้ บ้างก็ถูกส่งเข้าเตาอบ เข้าห้องมฤตยูที่เต็มไปด้วยแก๊สพิษ เข้าห้องทดลองของนักวิทยาศาสตร์ในค่ายต่างๆ ซึ่งข้าพเจ้าขอนำไปบรรยายในเรื่องราวของค่ายนักโทษการเมืองโดยเฉพาะ.

หลังจากสงครามในยุโรปสงบแล้วเกือบ ๑ ปี ก็เกิดมีเรื่องครึกโครมขึ้นที่ปารีสเกี่ยวกับเรื่องราวของยิว คือเรื่องของ ด๊อกเตอร์ เปจิโอ (PETIOT) ๆ เป็นนายแพทย์ชาวฝรั่งเศส เปิดสำนักงานขึ้นที่ปารีสปี ๑๙๔๐ ขณะที่ฝรั่งเศสแพ้เยอรมันใหม่ๆ ครั้นเยอรมันส่งทหารมายึดครองฝรั่งเศส บรรดาพวกยิวที่อยู่ปารีสต่างหนาวๆ ร้อนๆ ไปตามๆ กัน ต่างพยายามหาหนทางที่จะหนีออกจากกรงเล็บเยอรมัน ด๊อกเตอร์เปจิโอ ซึ่งเป็นนายแพทย์อยู่แล้ว จึงมีลูกค้ามากเป็นที่รู้จักกว้างขวาง ก็เริ่มประกาศตัวอย่างลับๆ รับติดต่อนำชาวยิวที่ต้องการออกจากฝรั่งเศสส่งไปยังต่างประเทศ โดยรับรองว่าจะส่งไปอเมริกาใต้และอังกฤษ นายแพทย์ผู้นี้มีความคิดแยบคาย จัดการนัดแนะกับยิวที่มีความ

ปรารถนาจะออกจากฝรั่งเศส ให้มาพบกับตนที่สำนักงาน โดยให้นำกระเป๋าติด-ตัวมาได้คนละ ๒ ใบเพื่อสะดวกในการเดินทาง แต่ละใบให้พยายามบรรจุแต่สิ่งของอันมีค่าจริงๆ เมื่อยิวมาถึงก็ทำการต้อนรับเป็นอันดี ครั้นถึงวันเดินทางตามที่ได้กำหนดนัดกันไว้ ด๊อกเตอร์เปจิโอก็ขอร้องให้ยิวเขียนจดหมายถึงญาติใกล้เคียงหรือเพื่อนที่สนิท ว่าตนได้ออกไปจากฝรั่งเศสเรียบร้อยแล้วทุกประการ ขั้นต่อไปนายแพทย์ก็บอกยิวผู้ประสงค์จะเดินทางว่าเพื่อความสะดวกในการเข้า-เมือง ผู้เดินทางจะต้องรับการฉีดยาป้องกันโรคติดต่อต่างๆก่อน ครั้นแล้วนายแพทย์อุบาทว์ก็ใช้ยานอนหลับอย่างแรงฉีดยิวผู้นั้นจนสิ้นสติแล้วก็ฆ่าตาย เมื่อยิวตายแล้ว แพทย์ใจอำมหิตผู้นี้ก็ลากศพลงไปใต้ถุนบ้าน จัดการเผาในเตาอบวันละเล็กละน้อย จนศพกลายเป็นเถ้าถ่านไปหมดสิ้น เพื่อมิให้ญาติมิตรของผู้ตายสงสัย ต่อจากนี้ด๊อกเตอร์เปจิโอก็จัดการส่งจดหมายที่ผู้ตายได้เขียนไว้ก่อนหน้านี้เล็กน้อย ไปยังญาติมิตรที่ใกล้เคียงตามที่ผู้ตายได้แจ้งไว้ ด้วยวิธีนี้เองด๊อกเตอร์เปจิโอก็ค่อยๆฆ่าพวกยิวราว ๗๐ กว่าคน พวกยิวที่ล่วงรู้ว่านายแพทย์ผู้นี้สามารถนำยิวให้ออกจากฝรั่งเศสได้ ต่างพากันมาติดต่อมากขึ้นทุกที และด้วยวิธีเดียวกับที่กล่าวมาข้างต้น พวกยิวที่นึกว่าตนจะรอดจากกรงเล็บเอส เอสก็ต้องเผชิญชะตากรรมของตนอย่างน่าทุเรศเช่นกัน เหนือบ้านนายแพทย์ผู้นี้ควันกรุ่นออกจากปล่องไฟทุกฤดูไม่ว่าฤดูร้อนหรือหนาว แต่ก็ไม่มีใครสนใจเพราะเห็นเป็นแพทย์ ต่างสำคัญว่าคงจะมีการปรุงยาหรือการทดลองอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นแน่ กิจการค้าประเภทนี้ของเปจิโอรู้สึกว่าเจริญดีมาก เปจิโอลงมือฆ่ายิวต่อไปอย่างเลือดเย็น จนไม่มีเวลาจะเผาร่างของยิวผู้เคราะห์ร้ายได้ทันท่วงทีจึงต้องเอาศพโรยปูนขาวหมักไว้ในถังเหล้ารอการเผาต่อไป ปีต่อมาถ่านและเชื้อเพลิง ในฝรั่งเศสยิ่งน้อยลงไม่มีพอจะจ่ายให้ราษฎร ด๊อกเตอร์เปจิโอเลย

หมดโอกาสที่จะเผายิว จึงหนีออกจากปารีสเพราะร่ำรวยพอแล้ว ทิ้งซากศพไว้อีกหลายศพในถังปูนขาวใต้เรือนตน กาลล่วงมาหลายเดือนเพื่อนบ้านที่ผ่านไปมาต่างสงสัย เพราะได้กลิ่น จึงพังบ้านเข้าไป ความทารุณของด๊อกเตอร์เปจิโอก็ปรากฏแก่ตาโลก เรื่องของด๊อกเตอร์เปจิโอก็เงียบหายไปจนกระทั่งเยอรมันออกจากปารีสและสงครามสงบลง

ขณะที่ฝรั่งเศสกำลังวุ่นวายกับการกู้ชาติ เกิดพลพรรคและพวก **FFI*** คือกำลังต่อต้านในประเทศฝรั่งเศส เพื่อช่วยสัมพันธมิตรกำจัดเยอรมันที่ยึดครองอยู่ ด๊อกเตอร์เปจิโออ้างตนว่าเป็นนายร้อยโทฝรั่งเศส สมัครทำงานกับพวกใต้ดินอย่างแข็งขันเป็นเวลาแรมปี เป็นที่รู้จักกันในวงพลพรรคด้วยกัน มาวันหนึ่งเพื่อนพลพรรคใต้ดินคนหนึ่งเกิดไปจ้องมองดูหน้านายร้อยโทคนนี้เข้า ถึงแม้จะมีหนวดปิดบังก็ตาม แต่แววตาของนายร้อยโทผู้นั้นเป็นที่สะดุดตาพล-พรรคว่าตนเคยเห็นภาพนี้มาจากที่ใดที่หนึ่ง ต่อมาอีก ๒—๓ วัน จึงนึกได้ว่าคล้ายกับด๊อกเตอร์เปจิโอ หมออุบาทว์ที่ตำรวจปิดประกาศต้องการตัว เป็นอันว่าด๊อกเตอร์เปจิโอก็ตกอยู่ในกรงเล็บของกฎหมาย ขณะที่ขึ้นศาลทั้งๆ ที่ตนฆ่ามนุษย์มาอย่างเลือดเย็นหลายสิบคน ยิ่งกว่าบลูเบียดที่ **"กินเมีย"** ในเรื่องนิทานเสียอีก มนุษย์ผู้นี้ยังหาญให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์ว่า หากศาล "ปล่อยตัว" ฤดูร้อนนี้เขาจะไปเที่ยวที่ริเวียร่า หาดอันแสนสวยงามของฝรั่งเศสตอนใต้ แต่แล้วในที่สุด ศาลก็ตัดสินประหารชีวิต.

มหาสงครามโลกในยุโรปยุติลง เยอรมันพ่ายแพ้ต่อสัมพันธมิตร ทำให้ยิวพอจะนอนตาหลับลงบ้าง ยิวที่รอดตายในแค้มป์ของเยอรมันกับที่ยังกระจัดกระจายอยู่ในยุโรป เหลืออยู่เป็นจำนวนน้อยเต็มที่ ทุกสิ่งทุกอย่างคงไม่

---

* ย่อมาจาก Force francaise de l' Interieur.

รอดพ้นจากผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ยิวเป็นชาติเก่าแก่ เป็นชาติของพระเยซู เป็นชาติที่ฉลาดเฉลียว มีแง่มีเชิงในการค้าขายมาตั้งสมัยโรมันมีอำนาจแล้ว พวกยิวในเยอรมันซึ่งเคยมีอาชีพหย่อนในศีลธรรม โกงไม้วัด โกงตาชั่ง ฯลฯ ก็ได้รับวิบากแห่งกรรมที่ตามสนองให้ต้องทุกข์ทรมานอย่างมหันต์ในสงครามคราวนี้ และยังรบพุ่งขับเคี่ยวกับอาหรับในปาเลสไตน์อยู่อีก ฝ่ายเยอรมันผู้ซึ่งใช้อำนาจอันมิเป็นธรรม กระทำการทารุณต่อยิว ริบสมบัติ ไล่ออกจากประเทศ ในที่สุดถึงกับตามล้างผลาญพวกยิว ก็ต้องใช้เวรนั้นทันตา บรรดานักปราชญ์ยิวที่เยอรมันไล่ออกจากประเทศ ต่างกลายเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของสัมพันธมิตรในการค้นคิดอาวุธสำคัญๆ เช่นลูกระเบิดปรมาณู บรรดาผู้คิดเช่น โปรเฟสเซ่อร์ไอสไตน์ โปรเฟสเซ่อร์หญิงไล้ตเน่อร์ โปรเฟสเซ่อร์ฮาน ล้วนแล้วแต่เป็นยิวเยอรมันที่ถูกฮิตเล่อร์ขับไล่ไปทั้งสิ้น ในที่สุดกรรมก็สนองประชากรในเยอรมันทั้งชาติ ให้ได้รับทุกข์เวทนาอย่างมหันต์ในเวลานี้.

๗ เมื่อเบอรลินจะสิ้นใจ

ปี ๑๙๔๑ เป็นปีที่จักรวรรดิที่ ๓ ของเยอรมันเติบใหญ่ไพศาลที่สุด และก็เป็นปีเดียวกันที่กองทัพบกเยอรมันได้ก้าวขึ้นไปถึงยอดของปิรามิดแห่งความรุ่งเรือง ฮิตเล่อร์ประกาศตั้งเกอริงเป็นจอมพลแห่งจักรวรรดิ ไคเตล, ฟอน รุนชเต๊ดต์, ฟอน บราวคิตซ์, ฟอน ลีป, ลิสต์, ฟอนค ลูกเกอ, ฟอน วิตสเลเบน, ฟอนไร้เชอเนา, บ๊อก, ไคล้สต์ และมันชตายน์เป็นจอมพล.

ก่อนตาย บิสมาร์คสั่งนักสั่งหนาว่า ต่อไปภายหน้าอย่าได้ทำสงครามกับรัสเซียเป็นอันขาด แต่ฮิตเล่อร์กลับไม่นำพา เพราะฮิตเล่อร์รู้ดีว่าถ้าปล่อยให้รัสเซียซึ่งเป็นหมีใหญ่เติบโตขึ้นทุกวันแล้ว ก็จะกลายเป็นมหาภัยคุกคามประเทศเยอรมันนี จึงควรที่จะตัดต้นไฟเสียก่อน ถึงแม้ว่าระบอบคอมมูนิสต์กับระบอบนาซีจะมีผู้ก่อกำเนิดเป็นชาวเยอรมันทั้งคู่ก็ตาม แต่ก็ยังหาทางลงรอยกันไม่ได้ ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญที่สุดคือ ชาวเยอรมันเกือบร้อยล้านขาดหนทางที่จะเลี้ยงตัวเอง เยอรมันขาดแคลน Lebensraum หรืออีกนัยหนึ่ง **"แดนดำรงชีพ"** สำหรับขยับขยายการครองชีพให้แก่ชาวเยอรมัน ข้อนี้เป็น

ปัญหาใหญ่ที่ฮิตเลอร์จะต้องแก้ หากไม่ได้ยูเครนหรือจับจองดินแดนทางตะวันออกอันไพบูลย์ได้บ้าง อนาคตของชาติก็ดูจะไม่แจ่มใสนัก เนื่องจากรัสเซียไม่ค่อยจะได้แสดงความเก่งกาจอะไรออกมาให้โลกเห็นในคราวตีฟินแลนด์ ฮิต-เล่อร์จึงตกลงใจทำศึกกับรัสเซีย แม้ว่าฝ่ายเสนาธิการเยอรมันจะไม่สนับสนุนนักก็ตาม ฮิตเล่อร์ใจร้อนตามเคย นึกแต่ว่า ถ้าหากทำลายกำลังกองทัพของประเทศหนึ่งให้พินาศลงได้ ประเทศนั้นก็คงหมดทางสู้ แต่ในที่สุดปัจจัยอันสำคัญของการทำสงครามในรัสเซียคือ "**เวลา**" และ "**พื้นที่**" ก็ทำให้ฮิตเล่อร์ผิดหวัง ดังที่นโปเลียนได้เคยผิดหวังมาแล้ว

อาศัยกองพลรถถังร่วมกับทหารอากาศ เยอรมันเปิดฉากการรบด้วยการรุกแบบสายฟ้าเช่นเคย แต่ปัจจัยอันที่ ๒ คือพื้นที่อันไพศาลของรัสเซียกับวิธีรบแบบใหม่ ด้วยการตั้งรับอันยืดหยุ่นของจอมพลโซโกสซ๊อฟสกี้ ทำให้เยอรมันมิสามารถยังความพินาศต่อกองทัพรัสเซียได้สมใจ ทั้งที่ขุนศึกผู้เชี่ยวชาญคือจอมพลรุนสเต็ดต์ จอมพลไคล้สต์และนายพลเอกกูเดเรียนจะพยายามใช้รถถังประกอบกับมหายุทธวิธีอันแสนยาก ที่ไม่มีใครหาญทำในสงครามคราวนี้แทน คือทั้งเจาะและทั้งล้อมปีกทั้งคู่ของกองทัพบูดเยนนี ซึ่งภาษาเยอรมันเรียกว่า Dopple Schlacht ที่เมือง Bryanz และ Wjasma ผลของการยุทธครั้งนี้ รัสเซียเสียทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ไปมากมาย เพียงแต่เชลยที่จับได้ ๖ แสนคน ก็ทำเอาเยอรมันหมดปัญญา ไม่รู้จะระบายไปทางไหน ฮิตเล่อร์ดีใจถึงประกาศทางวิทยุว่า *"กำลังส่วนใหญ่ของรัสเซียถูกทำลายลงแล้ว รัสเซียจะไม่มีโอกาสลุกขึ้นมาคุกคามเยอรมันด้วยแสนยานุภาพอีกต่อไป ตั้งแต่เริ่มสงครามมารัสเซียเสียกำลังไปประมาณ ๘ ล้านคนแล้ว"* (พ.ย. ๑๙๔๑) ฮิตเลอร์จึงออกคำสั่งให้เร่งเข้ายึดมอสโคว์ แต่ฤดูหนาวอันทารุณมาถึงก่อนกำหนด ทัพเยอรมัน

ต้องถอย เพื่อให้พ้นภัยจากการถูกตัดขาดจากส่วนใหญ่ เพราะเส้นทางส่งกำลังทั้งไกลและทุรกันดารเหลือที่จะพรรณนา ฮิตเล่อร์ชักพื้นเสีย ประกาศเป็นจอมทัพเสียเอง กำชับกำลังด้านอื่นไม่ให้ถอย มิใยที่เสนาธิการเยอรมันจะทัดทานอย่างแข็งแรง ในที่สุดก็เป็นผลให้ฮิตเล่อร์เสียกองทัพที่ ๖ ไปทั้งกองทัพที่กรุงสตาลินกราด

ตั้งแต่นั้นมา ทัพรัสเซียก็ทำการรุกเรื่อย อาศัยแผนตีโมเชงโก้ทำการรวบรวมกำลังกองหนุน และฝึกนักรบใหม่ ร่วมกับกำลังที่สงวนไว้ในไซบีเรีย และผลิตกรรมสงครามจากโรงสรรพาวุธ ที่ทำงานอย่างเร่งมือในแถบภูเขาอูรัล อันอุดมไปด้วยวัตถุดิบสำหรับทำสงคราม ความจริงเยอรมันยังมีหนทางที่จะรับการรุกของรัสเซียไว้ ถ้าไม่พะวงถึงการยึดครองประเทศในยุโรปอีก ๑๐ กว่าประเทศ และไม่ห่วงว่าสัมพันธมิตรจะเปิดแนวรบด้านที่สองขึ้น ขณะนั้นในอาฟริกาเหนือ รอมเมลรุกไปเกือบถึงอาเล็กซานเดรีย ในรัสเซียตอนใต้ เยอรมันก็ยังมีชัยเรื่อยๆยึดได้ไครเมีย รุกไปสู่แดนอันอุดมด้วยน้ำมันเกือบถึงเมืองบากู แต่กระนั้นบรรดานายทหารเยอรมันสายตาไกล ต่างก็เห็นว่าสถานการณ์เช่นนี้จะกลับกลายเป็นมหาภัยคุกคามอนาคตของเยอรมัน เพราะไวตามิน M ทั้ง ๓ ชนิดในการทำสงครามคือ Men (คน) Money (เงิน) Munition (ยุทโธปกรณ์) เยอรมันจะต้องขาดมือลงในเวลาไม่ช้า กองทัพบกก็ไม่มีปัญญาจะคัดค้านความคิดอันดื้อดึงของฮิตเล่อร์แต่อย่างใด อาจารย์ยุทธวิธีของข้าพเจ้าซึ่งเป็นนายพันเอกเลือดปรัสเซียเต็มตัว ได้ตอบคำถามของข้าพเจ้าในเรื่องนี้อย่างเคร่งขรึมว่า "*ช่างมันเถิด อย่าไปทุกข์ร้อนเลย ตราบใดที่ทหารรัสเซียยังคงอยู่คนละฟากของลำน้ำดเนียบเปอ (Dnieper) และถึงรัสเซียจะข้ามฟากมาได้ก็ตาม พระเป็นเจ้าก็คงจะเห็นใจเราเหล่าทหารผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความ*

ซื่อสัตย์ หรือหากจะเทียบเป็นสุภาษิตที่ชาวฝรั่งเศสทุกคนรู้จักดี ก็คือ Fais ce que dois, advienne que pourra"

วิทยุเยอรมันเงียบไป ไม่ค่อยจะครึกโครมเหมือนแต่ก่อน เมื่อครั้งกระโน้นแทบทุกวันต้องมีข่าวดีอย่างหนึ่งอย่างใดบอกให้ประชาชนทราบ **"ข่าว-พิเศษ"** เรียกว่า Sondermeldung ปี ๑๙๔๑ เรือดำน้ำเยอรมันจมเรือสัมพันธ-มิตรเสียร่วม ๔ ล้านตัน ทุกบ่ายเวลา ๑๓.๐๐ น. ตรงมักจะมีข่าวพิเศษ เช่น ข่าวเมื่อญี่ปุ่นจมเรือ **"รีพัลส์"** กับ **"ปรินสออฟเวล"** เมื่อยึดป้อมเซวาสโตโปลได้ ฯลฯ เวลาวิทยุประกาศข่าวสงคราม ตามร้านขายอาหารใหญ่น้อยทั้งหลายต้องระงับการเสิฟและทุกคนเงียบกริบ หากใครเกิดจามในขณะนั้น ผู้คนจะหันมาดูกันเป็นตาเดียวด้วยสายตาแสดงการเดือดดาล ข้าพเจ้าเคยไปรับประทานอาหารแห่งหนึ่งในภัตตาคารอันมหึมา อยู่ใต้ศาลากลางของเมืองมิวนิค ขณะที่กำลังกินเพลิน วิทยุเกิดประกาศข่าวเรือดำน้ำเยอรมันทำลายขบวนเรือลำเลียงจมไปหลายแสนตัน ตอนจะจบมีเพลงชาติ ผู้คนที่นั่งรับประทานอาหารต่างลุกขึ้นยืนพรึบ แล้วยกแขนขวาขึ้นทำความเคารพพร้อมกัน ข้าพเจ้าลุกขึ้นจากเก้าอี้แทบไม่ทัน แต่ไม่ได้ยกแขนกับเขา เพราะขณะนั้นยังไม่ได้เป็นทหาร

หลังจากเยอรมันต้องถอยทัพในแนวรบตอนกลางแล้ว ประชาชนชาวเยอรมันชักหวั่นๆในอนาคตของตน เพราะรู้ดีว่าโอกาสที่จะทำการรุกอีกนั้นคงไม่มีเป็นแน่ ที่ยังไม่ถึงกับถอยออกมาอย่างหมดรูปเหมือนเมื่อครั้งนโปเลียนก็นับว่าเป็นบุญมากเหลือเกินอยู่แล้ว ดินแดนตะวันออกที่ยึดได้ เฉพาะอย่าง-ยิ่งยูเครนซึ่งเยอรมันหวังจะได้พึ่งข้าวสาลี อันสามารถเลี้ยงดูเยอรมันทั้งชาติก็มีหวังจะหลุดลอยไป ชาวเยอรมันหลายคนบ่นว่า *"อุตส่าห์ไถและหว่านเข้าไปเถอะที่ยูเครนน่ะ แล้วถึงเวลาข้าวแตกรวง รัสเซียก็จะมาเป็นผู้เก็บเกี่ยว"* และ

ความจริงก็เป็นเช่นนั้น ไม่นานนักเยอรมันก็ต้องทิ้งผืนแผ่นดินอันอุดมนี้ให้แก่เจ้าของเดิม

เด็กๆที่อพยพไปอยู่ในเขตที่ปลอดภัยทางอากาศ คือทางภาคตะวันออกนี้ ต่างอพยพทยอยกันกลับ ชีวิตในเบอรลินยิ่งขัดสนขึ้นทุกวัน โลหะที่จะใช้ในการสร้างยุทโธปกรณ์เริ่มขาดแคลนลง เฉพาะอย่างยิ่งทองเหลืองในมหาสงครามคราวแรก ราษฎรเยอรมันต้องมอบสิ่งที่เป็นทองเหลืองให้แก่รัฐบาลหมด เช่นลูกบิด กลอนประตูหน้าต่าง ตลอดจนครกที่ใช้ในครัว คราวนี้ก็เริ่มอัตคัดทองเหลืองเช่นเดิม ห่วงและที่ยึดต่างๆ ในรถใต้ดิน ถูกแกะเอาไปหมด ตามประเทศที่ถูกเยอรมันยึดครอง เช่นฮอลันดาและโปแลนด์ ระฆังตามวัดถูกปลดและรวบรวมส่งเยอรมัน เพื่อหลอมทำปลอกกระสุนและส่วนต่างๆของปืนใหญ่เมื่อสงครามเสร็จแล้ว ระฆังจากประเทศต่างๆหลายพันยังรอการหลอมอยู่ที่เมืองฮัมบูร์ก ในที่สุดของเสพติดทุกชนิดได้แก่กาแฟและยาสูบ ซึ่งหายากก็ทวีค่าตัวของมันเองสูงขึ้นกว่าค่าของเงินเสียอีก อาหารนั้นถึงแม้จะออกบัตรปันส่วน บางอย่างรัฐบาลก็ไม่มีให้ เช่นไข่เป็นต้น นานๆเกอริงก็กล่าวสุนทรพจน์ปราศรัยกับราษฎร ตลกจับเส้นประชาชนเสียทีหนึ่ง อ้างว่าเมื่อไก่มันไม่ไข่ให้พอ ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถจะไข่ให้พวกท่านได้ สรุปแล้วขอให้เห็นใจที่รัฐบาลจะต้องลดโควต้าอาหารลงอีก แต่ความอดทำให้ศีลธรรมของมนุษย์หย่อนลงอย่างไม่นึกฝัน ในสวนสัตว์กลางเมืองเบอรลิน วันหนึ่งต้องใช้เนื้อเลี้ยงสัตว์เป็นจำนวนมาก ถึงกระนั้นพวกเสือและสิงโตในกรงต่างผอมไปตามๆกัน เพราะได้รับอาหารปันส่วนไม่เพียงพอ แต่กระนั้นสัตว์ในกรงที่ถูกกักขังเพื่อความบันเทิงของมนุษย์ ก็ยังถูกมนุษย์คือคนเลี้ยงสัตว์โกงโควต้าเนื้อเสียบ้าง บางทีเนื้อที่จะให้สัตว์กินก็ถูกขโมย ต้องขึ้นศาลกันเป็นระนาว สงครามยิ่งนานยืดเยื้อ

บรรดากฎข้อบังคับ คำขอร้อง คำชักชวน คำโฆษณา ฯลฯ ต่างถือกำเนิดออกมาอย่างเหลือที่จะนับคณนา ตามกำแพง สถานีรถใต้ดิน ตามจตุรัส เสาไฟฟ้า ตามภัตตาคารเต็มไปด้วยประกาศ ห้ามโน่นห้ามนี่ มีรูปโฆษณาให้ออกเงินช่วยราชการทหารให้สมัครช่วยชาวนาเก็บเกี่ยว ชักชวนให้เป็นอาสากาชาด ชักชวนให้เข้าทำงานในโรงงานทำอาวุธ ชักชวนให้ภักดีต่อฮิตเล่อร์และให้เป็นทหารรักษาดินแดน ฯลฯ เหลือที่จะพรรณนา ทุกหนทุกแห่งมีโปสเตอร์ขนาดใหญ่พิมพ์เป็นรูปเงาดำของบุรุษสวมหมวกหลุบหน้า พร้อมกับคำว่า "Feind hort mit" ซึ่งแปลว่า **"ศัตรูฟังอยู่ด้วย"** เป็นการเตือนไม่ให้พูดจาอะไรเกี่ยวกับ-ราชการทหาร เฉพาะอย่างยิ่งในรถรางของกรุงเบอรลิน เป็นที่ติดประกาศ **"ห้าม"** มากที่สุดในโลก นอกจากจะมีคำว่า **"ห้ามขึ้นรถหรือลงรถก่อนรถหยุด"** แล้วยังมีประกาศ **"ห้ามสนทนากับคนขับรถราง"** เพื่อป้องกันมิให้คนขับเผลอสติ มีประกาศให้ **"ปิดประตูรถ"** มิฉะนั้นลมหนาวจะพัดอู้เข้ามาในรถ ให้ **"ผู้โดยสารที่ขึ้นมาเดินเลยเข้าไปในรถ"** ไม่ให้ยืนออที่ชานชลารถ **"ห้ามสูบบุหรี่"** ที่รถรางคันหน้า ใครจะสูบต้องไปสูบยังรถพ่วง **"ห้ามขากเสมหะลงบนพื้นรถ"** มิฉะนั้นจะต้องถูกปรับ **"ห้ามสนทนาเกี่ยวกับราชการทหาร"** เพราะจารบุรุษที่โดยสารมาด้วยอาจได้ยินเข้าก็ได้ **"ห้ามให้เงินคนเก็บตั๋วมากกว่า ๕ มาร์ค"** เพราะยุ่งยากในการทอน ผู้โดยสารต้องหาเศษเงินไว้เอง หากไม่มีเศษเงินค่าโดยสาร อาจจะต้องถึงกับลงเดินก็ได้ รอบรถเต็มไปด้วยกลอนโคลงของดอกเตอร์เกิปเบิลที่พิมพ์ติดไว้เช่น **"จงสละที่นั่งแก่ผู้สูงอายุโดยไม่เลือกเพศ"** **"จงมีความมั่นใจในชัยชนะ"** **"จงมีความอดทนต่อความร้ายแรงของสงคราม"** **"จงบ่นแต่น้อย"** **"จงใช้วาจาอันไพเราะ"** เพราะเวลานั้นผู้คนชักจะมีอารมณ์ร้ายตามๆกัน มักจะมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันเสมอในรถ เนื่องจากถูกเหยียบเท้าบ้าง ถูกอัดดันบ้างและในที่สุดก็ให้มี **"ความสุภาพ"** เพราะ

ชาวเบอรลินเคยมีชื่อเสียงในทางสุภาพมากกว่าชาวเมืองอื่นๆ ในปรัสเซียด้วยกัน ในเรื่องความสุภาพนี้ ดอกเตอร์เกิบเบิลถึงกับประกาศให้มีการประกวดให้รางวัลแก่ผู้ที่สุภาพที่สุดในกรุงเบอรลิน ในชั่วเวลา ๓ เดือนที่คณะกรรมการคอยสอดส่องหาคนที่สุภาพที่สุดอยู่นี้ สังเกตดูบรรดาผู้ที่มีอาชีพติดต่อกับประชาชนสุภาพขึ้นมาก ในที่สุดรางวัลความสุภาพ รางวัลที่ ๑ ก็ได้แก่ชายเสิฟอาหารในภัตตาคารแห่งหนึ่ง รางวัลที่ ๒ ได้แก่บุรุษไปรษณีย์ และรางวัลที่ ๓ ได้แก่หญิงจำหน่ายของในร้านเครื่องอุปโภค

กำลังสำคัญอันหนึ่งในการทำสงคราม คือ "กำลังคน" เยอรมันมีคนจำกัดมากสำหรับทำสงคราม เฉพาะอย่างยิ่งสงครามคราวนี้กำลังของเยอรมันถูกตรึงอยู่เฉพาะในรัสเซียถึง ๒๐๐ กองพล นอกจากนี้สงครามในอาฟริกา ในอิตาลี และการปกครองดินแดนทั่วไปในยุโรป ดูดเอาชายฉกรรจ์เยอรมันไปหลายล้านคน กรรมกรที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อผลิตสิ่งที่จำเป็นทั้งหลายให้แก่กองทัพ ก็นับวันแต่จะน้อยลงทุกที เยอรมันหันมาใช้นโยบายญาติดีกับฝรั่งเศส ทุกเมืองใหญ่ๆ ในฝรั่งเศส เยอรมันเปิดศูนย์ชักชวนให้กรรมกรชาวฝรั่งเศสไปทำงานที่เยอรมัน โดยสัญญาจะให้อาหารเท่ากับชาวเยอรมัน บรรดาเชลยศึกชาวฝรั่งเศสหลายหมื่นคน ได้รับอนุญาตให้กลับมาเยี่ยมบ้านและครอบครัวได้คนละ ๓ อาทิตย์ แล้วให้กลับไปเยอรมันอีก เพื่อผลัดให้เพื่อนฝูงอื่นๆ ได้มีโอกาสกลับบ้าง และในขณะเดียวกันฮิตเล่อร์ก็ต้อนกรรมกรหญิงชายจากยูเครนเข้ามาอีกเป็นอันมาก

ไม่ช้าก็ถึงวันดี (D–Day) อันเป็นวันที่สัมพันธมิตรยกพลขึ้นบกที่ฝรั่งเศส ถึงแม้เยอรมันอันมีดอกเตอร์ท้อดเป็นหัวหน้า จะได้ดัดแปลงที่มั่นชายฝั่งฝรั่งเศส ให้เป็นป้อมปราการอย่างแข็งแรงจนมีนามว่า "กำแพงแอตแลนติค"

ก็ดี แต่เป็นไปไม่ได้อยู่เอง ที่จะดัดแปลงแนวอันยาวยืดหลายร้อยกิโลเมตรให้แข็งแรงเท่ากันหมด การเข้าตีจากเรือรบย่อมได้เปรียบเสมอ เพราะอาจเลือกโจมตีชายฝั่งตรงจุดอ่อนแอได้ทุกขณะโดยฝ่ายรับไม่รู้ตัว และยังรวมอำนาจการยิงอันมหึมาจากเรือรบหลายๆ ลำ ซึ่งหนาแน่นยิ่งกว่าการยิงทางบกหลายเท่านัก สัมพันธมิตรเปิดฉากโจมตีด้วยการกระหน่ำจากปืนของเรือรบนับร้อย เครื่องบินกว่าหมื่นระดมกัน **"ปูพรมระเบิด"** ทำลายที่มั่นข้าศึกและขัดขวางการตีโต้ตอบของเยอรมันตลอดเวลาที่ทหารกำลังสร้างหัวหาด อาศัยการช่างและเทคนิคอันมโหฬารการขึ้นบุกฝรั่งเศสก็สำเร็จลงดังประสงค์ของสัมพันธมิตร

ปลายเดือนมิถุนายน ฮิตเล่อร์จึงออกคำสั่งให้ยิงกรุงลอนดอนด้วยอาวุธล้างแค้นคือ วี. ๑ (V–1)* ซึ่งทำให้ขวัญของชาวเยอรมันดีขึ้นเล็กน้อย แต่ทุกคนทราบดีว่าการใช้ วี. ๑ นอกจากรบกวนชาวลอนดอนไม่ให้หลับนอนแล้วก็หาได้ทำให้เกิดผลในการยุทธในสนามรบไม่ เพื่อหลบภัยทางอากาศ โรงงานต่างๆ ที่ผลิตบรรดาอาวุธลับเหล่านี้ต้องหลบไปอยู่ใต้ดินหมด อาศัยที่เยอรมันมีบ่อเกลืออยู่มากมาย เลยดัดแปลงบ่อเกลือเหล่านี้ให้เป็นโรงงานสร้างอาวุธอันมหึมา เยอรมันเพียรส่งวี. ๑ ไปเยี่ยมลอนดอนและเมืองทางภาคใต้ของอังกฤษหลายพันลูก โดยยิงจากฐานยิงซึ่งส่วนมากอยู่ในฮอลันดาและฝรั่งเศส ก็ไม่สามารถหยุดยั้งการรุกของสัมพันธมิตรได้ ไม่ช้าสัมพันธมิตรก็ยึดปารีสได้ พวกสตรีชาวปารีสที่เคยทำงานร่วมมือกับเยอรมัน ถูกจับโกนหัวและเขียนเครื่องหมายสวัสดิกะบนหน้าผาก เดินประจานไปกับทหารเยอรมันที่เป็นเชลยศึกท่ามกลางประชาชนที่เดินตามด่าทอและถ่มน้ำลายรด

---

* V ย่อมจากคำว่า Vergeltungswaffe แปลว่า อาวุธล้างแค้น

ต่อมาฐานยิง วี ๑ ทั้งหลายก็ตกอยู่ในมือของสัมพันธมิตรหมด เยอรมันจึงสร้างฐานยิงขึ้นใหม่ตามลุ่มแม่น้ำไรน์ และใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดนำวี ๑ ไปปล่อย ต่อมาเยอรมันพยายามใช้ วี. ๒ ซึ่งอำนาจและระยะยิงเหนือ วี. ๑ มาก ปล่อยให้ไประเบิดที่ลอนดอนบ้าง แอนตเวิปบ้าง ที่ลิเอชบ้าง แต่ก็ไม่สามารถยับยั้งการรุกของของสัมพันธมิตรไว้ได้

ในขณะเดียวกันนี้ ทางเยอรมันเกิดปฏิกิริยา แสดงความไม่พอใจในนโยบายการเมืองของฮิตเล่อร์เป็นอย่างมาก นายทหารเสนาธิการชั้นสูงหลายคนมองเห็นมหาภัยที่ประเทศของตนจะได้รับ การที่จะเป็นฝ่ายชนะสงครามนั้นหมดหวังเสียแล้ว มีอีกทางเดียวก็คือ หาหนทางไม่ให้บ้านเมืองกลายเป็นเถ้าถ่านหมด ผู้ที่ประสงค์จะให้สงครามยืดเยื้อต่อไปก็มีแต่ฮิตเล่อร์คนเดียว นักการทหารทั้งหมดรู้ดีว่าหมดทางสู้ จากจุดนี้เองสัมพันธมิตรจึงประกาศว่า *"ประมุขของประเทศคนใดที่ยังเป็นต้นเหตุให้สงครามยืดเยื้อต่อไป ให้สิ้นเปลืองชีวิตมนุษย์โดยเปล่าประโยชน์ จะถือว่าเป็นอาชญากรสงคราม"* พวกนายทหารบกชั้นผู้ใหญ่มีจอมพลวิตสเลเบนเป็นหัวหน้า ตกลงใจจะเลิกสงครามและเจรจาสงบศึกกับสหประชาชาติ เริ่มวางแผนจับคนสำคัญๆที่เป็นนาซีและสังหารฮิตเล่อร์ แต่การสังหารฮิตเล่อร์ไม่ใช่ของง่าย เพราะฮิตเล่อร์มักจะอยู่แต่ในกองบัญชาการพิเศษของตน ซึ่งแวดล้อมไปด้วยเหล่าทหารที่จงรักภักดีคุ้มกันอย่างแข็งแรง

ได้มีการวางแผนประหารฮิตเล่อร์หลายวิธีด้วยกัน แผนที่ ๑ มีดังนี้ ซ่อนลูกระเบิดไว้ในเครื่องหลังทหาร ซึ่งจะนำไปให้ฮิตเล่อร์ดูเป็นตัวอย่าง ปกติฮิตเล่อร์เอาใจใส่ในการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคของอาวุธและเครื่องแต่งตัวของทหารทุกเหล่าทุกฤดู ซึ่งในกองทัพเยอรมันมักจะมีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมทางยุทธวิธีเรื่อยๆตลอดสงคราม ตามโปรแกรมจะได้มีการนำเครื่องแต่งกายชุด

ใหม่ของทหารราบรถถังที่จะไปทำการรบในรัสเซีย มาให้ฮิตเล่อร์ชมในไม่ช้า แล้วในเครื่องหลังแบบใหม่ที่ติดตัวทหารจะได้ทำการซ่อนลูกระเบิดไว้ เมื่อเวลาฮิตเล่อร์มาตรวจดูทหารใกล้ๆ ลูกระเบิดก็จะระเบิดขึ้น แต่วิธีนี้ก็ยังไม่แนบเนียนเพราะไม่รู้ว่าฮิตเล่อร์จะเข้ามาดูตัวทหารเมื่อใด ทหารอาจคอยอยู่ข้างนอกจนกว่าฮิตเล่อร์จะสั่งให้นำตัวเข้ามา ขณะนั้นลูกระเบิดอาจระเบิดทำให้ทหารคนนั้นตายเปล่าก็ได้ จึงตกลงใช้แผนอันที่ ๒ ซึ่งมีดังนี้ ให้นายทหารชั้นสูงที่เข้าแถลงเหตุการณ์รบและปรึกษาหารือกับฮิตเล่อร์ทุกบ่ายนั้น เป็นผู้นำลูกระเบิดติดตัวไป โดยใส่ลูกระเบิดชนวนถ่วงเวลาไว้ในกระเป๋าหนังเล็กๆ ซึ่งนายทหารสามารถจะถือเดินเข้าออกกองบัญชาการได้โดยไม่มีผู้สงสัย.

ขณะนั้น กองบัญชาการของฮิตเล่อร์ตั้งอยู่ที่ปรัสเซียตะวันออก ใกล้ๆ เมืองรัสเต้นบูร์ก กองบัญชาการอยู่ในป่ากอปรด้วยเรือนที่สร้างด้วยไม้ ส่วนที่กำบังใต้ดินทำด้วยคอนกรีตแข็งแรง หนาอย่างน้อย ๑๒ ฟีต และมีการพรางที่ตั้งเป็นอย่างดี ผู้ที่ฮิตเล่อร์อนุญาตให้เข้าประชุม ได้แก่บรรดาที่ปรึกษาทาง-การทหารและทางการเมือง หัวหน้าหนังสือพิมพ์ ช่างถ่ายภาพ และช่างถ่ายภาพยนตร์

วันที่คณะรัฐประหารเยอรมันเลือกประหารฮิตเล่อร์ คือ วันที่ ๒๐ กรกฎาคม เวลาเที่ยงครึ่ง ปกติเที่ยงครึ่งเป็นเวลาที่ฮิตเล่อร์เปิดประชุมให้นายทหารที่สันทัดกรณีแถลงเหตุการณ์ในแนวรบด้านต่างๆ ในวันนั้น ครั้นถึงเวลาเที่ยงครึ่ง ฮิตเล่อร์ก็ย่างเข้ามาในห้อง จับมือกับทุกๆคนที่อยู่รอบโต๊ะ วันนั้นพลโทฮอยซิงเกอ หัวหน้า สธ. ๒ จะต้องบรรยายเหตุการณ์ในแนวรบภาคใต้ของรัสเซีย ราว ๕ นาที ต่อมาจอมพลไคเตลก็เดินเข้ามาพร้อมกับนายทหารแปลกหน้าคนหนึ่ง รูปร่างผอมสูง ผมดำ มีแขนๆเดียว หน้าอกประดับด้วย

เหรียญบาดเจ็บในสงครามและเหรียญกางเขนทอง ใต้รักแร้ของแขนข้างเดียวที่เหลืออยู่นั้นมีกระเป๋าเล็กๆหนังดำหนีบติดมาด้วย นายทหารหน้าใหม่นี้คือเคานต์ฟอน ชเต้าเฟ่นแบก นายทหารผ่านศึก มาจากกองทัพของรอมเมลในอาฟริกา พอประตูเปิด ไคเตลย่างเข้ามา ฮิตเล่อร์หันขวับมาพบ จึงยื่นมือให้จับแล้วมองดูนายทหารแปลกหน้าอย่างสนเท่ห์ ไคเตลจึงแนะนำให้รู้จักด้วยคำว่า "*นายพันเอกเคานต์ฟอน ชเต้าเฟ่นแบก ผู้ซึ่งเป็นผู้จัดตั้งกองทหารราบประชาชน*" (Volksgrenadier) ฮิตเล่อร์ก็ยื่นมือให้ชเต้าเฟ่นแบกจับ

เป็นอันว่าเสร็จจากบรรยายเหตุการณ์รบแล้ว นายทหารแปลกหน้านี้จะต้องแถลงกิจการในเรื่องการตั้งกองทหารใหม่ให้ที่ประชุมฟัง ชเต้าเฟ่นแบกเดินเข้ามาชิดโต๊ะซึ่งมีแผนที่อันมหึมาวางอยู่ สอดกระเป๋าดำที่ติดมือมาวางไว้ใต้โต๊ะ แล้วเดินเลี่ยงมาอีกปลายหนึ่งของโต๊ะ เผอิญกระเป๋าเจ้ากรรมนั้นไปเกะกะขานายพันเอกคนหนึ่ง แกเลยดึงเอาออกไปไว้เสียใต้โต๊ะคนละทางกับที่ฮิตเล่อร์ยืนอยู่ ชเต้าเฟ่นแบกหาได้เห็นการกระทำอันนี้ไม่ ต่อมาไม่ช้าก็มีคนมาตามชเต้าเฟ่นแบกไปรับโทรศัพท์ เวลา ๑๒.๔๕ น. พอดี กระเป๋าดำมฤตยูอันนั้นก็ระเบิดขึ้น เสียงระเบิดกึกก้องพร้อมกับควันคลุ้งไปหมด โต๊ะอันหนักลอยขึ้นจากพื้นแล้วตกมาพังทลายไม่มีชิ้นดี กระจกหน้าต่างแตกเปรี้ยงในท่ามกลางควันซึ่งคลุ้งมองไม่เห็นกัน เสียงไคเตลตะโกนออกมาว่า "*ฟูเรอร์อยู่ที่ไหน ?*"

พอควันจางก็มองเห็นฮิตเล่อร์เดินออกจากห้องประชุมที่ถูกระเบิดมุ่งตรงไปยังที่พัก สมุนหลายคนวิ่งเข้าไปจะช่วยพยุง แต่ฮิตเล่อร์กลับโบกมือปฏิเสธการช่วย ผมของฮิตเล่อร์ยุ่ย ขากางเกงขวาขาดและไหม้ เสื้อผ้าที่นุ่งห่มอยู่สกปรกไปทั้งตัวและมีรอยขาด แต่ไม่มีรอยที่โลหิตไหลเลย ไคเตลเดินตาม

ออกมา ร่างกายสกปรกดุจคลุกฝุ่น ทหารเอสเอสถูกระดมช่วยกันปิดทางต่างๆ แต่ชเต้าเฟ่นแบกอันตรธานไปแล้ว

ฝ่ายชเต้าเฟ่นแบกเมื่อออกจากที่ประชุมได้ ก็กระโดดขึ้นรถยนต์บอกยามว่ามีธุระด่วน พอรถผ่านยาม เสียงระเบิดก็ดังสนั่นขึ้นทันที ขณะที่ชเต้าเฟ่น-แบกย่างเข้าห้องประชุม คงบีบชนวนให้แตก ชนวนถ่วงเวลาใช้หลักเคมี เป็นหลอดแก้วบรรจุน้ำกรด แล้วนัดแนะกับคนของตนให้ไปตามตนออกมาโทรศัพท์ เสียงระเบิดอันกึกก้องเกิดขึ้นพอดีขณะที่ชเต้าเฟ่นแบกจะออกจากบริเวณกอง-กองบัญชาการ ตัวชเต้าเฟ่นแบกเองนึกแน่ใจแล้วว่า ทุกคนที่อยู่ที่นั่นคงตายกันหมด จึงรีบจับเครื่องบินมาเบอรลินเพื่อบอกข่าวดีให้พรรคพวกรู้ แต่ด๊อกเตอร์เกิบเบิลก็ไวทายาท โทรศัพท์มาสั่งจับพวกตัวการ ที่ปองร้ายชีวิตฮิตเล่อร์คราวนี้เสียทันท่วงที

ใครๆก็ประหลาดใจที่ฮิตเล่อร์รอดชีวิตมาได้ นายทหารผู้ใหญ่ที่อยู่รอบๆฮิตเล่อร์รับแรงระเบิดไปหมด ไปตายที่โรงพยาบาล ๔ คน นอกจากนั้นบาดเจ็บสาหัสทั้งนั้น ฮิตเล่อร์เองได้รับบาดเจ็บเพียงแขนยกไม่ขึ้น ๓ อาทิตย์และหูอื้อไปหลายวัน บ่ายวันนั้นฮิตเล่อร์ยังสามารถออกต้อนรับมุสโสลินีที่มาเยี่ยมและเข้าประชุมในเวลาเย็นดังปกติ

การที่ฮิตเล่อร์ไม่ตายคงเนื่องมาจากเหตุผล ๓ ประการดังนี้—

๑. ห้องประชุมนั้นโปร่ง หน้าร้อนประตูหน้าต่างเปิด และห้องก็สร้างด้วยไม้ แรงระเบิดจึงไม่อัดอยู่ในห้องเหมือนในตึกที่ปิดสนิท

๒. กระเป๋ามรณะนั้นถูกย้ายที่ไปอยู่เสียอีกมุมหนึ่ง และเข้าเหลี่ยมเหมาะกับขาโต๊ะ ซึ่งลดแรงระเบิด ไม่ให้พุ่งตรงมายังฮิตเล่อร์อย่างเต็มที่ และ

ห่างไปกว่าที่วางไว้เดิม นอกจากนั้นขณะระเบิดมีนายพันอีกคนหนึ่งชะโงกไปชี้แผนที่ บังฮิตเล่อร์ไว้ทั้งตัว

๓. ในกระเป๋าบรรจุแต่เพียงดินระเบิดกับชนวน หาใช่ลูกระเบิดที่มีโลหะหุ้มไม่ หากเป็นลูกระเบิดที่เหวี่ยงสะเก็ดระเบิดออกไปรอบด้านแล้ว อย่างน้อยฮิตเล่อร์ก็ต้องบาดเจ็บสาหัสกว่านี้หลายเท่า

บ่ายวันนั้นฮิตเล่อร์ก็ออกแถลงการณ์ทางวิทยุ บรรยายเหตุการณ์ให้ฟังเป็นครั้งแรกในชีวิตของนักการเมืองคนนี้ที่เอ่ยว่า "Vorsehung" ซึ่งแปลว่า "*พระทรงบันดาลให้แคล้วคลาด*" เพราะฮิตเล่อร์ไม่นับถือศาสนาอะไรทั้งนั้น ประชาชนเยอรมันแปลกใจกันไปตามๆ ในการที่ฮิตเล่อร์ใช้ศัพท์นี้ออกมาจากปาก ต่อจากวันนั้นมาฮิตเล่อร์ก็ไม่ไว้ใจใครทั้งนั้น กระเป๋าของนายทหารทุกคนที่จะเข้าออกกองบัญชาการต้องถูกตรวจ แม้แต่กระเป๋าของไคเตล ตั้งแต่วินาทีที่ข่าวรัฐประหารแพร่ออกมา พวกทหารของชาติกับพวกทหารเอสเอสซึ่งเป็นหหารของฮิตเล่อร์โดยตรง ก็ชักไม่ลงรอยกัน กองทัพของชาติ(Wehrmscht) ถูกหาว่าไม่ซื่อตรงกับฮิตเล่อร์ ในที่สุดเพื่อถวายความภักดีต่อฮิตเล่อร์ เกอริงจึงออกคำสั่ง ให้ทหารของชาติเลิกการแสดงความเคารพตามธรรมเนียมเดิม คือยกมือขวาแตะกระบังหมวก ให้เปลี่ยนเป็นทำการเคารพแบบทหารการเมืองของนาซี เช่นเดียวกับพวกเอสอาร์และเอสเอส โดยยกแขนขวาขึ้นจนปลายนิ้วอยู่ในระดับนัยน์ตา ชาวเยอรมันเรียกการคำนับเช่นนี้ว่า *การทำความเคารพแบบฮิตเล่อร์* ส่วนนายทหารแทนที่จะตอบผู้ใต้บังคับบัญชาว่า "*สวัสดี*" อย่างแต่ก่อน ก็ต้องใช้คำว่า "*สวัสดีฮิตเล่อร์*" ซึ่งเป็นคำที่ชาวนาซีชักชวนให้ใช้มาตั้งแต่ฮิตเล่อร์ขึ้นครองอำนาจใหม่ๆ แต่ก่อนในเบอรลินถึงกับโฆษณาโดยอาศัยเครื่องบินใช้ควันเขียนในอากาศตัวมหึมาว่า "*สวัสดีฮิตเล่อร์*" ความจริงการ

เคารพแบบนี้ใช้มาตั้งแต่สมัยโรมันแล้ว ไม่ใช่นิมิตกรรมของฮิตเล่อร์เลย เซซ่าก็เคยยกมือทำความเคารพแบบนี้เสมอ

การเปลี่ยนวิธีแสดงความเคารพนี้ ก่อให้เกิดความขมขื่นขึ้นในบรรดาทหารของชาติอย่างมาก ทหารเยอรมันมีความนิยมในจารีตเดิมของตนไม่น้อย แต่ไม่มีใครกล้าปริปาก เพราะในไม่ช้าทุกกรมกอง ฮิตเล่อร์ก็ส่งนายทหารการเมืองหรือนายทหารนาซี เข้ามาแทรกซึมทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา เพื่อให้ความรู้แก่ทหารในเรื่องระบอบ "*ชาติและสังคมนิยม*" แต่ที่แท้จริงก็คือ มีไว้เป็นผู้สอดส่องบรรดานายทหารที่กระด้างกระเดื่องต่อระบอบนาซีนั่นเอง

เมื่อเยอรมันเปิดฉากการรบกับรัสเซีย ได้เกิดมีบทเพลงขึ้นบทหนึ่งมีความว่า

Es geht alles vorüber,

Es geht alles vorbei;

Auf jedem Dezember,

Folgt wieder ein Mai.

อันเป็นเพลงง่ายๆและทำนองเพราะดี ไม่ช้าก็แพร่สะพัดไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ประชาชนไม่ว่าผู้ใหญ่หรือเด็ก ต่างก็ร้องเพลงนี้แก้กลุ้มเสมอ วิทยุเยอรมันก็มักจะชอบเล่นเพลงนี้ทุกครั้งเวลาส่งโปรแกรมสำหรับทหารในแนวรบ บทร้องนี้หากจะถอดเป็นภาษาไทย คงได้ความว่า "*ไม่มีอะไรอยู่ค้ำฟ้า ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องถึงอวสานเข้าวันหนึ่ง หลังจากเดือนธันวาคมแล้ว เดือนพฤษภาคมก็จะตามมาเอง*" เพลงนี้ทีแรกใครๆก็นิยมชมชอบ เพราะเหมาะสำหรับปลุกใจประชาชนในยามสงคราม ให้อดทนต่อความลำบาก ไม่ปริปากเมื่อถูกโจมตีทางอากาศ และเดือดร้อนจากภัยต่างๆอันเนื่องมาจากสงคราม ให้

ทหารในแนวรบก้มหน้าก้มตาปฏิบัติหน้าที่ของตน ด้วยความหวังอยู่อย่างเดียวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องมีวันเสร็จสิ้นลง ความลำบากก็เหมือนกัน เปรียบได้กับเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นเดือนหนึ่งในฤดูหนาวที่ก่อความลำเค็ญให้แก่ทุกๆคน แต่ก็ไม่หนาวอยู่ตลอดกาล มันจะต้องหายหนาวเข้าวันหนึ่ง เมื่อสิ้นฤดูหนาวแล้ว เดือนพฤษภาคมอันเป็นเดือนในฤดูใบไม้ผลิ อากาศอบอุ่นแสนสบาย ธรรมชาติกำลังสวยงาม ก็จะตามมา เดือนนี้เป็นเดือนที่ให้ความสุขแก่มนุษย์เป็นที่สุด

ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อเป็นนักเรียนนายร้อย เวลาหัดเหนื่อยๆ เหงื่อโทรมกาย หรือเวลาที่ถูกฝึกอย่างทารุณอดหลับอดนอนต้องกัดฟันปฏิบัติงานกันจริงๆ จ่านายสิบซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้บังคับหมวดมักจะเดินร้องเพลงที่กล่าวนี้หงิงๆ ให้ข้าพเจ้าฟัง และความจริงมันก็เป็นเพลงที่ปลอบใจ ให้พวกเราต่อสู้กับความลำบากต่างๆจนถึงทุกวันนี้ แต่ความหวังอันเป็นพรสุดท้ายของสวรรค์ดูท่าจะไม่ผ่านมาเยี่ยมกรายเยอรมันเลย ในเมื่อสถานการณ์ทางอาหารและความเป็นอยู่ในแนวหลัง ตลอดจนในสนามรบเองมีอาการทรุดลงตามลำดับ ความสุขที่จะได้รับ อันเป็นผลแห่งชัยชนะในการทำสงครามก็ค่อยๆหลุดลอยกลายเป็นความฝันเข้าทุกที

เมื่อสภาพในกรุงเบอรลินยากแค้นขึ้น ประชาชนตระหนักในความดื้อดึงของฮิตเล่อร์ ที่พยายามจะทำสงครามจนถึงที่สุด ทั้งๆประชาชนทนต่อความลำบากมาหลายปีโดยไม่มีใครกล้าปริปาก ความทารุณของประมุขนาซีก็ค่อยๆประจักษ์ จนเป็นที่หวาดกลัวแก่ชาวเยอรมันเอง เนื้อเพลงที่ร้องข้างบนนี้ ๒ บรรทัดหลัง จึงถูกเปลี่ยนแล้วร้องกันอย่างแพร่หลายว่า

Es geht alles vorüber,

Es geth alles vorbei;

Erst stirbt der Hitler.

Dann folgt die Partei.

ซึ่งมีการสัมผัสคล้องกันดีดังเพลงเดิม แต่มีความหมายว่า *"ไม่มีอะไรอยู่ค้ำฟ้า ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องถึงอวสานเข้าวันหนึ่ง ไม่ช้าฮิตเล่อร์ก็จะตายก่อน แล้วต่อมาพรรคนาซีก็จะอวสานตามฮิตเล่อร์ไปด้วย"*

เพลงบทที่ ๑ นี้ในตอนแรก ดอกเตอร์เกิบเบิลก็สนับสนุนเป็นอันดี เพราะสามารถทำอารมณ์ของทหารและพลเรือนให้แจ่มใสขึ้น ถึงแม้จะชีวิตอยู่ในท่ามกลางของสงครามเบ็ดเสร็จก็ตาม แต่เมื่อเจตนารมณ์ของเพลงเปลี่ยนไปดังบทใหม่แล้ว เกิบเบิลก็ทนไม่ไหว ประกาศห้ามไม่ให้วิทยุส่งเพลงนี้อีกต่อไป และห้ามไม่ให้ใครร้องด้วย ถึงแม้จะร้องตามเนื้อของบทเดิมก็ตาม

ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า เยอรมันยิ่งทำสงครามนานไป ประสิทธิภาพในการผลิตยิ่งน้อยลง คนที่จะทำงานทั้งในแนวหน้าและแนวหลังร่อยหรอลงทุกที ที่เสียชีวิตไปเนื่องจากการโจมตีทางอากาศก็มีไม่น้อย

"พลังสงคราม" ของเยอรมันกำลังตกต่ำกว่าสัมพันธมิตรอย่างน่าใจหาย สัมพันธมิตรยังบริบูรณ์ด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคและวัตถุดิบสำหรับสร้างยุทโธปกรณ์ เฉพาะอย่างยิ่งในอเมริกาผลิตได้ทั้งกลางวันและกลางคืน โดยไม่ถูกรบกวนจากภัยทางอากาศแม้แต่น้อย มิตรของเยอรมันก็ค่อยๆทอดทิ้งไปเป็นลำดับ เหลือสัมพันธมิตรที่ซื่อสัตย์จริงๆอยู่ชาติเดียวคือฮังการี ซึ่งกอดคอตายกับเยอรมันจริงๆ ไม่ช้ารัฐบาลก็ประกาศใช้สภาพของ **"สงครามเบ็ดเสร็จ"** (Totalenkrieg —La guerre totale —Total war)

ณ วันประกาศชาวเบอรลินไปชุมนุมกันที่ Sportpalast คือ "**กรีฑาสถาน**" ของชาติ เป็นสถานอันมโหฬารของเยอรมัน อยู่ในเมืองเบอรลิน ปกติเป็นที่แสดงกีฬาฮอกกี้น้ำแข็ง แสดงศิลปสเกตน้ำแข็งและแข่งรถจักรยานตามจักรยานยนต์ ด๊อกเตอร์เกิบเบิลกล่าวสุนทรพจน์ปลุกใจชาวเบอรลินให้ทำงานเพื่อสร้าง "พลังสงคราม" ให้มากขึ้น และแสดงความเห็นว่าสัมพันธมิตรนั้นเบื่อสงครามยิ่งกว่าเยอรมันเสียอีก ฉะนั้นควรจะใช้ความอดทนให้มาก วันหนึ่งชัยชนะก็คงตกอยู่ในมือเยอรมัน ก่อนจบเกิบเบิลก็ถามราษฎรว่า **ทุกคนเห็นดีด้วยไหม ถ้าตนจะประกาศสภาพของ "สงครามเบ็ดเสร็จ" ชาวเบอรลินนับแสนก็โห่ร้องขึ้นกึกก้อง ดุจมีปีศาจเข้าดลใจว่า "เห็นดีด้วย" เป็นอันว่า "สงครามเบ็ดเสร็จ" ก็เข้าครอบงำประเทศเยอรมันสมปรารถนาของประมุขชาวนาซีหลายคน** ความหมายของวลีสั้นๆ ซึ่งประกอบด้วยคำเพียง ๒ คำนี้มีฤทธิ์เพียงใด ข้าพเจ้าขอถือโอกาสมาเล่าให้ท่านทราบเสีย ณ ที่นี้ด้วย

ตั้งแต่วันประกาศสงครามเบ็ดเสร็จ นับว่าทุกคนต่างมีส่วนร่วมในการทำสงคราม แต่ก่อนนี้การทำสงครามเป็นหน้าที่ของทหารเท่านั้น แต่มาในสมัยนี้ทุกคนจะต้องร่วมแรงร่วมใจกันส่งเสริมประสิทธิภาพในการทำสงครามของชาติอย่างเต็มที่ พลเมืองที่ไม่อยู่ในแนวหน้าก็มีงานทำ มีส่วนช่วยในการรบและอยู่ในสภาพลำบากตรากตรำ แวดล้อมไปด้วยภยันตรายไม่น้อยหน้าทหารในแนวรบนัก รัฐบาลมีหน้าที่จะต้องหาคนมาบรรจุในแนวรบ มาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสงครามและรักษาเศรษฐกิจสงคราม ให้มีเสถียรภาพมั่นคงยิ่ง

ในปัญหาเรื่องคน นอกจากจะเรียกทหารกองหนุนประเภทต่างๆดังที่ทำกันในทุกประเทศแล้ว รัฐบาลยังเกณฑ์ชายฉกรรจ์อายุต่ำลงมาเรื่อยๆเข้าเป็น

ทหาร เด็กอายุ ๑๖–๑๘ หากจะสมัครใจก็เป็นทหารได้ นอกนี้ก็มีการรวบรวมเอาบุรุษเพศทั้งหลาย ซึ่งแต่ก่อนเคยได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ มาตั้งเป็นกองทหารขึ้น เยอรมันเรียกว่า Volksgrenadier แปลว่า **"ทหารราบประชาชน"** และ Volksturm คือ **"กองรักษาดินแดน"** ซึ่งประกอบด้วยคนแก่อายุ ๕๐–๖๐ ปีกับเด็กต่ำกว่า ๒๐ ปี หรือยุวชนฮิตเล่อร์ขนาดอายุ ๑๖–๑๘ ปีรวมกัน พวกหลังนี้ใช้เครื่องแต่งตัวปกติของตนที่มีอยู่กับบ้าน มีผ้าพันแขนจารึกคำว่า Volksturm พันอยู่ที่แขนซ้ายเท่านั้น ลักษณะนี้จะเห็นได้ว่า ไม่ผิดอะไรกับในสมัยกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าล้อม พลเมืองทั้งหญิงชายต่างจับอาวุธขึ้นต่อสู้ศัตรู แต่ผิดกันที่ว่าครั้งนี้มีการจัดอย่างมีระเบียบเท่านั้น ยุวชนฮิตเล่อร์ซึ่งแต่ก่อนมาเดินขบวนหัดแถว หัดร้องเพลงกันอยู่รอบบ้านข้าพเจ้า ก็เปลี่ยนเป็นหัดใช้อาวุธอย่างทหาร มีนายทหารมาเป็นผู้บังคับบัญชาจริงๆ เพื่อถนอมคนไว้ ทหารที่ทำผิดโทษถึงตาย ฮิตเล่อร์สั่งไม่ให้ประหาร ให้นำเอามาใช้แกะลูกบอมบ์ที่ชนวนด้าน ขุดทุ่นระเบิดบก ให้ทำงานที่เสี่ยงอันตราย เพราะชีวิตนักโทษยังมีค่าเหลือหลายในยามสงคราม

เพื่อเพิ่มกำลังรบ เยอรมันประกาศเปิดรับทหารอาสาสมัครตามประเทศต่างๆที่ตนยึดครองอยู่ แทบทุกประเทศมีนักเผชิญโชค กรรมกรไร้งาน นักเรียนมาสมัครเป็นทหารเอสเอส การฝึกทหารเอสเอสนั้น ปกติไม่ใช่ง่ายนัก มีเงื่อนไขมากดังที่ข้าพเจ้าเคยกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่คราวนี้เยอรมันจนกำลังคนจริงๆ เลยต้องยอมตั้งกองทหารเอสเอสซึ่งประกอบด้วยชาวต่างประเทศ แต่ถึงกระนั้นก็ดียังเลือกเอาจากชาติที่เป็นอารยันเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของฮิตเล่อร์ ที่จะให้ยุโรปเห็นว่าตนเป็นผู้นำของอารยกะทั้งหลายในยุโรปที่จะต่อต้านมหาภัยคอมมูนิสต์ เดนมาร์ก ฮอลันดา เบลเยี่ยม และฝรั่งเศสต่าง

จัดตั้งกองทหารเอสเอสขึ้นเพื่อส่งมาช่วยเยอรมันทำศึก ที่ชาวต่างประเทศชอบเป็นทหารเอสเอสมากกว่าเป็นทหารธรรมดานั้น เพราะเหตุว่าเอสเอสเป็นทหารของฮิตเล่อร์โดยตรง ปกติมักจะได้รับอาวุธและการอยู่กินดีกว่าทหารประเภทอื่น เฉพาะอย่างยิ่งชาวเบลเยี่ยม มีคนสมัครเป็นเอสเอสถึง ๑ กองพลน้อย ซึ่งเลออง เดอแกรลเป็นหัวหน้า เรียกกองทหารนี้ว่า "SS Sturm brigade."

ฝ่ายเสปนซึ่งเป็นเพื่อนเก่าของเยอรมันก็ส่งทหารอาสาสมัครมาช่วย ๑ กองพล เรียกว่า "**กองพลน้ำเงิน**" (Blue Division) ทั้งนายและพลเป็นเสปนล้วน ทั้งนี้เพื่อสนองคุณเยอรมัน ซึ่งเคยช่วยเหลือให้มหาชนรัฐเสปนที่ครองอำนาจอยู่เวลานี้ มีชัยชนะต่อพวกคอมมูนิสต์ในสงครามกลางเมืองเสปนที่แล้วมา

กองทหารอินเดียก็อุบัติขึ้นเหมือนกันในประเทศเยอรมัน พวกนี้เป็นพวกของสุภัทร จันทราโพธิ ซึ่งเคยเป็นหัวหน้ากำลังอินเดียที่จับอาวุธ เพื่อหวังกอบกู้อิสรภาพให้แก่อินเดีย โดยอาศัยการสนับสนุนของบรรดาอักษะประเทศทั้งหลาย ใช่แต่เท่านี้ในบั้นปลายของสงคราม ยังมีชาวต่างประเทศอีกเป็นจำนวนมาก ที่แต่งเครื่องแบบทหารเยอรมันสมัครเข้าทำการสู้รบกับรัสเซีย ได้แก่พวกรัสเซียที่ไม่ใช่คอมมูนิสต์ พวกที่ยังนิยมพระเจ้าซาร์อยู่ นอกจากนั้นก็มีชาวเขาคอเคซัส พวกตูแคสตาน ยูเครน และมองโกเลียที่เข้ามาอยู่ในความอารักขาของกองทัพเยอรมัน เมื่อรวมกันแล้วดูประหนึ่งพวกครูเสด ซึ่งประกอบด้วยนักรบชาติต่างๆร่วมใจกัน เข้าปฏิยุทธเพื่ออุดมคติแห่งคริสต์ศาสนา แต่ครั้งนี้เพื่อต่อสู้กับกองทัพแดงซึ่งเป็นกำลังของลัทธิคอมมูนิสต์

คราวนี้ชาวยิวในกรุงเบอรลินหายไปหมด เมื่อ ๒--๓ ปีก่อนยังมีชาวยิวอยู่ประปรายตามสถานที่ต่างๆ เดินไปตามถนนยังพบคนที่ติดดาวของเดวิดสีเหลืองที่หน้าอกข้างซ้าย แต่บัดนี้ไม่มีผู้ใดทราบว่าบรรดายิวนั้นหายไปจากกรุง

เบอรลินได้อย่างไร แต่ก็ไม่มีผู้ใดติดใจกล่าวขวัญถึง เพราะทุกคนต่างก็ห่วงแต่ในชีวิตของตน ไม่รู้จะรอดชีวิตไปถึงวันพรุ่งนี้หรือเปล่า เมื่อมีเวลาก็นั่งจับเจ่า เป็นห่วงแต่ไม่มีอาหารกิน สถานการณ์ในเบอรลินทรุดลงทุกวัน สัมพันธมิตรก็พยายามทิ้งใบปลิวขู่ขวัญชาวเบอรลินบ้าง ยุให้หยุดงานบ้าง บอกวิธีทำวินาศกรรมบ้าง ทุกคราวที่มาโจมตีเวลากลางคืน นอกจากจะทิ้งเศษกระดาษโลหะอย่างเดียวกับที่ใช้ห่อบุหรี่ลงมามากมายเพื่อป้องกันเรด้าร์ของเยอรมันแล้ว สัมพันธมิตรยังทิ้งใบปลิวและนิตยสารมีรูปแสดงการปราชัยของเยอรมันในยุทธภูมิด้านต่างๆลงมาด้วย พวกแก่ๆหน่อยก็นั่งด่าฮิตเล่อร์และนาซีตลอดวัน พวกนี้ภาวนาแต่จะให้พ้นจากการโจมตีทางอากาศ และกล่าวว่าถ้าเยอรมันมีไกเซอร์อยู่เวลานี้ก็คงสละราชบัลลังก์แล้ว คงไม่ปล่อยให้บ้านเมืองย่อยยับไปทีละเมือง เมืองที่ละเอียดปราศจากชิ้นดี คือ เบอรลิน ฮัมบูร์กเพรเมนฮาโนเวอร์ ไลปซิก เดรสเดน ฟรังฟูร์ต มิวนิค มันไฮม ชวายน์ฟูร์ต ฯลฯ ประชากรที่อ่อนการศึกษา พวกที่ได้รับการอบรมมาจากนาซีที่เคยโอหังก็ชักเสียงอ่อนลง พวกนี้มักจะกล่าวว่า ฮิตเล่อร์เคยแก้ไขทำให้เยอรมันฟื้นฟูขึ้นมาสำเร็จ ทำสงครามมีชัยอย่างไม่มีใครเชื่อ ฮิตเล่อร์คงมีอะไรพิเศษกว่ามนุษย์ธรรมดาแน่ และในคราวอับจนครั้งนี้ ฮิตเล่อร์คงจะมีหนทางช่วยชาติให้พ้นภัยไปได้เอง

ฤดูใบไม้ผลิปีสุดท้ายแห่งจักรวรรดิที่ ๓ ผ่านพ้นไปอย่างเงียบเหงาที่สุด โดยปกติแล้ว เป็นฤดูที่กำลังอบอุ่น อากาศแจ่มใส เสื้อผ้าสักหลาดหนาๆสีเข้มๆมักจะถูกเปลี่ยนเป็นแพรพรรณหลากไปด้วยสีเขียวๆแดงๆ น่าเจริญตา ตามม้านั่ง ๒ ฟากถนนจะแออัดไปด้วยหนุ่มสาวที่มาทอดร่างให้สัมผัสกับแสงแดดอ่อนๆ แต่ฤดูใบไม้ผลิปีนี้สิ ดูว้าเหว่พิกล หนุ่มๆสาวๆถูกเกณฑ์ไปทำสงครามจนสิ้น ผู้ที่สัญจรไปมาตามถนนนุ่งหุ่มแต่สีดำๆ หญิง

ชราตาแก่นั่งเงียบขรึมอยู่ตามจตุรัส บ้างก็รำพึงถึงความหลังเมื่อครั้งเบอรลินยังแจ่มใส บ้างก็นั่งปลงอนิจจัง ตาเหม่อมองดูซากอาคาร อนุสรณีย์และปูชนียสถาน ที่ถูกระเบิดดูเกะกะรกรุงรัง แต่ละคู่นั่งเงียบกริบ มิได้ปริปากเป็นชั่วโมงๆ แต่ละคู่คงสนทนากันทางใจ ซึ่งบุคคลที่ ๓ ไม่สามารถจะได้ยินเรื่องที่จะสนทนากันนั้น ทั้งตาและยายรู้อยู่เต็มอกแล้ว จะพูดออกมาก็คงไม่มีใครรับฟัง จึงใช้วิธีคุยกับใจของตนเอง ครุ่นคิดถึงลูกหลานที่ถูกพรากจากไปอย่างไม่สามารถกำหนดวันกลับ แทบจะพูดได้ว่าแต่ละครอบครัวในเยอรมันเวลานั้นต้องประสบความวิปโยค พลัดพรากจากของรักของชอบใจแต่ละครอบครัวต้องมีใครตายจากไปด้วยอิทธิฤทธิ์ของสงคราม ไม่ในสนามรบก็ในเมืองนั่นเอง

แลไปทางไหนเห็นแต่คนไว้ทุกข์ หญิงทั้งสาวทั้งแก่แต่งดำ และคลุมหน้าด้วยผ้าโปร่งดำดูดาษดื่นไปหมด ตามนิ้วของนางที่รองรับแหวนวิวาห์ทองเกลี้ยง อันเป็นเครื่องหมายของความสัตย์ซื่อต่อกัน บัดนี้แทนที่จะมีนิ้วละวง แต่เพิ่มขึ้นเป็นนิ้วละ ๒ วง ทั้งนี้เพื่อไว้อาลัยและสนองความภักดีต่อชายที่ซื่อสัตย์ต่อตนจนถึงวินาทีสุดท้าย รู้สึกว่าเบอรลินได้กลายสภาพเป็น **"นครแห่งความวิปโยค"** โดยแท้ สังขารของเบอรลินดูชราแก่คร่ำและอิดโรย ไม่ผิดอะไรกับสภาพของคนที่กำลังถูกตรีทูตเข้าครอบงำ

ชาวเมืองที่เบื่อสงคราม ก็พากันตำหนิรัฐบาล สร้างเรื่องคับขันเกี่ยวกับพวกฮิตเล่อร์ เกอริง เกิบเบิล ที่ถูกจับไปอบรมในค่ายเสียก็นับไม่ถ้วน ข้าพเจ้าเคยพบพวกที่ถูกปล่อยออกจากค่ายในภายหลัง รู้สึกว่าเงียบขรึมไม่ชอบเจรจาเรื่องการเมืองอีก และไม่ยอมเล่าว่าที่ตำรวจเอาตัวไป และหายไปหลายๆ วันนั้น เขาเอาไปทำอะไรบ้าง

ขณะนั้นข้าพเจ้ากลับมาศึกษาที่มหาวิทยาลัย นักเรียนส่วนมากเป็นชาวต่างประเทศ หรือมิฉะนั้นก็เป็นชาวเยอรมันที่เพิ่งอพยพมาจากแคว้นอื่น ชาวเยอรมันแท้ๆโดยปกติต้องออกรบหมด เหลือแต่พวกพิการ และพวกนายทหารเช่นข้าพเจ้าที่กองทัพบกส่งมาให้เรียนต่อ โรงเรียนโปลีเทคนิคเบอรลินถูกบอมบ์หลายครั้งแล้ว แต่ยังพอเรียนต่อไปได้ ในตอนนี้มีการสับเปลี่ยนอาจารย์หลายคน อาจารย์ที่อยู่ส่วนมากเป็นสมาชิกของพรรคนาซีทั้งสิ้น ก่อนอาจารย์จะลงมือสอน แกต้องยกมือทำความเคารพแบบฮิตเล่อร์ต่อพวกเรา และพอสอนเสร็จก็ยกมืออีก แล้วปากก็พูดว่า *"ไฮล์ ฮิตเล่อร์"* (สวัสดีฮิตเล่อร์) โปรเฟสเซอร์บางคนข้าพเจ้าสังเกตดูไม่เต็มใจที่จะทำเลย ยิ่งต่อหน้าชาวต่างประเทศแกชักอายๆพิกล แต่นี่เป็นเรื่องของการเมือง

ที่มหาวิทยาลัยในอัสดงคตประเทศมีธรรมเนียมแปลกๆกัน เมื่ออาจารย์เลกเชอร์เสร็จ บางแห่งก็ปรบมือ บางแห่งกระทืบเท้า บางแห่งก็เอารองเท้าถูพื้นเสียงแซ่ดไปหมด แสดงว่าพอใจในคำของปาฐก ที่เบอรลินนักศึกษาใช้มือหรือดินสอปากกาก็ได้ เคาะบนโต๊ะแทนการปรบมือ การศึกษาในตอนสงครามจะแพ้นี้ นับว่าลำบากไม่ใช่น้อย หนังสือจะหาซื้อก็ไม่ค่อยได้ เมืองที่พิมพ์ตำราคือ ไลปซิก ก็ป่นไปหมด หนังสือที่มีอยู่ก็ต้องมีการปันส่วน หรือมิฉะนั้นก็ต้องใช้บัตรซื้อ ผู้ที่มีสิทธิที่จะได้บัตรซื้อหนังสือ คือนักศึกษาหรือวิศวกรที่กำลังทำงานในเรื่องนั้น เฉพาะอย่างยิ่งในวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อสงคราม เพื่อจะได้ไปอ่านสำหรับสนับสนุนงานการค้นคว้าของตน สำหรับข้าพเจ้าสะดวกหน่อย ขอบัตรซื้อหนังสือได้จากกระทรวงกลาโหมโดยตรง แต่กว่าจะได้แต่ละเล่มต้องรอแทบกลุ้ม เอาบัตรไปทิ้งไว้ที่ร้านขายหนังสือ กว่าหนังสือที่สั่งจะตก

มาถึงมือ บางทีต้องรอตั้ง ๒ เดือน รออยู่จนกว่าเจ้าของร้านจะโทรศัพท์มาบอก ว่าหนังสือตกมาถึงแล้วให้ไปซื้อได้

ราคาของเงินมาร์คเวลานั้นมีค่าน้อยมาก ทั้งนี้เพราะทุกๆคนมีพอกินพอใช้ และไม่มีทางจะจ่าย อาหารการกินคงอยู่ในราคาควบคุม จะเพิ่มจากปกติก็สัก ๒๕% ตลอดเวลา ๖ ปีที่เกิดสงครามเสื้อผ้าก็ราคาคงเดิม ๓ ปีอาจจะมีโอกาสซื้อรองเท้า ๑ คู่ หรือกางเกง ๑ ชุด มีเงินไม่มีบัตรก็ใช้ประโยชน์อะไรมิได้ โรงหนังก็มีไม่ค่อยมาก ทั้งราคาค่าดูก็ไม่แพง ประการที่สำคัญที่สุดคือ ทุกคนมีงานทำ ได้รับเงินจากรัฐพอเพียง จึงทำให้เงินมาร์คมีค่าน้อยมาก ขณะนั้นพวกที่ยากจนที่สุดก็คือพวกถูกบอมบ์ หลายแสนหลายล้านคนที่ต้องระเหระหนหาบ้านอยู่ตามเมืองต่างๆ ชาวต่างประเทศที่มาอาศัยอยู่ในเยอรมันต้องไปทำงานให้รัฐ แล้วก็ได้ค่าแรงดุจชาวเยอรมันทั้งหลาย พวกกำนันผู้ใหญ่บ้านต้องทำหน้าที่เป็นคอมมิซาร์อีกหน้าที่หนึ่ง คือสำรวจดูตามบ้านว่า ใครอยู่บ้านเฉยๆไม่ทำงาน หรือใครทำงานที่ไม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจสงครามและการป้องกันประเทศ ก็พยายามหางานให้ทำจนได้ ข้าพเจ้ายังถูกนาซีที่เป็นผู้ใหญ่บ้านมาถามถึงบ้านว่า ทำอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าทำงานที่สถานทูตไทย เรื่องจึงเป็นอันว่าสงบกันไป ใช่แต่บุรุษเท่านั้นที่จะต้องทำงานเพื่อเพิ่มพูล **"พลังสงครามของประเทศ"** สตรีก็มีส่วนเหนื่อยยากไม่ผิดบุรุษเพศเหมือนกัน ในยามประกาศภาวะสงครามเปิดเสร็จ บทบาทของสตรีนับว่ามีส่วนสำคัญมาก ใช่แต่จะเข้าแทนตำแหน่งของบุรุษที่ถูกเกณฑ์ไปรบเท่านั้นเมื่อไร งานของสตรียังมีอีกเอนกอนันต์ คือ–

๑. ทำหน้าที่อย่างทหารโดยตรง เช่นเป็นทหารหญิง ทำหน้าที่ขนส่ง เป็นเจ้าหน้าที่จราจร เป็นทหาร ปตอ. ป้องกันเมือง เป็นพวกใต้ดินและสปาย

๒. ทำหน้าที่ช่วยรบ เป็นทหารสื่อสารหญิง ทหารหญิงช่วยราชการทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ ทหารช่วยราชการในกองบัญชาการใหญ่ๆ

๓. ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสงคราม ตามโรงงานทำอาวุธ ทำวัตถุระเบิด โรงงานวิทยุ โรงงานอาภรณ์ภัณฑ์ของกรมยกกระบัตร

๔. ทำงานตามองค์การต่างๆในกรมประชาสงเคราะห์ สมาคมสตรี เป็นนางพยาบาล อาสากาชาด กองดับเพลิง สตรีที่ยังอยู่ในขั้นยุวนารีก็ถูกจ่ายไปช่วยชาวนา ช่วยเลี้ยงเด็กตามบ้านชาวนาที่มีลูกมาก

๕. ทำงานตามสถานที่ราชการ ส่วนมากเป็นเลขานุการิณี เกี่ยวกับพิมพ์ดีดและชวเลข ทำงานจ่ายบัตรปันส่วนและบัตรเสื้อผ้า ทำงานตามร้านที่รัฐเห็นว่าจำเป็นในการครองชีพ เช่น เสิร์ฟอาหารตามร้านขายอาหารใหญ่ๆ เป็นแม่ครัว ขายรองเท้า ขายอาหารเบ็ดเตล็ด ขายขนมปัง และขายเนื้อ เป็นพนักงานขายตั๋วรถโดยสาร ซึ่งในเมืองนอกแล้วนับว่าเป็นอาชีพหนักไม่น้อย เฉพาะอย่างยิ่งฤดูหนาวต้องอยู่ในรถหลายๆชั่วโมง ส่วนมากมักจะใช้นักเรียนรุ่นสาว นอกจากนี้ใช้ควบคุมให้สัญญาณการเดินและการหยุดของรถใต้ดินทุกชนิด หนีบตั๋วรถใต้ดินและรถไฟ เฉพาะการไปรษณีย์ใช้สตรีมากยิ่งขึ้น พนักงานโทรเลข โทรศัพท์ทางไกลทางใกล้ ในกรมวิทยุนับตั้งแต่อินยิเนียจนถึงคนอ่านข่าว มีสตรีแทรกแซงอยู่ทุกหน้าที่ บางคนถึงจะมีภาระเลี้ยงลูกหรือพยาบาลคนเจ็บ ก็ต้องมาทำงานให้แก่รัฐอย่างน้อยครึ่งวัน บาร์และร้านเหล้าต่างๆที่เคยมีสตรีสลอนต่างถูกเก็บไปหมด คงเหลือแต่ศิลปินหญิงชายสำหรับแสดงละครและแสดงภาพยนตร์ที่ไม่ต้องไปทำงานดังกล่าว ใช่แต่เท่านั้น สิ่งที่

สตรีทำได้ดีที่สุด ก็คือพวกเล่นละครเร่หรือนาฏกรรมสนามซึ่งจัดให้มีขึ้น เพื่อไปกล่อมขวัญทหาร ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใด แม้กระทั่งในแนวรบ

กิจการพานิชที่รุ่งเรืองที่สุดในเยอรมันสมัยสงครามใกล้สงบ ได้แก่การพานิชแบบโบราณคือ **"การแลกเปลี่ยนสินค้ากัน"** เพราะเงินไม่มีอิทธิพลพอที่จะซื้อสินค้าที่หายากในยามสงครามได้ ตามหนังสือพิมพ์จะปรากฏคอลัมน์ **"แลกเปลี่ยนสิ่งของ"** กันเต็มหน้า บางคนต้องการรองเท้าก็เสนอแลกเปลี่ยนกับเสื้อสโมคกิ้ง แลกวิทยุกับรถจักรยาน แลกหีบเพลงกับเตาไฟฟ้า ฯลฯ มีการแลกทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งข้าพเจ้าเองไม่นึกเลยว่า **ดีมาน** กับ **สัปพลาย** ของมนุษย์ในยามอัตคัดจะมีลักษณะดังเช่นนี้ บางทีก็นับว่าน่าขัน บางทีก็น่าสลดใจ เพราะมีจนกระทั่งแลกวิกผมปลอมกับหม้อข้าว ของทุกสิ่งทุกอย่างที่สะสมไว้ก่อนสงครามและไม่จำเป็นในการครองชีพ ต่างก็งัดเอาออกมาเสนอแลกกัน ตามสี่แยกแทบทุกแห่งมีป้าย **"เสนอ"** กับป้าย **"ต้องการ"** บรรจุรายการของที่จะแลกเปลี่ยนกันและตำบลที่อยู่ของผู้เสนอกับผู้ต้องการสลอนไปหมด

แม้เงินจะกลายเป็นเศษกระดาษไปแล้ว แต่ยังมีของอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเปลี่ยนสภาพเป็นแก้วสารพัดนึกแทนเงินสมัยเก่าก่อน สิ่งนั้นคือ**กาแฟธรรมดา**เรานี่เอง จะต้องการอะไรก็ใช้กาแฟซื้อ จะให้สินน้ำใจเล็กๆน้อยๆ กาแฟมีค่าดีกว่าเงินหลายร้อยมาร์ค วันไหนชาวเบอรลินได้ดื่มกาแฟจริงๆเป็นอิ่มอกอิ่มใจเก็บเอาไปเล่าให้ญาติพี่น้องฟังดุจถูกลอตเตอรี่เลขท้ายครั้งหนึ่งเทียว บางคนได้เมล็ดกาแฟก็ใส่ปากขบเคี้ยวหรืออมไว้ดุจเด็กที่ชอบลูกกวาด กาแฟ ๒๐ กว่ากรัมที่เกิบเบิลมักจะให้แก่ชาวเบอรลิน ภายหลังจากเบอรลินถูกบอมบ์อย่างน่าสยดสยอง ชาวบ้านเอามาบดแล้วชงกินเสีย ๗ น้ำ ๘ น้ำ จนน้ำที่ชงใสแจ๋วจึงโยนกากทิ้ง พวกข้าพเจ้าทั้ง ๓ คนอยู่ที่เบอรลินได้จนใกล้จะแตก ก็พราะ

บารมีของกาแฟ เวลามีกาแฟไปไหนดูมันสะดวก พกไปในกระเป๋าสักกำมือเป็นได้ความสะดวกทุกประการ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงต้องพยายามเสาะหากาแฟนี้มาให้ได้ ทางที่จะได้กาแฟขณะนั้นมีอยู่ทางเดียว คือต้องซื้อมาจากต่างประเทศ เฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศสวิส แต่จะซื้อได้ก็ต้องใช้เงินฟรังสวิสซื้อ เงินไทยที่รัฐบาลใช้ความสามารถอย่างมากมาย เพื่อส่งไปให้พวกเราในต่างด้าวนั้น ตกจมอยู่ที่โตเกียวหมด เงินออกจากโตเกียวถึงมือพวกเราก็กลายเป็นเงินเยน ซึ่งพวกเราไม่รู้จะเอาไปทำอะไร เพราะเงินเยนมิใช่เงินใช้มาตรฐานทองคำ เงินเยนนี้ญี่ปุ่นกำหนดให้เปลี่ยนเป็นเงินฟรังสวิสได้ส่วนหนึ่งเพื่อใช้ในกิจการของสถานทูต เป็นอันว่าข้าราชการสถานทูตทุกคนไม่เคยรับเงินอย่างอื่นเลยนอกจากฟรังสวิส ข้าพเจ้าจึงอ้อนวอนสถานทูตให้จ่ายเงินฟรังแก่พวกเราบ้าง เพราะเจ้าเงินเยนเราลองรับมา ๒,๐๐๐ เยน แล้วก็มีค่าเท่ากับกระดาษชำระเราดีๆ นี่เอง ขณะเดียวกันคนอื่นรับเงินฟรังสวิสที่มีค่าเป็นทองทั้งสิ้น ผลสุดท้ายหลังจากกราบไหว้กันยกใหญ่ สถานทูตจึงเมตตาให้เงินฟรังเราเดือนละ ๑๑๔ ฟรัง อันเป็นเพียงหนึ่งในสี่ของเงินเดือนที่พวกเราควรจะได้รับ

พวกเราทั้ง ๓ จึงระดมรวมเงินฟรังทั้งสิ้นที่มีมาซื้อกาแฟ ปลากระป๋องกับน้ำมันมะกอกจากสวิส น้ำมันซื้อไว้ทำกับข้าว เพราะพวกเราขาดไขมันมากทนหนาวไม่ไหว ปลากระป๋องซื้อตุนไว้กินเมื่อถึงคราวเบอรลินถูกล้อมจะอด-อยาก กาแฟซื้อมาเพื่อเอาเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพต่อไป เงินมาร์คที่จะต้องใช้ซื้ออะไรต่ออะไรซึ่งยังพอซื้อได้ ข้าพเจ้าขอยืมฝรั่งทั้งสิ้น เพราะตั้งแต่ออกเป็นนายทหารแล้ว เงินจะหาตัดเครื่องแต่งตัวนายทหารและซื้อกะบี่ก็ต้องขอยืมเขามาเรื่อยๆ ต่อมาค่าเช่าบ้านก็พาลไม่ให้ แต่พวกเรารับเลี้ยงดูเจ้าของบ้านและหากาแฟมาให้แกกิน แกยินดียิ่งกว่าได้สตางค์จากเราเสียอีก ฉะนี้เอง

พวกเราจึงอยู่ที่เบอรลินได้ทั้งๆที่ไม่มีเงินใช้ หนังสือที่ว่าหาซื้อยาก เอากาแฟไปให้เจ้าของร้านสักกำมือเดียว ก็ไม่ต้องใช้บัตร ๒–๓ วันก็ได้รับโทรศัพท์ให้ไปเอาหนังสือที่ร้านได้ มิฉะนั้นอาจจะต้องรอจนสงครามเสร็จ หรือปะเหมาะร้านขายหนังสืออาจกลายเป็นเถ้าถ่านเสียก่อนก็ได้

เวลานั้นพวกเรากำลังต้องการเครื่องแต่งกายพลเรือนทุกคน เพราะตั้งแต่มาอยู่เมืองนอกเคยตัดกันครั้งเดียวเมื่อมาถึงยุโรปใหม่ๆ เสื้อผ้าที่ตัดจากเมืองไทยส่วนมากใส่ไม่ได้ เพราะร่างกายโตขึ้น เนื่องจากกินอาหารเนื้อและนมเนยมาก เวลาที่อยู่ในเยอรมันส่วนมากใช้ยูนิฟอร์มของทหารเยอรมัน จึงไม่สู้เดือดร้อน แต่พอตอนปลายจะต้องการแต่งพลเรือนบ้างก็หาบัตรเสื้อผ้าไม่ได้ กาแฟคงผลิตเสื้อกางเกงมาให้พวกเราได้คนละชุด โดยที่พวกเราไปตกลงกับช่างตัดเสื้อ แทนที่จะใช้บัตรและเงิน ให้กาแฟช่างตัดเสื้อ ๑ ปอนด์ ต่อเสื้อกางเกง ๑ ชุด นอกจากนี้กาแฟยังช่วยให้เรามีมักกะโรนีกิน ถ้าหวังจากบัตรปันส่วนอาหารแล้ว เราจะได้มักกะโรนีเพียงครึ่งเดียว อีกครึ่งหนึ่งได้พวกปลายข้าวหรือสาคู แต่อาศัยที่เราตีสนิทกับหญิงขายของ โดยชวนแกมากินกาแฟที่บ้านบ้าง แกเลยเอ็นดูชั่งมักกะโรนีให้เราล้วนๆ แทนที่จะปนปลายข้าวให้

น้ำปลามักกี้ก็เช่นกัน มักกี้เป็นเครื่องจิ้มที่คั้นมาจากเนื้อ แต่สมัยปลายสงครามและปัจจุบันนี้คั้นมาจากผัก เป็นเครื่องจิ้มที่ขาดเสียไม่ได้ในหมู่คนไทยที่ไปอยู่ยุโรปทุกประเทศ คนไทยไม่ชอบกินเกลืออย่างฝรั่ง กลิ่นมักกี้เหมือนน้ำปลาและรสอร่อยดีกว่าน้ำปลาเสียอีก พวกเรากินอาหารไม่ยาก หากมีข้าวจานหนึ่ง แล้วมีเจ้าซอสมักกี้นี้พรมๆสักหน่อย ก็กินข้าวได้ปริมาณมากกว่ามันฝรั่ง ๑๐ หัวอีก ชาวยุโรปใช้มักกี้หยดในซุปหรือในผักเพียง ๒–๓ หยดก็บ่นว่าแสบลิ้นเหลือเกิน ชาวเยอรมันทนรสเปรี้ยวจัด เค็มจัด เผ็ดจัดไม่ไหว

โปรเฟสเซอร์คนหนึ่งเป็นอาจารย์เจ้าคุณทรงฯ ทดลองชิมแกงเผ็ดที่พวกเราปรุงขึ้น ขนาดที่พวกเราบ่นกันว่าไม่เผ็ดเลย แกยังตาเหลือกเรียกน้ำมาดื่มทั้งคโท ไอแคกๆแล้ววิ่งไปแลบลิ้นดูที่กระจก เพราะนึกว่าลิ้นของตนคงขาดแน่แล้ว ครั้นแกเห็นพวกเราซดแกงเผ็ดดุจซุป ก็นึกประหลาด หาว่ากระเพาะพวกเราหุ้มเกราะ ส่วนพ่อบ้านข้าพเจ้าอย่าว่าแต่จะให้กินพริกหรือพริกไทยเลย แม้แต่กลิ่นกะเทียมและหัวหอมยังทนไม่ไหว ครั้งหนึ่งแกกินซุปซึ่งแม่บ้านเผลอไป เวลาปรุงใส่หัวหอมลงไปด้วย หลังจากตักหัวหอมออกแล้ว จึงนำไปให้พ่อ-บ้านกิน แกตักไปได้ ๒ ช้อน พอได้กลิ่นก็เริ่มเวียนศีรษะ เป็นไข้พาลจะตายเอาในการปรุงอาหารไทยของพวกเราหากขาดมักกี้ละ เป็นกินข้าวไม่มีรสเลย จึงต้องพยายามทุกทางที่จะหามักกี้มาไว้ประจำบ้าน โดยปกติการซื้อมักกี้ไม่ต้องใช้บัตรปันส่วน แม่บ้านแต่ละบ้านมักจะหาขวดเล็กๆมาซื้อจากร้าน คนขายก็จะแบ่งจากขวดใหญ่ประมาณ ๑ ลิตร ให้คนละนิดละหน่อยโดยทั่วกัน บางบ้านขวดนิดเดียวใช้ปีหนึ่งไม่หมด แต่สำหรับบ้านเรา ๑ ลิตรใช้ไม่เกิน ๒ เดือนอย่างประหยัดเต็มที่ ฉะนั้นมีอยู่ทางเดียวคือ ต้องเอากาแฟไปแลกมักกี้ เมื่อโรงงานเอามักกี้มาส่งให้ร้านค้าย่อย โดยธรรมดาให้ร้านละ ๑ ลิตรต่อ ๒–๓ เดือน เจ้าของร้านก็มักจะเก็บไว้หลังร้าน ไม่ขายให้ใครกลับสงวนเอาไว้เป็นกำนัลพวกเรา

เรื่องอิทธิพลกาแฟพูดไม่มีจบ พวกเราหว่านเจ้าของร้านขายของแทบทุกชนิดไว้ด้วยกาแฟ ร้านขายขนมปัง ร้านขายเนื้อ ร้านขายบุหรี่ ร้านขายหนังสือพิมพ์ ร้านขายเนยแข็ง แม่ค้าขายผักและปลาที่ตลาด ตลอดจนคนขายตั๋วโรงภาพยนตร์ ซึ่งสามารถจะอำนวยความสะดวกแก่พวกเราทุกประการ อาหารทุกอย่างแม้จะใช้บัตรปันส่วนแล้วก็ยังมีคุณภาพต่างกัน เช่น บัตรขนมปัง

ขาว อาจจะซื้อขนมปังขาวธรรมดา ขนมกง ขนมผิงสำหรับกินกับกาแฟ ตลอด จนขนมเค้กได้ ทั้งนี้สุดแต่เจ้าของร้าน บางทีเราอยากกินขนมแทบตาย หาซื้อไม่ได้ เพราะเจ้าของร้านไม่รู้จักหน้า แกล้งบอกว่าหมดเสียบ้าง ฉะนั้นหากโชคร้ายอาจไม่ต้องกินขนมเลยทั้งสัปดาห์

ร้านขายเนื้อก็เช่นกัน ในตอนปลายสงคราม เนื้อที่ได้กินยังแบ่งออกเป็นเนื้อหมูและเนื้อโค คนหนึ่งมีสิทธิจะได้รับเนื้อหมูเดือนละ ๒๐๐ กรัมเท่านั้น ฉะนั้นหากสบอารมณ์ คนขายเนื้ออาจจะตัดเนื้อหมูให้เราแทนเนื้อโคก็ได้ หรือในจำพวกไส้กรอกด้วยกัน คนขายอาจจะเก็บไส้กรอกที่ทำด้วยตับไว้ให้เรา และขายไส้กรอกที่ทำด้วยเลือดให้คนอื่น โดยคนขายไม่มีความผิด เพราะตัดบัตรจากเราไปเหมือนคนทั้งหลาย แต่ได้สินค้าที่มีคุณภาพดีกว่า

ร้านขายหนังสือพิมพ์ก็ทำนองเดียวกัน เนื่องจากนิตยสารที่มีรูปพิมพ์ออกจำหน่ายน้อย ต้องไปหาซื้อร้านที่รู้จักดีๆ เขาถึงจะเก็บไว้ให้ และร้านขายบุหรี่ก็อีกนั่นแหละ บุหรี่คุณภาพดีๆ คนขายก็มักจะเก็บไว้ให้แก่เจ้าจำนำและคนรู้จัก ฉะนั้นไม่มีอะไรดีกว่าทำความสนิทสนมกับทุกๆคน

สำหรับร้านเนยแข็งยิ่งสำคัญมาก เพราะเนยแข็งมีชนิดต่างๆ ขนาดเหม็นปานอุจจาระชื่อ "Spitzbube" แปลว่า "**เด็กแก่นแก้ว**" นั้น แม้แต่นักกินเนยแข็งยังถึงกับหน้าหงายเมื่อยื่นจมูกเข้ามาดม เนยแข็งของชาวนาซึ่งเยอรมันเรียกว่า Bäuernkase ทำจากนมผอม คือนมที่เอาครีมออกแล้ว มีกลิ่นชนิดที่พวกเราต้องอุดจมูกกิน แต่กินไปนานๆเข้ามันก็ชักอร่อย ต่อไปกินกันได้โดยเปิดปากเปิดจมูกในเวลาเดียวกัน เนยแข็งที่คนไทยส่วนมากโปรด ก็คือเนยแข็งที่มีรูมากๆของสวิส ดังนั้นในบัตรเนยแข็งซึ่งมีสิทธิจะซื้อได้ ๖๐ กรัมต่อเดือนเท่านั้น จึงมีค่าผิดกันลิบ ว่าจะซื้อได้เนยแข็งชนิดเด็กแก่นแก้วหรือเนยแข็งสวิส

เนื่องจากพ่อค้าขายผักติดเสน่ห์กาแฟของพวกเรา จึงพอจะหาผักกินได้บ้างประมาณอาทิตย์ละหน ปกติหากไม่รู้จักใครแล้ว บางทีตลอดหน้าหนาวอาจไม่ได้กินผักเลยก็เป็นได้ ผักที่มีกินเป็นส่วนมากก็คือผักกาดแดงที่ใช้ทำน้ำตาล กะหล่ำปลีขาวและกะหล่ำปลีแดง นอกนั้นมีแซลเลอรี่และโคลราบี้ ผักบางอย่างเช่นโคลราบี้ฝรั่งกินแต่หัวเท่านั้น ส่วนใบไม่กิน เลยเป็นอาหารของคนไทยได้อย่างดี เพราะลักษณะมันเหมือนใบกาน้ำไม่มีผิด คนไทยกินทั้งหัวทั้งก้านและทั้งใบ เล่นเอาฝรั่งงง เวลาผัดเสร็จแล้ว ให้ฝรั่งชิมดูก็ออกปากว่าอร่อยดี เขาเองก็ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมพวกเขากินแต่หัว ไม่กินใบ ทั้งนี้เพราะบรรพบุรุษไม่กินใบ เขาก็เลยไม่กินเหมือนกันนอกจากนี้ มีผักบางชนิดเช่นกะหล่ำปลีเขียวซึ่งฝรั่งให้วัวกิน แต่คนไทยเอามาผัดกินได้อย่างดี ยามบ่ายเมื่อตลาดเลิกแล้ว (ตลาดเมืองนอกคล้ายตลาดนัด มีอาทิตย์ละ ๒ วัน ตลาดเปิดตามจตุรัสสำคัญ ๆ หลายสิบแห่งตามเมืองใหญ่ๆ) แม่ค้าผักมักจะเอาผักติดมืออย่างละเล็ก ๆ น้อย ๆ มาให้พวกเราที่บ้าน มิฉะนั้นเราจะต้องยืนเข้าคิวอย่างต่ำ ๒ ชั่วโมง กว่าจะได้กะหล่ำปลี ๑ หัว หรือหัวหอม ๑ หัว เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ว่าทุกคนที่มีสตางค์แล้วจะมีโอกาสซื้อได้ พืชผักต่างๆ ก็ปันส่วนทั้งสิ้น ปีหนึ่งอย่างเคราะห์ดีอาจซื้อหอมหัวใหญ่ได้สัก ๔–๕ หัวเท่านั้น เรื่องแม่ค้าเอาผักมาให้ถึงบ้านเกือบทำความเดือดร้อนให้พวกเราอย่างใหญ่หลวง เพราะชาวบ้านพากันอิจฉา เฉพาะอย่างยิ่งคนที่อยู่บ้านเดียวกัน ด้วยเหตุว่าแต่ละคนกว่าจะได้ผักมา ๑ กำ ก็ต้องยืนทนความหนาวอย่างทรหด พากันกล่าวหาว่าคนขายผักไม่มีศีลธรรม จะนำความไปบอกตำรวจลับ แม่ค้าขายผักเลยไม่กล้าย่างกรายมาบ้านพวกเราอีกเลยทั้งนี้ทำให้เราหมดความสะดวกไปด้วย

เรื่องแม่ค้าขายปลาก็คล้ายคลึงกัน ปกติตามบัตรอาหารมีเบอร์ติด เราต้องคอยผ่านไปดูที่ร้านเสมอว่า ถึงคราวที่เบอร์ของเราจะได้รับแบ่งปลาหรือยัง ปกติราวๆ ครึ่งปีจะได้รับแบ่งปลาตัวเท่าฝ่ามือคนละตัว และถ้าถึงเวรของเราที่จะได้รับ เราไม่ทราบหรือไม่ไปรับ ก็จะมาซื้อย้อนหลังไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องคอยวนเวียนมาตลาด หรือมิฉะนั้นก็ต้องมาตีสนิทกับพ่อค้าปลาจึงจะทำให้ชีวิตคลายความยุ่งยากลงหน่อย

ใครเลยจะนึกว่าเราจะต้องมาเอาใจแม้กระทั่งคนขายตั๋วตามโรงหนัง แต่เหตุที่เราไม่อยากทรมานกายนั่นเอง จึงต้องเอาใจคนขายตั๋วเป็นพิเศษ เนื่องจากเบอรลินจะถูกโจมตีแทบแหลกหมดแล้ว โรงหนัง โรงละครเหลือน้อยเต็มที โรงมหรสพทุกโรงแน่นขนัด เพราะชาวเบอรลินไม่รู้จะไปเที่ยวแห่งใด โรงภาพยนตร์เป็นสถานที่แห่งเดียวที่จะปลดเปลื้องอารมณ์อันกลัดกลุ้มของชาวเมืองที่ไม่รู้ว่าตนจะมีชีวิตถึงพรุ่งนี้หรือไม่ ฉะนั้นถ้ารู้จักกับคนขายตั๋วดีๆ แล้ว ก็จะไม่ถูกปฏิเสธว่าตั๋วหมด บางทียืนเข้าคิวเสียตั้งชั่วโมง พอเขยิบถึงหน้าห้องขายตั๋วก็ตั๋วหมดพอดี สำหรับเราเมื่อต้องการดูภาพยนตร์เมื่อใด ก็เพียงโทรศัพท์ไปบอกว่าจะดูรอบไหนกี่คนเท่านั้น คนขายตั๋วจะเก็บตั๋วไว้ให้ทันที

อันที่จริงแล้ว นับว่าพวกเราทำนิสัยชาวเยอรมันเสียหมดด้วยการให้สินบน แต่ก็เพื่อให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสะดวกขึ้นหน่อยเท่านั้น มิฉะนั้นในฐานะที่เป็นชาวต่างประเทศ การครองชีพในกาลอันวิกฤตแห่งสงครามเช่นนี้ ย่อมได้รับความลำบากไม่น้อย

สำหรับพวกเราในเมืองไทย ผู้ที่มี **"โอเลี้ยง"** กินทุกวัน ก็ไม่ค่อยจะรู้สึกคุณค่าของกาแฟนัก ทั้งนี้เป็นธรรมดาอยู่เอง **"สิ่งใดที่มนุษย์ได้ครอบครองเป็นเจ้าของแล้ว ก็ไม่นึกอยากได้"** แต่ชาวเบอรลินติดกาแฟดุจฝิ่น เมื่อห่าง

จากกาแฟจึงคร่ำครวญถึงเสมอ ครั้งหนึ่งเบอรลินใกล้จะพินาศ บรรดานักปราชญ์และนักวิทยาศาสตร์ ที่คร่ำเคร่งอยู่กับการสร้างอาวุธ วี. ๑ และ วี. ๒ ของเยอรมัน ต่างอยากกินกาแฟเต็มที่ อ้างว่าต้องนอนดึก และกาแฟกระตุ้นให้ร่างกายกระปรี้กระเปร่าในการทำงานได้ดี จึงพากันไปหาเกอริง ให้ช่วยขอกาแฟจากฮิตเล่อร์ให้ด้วย แต่ปรากฏว่าไร้ผล ฮิตเล่อร์อ้างกฎที่มีอยู่ว่ากาแฟจะปันให้ก็เฉพาะทหารที่เคร่งเครียดอยู่ในแนวรบ ซึ่งนาน ๆ ประมาณ ๖ เดือนจึงจะได้ดื่มกาแฟจริงๆ สัก ๑ หน หรือมิฉะนั้นก็มีคณะทูตต่างประเทศเท่านั้นที่มีสิทธิได้รับกาแฟ

อาศัยอำนาจกาแฟอีกนั่นแหละ ที่ช่วยให้พวกเรามีชีวิตอยู่ได้ในท่ามกลางการโจมตีทางอากาศอย่างทารุณ กาแฟทำให้เราซื้อเครื่องวิทยุสำหรับมาติดตั้งฟังข่าวการโจมตีทางอากาศของข้าศึกได้ ข่าวนี้กอง ปตอ. ส่งมาตามสายโทรศัพท์ แต่ต้องใช้เครื่องวิทยุรับฟัง เนื่องจากชีวิตของพวกเราส่วนมากคลุกคลีกับทหาร ไม่มีเวลาอยู่กับบ้านเยี่ยงคนอื่นๆ จึงไม่ขวนขวายหาซื้อวิทยุไว้สักคนเดียว อีกทั้งการซื้อเครื่องวิทยุลำบากอย่างยิ่ง ในเวลาสงครามบริษัทวิทยุคงผลิตออกมาน้อยเต็มที่ ที่ผลิตออกมาก็ไม่ขายให้ประชาชน คงส่งขายเป็นสินค้าออกให้แก่เสปน เตอรกี สวิสเพื่อแลกเปลี่ยนกับวัตถุดิบที่จำเป็นในการสงคราม ผู้ที่จะซื้อได้ก็คือคณะทูตและต้องซื้อด้วยเงินตราต่างประเทศ พวกเราจึงต้องใช้ลูกไม้เดิม คือหน้าด้านวิงวอนบรรดาผู้ยิ่งใหญ่ในสถานทูต ให้ช่วยเหลือเซ็นชื่อให้ด้วย แต่ก็ไม่ใช่ได้ง่ายๆนัก เพราะปรากฏว่าท่านเหล่านี้ได้ซื้อมาให้ฝรั่งไปคนละหลายๆเครื่อง จนบริษัทวิทยุเตเลฟุงเกนจำชื่อได้สรุปแล้วไม่มีอะไรดีไปกว่าส่งกาแฟไปให้ผู้จัดการเพื่อแลกกับเครื่องวิทยุ ซึ่งสำเร็จรวดเร็วดีเสียกว่าใช้อิทธิพลอื่นๆทั้งสิ้น ในที่สุดพวกเราก็มีวิทยุสำหรับฟังวิทยุ

ที่ส่งเป็นคลื่นมาตามสายโทรศัพท์ จึงสามารถรู้ว่า ขณะนี้มีเครื่องบินข้าศึกอยู่เหนือประเทศเยอรมันหรือเปล่า อีกเมื่อใดจะมีหวอ เครื่องบินข้าศึกที่มาโจมตีมากน้อยเพียงใด และกำลังทำอะไรอยู่ทุกขณะ ทำให้เรารู้ตัวและลงหลุมหลบภัยได้ทันท่วงที นอกจากนี้เวลาไฟฟ้าดับเช่นเดียวกับกรุงเทพเวลานี้ เพราะโรงไฟฟ้าต้องการสงวนกำลังงาน เราก็ยังมีโอกาสซื้อแบตเตอรี่ที่ใช้ตามรถยนต์ได้ด้วยกาแฟ เพื่อใช้จุดเวลารับประทานอาหาร มิฉะนั้นจะต้องมีชีวิตอยู่ในความมืดมนวันละหลายๆ ชั่วโมง ตามที่ข้าพเจ้าเล่ามาย่อๆนี้ ท่านผู้อ่านคงจะเห็นได้ว่ากาแฟมีความสำคัญไม่น้อย ไม่แพ้อาวุธที่มีพิษสงร้ายแรงอันหนึ่ง จนกระทั่งทุกวันนี้ชาวเยอรมันไม่อยากจะได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับจรวด เกี่ยวกับระเบิดปรมาณู หรือระเบิดเชื้อโรคเลยแต่ถ้าท่านกล่าวขวัญถึงกาแฟ ทุกคนจะนั่งฟังอย่างหูผึ่ง

พวกเรา ๓ คน กลับมาอยู่บ้านเดียวกันหมด คือบ้านข้าพเจ้าที่ลิช-เตอร์เฟลด์ เวลานั้นบ้านหายากเต็มที่ บุญเรือนกับชายน้อยเคยยึดเอาสถานทูตเป็นที่พำนักครั้งหนึ่ง ก็ย้ายมาอยู่รวมกันที่บ้านข้าพเจ้าหมด ครอบครัวพระ-ประศาสน์ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ที่เวียนนาบ้าง ที่ "เพลาเอน" ชายเมืองเบอร-ลินบ้าง ต่างกลับมาอยู่ที่สถานทูต เพราะว่าสถานทูตมีที่หลบภัยอย่างดียิ่ง ซึ่งรัฐบาลเยอรมันมาสร้างให้ นับว่าปลอดภัยกว่าที่อื่น ๆ คณะทูตและนายทหารเรือ บางคนต่างแยกย้ายกันอยู่นอกเมืองเบอรลินเพื่อหลบภัยทางอากาศ พวกเราซึ่งเป็นทหารเยอรมันทั้ง ๓ คนก็อยู่กันตามมีตามเกิด ผลัดกันเป็นพ่อครัวปรุงอาหารคนละวัน อาหารที่วิเศษที่สุดอันเป็นยอดนิมิตกรรมของพวกเรา คือ หลนปลากระป๋อง ใช้ปลากระป๋องเล็กน้อยใส่นม หัวหอม กับมักกี้ จิ้มกับผักกาดแดง นับว่าอร่อยมากในยามยาก ด้วยการอยู่ร่วมกันนี้เอง ทำให้เราค่อยลืมกลัวลืมความตาย มีงานทำทั้งวัน ซ่อมจักรยานไว้ไปซื้อของตามร้านใกล้ๆ สร้างกรง

เลี้ยงกระต่าย ตัดแปลงหลุมที่หลบภัยทางอากาศให้แข็งแรง เนื่องจากกระต่ายเติบโตเร็วและเลี้ยงง่าย ใช้แต่เปลือกมันฝรั่งเป็นอาหาร พวกเราเลยตกลงเลี้ยงกระต่ายไว้ ๑ คู่ จะได้เอาไว้กินเวลาถูกล้อมนานๆ ดีกว่าต้องกินหนู ดังตัวอย่างเมืองเบรสเลาซึ่งอยู่ในแคว้นไซเลเซีย ถูกรัสเซียล้อมอยู่เกือบ ๓ เดือนจึงยอมแพ้ พวกเราไม่รู้ว่าเบอรลินจะมีสภาพอย่างไรในอนาคต เลยเลี้ยงกระต่ายไปพลางๆก่อน

ในระหว่างนั้น เบอรลินถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนักทุกคืน สุภาพบุรุษแห่งเกาะอังกฤษอุตส่าห์มาเยือนเราคืนละ ๒–๓ หนเสมอ แนวรบทางด้านตะวันตกเขยิบใกล้เบอรลินเข้ามาทุกที หวออาจจะขึ้นเมื่อใดก็ได้ เพราะสนามบินยุทธวิธีของอเมริกันอยู่แถบแม่น้ำไรน์นี้เอง เส้นประสาทของชาวเบอรลินทรุดลงเป็นลำดับ แต่ก็หาเป็นอุปสรรคขัดขวางการแต่งงานของหญิงชายชาวเบอรลินไม่ รัฐบาลคงสนับสนุนเต็มที่ที่จะให้หญิงชายที่รักกัน มีโอกาสแต่งงานกันเพื่ออนาคตของประเทศ เพราะรัฐบาลรู้ดีว่าชายฉกรรจ์หลายล้านต้องเสียชีวิตไปและทุพพลภาพอีกนับ ๑๐ ล้าน ปกติทหารเยอรมันหาโอกาสกลับบ้านยากเต็มที แต่ถ้าตกลงใจจะแต่งงาน หากการรบไม่ติดพันอย่างเหลือเกิน กองทัพเป็นเปิดโอกาสให้ลาได้ ๒ อาทิตย์ แม้เวลาแห่งความสุขจะมีไม่ถึงอาทิตย์ก็ตาม หญิงสาวคน ๑ อาศัยอยู่ชั้นบนเหนือข้าพเจ้า ก็แต่งงานกับนายทหารเรือที่รักกันมานานแล้ว เพราะสถานะบ้านเมืองก็มีแต่เลวลงทุกที ขืนรอไปก็มีหวังที่จะไม่ต้องแต่งกันเลย คืนวันแต่งงานของเธอ อังกฤษส่งเครื่องบินมารบกวน ๓–๔ หนเสียงหวอตลอดคืน พอเงียบเสียงระเบิด ก็ได้ยินเสียงถ้วยชามแตกเปรื่องปร่างหน้าห้องเจ้าสาว ทั้งนี้เป็นธรรมเนียมของเยอรมัน ในคืนวันสมรส เจ้าสาวจะต้องปาถ้วยชามให้เกลื่อนอยู่หน้าประตู ส่วนเจ้าบ่าวจะต้องอดทนคอยเก็บเศษ

ถ้วยชามทำความสะอาด บ่าวสาวคู่นี้แต่งงานกันได้ ๓ วัน เจ้าบ่าวก็จากไปทำสงคราม แล้วก็ไม่มีโอกาสกลับมาอีกเลย

ทุกคราวที่มีหวอ พวกเราทำหน้าที่ช่วยยกกระเป๋าของพวกหญิงชราลงมาไว้ในหลุมหลบภัย ส่วนข้าวของของเราเองกลับปล่อยไว้ระเกะระกะ แล้วข้าพเจ้าก็บิดไฟมืดล้มตัวลงนอนต่อ เบื่อที่จะลงหลุมหลบภัยเต็มทีแล้ว เพราะในหลุมมีแต่หิมะที่ละลายไหลลงไปขังอยู่ก้นหลุม ตกกลางคืนชักจะแข็งดุจไอศกรีม มิใยรอบบ้านมันจะพังทลายเพราะลูกระเบิดกี่ชนิดกี่ลูกจะมาตกก็ตามที ชีวิตของเรารู้สึกว่ามันแขวนอยู่กับเส้นด้าย ทั้งไม่มีความสำคัญอันใด จะไปอาวรณ์มันไปใย บุญเรือนยิ่งร้ายไปกว่าข้าพเจ้าอีก เขายืนสีไวโอลินอย่างใจเย็นที่หน้าต่าง ในท่ามกลางความมืดโดยไม่แยแสถึงภาพอันสยดสยองที่ปรากฏอยู่รอบตัวเลย วันไหนมีกินดีๆพวกเราจึงรู้สึกว่า ควรจะมีชีวิตอยู่ต่อไป ก็เปิดวิทยุตามสายฟังไปเรื่อยๆ จนกระทั่งทราบว่าเครื่องบินกำลังย่างเข้าตำบลที่เราอยู่และเมื่อได้ยินเสียงครืนๆใกล้บ้านเข้ามาทุกที ก็กระโจนลงมาอยู่ปากหลุมหลบภัยเสียทีหนึ่ง

กลางวันทุกวัน อเมริกันต้องมาเยี่ยมเบอรลินด้วยขบวนบี. ๑๗ อันยาวยืดยาด บางวันข้าพเจ้ายืนดูอยู่คอตั้งบ่า นับเกือบชั่วโมง กว่าขบวนที่มาจะผ่านไปหมด ขณะนั้นอยู่ในฤดูใบไม้ผลิปี ๑๙๔๕ นับว่าเป็นฤดูที่กำลังสบาย แทนที่จะได้นั่งในสวนสาธารณะ เพื่อรับความอบอุ่นจากแสงแดดอ่อนๆ พวกเรากลับต้องใช้ชีวิตจมอยู่ในหลุมอันมืดมน ติณชาติที่ดับชีพไปตลอดฤดูหนาวต่างแย่งกันขึ้นเขียวชอุ่มเต็มหลังมูลดินของหลุมหลบภัย ทุกคราวที่มีหวอในเวลากลางวัน เจ้ากระต่ายที่พวกเราเลี้ยงไว้ ก็ได้มีโอกาสลงมารับแสงอาทิตย์ในฤดูนี้บ้าง ต่างกระโดดหยองแหยงและเล็มหญ้าอ่อนๆอย่างระเริงใจ

ดูมันช่างมีความสุขเสียเหลือเกิน ข้าพเจ้าแทบไม่เชื่อว่า ภาพที่ข้าพเจ้าเห็นนั้นเป็นภาพที่เกิดขึ้นในยามศึก ขณะที่ทุกคนกำลังใจเต้นระริกด้วยความกลัวที่จะถูกมฤตยูจู่โจม เสียงกระหึ่มของเครื่องบินทิ้งระเบิดที่ร่อนอยู่เต็มท้องฟ้าเป็นสัญญาณบอกว่าชีวิตของพวกเราอาจจะออกจากร่างกายภายในชั่วพริบตาเดียว ข้าพเจ้าชี้ให้บุญเรือนดูภาพของกระต่ายที่ทำปากขมุบขมิบบนยอดหญ้าโดยดุษณีภาพ สิ่งแวดล้อมทำให้พวกเราคิดถึงคุณค่าของสันติสุขเป็นครั้งแรกหลังจากผจญภัยกับสภาพสงครามเสียจนชินแล้ว

ลำดับนี้ ชีวิตของชาวเบอรลินก็เกือบจะไม่เป็นชีวิตอยู่แล้ว ตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมงมันช่างปั่นป่วนไร้ความสงบทั้งกายและใจ หวอขึ้นวันละ ๔ ๕ ครั้ง แทบจะไม่มีเวลากินเวลานอน เฉพาะแม่บ้านชาวเบอรลินไม่มีเวลาว่างมือ ออกจากหลุมหลบภัยก็จ่ายตลาด กลับจากจ่ายตลาดก็เข้าหลุมหลบภัย จึงเกิดมีวิธีทำผมประหลาดขึ้น เรียกว่าทรงผม Entwarnung คือ "ทรงผมหมดภัยทางอากาศ" ใช้รวบผมทั้งดุ้นขึ้นไปม้วนไว้ข้างบน แล้วเอากิ๊บหนีบไว้ เพราะไม่มีเวลามาจัดลอนกัน เมื่อถูกปลุกจากเตียงก็อาจจัดผมได้เรียบร้อยรวดเร็วสามารถเดินไปหาหลุมหลบภัย หรือออกจากหลุมหลบภัยไปที่ไหนๆได้ โดยผมไม่ยุ่งเหยิงน่ารังเกียจ ทรงผมนี้เองเคยเกรียวกราวกันครั้งหนึ่งในสังคมไทยซึ่งพากันเรียกว่า "ทรงผมเบอรลิน"

สงครามเบ็ดเสร็จเกือบจะบรรลุถึงขีดสุดสำหรับประชาชนแล้ว วิทยุเบอรลินเริ่มโฆษณาความกล้าหาญของผู้ป้องกันเมืองเบรสเลา บูดาเปสต์ ที่ต่อสู้รัสเซียอย่างองอาจ เริ่มปลุกใจให้สตรีจับอาวุธเพื่อป้องกันเบอรลิน ตามโรงภาพยนตร์มีฉายแต่เรื่องประวัติศาสตร์เป็นส่วนมาก แสดงให้เห็นตัวอย่างของความเป็นนักสู้ของชาวเมืองแต่โบราณกาล การป้องกันป้อมชไวดิตส์ การป้อง

กันเมืองโคลแบร์ก สำหรับฟิล์มภาพยนตร์เรื่องโคลแบร์กนี้ ฮิตเล่อร์ถึงกับใช้เครื่องบินนำไปทิ้งให้ทหารที่ถูกล้อมอยู่ในเมืองป้อมแห่งหนึ่งที่นอร์มังดีในฝรั่งเศส ให้ฉายดูขณะถูกล้อม ทหารในป้อมก็สู้ตายจนกระทั่งสงครามในยุโรปเสร็จจึงยอมแพ้ พฤติการณ์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เพื่อจะปลุกใจให้ชาวเบอรลินอดทนต่อความบีบคั้นของสงครามทั้งนั้น นอกจากนี้ก็ฉายข่าวสงครามที่เกี่ยวกับความทารุณของรัสเซียในดินแดนของเยอรมัน บางตอนที่ถูกรัสเซียยึดครองแล้วเยอรมันกลับตีคืนได้ ฉายข่าวต่างๆที่เกี่ยวกับสตรีชาวเยอรมันถูกรัสเซียข่มขืน ทั้งนี้เพื่อให้ชาวเบอรลินตระหนักในความทารุณของกองทัพแดง จะได้มีกำลังใจต่อสู้ต้านทานรัสเซียต่อไป

ที่เบอรลินระดมกันเรี่ยรายเสื้อผ้าและรองเท้าขนานใหญ่ เรียกกันว่า "Volksopfer" แปลว่า "**ประชาพลี**" เพื่อรวบรวมจัดหาเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้แก่กองทหารรักษาดินแดนให้ทั่วถึงกัน ข้าพเจ้าบริจาคเครื่องแต่งตัวทุกชิ้นที่ได้รับจากเยอรมันก่อนเป็นนายทหาร ให้แก่กองรักษาดินแดนหมด เพราะไม่อยากเก็บเอาไว้รกตู้ เศษผ้าต่างๆที่เก็บมาได้ เยอรมันเอาเข้าโรงงานอุตสาหกรรมเคมีเสียพักเดียว ก็บดออกมาเป็นผ้าตัดเครื่องแบบกันหนาวได้ในเดือนนั้นเอง

ชาวเบอรลินขวัญเสียขึ้นทุกวัน พากันลักลอบฟังวิทยุที่ส่งจากต่างประเทศมากขึ้น เพราะวิทยุเยอรมันเสนอข่าวแต่ด้านดีทั้งสิ้น สถานีวิทยุลับๆเกิดขึ้นหลายแห่งในดินแดนที่สัมพันธมิตรกอบกู้ให้พ้นจากอำนาจเยอรมัน สถานีเหล่านี้ส่งข่าวการรุกของสัมพันธมิตร ข่าวความชั่วช้าของประมุขนาซีด้วยคลื่นขนาดเดียวกับสถานีวิทยุของเยอรมันบ้าง ของคนอื่นบ้าง รัฐบาลเยอรมันต้องมีภาระเพิ่มขึ้นในการส่งคลื่นไปรบกวนสถานีเถื่อนเหล่านี้อีก ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อเบอรลินใกล้ๆจะถูกล้อม พอเปิดวิทยุจะฟังสถานีไหน ดูมันซู่ซ่าไม่ได้ศัพท์นอก

จากสถานีเบอรลิน รู้สึกว่าในอากาศช่างเต็มไปด้วยการดวลกันด้วยคลื่นวิทยุอย่างไม่เคยพบในประวัติศาสตร์ พวกเอสเอสเฉพาะอย่างยิ่งตัวฮิตเล่อร์ พวกพรรคนาซีตลอดจนพวกยุวชนฮิตเล่อร์ กลายเป็นบุคคลที่รังเกียจของคนส่วนมากยุวชนคนหนึ่งอายุ ๑๔ ปีเท่านั้นถึงกับใช้มีดเหน็บที่ติดกับเครื่องแบบ ฆ่าเพื่อนยุวชนด้วยกันตาย เพราะความกำแหง เนื่องจากผู้ตายกล่าวตำหนิการปกครองของประมุขนาซีและไม่เชื่อว่าเยอรมันจะมีชัยชนะ จึงถูกยุวชนลงความเห็นว่าไม่รักชาติ ไม่สมควรจะมีชีวิตอยู่ต่อไป เลยตัดสินเสียเองด้วยมีดสั้นต่อไปทางการรู้ ก็หาได้ลงโทษประการใดไม่

เหตุการณ์ทางเบอรลินชักคับขันขึ้นทุกที กระทรวงต่างประเทศเยอรมันจัดการพาคณะทูตต่างประเทศออกจากเบอรลิน แหล่งที่กระทรวงต่างประเทศเยอรมันและคณะทูตจะต้องย้ายไปอยู่ ก็คือสถานตากอากาศชื่อ “**บาดกาสไตน์**” ซึ่งเป็นที่อาบน้ำแร่ในออสเตรีย เป็นสถานที่ที่ข้าพเจ้าเคยไปอยู่หลังจากหายป่วยจากการเราะสันจมูกใหม่ๆ ที่นี่อยู่ห่างไกลแนวรบทั้งสองด้าน เนื่องจากรัฐบาลเยอรมันยังไม่ยอมแพ้ สถานทูตไทยก็จำต้องติดตามกระทรวงต่างประเทศไปด้วย ครอบครัวพระประศาสน์ฯทั้งหมด ยกเว้นพระประศาสน์ฯ กับคุณนงเยาว์ พร้อมด้วยข้าราชการสถานทูตอีกคนหนึ่ง คือนายยงค์ ผลบุญ ก็เดินทางไปบาดกาสไตน์ ส่วนหวาน บัวน้อยกับสมพงศ์ โรจนประดิษฐ์ คงติดตามครอบครัวพระประศาสน์ฯไปบาดกาสไตน์ด้วย สำหรับตัวพระประศาสน์ฯ เอง ด้วยเหตุผลประการใดข้าพเจ้าไม่ทราบ ยังคงอยู่ที่เบอรลินต่อไป ส่วนแผนกทูตทหารของต่างชาติยังไม่หนีออกจากเบอรลิน พวกเรา ๓ คนมีหน้าที่เพียงติดตามทูตทหารของเราไปเท่านั้น ก่อนหน้านี้เล็กน้อยสถานทูตก็ได้ติดต่อขอวีซ่าให้พวกเราเข้าประเทศสวิส แต่ถูกสวิสปฏิเสธ ซึ่งความจริงก็น่าแปลก

อยู่ เพราะเรากับสวิสก็ยังมีพันธไมตรีกันดุจธรรมดา เพียงแต่ขอเข้าไปอาศัยอีก ๔–๕ คนก็ไม่น่าจะกีดกันนัก แต่ยามสงครามตัวใครก็ตัวมัน แม้แต่คนไทยด้วยกันยังไม่ค่อยคิดจะช่วยเหลือกันเลย พวกเราจึงต้องตั้งอยู่ในอุเบกขาอยู่ที่ไหนก็ได้ และส่วนมากทุกคนเต็มใจอยู่เบอรลิน เพราะอยากจะชมการรบฉากสุดท้ายด้วยตนเอง

สิ่งที่พวกเราขวนขวายก็คือ อยากได้หนังสือเดินทางอย่างคณะทูต ซึ่งจะคุ้มครองพวกเราได้ดีกว่าหนังสือเดินทางของนักเรียนที่พวกเราถืออยู่ แต่สถานทูตปฏิเสธว่า เมืองไทยไม่ได้ตั้งให้พวกเราเป็นดีโปลแมต จึงไม่กล้าออกหนังสือเดินทางอย่างดีโปลแมตให้พวกเรา ความจริงพวกเราทั้ง ๓ ก็ทำงานอยู่ในคณะทูตทหารไทย ทุกคนก็รู้ว่าอีกไม่ช้าเบอรลินก็จะถูกล้อม และพวกเราจะตกอยู่สภาพลำบากกว่าคนอื่น พวกเราต้องเปิดหมวกคำนับให้พวกสถานทูตที่เกิดมีระเบียบจัดขึ้นมาในยามเข้าด้ายเข้าเข็มเช่นนี้ ส่วนสถานทูตญี่ปุ่นช่วยเหลือนายทหารที่สังกัดในสถานทูต ให้ถือหนังสือเดินทางดีโปลแมตทุกคน

ไม่ช้าทัพรัสเซียก็เคลื่อนข้ามแม่น้ำโอเดอร์เข้ามาทางตะวันตก อเมริกายึดได้ไลปซิก กำลังรุกเข้ามาบรรจบกับรัสเซีย ซึ่งจะตัดเยอรมันออกเป็นสองส่วน ด๊อกเตอร์เกิบเบิลผู้รับผิดชอบในการป้องกันเบอรลิน ก็ประกาศให้ชาวเบอรลินอพยพได้สุดแต่ใจสมัคร แต่ชาวเบอรลินจะอพยพไปทางไหน ข้าศึกกำลังเคลื่อนที่มุ่งเข้าเบอรลินทุกทิศทาง ชาวเยอรมันที่อพยพมาจากตะวันออกและทางตะวันตกก็บ่าเข้าสู่กรุงเบอรลิน แล้วก็หมดหนทางไม่รู้ว่าจะอพยพไปทางไหนดี

ขณะนี้ฮิตเล่อร์หัวหน้าของเอสเอส ผู้ที่ประชาชนทั้งปวงเกลียดชังอย่างที่สุด ก็ดำเนินการเจรจาสัมพันธมิตรทางตะวันตกเพื่อขอสงบศึก โดยอาศัย

เคานต์แบรนาด๊อต* หัวหน้ากาชาดสวีเดนเป็นคนกลาง เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ฮิมเล่อร์กับแบรนาด๊อตได้สนทนากันในเรื่องชตากรรมของประเทศเยอรมัน ฮิมเล่อร์รู้ดีว่าเยอรมันจะต้องปราชัยเป็นแม่นมั่น และหากฮิตเล่อร์ยังอยู่ ชาวเยอรมันก็จะต้องตายไปเรื่อยๆ ฮิมเล่อร์แสดงความเสียใจต่อแบรนาด๊อตว่าในฐานะที่เขาเป็นชาวเยอรมัน เป็นทหารเยอรมัน เขาไม่อาจจะเสียคำสาบานที่เคยสาบานไว้ต่อฮิตเล่อร์ได้ เขาจึงต้องสู้รบต่อไปอีกตามความปรารถนาของฮิตเล่อร์ทั้งๆที่เขาเองเตรียมพร้อมที่จะยอมแพ้ต่อสัมพันธมิตรตะวันตก ในคืนวันที่ ๒๓ เมษายน ฮิมเล่อร์กับแบรนาด๊อตก็มาพบกันใหม่ในหลุมหลบภัยแห่งหนึ่งที่ลูแบค ฮิมเล่อร์กล่าวว่า "*เวลานี้ฮิตเล่อร์อาจสิ้นชีวิตแล้ว หรือมิฉะนั้นก็คงจะตายในเร็ววันนี้ ฮิตเล่อร์ต้องการอยู่เบอรลินเพื่อตายกับชาวเบอรลิน เบอรลินกำลังถูกล้อม และจะต้องแตกในไม่ช้านี้ ข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าจะไม่เสียคำสาบานแล้วหากจะไปเจรจาสงบศึกกับข้าศึก เพราะถือได้ว่าฮิตเล่อร์หาบุญไม่แล้ว ที่ข้าพเจ้าปรารถนาอย่างที่สุด ก็คือให้รัสเซียคืบเข้ามาในดินแดนเยอรมันน้อยที่สุด ข้าพเจ้าต้องการให้สัมพันธมิตรทางตะวันตกรุกเข้ามายิ่งเร็วมากยิ่งดี ข้าพเจ้าเคยสาบานจะเป็นศัตรูบอลเชวิสต์ และเดี๋ยวนี้ก็เป็นศัตรูอย่างจริงจัง ข้าพเจ้าพร้อมที่จะยอมแพ้สัมพันธมิตรตะวันตก ขอให้ท่านช่วยติดต่อผ่านกระทรวงต่างประเทศสวีเดนบอกให้มหาประเทศตะวันตกทราบความประสงค์ของข้าพเจ้าด้วย*"

"*แล้วหากมหาประเทศตะวันตกไม่ยอมตามที่ท่านต้องการ ท่านจะทำประการใด? แบรนาด๊อตถามต่อไป*

* ถูกยิวยิงตายเมื่อปลายปี ๒๔๙๑ ขณะที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างยิวกับอาหรับ

"ข้าพเจ้าก็จะคุมทัพออกสู้กับรัสเซียอีก แล้วยอมตายในสนามรบ" ฮิตเล่อร์กล่าวตอบ (แต่ภายหลังสัมพันธมิตรตะวันตกปฏิเสธ ฮิมเล่อร์ก็หาได้ทำตามที่กล่าวไว้ไม่) ไม่ช้าในวันที่ ๒๖ เมษายน ทรูแมนก็ตอบปฏิเสธฮิต-เล่อร์ว่า *"หากเยอรมันจะยอมแพ้ ก็ต้องยอมแพ้รัสเซียด้วย"* ชาตาของเบอรลินจึงเป็นอันว่า จะต้องถึงแหลกลาญยิ่งกว่าเมืองอื่นใดในโลก นับว่าเป็นคราวเคราะห์ของชาติเยอรมันทั้งชาติ ที่ไม่มีผู้ใดสามารถแก้ไขสถานการณ์ผ่อนหนักให้เป็นเบา ประชาชนที่ตำหนิรัฐบาลหรือขัดขืนไม่ร่วมมือในการทำสงครามเบ็ดเสร็จ ก็ถูกส่งไปอบรมและทรมานในค่ายดัดสันดาน กองทัพบกที่พยายามทำรัฐประหารก็ไม่สำเร็จ ถูกจับแขวนคอเป็นระนาว จอมพลต่างๆที่มีความเห็นขัดแย้งกับฮิตเล่อร์ ก็ถูกปลดหรือถูกเก็บตัว อย่างนายพลเอกกูเดเรียน จอมพลบราวคิตซ์ จอมพลรุนชเต็ดต์ จอมพลรอมเมล และสุดท้าย แม้แต่ตัวเกอริงเองฮิตเล่อร์เคยกล่าวว่า *"สงครามคราวนี้จะไม่มีทั้งผู้แพ้และผู้ชนะ แต่จะมีเพียงผู้รอดตายเหลืออยู่เท่านั้น"* ฉะนั้น ฮิตเล่อร์จึงทำตามความเห็นเดิมของตน ต้อนกองทัพเยอรมันเข้าสู่กองเพลิงต่อไปอย่างเลือดเย็น และปล่อยให้สภาพของสงครามเบ็ดเสร็จครอบคลุมราษฎรของตน บวกกับมหาภัยของการโจมตีทางอากาศ ซึ่งทรมานทั้งกาย ใจ และเส้นประสาทมนุษย์อย่างไม่มีที่เปรียบเยอรมันเคยทำให้ประเทศหลายประเทศได้รับทุกข์เข็ญจาก "สงครามเส้นประสาท" นี้ คราวนี้ถึงเวรเยอรมันจะต้องทนทุกข์เวทนาจากกรรมเก่าของตนแล้ว

ชาวเบอรลินซังกะตายอยู่ไปวันหนึ่งๆ ทุกคนภาวนาให้อเมริกันรุกเข้ามาเร็วๆหน่อย เพราะหวาดรัสเซียที่จะมายึดครองตน ตามถนนหนทางไม่มีอะไรที่จะเหลือเป็นทัศนียภาพ สองฟากทางเต็มไปด้วยกองอิฐหิน กลางถนน

เต็มไปด้วยเครื่องกีดขวางเพื่อป้องกันยานเกราะ ส่วนมากสร้างขึ้นเป็นกำแพง ๒ ชั้น แต่ให้เหลื่อมกันพอคนและจักรยานเข้าออกได้ ตู้โทรศัพท์สาธารณะซึ่งมีอยู่เกลื่อนกลาดในยามปกติ ส่วนมากพังทลาย น้อยอันนักที่ยังใช้การได้ เดินเข้าออกบ้านแต่ละครั้งเห็นสภาพของเมืองแล้วแสนจะสลดใจ รมณียสถานได้กลายมาเป็นสังเวชนียสถานไปสิ้นแล้ว!

เมื่อข้าพเจ้าย่างเหยียบกรุงเบอรลินเป็นครั้งแรก ทุกสิ่งทุกอย่างยังอยู่ในภาวะน่าดูน่าชม ก่อนจะถึงบ้านมีวงเวียนเล็กๆ มีต้นไม้ใหญ่น้อยและที่นั่งเล่นสวยงาม มีถังทรายสำหรับให้เด็กเล่นอย่างน่าเอ็นดู แต่ก่อนเวลาข้าพเจ้ากลับจากโรงเรียน เมื่อผ่านวงเวียนนี้มักจะมีเด็กเล็กวิ่งตามมาเป็นพรู บ้างก็ถามว่า *"ลุงทำไมดำนักล่ะ"* (เด็กเยอรมันมักจะเรียกคนหนุ่มๆว่า น้าหรือลุงเสมอ) บางคนก็ว่าน้ากลับบ้านไม่กลัวแม่ตีหรือ? ทำไมจึงเล่นทรายมาจนตัวดำ? (เพราะเด็กๆนึกว่าเราผิวดำเพราะเล่นดินเล่นทราย) บางคนก็ทะลึ่งเรียกพวกเราว่าเป็นนิโกร บางคนก็มาประจบประแจงให้เราถ่ายรูปให้ ดูทุกสิ่งยังมีชีวิตชีวา แต่บัดนี้ทุกอย่างเปลี่ยนสภาพไปหมด บ้านช่องกุดลงไปแทบจะติดระดับดิน ชาวเบอรลินก็คงบูรณะห้องต่างๆที่ยังทรงกายอยู่ เอาไม้บ้างกระดาษแข็งบ้าง มาปะพออยู่ประทังความหนาว บ้างก็อยู่ในห้องใต้ดิน ถนนรกรุงรังอย่างน่าเวียนหัว แต่ก่อนถึงจะรกก็มีแต่ในฤดูใบไม้ร่วง ซึ่งถนนหนทางเกลื่อนกลาดไปด้วยใบไม้ นับว่าน่าดูยิ่งสำหรับพวกเราชาวบูรพา ในที่สุดวงเวียนเล็กหน้าบ้านก็กลายเป็นหลุมหลบภัยและป้อมปืน ที่ทหารกองรักษาดินแดนพยายามสร้างมาแรมเดือนแล้ว ข้างหลุมหลบภัยขุดเป็นบ่อใหญ่-สำหรับใช้ดับเพลิง บนถนนใหญ่ๆทุกแห่ง เยอรมันสร้างเป็นถังคอนกรีตสำหรับเก็บน้ำโดยการสร้างกำแพง ๔ ด้านขึ้นบนถนน แล้วขังน้ำไว้สำหรับ

แก้ปัญหาเรื่องเพลิงไหม้ ร้านขายของหลายแห่งที่จำเป็น เช่นร้านขายขนมปัง ขายเนื้อ นม ฯลฯ คงดำเนินการขายในห้องใต้ดินต่อไป สิ่งที่น่าชมเชยก็คือ วินัยของราษฎร แม้จะรู้ดีว่าไม่ช้าจะถึงกาลอวสานของประเทศ ระบบการเงิน และระบบการปันส่วนเครื่องอุปโภคบริโภคคงดำเนินไปดุจปกติ รถส่งนมที่เดินด้วยแบตเตอรี่ คงแล่นมาอย่างเชื่องช้า ผ่านไปทั่วทุกถนน แจกจ่ายนมที่ไร้ครีมให้แก่ชาวบ้านดุจแต่ก่อน บุรุษไปรษณีย์เกือบไม่มี คงใช้แต่สตรีไปรษณีย์แทน แต่ก่อนนี้ทุกเช้า ๖ โมงเช้ากับ ๖ โมงเย็น เป็นเวลาที่บุรุษไปรษณีย์มาส่งจดหมายตามบ้าน ในสมัยสงครามเบ็ดเสร็จนี้ คงมีสตรีมาส่งจดหมายวันละครั้งเท่านั้น ไปรษณีย์วัตถุคงเป็นไปดุจปกติ ถึงแม้จะอดหยาก บุรุษไปรษณีย์ก็ไม่คิดที่จะยักยอกหีบห่อไปรษณีย์ภัณฑ์ของคนอื่นเพราะมีโทษปางตาย

ภายใต้ความควบคุมของทหารการเมืองเชิ้ตสีน้ำตาล กำลังกองรักษาดินแดนก็ระดมกันสร้างเครื่องกีดขวางทุกชนิดที่ใช้ในการรบในเมือง รอบบ้านของข้าพเจ้า พวกทหารรักษาดินแดนขุดหลุมบุคคลไว้ข้างต้นไม้ทุกต้น ดูท่าทางตระเตรียมรบในเบอรลินอย่างเต็มที่ ข้าพเจ้าเตรียมเสื้อคลุมกันหนาวของทหาร ผ้าห่ม อาหารกระป๋อง และน้ำใส่ขวด บรรจุหีบแล้ว เอาไปเก็บไว้ที่ใต้ถุนของสถานทูต เพื่อนำออกใช้เมื่อถึงคราวที่เบอรลินถูกล้อม พวกเราตัดสินใจว่า หากเบอรลินถูกล้อมก็จะพากันอพยพไปอยู่ในห้องใต้ดินของสถานทูต เพื่อหลบลูกกระสุนปืนใหญ่ แล้วจะได้มีอะไรกินและกันหนาว เพราะจะออกมาเดินหาซื้ออะไรในขณะที่บ้านเมืองกำลังอลหม่านคงไม่สำเร็จเป็นแน่

ในที่สุดวันที่พวกเราจะต้องจากเบอรลินก็มาถึง คืนหนึ่งกลางเดือนเมษายน ราวๆเที่ยงคืนฝูงยุงร้ายของอังกฤษราว ๕๐๐ ตัว เพิ่งบินกลับไป

เมื่อกี้นี้เอง ข้าพเจ้าก็ได้รับโทรศัพท์จาก ร.อ. จินต์ กุญชร ว่า แผนกทูตทหารของกองทัพบกเยอรมันจะย้ายออกจากเบอร์ลินพรุ่งนี้เช้า ให้พวกเราจัดข้าวของเพื่อนำไปในการย้ายคราวนี้ สำหรับการเดินทาง นายทหารทุกคนของเราต่างมีรถยนต์ ยกเว้นพวกเรา ๓ คน ทูตทหารซึ่งมีรถยนต์ ๒ คัน ท่านเลยมอบรถ DKW เล็กๆให้พวกเรา คืนวันนั้นพวกเราเก็บข้าวของอยู่จนรุ่งเช้า แม่บ้านกับลูกสาวยิ่งอกสั่นขวัญหาย เพราะเราจะจากไปอย่างไม่มีวันพบกันอีก ก่อนจะออกไปรบ พ่อบ้านข้าพเจ้าแกก็ได้ฝากฝังไว้กับพวกเรา ในที่สุดพวกเราก็ตกลงใจนำแม่บ้านและลูกสาวแกออกจากเบอร์ลินด้วย เพราะคิดถึงคุณแกที่เลี้ยงดูเรามาแรมปีโดยไม่เอาเงินเลย มิหนำซ้ำยังให้ข้าพเจ้าหยิบยืมอย่างไม่อั้น พวกเราตกลงกันเองให้คนหนึ่งเอากระเป๋าไปได้ใบเดียว เพราะรถที่จะใช้พาตัวเราออกจากเบอร์ลินนั้นเล็กมาก ลำพังคน ๕ คนก็แน่นแล้ว กระเป๋าอีก ๕ ใบก็ต้องผูกห้อยกันรุ่มร่ามไปหมด ข้าพเจ้าเก็บหนังสือตำหรับตำราและสิ่งอนุสรณ์ทุกชิ้นลงหีบเหล็ก พร้อมทั้งเครื่องวิทยุนำไปเก็บไว้ที่ใต้ถุนของสถานทูต พยายามไม่เอาอะไรติดตัวไปเลย เสียดายก็เสียดาย แต่ขณะนั้นชีวิตยังมีค่ากว่าตำราบ้างเล็กน้อย จึงเอาเสื้อกางเกง ๒ ชุด รองเท้า ๑ คู่ กับกล้องถ่ายรูปติดตัวออกมาเท่านั้น กล้องถ่ายรูปนั้นตั้งใจจะเก็บเอาไว้ขายในยามอัตคัด ส่วนตำราและสิ่งต่างๆที่สะสมมาตั้งอยู่ในยุโรป เมื่อย้ายไปเก็บที่สถานทูตได้แล้ว ก็คิดว่าคงปลอดภัย เพราะสถานทูตมีที่กำบังลูกระเบิดได้ดี ข้าวของของเราคงพ้นจากการทำลายเป็นแม่นมั่น และอีกประการหนึ่งเดาเอาว่า สถานทูตย่อมเป็นแหล่งที่ชนต่างชาติเคารพตามธรรมะระหว่างประเทศ ข้าวของในสถานทูตคงจะพ้นจากมือทหารที่กำลังคะนองศึก และเมื่อสงครามสงบแล้ว เบอร์ลินจะอยู่ในปกครองใครก็ตาม วันหนึ่งเราคง

มีโอกาสมาสถานทูต เพื่อเอาเข้าของๆเราคืนได้ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างที่คาดไว้ผิดหมด ข้าวของต่างๆและสถานทูตเองก็ถูกทหารของชาติมหาอำนาจ ที่กำลังมึน-เมาในชัยชนะร่วมกับชาวเยอรมันซึ่งกำลังหิวซมซาน ปล้นสะดมไปหมดสิ้น โอกาสที่จะกลับมาเบอรลินก็หมดสิ้นไป เนื่องจากข้อตกลงที่ปอตสดัมแบ่งเยอรมันออกเป็นเขตยึดครองต่างๆกัน ซึ่งท่านจะได้อ่านในบรรพต่อไป

ครั้นเวลาเช้าตรู่ พวกเราทั้ง ๓ คนรวมทั้งแม่บ้านกับลูกสาวก็มาสมทบกับทูตทหารและแม่บ้านทูตทหาร ร.อ. จินต์กับภริยาร่วมกันเดินทางออกจากเบอรลิน น.อ. วิเชียร อัตนาโก ผู้ช่วยทูตทหารได้เดินทางออกจากเบอรลินก่อนพวกเรา ๑ วัน ส่วน น.อ.พิณ พันธุ์ทวี เคราะห์ร้าย เมื่อ ๒–๓ วันนี้เอง แกขับรถไปชนรถบรรทุกที่จอดอยู่ สลบสิ้นสติและบาดเจ็บสาหัส เลยต้องฝากกับกองทัพเรือเยอรมันให้ช่วยดูแลรักษาให้ เป็นอันว่าต้องอยู่ในเยอรมันต่อไป อุปดิษฐ์ ข้าราชการสถานทูตกับวรรวาร ก็เดินทางตามพวกเราออกจากเบอรลินใกล้ๆกัน.

๘ เบอรลินถล่ม

วันที่ ๒ พฤษภาคมเป็นวันที่เบอรลินตกอยู่ในกำมือรัสเซีย หลังจากขับเคี่ยวกันอย่างดุเดือด บนถนน ตามอาคาร ตามสิ่งปรักหักพัง และในอุโมงรถใต้ดิน

ครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งที่ ๔ ในประวัติศาสตร์ที่เบอรลินตกอยู่ในเงื้อม-มือข้าศึก ครั้งที่ ๑ ปี ๑๗๕๗ กองทหารออสเตรียเข้ายึดได้ ครั้งที่ ๒ ปี ๑๗๖๐ ทหารม้าคอสแซ็คของรัสเซียกับกองทหารออสเตรียเข้าจู่โจมตีได้ ขณะที่เฟรเดริคมหาราชไปทำศึกที่ไซเลเซีย ครั้งที่ ๓ ปี ๑๘๐๘ โดยนโปเลียน นับเป็นเวลาได้ ๑๓๗ ปีเต็มที่เบอรลินไม่มีชาวต่างด้าวมาครอง

เบอรลินเป็นนครหลวงใหญ่ที่สุดของยุโรปภาคพื้นธรณี ขณะที่ถูกล้อมมีพลเมืองเหลืออยู่ ๓ ล้านกว่าคน นับว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของโลกที่นครอันกว้างใหญ่ไพศาล และมีพสกนิกรหนาแน่น ได้แปรสภาพเป็นสนามรบอย่างนองเลือด ตลอดเวลา ๑๒ วันเต็มที่พลเมืองทนทรมาน

อยู่ภายใต้ฝนเหล็กและพายุระเบิดของปืนใหญ่นับหมื่นกระบอก และลูก-บอมบ์จากเครื่องบินหลายพันเครื่อง เมืองเบอรลินซึ่งข้าพเจ้าเคยเห็นมาตั้งแต่ยังสวยสะอาดและโอ่อ่า เป็นทัศนียสถานของชาวต่างประเทศ เป็นรมณียสถานของข้าพเจ้า กลับแลสลอนไปด้วยซากของสิ่งปรักหักพัง กลายเป็นทะเลเพลิงอันเริงร้อน แล้วในที่สุดก็เปลี่ยนสภาพเป็นเถ้าถ่านแทบจะละลายหายสูญไปจากพื้นโลก อวสานของเบอรลินนับว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความพินาศของระบอบนาซี ความล่มจมของมหาอาณาจักรที่ ๓ เยอรมันและในเวลาเดียวกัน ก็เป็นเวลาที่ชาวยุโรปยุติการประหัตประหารกัน เป็นเวลาที่สันติภาพกลับเข้ามาครอบงำดินแดนที่เรียกกันว่า "อารยประเทศ" อีกวาระหนึ่ง.

วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๑๙๔๑ เป็นวันที่เยอรมันรุกเข้าเกือบจะถึงกรุงมอสโคว์ เห็นพระราชวังเครมลินอยู่รำไร รัฐบาลรัสเซียต้องย้ายออกจากเมืองหลวงพร้อมด้วยคณะทูตต่างประเทศทั้งมวลไปอยู่ที่คีบีชแชฟ เมืองทางตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งห่างจากเมืองหลวงไป ๕๕๐ ไมล์ กรุงมอสโคว์ได้รับการดัด-แปลงเป็นเมืองป้อมอย่างมั่นคง สตาลินระดมพลเมืองหญิงชายเด็กเล็กทั้งหมดรวม ๔ ล้านครึ่ง ช่วยกันสร้างสนามเพลาะ คูดักรถถัง และแนวเครื่องกีด-ขวาง พร้อมทั้งป้อมปราการใหญ่น้อยไม่ต่ำกว่า ๗ แนวหน้ากรุงมอสโคว์เพื่อรับเยอรมัน ฝ่ายเยอรมันก็แข็งทายาท กองพลรถถังช่วยกันระดมบุกผ่าเครื่องกีด-ขวางอันหนาแน่นที่สุดในประวัติศาสตร์เข้าไปจนถึงชานนครมอสโคว์ ฮิตเล่อร์นึกกระหยิ่มอยู่แล้ว แต่กระแสลมสงครามพัดตลบกลับ เพื่อนเก่าของรัสเซียหรืออีกนัยหนึ่ง ฤดูหนาวอันแสนจะเยือกเย็นได้เข้าอุปถัมภ์ทันเวลา ความหนาว ๕๐ องศาใต้ศูนย์ ซึ่งไม่มีผู้ใดนึกฝัน ก็บันดาลให้หน่วยรถถังและ

ทหารราบเยอรมัน ซึ่งไม่ได้เตรียมต่อสู้กับความหนาวชนิดนี้ต้องหยุดชะงัก แล้วก็ถอย ตั้งแต่นั้นมารัสเซียก็ค่อยๆมีกำลังใจ รุกไล่เยอรมันออกจากรัสเซียปลายปี ๑๙๔๒ หลังจากโศกนาฏกรรมของกรุงสตาลินกราดผ่านพ้นไปแล้ว ท้องฟ้าก็เริ่มปลอดโปร่ง รัสเซียจึงทำการรุกใหญ่ จนถึงวันที่ ๑๕ เมษายน ๑๙๔๕ ทัพใหญ่ทั้ง ๓ ทัพของรัสเซียก็พุ่งมาถึงแม่น้ำโอเดอร์ แม่น้ำที่จะตัดสินชะตากรรมของเบอรลินโดยตรง แม่ทัพที่เข้มแข็งที่สุดคือ จอมพลชูคอฟ คุมพล ๒ ล้าน ล้วนแล้วแต่รัสเซียขาวพรั่งพร้อมไปด้วยยุทโธปกรณ์ทันสมัย พุ่งตรงมาเบอรลิน ระหว่างคุสตรินกับฟรังฟูร์ต

แม่ทัพคนที่ ๒ คือจอมพลโรโกซอฟสกี้ คุมทัพกองที่ ๒ ซึ่งประกอบด้วยรัสเซียขาวเช่นกัน พุ่งตรงมาทางเหนือของเบอรลินระหว่างคุสตรีนกับสเต็ดติน. แม่ทัพคนที่ ๓ คือ จอมพลโคนแยฟ คุมกองทัพที่ ๑ กอปรด้วยชาวยูเครนล้วนพุ่งมาจากแม่น้ำไนซ์ ลวงเยอรมัน ทำทีว่าจะพุ่งไปทางไลปซิกและเดรสเดน แต่แล้วในที่สุดก็วกกลับมาทางใต้ของเบอรลิน เพื่อสมทบกับโรโกซอฟสกี้ ในรูปคีมโอบล้อมเบอรลิน

จอมพลชูคอฟข้ามแม่น้ำโอเดอร์ ตีคุสตรีนและฟรังฟูร์ตจนได้แล้วก็หยุดพักเพื่อตระเตรียมการโจมตีเบอลินอย่างเต็มที่ ปล่อยให้ทัพทางเหนือและทางใต้รุกเลยไปก่อน การเตรียมการเข้าตีกรุงเบอรลินทางบกครั้งนี้นับว่าเป็นการเตรียมการอย่างไม่เคยมีมาแต่กาลก่อน อาศัยป่าสนอันมหึมาเป็นเครื่องกำบัง ชูคอฟก็ค่อยๆนำกำลังรถถังประมาณ ๔,๐๐๐ คัน ปืนใหญ่ทั้งวิถีราบและโค้งราว ๒ หมื่นกระบอก เครื่องบินเกือบ ๕ พันเครื่อง เพื่อบดขยี้กรุงเบอรลินให้เป็นภัสมธุลี อาศัยการพรางอย่างวิเศษ รัสเซียสร้างจุดส่งน้ำมันและกระสุน สร้างท่อน้ำมันอย่างถาวรเต็มป่าเพื่อป้อนลำเลียงรถถัง ในราตรีอัน

เงียบสงัดราตรีหนึ่ง รัสเซียก็เปิดการยิงเตรียมอย่างมโหฬารด้วยปืนใหญ่ซึ่งตั้งห่างกันแต่ละกระบอกไม่เกิน ๓ เมตร ปล่อยสตอร์โมวิช เครื่องบินที่มีชื่อเสียงของรัสเซียขึ้นเต็มท้องฟ้า ขั้นที่ ๓ ก็ปล่อยรถถังเข้าบดขยี้ทุกสิ่งทุกอย่างในคืนอันแสนจะมืด โดยอาศัยยุทธวิธีอันไม่ซ้ำกับใครเหมือนกัน คือใช้ไฟฉายมหึมาหลายล้านแรงเทียน ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ดวง ตั้งห่างกันระยะประมาณ ๒๐๐ หลา ฉายนำทางให้รถถัง และในเวลาเดียวกันเพื่อทำให้ทหารเยอรมันตาพร่า.

ชูคอฟเปิดการโจมตีอย่างจู่โจม เยอรมันซึ่งถูกโคนแยฟหลอกทางใต้ต้องแบ่งกำลังออกไปรับครั้ง ๑ แล้ว คราวนี้จึงทุ่มเทกำลังอย่างเต็มที่เข้ารับทัพชูคอฟ ใช้กำลังกองหนุนแทบหมดสิ้น ใช่แต่เท่านั้น ยังดึงกำลังที่ใช้ป้องกันกรุงเบอรลินให้ออกมารับกระแสคลื่นของชูคอฟที่บ่าเข้ามา ฮิตเล่อร์พยายามออกบัญชาการเอง ระดมเอสเอสทั้งหมด และพวกแวร์มาร์คที่พอจะเก็บตกได้รอบเมืองเบอรลิน ให้เข้ามาเอาชีวิตแลกเปลี่ยนกับสะเก็ดระเบิดและลูกกระสุนของรัสเซีย ส่วนกองทหารเอสเอสซึ่งคาดโบว์ที่แขนว่า **"อะด็อลฟฮิตเล่อร์"** ทั้งสิ้นคงอยู่ที่เบอรลิน เพื่อเป็นหลักในการต้านทานขั้นสุดท้าย

ตลอดวันตลอดคืนเบอรลินชุ่มโชกไปด้วยหยาดฝนเหล็ก เปลวเพลิงโชติช่วงทุกแห่งหน ผู้คนคงหลบอยู่แต่ในที่กำบังใต้ดิน ไม่มีใครกล้าโผล่ขึ้นมาเพราะเกรงอำนาจกระสุนปืนใหญ่ ไฟฟ้าแก๊สและน้ำบริโภคขาดมือลง ชาวเบอรลินคงอาศัยแต่อาหารที่ตนซุกซ่อนเอาไว้ในห้องใต้ดินเท่านั้น

แต่การเข้าเบอรลินมิใช่เป็นของง่าย ตามถนนใหญ่น้อยเพียบพร้อมไปด้วยเครื่องกีดขวางและกำแพงดักรถถัง อีกทั้งปืนต่อสู้รถถัง **"รถถังระย่อ"** และ **"กำปั้นเหล็ก"** ซึ่งเป็นอาวุธของชายชราและยุวชนฮิตเล่อร์ในกองทหาร

โฟลค์สตูร์ม* จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๔ เมษายน ปีกขวาของชูคอฟจึงผ่านโอราเนียนบูรก์ เมืองเล็กๆทางเหนือเบอรลินเข้ามาได้ และเข้าสมทบกับกองรถถังที่วกจากเมืองปอตสดัมขึ้นมาทางเหนือ เป็นอันว่าเบอรลินถูกล้อมรอบด้านทหารเยอรมันที่อยู่รอบนอกเบอรลิน ก็พยายามถอยเข้าหากองทัพอังกฤษและอเมริกายิ่งขึ้น

ในที่สุดด้วยเหตุผลไม่กระจ่างชัด ฮิตเล่อร์และเกิบเบิลก็มาปรากฏตัวที่เบอรลิน เดิมทีฮิตเล่อร์ตั้งใจจะหนีไปตั้งรับที่ออสเตรียตอนใต้ อันเป็นดินแดนที่มีขุนเขาสูงๆล้อมรอบและมีเมืองแบกเชสกาเด็น เป็นศูนย์การต่อสู้แต่ไม่ช้าป้อมซึ่งชื่อว่า **"รังนกอินทรี"** อันเป็นที่อยู่ของฮิตเล่อร์บนภูเขาลูกหนึ่งสูงเกือบ ๒๐๐๐ เมตร ก็ถูกลูกระเบิดยักษ์ของเครื่องบินอังกฤษเสียหายพังไปส่วน ๑

ฮิตเล่อร์จึงประกาศทางวิทยุให้ชาวเบอรลินต้านทานรัสเซียเต็มที่ และตัวเองเตรียมพร้อมที่จะตายกับชาวเบอรลิน พวกเอสเอส เอสอา และตำรวจลับทั้งหลายต่างทำการต่อสู้อย่างแข็งแรง เพราะเป็นลูกน้องโดยตรงของฮิตเล่อร์อีกประการหนึ่งพวกเหล่านี้รู้ตัวดีว่า หากตกไปอยู่ในเงื้อมมือรัสเซียแล้วคงไม่มีชีวิตรอด ส่วนทหารบกอื่นๆก็หมดหวังเช่นกัน แต่ก็จำต้องสู้เพื่อเกียรติของทหาร เพื่อประวัติศาสตร์ของประเทศเยอรมันอันพัวพันกับกรุงเบอรลินนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว และประการสุดท้ายที่สำคัญที่สุดก็คือ ต้านทานรัสเซียไว้ให้นานที่สุด เพื่อให้สัมพันธมิตรทางตะวันตกรุกเข้ามาประชิด ทหารเยอรมันก็จะเป็นเชลยของอังกฤษและอเมริกาได้มากที่สุด เพราะเยอรมันรู้ดีว่าหากถูกรัสเซียจับคงไม่แคล้วทำงานปางตาย หรือไม่ก็ไปไซบีเรีย

---

* โฟลค์สตูร์ม Volksturm คล้ายกับกองรักษาดินแดน ไม่มีเครื่องแบบ มีแต่ผ้าคาดแขนเป็นเครื่องหมาย ภายหลังเยอรมันจัดเป็นกองพล ใช้ออกทำการรบในสนามเหมือนกัน

ความจริงก่อนหน้านี้ อังกฤษก็อยากจะเป็นผู้พิชิตเบอรลิน แต่ภายหลังได้ตกลงกับรัสเซียอย่างไรไม่ปรากฏ รัสเซียจึงขอเป็นผู้ล้างแค้นแต่ผู้เดียว ถ้าหากรัสเซียยังไกลเบอรลิน และอังกฤษหรืออเมริกาเป็นผู้ล้อมเบอรลินแล้ว ชาวเบอรลินอาจยอมแพ้แต่ต้นมือก็ได้ แต่เป็นชะตากรรมของชาวเบอรลินเอง ถึงแม้ทัพทางตะวันตกของตนจะช่วยเปิดทางให้อเมริการุกเข้ามาโดยง่ายก็ตาม ในที่สุดชาวเบอรลินก็หาได้พ้นจากเงื้อมมือรัสเซียไม่

ขณะที่กำลังงุ่นง่านอยู่ใต้ถุนทำเนียบ ฮิตเลอร์หาได้ทราบไม่ว่าทางประเทศอิตาลีนั้น มุสโสลินีเพื่อนรักของตนกำลังประสบวาระสุดท้ายอย่างน่าสมเพช ฉากอวสานของมหาอุปรากรนาซีและฟัสซิสม์ได้ปิดลงในเวลาไล่ๆกัน เนื่องจากฉากสุดท้ายนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไม่น้อย ข้าพเจ้าจึงนำพฤติการณ์ของมุสโสลินีมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วย

วันที่ ๒๖ เมษายน มุสโสลินีกับคณะฟัสซิสม์ได้ตกลงใจยอมแพ้แก่พลพรรคและคณะกู้ชาติอิตาลี ต่างคนต่างหนีเอาตัวรอด ตอนบ่ายครอบครัวมุสโสลินี มีมาดามราเชล ภริยามุสโสลินี กับบุตรชาย ๑ คนและบุตรหญิงอีก ๑ คน พร้อมด้วยผู้ติดตามอีก ๘ คน ก็เดินทางโดยรถยนต์มาถึงชายแดนสวิสตั้งใจจะเข้าไปขออาศัยในประเทศสวิสส์ แต่เจ้าหน้าที่รักษาพรมแดนปฏิเสธ จึงย้อนกลับ ๒–๓ ชั่วโมงต่อมาก็มีข่าวว่า มุสโสลินี ปาโวลินีกับฟารินัชชี่ ขึ้นรถมาถึงพรมแดนสวิสเหมือนกัน แต่เจ้าหน้าที่คงไม่ยอมให้ใครเข้า มุสโสลินีกับคณะจึงกลับมาโกโม หาอาหารรับประทานที่โฮเตลฟลอเร็นส์ ขณะนั้นพวกพลพรรค "**การิบาลดี**" กำลังกวดหาตัวมุสโสลินีและพรรคพวกอย่างขะมักเขม้น มุสโสลินีหมดที่พึ่งในแดนอิตาลี จึงปลอมตัวออกจากโกโม นั่งมาในรถบรรทุกหลังคนขับ ใช้เสื้อคลุมของนายทหารเยอรมัน

คลุมร่าง ถือปืนกลพร้อมกับพรรคพวกอีก ๒๐ คน แต่เคราะห์ร้ายเผอิญรถของมุสโสลินีแล่นมาพบกับกองตรวจของพลพรรคอิตาลีเข้า พวกทหารที่มากับรถบรรทุกของผู้เผด็จการเองพูดเป็นเชิงให้พลพรรคเอาใจใส่เป็นพิเศษ หลังจากทำการค้นรถประเดี๋ยวเดียว มุสโสลินีก็ถูกพลพรรคจับได้แม้ว่าจะพยายามยกคอปกของเสื้อคลุมขึ้นสูง ใส่หมวกหลุบหน้า และสวมแว่นตาดำ พลพรรคก็ไม่วายจำมุสโสลินีได้ จึงกุมตัวมุสโสลินีลงจากรถเข้าไปคุมขังไว้ที่ว่าการอำเภอ แล้วทำการตรวจค้นตามร่างกาย มุสโสลินีปลดเสื้อคลุมโยนลงบนพื้น แล้วร้องด้วยความเดือดดาลว่า *"ในที่สุดมันก็ทรยศต่อกูอีก"*

หลังจากนั้น พวกพลพรรคอิตาลีก็ตั้งศาลเตี้ยชำระความเอง ไม่ยอมส่งตัวมุสโสลินีให้อังกฤษและอเมริกา ทั้งๆที่เคยตกลงกันไว้ว่าจะเอามุสโสลินีขึ้นศาลพิเศษฐานเป็นอาชญากรสงคราม หัวหน้าพลพรรคตั้งปัญหา ๒–๓ ข้อให้มุสโสลินีตอบ: ข้อที่ ๑ ว่า เหตุใดจึงประกาศสงครามกับฝรั่งเศสในปี ๑๙๓๙ อย่างไม่แฟร์ คือชนิด "**ลอบกัด**" มุสโสลินีตอบว่า ถ้าหากไม่ประกาศสงคราม อิตาลีก็ถูกเยอรมันขยี้ และสุนทรพจน์ที่ตนพูดจากสถานีวิทยุมิวนิคหลังจากรอดมาจากที่คุมขังที่แกรนซาสโซนั้น กระทำไปในลักษณะถูกบังคับจากพวกเอสเอสหลายร้อยคน ด๊อกเตอร์รูบีนีจึงถามต่อไปว่า แล้วที่ปล่อยให้ตำรวจไปทำการทารุณกรรมนั้น จะแก้ตัวอย่างไร มุสโสลินีตอบว่า ตนเสียใจมากเหมือนกันเมื่อได้ทราบเรื่องนี้ แต่ก่อนไม่เคยรู้เลยว่าตำรวจจะปฏิบัติรุนแรงเกินคำสั่งและนโยบายของตน มุสโสลินีปฏิเสธข้อหาต่างๆทั้งหมด ไม่ยอมรับผิดชอบในการตายของมัตเตโอตตี ก่อนจะจบยังย้ำว่า สงครามครั้งนี้ก็เช่นกันเมื่อปี ๑๙๔๐ ราษฎรทั้งชาติก็ได้แสดงความเห็นชอบด้วยการเดินขบวน และแสดงความต้องการสงครามเต็มที่

ขณะที่มุสโสลินีถูกคุมตัวอยู่ที่คองโก บริเวณโกโมมีขบวนรถยนต์วิ่งมาสู่บริเวณนี้เรื่อยๆ เพราะเป็นเมืองชายแดนติดต่อกับสวิส พลพรรคสั่งรถยนต์ที่ติดธงเสปนคันหนึ่งให้หยุด ในรถนั้นนอกจากคนขับแล้วยังมีสตรี ๒ คนและเด็กอีก ๒ คน คนขับอธิบายว่าตนเป็นชาวเสปน เดินทางมากับภรรยาและบุตร ส่วนหญิงอีกคนหนึ่งเขาไม่รู้จัก นางขออาศัยขึ้นรถมาด้วยเท่านั้น แต่พลพรรคยังแคลงใจไม่ยอมปล่อยให้หญิงแปลกหน้านั้นเดินทางต่อไป นางถูกพามายังที่ว่าการอำเภอซึ่งมีมุสโสลินีอยู่ที่นั้นด้วย ไม่ช้าก็ปรากฏว่า สตรีที่แต่งตัวสวยหรูนั้นคือคลาแรตต้า เปตัชชี่ ชู้รักของมุสโสลินี ในที่สุดศาลเตี้ยก็ตัดสินให้ประหารหัวหน้าฟัสซิสต์สำคัญๆที่จับได้หมด พลพรรคคนหนึ่งถือปืนกลมือ นำมุสโสลินีกับคลาแรตต้าและหัวหน้าฟัสซิสต์ขึ้นรถมาจนถึงหัวเลี้ยวแห่งหนึ่ง ใกล้วิลลาเบลมองต์ ซึ่งทหารของมุสโสลินีเคยใช้เป็นที่สังหารพลพรรค ๑๕ คนเมื่อไม่นานมานี้เอง ขณะที่เดินเคียงไปกับคนรัก คลาแรตต้ายังถามมุสโสลินีว่า *"ที่รักเธอดีใจไหมที่คลาแรตต้ายังติดตามเธอมาจนถึงวินาทีสุดท้าย?"* วันนั้นเป็นวันที่ ๒๘ เมษายน เวลา ๑๖.๑๐ น. พลพรรคสั่งให้มุสโสลินีกับคนรักยืนหันหลังให้ แล้วก็ออกคำสั่งยิง ปืนกลมือแผดเสียงสนั่น กระสุน ๕ นัดวิ่งเข้าฝังสีข้างซ้ายของมุสโสลินีล้มฮวบลง ต่อมาอีกอึดใจหนึ่งเสียงปืนกลก็คำรามขึ้นอีก ร่างของคลาแรตต้าก็ฟุบลงแทบเท้าของมุสโสลินี

ครั้นแล้วพวกพลพรรคก็นำศพยัดใส่รถบรรทุก ขับตรงไปเมืองมิลานอันเป็นเมืองต้นกำเนิดของลัทธิฟัสซิสม์

ขณะนั้นมิลานถูกพวกพลพรรคยึดไว้ได้เรียบร้อยแล้ว ไม่ช้าศพ ๑๒ ศพก็ถูกแขวนประจานไว้กลางเมืองที่จตุรัส Piazza Loretta อย่างน่าทุเรศ

ภาพการตายแบบหนึ่งของมุขบุรุษผู้รับผิดชอบในการทำสงคราม คราวนี้-ศพมุสโสลินีกับเมียลับถูกแขวนเอาหัวห้อยที่จตุรัสเมือง-มิลาน

พลพรรคเอาเชือกมัดข้อเท้าแต่ละศพ แล้วผูกเอาหัวห้อยเรียงกันเป็นระนาว ประชาชนเบียดเสียดเยียดยัดพยายามเข้าไปใกล้ศพมุสโสลินี เพื่อถ่มน้ำลายรดศพและล้อเลียนด่าทอร่างไร้วิญญาณที่แขวนอยู่ ภายหลังพลพรรคก็ปลดร่างที่แขวนทั้ง ๑๒ ร่างลงมากองไว้บนพื้นถนน ลากร่างของมุสโสลินีให้เอาศีรษะหนุนอยู่บนทรวงอกของคลาแรตต้า แล้วชาวเมืองก็กรูกันเข้าเตะถีบกระทืบฟาดด้วยไม้ตะพด พร้อมกับสาปแช่งอย่างปราศจากความปราณี ต่อมาร่างของมุสโลสินีก็ถูกนำมาบรรจุโลงเลวๆ ไม่ต่างกับโลงราคา ๗ ฟรังค์ที่ใส่ศพมารีอังตัวแน้ตครั้งปฏิวัติที่ฝรั่งเศสเท่าใดนัก พื้นโลงบุด้วยขี้กบหยาบๆ ถึงกระนั้นมุสโสลินีก็หาได้พบความสงบไม่ มิใยที่พระสงฆ์จะคอยห้ามปรามเตือนสติ ประชาชนชาวมิลานทั้งหญิงชายก็ยังวนเวียนไปยิ้มเยาะและด่าทอบรรดาสตรีที่มันมือก็ใช้ลิปสติกของตนขีดเขียนหน้าตามุสโสลินีเสียเป็นริ้ว-รอยน่าอนาถ นี่คือลักษณะการฝากอาลัยสำหรับมุขบุรุษผู้รับผิดชอบในการทำสงครามครั้งนี้

ไม่ช้าข่าวตายของมุสโสลินี และภาพของมุสโสลินีกับลูกสมุนมือขวาที่ถูกแขวนเอาหัวห้อยอยู่ที่จตุรัสเมืองมิลาน ก็ตกถึงมือฮิตเล่อร์ๆ ฉิวจัด ยกภาพอันน่าทุเรศนั้นขึ้นชูด้วยมืออันสั่นเทา ปากก็ร้องว่า “*ในเยอรมันจะทำอย่างนี้ไม่ได้ ชาวเยอรมันที่โกรธแค้นฉัน จะไม่มีโอกาสได้แตะต้องซากศพของฉันเป็นอันขาด*”

นับตั้งแต่วันที่ ๑๑ เมษายนไป ฮิตเล่อร์ไม่เคยออกจากห้องกำบังใต้ดินเลย แวดล้อมด้วยญาติและมิตรสนิทเท่านั้นปราศจากทหารห้อมล้อมเยี่ยงแต่ก่อน

คืนวันที่ ๑๖ จอมพลกรายม์มาเยี่ยมฮิตเล่อร์ ตอนนี้ฮันนา ไรตซ์* นักบินสตรีมือเอกของเยอรมันเล่าว่า ขณะที่จอมพลและนางย่างเข้าไปในห้องฮิตเล่อร์ ก็ได้ยินเสียงฮิตเล่อร์ตะโกนว่า *"เกอริงทรยศแล้ว เขาโทรเลขบอกมาว่า เขาจะทำหน้าที่แทนฉัน ฉันจึงเรียกท่านมา เพื่อตั้งให้เป็นผู้บัญชาการทหารอากาศแทนเกอริง"* แล้วฮิตเล่อร์ก็สั่งเสียกับกรายม์ ให้เผาศพของเขากับของอีวาบราวน์ให้กลายเป็นเถ้าถ่าน อย่าให้ตกอยู่ในมือข้าศึกแม้แต่ส่วนหนึ่งส่วนใด อันจะทำให้ข้าศึกรู้ว่าเป็นศพของใคร ทั้งนี้นับว่าฮิตเล่อร์ตัดสินใจถูกทุกประการ มิฉะนั้นศพของฮิตเล่อร์อาจจะประสบความทุเรศเสียยิ่งกว่าศพมุโสลินีก็เป็นได้ และด้วยความกลัวจะประสบความตายอันแสนทุเรศนี้เอง ฮิตเล่อร์จึงไม่ยอมออกบัญชาการรบกับรัสเซียให้ได้ชื่อว่า"*ตายในสมรภูมิ*"สมดังที่ตั้งใจไว้ เพราะฮิตเล่อร์กลัวว่าตนจะไม่ตายจริง อาจถูกบาดเจ็บแล้วตกเป็นเชลยของข้าศึกจึงเก็บตัวอยู่แต่ในใต้ถุนทำเนียบ แล้วในที่สุดก็ตัดสินใจฆ่าตัวตาย

รุ่งอรุณของวันที่ ๒๑ เมษายน ปืนใหญ่ของรัสเซียยิ่งทวีอำนาจการยิงรุนแรงขึ้น กระสุนตกแถวถนนวิลเฮลมและทำลายที่ทำการรัฐบาลหลายแห่ง ใต้ถุนทำเนียบมีการประชุมอย่างเคร่งเครียด เกิบเบิลถูกตั้งให้เป็นผู้รับผิดชอบในการป้องกันกรุงเบอรลิน ตลอดเวลามีคนเข้าๆออกๆยุ่งไปหมด ต่างคนก็รอคำสั่งที่จะให้ออกจากเมืองหลวงไปอยู่ทางใต้ พวกเอสเอสซึ่งเป็นทหารรักษาตัวฮิตเล่อร์ได้รับคำสั่งให้ป้องกันทำเนียบอย่างเต็มฝีมือ นายทหารที่อยู่ที่นั้นพยายามรวบรวมทหารรักษาดินแดนกับเจ้าหน้าที่ประจำทำเนียบได้ ๕๐๐กว่าคน ได้รับอาวุธครบมือเพื่อช่วยเหลือเอสเอสในการป้องกันทำเนียบต่อไป ขณะ

---

* ฮันนาไรตซ์—นักบินสตรีเยอรมันมือเอก เคยได้เหรียญกางเขนเหล็ก เพราะกล้าหาญ ยอมเสี่ยงภัยขึ้นไปกับอาวุธล้างแค้น วี–๑ ในขณะทำการทดลอง นางได้รับบาดเจ็บเล็กน้อยขณะที่ วี–๑ ร่อนลงมาตกบนฝั่งทะเลเหนือ

นั้นไคเต้ล บอรมัน โยเดิล และอีวาบราวน์ก็เข้ามาในห้องใต้ถุนทำเนียบ ในระหว่างประชุมรู้สึกว่าฮิตเล่อร์ไม่อยากฟังความเห็นใครทั้งสิ้น มีอารมณ์ฉุนเฉียวโกรธง่าย ราวเวลา ๑๘.๐๐ น.ก็ตกลงใจอย่างเด็ดขาดว่า จะสู้ตายที่เบอรลิน ในชั้นเดิมฮิตเล่อร์ตั้งใจจะกลับไปแบกเช้สกาเดน ตั้งแต่วันที่ ๑๐ เมษายน ฮิตเล่อร์เริ่มฟื้นเสียเมื่อได้ข่าวว่าฮิตเล่อร์ไปเจรจาขอสงบศึกกับสัมพันธมิตร ต่อมาก็เริ่มโทษคนโน้นด่าคนนี้ ในที่สุดก็แผดเสียงออกมาว่า *"ใครอยากจะหนีไปไหนก็ไปเถอะ กันจะยอมตายที่เบอรลินเอง"* เมื่อแม่ทัพนายกองทั้งหลายเห็นว่าไม่สามารถเปลี่ยนความตั้งใจฮิตเล่อร์ได้แล้ว ก็อพยพกันไปกองบัญชาการใหม่ที่เฟล้นสบูร์กใกล้ๆประเทศเดนมาร์ก ตกลงเหลือคนสำคัญๆมี ด๊อกเตอร์เกิบเบิล มาร์ติน บอร์มัน และหมอประจำตัวฮิตเล่อร์ที่ยังอยู่จนถึงวาระสุดท้าย ในคืนวันที่ ๑๙ สเบีย,รัฐมนตรีซึ่งแทนด๊อกเตอร์ท๊อตมาเยี่ยมฮิตเล่อร์ ๆ บอกแก่สเบียว่าตนมีแผนการที่จะฆ่าตัวตายแล้ว ขอให้เผาศพจนให้เป็นเถ้าถ่าน สักครู่หนึ่งฮิต-เล่อร์ก็ส่งแพทย์ประจำตัวของตนมาเยี่ยมฮิตเล่อร์บ้าง แล้วให้พยายามช่วยพูดให้ฮิตเล่อร์ออกจากเบอรลิน แต่ฮิตเล่อร์กลับปฏิเสธอย่างแข็งขัน วันที่ ๒๐ เมษายน ๑๙๔๕ เป็นวันเกิดของฮิตเล่อร์ แต่คราวนี้ฮิตเล่อร์ไม่ปราศรัยกับราษฎรทางวิทยุเช่นเคย ปล่อยให้ด๊อกเตอร์เกิบเบิลพ่นปลุกใจราษฎรท่ามกลางเสียงปืนใหญ่ของรัสเซีย ให้จงรักภักดี และมีความเชื่อถือในท่านฟูเรอร์สืบไป.

อารมณ์ของฮิตเล่อร์เปลี่ยนแปลงมากขึ้นทุกๆวัน บางทีถึงกับลืมตัว มีเรื่องเล่าว่าที่ ซอสเซ่น ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเบอรลินและเคยเป็นกองบัญชาการใหญ่ของเยอรมัน ครั้งหนึ่งฮิตเล่อร์ถึงกับคลั่งเมื่อทราบว่าสะพานที่เรมาเก็นตกอยู่ในเงื้อมมือของทหารอเมริกันโดยไม่ได้ทำลาย (ที่จริงได้มีคำสั่งและเตรียมการทำลายแล้ว แต่หากนายทหารช่างเยอรมันคนหนึ่งไม่ออกคำสั่งทำลายเสีย

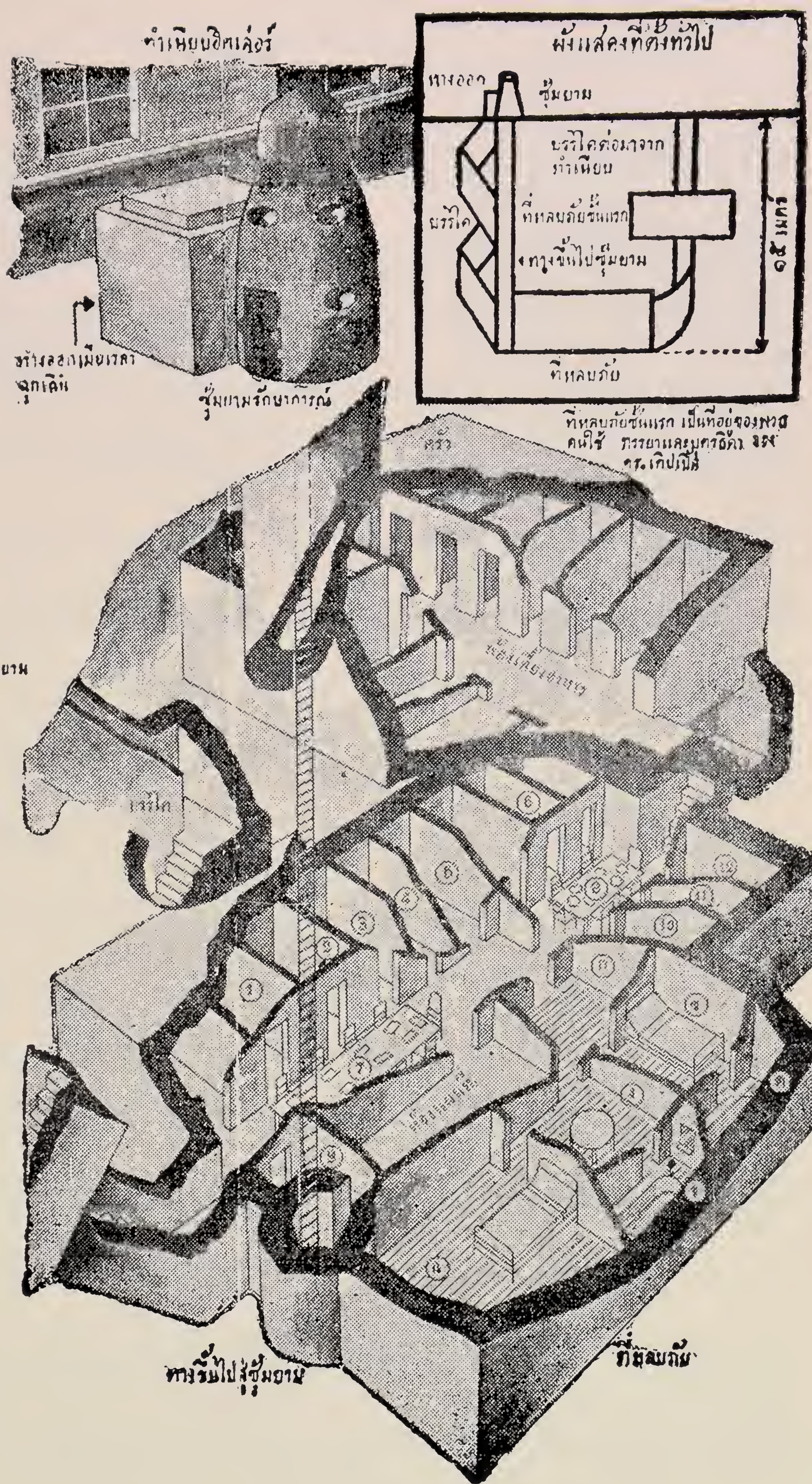
เฉยๆ คงจะเป็นเพราะต้องการให้สัมพันธมิตรรุกได้เร็วขึ้น สงครามจะได้เสร็จเสียที ภายหลังนายทหารคนนี้ถูกศาลตัดสินให้ยิงเป้า จอมพลรุนชเต็ดถูกเรียกให้เข้ามาพบฮิตเล่อร์ พอฮิตเล่อร์เห็นก็เริ่มอาละวาด กระชากอินทรธนูทั้ง ๒ ข้างออก โยนใส่หน้ารุนชเต็ด แล้วถอดให้เป็นพลทหาร

สำหรับเกอริงกับฮิตเล่อร์นั้น ฮิตเล่อร์ไล่ออกจากพรรคนาซี เพราะถือว่าทั้ง ๒ นี้ทรยศด้วยการไปเจรจาลับกับข้าศึก ซึ่งไม่ใช่ความประสงค์ของฮิตเล่อร์ เพราะการที่ไปขอสงบศึกกับสัมพันธมิตรนั้น ฮิตเล่อร์ถือว่าเป็นสิ่งอัปยศที่จะตราติดประเทศและชาติเยอรมันไปอีกนาน ฮิตเล่อร์จึงถอดเกอริงออกเสียจากตำแหน่ง แล้วเรียกเหรียญตราทั้งหลายคืนหมด

วันที่ ๒๘ เมษายน ข่าวก็เล่าลือถึงทำเนียบว่า ฮิตเล่อร์เจรจาสงบศึกกับสัมพันธมิตร มีเคานต์แบร์นาด๊อก (นายกสภากาชาดสวีเดน) เป็นคนกลาง ตลอดเวลา ๓ วันก่อนหน้านี้ ศูนย์น้ำหนักแห่งการรบในเบอรลินเคลื่อนเข้ามากลางใจเมืองทุกที กระสุนปืนตกรอบๆทำเนียบ พอเช้าตรู่วันที่ ๒๘ เมษายน รถถังรัสเซียก็เจาะย่านจตุรัสปอตสดัมเข้ามาได้ นับว่าเบอรลินไม่มีหนทางรอดเสียแล้ว ในค่ำวันนั้นฮิตเล่อร์กับอีวาก็ตกลงใจแต่งงานกัน

ถึงแม้ว่าฮิตเล่อร์กับอีวาบราวน์จะมีความสัมพันธ์กันมาหลายปีแล้วก็ตาม แต่ไม่เคยมีข่าวว่าทั้ง ๒ นี้จะแต่งงานกันเสียที เมื่อฮิตเล่อร์ไม่สามารถอภิเษกอีวาบราวน์อย่างนะโปเลียนอภิเษกโยเซพพีน จึงตกลงปลงใจแต่งงานกับอีวาบราวน์อย่างเงียบเชียบที่สุด คือในห้องพักใต้ดินลึก ๑๕ เมตร ขณะที่ส่วนบนซึ่งเป็นตัวทำเนียบกำลังรับกระสุนปืนใหญ่รัสเซียซึ่งโปรยลงมาดุจสายฝน

วากเน่อร์นายกเทศมนตรีเบอรลิน เป็นผู้ประกอบพิธีสมรสครั้งนี้ โดยกล่าวรับรองว่า ทั้งฮิตเล่อร์และอีวาสืบเชื้อสายจากอารยันโดยแท้ และแต่

ที่หลบภัยของฮิตเล่อร์ ซึ่งทำด้วยคอนกรีตอย่างแข็งแรง มีความจุเพียงไม่กี่ลูกบาศก์เมตรนี้ ฝังอยู่ใต้ทำเนียบอันโอ่อ่าสวยงาม ภายในห้องอันแสนจะแคบ ฮิตเล่อร์ได้แต่งงานกับอีวา บราวน์ เพื่อสนองรักของหญิงที่ภักดีต่อตนมาเป็นเวลา ๑๒ ปีเต็ม และก็บนผืนแผ่นดินน้อยอันนับว่าเป็นชิ้นสุดท้ายแห่งมหาอาณาจักรที่ ๓ ของเยอรมันนี่เอง ที่ฮิตเล่อร์ปรารถนาให้เป็นแดนตายของตน

ละคนปราศจากโรคกรรมพันธุ์ในอันที่จะขัดขวางชีวิตวิวาห์ แล้วพยานทั้งหลายมีด๊อกเตอร์เกิบเบิลและมาติน บอร์มัน ก็รับรองว่าการสมรสได้เป็นไปถูกต้องตามนิติประเพณีทุกประการ อีวาคงแสดงความจำนงในอันที่จะตายกับฮิตเล่อร์เสมอและอ้อนวอนให้ฮิตเล่อร์อยู่ในเบอรลินต่อไป หลังพิธีสมรสแล้ว คู่สมรสก็จับมือกับทุกๆคนที่อยู่ในห้องพักใต้ดินนั้น ฮิตเลอร์คงใช้เวลาที่เหลืออยู่ทำพินัยกรรมส่วนตัวและพินัยกรรมการเมือง พินัยกรรมส่วนตัวของฮิตเล่อร์มีใจความย่อๆดังนี้ *"ทรัพย์สินอันใดที่เป็นของข้าพเจ้าทุกชิ้น ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่พรรคนาซี ถ้าหากคณะพรรคนาซีอันตรธานไปแล้ว ก็ขอมอบให้แก่รัฐ ถ้าหากปราสนาการไปแล้วเนื่องจากถูกทำลาย ก็นับว่าหมดปัญหาที่จะพูดถึง"*

สำหรับพินัยกรรมการเมือง ฮิตเล่อร์ผลักความรับผิดชอบในการทำสงครามคราวนี้ให้แก่อังกฤษและชาติยิว โดยกล่าวว่า สงครามเมื่อปี ๑๙๓๙ นั้นมุขบุรุษของประเทศมหาอำนาจทั้งหลายสืบเชื้อสายมาจากยิวเป็นต้นเหตุทั้งสิ้น ฮิตเล่อร์ไม่ต้องทำสงครามกับอังกฤษและอเมริกาเลย ต่อไปฮิตเล่อร์ก็จัดตั้งคณะรัฐบาลใหม่ เพื่อดำเนินการสงครามต่อไปจนถึงที่สุด ฮิตเล่อร์ยังอุตส่าห์นั่งนึกจะให้ใครเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอะไร มีฮิตเล่อร์และเกอริงเท่านั้นที่ไม่มีชื่อในคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลใหม่

นะโปเลียนก่อนจะสิ้นใจ ได้ขอร้องในพินัยกรรมว่า

"ข้าพเจ้ามีความปรารถนาที่จะให้ทารกของข้าพเจ้า ได้อยู่ริมฝั่งของแม่น้ำแซน ในท่ามกลางประชาชนฝรั่งเศสผู้เป็นที่รักยิ่งของข้าพเจ้า" พินัยกรรมของฮิตเล่อร์ตอนจะจบก็มีความคล้ายกัน ก่อนจะจบพินัยกรรมทางการเมืองมีความว่าดังนี้—

--เพื่อให้พ้นจากความอดสูในอันที่จะถูกประณามว่าถอยหนีหรือยอมแพ้ข้าศึกข้าพเจ้า และภรรยาของข้าพเจ้าจึงได้เลือกความตายเป็นทางออก ความปราถนาของเราทั้ง ๒ คือ หลังจากสิ้นชีวิตแล้ว ขอให้รีบทำการเผาศพเราทันที ณ ที่ที่ข้าพเจ้าเคยใช้เวลาส่วนมาก มาบำเพ็ญกรณียกิจตลอดเวลา ๑๒ ปี ที่ข้าพเจ้าได้รับใช้ประชาชนของข้าพเจ้ามา

ทำที่กรุงเบอรลินวันที่ ๒๙ เมษายน

ฮิตเล่อร์

พะยาน เกิบเบิล บอร์มัน นิโกเล้าส์ฟอนบิโลว์

ในวันที่ ๓๐ เมษายนนั้นเอง เวลาบ่ายเกือบ ๓ โมง ก็มีคำสั่งให้นำเบ็นซินมายังทำเนียบ ๒๐๐ ลิตร พวกเจ้าหน้าที่ทำเนียบช่วยกันขนเบ็นซินได้ประมาณ ๑๖๐–๑๘๐ ลิตรแล้วก็เอามากองไว้ในสวนภายในทำเนียบ ตรงปากทางขึ้นลงห้องใต้ดิน บ่ายวันนี้เองมีผู้เห็นฮิตเล่อร์กับภรรยาเป็นครั้งสุดท้าย ฮิตเล่อร์กับอีวาเดินรอบๆห้องใต้ดิน เที่ยวได้จับมือกับคนทั้งปวงที่ติดตามฮิตเล่อร์มาอยู่ในห้องใต้ดิน แล้วกลับไปฆ่าตัวตายในห้องทำงาน อีวาดื่มยาพิษ ส่วนฮิตเล่อร์ใช้ปืนปลิดชีพ (รัสเซียและอังกฤษสันนิษฐานว่ายิงเข้าไปทางปาก)

หลังจากฮิตเล่อร์และภรรยาตายแล้ว เกิบเบิล บอร์มันและแพทย์ประจำตัวฮิตเล่อร์ก็ช่วยกันเอาศพคนทั้ง ๒ ขึ้นมาไว้ในสวนของทำเนียบ ต่อไปนี้เป็นคำให้การของคนขับรถของฮิตเล่อร์ *"ขณะที่ข้าพเจ้านั่งอยู่ ณ ที่พักของข้าพเจ้าที่ถนนเยื้องกับทำเนียบ วันที่ ๓๐ เมษายน เวลาราว ๑๘.๔๙ น. เสียงโทรศัพท์กริ่งขึ้น ปรากฏว่าผู้พูดคือกุนเช่อ (คนสนิทส่วนตัวของฮิตเล่อร์) สั่งให้ข้าพเจ้าช่วยหาน้ำมันเบ็นซิน แล้วให้ขนเข้ามาที่ห้องใต้ดิน ของฮิตเล่อร์*

ข้าพเจ้าบอกพรรคพวกให้ช่วยกันขนเบ็นซินตามสั่ง เมื่อมาถึงห้องรับแขกของฮิตเล่อร์ ข้าพเจ้าเห็นบอร์มันอุ้มอีวา บราวน์อยู่ในอ้อมแขน แล้วยื่นศพให้ข้าพเจ้า นางเพิ่งจะสิ้นใจ ร่างยังอ่อนนุ่มอยุ่ นางแต่งกายชุดสีดำ นัยน์ตาทั้งคู่ปิด ริมฝีปากเผยอน้อยๆ ข้าพเจ้าคาดว่านางคงสิ้นใจเมื่อ ๑๕ นาทีมานี้เอง ร่างของนางไม่สู้หนักหนา ข้าพเจ้าอุ้มขึ้นบันไดมาจนถึงสวน แล้วกุนเช่อก็รับช่วงเอาร่างอีวาพาไปยังหลุมแห่งหนึ่งกว้างใหญ่ ๓ เมตร ซึ่งขุดไว้เพื่อการก่อสร้างอย่างอื่น ที่หลุมข้าพเจ้าเห็นร่างของฮิตเล่อร์มีผ้าแบลงเก็ตคลุมอยู่ ศพฮิตเล่อร์นั้นทหารรับใช้เอสเอสของฮิตเล่ยร์เป็นผู้แบกขึ้นมาก่อนที่ข้าพเจ้านำอีวามา ๒—๓ นาทีเท่านั้น ข้าพเจ้าเอาผ้าแบลงเก็ตอีกผืนหนึ่งคลุมร่างอีวา กระสุนปืนใหญ่ตกลงมาใกล้ๆ หลายนัด กุ้นเช่อจึงรีบเอาน้ำมันเบ็นซินราดร่างของคนทั้ง ๒ แล้วเอาไฟจุดผ้าแบลงเก็ต เพลิงลุกอย่างยุ่งโรจน์ระคนกับเสียงระเบิดของกระสุนปืนใหญ่เกิบเบิล บอร์มัน กุ้นเช่อ ข้าพเจ้า และคนอื่นๆ อีก ๔-๕ คนทำการคำนับศพเป็นครั้งสุดท้าย แล้วมอบให้ทหารเอสเอสคนหนึ่งคอยเอาเบ็นซินราดจนกว่าซากศพจะไหม้หมด ไม่มีใครทราบว่าศพถูกเผานานเท่าใดเพราะไม่มีใครยืนอยู่ได้เนื่องจากปืนใหญ่ยิงรุนแรงขึ้นทุกที เศษที่เหลือซึ่งอาจเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยคงจะถูกนำไปฝังที่สวนนั้นเอง เพื่อไม่ให้ได้ร่องรอยสมดังปรารถนาของฮิตเล่อร์"

ตามทางสันนิษฐานของกองสืบราชการลับของอังกฤษ รัสเซีย และคำให้การของบุคคลที่อยู่ในทำเนียบอีก ๒๐ กว่าคน ตลอดจนทรูแมนเองเชื่อว่าฮิตเล่อร์ต้องตายแน่ ฮันนาไร้ตช์ นักบินสตรีกล่าวว่า ตัวนางเองเชื่อร้อยเปอร-เซ็นต์ว่า ฮิตเล่อร์ต้องตายในทำเนียบนั้น เพราะนับตั้งแต่วันที่ ๒๘ การติดต่อระหว่างเบอรลินกับโลกภายนอกขาดสบั้นลง ฮิตเล่อร์เริ่มคุ้มดีคุ้มร้าย เส้นประ-

สาทเสียถึงกับเดินพล่าน จับโน่นเขย่านี่ บางทีก็ยืนหน้าโต๊ะหมุนกระดุมเสื้อเล่น ถึงแม้จะมีอุโมงค์พิเศษสำหรับเล็ดลอดออกจากที่หลบภัยใต้ทำเนียบได้ ฮิตเล่อร์ก็คงสิ้นกำลังใจที่จะหนีไปสู่อิสรภาพ.

หลังจากฮิตเล่อร์กับภรรยาตายแล้ว เกิบเบิลก็ทำบันทึกหมายเหตุเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็กินยาตายทั้งครอบครัว ข้าพเจ้าขอถอดความตอน ๑ ในบันทึกของเกิบเบิลให้ท่านอ่านดังนี้–

"ฟูเร่อร์ได้มีคำสั่งให้ข้าพเจ้าออกจากเบอรลิน หากเห็นว่าไม่สามารถที่จะทำการป้องกันนครหลวงนี้ได้ เพื่อไปช่วยในการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ แต่ข้าพเจ้าหาได้ปฏิบัติตามไม่ ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นห่วงและความภักดีของข้าพเจ้าที่มีต่อฟูเร่อร์ หากข้าพเจ้าละทิ้งฟูเร่อร์เสีย ขณะที่ท่านอยู่ในสภาพคับขันเช่นนี้ ใจของข้าพเจ้าเองก็จะไม่มีสุขตลอดชีวิต และประชาชนก็จะขาดความคารวะในตัวข้าพเจ้า

ในระหว่างความผันร้ายที่ครอบงำท่านฟูเร่อร์อยู่ และในท่ามกลางบรรยากาศที่อุดมไปด้วยการทรยศใน ขั้นวิกฤตของสงครามคราวนี้ ก็ควรจะมีมนุษย์ที่มีใจสัตย์ซื่ออยู่ใกล้ท่านบ้าง และอยู่จนกระทั่งหมดลมหายใจ

ข้าพเจ้าคิดว่าโดยลักษณาการนี้ ข้าพเจ้ายังจะได้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชนเยอรมันต่อไปอีก เพราะว่าในยามยุคเข็ญ ตัวอย่างที่ดีนั้นยังมีค่ามากกว่าค่าตัวของมนุษย์เสียอีก ด้วยเหตุฉะนี้ ข้าพเจ้าและภรรยาของข้าพเจ้าตลอดจนลูกน้อยทั้ง ๔ ซึ่งยังเยาว์ต่อเหตุการณ์อยู่มาก จึงร่วมใจกันที่จะอยู่ในเบอรลินต่อไป แม้เบอรลินจะเสียแก่ศัตรู แม้ชีวิตจะสลาย ก็ยังได้ชื่อว่ารับใช้ท่านฟูเร่อร์จนหมดลมปราณ"

โอกาสที่กองทัพแดงคอยมาเป็นเวลาช้านานแล้วก็มาถึง อาศัยเครื่องบินเป็นฉัตรกั้นกำบัง อาศัยการยิงคุ้มครองจากปืนใหญ่ อาศัยการบุกตลุยของรถถัง และการร่วมมืออันดีของกองทหารช่างอันลือนามแห่งโรงเรียนรบกรุงสตาลินกราด รัสเซียค่อยๆทำลายกวาดล้างเครื่องกีดขวางทีละน้อย ทหารรัสเซียที่มาคราวนี้คึกคัก ส่วนหนึ่งเป็นทหารที่เคยเอาเลือดเข้าแลกในการป้องกันกรุงมอสโคว์เมื่อปี ๑๙๔๑ อีกส่วนหนึ่งเป็นพวกเดนตายจากกรุงสตาลินกราด ส่วนมากตามมาเพื่อแก้แค้นแทนญาติพี่น้องของตนที่ถูกขนมาทำงาน หรือที่เสียชีวิตไปเมื่อครั้งเยอรมันยึดครองรัสเซีย ภายหลังยิ่งรัสเซียได้ทราบว่า ฮิตเล่อร์มาอยู่เบอรลิน ความมานะยิ่งทวีขึ้นจุดหมายของทหารรัสเซียนับล้าน ขณะนี้มีอยู่แห่งเดียวเท่านั้น คือจะต้องเข้าให้ถึงกลางใจเมือง เข้ายึดทำเนียบจับฮิตเล่อร์ แล้วชักธงอันแดงฉานขึ้นบนยอดทำเนียบให้จงได้

วันที่ ๒๕ เมษายน ทหารรัสเซียก็คืบเข้าถึงตัวเมืองเบอรลินด้านตะวันออก ยึดได้สถานีรถไฟชื่อไซเลเซีย กองรถถังพร้อมด้วยทหารช่างและทหารราบก็แยกกันพุ่งเป็นปลายลิ่ม ๓ ปลาย ปลายหนึ่งมุ่งไปยังคลองโฮเฮนซอนเลิน ปลายหนึ่งมุ่งมายังถนนวิลเฮมล์อันลือชื่อของเบอรลิน อีกปลายหนึ่งพุ่งไปยังสนามบินประจำเมืองเบอรลิน ส่วน ๑ บุกเข้าไปในลิชเตอเฟล ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกเราและบรรดาโรงทหารหลายโรง อีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางดาเล่มซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานทูตไทย ไปบรรจบกับกำลังของชูคอฟ ปลอกเหล็กวงที่ ๒ ที่โอบตัวเมืองเบอรลินไว้ก็กระชับเข้าทุกที ไม่ช้าทางตะวันตกรัสเซียก็ทำการกวาดล้างป่ากรูนเนอวันด์ได้ แล้วรวมกำลังทั้ง ๔ ทิศมุ่งเข้าสู่ใจกลางของกรุงเบอรลิน ถนนทุกสายในกรุงเบอรลินกรุ่นไปด้วยควันและฝุ่น ทหารรัสเซียหลั่งไหลกันเข้ามาทุกทิศทุกทาง รถเกราะ รถถัง รถปืนใหญ่ รถสายพาน

ทุกชนิด รถวิทยุ รถครัว ปะปนกับหน่วยโจมตีของรัสเซีย ซึ่งทำหน้าที่ค่อยๆ กวาดล้างการต้านทานทีละบ้าน ๒ บ้าน ตามถนน ๒ ฟากซึ่งเต็มไปด้วยสิ่งปรักหักพังกลายเป็นที่กำบังของกองซุ่มเยอรมัน เป็นที่ตั้งปืนกลและปืนต่อสู้รถถังได้อย่างดี ปืนกลมือแบบสเต็นนับว่าใช้ได้ผลมากที่สุดในขณะนี้ รองลงมาก็ลูกระเบิดมือ การรบในถนนคงดำเนินไปอย่างดุเดือด ไม่แพ้ฉากการรบในถนนของสตาลินกราดเลย

ยิ่งเข้าใกล้ใจกลางเมืองเข้า การรบยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น แทนที่จะรบกันบนถนนและตามซากอาคารที่พังทลาย การรบในท่อน้ำโสโครกและในอุโมงค์ ทางเดินรถใต้ดินอุบัติขึ้น ทุกสถานีของรถใต้ดิน เยอรมันดัดแปลงเป็นป้อมยิงแข็งแรง บางทีพวกทหารเยอรมันก็ร่นหนีจากนี่ไปโผล่ขึ้นทางโน้น บางทีก็โผล่ขึ้นทางหลังรัสเซีย เข้าประหัตประหารกันด้วยอาวุธทุกชนิดอย่างไม่คิดชีวิต บางคราวเยอรมันก็ปล่อยรถบรรทุกดินระเบิดเต็มแปร้ให้มาระเบิดใต้ที่มั่นของรัสเซีย เมื่อแต่ละขบวนรถระเบิดก็เกิดเสียงกึกก้องกัมปนาท ถนนสั่นสะเทือนประดุจแผ่นดินไหว ทหารรัสเซียต้องตามติดไปในอุโมงค์อันแสนมืดเข้าปะทะกับเยอรมัน ต่อสู้กันในระยะประชิด บ้างก็ถูกปืนกลยิงกรอกล้มตายกันระเนระนาด ทางดีที่สุดของทหารรัสเซียก็คือลากปืนใหญ่ลงมายิง กรอก-กระหน่ำเข้าไปในอุโมงค์ เครื่องฉีดเพลิงช่วยให้ทหารเยอรมันหมดมานะที่จะซุ่มอยู่ในอุโมงค์ต่อไป ท่อต่างๆถูกกระสุนปืนแตกนับไม่ถ้วนแห่ง ที่เป็นท่อน้ำก็พ่นน้ำออกมาดุจสายฝน ท่อแก๊สที่แตกก็ติดเป็นเพลิงลุกลาม ทวีความสยด-สยองยิ่งขึ้น พวกเชิ้ตสีน้ำตาลคงต่อสู้อย่างทรหด ร้านรวงที่เหลือถูกปล้นอย่างไม่มีชิ้นดี พวกทหารและกำลังกองรักษาดินแดนเริ่มตรองตก หมดอุดมคติที่จะสละเลือดเนื้อแทนฟูเร่อร์ พากันยกธงขาวออกจากห้องใต้ดินและที่ซ่อน

ชาวนาซีหญิงชายเป็นจำนวนมากที่พลาดหวัง ไม่มีโอกาสเห็นลัทธินาซีรุ่งโรจน์ดังที่เคยฝัน จึงพากันฆ่าตัวตาย

ซากศพทหารแลพลเรือนเกลื่อนอยู่ตามถนนและตามอาคารที่ปรักหักพัง อาหารของพลเมืองที่ตุนไว้ในห้องใต้ดินก็หมดลง เพราะปกติก็ไม่สู้จะมีอยู่แล้ว จึงตุนไว้ไม่ได้มาก บ้านช่องที่เจ้าของไม่อยู่ก็ถูกปล้นเพื่อค้นหาเอาอาหารมากิน ใครเจ็บป่วยขณะนั้นก็เหมือนกับรอความตาย ทหารรัสเซียยิ่งบ้าเลือดขึ้นทุกที เมื่อมองเห็นทำเนียบฮิตเล่อร์อยู่รำไรจากถนนเฟรเดริก ถนนวิลล์เฮม สี่แยกปอตสดัม สี่แยกอาเล็กซานเดอร์ ฯลฯ ทหารรัสเซียก็ทยอยผ่ากระสุนนาซีเข้ามาสู่จุดหมายขั้นสุดท้าย คือเข้ายึดทำเนียบให้ได้ ความรุนแรงของการรบในเบอรลินก็ถึงขีดสุดที่หน้าทำเนียบนี้เอง

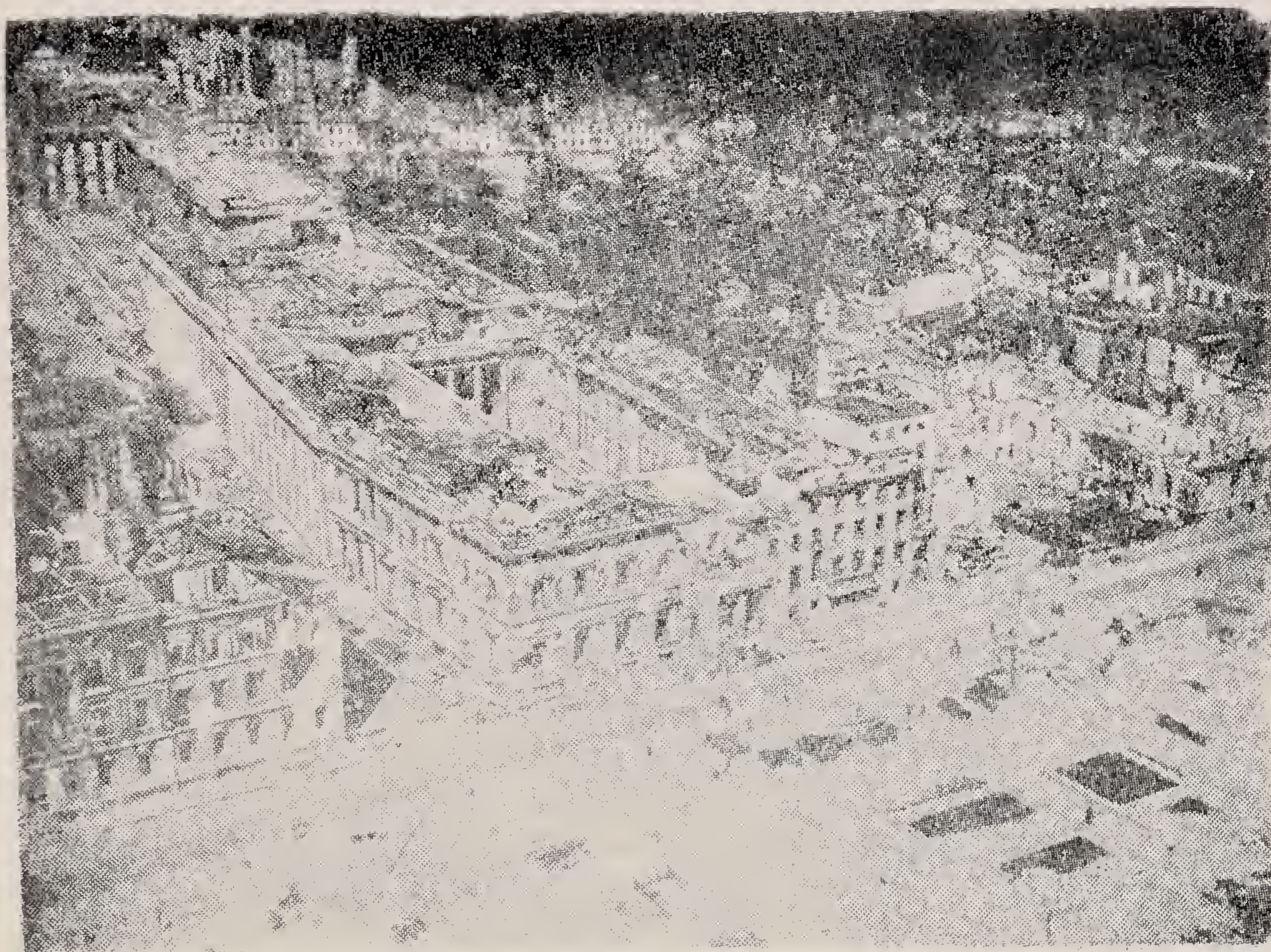
รอบๆทำเนียบเต็มไปด้วยห่ากระสุนของอาวุธยิงทุกชนิดของเยอรมันตามหลังคาอาคารที่ยังทรงร่างอยู่ได้ ก็กลายเป็นที่ตั้งของปืนกลที่ยิงประสานกันอยู่หน้าทำเนียบ รัสเซียระดมกำลังเข้าตีเป็นครั้งสุดท้าย ปืนใหญ่และเครื่องยิงลูกระเบิดหลายร้อยกระบอกทำการยิงข่มข้าศึก ทหารรัสเซียค่อยๆคืบหน้าไปทีละก้าว จนในที่สุดก็ถึงหน้าทำเนียบ ทางเข้าทุกแห่งปิดสนิท รออีกสักครู่ปืนใหญ่ของรัสเซียก็ยิงกระหน่ำอย่างเผาขน เบิกช่องได้ช่องหนึ่ง นายทหารรัสเซียคนหนึ่งชื่อ **"ซินเช็งโก"** กระโดดแผลวเข้าไปในรูนั้น แล้วไม่ช้าทหารประมาณ ๓ กองร้อยก็ตามเข้าไป ในทำเนียบเกิดการตะลุมบอนใหญ่ขึ้นอีกวาระหนึ่ง ในท่ามกลางการสู้รบอย่างดีเดือดของทั้งสองฝ่าย ทหารรัสเซียคนหนึ่งนามว่า **"เกรกอรี่ บูลาท๊อฟ"** ก็นำธงอันแดงฉานประดุจสีเลือดไปปักอยู่เหนือหอคอยจตุรัสของทำเนียบ ไม่ช้าทหารในทำเนียบก็ยอมแพ้ จักรวรรดิที่ ๓ ของเยอรมันซึ่งถูกฮิตเล่อร์สถาปนาขึ้น ก็ถึงกาลอวสานด้วยประการฉะนี้

วันที่ ๑ พฤษภาคม วิทยุฮัมเบิร์กประกาศข่าวการตายของฮิตเล่อร์ ใช้คำว่า "Gefallen" คือตายอย่างทหารหาญในที่รบ และประกาศให้จอมพลเรือเดอนิตส์ เป็นผู้ดำรงตำแหน่งประมุขของเยอรมันต่อไป

ขณะที่เหตุการณ์ในทำเนียบสงบลง รอบๆ ทำเนียบยังคงยิงกันอยู่ไม่ขาดสายตลอดคืน เสาหลักมหึมาหน้าทำเนียบปรุกะเทาะไปด้วยอำนาจกระสุนและสะเก็ดระเบิด ซากศพทหารรัสเซียกองอยู่เกลื่อน หน้าบันไดด่างไปด้วยโลหิตของนักรบที่อุตส่าห์ย่ำมาจากดินแดนอันแสนไกล ตามเสาหินและบันไดเต็มไปด้วยรอยจารึกคำสุดท้ายของผู้ที่กำลังจะวายชนม์ บางคนที่ร่อแร่ก็ยังอุตส่าห์พยุงร่างขีดเขียนชื่อของตนจารึกไว้หน้าทำเนียบนี้ เพื่อเป็นพยานว่าได้เข้ามาเหยียบใจกลางกรุงเบอรลินสมแค้นแล้ว

วันที่ ๒ พฤษภาคม กำลังต่างๆที่ป้องกันเบอรลินต่างวางอาวุธ เสียงปืนก็สงบลง นครเบอรลินซึ่งถูกสัมพันธมิตรกระหน่ำด้วยลูกระเบิดจากเครื่องบินจนเหลือแต่ซากแล้ว ก็มาถูกรัสเซียปืนจนแหลกเกือบจะกลายเป็นภัสมธุลีลง เพลิงยังไหม้อยู่หลายแห่ง แต่ยังไม่รุนแรงเหมือนดังวันที่รัสเซียเข้าตีใหม่ๆ ซึ่งขณะนั้นหากจะมองดูเบอรลินทางฟากฟ้า ก็คงจะเห็นปรากฏไม่ผิดกับถ่านไฟที่คุอยู่ในเตา ประตูชัยบรันเดนบูร์กอันเป็นศรีสง่าของนครเบอรลินถูกสะเก็ดระเบิดเสียโฉมไปมากมาย ม้าที่เทียมรถสงครามทำด้วยบร๊อนซ์หักเสียหายเพราะอำนาจกระสุนปืนใหญ่ ใต้ประตูนี้เลยเป็นที่ฝังศพของทหารรัสเซียคนหนึ่งที่ถูกยิงตายตรงประตูพอดี

ก่อนเบอรลินถูกล้อม กำลังทหารที่รักษาเมืองมีประมาณครึ่งล้านคน ที่เสียชีวิตและถูกจับไปคราวนี้ ๓๔๓,๐๐๐ คน ไม่ช้าชูคอฟก็ย้ายกองบังคับการจากป่าตะวันออกกรุงเบอรลิน เข้ามาเหยียบนครหลวงปรัสเซีย จอมพลชูคอฟ

ภาพนครเบอรลินหลังสงคราม กลางเมืองถูกทำลายโดยสิ้นเชิง ตอนกลางภาพคือทำเนียบรัฐบาล

ผู้พิชิตฟินแลนด์ ผู้ป้องกันมอสโคว์ ให้พ้นเงื้อมมือเยอรมันในปี ๑๙๔๑ ก็กลายมาเป็นผู้พิชิตเบอรลิน สมกับเป็นมือขวาสตาลินโดยแท้ สตาลินจึงสั่งให้ปืน-ใหญ่ที่กรุงมอสโคว์หนึ่งพันกระบอก ทำการยิงสลุตกระบอกละสามสิบนัด เป็นการรับขวัญชัยชนะอันใหญ่หลวงที่รัสเซียช่วงชิงมาได้ด้วยเลือดเนื้อของทหาร ๓๘๐ กองพล

ตลอดเวลาสงคราม เกิบเบิลคอยแต่จะปลุกใจราษฎรให้มีความเชื่อมั่นในชัยชนะของเยอรมันภายใต้การนำของ ฮิตเล่อร์ ให้ประชาชนวางใจในความสามารถของฟูเร่อร์ ที่จะเผด็ดศึกเมื่อถึงเวลาอันควร สำนวนที่รัฐมนตรีกระทรวงโฆษณาเยอรมันใช้ส่งไปในคลื่นอีเท่อร์เสมอ ก็คือ "*รอให้จนถึงอีก ๕ นาทีจะเที่ยงคืน ก็จะรู้ว่าใครแพ้ใครชนะ*" ทั้งนี้ก็คือให้ประชาชนมีความคล้อยตามในการตกลงใจทำสงครามของฟูเร่อร์ทุกประการ ฮิตเล่อร์เคยตกลงใจปัญหาการเมืองอันแสนจะยุ่งยากของเยอรมันมาครั้งหนึ่ง เมื่อเวลาอีก ๕ นาทีจะเที่ยงคืน นับว่าฮิตเล่อร์เคยเลือกขณะอันเหมาะทุกคราวในการตัดสินชาตา-กรรมของประเทศจากเที่ยงคืนไปแล้วก็ถึงวันใหม่ วันที่ตัดสินอนาคตของชาติเยอรมัน คราวนี้การณ์ได้แปรเป็นอื่นโดยสิ้นเชิง เที่ยงคืนก็ได้ผ่านพ้นไปแล้วแต่ฮิตเล่อร์ก็ไม่สามารถทำอะไรให้เด็ดขาดลงไปได้ ทั้งนี้หาใช่อื่นไกลไม่ปัจจัยอันสำคัญคือ "เวลา" และ "พื้นที่" เป็นอุปสรรคอันสำคัญสำหรับฮิตเล่อร์นั่นเอง "เวลา" ทำให้อังกฤษโงหัวขึ้นมาทำพิษกับเยอรมัน "เวลา" อำนวยให้อังกฤษใช้ยุทธศาสตร์อันเก่าแก่ของตนคือ "สงครามเรื้อรัง" เป็นผลสำเร็จ เยอรมันผู้มีทรัพยากรจำกัดจึงต้องปราชัยในด้านตะวันตก 'พื้นที่' หรืออวกาศอันไพศาลแห่งรัสเซีย ช่วยให้รัสเซียดำเนินกลยุทธในการตั้งรับอย่างยืดหยุ่น สามารถต้านทานสงครามแบบสายฟ้าของเยอรมันได้ "พื้นที่"

อำนวยให้พลพรรครัสเซียปฏิบัติการเป็นผลดี และ "พื้นที่" อีกนั่นแหละทำให้เยอรมันต้องถอยเพื่อร่นแนวรบอันยืดยาว จนเหลือกำลังทหารเยอรมันที่ยึดครองยุโรป จะสามารถรับการรุกของรัสเซียได้ ฯลฯ สรุปแล้ว "เวลา" และ "พื้นที่" ซึ่งเคยเอ็นดูฮิตเล่อร์มาแต่กาลก่อนก็กลับกลายมาเป็นมหาศัตรู ทำความล่มจมให้แก่ระบบนาซีเอง

แทบทุกท่านรู้จักฮิตเล่อร์ดี แต่หลังฉากของฮิตเล่อร์มีผู้กล่าวขวัญถึงน้อยมาก ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสแทรกข้อความบางประการ ที่เกี่ยวกับชีวิตหลังฉากของผู้เผด็จการคนนี้ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

คนส่วนมากรู้จักฮิตเล่อร์ว่าเป็นนายสิบโทครั้งมหาสงครามครั้งที่ ๑ เคยเป็นช่างเขียน บางคนก็ว่าเป็นช่างทาสี และเป็นหัวหน้าพรรคนาซี แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ปี ๑๙๓๓ ฮิตเล่อร์ได้รับตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีแทนฟอน-ฮินเดนบูร์กผู้วายชนม์ เลยได้เป็นผู้เผด็จการจรรโลงประเทศเยอรมันจนรุ่งเรืองพ้นจากการมัดตัวของสัญญาแวร์ซาย แล้วในที่สุดก็นำประเทศเยอรมันไปประสบความล่มจมอย่างชนิด "เบ็ดเสร็จ" ซึ่งเป็นผลให้ชาติเยอรมันต้องรับทุกข์ทรมานที่สุดในโลกเวลานี้

ฮิตเล่อร์เป็นชาวออสเตรียเกิดที่เมืองบราวเนาอัมอิน สูง ๕ ฟิต ๙ นิ้ว หนัก ๑๕๐ ปอนด์ มีขาข้างซ้ายและแขนข้างซ้ายไม่สู้จะสมประกอบนัก ปกติฮิตเล่อร์รักแม่มากกว่าพ่อ มักจะบ่นเสมอว่าแม่ของตนเป็นแม่บ้านที่ดีเสงี่ยมเจียมตัว และมีชีวิตอยู่เพื่อทะนุบำรุงลูกๆโดยแท้ แม่ของฮิตเล่อร์สิ้นชีวิตเสียตั้งแต่ฮิตเล่อร์ยังอายุได้ ๑๙ ปี ฮิตเล่อร์จึงหนีพ่อมาอยู่กับป้าที่กรุงเวียนนา เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยแผนกสถาปัตยกรรม เริ่มเกลียดยิวตั้งแต่เป็นนักเรียนแล้ว พอมหาสงครามครั้งที่ ๑ เกิดขึ้น ก็สมัครเป็นทหารอาสาใน

กองทัพบาวาเรียที่มิวนิค ฮิตเล่อร์บูชาปรัชญาของโชเป็นเฮาเออร์เป็นที่ ๑ หนังสือของท่านผู้นี้ติดอยู่ในเครื่องหลังของฮิตเล่อร์เสมอ ในเวลารบ ฮิตเล่อร์นับว่าเป็นทหารที่กล้าหาญ ส่วนมากทำหน้าที่เป็นทหารนำสารของกรม จนได้เลื่อนยศเป็นนายสิบโท เมื่อมหาสงครามใกล้จะจบ ฮิตเล่อร์ได้รับแต่งตั้งให้เป็นโฆษกของทหาร เริ่มชอบการเมือง และปัญหาเกี่ยวกับสังคม มีวาทะรุนแรง สามารถพูดให้คนเชื่อโดยง่าย เลยทำให้เป็นนักพูดในกาลต่อมา

ฮิตเล่อร์มีนิสัยชอบศิลป ชอบวาดรูปและชอบการก่อสร้าง เคยวางแผนที่จะตบแต่งกรุงเบอรลิน มิวนิค ลิ้นซ์ และถนนมหึมาเชื่อมระหว่างเมืองซึ่งเยอรมันเรียกว่า Autobahn ในการชมแนวรบแหล่งต่างๆ ฮิตเล่อร์ยังเคยเขียนภาพที่ตั้งปืนใหญ่ป้อมและคูยิงหลายแห่ง เป็นคนคิดเครื่องแบบของข้าราชการกระทรวงต่างประเทศ ชอบรถยนต์และศึกษาเครื่องกลไกของรถยนต์แต่ไม่ขับรถเอง เป็นนักเล่นภาพสีน้ำมัน และนักเก็บศิลปกรรมชิ้นต่างๆ ฮิตเล่อร์ไม่ฟังวิทยุและดนตรีที่ส่งทางวิทยุ แต่ชอบฟังจานเสียงเพลงต่างๆที่ปรากฏในมหาอุปรากรของว๊าคเน่อร์ ฮิตเล่อร์ยกย่องให้ว๊าคเน่อร์เป็นจอมดนตรีประจำชาติเยอรมัน ยกเกิตเต่อให้เป็นจอมปราชญ์ทางวัฒนธรรมประจำชาติและเจ้าชายออยเกน (หรือภาษาฝรั่งเศสเรียก Prince Eugéne) เป็นวีรบุรุษของชาติเยอรมัน

ฮิตเล่อร์มีท่วงทีกิริยาคล้ายสุภาพบุรุษกรุงเวียนนา คือติดนิสัยชอบจูบมือผู้หญิง ปกติเป็นคนไม่ใคร่โมโห แต่ถ้าผู้ใดเถียงนอกเรื่องข้างๆคูๆ ฮิตเล่อร์จะตะเบ็งเสียงจนดังกลบเสียงของคู่สนทนาหมด ตามเสียงที่ว่าฮิตเล่อร์เจ้าโทษะเวลาโกรธจัดๆถึงกับกัดพรมและฉีกม่านนั้น แพทย์ประจำตัวว่าไม่เป็นความจริงเลย ฮิตเล่อร์มีหมอประจำตัวถึง ๕ คน แต่ไม่เคยยอมให้ใครฉาย

เอ๊กซเรย์ เพราะกลัวหมอจะพบโรคที่รักษาไม่หาย จะทำให้เสียกำลังใจ ตามกระเป๋าฮิตเล่อร์มักมียาหลายขนานบรรจุอยู่ด้วย จะไปไหนมาไหนทีหนึ่งต้องมีแพทย์พร้อมด้วยเวชภัณฑ์ครบมือติดตามฮิตเล่อร์ไป เพราะฮิตเล่อร์เกรงว่าจะเกิดอุบัติเหตุ หากเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตจะไม่มีผู้ที่สามารถแทนตนจรรโลงประเทศเยอรมันสืบไปได้

ฮิตเล่อร์เป็นคนสะอาดชอบอาบน้ำวันละหลายๆครั้ง เครื่องแต่งตัวรักษาอย่างสะอาดหมดจด และไม่ชอบประดับเหรียญตรา นอกจากเหรียญกางเขนเหล็กที่ตนได้รับในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ ฮิตเล่อร์แทบจะไม่เคยแตะต้องสุนัขด้วยมือเปล่า หากลูบสุนัขโดยปราศจากถุงมือก็รีบไปล้างมือทันทีฮิตเล่อร์ชอบทำอะไรซ้ำๆกัน หากจะออกเดินเที่ยวก็มักจะเดินไปตามทางที่ตนเคยเดินอยู่เสมอ เวลาเดินเที่ยวกับสุนัข ตนเคยหยุดหยิบไม้และก้อนหินตรงไหนและปาไปเพื่อให้สุนัขวิ่งไปเก็บทิศไหน ก็ทำอยู่ตรงนั้นและทิศทางนั้นเสมอจนเป็นนิสัย ทุกวันสุนัขต้องมารออยู่ตรงที่นั้นจนกว่าฮิตเล่อร์จะปาไม้ไปให้เก็บ

ส่วนเลขานุการินีนั้น ฮิตเล่อร์มีความเห็นใจเป็นพิเศษ มักจะปล่อยคำหวานๆปลอบเอาใจ แต่เวลาบอกให้พิมพ์บางคราวก็มีอารมณ์น่ากลัว เช่นตอนจะพูดกับรัฐสภา ถึงตอนที่กล่าวพาดพิงถึงเชอรชิลล์ รุสเวลต์ และบอลเชวิก หน้าของผู้เผด็จการมักจะแดงก่ำ ชูมือ และแผดเสียงอันดัง เมื่อเลขานุการินีพิมพ์เสร็จแล้วก็เอาไปแก้ ฮิตเล่อร์เข้าไปนั่งอ่านดังๆอยู่คนเดียวในห้องก่อนไปรัฐสภา บางคราวเลขานุการินีที่ตรากตรำเพราะทำงานล้มป่วยลง ฮิตเล่อร์ก็มาเยี่ยมด้วยตนเอง และกำชับแพทย์ให้การพยาบาลเป็นอย่างดี

ฮิตเล่อร์มีความฉลาดเหนือความฉลาดปานกลางของปุถุชนเล็กน้อย แต่มีความจำดีมาก จำเหตุการณ์ต่างๆได้ดี จำบุคคลที่สนทนาด้วยได้แทบหมด จำเรือรบสำคัญๆได้ว่าหนักเท่าใด ออกจากท่าเมืองอะไร เมื่อใด ทั้งไคเตล และเดอนิตส์เคยชมฮิตเล่อร์ว่ามีความรู้ทางการทหารดี ฮิตเล่อร์สามารถพรรณ-นาลักษณะและคุณสมบัติของเรือรบแบบต่างๆ และรอบรู้ในเรื่องอาวุธยุทโธ-ปกรณ์ที่ใช้ในกองทัพของตนเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะฮิตเล่อร์อ่านหนังสือมาก ห้องสมุดส่วนตัวของฮิตเล่อร์มีหนังสือถึง ๑๖,๐๐๐ เล่ม ส่วนมากเป็นหนังสือเทคนิคที่เกี่ยวกับสงคราม เกี่ยวกับชีวประวัติบุคคลสำคัญๆ เกี่ยวกับสถาปัตย-กรรม ภาพเขียนและประวัติศาสตร์

ชีวิตส่วนตัวของฮิตเล่อร์นับว่าสันโดษมาก ไม่ค่อยจะหาความสบายดุจมุขบุรุษของชาติอื่นๆ ที่พักส่วนตัวก็เรียบๆประดับแต่สิ่งที่จำเป็นเท่านั้น แต่ตรงกันข้ามกับบ้านที่แบกเชสกาเด็นซึ่งเป็นบ้านบนภูเขา ฮิตเล่อร์สั่งให้สร้างไว้อย่างมหึมาและหรูหรา ประชาชนให้ฉายาบ้านฮิตเล่อร์นี้ว่า **"รังนกอินทรีย์"** อยู่บนยอดเขาลูก ๑ สูง ๒,๖๐๐ เมตร เป็นที่เด่นในบริเวณนั้น ในเขามีอุโมงค์อันมหึมามีลิฟต์หุ้มเกราะสำหรับขึ้นลงในอุโมงค์ ๑๒ ชั้น ที่พักใต้ดินซึ่งจุคนอย่างน้อย ๓ พันคน มีที่กินอยู่หลับนอนอย่างดี มีอาหาร อาวุธ กระสุน ที่เก็บเอกสาร และแชมเปญตุนไว้เหลือหลาย ฮิตเล่อร์ชอบชมความโอ่อ่าสวยงามความสบายรอบๆตัว แต่เมื่อเบื่อแล้วก็กลับไปอยู่ห้องแคบๆไม่มีเครื่องตบแต่งอันใด ดูๆเสมือนหนึ่งเป็นมนุษย์ที่ไม่ต้องการความสุขอันใด

ฮิตเล่อร์เป็นนักทำงานตัวลือ ขณะที่เยอรมันทำสงคราม ฮิตเล่อร์ทำงานทุกวัน ตั้งแต่ ๗ โมงเช้า คนสนิทก็เริ่มอ่านรายงานผลการโจมตีทางอากาศของสัมพันธมิตรเมื่อคืนที่แล้วมาให้ฮิตเล่อร์ฟัง แล้วก็เริ่มกินอาหารเช้า

ส่วนมากเป็นอาหารอนามัย ได้แก่นม ข้าวโอ๊ต ผลไม้และลูกองุ่นแห้งตามตำรับของนายแพทย์สวิสชื่อ Bircher Benner หลังอาหารเช้าก็ทำงานเกี่ยวกับเซ็นชื่อ เลื่อนยศ ให้รางวัล ฯลฯ จนถึงเที่ยงหรือเที่ยงครึ่ง ก็เข้าประชุม ณ กองบัญชาการใหญ่ทุกวัน ซึ่งการประชุมในวันหนึ่งๆนานประมาณ ๒–๓ ชั่วโมง

ฮิตเล่อร์รับอาหารกลางวันสายมาก ประมาณบ่าย ๓ โมง โดยมากรับประทานอาหารคนเดียว หรือมิฉะนั้นก็ให้เลขานุการินีนั่งร่วมด้วย ก่อนสงคราม ฮิตเล่อร์รับอาหารกับนายพลเสมอ ภายหลังปี ๑๙๔๑ เกิดขัดใจกับขุนพลของตนบ่อยๆ เลยเลิกไม่ร่วมโต๊ะด้วย อาหารกลางวันก็ไม่มีอะไรมาก ซุบ ๑ จาน มันฝรั่ง แล้วก็ผัก เสร็จแล้วฮิตเล่อร์แปรงฟันและล้างมือทันที หลังจากนี้ก็เป็นเวลาให้สัมภาษณ์วิพากษ์วิจารณ์เรื่องนานาชนิดจนถึงเวลา ๕ โมงเย็น เป็นเวลาประชุมแม่ทัพนายกองครั้งที่ ๒ ส่วนอาหารเย็นนั้นไม่เป็นเวลา สุดแต่จะเสร็จการประชุมกันเมื่อใด อาหารเย็นมักจะมีซุบ บางทีก็มีไข่ มันฝรั่ง และผัก แล้วมีผลไม้เป็นอาหารว่าง ในบั้นปลายสงครามการประชุมยืดไปจนถึงค่ำคืน ฮิตเล่อร์คงทำงานไม่ย่อท้อ คืนหนึ่งนอนไม่เกิน ๔–๕ ชั่วโมง บางทีเข้านอน ๘ โมงเช้า บางคืนทำงานจนสว่างคาที่ หลังจากฟังรายงานข่าวการรบที่ล่าที่สุดก็ดื่มน้ำชา แล้วก็เข้านอน

อาหารที่ฮิตเล่อร์โปรดที่สุดคือ อาหารสำหรับกรรมกร ที่เรียกกันว่า **"หม้อเดียว"** อาหารชนิดนี้มักจะมีถั่วอยู่เป็นส่วนมาก หลังจากได้เป็นผู้เผด็จการปกครองเยอรมัน ฮิตเล่อร์ก็กลายเป็น **"มังสะวิรัติ"** ไม่ยอมกินเนื้อสัตว์แม้แต่น้อย คงรับอาหารอนามัยที่หมอกำหนดอย่างเคร่งครัด แต่บรรดาลูกน้องที่อยู่ในบ้านคงอนุญาตให้กินเนื้อและดื่มสุราได้

ขนมที่ฮิตเล่อร์ชอบคือขนมผิง มักจะกินเวลาดื่มน้ำชา น้ำชาที่ดื่มคือน้ำชาจากเป็บเพอมินต์และดอกพิกุล ซึ่งหาได้ในเยอรมัน และเป็นชาชนิดเดียวกับที่ชาวบ้านดื่มตลอดสงคราม

ขณะที่ฮิตเล่อร์อยู่ที่กองบัญชาการสนาม ซึ่งอยู่แถบปรัสเซียตะวันออก ฮิตเล่อร์อยู่อย่างปราศจากพิธีรีตอง ใช้ชีวิตเหมือนพลทหารธรรมดา นอกจากห้องที่สร้างอย่างแข็งแรงกันอำนาจระเบิดของลูกบอมบ์ได้แล้ว ก็ไม่มีอะไรประดับประดา ฝาก็ไม่ทาสี พื้นก็เป็นกระดานธรรมดา เตียงของฮิตเล่อร์คงใช้เตียงไม้ฉำฉาดุจพลทหาร ใช้ผ้าแบลงเก๊ตห่ม ฮิตเล่อร์พยายามให้มีความเป็นอยู่ดุจพลทหารธรรมดาคน ๑ ในสนาม โดยนึกว่าการที่ทำเช่นนี้ ตน-สามารถติดต่อทางใจกับทหาร และทำให้รู้ถึงขวัญของทหารดี แต่ฮิตเล่อร์ไม่เคยบังคับให้คนอื่นทรมานอย่างตน จอมพลและนายพลทั้งหลายนับว่ามีความเป็นอยู่อย่างสุขสมบูรณ์กว่าฮิตเล่อร์ ในขณะที่อยู่ในสนามอย่างมากมาย

สุขภาพของฮิตเล่อร์คงดีอยู่เสมอ จนกระทั่งหลังวันรัฐประหารเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม เส้นประสาทชักไม่สู้ปกติและหูก็ตึงลงไปถนัด เนื่องจากอำนาจการระเบิด โปรเฟสเซอร์โมเรล แพทย์ประจำตัวกล่าวว่า ฮิตเล่อร์มีกระเพาะอาหารไม่ปกติเล็กน้อย ซึ่งเนื่องมาจากโรคเส้นประสาท อาหารไม่ค่อยย่อย แต่ไม่รุนแรงนัก ส่วนเรื่องมีผีเนื้อร้ายหรือสมองพิการนั้น ไม่เป็นความจริง ฉะนั้นคำของฮิตเล่อร์ที่ประกาศว่า ฮิตเล่อร์จะต้องตายภายใน ๔๘ ชั่วโมงเพราะเส้นโลหิตในสมองแตกนั้นเป็นเรื่องกุขึ้นทั้งเพ เพราะฮิตเล่อร์ก็พยายามทำรัฐประหารในฉากสุดท้ายของนาซีเหมือนกัน

หลังจากเสียปรัสเซียตะวันออกให้แก่รัสเซียแล้ว เส้นประสาทของ-ฮิตเล่อร์เริ่มไม่ปกติ ชอบให้แพทย์ฉีดกลูโกส วิตามิน น้ำตาลองุ่น และยา

ระงับประสาทต่างๆ มือซ้ายชักสั่น สำหรับขาซ้ายนั้นเวลาจะนอนพักกลางวันบนโซฟา ต้องให้คนพยุงขึ้นพาด เริ่มนอนไม่หลับ วิมานที่ตนหวังจะได้เห็นพร้อมๆกับความเติบใหญ่ของเยอรมันก็ค่อยๆทลายลง เมื่อฮิตเล่อร์ต้องผิดหวังและหมดหวังทุกสิ่งทุกอย่าง ในที่สุดก็ครุ่นคิดแต่จะทำลายตนเอง

โดยธรรมดาฮิตเล่อร์คงมีจิตใจและอารมณ์ดุจมนุษย์ปกติทุกประการเนื่องจากตลอดเวลาสงครามฮิตเล่อร์ไม่เคยเผยให้โลกทราบถึงเรื่องความสัมพันธ์ทางชู้สาวของตนเลย บางคนจึงถือโอกาสเหมาว่าเนื่องจากปัญหาเซ็กส์นี้เอง ที่ทำให้ฮิตเล่อร์เป็นบุคคลที่มีจิตใจไม่ปกติ ฮิตเล่อร์เกลียดหนังสือลามกอย่างเอกอุ นิทานชวนหัวเกี่ยวกับชู้ๆ สาวๆ ไม่เคยเป็นที่สบอารมณ์ฮิตเล่อร์แม้แต่น้อย คำพูด ๒ ง่ามไม่เคยหลุดจากปากคนๆนี้เลย ผู้ที่จะพูดตลกโปกฮาหยอกล้อกับ-ฮิตเล่อร์ได้คงมีแต่เกอริงเท่านั้น ฮิตเล่อร์ไม่ใช่คนมักมากในกามคุณ แต่ก็ไม่ละเลยในทางนี้

หวานใจของฮิตเล่อร์ ชื่ออีวา บราวน์ ซึ่งอยู่กับฮิตเล่อร์มา ๑๗ ปีแล้ว ฮิตเล่อร์รู้จักกับอีวาตั้งแต่อีวาอายุเพียง ๑๖ ปี ขณะที่อีวาทำงานอยู่ที่ร้านถ่ายรูปโฮฟมัน ฮิตเล่อร์และอีวาก็ตกเป็นทาษแห่งความรัก ต่อมาอีวาก็ได้ครองตำแหน่งเป็นแม่บ้าน ดูแลคนใช้ในบ้าน และปรนนิบัติฮิตเล่อร์สืบไป

อีวามีนิสัยหลายอย่างที่ไม่ตรงต่ออุดมคติของฮิตเล่อร์ นางร่างน้อยแต่น่ารัก ฮิตเล่อร์เทศนาให้สตรีเยอรมันไม่ใช้รูชลิปสติคและแป้งแต่งหน้า แต่อีวาชอบหมด สตรีเยอรมันแท้ๆย่อมไม่สูบบุหรี่ แต่อีวาชอบสูบ แต่ก็ต้องแอบสูบลับหลังฮิตเล่อร์ อีวาชอบใส่รองเท้าส้นสูงมาก ผมของนางสีทองปล่อยยาวถึงบ่า และดัดคลื่นถาวรอยู่เป็นนิจ และเนื่องจากน่องของเธอเรียวงามจึงชอบอวดน่องบ่อยๆ อีวาชอบกีฬามาก เล่นเทนนิส สกี ขี่ม้า ชอบว่ายน้ำมากที่

ฮิตเล่อร์ กับ ภรรยา (อีวาบราวน์)

สุด ชอบอ่านหนังสือแม้กกาซิน และนิทานนักสืบ ชอบดูละคร ภาพยนตร์และถ่ายภาพยนตร์เอง แล้วเอามาฉายให้ฮิตเล่อร์ชมเมื่อฮิตเล่อร์ว่างราชการ นางใช้ชีวิตส่วนใหญ่เพื่อดูแลบ้านบนภูเขาของฮิตเล่อร์ นานๆก็มาเบอรลินสักหน ๑ แต่ไม่เคยติดตามออกสนามเลย

ดูเหมือนจะมีอีวาเท่านั้น ในบรรดาบริวารของฮิตเล่อร์ที่เรียกฮิตเล่อร์โดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๒ คือคำว่า "ดู" (Du) อันเป็นความหมายของความ-สนิทสนม แต่เวลานางพูดกับผู้อื่นเมื่อจะหมายถึงฮิตเล่อร์ก็คงใช้คำว่า Mein Fuhrer ซึ่งแปลว่า *"ท่านผู้นำของข้าพเจ้า"* ส่วนลับหลังอีวาจะเรียกฮิตเล่อร์อย่างไรไม่มีใครทราบ ระหว่างตนกับอีวา ฮิตเล่อร์ไม่เคยแสดงโจ๋งครึ่มให้ใครเห็นว่ารักกันอย่างดูดดื่มเลย อีวาก็ไม่เคยตีตนเสมอกับฮิตเล่อร์ เวลานอนก็ไม่นอนห้องเดียวกัน เพียงแต่นอนห้องติดกันเท่านั้น ห้องน้ำและห้องนั่งเล่นก็แยกกัน แม้แต่ในห้องใต้ถุนทำเนียบที่เบอรลิน ห้องอาบน้ำยังอยู่คนละด้าน ส่วนห้องนอนคงอยู่ใกล้กันหน่อย

ฮิตเล่อร์ปฏิบัติต่ออีวา ดุจปฏิบัติต่อคนรักทุกประการ ส่งช่อดอกไม้ไปให้ทุกคราวในวันเกิดของอีวา บางทีก็ส่งของขวัญที่เป็นเพชรนิลจินดาไปให้ เมื่อไม่ได้อยู่ใกล้กัน ฮิตเล่อร์ก็โทรศัพท์มาคุยกันอย่างน้อย ๒ วันต่อครั้ง ส่วนจดหมายเขียนถึงกันน้อยมาก อีวาได้เงินจากฮิตเล่อร์เท่าใดไม่มีใครรู้ บิดาของนางก็เป็นผู้มีอันจะกินคนหนึ่งในบาวาเรีย นางจึงสามารถแต่งตัวได้หรูหราทันสมัยที่สุดคนหนึ่ง และสะสมเครื่องถ่ายรูปและเครื่องถ่ายภาพยนตร์ไว้มากมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างฮิตเล่อร์กับอีวาหาได้ดูดดื่มดุจสามีภรรยาอย่างแท้จริงไม่ ฮิตเล่อร์ไม่เคยสนทนาเรื่องการเมืองกับอีวาเลย ฮิตเล่อร์อนุญาตให้ผู้หญิงออกเสียงเลือกตั้งได้ แต่ไม่เคยขอความเห็นจากนางเลย เพราะไม่ต้อง

การให้ตนตกอยู่ใต้อิทธิพลของสตรี การงานทุกอย่างนอกจากงานบ้านแล้ว อีวาไม่มีส่วนร่วมรู้เห็นด้วยเลย ก่อนฆ่าตัวตาย ๒ วัน ฮิตเล่อร์จึงตกลงใจแต่งงานกับอีวา บางคนที่อยู่ใกล้ชิดกับฮิตเล่อร์สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นความปรารถนาของอีวาก่อนตายมากกว่าของฮิตเล่อร์ ฮิตเล่อร์ไม่เคยมีความตั้งใจจะแต่งงานเพราะกลัวจะถูกตัดเสรี และทำนองเดียวกันไม่คิดจะมีลูก คงเพราะเกรงว่าจะไม่มีอำนาจวาสนาเหมือนพ่อ (ส่วนมากเป็นเช่นนี้ในประวัติศาสตร์) ฮิตเล่อร์และอีวาเดิมนับถือคาธอลิกทั้งคู่ แต่ไม่ค่อยจะได้ไปโบสถ์ โดยเฉพาะฮิตเล่อร์ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นบุคคลไม่ถือศาสนาใดๆทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็ทำประโยชน์ในการรวบรวมชาวเยอรมันให้เป็นกลุ่มก้อนดี เพราะยังมีชาวเยอรมันถึง ๓๕ ล้านคนที่เป็นคาธอลิค นอกนั้นเป็นโปรแตสตัน นับว่าได้ผลทางการเมืองไม่น้อย และปัญหาการแข่งขันทางศาสนาของทั้ง ๒ นิกายจึงเป็นอันว่าหมดไป เมื่อรัสเซียยึดทำเนียบได้แล้ว ก็รีบค้นหาฮิตเล่อร์ แต่ก็ไม่พบดังปรารถนา ประตูหลายแห่งยังปิดสนิท ซากศพที่เกลื่อนกลาดส่วนมากไหม้เกรียม

จอมพลชูคอฟจึงเข้าไปตั้งที่บัญชาการในทำเนียบ เกณฑ์ทหารช่างและนายทหารผู้เชี่ยวชาญประเภทต่างๆรวมทั้งทหารเอสเอส ช่วยกันขนสิ่งสลักหักพังต่างๆที่กองก่ายอยู่เป็นพะเนิน จุกอยู่ตามทางเข้าทุกแห่งในทำเนียบออก-หมด ให้ค่อยๆพลิกดูหินทุกก้อน และช่วยกันขนซากศพที่ระเกะระกะอยู่ตามที่ต่างๆในทำเนียบมารวมไว้ยังสถานีชันสูตรศพ แพทย์และนักชันสูตรศพหลายสิบคนช่วยกันชันสูตรศพนาซีคนสำคัญ ศพที่ก่ายกองทับถมกันอยู่ต้องเสียเวลาเป็นหลายเดือน แต่ก็ไม่สามารถพบร่องรอยที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นซากฮิตเล่อร์

ส่วนสมมุติฐานที่ว่า ฮิตเล่อร์อาจจะมีชีวิตอยู่ คือสันนษฐานว่า ฮิตเล่อร์อาจออกจากทำเนียบหลัง ๑๓.๓๐ น. ในวันที่ ๑ พฤษภาคมนั้น นับว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะขณะเหล่านี้เป็นขณะที่มีการรบอย่างทรหด ถึงแม้จะได้เตรียมลานบินไว้บนถนนชาล๊อตเต่นบูร์กก็ดี แต่ก็ไม่มีเครื่องบินภายนอกที่เข้ามาช่วย ตลอดจนนักบินประจำตัวฮิตเล่อร์ ก็ยังอยู่ในทำเนียบนั้นจนกระทั่งวันที่ ๓๐ เมษายน อีกประการ ๑ รถเกราะส่วนตัวของฮิตเล่อร์ ที่จอดอยู่ข้างรัฐสภา ซึ่งอาจนำตัวฮิตเล่อร์ฝ่ากระสุนออกมาได้ ก็ยังอยู่ที่เดิม จึงสมควรที่จะเชื่อได้ว่า "**ฮิตเล่อร์ตายจริง**" แต่การค้นหาศพฮิตเล่อร์จนบัดนี้ก็ยังไม่สำเร็จ

ขณะที่เบอรลินกำลังลุกเป็นไฟนั้น เกอริงคงซ่อนตัวอยู่ทางภาคใต้ของเยอรมัน จนกระทั่งกองทัพที่ ๗ ของอเมริกายกเข้ายึดครองเขตที่เกอริงอยู่ เกอริงจึงส่ง พ.อ.บราวคิตซ์คนสนิทซึ่งเป็นลูกชายจอมพลบราวคิตซ์ นำข่าวการยอมแพ้ของตนไปแจ้งให้อเมริกันทราบ ไม่ช้าทหารอเมริกัน ก็มาพบตัวเกอริงที่คฤหาสน์อันเป็นที่พำนักของบุตรภริยาเกอริง ณ คิตสบูเฮล.

เรื่องราวย่อๆก่อนเกอริงยอมแพ้มีดังนี้ วันที่ ๒๔ เมษายน เกอริงยังอยู่ที่แบกเชสกาเตน ขณะนั้นสัมพันธมิตรเกือบจะตัดเยอรมันออกเป็น ๒ ส่วนแล้ว เกอริงได้เจรจาทางโทรศัพท์กับฮิตเล่อร์เป็นครั้งสุดท้าย เสนอให้ยุบพรรคนาซี เจรจายอมแพ้ต่อสัมพันธมิตร ฮิตเล่อร์โกรธมากหาว่าเกอริงเสียสัตย์ จึงสั่งให้จับยิงเป้า ทหารเอสเอสซึ่งอยู่แบกเชสกาเตนก็จับตัวเกอริงไว้แล้วจะจัดการยิงเป้าตามคำสั่ง นายทหารอากาศลูกน้องของเกอริงเข้าทำการช่วงชิงนำเกอริงมาซ่อนไว้ ณ ที่ปลอดภัย จนกระทั่งวันที่อเมริกันเข้ามาถึงตัว พวกทหารอเมริกันซึ่งเป็นนักล่าของที่ระลึกก็เข้าเก็บเข้าของกระจุกกระจิกของเกอริงตั้งแต่คธาจอมพลแห่งจักรวรรดิจนถึงเครื่องประดับเล็กๆน้อยๆที่อยู่ในบ้าน

ส่วนฮิตเล่อร์เล่า ๒ อาทิตย์หลังจากเบอรลินตกอยู่ในเงื้อมมือของรัสเซีย ฮิตเล่อร์ผู้เป็นหัวหน้าพวกเอสเอสจึงถูกจับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ทหารอังกฤษจับสงสัยคน ๓ คน ขณะเดินผ่านสะพานแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ในเขตยึดครองของอักฤษ ฮิตเล่อร์ปลอมตัวคาดผ้าดำบีดนัยย์ตาไว้ข้างหนึ่ง และอ้างว่าตัวว่าชื่อฮิตซิงเกอร์ โดยที่ฮิตเล่อร์โกนหนวดเคราเสียจนเกลี้ยง จึงไม่มีใครจำหน้าได้ ฮิตเล่อร์ถูกไต่สวนเสียเวลาถึง ๒ วัน จึงถูกส่งตัวไปยังกองบัญชาการของนายพลเดมเซ ณ ที่นั้นฮิตเล่อร์ได้กระชากผ้าดำที่อยู่นัยตาขวาออก แล้วประกาศว่า *"ฉันคือฮายริช ฮิตเล่อร์"* ฮิตเล่อร์ไม่ตอบคำถามอะไรทั้งหมด อ้างว่าไม่อยากพูดกับนายทหารอังกฤษชั้นต่ำๆ หากเป็นนายพลจึงจะพูดด้วย ต่อมาฮิตเล่อร์ก็ถูกส่งไปสำรวจตามร่างกาย ว่าจะมีอะไรซ่อนอยู่บ้าง นายแพทย์บอกให้ฮิตเล่อร์อ้าปาก แล้วมองเข้าไปในปากไม่เห็นมีอะไร จึงสั่งให้หุบปาก แต่เพื่อจะให้เป็นที่แน่ใจ แพทย์จึงพาฮิตเล่อร์ไปยืนใกล้ๆหน้าต่าง แล้วเตรียมจะเอานิ้วลงไปควานในปาก ขณะนี้เองฮิตเล่อร์สะบัดศีรษะอย่าแรง แล้วก็เคี้ยวสิ่งดำๆเล็กๆสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นคือหลอดโปแตสเซียไซอาไนต์ซึ่งซ่อนไว้ระหว่างเหงือกกับแก้มยาว ๑ ซ.ม. ๒–๓ นาทีภายหลังฮิตเล่อร์ก็ล้มลงกลางห้อง แพทย์อังกฤษพยายามแก้ไขสุดฝีมือ ๑๕ ทีนาต่อมาฮิตเล่อร์ก็สิ้นใจ อังกฤษจึงเชิญนายทหารรัสเซีย นักถ่ายภาพและผู้สืบข่าวสงคราม มาร่วมพลิกศพฮิตเล่อร์ ทหารอังกฤษหมู่ ๑ ได้รับหน้าที่ให้นำศพฮิตเล่อร์ห่อด้วยผ้าแบลงเก๊ต ไปฝังในทุ่งอันรกร้างซึ่งมีนามว่าลูเนอบูร์ก เมื่อฝังเรียบร้อยแล้วก็เอาดินกลบเกลี่ยให้เท่ากับพื้นดินธรรมดาไม่ทำป้ายชื่อผู้ตายติดเหนือหลุมฝังศพ ทั้งนี้เพราะต้องการมิให้บรรดาคนที่สัญจรผ่านมารู้ว่าที่ไหนเป็นหลุมฝังศพฮิตเล่อร์ด้วย

นับว่าเป็นคราวเคราะห์ดีของชาวเบอรลิน ที่การรบในเมืองไม่นานวันเหมือนที่เมืองเบรสเลาซึ่งถูกล้อมอยู่ถึง ๘๒ วัน โดยที่พลเมืองกับทหารร่วมมือร่วมใจกันป้องกันการโจมตีของรัสเซียอย่างเต็มที่ เมื่อเสียงการสู้รบสงบลง ชาวเบอรลินที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่ก็ค่อยๆคลานขึ้นมาจากหลุมกำบังใต้ดิน พวกทหารก็ถูกต้อนเข้าที่รวบรวมเชลยศึก คลังเสบียงอาหารของทหารก็ถูกปล้นไปจนสิ้น ปกติชาวเบอรลินมีชีวิตชนิดที่เรียกว่า **"มีกินให้อยู่ไปวันๆอยู่แล้ว"** ฉะนั้นเมื่อถูกล้อมเพียง ๑๐ วัน ก็หิวโหยไปตามๆกัน กว่าจะจัดการปันอาหารให้เป็นระเบียบดังแต่ก่อนได้ไม่ใช่ของง่าย รัฐบาลเยอรมันก็ละลายสูญหายไปแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมสุดแต่ความปรานีของผู้ชนะ รัสเซียเข้ายึดอาคารบ้านเรือนแทบทุกแห่งที่ยังพอจะใช้เป็นที่พำนักได้ ผู้หญิงทั้งสาวและแก่ต้องอกสั่นขวัญหาย ทหารรัสเซียซึ่งหิวกระหายมาช้านานแล้ว ก็เริ่มก่อการมิดีมิร้าย (คือร้ายนั่นเอง) จนพวกผู้หญิงไม่กล้าย่างเท้าออกไปทางไหน ยิ่งพระอาทิตย์ตกแล้วทุกคนปิดประตูบ้านเงียบ ทหารรัสเซียขึ้นมาเยี่ยมบ้านใด บ้านนั้นก็มักตีชามกาละมังเป็นสัญญาณ เพื่อบอกให้เพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงรู้ แม้แต่ผู้ชายก็ไม่ใคร่กล้าเดินตามถนน เพราะถูกจี้จนเหลือแต่กางเกงชั้นในนับรายไม่ถ้วน นาฬิกา ดินสอ ปากกาหมึกซึม กระเป๋าสตางค์ ฯลฯ ใครขืนพกไปในตอนนั้นเป็นเคราะห์ร้าย

ได้กล่าวแล้วว่า ดินแดนของปรัสเซียมีแต่ทรายและหญ้าคา เฉพาะอย่างยิ่งในแคว้นบรันเดนบูร์ก ซึ่งมีเบอรลินเป็นเมืองหลวง ปัญหาในเรื่องที่จะจัดอาหารมาเลี้ยงคน ๓–๔ ล้านไม่ใช่ง่าย ยิ่งไม่ใช่แหล่งผลิตธัญญาหารแล้ว ยิ่งลำบากยิ่งขึ้น พลเมืองเข้าค้นตามบ้านต่างๆที่ไม่มีเจ้าของบ้านอยู่ บางร้านที่ถูกกระสุนปืนใหญ่พัง ก็ถูกกวาดไปหมดตั้งแต่อาหารการกินและเสื้อผ้า **เพราะ**

ทุกคนรู้ดีว่า ในไม่ช้าฤดูหนาวอันแสนทารุณก็จะมาถึง แต่ละครั้งที่รถบรรทุกอาหารรัสเซียผ่านมาเป็นมีผู้ตามไปขอ แม้แต่ปลายข้าวที่หกเรี่ยราดอยู่ตามถนนก็มีคนมาเก็บกวาดจนไม่ให้เหลือจนเมล็ดเดียว ม้าที่ตายใหม่ๆไม่นานก็เหลือแต่กระดูกและซี่โครง เพราะจะถูกชาวเมืองที่หิวโหยระดมกันเฉือนเนื้อไปหมด

คนไทยที่เหลืออยู่เบอรลินในยามวิกฤตนี้ มีอยู่ ๕ คนคือ พระประ-ศาสน์ฯและบุตรตรีคนที่ ๓ คือคุณนงเยาว์ คุณสมจริงซึ่งเป็นข้าราชการสถานทูต แสวง กับสว่าง สว่างเป็นคนขับรถของพระประศาสน์ฯ ส่วนแสวงเป็นคนเฝ้าสถานทูต เมื่อรัสเซียรุกใกล้เบอรลินเข้ามาทุกที ชาวไทยและชาวบ้านใกล้ๆสถานทูตไทยที่ดาเล่ม ก็อพยพอุ้มลูกจูงหลานพร้อมทั้งทรัพย์ศฤงคารมาอาศัยอยู่ในห้องใต้ดินของสถานทูต ซึ่งนับว่าเป็นแหล่งที่ปลอดภัยที่สุด เมื่อรัสเซียตะลุยผ่านสถานทูตไปแล้ว ส่วนหลังที่ตามมาก็เข้าค้นหาสิ่งของที่มีค่าในสถานทูต ทุบเครื่องรับวิทยุของพวกเราแตกกระจายหมด บางคนเข้าไปงัดหีบของพวกเราซึ่งเป็นทหาร พบปืนพกเข้ายิ่งบ้าเลือด ค้นทุกสิ่งทุกอย่างกระจุย-กระจาย หีบและกระเป๋าของพวกคนไทยหลายคนที่ฝากๆกันไว้เต็มห้องเก็บของสถานทูต ทหารรัสเซียก็รื้อเก็บเอาของดีๆไปอย่างสบาย ขั้นต่อมาก็พวกเยอรมันทั้งหลายต่างก็หยิบไปคนละชิ้น ๒ ชิ้น ต่อมาอีก ๒-๓ วัน พระประ-ศาสน์ฯ ก็ถูกรัสเซียเชิญตัวไปมอสโคว์ ไปผจญโชคอยู่ในรัสเซียหลายเดือนจึงสามารถเดินทางไปสวีเดนแล้วกลับเมืองไทย

ชีวิตในกรุงเบอรลินค่อยๆคืนเข้าสู่สภาพปกติเป็นลำดับ เหตุการณ์ที่น่าสลดก็คือ เรื่องการอาละวาดของทหารรัสเซียที่กระทำต่อสตรี สตรีเป็นจำนวนมากฆ่าตัวตาย เพราะทนความอัปยศไม่ไหว ส่วนมากตัดชีพจรที่ข้อ-มืออันนับว่าเป็นวิธีฆ่าตัวตายที่แพร่หลายมากที่สุดในเมื่อสงครามจบใหม่ๆ ซึ่ง

ทหารรัสเซียเองเป็นจำนวนมาก ไม่เข้าใจว่าเหตุใดสตรีชาวเยอรมันจึงมีความเสียใจถึงกับทำลายชีวิตตนเอง ในเมื่อเหตุการณ์ที่ประสบเป็นแต่เพียงชั่วครู่ชั่ว-คราวเท่านั้น

เนื่องจากโรงไฟฟ้าใหญ่ของกรุงเบอรลินได้รับความเสียหาย จึงทำให้ชีวิตมืดมนยิ่งขึ้น ถ่านก็ไม่มีพอที่จะผลิตแก๊สให้ประชาชนใช้ ครั้นภายหลังเมื่อมีแก๊สให้ใช้ ก็เกิดมีการใช้แก๊สฆ่าตัวตายทวียิ่งขึ้น เพราะเป็นการตายอย่างไร้ความกระวนกระวายเนื่องจากแก๊สทำให้สิ้นสติเสียก่อน เมื่อไฟฟ้าก็ไม่มีแก๊สก็ไม่มีสำหรับจะทำครัว ชาวเบอรลินต่างก็บ่ายหน้าเข้าหาป่ากรูนเนอวาลด์ซึ่งเป็นป่าใหญ่ชายกรุงเบอรลินเพื่อไปตัดกิ่งและต้นไม้ แล้วบรรทุกหลังมาทำเป็นเชื้อเพลิง เครื่องครัวเช่น กะทะ อวย ฯลฯ ส่วนมากเป็นเหยื่อพระเพลิง สิ่งที่จะแทนภาชนะสำหรับต้มซุบก็คือหมวกของทหารเยอมัน ไม่ช้าชาวเบอรลินก็ผลิตหม้อสำหรับต้มซุบซึ่งไม่มีฝาจากหมวกเหล็ก จนสามารถสนองความต้องการของพลเมืองได้

บรรดามหาประเทศทั้งหลายก็เปิดการประชุมที่ปอตสดัม ประการแรกแบ่งเขตยึดครองเยอรมันออกเป็น ๕ เขต คือ เขตของรัสเซียทางตะวันออก เขตอเมริกันทางใต้ เขตฝรั่งเศสทางตะวันตก เขตโปแลนด์ทางไซเลเซียเฉียงใต้ เขตอังกฤษทางตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ เฉพาะกรุงเบอรลินและเวียนนาก็มีการแบ่งเป็นเขตๆ ให้มหาอำนาจต่างๆ ปกครองเหมือนกัน ประ-การที่ ๒ คือทำให้ชาวเยอรมันเลิกนิยมลัทธินาซี (Denazification) โดยจับทหาร นักการเมือง นักปกครอง นักเศรษฐกิจ ฯลฯ หญิงชายทั้งหลายที่เคยทำงานอยู่ในองค์การต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระบอบนาซีมาไต่สวนหรือจับขังไว้

เมื่อแบ่งเขตยึดครองกันเรียบร้อยแล้ว ทหารอังกฤษอเมริกันก็ได้รับคำสั่งห้ามการสมาคมกับชาวเยอรมัน (Fraternisation) ห้ามไม่ให้ทหารสนทนาวิสาสะกับหญิงชายชาวเยอรมัน ซึ่งนับว่าขัดธรรมชาติอย่างยิ่ง ไม่ช้าทหารอเมริกันก็กลุ้มใจทนไม่ไหว รัฐบาลจึงต้องเลิกกฎอันนี้ อนุญาตให้สมาคมกับคนเยอรมันได้ ไปเที่ยวหรือรักกับหญิงเยอมันได้ แต่การแต่งงานต้องขออนุญาตก่อน เยอรมันก็ค่อยๆ พื้นจากเถ้าถ่านโงหัวขึ้นมาได้บ้าง แต่ยังไม่สามารถจะทรงกายอยู่ได้ เพราะการแบ่งแยกประเทศเยอรมันและความไม่ลงรอยของผู้พิชิตทั้งหลายที่ยึดครองเยอรมันนั่นเองเป็นปัจจัยสำคัญ

ก่อนที่เบอรลินจะเหลือแต่ "**เด็กหญิง**" และ "**นาง**" ทหารอเมริกันก็เข้ายึดครองภาคใต้ของกรุงเบอรลินตามที่แบ่งปันกันไว้ คนไทย ๓–๔ คนที่เหลืออยู่ต่างแยกย้ายไปพักยังบ้านเก่าของตนที่เคยอยู่ คนไทยที่ยังตกค้างอยู่ที่เยอรมันขณะที่ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้คือ สมจริง ยะเสริฐ สมสมัย หมอสมัครและสว่างคนขับรถของพระประศาสน์ฯ ในตอนหลังทหารแผนกข่าว (CIC) ของอเมริกันก็เข้ามาพักพิงอยู่ที่สถานทูตชั่วคราว ทำการค้นสรรพสิ่งของในสถาน-ทูตอีกวาระหนึ่ง

สงครามเสร็จสิ้นลงแล้ว สิ่งที่ชาวเบอรลินจะต้องผจญต่อไป ก็คือความยากจน ความหนาว ความอดหยาก ไร้เครื่องนุ่งห่มกันหนาว ไร้ที่อยู่ไร้เชื้อเพลิง และในที่สุดก็ไร้งาน พวกพลเรือนที่เป็นนาซีทั้งหญิงทั้งชายถูกเกณฑ์ให้ขนอิฐ ทำถนนให้โล่งเตียน วันละหลายๆชั่วโมง จึงจะได้รับอาหารสำหรับดำรงชีพ พวกนาซีที่เคยวางอำนาจกดขี่เพื่อนบ้านเมื่อครั้งตนเรืองอำนาจก็ถูกราษฎรชี้ตัว บอกสัมพันธมิตรให้จับไปเข้าแคมป์ ตามจตุรัสเต็มไปด้วยป้ายบอกแลกสรรพสิ่งของขนาดโปสการ์ดกลัดติดตามกำแพงแห่งละนับพันๆชิ้น

นับว่าเป็นประวัติการณ์ประหลาดที่สุดในโลก อาชีพที่แพร่สะพัดไปทั่วทิศานุทิศ ก็คือกิจการของ **"ตลาดมืด"** บริเวณสวนสัตว์ของกรุงเบอรลินเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าอย่างเอิกเกริก ชาวเบอรลินไม่เลือกเพศและวัย อีกทั้งทหารสัมพันธมิตรทั้ง ๔ ชาติที่ครองกรุงเบอรลิน ต่างมาชุมนุมกันใช้บุหรี่ เหล้าไวน์ ช็อกโกเลต แลกเปลี่ยนกับรองเท้า นาฬิกา กล้องถ่ายรูป สร้อยคอ ฯลฯ กันอย่างเปิดเผย

เนื่องจากสะพานและทางรถไฟชำรุดเสียหายมาก บวกกับความไม่ลงรอยของประเทศมหาอำนาจทั้งหลายที่ยึดครองเยอรมัน เศรษฐกิจของเยอรมันจึงไม่สู้จะฟื้นตัวขึ้นเหมือนดังญี่ปุ่น เยอรมันจะต้องอยู่ในสภาพอันยากจนค่นแค้นเช่นนี้ต่อไปอีกนานเท่าใดไม่มีใครทายถูก **ตราบใดที่เจ้าแห่งระบอบประชาธิปไตย และเจ้าแห่งระบอบคอมมิวนิสต์ยังสมัครสมานกันดีอยู่ เยอรมันก็จะไม่มีวันได้ลืมตาเห็นแสงสว่างอีก แต่โลกยังจะต้องมีวิวัฒนาการอยู่เรื่อยๆ สำหรับชาวเยอรมันเองมั่นใจหนักหนาว่าอีกไม่นาน ชาติประชาธิปไตยในยุโรปก็จะญาติดีกับตน ช่วยกันทำลาย "ม่านเหล็ก" ของรัสเซีย และจะต้องอาศัยตนเป็นรั้วล้อมเพื่อป้องกันอิทธิพลของคอมมิวนิสต์อีกคราวหนึ่งเป็นแน่.**

๙ ชีวิตในค่ายกักขังเชลยศึกของอเมริกัน

หลังจากมอบกระต่าย ๒ ตัวที่พวกเราอุตส่าห์เลี้ยงมาจนเติบใหญ่ ให้แก่ยายแก่คนหนึ่งที่มาอาศัยอยู่ด้วยแล้ว พวกเราก็รีบรุดตามขบวนของกองทัพบกออกจากเบอรลินโดยไม่เหลียวหลัง ข้าพเจ้าเองยังไม่รู้เลยว่าพวกเราจะไปอยู่ที่ไหน รู้แต่เพียงว่าโปรแกรมของกองทัพบก จะต้องไปเตรียมการต้านทานในออสเตรียตอนใต้ ระหว่างเดินทางออกมาชักใจหวั่นๆ เพราะอเมริกากับรัสเซียอาจจู่โจมเข้ามาถึง ตัดเส้นทางถอยของพวกเราๆจะลำบากไม่น้อย แต่ข้าพเจ้าเตรียมตัวไว้เต็มที่แล้ว รองเท้าที่ใส่มาก็หาคู่ที่หลวมๆ ใส่สบายสำหรับย่ำในเหตุการณ์คับขัน เครื่องหลังก็เตรียมไว้พร้อมบริบูรณ์ นายพันโททหารม้าคนหนึ่ง เป็นผู้นำขบวนคนไทยพาเล็ดลอดไปตามถนนที่เห็นว่าปลอดภัย พวกเราผ่านเมืองเดรสเด็นมาอีกครั้งหนึ่ง โฉมหน้าของเมืองเปลี่ยนไปถนัด ตัวเมืองกลายเป็นเมืองร้าง สถานีรถไฟหายไปอย่างปราศจากร่องรอย พวกเราช่วยกันคลำหาทางที่จะมุ่งไปประเทศเช็คโกสโลวาเกีย เพราะเป็นทางเดียวที่ยังว่างอยู่

สะพานข้ามแม่น้ำก่อนจะเข้าเมืองเดรสเด้น กำลังเตรียมการระเบิดอยู่ ทหารช่างกับทหารรักษาดินแดนช่วยกันขนลูกระเบิดของเครื่องบินมากองไว้เป็นพะเนินเพื่อใช้แทนดินระเบิดสำหรับระเบิดสะพาน พอเราพ้นสะพานไปไม่นานก็ได้ข่าวว่า เบื้องหลังเรา อเมริกากับรัสเซียกำลังสัมผัสมือกันที่ทอร์เกา (Torgau) ใกล้ไลปซิค (ทอร์เกา เป็นเมืองที่เฟรเดริคมหาราชเคยได้ชัยชนะอย่างงดงามเมื่อสงคราม ๗ ปี) เป็นอันว่าอเมริกากับรัสเซียตัดเยอรมันออกเป็น ๒ ส่วนพวกเรารอดมาได้อย่างหวุดหวิด จึงรีบเดินทางต่อไปให้ถึงเช็คโกสโลวาเกียโดยเร็ว ในค่ำวันนั้นพวกเราก็เข้าสู่เขตแดนเช็คโกสโลวาเกีย และพักนอนในโรงเรียนแห่งหนึ่งนอกเมืองพิลเซ่นเพื่อไม่ให้เป็นการเอิกเกริก พิลเซ่นเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในการก่อกำเนิดเบียร์ "Pilsner Beer" ซึ่งนักดื่มทุกคนรู้จัก เนื่องจากพวกเราพ้นเขตอันตรายมาแล้วโดยไม่เสียเวลามาก จึงไม่ต้องรีบร้อนในการเดินทางนัก เพราะหนทางต่อไปคงผ่านป่าโบฮีเมียและออสเตรียตอนตะวันตก ซึ่งทัพอเมริกันและรัสเซียยังไม่สามารถคุกคามพวกเราได้ในวัน ๒ วันนี้ รถทูตทหารบรรทุกเต็มเพียบ และซ้ำยังลากรถพ่วงบรรจุสัมภาระแปร้มาตลอดทาง ตัวถังรถตอนใต้ท้องถึงกับฉีก ต้องซ่อมกันเป็นการด่วน เคราะห์ดีได้อาศัยหน่วยพาหนะของทหารเยอรมันที่ตั้งอยู่ที่นั้นช่วยเชื่อมให้อย่างรวดเร็ว จึงสามารถแล่นต่อไปได้ เวลานั้นประเทศเช็คโกสโลวาเกียนับว่าสงบที่สุด บ้านเมืองไม่พังทลายเหมือนในเยอรมัน เบียร์พิลเซ่นยังมีขายดุจปกติ พวกเราพากันออกเดินหาอาหารกลางวันกิน แล้วเดินชมบ้านเมืองเล็กน้อยดูๆก็ไม่ผิดอะไรกับเมื่อยามสงบ บ้านเมืองไม่มีริ้วรอยหรือกลิ่นไอของสงครามเลย นอกจากมีการปันส่วนเครื่องอุปโภคบริโภคเท่านั้น ตามข้างถนนยังมีร้านยิงปืนดุจสภาพปกติทุกประการ พวกเราพักผ่อนกันเล็กน้อยแล้ว ก็ออกเดินทางต่อไป ตลอดเวลาบ่ายวัน

นั้นเครื่องบินไอพ่นแบบต่างๆของเยอรมันออกบินฉวัดเฉวียน ทำให้รู้สึกว่าเมืองใกล้ๆที่เราพักอยู่นี้คงจะถูกโจมตีทางอากาศเป็นแน่ ขบวนเดินทางของพวกเราเคลื่อนมาเกือบจะถึงชายป่า ก็ได้รับทราบจากยามตรวจอากาศของหน่วย ปตอ. ใกล้ๆว่า ให้รีบหลบเข้าป่า เพราะเครื่องบินอเมริกันกำลังโจมตีในระยะต่ำ ไล่โจมตีขบวนรถตามถนน พวกเราจึงขับรถเข้าไปแอบในป่านอกเส้นทางจนหมดภัยทางอากาศ

ออกจากป่าโบฮีเมียก็เข้าแดนออสเตรีย การเดินทางคราวนี้นับว่าเป็นการเดินทางด้วยรถยนต์ครั้งมโหฬารที่สุด ภูมิประเทศสองฟากถนนล้วนงดงามน่าดูทั้งสิ้น แต่เสียดายที่ไม่มีเวลามานั่งลิ้มรสแห่งความตระการตาของธรรมชาติ ตลอดทางเราคงบึ่งกันมาอย่างไม่ลดละ ผ่านเมืองบราวเนา ซึ่งเป็นเมืองที่ฮิตเล่อร์เกิด ผ่านพาซเซา ซึ่งตั้งอยู่บนลำน้ำดานูบ ในที่สุดก็ถึงเมืองลินซ์ ก่อนจะเข้าเมืองก็ประสบกับการโจมตีสนามบินด้วยเครื่องบินขับไล่ทิ้งระเบิดของอเมริกันครั้งใหญ่ พวกเราหารู้ไม่ว่าขณะนั้นอยู่ในระหว่างหวอ จึงขับรถไปตามถนนเรื่อยๆ จนเครื่องบินอเมริกันฝูง ๑ โฉบมาต่ำมาก เหลือบไปเห็นเครื่องหมายดวงดาวชัดเจนจึงทราบเหตุการณ์ ทีแรกนึกว่าเครื่องบินขับไล่ของเยอรมันเองจึงขับตะบึงไปเรื่อยๆ เคราะห์ร้ายถนนสายนั้นไม่มีต้นไม้ขึ้นเลย พวกเราเลยต้องทิ้งรถไว้ข้างถนน แล้ววิ่งมาหาที่กำบังทางอีกฟากหนึ่ง อาศัยคูที่ขนานกับถนน นอนดูการโจมตีของอเมริกันเกือบ ๒๐ นาที ตลอดเวลาเครื่องบินหลายสิบเครื่องบินเรี่ยๆยอดไม้มา พอพ้นป่าก็ถาลงโจมตีเครื่องบินเยอรมันที่จอดอยู่บนพื้นดินด้วยปืนกลและลูกระเบิดขนาดเล็ก แล้วก็เงยหัวขึ้นเลยไปทำวงกว้างให้พ้นอำนาจ ปตอ. ขนาดเล็กที่ป้องกันสนามบิน แล้วก็บินหวนกลับมาโดยหันหลังให้ดวงอาทิตย์ ถ้าเข้าโจมตีใหม่ ปตอ. ทำการยิงไม่สู้ถนัด เพราะ

ไม่สามารถเล็งทวนแสงอาทิตย์ได้ วิธีของการโจมตีในระยะยอดไม้เช่นนี้ สัม-พันธมิตรเรียกว่า Hedge Hopping

เมื่อจบการโจมตีแล้ว พวกเราก็ออกเดินทางต่อไป หนทางในออสเตรียยิ่งน่าดูกว่าที่อื่น ต้องไต่เขาไปตามทางอันแสนคดเคี้ยว ลงลาดอันยาวยืดขับรถเผลอไม่ได้ เดี๋ยวต้องหักเลี้ยวโน่นเลี้ยวนี้ ต้องคอยระวัง มิฉะนั้นคงหล่นลงไปในเหวแน่ ตอนกลางคืนพวกเราก็มาถึงเขาแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้ที่หมายปลายทางเต็มทีแล้ว ทางที่จะข้ามเขาลูกนั้นในแผนที่เขียนไว้ว่าเป็นลาดเกินกว่า ๑๕ องศา แต่ไม่บอกว่าค่าของลาดจริงๆเท่าใด พอมาถึงตีนเขาเห็นป้ายบอกว่า ๒๗–๓๐ องศา เลยแทบคลั่ง จะกลับไปใช้เส้นทางอื่นก็เสียเวลานาน เฉพาะอย่างยิ่งรถของทูตทหารพ่วงรถบรรทุกของเพียบแปร้คงขึ้นไม่ไหวแน่ แต่ก็ต้องลองดูที่ขบวนของพวกเราขึ้นไปได้สัก ๒๐๐ เมตรก็ต้องหยุด เพราะไม่มีแรงไต่ต่อไป ซ้ำรถของทูตทหารเกิดยางแตกเสียอีก รถนายทหารเยอรมันที่นำทางพวกเราไม่ได้บรรทุกของก็ข้ามไปได้ ไปนำเอารถบรรทุกขนาดหนักของทหารกลับมาถ่ายข้าวของของพวกเราจนเกลี้ยงรถ จึงไต่ขึ้นไปถึงยอดได้

ในที่สุดพวกเราก็มาถึงที่หมายปลายทาง ถึงแม้จะมีอุปสรรคเล็กๆน้อยๆ ก็นับว่ามาถึงโดยสวัสดิภาพได้ ที่ที่กรมเสนาธิการแผนกทูตทหารย้ายมาตั้งอยู่นั้นเป็นสถานที่อันหรูที่สุดของออสเตรีย คือทะเลสาบโวลฟกัง ชายทะเลสาบมีเมืองเล็กๆอยู่แห่งหนึ่งเรียกว่า **"ซังต์กิลเก่น"** ก่อนพวกเราจะมาถึง กองล่วงหน้าของกรมเสนาธิการได้มาจัดการตั้งกองบัญชาการ ตั้งศูนย์การสื่อสารหาที่พักให้บรรดาทูตทหารประเทศต่างๆเรียบร้อยแล้ว พอพวกเรามาถึงก็เข้าโฮเตลที่พักได้ทันที

เมืองซังต์กิลเก่นเป็นเมืองเล็กๆน่าดู อยู่ริมทะเลสาบ เป็นสถานตากอากาศของพลเมืองในฤดูร้อน เพราะมีที่เที่ยวมาก ในทะเลสาบมีเรือกรรเชียงเรือใบและที่อาบน้ำสวยงาม ขุนเขาสลับซับซ้อน เรียงรายอยู่รอบๆทะเลสาบตามยอดเขาต่างๆมีร้านขายอาหาร มีโฮเตล บางแห่งก็มีรถพ่นเพื่องพาขึ้นถึงยอดเขา ฤดูหนาวน้ำในทะเลสาบมักจะแข็ง กลายเป็นสนามกีฬาน่าดูมาก เช่นสะเก๊ตน้ำแข็ง แข่งเลื่อน แข่งสกี แข่งรถจักรยานยนต์บนทะเลสาบ และแข่งเลื่อนติดใบเช่นเรือ แต่แล่นบนน้ำแข็ง

เฉพาะชาวญี่ปุ่นที่สังกัดกองบังคับทูตทหารของเขา ซึ่งติดตามมาอยู่ด้วยขณะนี้มีไม่ต่ำกว่า ๓๐ คน คณะทูตทหารอิตาลีเป็นรองลงมา ต่อไปถึงพวกโครเอเชี่ยน พวกสโลวาเกีย ส่วนทหารไทยคงมี พล.ร.ต. พระวิจิตรนาวี ร.อ. จินต์ กุญชร บุญเรือน ชายน้อย และข้าพเจ้า ขณะนี้ที่กองบัญชาการไม่ค่อยจะมีงานอะไรทำนัก นอกจากแถลงเหตุการณ์รบให้คณะทูตทหารทุกคนทราบแล้วก็หาเรื่องเลี้ยงดูกัน เพราะเบิกแชมเปญมาไว้มากมาย พวกทหารสื่อสารหญิงต่างนอนผึ่งแดดอย่างสบาย เสมือนว่าไม่มีเรื่องเดือดร้อนใจเลย

๒ อาทิตย์ต่อมาเบอรลินก็แตก ทัพทางใต้หาได้ทำการต้านทานข้าศึกต่อไปตามแผนการณ์ของฮิตเล่อร์ไม่ เพราะเอือมสงครามกันเต็มทีแล้ว ต่างวางอาวุธยอมแพ้แก่นายพลอาเล็กซานเดอร์ กองทัพที่ ๗ ของอเมริกา ก็พุ่งเข้ามาสู่เมืองซัลสบูร์กซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นออสเตรียตะวันตก ห่างจากที่ข้าพเจ้าอยู่ราว ๓๐ กิโลเมตร

เทศมนตรีเมืองซังต์กิลเก่นสั่งให้จ่ายอาหาร ๑ อาทิตย์ล่วงหน้า ให้แก่ราษฎร จ่ายเครื่องกระป๋อง แป้ง และถั่วให้ล่วงหน้าทั้งเดือน เพื่อมิให้ราษฎรเดือดร้อนในเมื่อการปกครองถูกเปลี่ยนมือหรืออเมริกันเข้ามายึดครอง ออก

ประกาศให้ราษฎรไม่ให้ต่อต้านอเมริกัน เวลาอเมริกันยกเข้าเมืองให้ชักธงขาวยอมแพ้ตามหน้าต่าง

ฝ่ายกองบัญชาการของแผนกทูตทหาร ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากที่พักของข้าพเจ้าราว ๕๐ เมตร ก็นำเอกสารต่างๆออกทำลายเสียหมด สำหรับเอกสารที่เกี่ยวกับพวกเรา ๓ คนที่เป็นทหารเยอรมัน เป็นต้น สมุดบันทึกประวัติประจำตัว รายงานประสิทธิภาพ และความประพฤติของพวกเราตั้งแต่เป็นนักเรียนนายร้อยจนถึงเวลานั้น ทางการทหารเยอรมันรวบรวมเอามาคืนให้พวกเราจนสิ้น เพื่อให้ทำการเผาเอง จะได้เป็นอันแน่ใจว่า พวกเราปราศจากหลักฐานว่าเป็นนายทหารเยอรมัน ข้าพเจ้านั่งยัดเอาเอกสารต่างๆที่เกี่ยวกับชีวิตแต่หนหลัง ซึ่งเยอรมันได้บันทึกไว้ เข้าเตาผิงอย่างแสนเสียดาย รูปถ่ายต่างๆก็ต้องปล่อยให้เป็นเหยื่อของพระเพลิง ปล่อยให้อนุสรณ์ของความหลังทุกชิ้นกลายเป็นเถ้าถ่านไปพร้อมๆกับความหายนะของประเทศเยอรมัน

เช้าวันนั้นเอง คณะทูตทหารญี่ปุ่นทั้งสิ้นก็หนีออกจากซังต์กิลเก่นโดยรถบรรทุกคันมหึมาตรงไปเมืองซัลสบูร์ก เพื่อจับเครื่องบินของเยอรมันเดินทางต่อไปยังประเทศปอร์ตุเกส พวกคณะทูตของประเทศอักษะต่างๆก็แตกแยกไปคนละทิศละทาง ในโฮเตลที่คณะทูตทหารประเทศอื่นๆมาพัก คงเหลือแต่พวกเราที่อพยพมาจากเบอรลินเท่านั้น

ส่วนกองบัญชาการแผนกทูตทหารเล่า ก็เริ่มปลดปล่อยทหารสื่อสารหญิงไปตามยถากรรม นกพิราบสื่อสารนับพันถูกส่งไปยังเสนารักษ์ เพื่อให้เป็นอาหารของทหารที่ป่วย ทุกคนต่างรอคอยว่า เมื่อไรทหารอเมริกันจึงจะเข้ามาถึง คืนนั้นทูตทหารของเราได้เลี้ยงตอบแทนคณะนายทหารติดต่อเยอรมันที่เคยช่วยเหลือคนไทยมาจนบัดนี้ ต่างคุยกันสนุกสนานดื่มแชมเปญเสียเป็นครั้งสุด-

ท้าย เพราะทุกคนรู้ดีว่าชาตากรรมที่รอตนอยู่นั้น ก็คือการเป็นเชลยศึกอยู่อีกนานเท่าใดก็ไม่มีใครรู้ นี่คือชีวิตของทหารที่เสียสละแล้วทุกอย่าง ข้าพเจ้ามองดูหน้าอกนายทหารหลายคนที่ประดับเหรียญแสดงว่าได้รับบาดเจ็บ บางคนกว่า ๑๐ ครั้ง เหรียญกล้าหาญกางเขนเหล็ก กางเขนทอง เหรียญผ่านการตะลุมบอนตั้งแต่ ๑๐–๒๐ ครั้งขึ้นไป แถบสำหรับผู้ทำลายรถถังในระยะใกล้ ฯลฯ แล้วรู้สึกสะท้อนใจ ทุกคนเคยผจญต่อความลำบากมาอย่างโชกโชน หยาดโลหิตที่สละไปแล้ว กำลังจะไม่มีความหมายอันใดเลย--พวกเราเข็งใจดื่มให้พรกันตามมีตามเกิด คุยกันจนดึกดื่น เพื่อให้ร่างกายอ่อนเพลีย จะได้นอนหลับโดยไม่มีเวลาคิดให้จิตฟุ้งซ่าน

เช้าวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าตื่นแต่เช้า ตามหน้าต่างบ้านเรือนราษฎรโบกสะบัดไปด้วยผ้าปูที่นอนสีขาวผืนใหญ่ๆซึ่งใช้แทนธงขาว ข้าพเจ้าเดินเลาะไปตามริมทะเลสาบ ซึ่งยังกรุ่นอยู่ด้วยหมอกและน้ำค้างในยามเช้า ปลดแผ่นอาลูมิเนียมที่ใช้เป็นเครื่องหมายประจำตัว ซึ่งห้อยคอมาตั้งแต่ย่างเข้าเป็นทหารเยอรมันออก แล้วเหวี่ยงให้มันกระดอนไปตามผิวน้ำ ดุจขว้างกระเบื้องเล่นเมื่อเป็นเด็ก ปืนพกเยอรมันที่ติดตัวอยู่ตั้งแต่ออกเป็นนายทหาร ก็เหวี่ยงโครมลงไปในทะเลด้วย เพราะเก็บมันเอาไว้ก็ไม่มีประโยชน์ ทั้งรู้ดีว่าต่อไปก็จะต้องถูกเจ้าหน้าที่ที่มายึดครองริบเก็บหมด เนื่องจากน้ำในทะเลสาบใสมาก ข้าพเจ้ารอดูจนละลอกคลื่นที่เกิดจากปืนกระทบน้ำหายเงียบแล้ว เมื่อไม่เห็นร่องรอยว่าปืนจมอยู่ตรงไหนก็ค่อยๆเดินกลับบ้าน

ฝนปรอยลงมาเล็กน้อย ไม่ช้าก็ได้ยินเสียงรถจี๊ปใหญ่น้อย ๔–๕ คันแล่นมาจอดกึกอยู่หน้าที่พัก บนรถมีทหารอเมริกัน ๓–๔ คน นอกนั้นเป็นเอสเอสประมาณ ๑๐ คน แต่ละคนท็อปบู๊ตเต็มไปด้วยโคลน เมื่อเห็นทหารบก

ยืนดูเหตุการณ์เฉยอยู่ พวกเอสเอสก็ตะโกนลั่นว่า *“นี่พวกเองยอมแพ้อเมริกันแล้วหรือวะ ?”* แต่ก็ไม่มีใครตอบว่ากระไร ทหารอเมริกันนั่งอยู่บนรถเฉย ไม่กระดุกกระดิก ใครไปเจรจาด้วยก็ไม่ได้รับคำตอบ ต่อจากนั้นนายทหารเยอรมันของแผนกทูตทหารจึงออกมาถามเหตุการณ์ ได้ความว่า แทนที่จะเป็นทหารอเมริกันที่จะมายึดครอง พวกอเมริกันที่อยู่บนรถนั้นล้วนแต่ถูกเอสเอสจับเป็นเชลยมาทั้งสิ้น ระหว่างเมืองซัลสบูร์กกับซังต์กิลเก่น มีถนนเชื่อมต่ออยู่สายเดียว พวกเอสเอสหมู่หนึ่งจึงไปตั้งมั่นอยู่ข้างถนนระหว่างทางที่กล่าวนี้ คอยโจมตีอเมริกันที่จะผ่านมา ฝ่ายอเมริกันเห็นว่าทัพเยอรมันยอมแพ้แล้ว จึงไม่ค่อยระมัดระวังนัก คงใช้รถจิ๊ปมาทำการลาดตระเวนและดูลาดเลา ว่าเมืองซังต์กิลเก่นจะมีการต้านทานหรือยอมแพ้แต่โดยดี เมื่อเคลื่อนมาถึงช่องเขาแห่งหนึ่งก็ถูกพวกเอสเอสโจมตี แล้วจับไว้ได้หมด ทหารอเมริกันเสียชีวิตไป ๓ คน นายพันเอกผู้บังคับกองพันปืนใหญ่สนามอเมริกัน ซึ่งเป็นหัวหน้าก็ถูกนำตัวมาด้วย นายทหารเยอรมันจึงเข้าไปอธิบายให้พวกเอสเอสรู้ว่า ทัพเยอรมันยอมแพ้แล้ว ที่นี่เป็นที่พักของบรรดาคณะทูตต่างประเทศ ซึ่งเขาไม่ต้องการจะให้เกิดการนองเลือดขึ้น หากจะต้องการสู้อีกก็ให้ถอยไปที่อื่น พวกเอสเอสจึงปล่อยเชลยทั้งหมดไว้ที่นั่น คว้ารถจิ๊ป ๒ คันขับตะบึงต่อไปทางทิศตะวันออก

นายทหารเยอรมันจึงเข้ามาขอโทษนายพันเอกอเมริกันแล้วพาไปกองบัญชาการนำสุรามาเลี้ยง แล้วสนทนาจนเข้าใจกันเป็นอย่างดี นายพันเอก-อเมริกันก็ลากลับ เช้าวันรุ่งขึ้นนายพันเอกทหารปืนใหญ่อเมริกันก็มายังซังต์กิลเก่น คราวนี้นำรถถังมาด้วย ๓ คัน เพราะกลัวจะถูกลอบจับอีก หรือท่าทางเยอรมันเล่นลูกไม้อย่างหนึ่งอย่างใด จะได้ส่งวิทยุไปบอกให้หน่วยของตนตามมาปราบทีหลัง นายพันเอกอเมริกันก็ขอพบตัวนายทหารทั้งหมดที่อยู่ ณ ที่นั้น

แล้วกล่าวว่า เขามีหน้าที่มาปลดอาวุธทหารและคุมตัวทหารไปส่งที่ซัลสบูร์ก เนื่องจากนายทหารเยอรมันได้แสดงน้ำใจอันดีให้เขาเห็นเมื่อวานนี้ เขาจึงไม่ต้องการทำการปลดอาวุธ แต่ขอให้ฝ่ายเยอรมันรวบรวมปืนพกที่ติดตัวอยู่ทิ้งไว้ที่กองบัญชาการนี้ แล้วเตรียมตัวขึ้นรถไปซัลสบูร์กกับเขา เป็นอันว่าคณะนายทหารเยอรมันแผนกทูตทหารก็เดินทางไปสู่ค่ายเชลยศึกด้วยประการฉะนี้

สำหรับคนไทยอเมริกันไม่รู้จักดี ส่วนมากไม่รู้ว่ามีเมืองไทยในโลกเสียด้วยซ้ำ เพราะทหารเหล่านี้หาใช่ทหารแผนกข่าวไม่ จึงไม่อยากเอาใจใส่กับคนไทย นายพันเอกอเมริกันคนนั้นจึงบอกกับพวกเราว่า เคยอยู่ที่ไหนก็อยู่ไปเถอะ เป็นอันว่าพวกเราทั้งหมดคงอาศัยโฮเตลที่อยู่แต่ก่อนนั้นต่อไป ทหารอเมริกันทั้งกองลาดตระเวนทหารม้าก็หลั่งไหลเข้ามาพักในเมืองที่ข้าพเจ้าอยู่ เข้าตั้งกองบังคับการ ณ ที่บัญชาการเดิมของเยอรมัน จัดรถถังจุกตามช่องทางเข้าออก แล้วก็ประกาศริบอาวุธ ให้ราษฎรนำปืนทุกชนิดมาให้เจ้าหน้าที่อเมริ-กันเสียภายใน ๔๘ ชั่วโมง มิฉะนั้นจะได้รับโทษถึงชีวิต แต่พวกเราคงไม่มีปืนจะนำไปส่ง เพราะต่างโยนทิ้งทะเลสาบกันหมด

หลังจากกองทัพเยอรมันถูกต้อนเข้าค่ายเชลยศึกกันหมดแล้ว พวกเรายังมีชีวิตอยู่ที่เดิมอย่างปกติสุข ข้าพเจ้าเริ่มเรียนภาษาอังกฤษใหญ่ เมื่ออยู่ว่างๆก็ออกตกปลาแก้กลุ้ม เดินขึ้นภูเขาวันละลูก คอยแต่ฟังวิทยุ เพราะไม่รู้ว่าอนาคตจะต้อนรับเราแบบไหน อาหารที่มีน้อยอยู่แล้วยิ่งยุบตัวลงทุกที เริ่มอัตคัดทุกอย่าง มันฝรั่งก็หายาก เนื้อก็ไม่มี ผักก็ไม่มี เพราะการคมนาคมและการขนส่งชะงักชั่วคราว เคราะห์ดีที่พวกเรายังมีของวิเศษติดตัวอยู่บ้าง คือกาแฟและสุรา พอที่จะเอาไปเซ่นคนขายเนื้อ แลกกับเนื้อม้ามาเลี้ยงท้องไปได้ มิฉะนั้นกว่าจะได้มาชิ้น ๑ ต้องยืนเข้าคิวยาวยืด เคราะห์ดีที่เรายังอยู่ในฤดูใบ-

ไม้ผลิ ตามทุ่งและไหล่เขาอุดมไปด้วยหญ้าและต้นเขี้ยวสิงห์ พวกเราพากันไปเก็บมาทำอาหารต่างผักสลัด ถึงแม้มันจะอร่อยกว่ากินฟางสักหน่อย ก็ยังเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย เพราะอย่างน้อยยังเป็นพืชเขียวๆที่มีไวตามินบ้าง

เวลาทหารอเมริกันเดินไปไหนๆมักจะมีเด็กห้อมล้อมหน้าหลัง ขอลูกกวาดขอช็อกโกเลต ซึ่งตนอดหยากมานานแล้ว พวกเราเห็นขนมปังทหารอเมริกันกินแล้ว ต้องกลืนน้ำลายดังเอื๊อก เพราะมันขาวน่ากินผิดกับของเยอรมันซึ่งดำดุจพื้นถนน ปกติทหารพลรบพวกนี้ใจดี ถึงแม้รัฐบาลจะห้ามคบกับพลเมือง (Non–fraternisation) ก็ไม่แสดงความโอหังหรือมันมือในการจับกุมพลเมือง ผิดกับทหารแผนกข่าวซึ่งอเมริกันเรียกว่า CIC (Counter Intelligence Corps) ซึ่งมีหน้าที่สำหรับจับกุมคนที่ตนสงสัยทุกสถาน ไปสอบสวนแล้วส่งเข้าค่าย

ผู้ช่วยทูตทหารของสวิสมาเยี่ยมพวกเรา ณ โฮเตลที่พัก แล้วนำใบวีซ่าอนุญาตให้เข้าประเทศสวิสได้ไปให้ครอบครัวพระประศาสน์ฯ ที่บาดก๊าสไตน์ รุ่งขึ้นกงสุลสวิสกับเจ้าหน้าที่อเมริกันก็มาสำรวจทรัพย์สมบัติของญี่ปุ่นที่ขนมา เพราะญี่ปุ่นได้ขอร้องให้สวิสเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของรัฐบาลญี่ปุ่นในเยอรมันตามนัยของกฎหมายระหว่างประเทศ กงสุลสวิสตีตราประทับเป็นพยาน แล้วสั่งให้เก็บสิ่งของๆคณะทูตทหารญี่ปุ่นไว้เป็นอันดี

ชีวิตที่ซังต์กิลเก่นค่อยๆกลับคืนเข้าสู่สภาพเดิม เช้าๆมีการหัดเพื่อยืดเส้นยืดสายของทหารอเมริกัน ณ หน้าศาลาว่าการ ท่ามกลางประชาชนชาวออสเตรียที่ยืนดูอย่างขบขัน เพราะทหารอเมริกันส่วนมากไม่เอาใจใส่ในการหัดท่าอาวุธในยามสงคราม คงหัดใช้อาวุธมากกว่าหัดท่าอาวุธ ยิ่งห่างเหินจากโรงทหารมาช้านาน ไม่ค่อยจะเต็มใจหัดกันเลย พลเมืองซึ่งเคยเห็นแต่ความแข็งแรง

ในการหัดทหารเยอรมัน มาพบการหัดของอเมริกันเข้า ต่างกระซิบกระซาบกันว่า "*ทหารพวกนี้ละหรือที่มีชัยต่อกองทัพบกเยอรมัน พวกนี้นะหรือที่จะมาปกครองเรา*" ทหารที่มายึดครองเมืองที่ข้าพเจ้าอยู่ล้วนเป็นทหารม้าทั้งสิ้น แต่ไม่มีม้าขี่สักตัวเดียว ทั้งกองร้อยมีแต่รถจิ๊ปขนาดเบาติดปืนกลหนัก รถจิ๊ปขนาดกลางกับรถกึ่งสายพานติดปืนใหญ่ยิงเร็ว พวกทหารพากันไล่ต้อนม้าของเยอรมันมาขี่เล่น นายทหารม้าอเมริกันคนหนึ่ง จูงม้ามาถึงกลางเมืองแล้วก็ขึ้นขี่ พอม้าก้าวไปได้ ๒–๔ ก้าว ก็หล่นปุลงมาหมอบอยู่กับพื้น แต่นายทหารผู้นั้นหาได้แสดงสีหน้าอับอายอย่างใดไม่ ทั้งนี้เพราะทหารม้าของอเมริกันที่ใช้ในการรบคราวนี้ความจริงก็คือหน่วยรถรบเรานี่เอง ที่ยังเรียกว่าทหารม้าคงเป็นเพียงเพื่อสงวนตำนานไว้เท่านั้น ฉะนั้นจึงไม่ใคร่มีใครขี่ม้าเป็น แต่เรื่องการขับรถจิ๊ปต้องยกให้เขา ข้าพเจ้าเคยเห็นแก่ตา พอก้าวขึ้นนั่งก้นแตะที่นั่งเท่านั้น รถก็เคลื่อนออกได้เลย ทีแรกข้าพเจ้านึกว่า เจ้ารถจิ๊ปมันมีเครื่องสต๊าทและเข้าเกียร์วิเศษเสียอีก จึงสามารถเคลื่อนออกจากที่ได้รวดเร็วมาก แต่ทั้งนี้เป็นเรื่องของความชำนาญของทหารม้าอเมริกันในการขับรถเท่านั้นเอง

ฝ่ายกระทรวงต่างประเทศเยอรมันซึ่งย้ายไปอยู่ที่บาดก๊าสตายน์ ก็ถูกอเมริกันเข้าทำการยึดเช่นเดียวกัน ขณะนั้นบาดก๊าสตายน์เป็นที่รวมของคณะทูตพลเรือนต่างประเทศทั้งสิ้นที่อยู่ในเยอรมัน ญี่ปุ่นพักอยู่ในโฮเตลอันหรูที่สุด ชื่อ Kaiser Hof แปลว่า "**ราชสำนักของจักรพรรดิ**" ส่วนพวกคนไทยมีคุณหญิงของพระประศาสน์ฯ, นงพงา, นงลักษณ์, ยงค์, หวาน, สมพงศ์, อุปดิศและวรวารพักอยู่ ณ โฮเตลอื่น เมื่ออเมริกันเข้ามาถึงก็จัดการกับคณะของญี่ปุ่นก่อน คือกักให้อยู่ในโฮเตลเดิม มีทหารคอยเฝ้าไม่ให้หนีเท่านั้น ส่วนคนไทยอเมริกันไม่เอาใจใส่และไม่กักกันประการใด จนกระทั่ง ๒ อาทิตย์ต่อมา ทหารอเมริกันจึงบอกให้คนไทยเตรียมตัว จะขนขึ้นเครื่องบินไปอเมริกาพร้อมกับคณะทูตของ

ญี่ปุ่น เป็นอันว่าในที่สุดคนไทยทุกคนที่อยู่บาดก๊าสตายน์ก็ถูกอเมริกันพาขึ้นเครื่องบินไปสู่อเมริกา เพื่อมอบตัวให้สถานทูตไทยที่วอชิงตันรับเป็นธุระต่อไป

ไม่ช้ากองข่าวซีไอซีก็มาตั้งที่ซังต์กิลเก่น เป็นกองข่าวที่ ๒๑๕ สำนัก-งานใหญ่อยู่ที่ซัลสบูร์ก เช้าวันหนึ่ง ทหารซีไอซีหน่วยที่ ๒๑๕ คน ๑ อ้างชื่อว่าซีเก่น พูดเยอรมันดุจชาวเยอรมันเอง เข้ามาพบทูตทหารและพวกเรา แล้วถามว่าได้ข่าวว่ามีญี่ปุ่นอยู่ที่นี่ ส่วนพวกเราเป็นใคร มีความสำคัญอย่างไร เมื่อได้ความแล้วก็ลาไป วันรุ่งขึ้นซีไอซีก็มาบอกกับพวกเราว่า เขาขอเชิญพวกเราไปซัลสบูร์กเพื่อสอบสวนอะไรสักเล็กน้อย ขอให้เตรียมข้าวของติดตัวไปสำหรับ ๓ วัน

พวกเราต่างดีใจ เพราะจะได้พบพูดจากับอเมริกันเสียที จะได้รู้แล้วรู้รอดไปทีว่าอนาคตจะเป็นอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าเอายาบีมากับหนังสืออังกฤษเล่ม ๑ ยัดเข้ากระเป๋าหนัง สวมเสื้อกาบาร์ดินกันฝน แล้วออกมาขึ้นรถจิ๊ปคันเดียวกับชายน้อย ระหว่างทางมาซัลสบูร์กยังคุยตลกโปกฮากันมากับทหารอเมริกันที่ขับรถหาระแวงแม้แต่น้อยไม่ว่า เรากำลังเดินทางเข้าสู่ตราง ก่อนจะถึงเมืองซัลสบูร์กฝนก็เทลงมาห่าใหญ่ ทั้งเปียกและทั้งหนาว เคราะห์ดีที่เอาเสื้อกันฝนติดมาด้วย ทหารอเมริกันพาตัวเราเข้าไปในตึกมหึมาแห่งหนึ่ง เดินเข้าทางโน้น ออกทางนี้แล้วก็พาพวกเรามายังห้องแห่งหนึ่งมีชาวออสเตรียหญิงชายทำงานอยู่ ทหารอเมริกันมอบตัวพวกเราให้เจ้าหน้าที่ที่ทำงานอยู่นั้น แล้วก็หายไป

ข้าพเจ้าเหลียวดูรอบๆตัว เห็นเป็นห้องที่ประหลาดปิดสนิททุกด้าน ช่องทางที่ผ่านเข้ามาก็มีประตูหนาๆหลายแห่ง ผู้หญิงที่ทำงานก็เริ่มเรียกบัตร-ประจำตัวของชายน้อยไปเก็บไว้ ถามชื่อนามสกุล วันเกิด ฯลฯ แล้วจดบันทึกไว้ ชายน้อยพาซื่อถามว่า *"แล้วนี่จะเอาเราไปพักที่ไหน?"* เจ้าหนวดยาวออสเตรีย

คน ๑ ซึ่งภายหลังข้าพเจ้าจึงทราบว่าเป็นผู้คุมใหญ่ จึงร้องตอบออกมาว่า *"จะไปอยู่ที่ไหน ไม่รู้หรือว่าท่านกำลังจะเข้าตะราง"* แล้วก็สั่งให้พวกเราปลดของอันมีค่าที่ติดตัวมาจนหมด ถึงตอนปลดสร้อยคอที่ห้อยพระของชายน้อย ข้าพเจ้าจึงอธิบายให้ผู้หญิงชาวเวียนนาซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ฟังว่า ของนี้เป็นเครื่องราง ซึ่งเขาติดตัวมาตั้งแต่เด็ก เจ้าหน้าที่เลยยอมให้ชายน้อยเก็บสร้อยคอไว้ได้ ส่วนของมีค่าอื่นๆของพวกเราทั้งสิ้น เจ้าหน้าที่จัดเป็นกองๆ นำไปใส่ซองรวมกับบัตร-ประจำตัว ซองละคน แล้วบันทึกไว้ในซองใหญ่ว่าใครมีอะไรบ้าง สรุปว่า ของที่พวกเราติดตัวมาทุกสิ่งทุกอย่าง ถูกปลดไปจนหมดสิ้น นาฬิกาทันสมัยที่พวกเราเพิ่งฝากเขาซื้อจากสวิส ปากกาหมึกซึม เงินทองไม่มีเหลือสักเฟนนิคเดียว สำหรับข้าพเจ้าก่อนจะมาซัลสบูร์กยังขอยืมแม่บ้านมาอีก ๓ พันมาร์ค เผื่อไว้ใช้เมื่อขัดสน เลยถูกริบไปหมดอีกในตอนนี้เอง

ข้าพเจ้าเดินตามเจ้าผู้คุม ผ่านตรางอันมหึมาเต็มไปด้วยซี่ลูกกรงเหล็ก เหมือนกับที่ได้เห็นเมื่อเวลาดูภาพยนตร์ ใจเต้นตุ๋มๆเพราะความอยากเห็นว่าจะไปนอนสงบอารมณ์อยู่ที่ห้องไหน และรูปร่างมันเป็นอย่างไร คิดไปตลอดทางว่าดีเหมือนกัน ยังไม่เคยชิมรสตรางเมืองนอก ลองอยู่เสียบ้าง ผู้คุมพามาถึงห้องที่จะขังข้าพเจ้าซึ่งอยู่ชั้น ๓ เมื่อมองลงมาข้างล่างรู้สึกสูงลิบ มันมืดสลัวๆตาลายไปด้วยซี่กรงเหล็ก ที่ขนานกันเรื่อยๆไป ก่อนจะเปิดประตูห้องขังผู้คุมเหลือบมาเห็นเน็คไทด์ที่ข้าพเจ้าผูกอยู่ยังมิได้ถอดออก จึงสั่งให้ถอดเสีย เพราะกลัวว่าข้าพเจ้าจะใช้เน็คไทด์ผูกคอตาย ผู้คุมเปิดประตูอันหนาทึบกว่า ๑ คืบออก ส่งตัวข้าพเจ้าเข้าไปในห้องขัง กว้างราว ๒ เมตร ในห้องมีคนที่ถูกขังอยู่แล้ว ๒ คน พอประตูห้องขังปิด คน ๑ ในสองก็ร้องขึ้นเป็นภาษาเยอรมันแปร่งๆว่า *"เข้ามาอีกคน ๑ แล้ว"* ข้าพเจ้าแค่นหัวเราะ อีกคนแสดงความประหลาดใจ เพราะ

ห้องขังนี้ปกติขังคนๆเดียว ๒ คนก็แทบไม่มีที่แล้ว ยิ่งเข้ามาเบียดกัน ๓ คน เลยไม่ต้องนอนกัน ครั้นแล้วต่างก็แนะนำตัวเองให้รู้จัก คนที่ที่พูดกับข้าพเจ้าคนแรกเป็นชาวรัสเซีย แต่ไม่ชอบบอลเชวิสม์ เคยรับราชการเป็นนายทหารม้าฮุตซาร์พร้อมกับเจ้านายไทยคน ๑ แกถามถึง แต่เอ่ยเอานามสกุลของใครมาก็ไม่รู้ ที่ข้าพเจ้าไม่รู้จัก ไม่ช้าก็สนทนากันเป็นที่สนิทสนมดี อีกคน ๑ เป็นชาวเยอรมันมีอาชีพเป็นตำรวจลับ ซึ่งเยอรมันเรียกว่า**เกสตาโป** Gestapo ย่อมาจากคำว่า Geheim Staatspolizei แปลว่า **"ตำรวจลับของรัฐ"** แกนั่งเรียนภาษาอังกฤษแก้กลุ้มทั้งวัน สิ่งที่แกทำประโยชน์ให้ข้าพเจ้ามากที่สุด คือพกเอาดินสอดำมาด้วย ทำให้พวกเรารู้วันเดือนปีว่า วันนี้เป็นวันอะไร โดยขีดเขียนไว้ข้างกำแพงวันหนึ่งล่วงไปก็ขีดฝาไว้ขีดหนึ่ง

ห้องขังที่ขังข้าพเจ้าไม่มีหน้าต่าง มีแต่ช่องลมเล็กๆ ๒ ช่องเพื่อให้แสงสว่างเข้าในห้อง มีที่นั่งถ่ายทุกข์ ทุกๆห้องเหมือนกันหมด นักโทษที่ขังอยู่จะได้ไม่ต้องออกจากห้องหรือรบกวนผู้คุม ส่วนผู้คุมที่เฝ้าก็คอยมองดูเสมอว่านักโทษอยู่ในห้องหรือเปล่า หรือดูว่านักโทษกำลังทำอะไรบ้าง ข้าพเจ้าเข้าไปอยู่ในห้องได้ราว ๑ ชั่วโมง ผู้คุมก็เข้ามาเคาะประตูถามว่า ข้าพเจ้ามีใบมีดโกนติดตัวมาไหม ข้าพเจ้าพาซื่อตอบว่ามี ผู้คุมเลยริบเอาไปเสียอีก เพราะกลัวว่าข้าพเจ้าจะฆ่าตัวเองตาย หรือเฉือนชีพจรตายอย่างพวกอาชญากรเยอรมันหลายคน ที่ฆ่าตัวตายโดยวิธีนี้เมื่อรู้ว่าจะถูกไต่สวน

ตรางนี้มีนายพันตรีอเมริกัน ชื่อ **แบล็ค** เป็นผู้ควบคุม "แบล็ค" เป็นซีไอซี พูดภาษาเยอรมันดียิ่งกว่าภาษาอเมริกันเสียอีก สันนิษฐานว่าคงเป็นพวกยิวที่อพยพไปอยู่อเมริกา เพราะส่วนมากพวกที่เป็นทหารแผนกข่าวซีไอซี พูดเยอรมันได้คล่องแคล่วทุกคน บางคนก็เป็นเยอรมัน เกิดในเยอร-

มัน บางทีก็อพยพตามพ่อหรือแม่ซึ่งเป็นยิวออกไปต่างประเทศ เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตดูพวกซีไอซี ที่พูดเยอรมันไม่ได้ คือเป็นอเมริกันแท้นั้น สุภาพและใจดีกว่าซีไอซีที่เป็นยิวหรือเป็นเยอรมันมากนัก เฉพาะอย่างยิ่งพวกซีไอซีจ้องตะครุบมนุษย์ทุกคนที่เป็นนาซี ดูประหนึ่งเป็นพวกยิวที่ตามมาล้างแค้นพวกนาซี ที่เคยก่อกรรมทำเข็ญกับตน พวกผู้คุมและลิ่วล้อในตรางล้วนเป็นชาวออสเตรียทั้งสิ้น ปกติชาวออสเตรียเกลียดเยอรมันอยู่แล้ว เพราะเยอรมันแพ้ทำให้ประเทศออสเตรีย ซึ่งเยอรมันอันชลูสไว้พลอยลำบากไปด้วย ยิ่งพวกนาซีแล้วยิ่งเป็นที่เกลียดชังใหญ่ เพราะพวกนี้หาว่านาซีเป็นต้นเหตุให้เกิดสงคราม ฉะนั้นพวกออสเตรียจึงยอมตนทำงานอยู่ใต้อำนาจอเมริกัน เพื่อควบคุมชาวเยอรมันด้วยความเต็มใจ

อาหารที่ได้รับแต่ละมื้อแทบไม่ต้องกล่าว ผู้อ่านก็คงเดาได้ว่ามันดีเลวเพียงใด ปกติอาหารประจำเมืองก็มีน้อย ราษฎรธรรมดาก็ได้กินน้อยอยู่แล้ว ฉะนั้นคนที่อยู่ในคุกจะเอาอะไรมากินดี อาหารส่วนมากประกอบด้วยซุปเป็นน้ำดำๆดุจโคลน คงเอาแป้งที่ทำขนมปังดำละลายเข้าเพื่อจะให้ซุปนั้นมีเนื้อแน่นเข้าสักหน่อย แล้วมีขนมปังดำหั่นชิ้นเท่าหัวแม่มือลอยอยู่ในซุป ๕–๖ ชิ้น ผู้คุมขนอาหารขึ้นมาถังใหญ่แล้วมาตักแจกจ่ายให้ผู้ต้องคุมขัง ใช้ภาชนะจำพวกกาละมังสนิมขึ้นเปรอะใส่ซุบ เหมือนกับให้สุนัขกิน มาส่งตามประตู ผู้คุมแง้มประตูออกเล็กน้อย แล้วเอาเท้าเขี่ยชามซุปส่งมาให้พวกเรากิน แต่พวกเราก็กินหมดจนเกลี้ยงเพราะความหิว ตาเกสตาโปกินพลางบ่นพลางขยับรูเข็มขัดให้ดูแล้วว่า ต้องขังมา ๒ อาทิตย์ เข็มขัดต้องเลื่อนไป ๒ รูพอดี ข้าพเจ้าไม่รู้จะตอบแกว่าอย่างไร เลยกล่าวว่า *"พระพุทธเจ้าทรมานกายได้ผอมกว่าท่านมากนัก ยังไม่เห็นตาย นึกเสียว่าการอดอาหารช่วยให้กิเลสเบาบางลงก็แล้วกัน"*

ตกเวลากลางคืน เกสตาโปนายทหารเอกของฮิตเล่อร์ นอนตามยาวของห้อง นายทหารม้าฮุตซาร์ของพระเจ้าซาร์นอนตามขวาง ส่วนนายทหารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทย นับว่าเป็นแขกหน้าใหม่ จะไปแย่งที่นอนเขาก็ไม่ได้ เลยต้องนอนข้างส้วมทุกคืนไป คืนแรกนอนไม่หลับ แสงจันทร์คงปรานีสาดเข้ามาทางช่องน้อย ๒ ช่องนั้น ทำให้จิตใจห่อหู่พิกล ในยามนี้คงไม่มีเพื่อนตายคนใดที่จะมาเยี่ยมเราให้คลายทุกข์ นอกจากแสงโสมอันเย็นยะเยือกนี้ เมื่อหมดหน้าที่ที่จะทำในเมืองไทยแล้ว แสงสุกสกาวของศศิธรดวงเดียวกันนี้เอง ยังอุตส่าห์ห่วนเวียนตามมาเยือน หาได้ละทิ้งเราในยามยากไม่ จึงอยากจะมองเห็นดวงจันทร์ที่นำความเศร้าใจมาให้ข้าพเจ้าในขณะนั้นอย่างประหลาดเป็นเอนกประการ แต่ช่องลมแคบและสูงเกินไปกว่าที่จะชะเง้อมองให้เห็นโลกภายนอกได้ ข้าพเจ้าเพิ่งรู้รสของการไร้อิสรภาพเป็นครั้งแรกในชีวิตคราวนี้เอง

วันแล้ววันเล่าผ้าล่วงไป มืดแล้วก็สว่าง สว่างแล้วก็มืดอยู่ได้เจ็ดครั้ง นับว่าร่วมเข้าเจ็ดราตรี ก็ไม่เคยพบหน้าค่าตาทหารอเมริกันแม้แต่คนเดียว นึกด่าอ้ายคนที่ไปต้มเรามาว่า ให้เตรียมตัวมาซัลสบูร์กอย่างมากเพียง ๓ วัน ความจริงอเมริกันไม่มีสิทธิที่จะเอาพวกคณะทูตมาขังไว้ในตรางเฉยๆ ผู้ชนะศึกอย่างดีก็มีอำนาจเพียงจัดการกักบริเวณคณะทูตไว้ณที่หนึ่งที่ใด ส่วนมากมักให้อยู่ตามที่ๆเคยอยู่ เป็นแต่เพียงห้ามออกมานอกบริเวณที่พักเท่านั้น แต่มันเป็นเรื่องธรรมดาที่สุด หากผู้ใหญ่จะละเมิดกฎที่ตนตั้งไว้เสียเอง ก็ไม่มีผู้น้อยคนใดกล้าโวยวาย

วันหนึ่งนายทหารรัสเซียที่ถูกขังร่วมห้องกับข้าพเจ้า ถูกเบิกตัวไปไต่สวน ๒ ชั่วโมงต่อมาเเกก็กลับมาเล่าถึงการไต่สวนและสัมภาษณ์ระหว่างเขากับ

พันตรีแบล็คหัวหน้าคุกว่า ได้โต้เถียงกันเป็นเวลานาน ใจความข้อใหญ่ว่า ทำไมเขาเป็นรัสเซียจึงไม่ชอบคอมมูนิสต์ เขาจึงย้อนถามว่า รูสเวลต์เองแต่ก่อนก็ประกาศเป็นศัตรูกับคอมมิวนิสต์ ไฉนเดี๋ยวนี้จึงมาโปรดปรานเป็นมิตรกับคอมมูนิสต์เล่า ตาพันตรีหัวเสียใหญ่ ก่อนจะจบการไต่สวนไม่วายเจรจาขอซื้อแหวนและนาฬิกาข้อมือของชาวรัสเซียคนนั้นอย่างละ ๑๐๐๐ มาร์ค แต่ถูกปฏิเสธว่าแหวนนั้นเป็นแหวนแต่งงานของเขา และนาฬิกานั้นเมียเขาให้ในวันเกิด จึงขายให้ไม่ได้ พันตรีอเมริกันก็ไล่ให้กลับเข้าห้องขัง ว่าให้อยู่สงบสติอารมณ์อีกสักหน่อยแล้วจะปล่อย

ข้าพเจ้านึกหวาดเกรงของมีค่าของพวกเราว่ามันคงถึงคราวสูญแน่ เพราะนึกขึ้นได้ว่าทหารอเมริกันเห่อนาฬิกามากที่สุด ไม่แพ้ทหารรัสเซีย เมื่อก่อนถูกขังข้าพเจ้าเคยถูกทหารอเมริกันขอซื้อนาฬิกานับไม่ถ้วนหน ทั้งนี้เพราะนาฬิกาที่ประเทศอเมริกาแพงมาก ทั้งทหารที่มารบก็ดูยากจนพิกล เห็นนาฬิกาแหวน และสิ่งใดที่เป็นทองก็เป็นอยากได้เสมอ อ้างว่าจะเอาไปเป็น ซูเวอนีร์ (Souvenirs ของที่ระลึก) เสียเรื่อย

วันดีคืนดีผู้คุมก็นำพวกเราออกจากห้องขัง มารวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ร่วม ๑๒๐ คน มีข่าวว่าจะย้ายเอาพวกเราไปอยู่ที่อื่น เพราะที่ตรางแห่งนี้เบียดเสียดยัดเยียดกันมาก คณะทูตฮังกาเรียน ๔ นายก็ถูกย้ายไปกับพวกเราในคราวนี้ แต่พวกฮังกาเรียนนี้แตกต่างกว่าพวกเรา พวกนี้ถูกจับมาโดยมีหมายจับไปถึงตน มีหลักฐานที่รัฐบาลฮังกาเรียนหลังสงครามติดต่อมาให้เจ้าหน้าที่อเมริกันคุมตัวไว้ และให้ส่งตัวไปฮังกาเรียนภายหลังเพื่อนำขึ้นศาล ก่อนออกจากตัวคุกพวกเราได้รับกระเป๋าหนังคืน แต่เข้าของมีค่าอื่นๆในกระเป๋าปลาสนาการไปหลายชิ้น บรรดามีดพับ ซองบุหรี่ ที่จุดบุหรี่หายไปหมด หนังสือ

เดินทางของทุกคน พร้อมทั้งซองที่เคยใส่ของมีค่าของแต่ละคน ไม่มีใครได้รับคืนเลย ชะรอยพวกเราจะโดนลูกไม้พันตรีแบล็คเสียแล้ว พี่แกคงเปิดซองของมีค่าของพวกเรา แล้วคงเก็บนาฬิกาทองกับเงินลงกระเป๋าหมดแล้ว เลยไม่อยากเห็นหน้าค่าตาเรา รีบย้ายเราไปอยู่ที่อื่น ด้วยวิธีนี้ตาพันตรีแบล็คเวลากลับอเมริกาคงตั้งตัวได้แน่ เพราะของมีค่าแต่ละคนมิใช่น้อย

พวกเราจะถูกส่งไปที่ไหนไม่มีใครทราบ ตอนเช้ารถบรรทุก ๓ คันมาจอดรอรับพวกเราที่หน้าคุก แล้วพวกเราก็ถูกต้อนให้ขึ้นรถพร้อมกับคนอื่นๆ ผู้คนพากันมาดูเราอย่างคับคั่ง ทีแรกข้าพเจ้ารู้สึกละอายเป็นกำลัง แต่หักใจได้เพราะพวกเราไม่มีความผิดอันใดที่ควรละอาย ส่วนมากที่ถูกกักขังอยู่ในเวลานี้ก็เพราะต่างทัศนะทางการเมืองเท่านั้น ชาวเยอรมันและชาวออสเตรียหญิงชายต่างมารุมถามกันรอบรถ ญาติพี่น้องของผู้ต้องคุมขังบางคนรู้เรื่องก็วิ่งมาเยี่ยมกันอลวน ชาวเมืองรู้ดีว่าพวกที่ถูกบรรทุกไปเช่นนี้ มีแต่จะลำบากยิ่งขึ้นเท่านั้น ต่างวิ่งไปซื้อขนมปังมาแจกจ่ายให้พวกเราที่ยืนอัดกันอยู่บนรถกุดัง ก่อนรถออกบุญเรือนคว้าได้ขนมปังก้อนใหญ่ที่หญิงชราคน ๑ ส่งยื่นขึ้นมาบนรถ ความจริงเมืองซัลสบูรก์เป็นเมืองสวยมากในออสเตรีย เป็นที่เที่ยวหน้าร้อนที่โปรดปรานของชาวเยอรมันอย่างยิ่ง มีบูรก์ (Burg) หรือป้อมปราการอันมหึมาตั้งเด่นอยู่บนเขาสูง ข้าพเจ้าเคยตั้งใจมานานแล้วว่า จะหาโอกาสมาเที่ยวชมป้อมปราการที่ชื่อว่า**ซัลบูรก์**นี้ (ซัลส์ แปลว่าเกลือ, ซัลส์บูรก์ จึงแปลว่าป้อมเกลือ) แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าไม่นึกฝัน ก็คือได้มีโอกาสขึ้นรถเที่ยวชมเมืองเหมือนกัน แต่ในฐานะเช่นนี้โดยมีทางการอเมริกันเป็นผู้นำเที่ยว พาพวกเราอัดกันมาบนรถตระเวนไปครึ่งเมืองจึงหาทางออกถูก

ทหารอเมริกันพาพวกเราบึ่งไปทางตะวันตกอย่างไม่หยุดยั้ง ผ่านเข้าไปในแดนเยอรมัน ทีแรกพาไปยังสนามบินข้างดั๊กเฮา ซึ่งเป็นค่ายดัดสันดานนักโทษการเมืองที่ลือชื่อ ตอนเที่ยงถึงสนามบินซึ่งใช้เป็นที่กักขังทหารราว ๒ กองพล ทหารกางเต๊นต์กันอยู่เต็มสนามบินสุดลูกหูลูกตา ทหารอเมริกันที่คุมพวกเรามาต่างพักกินอาหารกลางวัน เสร็จแล้วก็พาเราตระเวนไปที่อื่น เพราะแหล่งนี้แน่นเต็มทีแล้ว ตกบ่ายพวกเราชักหิวเพราะตั้งแต่เช้ามายังไม่ได้ลงจากรถเลย เคราะห์ดีที่ได้ขนมปังที่บุญเรือนรับมาแบ่งกันประทังความหิว กินขนมปังสากๆเข้าไปในท้องแล้วยิ่งกระหายน้ำ แต่ก็ต้องทนตากแดดต่อไปจนถึงที่สุดรถกุดังที่บรรทุกพวกเราแล่นผ่านเข้ามาในเมืองมิวนิค (เยอรมันเรียกมึนเช่น) โฉมหน้าของเมืองแทบไม่มีใครจำได้ เมื่อ ๓–๔ ปีก่อนข้าพเจ้าเคยขึ้นเครื่องบินมาลงที่นี่ ตัวเมืองยังไม่มีรอยบุบสลาย เดี๋ยวนี้มีสภาพไม่แพ้เบอรลินหรือฮัมบูร์ก ตามถนนต่างๆจะเห็นทหารเยอรมันถูกจ่ายมาทำความสะอาด ขนหินกวาดถนน เมื่อสงครามสงบใหม่ๆ พวกนาซีทั้งหญิงชายถูกต้อนให้มาโกยหินและสิ่งที่หักพัง ทำถนนให้โล่งเตียนวันละ ๖ ชั่วโมง จึงได้รับขนมปังเลี้ยงท้อง ในที่สุดทหารอเมริกันที่หายเข้าไปในกองบัญชาการกองพลที่ ๗ ก็ออกมาพาพวกเราเดินทางต่อไป จนถึงตำบลหนึ่งชื่อว่า ฟูร์สเต่นเฟลด์บรุก (Furstenfeld-bruck) ใกล้กับดั๊กเฮา ค่ายดัดสันดานที่หวาดกลัวของชาวเยอรมันทุกคน พอรถเลี้ยวเข้าฟูร์สเต่นเฟลด์บรุก ก็มองเห็นสนามบินอันมหึมา เห็นรั้วลวดหนาม ๒ ชั้น มีเต๊นต์ประจำตัวของทหารตั้งเรียงรายกันอยู่มืดไปหมด พวกเราแทบไม่เชื่อสายตาว่าจะต้องมารอนแรมอยู่ที่นี่ ดูพื้นดินเต็มไปด้วยโคลนตม เพราะฝนเพิ่งหายตกเมื่อสักครู่นี้เอง สิ่งที่จะกันหนาวก็ไม่มี เต๊นต์อย่างทหารก็ไม่รู้จะไปเอาที่ไหน ในที่สุดอเมริกันก็ต้อนพวกเราลงมายืนเข้าแถวหน้ากระดาน เพื่อตรวจ

ดูว่ามีอาวุธหรือมีมีดพับหลบซ่อนอยู่หรือเปล่า ถึงตอนตรวจกระเป๋าทูตทหารเจ้าทหารอเมริกันตัวเปี๊ยกคน ๑ เห็นเช็คของทูตทหารเข้านับหลายร้อยปอนด์เลยจิกออกจากกระเป๋า ความจริงสำหรับจับเชลยศึก ตามกฎหมายแล้ว เขาจะไม่แตะต้องทรัพย์สินของเอกชน นอกจากปลดอาวุธหรือค้นดูตามตัวว่า จะมีอาวุธหลบซ่อนอยู่หรือเปล่าเท่านั้น ส่วนข้าวของเงินทองของทหาร ผู้ชนะไม่มีสิทธิที่จะแตะต้องเลย แต่โดยทั่วไปแล้วไม่ว่ากองทัพของชาติไหน ทหารที่เลวย่อมมีเจือปนอยู่เสมอ หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ ตามสุภาษิตท่านว่า *"โอกาสทำให้คนขโมย"* นั้นเอง

พอพวกเราเดินผ่านรั้วลวดหนามเข้าไป สิ่งที่ข้าพเจ้าไม่นึกฝันก็พลันอุบัติขึ้น บรรดานายทหารเยอรมันชั้นนายพันและมีผู้มีเกียรติอีกหลายนาย ต่างกรูกันเข้าแย่งกระป๋องเปล่าๆที่เขาทิ้งไว้ในหลุมขยะแห่งหนึ่ง ข้าพ-เจ้านึกปลงอนิจจัง มีแต่พวกเราเท่านั้นที่หน้าบางไม่ไปเก็บกระป๋องกับเขาทั้งนี้เพราะยังสติลอยอยู่ หาได้นึกถึงคุณค่าของกระป๋องเล็กๆเหล่านั้น จวบจนนึกถึงความกระหายขึ้นมาได้ เมื่อเหลือบไปเห็นก๊อกน้ำเข้า จึงนึกได้ว่าไม่มีภาชนะสำหรับกินน้ำ นอกจากจะใช้กระป๋องที่ทหารทิ้งไว้เกลื่อนกลาดนั่นเองพวกเราที่มากันแต่ละคนล้วนมือเปล่าทั้งสิ้น เพราะส่วนมากไม่ใช่ทหารแท้ที่อยู่ในแนวรบ ซึ่งมีเครื่องอุปกรณ์สำหรับกินและนอนพร้อมมูล ฉะนั้นสิ่งแรกที่เราควรมีไว้ประดับเกียรติยศก็คือ กระป๋อง ๑ ใบสำหรับใส่กาแฟเวลาเช้า ใส่ซุบเวลากลางวันและเย็น เพื่อนำมากินเป็นอาหารและใช้สำหรับตักน้ำดื่มด้วยพวกเรารอจนพระอาทิตย์คล้อยชายป่าพอสลัวๆ ก็แฝงกายเข้าไปเลือกกระป๋องมาคนละใบ เอามาทุบปากให้หายคม แล้วเอาก้อนอิฐขัดจนสนิมออกหมด แล้ว

กระป๋องคู่ยากนั้นก็ได้รับใช้มาด้วยความซื่อสัตย์ ตลอดเวลาที่พวกเราอยู่ในค่ายขังเชลยศึกนั้น

ค่ายกักขังเชลยศึกที่พวกเราอยู่นี้ นับว่าเป็นค่ายที่เลวที่สุด เพราะไม่มีอาคารและสิ่งก่อสร้างอันใดเลย ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบโล่งสุดสายตา เคยใช้เป็นสนามบินสำรอง ส่วนที่เป็นที่ตั้งกองพัน ปตอ. โรงทหารกองเสนารักษ์ ฯลฯ ตลอดจนกองบังคับการกองพัน ปตอ. ล้วนแต่อยู่ในป่าข้างสนามทั้งสิ้น เกือบรอบทุ่งมีแต่ภูเขาห้อมล้อม

ตัวค่ายเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีลวดหนามกั้น ๒ ชั้น ระหว่างชั้นลวดหนามมียามทหารอเมริกันเดินตรวจ รอบๆรั้วมีหอคอยอยู่เรียงราย มียามตรวจการณ์และมีปืนกลตั้งอยู่พร้อมมูล แต่ละด้านๆมีไฟฉายขนาดใหญ่ของ ปตอ. ฉายอยู่ตลอดคืน ระหว่างลวดหนามทั้ง ๒ ชั้น ดูสว่างดุจกลางวัน

ในค่ายแบ่งออกเป็นค่ายย่อยๆเพื่อความสะดวกในการปกครอง มีลวดหนามกั้นไม่ให้ติดต่อถึงกันได้ แบ่งเป็นค่ายชาวต่างประเทศ ค่ายทหารธรรมดา ค่ายทหารเอสเอส ค่ายทหารหญิง และค่ายนักการเมือง ค่ายหลังนี้ชื่อว่า ค่าย Ia (Ia เป็นสัญลักษณ์ของตัวเสนาธิการในกองบัญชาการต่างๆของเยอรมัน สิ่งใดในเยอรมันที่มีความสำคัญดุจสมองแล้ว เรียกอายสอา–Ia ทั้งสิ้น) ค่ายนี้บรรจุแต่คนอเมริกันถือว่าเป็นสมองของนาซี ค่ายนี้ยังต้องใช้ลวดหนามล้อมรอบเป็นพิเศษ มีสภาพทุเรศกว่าที่อื่นทั้งหมด บรรจุแต่พวกนาซีไว้ทั้งสิ้น พวกตำรวจลับและพวกอื่นๆที่มีหน้าที่ในเนเชอนัลโซเชียลิสต์ก็แยกมาไว้ ณ ค่ายพิเศษนี้ เฉพาะค่าย **"สมองนาซี"** มีคนอัดกันอยู่ประมาณ ๒ พันคนบนเนื้อที่ประมาณครึ่งไร่ ในค่ายมีเชลยทั้งสิ้นประมาณ ๓ หมื่นคน ซึ่งเป็นปัญหาหนักอกอเมริกันมิใช่น้อย ในการเลี้ยงดูชาวต่างประเทศนี้มี ๒๐ กว่าชาติ พวก

ญวน แขก จีน ญี่ปุ่น มีพร้อม และมักจะมาคุยกันกับพวกเราเสมอในตอนหลังเพราะนึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ในค่ายที่มีสางเหารูปร่างเป็นกระท่อมกลมกว้างประมาณ ๕ เมตร มีเครื่องทำไอน้ำตรงกลาง ทหารทุกคนที่จะต้องเข้าค่ายนี้ จะต้องผ่านการทำลายเหาเสียก่อน เนื่องจากมีคนอยู่ด้วยกันหลายหมื่นและต้องอยู่แออัดกัน ขาดอนามัย ถ้ามีเหาอาจเพ่นพ่านติดต่อกันได้ง่าย ทุกวันจะเห็นทหารยืนเปลือยกายเข้าแถวยาวเหยียด รอเสื้อผ้าของตนที่เอาไปอบไว้ในที่ทำลายเหาอย่างน้อยครึ่งชั่วโมง จึงจะรับเอาเสื้อผ้ากางเกงมาใส่ต่อไปได้

แต่ละค่ายขังเชลยศึกของอเมริกัน มีผู้บังคับค่าย ๒ คน คน ๑ เป็นนายทหารอเมริกัน อีกคน ๑ เป็นนายทหารเยอรมัน ที่เป็นเชลยถูกแต่งตั้งให้ควบคุมเชลยทั้งหมดในค่าย เพราะพูดภาษาอังกฤษได้ จะได้เป็นล่ามไปในตัว ส่วนสำคัญที่สุดก็คือ กองไต่สวนเชลยศึก ซึ่งมีทหาร ซี ไอ ซี เป็นเจ้าหน้าที่ ทหารที่ปลดปล่อยหรือจะส่งไปที่อื่น หรือจะขังอยู่อีกนานเท่าใด ซี ไอ ซี เป็นผู้กำหนดทั้งสิ้น

พวกเราเดินวนเวียนอยู่ในค่าย รอบด้านมีทหารและพลเรือนที่ถูกขังบ้างนั่งจับเจ่า บ้างก็นอนอยู่ในเต๊นต์เล็กๆของตน พื้นดินสกปรก เฉอะแฉะไม่มีหย่อมใดที่แห้งพอจะนั่งพักได้ ขณะนั้นใกล้สนธยาเข้ามาเต็มทีแล้ว ต่างปรึกษากันว่าจะนอนกันอย่างไร เผอิญผู้บังคับค่ายซึ่งเป็นเยอรมันมาพบพวกเราทั้งหมดเข้าจึงไต่ถาม ได้ความว่าเป็นคณะทูตของฮังการีและคณะทูตทหารของไทย จึงแสดงความเสียใจที่อเมริกันเอาพวกเรามาอยู่ในที่อันไม่บังควร แล้วก็เอ่ยปากช่วยเหลือเต็มที่ โดยอ้างว่า แต่ก่อนเขาไปรบในฮังการี ได้รับความสบายจากเจ้าของบ้านหลายประการ และสำหรับพวกคนไทยในฐานะผู้เป็นแขกของเยอรมัน จึงไม่สมควรที่จะมาปะปนกับผู้ต้องหาทั้งหลายในค่าย แล้วจึงสั่ง

ให้ลูกน้องหาที่หลับนอนให้ แต่ที่หลับนอนนั้นจะไปหาดีที่ไหนได้ ทั้งค่ายมีสิ่งก่อสร้างอยู่แห่งเดียวที่มีหลังคาและไม่เฉอะแฉะ ที่นั่นคือที่สางเหาซึ่งตั้งอยู่กลางค่าย ผู้บังคับค่ายจึงพาพวกเราไปยังกองไม้ฉำฉาซึ่งสงวนไว้ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการปรุงอาหาร แล้วอนุญาตให้ขนไปรองนอนได้

ขณะที่ที่อื่นเปียกแฉะไปด้วยน้ำฝนและหนาว พื้นดินในห้องทำลายเหาคงแห้งกรังและอบอุ่นดี พวกเรารีบขนไม้คนละชิ้นขึ้นมาปูบนพื้นดินรอบๆ เตาในห้องทำลายเหา แล้วก็ล้มตัวลงนอน ปรึกษาหารือกันถึงว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำความเข้าใจกับอเมริกันได้ เช้าวันรุ่งขึ้นผู้บังคับค่ายซึ่งเป็นนายทหารเยอรมัน ก็สั่งให้พลทหาร ๔ คนนำเต๊นต์มากางหน้าค่ายอีกหลังหนึ่ง เพื่อให้พวกเราและคณะทูตฮังการีอยู่รวมทั้งหมด ๑๑ คน แล้วเอาฟางมาโรยเพื่อป้องกันความชื้นของพื้นดิน และจัดหากระป๋องใหญ่ให้ ๒ ใบ สำหรับใส่กาแฟใส่น้ำกินและใส่อาหารกับผ้าห่มแบล็งเก็ตคนละผืน

ถึงแม้ว่าขณะนั้นจะอยู่ในระหว่างฤดูใบไม้ผลิก็ตาม แต่กลางคืนหนาวจับจิต น้อยคืนนักที่จะนอนหลับ ทั้งนี้เพราะอยู่ในหุบเขา กลางวันแดดร้อนเปรี้ยง เพราะไม่มีร่มไม้ชายคา อยู่กันโดยไม่ต้องใส่เสื้อชั้นในเลย ทหารเยอรมันก็เหมือนกับพวกเรา ตอนกลางคืนไม่มีใครนอนหลับ เวลาที่พอจะนอนหลับได้ก็คือ หลังจากรุ่งอรุณไปแล้วดวงอาทิตย์ขึ้น อากาศค่อนข้างอุ่นเล็กน้อยทุกคนมักจะแหย่เท้าออกมาให้พ้นเต๊น เพื่อเอาเท้าตากแดดจะได้คลายความหนาวแล้วก็หลับไป.

เราทั้ง ๓ เคยชินกับชีวิตทหารมาแล้ว จึงไม่สู้เดือดร้อนอะไร จัดแบ่งหน้าที่กันเหมือนกับที่เคยอยู่ในโรงทหารเยอรมันมาแล้ว แบ่งเป็นเวรไปเอาอาหาร จัดแบ่งอาหารและล้างชาม (กระป๋อง) ไปตักน้ำ ฯลฯ กาแฟตอนเช้าไม่-

มีใครอยากกินเลย เพราะมันเอาผักอะไรก็ไม่รู้ที่ตากแห้งแล้วหั่นให้เป็นชิ้นเล็กๆ มาชงน้ำให้เรากิน สีเขียวๆจืดๆ ไม่เคยใส่น้ำตาลเลย ดีกว่ากินน้ำในก๊อกเท่านั้น เพราะเป็นของร้อน พอกินกับขนมปังได้ อาหารกลางวันเห็นแล้วกลืนแทบไม่ลง เพราะไม่มีอะไรเป็นชิ้นเป็นอันเลย บางวันเป็นซุปน้ำโหลง-เหลง เลวกว่าอาหารในตะรางเสียอีก บางวันก็ข้นหน่อย เพราะทำด้วยเปลือกมันฝรั่ง ทั้งนี้เพราะต้องการจะให้เชลยทุกคนได้รับแคลอรี่สูงขึ้น เพราะลำพังแต่ซุปเฉยๆคงไม่อยู่ท้อง พวกเรากินซุปเปลือกมันฝรั่งทีแรกๆก็ไม่มีใครวิพากษ์-วิจารณ์อะไร เพราะเปลือกมันพอต้มแล้วก็เคี้ยวกรุบๆดี แต่ที่หลังพอรู้ว่าเป็นเปลือกมันฝรั่งแทบกลืนไม่ลง แต่ก็จัดการกันเกลี้ยงทุกคราว **นึกถึงกระต่ายที่เราเลี้ยงมันโดยให้มันกินแต่เปลือกมันฝรั่ง ขณะนี้ผลบุญนั้นเลยตอบสนองทำให้ไม่อดตาย มีเปลือกมันฝรั่งประทังชีวิตได้เหมือนกัน** สรุปแล้วอาหารที่พวกเราได้กินทั้งวันยังไม่ถึงพันแคลอรี่ ซึ่งยังน้อยกว่านักโทษในค่ายดัด-สันดานดั๊กเฮาเสียอีก เจ้าหน้าที่อเมริกันก็พยายามที่จะปรับปรุงในเรื่องนี้ แต่ไม่รู้จะไปเอาอาหารมาจากไหน นานๆก็เอาเนื้อกระป๋องของทหารอเมริกันมาแบ่งให้กิน ๘ คนต่อกระป๋อง นับว่ายังดีกว่าไม่ได้กินเลย.

ปัญหาเรื่องส้วมนับว่าสำคัญมากในการที่อยู่ร่วมกันเป็นหมื่นๆนี้ การไปส้วมแต่ละครั้งๆ ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนกับมีชีวิตอยู่ในเทพนิยาย ที่ถ่ายทุกข์ในค่ายนี้ขุดเป็นคูลึกยาวเหยียดไปจนสุดสายตา ก้นคูโรยด้วยกรดและผงคลอรีนที่ใช้ฟอกสี บนคูใช้ไม้กระดานพาดอยู่บนเสาไม้ซึ่งปักให้สูงกว่าพื้นดินเล็กน้อยบนไม้กระดานเจาะเป็นรูกลมสำหรับนั่ง ติดกันเป็นหลายร้อยรูตลอดความยาวของคู ตอนกลางวันทุกคนต่างกระดากไม่ค่อยจะมีใครไปส้วม นอกจากจำเป็นจริงๆก็มักจะเอาหนังสือพิมพ์ติดมือไปอ่านแก้ขวย เพราะไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดปิด

บังเลย นอกจากนั้นเพื่อนๆที่อยู่ในค่ายเดียวกันก็เดินเตร่วนเวียนอยู่แถบนั้น แต่พอค่ำลงช่องกลมๆแทบทุกช่องของส้วมมีคนนั่งเรียงราย สลอนไปหมด ทุกคนนั่งให้หลังรับกับแสงไฟฉายของ ปตอ. อันขาวนวล ที่พุ่งเป็นพวยอยู่ระหว่างรั้วลวดหนามทั้ง ๒ ชั้น ปานจะเย้ยดวงจันทร์ให้ได้อาย แต่บางคืน ฝนโปรยเป็นละอองอยู่ตลอดคืน พวกที่ชอบไปนั่งสูบบุหรี่ชมจันทร์ตามส้วมมักเป็นหวัดไปตามๆกัน ส่วนพวกเราเมื่อไปอยู่ใหม่ๆไม่มีใครกล้าไปส้วมเลย แต่ที่หลังก็ชักจะเคยๆ นั่งคุยปรัชญากับเพื่อนข้างเคียงได้อย่างสนิทสนม ส้วมที่กล่าวในค่ายนี้ นับว่าดีที่สุด แห่งอื่นๆมักจะขุดเป็นคูยิง ซ้อนกันหลายๆแนว ปราศจากที่นั่ง เรื่องนี้สำหรับผู้ชายก็ดูไม่สู้กระไรนัก แต่สำหรับสตรีแล้วรู้สึกว่า มันทำให้จิตใจเสื่อมโทรมไปอย่างถนัด ความจริงนับว่าเป็นคราวเคราะห์อย่างยิ่ง สำหรับสตรีหลายพันหลายหมื่น ที่ต้องมาถูกคุมขังอย่างบุรุษเช่นนี้ เพราะผู้หญิงเหล่านี้เพียงแต่เคยทำงานเป็นพนักงานโทรเลขโทรศัพท์ เสมียนตามกองบัญชาการ หรือตามหน่วยป้องกันภัยทางอากาศ ไม่สมควรที่จะเอามากักขังและไต่สวนดุจทหารเลย แต่อเมริกันถือว่า บางคนเป็นนาซีด้วย จึงขังไว้ก่อนเพื่อจะได้หยั่งทรรศนะทางการเมืองของสตรีจำพวกนี้ ภายหลังหากชื่นชมในประชาธิปไตยเมื่อใดจึงจะปล่อยไป.

วันอาทิตย์เป็นวันที่พวกเราดีใจเป็นพิเศษ เพราะจะได้รับขนมปัง ๒ แผ่นเพิ่มขึ้นจากธรรมดา โดยกาชาดสตรีไปเรี่ยรายอาหารจากชาวบ้านในละแวกนั้นมาแบ่งปันให้ทหารที่ถูกคุมขังในค่าย อาทิตย์ ๑ มักจะได้ขนมปังหนาๆ ๒ แผ่น กับเนยแข็ง ๑ ชิ้น ซึ่งทำให้เรารู้สึกว่า วันอาทิตย์เป็นวันที่มีความสุขที่สุด ท่านที่หาความสุขยาก ลองอดอาหารดูสักอาทิตย์เดียว ไม่ช้าท่านจะเห็นเองว่า เพียงข้าวตังชิ้นเดียว ก็นำความสุขมาให้ท่านอย่างเหลือหลาย เราทั้ง

๓ เป็นคนโสด จึงไม่ค่อยจะเดือดร้อนนักในการที่ถูกอเมริกันต้มเอามาอยู่ที่ค่ายนี้ ผู้ที่เดือดร้อนที่สุดก็คือคุณจินต์ กุญชร เพราะต้องพรากจากภรรยาที่หอบหิ้วเอามาโดยไม่รู้ว่าเมื่อใดจะได้กลับไป ทูตทหารของเรานับว่าเป็นทหารแท้ คืออดทนดี ไม่เคยบ่นถึงความลำบาก มิใยจะหิว ร้อน หนาว นอนไม่หลับ คุณจินต์ง่วนอยู่กับการเขียนจดหมาย เพื่อฝากทหารที่ถูกปลดปล่อยนำไปให้ภรรยา จะได้มีคนรู้ว่าพวกเราอยู่แห่งใด เพราะเจ้าดำหรือเจ้าพันตรีแบล๊ก มันส่งเรามาที่นี่ก็เพื่อให้พ้นหูพ้นตาเสีย หนังสือประจำตัวก็ไม่มี หนังสือเดินทางก็ถูกเก็บไปหมด เราเลยไม่มีหลักฐานที่จะแสดงว่า เราเป็นอะไร เจ้าทหารอเมริกันที่วนเวียนอยู่รอบค่าย ก็มีหน้าที่อยู่อย่างเดียว คือ คุมไม่ให้พวกเราหนี แต่ผู้ที่จะไต่สวนคือพวก ซี ไอ ซี ซึ่งนอนสบายอยู่ในตึก ห่างจากค่ายไปสัก ๒๐๐ เมตร

วันหนึ่งก็ถึงเวรพวกเราที่ถูก ซี ไอ ซี ไต่สวน ทหารก็พาเราไปพร้อมกับเชลยศึกเยอรมันอีกประมาณ ๑๐๐ คน แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร เข้าไปกรอกชื่อและประวัติของตนลงบนกระดาษแผ่นหนึ่งเป็นอันเสร็จ ครั้นแล้วออกมายืนเข้าแถวถอดเสื้อชั้นนอกออก กางแขนให้ทหารอเมริกันตรวจดูว่า มีรอยสักที่ต้นแขนซ้ายหรือเปล่า เพื่อจะสำรวจดูว่าใครเป็นทหาร เอส เอส บ้าง เป็นธรรมเนียมของพวก เอส เอส มักจะสักประเภทของเลือดตนไว้ที่ต้นแขน กล่าวคือสักเป็น A, B, หรือ O อันเป็นประเภทของเลือด ที่ทหารทุกคนจะต้องรู้ว่าเลือดของตนประเภทอะไร เสร็จแล้วก็แยกทหารทั้งหมดที่มากรอกประวัติออก บางคนที่มีประวัติเรียบร้อย คือเป็นแต่ทหารในกองพลที่ไม่มีประวัติแปดเปื้อนมลทินก็สั่งปล่อย ที่เป็น เอส เอส ก็ส่งไปอยู่ค่ายอื่น ซึ่งจะไม่มีโอกาสได้รับการปลดปล่อย ที่เป็นนาซีก็ส่งไปอยู่ค่ายอื่นซึ่งขังเฉพาะนาซีล้วนๆ ส่วนพวกเรากับ

ฮังการีไม่รู้ว่าจะอยู่พวกไหน ซี ไอ ซี จึงเข้ามาบอกกับเราว่า เขาไม่มีสิทธิและอำนาจที่จะไต่สวนพวกเรา ขอให้เรากลับไปอยู่ที่เดิมก่อน เขาจะรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาชั้นเหนือต่อไป แล้วจะบอกข่าวให้เราทราบภายใน ๒–๓ วัน

คำว่า *"อีก ๒–๓ วัน"* ของอเมริกันนั้น เราชักไม่ค่อยเชื่อเสียแล้ว แต่ก็ไม่มีอะไรดีเท่ากับมานอนก่ายหน้าผาก หาหนทางช่วยตนเอง ขณะนั้นที่ซังต์กิลเก่นไม่มีผู้ใดทราบเลยว่า พวกเราอยู่ที่ไหนและเมื่อไรจะกลับ ภรรยาคุณจินต์แกก็หมั่นไปถามพวก ซี ไอ ซี ที่พักพิงอยู่ที่ซังต์กิลเก่นนั้นว่าคนไทยเดี๋ยวนี้อยู่ที่ไหน เมื่อไรจะกลับมา แต่พวก ซี ไอ ซี บอกว่าเขาเองก็ไม่รู้ว่าพวกเราอยู่ที่ไหน แต่ไม่ต้องเป็นห่วง อย่างไรเสียอเมริกันผู้เป็นนักสปอร์ตคงอุปการะพวกเราไม่ให้ลำบาก เพราะอย่างน้อยก็สังกัดอยู่ในคณะทูต ความจริงเป็นลูกไม้ของทหารในกองข่าวที่จะพูดเช่นนี้ ภายหลังข้าพเจ้าถามเพื่อนๆ ที่ถูกจับมา ก็ได้ความทำนองเดียวกันทั้งสิ้น ส่วนมากถูกขอร้องให้มาให้การบางสิ่งบางอย่าง แล้วก็ถือโอกาสเก็บไว้ในค่ายเลย เมื่อเห็นพวกเราไม่กลับแน่แล้ว พวกซีไอซีที่อยู่ซังต์กิลเก่น ก็เริ่มเล่นตลก มาขอสุราที่ภรรยาคุณจินต์เพราะนึกว่าคณะทูตต่างประเทศมักจะมีสุราติดตัวเสมอบางวันก็หาเรื่องมาจะยึดรถยนต์ที่พวกเราใช้เป็นพาหนะเดินทางมาจากเบอรลิน แต่ที่ร้ายที่สุด วันหนึ่งเหล่าซี ไอ ซี ก็ยกโขยงกันมาค้นห้องที่พวกเราอยู่ ได้เหล้าใต้เตียงข้าพเจ้าไปขวดครึ่ง ยกเอาโทรศัพท์ที่ข้าพเจ้าขอมาจากกองทัพบกเยอรมันไปด้วย เผอิญไปเปิดเอาลิ้นชักพบกล้องถ่ายรูปของข้าพเจ้า เลยคว้าติดมือไปฉิบ เป็นอันว่าของมีค่าที่ติดตัวข้าพเจ้าคือนาฬิกาและกล้องถ่ายรูป ซึ่งตั้งใจไว้ว่ายามขัดสนจะได้นำออกขาย ถูกอเมริกันยึดเอาไปหมด ประจวบกับของทั้ง ๒ สิ่งนี้เป็นที่เสาะแสวงของอเมริกันทุกคน จึงนับว่าเป็นคราวเคราะห์ของข้าพเจ้า ที่ห้องทูตทหาร

และคุณจินต์ อเมริกันเก็บได้กระบี่ทหารไทยไปได้ห้องละอัน แล้วก็ล่าทัพกลับบ้าน

พวกเราค่อยๆคุ้นกับชีวิตในค่ายบ้างเล็กน้อย ทั้งวันต้องหาอะไรทำให้เวลามันผ่านไป มิฉะนั้นกลุ้มใจตาย อ่านหนังสือบ้าง คุยกับคนโน้นคนนี้บ้าง ทำกระบวยทำกระป๋องกินน้ำ ทำโต๊ะกินอาหาร ม้านั่ง จองถนนด้วยอิฐรอบๆที่พัก เพื่อมิให้เฉอะแฉะเวลาฝนตก ร.อ. จินต์ก็มีหน้าที่เขียนจดหมายส่งข่าวให้ภรรยา เขียนจดหมายถึงพระพหิทธา ซึ่งเป็นทูตอยู่ในสวิสเวลานั้นให้ยื่นประท้วงต่อสถานทูตอเมริกันในการที่พวกเขาเอาเราไปขังไว้ในค่าย ซึ่งผิดกฎหมายระหว่างประเทศ และส่งข่าวถึงสภากาชาดสากลที่เยนีวา

วันหนึ่งตอนเย็นขณะที่พวกเรานั่งคุยกันอยู่ในค่ายหลังเต๊นท์ ห่างจากรั้วลวดหนามประมาณ ๒๐ เมตร ทูตทหารกำลังนั่งยองๆอาบน้ำอย่างสำราญใจ ทหารอเมริกันหมู่หนึ่งเดินผ่านมา หยุดตรงหน้าพวกเรา ซุบซิบกันอยู่สักครู่ คนหนึ่งชักปืนพก ๑๑ ม.ม. ออกมาพาดที่รั้วลวดหนาม เล็งมายังตัวทูตทหารอยู่สักครึ่งนาที แต่ไม่ยักลั่นไก ทูตทหารนั่งตัวแข็งเพราะไม่ว่าจะถูกหยอกด้วยวิธีนี้ แต่แล้วทหารอเมริกันคนนั้นก็กล่าวผรุสวาทขึ้นว่า Damned Jap (อ้ายฉิบหายหยุ่น) แล้วก็นำปืนคืนเข้าซอง ทำทีว่าชีวิตพวกเราหาค่าบ่มิได้ *"ฉันไม่อยากยิงให้เสียกระสุน"*

คืนนั้นเองเป็นคืนวันชาติของอเมริกัน ทหารที่คุมพวกเราต่างเลี้ยงกันจนใกล้รุ่ง เดินอาละวาดโซเซมา สักประเดี๋ยวไฟฉายดวงมหึมาที่ฉายอยู่ทางด้านที่ตั้งส้วมก็ดับพรึบลง ปรากฏว่าทหารผู้หนึ่งทดลองความแม่นปืนของตนว่าขณะเมาๆยังแม่นอยู่หรือไม่ จึงระเบิดไฟฉายเสียด้วยปืนพก ทหารยามที่อยู่ตามหอตรวจการณ์ รัวปืนกลดังสนั่นขึ้นด้วยความคนองมือ ทีแรกพวกเรา

นึกว่าเชลยศึกเกิดแหกค่ายหนีเสียอีก ต่างแตกตื่นลุกขึ้นมาดู ส่วนพวกคนไทยนอนเงียบ เพราะไม่อยากเอาใจใส่อะไรทั้งสิ้น

๒ อาทิตย์ค่อยๆผ่านไปอย่างเชื่องช้า กลางวันร้อนระอุปานนรก นอนที่ไหนก็ไม่สบาย กลางคืนก็หนาวจับจิตนอนไม่หลับสักคืน เชลยศึกที่เป็นทหารถูกปลดปล่อยไปแล้วนับหมื่น แต่ก็ไม่เห็นมีใครเอาใจใส่กับพวกเราสักคนเดียว ชายน้อยคงนั่งง่วนทั้งวันกับการตากกากของพันธุ์หญ้าต่างๆที่ใช้ชงต่างใบชาให้เรากินตอนเช้า ทั้งนี้เพราะติดบุหรี่ ไม่ได้สูบนานๆชักจะคลั่งขึ้นทุกวัน เลยต้องหันมาสูบกากใบชาพิเศษที่ตากแห้งนี้แทนใบยาสูบ ไม่ช้าวิธีนี้ก็แพร่หลาย ทหารที่อยู่ในค่ายพากันสูบอย่างไม่รังเกียจ ต่างแยกกันไปขอกากของพันธุ์หญ้าต่างๆที่ใช้ชงแล้วจากโรงครัว มาสูบกันขนาดใหญ่ให้เหม็นคลุ้งไปหมด

ไม่ช้าก็มีคณะกรรมการใหญ่มาสอบสวนพวกฮังการี ซึ่งส่วนมากเป็นรัฐมนตรี เพราะมีบางคนจะต้องถูกส่งไปฮังการี โดยที่ต้องหาเป็นอาชญากรสงคราม คณะกรรมการนี้เป็นทหาร ซี ไอ ซี อเมริกันเพียงคนเดียว นอกนั้นสัญชาติเดิมเป็นเยอรมันและฮังการี ทูตทหารของเราถูกเรียกไปถามประวัติว่าเป็นใคร มีหน้าที่อะไร อยู่อิตาลีมากี่ปี เป็นอันเสร็จ แล้วก็ไม่ได้เรื่องได้ราวอะไร สำหรับ ร.อ. จินต์ดีใจจนเป็นลม เลยไม่รู้จะให้การว่าอย่างไร เป็นอันว่าพวกเราจะต้องอยู่ในค่ายนี้ต่อไปอีกเรื่อยๆ อย่างน้อยจนกว่าสงครามจะสงบ

ขณะนั้นผู้บังคับค่ายซึ่งเป็นทหารเยอรมันก็ถูกปล่อย แกเข้ามาร่ำลาพวกเรา แล้วให้คนเอายูนิฟอร์มของทหารราบรถถัง(เสื้อเอวจั๊ม) ซึ่งเป็นเสื้อเชิ๊ตหนาดีมาให้ใส่กันหนาว กับเสื้อพรางซึ่งเป็นลวดลายของใบไม้ ใช้พรางตัวในฤดูใบไม้ร่วงพร้อมกับข้าวสารอีก ๑ ถุงเล็กๆ ซึ่งทำความปลาบปลื้มให้แก่

พวกเราอย่างยิ่ง เย็นวันนั้นเองเรา ๓ คน ก็ช่วยกันก่อฟืนติดไฟหุงข้าวต้มเป็นการใหญ่ ใส่อะไรต่อมิอะไรตามมีตามเกิด แล้วบริโภคกันอย่างอิ่มหนำสำราญ ต่างลงความเห็นกันว่าควรจะมีชีวิตอยู่ไปอีกเถิด วันข้างหน้าอาจสุขกว่านี้ ค่ำวันนั้นทูตทหารก็เขียนจดหมายร้องทุกข์ต่อคณะกรรมการใหญ่ของ ซี ไอ ซี ขอให้หาที่พักให้ที่หนาวน้อยกว่าที่นี่สักหน่อย แล้วเรื่องก็เงียบหายไปไม่มีใครทราบวี่แววประการใด

เช้าวันรุ่งขึ้นสถานที่สางเหา ซึ่งอยู่ตรงข้ามเต๊นท์ของพวกเราถูกเพลิงไหม้วอดวายหมด เพราะเจ้าหน้าที่ใส่ฟืนเล่นเล่อ เสื้อผ้าของทหารที่อยู่ในห้องอบก็พลอยไหม้หมด เล่นเอาทหารเกือบร้อยคนที่ยืนรอเสื้อผ้าของตนอยู่ ต้องนุ่งฟ้าต่อไปอีกตั้งชั่วโมง กว่าคนจะไปหาเสื้อกางเกงที่อื่นมาให้ผลัด ตั้งแต่นั้นมาเลยเลิกใช้ที่สางเหานั้น คงใช้แต่เพียง ดี.ดี.ที ชนิดผงฉีดตามผมและซอกส่วนต่างๆของร่างกาย เพื่อฆ่าเหาและหมัดแทนการอบด้วยไอน้ำ

เย็นวันหนึ่งขณะที่ยืนดูทหารอเมริกันใช้ ดี.ดี.ที. ฉีดตามร่างกายของทหารหญิงที่ถูกต้อนลงมาจากรถบรรทุกใหม่ๆเพื่อนำเข้าค่าย ก็มีล่ามมาบอกพวกคนไทยให้เตรียมตัวเดินทาง พวกเราต่างไม่รู้ว่าจะส่งไปไหนอีก เบื่อการโยกย้ายเสียเต็มประดา แต่ก็ดีเหมือนกัน อยู่ที่นี่ต่อไปคงจะต้องกลายเป็นลิงแน่ เหาและหมัดคงขึ้นเต็มตัว พวกเราบางคนเริ่มคันมาหลายวันแล้ว กลางวันต้องเอาเสื้อผ้าทุกชิ้นออกตากแดด แล้วก็นั่งหาจุลินทรีย์ ที่นำความคันมาให้เรา เพราะการนอนอยู่กับฟางนานๆและขาดสบู่ ขาดที่อาบน้ำอย่างปกติชนยิ่งในเมืองหนาว เจ้าสัตว์พวกนี้ยิ่งชอบมาประจบประแจง เพื่อหาความอุ่นจากร่างกายมนุษย์ยิ่งขึ้น

ข้าพเจ้าจึงเอาเสื้อพรางแลกกับผ้าใบชิ้นหนึ่งของทหารเชลยข้างๆ เต๊นท์ เพื่อเอาไปทำถุงห่อของและใช้เป็นผ้าปูที่นอนต่อไป เพราะไม่รู้ว่าจะประสบสภาพอย่างไรต่อไปและไปอยู่ที่ค่ายไหนอีก หลังจากร่ำลาพวกฮังกาเรียนแล้ว ก็ออกจากค่ายมาขึ้นรถจิ๊ปกลางคันหนึ่ง ปล่อยให้ทหารอเมริกันขับวิ่งตรงลิ่วไปอิงโกลชตัดต์ ซึ่งอยู่ทางเหนือของมิวนิค อิงโกลชตัดต์เป็นเมืองเล็กๆ มีมหาวิทยาลัยเกษตรและโรงสร้างปืนใหญ่อันมหึมาอยู่โรงหนึ่ง ปลายสงครามโรงสร้างปืนใหญ่อันนี้ถูกอเมริกาบอมบ์เสียวอดวาย อเมริกันเลยดัดแปลงเป็นค่ายขังเชลยทุกชนิด

พอพวกเราเยียบย่างเข้าไปในค่าย ก็มีคนมารุมถามกันน่าปวดหัว ว่าเป็นแขกหรือญี่ปุ่น หรือเป็นทหารคอสแซค บางคนก็อ้างว่ารู้จักกับเพื่อนของเราที่โน่น ที่นี่ ที่แท้จริงพวกเหล่านี้จำผิดทั้งสิ้น ความที่ไม่ค่อยเคยเห็นหน้าชาวตะวันออก เห็นหน้าพวกเราแล้วบอกว่าเหมือนกันหมด เพราะผมดำตาดำทั้งนั้น ไม่ช้าร้อยโททหารราบอเมริกันคน ๑ ก็เข้ามา ทหารเยอรมันทั้งนายทั้งพลยืนตรงกันหมด ร.ท. อเมริกันจึงเชิญพวกเราไปในห้องของเขา แล้วแนะนำตัวเองว่า เขาเป็นผู้บังคับค่ายนี้ เมื่อเช้านี้เขาได้รับคำสั่งจาก **"เบื้องบน"** ว่า ให้จัดการไปเอาตัวคณะทูตไทย ๕ คน จากฟรูสเตนเฟลด์บรูก์มาไว้ที่ค่ายนี้ เพราะเห็นว่าเป็นค่ายที่ดีที่สุดในเยอรมันตอนใต้ แล้วให้ความสะดวกแก่เราตามสมควร เขาได้พูดจากับผู้บังคับค่ายเยอรมันแล้วให้จัดที่พักให้เรา ส่วนเอกสารทรัพย์สิ่งของเขาไม่รู้เรื่องเลยว่าอยู่ที่ไหน ครั้นแล้วก็โทรศัพท์เรียกผู้บังคับค่ายซึ่งเป็นพันเอกทหารม้ามาแนะนำให้รู้จัก ต่อไปนายพันเอกเยอรมันก็นำเรามาห้องพักที่แกจัดไว้ให้พวกคนไทย

ที่พักของเราเป็นห้องเล็กๆ ใกล้กับห้องของแกเอง นับว่าเป็นที่ดีที่สุด คือไม่ปะปนกับพลทหารและชาวต่างประเทศ ตลอดจนพวกนาซีอื่นๆ ผู้ที่จะมาอยู่ในห้องนี้ได้แก่พวกนายพลเยอรมัน และคนที่ถูกเส้นแกจริงๆ ห้องที่พวกเราอยู่นั้นแคบ เป็นห้องของหัวหน้าคนงานมาแต่ก่อน รอดจากลูกระเบิดมาได้ตั้งอยู่โดดเดี่ยวท่ามกลางซากของปืนใหญ่อันมหึมาหลายสิบกระบอกและสิ่งผุพังอื่นๆ ในห้องอันแสนจะคับแคบมีนายทหารเยอรมันอยู่ถึง ๘ คน คือ หัวหน้าเสนาธิการกองทัพน้อย ผู้บังคับกองร้อยปืนกลหนัก ทหารพรานภูเขา นักบินจรวดมือเอก ซึ่งตามแผนการจะต้องนำเครื่องบินไปช่วยฮิตเล่อร์ให้ออกจากเบอรลิน นายตำรวจชาวเบอรลิน ๒ คน หัวหน้าคณะนาซี ผู้บังคับกองร้อยทหารปืนใหญ่ชาวออสเตรียและนายทหารเสนาธิการแผนก ๒ ฝ่ายรัสเซีย พอพวกเราไปถึง พวกเหล่านี้ก็ช่วยกันขนเตียงไม้ฉำฉาชนิด ๒ ชั้นมาตั้ง หากระสอบใส่ฟางมาปูเป็นอย่างดี ส่วนในห้องผู้บังคับค่ายเยอรมัน ก็มีนายพลอยู่อีก ๔ คน กับนักวิทยาศาสตร์ผู้มีส่วนร่วมในการประดิษฐ์วี. ๑ และวี. ๒ คน ๑ บรรดานายพลทั้งสี่ต่างรู้จักคนไทยดีทั้งสิ้น พอรู้ว่ามีคนไทยมาอยู่ในค่าย ก็เข้ามาเยี่ยมเยียน นายพลคน ๑ เป็นผู้บัญชาการกองพลทหารราบ คน ๑ เป็นนายพลทหารอากาศ อีก ๒ คนมีตำแหน่งประจำกรมเสนาธิการทหารบก แต่ละคนล้วนรู้จักท่านเชษฐบุรุษของเราเป็นอันดี เพราะเคยเป็นนักเรียนนายร้อยรุ่นเดียวกับเจ้าคุณทรงฯ เจ้าคุณพหลฯ และเจ้าคุณศรีสิทธิ์สงคราม ต่างไต่ถามความเป็นไปของแต่ละคน นายพลทหารอากาศคน ๑ อารมณ์ดีเป็นเนืองนิจ และเคยเป็นเพื่อนสนิทของพระยาศรีสิทธิ์สงคราม เข้ามาถามว่ารู้จักนายดีนไหม เมื่อครั้งเป็นนายทหารปืนใหญ่เคยอยู่ด้วยกัน เคยออกไปเที่ยวกลางคืนกันเสมอ ครั้งกระโน้นแกพูดไทยได้ตั้งหลายคำ มาเดี๋ยวนี้จำภาษาไทยได้คำเดียวที่นายดีน

สอนไว้ คือคำว่า "*นก*" ข้าพเจ้านึกชมในใจว่าแกช่างจำคำที่เป็นไทยแท้ ง่ายที่สุดและสั้นที่สุดอีกด้วย

ชีวิตของพวกเราในค่ายนี้นับว่าสบายขึ้นมาก อาหารการกิน ๓ เวลา มีทหารคนใช้ไปหามาให้เสร็จ แม้จะอยู่ในค่ายก็ตาม ทหารเยอรมันคงมีการบังคับบัญชากันดุจปกติ พวกพลทหารชอบมารับใช้นายทหาร เพราะไม่ต้องทำงานหนักอื่นๆ มิฉะนั้นทุกเช้าพลทหารจะถูกต้อนขึ้นรถบรรทุกออกไปทำงานในเมือง ช่วยขนอิฐกวาดถนนไปตามเรื่อง กิจวัตรของพวกเราก็มีแต่ล้างชาม แล้วไปตักน้ำจากก๊อกประปาซึ่งอยู่กลางค่ายมาไว้กินและอาบ

ค่ายที่พวกเราอยู่ใหม่นี้กว้างขวางไม่แพ้ค่ายเดิม มีโรงมุงด้วยสังกะสีมิดชิดอยู่หลายโรง พื้นปูด้วยซีเมนต์ ซึ่งใช้เป็นที่อยู่ของทหารที่ถูกจับส่งมาโรงละ ๑ กรมได้พอดี ๑ ใน ๓ ของทหารที่ถูกคุมขังอยู่นั้นเป็นทหารฮังการีมีหลายกรม ส่วนมากทุพพลภาพและบาดเจ็บ เป็นพวกที่รัฐบาลฮังการีอพยพมาไว้ในเยอรมันก่อนบูดาเปสต์แตก อีก ๑ ใน ๓ เป็นทหารเยอรมันแท้ๆ ส่วนที่เหลือมีทหารหญิง ทหารเอสเอส ทหารอิตาเลียน โปแลนด์และแขก ญี่ปุ่นก็มีอยู่ด้วยคน ๑ มีสนามฟุตบอลล์และโรงครัวพร้อมมูล นอกนั้นยังมีที่เก็บปืนใหญ่ขนาด ๑๐๕ และ ๑๕๕ ม.ม. ที่ใช้ในกองพลทหารราบเยอรมัน ตั้งอยู่นับไม่ถ้วน ล้วนแต่ชำรุดเสียหาย เพราะอำนาจลูกระเบิด เพลิงไหม้เกรียมไปหมด กลางค่ายมีกรงกว้างประมาณ ๖ เมตร สูงประมาณ ๑.๒๕ เมตร ใช้ผ้าเต๊นท์มุงเป็นหลังคาเพื่อกันฝน กรงนี้เป็นที่ขังเชลยศึกที่ไม่ปฏิบัติตามกฎที่ผู้บังคับค่ายวางไว้ เช่นไม่ให้เดินเข้าไปใกล้รั้วลวดหนามต่ำกว่า ๑๐ เมตร ไม่ให้เขียนจดหมายเล่าความเป็นไปของตัวส่งออกจากค่าย ไม่ให้ไปคุยกับทหารหญิง ฯลฯ ผู้ที่จะเข้ากรงจะได้รับเพียงขนมปังดำกับน้ำ แต่รู้สึกว่าพอจะทนได้ เพราะอยู่

ในกรงไม่ต้องเคลื่อนไหวอะไรมากนัก ได้แต่นั่งกับนอน ยืนก็ไม่ได้ เพราะกรงต่ำมาก

อาหารในค่ายนี้ก็เลวไม่แพ้ค่ายอื่นๆ บุญเรือนเป็นคนแบ่งอาหาร ต้องกะให้กินกันตามมากตามน้อย บางวันการขนส่งไม่ดี ได้ขนมปังคนละ ๒ ชิ้น บางวันก็ได้เต็มอัตรา จึงต้องตัดขนมปังทาน้ำมันหมูหรือเนยวิทยาศาสตร์ไว้ให้เสร็จ จะได้ไม่แย่งกันกิน ตอนกลางวันมักมีซุป ก็ต้องตักให้คนละจานอย่างยุติธรรม มิฉะนั้นใครตักทีหลังจะไม่มีโอกาสพบเนื้อเลย วันไหนที่อาหารไม่ดีมีกินน้อยมาก ข้าพเจ้าก็นอนเสียตั้งแต่เช้าจนเย็น ไม่พยายามจะเคลื่อนไหว เพราะรู้สึกว่าต้องเสียแคลอรีไม่พอกับที่ได้รับ บางวันได้กินอิ่มหนำ ก็เริ่มออกกำลังกายกระโดดเชือกบ้าง ยกน้ำหนักบ้าง เพราะเหล็กแถวที่พักมีอยู่เกลื่อนกลาด เรื่องอาหารนั้นอะไรก็ไม่ร้ายเท่าเวลาขาดเกลือ คราวหนึ่งโรงครัวในค่ายไม่มีเกลือจะปรุงอาหาร ประมาณ ๑ อาทิตย์เต็ม ที่เราต้องกินซุปกลางวันโดยไม่มีรสเค็มเลย ทำให้อาหารหมดรสอย่างไม่มีท่า ขนมปังก็เช่นกันทาไขมันแล้วไม่มีเกลือโรยก็หมดรส จึงทำให้เรารู้คุณค่าของเกลือเป็นอย่างดี วันไหนแดดออกก็ต้องรีบเอาเสื้อผ้าออกตาก แล้วหาโอกาสและสถานที่ลับตามนุษย์ออกไปอาบแดดเสียบ้าง เพื่อปลุกบรรดาหมัดและเหาที่คอยขโมยทั้งอาหารและความอบอุ่นจากตัวเรา ให้ไปหาที่อื่นอยู่ใหม่

ปกติมีผู้ชอบมาคุยที่ห้องของพวกเราเสมอ เดี๋ยวคนโน้นคนนี้มาเล่าความลำบากให้ฟัง เฉพาะพวกแขกแล้วน่าเห็นใจ ส่วนมากทีแรกก็เป็นทหารอังกฤษ ถูกส่งมารบที่อิตาลี เยอรมันจับได้ก็เลยทำงานอยู่ในเยอรมัน ภายหลังก็ถูกอเมริกาจับมาขังไว้ ณ ที่นี้ ความจริงพวกแขกเหล่านี้ไม่ต้องการรบกับใครและเป็นพวกใครทั้งสิ้น แต่เท่าที่เข้าพวกโน้นฆ่าพวกนี้ ก็เพราะเพื่อดำรง

ชีพของตนเองเท่านั้น สำหรับญี่ปุ่นซึ่งมีอยู่คนเดียวในค่ายนั้น พอเห็นพวกเราเข้าก็ดีใจวิ่งเข้ามาหาแล้วเล่าว่า เขาเป็นชาวเมืองมิวนิค จากญี่ปุ่นมานานแล้ว เคยท่องเที่ยวไปทั่วทุกแห่ง อยู่อเมริกาเกือบ ๑๐ ปี แล้วกลับมาตั้งภูมิลำเนาที่มิวนิค แต่งงานกับชาวเยอรมันมีลูกแล้วหลายคน วันหนึ่งกำลังเดินอยู่บนถนนดีๆ ทหารอเมริกันขี่รถจี๊ปมาพบเข้า ก็นำตัวขึ้นรถมากองบัญชาการกองพลที่ในเมือง โดยอ้างว่าขอให้สละเวลามาเพียง ๑๐ นาทีเท่านั้น ญี่ปุ่นคนนั้นขอกลับไปบ้านก่อน เพื่อไปเอาผ้าเช็ดหน้า แต่ทหารอเมริกันบอกว่าไม่ต้องไปดอก อีก ๑๐ นาทีก็จะพาตัวกลับมา ๑๐ นาทีดูมันนานจริง ตั้งแต่นั้นเขาก็ถูกกักขังไว้เรื่อยมาจนจะเกือบ ๒ เดือนแล้ว ยังไม่เห็นมีท่าทีว่าจะได้กลับไปเห็นหน้าลูกเมียเลย ไม่ช้าญี่ปุ่นคนนั้นก็ถูกส่งตัวไปกับพวกนาซีอีกหลายสิบคน เพื่อเดินทางไปสู่ค่ายนักการเมืองแท้ๆ ที่อเมริกันจัดตั้งขึ้นสำหรับดัดสันดานเยอรมัน ค่ายนั้นอยู่ที่การ์มิช (Garmisch) การ์มิชเป็นเมืองตากอากาศหน้าร้อนมีชื่อเสียงของเยอรมันตอนใต้ แต่ตอนเย็นก็หน้าซีดกลับมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เคราะห์ดีเหลือเกินที่ค่ายนั้นมีนักโทษมากจนไม่อาจรับพวกที่ถูกส่งไปใหม่ ค่ายโน้นมันช่างเต็มไปด้วยลวดหนาม ผู้ถูกขังมีทั้งหญิงและชายอยู่คนละห้อง พูดจากับใครไม่ได้ทั้งสิ้น อากัปกิริยาที่ใช้ในค่ายนั้นคือ "**วิ่ง**" อย่างเดียว จะมารับอาหารก็วิ่ง รับแล้วก็วิ่ง มีอเมริกันถือแซ่คอยหวดอยู่ ทหารอเมริกันพอเห็นญี่ปุ่นก็ถูมืออุทานว่า "**เจ้าแย้บน้อย กันมีห้องเล็กๆไว้รอรับเจ้าอยู่แล้ว**" ญี่ปุ่นคนนั้นเล่าต่อไปว่า เขาใจหายวาบและรู้สึกดีใจจนบอกไม่ถูก ที่ได้กลับมาสู่ค่ายนี้ดังเดิม เขาสมัครอยู่ต่อไปที่นี่อีก ๓ เดือนดีกว่าอยู่ที่นั่น ๓ วันเสียอีก

ได้เคยกล่าวแล้วว่า คนที่มีอิทธิพลที่สุดในค่ายคุมขังเชลยศึก คือ ซี ไอ ซี ๆ เป็นผู้กำหนดชาตาของผู้ต้องคุมขังทั้งสิ้น ณ ที่ทำการของ ซี ไอ ซี

มีสมุดอยู่ ๒ ปึกใหญ่ๆ ปึกหนึ่งเป็นประวัติของกองพลทั้งหมดของเยอรมันที่ไปทำการรบที่ไหน ยึดครองแห่งใด ทำการทารุณกรรมมีเผาผลาญบ้านเรือนหรือสังหารใครบ้าง กรมเสนาธิการแผนก ๒ อเมริกันจดไว้หมด รายชื่อผู้ที่เคยก่อกรรมทำเข็ญในดินแดนของสัมพันธมิตรทั้งหลาย และรายชื่อหัวหน้านาซีคนสำคัญๆ ที่เป็นลูกน้องฮิตเล่อร์ หรือพวกเกสตาโปที่ราษฎรเยอรมันเคยนำความมาฟ้องไว้ อีกปึกหนึ่งเป็นชื่อของสมาชิกพรรคนาซีหลายล้านคน รายชื่อนี้อเมริกันมาค้นพบทีหลังๆ จากยึดครองมิวนิคได้แล้ว ไปพบหลักฐานเข้าในโรงพิมพ์ใต้ดินแห่งหนึ่ง เป็นอันว่าใครเคยอยู่ในพรรคนาซีอเมริกันรู้หมด ปิดบังกันไม่สำเร็จ เชลยทุกคนจะต้องผ่านการไต่สวนจาก ซี ไอ ซี ใครตอบถูกใจก็มีหวังถูกปลดปล่อย พวกที่ ซี ไอ ซี ไม่มีสิทธิสั่งปล่อยได้ก็คือ พวกคณะทูต พวกนายพล พวกนายทหารเสนาธิการ พวกเอสเอส และพวกนาซีชั้นหัวหน้า

วันหนึ่งถึงคราวนายพลที่จะต้องถูกสืบสวน นายพลที่อยู่ข้างห้องข้าพเจ้าก็ถูกนำตัวไปหาซี ไอ ซี ถูก ซี ไอ ซี ถามว่าฮิตเล่อร์ได้เขียนหนังสือ **"การต่อสู้ของข้าพเจ้า"** (Mein Kampf) ในเรื่องยิวว่าอย่างไร นายพลจึงตอบว่า **"ไม่ทราบ"** เท่านั้นก็เป็นอันว่าจบการไต่สวน ซี ไอ ซี บอกว่า พอแล้วให้กลับมาได้ แล้วให้เวลาอ่านหนังสือมายคัมฟ์เสียให้จบ รุ่งขึ้นตาโปรเฟสเซ่อร์นักวิทยาศาสตร์ถูกไต่สวน หลังจากทะเลาะกับ ซี ไอ ซี เป็นเวลาช้านานตอนจะจบ ซี ไอ ซี ถามว่า **เยอรมันไม่ละอายใจหรือ ที่ก่อทารุณกรรมในค่ายต่างๆ เป็นเหตุให้คนตายมากมาย** ตาโปรเฟสเซ่อร์จึงตอบว่า แกไม่เชื่อวิทยุของสหประชาชาติ เพราะแกลองบวกจำนวนยิวที่ตายในค่ายเยอรมันตามที่วิทยุอเมริกันประกาศแล้ว ปรากฏว่าได้หลายสิบล้าน ซึ่งเกือบจะเท่า

พลเมืองทั้งประเทศเยอรมัน ซี ไอ ซี รู้สึกเดือดดาล เลยตัดสินส่งแกไปคัดสันดานที่ค่ายการ์มิช ส่วนนายทหารเสนาธิการนับว่าฉลาดเบ็นเอก เอาตัวรอดได้ ถึงตาแกถูก ซี ไอ ซี ถามว่าการที่อเมริกาใช้ระเบิดปรมาณูทำลายชีวิตญี่ปุ่นเสียนับแสนนั้น มิเบ็นการผิดศีลธรรมไปหรือ แต่นายทหารเสนาธิการตอบว่า ไม่ผิด เพราะอเมริการู้ดีว่าหากปล่อยให้สงครามยืดเยื้อต่อไปอีกอาจจะต้องสิ้นเปลืองชีวิตมนุษย์ทั้ง ๒ ฝ่ายนับล้านก็ได้ อเมริกาดีใจสั่งปล่อยทันที ดังนี้เบ็นต้น

ความจริงหาก ซี ไอ ซี รู้ว่าคนใดเบ็นนายทหารเสนาธิการละก็ไม่มีปล่อยเบ็นอันขาด อังกฤษยิ่งแล้วใหญ่ เพราะกลัวเสนาธิการเยอรมันจะกลับมาเบ็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการสร้างกองทัพเยอรมันต่อไปในอนาคต ดังเมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ ๑ นี้ถึงกับเสนอให้ปล่อยเกาะ ฉะนั้นในค่ายบรรดานายทหารเสนาธิการจึงปกปิดตัวเองเบ็นอย่างยิ่ง ไม่ต้องการให้ผู้ใดรู้ความจริง

แต่ถึงตาพวกเรา ไม่มีใครเรียกไปสืบสวนสักที คงปล่อยให้เรากินน้อยนอนมากอยู่ในห้องน้อยนั่นเอง อากาศเริ่มเย็นลงทุกที ฝนโปรยแทบทุกวัน หมดโอกาสที่จะนอนอาบแดดกันเสียที พวกเราหันมาบูรณะห้องและหลังคาที่รั่วและโหว่ด้วยอำนาจสะเก็ดของลูกบอมบ์ ปีนขึ้นบนหลังคาเอาผ้าอาบยางที่จ่ายประจำตัวทหารใช้กันแก๊สพิษมัสตาดมากรุกันฝน ตามช่องหน้าต่างก็เอาไม้มากรุปิดหมด ไม่ยอมให้ลมหนาวลอดเข้ามาแม้แต่น้อย นายพันเอกนิวแมนผู้บังคับค่ายเยอรมันก็ใจแสนดี อุตส่าห์หาเตาสับปรังเคที่ใช้พื้นมาตั้งในห้องเรา ค่อยทำความอบอุ่นนอนหลับสบายขึ้นมาก แต่ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของเตาก็คือใช้ปิ้งขนมปังดีที่สุด ถึงแม้จะเบ็นขนมปังดำ แต่ปิ้งแล้วโรยเกลือ

ก็นับว่าดีมีรสชื้นมาก และอิ่มได้นานดี ทำให้เก็บขนมปังไว้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นๆ ได้ในยามอัตคัด.

เงินทองในค่ายมีค่าน้อยเต็มที่ เพราะมีแล้วก็ไม่รู้จะเอาไปซื้ออะไร ผู้ที่ทุกคนต้องง้อในค่ายก็คือ ช่างตัดผม ซึ่งใครๆ ก็ต้องตัดอย่างน้อยเดือนละครั้ง ช่างตัดผมจะตัดให้ เราก็ต้องมีของแลกเปลี่ยนคือ ขนมปัง หรือบุหรี่และยาเส้นทุกชนิดที่สูบได้ ในค่ายขังเชลยศึกตามปกติหากจะปฏิบัติตามเงื่อนไขของกฎหมายที่วางไว้ที่กรุงเยนีวาแล้ว เชลยศึกทุกคนจะต้องได้รับการกินอยู่นุ่งห่มสมฐานะ ได้รับการบำรุงรักษาเมื่อป่วยไข้ เขียน จ.ม. ส่งข่าวให้ญาติพี่น้องได้ทราบว่า ตนอยู่ที่ไหนโดยผ่านสภากาชาดของชาติตน ซึ่งจะส่งมาประเทศสวิสอันเป็นศูนย์กลางสภากาชาดสากล แล้วจัดการส่งข่าวนั้นไปทั่วโลก หากจดหมายไปไม่ถึงก็ต้องส่งด้วยวิทยุ จะต้องจัดหาบุหรี่ให้สูบ และประการสุดท้ายจะต้องให้ค่าเบี้ยเลี้ยงดังทหารประจำการตลอดเวลาที่ถูกคุมขัง ตั้งแต่ข้าพเจ้ามาอยู่ในค่ายนี้เพิ่งมีการแจกบุหรี่ให้คนละ ๒๐ ตัว เป็นบุหรี่ของกองทัพบกเยอรมัน เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ติดบุหรี่ จึงเก็บไว้เป็นค่าตัดผม ตัดทีหนึ่งก็อุทิศให้แก่ช่างตัดผมเสียห้ามวน.

สิ่งสำคัญที่จำเป็นต่อพวกเรามากก็คือ รองเท้าสานซึ่งใช้ได้ทุกโอกาส รองเท้าที่เราใส่ มาชำรุดเสียหายมอมแมมเพราะไม่มียาขัดมาตั้งแต่อยู่ฟูร์สเต่นเฟลด์บูร์กแล้ว ถุงเท้าก็ขาดวิ่น หากจะตะบันใส่ถุงกับรองเท้าทุกวันก็คงจะต้องเดินเท้าเปล่าในไม่ช้า ฉะนั้นเวลานี้รองเท้าสานจึงทำประโยชน์ให้มาก ใช้ใส่ไปไหนมาไหนเวลาค่ำคืน และตอนกลางวันเวลาร้อนๆ นับว่าถูกสุขภาพดีกว่ารองเท้าหุ้มส้นธรรมดา ผู้ที่ทำรองเท้าขายในค่ายก็คือ พวกทหารฮังการี พวกนี้มาอยู่ค่ายนี้ก่อนใครๆ เมื่อมาถึงต่างก็เก็บยางและเครื่องหนังที่เหลือรอดจาก

พระเพลิงอยู่ในคลังออกแจกจ่ายกัน ตลอดวันพวกทหารฮังการีซึ่งส่วนมากทุพพลภาพ นั่งเฉือนยางตัดหนังเพื่อทำรองเท้าดูสลอนไปหมด ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับบุหรี่ซึ่งขาดมือเสียยิ่งกว่าขนมปังเสียอีก

สำหรับข้าพเจ้าได้รับความกรุณาจากทหารสื่อสารฮังการี ๒ คน ช่วยกันทำรองเท้าสานอย่างดีให้ข้าพเจ้าคนละข้าง เพื่อเป็นอนุเสรณ์แห่งมิตรภาพในค่ายนี้ ซึ่งข้าพเจ้าได้พยายามอย่างยิ่งที่จะยัดเยียดยาสูบให้ทั้งห่อ แต่กลับถูกปฏิเสธและหาว่าข้าพเจ้าตีราคาน้ำใจเขาให้มีค่าเพียงยาเส้นเท่านั้น สิ่งที่มีค่ายิ่งกว่าขนมปังและบุหรี่ ก็คือน้ำตาลวิทยาศาสตร์เม็ดเล็กๆ พวกทหารที่ถูกกักขังมานานแล้วไม่เคยดื่มน้ำชาหรือกาแฟที่มีรสหวานเลย ต่างอยากลิ้มรสหวานๆเป็นธรรมดา ดังนั้นน้ำตาลวิทยาศาสตร์ซึ่งปกติห่อหนึ่งร่วมร้อยเม็ด ราคาไม่ถึงบาท พอมาถึงในค่ายนี้ใช้ทำประโยชน์ได้อย่างไม่มีใครนึกฝัน น้ำตาลชนิดที่กล่าว ๒๐ เม็ด ก็อาจแลกรองเท้าคู่สวยๆ ได้ ๑ คู่ เพราะเม็ดหนึ่งก็พอดีทำให้กาแฟ ๑ ถ้วย มีรสหวานได้ปะแล่มๆ

ฤดูร้อนก็ค่อยๆผ่านพ้นไป พวกเราก็คงใช้ชีวิตให้หมดเปลืองไปในค่ายนั้น อย่างไม่รู้ว่าเมื่อใดจึงจะมีหวังได้รับอิสรภาพกับเขาบ้าง ญี่ปุ่นตัวเล็กๆที่เคยมาคุยกับพวกเราก็ถูกปลดปล่อยไปแล้ว เพื่อนร่วมห้องหลายคนก็เช่นกัน พวกเราแทบจะเป็นปู่ของค่ายก็ว่าได้ ถึงแม้ว่าในระหว่างนั้นจะมีผู้สืบข่าวสงครามอเมริกันมาสัมภาษณ์เรา ว่าเป็นคณะทูตทำไมถึงมาถูกกักขังเช่นนี้ แต่ก็ไม่เห็นได้ผลอย่างไร บุญเรือนและข้าพเจ้าจึงช่วยกันร่างจดหมายร้องทุกข์ในความไม่ชอบธรรมของเจ้าหน้าที่อเมริกัน โดยอ้างว่าหากรัฐบาลไทยนำคณะทูตของอเมริกันมากักขังเยี่ยงคณะทูตไทยในขณะนี้ อเมริกันก็คงไม่พอใจเหมือนกัน ครั้นแล้วโดยไม่ได้บอกกับคนไทยอื่นๆให้ทราบ ข้าพเจ้าก็เข้าไปขอพบ ซีไอซี

แล้วนำจดหมายยื่นให้ ซี ไอ ซี โต้เถียงกับข้าพเจ้าในฐานะทางการเมืองระหว่างเมืองไทยกับญี่ปุ่นราว ๑๐ นาที ก็สรุปว่า ในฐานะที่เมืองไทยเคยให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น เขายังปล่อยเราไม่ได้ แล้วก็เอาจดหมายข้าพเจ้าขึ้นอ่าน เสร็จแล้วหน้าแดงก่ำบอกให้ข้าพเจ้ากลับที่พักได้ แล้วเขาจะใช้ดุลยพินิจของเขาเองในอันที่จะปฏิบัติต่อพวกเรา รุ่งเช้าคุณจินต์อยากรู้เรื่องเต็มที่ จึงเข้าไปหาเจ้า-หน้าที่ ซีไอซี บ้าง กลับถูกตวาดและถูกขู่ว่า เขาจะขออำนาจผู้บังคับบัญชาของเขา ส่งพวกเราไปค่ายดั๊กเฮาเพื่อดัดสันดาน เลยทำให้คุณจินต์แทบเป็นลม ปกติแกซูบผอมตรอมใจอยู่แล้ว ยิ่งทำให้แกอาการทรุดหนักลงยิ่งขึ้น เคราะห์ดีที่ในไม่ช้า ซีไอซี คนนั้นก็ถูกย้าย คนใหม่เข้ามาแทนดูค่อยมีแววที่จะพูดกันรู้เรื่องสักหน่อย ไม่ช้าพวกเราทั้ง ๕ คนก็ถูกเรียกเข้าไปไต่สวน แต่ก็คงถามแต่เพียงชื่ออะไร อายุเท่าใด มาทำอะไรที่เยอรมันเท่านั้น ผลของการสอบสวนของ ซีไอซี คนใหม่นี้ค่อยเห็นทันตาหน่อย ๒–๓ วันต่อมากองบัญชาการที่อยู่มิวนิค ก็ส่งคนมาถามถึงความเป็นอยู่ของพวกเรา ว่าเดือดร้อนประการใดบ้าง พวกเราก็ตอบว่าอาหารเลวมากและหนาว ทหารที่มาติดต่อจึงไปบอกกับ ร.ท. อเมริกันผู้บังคับค่าย ให้หาผ้าห่มให้แก่พวกเราคนละผืนเพื่อกันหนาว ส่วนอาหารบอกว่าไม่รู้จะทำอย่างไร พวกอเมริกันเองก็มีกินน้อยมากแล้ว ทหารที่มาติดต่อคนนั้นก็ลาไปบอกว่า "*อีก ๒-๓ วัน*" จะมาส่งข่าว แต่แล้วก็ไม่เห็นมีวี่แววที่จะส่งข่าวอะไรมาให้ทราบอีกเลย คำว่า "*๒-๓ วัน*" มันชินหูเราเสียแล้ว.

กาลล่วงมา ๑ อาทิตย์ ญี่ปุ่นยอมแพ้ พวกทหารอเมริกันที่อยู่ในค่ายต่างปีติยินดีอย่างเหลือล้น เพราะไม่ต้องไปขับเคี่ยวกับพวกญี่ปุ่นต่อไป และมีหวังรางๆที่จะได้กลับปิตุภูมิของตน ข้าพเจ้าเคยคบกับทหารอเมริกัน

หลายคน ส่วนมากเวลาเราเล่าถึงความลำบากเมื่ออยู่เบอรลิน และภัยอันตรายที่ได้รับจากการโจมตีของอเมริกัน ก็มักจะเป็นที่สบอารมณ์ทหารอเมริกันพวกนี้อย่างยิ่ง แต่หากพูดถึงสงครามกับญี่ปุ่นทีไร ไม่มีใครยิ้มแย้มแจ่มใสเลย บางคนบอกว่าอยู่ยึดครองเยอรมันอีก ๒๐ ปี ดีกว่าถูกส่งไปรบกับญี่ปุ่น เพราะเพื่อนเขาบางคนเล่ามาว่า บางวันหาอะไรกินไม่ได้ ต้องกินแต่ไส้เดือนเพื่อระงับความหิว วันนั้นมีการแจกบุหรี่ให้แก่เชลยทั้งหมดในค่าย ชายน้อยและข้าพเจ้าเป็นผู้แทนไปรับแจกบุหรี่ให้แก่เชลยที่เป็นคนไทยทั้งหลาย ทหารอเมริกันพอเห็นพวกเราเข้าก็เข้ามาตบไหล่ แล้วถามข้าพเจ้าว่า รู้ไหมว่า ญี่ปุ่นยอมแพ้และสงครามเสร็จสิ้นแล้ว แล้วถามต่อไปว่าพวกเรายินดีไหม ข้าพเจ้าจึงตอบว่า ยินดีเหมือนกัน แต่วันนี้ถ้าได้บุหรี่มากๆ จะยินดีกว่า ทหารอเมริกันผู้แจกบุหรี่จึงหยิบยาเส้นให้คนละ ๒ ห่อ อารามดีใจคว้าซิการ์ส่งมาให้ข้าพเจ้าอีก ๑ หีบ พลางถามว่าพวกเราชอบสูบบุหรี่นักหรือ ข้าพเจ้าตลึงไม่นึกว่าจะได้พบความใจดีเช่นนี้ และตาลุกวาวขณะที่ยื่นมือไปรับซิการ์ ๑ หีบ ความจริงข้าพเจ้าเกลียดบุหรี่ แต่การมีซิการ์ขณะนี้มีค่ายิ่งกว่าเงินทองทั้งสิ้น จึงรีบตะครุบทันที.

ได้กล่าวแล้วว่า ผู้บังคับค่ายได้ห้ามไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดเขียนจดหมายส่งออกภายนอก หากจับได้จะถูกขังในกรง ๗ วัน หรือมิฉะนั้นจะถูกส่งเข้าตะราง แต่พวกเราก็พยายามเขียนเสมอ ทหารบางคนที่เรารู้จักและภายหลังถูกปลดปล่อย ก็มักจะเป็นผู้นำจดหมายไปให้แม่บ้านที่ยังอยู่ที่ออสเตรียส่งไปให้สภากาชาด ฯลฯ วันหนึ่งล่ามเยอรมันคนหนึ่งรับอาสาจะเอาจดหมายที่คุณจินต์เขียนไปพิมพ์ให้ ขณะพิมพ์อยู่ ผู้บังคับค่ายอเมริกันเดินมาพบเข้าพอดี จึงดึงเอาจดหมายไปดูแล้วก็เรียกพวกเราทั้ง ๕ คนไปสั่งสอนว่า บางทีเราจะไม่รู้กฎของค่ายนี้ เขาบอกให้เราทราบอีกทีหนึ่งว่า ห้ามเขียนจดหมายส่งให้คนภายนอก

ถ้าจับได้อีกทีหนึ่งเขาจะส่งพวกเราเข้าตะราง พวกเราต่างรับปากว่าจะไม่เขียนอีกแล้วก็ลากลับ ขณะที่จะออกจากห้องก็สวนกับทหารอเมริกันคนหนึ่งที่แจกบุหรี่ข้าพเจ้าเมื่อวานนี้ เจ้านี่เผอิญไปอ่านหนังสือพิมพ์อเมริกันที่ลงข่าวเรื่องเมือง-ไทยว่าเคยประกาศสงครามกับอเมริกัน แต่บัดนี้รัฐบาลอเมริกันแถลงว่า "*การประกาศสงครามของคนไทย อเมริกาถือว่าเป็นโมฆะ เพราะรัฐบาลไทยอยู่ใต้อิทธิพลญี่ปุ่นในขณะนั้น*" ทหารอเมริกันคนนั้นฉุนมาก ชี้หน้าด่าพวกเราขรมไปว่า เป็นพวกเดียวกับญี่ปุ่น และคงจะเสียใจมากที่เมื่อวานนี้ได้ให้บุหรี่เราเสียเยอะแยะ ถึงกับวิ่งโร่เอาหนังสือพิมพ์ไปให้ผู้บังคับค่ายดู แต่พวกเราก็เล็ดลอดออกจากห้อง หลบมายังที่พักของเราเสียทัน เพราะขืนอยู่ก็คงเป็นขี้ปากให้มันด่าเท่านั้น.

นานวันเข้าข้าพเจ้าก็ยิ่งคุ้นกับค่ายนี้ยิ่งขึ้น รู้สึกว่าฝรั่งทุกคนที่อยู่ร่วมห้องต่างเห็นใจกันดี พวกเชลยในค่ายต่างพยายามสร้างความเพลิดเพลินให้แก่กันและกัน โดยจัดให้มีดนตรีบ้าง ละครรีวิวบ้าง ฟุตบอลล์บ้าง แฮนด์บอลล์บ้าง สลับกันไป ทหารหญิงมีโอกาสทำความบันเทิงมาให้พวกเราได้อย่างดี โดยมาร้องเพลงสลับฉากและเล่นละคร หรือไม่ก็เล่นเน็ตบอลล์ให้ดูทุกวันอาทิตย์ก็มีการฟังเทศน์ตามคตินิยมของคริสต์ศาสนา พวกเราพยายามหาอะไรทำเสียทั้งวันเพื่อมิให้จิตฟุ้งซ่าน มิฉะนั้นนอนไม่ต้องหลับกัน ข้าพเจ้าลงมือแกะโน่นสร้างนี่ ให้เวลามันหมดไปวันหนึ่งๆ ช่วยกันสร้างเตาไฟฟ้าสำหรับปิ้งขนมปัง ทำนาฬิกาแดด ทำว่าวเล่นแก้กลุ้ม ชายน้อยผู้เป็นนักบุหรี่ก็ตั้งหน้าแต่เสาะแสวงหาไม้มาทำกล้องยาสูบ นั่งเจาะและกลึงอยู่ทั้งวันบุญเรือนผู้เป็นนักกล้ามก็สาละวนแต่จะทำบาร์เบลด้วยท่อประปาไว้สำหรับออกกำลัง ทูตทหารออกเดินทั้งวัน เดินเก็บเศษหนัง เศษผ้า ตะปูและไขควง

ทุกชนิดมาเก็บไว้จนเต็มย่าม คุณจินต์ผู้ไม่เคยประสบความลำบากในชีวิต ก็ท้อแท้หมดกำลัง นอนตั้งแต่ค่ำจนเที่ยงทุกวัน.

เพื่อไม่ให้ชีวิตเงียบเหงา ใครมีศิลปอะไรก็มักจะนำมาแสดงให้ดูบางคนก็มีความสามารถเล่าเรื่องตลกขบขัน ซึ่งทำให้เราหัวเราะได้ตลอดคืน บางคนก็เป็นนักเล่นกลไพ่ป๊อกและพร้อมที่จะถ่ายวิชาให้แก่เราจนเข้าใจ ถ้าเราขึ้นครูด้วยบุหรี่ ความเพลิดเพลินที่พวกเราได้รับมากที่สุดนั้นเนื่องมาจากความอารีของผู้บังคับค่ายชาวเยอรมัน แกพยายามหาอะไรต่อมิอะไรมาทำให้พวกเราคลายความกลัดกลุ้ม จัดนักดนตรีฝีมือเยี่ยมๆของทหารฮังการีและทหารเยอรมันมาบรรเลงให้เราฟังเป็นพิเศษถึงในห้อง ใครอยากฟังเพลงอะไรของใครเป็นได้ฟังทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังให้มีการแสดงปาฐกถาเรื่องประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สำหรับคนไทยก็มีเรื่องอยู่เรื่อง ๒ เรื่องเท่านั้น ซึ่งพอจะแสดงเป็นปาฐกถาได้คือเรื่อง **"เมืองไทย"** และ **"พระพุทธศาสนา"** แต่สิ่งที่เราได้เป็นเนื้อเป็นหนังค่ายในนี้คือ การเรียนวิชาทหารจากนายพลทั้งหลายที่รักใคร่เราประดุจลูกหลาน บางคนก็ยังมีอุดมคติดีอยู่ **ปรารภว่าประเทศเยอรมันก็ได้ถึงแก่อวสานเสียแล้ว แต่เมืองไทยยังมีหวังที่จะรุ่งเรืองขึ้นอีก** จึงจัดแบ่งวันและเวลาอบรมพวกเราต่อไป

การเรียนวิชาทหารต้องคอยระวัง เพราะหากมีทหารอเมริกันเดินผ่านมาเห็นเข้า พวกนายพลเหล่านั้นคงไม่มีหวังถูกปลดปล่อยแน่ การเรียนวิชาทหารในค่ายนี้ นับว่าได้อาจารย์ดีเยี่ยมซึ่งเป็นมือชั้นนายพลที่เป็นนายพลสมชื่อเคยผ่านทั้งทางทฤษฎีมาคนละหลายสิบปี ผ่านการรบในสงคราม ๒ ครั้งมาแทบทุกหนทุกแห่ง จึงสามารถถ่ายวิชาให้พวกเราได้อย่างดียิ่ง ในเรื่องวิชาทหารอากาศ ทหารราบ ทหารปืนใหญ่ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เสนาธิการ

กิจ ฯลฯ เหล่านี้นับว่าได้รับความรู้เพิ่มขึ้น และบางคราวสนุกสนานเสียยิ่งกว่าเรียนในโรงเรียนเสียอีก เพราะสามารถวิพากย์วิจารณ์กันอย่างเต็มที่ เนื่องจากสงครามหมดสิ้นลงแล้ว ก่อนจะจบการสอนนายพลทหารอากาศแกยังเป็นห่วงพวกเราโดยให้ข้อคิดว่า "จะทำการอะไรทั้งสิ้นต้องใคร่ครวญ และอย่าทำพร่ำเพรื่อเปะปะไป การสร้างศูนย์น้ำหนักในการรบก็ดี ในชีวิตปกติก็ดีสำคัญยิ่งนัก เยอรมันเสียท่าสัมพันธมิตรตอนสุดท้ายนี้ ก็เพราะขาดศูนย์น้ำ-หนักในการปฏิบัติการ เยอรมันไม่สามารถรวบรวมทัพอากาศให้เป็นปึกแผ่นได้ เยอรมันมีเครื่องบินเสียหลายแบบเกินไป สร้างเครื่องขับไล่อย่างโลดโผนเช่น เครื่องบินไอพ่น เครื่องบินจรวด ชื่อ "ดาวหาง" และ "งูเห่า" สร้างวี ๑ วี ๒ และธิดาแม่น้ำไรน์ แทนที่จะระดมกำลังสร้างเครื่องบินขับไล่แบบดีๆเพียงแบบเดียว ให้มากพอเพียงที่จะรับเครื่องบินทิ้งระเบิดของสัมพันธ-มิตรไว้ให้ได้ สัมพันธมิตรเลยเป็นฝ่ายโจมตีแต่ฝ่ายเดียว เยอรมันจึงต้องพินาศด้วยประการฉะนี้" ส่วนนายทหารราบคนหนึ่งสั่งสอนพวกเราด้วยอารมณ์อันขุ่นมัวว่า "หลานรัก ต่อไปภายหน้าถ้ามีลูกหลานละอย่าให้มันเป็นทหารเป็นอันขาด มันเป็นอาชีพที่ประสบแต่ความอกตัญญูของปวงชน ลุงเป็นทหารมาตั้งแต่หนุ่มจนแก่ เดี๋ยวนี้มีแต่ร่างกายที่เห็นอยู่นี้ ลูกเมียก็กระจัดกระจายหายไปหมด บ้านช่องก็ถูกทำลายไม่มีชิ้นดี ลุงเคยเอาชีวิตเข้าแลกกับกระสุนรัสเซีย ฝรั่งเศส โปแลนด์ ยูโกสลาเวีย นับไม่ถ้วนครั้ง อยู่แต่ในสนามรบมาเกือบ ๖ ปี ผลสุดท้ายก็ต้องตรากตรำอยู่ในที่คุมขัง และจะต้องใช้ความชราภาพ ต่อสู้กับความหนาวและความยากจนต่อไปอีกอย่างขมขื่น" พวกเราไม่รู้จะเชื่อใครดี นายพลคน ๑ จะปลุกปล้ำให้เราเป็นนักรบแทนแก อีกคน ๑ บริภาษการเป็นทหาร และทั้งคู่ก็มีเหตุผลน่าฟัง

ไม่ช้าก็มีการปลดปล่อยทหารในค่ายครั้งใหญ่ คือ ชาวต่างประเทศ ทหารที่ทุพพลภาพและกสิกร ทั้งนี้เพื่อให้สถานะอาหารในค่ายนี้ดีขึ้น พวกชาวต่างประเทศส่วนมากเป็นทหารของอิตาลีและโปแลนด์ จะต้องถูกส่งกลับประเทศของตนหมด หรือมิฉะนั้นจะต้องไปอยู่ตามค่าย UNRRA ที่จัดสำรองไว้เลี้ยงดูชาวต่างประเทศ พวกโปแลนด์แปลกกว่าชาติอื่น ส่วนมากไม่อยากกลับบ้านเกิดเมืองนอนของตนทั้งสิ้น ต้องใช้การบังคับถึงจะยอมกลับบ้าน พวกทหารเยอรมันที่เคยอยู่ร่วมห้องกันกับเรา ต่างถูกปล่อยเป็นอิสระไปหมด เหลืออยู่แต่ผู้บังคับค่ายที่เป็นเยอรมันกับพวกนายพลเท่านั้น

สิ่งที่พวกเราขาดมือมากที่สุดก็คือเครื่องนุ่งห่ม ทั้งนี้เพราะต่างนำติดตัวมาคนละเล็กน้อยเท่านั้น ๓ วันของอเมริกันกลายเป็น ๓ เดือน แล้วก็ไม่เห็นมันมีทางที่จะพาไปสู่อิสรภาพเลย เสื้อบียามาที่ซื้อมาจากไวท์อะเวย์เมืองไทยก็เริ่มจะเปื่อยลง เพราะข้าพเจ้าตรากตรำมัน ทั้งใส่นอนและใส่แทนเสื้อเชิ้ตชั้นในตลอดวัน กางเกงที่นุ่งมาก็พยายามเก็บรักษาไว้ เวลาหนาวจัดๆถึงจะเอาออกมาใช้ ปกตินุ่งกางเกงที่เขาแจกให้ทหารเยอรมันใส่เวลาทำงานโยธาและทำความสะอาดอาวุธ ถุงเท้าและรองเท้าก็พยายามใช้น้อยครั้งที่สุด ตลอดฤดูร้อนไม่เคยใส่ถุงเท้าเลย ใส่แต่รองเท้าสานที่ทหารฮังการีให้ แต่คำโบราณท่านกล่าวว่า *"ความจำเป็นเป็นเจ้าแห่งประดิษฐกรรมทั้งหลาย"* เมื่อหากางเกงที่จะใส่ตรากตรำและให้เหมาะกับฤดูร้อนไม่ได้ ข้าพเจ้าก็เริ่มฉีกที่นอนซึ่งทำด้วยผ้ากระสอบหยาบๆยัดฟาง ขนเอาฟางไปเผาเสีย แล้วลงมือตัดกางเกงขาสั้น ใช้เย็บด้วยมือทั้งตัว ไว้ใส่ลากเวลากลางวัน ตลอดจนกางเกงอาบน้ำ จะได้ไม่ต้องนุ่งผ้าเพราะไม่มีห้องอาบน้ำ ผ้าเช็ดหน้าก็นับว่าเป็นสิ่งที่หายากที่สุด ผ้าเช็ดหน้าของข้าพเจ้าที่ติดตัวมาผืนเดียวใช้มา ๓ เดือนแล้ว ต้องซักตากแดดทุกวัน

และใช้ถูร่างกายเพื่อขัดลอกขี้ไคลเวลาอาบน้ำอีกด้วย ในที่สุดผ้าเช็ดหน้าคู่ชีพก็เปื่อยลง ขาดเป็นรูแหว่งเว้าเหลือกำลังที่จะบูรณะต่อไป แต่เคราะห์ดีของพวกเราอย่างเหลือหลาย ทหารเยอรมันได้ไปขนเอาเครื่องนุ่งห่มของนักโทษและเสื้อผ้าของคนที่ตายตามโรงพยาบาลใส่มา ๑ รถกุดัง มากองให้ผู้ถูกขังในค่ายเลือก ใครอยากได้อะไรก็หยิบเอา และขณะเดียวกันก็ไปขนเอาผ้าชุบยางกันไอพิษมาอีก ๑ คันรถ เพื่อใช้ซ่อมแซมที่อยู่ให้กันฝนกันลมได้ ข้าพ-เจ้าเดินวนเวียนไปดูกองเสื้อผ้าที่ทางการนำมาแจกจ่ายแล้ว ไม่รู้จะหยิบอะไร เพราะบางชิ้นก็สกปรกโสโครก บางชิ้นก็ยังมีรอยโลหิตอยู่ คว้าได้เสื้อชั้นในมา ๑ ตัว บุญเรือนก็ทำนองเดียวกัน แล้วนำมาต้มทิ้งไว้ทั้งวันทั้งคืน แต่ในที่สุดก็ต้องโยนทิ้งเพราะใส่ไม่ลง หันมาแสวงหาประโยชน์จากผ้าชุบยางซึ่งเยอรมันเรียกว่า Gasplane กล่าวคือเอามาปูทับกระสอบที่รองนอนแทนผ้าปูที่นอนได้อย่างดี หรือเอามาต้มสักครึ่งวัน จนยางที่เคลือบผ้าอยู่เริ่มลอก แล้วลงทุนนั่งลอกยางที่เคลือบผ้าไว้ทั้ง ๒ ด้านอย่างทรหด กว่าจะได้เสื้อผ้า ๑ ผ่า-มือ ต้องกัดพื้นทนหยิบยางออกทีละนิดทั้งวัน ในที่สุดจึงได้ผ้าเช็ดหน้าดังปรารถนา เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปได้เหมือนกัน เมื่อข้าพเจ้าหมดความต้องการจากผ้าใบที่ใช้เป็นผ้าปูที่นอนอยู่ ก็เอาผ้าใบมาดัดแปลงทำเป็นเครื่องหลังได้อันหนึ่งพอดี สำหรับไว้ใช้ในวันข้างหน้า เพราะไม่รู้จะต้องย้ายที่อยู่อีกกี่หนและเป็นการเตรียมตัวไว้ทำการหนีได้อย่างดี

ไม่นานฤดูใบไม้ร่วงก็เข้ามาแทนที่ฤดูร้อน มีการเปลี่ยนผู้บังคับค่ายอเมริกันใหม่ กิจการงานในค่ายค่อยสมเป็นค่ายขังเชลยศึกตามนัยแห่งข้อตกลงที่กรุงเยนีวายิ่งขึ้น เดือน ๑ อนุญาตให้ทหารเขียนจดหมายไปถึงญาติพี่น้องได้ ๑ ครั้ง โดยใช้แบบฟอร์มของสภากาชาดสากล ทุก ๒ อาทิตย์มีการแจก

เบี้ยเลี้ยงแก่ทหารดุจเมื่อรับราชการยามปกติ มีหมอฟัน มีสถานพยาบาล ตลอดจนมีการฉีดยาป้องกันโรคระบาดต่าง ๆ ผู้บังคับค่ายอเมริกันคนใหม่มีอารมณ์แปลกๆ คราวหนึ่งสั่งให้มีการทำความสะอาดรถบรรทุกร่วมสิบคันที่ใช้ประจำค่ายทหารเยอรมันคงปฏิบัติบำรุงรถสำหรับรับตรวจ เหมือนดังที่ตนเคยกระทำมาในกองทัพบกเยอรมัน ขัดสีฉวีวรรณรถเสียเรี่ยม ทุกซอกทุกมุมขัดฝุ่นออกหมดชโลมน้ำมันแม้แต่พื้นใต้รถ แบตเตอรี่ก็เช็ดถูอย่างสะอาด ครั้นถึงเวลาผู้-บังคับค่ายมาตรวจถึงแก่จังงัง เพราะไม่นึกว่า คนขับรถที่เป็นทหารจะยังมีกะใจทำความสะอาดรถถึงเพียงนี้ ยกโน่นเปิดนี่ทุกแห่งในรถปรากฏว่า สะอาดหมด-จดปราศจากที่ติ ถึงกับออกอุทานว่าตั้งแต่เป็นทหารในกองทัพอเมริกันมา ยังไม่เคยเห็นใครทำความสะอาดรถถึงปานนี้เลย จึงตอบแทนคนขับรถด้วยบุหรี่อเม-ริกันอย่างดีคนละกระป๋อง แต่ขณะที่อารมณ์ดีอยู่นั้นเอง แกเหลือบไปเห็นทหารเยอรมันเดินเข้ามาสนทนากับทหารหญิงข้างรั้วลวดหนาม เลยเรียกทหารคนนั้นมาถีบจนหลังแอ่น แล้วก็ถีบต่อไปจนเหนื่อย จึงดึงคอไสเข้าไปอยู่ในกรง

ความจริงทหารอเมริกันมีความง่ายยิ่งกว่าทหารอื่นๆในโลก ปราศ-จากชั้นเชิง ถ้าคบรู้ใจกันแล้ว ดีที่สุด แต่มีสิ่งหนึ่งที่ทำให้ทหารอเมริกันเองเสื่อมเสียไร้คนนับถือ ก็คือ การเสาะแสวงหา **"อนุสรณีย์"** ของที่ระลึกอย่างหนักเกินควร จนบางคราวดูเป็นการไร้ศีลธรรมไป ทั้งทหารอเมริกันและรัส-เซียจะตาลุกวาวเมื่อเห็นนาฬิกา ทหารที่สามารถรักษานาฬิกาของตนไว้ได้ขณะที่ถูกส่งเข้าค่าย ก็คือพวกที่รู้ลูกไม้ดี ต้องซ่อนอย่างมิดชิดผูกนาฬิกาไว้ที่ข้อเท้าหรือในถุงเท้าจึงจะพ้นการตรวจของอเมริกัน ภรรยาของนายทหารคนหนึ่งที่อยู่ร่วมห้องกับข้าพเจ้ามาเยี่ยมสามีข้างรั้วลวดหนาม แต่ไม่สามารถส่งของให้สามีได้จึงฝากของทหารยามไว้ แต่แทนที่ทหารยามจะส่งของให้แก่สามีนาง กลับ

เอาไปแกะดู แล้วก็ขอของแลกเปลี่ยนคือนาฬิกาที่นายทหารคนนั้นผูกอยู่ ทั้งคู่ได้ทำการโต้เถียงเกี่ยงงอนกันอยู่ช้านาน ผลที่สุดอเมริกันก็ไม่ได้นาฬิกา นายทหารคนนั้นก็ไม่ได้ของกินที่เมียอุดส่าห์นำมาให้ อีกวันหนึ่งมีทหารอเมริกัน ๒-๓คนมาดึงตัวพวกเราให้ไปกับเขาตามที่พักของทหารเชลยศึกทั้งหลาย แล้วใช้ให้พวกเราเป็นล่ามแปลความต้องการของเขา คือ เขาต้องการแหวนทองและสร้อยทอง โดยจะทำการแลกบุหรี่ เพราะคิดว่าบุหรี่มีค่าอาจเนรมิตได้ทั้งนั้นในค่ายนี้ แต่ทหารส่วนมากที่มีแหวนใส่ก็มักเป็นแหวนวิวาห์ ซึ่งจำเป็นจะต้องติดตัวอยู่ตลอดชีวิต เลยไม่มีใครอยากแลก

บ่ายวันหนึ่งมีรถเก๋งสวยหรูซึ่งเคยเป็นพาหนะของริบเบนทร็อปรัฐมนตรีต่างประเทศเยอรมัน วิ่งเข้ามาในค่าย บนรถมีกระเป๋าวางอยู่ ๕ ใบ ซึ่งข้าพเจ้าจำได้แต่ไกลว่า มีของข้าพเจ้าใบหนึ่ง ๒-๓ นาทีต่อมา พวกเราก็ถูกเรียกให้ไปเอากระเป๋า ปรากฏว่าหัวหน้าแผนกต่างประเทศอเมริกันประจำออสเตรีย ให้นำมาให้พวกเราเพื่อกันหนาว ในกระเป๋ามีเสื้อผ้า ๑ ชุด เสื้อชั้นในและผ้าเช็ดหน้าพอสมควรที่แม่บ้านของพวกเรา ซึ่งยังอยู่ที่โฮเต็ลในซังต์กิลเก่นจัดมาให้แต่ละคน ทหารอเมริกันเอากระเป๋ามาให้พวกเราแล้วก็อนุญาตให้เขียนจดหมายได้คนละฉบับ แล้วจะนำไปให้แม่บ้านที่อยู่ในออสเตรียเพื่อให้ทราบเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนปลาย พร้อมกับกล่าวว่า กำลังนี้ทางการอเมริกันที่ออสเตรียก็ได้โทรเลขไปยังวอชิงตันแล้ว เพื่อขอความเห็นว่า สมควรจะคืนอิสรภาพให้แก่พวกเราหรือไม่ "*อีก๒-๓วัน*" จะส่งข่าวมาให้ทราบ

ขอย้อนกล่าวถึงภริยาคุณจินต์ ซึ่งกระวนกระวายอยู่ที่ซังต์กิลเก่นไม่รู้ว่าอเมริกันเอาสามีตนไปไว้ที่ไหน จึงพยายามติดต่อกับ ซี ไอ ซี ที่จับพวกเราไป คงได้รับคำตอบว่า "*ไม่ต้องเป็นห่วงพวกคนไทยดอก* เพราะ

พวกนี้เป็นคณะทูต คงจะอยู่ในที่ที่ได้รับความสุขสบายทุกประการ" ครั้นถูกถามว่าเดี๋ยวนี้พวกเราอยู่ที่ไหนก็ไม่มีใครรู้ จนกระทั่งวันหนึ่ง แผนกต่างประเทศของอเมริกันมาเปิดทำงานอยู่ที่ซัลสบูรก์ ภริยาคุณจินต์แกจึงไปติดต่อกับหัว-หน้าแผนกนั้น ชื่อนายเดนบี้และเล่าเรื่องราวให้ฟัง หัวหน้าแผนกต่างประเทศจึงติดต่อกับ ซี ไอ ซี ของซังต์กิลเก่นและของซัลสบูร์ก แต่ก็ไม่มีใครบอกได้ว่าพวกเราอยู่แห่งใด ไม่ช้าพวกทหารบางคนที่มีภูมิลำเนาในออสเตรียและถูกปลดปล่อยมาจากค่ายเดียวกับที่พวกเราอยู่ จึงนำความไปบอกกับภริยาคุณจินต์ และเล่าความเป็นไปของพวกเราในค่ายให้ทราบโดยละเอียด ภริยาคุณ-จินต์จึงไปติดต่อกับนายเดนบี้ และต่อว่าต่อขานในการที่อเมริกันปฏิบัติต่อพวกเราอย่างไม่สมควร นายเดนบี้จึงเรียกคนสนิทมาสั่งให้นำเครื่องนุ่งห่มมาส่งให้เราคนละกะเป๋า เพื่อป้องกันความหนาวไปพลางๆก่อน แล้วโทรเลขไปถามกระทรวงต่างประเทศอเมริกันที่วอชิงตัน ว่าพวกเรามีคดีเกี่ยวกับอาชญากรสง-ครามหรือเปล่า ถ้าไม่มีก็จะปล่อยพวกเรา

เวลาผ่านไป ๑ เดือน พวกเราเลิกสร้างความหวังเสียแล้ว ว่าจะได้กลับซังต์กิลเก่น มีเวลาว่างก็ก่อเตาผิงขึ้นอย่างถาวรเพราะหนาวจัดขึ้นทุกวัน นักบินจรวดคนที่เคยอยู่กับพวกเรา ถึงแม้จะถูกปลดปล่อยไปแล้ว ก็กลับมาเยี่ยมเราเสมอๆซื้อสมุด ดินสอ ถ้วยน้ำ ฯลฯ มาฝากให้พวกเราใช้ในค่ายต่อไป บางคราวก็พกเอาหนังสือพิมพ์ติดมือมาด้วย จากหนังสือพิมพ์ในมิวนิคนี้เองเราถึงทราบข่าวต่างๆที่เกี่ยวกับเมืองไทยบ้าง.

ความสนิทสนมระหว่างพวกนายพล ผู้บังคับค่ายที่เป็นนายทหารเยอรมัน กับพวกเรายิ่งทวีขึ้นทุกที ราวๆเที่ยงคืนผู้บังคับค่ายกลับจากทำงาน

ก่อนจะเข้านอน แกผ่านห้องพวกเรามักจะถือขนมติดมือมาจากโรงครัว แล้วปลุกพวกเราให้ลุกขึ้นกินแทบทุกคืน

เช้าวันหนึ่ง พวกเราได้รับคำสั่งจาก ซี ไอ ซี ในค่ายว่า เราจะต้องย้ายที่อยู่ พรุ่งนี้ให้เตรียมตัวจะมีคนเอารถมารับไปอยู่ที่ไหนเขาเองก็ไม่รู้ แต่คำสั่งส่งมาจากกองพลที่ ๗ ซึ่งย้ายมาอยู่ใกล้ๆอิงโกลชตัดนี้เอง พวกเราใจหายวูบ เพราะรู้ดีว่าการย้ายไปย้ายมาไม่ทำให้เราดีขึ้นเลย หากไม่ปล่อยให้พวกเราเป็นอิสรภาพ พวกนายพลก็เช่นกัน พอตอนบ่ายวันนั้นเองก็ได้รับคำสั่งให้เตรียมตัวจะถูกย้ายไปอยู่ค่ายที่อุลม์ (Ulm) (เมืองนี้เป็นเมืองที่มีโบสถ์สูงที่สุดในโลก) ซึ่งเป็นเมืองที่มีค่ายกักขังเฉพาะพวกนายพล ในคืนวันนั้นพวกเราต่างร่ำลากันด้วยความอาลัยเป็นล้นพ้น ปลากระป๋องเล็กๆที่พวกเราอุตส่าห์สงวนไว้ช้านานแล้ว ก็ถูกเปิดออกมาทาขนมปังเลี้ยงกันคนละครึ่งตัว ผู้บังคับค่ายน้ำ-ตาไหลเปียกแก้มด้วยความอาลัยที่พวกเราจะจากแกไป เราทุกคนต่างไม่มีสุขเพราะรู้ดีว่าถ้าไปอยู่ค่ายอื่นอีก จะหาสบายเท่าที่นี่ยาก

สองยามล่วงแล้ว ต่างเก็บเข้าของแล้วก็นอน ครุ่นคิดถึงวันข้างหน้าไม่มีใครรู้ว่าจะไปดีร้ายอย่างไร ราวๆ ๒.๐๐ น. ผู้บังคับค่ายก็เอาขนมปังอย่างดีของอเมริกันกับลูกพรุนแห้งมาแจกเพื่อเป็นเสบียงในวันข้างหน้า เช้าวันรุ่งขึ้นรถจี๊ปขนาดกลาง ๒ คันก็มารับพวกเราคัน ๑ สำหรับพวกนายพลซึ่งจะต้องเดินทางก่อนพวกเราอีกคัน ๑ พวกเราต่างร่ำลาให้ศีลให้พรกันเป็นครั้งสุดท้ายนายพลคน ๑ ก่อนรถจะออกยังถามว่าพระยาพหลฯ และพระยาศรีสิทธิ์ฯ อยู่ในเมืองไทยมียศเป็นอะไร ข้าพเจ้าตอบว่าเป็นนายพันเอกทั้งคู่ แกยิ้มแล้วว่า กันยังดีกว่าทั้ง ๒ คนอีก แต่เดี๋ยวนี้กันก็มีสภาพไม่ผิดกับทหารเลว และถ้าพวกเรากลับเมืองไทยได้ ก็ขอให้บอกกับท่านทั้ง ๒ ว่า เพื่อนๆที่เยอรมันเขาฝากความ

คิดถึงมา **ขณะที่รถจิ๊ปจะพาบรรดานายพลออกไปจากค่าย** นายพลทหารอากาศผู้ซึ่งเคยพร่ำสอนวิชาทหารให้แก่พวกเรา ยังอุตส่าห์ยื่นหน้าออกมาร้องโวยวายว่า "Vergessen Sie nicht Schwerpunktsbildung!" ซึ่งแปลว่า **"อย่าลืมนึกถึงการวางจุดน้ำหนักให้ดีนะ!"**

ครึ่งชั่วโมงต่อมา พวกเราก็ขึ้นนั่งบนรถจิ๊ป มีนายทหารอเมริกันชั้นร้อยโทกับคนขับคุมมา รถผ่านเมืองต่างๆรู้สึกตื่นใจเล็กน้อยเพราะไม่ได้เห็นผู้คนพลเมืองมาหลายเดือน ต้นไม้ตามถนน ๒ ข้างทางยืนทื่อมีแต่กิ่งดำคล้ำไม่มีใบเหลืออยู่สักใบเดียว ข้าพเจ้ารู้สึกใจหายเพราะเมื่อตอนถูกจับใหม่ๆ ผ่านมาทางเดียวกันนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างยังสดชื่นเขียวชอุ่ม ๒ ข้างทางร่มรื่นด้วยกิ่งก้านพฤกษาใหญ่น้อย ฤดูใบไม้ผลิครึ่งฤดูกับฤดูร้อนที่แสนสบายสำหรับพวกเราผ่านไปอย่างเงียบเชียบ ขณะที่พวกเราใช้ชีวิตอยู่ในที่คุมขัง นายทหารอเมริกันนั้นเคร่งขรึมตลอดเวลา พวกเราก็ไม่อยากจะสนทนาด้วย ถึงแม้จะพยายามคิดว่า **"ความลำบากอาจจะเป็นเครื่องสร้างบารมี"** แต่จิตใจมันไม่ค่อยสบายเลย รถจิ๊ปแล่นบึ่งตลอดเวลาตั้งแต่เช้าจนบ่าย ใกล้เขตแดนออสเตรียเข้ามาทุกทีคุณจินต์อดรนทนไม่ได้ จึงถามนายทหารอเมริกันที่คุมมาว่า *"พวกเรากำลังเดินทางไปไหน?"* ร.ท. อเมริกันจึงตอบว่า *"ไปซัลสบูร์ก"* ทุกคนต่างแปลกใจแต่นึกไม่ออกว่ามันจะเอาพวกเรามาทำไมหนอ รถใกล้เมืองซัลสบูร์กเข้ามาพวกเราควักเสบียงกรังออกมาขบเคี้ยวอย่างอร่อย เพราะร่วม ๔ โมงเย็นแล้วต่างคนก็ต่างหิว นายทหารและพลทหารที่คุมพวกเรามาต่างมองดูเราตาปริบๆเพราะตนเองก็หิวเหมือนกันแต่ไม่มีอะไรกิน พวกเราจึงยื่นขนมปังและลูกพรุนอเมริกันให้กินทั้งคู่แล้วก็สนทนากันเป็นอันดี นายทหารจึงสาธยายว่า ตัวเขาเองไม่รู้เรื่องอะไรมากไปกว่าได้รับคำสั่งให้พาตัวพวกเรามามอบให้กับ **"รัฐบาล**

ทหาร" (Military government) ที่ซังต์กิลเก่น พวกเราชักทวีความแปลกใจมากขึ้น เพราะซังต์กิลเก่นเป็นที่อยู่เดิมของพวกเรา หรือว่าทางกระทรวงต่างประเทศอเมริกันจะสั่งให้เอาพวกเรามากักบริเวณไว้ยังที่เดิม แต่อย่างไรก็ดี ความดีใจค่อยๆเพิ่มขึ้น เมื่อรถใกล้ซังต์กิลเก่นเข้ามา

ราว ๖ โมงเย็น พวกเราก็มาถึงซังต์กิลเก่น ข่าวการกลับของพวกเราก็กระจายไปรวดเร็ว ภริยาคุณจินต์รีบวิ่งมารับ แล้วก็อธิบายให้นายทหารอเมริกันทราบว่าพวกเราเป็นอิสระแล้ว กระทรวงต่างประเทศอเมริกันสั่งให้ปล่อยพวกเรา และควักเอาบันทึกที่นายเดนบี้ เขียนส่งข่าวให้ทราบว่าเขาได้สั่งให้เจ้าหน้าที่อเมริกันปล่อยตัวพวกเราและให้พาส่งยังที่อยู่เดิม ปัญหาที่พวกเราขบกันมาแทบหัวจะแตกตลอดทาง ก็มาลงเอยด้วยความสวัสดี แต่นายทหารอเมริกันคนที่พาตัวเรามายังลังเลใจ เข้าไปถามเรื่องราวของพวกเรากับกองบังคับการทหารอเมริกันที่ยึดครองซังต์กิลเก่นอยู่ ก็ไม่ได้ความอะไร จึงตกลงใจอนุญาตให้พวกเราเข้าพักยังโฮเตลที่เราอยู่เดิม เจ้าของโฮเต็ลใจดีมาก หาอาหารมาเลี้ยงพวกเรากับอเมริกันทั้ง ๒ คนอย่างเต็มที่ แม่บ้านข้าพเจ้ากับลูกสาว พร้อมทั้งแม่บ้านทูตทหารกับลูกชายไม่ได้อยู่ในโฮเต็ลนี้เสียแล้ว เพราะขณะที่พวกเราไปอยู่ในค่าย ทางออสเตรียประกาศไล่เยอรมันที่มาพึ่งพำนักอยู่หลังปี ๑๙๓๘ ให้กลับประเทศเยอรมันให้หมด ผลสุดท้ายทั้ง ๔ คนก็ต้องอพยพไปอยู่มิวนิค เหลืออยู่แต่ภริยากับแม่ยายของคุณจินต์ ซึ่งนายเดนบี้ยอมอนุญาตให้อยู่ต่อไปในออสเตรียได้ ในฐานที่เป็นญาติกับคนไทย

ในคืนวันนั้น ทหารอเมริกันทั้งคู่ก็พักนอนโฮเตลเดียวกับที่เราพัก รุ่งเช้าก่อนจะไป ทหารอเมริกันได้ไปบอกตำรวจออสเตรียให้ช่วยดูแล อย่าเพ่อให้พวกเราหนีออกจากเมืองซังต์กิลเก่นเสีย แต่พอตอนสายคุณสนิทของ

นายเดนบี้ก็มาต้อนรับพวกเรา แสดงความยินดีที่พวกเราได้กลับมาอยู่ยังที่เดิม แล้วรีบไปบอกตำรวจให้เลิกควบคุมพวกเรา เพราะว่าเรามีอิสระโดยสมบูรณ์แล้ว นายทหารคนสนิทของเดนบี้จึงถามว่า เรามีความประสงค์ที่จะให้เขาช่วยเหลืออะไรบ้าง พวกเราจึงตอบว่า ประการแรกให้ช่วยติดตามหนังสือเดินทางและทรัพย์สินเงินทองที่อเมริกันยึดเอาไปนั้นคืน ประการที่ ๒ ต้องการกลับไปเบอรลิน เพื่อเอาข้าวของซึ่งตกอยู่ในสถานทูตทั้งสิ้น ประการที่ ๓ เดินทางไปสู่ประเทศสวิส

ทหารอเมริกันที่มายึดครองออสเตรียขณะนี้ ส่วนมากเรียบร้อยดีผิดกว่าแต่ก่อน กองทัพที่ ๓ ของแพตตันเข้ายึดครองภาคใต้ของเยอรมันและออสเตรียแทนกองทัพที่ ๗ ทหารอเมริกันได้รับอนุญาตให้วิสาสะกับพลเมืองได้ดังปกติ รถจี๊ปของอเมริกันแลสลอนไปหมด การยึดครองค่อยเป็นระเบียบขึ้น เพราะใช้เจ้าหน้าที่พลเรือนและผู้รู้ในทางการเมืองและการปกครองมาร่วมด้วย นายทหารอเมริกันที่เหลืออยู่ส่วนมากก็มีวัฒนธรรมดี ไม่ค่อยจะเป็น "**เคาบอย**" เหมือนเมื่อเข้ายึดครองใหม่ๆ อเมริกันพยายามทุกทางที่จะให้ออสเตรียเห็นว่า ตนมาช่วยให้ออสเตรียพ้นจากแอกนาซี หาใช่มาปกครองข่มขี่ไม่ อเมริกันส่งภาพยนตร์มาฉายทำความบันเทิงให้แก่ราษฎรทุกคราวที่เป็นวันนักขัตฤกษ์ ในวันตรุษทหารอเมริกันก็จัดเลี้ยงดู จัดละครให้เด็กออสเตรียในเมืองนั้นชม UNRRA ก็เริ่มส่งแป้ง ขนมปังแผ่นแข็งๆ อย่างที่เคยขายกันเกลื่อนในเมืองไทย ตลอดจนไข่ผงและนมผงมาช่วยออสเตรีย ชาวเมืองต่างนิยมชมชื่นอเมริกัน พยามยามหนีออกจากเขตยึดครองของรัสเซีย มาอยู่ในเขตอเมริกันกันเป็นเนืองนิจ

นายทหารคนสนิทก็เริ่มออกล่าข้าวของและหนังสือเดินทางของพวกเรา อยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้ มาถามพนักงานที่ตะรางเมืองซัลสบูร์ก ก็คงได้แต่บัญชีที่พนักงานจดไว้เป็นหลักฐาน ว่าได้ปลดอะไรจากพวกเราบ้าง ถามถึงนายพันตรีแบล็คผู้บังคับตะรางและหัวหน้า ซี ไอ ซี คนเก่า ก็ได้ความว่ากลับไปอเมริกาเสียนานแล้ว เลยไม่รู้จะเอามือใครดม นายทหารคนสนิทจึงกลับไปรายงานนายเดนบี้ที่กรุงเวียนนาให้ทราบในเรื่องทรัพย์สิน ส่วนข้อความที่เราขอร้องต่อมาอีก ๓ สัปดาห์ก็ได้รับจดหมายตอบจากนายเดนบี้ว่า ในเรื่องทรัพย์สินของเราที่ถูกอเมริกันเอาไปนั้น เขาไม่สามารถจะตามหาให้ได้และเขาก็ไม่สารถใช้เราได้ ขอให้เราติดต่อไปยังสถานทูตไทยที่วอชิงตัน ให้เจรจากับกระทรวงต่างประเทศของเขา เขาหวังว่าคงจะได้ค่าชดใช้แน่ ส่วนเรื่องการไปเบอรลินนั้นเขาได้ติดต่อกับเจ้าหน้าที่เบอรลินแล้ว ได้รับคำตอบมาว่า ไม่มีประโยชน์อันใดที่จะเข้าไปที่เบอรลิน เพราะสถานทูตและทรัพย์สินของคนไทยที่อยู่ในนั้นถูกปล้นไปจนหมดสิ้นแล้ว เป็นอันว่า พวกเราหมดหวังที่จะไปเอาของที่เบอรลิน ก่อนออกจากเบอรลินหามีใครนึกฝันว่า เยอรมันจะถูกแบ่งเขตยึดครองกันเป็นหลายเขต และการข้ามเขตของแต่ละชาติก็ไม่ใช่ง่ายนัก ยิ่งการข้ามเขตรัสเซียยิ่งยากมหันต์ ถึงกับทหารทั้งยุโรปพากันให้ชื่อเขตรัสเซียว่า **"ม่านเหล็ก"** ทหารอเมริกันเองที่ไปธุรกิจในเขตยึดครองของรัสเซียยังถูกจับ ถูกขัง ถูกจี้เอารถจี๊ปไปเสียนับไม่ถ้วนครั้ง การที่จะเข้าไปให้ถึงเบอรลิน พวกเราจำจะต้องผ่านเขตยึดครองของรัสเซียอีกถึง ๒๘๐ ก.ม. ซึ่งไม่มีใครอยากเสี่ยงโชควิ่งเข้าเบอรลิน เพราะมีหวังที่จะไม่ได้กลับออกมาอีก เพราะพวกเราไม่มีใครพูดรัสเซียเป็นเลย แต่ก่อนเมื่อข้าพเจ้าอยู่ฝรั่งเศส เมื่อฝรั่งเศสแพ้เยอรมัน ถูกเยอรมันยึดครอง ราษฎรที่รอดตายก็คงกลับมายังที่เดิมได้ พวกเราจึงได้

หลังจากอนุญาตให้ วิสาสะกับพลเมืองได้ ทหารอเมริกันกับสาวเบอรลิน ก็มา "เฟลิต" กันเป็นคู่ๆที่หาด Wannsee ซึ่งเป็นทะเลสาบอยู่ชายเมืองเบอรลิน

สร้างความหวังว่า อย่างไรๆวันหนึ่งคงกลับมาเบอรลินได้ และมาเอาข้าวของที่สถานทูตก่อนกลับเมืองไทย แต่สุดท้ายการณ์ก็กลับหน้ามือเป็นหลังมือ ความ-หวังนั้นสร้างง่าย แต่การข่มใจเมื่อผิดหวังนั้นยากไม่น้อย

ไม่ช้าข้าพเจ้าก็ได้รับจดหมายจากสถานทูตสวิสเป็นฉบับแรก รู้สึกแปลกใจไม่น้อย เพราะระหว่างอยู่ในค่ายเคยเขียนถึงเสมอ แต่ไม่มีมนุษย์ตอบคราวนี้พอรู้ว่าพวกเราได้รับอิสระภาพออกมาจากค่ายก็รีบส่งคำสั่งของกระทรวงกลาโหม ให้พวกเรารีบเดินทางกลับเมืองไทย

แต่ปัญหาที่พวกเราจะต้องแก้เฉพาะหน้าก็คือ เรื่องเงิน พวกเรา ๓ คนไม่มีใครมีเงินติดตัวเลยแม้แต่เพ็นนิค (สตางค์) เดียว ค่าเช่าบ้านก็ไม่มีให้กินก็ไม่มีกิน ข้าพเจ้าไม่เคยใช้เงินแม้แต่สตางค์เดียวตลอดเวลา ๑๐๐ วัน ที่พ้นจากการคุมขังมาอยู่ที่ซังต์กิลเก่นจนกระทั่งเดินทางไปสวิส นอกจากขอยืมเงินเขามาสำหรับใช้เป็นค่าตัดผมเดือนละ ๒ บาทเท่านั้น เจ้าของโฮเตลคงใจดีตามเคย ไม่เคยทวงค่าห้องและค่ากินอาหาร เพราะรู้เหตุการณ์ในอดีตของพวก-เราดีว่า หมดตัวเพราะอเมริกันเป็นต้นเหตุ พวกเราก็เริ่มทำหนังสือเดินทางขึ้นเองให้ทูตทหารตอกตรา มิฉะนั้นจะกลายเป็นคนหลักลอยเพราะปราศจากหนังสือเดินทาง แล้วก็ไปติดต่อกับกงสุลสวิสที่ซัลสบูร์ก ขออนุญาตเข้าสวิสเพื่อเดินทางกลับประเทศไทย เจ้าหน้าที่อเมริกันในออสเตรียก็พยายามสนับ-สนุนให้ความช่วยเหลือเพื่อให้เราเข้าประเทศสวิสอย่างเต็มที่ แต่ก็สำคัญอยู่ที่กรุงเบอร์นเท่านั้น ว่าจะอนุญาตให้เราเข้าหรือไม่ ตลอดเวลาที่รอเข้าสวิสอยู่นั้น พวกเราชักคิดถึงเมืองไทยมากขึ้น เพราะเบื่อยุโรปยิ่งขึ้นทุกวัน ไม่มีอะไรกิน ไม่มีเงินใช้ หนาวก็หนาว ฟืนก็ไม่มีผิงไฟ เรื่องราวที่พวกเราชอบสนทนากันที่สุดก็คือ อาหารและขนมต่างๆที่มีในเมืองไทย หลังอาหารเย็นแล้ว

ซึ่งปกติไม่มีใครอิ่มสักคนเดียว ต่างรำพึงรำพันอยากกินโน่นกินนี่ ล้วนแล้วแต่ของที่หาไม่ได้ในขณะนั้นทั้งสิ้น ต่างก็เตรียมตัวไว้ว่าเมื่อถึงเมืองไทยจะกินอะไรก่อน บางคนก็อยากกินขนมเบื้อง หมี่กรอบ บางคนก็อยากลิ้มรสข้าวเกรียบปากหม้อ บางวันก็ลำดับชื่ออาหารตลอดค่ำจนถึงเที่ยงคืนจึงเข้านอน

ฝ่ายนาวาโทวิเชียร อัตนาโถ* ซึ่งออกมาจากเบอรลินไล่ๆกับพวกเรา ครั้นได้ทราบว่าพวกเรากลับมาอยู่ที่ซังต์กิลเก่นดังเดิมแล้ว ก็ขึ้นรถมาเยี่ยม ตัวแกเองตลอดเวลาที่เราถูกจับได้พักอยู่กับชาวนาซึ่งอยู่นอกเมือง ไม่มี ซี ไอ ซี ไปจับแกเยี่ยงพวกเรา เพราะไปอยู่เสียห่างไกลจากที่ชุมนุมชน เมื่ออเมริกันเข้ามายึดครองใหม่ๆ เคยมีนายทหารอเมริกันมาพักบ้านที่แกพัก พูดกันพอรู้เรื่องว่าใครเป็นใคร แล้วทหารอเมริกันก็ขอแลกนาฬิกากับคุณวิเชียร โดยเอานาฬิกาโปเกมาแลก คุณวิเชียรก็ยอมแลกแต่โดยดี ต่อไปคุณวิเชียรก็เอาสุรามาเลี้ยงดูกันเป็นอันดี ก่อนที่ทหารอเมริกันจะจากไป จึงออกคำสั่งให้พรรคพวกขนสุราของคุณวิเชียรที่มีอยู่ไปจนหมดเกลี้ยง แล้วก็ไม่กลับมาให้เห็นหน้าอีก คุณวิเชียรแกก็อยู่ที่นั่นมาด้วยความกระวนกระวาย ยิ่งต่อมาได้ทราบข่าวว่าพวกเราถูกจับไปยิ่งใจคอไม่ดี แต่ในที่สุดก็ไม่มีทหารอเมริกันไปรบกวนแกเลย.

ต่อมาก็ถึงคริสต์มาส พลเมืองต่างฉลองกันเต็มที่ ทูตทหารนำสมบัติของท่านออกทอดผ้าป่า ข้าพเจ้าจับฉลากได้เสื้อเชิ้ต ๑ ตัวกับกางเกงชั้นใน ๑ ตัว คริสต์มาสปีนั้นถ้าหากเป็นยามปกติคงสนุกมาก เพราะพวกเรารู้ดีว่าเป็นปีสุด-ท้ายที่จะได้ฉลองกันในยุโรป

ที่ซังต์กิลเก่นนี้หนาวพิลึก ภูเขาที่ล้อมรอบเมืองเต็มไปด้วยหิมะขาวสะอาดน่าดู น้ำในทะเลสาบโวลฟกังแข็งหมด เรือแพหยุดเดิน ทั้งวันพวกเรา

---

* ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๙๑ ที่กรุงเทพ ฯ

พากันขึ้นภูเขาแก้หนาว เพื่อไปหากาแฟดื่มตามแรสโตรังที่อยู่บนยอดเขา เมื่อขึ้นมาอยู่บนยอดเขาแล้วแทบไม่หนาวเลย รู้สึกว่าใกล้กับแสงอาทิตย์อุ่นดีและดำคล้ำได้โดยง่าย พวกชาวบ้านใกล้เรือนเคียงที่มีบ้านอยู่บนยอดเขา ต่างชวนพวกเราไปปิคนิคเล่นเลื่อนกันสนุกสนานกับพวกเด็กๆ พวกเราไม่มีใครกล้าเล่นสกี เพราะกลัวคอหักแขนขาหัก ส่วนมากต้องการสงวนชีวิตไว้กลับมากินข้าวเมืองไทยทั้งสิ้น อีกประการหนึ่งหนทางขึ้นลงจากภูเขามันล้วนแล้วจะต้องผ่านป่าสนสลับซับซ้อน นักสกีที่ไม่เก่งจริงเป็นวิ่งลงมาคงไม่ถึงตีนเขาแน่

ขณะนั้นออสเตรียทำตนเป็นประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ พรรคการเมืองมีการเคลื่อนไหวคึกคัก เพราะตั้งแต่ออสเตรียถูกอันชลุสส์แล้ว ประชาชนก็ไม่มีโอกาสเล่นการเมือง พรรคการเมืองมีแต่พรรคนาซีเท่านั้น ขณะนี้จึงมีการหาเสียงเลือกตั้งกันขนานใหญ่ ในออสเตรียก็เช่นเดียวกันกับในเยอรมัน ราคาสินค้าทุกชนิดยังอยู่ในความควบคุมของหอการค้าประจำเมืองทุกประการ การขายของตลาดมืด การฆ่าสุกรโดยไม่ได้รับอนุญาต ฯลฯ รัฐบาลลงโทษอย่างรุนแรงเหมือนดังเดิม ออสเตรียเคราะห์ดีกว่าเยอรมันหน่อย สามารถตั้งรัฐบาลซึ่งมีสัมพันธมิตรทางตะวันตกสนับสนุนและรับรองรัฐบาลอย่างเต็มที่ ประการแรกที่รัฐบาลออสเตรียแก้เงินเฟ้อก็คือ ออกธนบัตรใหม่ ไม่ใช้มาร์คของเยอรมันแต่ใช้ชิลลิงซึ่งออสเตรียเคยใช้มาแต่กาลก่อนแทน ออกประกาศให้ประชาชนนำเงินมาร์คไปคืนรัฐบาลให้หมดภายใน ๒ อาทิตย์ แล้วทำบัญชีฝากไว้ ว่าใครมีเงินมากน้อยเพียงไร สำหรับรายบุคคลไม่ว่าจะเป็นเศรษฐีหรือมหาเศรษฐี รัฐบาลจ่ายเงินให้คนละ ๔๐๐ ชิลลิงเท่ากันหมด ซึ่งนับว่ายังชีพได้พอดีในเดือนหนึ่งๆ แล้วเดือนต่อๆไปรัฐบาลจึงอนุญาตถอนเงินที่มาฝาก ๕๐๐ จนถึง ๑ พันชิลลิง ใครมีเงินมาฝากมากเกินไป รัฐบาลก็ตั้งกรรมการไต่สวน หากได้ความ

ว่าเงินนั้นได้มาโดยไม่ถูกต้องตามทำนองครองธรรมก็ริบเสีย ส่วนตามโรงงานจะต้องใช้จ่ายเท่าใด รัฐบาลยอมให้ถอนโดยพิจารณาตามความจำเป็นเป็นรายๆ ไป รัฐบาลเบลเยี่ยมก็ต้องประสบปัญหาแก้ค่าครองชีพเหมือนกัน อยู่มาวันดีคืนดี รัฐบาลก็ประกาศลดราคาสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพทั้งหมด ๑๕ เปอร์-เซ็นต์ ซึ่งพ่อค้าพานิชทั้งหลายก็ต้องลดลงตามประกาศของรัฐบาลโดยดี ทั้งนี้เพราะบรรดาสินค้าส่วนมากผลิตภายในประเทศทั้งสิ้น ผิดกับเมืองเราพ่อค้าพานิชอาจปิดร้านหมด ปล่อยให้เรากินลมซึ่งราคาถูกกว่าอาหารก็เป็นได้

๑๐ ค่ายดัดสันดานนักการเมือง

เรื่องราวที่เกี่ยวกับค่ายขังนักโทษในเยอรมันนี้เป็นสาเหตุให้โลกพากันประณามความทารุณของคณะนาซี อาจจะนับว่าเป็นหน้าประวัติศาสตร์ตอนที่แปดเปื้อนที่สุดของเยอรมันก็ว่าได้

ในบุพกาล นักรบผู้มีกำลังเข้มแข็งมักกรีธาทัพมาบุกรุกรบกวนผู้ที่มีกำลังน้อย เพราะโลภเจตนาบ้าง เพราะต้องการแผ่อำนาจบ้าง ได้แก่ซีซาร์ อาเล็กซานเดอร์ เยงกิสข่าน เป็นต้น บุคคลที่รักชาติรักประเทศของตนต่างจับอาวุธเข้าต่อต้านการรุกรานของจักรพรรดิเหล่านี้ ที่พ่ายแพ้ก็ถูกจับเอาไปขายเป็นทาสเอาไปทำงานหนัก ถูกกวาดต้อนไปทั้งครัวเรือน และได้รับความทารุณจากผู้ชนะอย่างแสนสาหัส ต่อเมื่อโลกเจริญขึ้นมา มนุษย์จึงฉุกคิดได้ว่า นักรบที่พ่ายแพ้เหล่านั้นคือ ผู้ที่รักชาติรักประเทศทั้งสิ้น สมควรที่จะได้รับความกรุณาเป็นพิเศษ ในสมัยกลาง อัศวินบางคนที่รบแพ้ หลังจากยื่นดาบให้ผู้ชนะแล้ว ก็ได้รับการต้อนรับเลี้ยงดูจากผู้ชนะเป็นอันดี เพราะการสู้รบเป็นไปอย่าง

ลูกผู้ชายแท้ๆ มาถึงมหาสงครามครั้งที่ ๑ กำลังพลที่ใช้รบในคราวหนึ่งๆ เป็นจำนวนนับแสน ฝ่ายชนะไม่มีปัญญาจะเก็บผู้แพ้ไปไว้ที่ไหน จึงจำเป็นต้องสร้างรั้วลวดหนามขึ้นล้อมบรรดาเชลยศึกเหล่านั้น เพื่อป้องกันการหนี เราเรียกกันว่า "**ค่ายขังเชลยศึก**" ภาษาอังกฤษใช้คำว่า P.W. Camp ทหารที่อยู่ในค่ายนี้ ตามธรรมะระหว่างประเทศที่ตกลงกันที่กรุงเยนีวา จะได้รับการเลี้ยงดู นุ่งห่มและรักษาพยาบาลเป็นอันดี มีคนไทยหลายคนที่เข้าใจผิด ไปถือเสียว่าผู้ที่ต้องคุมขังนั้นเป็นนักโทษเสียหมด ความจริง พวกทหารเชลยหามีโทษอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ คงเป็นนักรบที่มีเกียรติมากกว่าท่านที่นอนสบายอยู่ในเขตหลังมากนัก

ต่อมาในสมัยมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขณะที่นาซีเถลิงอำนาจในเยอรมัน เพื่อจะกำจัดศัตรูทางการเมืองของคณะ จึงได้มีการสร้างค่ายขึ้นเพื่อกักขังผู้ที่มีทัศนะต่างกันในทางการเมือง ถ้าเป็นไปได้ ก็เพื่ออบรมดัดสันดานให้ผู้ถูกคุมขังนั้นเปลี่ยนทัศนะทางการเมืองเสียใหม่ ค่ายชนิดนี้เรียกว่า "**ค่ายดัดสันดานนักโทษการเมือง**" ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า Concentration Camp การสร้างค่ายชนิดนี้ขึ้น ตามแง่ประชาธิปไตยแล้วนับว่าผิด เพราะทุกคนมีสิทธิที่จะนิยมชมชอบสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน มีเสรีที่จะชอบลัทธิหนึ่งลัทธิใดได้ไม่จำกัด สำหรับประเทศเยอรมันนับว่า เกอริงเป็นผู้เริ่มริในการสร้างค่ายชนิดนี้ขึ้น ความจริงผู้ที่ริเริ่มการสร้างค่ายดัดสันดานนี้คืออังกฤษ อังกฤษใช้ค่ายชนิดนี้ขังพวกบัวร์ที่ดื้อดึงต่อตนซึ่งเป็นผู้ปกครองอาฟริกาใต้.

ค่ายที่มีชื่อเสียงในเยอรมันและในประเทศที่เยอรมันยึดครอง มีอยู่ตามตำบลที่ตั้งดังนี้–Buchenwald, Belsen, Gardelegen, Nordhausen, Dachau, Auschwitz. Ohrdruf และ Oranienburg. ส่วน Moosburg, Barth, Sargan, Ravenbrück, Heppenheim และ Lückenwald เป็นค่ายที่มีชื่อในการกักขัง

ทหารที่เป็นเชลยศึก โดยปกติค่ายเหล่านี้ตั้งอยู่ในป่าสนนอกเมือง นับว่ามิดชิด ไม่ค่อยมีผู้ใดล่วงรู้ความเป็นไปในค่าย เมื่อต้นๆสงครามชาวเยอรมันเองยังหารู้ไม่ว่า ในประเทศของตนมีค่ายชนิดนี้ เพราะรัฐบาลทำการ "เก็บ" ศัตรูของตนอย่างเงียบเชียบดีมาก แต่ละค่ายสร้างไว้อย่างถาวรเป็นเรือนชั้นเดียว ทำด้วยไม้พื้นลาดซีเมนต์หรือปูกระดาน แต่ละค่ายมีอาคารหลายสิบหลัง เรียงรายอยู่ห่างๆกัน ในตอนแรกค่ายเหล่านี้มีแต่นักการเมืองของคณะที่เป็นศัตรูของนาซีโดยตรง เช่นพวกสังคมประชาธิปัตย์ พวกแรดิกัล พวกคอมมิวนิสต์ ฯลฯ แต่ภายหลังกลายเป็นที่คุมขังของคนหลายจำพวก มีทั้งชาย หญิงและเด็ก ใครตำหนิติเตียนรัฐบาล กล่าวร้ายคณะนาซี ประพฤตินอกจารีตนาซี เช่นรักกับชาวต่างประเทศที่เป็นศัตรูเยอรมัน ไม่ทำงานตามความต้องการแห่งสภาพของสงครามเบ็ดเสร็จ พวกลักฟังวิทยุของชาติที่เป็นศัตรู พวกปากตะไกรที่แต่งเรื่องทำนองลำตัด และผูกเรื่องตลบขบขัน ล้อเลียนรัฐบาล เป็นถูกส่งมาอบรมในค่ายเหล่านี้ทั้งสิ้น ตลอดจนพวกยิวหลายแสนคนก็พลอยมาทนทุกข์ทรมานในค่ายกับเขาด้วย สรุปแล้วค่ายเหล่านี้เป็นที่ขังคนที่รัฐบาลนาซีไม่ปรารถนาทั้งสิ้น.

เมื่อสัมพันธมิตรรุกเข้ามาในแดนเยอรมันตอนที่เยอรมันจะแพ้อยู่แล้ว สภาพความเป็นอยู่ของค่ายดัดสันดานต่างๆที่ว่านี้ จึงได้ปรากฏแก่ตาโลก ธรรมดาผู้ที่ถูกกักขังอยู่แทบว่าตายแล้วเกิดใหม่ หากสัมพันธมิตรไม่สามารถปราบเยอรมันลงได้แล้ว น่ากลัวพวกแอนตี้ฟัสซิสต์กับพวกยิวจะต้องทนทุกข์ทรมานไปอีกโดยไม่มีที่สิ้นสุด ในคราวนี้บุคคลที่สำคัญๆ มีประมุขของชาติที่เคยต่อต้านเยอรมัน ผู้นำของสัมพันธมิตรตลอดจนทหารและชาวต่างประเทศที่เยอรมันขนมาทำงานในดินแดนตน ต่างได้รับอิสรภาพอีกครั้งหนึ่ง คนสำคัญๆที่รอดพ้นออกจากที่คุมขังของเยอรมันคราวนี้ คือ นายพลวิงเกิลมันผู้บัญชาการทหาร

ฮอลันดาซึ่งถูกจับเมื่อครั้งยอมแพ้เยอรมัน นายพลของฝรั่งเศสอีก ๒๐ คน ซึ่งถูกขังอยู่ในป้อม เคอนิกสไตน์ พระเจ้าเลโอโปลด์ กษัตริย์เบลเยี่ยมและครอบครัวซึ่งอยู่ใกล้ๆซัลสบูร์ก เลอองบลุม ดาลาดิเอ โปลเรโนด์ กัมแลง ลูกชายเกลมังโซ พันเอกฟรังซัว เดลลา ร๊อค หัวหน้าฟัสซิสม์ฝรั่งเศสแห่งคณะ **"กางเขนไฟ"** นายพลโกโมรอฟสกี้หัวหน้าพรรคใต้ดินโปแลนด์ที่จับอาวุธขึ้นต่อสู้เยอรมันที่วอซอปี ๑๙๔๔ นายพลผู้นี้ทำการต่อสู้อยู่ ๖๓ วัน ตามหลุมหลบภัยและท่อระบายน้ำโสโครกใต้ถนนเมืองวอซอ สมเป็นพวกใต้ดินจริงๆ ด๊อกเตอร์ช้าค นักเศรษฐกิจของเยอรมันซึ่งได้แต่งงานกับเคาน์เตสแสนสวยชื่อ เวรา ฟุกเก่อ ในที่คุมขังเฉพาะที่ Moosburg เชลยศึกสัมพันธมิตรกว่าแสนได้รับอิสรภาพ ส่วนที่ Sargan ซึ่งเต็มไปด้วยนักบินอเมริกันกว่า ๖ พันคนก็ได้มีโอกาสกลับบ้าน นอกจากนี้ลูกเขยของแพตตัน น้องสาวของลากาดเดีย นายกเทศมนตรีนิวยอร์ค พ.อ. Gabieski นักบินฝีมือเอกอเมริกัน (ทำลายเครื่องบินข้าศึก ๓๑ เครื่อง) และ Zanke (ทำลายเครื่องบินข้าศึก ๓๐ เครื่อง) ก็พลอยถูกปลดปล่อยไปด้วย

สงครามทำความเจริญให้แก่โลกหลายด้าน แต่ก็นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมทางจิตใจอย่างเหลือประมาณ แต่ละประเทศพยายามโฆษณาให้เกลียดชังชนชาติอื่นที่เป็นฝ่ายปรปักษ์อย่างไม่ลืมหูลืมตา ถึงแม้ว่าพลเมืองทั่วไปจะไม่นิยมชมชอบในการกระทำสงครามของรัฐบาลแม้แต่น้อยก็ตาม ความเลวทราม ความน่าเกลียดน่าชัง ความทารุณกรรมของปรปักษ์ มักจะถูกงัดออกตลบแตลงเพิ่มมาตราส่วนขยายให้เกินกว่าความจริง เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในเบลเยี่ยมและฝรั่งเศสก็ได้ยินแต่พวกนี้ด่าเยอรมัน อะไรที่เป็นของเยอรมันไม่มีดีทั้งนั้น เยอรมันโหดร้ายทารุณ ภาษาก็กระด้างไม่ไพเราะ ผู้หญิงก็ไม่สวย ความคิดก็ไม่หลักแหลม ทหารก็ทื่อไม่คล่องดุจดังฝรั่งเศส เมื่อฝรั่งเศสยังไม่แพ้ ในภาพยนตร์ข่าว

สงครามมักจะฉายให้เห็นความป่าเถื่อนของเยอรมันว่า ไม่ละเว้นที่ต่ำสูง มุ่งแต่ทำลายโบสถ์วัดวาอาราม ถ่ายให้เห็นแม่พระกำลังนอนกลิ้ง ทำให้ชาวฝรั่งเศสเดือดแค้นยิ่งขึ้นนัก ตอนจะจบก็มักถ่ายเชลยศึกเยอรมันที่หนวดเคารุงรัง ดูหน้าตาเหี้ยมเกรียมดุร้าย โดยทำนองเดียวกัน เมื่อข้าพเจ้ามาอยู่เยอรมัน ก็พบแต่การโฆษณาไปในแนวเดียวกัน เยอรมันประณามว่าฝรั่งเศสรุกรานตนก่อนมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว ฝรั่งเศสต้องการจะเป็นมหาอำนาจคนเดียว คอยสมคบกับอังกฤษกดเยอรมันไว้ ว่าฝรั่งเศสสกปรกและวัฒนธรรมต่ำ ผู้หญิงก็ดีแต่แต่งตัว ทาน้ำหอมและเคลือบปากแต่งหน้า บางคนถึงกับว่า หากมีปุ่มสวิทช์ที่กดแล้วให้ชาวฝรั่งเศสตายหมด เขาจะกดทันที.

เมื่อเริ่มสงครามกับรัสเซียใหม่ๆ ก็มีภาพยนตร์ฉายให้เห็นความไร้วัฒนธรรมของรัสเซีย ผู้คนยากจน อยู่ทั้งปีอาบน้ำครั้งเดียว บ้านช่องเต็มไปด้วยตัวหมัด และตัวเรือด ส้วมก็ไม่รู้จัก ผู้คนเลือดมองโกล หน้าตาเต็มไปด้วยผีดาษน่าขยะแขยง บ้านช่องตึกรามก็ทำไว้แต่ในเมืองใหญ่ๆ เพื่อฉาบหน้าการโฆษณาชวนเชื่อเหล่านี้มีความประสงค์อยู่อย่างเดียว คือให้ประชาชาติของตนเกลียดชังและเกลียดกลัวปัจจามิตรของตน จะได้เต็มใจช่วยกันสังหารศัตรูเพื่อผดุงวัฒนธรรมและให้ความปลอดภัยแก่บุตรภริยาตน.

ปลายปี ๑๙๔๑ ใน "สวนสวรรค์" ใจกลางกรุงเบอรลินได้มีการแสดงพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับความรู้ในเรื่องรัสเซียอย่างมโหฬาร อาวุธยุทธภัณฑ์ทุกชนิดที่จับได้จากรัสเซีย ตลอดจนเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้ถูกนำมาให้ราษฎรชม แต่จุดน้ำหนักในงานนี้ก็คือ แผนกแสดงการทารุณกรรมของรัสเซีย เฉพาะอย่างยิ่งของคอมมิซาร์ที่คุกต่างๆในเมืองใหญ่ๆ ของรัสเซียเช่น สโมเล้นส์ แสดงให้เห็นตลอดจนรูป "ถุงมือ" มนุษย์ คือเอามือ

นักโทษที่จุ่มลงไปในน้ำเดือดๆ จนหนังลอก แล้วถอดออกเป็นถุงมือ เหล่านี้รัฐบาลนำมาตั้งให้ชาวเบอรลินชมอยู่ ๗ วัน ๗ คืน

ปกติชาวยุโรปเกรงกลัวชาวตะวันออกนักในเรื่องความคิดในการทรมานมนุษย์ เฉพาะอย่างยิ่งวิธีทรมานของจีนเป็นที่สยดสยองที่สุด ต่างเล่ากันอย่างน่าหวาดเสียวในประเทศฝรั่งเศสและเยอรมัน ถึงการเชือดเนื้อเอาเกลือทา การเอาเนื้อคนมาทำขนมจีบซาลาเปา วิธีทรมานโดยปล่อยให้น้ำค่อยๆหยดลงบนหัวนานเข้า จนคลั่งเป็นบ้า เหล่านี้ ฝรั่งตื่นเต้นยิ่งกว่าฟรังเกนชตายน์ (Franken stein) หลายร้อยเท่า จึงเกิดมีคำฝรั่งเศสซึ่งหมายถึงความยุ่งยากลำบากลำบนต่างๆว่า Chinoiserie แปลตรงตัวว่า "**ความเป็นจีน**" เพราะจีนเป็นนักค้นหาวิธีทำลายเส้นประสาทมนุษย์ได้อย่างพิสดาร แต่ความทารุณของชาวยุโรปในบรรพสมัยก็ไม่แพ้ชาวเอเซียเหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแสดงให้เห็นวิธีแขวนโยง ล่ามคอ โยนลงหลุมลึกให้อดตาย เอาไฟนาบ ฯลฯ แต่ยังมีสิ่งประหลาดในยุโรปซึ่งคนไทยไม่ค่อยเคยเห็น คือ "**เข็มขัดนิรมล**" ภาษาฝรั่งเศสเรียกว่า "Ceinture de chastetè" เป็นเข็มขัดเหล็กมีกุญแจลั่น เข็มขัดนี้อัศวินในสมัยกลางใช้สวมภริยาตน เพื่อป้องกันไม่ให้ชายอื่นมาเผ้วพานขณะที่ตนออกไปทำการรบนานวัน สรุปแล้วในเรื่องความทารุณมันมีมานานแล้ว แม้แต่ในหมู่อารยชาติ

แต่ถ้าจะพิจารณาตามเหตุการณ์ที่ผ่านพ้นไปในสมัยสงครามคราวนี้แล้ว นับได้ว่าทุกชาติมหาอำนาจได้ประกอบกรรมอันแสนจะทารุณไว้ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ถ้าจะเอาแบบรัสเซียก็ไม่ต้องพูดกันมากความ เอาปืนจ่อท้ายทอยหรือแขวนคอกันเป็นระนาว ประหารให้เป็นศพๆทั้งโขยง เช่นที่รัสเซียเคยทำมากับบรรดานายทหารผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย ที่ไม่มีความเห็นตรงกับลัทธิ

คอมมิวนิสต์ หลุมฝังศพอันมหึมาซึ่งฝังนายและพลทหารโปแลนด์แบบ **"รวมมิตร"** นับหมื่นคนในป่ากาติน ทั้งเยอรมันและรัสเซียต่างซัดกัน ไม่มีใครรับว่าเป็นผู้ประกอบการทารุณกรรมนี้ แบบของสัมพันธมิตรที่ประหัสประหารมนุษย์ โดยการนำความทุพพลภาพมาให้ชาวเยอรมันนับล้าน และชาวญี่ปุ่นนับแสน เนื่องจากการทิ้งระเบิดและลูกบอมบ์ปรมาณู ชายชราสตรีและเด็ก ที่ต้องทนทุกข์ทรมาน แขนขาฉีกขาด ตาปะทุ ถูกไฟครอก สำลักแก๊ส ไม่มีอากาศหายใจ ถูกฝังทั้งเป็น ถูกรังสีกัมมันตภาพ เหลือที่จะนับคณนา หากแต่มันเป็น **"กรรมวิธีเพื่อผลในการเผด็จศึกให้เสร็จสิ้นในเร็ววัน"** ส่วนกรรมวิธีของเยอรมัน ค่อนข้างยืดยาวสักหน่อย แต่เมื่อสรุปแล้ว ทุกกรรมวิธีล้วนแต่ไม่ยุติธรรมทั้งสิ้น เป็นการปฏิบัติต่อบุคคลที่ไร้ทางสู้ทั้งนั้น เช่นทำกับทหารที่ไร้อาวุธ พลเรือนที่ไม่มีหนทางป้องกันต่อสู้ พวกยิวที่ระเหเร่ร่อนอยู่ช้านานแล้ว ข้าพเจ้าจึงขออุทิศบทนี้รวมความทารุณโหดร้ายของพวกมนุษย์ ซึ่งเป็น "ผลพลอยได้" อันหนึ่งของสงครามไว้เสียทั้งบท

ประมุขของเยอรมันซึ่งกล่าวหาว่า ประเทศคู่สงครามของตนไร้ศีลธรรมและวัฒนธรรม เฉพาะอย่างยิ่งหาว่ารัสเซียนั้นมีใจหฤโหด ดังที่เคยโฆษณาอยู่เสมอๆ ในที่สุดตนเองก็ได้เลือกทางอันแสนโหดร้ายที่ตนเคยประณามคนอื่นและที่ชาวโลกยังพากันตำหนิอยู่ทุกวันนี้ เพื่อกำจัดศัตรูทางการเมืองของตน

ค่าย บู๊คเค่นวัลด์ เบลเซ่น นอร์ดเฮ้าเซ่น ดาคเฮา และเอ้าสชวิตส์ จะเป็นจุดอันด่างพร้อยแห่งจักรวรรดิที่ ๓ ของเยอรมันอย่างไม่มีวันลบเลือน แต่แรกเริ่มเดิมที ค่ายที่กล่าวนี้ ก็มีแต่นักการเมืองที่ขัดขวางนโยบายของพรรคนาซี รัฐบาลนาซีเอาตัวไปเก็บไว้ เพื่อมิให้ออกมายุ่งกับทางโลกอีกเท่านั้น ใน

ค่ายแต่ละค่ายปลูกเป็นโรงที่อยู่ถาวร ที่นอนของผู้ต้องคุมขังทำเหมือนชั้นไว้ของ ๔ ชั้น ๆ หนึ่งสูงประมาณ ๒ ฟุต ปูด้วยไม้ ผู้ต้องขังนอนเรียงรายแออัดกัน มีสภาพแสนจะทุเรศ ผู้ถูกคุมขังได้รับจ่ายเสื้อผ้าคล้ายปียามา ๑ ชุด รองเท้า ๑ คู่ กาละมังใส่ซุป ๑ ใบ ซึ่งใช้เป็นหมอนไปด้วยในตัว กับผ้าห่ม ๑ ผืน อาหารที่ใช้คือขนมปังกับซุปใส วันละ ๒ มื้อ รวมแล้วให้ความร้อนไม่เกิน ๙๐๐ แคโลรีต่อวัน

ต่อมาสงครามอุบัติขึ้น ค่ายเหล่านี้ต่างได้รับนักการเมืองทวีมากขึ้นทุกที พวกยิวหลั่งไหลมาทั่วทุกทิศานุทิศ ยิวในเยอรมันเองก็ไม่น้อย และยิวจากประเทศที่เยอรมันยึดครองก็ถูกส่งมาเก็บไว้ตามค่ายต่างๆ ชาวต่างประเทศที่ถูกจับส่งมาส่วนมากมีชาวโปแลนด์ ซึ่งชอบก่อวินาศกรรมเสมอ ชาวโปแลนด์เป็นชาติที่ขัดขืนดื้อดึงต่อเยอรมันที่สุด ไม่ยอมลงใครง่ายๆ ต่างถูกต้อนมาเก็บไว้ตามค่ายทั้งสิ้น ชาวเยอรมันทั้งหญิงชายที่ตำหนิรัฐบาล และกระด้างกระเดื่องไม่ยอมทำตามคำชักชวนของรัฐบาล ก็ต้องมาผจญกรรมของตนต่อไปตามค่ายที่ขึ้นชื่อลือชาดังกล่าวแล้วข้างต้น.

สงครามยิ่งยืดเยื้อนานเข้า สถานการณ์ในเยอรมันก็ทรุดหนักลงทุกวัน อาหารการกินก็น้อยลง ความลำบากของนักโทษในค่ายยิ่งทวีมากขึ้น หยูกยาที่จะใช้พยาบาลคนเจ็บป่วยต่างต้องขนไปใช้ในทางทหารหมด พลเมืองธรรมดาก็ได้รับการพยาบาลน้อยเต็มทีแล้ว สำหรับพวกนักโทษยิ่งไม่ค่อยจะมีผู้เอาใจใส่เหมือนแต่ก่อน อำนาจของทหารเอสเอส ที่คุมนักโทษยิ่งมากขึ้นเป็นลำดับอย่างไม่มีเขตจำกัด เพราะไม่มีใครเหลียวแล ผู้บังคับค่ายซึ่งเป็นนายทหาร เอส เอส มีอำนาจดุจเจ้าในแค้มป์ ยิ่งรัฐบาลกล่าวประณามยิวมากเพียงใด พวก เอส เอส ที่เป็นผู้คุมยิ่งปฏิบัติต่อยิวที่ถูกคุมขังรุนแรงมากขึ้น

เพียงนั้น ชีวิตของผู้ต้องคุมขังชักจะไม่มีค่าขึ้นทุกที การลงโทษแต่ก่อนๆก็เพื่อดัดสันดาน แต่ต่อ ๆ มามีการลงโทษให้ทำงานหนัก บังคับให้ทำงานในโรงงานสร้างอาวุธ ใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือในการทดลองวิทยาศาสตร์ ในที่สุดก็คือ ถึงขั้นที่มนุษย์เห็นการลงทัณฑ์มนุษย์ด้วยกัน เป็นสิ่งที่นำความเพลิดเพลินมาสู่ตน

ค่ายบุคเค่นวาลด์ อยู่ห่างจากไวมาร์ ๗ ก.ม. ไวมาร์เป็นเมืองเกิดของเก๊ตเตอ (Goethe) จอมปราชญ์ของเยอรมัน เยอรมันถือว่าเมืองนี้เป็นต้นรากแห่งวัฒนธรรมของเยอรมันสมัยปัจจุบันนี้ เมื่อตอนเยอรมันจะแพ้ ต่างไม่มีใครนึกถึงผู้ต้องขังอยู่ในค่ายเหล่านี้ แทบทุกค่ายจึงเต็มไปด้วยผู้คนที่อดหยาก เป็นโรคระบาดตายและกำลังรอความตายกันมากมาย เมื่ออเมริกันเข้ามายึด ยังมีผู้ต้องคุมขังอยู่ในค่ายอีก ๒๑,๐๐๐ คน มีทั้งชาวเยอรมัน รัสเซีย ฝรั่งเศส โปแลนด์ อิตาเลียน และเชคโก ค่ายนี้ใหญ่มหึมา มีผู้ต้องหามาอยู่มากมาย สิ้นชีวิตลงในค่ายนี้ ตามหลักฐานของสัมพันธมิตรว่าถึง ๕ หมื่นคน ที่ตายไปด้วยการถูกแขวนคอก็มาก ถูกยิงตายก็มี ที่เหลือนั้นตายด้วยวัณโรค หัวใจพิการและหิวตาย ซากศพนักโทษที่ตายมักจะถูกเก็บเอามากองไว้แห่งหนึ่งแล้ว ให้นักโทษด้วยกันลากไปทำการเผาเสีย แต่ละค่ายมักมีเตาเผาศพอย่างทันสมัยหลายเตาเพื่อเผาร่างที่สังคมนาซี **"ไม่พึงปรารถนา"** ต่อมาเมื่อเยอรมันใกล้จะแพ้ ถ่านที่จะเผานักโทษก็ไม่มี เลยเอาศพมากองก่ายไว้เป็นพะเนินหลังค่าย ขณะที่อเมริกามายึดค่ายยังมีคนตายเรื่อยๆ วันละ ๓๐–๔๐ คน

หลังจากอเมริกันไปพบค่ายบุคเค่นวาลด์ได้ ๔ วัน ทัพยานเกราะอังกฤษก็มาพบค่ายเบลเซ่นอยู่ระหว่างฮาโนเวอร์และเบรเมนเข้า ในค่ายนี้มีชาย ๑๑,๐๐๐ คน หญิง ๒๘,๐๐๐ คน และเด็ก ๕๐๐ คน ทุกคนกำลังหิวโหย

และโรคไทฟอยกำลังระบาด ในเตาใหญ่ที่ใช้เผาศพนักโทษยังเต็มไปด้วยกอง กระดูก เพราะถ่านหมดกลางคัน ขณะที่อังกฤษเข้ามาในค่าย ซากศพมนุษย์กองโตทับถมกันอยู่ข้างๆหลุม ซึ่งเต็มไปด้วยกระดูกที่เหลือจากการเผา อังกฤษจึงเกณฑ์ให้ทหารเอสเอสกับสตรีผู้คุม ช่วยกันขนศพที่ตายด้วยโรคระบาดบ้าง หิวตายบ้าง ถูกเฆี่ยนจนตาย หรือถูกยิงตายเหล่านั้นไปทำการฝัง ทหารอังกฤษต้องใช้รถแทรกเตอร์แบบบุลด๊อสเซ่อร์ ที่ใช้บุกเครื่องกีดขวางที่ฝั่งนอร์มังดีทำการขุดหลุมมหึมาเพื่อฝังศพแบบ **"รวมมิตร"** หลุมละ ๕๐๐ คน ถึง ๑,๐๐๐ คน ต้องเร่งมือฝังกันทั้งอาทิตย์ ศพถึงจะปราศนาการไปจากค่ายได้หมด

ในค่ายที่อื่นๆ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ค่ายบางแห่งกำลังจะตกอยู่ในกำมือของสัมพันธมิตร ต้องทำการย้ายนักโทษนับหมื่นออกจากที่เดิม เพื่อไปอยู่ค่ายใหม่ แต่ก่อนการโยกย้ายใช้รถไฟบรรทุก แต่รถบรรทุกหายากขึ้นทุก-วัน เส้นทางรถไฟหรือก็ถูกสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดขาดใช้ไม่ได้ มิหนำซ้ำขบวนรถไฟยังอาจได้รับอันตรายจากการโจมตีของเครื่องบินสัมพันธมิตร มี ๒–๓ คราวที่เครื่องบินสัมพันธมิตรโจมตีรถไฟซึ่งบรรทุกเชลยศึกสัมพันธมิตรเอง เพราะเยอรมันมิได้ทำเครื่องหมายรถไฟไว้ ฉะนั้นทางที่ดีก็คือต้อนนักโทษเดินไปตามถนนซึ่งเป็นการเดินอย่างทารุณ ก่อนเดินผู้ที่อ่อนแอทั้งหลายหรือที่กำ-ลังเจ็บป่วยอยู่ ก็ถูกส่งวิญญาณด้วยกระสุนปืนไปก่อน ผู้ที่พอเดินได้ก็ต้องเดินกันไปเป็นขบวนยาวยืด มีพวกเอสเอสคุม ใครตามไปไม่ไหวก็ถูกสังหารเสียในที่สุด ทางค่ายการ์เดอเลเกน กรรมกรต่างชาติ ๒,๐๐๐ คน ได้ถูกพาออกจากค่ายมาหยุดที่โรงนาแห่งหนึ่ง ผู้คุมคงขี้เกียจระวังเต็มที่ จึงพาเข้าไปขังไว้ในโรงเก็บหญ้า เอาเบ็นซินราดหญ้าและฟางแล้วจุดไฟเผาเสียทั้งเป็น พวกที่พยายามพังฝาออกมาได้ ก็ถูกกราดด้วยปืนกลมือตายเช่นกัน

ผู้คุมสตรีในค่ายขังนักโทษการเมืองบุ๊กเค่นวาลด์ กำลังบรรทุกและเก็บ "สินค้าที่หาปากเสียงมิได้"

ที่นอร์ดเฮาเซ่น ในภาคกลางของเยอรมัน มีโรงงานใต้ดินอันมหึมาสำหรับผลิตอาวุธลับจำพวก วี ๑ และ วี ๒ โรงงานอยู่ลึกเข้าไปในดินถึงกิโลเมตรครึ่ง มีอุโมงค์ ๔๘ แห่งต่อเชื่อมกัน โรงงานนี้พวกนักโทษในค่าย นอร์ดเฮาเซ่น เป็นผู้สร้าง นักโทษถูกเกณฑ์มาทำงานวันละ ๑๘ ชั่วโมง หมอฮอลันดาประจำค่ายเล่าว่า ที่นั้นมีการเผานักโทษปีละราว ๙ พันคน ขณะที่อเมริกามาถึงค่าย ศพ ๒,๐๐๐ ศพยังทิ้งอยู่เกลื่อนกลาดรอบๆค่าย ทหารอเมริกันจึงไปเกณฑ์เอาชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนั้น มาบังคับให้ช่วยกันขุดหลุมมหึมาและขนศพเหล่านี้ไปฝังเสีย เมื่อเข้ายึดค่ายแต่ละค่าย อเมริกันมักจะไปเกณฑ์ชาวเมืองให้มาดูสภาพของค่าย เพื่อให้ชาวเยอรมันล่วงรู้ในความทารุณที่ประชากรร่วมชาติของตน ได้ปฏิบัติต่อศัตรูในระหว่างสงคราม เฉพาะค่ายแรกคือค่ายบุคเค่นวาลด์นั้นมีชื่อเสียงทางลอกหนังผู้ต้องคุมขัง ผู้คุมที่เป็นเอสเอสส่วนมากเมื่อได้รับนักโทษมา ก็มาคัดดูว่าใครสักไว้ตามที่ใดบ้าง สักรูปอะไรบ้าง เมื่อชอบใจก็ลอกออกตากเก็บไว้เป็นที่ระลึก เฉพาะอย่างยิ่งเมียผู้บังคับค่ายชอบหนังคนที่สักนักถึงกับออกล่าเอง และเก็บหนังของคนที่สักไว้เหมือนกับนักเล่นแสตมป์ จนมีปริมาณมากพอ จึงจัดเย็บเป็นโป๊ะไฟฟ้าที่ "หรู" ได้อันหนึ่ง.

เฉพาะค่ายด๊าคเฮา นับว่าเป็นค่ายที่มีชื่อเสียงในความทารุณของแพทย์ แพทย์ในแค้มป์ถือโอกาสทดลองวิทยาการกับนักโทษ เพื่อค้นคว้าความรู้ในทางแพทย์โดยใช้คนเป็นเครื่องมือทดลอง มีการฉีดเชื้อมาลาเรียและไทฟอยเข้าไปในร่างมนุษย์ แทนที่จะทำกับกระต่าย ทดลองความแข็งตัวของเลือด ฉีดเป็นซินเข้าเส้นเลือด ทดลองการผ่าตัดที่เกี่ยวกับการเย็บเส้นโลหิต ทดลองความทนทานของมนุษย์ในภาวะต่างๆ เอามนุษย์กดไว้ในถังน้ำจนปางตาย แล้วเอาเครื่องปฐมพยาบาลที่คิดได้ด้วยเทคนิคใหม่ๆ มาทำการแก้ไข แล้วจับเวลาทำ

สถิติไว้ ทดลองมนุษย์ในภาวะที่อยู่ในอากาศที่มีความกดสูงโดยเอาคนเข้ามาขังในห้อง แล้วเพิ่มความกดจนนักโทษพยายามถอนผมของตนเองเพื่อให้คลายความรู้สึกที่ถูกบีบกด ในที่สุดก็มีการทดลองในเรื่องการตอนมนุษย์และการสืบพันธ์ เมื่อสัมพันธมิตรใกล้เข้ามา พวกเอสเอสผู้คุมหลายคนถูกนักโทษรวมกำลังกัน **"ซ้อม"** และยิงตายเสียด้วยความแค้น สัมพันธมิตรได้ทำการถ่ายภาพยนตร์ สภาพของค่ายต่างๆในเยอรมัน เพื่อนำออกฉายให้โลกตระหนักในความทารุณของนาซี ในประเทศเยอรมันราษฎรทุกคนถูกบังคับให้ไปดูภาพยนตร์นี้ บางคนที่ไปดูมาก็อกสั่นขวัญหายหน้าตาซีดเซียว บางคนก็หาแสดงความสงสารอย่างใดไม่ หาว่าเป็นคราวเคราะห์ของพวกนั้น บางคนก็กลับหาว่าสัมพันธมิตรเล่นตลก ถ่ายการ์ตูนมาหลอกเด็ก ฯลฯ.

หลังจากที่พวกเราได้รับอิสรภาพ ออกมาจากค่ายขังเชลยศึก แล้วก็กลับมาอยู่ที่เมืองซังต์กิลเก่นในออสเตรียตามเดิม เย็นวันหนึ่งปลายฤดูใบไม้ร่วง ขณะที่พวกเรากำลังนั่งผิงไฟกันอยู่รอบๆเตาที่ทำด้วยดินเผาในห้องรับประทานอาหารของโฮเตล ก็มีชายหญิงคู่หนึ่งมีขวดเหล้าไวน์ติดมือมาด้วย เดินเข้ามาสั่งอาหารเย็นกิน เนื่องจากสำเนียงที่ชายหญิงคู่นี้สนทนากันไม่ใช่สำเนียงชาวออสเตรีย และก็ไม่ใช่เยอรมันตอนใต้ ยิ่งทำให้พวกเราสนใจหนักขึ้น หากเป็นพวกเยอรมันเลือดปรัสเซียแท้ๆ คงถูกขับไล่ออกไปจากออสเตรียนานแล้ว พวกเราจึงเข้าไปสนทนาด้วย ได้ความว่าผู้ชายเป็นชาวเบอรลิน และผู้หญิงเป็นชาวไซเลเซีย ได้แต่งงานกันเมื่อเช้านี้เอง ผู้ชายเป็นนายแพทย์ เคยสังกัดในพรรคการเมืองสังคมประชาธิปัตย์ เพิ่งเดินทางออกมาจากเบอรลิน พอพวกเรารู้ว่าแกมาจากเบอรลินใหม่ๆ ต่างก็กระหายอยากฟังข่าวคราวที่เกี่ยวกับเบอรลิน และสภาพของบ้านเมืองภายใต้การปกครองของรัสเซีย ตาหมอชาวเบอรลิน

ก็อุตส่าห์นั่งเล่าให้ฟังโดยละเอียด ตัวแกเองแต่ก่อนอยู่ชายเมืองเบอรลิน เมื่อ ๕ ปีที่แล้วถูกเยอรมันจับไปขังอยู่ในค่ายดัดสันดานอันลือชื่อค่ายหนึ่ง คือค่ายเบลเซ่น เพิ่งได้รับอิสรภาพเมื่อทหารอังกฤษเข้ามายึดค่ายไม่นานมานี้เอง ภาย-หลังจึงขออนุญาตเดินทางมาเบอรลิน เนื่องจากแกเป็นพวกแอนตี้ฟัสซิสม์และพูดภาษารัสเซียได้ ทางการทหารรัสเซียจึงออกบัตรคุ้มครอง ทั้งอนุญาตให้เข้าและออกจากเบอรลินได้ แต่กระนั้นแกเองก็มิวายถูกทหารรัสเซียจี้ในเวลาค่ำวันหนึ่งเพื่อจะถอดเอานาฬิกา ส่วนหญิงชาวเบอรลินละยิ่งเคราะห์ร้ายใหญ่ ถูกผู้ชนะรบกวนจนไม่มีใครกล้าออกเดินในถนน หรือกล้าไปตัดไม้ในป่าเพื่อเอามาผิงไฟ เนื่องจากอาจถูกทหารรัสเซียข่มเหงโดยง่าย เพราะแต่ก่อนอังกฤษอเมริกาและฝรั่งเศสยังมิได้ส่งทหารเข้ามายึดครองเบอรลินตามข้อตกลงที่ปอต-สดัมรัสเซียจึงมีอำนาจเต็มที่ เข้าพักตามบ้านเรือน ทำให้หญิงทั้งสาวแก่อกสั่นขวัญหาย ตอนแกออกจากเบอรลินผู้หญิงยิ่งฆ่าตัวตายมากขึ้นทุกที ครั้งหนึ่งในฐานที่แกเป็นแพทย์จึงมีญาติห่างๆของแกคนหนึ่งอุ้มหญิง ที่ตัดชีพจรของตนเองอยู่ในอ้อมแขนมาขอให้แกช่วยรักษา แกจึงหันไปตำหนิการกระทำอันน่าบัดสีของรัสเซียกับนายทหารรัสเซียคนหนึ่ง ซึ่งเผอิญอยู่ ณ ที่นั้นด้วย แต่นายทหารคนนั้นแสดงความฉงนจริงๆ พลางถามอย่างหน้าซื่อว่า *"ทำไมต้องทำถึงเช่นนี้เสียเวลาไปไม่ถึง ๕ นาทีเท่านั้น"* ต่อมาเมื่อสัมพันธมิตรเข้ายึดครองเบอรลินตามเขตที่แบ่งกันไว้เรียบร้อยแล้ว เรื่องการปลุกปล้ำสตรีจึงค่อยเบาบางลง บ้านใดที่ถูกทหารรัสเซียเข้าทำการพักอาศัย มักมีเรื่องเล่าแปลกๆ บ้านของนายแพทย์ผู้เล่าแกอยู่ขอบเมือง ในครัวบ้านแกทหารรัสเซียเอาหมูมาฆ่าทั้งตัว ห้องส้วมชักโครกของแกมีรอยกะสุนเป็นรู เพราะทหารรัสเซียที่ไม่เคยเห็นส้วมเข้าไปนั่งสูบบุหรี่เพลิน เผอิญไปดึงเอาสายชักโครกน้ำเลยไหลซู่ออกมา ทหารคนนั้น

เกิดตกใจ คงจะนึกว่าโดนกับระเบิดเข้าให้แล้ว จึงชักปืนพกออกยิงส้วมดังสนั่น ส่วนในลิ้นชักตู้เสื้อผ้าในห้องนอนของแกกลับเต็มไปด้วยอุจจาระที่ทหารรัสเซียถ่ายทิ้งไว้ คงจะเป็นเพราะลิ้นชักนั้นอยู่ในระดับที่ชักออกมานั่งได้อย่างสบาย พวกเรานั่งฟังแกเล่าถึงความเป็นไปในเบอรลินอย่างสนใจ ชักใจไม่ดี บ้านนี้ข้าวของของเราที่อยู่ตามบ้านในเบอรลินคงอันตรธานไปหมดแล้ว เที่ยงคืนใกล้เข้ามา นายแพทย์ชาวเบอรลินแกนั่งคุยกับเราอย่างสนุกสนาน ในที่สุดแกจึงสรุปถึงการเดินทางของแก ถึงการผจญภัยตลอดเวลา กว่าจะออกจากเขตรัสเซียข้ามมาเขตยึดครองของอเมริกาได้ ต้องใช้เล่ห์กระเท่ห์อย่างมากมาย เพราะทหารรัสเซียที่เฝ้าตามเขตแดนไม่ยอมอ่านหนังสือ จะเป็นด้วยอ่านไม่ออก หรือไม่อยากอ่านก็ไม่มีใครทราบ หนังสืออนุญาตของผู้บังคับบัญชารึ ทหารรัสเซียบอกว่าอ่านไม่ออก ไม่รู้จักว่าอะไร เจ้ากระดาษใบสำคัญที่ผู้บัญชาการทหาร-รัสเซียลงนามให้เดินทางออกจากเบอรลินได้ ก็เลยไม่มีค่าแม้แต่น้อย อะไรไม่ดีเท่าเสียค่าน้ำชา ตาแพทย์ชาวเบอรลินจึงล้วงเอานาฬิกาพกของแกออกมากำ-นัลแก่กองตรวจเพื่อขอผ่านเขต เผอิญนาฬิกาเกิดไม่เดินเสียอีก ทหารรัสเซียตีหน้าเบ้ แกต้องเอานาฬิกามาเขย่าเสียอย่างรุนแรงจึงเดิน ทหารรัสเซียดีใจเลยให้ผ่านด่านไป ส่วนหญิง ๒–๓ คนที่ตามมาด้วยกัน โดยหวังจะหนีออกจากแดนรัสเซีย เพื่อเข้าแดนอเมริกัน ก็หายเงียบไป ไปพบกันใหม่อีกในเขตยึดครองของอเมริกาในวันรุ่งขึ้น ปรากฏว่าต้องถวายตัวให้แก่ทหารรัสเซียที่รักษาด่านกั้นเขตนั้น จึงปล่อยให้ข้ามเขตมาได้ ก่อนหน้านายแพทย์ผู้นี้จะกลับบ้านแกจึงออกปากเชิญพวกเราให้ไปดื่มน้ำชาที่บ้านแกตอน ๔ โมงเย็นในวันรุ่งขึ้น พวกเราเห็นท่าทางแกอิดโรยและเส้นประสาทไม่สู้จะปกติ ทั้งเป็นวันแต่งงานของแกใหม่ๆ จึงไม่กล้าไปรบกวนให้แกคุยกับเราต่อไปอีก.

รุ่งขึ้นพวกเราก็พากันไปเยี่ยมแกกับภรรยาที่บ้านตามเวลานัด บ้านของแกเป็นวิลลาสวยหรู ตั้งตระหง่านอยู่ชายเขาซึ่งติดกับทะเลสาบ ห่างจากที่พักของพวกเราเพียงใช้เวลาเดิน ๑๐ นาทีพอดี วิลลานี้เป็นที่รู้จักกันดีว่า เป็นของนายทหารเอส เอส คน ๑ ซึ่งเป็นผู้บังคับค่ายขังนักการเมือง เมื่อสงครามเสร็จสิ้นลง พวกเอสเอสถูกจับไปขังไว้หมด เจ้าเมืองจัดการยึดวิลลานี้ไว้เป็นของรัฐบาลออสเตรีย ครั้นตาด๊อกเตอร์ผู้ซึ่งเคยตกระกำลำบากมาในค่ายตั้ง ๕ ปี ได้ต่อสู้เพื่ออุดมคติของประชาธิปไตยมาแทบเอาชีวิตไม่รอด และบัดนี้ก็ได้แต่งงานเป็นฝั่งเป็นฝา แต่ไม่มีที่อาศัย เจ้าเมืองซังต์กิลเก่นจึงมอบบ้านหลังนี้ให้ทั้งคู่อยู่ต่อไป

พอพวกเราไปถึงวิลลา เจ้าของบ้านทั้งคู่ต่างออกมาต้อนรับเป็นอันดี พาเข้าไปนั่งในห้องรับแขกเล็กๆน่าเอ็นดู มีเครื่องตบแต่งเหมาะสมกับเป็นบ้านชายเขา นายแพทย์ทำหน้าที่จัดโต๊ะน้ำชา ส่วนภรรยาเข้าครัวทำแซนวิชมาเลี้ยงเรา ขณะที่ดื่มน้ำชากาแฟต่างก็สนทนากันเป็นที่ถูกอัธยาศัย ภริยานายแพทย์นั่ง-ไขจานเสียงเพลงเพราะๆให้พวกเราฟัง พอจบ **"เพลงราตรีอันกระจุ๋มกระจิ๋ม"** ซึ่งเป็นเพลงชั้นเอกของโมซาตแล้ว ข้าพเจ้าอดรนทนไม่ได้ เพราะกระหายเต็มที่ อยากจะฟังเรื่องราวที่เกี่ยวกับชีวิตของนักโทษการเมืองในแคมป์เบลเซ่นซึ่งแกเคยอยู่มาตั้ง ๕ ปี จึงอ้อนวอนให้แกเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ในค่ายให้ฟัง

แกเริ่มเล่าถึงภริยาแกก่อน ภริยาของแกเคยมีชีวิตอยู่ในค่ายเดียวกับแกถึง ๓ ปี ทั้งสองเริ่มรักกันตั้งแต่ไปพบกันในค่ายเบลเซ่น ภริยาของนายแพทย์เป็นชาวไซเลเซีย เคยไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเช็คโกสโลวาเกีย หลังจากเยอรมันอันชลุสเช็คโกสโลวาเกียแล้ว ก็มีการกวาดต้อนพวกยิว ให้ไปอยู่ที่อื่น วันดีคืนดีทหารเอสเอสก็มาตบประตูตามบ้านยิว แล้วกำหนดให้ยิวจัดเสื้อผ้าและของ

มีค่าบรรจุหีบคนละ ๑ หีบ ให้แล้วเสร็จภายใน ๑ ชั่วโมง แล้วให้มาคอยอยู่หน้าบ้าน ไม่ช้าทหารเอสเอสก็นำรถบรรทุกมาเก็บพวกยิวเหล่านี้ นำไปที่ใดไม่มีใครทราบ ส่วนบ้านช่องที่ยิวเคยอยู่ก็จัดส่งเจ้าหน้าที่เยอรมันมาอยู่แทน พอแกพูดถึงตอนนี้ก็ต้องหยุดหอบ หัวใจแกเต้นอ่อนเกินที่จะเล่าต่อไป ต้องหยุดพักควักเอายาเม็ดแบนๆเล็กๆ ซึ่งเจือไนโตรกลีเซอรีนเล็กน้อยมากลืน เพื่อบำรุงหัวใจ ภริยานายแพทย์เลยรับอาสาทำหน้าที่เล่าต่อไปในเรื่องที่เกี่ยวกับตัวนาง เมื่อเยอรมันฟื้นตัวใหม่ๆ ทีแรกเธอก็มีความคิดไปในแนวเดียวกับพรรคนาซีที่เธอมีสิทธิอยู่ในประเทศเช็คโกสโลวาเกีย ก็เพราะพ่อของเธอและเธอเองเป็นนาซี วันหนึ่งมีชาวเยอรมันคนหนึ่งเข้ามาพักบ้านเธอ หลังจากสนทนากันสักครู่ชาวเยอรมันจึงถามขึ้นว่า นางเป็นนาซีหรือเปล่า นางตอบว่าเป็น เยอรมันคนนั้นจึงถามต่อไปว่า ทำไมไม่เห็นติดเครื่องหมายเล่า นางก็ตอบไปตามความคิดว่า ติดแล้วมันก็ไม่เห็นเกิดสง่าราศีอันใดเลย นางเบื่อคณะนาซีเต็มทีแล้ว ตั้งแต่สมัครเข้าอยู่ในพรรคนาซีนางยังไม่เคยอ่านหนังสือ **"การต่อสู้ของข้าพเจ้า"** ที่ฮิตเล่อร์เขียนไว้เลย เท่านั้นเอง การที่นางพาซื่อพูดไปตามอารมณ์นี้เอง เป็นผลที่ทำให้นางถูกนำตัวมาเก็บไว้ในค่ายจนสงครามเสร็จ เพราะคนที่ไปสนทนากับเธอนั้นเป็นตำรวจลับของเยอรมันนั่นเอง รุ่งขึ้นนางก็ถูกนำขึ้นรถมากับพวกยิวชายหญิงและคนอื่นๆอีกรถที่บรรทุกพวกเธอมา คือรถบรรทุกสัตว์พาหนะเรานี่เอง รถแล่นผ่านท้องทุ่งอันแสนหนาว ทั้งหิว ทั้งกระหาย เด็กเล็กร้องระงม เสียงไอแค๊กๆของคนที่อ่อนแอ พวกที่ทนความหนาวไม่ได้ ที่เป็นหวัดก็พาลเป็นโรคปอดบวมตามมาด้วย เมื่อถึงสถานีปลายทางนอกเมืองเบรเมน นางก็ถูกขนยัดเยียดมาในรถบรรทุกในยามดึกมาสู่ค่ายที่กล่าว เมื่อถึง

ค่ายท้องฟ้าสางพอดี มีหลายคนเมื่อถึงที่เดินต่อไปไม่ไหว พวกเอสเอสที่คุมค่ายต่างเข้ามาจัดสรรประเภทนักโทษ แบ่งพวกยิว พวกเยอรมัน พวกชาวต่างประเทศ และพวกสตรี ออกแยกไปอยู่ตามโรงต่างๆ

ทุกเช้าที่ค่ายมีการประชุมรับตรวจ กลางค่ายมีวงเวียนใหญ่โตมหึมา กลางวงเวียนมีเสาและที่ลงทัณฑ์ผู้ประพฤติผิดข้อบังคับของค่าย ไม่ว่าจะร้อนหรือหนาว ตีสี่ผู้ต้องขังต้องตื่นมายืนตากฝนตากหิมะอยู่ไม่ต่ำกว่า ๑ ชั่วโมงที่ๆ ประชุมนี้ แล้วทหารเอสเอสก็อ่านข้อบังคับ หรือมีข่าวอะไรที่จะต้องให้ผู้ต้องขังรู้ ก่อนจบก็ประกาศเรื่องลงทัณฑ์ ใครต่อใครทุกๆวัน มีคนถูกแขวนโยงขาไม่ถึงพื้น มีคนถูกโบยที่ก้นและถูกมัดตากแดด บ้างก็ถูกตีที่ฝ่าเท้า โดยมากเป็นพวกที่ขัดขืนเจ้าพนักงาน หรือขโมยขนมปังเพื่อน

วันรุ่งขึ้นนางถูกพาไปในห้องใต้ดินแห่งหนึ่ง ในห้องมีแต่สตรีและผู้คุมสตรี กลางห้องมีโต๊ะ เป็นห้องสำหรับลงทัณฑ์ผู้ต้องขังสตรีชาวเยอรมัน ได้แก่พวกที่กล่าววาจาโอหังลามปามฮิตเล่อร์และผู้หญิงที่ไม่เอาถ่านหลบหนีการงานในหน้าที่ ฯลฯ วันที่เธอต้องลงไปประชุมอยู่ด้วยนั้น หญิงสาวคนหนึ่งถูกนำมาคว่ำลงบนโต๊ะ แล้วถูกผู้คุมสตรีด้วยกันตีด้วยพลองสิบทีเป็นการสั่งสอน ปรากฏว่าหญิงผู้นั้นได้ไปเพ่ลิดกับกรรมกรชาวโปแลนด์ ที่จ่ายมาช่วยทำงานตามชนบทต่างๆ พวกนาซีหาว่าหญิงนั้นมุ่งแสวงหาแต่ความสุขขณะที่ชาวเยอรมันคนอื่นๆต้องรับความลำบากในแนวรบ มิหนำซ้ำไปพลอดกับชาวโปแลนด์ซึ่งเป็นศัตรูของเยอรมันอีกด้วย เลยเป็นที่ไม่พอใจแก่เกสตาโปเยอรมัน ในที่สุดจึงถูกเก็บมาอบรมในแค้มป์เสีย

วันรุ่งขึ้นมีคำสั่งให้หญิงเยอรมันอายุตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๔๐ ปีเข้าแถวหน้ากระดานยืนเรียงรายอยู่หน้าที่พัก นางชักใจคอไม่ดี ไม่รู้ว่าเขาจะเอาไปต้มแกง

อย่างไร ไม่ช้าภรรยานายทหารเอสเอส ผู้บังคับค่ายก็เดินมาตรวจแถวดูคนโน้นคนนี้ พอมาถึงตัวนางก็หยุดอยู่สักครู่แล้วก็สั่งให้ก้าวออกจากแถว ความจริงที่ภรรยาผู้บังคับค่ายมาตรวจแถวครั้งนี้ ก็เพื่อจะเลือกหาคนใช้ผู้หญิงชาวเยอรมันที่หน้าตาหมดจดและท่าทางดีไว้ใช้ประจำตัว นับว่าเป็นคราวเคราะห์ดีของนางอย่างยิ่งที่เผอิญถูกเลือกไปเป็นคนใช้ ชะตาของนางจะไม่ต้องเสวยทุกขเวทนาในค่ายร่วมกับผู้ต้องขังอื่นๆ ขณะที่เธออยู่รับใช้ผู้บังคับค่าย จึงมีโอกาสทำความรู้จักและสนิทสนมกับนายแพทย์ชาวเบอรลิน ซึ่งเป็นสามีนางปัจจุบันนี้ ฤดูร้อนทุกปีภริยาของผู้บังคับค่ายก็ย้ายมาอยู่ในวิลลา ที่พวกเรากำลังนั่งสนทนากันอยู่นั้น นางเป็นผู้ทำครัวและปัดกวาดบ้านช่อง ภายหลังเมื่อนางออกจากที่คุมขังและแต่งงาน เนื่องจากหาบ้านอยู่ไม่ได้ นางจึงระลึกถึงวิลลาของนายทหารเอสเอสผู้บังคับค่ายได้ จึงมาติดต่อกับคณะต่อต้านฟาสซิสม์ของออสเตรีย ในที่สุดนางก็ได้รับอนุญาตให้อยู่ที่วิลลานี้ต่อไป นางกล่าวจบก็หันไปไขจาน-เสียงเพลงริโกแลตโต้ และหันมาขอโทษพวกเราที่ไม่มีเพลงสมัยใหม่มาไขให้เราฟัง นางสารภาพว่า แต่ก่อนนางก็ชอบเพลงเต้นรำและเพลงแจ๊สดุจหนุ่มๆ สาวๆ แต่หลังจากที่อยู่ในค่ายแล้ว ฟังเพลงเหล่านี้ไม่ได้เลย ต้องหันมาฟังเพลงคลาสสิกหรือมหาอุปรากรเก่าๆ พอจบเพลงนายแพทย์ชาวเบอรลินรู้สึกว่าหัวใจค่อยแข็งแรงขึ้นเล็กน้อย แล้วจึงรวบรวมกำลังเล่าเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตของตนในค่ายเบลเซ่นให้พวกเราฟังอย่างไม่มีอำพราง เพื่อมิให้เรื่องยืดยาวเกินไปนัก ข้าพเจ้าจึงขอตัดเอาตอนสุดท้ายมาเสนอท่าน

ในปีสุดท้ายของสงคราม ค่ายเบลเซ่น ทวีปริมาณผู้ต้องขังขึ้นเป็นหลายหมื่นคน แทบทุกอาทิตย์ มีผู้ต้องขังเพิ่มเข้ามา ภาวะของผู้ที่มาใหม่ล้วนแต่เลวลงทั้งสิ้น พวกที่ถูกขนบรรทุกมา ส่วนมากเดินทางมาจากที่ไกลๆ

จากยูเครนบ้าง จากรัสเซียบ้าง พอเปิดประตูรถออก บางคนก็กลิ้งลงมาเอง ที่ตายไปก็มี พวกยิวสตรีหลายคนถูกพวกเอสเอสกระทำทารุณกรรมมาก่อนจะจับส่งบรรทุกรถไฟ สภาพของค่ายเองก็เลวกว่าก่อน พวกเอสเอสที่คุมเริ่มรู้จักคอร์รัปชั่นขึ้นมาบ้าง พอพวกยิวมาถึงก็จัดการริบทรัพย์สินที่เป็นเงินเป็นทอง จัดการเอาไปกองรวบรวมไว้ทางหนึ่ง พวกยิวที่ตาย ก่อนเอาไปเผา พวกเอสเอสก็ถือโอกาสแคะเอาฟันทองออกเสียหมด ผู้ที่ตายลงในค่าย แต่ก่อนเคยออกบัตรแจ้งไปยังญาติพี่น้อง แต่ในตอนท้าย ใครตายก็ตายไป ในบัญชีชื่อนักโทษก็แทงลงไปว่า **"ตายไปแล้ว"** สาเหตุ **"ไม่ปรากฏ"** ผู้ที่ถูกคุมขังที่กระ-ทำผิดหรือสงสัยว่าร่วมกระทำผิดแต่เพียงเล็กน้อย ก็ถูกลงโทษให้ทำงานหนัก ถูกจ่ายไปขนหิน แล้วให้รับอาหารแต่เพียงเล็กน้อย ผู้ที่ทำงานไม่ไหวก็ต้องทนทำ เพราะเอสเอสผู้คุมคอยใช้แซ่และพลองกระทุ้งอยู่ เหตุนี้เองผู้ต้องหาที่ถูกเกณฑ์ไปทำงานหนักหลายคน จึงเป็นโรคหัวใจพิการ เพราะงานหนักเกินกำลังมนุษย์ ครั้งหนึ่งเกิดของหายขึ้นในกองบังคับการค่าย คือทองของพวกยิวที่พวกเอสเอสเก็บไว้เกิดมีคนดีลักไป แต่จับมือใครดมไม่ได้ พวกเอสเอสรู้ดีว่าผู้ที่ทำโจรกรรมคราวนี้ต้องเป็นผู้ที่อยู่ในกองบังคับการ จึงจะสามารถล่วงรู้เบาะแสดี ต่างพากันสงสัยหมอคนหนึ่ง ซึ่งเป็นทั้งหมอทำฟันและหมอรักษาโรคในค่ายนั้น จึงพากันไปค้นที่อยู่ของหมอ เมื่อจับผิดไม่ได้ ก็ขู่หมอให้บอกว่าใครเป็นตัวการในการขโมยคราวนี้ ความจริงตัวหมอแกรู้ดี เพราะเพื่อนของแกเองหลายคนที่สมคบกัน แกเองพยายามห้ามปรามแต่ไม่สำเร็จ ครั้นแกจะชี้ตัวเพื่อนของแกที่ขโมย ก็ทำไปไม่ได้เพราะเห็นแก่มิตร พวกเอสเอสต่างลงความเห็นว่าอย่างน้อยหมอต้องรู้เรื่องด้วย จึงลงมือขู่เข็ญให้หมอบอกความจริง มิฉะนั้นจะทรมาน แต่ก็ไม่ได้ผล หมอคงยืนกรานปฏิเสธ เอสเอส

ผู้คุมจึงเอาตัวหมอมาทดลองความอดทน คือทรมานให้เดินทางไกล เอารองเท้าที่คับกว่าที่เคยใส่มาให้ ๑ เบอร์ ใส่กรวดเม็ดเล็กๆไว้ข้างละ ๒ เม็ด ให้สะพายเครื่องหลังอันหนัก กล่าวคือบรรจุศิลาในเครื่องหลังจนเต็ม รอบวงเวียนใหญ่กลางค่ายขุดเป็นทางคนเดิน พื้นดินรอบวงเวียนเป็นพื้นต่างๆชนิด เป็นทรายตอนหนึ่ง กรวดตอนหนึ่ง ปูด้วยศิลาก้อนใหญ่ๆบ้างตอนหนึ่ง บางตอนก็เป็นโคลนเลนและน้ำขัง หลังจากผูกรองเท้าจนแน่นแล้ว ผู้คุมก็ต้อนแกลงไปเดินรอบวงเวียนที่กล่าวนี้ ขณะนั้นเป็นเวลาหน้าร้อน แดดร้อนเปรี้ยง เอสเอสกำหนดให้เดินทีแรก ๒๐ รอบ หมอผู้เคราะห์ร้ายก็เดินแบกเครื่องหลังอันหนักกว่าจะได้ ๑ รอบแสนลำบาก เอส เอสที่คุมอยู่มีหน้าที่คอยต้อนไม่ให้หยุดเดินเท่านั้น ไม่ช้ารองเท้าที่คับก็เริ่มทำพิษ เท้าเริ่มพอง ทั้งอำนาจความร้อนและก้อนกรวดที่อยู่ในรองเท้า ขณะที่เดินอยู่ในทรายก็ยังพอทน พอผ่านไปในตอนที่เป็นกรวดและเป็นหินก้อนใหญ่ๆแทบน้ำตาไหล ต่อไปเมื่อถึงตอนผ่านน้ำแทนที่จะเย็นลงทำความสบายให้แก่เท้า รองเท้าซึ่งทำด้วยหนังยิ่งหดใหญ่ หมอผู้น่าสงสารแกเดินนับก้าวอยู่จนใกล้เที่ยงแดดยิ่งร้อนจัด ก็พอดีเดินได้ ๒๐ รอบผู้คุมตรงเข้ามาถามว่า จะยอมบอกความจริงไหม แต่ก็ได้รับคำตอบว่าแกไม่มีอะไรจะบอก แกเลยถูกตัดสินให้เดินต่อไปอีกจนค่ำ หัวใจเริ่มสั่นระริกเนื่องจากเท้าที่พองและถูบีบ มันให้แสยงทุกๆก้าวที่เท้าจรดถูกพื้นดินใหม่ ขาแข้งเลยพลอยสั่นไปด้วย เคราะห์ดีที่ดวงอาทิตย์คล้อยต่ำลงแล้ว ในที่สุดแกก็ถึงกับฟุบลงเดินต่อไปไม่ได้ ผู้คุมจึงให้นักโทษอีก ๒ คนพยุงปีกไปขังไว้ในห้องขังซึ่งมีเตียงกระดานทำเป็นพื้นลาดเอียง นอนก็ไม่ได้เต็มที่ ตอนเย็นนั้นได้รับขนมปังกับน้ำพอประทังชีวิต กว่าจะถอดรองเท้าออกได้ หมอนั้นถึงกับน้ำตาไหล ตอนกลางคืนเพื่อนๆต่างด้อมมาดูด้วยความสมเพช

รุ่งเช้าการทรมานก็เริ่มต่อไป เพราะหมอแกไม่ยอมพูดอะไรและซัดใครทั้งสิ้น แกค่อยๆเดินนับก้าว ซึ่งแต่ละก้าวมันปวดแปลบเข้าไปถึงหัวใจ ทั้งๆที่แกเป็นคนแข็งแรงอย่างยิ่ง หัวใจเริ่มเต้นอ่อนลง ยิ่งสายแดดยิ่งร้อนจัด บางคราวแกก็พานล้มลงตามแอ่งน้ำ เพื่อบรรเทาความร้อนให้แก่ร่างกายบ้าง ริมฝีปากแห้งจนเป็นสะเก็ด แต่แกก็ถูกต้อนให้เดินไปโดยไม่ยอมหยุดยั้ง ในที่สุดวันที่ ๒ ก็ผ่านพ้นไป เอสเอสผู้คุมก็ไม่สามารถล้วงเอาความจริงจากแกได้ จนวันที่ ๓ หมอผู้สละสุขภาพตนเพื่อเพื่อนคนนั้นก็ต้องออกเดินวิบากแต่เช้า พอถึงเที่ยงก็สิ้นสติ ผู้คุมก็เอาน้ำมาราดแล้วมาถามต่อไปว่า จะบอกหรือไม่บอก แต่หมอคงหมดแรงที่จะพูดได้แต่โบกมือ ผู้คุมจึงบังคับให้เดินต่อไปอีก จนกระทั่งผู้บังคับค่ายมาเห็นเข้า ไต่สวนดูเห็นว่าจะเอาความจริงจากหมอผู้นี้มิได้ และอีกประการหนึ่งหากหมอเกิดตายไป จะทำให้สภาพคนไข้ในค่ายทรุดลงอีกมากมาย จึงตกลงสั่งให้เลิกลงทัณฑ์หมอ พอแกเล่าจบถึงตอนนี้ก็หอบต้องควักเอาไนโตรกลีเซอลีนออกมากระตุ้นหัวใจอีกหนึ่งเม็ด แล้วกล่าวต่อไปอย่างระโหยว่า หมอคนที่ถูกทรมานนั้นคือตัวแกเองขณะที่อยู่ในค่าย สุขภาพของแกที่พินาศไปก็เพราะความเหี้ยมโหดของเอสเอส สำหรับตัวแกๆให้อภัยทุกคนที่เคยปองร้ายป้ายสีตัวแก แต่พวกที่ขึ้นชื่อว่าเป็นพวกเอสเอส ที่คุมนักการเมืองในแค้มป์แล้วก็ไม่อภัยให้ทั้งสิ้น เคราะห์ดีที่แกเป็นหมอจึงได้มีชีวิตรอดออกมาจากค่ายมฤตยูนั้นได้ ข้อนี้เป็นความจริง อาชีพของหมอเป็นอาชีพที่ตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในค่ายขังเชลยศึก ก็ได้พบความจริงข้อนี้ ทุกหนทุกแห่งต้องการหมอ เช่นเดียวกับต้องการนักดนตรี เป็นที่รักและเกรงใจของบุคคลทุกชั้น เป็นผู้ที่มีอิทธิพลสำหรับกล่อมโลกให้โศรกหายโดยแท้.

บรรดาผู้หญิงอีก ๒–๓ คน ที่นั่งฟังอยู่กับพวกเราต่างปล่อยโฮกันออกมาด้วยความสงสารหมอผู้เคราะห์ร้ายนั้น พวกเราบอกขอบใจแกและอวยพรให้มีความสุขสวัสดีในอนาคตแล้วก็ลากลับ ตลอดทางที่ข้าพเจ้าเดินเลาะข้างทะเลสาบเพื่อกลับบ้าน นึกถึงความลำบากที่หมอคนนี้ผจญมาในค่ายดัดสันดาน นำมาเปรียบเทียบกับความลำบากที่พวกเราได้รับจากค่ายขังเชลยศึกแล้ว ยังนึกกระหยิ่มว่า **"ข้าพเจ้ายังโชคดีอยู่มาก"** คืนนั้นค่อนข้างจะเย็น แต่รู้สึกว่าอากาศสดชื่นและบริสุทธิ์ แสงจันทร์ขาวสกาวสาดต้องผิวน้ำในทะเลสาบเป็นประกายระยิบระยับยวนตา ช่วยเพิ่มความหนาวให้แก่ข้าพเจ้าเป็นอเนกประการ ข้าพเจ้าแทบไม่อยากจะกลับไปนอน ณ ที่พัก ครุ่นคิดถึงความทารุณของสงครามที่ทำลายล้างจารีตประเพณี ฉุดกระชากโลกลงจมธารแห่งโลหิตและอัสสุชล คิดถึงชีวิตอันแสนเศร้าของมนุษย์ภายในรั้วลวดหนาม ความเหี้ยมโหดของมนุษย์อันไร้ขอบเขต ซึ่งเมื่อคิดดูแล้ว บางคนแทบไม่สมควรจะมีชีวิตอยู่ในโลกเพื่อแย่งอากาศเขาหายใจเลย ผิวน้ำของทะเลสาบช่างนิ่งดุจน้ำในอ่าง เงาของดวงเดือนและขุนเขารอบๆทะเลสาบฉายประทับอยู่กับก้นทะเลลึก แต่ภาพของซากเมืองเบอรลิน ฮัมบูร์ก ฮาโนเวอร์ เดรสเดนกลับมาลอยเล่นอยู่กลางทะเลสาบ เสียงระเบิดเสียงพังทลายของอาคาร เสียงปตอ. ตลอดจนเสียงร่ำไห้ของสตรีและเด็ก ก็พลันผุดขึ้นมาท่ามกลางความเงียบสงัด เมื่อใดหนอสิ่งเหล่านี้นั้นจึงจะเลือนไปจากความทรงจำของข้าพเจ้า เมื่อใดหนอพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาแห่งความสงบโดยแท้ จะคลี่คลายมาครอบงำโลกอันแปดเปื้อนและอลเวงนี้เสียที.........เราฝึกใฝ่แต่รูปธรรมกันมานานแล้ว สมัยใดที่อมตธรรมของพระพุทธองค์ถูกละเลยทอดทิ้ง สมัยนั้นย่อมถึงแก่กลียุคโดยแท้ เมฆก้อนมหึมากำลังจะกลืนเอาดวงจันทร์ที่กำลังเปล่ง-

ปลั่งเข้าไปไว้ในร่างอันขมุกขมัว คงจะมืดอยู่อีกนาน เหลือบไปดูดาวจระเข้ตวัดหางขึ้นสูงครึ่งฟ้าแล้ว อากาศเย็นเยือกขึ้นทุกที ขืนนั่งอยู่ต่อไปข้างทะเลสาบนี้ หวัดคงถามหาแน่ ข้าพเจ้าจึงเดินผ่านเงามืดของต้นก้ามปูกลับมายังที่พัก.

ไม่ช้าก็ได้รับข่าวจากกงสุลสวิสที่ซัลสบูร์กว่า รัฐบาลสวิสอนุญาตให้พวกเราเข้าสวิสได้ พวกเราจึงวิ่งหาเงินเพื่อชำระค่าอยู่ค่ากินและหาค่าเดินทางอย่างน้อยก็มาให้ถึงกรุงเบอร์นซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานทูตไทย เคราะห์ดีที่ภริยาคุณจินต์ยังมีเงินติดตัวอยู่บ้าง และคุณจินต์เองก็เอารถยนต์ของตนออกขาย พวกเราจึงทำการขอยืมมาใช้เจ้าของโฮเตล แต่ละคนจำนวนไม่น้อย เพราะอยู่มา ๑๐๐ วันโดยไม่ได้ใช้ค่าอยู่ค่ากินให้เลย ข้าพเจ้าเหลือเงินออสเตรียไว้พอดีค่าโดยสารรถไฟตั้งแต่ซัลสบูร์กมาสวิส เพราะเงินออสเตรียในเวลานั้นก็แทบไม่มีค่าเหมือนกัน แลกเงินอะไรก็ไม่ได้ สำหรับเงินสวิสที่จะใช้ในการเดินทางและกินอยู่จนกว่าจะถึงกรุงเบอร์น ก็ยืมมาจากคุณวิเชียรได้พอเพียงกับความต้องการ

หลังจากหาน้ำมันได้พอเพียงแล้ว พวกเราคนไทยในออสเตรียก็เดินทางมุ่งมาสวิส ทูตทหาร คุณวิเชียร และชายน้อยเดินทางมาด้วยรถยนต์ คุณจินต์กับภริยา บุญเรือน และข้าพเจ้ามารถไฟ นัดกันไว้ว่าจะไปพบกันที่ซูริค ตีหนึ่งพอดีขณะที่หิมะกำลังตกหนักพวกเราก็อำลาจากออสเตรีย ทิ้งเมืองซัลส-บูร์กซึ่งไม่เคยฝากอนุสรณ์อันน่าชื่นชมอันใดให้แก่พวกเราเลยไว้เบื้องหลัง บุญ-เรือนและข้าพเจ้ายืนคุยกันมาบนรถไฟตลอดคืน รถด่วนพาเรามาสว่างเอาที่อินสบูร์ก อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นทีรอล แคว้นนี้อยู่ในความยึดครองของฝรั่งเศส พอเปิดหน้าต่างรถไฟออกก็เห็นทหารฝรั่งเศสคุมเชลยศึกเยอรมันมากลุ่มใหญ่ ทหารฝรั่งเศสที่เป็นผู้คุมแต่งตัวมอมแมม ไม่สมกับเป็นผู้พิชิตเสีย

เลย เชลยศึกเยอรมันที่ตนคุมมายังมีสง่าราศีเสียกว่า ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสกำลังแย่ ยิ่งมายึดครองแถวนี้ก็ไม่ทำความเพิ่มพูลในทางเศรษฐกิจให้แก่ฝรั่งเศสอย่างใดเลย ในตอนบ่ายวันนั้นรถก็มาถึงชายแดนสวิสใกล้ๆซากานเมืองป้อมอันมีชื่อเสียงของสวิส เจ้าหน้าที่ภาษีขึ้นมาตรวจของ พอดูหนังสือเดินทางของพวกเราแล้ว ก็ยกมือแตะกระบังหมวกเดินผ่านไปโดยไม่ทำการตรวจหีบของพวกเราแม้แต่น้อย ที่ชายแดนนี้เป็นที่ตอกลงตราหนังสือเดินทาง ต้องผ่านการตรวจโรคและรับบัตรอาหาร มิฉะนั้นจะหาอะไรกินไม่ได้ ตอนค่ำพวกเราก็มาถึงซูริค พอออกจากสถานีก็ตาลาย ถนนหนทางมันช่างสว่างไสวสะอาดนัยน์ตามาก ตึกใหญ่ๆเต็มไปด้วยแสงนีออน มองฉาบไปตามร้านขายผลไม้ ช่างอุดมไปด้วยส้มและกล้วยหอม เฉพาะอย่างยิ่งกล้วยหอมนั้นพวกเราไม่เคยเห็นกันเลยตั้งแต่เท้าถูกธรณียุโรป ร้านขายดอกไม้บรรจงจัดบุบผาชาตินานาชนิดสอดกับแสงไฟฉายงามน่าดูน่าชมแท้ๆ กองอิฐที่เบอรลิน ซากของบ้านช่องที่พังทลายกีดขวางการจราจร ยังติดตาข้าพเจ้าอยู่เสมอ พวกเราแทบไม่เชื่อสายตาว่าจะได้พบเห็นภูมิภาพที่ห่างไกลกับสงครามเช่นนี้ มันเป็นสภาพของการอยู่ดีกินดีที่ห่างเหินพวกเรามา ๖ ปีกว่าแล้ว ขณะนั้นซูริคก็ไม่ผิดอะไรกับ "**เวียงสวรรค์**" สำหรับพวกเรา.

๑๑ ประเทศสวิสหลังสงคราม

ประเทศสวิสเป็นประเทศที่ข้าพเจ้าอยากชมมานานแล้วเมื่อครั้งอยู่เยอรมัน ข้าพเจ้าเคยมาเที่ยวทะเลสาบคองสตังส์ ก็เพียงแต่ได้เห็นประเทศสวิสอยู่ร่ำไร เผอิญเป็นคราวสงครามการเดินทางจากประเทศหนึ่ง ไปอีกประเทศหนึ่งทำไม่ได้โดยง่ายนัก จึงต้องรอไปเรื่อยๆในที่สุดคราวนี้เส้นเดินทางของข้าพเจ้าก็มาหยุดกึกเอาที่ซูริค เมืองเจริญที่สุดของสวิสอย่างไม่นึกฝัน โฮเตลในเมืองซูริคแน่นขนัด พวกเราขึ้นแท็กซี่ตระเวนหาห้องว่าง พูดถึงเรื่องแท็กซี่ก็นับว่าแทบจะเป็นเรื่องประหลาดสำหรับพวกเรา เพราะหลังจากที่มาอยู่เยอรมันได้ ๓ เดือน แท็กซี่ก็หานั่งไม่ได้แล้ว รัฐบาลเยอรมันประกาศเลิกเพราะไม่มีน้ำมัน ตลอดจนแก๊สเชื้อเพลิงสำหรับจ่ายให้แก่รถ พอมาถึงซูริคได้นั่งรถแท็กซี่เป็นครั้งแรก เลยนึกชมบุญของชาวสวิสที่มีความเป็นอยู่ดุจในยามสงบมาตั้ง ๖ ปี ในที่สุดก็หาได้โฮเตลปานกลางแห่งหนึ่ง เป็นโฮเตลของสมาคมมัชวิรัติ ป้ายหน้าโฮเตลเขียนว่า "Alkoholfrei" หมายความว่าในร้านนี้ดื่มสุราไม่ได้

ผู้จัดการตลอดจนเจ้าพนักงานล้วนแต่เป็นหญิงทั้งสิ้น ห้องนอนสะอาดเหมือนในเยอรมันไม่มีผิด ตอนเช้ามีเครื่องดื่มทุกชนิดที่พวกเราเหินห่างมาเป็นเวลาแรมปี เช่นพวกกาแฟจริงๆ โกโก้จริงๆ นมจริงๆ อยู่ในเยอรมันเคยกินแต่กาแฟวิทยาศาสตร์ โกโก้วิทยาศาสตร์ และนมวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น พอมองดูรายชื่ออาหารแล้วแทบไม่เชื่อสายตา ช่างมีรายการอันเอมโอชามากมายอะไรเช่นนั้น! สำหรับคนเดินทาง หมายถึงผู้ที่ยังไม่มีภูมิลำเนาเป็นหลักฐานแน่นอน เจ้าหน้าที่ควบคุมอาหารก็จะให้บัตรเป็นมื้อๆไป คือ สำหรับอาหารเช้า ๑ มื้อ ก็ให้คูปองไป ๑ แผ่น เป็นอันว่ากินได้ทุกอย่างตามรายการอาหารเช้า อาหารกลางวันก็ใช้คูปองอีกอย่างหนึ่งมื้อละ ๑ คูปอง สตรีที่เสิฟอาหารตามภัตตาคารและโฮเตลต่างๆส่วนมากพูดเยอรมันและฝรั่งเศสได้คล่องแคล่ว ซูริคเป็นเมืองที่มีเชื้อสายเยอรมัน ถ่ายวัฒนธรรมและอารยธรรมเยอรมันมาไว้ทั้งดุ้น ภาษาก็พูดภาษาเยอรมัน เด็กๆเรียนหนังสือจบแล้ว ในเวลาหยุดเทอมมักจะเดินทางมาสมัครทำงานเป็นคนเสิฟโต๊ะตามเมืองอื่นๆเช่น ชาวโลซานซึ่งใช้ภาษาฝรั่งเศสก็มักจะมาทำงานที่ซูริค เพื่อเรียนภาษาเยอรมันไปในตัว และเด็กชาวซูริคก็มาเสริฟกาแฟที่โลซาน ทุกคนเรียบร้อย สงบเสงี่ยมและสุภาพ กิจการโฮเต็ลของสวิสจึงมีชื่อเสียงที่สุดในโลก การปฏิบัติต่อแขกนับว่าเป็นเยี่ยม แต่ในประเทศนี้อะไรๆเป็น **"การค้า"** ไปหมด ทุกอย่างแพงหูฉี่ ไม่มีสตางค์ละก็หมดหนทางหาความสุขแน่ๆ

หลังจากรับอาหารเช้าแล้ว ข้าพเจ้าก็ออกมายืนดูชีวิตของชาวซูริคหน้าโฮเตล ตรงสี่แยกมีเครื่องบินสปิตฟายของอังกฤษตั้งจังก้าอยู่ เปิดโอกาสให้ราษฎรขึ้นไปชมในลำตัวเครื่องบินได้ ขณะนั้นมีงานแสดงกิจการของกองทัพอากาศอังกฤษ ณ ร้านค้ามหึมาแห่งหนึ่งตรงข้ามโฮเตล ผู้คนแตกตื่นมา

ล้นหลาม ข้าพเจ้าเบื่อเจ้าเครื่องบินนี้เต็มทีแล้ว เห็นในเยอรมันมาพอที จึงแหวกฝูงชนออกมาเดินดูข้าวของตามร้าน ก็เหลือบไปเห็นผู้คนมุงดูอะไรกันกลุ่มใหญ่จึงเลี่ยงเข้าไปดูบ้าง ปรากฏว่าผู้คนกำลังห้อมล้อมกันดูรถยนต์ของพวกคนไทยที่เพิ่งแล่นมาจอดอยู่ ๓ คัน รถของพวกเราประหลาดหน่อย คือล้อยังผูกโซ่อยู่รอบๆ เพราะต้องแล่นผ่าหิมะมาต้องใช้โซ่กันลื่นตลอดทาง บนหลังคารถบรรทุกสัมภาระรุงรังผิดกับรถหรูๆคันอื่นที่โฉบอยู่ตามถนน นอกจากนี้ป้ายติดนัมเบอร์ก็มีคำว่า IA และ C.D. คำ IA เป็นคำย่อของทะเบียนรถเบอรลินส่วน C.D. เป็นคำย่อของคณะทูต (Corps diplomatique) ชาวสวิสต่างพากันมาซักถามถึงเหตุการณ์ในเบอรลินอย่างสนใจ

บุญเรือนกับข้าพเจ้าออกเดินเยี่ยมร้านหนังสือจนทั่วเมือง สิ่งที่พวกเราต้องการมากที่สุด คือหนังสือ เพราะเมื่อเราออกมาจากเยอรมันนั้นพูดได้อย่างเต็มปากว่า เอาแต่ตัวกับหัวมาเท่านั้น หนังสือสักเล่มก็ไม่มี มาถึงเมืองไทยคงจะโดนเพื่อนๆไล่ภูมิแน่ แต่สตางค์มันก็ขัดสนและมันก็ขัดสนอยู่ตลอดไปจนกลับเมืองไทย เป็นอันว่าอย่าไปคิดถึงวิชาความรู้เลย ถึงแม้หนังสือมันจะสำคัญที่สุด แต่ท้องยังสำคัญกว่า เดินเหนื่อยแล้วก็กลับมากินอาหารกลางวันที่โฮเตลที่ต้องเอาเรื่องกินมาเล่าให้ท่านฟังอีก ก็เพราะความรู้สึกในครั้งนั้นมันประหลาดที่เห็นอาหารชามใหญ่วางอยู่หน้าเรามีเนื้อชิ้นโตกว่าฝ่ามือ อาหารแต่ละชามตั้งบนเชิงเทียน เพื่อให้ร้อนกรุ่นอยู่ตลอดเวลา อยู่เยอรมันเคยพบแต่อาหารสำเร็จรูปจานเดียว บางทีก็มีเนื้อบางเสียแทบมองทะลุ หวนไปนึกถึงความอดหยากในปางหลังแล้วคอมันชักตีบตัน เสร็จจากการกินของคาวก็มีพุดดิ้งอันโอชะเป็นของหวาน แล้วมีน้ำแอปเปิ้ลคั้นให้ดื่มแทนไวน์ เพราะเป็นสถานที่ๆไม่จำหน่ายสุราทุกชนิดอาหารมื้อแรกในสวิสนี้จึงนับว่าเป็นอาหารที่อร่อยที่สุดตั้งแต่มาอยู่ยุโรป

รุ่งขึ้นก็ออกชมทัศนียสถานต่างๆในเมือง ทุกหนทุกแห่งพบแต่เรื่องราวของเพ็ตส ตาล็อตซี่ นักปฏิรูปคนสำคัญยิ่งของสวิส มีความสำคัญไม่ผิดกับมาร์ติน ลูเธ่อร์ของเยอรมัน เพ็ตสตา ล็อตซี่เป็นชาวสวิสที่จัดการฟื้นฟูการศึกษา ทำให้ประเทศสวิสซึ่งแต่ก่อนมีอารยธรรมล้าหลังฝรั่งเศส เยอรมันและอิตาลีที่อยู่รอบๆ กลายเป็นประเทศที่มีการศึกษาเทียมมหาประเทศทั้งหลาย ซูริคมี สถานที่สำคัญอยู่แห่งหนึ่ง คือโรงเรียนโปลีเทคนิคซึ่งมีชื่อเสียงดีมาก รัฐบาลกลางยกย่องให้เป็นโรงเรียนโปลีเทคนิคของสหพันธ์สวิส มีคนไทยสำเร็จจากโรงเรียนนี้เพียง ๒–๓ คนเท่านั้น ข้าพเจ้าถือโอกาสไปเยี่ยมโรงเรียนนี้แล้วเลยถามถึง สอ้าน ผลวัฒนะ ซึ่งได้ทราบข่าวว่ามาศึกษาอยู่ที่นี่ แต่ได้รับคำตอบว่า เพิ่งสำเร็จไปเมื่อปีที่แล้ว จึงหาคนไทยที่จะอาศัยเป็นผู้นำเที่ยวไม่ได้ในเมืองนี้ โรงเรียนโปลีเทคนิคที่กล่าวนี้ รัฐบาลสวิสทำนุบำรุงอย่างเต็มที่ งบประมาณของโรงเรียนสำหรับสร้างเครื่องให้ความอบอุ่นแก่สถานศึกษานี้ ก็มากกว่างบประมาณของกระทรวงศึกษาของเราเสียแล้ว เพื่อที่จะเก็บถ่านหินไปใช้ในผลิตกรรมทางอื่น ที่สำคัญกว่าเอามาเผาทำให้น้ำร้อนเพื่ออบอุ่นโรงเรียน ทางโรงเรียนจึงได้ตกลงอาศัยความร้อนของน้ำในทะเลสาบซูริคสูบขึ้นมาทำความอบอุ่นให้แก่โรงเรียน ปรากฏว่าประหยัดดีกว่าใช้ถ่านหินเสียอีก

พวกเราพักอยู่ซูริคสัก ๑ อาทิตย์ ก็เดินทางต่อมากรุงเบอร์น พูดถึงจะต้องขึ้นรถไฟไปไหนมาไหน พวกเราชักขยาดมาเต็มทีแล้วเมื่อครั้งอยู่เยอรมัน ครั้งนั้นรถไฟเป็นต้องแน่นทุกเที่ยว ห้อยโหนกันน่ากลัว และเดินไม่ได้ตรงเวลา รถไฟบางขบวนช้าไปหนึ่งวัน ซ้ำตลอดระยะทางต้องผจญกับการโจมตีของนักบินสัมพันธมิตร กับหวอตามเมืองต่างๆ แต่มาถึงสวิสแล้วมันให้รู้สึกแสนสบาย ผู้คนโดยสารไม่รู้จักการแออัด ที่นั่งชั้นที่สองก็หรูหรานุ่มนวล

รถจักรที่ใช้ถ่านเลิกหมดแล้ว ใช้แต่รถไฟฟ้าอย่างเดียว ทำให้สะอาดไม่มีฝุ่นควันรบกวนคนโดยสาร รถก็เดินตรงเวลาไม่ขาดเกินแม้แต่นาทีเดียว ๒–๓ ชั่วโมงต่อมา รถก็พาพวกเรามาถึงกรุงเบอร์นเมืองหลวงของสหพันธ์ เมื่อหาโฮเตลพักได้แล้วก็เดินมาเยี่ยมสถานทูต ซึ่งอยู่ในตรอกแสนจะคับแคบแห่งหนึ่ง กว่าจะหาพบไม่ง่ายนัก ขณะนั้นมีขุนพิพิธวิรัชการเป็นอุปทูต และข้า-ราชการมีนายแช่มและบุญล้ำ ซึ่งย้ายมาจากสถานทูตอิตาลี กับถวิลและอุปดิษฐ์นักเรียนเก่าเยอรมัน

เบอร์นถึงแม้จะเป็นเมืองหลวงของประเทศสวิสก็ตาม แต่หรูหราสวยงามสู้ซูริคไม่ได้ พลเมืองพูดภาษาเยอรมันสำเนียงแปร่งไปเล็กน้อย แต่ยังรู้เรื่องกันดี ส่วนมหาอุปรากรที่แสดงอยู่ในเบอร์นยังคงใช้ภาษาเยอรมันแท้ๆ นักเรียนไทยไม่มีอยู่ในเบอร์นเลย เพราะเป็นเมืองที่พูดภาษาเยอรมัน และคนไทยส่วนมากเป็นนักเรียนในฝรั่งเศสมาก่อน จึงมักจะอยู่ตามเมืองที่ใช้ภาษาฝรั่งเศส เช่น โลซานและเยนีวา ไสวรินทร์วิ่งโร่มาจากโลซานมารายงานสถาน-ทูตว่าไม่สามารถสอบได้ เพราะไม่มีเงินชำระค่าเล่าเรียน พวกเราจึงรู้ว่าพวกนักเรียนไทยในสวิสยากจนเหมือนกัน หลังจากให้สถานทูตออกหนังสือเดินทางให้ใหม่เรียบร้อยแล้ว เราก็เดินทางต่อมาโลซาน เพราะขืนอยู่โฮเตลนานคงหมดตัว

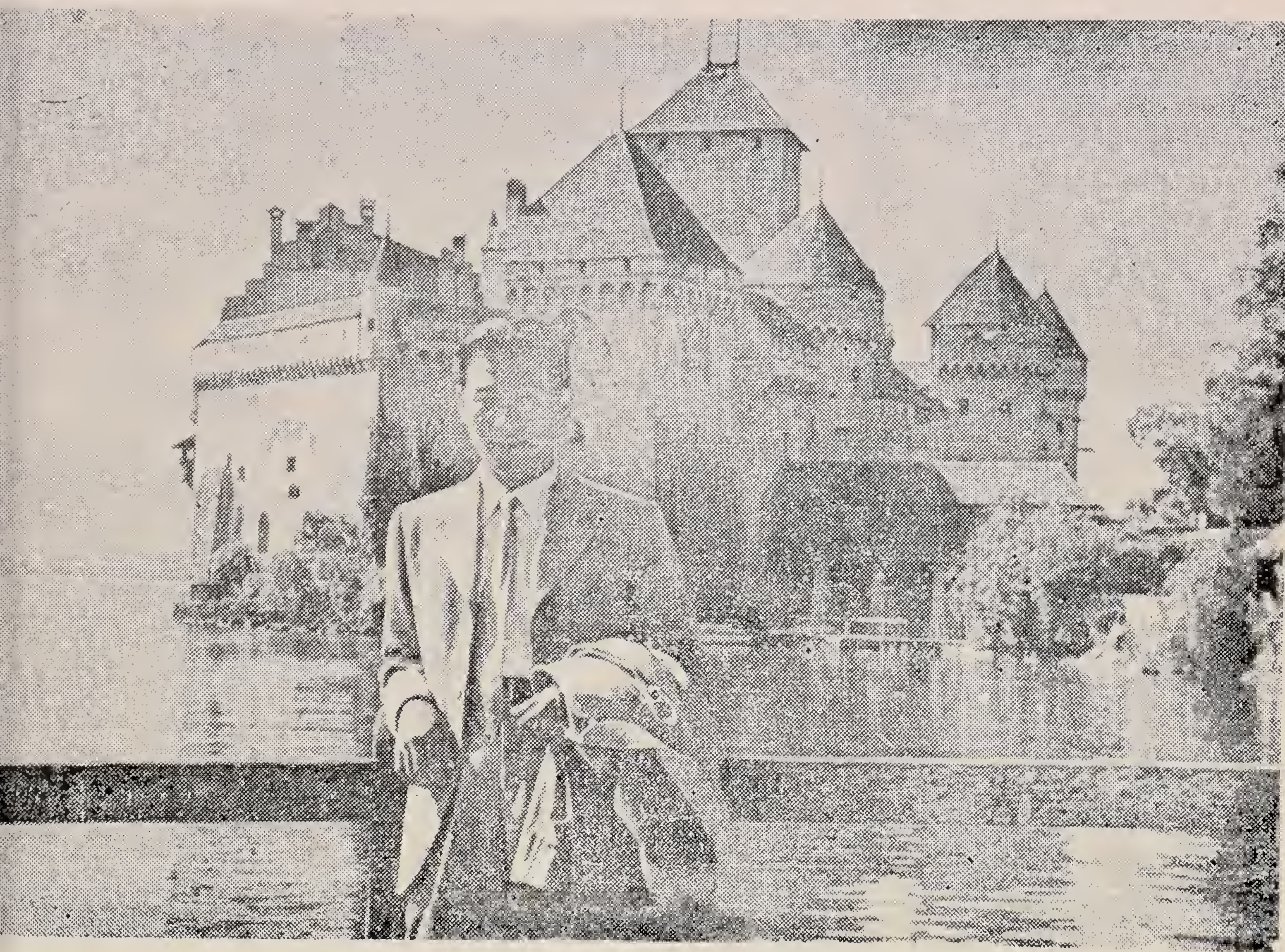
ถึงโลซาน นายทหารไทยเพื่อนๆต่างมารับที่สถานี คือแสวง วัฒนาสนั่น สนอง บุญเที่ยง และประดับ ซึ่งสำเร็จการศึกษาที่อิตาลี ได้ย้ายมาอยู่ในสวิสเมื่อตอนอิตาลีใกล้จะแพ้สงคราม ข้าพเจ้าพักอยู่กับสุนิตเพราะยังหาบ้านเช่าไม่ได้ รุ่งขึ้นแสวงกับข้าพเจ้าก็ไปคอยตามโรงพิมพ์ ที่พิมพ์เฉพาะเรื่องแจ้งความ (โลซานมีหนังสือพิมพ์อยู่ฉบับหนึ่ง มี ๑๐ กว่าหน้า ล้วนแล้วแต่

ประกาศแจ้งความจิปาถะชื่อว่า Feuill d' avis) พอเที่ยงตรงหนังสือออก ต้องรีบซื้อมาตรวจว่าใครมีห้องให้เช่าบ้าง แล้วก็จับรถแน่วไปดู ด้วยวิธีนี้ ข้าพเจ้าเดินหามา ๓ วัน ก็ได้บ้านใกล้เคียงกับบ้านของแสวง อยู่ข้างทะเลสาบอันมหึมา ที่เราเรียกกันว่าทะเลสาบเยนีวา

โลซานเป็นเมืองเล็กๆตั้งอยู่ชายเขาใกล้ทะเสสาบ ทำเลดีมาก จากทะเลสาบมองดูตัวเมืองในเวลากลางคืนสวยงามและเด่นน่าดู จากตัวเมืองมองลงมาก็เห็นทะเลสาบและเมืองเล็กเวียงน้อยเรียงรายไปจนลับขอบฟ้า เมืองนี้เป็นเมืองที่มีคนไทยอยู่มากที่สุด ชาวสวิสรู้จักคนไทยดี เพราะไปอยู่ที่ไหนชอบติดค่าเช่าบ้านเขาเสมอ

ทางทิศเหนือของโลซาน ตามลาดเขาสูงประมาณ ๑๐๐ เมตร เป็นที่ตั้งของตำหนัก **"วัฒนา"** ที่ประทับของประมุขสูงสุดของคนไทย หน้าประตูตำหนักเขียนว่า Villa Vathana ขณะที่ข้าพเจ้าไปถึงตำหนักอ้างว้างไม่มีผู้อาศัย ในหลวงรัชกาลที่ ๘ กับพระประยูรญาติเสด็จนิวัตพระนคร เหลืออยู่แต่คนครัวกับคนทำสวน อร่ามกับพระพี่นางคงอยู่ห่างจากโลซานไปประมาณ ๒๐ กิโลเมตร ตำหนักวัฒนาเทียบกับวิลลาอื่นๆในละแวกนั้น นับว่าไม่ใหญ่และไม่โอ่โถงสะดุดตา เนื้อที่ทั้งหมดไม่เกิน ๑ ไร่ หลังตำหนักด้านทะเลสาบเป็นสวนผลไม้มีต้นแอ๊ปเปิ้ลและต้นพรุนเป็นอาทิ ผักในสวนคงขึ้นอย่างงดงามเพราะกำลังอยู่ในฤดูร้อน เพื่อไม่ให้ผลไม้ล่วงหล่นเสียเปล่า พวกเราจึงมักวนเวียนกันมาที่ตำหนัก ถือวิสาสะขึ้นต้นเก็บผลไม้กินอย่างสำราญใจ ขากลับก็เก็บผักหญ้าที่ตาคนทำสวนปลูกไว้ ติดมือมาบ้างเพื่อทำอาหารไทยกินกัน

สถานที่ๆคนไทยในสวิสประชุมกินอาหารไทยกันเสมอๆก็คือบ้านคุณเอก สุภโปฎก เพราะมีเครื่องครัวพร้อมมูล ข้าวในสวิสยังหายากเย็นเหลือ

ที่ชายทะเลสาบใกล้เมืองโลซาน เบื้องหลังข้าพเจ้า คือ ปราสาท ชียอง อันมีชื่อว่า "บาสติย์ของสวิส"

เกิน วันไหนใครโชคดีหาข้าวมาได้ก็นำมาหุงปนกับลูกเดือยครึ่งต่อครึ่ง เพื่อให้ปริมาณมากขึ้นจะได้กินได้ทั่วถึงกัน

กลางเมืองมีร้านกาแฟมหึมาอยู่แห่งหนึ่ง ชื่อ Café Central ซึ่งเป็นที่ชุมนุมของสมาคมนักเรียนสวิส เจ้าของร้านกาแฟนี้ได้จัดที่ไว้เป็นพิเศษให้พวกคนไทยนั่งเล่นไม่ปะปนกับใคร ทุกคราวที่ย่างเข้าไปในร้านนี้ จะต้องเห็นคนไทยสิงสู่อยู่ ๔–๕ คนเสมอ คนไทยที่มีภูมิลำเนาในโลซานมีหลายคนด้วยกัน นอกจากในตำหนักที่ในหลวงประทับกับพระบ่ระยูรญาติแล้ว ก็มีครอบครัวเลขานุการในพระองค์คือคุณเอก สุภโปฏก และมหาเปรื่อง อาจารย์ถวายพระอักษรไทยแก่ในหลวง เลขานุการของพระราชชนนีคือนายเอนก พวกนายทหารเรือมีพระวิจิตรนาวี หลวงเจียรกลการ หลวงกลการโกวิทย์ คุณ-วิเชียร คุณสุมทุม ทหารบกมีพวกเราที่กล่าวนามมาข้างต้นนี้ กับสุนิตอีกคนหนึ่ง นักเรียนทุน ก.พ. มีบุญวาทซึ่งเคยป่วยอยู่ที่ภูเขาในฝรั่งเศส ได้เดินทางมาสวิสพร้อมกับบรรพต นอกนั้นเป็นนักเรียนส่วนตัว มี ศิริ อร่าม จำลอง พินิจ วรงค์ พงศ์คำ สมใจ ม.ร.ว. อุตมากร และนิเวศน์ ใกล้ๆโลซานมีโรงเรียนกินนอนสตรีอยู่แห่งหนึ่ง เป็นที่อยู่ของบุตรีข้าราชการหลายคน นวล-ผ่อง ธิดาหม่อมสนิทวงศ์ เสนี สมแข จิริณี ธิดาพระมหิทธา ทูตสวิส มารยาท วาสนา ธิดาขุนพิพิธอุปทูต และภารดี ธิดาคุณเอก สุภโปฏก.

เมื่อมีที่พักอาศัยเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าก็ออกเยี่ยมเยียนบรรดาเพื่อนฝูงทั้งหลาย บ้านแรกที่ไปเยี่ยมก็คือบ้านอร่าม ซึ่งคุ้นเคยกันมาตั้งแต่อยู่บรัสเซลด้วยกัน ส่วนพระพี่นางข้าพเจ้าไม่รู้จัก ข้าพเจ้าจำได้ว่า ตั้งแต่เสด็จกลับประเทศไทยครั้งกระโน้น ข้าพเจ้าเคยเป็นนักเรียนนายร้อยยืนขาแข็งคอยวันทยาวุธรับเสด็จครั้งเดียว แล้วก็ไม่มีโอกาสเห็นอีกเลย ข้าพเจ้าจึงฉวยโอกาส

ไปเยี่ยม อร่ามแต่งงานแล้ว แต่ก็ยังคงเรียนสถาปัตย์อยู่ที่โลซาน ที่บ้านไม่มีใครนอกจากพระพี่นางซึ่งง่วนอยู่กับพระธิดาของพระองค์ทั้งวัน พระธิดาน้อยได้มารดาสมัยใหม่เป็นนักเคมีซึ่งเลี้ยงลูกอย่างทันสมัย จึงจ้ำม่ำแข็งแรงบวกกับชื่อ **ทัศนวลัย** ที่มหาเปรื่องเลือกเฟ้นมาตั้ง ทำให้โก้ขึ้นอีกไม่น้อย อร่ามและพระพี่นางรู้ใจข้าพเจ้าดีว่าอดหยากมาจากเยอรมัน จึงลงมือช่วยกันทำครัวขนานใหญ่ แกงจืดกับไข่ทอดเป็นเมนูที่อร่ามต้อนรับข้าพเจ้าแทบทุกคราวที่อยู่ในเบลเยี่ยม คราวนี้ก็อีกนั่นแหละ ไม่พ้นไข่ทอดกับแกงจืด เพราะขณะนั้นอาหารในสวิสก็ยังนับว่าไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก อาหารทุกอย่างยังมีการแบ่งสันปันส่วนเนื้อ ไข่มัน นม แป้ง เนยแข็ง น้ำตาล ยังต้องปันส่วนและได้รับไม่มากเลยสิ่งที่สวิสขาดมากที่สุดก็คือน้ำตาล ข้าพเจ้าจำได้ว่าเมื่อตอนอยู่เบอรลิน พระ-ประศาสน์ ทูตไทยประจำเบอรลินยังเคยขอน้ำตาลจากรัฐบาลเยอรมัน เพื่อส่งมาถวายในหลวงที่โลซาน ตามร้านกาแฟเวลาสั่งกาแฟ ๑ ถ้วยยังให้น้ำตาลก้อนเล็กๆ ๑ ก้อนเท่านั้น กับน้ำตาลวิทยาศาสตร์ ๑ เม็ด

ไม่ช้าก็เข้าฤดูใบไม้ผลิ การเดินเรือ การคมนาคมสะดวกดีขึ้น สวิสได้รับอาหารจากประเทศบ้านใกล้เคียงขึ้นอีกเป็นอันมาก เช่น จากเสปน โปรตุเกส อิตาลี และอเมริกาใต้มีพวกอาร์เยนไตน์และบราซิล ไม่ช้าสวิสก็อุดมไปด้วยเครื่องกระป๋อง อินทผาลัม องุ่นแห้ง กล้วยหอม ไข่ไก่หลายหมื่นหลายแสน เดินทางมาจากอเมริกาใต้ รัฐบาลจึงประกาศให้ซื้อไข่ได้โดยไม่ต้องใช้บัตร เป็นอันว่าเลิกกินไข่ผงได้ แต่ข้าวยังขาดแคลนเป็นที่สุด ผู้ที่จะกินดีต้องไปกินตามภัตตาคาร เสียคูปองเดียวกินจนอิ่ม แต่แพงใจหาย อาหารที่อุดมสักหน่อยก็คือ ปลา เพราะอยู่ใกล้ทะเลสาบ แต่อาหารจำพวก

สัตว์ทะเลละแพงใจหาย เช่น หอย หรือ กุ้งใหญ่ ซึ่งต้องลำเลียงมาจากต่างประเทศ บางทีมาโดยเครื่องบิน คงมีแต่พวกมหาเศรษฐีเท่านั้นที่กินได้

ตอนกลางวันว่างๆ ข้าพเจ้าเลยเข้าเรียนแก้วิทยุ เพราะอยู่กับทหารเยอรมันมา ถึงจะนานก็จริง แต่นายทหารสื่อสารเยอรมันไม่เคยได้แก้วิทยุสักทีเอะอะอะไรส่งไปโรงซ่อมหมด ประเทศสวิสเล็กนิดเดียว แต่อุตสาหกรรมเจริญอย่างถึงขีดสุด โรงงานทำวิทยุเกลื่อนกลาด ไม่มีอะไรที่สวิสทำไม่ได้ วิศวกรเยอรมันได้มาวางรากฐานให้แก่อุตสาหกรรมของสวิสเป็นอันมาก แต่หลอดวิทยุยังสั่งซื้อจากฮอลันดาและอเมริกา เผอิญในขณะนั้น สวิสเปิดงานพิพิธภัณฑ์อุตสาหกรรมขึ้นที่บาเซล ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสเดินทางไปชม งานพิพิธภัณฑ์มีอยู่ ๓ อาทิตย์ คนชมกันเนืองแน่น และก็น่าชม ไม่น่าเสียดายเงินค่าผ่านประตูเลย ประเทศสวิสเล็กนิดเดียว พลเมืองทั้งประเทศเท่ากับพลเมืองของกรุง-เบอรลินเมืองเดียวเท่านั้น แต่การอุตสาหกรรมทุกแขนงก้าวหน้า ทิ้งเมืองไทยไว้เบื้องหลังอย่างน้อย ๑ ศตวรรษ แผนกโชว์นาฬิกาสุดลูกหูลูกตา มีนาฬิกาอย่างหรูจริงๆ มีชนิดเล็กที่สุดในโลกจะมองดูเวลาต้องใช้แว่นขยาย จนกระทั่งถึงนาฬิกาชนิดพิสดารเดินได้ตลอดอายุขัยของโลก โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงความกดประจำวันของบรรยากาศเป็นกำลังงานทำให้นาฬิกาเดิน แผนกผ้าแพรพรรณวิทยาศาสตร์และเครื่องมือช่างเหลือหลาย จนไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเครื่องอะไรต่ออะไร ผู้ที่ไปชมส่วนมากเป็นผู้แทนบริษัทต่างประเทศทั่วโลก แผนกหนึ่งซึ่งพวกเราสนใจมากก็คือ แผนกอาวุธลับของเยอรมัน ซึ่งอังกฤษส่งมาตั้งโชว์ให้ประชาชนชมเป็นพิเศษ

ขากลับจากบาเซล เลยแวะเยี่ยมบรรพตที่เมืองบาเด้น บาเด้นเป็นเมืองที่ตั้งของบริษัทสร้างเครื่องยนต์ใหญ่ที่สุดของสวิส คือบริษัท B.B.C.

(Brown Boweri Company) บรรพตกำลังฝึกหัดงานอยู่ที่นั่น ที่บริษัทนี้กำลังเปิดการแสดงกิจการของบริษัทให้ผู้แทนประเทศต่างๆ ที่มาดูงานพิพิธภัณฑ์ที่บาเซลชมต่อไป พวกเราเลยถือโอกาสเป็นผู้แทนบริษัทไทยไม่มีชื่อเข้าชมกับเขาบ้าง บริษัทนี้สร้างรถจักรเชื่อมทั้งคันเดินด้วยแก๊สเทอร์บายเป็นประเทศแรกได้ผลดีมาก เคยสร้างโรงไฟฟ้าและทะเลสาบจำลองให้โปรตุเกสเพื่อผลิตไฟฟ้าด้วยกำลังน้ำ บริษัทได้แสดงการทดลองทุกชนิดให้พวกเราชม น่ารู้น่าดูมาก เพียงแต่ครั้งหนึ่งมีการทดลองสวิทช์ของไฟฟ้าศักย์สูง เผอิญเกิดไฟไหม้เสียไปเกือบ ๓ ล้านบาท แต่บริษัทไม่สะทกสะเทือนอะไรเลย รีบสร้างขึ้นใหม่ให้ผู้มาเยี่ยมชมอีกจนได้

ขากลับมาโลซาน ก็ได้ข่าวสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ ๘ พวกเราต่างส่งบัตรไปแสดงความเสียใจต่อพระพี่นาง และไปวางพวงมาลาที่ตำหนักในหลวงในพระบรมโกศของเราอยู่โลซานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ชาวสวิสถือว่าพระองค์เป็นชาวโลซานเลยทีเดียว เพราะเคยเห็นทรงจักรยานขึ้นลงอยู่ตั้งแต่เล็กจนโต ข่าวที่พระองค์เสด็จสวรรคตทำให้ชาวสวิสงงงัน ไต่ถามพวกเรากันยกใหญ่ เฉพาะหนังสือพิมพ์โลซานสดุดีพระราชประวัติเสียหลายวัน ทำเอายายแก่ๆ ร้องไห้ไปหลายคน เพราะอาลัยที่มาสิ้นพระชนม์เสียตั้งแต่ยังหนุ่มแน่น

ปกติประเทศสวิสไม่ทำภาพยนตร์ฉายเอง คงอาศัยภาพยนตร์ของอเมริกาและประเทศใกล้เคียง นอกจากภาพยนตร์ข่าวภายในประเทศ เมื่อข้าพเจ้าถึงสวิสไม่นานก็ได้ดูข่าวภาพยนตร์ในหลวงรัชกาลที่ ๘ เสด็จนิวัตพระนคร นักเรียนไทยในสวิสต่างไปชุมนุมพร้อมกันที่สนามบินใกล้ๆเยนีวา ภาพยนตร์ฉายให้เห็นตอนในหลวงทรงปฏิสันถารกับคนไทยที่ไปส่งเสด็จ และตอนมหาเปรื่องพระอาจารย์ในหลวงกราบทูลไว้อาลัยในนามของคนไทย ตอนนี้พวก

เราใช้สำนวนว่า *"ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม"* ฝรั่งเอาไปพากย์เป็นภาษาฝรั่งเศสว่า "Que tes pieds soient placés sur ma misérable tete" ซึ่งแปลว่า *"ขอเท้าของ ท่านจงประดิษฐานอยู่บนหัวอันทุเรศของข้าพเจ้า"* ตอนนี้ฝรั่งที่ดูภาพยนตร์กิ๊กไปตามๆกัน ที่นั่งใกล้ๆคนไทยก็เหลียวมาดูหัวพวกเราคงอยากจะดูว่าหัวของเราทุเรศจริงไหม นอกจากนี้ก็มีข่าวเกี่ยวกับพระมหาราชวังและวัดพระแก้ว ตอนรัชกาลที่ ๙ ไปเผ้าพระบรมศพ ซึ่งฝรั่งทุกคนชมเชยในความงดงาม และหรูหราของศิลปกรรมไทย และต่อมาเมื่อข้าพเจ้าจะกลับเมืองไทยก็ได้ดูข่าวตอนไฟไหม้บ้านหม้อเป็นครั้งสุดท้าย มีการแสดงว่าทหารของสหประชาชาติที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้พยายามช่วยเหลือในการที่จะไม่ให้อัคคีภัยคราวนี้ลุกลามอย่างเต็มที่

ประเทศสวิสมีทหารที่เข้มแข็งประเทศหนึ่ง การหัดตรากตรำไม่แพ้เยอรมัน เป็นทหารประชาธิปไตยที่ควรยกย่องที่สุด ปกติชาวสวิสหายใจเป็นการค้า ชอบทำงานทำเงิน แต่ถึงคราวบ้านเมืองเกิดศึกสงคราม ก็เต็มใจเป็นทหารโดยไม่หลีกเลี่ยง สวิสเคยหยิ่งในประวัติศาสตร์ของตนมา เพราะความเสียสละของทหารทำให้สามารถรับทัพนโปเลียนไว้ได้ ตลอดจนความรักอิสรภาพดัง วิลเลียมเทล เป็นตัวอย่าง จนสามารถรวมมลรัฐต่างชาติต่างภาษาให้เป็นประเทศเดียวกันได้ ปกติสวิสมีนายทหารประจำการเพียงแต่พวกที่ทำงานกลาโหมและนายทหารผู้ฝึกทำการฝึกสอนเท่านั้น ประชาชนเมื่ออายุถึงเกณฑ์ก็เข้ามารับการฝึกฝนในเหล่าที่ตนปรารถนา ๒–๓ เดือน แล้วก็กลับไปอยู่บ้าน เนื่องจากการศึกษาของประชาชนดีแล้ว สอนวิชาทหารก็ย่นย่อลงได้มาก ทหารสื่อสารก็ได้มาจากเจ้าหน้าที่ของกรมไปรษณีย์อย่างเหลือเฟือ เมื่อชายฉกรรจ์ที่มารับการอบรมเป็นทหารแล้ว กลับไปยังบ้านเดิม ก็นำเอาปืนผาหน้าไม้และยุทโธปกรณ์

ที่ตนได้รับในกรมกองติดตัวไปเก็บไว้ที่บ้าน ถึงเวลาระดมทหารก็พร้อมเสร็จ มีอาวุธยุทโธปกรณ์ครบมือ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่ในสวิส ไม่เคยเห็นใครนำเอาอาวุธที่ราชการจ่ายให้อยู่กับบ้านมาใช้ในทางผิดหรือปล้นสดมภ์เลย เพราะต่างก็กลัวอาญาแผ่นดิน

ในยามปกติ สวิสสามารถผลิตอะไรได้ทุกอย่าง จึงอาจกล่าวได้ว่าในยามสงคราม สวิสสามารถทำการรบได้โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่น ปืนใหญ่ก็สร้างได้เอง ปืนกล ปืนต่อสู้ รถถังก็มีชื่อเสียงไม่น้อย แม้แต่ในกองทัพอิตาลีก็นำไปใช้ งบประมาณของประเทศมากกว่าของเราหลายสิบเท่า เมื่อคราวมหาสงครามที่แล้วมา สวิสระดมทหารได้ ๑๐ กองพล รัฐสภาอนุญาตให้มีนายพลเพียงคนเดียวคือ นายพลกีซัง นอกนั้นเวลาปกติมีแต่นายพันเอกเป็นอย่างสูง แต่นายทหารได้รับการเลี้ยงดูดีเป็นพิเศษ ได้เงินเดือนสูง สมกับมาตรฐานของชีวิต นายร้อยตรีกับนายพันตรีเงินเดือนต่างกันไม่เท่าไหร่ ทั้งนี้เพราะเงินเดือนขั้นต่ำนั้นสูงพอดูแล้ว **ข้าราชการในสวิสนับว่ามีรายได้ดีมาก และมีฐานะอันมั่นคงดี บุตรภรรยาได้รับการอุปถัมภ์เป็นพิเศษ ได้เบี้ยบำนาญค่าประกันชีวิต ประกันโรคาพาธ และประกันความชราภาพอย่างสมบูรณ์ พลเมืองชั้นลูกจ้าง เช่น พวกทำงานขายของตามห้างร้านก็มีมาตรฐานแห่งชีวิตสูงพอสามารถเช่าบ้านอยู่มีเครื่องอุปกรณ์อำนวยความสะดวกพร้อมมูล ข้าพเจ้าลองถามคนกวาดถนนหน้าบ้านที่ข้าพเจ้าอยู่ ได้ความว่า ได้เงินเดือน ๓๐๐ ฟรังเท่ากับพวกเราที่ได้เมื่ออยู่ในสวิสพอดี ประเทศสวิสจึงเป็นประเทศที่มีมาตรฐานของชีวิตสมกับมนุษย์ที่สุด**

เดือนนี้เป็นเดือนแรกที่สวิสเลิกควบคุมช็อกโกเลต พวกเด็กๆรวมทั้งข้าพเจ้าดีใจเป็นพิเศษ เดือนแรกๆแทบจะกินช็อกโกเลตแทนข้าว เพราะไม่ได้ขบเคี้ยวมาช้านานแล้ว ต้องกินเสียให้คุ้มก่อนกลับเมืองไทย

หลังจากเยี่ยมเพื่อนๆในโลซานหมดแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินทางต่อไปที่เยนีวา เยี่ยมเพื่อนเก่าๆคือ ประสงค์ วัฒนา และวิบูล (นักเรียนปรุงยา) ซึ่งเคยชอบพอกันมาครั้งอยู่เบลเยี่ยม เลยถือโอกาสซื้อนาฬิกาเสียที เพราะตั้งแต่ถูกอเมริกาปลดไปแล้ว ต้องอาศัยดูแดดเอาเรื่อยมา เดี๋ยวเขาจะว่ามาสวิสทั้งที่ไม่มีนาฬิกาใช้ ใครๆก็รู้จักนาฬิกาของสวิส โรงงานทำนาฬิกามีมาหลายสิบแห่ง อยู่ที่ Chaux de Fonds ส่วนที่เยนีวานี้เป็นแต่เพียงร้านจำหน่าย เยนีวามีนาฬิกาขายมากที่สุดในโลก นาฬิกาล้วนแล้วแต่ยี่ห้อชั้นเยี่ยม เช่น Patek Philips และ Vacheron Constantin ซึ่งพวกมหาเศรษฐีและเอกอัครราชทูตถึงจะใช้ พวกรวยๆสั่งทำนาฬิกากันตามรสนิยมของตนเหมือนกับสั่งตัดรองเท้า ชาวสวิสเองส่วนมากใช้นาฬิกาเลวๆ เพราะทุกหนทุกแห่งก็มีนาฬิกาตั้งให้ดูเวลา ร้านซ่อมนาฬิกาเกลื่อนกลาด เสียเมื่อไหร่ก็เข้าโรงซ่อม ผู้ที่เห่อนาฬิกาก็มักจะเป็นชาวต่างประเทศทั้งสิ้น เสร็จจากซื้อนาฬิกาแล้ว ก็แวะดูที่ตั้งสันนิบาตชาติแล้วกลับโลซาน โลซานห่างกับเยนีวาประมาณ ๘๐ ก.ม. แต่รถไฟมีเดินสะดวกระหว่างสองเมืองนี้รถแล่นไม่หยุดเลย ใช้เวลาประมาณ ๔๕ นาทีก็ถึงบ้าน

ภายหลังสงครามประเทศสวิสกับประเทศสวีเดน นับว่าเป็นประเทศที่ไม่บุบสลาย ไม่ได้รับความเดือดร้อนจากสงครามเลย เงินตรามีค่าสูงมาก ของใช้มีจำหน่ายบริบูรณ์ ประชาชนต่างมีอารมณ์โน้มเอียงไปในทางหาความสุขไม่แพ้ฝรั่งเศส ทหารอเมริกาหลั่งไหลเข้ามาเที่ยวในสวิส ส่วนมากมาซื้อนาฬิกาเพราะเงินดอลล่าร์ยังมีค่าดีหน่อย ชาวอังกฤษรู้สึกลำบากกว่าเพื่อน รัฐบาลไม่ต้องการให้ราษฎรของตนฟุ่มเฟือย จึงไม่ค่อยอนุญาตให้มาเที่ยวสวิส นักท่องเที่ยวที่มาชมสวิส รัฐบาลสวิสก็กำหนดให้แลกเงินได้จำนวนจำกัด เพื่อไม่ให้ซื้อของได้มากนัก มิฉะนั้นถุงเท้าสตรีคงถูกชาวอังกฤษกว้านซื้อหมดแน่

ไม่ช้าก็มีเรือซีแลนเดียของเดนมาร์ก เดินจากโคเปนเฮเกน มากรุงเทพฯ เนื่องจากมีที่สำหรับคนโดยสารเหลืออยู่อีกเพียงเล็กน้อย พวกเราจึงแบ่งเป็น ๒ ผลัด ผลัดแรกเดินทางกลับมาด้วยเรือลำนี้ ซึ่งเป็นลำเดียวกับที่ในหลวงประทับคราวเสด็จกลับพระนครเมื่อครั้ง ๑๐ ปีมาแล้ว ผู้ที่เดินทางกลับไปเที่ยวแรกนี้ก็มี พระวิจิตร คุณจินต์กับภรรยา สนั่น บุญเทียง สนอง บุญเรือน ประดับ ชายน้อยและวิบูล

ฤดูร้อนก็มาถึง ธรรมชาติรอบทะเลสาบเขียวชอุ่ม เรือใบและเรือกรรเชียง แล่นกันเต็มทะเลจนค่ำคืน กรุงเยนีวาเปิดงานมโหฬาร มีแข่งเรือและสกีน้ำ แล้วก็จบลงด้วยการแข่งรถ อันนับว่าเป็นครั้งแรกหลังจากสงครามสงบ พระองค์พีระทรงมาแข่งในครั้งนี้ด้วย พวกเรายกโขยงกันไปดูที่เยนีวาอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย เผอิญบ้านของวัฒนาอยู่ตรงเส้นทางที่รถจะผ่านใกล้ๆหลักชัย เลยใช้เฉลียงเป็นที่ดูได้อย่างดี การแข่งคราวนี้แข่งกันบนถนนเรียบๆ ๕๐ รอบ มีนักแข่งอิตาลี ฝรั่งเศส อังกฤษ เช็คโกสโลวาเกีย ผลของการแข่งขันที่ ๑ เป็นอิตาลี ที่ ๒ เป็นฝรั่งเศส พีระมาที่ ๔ ที่ ๑ ทิ้งพีระเสียหลายรอบ ทั้งนี้หาใช่เพราะพีระไร้ความสามารถก็หาไม่ ที่แพ้เนื่องจากคุณภาพของรถ พีระกับพระองค์เจ้าจุลฯ อยู่แต่ในอังกฤษตลอดเวลาสงคราม ในภาคอังกฤษไม่ได้มีการฟื้นฟูเทคนิคของรถแข่งเลย เพราะมัวยุ่งแต่การทำศึก รถแข่งของพีระซึ่งชื่อว่า **หนุมาน** และ**มัจฉานุ** เคยเป็นเอกมา พอเข้าแข่งครั้งนี้ก็พบแต่รถอันเยี่ยมของอิตาลีชื่อ อัลฟ่าโรเมโร กับแมสเซอราตี ซึ่งอิตาลีสร้างขึ้นเมื่อปลายสงคราม พอสงครามเสร็จ รถ ๒ ยี่ห้อนี้ก็เด่น รวดเร็วกว่ารถแข่งทั้งหลายในยุโรป พีระหาได้ทำการลาดตระเวนเสียก่อนโดยถี่ถ้วนไม่ อุตส่าห์ข้ามช่องแคบอังกฤษมา เลยตกเป็นเหยื่อของความปราชัย เวลารถอัลฟ่าโรเมโรกับ

หนุมานวิ่งคู่เคียงกันมา เมื่อเทียบกันดูแล้ว จะเห็นรถหนุมานมีความเร็วคล้ายๆ รถสามล้อในถนนเจริญกรุง อัลฟ่าโรเมโรกับเมสเซอราตีวิ่งขึ้นหน้าไปอย่างสบายใจ จึงได้แพ้กันหลายรอบ ตอนเย็นวันนั้นสมาคมนักเรียนไทยในสวิสได้จัดให้มีการเลี้ยงรับพระองค์จุลฯ พีระและพระชายา พระองค์เจ้าจุลฯ พยายามเจรจาขอซื้อรถอัลฟ่าโรเมโรแต่ไม่สำเร็จ ได้แต่เมสเซอราตีซึ่งพีระขับอยู่บัจจุบันนี้

ฤดูร้อนค่อยเป็นฤดูที่สุขสบายของพวกเราหน่อย ไม่ต้องทนหนาวอยู่ในห้องเรื่อยๆ ข้าพเจ้าเริ่มออกเที่ยวเตร่หรือปิคนิคที่ไกลๆ เป็นต้นตามยอดเขาต่างๆใกล้ๆโลซาน มีปราสาทโบราณอยู่แห่งหนึ่งริมทะเลสาบ เรียกว่า Château de Chillon เป็นที่รู้จักกันดีทางประวัติศาสตร์ เพราะมีนามว่า "บาสตีย์ของสวิส" เป็นที่อยู่ของอัศวินในสมัยกลาง มีที่ขังนักโทษชนิดขังลืมเลย เรียกกันว่า Oubliette (มาจากกริยา Oublier แปลว่าลืม) Bonivard ผู้รักชาติชาวเยนีวาเคยถูกจำจองอยู่ที่นี่หลายสิบปี ปราสาทนี้เกิดมีชื่อเสียงขึ้นในวงวรรณคดี เพราะหลอดไบรอนของอังกฤษนำไปสดุดี ทุกเช้าข้าพเจ้าออกกำลังกรรเชียงเรือและว่ายน้ำในทะเลสาบ เพื่อเรียกแรงที่เสียไปในค่ายกักกันคืนมา กลางคืนรอบๆทะเลสาบก็ครึกครื้น มีอาหารขาย มีดนตรี มีเต้นรำ บางวันก็มีจุดดอกไม้เพลิง มีเรือกรรเชียงและเรือยนต์ให้เช่า เพื่อออกไปแล่นรับลมกลางทะเล

ไม่ช้าก็มีข่าวการเสด็จกลับของในหลวงรัชกาลที่ ๙ เวลา ๑๖.๐๐ น. เครื่องบินจะมาลงที่สนามบิน Cointrin นอกเมืองเยนีวา คนไทยที่เหลืออยู่ในสวิสเวลานั้นแทบทุกคนต่างพากันไปรับ ใกล้ๆเวลาที่เครื่องบินจะมาถึง เจ้าหน้าที่ภาษีก็อนุญาตให้พวกคนไทย เข้าไปจนถึงที่ๆเครื่องบินจะมาจอด ตลอดเวลามี

เครื่องบินอื่นๆมาลงไม่ขาดสาย จนราว ๑๖.๓๐ น. เครื่องบินสกายมาสเตอร์ ๔ เครื่องยนต์ก็โผล่ออกมาจากดวงอาทิตย์ ผ่านพวกเราไปทางเหนือ แล้วทำท่าจะร่อนลง ตามช่องหน้าต่างเครื่องบินมีคนไทยหน้าดำๆนั่งอยู่สลอน จึงเป็นที่แน่ใจว่าคงเป็นลำนี้แน่ ที่มาจากกรุงเทพฯ เครื่องบินลำมหึมาคลานเข้ามาหยุดห่างจากพวกเราสัก ๒๐ เมตร แต่ยังไม่มีใครลงมาสักคนเดียว พระมหิทธาทูตไทยประจำสวิสจึงก้าวขึ้นไปในเครื่องบิน สักครู่หนึ่งก็ลงมาเชิญพระพี่นางให้ขึ้นไปในเครื่องบินบ้าง ขณะนั้นพวกช่างภาพของหนังสือพิมพ์ ๔–๕ คนก็คอยจ้องถ่ายรูปรอขณะที่ในหลวงของเราจะก้าวลงจากเครื่องบิน ดุษณีภาพเข้าครอบงำอยู่ ๑๕ นาที ในหลวงจึงปรากฏพระวรกายที่ช่องทางสำหรับขึ้นลง ทรงก้าวลงมาพร้อมด้วยพระราชชนนี พระพี่เลี้ยง บรรจง จูฑะเตมีย์กับภรรยา และนายแก้วกับนายขวัญ เดินตามลงมาที่หลังในเครื่องไว้ทุกข์ทั้งสิ้น ในหลวงกับพระราชชนนีทรงทักกับเลขานุการในพระองค์ซึ่งเป็นชาวกรีก และเจ้ากรมพิธีการของสวิสซึ่งมารับในนามของกระทรวงต่างประเทศ ครั้นแล้วนายทหารนักบินที่เป็นผู้ขับเครื่องบิน ก็มาร่ำลาในหลวงและราชบริพาร เจ้ากรมพิธีการเดินพาในหลวงกับราชบริพารเสด็จมาขึ้นรถยนต์ที่ได้จัดไว้ ในหลวงกับเจ้ากรมพิธีนั่งนิ่งอยู่ในรถคันเดียวกัน พวกเรารออยู่อีก ๒๐ นาที รถพระที่นั่งก็ไม่เคลื่อนออกสักที จึงพากันเดินไปดูห่างๆ ปรากฏว่ายังรอข้าวของที่บรรทุกเครื่องบินมา จะต้องเอาเข้ามายัดไว้ตอนท้ายรถพระที่นั่งอีก อีก ๑๐ นาทีต่อมารถมอเตอร์ไซด์ของตำรวจก็นำขบวนรถพระที่นั่งมุ่งตรงไปโลซาน คนไทยที่เดินทางมาชมพระบารมีต่างก็แยกย้ายกันกลับ.

พวกที่จะต้องกลับเมืองไทยคราวที่สองต่างเริ่มจัดการในการขอวีซ่าฝรั่งเศส อังกฤษ และอียิปต์ เพราะการไปเมืองไทยต้องเดินทางผ่านดินแดน

ของประเทศเหล่านี้ ไม่ช้าก็เกิดเหตุการณ์ไม่สงบตามชายแดนไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส หนังสือพิมพ์ในสวิสก็ลงข่าวครึกโครม ถึงความบาดหมางระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ทำให้พวกเราชักหวั่นว่า กงสุลฝรั่งเศสที่สวิสอาจปฏิเสธไม่ให้คนไทยเข้าประเทศฝรั่งเศสก็ได้ การเดินทางของพวกเราก็จะลำบากยิ่งขึ้น แต่ในที่สุดกงสุลทั้ง ๓ ประเทศที่กล่าวก็ให้วีซ่าโดยง่าย เป็นอันว่าอีก ๑ เดือนพวกเราจะต้องจากสวิส.

ขณะนั้นพ่อบ้านของข้าพเจ้าซึ่งเป็นพันโทเยอรมัน ก็ส่งข่าวมาให้ข้าพเจ้าทราบว่า แกถูกอังกฤษปล่อยตัวออกจากค่ายเมืองเบรเมน บัดนี้ได้มาพบบุตรภริยาที่อยู่ใกล้ๆ มิวนิคแล้ว แกเดินมาบ้าง เกาะรถยนต์เขามาบ้าง นอนมาตามถนนหนทาง จนในที่สุดก็ถึงมิวนิคสมดังปรารถนา ข้าพเจ้าเลยตัดสินใจส่งเครื่องแต่งตัวชุดสุดท้ายที่ข้าพเจ้าติดตัวออกมาจากแค้มป์ ไปให้แกที่เยอรมันและขอจากแสวงเพื่อนข้าพเจ้า ได้เสื้อกางเกงกับรองเท้าอีก ๑ คู่ รวมส่งไปให้แกประทังความหนาว เพราะยูนิฟอร์มทหาร สัมพันธมิตรห้ามใช้เด็ดขาด ขณะที่พวกเราออกจากเบอรลิน เราก็มิได้นำเสื้อผ้าของแกติดตัวมาเลย เคราะห์ดีที่เสื้อผ้าทุกชิ้นส่งไปถึงมือผู้รับ สำหรับตัวข้าพเจ้าเองเก็บเอาแต่สิ่งที่จะเป็นที่ระลึกต่อไป เช่น เครื่องหลังและปี้ยามาที่ทำจากผ้าปูที่นอน รองเท้าสานที่ทหารฮังการีทำให้ ผ้าเช็ดหน้าที่ลอกมาจากผ้ากันไอพิษ กางเกงขาสั้นที่ทำจากกระสอบ ล้วนแล้วแต่ที่ผลิตด้วยน้ำมือข้าพเจ้าขณะที่อยู่ในค่าย ๒–๓ อาทิตย์ต่อมาพ่อบ้านข้าพเจ้าก็มีหนังสือขอบใจมาว่า *"แกไม่นึกเลย ว่าในโลกนี้ยังมีมนุษย์ที่เอ็นดูชาวเยอรมันอยู่อีก"*

ใกล้เวลาจะต้องเดินทางกลับเมืองไทยแล้ว หมออุดม โปษะกฤษณะก็เดินทางมาจากเวียนนาผ่านมาโลซาน หมออุดมกับข้าพเจ้าเลยถือโอกาสไปเฝ้า

ในหลวงองค์ใหม่และทูลลากลับเมืองไทย ภาษาที่พูดระหว่างในหลวงกับพวกเราไม่มีอะไรดีเท่าใช้ภาษาฝรั่งเศส เพราะหากใช้ภาษาไทยมันก็ต้องแพรวพราวไปด้วยราชาศัพท์ ซึ่งทำความไม่สะดวกให้แก่กันทั้ง ๒ ฝ่าย และการสนทนาคงจะไม่ออกรสแน่ กว่าจะนึกศัพท์แสงซึ่งเคยเรียนมาเมื่ออยู่ห้อง ๘ ได้แต่ละตัวเสียเวลานานไม่น้อย พวกเรานั่งฟังเพลงสายฝนและเพลงอื่นๆ อยู่สักครู่ก็ทูลลากลับ.

เรือ **"พีโอเนีย"** เริ่มออกจากประเทศเดนมาร์กแล้ว อีก ๒ อาทิตย์ คงถึงมาร์ซาย รอแต่ว่าเมื่อไหร่สถานทูตจะโปรดให้เงินค่าเดินทางเสียที จะได้เอามาซื้อกระเป๋าและเสื้อผ้าแต่งกายกลับเมืองไทยได้ และใช้หนี้สินเสียบ้าง อย่างน้อยก็หนี้ในระหว่างพวกเราคนไทยด้วยกัน เพราะต่างก็จนงอมแงมกันทั้งนั้น.

ในที่สุดวันที่จะจากโลซานก็มาถึง พวกเราจับรถไฟไปเยนีวา และถือโอกาสกินข้าวกับบะหมี่ที่ภัตตาคารจีนเสียเป็นครั้งสุดท้าย แล้วจึงมาขึ้นรถไฟสายเยนีวา–มาร์ซาย ขณะนั้นสวิสยังตรวจตราเข็งแรงในเรื่องการเข้าออกประเทศนาฬิกาห้ามเอาออกเกินคนละ ๒ เรือน วิทยุใหม่ๆ ก็ห้ามไม่ให้เอาออกนอกประเทศ ช๊อกโกเลตอนุญาตให้นำติดตัวไปได้คนละ ๒ แผ่นเท่านั้น หลังจากผ่านการตรวจของศุลการักษ์แล้ว ก็เดินมาขึ้นรถไฟฝรั่งเศสซึ่งทั้งสกปรกและเก่าคร่ำคร่า เพราะเพิ่งปลดจากราชการสนาม กระจกหน้าต่างไม่มีเหลือสักบานเดียว บ่ายวันนั้นพวกเราก็ออกจากสวิสเดินทางต่อไปยังมาร์ซาย เพื่อเยี่ยมเยียนเมืองในยุโรปเมืองสุดท้ายก่อนกลับประเทศไทย.

๑๒ การเดินทางกลับเมืองไทย

๓ ชั่วโมงต่อมา รถด่วนสาย เยนีวา–มาร์ซาย ก็พาพวกเรามาที่พรมแดนสวิส–ฝรั่งเศส ต่างขนกระเป๋าเดินทางทุกชนิดมากองไว้ที่โรงภาษีของฝรั่งเศส ผู้คนแออัด กว่าจะผ่านด่านภาษีไปได้ก็พลบค่ำ เพราะสมัยหลังสงครามมันมีเรื่องเงินตรามากมาย พกเงินเกิน ๑๐๐๐ ฟรังเข้าไปในฝรั่งเศสก็ไม่ได้ ใครมีเงินดอลล่าร์และเงินปอนด์อยู่ในกระเป๋าเท่าใด ก็ต้องแจ้งให้เจ้าพนักงานภาษีทราบจะได้จดไว้เป็นหมายเหตุในหนังสือเดินทางของแต่ละคน ขาออกจากฝรั่งเศสจะต้องแสดงต่อกรมศุลการักษ์อีกว่า เงินตราต่างประเทศนั้นยังอยู่ครบถ้วน ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไม่ต้องการให้ชาวต่างประเทศเอาเงินตราอื่นๆ มาแลกเถื่อนในประเทศฝรั่งเศส เช้าวันรุ่งขึ้นรถก็เข้าเทียบชานชาเมืองมาร์ซาย.

มาร์ซายคงเป็นมาร์ซายดังเดิม เหมือนเมื่อก่อนสงคราม ไม่มีรอยบุบสลายอย่างใด รถจี๊ปทุกขนาดของสัมพันธมิตรกองตากแดดตากฝนไว้สุดลูกหูลูกตาเต็มท้องทุ่ง รอผู้ที่จะมาเลหลัง เพราะกลายเป็นของใช้เหลือสงครามไป

พวกเรารีบหาโฮเตล เพื่อเก็บเข้าของแล้วก็เตรียมตัวออกเที่ยวมาร์ซาย ตามกำหนดว่า เรือพีโอเนียที่จะพาพวกเรากลับเมืองไทยนั้น จะเข้าเทียบท่าในวันพรุ่งนี้ แต่มรสุมในทะเลร้ายแรงมาก เรือพีโอเนียต้องผ่าพายุร้ายมาตั้งแต่อังกฤษแล้ว เลยมาล่าไปอีก ๒ วัน ข้าพเจ้าแสนจะดีใจ เพราะจะได้อยู่เที่ยวในมาร์ซายเสียก่อนให้ช่ำใจ.

พูดถึงในด้านเศรษฐกิจภายในประเทศ ฝรั่งเศสฟื้นตัวขึ้นเร็วพอดูเมื่อรำลึกถึงสภาพของสงครามที่เพิ่งจะเสร็จสิ้นลง สินค้าตามห้างร้านใหญ่น้อยมีเต็มอัด ฝรั่งเศสไม่มีวันจนตำหรับตำราตามเคย หนังสือมีขายมากมายก่ายกอง ผิดแต่ว่าราคาประมาณ ๒๐ เท่าของเมื่อก่อนสงคราม สินค้าปลาสติค ของเล่นสำหรับเด็ก น้ำหอม เครื่องสำอางของท่านหญิงทั้งหลายมีขายพร้อมมูล พวกเราวาดภาพผิดไปถนัด จึงไม่ได้เตรียมเงินฟรังฝรั่งเศสไว้ให้มากพอ วิทยุ กล้องถ่ายรูป กล้องส่องทางไกล ฯลฯ มีขายในราคาถูกกว่าที่ขายในประเทศสวิสตั้งเท่าตัว

อาหารที่มาร์ซายอุดมสมบูรณ์ สำหรับคนมั่งมีแล้วหาได้ทุกอย่างด้วยตลาดมืด ผิดกับเยอรมัน แม้มหาเศรษฐีก็อยู่ด้วยอาหารปันส่วนเท่ากับยาจก ก่อนออกจากประเทศสวิส สถานทูตฝรั่งเศสได้ออกบัตรอาหารให้แก่พวกเรา สำหรับพักในฝรั่งเศส ๑ อาทิตย์ มีขนมปังดำ เนย ไส้กรอก กับเหล้าองุ่น ในอัตราที่กินวันเดียวก็หมด แต่พอไปถึงมาร์ซายจริงๆเข้าซิ ตามร้านขายอาหารขายของเถื่อนทั้งสิ้น ใครจะกินอะไรได้ทั้งนั้น ขอให้มีสตางค์ให้ก็แล้วกัน บ๋อยไม่เคยถามถึงบัตรอาหาร ถึงแม้พวกเราจะกินกันอย่างพุ่มเพื่อย ทั้งหอยและทั้งกุ้งให้สมกับที่อดกันมานานแล้วก็ตาม ค่าอาหารมื้อ ๑ ยังถูกกว่ากินในโฮเตลสวิสเสียอีก.

ชีวิตในฝรั่งเศสก็คล้ายๆ กับประเทศอื่นๆ ที่เคยถูกอิทธิพลของสงครามครอบงำมา ค่าของเงินตกต่ำ มีการจี้เวลาค่ำคืน เจ้าหน้าที่ติดนิสัยชอบกินค่าน้ำชา ฐานะข้าราชการเลวลง เฉพาะอย่างยิ่งรายได้ของครู อาจารย์มหาวิทยาลัยถึงกับสไตรค์ไม่สอน ซึ่งไม่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ นับว่าเป็นการบังเอิญอย่างยิ่ง ขณะที่ข้าพเจ้าเขียนข้อความตอนนี้อยู่ วิทยุของกรมโฆษณาการของเราเสนอข่าวว่า บรรดาอาจารย์ในมหาวิทยาลัยกรุงปารีสต่างนัดหยุดงาน ไม่ยอมตรวจข้อสอบนักเรียน ๓ หมื่นกว่าฉบับ ทั้งนี้เพื่อให้รัฐบาลเพิ่มเงินเดือนให้ บรรดานักเรียนต่างพากันเดินขบวนคัดค้านการกระทำของอาจารย์ตามถนนแซงต์มีแชล แสดงว่าแม้สงครามจะจบมา ๒ ปีแล้วก็ตาม มาตรฐานการครองชีพของข้าราชการฝรั่งเศสก็ยังไม่ดีขึ้นเลย.

เย็นวันหนึ่งขณะที่ข้าพเจ้ากำลังนั่งอยู่ที่ร้านกาแฟแห่งหนึ่งใกล้ๆ โต๊ะข้าพเจ้ามีนักเรียนมหาวิทยาลัยแผนกวิทยาศาสตร์ ๒–๓ คน นั่งดื่มอัปเปริติฟอยู่ ต่างถกเถียงกันในเรื่องคณิตศาสตร์ที่เรียนมาเมื่อกลางวันนี้ จึงงัดสมุดขึ้นมาขีดเขียนเรขาคณิตพรรณนากันบนโต๊ะ นักเรียนคน ๑ ใน ๓ นั้นเอาช้อนเคาะแก้วเป็นสัญญาณเพื่อเรียกบ๋อยมาเก็บเงิน บ๋อยคน ๑ ค่อนข้างชราวิ่งมาเก็บสตางค์แล้วยืนดูเด็กหนุ่มทั้ง ๓ กำลังขบปัญหาคณิตศาสตร์จนเกือบจะทะเลาะกัน ดูท่าทางบ๋อยแก่นั้นจะอดรนทนไม่ได้ จึงขอโทษหนุ่มน้อยทั้ง ๓ แล้วขอดินสอมาจากคน ๑ ขีดโน่นลากนี่บนสมุด แล้วก็อธิบายวิธีแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ข้อนั้นให้แก่นักเรียนมหาวิทยาลัยอย่างแจ่มกระจ่าง เด็กหนุ่มทั้ง ๓ อ้าปากค้าง ให้รู้สึกสนเท่ห์เป็นกำลัง ที่บ๋อยรูปร่างผอมโซสามารถแก้ปัญหาคณิตศาสตร์อย่างยากได้ดุจของเล่น บ๋อยคนนั้นจึงตอบว่า แกเคยเป็นศาสตราจารย์ทางคณิตศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยมา ๒๕ ปีแล้ว เพราะรัฐบาลไม่สามารถให้เงินเดือนแก

พอเพียง แกจึงออกมาเป็นบ่อยหากินตามร้านกาแฟ ซึ่งมีรายได้ดีกว่าศาสตราจารย์ในขณะนั้นอย่างน้อย ๓ เท่า แกจึงจบลง ด้วยคำว่า Comment voulez-vous que je fasse, je ne peux pas laisser mourir mes gosses ซึ่งแปลว่า "*แล้วท่านจะให้ข้าพเจ้าทำอย่างไรข้าพเจ้าไม่สามารถจะปล่อยให้ลูก-มันอดตายได้*" ข้าพเจ้าซึ่งนั่งอยู่ข้างๆ พลอยรู้สึกเห็นใจตาโปรเฟสเซอร์นี้ไปด้วย จริงของแก **สมัยนี้เป็นสมัยที่วิชาท่วมหัวอาจเอาตัวไม่รอดก็ได้ ในใจให้รู้สึกตื่นเต้นอยากจะรู้ว่าสภาพของเมืองไทยเล่า จะเป็นอย่างนี้หรือไม่หนอ ?**

๔ วันในมาร์ซายผ่านไปอย่างรวดเร็ว ลูกองุ่นและลูกแพร์กำลังขายกันอยู่กลาดเกลื่อนด้วยราคาถูก เรือพีโอเนียก็เข้าเทียบท่าตามกำหนด ข้าพเจ้าเหลือเงินอีกไม่กี่สิบฟรัง จะอยู่กินอาหารอีกมื้อก็ไม่พอ ซื้ออะไรเป็นชิ้นเป็นอันก็ไม่ได้ เลยแวะเข้าร้านขายน้ำหอม ซื้อลิปสติคได้ครึ่งโหล จะซื้อน้ำหอมสัก ๑ ขวดมันก็แพงเกินเงินที่มีอยู่ จึงรีบลงเรือเพราะกินอาหารในเรือได้ฟรีนับตั้งแต่เรือเข้าเทียบท่า.

เย็นวันนั้นเอง เรือพีโอเนียก็ถอนสมอออกจากท่าอันมหึมาของเมืองมาร์ซาย ตามชายฝั่งหลายแห่งยังมีซากของเรือรบฝรั่งเศสจมอยู่เรียงราย เรือค่อยๆผ่าน Château d'If ที่ตั้งอยู่บนเขาลูกเล็กๆ ซึ่งผุดขึ้นกลางน้ำ ปราสาท If อันนี้เป็นที่รู้จักกันทั่วโลก เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เคยอ่านเรื่อง เคานต์มองเต-คริสโต ข้าพเจ้าหันไปดูประภาคารของท่าเมืองมาร์ซาย และ Chateau d'If อีกเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งกำลังจะถูกความโค้งของทะเลบดบัง **ภาพของเรือ Chenonceaux ซึ่งกำลังชลอผีจักรนำข้าพเจ้าเหยียบท่านี้เมื่อ ๗ ปีก่อน ยังอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าอย่างแน่นแฟ้น เหมือนกับเหตุการณ์เพิ่งผ่านไปเมื่อเร็วๆนี้เอง เมื่อ ๗ ปีที่แล้วมา ข้าพเจ้าย่างเท้าขึ้นท่ามาร์ซายอันเป็น**

ธรณีประตูของยุโรปด้วยความรู้สึกตื่นเต้น อยากรู้อยากเห็นสารพัดเหมือนดังเด็กหนุ่มทั้งหลาย พอขึ้นที่มาร์ซาย จิตใจมันก็เร่าร้อนอยากจะเห็นปารีส แต่การผ่านมาร์ซายคราวนี้ เป็นการผ่านจุดๆ เดียวกันกับเมื่อ ๗ ปีที่แล้วมา แต่ในทิศทางตรงกันข้าม ด้วยจิตใจอันเต็มไปด้วยอุเบกขาไม่รู้สึกยินดียินร้ายประการใด รู้สึกอยู่อย่างเดียวว่า เส้นประสาทมันไม่สู้จะดีเหมือนเมื่อขามา ในที่สุดความมืดก็เข้ามาแทนที่ เรือกำลังโต้คลื่นบ่ายหัวออกสู่ทะเลลึก.

เรือพีโอเนียเป็นเรือเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งมหาสงครามคราวแรก เป็นเรือเดินสมุทรเดนมาร์กของบริษัทอีสต์เอเชียติค รุ่นเดียวกับเรือซีแลนเดียและมีโอเนีย เรือพีโอเนียนี้เป็นเรือกึ่งเรือสินค้าและกึ่งเรือโดยสาร เมื่อมหาสงครามครั้งที่ ๒ เยอรมันเอาไปใช้เป็นเรือบรรทุกทหารเจ็บป่วย ครั้นสงครามเลิกแล้วเดนมาร์กจึงได้รับคืนมา เรือเพิ่งจะออกจากโคเปนเฮเกนไปกรุงเทพฯ เป็นครั้งที่ ๒ คนโดยสารส่วนมากเป็นคนไทย รองลงมาก็เดนมาร์ก ต่อไปก็พวกชาวอังกฤษ.

พวกคนไทยที่โดยสารมากับเรือพีโอเนีย คือ ท่านสนิทรังสิต นายแพทย์อุดม คุณบุญช่วย คุณเพ็ญศรี คุณภารดี และนางนีลเสน ภริยาผู้จัดการบริษัทปูนซิเมนต์ไทยบางซื่อ หลวงประสิทธิ์กลมัย แสวง กาญจนาลัย ทั้งสองนี้เป็นข้าราชการกรมรถไฟส่งมาดูกิจการรถดีเซลที่สวิสเซอร์แลนด์ นายทหารเรือมี น.อ. หลวงกลฯ น.อ. สุมทุมฯ นายทหารบกมี แสวง วัฒนา และข้าพเจ้า นักเรียนทุนส่วนตัวมี สมใจ มิลินทวนิช พวกเดนมาร์กก็มีพ่อค้าตัวแทนของบริษัทเอเซียติค ครอบครัวของชาวเดนมาร์กที่เคยตั้งเนื้อตั้งตัวในเมืองไทย และนักเรียนที่เพิ่งสำเร็จจากโรงเรียนป่าไม้เดนมาร์ก กำลังจะ

มาคิดตั้งตัวในเมืองไทยโดยการทำป่าไม้ไทย พวกอังกฤษส่วนมากก็เป็นครอบ-ครัวของชาวอังกฤษ ที่เคยเป็นนายห้างใหญ่ๆ ในเมืองไทยมา ต่างไปรับลูกเมียกลับมาอยู่เมืองไทย เพราะอังกฤษกำลังอัตคัดเต็มที่ในเรื่องการกินอยู่

ใต้ท้องเรืออันลึกเต็มไปด้วยส่วนประกอบของเครื่องจักรโรงปูนซิเมนต์ไทยที่ถูกระเบิด ปูนซิเมนต์หลายพันถุงทำจากเดนมาร์กเพื่อส่งมาขายในประ-เทศไทยและแหลมมะลายู นอกนั้นมีเบียร์คาลสเบิร์ก ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของบรรดานักดื่มไทย และรถยนต์หลายสิบคันที่อังกฤษส่งมาขาย **“เศรษฐีไทย”**

อาหารในเรือมีกินอย่างไม่อั้น ไข่ นม เนยและเนื้อบรรทุกมาจากเดนมาร์กทั้งสิ้น เต็มห้องเย็นเพราะเดนมาร์กำลังเป็นประเทศที่มีกินสมบูรณ์ที่สุดในยุโรป พวกเราซึ่งหิวโหยมานานแล้วต่างกินอาหารเช้าเสียแปร้ ไม่แพ้อาหารกลางวัน การกินอาหารกลางวัน แปลกกว่าในเรือชาติอื่นๆ ที่นี่มีอาหารจานใหญ่ๆ ราว ๒๕ จานวางอยู่บนโต๊ะกลางห้อง ผู้โดยสารก็ถือจานเดินรอบโต๊ะเลือกตักอาหารตามจานต่างๆบนโต๊ะใหญ่ตามถนัด แล้วนำไปกินที่โต๊ะของตน บ๋อยที่เสิฟครึ่งหนึ่งเป็นเดนมาร์ก อีกครึ่งหนึ่งเป็นชาวญวนที่เคยเรียนหนังสือในเมืองไทยมาแล้วทั้งสิ้น เพื่อไม่ให้เหงาจนเกินไป อาทิตย์หนึ่งก็มักมีการรื่นเริงกินเลี้ยงและเต้นรำกัน เช้าวันหนึ่งเรือก็ถึงปอร์ตซาอิด สภาพของท่าเรือเมืองนี้ ก็คงเหมือนกับที่ได้เห็นมาเมื่อ ๗ ปีก่อน เสียงโบ๊เบ๊ของเด็กดำมิดหมีที่ลอยคออยู่รอบเรือ ต่างร้องชวนให้เราโยนสตางค์ลงทะเล แล้วก็ดำไปเก็บเอาขึ้นมา พวกเรารีบแต่งตัวออกลงเดินเล่นในเมือง สินค้ายังคงมีเนืองแน่นดุจเคยสมกับเป็นฟรีปอร์ตโดยแท้ ถึงแม้ว่าการปกครองจะเปลี่ยนจากอังกฤษมาเป็นของอียิปต์ร้อยเปอร์เซนต์แล้วก็ตาม แต่ไม่เห็นมีอะไรเปลี่ยนแปลงผิดตา เวลา

เราเดินไปไหน ก็คงมีชาวอียิปต์มายื้อแย่งดึงตัวเราให้ไปซื้อร้านโน้นร้านนี้ จนต้องเดินหนีกัน สินค้าตามร้านมีราคาติดทุกชิ้นแต่ต่อได้ เจ้าพวกเด็กที่วิ่งขายรูปโป๊คงยังมีเกลื่อนอยู่ใกล้ๆท่าเรือ เครื่องหนังที่นี่รู้สึกว่าจะถูกมากกว่าที่อื่นๆทั้งสิ้น ในยุโรปและที่ต่างๆที่ผ่านมา ข้าพเจ้าเดินหาซื้อหนังสือได้ ๒–๓ เล่ม และก็กลับมานอนที่เรือ ก่อนถึงปอร์ตซาอิดต่างก็ร่างโปรแกรมที่จะไปเที่ยวปิรามิดกันตามเคย ปกติเคยมีรถพาคนโดยสารจากเรือใหญ่ที่ปอร์ตซาอิดไปกรุงไคโร ไปเยี่ยมปิรามิดแล้วมาลงเรือที่สุเอซ มีชาวอียิปต์คนหนึ่ง ขึ้นมาบนเรือรับอาสาจัดรถพาไปปิรามิดเหมือนกัน โดยเรียกค่าโดยสารคนละ ๑๐ ปอนด์ แต่กัปตันแอบมากระซิบพวกเราว่า แกได้ยินว่ามี "จี้" กันเหมือนกัน โดยพวกอียิปต์ที่พานักท่องเที่ยวไปนั่นเองเป็นคนจี้เมื่อถึงกลางทะเลทรายปลอดคนดี ในที่สุดก็เลยไม่มีใครกล้าไปไคโร เรือรอรับสินค้า คือปลิงทะเลหลายร้อยกระสอบ แล้วก็เดินทางเข้าคลองสุเอซต่อไป ตามชายฝั่งใกล้ๆปากคลองสุเอซ ยังมีซากเรือรบของสัมพันธมิตร ๒–๓ ลำที่กว้านขึ้นมาจากคลอง เพื่อเปิดทางให้เรือเดินสะดวกในระหว่างปี๑๙๔๒ ขณะที่รอมเมลรบกับมอนต์โก-เมอรี่ในทะเลทรายอาฟริกา กองทัพอากาศของเยอรมันได้ทำการปิดคลองสุเอซโดยทำการทิ้งระเบิดทำลายเรือของสัมพันธมิตรที่กำลังแล่นอยู่ในคลอง

ไม่ช้าเรือก็เข้าสู่ทะเลแดง ซึ่งยังคงร้อนระอุอยู่ทั้งปีทั้งชาติ ขากลับคราวนี้ดีหน่อย ในเคบินมีพัดลม มีห้องอาบน้ำ อีกทั้งกางเกงขาสั้นพวกเราก็เตรียมกันมา เพราะรู้ฤทธิ์ความร้อนของทะเลนี้เมื่อตอนขามายุโรปแล้วเป็นอย่างดี กัปตันรีบบัญชาให้สร้างถังน้ำใหญ่และสูบน้ำทะเลขึ้นมาให้เราว่ายน้ำเล่นแก้ร้อน น้ำในทะเลแดงปกติเห็นเป็นสีน้ำเงินแก่ แต่พอสูบขึ้นมาให้เราอาบแล้วก็ใสแจ๋วขาวสะอาด ก่อนนี้เขาไปยุโรปคนไทยต่างอายเหนียม ไม่มี

ใครค่อยกล้าลงอาบน้ำ ว่ายน้ำในถังนี้ร่วมกับฝรั่ง แต่ขากลับสิ คนไทยนำเลย เป็นสมาชิกว่ายน้ำตลอดวัน ยิ่งมีแหม่มลงว่ายแยะๆยิ่งชอบ

ก่อนจะออกมหาสมุทรอินเดีย เรือก็แวะจอดที่เมืองเอเดนซึ่งเป็นเมืองท่าของอังกฤษ พวกที่ขึ้นเที่ยวเตร่คนละ ๒–๓ ชั่วโมง ก็ชักเบื่อ เพราะเมืองเล็กนิดเดียว ร้อนก็ร้อน ร้านโรงก็ไม่ค่อยมีสินค้าที่ถูกที่สุดก็คือ บุหรี่ของอเมริกันอย่างดีๆ น้ำก็หายาก ทั้งปีทั้งชาติบางทีไม่มีฝนตกเลย นานๆก็พบอูฐลากรถถังน้ำกินไปเที่ยวขาย พลเมืองอยู่ในเคหะสถานมืดๆแคบๆน่ากลัวทำด้วยปูน หน้าตาแต่ละคนไม่ยิ้มแย้มแจ่มใสเลย แสวงกับข้าพเจ้าเดินเข้าไปเที่ยวได้สัก ๒๐ ก้าว ชักขยาดไม่กล้าเดินต่อไป ขากลับออกมายังมีหญิงกลางคน ๒–๓ คนโรคเรื้อนเต็มตัววิ่งตามมาขอทาน เล่นเอาเราต้องออกวิ่งอย่างจริงจัง เพราะเนื่องจากแกพูดอะไรที่เราไม่รู้เรื่องแล้ว แกเลยพยายามจะมาฉุดไม้ฉุดมือเราอีก ข้าพเจ้าหาซื้อเสื้อเชิ้ตโปร่งๆไว้ใส่เล่นในเรือยามร้อน กับลูกปิงปองครึ่งโหล เพราะพวกเราตีปิงปองกันทั้งวันจนลูกตกเลทะหมด แล้วก็กลับมายังเรือ

ทะเล

พอเรือบ่ายหน้าออกมหาสมุทรอินเดีย ข้าพเจ้าก็ชักใจคอไม่ดีเพราะอุปาทานมันคอยเตือนว่า อีกไม่ช้าจะต้องเมาคลื่น ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าเคยโดยคลื่นเข็ดมาแล้วในมหาสมุทรนี้เมื่อขาไปยุโรป พลันเหลือบไปเห็นประกาศที่ติดไว้ในห้องเคบินว่า "*การเมาคลื่นนั้นสมัยนี้มียากันได้ผลศักดิ์สิทธิ์ หากท่านไม่ต้องการให้การเดินทางของท่านหมดสนุกเนื่องจากมารร้าย คือการเมาคลื่นแล้ว โปรดไปหาหมอเสียก่อนที่ท่านจะรู้สึกเมา*" ข้าพเจ้าจึงตกลงใจเชื่อคำประกาศดูบ้าง ลงไปสนทนากับหมอประจำเรือครู่ใหญ่ รับยาเม็ดเล็กๆมา ๑ ขวดแล้วก็รีบกินยาเสีย ๒ เม็ดก่อนที่จะรู้สึกว่าเมาคลื่น เพื่อให้ร่างกายข้าพเจ้าไม

โยกเยกไปตามอาการเคลื่อนไหวของเรือ ทั้งวันข้าพเจ้าหาโอกาสอาบน้ำ พยายามลอยคออยู่ในถังน้ำมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะถึงแม้ว่าเรือจะโคลงเคลงสักปานใด ระดับน้ำคงอยู่ได้ระดับเสมอ โดยวิธีนี้เองประกอบกับการกระโดดโลดเต้นให้มากๆ เล่นปิงปองและกีฬาประเภทอื่นๆที่มีบนเรือ จึงทำให้ทรงตัวอยู่โดยไม่เมาคลื่น ทุกๆเที่ยงต้องเลื่อนนาฬิกาให้มันเร็วเข้าวันละเกือบ ๒๐ นาที แล้วก็รออ่านข่าววิทยุที่พนักงานวิทยุของเรือรับ แล้วพิมพ์มาปิดไว้ให้คนโดยสารอ่าน เวลานั้นข่าวส่วนมากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการตัดสินพวกอาชญากรสงครามเยอรมันที่นูเรมแบร์ก เช้าวันอาทิตย์ทุกเช้าต้องมีการซ้อมใส่พวงชูชีพเพื่อเตรียมพร้อมเวลาเกิดเหตุฉุกเฉิน เพราะเรืออาจชนเอาทุ่นระเบิดที่ปล่อยกันไว้ในยามสงคราม จะประมาทมิได้ ทุ่นเหล่านี้อาจขาดลอยเปะปะอยู่ที่ไหนในมหาสมุทรอันไพศาลก็ไม่มีใครรู้.

เรือแล่นใกล้เกาะซีลอนหรือเกาะลังกาเข้ามาทุกที ผู้โดยสารทุกคนต่างใช้กล้องส่องทางไกล มองดูเกาะซึ่งเดียรดาษด้วยต้นมะพร้าวและพฤกษชาติอันเขียวชอุ่ม ความจริงก็เป็นสิ่งที่น่าตื่นใจและน่าดูไม่ใช่น้อย แม้แต่พวกคนไทยเราเองซึ่งเคยเห็นดงมะพร้าวกันจนชินตา ก็ยังไม่วายตื่นเต้น เพราะเป็นภาพที่ไม่ปรากฏแก่สายตาของเราเสียเป็นเวลานานหลายปี ตั้งแต่ออกจากมาร์-ซายมาก็เห็นแต่ฟ้ากับน้ำ นานๆก็ผ่านเกาะซึ่งปราศจากพฤกษชาติปกคลุม แถวสุเอซ เอเดน ก็มีแต่ดินทราย แดดระยิบแสดงถึงความแห้งแล้ง แต่พอเข้าเขตอินเดียและเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาสิ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติก็ค่อยๆโผล่ให้เห็นมากขึ้นทุกที

เรือมาถึงโคลัมโบในตอนเช้า ก่อนขึ้นเที่ยวข้าพเจ้ารีบเขียนจดหมายดังที่เคยกระทำมาแล้วก่อนจะขึ้นเมืองท่าทุกเมือง คือเขียนส่งข่าวมาเมืองไทยว่า

เดี๋ยวนี้เราอยู่ที่ไหน และอีกเมื่อไหร่จะถึงกรุงเทพฯ และในเวลาเดียวกันเขียนถึงยุโรป บอกให้ทางโน้นทราบว่าเดี๋ยวนี้เราอยู่ที่ไหน และเรากำลังห่างจากยุโรปมามากเพียงใดแล้ว คราวนี้มีเวลาทั้งวันเพื่อจะเที่ยวเมืองนี้ ในเมืองคับคั่งไปด้วยชาวอังกฤษและทหารอังกฤษ อังกฤษชักปล่อยให้การปกครองตกอยู่ในมือเจ้าของถิ่นมากขึ้นทุกที การค้าขายที่นี่เจริญไม่น้อย มีห้างร้านใหญ่ๆซึ่งแขกเป็นเจ้าของและจัดการเอง วันที่ข้าพเจ้ามาถึงก็มีคนไทยหลายคนเพิ่งมาจากเมืองไทย จะเดินทางไปยุโรปและอเมริกา กำลังวิ่งหาซื้อพลอยตามร้านในโคลัมโบกันวุ่นไป พวกเราก็มุ่งดิ่งไปหาร้านเจ๊ก เพราะทุกคนรู้จักโคลัมโบดีเคยผ่านมาครั้งหนึ่งแล้วแทบทุกคน ที่นี่หูปลาฉลามวางขายให้เกลื่อน กินกันหนำแล้วก็ออกเดินซื้อของและตัดผม ขณะนั้นได้ทราบจากคนไทยที่มาจากเมืองไทยใหม่ๆ ว่ามุ้งในเมืองไทยแพงมาก เลยออกเดินหาซื้อบ้าง แต่ก็ไม่มีใครกล้าซื้อเพราะเทียบเงินค่ามุ้งเป็นเงินไทยแล้วซื้อที่เมืองไทยถูกกว่า เรือพีโอเนียถ่ายเบียร์ออกหลายร้อยหีบ รับหัวหอมบรรทุกเสียจนเพียบแปร้ แล้วก็ถอนสมอเดินทางต่อไป

จากโคลัมโบแล้วค่อยเบาใจหน่อย เพราะคลื่นใหญ่ๆคงจะไม่มีแล้ว เรือมุ่งมายังแหลมสุวรรณภูมิ ๖ วันต่อมาก็เห็นคาบสมุทรอันเขียวชอุ่มไปด้วยพฤกษชาตินานาชนิด ฝรั่งที่ไม่เคยมาเที่ยวทางแถบนี้ถึงกับออกอุทานว่า อยู่ที่นี่คงไม่มีโอกาสอดตาย พระเป็นเจ้าดูช่างกรุณาพวกท่านเสียเหลือเกิน มองไปที่ไหนพบแต่ทรัพยากร เหลืออยู่แต่ว่ามนุษย์ที่เป็นเจ้าของถิ่นจะมีความสามารถนำเอาทรัพย์แผ่นดินนี้มาทำประโยชน์แก่ตนและแก่สังคมได้หรือไม่เท่านั้น เมืองแรกที่เรือเราเข้าแวะในแหลมทองนี้คือ Port Swetenham สินค้

ที่จะส่งไปภาคกลางของมลายูไม่จำเป็นต้องไปอ้อมทางสิงคโปร์ เพราะจากนี้มีรถไฟบรรทุกไปแกลงและกัวลาลัมเปอ.

ปอร์ตสเว็ตเต้นแฮมนี้ น้อยคนนักที่จะรู้จักชื่อ แต่มันใหญ่โตกว่าท่าเรือคลองเตยนัก มีรถไฟและโกดังสินค้าพร้อมมูล เพื่อรับถ่ายสินค้าไปทางบกเสียบ้าง ร่นเวลาการขนส่งด้วยเรือเข้า พวกเราขึ้นบกตามเคย เดินหาที่ทำการไปรษณีย์เพื่อส่งจดหมายมาเมืองไทย แล้วก็ขึ้นรถยนต์ไปเมืองกลังหรือแกลง (Klang) ซึ่งใหญ่กว่าปอร์ตสเว็ตเต้นแฮมมาก สินค้าในเมืองนี้ส่วนมากมีรองเท้ายางสานซึ่งกำลังเป็นที่นิยมกัน นอกจากนี้ในเมืองยังมีแหล่งผลิต ขัน พาน จอกใส่น้ำสวยๆที่ทำจากดีบุกทั้งสิ้น เมืองไทยเราซึ่งนับว่ามีดีบุกมากมาย แต่ยังไม่เห็นทำได้คุณภาพเท่าของมลายูเลย เรือจอดที่นี่ถึง ๓ วัน เพราะต้องถ่ายปูนซิเมนต์ออกมากมาย พวกทหารเชลยลาวญี่ปุ่นถูกจ่ายมาทำงานตามท่าเรือหลายสิบคน พวกนี้ท่าทางทะมัดทะแมง รูปร่างล่ำสันผิดกับชาวมลายูผู้เป็นเจ้าของถิ่นซึ่งมีรูปร่างผอมโซเป็นส่วนมาก พวกทหารญี่ปุ่นเห็นพวกเราก็ทักเป็นภาษาอังกฤษว่า *"ท่านกลับมาจากยุโรปหรือ?"* พวกเชลยศึกญี่ปุ่นที่นี่ทำงานขยันขันแข็งดีมาก จนทางการอนุเคราะห์หาข้าวต้มมาให้กิน (เพราะเวลานั้นข้าวหากินในมลายูไม่ค่อยได้มากนัก) ถึงแม้จะอยู่ในลักษณะผู้แพ้มีทหารญี่ปุ่นก็ยังวินัยดี เวลานายทหารอังกฤษผ่านมา ทหารญี่ปุ่นทำความเคารพแข็งแรงดุจทำความเคารพผู้บังคับบัญชาของตนฉะนั้น ที่นี่เป็นครั้งแรกที่เห็นสับปะรสและผลไม้ไทยๆ เช่น น้อยหน่า รางสาด และระกำ ต่างคนต่างซื้อเพราะไม่ได้ลิ้มรสมานานแล้ว บางคนก็หอบน้ำปลาซีอิ๊วมาตั้งไว้บนโต๊ะอาหาร เพราะคนไทยขาดน้ำปลาพวกนี้แล้ว รู้สึกว่ากินอาหารไม่ค่อยมีรส.

ปอร์ตสเว็ตเต้นแฮมนี้ นับว่าใกล้กับเมืองไทยมาก ตกค่ำก็สามารถรับฟังวิทยุคลื่นสั้นของเมืองไทยได้ พวกเราแสนจะตื่นใจที่นานๆจะได้ยินมโหรีทีหนึ่ง ต่างรุมกันฟังดุจของแปลกประหลาด เมืองท่าต่อจากนี้ในมลายูที่เรือจะแวะ ก็คือเมืองมะละกา.

เมืองมะละกาเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ไทยมานมนานแล้ว เป็นเมืองท่าของปอร์ตุเกสสมัยกรุงศรีอยุธยายังรุ่งโรจน์ มีความสำคัญไม่แพ้มะริดและตะนาวศรี น้อยคนนักที่จะผ่านมามะละกา ทั้งนี้เพราะเรือเดินสมุทรสายสำคัญๆหาได้ผ่านที่นี่ไม่ นอกจากเรือสินค้าเท่านั้น เรือพีโอเนียที่พวกเราโดยสารมาจอดห่างจากตัวเมืองมาก ผู้โดยสารต้องลงเรือยนต์เสียเวลาต่อไปอีกครึ่งชั่วโมง จึงเข้าถึงเมืองมะละกาจริงๆ.

มะละกาก็คือเมืองจีนเราดีๆนี่เอง ก๋วยเตี๋ยว บะหมี่ โจ๊ก ข้าวต้มมีพร้อม เหมือนถนนเยาวราชของพระนครไม่มีผิด มีศาลเจ้าและโรงงิ้วหลายแห่ง นอกจากโบสถ์ปอร์ตุเกสที่ตั้งตระหง่านก่อนเข้ากลางใจเมืองแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่แสดงให้เห็นว่าไม่ใช่เมืองจีน ที่มะละกาข้าวคงหายากเหมือนกับที่อื่นๆ ในมะลายู ขนมปังมีขายเยอะ ขนมปังกลายเป็นอาหารของคนยากจนไป ส่วนข้าวกลับเป็นอาหารของคนร่ำรวย อังกฤษและออสเตรเลียส่งแป้งสาลีมาช่วยมากมาย แต่ข้าวต้องอาศัยเมืองไทย ถึงแม้ว่าชาวมะลายูจะหาข้าวกินยากก็ยังมีขนมปังแทน หากเทียบดูกับยาจกที่นี่กับเศรษฐีที่เยอรมันแล้ว ยาจกในแหลมมลายูยังกินดีกว่า มีขนมปังขาวนวลกิน ขณะที่ชาวยุโรปส่วนมากในเวลานี้ยังต้องนั่งแทะขนมปังดำซึ่งหย่อนทั้งคุณภาพและจำกัดทั้งปริมาณอีกด้วย คนขอทานที่นี่มีไม่แพ้เมืองไทย หากไม่นั่งกินตามร้านขายอาหารโก้ๆแล้ว ก็มักจะถูกพวกขอทานรบกวน ขอทุกอย่าง สตางค์ก็เอา อาหารก็เอา บางวันก็นั่งกิน

ข้าวแทบกลืนไม่ลง เพราะพวกขอทานที่อุดมไปด้วยโรคนานาชนิดวนเวียนมาขอบ้างก็รอให้เรากินเสร็จแล้วก็กวาดอาหารบนโต๊ะที่เหลือไปหมด บางทีกินยังไม่ทันอิ่มก็ดึงเอาไปกินต่อ ซ้ำกินในชามเดียวกับที่เรากินอีกด้วย เรือจอดที่มะละกา ๑ วันก็เดินทางต่อไปยังสิงคโปร์.

ถึงสิงคโปร์ก็มีเพื่อนคนไทยมารับ คือหม่อมเจ้ากอกษัตริย์ นักเรียนเก่าเบลเยี่ยมด้วยกัน หลังจากแยกกันที่ฝรั่งเศสแล้ว ท่านกอก็ไปอยู่อังกฤษกลายเป็นเสรีไทย มาเป็นโฆษกภาษาไทยของวิทยุที่เดลฮีซึ่งพวกเราเคยฟังบ่อยๆขณะที่อยู่เบอรลิน หลังสงครามในเอเซีย แล้วก็เลยเป็นนายร้อยเอกทหารอังกฤษ ทำหน้าที่เป็นโฆษกอยู่ที่วิทยุสิงคโปร์แผนกภาษาไทยไปเรื่อยๆสิงคโปร์คงคึกคักเยี่ยงเคย ข้าวเองเต็มล้นตลาด ขาดแต่ข้าวเท่านั้น แต่ก็พอหากินได้เพราะพ่อค้าพยายามซื้อเถื่อนจากคนไทยที่นำข้าวออกนอกประเทศ มาขายผู้ที่อยากกินข้าวด้วยราคาอันแพงลิบ ภาพของสิงคโปร์ที่ต่างกับเมื่อ ๗ ปีก่อนก็คือตามถนนมีสารวัตรทหารขึ้นรถจิ๊ปถือปืนแล่นขวักไขว่ เพื่อปราบปรามโจรจีนหากมีการปล้นสดมภ์สารวัตรเป็นยิงดะ ขณะที่พวกเรามาถึงสิงคโปร์ การปล้นสดมภ์ลดน้อยลงมาก ทุกสิ่งทุกอย่างราบคาบเรียบร้อยไปหมด ขณะที่เดินเล่นตามถนน ข้าพเจ้าพบตำรวจคนหนึ่งเอาไม้พลองเหวี่ยงหาบเจ๊กที่ขวางทางจราจรกระจัดกระจายไป ความจริงข้าพเจ้านึกแปลกอยู่เหมือนกัน เมื่อ ๗ ปีก่อนมาพักสิงคโปร์ ตอนเช้าโผล่มาจากหน้าต่างโฮเตลก็เห็นตำรวจเหวี่ยงหาบเจ๊กกระเด็น คราวนี้มาสิงคโปร์ใหม่ก็พบตำรวจเหวี่ยงหาบเจ๊กอีก ภาษากวางตุ้งใช้ได้ดีที่สุดที่สิงคโปร์ มิฉะนั้นก็ต้องใช้ภาษาอังกฤษไปเรื่อยๆ เพิ่งจะได้กินไอศกรีมอร่อยที่สิงคโปร์นี้เอง เพราะระหว่างสงครามนมกับน้ำตาลมันแสนจะหายากในยุโรป ไอศกรีมจึงหมดรส ยิ่งในเยอรมันแล้วกินไอศกรีมเหมือนกินน้ำยาใน

หลอดทดลองเคมี เพราะใช้น้ำผสมกับน้ำตาลวิทยาศาสตร์บวกกับกรด สีและกลิ่นได้จากการสังเคราะห์ทางเคมีทั้งสิ้น ที่นัดพบของคนไทยในสิงคโปร์ก็คือร้านคนไทยแห่งหนึ่ง ดูเหมือนจะมีอยู่แห่งเดียว เป็นร้านขายเครื่องกีฬา ณ ที่ร้านนี้เอง หม่อมหลวงชิดเชื้อ กำภู ซึ่งมาประชุมเรื่องข้าวที่สิงคโปร์ ได้กรุณาเล่าเรื่องเมืองไทยให้พวกเราฟังอย่างย่อๆและอธิบายศัพท์ เรื่อง "จี้" กับเรื่อง "เซ็งลี้" ให้ฟัง จนพวกเราพอจะวาดภาพได้ว่ารูปร่างมันควรจะเป็นอย่างไร.

ไม่ช้าพวกเราก็ต้องอำลาจากสิงคโปร์ มีคนโดยสารขึ้นลงอีกหลายคน พวกที่ขึ้นมาใหม่ล้วนแต่เป็นฝรั่ง ชาวอังกฤษและอเมริกัน พวกผู้แทนห้างร้านค้าขายใหญ่ๆและผู้แทนบริษัทภาพยนตร์หลายบริษัท ที่มีหวังจะกลายเป็นเศรษฐีเพราะความชอบสนุกของคนไทยส่วนมาก เรือบ่ายหน้าเข้าอ่าวไทย โดยไม่หยุดที่หนึ่งที่ใดอีกแล้ว ที่หมายขั้นสุดท้ายในการเดินทางของเรือพีโอเนียคือเกาะสีชัง ๒–๓ วัน ต่อมาเรือเดินสมุทรลำน้อยที่พวกเราอาศัยรอนแรมมาในทะเลลึกร่วม ๔๐ กว่าวัน ก็มาจอดแอบลมอยู่ที่เกาะสีชัง เวลานั้นน้ำลง ปล่องและดาดฟ้าเรือลำ ๑ ที่ถูกทุ่นระเบิดจมลงตั้งแต่สงครามเสร็จใหม่ๆ โผล่ขึ้นมาเห็นถนัด หลังจากศุลการักษ์ไทยมาเยี่ยมเรือแล้ว ผู้โดยสารก็ถูกถ่ายลงเรือหัวเปิดที่สัมพันธมิตรใช้ระบายพลขึ้นบก เรือผ่านพระสมุทรเจดีย์ซึ่งเต็มไปด้วยธวัชฉัตรชัยใหญ่น้อยนานาพรรณ เพราะกำลังมีงานสมโภช น้ำทะเลสีเขียวตัดกับน้ำจืดปนดินทรายขุ่นๆที่ลำน้ำเจ้าพระยาพัดพามาออกปากอ่าว ตัดกันคนละสีน่าดู สำหรับข้าพเจ้านับว่าจบชีวิตในต่างด้าว และจบการเดินทางอันแสนไกลเสียที หันไปดูท่าเรือคลองเตยทางขวามือแล้วเกือบไม่เชื่อสายตาว่าเป็นเมืองไทย เพราะภาพของอาคารที่ก่อสร้างทางชายน้ำนั้น ทำให้เหมาว่าเป็นท่าเรือในยุโรปกลายๆ ในที่สุดเรือระบายพลก็พาพวกเข้าใกล้ท่าเอเชียติคเข้ามาทุกที เห็นฝูง

ชนกลุ่มใหญ่กำลังยืนออกันที่ท่าริมน้ำ ส่วนมากเป็นญาติพี่น้องของคนไทยที่เดินทางกลับ ต่างมารอรับพร้อมเพรียง ต่างโบกไม้โบกมือกันวุ่นวาย ทุกคนปราบปลื้มที่มีโอกาสได้มาพบหน้าญาติพี่น้องอีก แต่ละคนก็จากกัน ไม่ได้เห็นหน้ากันอย่างน้อยๆ ๗ ปี บางคนก็สิบกว่าปี ทั้งข่าวคราวก็ไม่ค่อยมีติดต่อถึงกัน เนื่องจากสงครามเป็นเหตุ ทุกคนต่างอพยพไปทิศต่างๆ เพื่อหนีภัยและในที่สุดก็รอดตายมาพบกันใหม่ **ครอบครัวของบางคนที่มารับเพิ่มสมาชิกขึ้นอย่างครึกครื้น บางคนไม่เคยเห็นหน้ากันเลย บางคนก็คลับคล้ายคลับคลา เพราะบ้างก็เติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว บ้างก็ชราลง และบางคนที่เราหวังจะเห็น ก็ไม่เห็น เพราะเดินทางไปคอยเราในปรภพแล้วก็มี** เรือเข้าเทียบท่าได้ไม่ถึง ๕ นาที ท่าเรือก็ปราศจากผู้คน เพราะต่างก็รีบแยกย้ายกันกลับบ้าน............คืนนั้นทุกคนที่กลับจากยุโรป คงมีเรื่องสาธยายให้ครอบครัวฟังอย่างครื้นเครง.

บทส่งท้าย ความหวัง—ความฝัน

ความจริงเมื่อเรือระบายพลพาพวกคนไทยที่ตกค้างในยุโรปเข้าเทียบท่าเอเซียติคแล้ว การบรรยายชีวิตของข้าพเจ้าในต่างด้าวก็ควรจะจบลงเสียที เหตุการณ์ใหญ่ ๆ ในชีวิตของข้าพเจ้าตลอดเวลาที่อยู่ในยุโรปตลอดมหาสงครามคราวนี้ ที่พอจะเล่าสู่กันฟังได้ ข้าพเจ้าก็พยายามขุดค้นเอามาบรรยายให้ท่านฟัง แต่นับเป็นเรื่องของความจำ เพื่อจะให้เรื่องนี้จบลงโดยสมบูรณ์ ก็ควรจะมีการบรรยายเรื่องของความรู้สึกในขณะเหยียบมาตุภูมิไว้สักเล็กน้อย เพราะรู้ไม่ได้ว่าจิตใจของข้าพเจ้าจะปรวนแปรต่อไปอีกสักปานไหน โดยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและกาลเวลา.

ความรู้สึกของแต่ละคนย่อมคล้ายกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง สุดแต่ธรรมชาติ อารมณ์ และสิ่งแวดล้อม ความรู้สึกที่ข้าพเจ้าต้องการจะกล่าว ณ ที่นี้ เป็นความรู้สึกทางใจที่เกิดขึ้นในขณะแรกแห่งประสบการณ์ มีการดีใจ เสียใจ แปลกใจ ตื่นใจ ตกใจเป็นต้น อันคว่ามรู้สึกครั้งแรกนั้น ท่านว่ามัน

เป็นความรู้สึกที่มาจากใจจริง ไม่อยู่ใต้อิทธิพลใดๆทั้งสิ้น เช่นเดียวกันกับความรักครั้งแรกที่เริ่มประสบในชีวิตไม่มีใครอธิบายถูกว่า ทำไมจึงรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้.

เมื่อคนไทยไปอยู่ในยุโรป มักจะถูกชาวยุโรปเขาถามเสมอๆ ว่าขณะที่ย่างเท้าเหยียบยุโรปเรามีความรู้สึกอย่างใดบ้าง? หรือเมื่อเข้าฤดูหนาวก็มักจะมีผู้ถามเราว่า เมื่อเห็นหิมะตกเป็นครั้งแรกในชีวิต เรามีความรู้สึกอย่างไร ? ทั้งนี้ เพราะเขาต้องการรับฟังความเห็นของคนอื่นที่ไม่คุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมอันนั้นมาเช่น พวกเราซึ่งมาจากอีกมุมโลกหนึ่งเป็นต้น.

โดยทำนองเดียวกัน อาจมีบางท่านอยากทราบว่า ชาวต่างประเทศเขามีความรู้สึกนึกคิดอย่างไรบ้างในบ้านเมืองเรา หรือความรู้สึกของผู้ที่ไม่ได้อยู่เมืองไทยหลายๆปี จะมีแง่นึกไปในทัศนะไหนได้บ้าง? ในเมื่อมีโอกาสกลับมาพบเห็นเมืองไทยใหม่ ข้าพเจ้าจึงลองบรรยายความรู้สึกของข้าพเจ้าและของเพื่อน ๆ ที่กลับมาพร้อม ๆ กัน ซึ่งแต่ละคนก็จากบ้านเกิดเมืองนอนไปเกือบๆ ๑๐ ปีทั้งนั้น.

วันกลับถึงพระนคร กับวันที่อำลาจากพระนคร ความจริงจะให้มันเหมือนกันหาได้ไม่ แต่มันต่างกันอย่างคืนวันข้างแรมกับวันข้างขึ้น หวนระลึกถึง ๗–๘ ปีที่แล้วมา ขณะสุดท้ายที่จะจากพระนคร ช่างแออัดไปด้วยผู้มีเกียรติทั้งหลาย ตั้งแต่นายกรัฐมนตรี ญาติวงศ์ และมิตรสหาย ที่พรั่งพร้อมกันมาให้ศีลให้พรและสั่งเสียนานาประการ พวงมาลัยคล้องกันจนท่วมปาก ดูราวกับผู้ชนะ ๑๐ ทิศก็ไม่ปาน ทุกคนดีใจที่เราจะได้ไปร่ำเรียนยังแดนตักกสิลา,

แต่วันที่กลับมานี้ ช่างเงียบเชียบไร้ชีวิตชีวา เพื่อนฝูงก็คอยดูท่าที ว่า **"เจ้าหัวนอก"** คนนี้มันจะหยิ่งไหม?........ถึงแม้ว่าสังคมบางเหล่าจะไม่นำพาในการกลับของพวกเราก็ตาม แต่ยังมีกลุ่มชนหมู่น้อยที่ทีใจอย่างล้นเหลือ กลุ่มชนน้อยๆนั้นคือ ญาติพี่น้องของพวกเรานั่นเอง คุณพ่อของข้าพเจ้าได้เดินทางไปสู่แดนอันไกลแสนไกลอย่างไม่มีวันกลับ ขณะเดียวกันข้าพเจ้าเองกำลังเดินทางไปสู่คุกมืดในออสเตรีย คุณแม่ของข้าพเจ้ารอการกลับของข้าพเจ้าด้วยความกระวนกระวาย ความรักอันบริสุทธิ์ผุดผ่องของท่านที่มีต่อลูก จะได้ลดน้อยถอยลงไปตามวัยและสังขารก็หาไม่.

รถข้าพเจ้าผ่านถนนหลายสายในพระนครมากว่าจะถึงบ้าน ไม่มีอะไรทำให้ข้าพเจ้าตื่นใจแม้แต่น้อย บ้านเมืองคงทรงสภาพเดิม เห็นตึกแถวแคบๆเตี้ยๆกับชาวเรือที่จอดอยู่ระเกะระกะตามคลอง ไม่มีอะไรผิดตาที่ทำให้เห็นว่าเมืองไทยผ่านการสงครามมา รู้สึกแต่ว่าพลเมืองในพระนครทวีจำนวนขึ้นมาก ผู้คนจอแจ เดินข้ามถนนกันให้สับสนไปหมด บ้างก็เดินกลางถนนหาระเบียบมิได้ เป็นอันตรายต่อตนเองและทำความรำคาญให้แก่ผู้ขับรถยิ่งนัก รถสองแถวคันเล็กคันน้อย ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยเห็นมาแต่กาลก่อนออกวิ่งให้ไขว่ อาคารสถานสองฟากถนนก็ไม่เห็นเพิ่มจำนวนขึ้นเท่าใดเลย ไม่ช้าก็ถึงสะพานสว่างใกล้นิวาสสถานของข้าพเจ้าเข้าไปทุกที ก่อนจะเข้าซอยสว่างอันมืดมิด มีโรงงานยาสูบอันมหึมาตั้งเด่นอยู่เชิงสะพาน สะพานสว่างซึ่งแต่ก่อนไม่ค่อยมีผู้รู้จักก็แพร่ไปตามริมฝีปากมหาชน ด้วยอภินิหารของเจ้ายาเสพติดนี้เอง ถัดเข้าไปในซอยมีโรงงานทำวุ้นเส้น ทำธูป ทำสบู่ ทอผ้า ย้อมผ้า โรงพิมพ์ โรงหล่อ โผล่ขึ้นมาดูแปลกนัยน์ตา เรียงรายอยู่ริมซอยอันแสนจะแคบ แต่ถนนคงจะขรุขระและรักษาสภาพอันทุเรศไว้เหมือนเมื่อ ๒๐ ปีก่อนนี้ ซ้ำเดียวนี้

เทศบาลยังฝังท่อขุดหลุมไว้ระบายน้ำกลางถนนนับสิบหลุม โดยไม่มีสิ่งอะไรสำหรับปิดปากหลุม ยังความหวาดเสียวให้แก่ผู้สัญจรไปมายิ่งนัก เพราะอาจหล่นลงไปในรูเมื่อใดก็ได้ คลองหน้าบ้านซึ่งข้าพเจ้าเคยหัดว่ายน้ำมาตั้งแต่เด็ก เดี๋ยวนี้ถูกทอดทิ้ง ตื้นเขิน จะเป็นคลองก็ไม่เป็น จะเป็นถนนก็ไม่ใช่ สุดท้ายเลยกลายเป็นคูน้ำโสโครก เป็นที่เพาะยุง และเป็นที่ถ่ายทุกข์ของเด็กเล็กที่อาศัยอยู่ตามห้องแถวริมคูนี้

เพื่อนบ้านเก่าๆ ที่เคยรู้จัก ล้มหายตายจากไปบ้าง หนีลูกระเบิดไปอยู่ที่อื่นบ้าง บ้านช่องของบรรดาเจ้าคุณ คุณพระหลายคนที่อยู่ในละแวกนั้นก็ถูกเปลี่ยนมือไปเป็นที่พำนักของชาวต่างประเทศ ที่พากันอัดอยู่ในบ้านละ ๔–๕ ครอบครัวเป็นอย่างน้อย

บ้านของข้าพเจ้า ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก เรือนเอียงลงไปบ้าง เพราะน้ำเซาะเมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ คืนแรกข้าพเจ้านอนหลับอย่างผาสุก เพราะเตียงไม่โคลงเคลงเหมือนเมื่อ ๔๐ กว่าวันที่แล้วมาขณะที่กำลังลอยอยู่ในทะเลลึก รุ่งเช้าเพื่อนข้าพเจ้าก็มารับพาไปเที่ยวชมกรุงเทพมหานคร ข้าพเจ้าแต่งตัวสากลผูกเน็คไทเสียสวยหรู เพราะตัวเพิ่งมาจากเมืองหนาว ยังรู้สึกสดชื่นเหมือนของที่ออกมาจากตู้เย็นใหม่ๆ อยู่เมืองนอกใส่เสื้อนอกผูกไทกันทั้งวัน วันแรกถึงเมืองไทยเลยดูมันออกจะลุ่นๆ เกินไป ถ้าหากจะใส่เสื้อเชิ้ตตัวเดียวออกไปนอกบ้าน พอจะออกจากปากตรอกก็พบเจ้าขนมครก ให้นึกอยากกินเป็นกำลัง ตั้งใจแล้วว่า วันนี้จะกินทุกอย่างที่อยากกิน เพราะไม่ได้กินมา ๗–๘ ปีแล้ว ให้สมกับที่คร่ำครวญเมื่อเวลาถูกขังอยู่ในแค้มป์ยามหิวโหย ขนมครกจิ้มน้ำตาลกับกาแฟ ๑ ถ้วย มันก็อร่อยดีเหมือนกัน ข้าพเจ้านั่งสามล้อมากลาโหม เยี่ยมพรรคพวกซึ่งรู้จักกันตั้งแต่อยู่โรงเรียนเทคนิคในครั้งกระโน้น พอ

พบหน้าเพื่อนๆประโยคแรกที่ปราศรัยก็คือ *"เองเอาอะไรมาเซ็งลี้บ้างวะ"* ข้าพเจ้าแค่นหัวเราะ ไม่รู้จะตอบว่ากระไรให้เหมาะ นอกจากพูดว่า *"กันมาจากประเทศที่แพ้สงคราม จะเอาอะไรมา ที่เอาตัวรอดมาได้ก็ดีแล้ว"*

เมื่อข้าพเจ้าไปถึงเบอรลินใหม่ๆ ข่าวคราวเรื่องรัฐนิยมที่ประกาศใช้ในประเทศไทยก็แพร่ไปถึงพวกเรา กรมโฆษณาการมักจะส่งหนังสือ **โฆษณาสาร บางกอกรีวิว** และ **ทางก้าวหน้า** ไปให้พวกเราอ่าน มีรูปภาพสวยหรูถนนหนทางสะอาดสะอ้าน นางงามปีต่างๆทำเอาฝรั่งงวยงง ไม่นึกว่าคนไทยจะสวยดังในรูป ภาพอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับอาคารดูโอ่อ่าปานจะเย้ยชังป์เซลิเซ่ของปารีสให้ได้อาย โบสถ์และวิหารงดงาม ดูเมืองไทยมันช่างเจริญไปทุกทัศนะ

ภาพของชาวพระนครที่แปลกตาขึ้นหน่อย ก็คือคนที่เดินถนนทุกคนใส่เสื้อและอย่างน้อยก็ใส่รองเท้าที่ทำจากยางนอกของรถยนต์ พวกนุ่งโสร่งหรือผ้าขาวม้าพาดไหล่หายไปสิ้น แต่บุรุษโรคเรื้อนคงเดินตากอากาศอย่างสำราญ ข้าพเจ้าลองขึ้นรถรางดูเพราะจะไปเพียงระยะใกล้ๆ บนรถรางแทบไม่มีคนไทยเลย ชั้นที่ ๑ แต่ก่อนคนแต่งตัวโก้ๆนั่ง เดี๋ยวนี้มีไว้สำหรับพวกที่มาจากเมืองจีนใหม่ๆ รถรางแปลกไปบ้างที่มีการเจาะช่องไว้สำหรับทิ้งตั๋วรถ แต่ไม่เห็นมีใครทิ้ง คงขว้างปากันให้เกลื่อนไป ชาติมหาอำนาจคน ๑ ขากเขฬะลงบนพื้นรถ แล้วเอาเท้าเกลี่ยๆให้มันกระจาย น่าขยะแขยงถึงแม้เราจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ แต่จะไปห้ามปรามเขาได้อย่างไร สิทธิของเขา ตำรวจก็ไม่ห้าม จะยกเท้าซึ่งแปดเปื้อนนั้นขึ้นมาพาดบนที่คนโดยสารนั่งอีก ก็ไม่มีใครว่ากล่าว ข้าพเจ้าให้นึกแปลกใจอยู่ครันๆ เลยลองเลี่ยงลงจากรถรางมานั่งรถสองแถวบ้าง รถสองแถวสายเจริญกรุงกำลังแน่น

พอดู เด็กกระเป๋าประจำหลังรถต้อนให้ข้าพเจ้าเดินเลยไปข้างหน้า แต่ไม่ช้าเด็กกระเป๋าข้างหน้าก็ต้อนให้ข้าพเจ้าถอนมาข้างหลัง ผู้โดยสารคนหนึ่งยืนอยู่ข้างหน้าข้าพเจ้า เขาสูบบุหรี่ของเขาต่อไปโดยไม่ต้องคำนึงถึงคนอื่นๆ สาวน้อยคนหนึ่งยืนเคียงข้างข้าพเจ้าสำลักควันบุหรี่อย่างน่าสงสาร ขี้บุหรี่ปลิวมาปะทะเน็คไทข้าพเจ้า เคราะห์ดีที่รีบปัดเสียทัน ข้าพเจ้าฉุนกึกชะโงกไปเตือนผู้สูบให้ระวังบุหรี่ของตน เพราะจะก่อความรำคาญให้คนอื่น นักสูบบุหรี่รู้สึกตัว แต่ยังเสียดาย ถือบุหรี่ในมือ ไม่ยกขึ้นมาสูบอีก เผอิญที่นั่งตรงหน้าข้าพเจ้าว่างลง ข้าพเจ้ารีบบอกให้สุภาพสตรีให้ไปนั่งเสีย เธอเดินอ้อนแอ้นลากขามาเหยียบเอารองเท้าของข้าพเจ้าซึ่งขัดมาเสียอย่างมันปลาบ ทำปากขมุบขมิบจะขอโทษก็ไม่เชิง ข้าพเจ้าเกือบจะโพล่งอะไรออกไปแล้ว แต่สายตาเผอิญไปปะทะกับแววตาอันละห้อย เลยทำให้หมดความฉุนเฉียวลงทันที จึงรู้ว่าเธอขอโทษข้าพเจ้าด้วยภาษาสายตา ตลอดทางเสียงเด็กกระเป๋าส่งเสียงลั่น ชี้หน้าคนโน้นคนนี้ ยื่นหน้าออกไปถามคนที่สัญจรอยู่ข้างถนน เชิญให้ขึ้นบ้าง ตะโกนขอทางให้คนลงอยู่โหวกๆ บ้าง ดูแปลกแท้ๆ รถแล่นไปแล้วก็หยุดทุกๆ ๒๐ เมตร ใครจะขึ้นที่ไหนก็หยุดให้ ใครจะลงที่ไหนก็หยุดให้ ผู้ที่ไม่นิยมความมีระเบียบเรียบร้อยก็ชมว่าสะดวกดี รถบัสในเมืองนอกแทบทุกเมืองหยุดเป็นที่เป็นทางดุจรถรางทุกๆที่หยุดมีป้ายบอกเวลาที่รถจะผ่านมา รถทุกคันพยายามรักษาเวลาผ่านที่หยุดต่างๆตามที่กำหนด ทำให้เราไม่ต้องเสียเวลามายืนแกร่ว เมื่อรถมาถึงหยุดเรียบร้อยแล้ว คนขับก็จะกดปุ่มให้ประตูรถเปิด เมื่อคนโดยสารขึ้นลงเสร็จแล้ว คนขับก็กดปุ่มปิดประตู รถก็ออกแล่นต่อไป การกระโดดขึ้นรถจึงทำไม่ได้ อุบัติเหตุที่คนจะถลาลงมาวัดพื้นด้วยความอวดดีจึงไม่

ค่อยมี ไม่ช้าที่นั่งข้างสุภาพสตรีคนที่เหยียบเท้าข้าพเจ้าก็ว่างลง ข้าพเจ้าทรุดตัวลงนั่งทันที บนรถแออัดแน่นขนัดไปด้วยผู้โดยสารแทบจะไม่มีอากาศหายใจ หนุ่มลูกจีนคนหนึ่งใส่เสื้อกล้าม มือซ้ายจับพนักพิง มือขวาจับราวรถ ยืนโอบข้าพเจ้าอยู่แทบจะส่งขนรักแร้อันรุ่มร่ามดุจพวกนิครนถ์สมัยพุทธ-กาลนั้น มาปะทะหน้าข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องสั่นศีรษะเบาๆ เพราะไม่นึกฝันว่าจะพบภาพชนิดนี้บนรถโดยสาร ร้ายยิ่งกว่านั้น ขณะที่ข้าพเจ้ากำลังปลง มนุษย์อุบาทว์ก็ถลกกางเกงชั้นนอก ล้วงเข้าไปเอาทรัพย์จากกางเกงชั้นในออกมาต่อหน้าธารกำนัล คิดถึงเวลาเราอยู่เมืองนอก จะออกจากห้องที่หนึ่งต้องคว้าโน่นบีดนี่ เพื่อมิให้ใครเห็น แม้แต่อยู่ในบ้าน ที่นี่ดูเหมือนทุกคนจะมีเสรีที่จะทำอะไรได้ตามชอบใจ ข้าพเจ้าลอบชำเลืองดูสุภาพสตรีข้างข้าพเจ้า ตอนนี้อ่านแววตาเธอไม่ออก แต่เธอหามีปฏิกิริยาอย่างไรไม่ หรือจะเป็นเพราะเธอเห็นจนชินตาแล้วก็เป็นได้ อากาศร้อนอบอ้าวเต็มที ข้าพเจ้าจึงบอกความจำนงแก่เด็กกระเป๋าว่าจะลง รถพาข้าพเจ้ามาหยุดตรงแอ่งน้ำมหึมาพอดี ใครจะก้าวลงไปได้ ต้องออกกำลังกระโดดไกลขึ้นไปบนบาทวิถีจึงพ้นภัย เหลือบดูเสื้อนอกตอนใต้กระเป๋าล่าง มีรอยไหม้เป็นรูโหว่ด้วยฤทธิ์บุหรี่ ให้รู้สึกหมดสนุกที่จะไปเที่ยวต่อไป ข้าพเจ้าแก้เน็คไทพับเข้ากระเป๋า ถอดเสื้อนอกออกแขวนบ่า ถลกเชิ้ตแขนยาว เลิกแต่งกายเยี่ยงสุภาพบุรุษเสียที เที่ยวพระนครในลักษณะมนุษย์เดินดินเช่นเรามันต้องหุ้มห่อมาด้วยเครื่องเวสป๊อยต์กับอ้ายโอ๊ก ๑ คู่ เราเหยียบเขาก็กำไร เขาเหยียบเราก็ไม่เดือดร้อน.

ตกเที่ยง เพื่อนผู้นำเที่ยวก็พาข้าพเจ้าไปกินข้าวที่ราชวงศ์ร้านหรูหราพอดู มีผู้บริโภคหลายคนหัวหลิบๆพุงป่องๆคาดเข็มขัดพลาสติก นั่ง

กระดิกขา ดื่มเบียร์คาลสเบิกอย่างสุขารมณ์ บนโต๊ะเกลื่อนไปด้วยเศษอาหาร ข้าพเจ้าจัดแจงสั่งอาหารที่อยากลิ้มรสมานานแล้วอย่างไม่อั้น มองหากระโถนรอบๆตัว ไม่เห็นจะพบสักใบดียวพอที่จะใส่เศษอาหารได้ เพื่อนข้าพเจ้าหัวเราะแล้วบอกว่า ทีนี่เขาไม่ทิ้งในกระโถนกันดอก คายทิ้งไว้บนโต๊ะก็ได้ อ๋อ! ธรรมเนียมดีๆเช่นนี้ทำไม่ยากดอก ไม่ช้าบนโต๊ะของข้าพเจ้าก็เต็มไปด้วยกระดูกของสัตว์ตั้งแต่สิบขาลงมา จนถึงพวกจตุบททวิบาท หางปลา ก้ามกุ้ง จิปาถะ จนข้าพเจ้าเองต้องลุกไปนั่งโต๊ะอื่น มิฉะนั้นคงกินของหวานไม่ลงเป็นแน่.

ตกกลางคืน ผู้นำเที่ยวของข้าพเจ้าต้องการให้ข้าพเจ้าเบิดหูเบิดตาเต็มที่ ก็พรรณนาถึงทิพยสถานอันมีนางฟ้าออกมารำร่ายให้ดู สถานที่นั้นช่างตั้งเป็นศรีสง่าแก่พระนครเสียจริงๆ ชาวต่างประเทศหลายคนที่ผ่านมาเมืองไทยมักจะถูกพาไปชมระบำ ซึ่งเรียกตามศัพท์หลังสงครามว่า **"ระบำจ๋ำบ๊ะ"** หรือเพื่อให้ไพเราะหูก็คือ **"ระบำมหาเสน่ห์"** พวกฝรั่งเศสดูแล้วยังออกปากว่า ที่ปารีสหาดูเช่นนี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าขอสารภาพว่า เมืองไทยเราช่างมีศิลปไม่ซ้ำกับชาติอื่นๆเลย สิงคโปร์ มาร์ซาย ปารีส บรัสเซลฮัมบูร์ก เบอรลิน ปร๊าก เวียนนา ยังไม่แปลกเหมือนของเรา ศิลปของเรามันไม่สูง แต่ก็ไม่มีใครกล้าเทียม ระบำ ๗ ชั้น ซึ่งเรียกกันว่า **"สื่อสวรรค์"** ของเราก็ไม่หยอก มีอะไรแปลกๆ ซึ่งดูแล้วอดนึกขำในความอุตริของชาวเทวาไม่ได้.

ออกจากโรงระบำก็ผ่านมาเยาวราช แสงไฟสว่างไสวดุจกลางวัน ผู้คนจอแจอยู่หน้าโรงงิ้ว ต้องเลี่ยงออกมาเดินกลางถนน ตามบาทวิถีเต็มไปด้วยหาบเร่ ขายฝรั่งดอง ขายน้ำใบบัวบก ขายน้ำส้ม ขายอ้อยควั่น อยู่

เรียงราย จนหาทางสัญจรมิได้ ครั้นจะเดินแอบเข้าไปทางรถราง ก็ต้องคอยระวัง เดี๋ยวมังกรที่โดยสารรถรางจะพ่นพิษออกมาเป็นเขฬะและน้ำลาย บางทีเคราะห์ร้ายศีรษะของท่านอาจจะต้องเป็นกระโถน สำหรับรับเปลือกเม็ดแตงโม เปลือกถั่วลิสงและชานอ้อย ที่อารยชนกินแล้วเกิดรังเกียจ จึงขว้างลงมาจากรถ ก็ได้ข้าพเจ้าเที่ยวพระนครในวันแรกดึกพอประมาณ ได้ความรู้เบิดหูเบิดตาดีไม่น้อย ก็กลับบ้าน พอข้าพเจ้าเข้าซอยสว่าง ตรอกมืดตื้อ นึกถึงคำเพื่อนๆที่ระบายสีเรื่องราวของการจี้ให้ฟังเมื่อตอนกลางวันอย่างมโหฬารแล้ว ใจชักเต้นแรง ต้องตกลงใจเสี่ยงโชคเอา ใครมันจะอยากจี้เรา ก็ถวายมันให้หมด ขอแต่อย่าให้มันเอากางเกงชั้นในไปอย่างผู้เคราะห์ร้ายบางคนก็แล้วกัน เพราะต้นกล้วยแถวๆนั้นก็ไม่มีสักต้น บทเรียนที่นึกได้ในวันนี้ก็คือ จะออกเที่ยวให้แต่งตัวปอนๆ แล้วเอาเงินติดตัวไปอย่ามากนักเป็นดีที่สุด.

เมื่อข้าพเจ้ามีเวลาว่าง ก็ทำการพิศภาษาไทย ภาษาทุกภาษาก็ย่อมวิวัฒน์ไปเรื่อยๆ เป็นธรรมดา เราอาจฟังภาษาไทยครั้งกรุงสุโขทัยไม่รู้เรื่องเลย ศัพท์ที่ไม่นิยมก็ตายไป และศัพท์ใหม่ๆก็เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของคนในเวลาเดียวกัน ขณะที่ข้าพเจ้าจากเมืองไทยไปเสียนาน ภาษาไทยหลังสงครามก็ฟักตัว เกิดศัพท์ใหม่ๆที่จะต้องหมั่นจดจำศึกษา มิฉะนั้นฟังเขาพูดจาสนทนากันแทบไม่รู้เรื่อง อาทิเช่นคำว่า **เซ็งลี้ จี้ จ๋ำบ๊ะ ไก่นาแซ็ง**....ภาษาที่หนุ่มสาวสนทนากันรู้สึกครื้นเครงเกิดรสชาติกว่าเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว สำนวนตามหนังสืออ่านเล่นก็โลดโผนขึ้น จนได้ชื่อว่าสำนวนสวิง สิ่งที่ประหลาดก็คือเด็กกระเป๋าตามรถสองแถวพูดจาคล่องแคล่วและสุภาพ เรียกผู้โดยสารเป็นอาเสี่ย อาเฮีย อาเจ๊ บางทีก็ถึงอาเตียยุ่งไปหมด แต่บางคราวก็น่าสลดใจที่ภาษาถูกอิทธิพลของชาวต่างประเทศครอบงำจนแปรปรวน บวกกับ

ความขี้เกียจของผู้พูดเช่นตัว **ร** ยุวชนรุ่นหลังๆมักจะอ่านเป็น **ล** ไปหมด.

๒–๓ วันต่อมา ข้าพเจ้ารีบมาสำเพ็ง หาซื้อเสื้อผ้าเวสตป๊อยต์ ๑ ชุด เก็บเจ้ากางเกงที่ทำมาจากนมวัวของข้าพเจ้าไว้เลี้ยงปลวก ดีกว่าปล่อยให้มันเป็นเหยื่อของขี้บุหรี่ จะได้ไม่เจ็บใจ ขณะนั้นสตรีไทยกำลังนิยมพลาสติคเต็มที่ เธอพยายามให้มีสิ่งของที่เป็นพลาสติคติดร่างกายมากที่สุด ตั้งแต่โบผูกผม กิ๊บหนีบผม เครื่องยกทรง กระเป๋า เข็มขัด ผ้าคาดเอว รองเท้า ฯลฯ ขอให้เป็นพลาสติคก็แล้วกัน ส่วนเมืองนอกสิ เครื่องหนังกำลังแพงใจหาย เศรษฐีจึงจะมีของใช้ที่เป็นหนังแท้ ฉะนั้นที่เขาขนานนามยุคนี้ของเมืองไทยว่า **"หญิงพลาสติก" "ชายเวสตป๊อยต์"** นับว่าสมกันดี.

พวกนักเลงดูเพลาๆมือไปเอง ชักไม่ค่อยมีผู้นิยมทำตนเป็นลูกพี่เหมือนแต่ก่อน นักเลงหลายก๊กที่เคยยกพวกเข้าตีกันจนจมกองเลือดหายสาบสูญไป เมื่อ ๑๐ ปีก่อนมองหน้าใครจังๆเป็นเกิดเรื่อง มักจะถูกถามว่า "*มองหาอะไรวะ*" เดี๋ยวนี้ความเป็นวีรชนในทางนี้ของเราค่อยๆจางหายไปอย่างน่าสรรเสริญ จนกระทั่งกลายเป็นความแหย ชะรอยจะถูกเลียะพะเสียจนเข็ด อ้ายหนุ่มที่ชอบนั่งตามสะพานคอยล้อเลียนสาวๆ ที่ผ่านมาจนขาขวิดก็ปราศนาการไปสิ้น ชะรอยจะเอาเวลาไปเซ็งลี้ที่อื่นกันตามถนัด.

พูดกันในแง่วัฒนธรรมแล้ว ยังมีสิ่งที่สะดุดตาอยู่หลายประการ ครั้งแรกข้าพเจ้าดีใจ นึกว่าเขาเข้าคิวซื้อตั๋วดูภาพยนตร์กันตามรัฐนิยม แต่ตรงข้ามคืนนั้นจะฉายเรื่อง *๑๐๐๐ และ ๑ ราตรี*ที่โอเดียน ข้าพเจ้าต้องเสียเสื้อเชิ้ตไปหนึ่งตัว และระดมกำลังอย่างเต็มที่ จึงตีฝ่าออกจากกลุ่มสุภาพชนที่โถมเข้ามาซื้อตั๋วเป็นผลสำเร็จ.

การเข้าคิวในอัสดงคตปกระเทศรู้สึกเป็นของสามัญ เมื่อเขาไปก่อนก็ต้องให้สิทธิเขาก่อน ขณะเข้าคิว หากมีใครเกิดมุดไปแย่งที่คนอื่น และผู้ถูกแย่งที่เกิดร้องอุทธรณ์ขนมา ผู้อุตรินั้นจะต้องหน้าม้านไปเองเพราะประชาทัณฑ์คือคนอื่นๆในบริเวณนั้นจะรุมกันว่ากล่าวอย่างเจ็บแสบ การแย่งกันขึ้นรถเมล์และรถรางในเมืองเรารู้สึกเป็นของธรรมดาเสียเหลือเกิน ผู้ที่มาทีหลังก็แย่งขึ้นก่อนอย่างหน้าด้านที่สุด หากใครขึ้นทำสุภาพเห็นท่าจะต้องห้อยร่องแร่งอยู่ที่บันไดรถทุกคราวเป็นแน่ พระนครไม่เคยปรานีใครเหมือนกัน **"กำลังและอำนาจเท่านั้นหรือ ที่เป็นธรรมของอารยชน?"**........แต่ทั้งนี้เป็นเรื่องของการศึกษา เมื่อทุกคนได้รับการศึกษา ดีรู้จักผิดจักชอบ ก็ย่อมมีหิริประจำใจสิ่งไหนผิดก็ว่ากันไปตามผิด อะไรเป็นสิทธิของใคร ก็ต้องเคารพในสิทธิของคนนั้นข้าพเจ้าเคยประสบเหตุการณ์ที่ยุโรปแห่งหนึ่ง เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ต้องนึกถึงเมืองไทยทันที โดยปกติรถรางในเมืองนอกไม่ว่าฤดูหนาวหรือร้อนมักจะปิดประตู เพราะกลัวลมหนาวหรือกระแสลมที่โกรกเข้ามา ครั้ง ๑ รถรางค่อนข้างแน่น ชายคน ๑ ก้าวขึ้นรถเป็นคนสุดท้าย ก็จัดการปิดประตูรถ บังเอิญประตูไปหนีบเอาขาชายอีกคน ๑ ซึ่งอยู่ใกล้ประตูนั้น ชายคนที่ปิดประตูรู้สึกผิด ก็ขอโทษแสดงความเสียใจ ชายที่ถูกหนีบก็ไม่ฟังเสียง ด่าโขมงจนไม่ได้ศัพท์ รถแล่นไปร่วมกิโลเมตรแล้ว คนที่ถูกหนีบขาก็บ่นด่าอยู่เรื่อยไม่หยุดปาก ชายคนที่ปิดประตูอดรนทนไม่ได้ เพราะขอโทษก็ขอแล้ว เลยเอาฝ่ามือประเคนลงไปบนแก้มผู้ที่บ่นออดแอดนั้นเข้าเผียะใหญ่ ยังผลให้นักบ่นนั้นเงียบดังปลิดทิ้ง เพราะรู้สึกตัวว่าผิดโดยด่าเขามากเกินไป คนโดยสารอื่นๆก็พลอยสมน้ำหน้าผู้เคราะห์ร้ายที่ทั้งถูกหนีบขาและถูกตบอีกด้วย ทำให้ข้าพเจ้าคิดว่า

ถ้าเหตุการณ์ชนิดนี้เกิดในเมืองไทย ผู้ถูกตบคงไม่สงบแน่ คงเกิดต่อสู้กันอลหม่านในรถรางนั้นเอง

การแคะจมูกเขี่ยฟันดูเป็นของธรรมดาเสียเหลือเกิน แม้กระทั่งต่อหน้ามหาชนก็ไม่ลดละ บางคนออกจากร้านอาหารยังบั๊กไม้จิ้มฟันไว้คาปากเดินไปตามถนนอย่างสบายอารมณ์นานๆ ก็แคะออกมาดีดเสียทีหนึ่ง แล้วก็คาบไว้ดังเดิม ทำโก้ประหนึ่งว่าคาบกล้องยาสูบ การเคี้ยวอาหารดังจั๊บๆดูเบาบางลงแต่การซดซูดซาดยังหนาหูตามเดิม สิ่งเล็กๆน้อยๆที่กล่าวนี้ จะว่าไม่สำคัญก็ไม่ได้ เมื่อเดินทางไปยุโรป ฝรั่งที่โดยสารไปด้วยกันก็ตีตัวเสมอกับเราดี ยิ่งในยุโรปแล้วยิ่งคบค้ากันได้สนิทสนม แต่เวลาเดินทางกลับยิ่งเรือห่างจากยุโรปออกมาเพียงใด ชาวยุโรปก็มักจะหยิ่งขึ้นทุกที ทั้งนี้จะไปโทษเขาไม่ได้สนิทตั้งแต่ปอร์ตซาอิดมาถึง สุเอซ เอเดน โคลัมโบ สิงคโปร์ ฯลฯ สภาพของบ้านเมือง ชีวิตของคน ตลอดจนวัฒนธรรมก็ทรามลงตามลำดับ ชาวตะวันตกก็เริ่มดูถูกชาวตะวันออก การแบ่งค่ายผิวขาวกับผิวเหลืองก็เริ่มปรากฏชัดขึ้นทุกที.

ตามโรงภาพยนตร์สูบบุหรี่กันไม่มีหยุดยั้ง ครัวคลุ้งแทบสำลัก เฉพาะอย่างยิ่งตามโรงภาพยนตร์ที่มีการทำอากาศเย็นแล้ว ยิ่งน่ารำคาญหนักขึ้น เพราะอากาศภายในถ่ายเทไม่สะดวก ขาออกจากโรงภาพยนตร์ กลิ่นบุหรี่ติดเสื้อผ้าไปอีกนาน สำหรับผู้ที่ชินกับกลิ่นบุหรี่แล้ว ก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไรในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับกลิ่นหอมกลิ่นกระเทียมของเราเวลาเราทำครัวกัน เมื่ออยู่เบอรลิน ครั้ง ๑ หลังจากทำครัวและกินข้าวเย็นแล้ว พวกเราอุตส่าห์ชำระปากแปรงฟัน ล้างมืออย่างประณีตที่สุด แต่พออย่างขึ้นบนรถรางเท่านั้นคนโดยสารตั้งครึ่งรถบ่นเหม็นกระเทียมคลุ้ง ซึ่งพวกเราไม่ได้กลิ่นแม้แต่น้อยว่า เจ้า

กลิ่นที่ฝรั่งกลัวนี้ มันติดมาได้อย่างไร ภายหลังจึงค้นพบสาเหตุว่า พวกเราคน ๑ เผอิญถอดเสื้อชั้นนอกไว้ในครัวขณะที่ทำครัวกัน กลิ่นกระเทียมจึงติดเสื้อนอกตัวนั้นอยู่ เมื่อนำมาใส่อีกก็ทำให้คนอื่นซึ่งไม่เคยกับกลิ่นนี้ได้รับความรำคาญขึ้นทันที เหตุนี้ ในโรงภาพยนตร์และโรงละครของยุโรปจึงห้ามการสูบบุหรี่อย่างเด็ดขาด ขณะที่กำลังสนทนากันอยู่ แม้ว่าจะอยู่ในที่โล่งแจ้งก็ตาม หากมีผู้ต้องการสูบบุหรี่ และผู้นั้นมีสมบัติผู้ดีดีพอเพียง เขาก็จะถามเสียก่อนว่า เรารำคาญควันบุหรี่ไหม หากเราไม่รำคาญ เขาจึงสูบ การดูภาพยนตร์ก็ดี ดูละครก็ดี ฝรั่งเขาใช้สมาธิกันมาก ส่วนการดูภาพยนตร์และละครในเมืองเรา ตอนไหนจะฟังดนตรีเพราะๆ ก็ถูกเสียงขบเม็ดแตงโมรบกวนหมดสนุก จะห้ามเขาก็ไม่ได้ ถ้าเป็นตอนที่ยิงกันโป้งป้างก็ยังพออภัยกัน เพราะเสียงปืนมันกลบเสียงขบเคี้ยวที่แซมมาก่อกวนเส้นประสาทเสียหมด คนไทยเราดูไม่มีใครค่อยเอาใจใส่ทางดนตรีเลย แต่ก็น่าเห็นใจ เพราะเราไม่ได้ปลูกฝังวัฒนธรรมอันนี้กันมาแต่เนิ่นๆ การเรียนดนตรีฝรั่งเขาทำกันตั้งแต่เด็กๆ เด็กผู้หญิงยิ่งสำคัญมาก พ่อแม่ที่พอมีพอกินเป็นต้องให้ธิดาของตนเรียนเปียนโนจนได้ แต่หวนมาดูดนตรีของเราก็น่าเห็นใจ พอเปิดวิทยุก็ได้ยินเพลงสายลม สายฝน แล้วก็สายรัก วันต่อไปก็เปลี่ยนเป็นสายรัก สายลม แล้วก็สายฝน วนเวียนเป็นวัฏสงสารไม่มีจบ.

ในโรงละครเยอรมันนับว่าเคร่งครัดและระวังมาก ในอันที่จะไม่ทำให้เป็นที่ก่อกวนสมาธิของผู้ชมละคร พอดนตรีโหมโรงก่อนเปิดฉาก (ปกติวงดนตรีจะเล่นเพลงเอกของอุปรากรเรื่องนั้นๆก่อน เรียกว่า เพลงเบิกโรงหรือ อูแวรตูร์) ประตูทางเข้าทุกแห่งจะปิดหมด ใครมาสายเข้าโรงไม่ทัน ก็เชิญอยู่ข้างนอกโรง ต่อเมื่อดนตรีจบจึงจะเปิดให้เข้าใหม่ หรือใครจะเข้านั่งที่ระหว่างละครแสดงอยู่ เขาถือว่าไม่มีมารยาท เพราะไปรบกวนคนอื่นเขา การกระแอมไอ

ในขณะแสดงนับว่าไม่สมควรเหมือนกัน ขณะที่ข้าพเจ้ายังเป็นนักเรียนนายร้อยอยู่ที่ฮาโนเวอร์ ก่อนที่นักเรียนนายร้อยจะไปชมมหาอุปรากร ครูถึงกับมาอบรมสังคมวิทยา เกี่ยวกับสมบัติผู้ดีและขนบธรรมเนียมในการดูละครของทหารก่อน สอนวิธีป้องกันไม่ให้ไอ ไม่ให้จามเสร็จ เพราะการดูละครและการฟังดนตรีเขาสำรวมกันมากมายนัก เมื่อละครจบฉาก ๑ มักมีการปรบมืออย่างเอิกเกริก ถึงคราวที่ควรชมก็ชมกัน ชาวเรายังอายๆ เหนียมๆชอบกล ไม่กล้าจะตบมือดังๆ บางคราวได้ยินเสียงเปาะแปะแล้วก็เงียบหาย อีกอย่างหนึ่งผู้ที่มาชมละครในยุโรป เขามักแต่งตัวให้งดงามเป็นพิเศษ ทั้งนี้มิใช่จะไปโชว์กันอย่างเดียว แต่เป็นการให้เกียรติแก่ศิลปินผู้แสดงละครที่อุตส่าห์เหน็ดเหนื่อย ทำความเพลิดเพลินให้แก่เรา บางคนต้องร้องเพลงต่อเนื่องกันตั้ง ๒๐ นาที เมื่อละครจบจึงมีการปรบมืออย่างหนาแน่นหลายนาที แทนเพลงสรรเสริญพระบารมี เพื่อแสดงความขอบใจและชมเชยศิลปินอีกวาระหนึ่ง แต่ในโรงละครของเรา พอจบก็แย่งกันกลับบ้านแน่ว โดยต่างก็ถือเสียว่า **การที่ศิลปินแสดงจนเหงื่อแตกโทรมกายนั้น เป็นหน้าที่ของเขาเอง ศิลปินจะต้องกระโดดโลดเต้นให้คุ้มกับสตางค์ค่าดู และผู้ดูต่างหากควรจะได้รับความขอบใจจากศิลปินเพราะเป็นผู้อุดหนุน ทำให้ศิลปินไม่อดตาย.**

แต่บางคราวเมื่อข้าพเจ้าต้องการนั่งทำงานด้วยความสงบ ก็มักจะถูกรบกวนจากเสียงดนตรีอันแสนจะซ้ำซาก จากวงดนตรีชาวต่างประเทศที่อยู่ข้างบ้าน ดนตรีวงนี้ประกอบด้วยเจ๊กก๋วยเตี๋ยว เจ๊กข้าวต้ม และเจ๊กน้ำแข็ง วันไหนอากาศร้อนนอนไม่ใคร่หลับ ถึงจะเลย ๒๓.๐๐ น. ก็ตาม เสียงดนตรีอู้อี้ๆ ยังเจาะไชเข้ามาในรูหูจนได้ ในยุโรปเขามีพระราชบัญญัติห้ามทำเสียงนิวแซนเพื่อนบ้านหลัง ๒๒.๐๐ น. ไปแล้ว ใครจะมาตีเกราะเคาะไม้จุดประทัดทำเสียง

รบกวนเพื่อนมนุษย์อีก ตำรวจคงมาลากตัวเป็นแน่ แต่ก็ยังเคราะห์ดีที่บ้านข้าพเจ้าอยู่ห่างจากถนนใหญ่ มิฉะนั้นทุกเช้าทุกเย็นคงได้ยินเสียงโหยหวนของการโฆษณาสินค้าตามจตุรัสใหญ่ๆ ต่างๆ คงจะทำให้อายุสั้นลงไปอีกหลายปีเป็นแน่.

เมืองไทยเรานับได้ว่าเป็นเมืองที่อุดมไปด้วยเครื่องบริโภคมากที่สุดในโลก ขณะที่เพื่อนบ้านเราขาดแคลนข้าว ขณะที่ยุโรปกำลังจะอดตาย เมืองไทยสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารทุกชนิด เกิดเป็นสุนัข (มีเจ้าของ) ในเมืองไทยยังอิ่มท้องกว่าเกิดเป็นฝรั่งในบางประเทศเสียอีก ชาวจีนเห็นเมืองไทยแล้วอุทานว่า ไม่อดตายแน่ ในระหว่างที่ข้าพเจ้าโดยสารเรือกลับมาเมืองไทยคราวหนึ่งคุยกับฝรั่งในเรือ มีชาวอังกฤษคน ๑ ถามพวกเราเปรยๆขึ้นมาว่า **ท่านรู้ไหมว่าในสงครามคราวนี้ ประเทศใดชนะสงคราม สำหรับความเห็นของเขาๆว่า เมืองไทยนี้แหละเป็นผู้ชนะ หลังสงครามเมืองไทยยังอุดมสมบูรณ์ทุกอย่าง ไม่มีบัตรปันส่วน เขาเองอุตส่าห์เดินทางไปรับบุตรภรรยาจากอังกฤษ เพื่อให้มาอยู่ดีกินดีที่เมืองไทย.**

แต่ดีมานในการกินอยู่ของพวกเราก็ไม่ใช่เล่น เฉลี่ยแล้วคน ๑ กินวันละ ๔–๕ มื้อ อาหารมีขายตั้งแต่ตี ๔ ถึงตี ๔ ทุกซอกเล็กซอกน้อย มีหาบอาหารวางระเกะระกะ บางแห่งก็แทบจะเข้าไปขายถึงที่นอนทีเดียว คนไทยตัวเล็กๆแต่กินจุอย่างประหลาด แพทย์เยอรมันลงความเห็นว่า คนไทยส่วนมากกระเพาะคราก เพราะกินข้าวมากเหลือเกิน แต่การกินของเราไม่ได้ส่วนกับงานที่ผลิตได้ หากเปรียบเทียบกับชาวเยอรมันครั้งสงครามแล้วละอายใจแทบไม่อยากกินบรรดานักปราชญ์นักวิทยาศาสตร์เยอรมันได้รับอาหารนิดเดียวเท่านั้น อาหารหย่อนทั้งปริมาณและคุณภาพ แต่ได้นิมิตสิ่งมหัศจรรย์มาให้โลกเห็นมากมายเรากินมากแล้วยังเลือกกินของอันโอชะอีก แต่ก็ไม่เห็นสมองมันแจ่มใสขึ้นเลย.

ในด้านสาธารณูปโภค เกือบจะไม่ต้องกล่าว เพราะไม่มีอะไรที่แปลกตาพวกเราเลย ที่ประหลาดก็คือ น้ำในคลองหลอดสะอาดขึ้น น้ำประปาอย่าว่าแต่จะใช้อาบเลย มันหยดมารินๆแม้จะรองกินก็ไม่พอ ไฟฟ้ายิ่งน่าเบื่อ พวกเราอยู่ในความมืดมนมา ๖ ปีเต็ม มาพบไฟริบหรี่ๆ ผลุบๆ โผล่ๆ ยิ่งทวีแต่ความกลุ้มใจ ซอยสว่างที่ข้าพเจ้าอยู่ ฤดูร้อนฝุ่นคลุ้ง ฤดูฝนเฉอะแฉะ ต้องถอดรองเท้าออกย่ำโคลน รถสามล้อไม่กล้าเข้ามาในตรอก เพราะกลัวตกหล่มล้อเบี้ยว ฤดูน้ำ น้ำท่วมถนนต้องถอดรองเท้าเดินลุยน้ำอีก น่าทุเรศแท้ เห็นท่อน้ำโสโครกที่สร้างขึ้นด้วยเทคนิคอันสูงแล้ว ต้องปลงอนิจจัง ลอกคลองให้น้ำมันถ่ายเข้าออกได้เสียยังดีกว่า เพราะแทนที่มันจะระบายน้ำโสโครก มันกลับเป็นที่ขังน้ำโสโครก ทวียุงร้ายอีกหลายเท่าพันทวี สะพานใหญ่ๆ โตๆ ในเยอรมันถูกบอมบ์หลายร้อยสะพาน แต่ไม่ทันข้ามคืนก็บูรณะเสร็จ รถราเดินได้ สะพานพุทธฯของเราต้องรอจนกระทั่งทหารแขกมาใส่สะพานเบลลี่เสริมกับตอนที่ขาดพระนครธนบุรีจึงติดต่อถึงกันได้.

ภาพประหลาดอีกภาพหนึ่งซึ่งสะดุดตาพวกเราเสียจริงๆ ความจริงเป็นภาพที่เราเคยเห็นมาเมื่อครั้งกระโน้นจนชินตา แต่นับว่าเป็นภาพที่เห็นได้ยากในยุโรป ความที่เหินห่างพระนครไปนานๆแล้วกลับมาพบเห็นเข้าอีก มันจึงสะดุดตาขึ้นมาทันที ภาพนั้นคือ การถ่ายรดพระธรณีในที่มิบังควรของชาวเมืองเทวดาทั้งหลาย บางคราวในที่แสนจะพลุกพล่าน และถึงแม้จะมีผู้สัญจรต่างเพศผ่านไปมาก็มิได้ลดละ ทั้งนี้ก็น่าเห็นใจ สถานที่สาธารณะที่จัดไว้ดูมันช่างมีน้อยเสียเหลือเกิน จึงจำเป็นอยู่เองที่ต้องอาศัยบรรดาที่ลับตาทั้งหลายปลดเปลื้องความทุกข์ แต่กรณีพิเศษที่บางคนชะรอยจะมาจากต่างจังหวัด หารู้จัก

ส้วมสาธารณะไม่ คงดื้ออาศัยพสุธาบางแห่งที่อยู่ใกล้กับส้วมสาธารณะนั้นเอง เป็นประโยชน์.

ข้าพเจ้าอ่านเบื้องหลังประวัติศาสตร์ที่ **"แมลงหวี่"** บรรยายตอน **"สวนมะลิ"** ไว้ ทีแรกก็วาดภาพไม่ถูกว่ามันจะเลอะเทอะเพียงไร แต่ขณะที่ข้าพเจ้าอุปสมบทอยู่วัดเทพศิรินทร์ ตอนเช้าๆออกเดินบิณฑบาตในสวนมะลิบ่อยๆจึงประสบภาพของบ้านเรือนคนไทยกลางพระนครนี่เอง ที่แวดล้อมไปด้วยน้ำครำ เวลาบิณฑบาต ต้องค่อยๆ เดินแทบย่อง น่าเห็นใจพวกคนไทยที่จำต้องอยู่ในสภาพเช่นนี้ตลอดวสันตฤดู แต่มีสิ่งที่น่าพิศวงอยู่หน่อยหนึ่งคือสวนมะลิที่ว่านี้เป็นที่ๆมีการทำบุญตักบาตรมากที่สุด ทั้งนี้ก็คือในสวนมะลินั้นเป็นที่อยู่ของพวกคนไทยมากที่สุด และส่วนมากพวกที่ทำบุญแข็งแรงก็คือบรรดาคนไทยที่แสนจะยากจน.

ในด้านการครองชีพ แทบทุกประเทศที่เข้าสงครามต่างได้รับความกระทบกระเทือนไม่มากก็น้อย ประเทศที่เป็นฝ่ายแพ้สงครามนับว่าลำบากมากที่สุด เช่นประเทศเยอรมัน เพราะเดิมก็ไม่สู้จะมีอะไรกินอยู่แล้ว ครั้นสงครามเสร็จ บ้านช่องโรงงานอุตสาหกรรมและทางคมนาคมถูกทำลายไม่มีชิ้นดี ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ชีวิตในประเทศนั้นย่อมแร้นแค้นภายหลังสงคราม พิจารณาดูประเทศฝรั่งเศสซึ่งชนะสงครามโดยนิตินัย แต่การครองชีพของประชาชนต่ำกว่าระดับเก่ามากมาย เฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการมีการเดินขบวนขอให้รัฐบาลเพิ่มอาหารเพิ่มเงินเดือน กรรมกรแทบทุกสาขาเคยสไตรค์นัดหยุดงาน เพื่อต้องการให้บริษัทเพิ่มค่าแรงงานสูงขึ้น การครองชีพในเมืองเราก็นับว่าอยู่ในภาวะตกต่ำเช่นกัน รายได้ของประเทศคือ การผลิตข้าว ไม้ ดีบุก ยาง และสินค้า

ออกอื่นๆอีกเล็กน้อย เครื่องอุปโภคที่เราเคยทำใช้ระหว่างสงคราม ก็ไม่มีใครไยดีที่จะใช้อีก เพราะคุณภาพสู้ของที่สั่งมาจากต่างประเทศไม่ได้.

เมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่ประเทศสวิส นายแพทย์เฉลิม บูรณะนนท์เคยไปเล่าถึงสภาพเมืองไทยให้พวกเราฟังอย่างคร่าวๆ แต่ฟังดูเหมือนกับว่า เวลานี้เมืองไทยมีโรงงานอุตสาหกรรมผุดขึ้นประดุจดอกเห็ดต้นฤดูฝน แต่พอหมดสงครามสิ โรงงานกระจุ๋มกระจิ๋มทั้งหลายก็หดหายไปในดินเกือบหมด เหลือที่ทำรายได้ให้รัฐบาลมากๆ ก็คือโรงงานของเครื่องเสพติด เช่น สุรา ยาสูบ ยาฝิ่นและอบายมุขอื่นๆ อังกฤษกำลังประหยัดทุกวิถีทาง ไม่ให้ประชาชนใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ระดมสร้างรถยนต์ออกจำหน่ายเป็นการใหญ่ เพื่อทำเศรษฐกิจของประเทศให้คืนเข้าสู่สภาพเดิม แต่เมืองเราจะเอาอะไรมาแก้เล่า คนจนและคนโง่ซึ่งเคยเลี้ยงรัฐบาลและข้าราชการมาทุกสมัย ก็ยังคงทำหน้าที่ของตนต่อไปอย่างซื่อสัตย์ การครองชีพของข้าราชการ ใครๆก็เห็นใจว่ากะเดียดไปข้างลำบาก พวกเพื่อนๆของข้าพเจ้าที่เป็นนายทหารต่างบ่นกันออดแอด บางครอบครัวมีลูกคน ๑ ไม่เคยออกไปดูภาพยนตร์เลยตลอดปี บางครอบครัวมีลูกมากก็ปล่อยปละละเลย เพราะตนเองก็หมดปัญญาที่จะทำนุบำรุงให้อยู่ดีกินดีขึ้น การแต่งตัวก็ขาดๆวิ่นๆ หมวกที่ใส่ไม่ผิดกับหมวกแก๊ปของพวกช่างฟิตตามอู่รถยนต์ เสื้อผ้านั้นหากไม่ได้ชุดเวสป๊อยต์ที่รัฐบาลขายให้ในราคาถูก ก็คงจะแย่ไปตามๆกัน ข้าราชการหมดเกียรติ จะเข้าร้านไหนก็เพียงแต่ไปหยิบๆดูๆแล้วก็วาง สำหรับทหารยิ่งแล้วใหญ่ พวกพ่อค้ายิ่งต้องใช้ความระวังเป็นพิเศษ เพราะกลัวจะไปทุบตู้เอาของเขามาเสียเฉยๆ อย่าไปเทียบฐานะข้าราชการของเรากับของสวิสเลย ข้าราชการของเขามีรายได้สูงมากและได้รับค่าประ-

กันภัย ๑๐๘ ชนิด สำหรับเมืองเราให้มีกินพอทรงชีพไปเดือนหนึ่งๆก็นับว่าเป็นบุญแล้ว.

ในเรื่องนี้รู้สึกว่าเมืองจีนจะจัดการได้ดีกว่าของเรา ถึงจะมีสงครามถึงเงินจะเฟ้อสักปานใด แต่ยังมีการจัดการขวนขวายให้ข้าราชการมีบ้านหลวงอยู่ทุกคน ซึ่งนับว่าสำคัญไม่น้อย

ในขณะที่ตลาดการค้าเมืองไทยกำลังไหวตัว ตามห้างร้านเต็มไปด้วยสินค้านานาชนิด ชาวต่างประเทศและพ่อค้าส่วนมากกำลังรุ่งเรือง พวกข้าราช-การเฉพาะอย่างยิ่งทหารเดินหยอยๆ เพราะวิตามินเอ็มจางเต็มที เหลียวไปดูชีวิตด้านอื่นๆกำลังคึกคัก ทุกหนทุกแห่งเต็มไปด้วยชาวต่างประเทศที่ขยันขันแข็งที่อยู่ดีกินดีกว่าพวกเราทั้งสิ้น เหลียวมาดูเครื่องแบบทหารที่สวมอยู่แล้ว ต้องกัดฟัน อุดมคติมันกำลังเลื่อนลอยห่างไกลไปทุกที เราเตรียมสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อป้องกันใคร บนรถรางที่ข้าพเจ้านั่งมีแต่เด็กนักเรียนหญิงชาวไทย ๒—๓ คน นอกนั้นเป็นผู้ที่สนทนาภาษาที่เราฟังไม่รู้เรื่องทั้งสิ้น ๒ ฟากถนนมีแต่ห้างร้านที่มีอาเสี่ยเป็นเจ้าของเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ หากยามศึกเราจะต้องพลีร่างเพื่อสวัสดิภาพของพวกนี้ แล้วยามสงบเราก็ยังต้องตกเป็นทาสของเขาอีกก็นับว่าอยุติธรรมเกินไป ทุกครั้งที่รถเก๋งคันงามแผดเสียงมาใกล้ๆเรา แทบไม่ต้องหันไปดูก็รู้ว่าใคร ไม่ใช่ฝรั่งที่กำลังจะอาศัยเมืองเราทำเป็นเศรษฐีในไม่ช้า ก็คงเป็นพวกอาเสี่ยและนายห้างจากพาหุรัด มิฉะนั้นก็ครอบครัวรัฐ-มนตรี หรือพวกสุดท้ายก็คือเศรษฐีสงคราม อย่าหันไปดูดีกว่า เพราะมันไม่ใช่ทัศนียภาพอันใด นอกจากจะเห็นร่างพวกนี้ฝังลึกอยู่ในเบาะ ไขว่ห้างแล้วหันพื้นรองเท้ามาให้เราชม ไม่เห็นมีอะไรที่แสดงว่าคนไทยเป็นเจ้าของเมืองไทย ไม่เห็นว่าการเป็นไทยมันได้อภิสิทธิดีกว่าชาวต่างประเทศตรงไหน ตามร้าน

กระจุกกระจิกเห็นมีแต่ประกาศขายหนังสือลามก กับเครื่องบำรุงเซ๊กส์อย่างเอิก-เกริกที่สุด ข้าพเจ้าเดินทางผ่านประเทศต่างๆมาหลายหมื่นไมล์แล้ว ก็เห็นที่เมืองเทวดานี้แห่งเดียวเท่านั้น ที่แขวนเครื่องโปรพีลแลคติกสีเงินสีทองประดับไว้หน้าร้านดุจต้นไม้คริสต์มาสที่ตบแต่งไว้อย่างแพรวพราว พวกเด็กและสตรีพาซื่อไปถามซื้อเพราะนึกว่าเป็นช๊อกโกเล๊ต เลยทำความขบขันมาให้แก่พ่อค้าอุบาทว์เป็นอเนกอนันต์ นอกจากนี้พ่อค้าที่เห็นแก่ได้ บางคนยังเอามาเป่าเป็นลูกโป่งออกขายเสียอีก นับว่าแปลกที่สุดในโลก.

อาชีพที่ชาวต่างประเทศยังแย่งไปไม่ได้ นอกจากข้าราชการแล้ว ก็คือแพทย์ ทนายความ ร้านเครื่องสำอาง และร้านดัดผมสตรี อาชีพของคนไทยแท้คือ ขายขนมครก ทอดกล้วยแขก ละเลงขนมเบื้อง ก็รู้สึกว่าจะหากินไปได้อีกไม่นาน พวกช้อนลูกน้ำขาย ขายปลากัด และปลาเงินปลาทอง พวกเดินนายหน้าซื้อขายที่ดิน และพวกที่เป็นนายหน้าหาหญิงสาวมาบำเรออาเสี่ยเท่านั้น ที่ยังไม่มีใครแย่งอาชีพ ที่จริงก็น่าเห็นใจ หากเมืองเรามีร้านสหกรณ์ใหญ่ๆ มีโรงงานอย่างโรงยาสูบทวีขึ้นอีกเล็กน้อย พวกเราก็จะมีงานทำขึ้นอีกมาก ผู้หญิงอีกมากหลายก็จะไม่ต้องยึดอาชีพในการบำเรอชาย บ้านนัดพบแบบ Maison de rendezvous ของฝรั่งเศสทวีจำนวนขึ้นอย่างหนาแน่น แต่ยังดีกว่าฝรั่งเศสหน่อยที่ไม่สู้จะครึกโครม ไม่ถึงกับพิมพ์ตำบลที่อยู่ของแต่ละบ้านลง "หนังสือปกสีชมภู" สำหรับเป็นคู่มือนักเที่ยวและนักท่องเที่ยว ดังที่มีขายอยู่เกลื่อนกลาดในปารีส.

ต่อไปนี้ข้าพเจ้าขอแทรกความรู้สึกของเยอรมัน ที่เขาวิพากษ์วิจารณ์นิสัยใจคอของพวกเราไว้ในหนังสือ **ประเทศในเครือวัฒนธรรมอินเดีย** ของคาร์ล เดอริง มาเล่าสู่กันฟังเล็กน้อย **"คนไทยเป็นชาติที่ร่าเริงอยู่เสมอหัวเราะง่าย สุภาพอ่อนโยนน่าคบ แต่จับจดและขี้เกียจ ชอบแสวงหาแต่**

ความสุข เกรงกลัวความลำบาก คำว่า ลำบาก แทรกอยู่ในการสนทนาประจำวันของคนไทย ฝนตกก็ลำบาก แดดออกก็ลำบาก เหนื่อยก็ลำบาก ทุกสิ่งทุกอย่างลำบากไปหมด คนไทยมีใรดี ยึดมั่นในพุทธศาสนา เห็นคนจีนที่หนีร้อนมาพึ่งเย็นหลั่งไหลเข้ามาอยู่เมืองไทย ให้รู้สึกสงสารเพื่อนมนุษย์ที่ได้รับความลำบาก ก็เผื่อแผ่แบ่งปันความสุขของตนให้ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ ทำให้คนไทยไม่ค่อยขวนขวาย อีกทั้งอากาศอันอบอุ่นทำให้คนไทยไม่ชอบทำงาน คนไทยส่วนมากขณะที่ศึกษาอยู่ในยุโรป ก็ขยันขันแข็งทำงานและมีอุดมคติสูง พอกลับมาเมืองไทยได้สักหน่อย ดินฟ้าอากาศและความสะดวกสบายตลอดจนสิ่งแวดล้อม ก็ทำให้เขาเหล่านั้นเปลี่ยนนิสัย คลายความกระปรี้กระเปร่า ไม่ค่อยจะขวนขวายอะไรในชีวิต" นี่เป็นเพียงส่วนน้อยและหนังสือเล่มนี้ก็เขียนมา ๒๐ ปีกว่าแล้ว แต่ที่ยังมีเค้าพอจะหยิบขึ้นมากล่าวอีกก็คือ–คนไทยเราไม่ค่อยเอาการเอางาน ชอบความผิวเผินและสิ่งฉาบหน้า ลวงตากว่าความจริง ตื่นเต้นง่ายแล้วก็หายง่าย สตรีเป็นนำสมัยเสมอ พยายามจะให้เทียมทันกับหญิงในฮอลลีวู้ด สินค้าประเภทเครื่องสำอางคงทำรายได้ให้พ่อค้ากว่าประเภทอื่น ผู้ชายดูเอวเล็กเอวบางซ้ำยังผัดหน้าเหมือนจะไปเล่นลิเก เรามักจะอายในสิ่งที่ไม่ควรอาย เช่น กลัวเขาจะเห็นว่าเราไม่รวย รถเยลโล่แท๊กซี่ ถ้าทาสีเป็นรถธรรมดาคงมีคนนั่งอีกมาก ใครจะว่าเราป่าเถื่อนก็ไม่ถูก จะว่าเราเจริญก็ไม่เชิง ทุกสิ่งทุกอย่างยังไม่มีหลักอันแน่นแฟ้น ความเจริญของมัน เหมือนกับปิรามิดที่เอายอดกลับเป็นฐานดูมันโงนเงนง่อนแง่น มีวันแต่จะล้มเท่านั้น.

ความรู้สึกในเรื่องความงามของสตรี นับว่าเหมือนกันหมดในระหว่างคนไทยที่ไปอยู่ต่างประเทศ คือ เมื่อไปถึงยุโรปใหม่ๆ มองดูผู้หญิงฝรั่ง

ไม่เห็นสวยสักคนเดียว ต่างบ่นว่าผู้หญิงไทยจิ้มลิ้มน่าเอ็นดูกว่า แต่พออยู่ไปสักหน่อยก็เห็นผู้หญิงฝรั่งสวยหมด ทั้งนี้คงเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมนั่นเอง เวลาไปใหม่ๆอะไรๆมันยังแปลก และในทำนองเดียวกันขากลับจากยุโรป พอมาถึงเมืองไทยใหม่ๆแลดูผู้หญิงไทยสวยสู้ผู้หญิงฝรั่งไม่ได้ แต่พออยู่ไปอีก ๒–๓ วัน ดูสตรีไทยแต่ละคนสวยจนลานตา ความงามของสตรีไทยคงเป็นไปตามหลักวิวัฒนาการของมนุษยชาติทั้งหลาย กล่าวคือ สวยขึ้นเป็นลำดับ หากจะมาเทียบกับเมื่อ ๑๐ ปีก่อนโน้นเท่านั้น คนไทยสมัยนี้หล่อขึ้นมาก

ก่อนพวกเราจะกลับเมืองไทย เพื่อนๆในเมืองไทยบางคนได้เขียนจดหมายไปเล่าเรื่องสนุกสนานของชนชั้นสูง และความหรูหราของสังคมที่มีอยู่ที่สวนอัมพรหรือสวนสวรรค์ของชาวสวรรค์เสมอๆ จริงอย่างเขาว่า เรารู้จักสังคมอยู่แห่งเดียว คือ **ที่สวนอัมพร** อันเป็นสถานที่ที่ท่านจะได้พบบุคคลที่ถูกยกย่องว่าเป็น **"คนชั้นสูง"** เป็นที่อวดแบบเสื้อและอวดลวดลายของการเต้นรำ คนไทยเราปกติไม่ทำอะไรจริงๆจังๆสักอย่างเดียว แต่กฎทุกกฎย่อมมีข้อยกเว้น สิ่งที่คนไทยใช้ความอุตสาหะไม่ท้อถอย ก็คือการเต้นรำอย่างเอาเป็นเอาตายดุจจะยึดเป็นอาชีพ ตอนนี้คนไทยรุดหน้าเกินฝรั่งไปมาก แทนที่จะใช้การเต้นรำเป็นการฆ่าเวลา การออกกำลัง การย่อยอาหาร การบรรเทิง การหย่อน-สมอง และทำความรู้จักซึ่งกันและกัน ต่างขึ้นไปกัดพื้นปั้นลวดลายในการเต้นรำจนเหงื่อโทรมกาย ไม่มีใครอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใด? นอกจากจะอวดให้คนอื่นเห็นว่า ฉันเหนือกว่าท่านในทางนี้เท่านั้น.

จริงอยู่ในสมัยนี้ เราผ่านยุคที่ผู้หญิงจะ *"แก้ขวยฉวยมีคมาเจียนตอง"* หรือ *"แกะเสื่อจนขาด"* ขณะที่สนทนากับผู้ชาย แต่บางสิ่งบางอย่างมันก็ยังขัดกันอยู่มาก ผู้หญิงเราอ้อนแอ้น แม้แต่จะก้าวขาเร็ว ๆ หน่อยเพื่อ

ให้ทันรถเมล์ซึ่งกำลังจะเคลื่อนที่ก็ไม่กล้า ผู้หญิงที่สุภาพเรียบร้อยก็เรียบร้อยจนเกินไป บนรถเมล์บางทีเธอรู้สึกขยะแขยงเมื่อมีซุ้มหิ้วเป็ดย่างหรือผักสดที่เปรอะเปื้อน มาเสียดสีกับตัวเธอ แต่เธอก็ไม่กล้ามีปากเสียง บางคราวจะหยุดรถสองแถวเพื่อขึ้นโดยสาร แต่จะยื่นแขนออกมาให้สัญญาณเพื่อให้คนขับรู้ ก็ไม่กล้า คนขับสองแถวจะต้องใช้จิตตานุภาพ หรือไม่ก็อ่านสายตาของสาวน้อยออกตั้งแต่ในระยะ ๕๐ เมตรเป็นอย่างต่ำ จะได้ห้ามล้อรถหยุดทันท่วงที เวลาเธอต้องการจะลงรถ บางทีคนแน่น ก็ไม่กล้าพูดกับคนโดยสารเพื่อขอให้หลีกทางให้ หรือบางคราวเพื่อบอกความประสงค์กับเด็กกระเป๋า ให้รถหยุดตรงที่เธอปรารถนา.

ประเพณีของเรายังไม่สนับสนุนที่จะให้เสรีหญิงชายไปไหนกันสองต่อสอง นอกจากคู่หมั้นหรือสามีภรรยา แม้จะเดินไปด้วยกันชั่วชายคาเดียวก็มีเสียงคนครหาเสียแล้ว ธรรมเนียมของเราไม่นิยมการจูบกันอย่างชาวต่างประเทศ ไม่นิยมการจูบมืออย่างชาวเวียนนา และไม่นิยมจนกระทั่งยื่นมือให้สัมผัสเวลาแนะนำให้รู้จักกัน สตรีที่ปล่อยให้เขาถูกต้องเนื้อตัว ถ้าเป็นพระก็แทบจะเป็นอาบัติที่แก้ไม่หาย แต่ขณะเดียวกันเธอก็ทอดร่างในวงแขนชายบนเวทีเต้นรำได้อย่างปราศจากความขวยเขิน และสังคมก็ไม่ตำหนิในข้อนี้ เรากระโดดจากประเพณีอันแสนจะเคร่ง ไปหาประเพณีแห่งเสรีนิยม ซึ่งสร้างขึ้นโดยความต้องการของมนุษยชาติอย่างก้าวใหญ่เกินไป ประเพณีแต่บุพกาลของเราก็ยังไม่จืดทั้งจิตใจของสตรีเราก็ยังไม่ได้รับการตระเตรียมให้พอเพียงที่จะย่างเข้าสู่ขั้นนี้ ขอให้ความหรูหราอันไร้สาระของเมืองไทยจงเฟื่องฟูรุ่งโรจน์ต่อไปเถิด แต่ขอให้อยู่ในกรอบของสวนอัมพรเท่านั้นเพราะตราบใดที่รอบๆ สวนอัมพร สวนยังเต็มไปด้วยกองขยะและน้ำครำ คงไม่ทำให้พระนครเปลี่ยนโฉมหน้าไปได้มากนัก มอง

เลยพระนครออกไปเพียงพ้นเขตเทศบาล ก็พบแต่ชาวนาที่มีสภาพความเป็นอยู่อันไม่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่กี่ศตวรรษมาแล้ว เป็นอย่างไรก็คงอยู่อย่างนั้น ผ้าขาวม้าผืนเดียวของชาวนาใช้ทั้งครอบครัว กลางวันพ่อผลัดอาบน้ำบางคราวแม่ใช้แทนผ้าแถบ กลางคืนใช้ห่มทั้งพ่อแม่ลูก วันไหนฝนตกใช้คลุมศีรษะต่างร่มได้อีก.

ประการสุดท้ายที่เราแปลกกับต่างประเทศเขา ก็คือ ชอบหัวเราะเยาะอย่างไร้เหตุผล ใครหกล้ม หกคะเมนยิ่งชอบใจ หาว่าซุ่มซ่าม แต่ในยุโรปจะเห็นว่าเขาเงียบกริบ เพราะบนพื้นถนนปกคลุมด้วยน้ำแข็งหรือหิมะ การหกล้มนับว่าเป็นสิ่งธรรมดาและสมควรที่จะได้รับความช่วยเหลือมากกว่าหัวเราะเยาะ คนศีรษะล้านก็เช่นกัน เขาไม่ถือเป็นของแปลกเลย แต่ในเมืองเราล้อเลียนกันเสียติดปาก และคนหัวล้านก็เลยพานใจน้อยเอาจริงๆ แต่ฝรั่งหัวล้านเขาถือกันว่าเป็นของธรรมดา.

ประเทศหนึ่งๆ ที่จะให้มีความเจริญตามแบบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์นั้น ปัจจัยสำคัญ คือ **คนของชาติ** ชนชั้นที่จะเป็นกำลังสร้างชาติ และตัดสินกับความเสื่อมกับความเจริญคือพวกชนชั้นกลาง ซึ่งภาษาฝรั่งเรียกว่าพวกบูรจัว (Bourgeois) ซึ่งมีผู้เสนอให้ใช้คำว่า "**กฎุมพี**" คือ **คนที่มีการศึกษา มีบ้านช่องอยู่เป็นหลักแหล่ง สามารถสร้างครอบครัวและให้มีการศึกษาแก่บุตรธิดา** ส่วนพวกเศรษฐีเช่นพวกนายทุนที่มุ่งแต่ใช้เงินสร้างอิทธิพล กับพวกชนชั้นต่ำที่มุ่งแต่เพิ่มจำนวนพลเมือง นั้นหาใช่พวกสร้างรากฐานแห่งความเจริญของประเทศไม่ แต่เมืองไทยคงขาดปริมาณพวกชนชั้นกลางมานานแล้ว และก็ยังขาดอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้การสร้างชาตินี้ต้องทุพพลภาพอยู่เรื่อยๆ อีกอย่าง

หนึ่งซึ่งขัดแย้งกันอยู่ก็คือ ปัญหา**คนทำ** กับ**คนพูด** ผู้ที่จะทำ ที่จะผลิตอะไรออกมาคือผู้ที่เป็นช่างพวกเทคนิคกับวิศวกรในเมืองเรา รู้สึกจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ทำอะไรไม่ได้ เพราะจนบ่านนี้แม้แต่ลวดเส้นเดียว เมืองไทยก็ทำไม่เป็น สะพานที่ทหารแขกสร้างให้ใช้ ๖ เดือน เราก็ทำท่าจะต้องใช้ ๖ ปี ทั้งนี้เป็นเพราะเรานิยมแต่คนพูด ไม่อุดหนุนยกย่องคนทำ ใครเรียนทางเทคนิคมา ก็ตั้งหน้าคอยรับใช้เขาไปเรื่อยๆก็แล้วกัน ความเจริญทางการงานเทียบกับผู้ที่ใช้วาทศิลปแล้วไกลกันลิบ ในเยอรมันหัวหน้าอินยิเนียร์ในโรงงานใหญ่ๆอาจได้เงินเดือนเท่ากับรัฐมนตรี เพราะเขาพิจารณาถึงงานที่กระทำกัน อินยิเนียร์รับผิดชอบชีวิตคนในโรงงาน หรือหากทำงานไม่ได้เขาก็หาว่าไม่มีภูมิ แต่รัฐมนตรียังมีทางแก้ตัวว่า *"ไม่มีงบประมาณ"* หรือมิฉะนั้นก็ลาออกไปนอนบ้านสบายเมื่อพลาดท่า

เราอยู่กันมาผ่านทั้งมรสุมและสันติสุขหลายชั่วคนแล้ว แต่คงไม่มีใครทราบถึงนโยบายประจำชาติของเรา รู้กันแต่เพียงนโยบายของรัฐบาลซึ่งเปลี่ยนไม่หยุดหย่อน อังกฤษเคยมีนโยบายประจำชาติ จะสร้างจักรภพหรือรักษาดราชูแห่งอำนาจ สำหรับฝรั่งเศสทุกรัฐบาลก็รักษาความปลอดภัยต่อการรุกรานของเยอรมัน เยอรมันพยายามขยายตัวไปทางตะวันออก รัสเซียพยายามเจาะหน้าต่างหาทางออกทางทะเลฯลฯ ส่วนเมืองเราหาไม่พบทั้งๆที่เอกภาพของชาติพันธ์ และกำลังเศรษฐกิจของเราไม่สมบูรณ์ เราก็ยังไม่รู้ว่าอนาคตของตนมันจะกลายเป็นแบบอเมริกา สวิสเซอร์แลนด์ห รือมลายู เพื่อนบ้านรอบๆเรากำลังตื่นตัวขยันขันแข็งฉลาดกว่าเราอยู่ แล้วกำลังได้รับอิสรภาพซึ่งช่วงชิงมาด้วยเลือดและการต่อสู้ ทำให้ประชากรแข็งแกร่งและรู้จักการเสียสละ ทำท่าจะ

รุดหน้าไปไกลกว่าประเทศเราทุกที แต่ชาวเรายังคงไว้ใจใน **"ปาฏิหาริย์"** ไม่สิ้นสุด แต่อย่าลืมว่า ปรากฏการณ์อันหนึ่งถ้ามันเกิดขึ้นเสมอๆ แล้ว มันคงไม่เรียกว่า **"ปาฏิหาริย์"** และเมื่อ **"ปาฏิหาริย์"** ไม่ช่วยแล้ว เราก็ต้องกลายเป็นชาติที่ป่าเถื่อนที่สุดในแหลมสุวรรณภูมิ

เมื่อข้าพเจ้ากลับมาพบเมืองไทยใหม่ คราวนี้ข้าพเจ้าเห็นว่ามีสิ่งหนึ่งที่คนไทยเก่งขึ้นกว่าแต่ก่อนมากมาย สิ่งนี้คือ แทบทุกคนสามารถรู้อนาคตของตน รู้ว่าเมื่อใดจะเคราะห์ดีมีลาภ เมื่อใดจะเคราะห์ร้าย เมื่อใดจะเดินทางไกล และเมื่อใดจะได้คู่ ขณะใดถูกอะไรกุม น่าชมแท้ๆ บัตรประจำตัวแสดงสัญชาติ อายุ อาชีพ ในเมืองไทยไม่ต้องมีก็ได้ รู้กันแต่ว่า นั่นผู้หญิง นี่ผู้ชายก็แล้วกัน แต่แทนบัตรประจำตัวซึ่งทั่วโลกเขาบังคับให้มีทั้งชาวพื้นเมืองและชาวต่างชาติ หญิงชายไทยสมัยนี้มักมีบัตรแข็งที่ผูกดวงชะตาไว้เรียบร้อยแล้ว ติดประจำตัว ถ้าเป็นเช่นนี้แพร่หลายแล้ว งานของกระทรวงมหาดไทยจะสะดวกขึ้นมาก ถ้ากระทรวงมหาดไทยจะจัดแผนกดูดวงไว้แผนก ๑ รวบรวมดวงชะตาของประชากรชาวไทยแทนการสะสมรูปถ่ายและชีวประวัติจะได้ประโยชน์กว่า สามารถรู้ว่าคนไหนเป็นคนดี คนไหนเป็นคนร้าย และกำลังเคราะห์ดีหรือเคราะห์ร้ายอีกด้วย

เป็นที่รู้กันทั่วไปว่า โลกภายหลังสงครามมักจะเสื่อมในด้านจิตใจมากกว่าในด้านวัตถุ การสร้างชาติในขณะเช่นนี้ยิ่งต้องเพ่งเล็งในแง่การศึกษาเป็นพิเศษ การศึกษาเป็นยาขนานใหญ่ ทำมนุษย์ให้ฉลาด อบรมบ่มนิสัยให้เป็นอารยชน เราจะเห็นว่าหลังสงครามนี้ ไม่เพราะผลของการศึกษาดอกหรือ ที่ทำให้การบริภาษมนุษย์เจ็บๆแสบ ๆ ด้วยคำหยาบโลนค่อย ๆ หายไป การตบตีและเตะเมียของคนไทยบางคนก็เกือบจะไม่ค่อยได้เห็น แต่ประเทศเราคงมีระบบการศึกษาที่ค่อนข้างจะกระด้างไปสักหน่อย ยิ่งสิ่งแวดล้อมรอบตัว เด็กไม่ค่อยจะมี

สิ่งที่เจือปนด้วยวิทยาความรู้ด้วยแล้ว ทัศนะของนักศึกษายิ่งจะแคบเข้าตามลำดับในการศึกษาชั้นมัธยมของเรา นักเรียนเรียนทฤษฎีนิด ๑ แล้วก็ทำแบบฝึกหัดเสียทั้งปี การศึกษาชั้นอุดมก็ยังไม่กว้างขวางสมฐานะ ความรู้รอบตัวอันจะเป็นวัฒนธรรมของนักศึกษาต่อไปภายหน้ายังไม่ถึงขั้นเพียงพอ โรงเรียนสอนให้นักเรียนรู้จักคิดน้อยเกินไป นักเรียนเกาะครูแจ ไม่ค่อยจะหัดใช้ความคิดความเห็นของตนเอง การเรียนปรัชญาในเมืองไทย แม้ในชั้นอุดมศึกษาก็แทบไม่มี ผิดกับในยุโรป ซึ่งมีการสอนปรัชญากันตั้งแต่ชั้นมัธยมบริบูรณ์แล้ว ด้วยการเรียนแบบนี้เองที่จะทำให้คนรู้จักว่า **ชีวิตคืออะไร** รู้จักทำตนให้เป็นของตนเอง ไม่คิดแต่คอยจะพึ่งผู้อื่นหรือชนิดที่เรียกกันว่ากอดแข้งกอดขานาย รู้จักบูชาวิทยาการและคุณงามความดี รักความจริงและความมีแก่นสารทั้งปวง เลิกนิยมยศศักดิ์อัครฐานที่บางคนสร้างสมมาด้วยความทุจริต เลิกบูชาเงินเป็นพระเจ้า พลิกมติที่ประจำใจเรามานานแล้วว่า **"จะปรารถนาสิ่งอันใด เอาเงินง้างอ่อนได้ดังใจจง"** ทำลายความคิดของนักเซ็งลี้ทั้งหลายที่ถือคติพจน์ว่า เมืองไทยไม่ใช่เป็นของเขาคนเดียว เขากอบกันเราก็โกยเสียบ้าง ถึงเราจะไม่นิยมระบอบนาซี แต่พินัยกรรมของ ดร. เกิบเบิล ที่เขียนไว้ใกล้จะตายสำหรับอนุชนเยอรมันรุ่นหลังตอนที่ว่า **"ในยามที่ชาติต้องผ่านวิกฤตกาล ตัวอย่างอันดีนั้นมีค่ายิ่งกว่าสรรพสิ่งทั้งหลาย"** ก็ยังนับว่าน่าคิดอยู่มากเหมือนกันสำหรับชาวเรา.

ข้าพเจ้าพยายามรื้อฟื้นเรื่องที่ผ่านไปหลายปีแล้ว แต่ยังสดใสอยู่ในความทรงจำเหมือนเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อวันวานมาได้ถึงเพียงนี้ ก็คิดที่จะปิดฉากชีวิตซึ่งเปรียบประดุจความฝันนี้เสียที แต่เผอิญกลับได้รับจดหมายสด ๆ จากเบอรลินฉบับหนึ่งและเวียนนาฉบับหนึ่ง สำหรับจดหมายจากเบอรลินผู้เขียน

เป็นคนที่อยู่บ้านเดียวกับข้าพเจ้า คือลูกชายนายมาสแบก ซึ่งเคยถูกสงสัยว่ามีเชื้อยิว ตามที่ข้าพเจ้าเคยบรรยายมาแล้วข้างต้น เขาเสียตาไปข้างหนึ่ง นอนจมกองเลือดปล่อยให้ทหารรัสเซียวิ่งเหยียบร่างไป ในที่สุดเขาก็กลับมาแต่งงานกับคนรักของเขา แล้วเข้าเรียนแพทย์ เขาส่งข่าวอันแน่นอนเกี่ยวกับความวิบัติของทรัพย์สิ่งของซึ่งข้าพเจ้าเก็บไว้ ณ สถานทูตกรุงเบอรลินกับ ณ บ้านพัก สรุปแล้วสมบัติของข้าพเจ้ายังคงเหลือรอดจากการปล้นสดมภ์อยู่เพียงหนังสือปริทรรศน์ แห่งวรรณคดีไทย ซึ่งบรรดาเพื่อนในโรงเรียนเทคนิคได้มอบให้แก่ข้าพเจ้าเป็นของขวัญในวันที่อำลาจากพระนคร เขาแต่งงานได้ครึ่งปี ภริยาที่รักของเขากลายเป็นคนบอบบางเนื่องจากต้องต่อสู้กับความชื้นและความเยือกเย็นในหลุมหลบภัยมาเป็นเวลา ๖ ปี เต็ม วัณโรคก็เข้าครอบงำ ลำพังอาหารที่ได้รับวันหนึ่ง ๆ คงจะทำให้ภริยาของเขาทรงชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อความทรมานเท่านั้นเอง ก่อนจบเขาก็รำพันถึงอนาคตอันมืดมัวของเยอรมัน และสร้างความหวังว่า วันหนึ่งเป็น-แพทย์แล้วคงจะมีโอกาสมาหากินที่เมืองไทย ......

เจ้าของจดหมายจากเวียนนาเป็นนายทหารรุ่นเดียวกัน อยู่ร่วมกับข้าพเจ้ามาหลายปี เคยแบกปืนกลแทนข้าพเจ้า เคยสั่งมารดาของเขาให้ทำขนมส่งมาให้ข้าพเจ้าเป็นของขวัญในวันคริสต์มาส เคยกำชับให้คู่รักของเขาเขียนจดหมายมาคุยกับข้าพเจ้า เพื่อมิให้ข้าพเจ้าเหงานักขณะที่ต้องตรากตรำอยู่ที่ฮาโนเวอร์และที่ฝรั่งเศส เขาถามข้าพเจ้าว่าเป็นนายพลแล้วหรือยัง ส่วนเขาเองเปลี่ยนอาชีพไปเรียนกฎหมายที่มหาวิทยาลัย เขาถูกรัสเซียปลดปล่อยมาเพราะทุพพลภาพ เท้าขาดไปข้างหนึ่งด้วยอำนาจทุ่นระเบิดบก คู่รักของเขาถูกระเบิดจากเครื่องบินตาย ขณะนี้เขาอยู่กับแม่ ไม่คิดที่จะแต่งงานต่อไป พร้อมกันนั้นเขาได้

ส่งรูปถ่ายของข้าพเจ้าในเครื่องแบบนายทหารเยอรมัน (ดังที่ท่านเห็นอยู่ที่หน้า-ปกนี้) ซึ่งข้าพเจ้าได้ถ่ายไว้ ณริมถนนแห่งหนึ่งในกรุงเวียนนาเพื่อติดบัตรประจำตัว เขากำชับข้าพเจ้าหนักหนาให้ส่งรูปนี้คืนแก่เขา เพราะมันเป็นอนุสรณ์อันเดียวที่แสดงว่าครั้ง ๑ เขาได้รู้จักกับคนไทยคนหนึ่ง และเป็นเครื่องเตือนให้รำลึกถึงมิตรภาพที่แท้ในครั้งกระโน้น ซึ่งเราเคยสนิทสนมกันมา ไม่เคยมีความรู้สึกว่าเราทั้งสองมีผิวต่างกัน มีเชื้อชาติต่างกัน และมีภาษาพูดที่ต่างกันเลย.

ชีวิตของคนบางคน หากจะเปรียบก็เหมือนดวงดาวดวงน้อยอันหาความสำคัญมิได้ อยู่ลิบ ๆ ปะปนคลุกเคล้ากับหมู่ดารากรที่เดียรดาษอยู่เกลื่อนท้องทิฆัมพร ความราบรื่นของแต่ละชีวิตดูมีน้อยเต็มที– สำหรับส่วนตัวของข้าพเจ้า ไม่ทราบว่าโชคอันใดที่ดลบันดาลให้ข้าพเจ้าเกิดสอบไล่ได้ดี จนถูกส่งไปต่างประเทศ–ปีศาจร้ายตนใดที่ต้อนข้าพเจ้าไปในอ้อมหัตถ์ของเจ้าแม่สงครามประสบแต่ความอดหยาก ความหนาว และความเดือดร้อนลำเค็ญนานาประการ–กุศลอันใดหนอบันดาลให้ข้าพเจ้าคลาดแคล้วจากมฤตยู–ชีวิตของข้าพเจ้าซึ่งเคยแขวนอยู่กับสายใยเส้นบาง ๆ ก็ถูกหอบพร้อมกับร่างกลับคืนเข้าสู่รวงรัง–ชีวิตในแดนไทย มันก็คงดำเนินต่อไปสุดแต่กระแสของแรงกรรมจะพัดพา–ชีวิตที่หมดเปลืองโดยท่องเที่ยวไปในต่างด้าวอันแสนไกล ทั้งปล่อยให้เวลามันกัดกินสังขารกร่อนไปตลอดเวลา ๗ ปีนั้น สรุปแล้วคงมีสภาพไม่ต่างอะไรกับความฝันจะว่าฝันดีก็ไม่ได้ ฝันร้ายก็ไม่เชิง เหตุการณ์รบทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถนำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่พอจะเป็นเครื่องรำลึกเตือนใจ ถึงความหลังในเบลเยี่ยม ในฝรั่งเศสในเยอรมันและในออสเตรียมาเลย นอกจากรูปถ่ายเล็ก ๆ ที่มิตรต่างชาติคนนี้อุตส่าห์ส่งมาให้ จึงดูประหนึ่งว่า ชีวิตและความหลังในยุโรปของข้าพเจ้ามันย่นย่อเหลือเป็นภาพหน้าปกหนังสือที่ท่านกำลังถืออยู่นี้เท่านั้น.

เรื่องของชีวิตตามที่เพื่อนข้าพเจ้าส่งข่าวมานี้ คงเป็นภาวะธรรมดาสามัญของชาวโลก ผู้ที่เกิดมาแล้วต้องซังกะตายต่อสู้เรื่อยไปตามกำลังความสามารถ ทุกข์และสุขของมนุษย์ย่อมเป็นไปตามส่วนเทียบของจินตนาการ สุดแต่จะเอาอะไรมาเป็นเกณฑ์ ที่ตัดสินกันว่า เพียงนั้นทุกข์เพียงนี้สุข ดังนั้นแทนที่จะคร่ำครวญถึงสิ่งสูญเสียไป เพื่อนของข้าพเจ้าหรือเราท่านทั้งหลายคงจะแสวงหาความสุขต่อไปด้วยความภูมิใจในสิ่งที่ยังเหลืออยู่ และโดยเฉพาะในสิ่งที่คิดว่าจะหาทดแทนได้ในลักษณะอื่นๆ อุปมาเหมือนลมที่พัดมาวูบหนึ่งท่านคิดว่า มันจะดับโคมหรือโหมไฟ ?

ขอขอบพระคุณ

ขอขอบพระคุณ คุณจิตต์ แพร่พานิช ที่ได้กรุณาช่วยจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ คุณสเตอร์ กัณหะดุล ที่ได้กรุณาช่วยจัดรูปเล่ม และพลโท ดำเนิร เลขะกุล ที่ได้กรุณาช่วยพิสูจน์อักษรให้เป็นที่เรียบร้อย

สิริพร ฐิตวัฒน์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แพร่พิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล หจก.
104/17-18 ถนนเพชรบุรี กรุงเทพฯ โทร. 2821178-7
นายพรหม แพร่พาณิช ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2520